

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
MƏHƏMMƏD FÜZULİ adına ƏLYAZMALAR İNSTİTUTU

VƏTƏN DİLİ

I hissə – Aleksey Çernyayevski
(1882)

II hissə – Aleksey Çernyayevski, Səfərəli bəy Vəlibəyov
(1888)

Fonetik transliterasiya və tərtib edəni, ön söz, izahlar və qeydlərin,
sözlük və cədvəllərin müəllifi:
Vüqar Qaradağlı

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin 28.08.2007-ci il tarixli 990 №-li
Əmrinə əsasən Vüqar Qaradağlının tədqiq və tərtib etdiyi «Vətən dili»
(I hissə, A.O.Çernyayevski; II hissə, A.O.Çernyayevski, S.H.Vəlibəyov)
ümumtəhsil məktəb müəllimləri üçün vəsait kimi tövsiyə edilmişdir

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Elmi Şurasının
01.02.2017-ci il tarixli № 1 iclasının qərarı ilə təkrar nəşr edilir

İkinci nəşr
(yenidən işlənmiş)

BAKİ – 2018

Fonetik transliterasiya və tərtib edəni, ön söz, izahlar və qeydlərin, sözlük və cədvəllərin müəllifi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dos. **V.A.Qaradağlı**

Elmi redaktorlar: akademik **V.M.Məmmədəliyev**;
akademik **T.İ.Hacıyev**

Çernyayevski A.O. Vətən dili, I hissə; Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H. Vətən dili, II hissə. Fonetik transliterasiya və tərtib edəni, ön söz, izahlar və qeydlərin, sözlük və cədvəllərin müəllifi: Qaradağlı V.A. İkinci nəşr (yenidən işlənmiş). Bakı, 2018. – 1146 səh.

«Vətən dili» – XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində, 40 ilə yaxın bir müddət ərzində Cənubi Qafqazda azərbaycanlı uşaq və müəllimlərin əvəzsiz kitabı, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Müslüm Maqomayev, Süleyman Sani Axundov, Mahmud bəy Mahmudbəyov və adlarını çəkmədiyimiz neçə-neçə Azərbaycan ziyalisinin elm, təhsillə bağlı ilk qaynağı, həmçinin həyat haqqında təməl bilgilərin formalaşmasında müstəsna yer tutan ilk ana dilli dərsliyi olub.

Nəşrindən 136 il keçsə də, «Vətən dili»nin yenidən nəşri aktuallığını qoruyur. Çünki yaşından asılı olmayaraq, özünü azərbaycanlı sayan hər kəs bir çox folklor nümunələrimizin eyni yerə cəmləşdiyi ilk əlifbamızdan əcdadımızın hikmətini, Vətən eşqini duymalıdır. Kitablə tanışlıq burada işlənən, bəziləri tərəfindən nədənsə «əski» adlandırılsa da əslində ətimizə-qanımıza hopmuş söz və ifadələr, adət-ənənələr və s. haqqında orijinal mənbədən məlumat almaq, o çağın ruhu, dolayısıyla milli kimliyimizlə yenidən təmas üçün unikal bir fürsətdir.

«Vətən dili» həm ölkəmizdə yaşayan rusdilli həmvətənlilərimiz, həm Azərbaycandan kənar yaşayan soydaşlarımız, həm də Azərbaycanda yaşasa da, bu və ya digər səbəbdən öz milli adət-ənənələrindən kənar düşmüş qan qardaşlarımız üçün olduqca əhəmiyyətlidir.

Bu gün özünün və övladının adını qərbliləşdirən, atalarının adlarını, soyadlarını, hətta dinlərini belə dəyişdirənlər, bir sözlə, əsillərini dananlar, azərbaycanlı, türk, müsəlman olduqlarından utananların milli kimliyə dönüşü, milli identifikasiya və özünüdərək üçün «Vətən dili» əvəzsiz mənbədir.

وَاطْنِ كِى مِیلى

MÜNDƏRİCAT

Sanballı tədqiqat (akad. V.M.Məmmədəliyev)	6
«Vətən dili» – tarixdir (akad. T.İ.Hacıyev)	8
«Vətən dili»nin müəllifləri (dos. V.A.Qaradağlı)	10
«Vətən dili» üzərində zəhməti olanlar (dos. V.A.Qaradağlı)	12
Ön söz (dos. V.A.Qaradağlı)	15

«Vətən dili»

I hissə	31
II hissə	171

Cədvəllər

«Vətən dili»ndə nəzm	556
«Vətən dili»ndə yazılışı eyni, mənaları fərqli olan sözlər	559
«Vətən dili»ndə mənaları eyni, yazılışı fərqli olan sözlər və eyni sözün fərqli yazıldığı hallar	571
«Vətən dili»ndə izafət tərkibləri	622
«Vətən dili»ndə atalar sözləri	626
«Vətən dili»ndə tapmacalar	636
«Vətən dili»ndə yanılmaclar	639
«Vətən dili»ndə pul vahidləri	639
«Vətən dili»ndə çəki vahidləri	640
«Vətən dili»ndə uzunluq vahidləri	640
«Vətən dili»ndə günün hissələrinin adları	641
«Vətən dili»ndə həftənin günlərinin adları	641
«Vətən dili»ndə ayların adları	642
«Vətən dili»ndə bayram və matəm günlərinin adları	642
«Vətən dili»ndə əlifba cədvəlinə əsasən hərflərin adları və sıralanması	643
«Vətən dili»ndə məktəb ləvazimatı adları	644
«Vətən dili»ndə oyun-oyuncaqların adları	644
«Vətən dili»ndə qabların adları	645
«Vətən dili»ndə məişət əşyalarının adları	646
«Vətən dili»ndə alətlərin adları	647
«Vətən dili»ndə qoşqu vasitələrinin adları	648
«Vətən dili»ndə müxtəlif tikililərin adları	649
«Vətən dili»ndə bina hissələrinin adları	650
«Vətən dili»ndə yemək növlərinin adları	650
«Vətən dili»ndə içki növlərinin adları	651
«Vətən dili»ndə geyim növlərinin adları	652

«Vətən dili»ndə ayaqqabı növlərinin adları	653
«Vətən dili»ndə qohumluq əlaqələrini ifadə edən sözlər	653
«Vətən dili»ndə insanları yaşına görə fərqləndirən sözlər	654
«Vətən dili»ndə insanları peşəsinə görə fərqləndirən sözlər	654
«Vətən dili»ndə insanları xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirən sözlər	656
«Vətən dili»ndə bədən hissələrinin adları.....	656
«Vətən dili»ndə Azərbaycan adları	657
«Vətən dili»ndə yaxşılıq məfhumunu ifadə edən sözlər	659
«Vətən dili»ndə pislilik məfhumunu ifadə edən sözlər.....	659
«Vətən dili»ndə heyvanata aid adlar.....	660
«Vətən dili»ndə nəbatata aid adlar.....	663
«Vətən dili»ndə faydalı qazıntı, metal, mineral, daş və maddə növlərinin adları.....	666
Sözlük	667
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	1139

SANBALLI TƏDQIQAT

Cəsərlə demək olar ki, «Vətən dili» dərsliyi (I–II hissələr) həm tarixi baxımdan (1882, 1888), həm də struktur, məzmun, konsepsiya baxımından sonrakı dövrlərdə yaranmış Azərbaycan dərsliklərinin bünövrəsini təşkil edir. XIX əsrin ikinci yarısında yaranmış «Vətən dili» qırx ilə yaxın bir müddət ərzində bir neçə nəsillə ziyalıların yetişməsində müstəsna rol oynamışdır. Dərsliyin müəllifləri onu bir tərəfdən ibtidai sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulduğuna görə olduqca bəsit, sadə didaktik materiallar əsasında tərtib etmiş, digər tərəfdən isə həmin materialı yerli-yerində verməklə, şagirdlərin qəlbinə yaxın, onların canına-qanına hopmuş el ifadələri ilə zənginləşdirmişlər ki, bu da, öz növbəsində ibtidai sinif uşaqları üçün dərslə, necə deyərlər, təkce məşğələ ilə deyil, eyni zamanda əylənərək təlim almaq imkanı yaratmışdır.

«Vətən dili»nin müvəffəqiyyətini təkce onun pedaqoji nüvəsinin K.D.Uşinski tərəfindən işlənmiş olduğu o dövr üçün yeni sayılan pedaqoji prinsiplər əsasında tərtib olunması təşkil etmir. Fikrimizcə, bunu həm də məzmun zənginliyi baxımından xalq yaradıcılığından bəhrələnmə, tərtibçilərin vətən övladlarının duyumlarına, islam əxlaqına gözəl bələd olmalarında axtarmaq lazımdır.

Birinci sinif şagirdləri üçün «Vətən dili»nin I hissəsi, ikinci-üçüncü sinif şagirdləri üçün «Vətən dili»nin II hissəsinin işlənib hazırlanması XIX əsrin sonlarında Azərbaycan pedaqoji fikrində dönüş nöqtəsi, yeni mərhələnin başlanması hesab oluna bilər:

*Uşaqlar, hazırlaşın, durun, gedin məktəbə,
Təlim alıb oxuyun, adət edin ədəbə...
Həmd eyləyin Allaha, dərslə oxuyun, bəhs edin,
Allah tənbal kimsəni sevməz, məktəbə gedin!*

Əslində «Vətən dili»nin digər, istər özündən qabaq, istərsə də həmin dövrü əhatə edən illər ərzində ərsəyə gəlmiş dərsliklərlə müqayisəsinə yer qalmır. Dərsliklə böyüyüb boya-başa çatmış, yetişmiş neçə-neçə ziyalımızın adına nəzər salmağın özü kifayət edər: Üzeyir bəy Hacıbəyli, Müslüm Maqomayev, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Süleyman Sani Axundov...

Təəssüflər olsun ki, nəşrindən bir əsrdən xeyli artıq bir dövr keçməsinə baxmayaraq, bu dərslik nəinki əsaslı şəkildə öyrənilib tədqiq olunmamış, hətta indiyə qədər nəşr olunub elmi ictimaiyyət və geniş oxucu kütləsinin nəzər-diqqətinə çatdırılmamışdır.

Bu boşluğun aradan qaldırılması baxımından Vüqar Qaradağlının «Vətən dili»nə müraciəti olduqca təqdirəlayiqdir. Tərtibçi illər ərzində apardığı gərgin iş sayəsində «Vətən dili»nin leksik, stilistik, struktur və b. məsələlərini müasir elmi tələblərə cavab verə biləcək səviyyədə araşdırıb maraqlı nəticələrə gəlməyə müvəffəq olmuşdur. O təkcə mətni transfoneliterasiya etməklə kifayətlənməyib, eyni zamanda mətnə üç mindən artıq haşiyə vermiş, həmçinin on mindən artıq sözdən ibarət tezlik lüğəti və qırxa yaxın cədvəl tərtib etməklə orijinal tədqiqat əsəri çapa hazırlamışdır. Tədqiqatçı qarşısına qoyduğu vəzifənin öhdəsindən bacarıqla gəlmiş, gərgin zəhmət nəticəsində maraqlı tədqiqat işi meydana gətirmişdir. Əsər Azərbaycan pedaqoji fikrinin inkişaf yollarının tarixi aspektdə öyrənilməsi baxımından da ciddi əhəmiyyət kəsb edir.

Ümidvarıq ki, tədqiqatçının metodu bir çox tarixi əhəmiyyətli mənbə və əlyazmaların tədqiqinə yanaşmaqda örnək rolunu oynayacaq.

Vasim Məmmədliyev
akademik

«VƏTƏN DİLİ» – TARİXDİR

XIX əsrin sonuncu rübündə Azərbaycanın mədəni həyatında iki mühüm hadisə baş verdi. Birinci, «Əkinçi» qəzeti nəşrə başladı, Azərbaycan mətbuatı yarandı. Bu hadisə öz çəkisinə görə M.F.Axundzadə dramaturgiyasının Azərbaycan tarixindəki dəyəri ilə müqayisə oluna bilər. İkinci, «Vətən dili» kitab-dərsliyi çap olundu. Bu, Mirzə Fətəlinin «Təmsilat»ından sonra ikinci azərbaycandilli kitab idi. Bu kitabın ana dili dərslərlərimizin tarixində xüsusi yeri var. Kitab dərslək mədəniyyətimizin ilk ən mükəmməl nümunəsidir. «Vətən dili», birinci növbədə, dərslək dilinin bünövrəsini qoydu. XX əsrin əvvəllərində böyük maarifçilərimizin ibtidai siniflər üçün yaratdıqları dərsləklər, necə deyərlər, məhz «Vətən dili»nin kürkündən çıxıblar. Təsədüfi deyil ki, bu yeni dərsləklərin yarandığı dövrdə «Vətən dili»nin yeni nəşrləri işıq üzü görürdü. Bu o demək idi ki, 25–30 il əvvəl çap olunmuş dərslək öz yetirmələri ilə yanaşı getmək iqtidarında idi.

Bu kitab ədəbi dilimizin tarixində uşaq ədəbiyyatının dil üslubunu yaratdı. XX əsrin əvvəllərindəki uşaq ədəbiyyatı da bilavasitə «Vətən dili»ndəki dilin ənənələri ilə yaranırdı. «Ala-bula boz keçi» deyən A.Şaiq də, «Göyərən, göy çəmənlərim, göyərən» deyən A.Səhhət də, «Gəl, gəl, a yaz günləri» deyən və yazan M.Ə.Sabir də tarixi-ictimai-mədəni əhəmiyyətli bu böyük yaradıcılıq sahəsinin təcrübəsini «Vətən dili» məktəbində keçmişdilər. Bu uşaqlar ədəbiyyatı, klassikləri, bu dili orada oxumuşlar:

*Mən ki, qurdam, sən – quzu,
Təqsirin budur düzü.*

İ.Krılovun «Qurd və quzu» təmsilini bu dillə türkcəyə çevirən «Vətən dili» dünya ədəbiyyatından gələcək tərcümələr üçün də nüsxə vermiş oldu. Sadə ana dilində ilk yazı təcrübələri «Vətən dili»ndə sabit üslubi təzahürə çevrildi. Mətnlərin quruluşunda uşaqların nitq inkişafındakı təcricilik aydın seçilirdi. Dərsliyin dilində sinkretiklik nəzərə çarpırdı: bədii, pədaqoji-didaktik və elmi məlumatlar verilirdi. Bu işə ədəbi dilin müxtəlif üslublarının məzmu-

nunu mənimsəmək üçün uşaqlarda imkan hazırlayırdı. Bu zəmində həmin üslublardan hər birinin gələcək inkişafına baza yaradılırdı. Kitabdakı şeir və nəsr nümunələri asanlıqla yadda saxlanır və belə nümunələr uşaqların beynində ədəbi dil sintaksisinin sxemləri kimi daşlaşır, onları ədəbi danışığa hazırlayır. Bu dərsliklə ədəbi dil öyrənən uşaqlar gələcək onilliklərin ziyalılarıdır – müəllimləri, yazıçıları, jurnalistləri və başqa mütəxəssisləridir. Dərslik uşaqlarla gündəlik ünsiyyət vasitəsi olan ana dilində danışır. Məsələ burasındadır ki, bizim bu gün işlətdiyimiz ədəbi dil norması «Vətən dili»nin və onun yolunu gedən XX əsrin əvvəllərindəki dərsliklərin dil normasının üstündə durur.

Bu gün tarixi xidmətləri unudulmuş, yalnız pedaqoji tariximizlə məşğul olan beş-üç mütəxəssisin yaddaşında yaşayan «Vətən dili»nin nəşri günümüzün bir mədəni hadisəsidir. Bu mənada filologiya elmləri namizədi Vüqar Qaradağlı tarixi iş görmüşdür. O, «Vətən dili»nin tənqidi mətnini çapa hazırlayıb. Diqqəti xüsusi çəkən odur ki, V.Qaradağlı dərsliyin tarixi orfoqrafiyasını qoruyub saxlayır. Bu o deməkdir ki, bu çapdan mütəxəssislər – filoloqlar və tədris-təhsil tarixçiləri, metodistlər orijinal kimi istifadə edə biləcəklər. Bu nəşr müxtəlif sahələr üzrə onlarla tədqiqat üçün mövzu verəcəkdir. Çox qiymətli cəhətlərdən biri odur ki, V.Qaradağlı dərslikdəki mətnlərin sözlüyünü, mükəmməl lüğətini hazırlamışdır. Bu lüğət təkcə haqqında danışılan kitabın yox, bütövlükdə klassik ədəbiyyatın dilini bilməkdə filoloq tələbələrə, aspirantlara, orta məktəb müəllimlərinə kömək edəcəkdir. Mən bu sözlüyü Əkrəm Cəfərin «Hophopnamə»yə hazırladığı lüğətlə müqayisə edərdim.

Bütövlükdə bu iş V.Qaradağlının mükəmməl filoloji biliyinin məhsuludur. Kitab boyu səhifələrin ətəyində gedən şərhlər ciddi filoloji tədqiqatdır. «Vətən dili»nin bu şəkildə çapı tənqidi mətn tariximizdə novatorluqdur.

Tofiq Hacıyev
akademik

«Vətən dili»nin müəllifləri

**ALEKSEY
OSİPOVİÇ
ÇERNYAYEVSKİ**

Görkəmli maarifçi, metodist, pedaqoq A.O.Çernyayevski¹ 1840-cı ildə Şamaxı yaxınlığında anadan olmuşdur. İlk təhsilini Şamaxı qəza məktəbində almış, daha sonra dörd il Şamaxı şəhər məktəbində oxumuşdur. Maddi sıxıntı üzündən məktəbi tərk edib işə düzəlmək məcburiyyətində qalan 16 yaşlı Aleksey əvvəlcə poçtda poçtalyon, 1864-cü ildən isə nəzarətçi işləyir.

Aleksey Mərəzə poçt stansiyasında işlədiyi zaman kənd uşaqlarını başına yığıb onlara rus dilini öyrədir. Həvəskar müəllimin könüllü olaraq təşkil etdiyi iş nəzərdən yayınmır və 1867-ci ildə o, Şamaxı qəza məktəbinin müəllimi vəzifəsinə dəvət edilir. 1869-cu ildə Aleksey Çernyayevski Duşeti-Tianeti ikisinifli qapalı pansiona, 1870-ci ildə isə Tiflisdəki Nikolayev ibtidai məktəbinə müdir təyin edilir. 1871-ci ildə Bakı xalq məktəbləri idarəsinə müdir müavini vəzifəsinə keçirilsə də, bu işdə cəmi dörd ay çalışır. Bu dəfə onu Kuban vilayət xalq məktəbləri idarəsinə müdir müavini (1876-cı ildən müdir) vəzifəsinə təyin edirlər. A.O.Çernyayevski Kubanda səkkiz il çalışır. 1879-cu ildə Qori Müəllimlər Seminariyasının müsəlman (Azərbaycan-türk) şöbəsi yaradıldığı zaman həmin şöbənin müfəttişi vəzifəsinə dəvət alır. Ömrünün ən yetkin çağını (1879–1893) həmin vəzifədə çalışır.

1893-cü ildə seminariyanın ikinci sinif şagirdi Səfərəli bəy Vəlibəyovun bacısı oğlu Süleyman Axundov (Süleyman Sani Axundov) tapança ilə özünü öldürmək istəmiş, lakin sağ qalmışdı. Bu qalmaqla bağlı Çernyayevskini çox əziyyətə salır, təqsiri onda görürdülər. Müxtəlif polis idarələrinə izahat və arayışlar yazmalı olan Çernyayevski yaxşı başa düşürdü ki, əsas məsələ seminariya direktorunun onun vəzifəsindən getməsi arzusudur. Beləliklə, Aleksey Osipoviç 1893-cü ildə yorğunluğunu səbəb gətirərək istefa ərizəsi yazır və Tiflisə köçür. Bir ildən sonra isə, 1894-cü il dekabrın 14-də əlli beş yaşında vəfat edir.

---

¹ A.O.Çernyayevskinin tərcümeyi-halı M.Sultanovun «*Onun xidmətləri böyükdür*» («Azərbaycan məktəbi» jurnalı, 1970, № 8) məqaləsinə əsasən verilib.

«Vətən dili»nin işıq üzü görməsi, həmçinin Firidun bəy Köçərli (1863–1920), Rəşid bəy Əfəndiyev (1863–1942), Səfərli bəy Vəlibəyov (1861–1902), Mahmud bəy Mahmudbəyov (1859–1923), Teymur bəy Bayraməlibəyov (1862–1937), Süleyman Sani Axundov (1875–1939), Cəlil Məmmədquluzadə (1866–1932), Nəriman Nərimanov (1870–1925) kimi şəxsiyyətlərin formalaşmasında A.O.Çernyayevskinin xidməti əvəzsizdir. Unutmayaq ki, sonradan məhz bu ziyalılar həm maarifçilik, həm mədəniyyət və incəsənət, həm ədəbiyyat, ən əsası milli dövlətçilik tariximizdə müstəsna rol oynayıblar.

A.O.Çernyayevski «Vətən dili»nin I hissəsinin müəllifi, II hissəsinin isə Səfərli bəy Vəlibəyovla həmmüəllifidir.

**SƏFƏRLİ BƏY
VƏLIBƏYOV**

Görkəmli maarifçi, pedaqoq, metodist Səfərli bəy Həsən oğlu Vəlibəyov¹ 1856-cı ildə Şuşada anadan olmuşdur. 1878-ci ildə A.O.Çernyayevski Qori Müəllimlər Seminariyasına şagird toplamaq məqsədilə Şuşada onun da təhsil aldığı rus məktəbinə gəlir. Bundan sonra Səfərli bəy Vəlibəyov təhsilini davam etmək üçün Qoriyə yollanır. 1881-ci ildə seminariyanı bitirdikdən sonra Səfərli bəy Vəlibəyov burada saxlanılır və 1896-cı ilə qədər fəaliyyət göstərir. 1895-ci ildə pedaqoji fəaliyyətinə görə III dərəcəli «Müqəddəs Anna» ordeni ilə təltif olunur. 1896-cı ildə Bakıya köçən Səfərli bəy burada da pedaqoji fəaliyyətini davam edir, eyni zamanda Bakı Gömrükxanasında tərcüməçi vəzifəsində çalışır. 31 avqust 1902-ci ildə qırx altı yaşında Bakı şəhərində dünyasını dəyişir.

«Vətən dili»nin II hissəsinin (A.O.Çernyayevski ilə birlikdə) həmmüəllifidir.

1 S.H.Vəlibəyovun həyatına dair faktlar M.Şirzadovanın «Y.A.Komenskinin "Ana qucağı məktəbi" və onun əsas ideyalarının Azərbaycanda yayılması» (Bakı: «Elm və təhsil», 2018) əsərinə əsasən verilib.

«Vətən dili» üzərində zəhməti olanlar

**HƏSƏNƏLİĞA XAN
QARADAĞSKI (QARADAĞI)**

Görkəmli maarifçi, pedaqoq, şair, tərcüməçi Həsənəliğa xan Qaradaği 1848-ci ildə Şuşada anadan olmuşdur. 1857-ci ildə Şuşa qəza məktəbinə daxil olur və 1866-cı ildə oranı bitirir. 1873-cü ildən Tiflisdə, 1878-ci ildən isə Şuşada maarif və mədəniyyət sahəsində fəaliyyət göstərir. Şuşada yeni üsulla Ana dilində ilk dəfə məktəb açır. Müxtəlif janrlı şeirlərin müəllifidir. İ.A.Krılövun (1769–1844) altmışdan artıq təmsilinin tərcüməsi ilə yanaşı, rus təmsilçisi Aleksandr Yefimoviç İzmaylovun (1779–1831) 1810-cu ildə yazdığı «At və eşək» («*Осёл и Конь*») təmsilinin, şeir və hekayələrini A.A.Pçelnikova imzası ilə yazan Avqusta Andreyevna Seydlerin (1830–1891) 1859-cu ildə yazdığı «Tutulmuş quş» («*Пойманная птичка*») şeirinin, pedaqoq Lev Nikolayeviç Modzalevskinin (1837–1896) 1864-cü ildə yazdığı «Uşaqları məktəbə şövqləndirmək» («*Приглашение в школу*») şeirinin dilimizə ilk tərcüməçisi olmuşdur.

Həsənəliğa xan Qaradaği 1929-cu ildə Şuşada vəfat etmişdir¹.

**FİRİDUN BƏY
KÖÇƏRLİ**

Görkəmli maarifçi, pedaqoq, metodist, ədəbiyyatşünas, publisist Firidun bəy Əhməd bəy oğlu Köçərli (Köçərliński) 1863-cü il yanvarın 26-da Şuşada anadan olmuşdur. 1876-cı ildə Şuşadakı rus məktəbinə daxil olur. 1878-ci ildə A.O.Çernyayevskinin Qori Müəllimlər Seminariyasına şagird toplamaq üçün

---

1 Həsənəliğa xan Qaradağinin «Vətən dili»ndəki xidmətləri haqqında «Vətən dili»nin II hissəsindəki müqəddimədə məlumat verilir.

gəlməsi Firidun bəyin öz taleyini seminariya ilə bağlamasına səbəb olur¹. 1879–1885-ci illər ərzində o, Qoridə təhsil alır, 1895–1918-ci illərdə isə burada dərs deyir. 1885-ci ildə Firidun bəy qısa müddət İrəvan gimnaziyasında da müəllimlik edir. 1910-cu ildə Qori seminariyasının müsəlman (Azərbaycan-türk) şöbəsinin müvəqqəti təlimatçısı təyin olunur, 1918–1920-ci illərdə onun təşəbbüsü ilə həmin seminariyanın əsasında açılmış Qazax Müəllimlər Seminariyasının müdiri işləyir. 1920-ci ildə Gəncə üsyanı yatırıldıqdan sonra əlli səkkiz yaşlı Firidun bəy Köçərli Rusiyanın işğalçı XI Ordusunun xüsusi şöbəsi tərəfindən güllələnir.

«Vətən dili»nin I hissəsinin (VII nəşr) yenidən işlənilməsində Firidun bəy Köçərlinin xidmətləri böyükdür. O, üç yüzdən artıq düzəliş etmiş olduğu dərsliyə nəzəri material, hekayələr artırmış, metodika və stilistikasını dəyişərək zənginləşdirmişdir².

**RƏŞİD BƏY
ƏFƏNDİYEV**

Görkəmli maarifçi, pedaqoq, yazıçı, etnoqraf Rəşid bəy İsmayıl oğlu Əfəndiyev 1863-cü ildə Şəkiddə anadan olmuşdur. O, 1882-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasını, 1900-cü ildə isə Tiflisdə Aleksandrovsk Müəllimlər İnstitutunu bitirir. 1900–1917-ci illərdə Qori seminariyasında Ana dilindən dərs deyir, 1918-ci ildə isə Bakıda açılan müəllimlər seminariyasına direktor təyin edilir. «Uşaq bağçası» (1898), «Bəsirətül-ətfal» (1901) dərsliklərinin müəllifidir. 1920-ci ildən Şəkiddə pedaqoji məktəbin direktoru təyin olunur, 1926–1933-cü illərdə rus dilindən dərs deyir. 1942-ci ildə Şəkiddə yetmiş doqquz yaşında dünyasını dəyişir.

«Vətən dili»nin I hissəsi Rəşid bəy Əfəndiyev tərəfindən nəstəliq xətti ilə yazılıb.

İ.A.Krılovun «Vətən dili»nin I hissəsində verilən «Tülkü və üzüm» təmsilinin tərcüməçisi Rəşid bəy Əfəndiyevdir³.

1 Z.M.Mehdi-zadə qeyd edir ki, həmvətənlilərimizdən ilk şagirdlər sırasında Rəşid bəy Əfəndiyev, B.İsmayılov, N.Nərimanbəyov, Firidun bəy Köçərlinski, S.Süleymanov, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Şərif Mirzə (birinci sinfə qəbul edilmişlər), Səfərəli bəy Vəlibəyov, M.Xəlilov və Teymur bəy Bayraməlibəyov (rus dilini bildiklərinə görə ikinci sinfə qəbul edilmişlər) olmuşlar (Мехти-заде З.М. Жизнь и педагогическая деятельность А.О.Черняевского: К 140-летию со дня рождения. Баку: Изд-во «Маариф», 1983, стр. 19).

2 Düzəlişlər haqqında mətn boyu haşiyələrdə müvafiq məlumat verilir.

3 İ.A.Krılovun «Vətən dili»nin II hissəsində verilən «Tülkü və üzüm» təmsilinin tərcüməçisi isə Həsənəliyağa xan Qaradağidir.

*Aleksey Osipoviç Çernyayevski,
Safərəli bəy Vəlibəyov,
ulu babam Həsənəliyə xan Qaradaği,
Firidun bəy Köçərli
və Rəşid bəy Əfəndiyevin əziz xatirəsinə ithaf olunur*

Ön söz

Azərbaycan türkcəsində tədris kitabının yaranma tarixi XIX əsrin ortalarına təsadüf edir. Məlumdur ki, Mirzə Şəfi Vazeh (1794–1852) 1840-cı ildən Tiflis gimnaziyasında Azərbaycan türkcəsi və fars dili fənlərindən dərs dediyi illər ərzində¹ sonradan «Kitabi-türki»² adı ilə tanınacaq bir dərslik tərtib etmişdir. Lakin XIX əsrin 60–70-ci illərində həmin dərs vəsaiti həm mənən köhnəlmiş, həm də təkrar nəşr olunmadığı üçün uzunömürlülüüyü ilə seçilməmişdir³. O vaxt azərbaycanlı məktəblilər oxumaq, azərbaycanlı müəllimlər isə Ana dilində tədris etmək üçün əllərində müasir dərs vəsaitinin yoxluğu problemi ilə qarşı-qarşıya dılar.

1862–1881-ci illər ərzində Qafqaz canişini olan I Nikolayın dördüncü və sonuncu oğlu böyük knyaz Mixail Nikolayeviç Romanovun (1832–1909) 1881-ci il 25 yanvar tarixində⁴ təsdiq etdiyi təlimata əsasən Cənubi Qafqazda yaşayan

- 1 Гасанов Э.Л. Новый научный подход к изучению творчества Мирзы Шафи Вазеха на основе литературно-исторических источников, стр. 634 («Молодой ученый». Казань, № 7 (87), 2015 (апрель). – 718 с.).
- 2 Vazeh, Mirzə Şəfi. Kitabi-türki. Təbriz: Meşədi ağa Məhəmməd Riza karxanası, 1855. – 237 s. «Kitabi-türki»nin bir neçə nüsxəsi hal-hazırda Azərbaycan Respublikası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda qorunub saxlanılır (məs.: şifr № VII-52/2331).
- 3 Mirzə Şəfi Vazehin «Kitabi-türki»si ilə səthi tanışlıq onu deməyə imkan verir ki, vaxtı ilə Fridrix Bodenştedtin (1819–1892) Mirzə Şəfi Vazehin haqqını tapdalayıb əsərlərini öz adına çıxması Vazehin taleyində tək hal deyilmiş. Belə ki, baron A.Nikolai, İvan Konstantinoviç Yenikolopov-Enakolopaşviliden (1893–1994) başlayaraq (Ениколопов И.К. Поэт Мирза-Шафи. Баку: Изд-во Аз ФАН СССР, 1938. – 110 с.) çağdaş tədqiqatların hamısında yekdilliklə Mirzə Şəfi Vazehin «Kitabi-türki»sinə həmmüəllif qismində Mirzə Kazımbəyin tələbələrindən olan, Tiflis gimnaziyasının Şərq dilləri müəllimi İvan Qriqoryevin adını çəkirlər. Lakin, qeyd etdiyimiz kimi, dərsləyin özü ilə səthi tanışlıq bu iddianın yanlış olduğunu ortaya qoydu. İvan Qriqoryevin xidməti isə sözügedən 237 səhifəlik dərsləyin yalnız ilk on altı səhifəsində rus dilində verdiyi tərcümələrdir. Mirzə Şəfi Vazehin 1852-ci ildə vəfatından sonra «Kitabi-türki»nin 1855-ci ildə Təbrizdə çap olunması da İvan Qriqoryevin xidmətidir. Lakin bundan artıq deyil. «Kitabi-türki»nin müəlliflik hüququ yalnız Mirzə Şəfi Vazehə məxsusdur. Ümidvarıq ki, ədəbiyyatşünaslarımız, xüsusən Mirzə Şəfi Vazeh irsini araşdıran alimlərimiz bu məsələyə lazımi diqqət göstərərək həqiqətin yayılması üçün səylərini əsrigəməyəcəklər.
- 4 «Vətən dili»nin müqəddimələrində (II hissə, səh. I; 179) tarix 1881-ci il 13 yanvar kimi göstərilir. Nəzərdən qaçmamalıdır ki, hal-hazırda işlətdiyimiz Qriqori (Qriqorian) təqvimidir, XIX əsrdə isə Yuli (Yulian) təqvimindən istifadə olunurdu. 1 may 1918-ci il tarixində Qriqori təqviminə keçdikdən sonra fərq XX əsr üçün on üç, XIX əsr üçün isə on iki gün təşkil edir.

xalqların nümayəndələri dərslərini öz Ana dillərində almalı idilər¹. Tədris kitabının dilimizdə olmaması Qafqaz canişininin təlimatının icrasına təhlükə yaradır, beləliklə dərslərin tezliklə tərtibi məsələsi dövlət əhəmiyyətli zərurətə çevrilirdi.

Problemin həlli 1876-cı ildən² Gürcüstan quberniyasının Qori şəhərində fəaliyyət göstərən Cənubi Qafqaz Müəllimlər Seminariyasının Müsəlman (Azərbaycan-türk) şöbəsinin 1879–1893-cü illərdə ilk inspektoru olmuş Aleksey Osipoviç Çernyayevskiyə həvalə olunur. Beləliklə, ilk əsaslı dərs vəsaitimizin yaranma tarixi Qori Seminariyası ilə bağlıdır.

Bu, o Qori seminariyasıdır ki, ziyalılarımızın yeni nəslinin yetişməsi, onların simasında Azərbaycana yeni nəfəs gətirəcək mədəniyyətin öyrənilmə və yayılması, yeni elmi üsulların tətbiqi, yeni ictimai fikrin formalaşması, bir qədər sonra isə Azərbaycan intibahını həyata keçirəcək bütöv bir nəslin ortaya çıxmasında müstəsna rol oynamışdır. Bir çox demokrat düşüncəli, tərəqqipərvər pedaqoqun dərs dediyi bu seminariyada azərbaycanlı, gürcü, rus və digər xalqların övladları rus, bir sıra Avropa dilləri və ədəbiyyatını, pedaqogika, təbiət, coğrafiya, hesab və başqa fənləri öyrənirdilər. Ab-havasında elmə, biliyə, maarifə həvəs dolaşan bu təhsil ocağının nəzdində Avropa və rus klassiklərinin əsərlərindən ibarət zəngin kitabxana da fəaliyyət göstərirdi.

A.O.Çernyayevski I sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulan «Vətən dili»nin I hissənin tərtibində əsas kimi görkəmli rus pedaqoqu, Rusiyada elmi pedaqogikanın banisi Konstantin Dmitriyeviç Uşinskinin (1824–1871) müəllifi olduğu «Rodnoye slovo» («Родное слово») dərslərini (1864) götürmüşdür.

Vaxtın azlığına baxmayaraq, A.O.Çernyayevski ona tapşırılmış vəzifəyə olduqca həssas və məsul yanaşır³. O, ziyalılarımızla görüşlər keçirir, problemin həlli yollarını onlarla birgə axtarırdı. Professor Ağaməmməd Abdullayev (1909–1976) vurğulayır: «*Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin müdiri A.O.Çernyayevski Tiflisə dəvət etdiyi azərbaycanlı ziyalılar qarşısında Ana dilində dərslər yaratmaq məsələsini qoyur; bu sahədə A.O.Çernyayevskinin ən yaxın köməkçiləri müəllim Səfərəli bəy Vəlibəyov və Həsənəli Qaradaği olur*»⁴. A.O.Çernyayevski işə cəlb olunmuş Azərbaycan ziyalılarında ilk növbədə K.D.Uşinskinin dərslərində verilmiş kiçik hekayələri tezliklə tərcümə etmək, yararlı nəzm nümunələrinin seçilib hazırlanması işində ona dəstək olmalarını xahiş edir.

«A.O.Çernyayevski əlində toplanmış dərs materiallarından intixab edib

1 Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H. Vətən dili, II hissə. Tiflis: «Kəşkül», 1888, səh. I (*Müqəddimə*); səh. 179 (*От составителей*).

2 Мехти-заде З.М. Жизнь и педагогическая деятельность А.О.Черняевского: К 140- летию со дня рождения. Баку: Изд-во «Маариф», стр. 16.

3 Антология педагогической мысли Азербайджанской ССР/Сост. А.А.Агаев, А.Ш.Гашимов. – М.: Педагогика, 1989, стр. 270.

4 Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi (metodik məqalələr məcmuəsi: «Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinə dair» məqaləsi). Bakı: «Azərbaycan məktəbi» jurnalına əlavə, 1958, səh. 6.

(seçib – V.Q.) bir kitab şəklinə saldı» – təsdiqləyir Rəşid bəy Əfəndiyev¹. Beləliklə, 1882-ci ildə A.O.Çernyayevskinin topladığı material əsasında Tiflisdə «Kəşkül» mətbəəsində «Vətən dili» adlandırılmış ilk əsaslı dərs vəsaitimizin I hissəsi işıq üzünə görünür. (Bu, onun I nəşridir. Qarşıda «Vətən dili»nin I hissəsini daha altı nəşr gözləyir. 1910-cu ildə sonuncu VII nəşri çapdan çıxacaq.) Burada Qaradağının rus təmsilçisi İvan Andreyeviç Krılovdan (1769–1844) etdiyi «Xoruz və mirvarid dənəsi», «Uşaq və ilan» təmsillərinin tərcüməsi, K.D.Uşinskidən etdiyi «Siçanlar» kiçik hekayəsinin nəzmlə tərcüməsi, özünün yazdığı «Uşaqlar yazda» adlı şeiri yer alıb².

Tanınmış alim Məmmədəğa Sultanov yazır: «Qafqaz təhsil dairəsinin təşəbbüsü ilə Azərbaycan dilində qiraət kitabları tərtib etmək üçün Tiflisdə keçirilən ziyalılar müşavirəsinin fəal iştirakçısı Həsənəli xan Qaradaği Çernyayevski ilə yaxından tanış olmuş və öz əsərlərini yeni tərtib olunacaq dərsliklərə daxil etmək üçün ona göndərməyə söz vermişdi. Həsənəli xan Qaradaği vədinə əməl edir. O öz şeir və hekayələri ilə yanaşı, İ.A.Krılovdan tərcümə etdiyi altmışa qədər təmsili də Qoriyə göndərir»³.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istərdik ki, İ.A.Krılovdan Azərbaycan dilinə ilk tərcüməni XIX əsrin 30-cu illərində Abbasqulu ağa Bakıxanov (1794–1847) etmişdir. O, hələ Krılovun sağlığında «Eşşək və bülbül» («Осёл и Соловей») təmsilini Ana dilimizə çevirmişdir. Müqayisə üçün deyə bilərik ki, İ.A.Krılovun təmsilləri erməni dilinə 1849, gürcü dilinə isə 1860-cı ildə çevrilmişdir. İ.A.Krılovun altmışdan artıq təmsilinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi isə XIX əsrin 80-ci illərində Həsənəli ağa xan Qaradaği tərəfindən həyata keçirilmişdir. Görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası Mikayıl Rəfil bu hadisəni belə dəyərləndirir: «Xan Qaradağskinin tərcümələri Azərbaycanın mədəni həyatında müstəsna rol oynamışdır. Onun tərcümələri sayəsində tədris-təlim ədəbiyyatı sosial cəhətdən dolğun əsərlərlə zənginləşmişdir... Bu tərcümələr şagirdlər tərəfindən məhəbbətlə oxunub tədris olunur, ədəbi həyatda orijinal bir təzahür kimi qarşılanıb mənimsənilirdi. Qaradağski tərcüməni orijinala yaxın tərzdə verməyə can atırdı. Əlamətdar haldır ki, mütərcim bəzən təkcə məzmunu ötürməklə deyil, atalar sözlərindən, el ifadələrindən də faydalanaraq tərcümələrində öz qənaətlərini verirdi, bu da, öz növbəsində Krılov əsərlərinin kvintessensiyasını ifadə edirdi»⁴. Maraqlıdır ki, 1885-ci ildə Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev (1870–1933) öz ədəbi fəaliyyətinə İ.A.Krılovun «Palıd və əsa» («Дуб и Трость») təmsilinin tərcüməsi ilə başlamışdır. Daha sonra Rəşid bəy Əfəndiyev, Mirzə Ələkbər Sabir Tahirzadə (1862–1911), Abbas Səhhət Mehdizadə (1874–1918), Abdulla Şaiq Talıbzadə (1881–1959) də Krılov yaradıcılığına müraciət etmişlər. 1938-ci ildə İ.A.Krılovun doxsan yeddi

1 Əhmədov H.M. XIX əsr Azərbaycan məktəbi, Bakı: «Maarif», 2006, səh. 155.

2 Burada söhbət I nəşrdən gedir.

3 Sultanov M. Onun xidmətləri böyükdür, «Azərbaycan məktəbi» jurnalı, №8, 1970, səh. 57.

4 М.Рафили. И.А.Крылов и азербайджанская литература. Баку, «Азернешр», 1944, стр. 29-30.

təmsili Abdulla Şaiqin tərcüməsində ayrıca bir kitab halında nəşr olunur¹. Abdulla Şaiqin tərcümələrində sələflərinin ilk kövrək, lakin cəsarətli tərcümə cəhdlərinin təsiri açıq-aşkar görünməkdədir². Görkəmli ədəbiyyatşünasımız Əziz Mirəhmədov nəsil-dənəsilə keçən püxtələşməni təhlil edir: «Azərbaycanın qabaqcıl ziyalılarından, A.Bakıxanov və Mirzə Şafinin, Seyid Əzim və Xan Qaradağının keçən (XIX – V.Q.) əsrdə rus klassiklərindən tərcümələr etmək sahəsində başladıkları nəcib iş XX əsrin əvvəllərində çox genişlənərək, öz yeni gözəl bəhrələrini verməkdə idi. İndi bu işlə ölkənin ən görkəmli yazıçıları – C.Məmmədquluzadə, Sabir, Ə.Haqverdiyev, A.Səhhət, Ü.Hacıbəyli və başqaları məşğul idilər»³.

Üzərində işlədiyimiz «Vətən dili»nin I hissəsi onun 1910-cu ilə aid sonuncu VII nəşr nüsxəsidir⁴. VII nəşrlə öncəki (1899-cu ilə aid II nəşr⁵ və 1901-ci ilə aid V nəşr⁶ nüsxələri) nəşrlərin nüsxələri arasındakı fərqlər haşiyələrdə qeyd olunur.

«Vətən dili»nin I hissəsi 66 səhifədir. Dərslik iki qismdən təşkil olunub: I qisim 1–30, II qisim isə 31–64-cü səhifələri əhatə edir; iki səhifədə isə mündəricat verilib.

I qismin ilk səhifəsində şəkil çəkmək, 2-ci və 3-cü səhifələrində isə yazı üçün nümunələr verilib. Nəzəri material 4-cü səhifədən «*bismillahir-rəhmanir-rəhim*» ifadəsi ilə başlanır. 28-ci səhifədə əlifba ilə tanışlıq, hərflər və xüsusi yazı işarələrinin nümunələri, verilən mətnin birinci sözünü anladan şəkillər, sözlər, söz birləşmələri, qısa cümlələr, 7 kiçik hekayə, 29 atalar sözü, 5 tapmaca verilib. 29–30-cu səhifələrdə əski Azərbaycan əlifbasını təşkil edən hərflərin adlarını açıqlayan və sıralanmasını müəyyənləşdirən cədvəllər verilib.

I qisim Rəşid bəy Əfəndiyev tərəfindən nəstəliq xətti ilə yazılıb və onun əsasında daşbasma üsulu ilə çap olunub.

II qisim. 31–32-ci səhifələrində hərflər birləşmələri, sözlər, ardı ilə 64-cü səhifədə isə 28 kiçik hekayə, 14 mənzum əsər, 63 atalar sözü, 18 tapmaca, 1 yanılmac verilib.

1 Исследования и материалы. И.А.Крылов. Москва, ОГИЗ, 1947, стр. 274.

2 «Şaiqin şeirə, ədəbiyyata marağı da yeddi yaşından oxumağa başladığı bu məktəbdə oyanmışdır (Tiflisdəki məktəb nəzərdə tutulur – V.Q.). O hələ uşaqlıqda azərbaycanca, rusca, farsca şeirlər əzbərləyərək, şövlə söyləmiş. Oxuduğu ilk dərslik «Vətən dili» kitabı idi... bu kitabın mündəricəsi, əsas etibarilə, Q.Zakir və Həsənəli xan Qaradağının şeirlərindən, İ.A.Krılovun təmsillərinin tərcüməsindən (tərcümələr Qaradağınındır – V.Q.) ibarət idi» (Mirəhmədov Ə.M. Abdulla Şaiq. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1956, səh. 6).

3 Mirəhmədov Ə.M. Abdulla Şaiq. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1956, səh. 87.

4 Çernыayevski A.O. Vətən dili, I hissə, Tiflis: 1910. - 70 səh., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, sifr № XII-348/3806.

5 Çernыayevski A.O. Vətən dili, I hissə, Tiflis: 1899. - 70 səh., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, sifr № XII-343/3803.

6 Çernыayevski A.O. Vətən dili, I hissə, Tiflis: 1901. - 70 səh., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, sifr № XII-346/3805.

VII nəşr «Vətən dili» dərsliyinin I hissəsinin üz qabığında Firidun bəy Köçərlinin xidmətləri qeyd olunur: «*islah edib və müvafiq hekayələri artırıb*».

II qisim artıq daşbasma deyil, tipografiya üsulu ilə çap edilib. Qeyd olunmalıdır ki, II və V nəşrlərdəki II qisim Rəşid bəy Əfəndiyev tərəfindən (mətn nəstəliq, yazı öyrənmək üçün olan mətn, ayə və dualar – nəsx xətti ilə) yazıya alınıb və onun əsasında daşbasma üsulu ilə çap olunub.

2018-ci ildə Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda tədqiqatımız üçün olduqca qiymətli bir sənəd aşkar edilib. (Sənədin əldə olunmasına görə qocaman müəssisənin əməkdaşlarına, ələlxüsus, hacı Mustafa Əliyevə xüsusi təşəkkür bildirirəm.) Bu, A.O.Çernyayevski ilə S.H.Vəlibəyov arasında «Vətən dili» dərsliyinin II hissəsinin yazılacağı barədə imzaları ilə təsdiqlənmiş müqavilədir¹. Müqavilədə tərtibçilərin müştərək mülkiyyət hüquqları və b. məsələlər incəliyinə qədər qeydə alınıb. Sənədi olduğu kimi çətdirməq daha məqsədəuyğundur:

Müqavilə²

1886-cı il iyunun ____ (yazılmayıb - **V.Q.**) günü, biz, aşağıda imza edənlər, Aleksey Osipoviç Çernyayevski və Səfərəli bəy Vəlibəyov, aramızda bu müqaviləni bağladıq:

1) ikimizdən birincisinin tərtib etdiyi «Vətən dili» adlı kitabın davamı olan ««Vətən dili» II hissə» adlı tatar dilində (Azərbaycan türkcəsində - **V.Q.**) ibtidai qiraət kitabını ikimizdən birincisinin işləyib hazırladığı plan əsasında müştərək olaraq tərtib edəcəyimiz haqqında razılıq əldə etdik;

2) məqalələrin tərtibi, yenidən işlənməsi, tərcüməsi, habelə onların redaktə və yerləşdirmə işi vahid məqsədə yönəlmiş müştərək iş olmalıdır, bundan

1 Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H. Müqavilə (rus dilində). Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, əlyazma, şifr № 1/713, 2-ci bölmə. – 3 v.

2 Договор. 1886-го года июня ___ дня (день не указан - **V.Q.**), мы, нижеподписавшиеся, Алексей Осипович Черняевский и Сафарали бек Велибеков, заключили между собой следующей договор: 1) условились мы составить совместно, по выработанному первым из нас плану, книжку для первоначального чтения на татарском языке под заглавием «Родная речь» часть вторая, служащую продолжением книжки под тем же заглавием, составленной первым из нас; 2) как составление, переделка, перевод статей, так и редакция их и размещение должны быть общим, направленным к одной общей цели, а следовательно, и труд по составлению должен быть общий; 3) вытекающие отсюда права авторской собственности, согласно ст. 282, 283 и 287 Устава Цензурного том XIV, должны быть также общим, т.е. все материальные выгоды, могущие получиться от издания этой книжки должны принадлежать нам обоим в равных частях; 4) издание книжки может быть отдано посторонним лицам на особых каждый раз условиях, заключающих с издателем составителями по обоюдному соглашению, при чем подлинный договор хранится у кого-либо из составителей, а копии – у издателя и другого составителя. Если же книжка издастся кем-либо из нас или обоими вместе, то часть прибыли, причитающаяся на затраченный на издание капитал, получается, в первом случае, сделавшими затраты на издание, или же, во втором случае, прибыль эта делится пропорционально капиталу, затраченному каждым из нас; прибыль же, причитающаяся в пользу составителей, как авторов, делится пополам; 5) на обложке книжки должно быть обозначено: «составили А.О.Черняевский и С.А.Велибеков»; 6) продажная цена назначается по соглашению составителей между собою и издателем; 7) договор этот хранить с обеих сторон свято и ненарушимо. Статский Советник А.Черняевский (и подпись - **V.Q.**). Сафарали бек Велибеков (и подпись - **V.Q.**).

çıxış edərək tərtib üçün çəkilən zəhmət də müştərək olmalıdır;

3) buradan hasil olan müəlliflik hüquqları XIV cild Senzura Nizamnaməsinin 282, 283 və 287 maddələrinə əsasən ümumi olmalıdır, yəni kitabın nəşrindən əldə oluna biləcək bütün maddi gəlir ikimizə bərabər hissələrdə məxsus olmalıdır;

4) kitabın nəşri [icazəsi] kənar şəxslərə naşir ilə tərtibçilər arasında hər dəfə xüsusi şərtlər əsasında qarşılıqlı razılaşma yolu ilə verilə bilər, bu halda müqavilənin əsl tərtibçilərin birində, surətləri isə naşirdə və digər tərtibçidə qorunub saxlanılır. Əgər kitab ikimizdən biri, yaxud ikimiz tərəfindən müştərək nəşr olunarsa, nəşrə xərclənmiş məbləğ, birinci halda, xərci üzərinə götürənə, yaxud, ikinci halda, hər birimizə çəkdiyi xərcə müvafiq ödənilir; müəllif kimi tərtibçilərin payına düşən gəlir isə yarı bölünür;

5) kitabın üzlüyündə qeyd olunmalıdır: «A.O.Çernyayevski və S.Ə.Vəlibəyov tərtib ediblər»;

6) satış qiyməti öz aralarında razılığa gəlmiş tərtibçilər ilə naşir arasında müəyyən edilir;

7) bu müqavilə tərəflər üçün müqəddəs əmanət kimi hişf olunan və pozulmazdır.

Mülki Müşavir A.Çernyayevski (və imza - **V.Q.**)

Səfərəli bəy Vəlibəyov (və imza - **V.Q.**)

Göründüyü kimi, müqavilə 1886-cı ilin ortasında bağlanılıb. Qənaətə gəlmək olar ki, ikinci-üçüncü sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulan «Vətən dili» dərsliyinin II hissəsinin tərtibinə (çapına tələb olunan vaxtı çıxmaq şərti ilə) bir ildən bir qədər artıq vaxt sərf edilib, çünki kitabın nəşri kimi 1888-ci il göstərilib. «Vətən dili»nin üzərində işlədiyimiz II hissəsinin birinci və sonuncu olan bu nəşri Tiflisdə çap olunub¹.

«Vətən dili»nin II hissəsinə yazılmış geniş müqəddimədə tərtibçilər qeyd edir ki, II hissə, əsasən, K.D.Uşinskiyin «Rodnoye slovo» («Родное слово») dərsliyinin əsasında qurulub. Həmçinin bildirilir ki, əsərdə işlənən yazı qaydalarının istifadəsində Mirzə Kazımbəy², Lazar Budaqov³ və Mirzə

1 Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H. Vətən dili, II hissə, Tiflis: 1888. - 192 səh., АМЕАМəhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, şifr № XII-334/3800.

2 Mirzə Kazımbəy – Kazımbəy (Aleksandr Kasimoviç) Mirzə Məhəmməd Əli (1802–1870) – görkəmli şərşünas alim, Sankt-Peterburq Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, Azərbaycan dilinin ilk elmi qrammatika kitabı – «Грамматика турецко-татарского языка» (Kazan, 1839) əsərinin müəllifidir. 1846-cı ildə Kazanda sözügedən əsər yenidən işlənərək «Общая грамматика турецко-татарского языка» adı altında çap olunur. Təqdirəlayiq haldır ki, sonuncu əsər 2017-ci ildə filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İdris Abbasov tərəfindən işlənərək işıq üzü görüb: Mirzə Kazımbəy. Türk-tatar dilinin ümumi qrammatikası. Tərcümə, tədqiq və şərh: İdris Abbasov. Bakı: Zərdabi LTD MMC, 2017. – 1000 s.

3 Budaqov Lazar Zaharoviç (1812–1878) – şərşünas, pedaqoq, «Краткий учебник татарского языка» (1844), «Практическое руководство к турецко-татарскому азербейджанскому наречию» (Moskva, 1857), iki cildlik «Сравнительный словарь турецко-татарских наречий» (Sankt-Peterburq, 1869–1871) əsərlərinin müəllifidir.

Əbülhəsən bəy Vəzirovun¹ əsərləri rəhbər tutulub. Bununla yanaşı, dərsliyin yazılışında müəlliflər yeni qaydalar və durğu işarələri tətbiq ediblər ki, bu haqda müqəddimədə kifayət qədər ətraflı bəhs olunub. Burada Həsənəliyağa xan Qaradağının xidmətləri də tərtibçilər tərəfindən xüsusi olaraq vurğulanır: «*Bu kitabçada dərc olunan şeir və nəzmə dair təmsilatın çoxusu zamanə şairlərinin möhtərəmi cənab Həsənəliyağa xan Qaradağskinin inşadıdır və təmsillər məşhur Krilov basnilərindən tərcümədir. Türk dilində mübtədilərin qüvveyi-müdrəkə və hafizələrinə müvafiq təmsilat və əş'ar çox nadirdir. Bu yolda ibtida rəğbət və xidmət göstərən ancaq, bildiyimizə görə, Qaradağski cənablarıdır. Və lihaza, sibyan məktəbləri müşarileyhin bu zəhmətini nəzərdə tutmalıdır. Biz dəxi bu barədə o izzətli və möhtərəm cənablara nəhayət mərtəbə rizaməndlik və təşəkkür izhar edirik*»².

«Vətən dili»nin II hissəsində Azərbaycan dilində 6, rus dilində isə 4 səhifədə 2 müqəddimə, 2 səhifədə nəşrdəki səhvlərə düzəlişlər, 6 səhifədə mündəricat verilib. Qalan 169 səhifədə isə pedaqoji material yerləşir.

Dərslik «*bismillahir-rəhmanir-rəhim*» ifadəsi ilə başlanır və müxtəlif mövzulu 106 kiçik hekayə, 24 təmsil, 20 nəzm nümunəsi, 271 atalar sözü, 62 tapmaca, 5 lətifə, 3 yanılmacdan təşkil olunaraq 26 qismə (dərsə) bölünür. Əksər hallarda mövzunu özündə əhatə edən hər dərsin öz adı var.

I dərs təlim almaq və oyun oynamaq üçün zəruri ləvazimatın təsvirinə həsr olunub. Burada dərsin mövzusunə uyğun olaraq məktəb, yazı taxtası, kitab, kağız və karandaşı təsvir edən, həmçinin ibrətamiz «Hakim» adlı ümumilikdə 5 kiçik hekayə, 2 mənzum əsər verilib. I dərsə 6 atalar sözü və 6 tapmaca da daxil olunub.

II dərsdə qab-qacaq və ev əşyaları haqqında söhbət açılır. Verilən üç kiçik hekayənin hamısı mövzuya uyğundur. II dərsə 2 təmsil, 12 atalar sözü və 10 tapmaca daxildir.

III dərsdə yemək və içki haqqında bilgi verilir. Buradakı 5 kiçik hekayədən 3-ü bilavasitə mövzuya aiddir. Digər 2 hikmətamiz kiçik hekayə isə («Tülki və qurt», «Qaraçı») dərs zamanı yaranan gərginliyin aradan qaldırılması, uşaqların yorulmasının qarşısının alınmasına yönəlib, dərsə və ümumiyyətlə, həyata maraq oyadır. Dərsə 1 təmsil, 2 lətifə, 26 atalar sözü, 2 tapmaca və 1 yanılmac daxildir.

IV dərs əsasən geyimlərə həsr olunub. Buradakı 3 kiçik hekayədən birincisi bilavasitə, sonuncusu isə dolayısı ilə dərsin mövzusunə aiddir. Sonuncu kiçik hekayədə ata-oğul, övlad-valideyn münasibətləri gözəl bir tərzdə təsvir olunub. «Qurt və çoban» adlı kiçik hekayə ilk baxışdan dərsin mövzusunə aid deyil, lakin o, dərsə özünəməxsusluq gətirməklə yanaşı, hardasa bir nəfəslik

1 Vəzirov Mirzə Əbülhəsən bəy – XIX əsr Azərbaycan filoloqu. Müəllifi olduğu «Учебник татарско-адербейджанского наречия» (Sankt-Peterburq, 1861) adlı dərslikdə Azərbaycan dilinin fonetik tərkibi və qrammatikasına dair ümumi məlumat verilir.

2 Bax: Müqəddimə («Vətən dili», II hissə, səh. I).

kimi dərslərin ortasında yerləşdirilib. IV dərslə 1 mənzum hekayə, 1 təmsil, 7 atalar sözü və 1 tapmaca daxildir.

V dərslə təsərrüfat alətlərini, tikintiyə aid məfhumları açıqlayır. Burada olduqca maraqlı 5 kiçik hekayə verilib. İlk 3 kiçik hekayə bilavasitə, digər 2-si dolayısı ilə dərsləin mövzusunə aiddir. V dərslə 1 nəzm, 10 atalar sözü və 5 tapmacə daxil olunub.

VI dərslədən XI dərslədək ibtidai sinif şagirdlərinə ümumilikdə heyvanlar haqqında dolğun məlumat verilir. VI dərslədə bütövlükdə heyvanlar ev və vəhşi, VII dərslədə isə dördayaqlılar və quşlar kimi təsnif edilir. Dərslərin hər birində 5 kiçik hekayə yer alıb. Eləcə də VIII dərslə 4 kiçik hekayədən tərtib olunmaqla ətyeyən və otyeyən heyvanların, IX dərslədəki 5 kiçik hekayə isə ev və vəhşi quşların izahına həsr olunub. X dərslədə quşlar təsnif edilməklə onların alıcı, oxuyan və sudaüzən olmaları baxımından yeniyetmələrdə təsəvvür yaranmasına yönəldilib. Buradakı 3 kiçik hekayədən birincisinin zahirən mövzu ilə əlaqəsinin olmaması nəzərə çarpır. Lakin onun ibrətəməliliyi təqdirəlayiqdir. Qalan 2 kiçik hekayə bilavasitə mövzuya aiddir. Balıqlar, ilanlar, cücü və həşəratlardan bəhs edən XI dərslədə 3 kiçik hekayə verilib ki, burada ağcaqanad, həmçinin dəvə və qurbağadan da söhbət açılır.

Material olaraq VI dərslə 1 təmsil, 21 atalar sözü və 1 tapmacə, VII dərslə 1 təmsil, 1 şeir, 13 atalar sözü və 1 tapmacə, VIII dərslə 2 təmsil, 8 atalar sözü və 1 tapmacə, IX dərslə 1 təmsil, 22 atalar sözü və 3 tapmacə, X dərslə 2 təmsil, 1 lətifə, 5 atalar sözü və 1 tapmacə, XI dərslə 2 təmsil, 1 lətifə, 8 atalar sözü və 3 tapmacə daxil edilib. XII dərslədə taxıl, güllər, ağaclar haqqında məlumat verilir, bir sözlə, bu dərslələr təbiətşünaslıq elminə, bir növ, giriş xarakteri daşıyır. Onu da qeyd edək ki, bu dərslələr müxtəlif mövzulərə dair kiçik hekayələr, təmsillər, şeirlər, atalar sözü, tapmacələr, yanılmaclarla müşayiət olunur ki, bunun da verilməsi Ana dilinə məhəbbət, maraq aşıləyır. Sadalananlar sözügedən dərsləiyin nə dərəcədə incə, pedaqogika elmi baxımından nə qədər doğru tərtib olunduğunun sübutudur. Bu metodikaya sadıqlıq digər dərslərdə də özünü göstərir. XII dərslədə 4 kiçik hekayə təqdim olunur. Onlardan 3-ü mövzu ilə sıx bağılılıq təşkil edir, sonuncusu isə ibrət xarakteri daşıyaraq şagirdlərə, bir növ, həyat təcrübəsi aşıləyır. Bu dərslə 3 şeir, 17 atalar sözü və 6 tapmacə daxil olunub.

XIII dərslə də təbiətşünaslığa «ekskursun» davamı hesab edilə bilər. Burada insanlar, heyvanat, nəbatat haqqında söhbət davam edir, adamlar haqqında söhbət açıldıqda isə dərslə psixoloji səciyyə kəsb edir. Təbii sərvətlər haqqında da təsəvvür bu dərsləin mövzularından biridir. XIII dərslə 6 kiçik hekayə salınıb və onların hər biri mövzu ilə sıx bağılılıdır. XIII dərslə 2 təmsil, 5 atalar sözü, 3 tapmacə və 1 yanılmacə daxil olunub.

XIV dərslə coğrafiya elmi haqqında ibtidai biliklərlə tanışlılıq təyinatlılıdır. Burada həftənin günləri, gecə və gündüz haqqında söhbət açılır. Verilən 5 kiçik hekayə isə müxtəlif mövzulardadır. Dərslə 1 şeir, 7 atalar sözü və 2 tapmacə daxildir.

Coğrafi biliklərin bir qədər də genişləndirildiyi XV dərstdə mövsümlər, aylar, həmçinin bayramlar haqqında təsəvvür yaradılır. 4 kiçik hekayənin sonuncusu orucluqdan bəhs edir. Dərsə 1 şeir, 1 lətifə, 6 atalar sözü və 2 tapmaca daxildir.

XVI dərslər pul və onunla yanaşı olduqca maraqlı mövzuya – çəki, ölçü və vaxta həsr olunub. Bu dərstdə verilən 4 kiçik hekayədə tərtibçilərin dərsliyə nə dərəcədə həssas yanaşdığı özünü göstərir. Məsələn, mövzusu çəki, ölçü, vaxt olan dərstdə ədalət prinsipləri, mizan-tərəzi, heç kəsin haqqını tapdala-mamaqdan bəhs olunur. Bu, ədalətli hökmdarın rəftarı, zəhmətkeş qarışqa və qayğısız quşa həsr olunmuş kiçik hekayələrdə özünü daha bariz şəkildə göstərir. Həmin dərstdə daş tərəzi elə təsvir edilir ki, ömrü boyu onu görməyən insanın gözləri önündə sanki təbii bir mənzərə canlanır. XVI dərstdə bayramlar haqqında söhbət davam edilərək Qurban bayramından bəhs olunur. Dərsə 2 mənzum əsər, 9 atalar sözü və 1 tapmaca daxildir.

XVII dərstdə tikinti, heyvanat və nəbatat haqqında geniş məlumat verilib və bura mövzu ilə sıx bağlılıq təşkil edən 4 kiçik hekayə daxil edilib. XVII dərstdə 1 təmsil, 1 şeir, 2 atalar sözü və 5 tapmaca yer alıb. İnsan əzalarından bəhs edən XVIII dərse 4 kiçik hekayə daxil olunub. Onlardan birində kərpicin necə ayaqlanıb düzəldilməsindən söhbət açılır, növbəti 2 kiçik hekayədə isə olduqca ibrətamiz, uşaqları düşünməyə sövq edən mövzulardan bəhs olunur. Sonuncu kiçik hekayədə isə insan əzaları arasında cərəyan edən xəyali mükalimə uşaqların anladıqları tərzdə diqqətə çatdırılır. XVIII dərse 1 təmsil, 1 şeir, 19 atalar sözü, 3 tapmaca və 1 yanılmac daxil edilib.

Növbəti 3 dərstdə əvvəlki bəhslərdə verilmiş ictimai məsələlərə dair ibtidai biliklər sistemləşdirilir. XIX dərstdə qohumluq əlaqələrindən söhbət açılır. 4 kiçik hekayədə övlad-valideyn və ailədaxili münasibətlərdən danışılır. 3-cü kiçik hekayədə halal zəhmətlə haram gəlir haqqında ibrətamiz bir söhbət var. Duzlu-məzəli, lətifə xarakterli sonuncu kiçik hekayə uşaqların əyləncəli şəkildə məntiqlə düşünüb-danışmanın əsaslarına yiyələnməsinə kömək edir. XIX dərse 1 təmsil, 1 şeir, 12 atalar sözü və 1 tapmaca daxildir. XX dərstdə Azərbaycanda yayılmış müsəlman adlarından bəhs edilir və buraya 3 kiçik hikmətamiz hekayə daxil edilir. XX dərstdə 2 təmsil, 1 nəzm, 3 atalar sözü verilib. XXI və XXIII dərslərdə isə insanın gənclik və ahıllıq çağları, sahib olduğu peşələr haqqında bilgiler yer alır. Belə ki, XXI dərstdə təqdim olunan 3, XXIII dərstdə yer alan 2 kiçik hekayə kənd həyatından, azla kifayətlənmənin faydası, artıq tamahın başa bəla gətirməsi, kasıblıq-zənginlik, bilik öyrənmək üçün göstərilən səyin nəticə verəcəyi haqqında, həkim peşəsindən, əsgər və zərgər, xəbislik və müdriklikdən söhbət açılır. XXI dərse 8 atalar sözü, XXIII dərse isə 1 təmsil, 1 şeir, 10 atalar sözü daxil olunub. XXII və XXIV dərslər, bir növ, keçilmiş materialın təkrarıdır. XXII dərstdə 3, XXIV dərstdə 4 kiçik hekayə verilib. Onların hamısı ibrətamiz xarakter daşımaqla uşaqların həyat bilgisini artırmağa kömək edir. XXII dərse 1 təmsil, 1 nəzm, 6 atalar sözü

və 1 tapmaca daxil olunub, XXIV dərstdə isə 1 təmsil, 1 atalar sözü yer alıb.

XXV dərstdə heyvanların hərəkətləri, çıxarıqları səslər haqqında danışılır. Dərse daxil edilmiş 5 kiçik hekayənin sonuncusu, fikrimizcə, fizika qanunu uşaqlara pedaqoji baxımdan uğurlu fəndlə, anladığıları dildə çatdırılır. XXV dərse 1 təmsil, 1 münacat, 10 atalar sözü və 3 tapmaca daxildir.

XXVI dərstdə verilən 5 kiçik hekayə vasitəsi ilə yaxşılıq və yamanlıq məfhumları haqqında ibtidai sinif şagirdlərində təsəvvürlər yaradılır. XXVI dərse 1 mənzum hekayə, 18 atalar sözü və 1 tapmaca daxil olunub.

Pedaqoji materialın yerləşdiyi sonuncu (169-cu) səhifədə II hissədə verilmiş tapmacaların cavabları, növbəti beş səhifədə isə mündəricat yer alıb.

Əlinizdə tutduğunuz bu kitab A.O.Çernyayevskinin «Vətən dili» I hissə və A.O.Çernyayevski ilə S.H.Vəlibəyovun birgə hazırladığı «Vətən dili» II hissəsinin tərəfimizdən tədqiq, mətninin fonetik transliterasiyası edilməklə, mətninə zəruri izah və qeydlərlə, dilinin tezlik lüğəti tərtib, əhatə etdiyi mövzular təsnif olunaraq, üzərində cədvəllər tərtib edilməklə 2007-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Yerli və xarici dövrü mətbuatdakı resenziya, müsahibə və çoxsaylı yazılar¹, sosial mediadakı müzakirələr, televiziya və radiolardakı filmlər və verilişlər², çoxsaylı süjetlər – dilimizin bu əvəzsiz abidəsinə göstərilən yüksək ictimai maraq, düzü, bizim üçün gözlənilməz idi. Ümidvarıq ki, kitabın nəşri ilə elmi dairələrdə XIX əsrin II yarısı yenidən və yeni qüvvələrin tədqiqat obyektinə çevrildi desək, mübaliğəyə yol vermiş olarıq. Son tədqiqatlar dediyimizə sübutdur. Tərəfimizdən ərsəyə gətirilmiş I nəşrə olan tələbatın yüksək, tirajın isə sayca məhdud olması nəticəsində o, bibliografik inciyə çevrildi. Bu isə, necə deyirlər, bir tərəfdən «Vətən dili»nin II nəşrini zəruri edir, digər tərəfdən aradan keçmiş zaman ərzində yeni sənəd (yuxarıda təqdim olunan A.O.Çernyayevski ilə S.H.Vəlibəyov arasında «Vətən dili» dərsliyinin II hissəsinin yazılacağı barədə imzaları ilə təsdiqlənmiş müqavilə), faktlar (Mirzə Şəfi Vazehin «Kitabi-türki» dərsliyinin müəllifliyi ilə bağlı yuxarıda haqqında danışılan məsələ) ortaya çıxdı, kitabda müəllifi bilinməyən yazıların əksəriyyətinin müəllifi müəyyən edildi (mətn boyu müvafiq yerlərdə təqdim olunur), həm də yol verdiyimiz bəzi texniki xətalara düzəliş etmək lazım gəldi. Oxucuların nəşrin faksimil hissəsinin daha böyük olması ilə bağlı iradlarına cavab vermək istəyi və digər səbəblər II nəşri zəruri etdi. II nəşr tərtibat baxımından da I nəşrdən xeyli fərqlidir. Belə ki, «Vətən dili»nin tərtibçi və üzərində zəhməti olanların I nəşrdə verilən fotosəkillərinin keyfiyyəti yüksək deyildi. Odur ki, II nəşrdə onların rəsmlərini sifariş etdik

1 Məsələn: «Dəvət» qəzeti (Urmiyə, 04.07.07.), Hafiz İmamnəzərli, Müşfiq Cabiroğlu. ««Vətən dili» vətəndaş mövqeyin nəticəsidir» «Yaddaş» (30.08.07.), Али Алиев. «Чтоб не порвалась дней связующая нить...» «Каспий» (15.08.08.), Redaksiya yazısı, Bəhlul Seyfəddinoğlu. ««Vətən dili»ndə tərcümələr» «Aydın yol» (13.03.15.), Məti Osmanoglu. ««Vətən dili»ndən başlayan yol» «Ədəbiyyat» (09.09.17.).

2 «Sələflər və xələflər» (AzTV-Mədəniyyət), «Rakurs» (ANS), «Xəzərin sahilində» (Xəzər TV), «Xeyirli sabahlar» (İnter-AZ), «İz» («Azadlıq» radiosu).

və bu nəşrdə daha yüksək keyfiyyətlə verməyə müvəffəq olduq. Qeyd olunduğu kimi, faksimil mənbə oxumağa imkan verəcək ölçüyə salınıb. Lakin iş təkcə bununla bitməyib. Orijinalın hər bir səhifəsi xüsusi incələnərək bilgisayar proqramları vasitəsilə gördüyünüz hala gətirilib. Bunu əski əlifba ilə oxumaq istəyənlər, əsasən də cənublu həmvətənlilərimiz üçün xüsusi töhfə hesab edirəm. Bütün bu yeniliklər nəticəsində II nəşrin həcmi də dəyişərək prinsiplial formada artıb. İzah və qeydlərin üzərində dəqiqləşmələr aparılması səbəbindən onların sayı da hiss olunacaq dərəcədə çoxalıb, sözlər üzərində dəqiqləşmələr nəticəsində bəzilərinin əlifba yeri dəyişib, nəzərdən qaçmış sözlər daxil edildiyi üçün sayları artıb, ədəbiyyat siyahısında dəqiqləşmələr aparılıb, yeni mənbələr daxil edilib.

O da qeyd olunmalıdır ki, tərəfimizdən ərəşəyə gətirilmiş I nəşr çıxar-çıxmaz, həmin il (2007-ci il) pedaqogika üzrə elmlər doktoru Hüseyn Əhmədovun tərtibində A.O.Çernyayevskinin «Vətən dili» kitabının I hissəsi işıq üzü gördü¹. Maraqlıdır ki, 1882-ci ildən bəri 125 il unudulmuş mənbəyə iki fərqli ünvandan müraciət olunur və eyni ildə fərqli tədqiqatçıların məhsulu olan yuxarıda sadaladığımız nəşrlər çapdan çıxır. Öz növbəmizdə onu deyə bilərik ki, H.M.Əhmədovun «Vətən dili» kitabının I hissəsinin transliterasiya edilmiş və faksimil nəşrinin özəlliyi məhz 1882-ci ildə çap edilmiş I nəşri üzərində aparılmasındadır. Bununla da, demək olar ki, «Vətən dili» kitabının I hissəsinin bütün nəşrləri əhatə olunur. Çünki qeyd olunmuşdur ki, «Vətən dili»nin I hissəsinin yeddi nəşri olub. Son VII nəşri 1910-cu ildə işıq üzü görüb. Üzərində aparılmış dəyişikliklər nəticəsində onu nəşrlər arasında ən əhatəli nəşr kimi səciyyələndirə bilərik. Bu səbəbdən, biz VII nəşri əsas götürmüş, öncəki nəşrlərlə müqayisə aparmaqla, aralarındakı fərqləri qeyd etmişik. I nəşrin ayrı bir əsər kimi tədqiqat obyektı olması təqdirəlayiqdir və, təkrar edirik, «Vətən dili» kitabının I hissəsi haqqında dolğun mənzərəni əldə etmək üçün, yəqin ki, sonuncu cizgidir.

Təqdirəlayiq haldır ki, Azərbaycan Respublikası Təhsil Naziri Misir Mərdanovun *28.08.2007-ci il tarixli 990 №-li Əmrinə əsasən Vüqar Qaradağlının tərtib etdiyi «Vətən dili» (I hissə, A.O.Çernyayevski; II hissə, A.O.Çernyayevski, S.H.Vəlibəyov) ümumtəhsil məktəb müəllimləri üçün vəsait kimi tövsiyə edilmişdir.*

Qırx ilə yaxın bir müddət ərzində Cənubi Qafqazda azərbaycanlı uşaq və müəllimlər üçün mükəmməl dərs vəsaiti olan «Vətən dili» Mahmud bəy Mahmudbəyov (1879–1883-cü illərdə təhsil alıb), Nəriman Nərimanov (1882–1890-cı illərdə təhsil alıb), Süleyman Sani Axundov (1885–1894-cü illərdə təhsil alıb), Şərqli təxəllüsü ilə tanınan Fərhad Ağazadə (1898–1900-cü illərdə təhsil alıb), Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə Müslüm Maqomayev (1899–1904-cü illərdə təhsil alıblar), digər adlarını çəkmədiyimiz Azərbaycan ziyalılarının

1 Çernyayevski A.O. Vətən dili, I hissə (Tərtib və transliterasiya edən: Hüseyn Əhmədov), Bakı: «Beynəlxalq Universitet» NPM, 2007. – 196 s.

ilk dərslidir. Əsər onların elmə, təhsilə atdıqları ilk addımlarda yol yoldaşı olub. Həyat haqqında ilkin təsəvvür və anlayışlarının formalaşmasında da müstəsna rol oynayıb.

Nəşrindən 136 il keçsə də, «Vətən dili»nin yenidən nəşr edilməsi məsələsinin aktuallığı barədə söhbət açarkən onu demək lazımdır ki, zənnimizcə, yaşından asılı olmayaraq, özünü azərbaycanlı sayan hər kəs, bir çox folklor nümunələrimizin orijinal formada bir yerə toplandığı bu kitabla yaxından tanış olmalı, ondan əcdadımızın hikmətini, Vətən eşqini duymalıdır. Bu qənaətdəyik ki, «Vətən dili»ndə işlənən (bəziləri tərəfindən nəyə görə «eski» adlandırılan), ətimizə-qanımıza hopmuş söz və ifadələr, adət-ənənələr və s. ilə yenidən tanış olmaq hər birimizin mənəvi borcudur.

«Vətən dili» ilə tanışlıq nəinki ölkəmizdə yaşayan rusdilli həmvətənlilərimiz, həmçinin Azərbaycandan kənar yaşayan soydaşlarımız, hətta Azərbaycanda yaşayıb öz milli adət-ənənələrindən kənar düşmüş qan qardaşlarımız üçün də olduqca əhəmiyyətlidir.

Bu gün özünün və övladının adını qərbliləşdirən, atalarının adlarını, soyadlarını, hətta dinlərini belə dəyişdirənlər, bir sözlə, əsillərini dananlar, azərbaycanlı, türk, müsəlman olduqlarından utananların milli kimliyə qayıdışı, milli identifikasiyası, özünüdərk üçün «Vətən dili» əvəzsiz qaynaqdır.

Əsər üzərində işlədiyimiz əsnada 3400-dən artıq haşiyə verilməsinə ehtiyac duyulub. Haşiyələr səhifələrin aşağı hissəsində yerləşdirilib ki, bu da, öz növbəsində mətndə olan incəlikləri diqqəti yayındırmadan, yerində çatdırmaq məqsədi güdür. Nəzərinizi aşağıdakı məsələlərə cəlb etmək istərdik:

1. Mətn, əsas etibarilə, filologiya üzrə elmlər doktoru Məmməd Adilovun hazırladığı «Türk mətninin transfoneliterasiya problemləri» əsərində tərtib olunmuş qaydalar əsasında transfoneliterasiya olunub. Lakin orijinallığı pozmaq xatirinə aşağıda göstərilən məqamlarda həmin qaydalardan kənara çıxılıb:

1) Əski əlifba hərflərinin bildirdiyi səslər qorunub saxlanılıb; həmçinin ərəb və fars kökənli sözlərin yazılışında *əlif* və *vav* hərflərinin köməyi ilə bildirilən uzun saitlər *a* və *u*, qısa saitlər isə *ə/e* və *ü* olaraq qeydə alınıb, məs.: *Abdulla* əvəzinə *Əbdullah*, *Fətəli* əvəzinə *Fəth'əli*, *Zeynalabdin* əvəzinə *Zeynəl'abidin*. İstisnalar mövcuddur: *Əllah* əvəzinə *Allah*, *Mühəmməd* əvəzinə *Məhəmməd*, bir yerdə dua olduğu üçün: *Muhəmməd*.

2) *Ğeyn* ilə (غ) ilə başlayan sözlər ğ olaraq qeydə alınıb, məs.: *qafil* əvəzinə *ğafil*, *qeyri* əvəzinə *ğeyri*, *qüssə* əvəzinə *ğüssə*.

3) *Qaf* (ق) q olaraq qeydə alınıb. Onun bəzi halda x-laşması, digər halda isə k-laşmasını qəbul etməmişik; həmçinin iki saitarası işləndikdə onu ğ-laşdırmamışıq və yazıldığı kimi qəbul etmişik, məs.: *çaxçax* əvəzinə *çaqçaq*, *karandaş* əvəzinə *qarandaş*, *baxməğə* əvəzinə *baxməqa*.

4) İzafevlərin sonunda işlənən həmzəli *hayi-həvvəz* tərəfimizdən ei- deyil, eyi- olaraq qəbul edilib, məs.: *həncərei-qarğə* əvəzinə *həncəreyi-qarğə*.

2. «Vətən dili»nin orijinal səhifələri aşağıdakı kimi göstərilir, məs.: «*Vətən dili*», I hissə, titul (başlıq) səhifəsi; «*Vətən dili*», I hissə, 42; «*Vətən dili*», II hissə, IV; «*Vətən dili*», II hissə, 122; «*Vətən dili*», II hissə, titul (sonluq) səhifəsi.

3. Mətn boyu hər bir söz «Vətən dili»nin öz orijinal mətnindəki yazılış forması ilə verilib. Həmin sözün fərqli yazılış forması və yaxud formaları sözlə ilk dəfə rastlaşdığımız yerdə haşiyə ilə göstərilir. Haşiyələrdə sözlərin işləndiyi digər yerlər «Vətən dili»nin orijinal səhifələri göstərilməklə təqdim olunur. Haşiyələrdə, həmçinin müasir oxucunun çətin anlama ehtimalı olan sözlərin açıqlamaları və digər məlumat da verilib.

4. Tərəfimizdən müasir əlifba sırası ilə tərtib olunmuş 10680 söz və ifadədən ibarət tezlik lüğətinin bir növü olan sözlükdə sözlərin işlənmə yerləri (hissə, səhifə) mətnədə daşdığı mənə ilə göstərilir.

5. I hissənin 2 qismə bölünməsi, eləcə də 2–4-cü səhifələrin başlıqları yalnız «Vətən dili»nin mündəricatından bəlli olur.

6. Əski əlifba hərflərinin adları və sıralanması I hissənin 29-u səhifəsində verilən əlifba cədvəli əsasında verilir.

7. Mətnlərdə verilən tarixlər əski təqvimlə verildiyindən, haşiyələrdə onlar yeni təqvimə uyğun qeydə alınıb, məs.: *9 mart* əvəzinə *21 mart*. XIX əsrdə Yuli (Yulian) təqvimindən istifadə olunurdu. 1 may 1918-ci il tarixində Yuli təqvimindən Qriqori (Qriqorian) təqviminə keçdikdən sonra fərq XX əsr üçün on üç, XIX əsr üçün isə on iki gün təşkil edir.

8. Durğu işarələri müasir qaydalara əsasən qoyulub.

9. Əski əlifbada işlənən *nuni-səğir* xüsusi işarə ilə qeydə alınıb: *η*.

10. «Vətən dili»ndə işlənən pul, çəki, uzunluq vahidləri, həftə günləri, aylar və s. tərəfimizdən tərtib olunmuş otuz səkkiz cədvəldə təqdim olunur.

Nadir nüsxələrlə işləməyə şərait yaratdığı üçün AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun rəhbərliyinə xüsusi minnətdarlıq etməyi özümüzə borc bilirik. Birinci nəşrin ərsəyə gəlməsinə göstərdiyi yardıma görə mərhum alimimiz Məmməd Adilovu xüsusi yad etmək istərdim. Sözügedən institutun əməkdaşı, dostum həca Mustafə Əliyevə hər iki nəşrin transfoneliterasiya prosesi, şeir və təmsillərlə bağlı bəzi çətinliklərin həllində mənə dəstək olduğu üçün dərin təşəkkürümü bildirirəm.

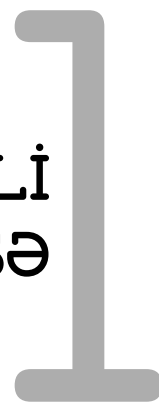
на иждивеніи, или же, по распоряженію
судьи, съездомъ или другимъ
уполномоченнымъ органомъ, закупа
ющимъ недвижимыя имущества, или
лицомъ, уполномоченнымъ закономъ
составленнымъ, или инымъ, или
инымъ образомъ; и) на обременен
номъ имъ имуществе - вѣчно обременен
номъ имъ А. О. Чернышевскій и С. Н.
Валибаевъ; б) изъясненіемъ сына
~~назначеніемъ сына~~
бывшей жены еѣ и иждивеніемъ,
и) по поводу сына иждивеніемъ еѣ
и сына - и иждивеніемъ
Составленъ Составленъ А. Чернышевскій

Составленъ Составленъ

**A.O.Çernyayevski və S.H.Vəlibəyov arasında bağlanmış müqavilə
(Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, əlyazma, şifr
№ 1/713, 2-ci bölmə. – 3 v.)**

VƏTƏN DİLİ
I HİSSƏ

وَطَنِ كَرَمِی

﴿ اوبلجی جلد ﴾
مبتدراچون ترک دینده اصول جدید اوزره ترتیب
اولونمش کتابچه در

مؤلفی چبرنیا یوسکی
سابقده زاقافاز سمناریه سینک مسلمان شعبه سنک
انسپقتوری

اصلاح ایدوب ولازم حکایه لری آرتوروب شعبه مذکورک ترک
دینک معنی فریدون بک کوچرلی
بوکتاب اوزره مبتدی مکتبلرده درس ویرلیکه معارف مجلسی
طرفندن اجازه اولونوبدر

﴿ یدیحی چاپ ﴾
قیمتی ۳۵ قنکر

تفلیس ۱۳۲۸

لیونیت و میتنیفک شرکت مطبعی

Vətən dili

Əvvəlinci¹ cild

Mübtədilər üçün² türk³ dilində üsuli-cədid üzrə⁴
tərtib olunmuş kitabçədür⁵

Müəllifi Çernyayevski⁶

(sabiqdə⁷ Zaqaqaz semnariyasının⁸ müsəlman⁹ şö'bəsinin inspektori)

İslah edüb¹⁰ və lazımə¹¹ hekayələri arturub¹² şö'beyi-məzkurı¹³ türk
dilinin müəllimi Firidun bəg Köçərli¹⁴

Bu kitab üzrə mübtədi məktəblərdə dərs verilməgə Məarif məclisi¹⁵
tərəfindən icazə olunubdur

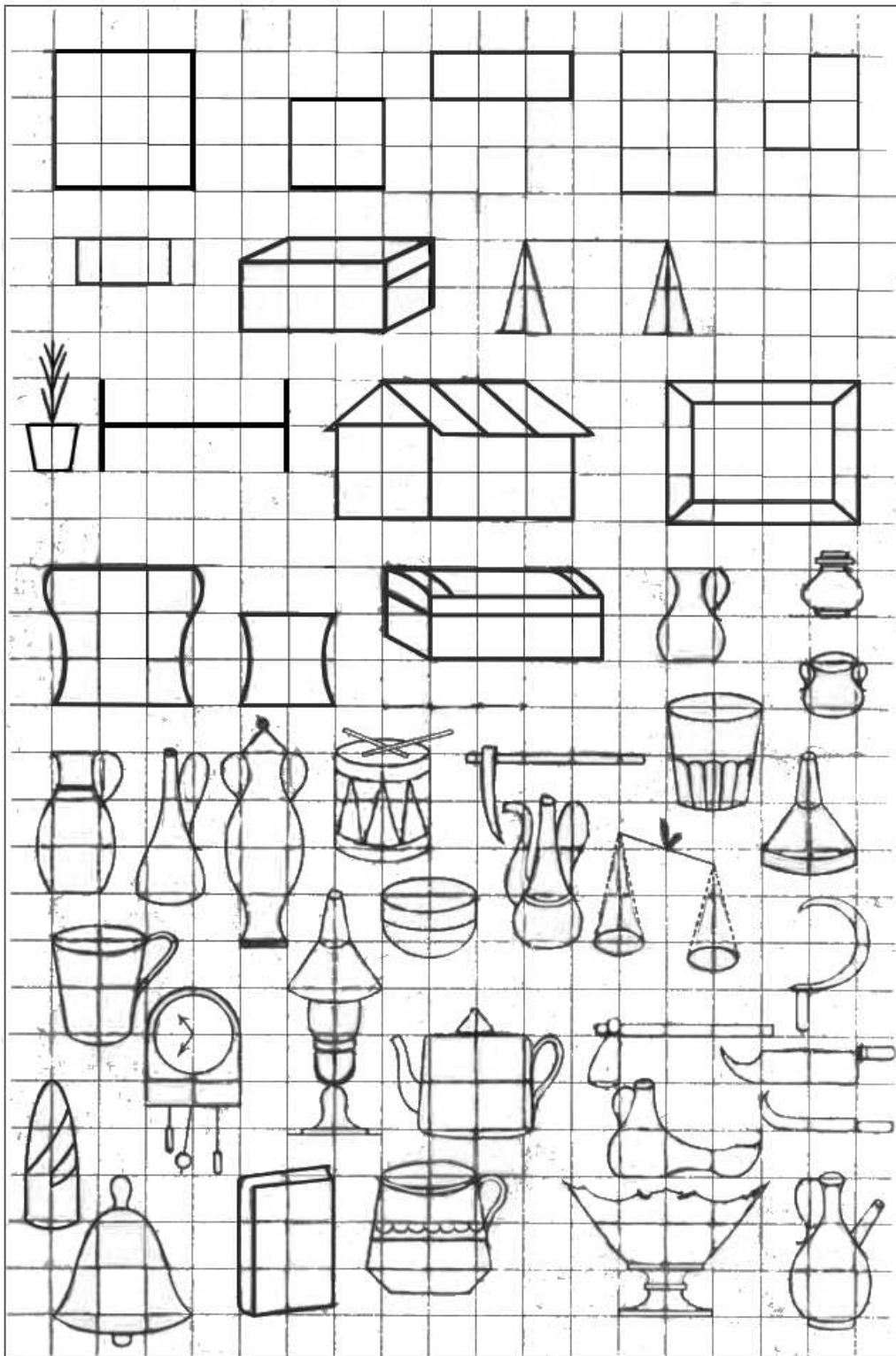
(Yeddinci çap)

Qiyməti 35 qəpikdür

Tiflisdə, 1328 sənədə¹⁶

Levit və Mesniqin şirkəti-mətbəəsi¹⁷

-
- 1 Əvvəlinci – birinci, əvvəlinci.
  - 2 Mübtədilər üçün – ibtidai sinif şagirdləri üçün.
  - 3 Türk – burada: Azərbaycan türkcəsində.
  - 4 Üsuli-cədid üzrə – yeni metodika ilə.
  - 5 Kitabçədür – burada: kitabdır.
  - 6 Çernyayevski – Aleksey Osipoviç Çernyayevski haqqında bax: səh. 10 (“*Vətən dili*»nin müəllifləri” adlı yazı).
  - 7 Sabiqdə – keçmişdə.
  - 8 1876-cı ildən Qoridə fəaliyyət göstərən ibtidai məktəb müəllimləri hazırlayan seminariya. 1918-ci ildə Firidun bəy Köçərlinin rəhbərliyi ilə Azərbaycan şöbəsi Qazax şəhərinə köçürülmüşdü.
  - 9 Müsəlman – burada: Azərbaycan
  - 10 İslah edüb – düzəlişlər aparıb, yeniləşdirib.
  - 11 Lazımə – lüzumu olan, lazımlı.
  - 12 Arturub – artırıb. Burada və II hissənin 9-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. Bax: haşiyə *artırar* I hissə, səh. 27.
  - 13 Şö'beyi-məzkurı – adı çəkilmiş şöbənin.
  - 14 Firidun bəg Köçərli – Firidun bəy Köçərli haqqında bax: səh. 12 (“*Vətən dili*» üzərində *zəhməti olanlar*” adlı yazı).
  - 15 Məarif məclisi – Təhsil şurası.
  - 16 1328 sənədə – 1910-cu ildə.
  - 17 Levit və Mesniqin şirkəti-mətbəəsi – XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Tiflisdə İ.A.Levit və S.M.Mesnikə məxsus mətbəə (litoqrafiya – bu çap növündə boya müstəvi şəklində olan daşdan yüksək təzyiqlə altına kağız üzərinə köçürülür). Справочная книга печати всей России. Сост.: Вальденберг Д.В. С.-Петербург, «Товарищество Художественной Печати», 1911, стр. 386.

ا ا ا ا ر ر ر ر ل ل ل ل م م م م م م م م
آ آ آ آ م م م م ر ر ر ر ر ر ر ر ر ر ر ر
و و و و د د د د ه ه ه ه ل ل ل ل ل ل ل ل ل ل
ن ن ن ن ق ق ق ق ل ل ل ل ی ی ی ی ی ی ی ی
ص ص ص ص س س س س ص ص ص ص ص ص ص ص
ط ط ط ط ص ص ص ص ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع
ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح ح
ک
ب
آفتاب آفتاب آینه دشمن جمال

1 Bu və növbəti səhifə mündəricatda *Yazı üçün sərmaşqlar* kimi qeydə alınıb.
Bax: «Vətən dili», I hissə, 65.

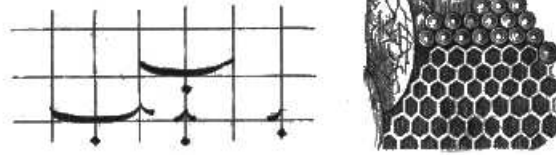

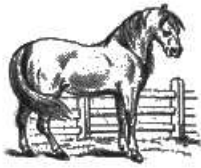
﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴾

آل آلا لال آل

بال آب باب بابا بالا لال آل

﴿ ت ﴾

آت آت آتابات تات تابا بابات
آلات آل . بابا آت آل .

BİSMİLLAHİR-RƏHMANİR-RƏHİM²

Əlif³, Lam⁴

Əl

A⁵

Al, ala⁶, lal, əl

Bey⁷

Bal, ab⁸, bab⁹, baba, bala, lal, al

Tey¹⁰

At, ət, ata, bat, tat¹¹, taba¹², babat. Ala at al. Baba, at al.

-
- 1 Bu səhifə mündəricatda *Əlifba tazə qaidə ilə* kimi qeydə alınıb. Bax: «Vətən dili», I hissə, 65.
  - 2 BİSMİLLAHİR-RƏHMANİR-RƏHİM – Rəhmli, Mərhəmətli Allahın adı ilə.
  - 3 Əlif – əski Azərbaycan əlifbasının 1-ci hərfinin adı. Burada və aşağıda təqdim olunan hərflərin adları və sıralanması I hissənin 29-cu səhifəsində verilən əlifba cədvəlinə əsaslanır. Əski Azərbaycan yazısında ə (bəzən e) saitini ifadə etmək üçün səssizin üzərində *zəbər (fəthə)* xüsusi işarəsi qoyulub.
  - 4 Lam – əski Azərbaycan əlifbasında [l] səsini ifadə edən 28-ci hərfin adı.
  - 5 A – *əlif* və üzərində (uzadaraq) [a] səsini bildiren *mədd (məddə)* işarəsi qoyulub.
  - 6 Ala – bir hissəsi ağ, bir hissəsi başqa rəngdə, ala.
  - 7 Bey – əski Azərbaycan əlifbasında [b] səsini ifadə edən 2-ci hərfin adı.
  - 8 Ab – su.
  - 9 Bab – mətnin hissələrindən biri, bab; böyük qapı, bab; uyğun, münasib, müvafiq, bab.
  - 10 Tey – əski Azərbaycan əlifbasında [t] səsini ifadə edən 4-cü hərfin adı.
  - 11 Tat – Azərbaycan, Dağıstan və İranda yaşayan fars və türk kökənli irandilli xalq və xalqa mənsub adam, tat.
  - 12 Taba – içində ət və s. qızartmaq üçün kənarları yastı dairəvi metal qab, tava.

آدآت داد دال بال آباد ادب بدک
 بال داد.

دل دال پل ادب بدک .

تار آرا دار باتار پر تیر تر برابر بالدر
 پرات آل . آت باتار . پرتار آل .

بلبل . آت آلا در . لال دل بلا در .
 تار بابات در . آرا دار در .

Dal¹

Ad, at, dad, dal, bal, abad, ədəb, bədəl². Bal dad.

Zir³

Dil, dal, bel⁴, ədəb, bədəl.

Rey⁵

Tar⁶, ara, dar⁷, batar, bir, tir⁸, tər⁹, bərabər, baldır¹⁰. Bir at al. At batar. Bir tar al.

Piş¹¹

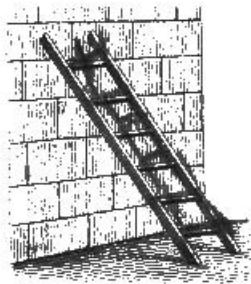
Bülbül¹². At aladur. Lal dil bəladur. Tar babatdur. Ara dardur.

-
- 1 Dal – əski Azərbaycan əlifbasında [d] səsini ifadə edən 10-cu hərfin adı.
  - 2 Bədəl – əvəz, əvəz edən şey.
  - 3 Zir – əski Azərbaycan yazısında səssizin altında *i, ı, e* saitlərini ifadə edən *zir (kəsrə)* xüsusi işarə.
  - 4 Bel – ayaqla basmaq üçün çıxıntısı olan uzunsaplı qazma aləti, bel.
  - 5 Rey – əski Azərbaycan əlifbasında [r] səsini ifadə edən 12-ci hərfin adı.
  - 6 Tar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz verilməyib.
  - 7 Dar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz əvəzinə *nar* verilib.
  - 8 Tir – şalban.
  - 9 Tər – təzə.
  - 10 Baldır – qılçanın dal tərəfində diz ilə topuq arasındakı ətli hissə, baldır. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *bərat* (bank, poçt və ya başqa müəssisə vasitəsilə göndərilən pul və ya başqa qiymətli şey; təhvil qəbzi, barat) sözü verilib.
  - 11 Piş – əski Azərbaycan yazısında səssizin üzərində *u, ü, ö* saitlərini ifadə edən *piş (zəmmə)* xüsusi işarə.
  - 12 Bülbül – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən qabaq *lüt* sözü verilib.

ز

دَرَز زَاد بَازَارِ اَزَارِ دِزِ بَزِ بَرْتَرِ
 اَزْبَرِ . بَازَارِ زَبَلِ دُرُ . بَالِ اَزْدُرُ . بَرِ اَزِ
 اَتِ اَلِ . پَرِ اَزِ بَالِ اَلِ . اَتِ اَزَارِ .

ن ز ن

نَرْدَبَانِ دَابَانِ دَالَانِ اَلَانِ بَدَنِ اَلِنِ
 اَتَا اَنَا دَانَا نَارِ دَالَانْدَارِ اَبَادَانِ تَنْبَلِ دَالَانِ
 دَارْدُرُ . نَارِ پَرِ اَبَا نَارْدُرُ . نَرْدَبَانِ دِرَازْدُرُ .
 دَالَانْدَارِ تَنْبَلِ دُرُ . تَنْدِرِ دَارْدُرُ .

Zey¹

Dərz², zad³, bazar⁴, azar⁵, diz, biz, bir, tir⁶, əzbər. Bazar zibildür⁷. Bal azdur. Bir az ət al. Bir az bal al. At azar⁸.

Nun⁹

Nərdiban¹⁰, daban, dalan, alan, bədən, alın, ata, ana, dana, nar¹¹, dalandar¹², abadan¹³, tənbel¹⁴. Dalan dardur. Nar bir anbardur¹⁵. Nərdiban dirazdur¹⁶. Dalandar tənbeldür¹⁷. Təndir dardur.

-
- 1 Zey – əski Azərbaycan əlifbasında [z] səsini ifadə edən 13-cü hərfin adı.
  - 2 Dərz – biçilmiş taxıl bağlaması. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz əvəzinə *az* sözü verilib.
  - 3 Zad – şey.
  - 4 Bazar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən qabaq *azad* sözü verilib.
  - 5 Azar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *batar* sözü verilib.
  - 6 Tir – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözün əvəzinə *diraz* (uzun, hündür) sözü verilib.
  - 7 Zibildür – zibildir, burada: zibillidir.
  - 8 At azar – bu cümlədən sonra «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *Azad ədəbvardur. Tir dirazdur* cümlələri verilib (ədəbvardur – çox ədəblidir, ədəblidir).
  - 9 Nun – əski Azərbaycan əlifbasında [n] səsini ifadə edən 30-cu hərfin adı.
  - 10 Nərdiban – nərdivan. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *tənbel* sözündən sonra verilib.
  - 11 Nar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *bina* sözü verilib.
  - 12 Dalandar – həyəti, küçəni, dalanı süpürən xidmətçi, süpürgəçi, dalandar.
  - 13 Abadan – tir-tikintisi olan, abad.
  - 14 Tənbel – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *nərdiban, and, nəbat, təndir* sözləri verilib (nəbat – şəffaf kristal şəkildə şirni, nəbat; bitki).
  - 15 Anbardur – anbardır. Burada və II hissənin 8-ci səhifəsində *anbarıy*, II hissənin 83-cü səhifəsində *anbarında, anbarə, anbardə* [a] səsini bildiren *mədd* işarəsi ilə verilib. II hissənin 8, 48 və 84-cü səhifələrində *ənbardə*, II hissənin 84, 90, 114-cü səhifəsində *ənbarə*, II hissənin 84-cü səhifəsində *ənbar (sahibi-ənbar)*, II hissənin 97-ci səhifəsində *ənbarıy, ənbar* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 16 Dirazdur – uzundur, hündürdür.
  - 17 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *At tündür. Dana batar* cümlələri verilib.

(پ)

آرپا تپ . پاز آپار تپار پالتار پالان
 بر آرنبال اپار . بزون آرپا آپار . پالتار دار
 در . بازاردان آرپا آل . بزون پالتار اپار
 آرپا آزر . بازاردا بال آزر .

تاج آج آت باجا جان جدا جلد جلد
 رجب تاجر نارنج دنج . آت آج در . بر آرن
 نارنج اپار . پالتار چند در . رجب جلد در . باجا
 دار در . آت دنج در .

چ

آچار آج آج جان چاپ چاپار چالا چار

Pey¹

Arpa², tap, paz³, apar, tapar⁴, paltar, palan. Bir az bal apar. Bizdən arpa apar. Paltar dardur. Bazardən⁵ arpa al. Bizdən paltar apar. Arpa azdur. Bazarda bal azdur⁶.

Cim⁷

Tac, ac⁸, at, baca, can, cida⁹, cild, cəld, Rəcəb, tacir, narınc¹⁰, dinc. At acdur. Bir az narınc apar. Paltar cındırdur. Rəcəb cəlddür. Baca dardur. At dincdür.

Çim¹¹

Açar, aç, ac, can, çap¹², çapar¹³, çala, çinar,

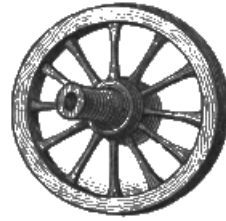
-
- 1 Pey – əski Azərbaycan əlifbasında [p] səsini ifadə edən 3-cü hərfin adı.
  - 2 Arpa – burada və I hissənin 36, II hissənin 13, 30, 46, 57, 64, 65, 67, 129 və 172-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 36, II hissənin 57-ci səhifələrində fərqli yazılış formasına *arpə* rast gəlinir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *tapar* sözündən sonra verilib.
  - 3 Paz – bir şeyi yarmaq və ya yarığı genəltmək üçün ucu nazik, getdikcə yoğunlaşan ağac və ya dəmir parçası, paz.
  - 4 Tapar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *arpa* sözü verilib.
  - 5 Bazardən – I hissənin 11, 13, 16, 17, 28-ci səhifələrində və «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bazardən* yazılış forması qəbul olunduğuna görə burada da *bazardən* olaraq qeydə alınmışıq (mətnə *bazardan* verilib).
  - 6 Bazarda bal azdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlə əvəzinə *Taba pazdur* cümləsi verilib.
  - 7 Cim – əski Azərbaycan əlifbasında [c] səsini ifadə edən 6-cı hərfin adı.
  - 8 Tac, ac – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *tac* sözü *ac* sözündən sonra verilib.
  - 9 Cida – sivri dəmir ucluqlu, dəlici, qədim silah, cida; mizrab, cida.
  - 10 Narınc – xoşiyli, acıdadan sitrus meyvəsi, *Citrus bigaradia*; portağalabənzer tünd-qırmızı meyvə, acı portağal, *Citrus aurantium*.
  - 11 Çim – əski Azərbaycan əlifbasında [ç] səsini ifadə edən 7-ci hərfin adı.
  - 12 Açar, aç, ac, can, çap – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardıcılıq fərqlidir: *Ac, aç, can, açar, çap*.
  - 13 Çapar – atla bir yerə məktub, əmr, xəbər aparıb-gətirən şəxs: qasid, yamçı, çapar; çapar (çapmaq).

چین ناچار . چت چل دُر . بر آرتا چال .
 آت چال دُر . چادر آادر . رجب تار چالِر .
 چاپار آت چاپر . بر آرت چَرَن آال .

ح

حال چال خال حاجت رجت .
 حرارت آزر در . بر خال زاد آل .

خ

خرف آرف خرف خان جان آخار باخار
 تاجر تاخِل خرف تفت چرف خدا بد بخت
 آرف دار در . دانا بر ناخرد در . رجب تاخِل بچرف
 آختاران تاپار . تاخِل آزر دُر . آچار خرابدر .
 آت خالدار دُر .

çibin¹, naçar². Çit çıldür³. Bir az tar çal. At çaldur⁴. Çadır aladur⁵. Rəcəb tar çalır. Çapar at çapır. Bir az çərəz al.

Hey⁶

Hal, çal, həlal, hacət⁷, rahət. Hərərət azdur. Bir həlal zad al.

Xey⁸

Çərx, arx⁹, xərc, xan, can, axar, baxar¹⁰, tacir¹¹, taxıl, xəbər, təxt¹², çöpər, Xuda¹³, bədbəxt. Arx dardur¹⁴. Dana bir naxırdur. Rəcəb taxıl biçər. Axtaran tapar¹⁵. Taxıl azdur. Açar xərabdur. At xaldardur¹⁶.

-
- 1 Çibin – milçək, çibin. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *biçin* sözü verilib.
  - 2 Naçar – çarəsiz.
  - 3 Çıldür – çildir, burada: çillidir.
  - 4 Çaldur – başqa rənglə qarışıq boz rəngdədir; açıq və ya tünd-bozdur, çaldır.
  - 5 Çadır aladur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Çinar dirazdur* cümləsi verilib.
  - 6 Hey – əski Azərbaycan əlifbasında [h] səsini ifadə edən 8-ci hərfin adı.
  - 7 Hacət – ehtiyac.
  - 8 Xey – əski Azərbaycan əlifbasında [x] səsini ifadə edən 9-cu hərfin adı.
  - 9 Arx – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *arx* sözü *çərx* sözündən qabaq verilib.
  - 10 Baxar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *baxar* sözündən sonra *taxar*, *taxır* verilib.
  - 11 Tacir – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *tacir* sözündən sonra *axır* verilib.
  - 12 Təxt – padşahların oturduqları böyük kürsü, taxt; çarpayı, taxt.
  - 13 Xuda – Allah-taala.
  - 14 Dardur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *dardur* əvəzinə *axır* verilib.
  - 15 Axtaran tapar – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.
  - 16 Xaldardur – xallıdır.

ساز آس پاس پس درس ترس
 ساچ سان استار سال سالار سن
 سُد سس حساب سبد . استار ترس در
 درس آسان در حسن ساچ آس ساچ
 پاس در . آس ساز چار . حسن درس آرز
 سچان بر آرت آپا در .

ش

باش آس شال سال داش
 شاد شاخ پاش شش شتر . بز شش در
 پیش آرشن شال آگ . آس شاد در . آس آرز
 حسن شاخ سندر . پاش شش آس آرز .

Sin¹

Saz, as², pas³, pis, dərs, tərs⁴, saç, san, astar, sal, salarsən, süd, səs, hesab, səbəd. Astar tərsdür.

Dərs asandır. Həsən sac asır. Sac pasdur⁵. Əsəd saz çalır. Həsən dərs alır⁶. Siçan bir az ət aparır.

Şin⁷

Baş⁸, aş, as, şal, sal⁹, daş, şad, şax¹⁰, Paşa, şiş, nəştər¹¹. Biz şişdür¹². Beş arşın¹³ şal¹⁴ al. Əsəd şaddur. Aş azdur. Həsən şax sındırır. Paşa xəşxaş¹⁵ alır.

-
- 1 Sin – əski Azərbaycan əlifbasında [s] səsini ifadə edən 15-ci hərfin adı.
  - 2 Saz, as – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *saz, as* sözləri yerində *aş* sözü verilib.
  - 3 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *pas* sözündən sonra *bas* sözü verilib.
  - 4 Tərs – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *tərs* sözündən sonra *saz* sözü verilib.
  - 5 Pasdur – burada: paslıdır.
  - 6 Alır – bu səhifədə *lam* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 43-cü səhifəsində *lam* ilə *rey* arasında *yey* verilən fərqli yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 2 və 74-cü səhifələrində *alırlar* , II hissənin 16-cı səhifəsində *alırsən*). II hissənin 74-cü səhifəsində *alırlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *Dərs alır* cümləsindən sonra *Tar sazdur* cümləsi verilib.
  - 7 Şin – əski Azərbaycan əlifbasında [ş] səsini ifadə edən 16-cı hərfin adı.
  - 8 Baş – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *baş* sözü *sal* sözündən sonra verilib.
  - 9 Sal – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *sal* sözündən sonra *baş* sözü verilib.
  - 10 Şax – budaq, şax; dik, şax; tərəzinin köndələn dəmiri, şax.
  - 11 Nəştər – II hissənin 22-ci səhifəsində *nəştər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 12 Şişdür – şişdir, burada: itidir, ucu şişdir.
  - 13 Arşın – 0,7112 m (71,12 sm) bərabər uzunluq ölçü vahidi, arşın.
  - 14 Şal – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *şal* sözü əvəzinə *bez* sözü verilib.
  - 15 Xəşxaş – tərkibində süd şirəsi olan iri çiçəkli və xırda toxumlu bitki, xaşxaş. Məndə *həşxaş* gedib.

ق ق ق ق ق

پاپق چناق ارق چارق قاب قان قازقاش
قاپق قارن بالق قازنج قش نچاق پالچق
قاردهش . قالان شال ازدر . پاپق قرادر . قند
اق در . قازاق در . است ارق در . الدن قان
اخیر . بابا قاق سائر . قاشق قرادر . قاراندش قرادر .

م م م م م

جام شام خام بال مال درمان الما دمر ازماق
سلام آدم قلم . احمق امدن قاچ . من باخرام .
قلم لازمدر . باشماق دارد . سامان برسامانلق در .
چشم قرانلق در . مس قاب سماز . ات خامدر . ات
ساحلاماق زحمت در . منم آدم حسن در .

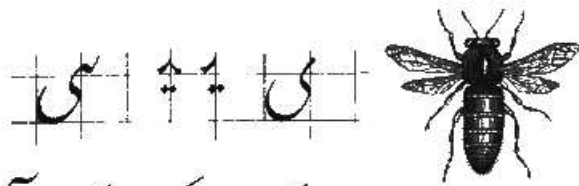
Qaf¹

Papaq, çanaq, arıq², çarıq, qab, qan, qaz, qaş³, qapaq, qarın⁴, balıq, qazanc, qış, naçaq⁵, palçıq, qardaş⁶. Qalan şal azdur. Papaq qəradur⁷. Qənd aqdur. Qaz aqsaqdur. At arıqdur. Əldən qan axır⁸. Baba qatıq satır⁹.¹⁰ Qaşıq qızıldur. Qarandaş qəradur¹¹.

Mim¹²

Cam¹³, şam¹⁴, xam, bal, mal, dərman, alma¹⁵, dəmir, azmaq, səlam, adəm, qələm. Əhməq adəmdən qaç¹⁶. Mən¹⁷ baxıram¹⁸. Qələm lazımdur. Başmaq dardur. Saman bir samanlıqdur¹⁹. Axşam qəranlıqdur²⁰. Mis qab sınımaz. At xamdur²¹. At saxlamaq zəhmətdür. Mənim²² adım Həsəndür.

- 1 Qaf – əski Azərbaycan əlifbasında [q] səsini ifadə edən 24-cü hərfin adı. *Qaf* hərfi, həmçinin [ğ], [x] və [k] səslərini də ifadə edir. Mətnin orijinallığına xələl yetirilməsin deyərək, *qaf* hərfini yalnız [q] səsi kimi saxlamışdır.
- 2 Arıq – burada və II hissənin 72-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 118-ci səhifəsində *aruq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Qaş – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *qaş* sözündən sonra *qal* sözü verilib.
- 4 Qarın – II hissənin 107-ci səhifəsində *qarun* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Naçaq – arıq, xəstə.
- 6 Qardaş – burada və I hissənin 20-21, 25, 65, II hissənin 104 və 172-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 12 və II hissənin 72-ci səhifələrində *qardaşım*). I hissənin 51, II hissənin 8, 14, 24, 61, 66, 71-72, 75, 115, 131 və 153-cü səhifələrində *qardaş* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, I hissənin 35, II hissənin 21 və 66-cı səhifələrində *qardaşı*, II hissənin 8-ci səhifəsində *qardaşını*, II hissənin 66-cı səhifəsində *qardaşlarına*, II hissənin 112-ci səhifəsində *qardaşdan*, II hissənin 118 və 139-cu səhifələrində *qardaşım*, II hissənin 137-ci səhifəsində *qardaşlar*, II hissənin 157-ci səhifəsində *qardaşındur*).
- 7 Qəradur – qaradır. Burada və I hissənin 15, II hissənin 153-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 65-ci səhifəsində *qaradur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 8 Axır – II hissənin 103-cü səhifəsində *axur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 Satır – burada *tey* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 56-cı səhifəsində *tey* ilə *rey* arasında *vav* verilən *saturlar*, II hissənin 74, 77, 155-156-cı səhifələrində *saturlar* və II hissənin 127-ci səhifəsində *satırdılar tey* ilə *rey* arasında *yey* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 10 Baba qatıq satır – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Qabıq qalındur* cümləsi verilib.
- 11 Qarandaş qəradur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Qalan qatıq atrıqdur* cümləsi verilib.
- 12 Mim – əski Azərbaycan əlifbasında [m] səsini ifadə edən 29-cu hərfin adı.
- 13 Cam – qədəh, piyalə, kasa. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *cam* sözü *şam* sözündən sonra verilib.
- 14 Şam – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözəndən sonra *cam* sözü verilib.
- 15 Alma – burada və I hissənin 40, 60, II hissənin 58, 65, 81, 82, 87, 105-107, 133 və 172-173-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 82-ci səhifəsində, həmçinin *əlma* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 16 Əhməq adəmdən qaç – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Bir dəmir mix al* cümləsi verilib.
- 17 Mən – burada və I hissənin 12, 14, 19-20, 23-25, 33, 39-42, 44-46, 48, 49, 51, 54, 58, 59, II hissənin 9, 14, 16, 24-26, 29, 35, 38, 42, 44, 47, 53, 59, 60, 70, 73, 79, 87, 94, 97, 104, 111, 113, 116, 121-126, 130, 136-139, 142, 147, 152-154, 156, 157 və 163-cü səhifələrində bu (fars) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 60, 105, 112, 113 və 139-cu səhifələrində *bən* fərqli (Osmanlı türkcəsində) yazılış formasına rast gəlinir.
- 18 Baxıram – burada və II hissənin 72-ci səhifəsində *baxırdı xey* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 51-ci səhifəsində *xey* ilə *rey* arasında *vav* *baxırdıy*, II hissənin 35-ci səhifəsində *xey* ilə *rey* arasında *yey* verilən *baxırlar* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 19 Samanlıqdur – saman saxlamaq üçün bir anbardır, bir samanlıqdır. Burada və bu səhifədə *qəranlıqdur*, I hissənin 13-cü səhifəsində *qəranlıqdur*, I hissənin 22-ci səhifəsində *oğurluq lam* hərfinin altında *i* saitini bildiren *zir* (*kəsrə*) xüsusi işarəsi verilib. II hissənin 6-cı səhifəsində *yayluqı*, II hissənin 46-cı səhifəsində *qulluqçıləri*, 113-cü səhifəsində *qulluq*, 126-cı səhifəsində *qulluqıya*, 140-cı səhifəsində *qulluqına*, *qulluqımı*, II hissənin 144-cü səhifəsində *şadluqındən lam* hərfindən sonra *vav* verilən yazılış formaları qəbul olunub. Digər hallarda (məs.: *aclığımi*, *başlıq*, *comərdlik*, *çətinlik ilə*, *dostluq*, *evdarlıq*, *fərağətlikdə*, *gözlik*, *haftəlik*, *əsanlıqə*, *irəliki*, *köklikdə*, *ləclik*, *mahirliqdədir*, *naxoşlıqə*, *olmaqlıqın*, *peşimanlıq*, *rahatlıqdır*, *susuzluq*, *şirinlikdən*, *təmə'kərliqdən*, *uzunluqı*, *üstəlik*, *varlıqə*, *xoşbəxtliq*, *yalquzluqındən*, *zirəklik* və başqa) *lam* hərfi ilə *qaf* (*ğeyn*), yaxud *kaf* (*ğeyn*) arasında heç bir hərf, yaxud işarə verilməyən yazılış formalarıdır. İki halda I hissənin 39-cu səhifəsində *şadlıq ilə*, II hissənin 62-ci səhifəsində *gözliqə lam* hərfindən sonra *yey* verilib.
- 20 Qəranlıqdur – qəranlıqdır. I hissənin 13-cü səhifəsində *qəranlıqdur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 21 At xamdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlə verilməyib.
- 22 Mənim – burada və I hissənin 14, 22-24, 28, 33, 36, 44-46, 55, 58, 59, II hissənin 5, 9, 14, 16, 20, 24, 25, 60-62, 66, 79, 93, 102, 108, 110, 117, 118, 120, 121, 124, 135, 137, 139, 148, 157-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 17, 60, 111-112, 128-ci səhifələrində *bənim* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

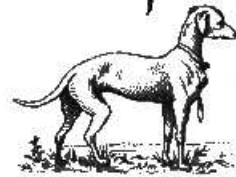
آرئی داری ساری درئی دئی بی آچی باچی .
 آرئی ساری دُر . قاپی آچدی . دَرَسِم ناشام قالدی .
 درئی قالن دُر . قاری بازاردن داری آلدی

یا

یابا یاز یال یاش یازی یاخا یاتاق یاتماق
 یاسمن . یابا دَمِر دَر . اَسَد دَرَس یازر . حاجی
 قاسم رَقَزِل جام آلدی . چِت یارِم آرِشَن در .

ای

ایت ایپ ایش ایل ایرنی ایلان ایندی . ایپ
 ایپ قَرلیدی . قَم ایتدی . آتی ایت آپاردی . درئی
 ایندی جَرلیدی .

دیش

دیش بیل بیل جیب . ایلان دیری دُر یاراق یاشیلدر .

Yey¹

Arı, darı, sarı, dəri², dəli, bəli, acı, bacı. Arı sarıdır. Qapı açıldı. Dərsim natəmam³ qaldı. Dəri qalıdır. Qarı bazardən darı aldı.

YA⁴

Yaba⁵, yaz⁶, yal⁷, yaş, yazı, yaxa, yataq, yatmaq⁸, yasəmən. Yaba dəmirdür. Əsəd dərs yazır. Hacı⁹ Qasım qızıl cam aldı. Çit yarımarsındur¹⁰.

İ¹¹

İt¹², ip¹³, iş, il, iri¹⁴, ilan, indi¹⁵, iz¹⁶. İp qırıldı. Qələm itdi. Əti it apardı. Dəri indi cırıldı¹⁷.

I-İ¹⁸

Diş, bil, mil¹⁹, cib²⁰. İlan diridür. Yarpaq²¹ yaşıldur²².

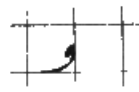
- 1 Yey – əski Azərbaycan əlifbasında [y] səsini ifadə edən 33-cü hərfin adı.
- 2 Dəri – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *dəri* sözündən sonra *abi* (sulu; suya aid olan; su rəngində, abı) sözü verilib.
- 3 Natəmam – yarımçıq, natamam.
- 4 YA – *yey* ilə *əlif*in birləşmə forması.
- 5 Yaba – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yaba* sözü verilməyib.
- 6 Yaz – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yaz* sözündən sonra *yan* sözü verilib.
- 7 Yal – atın (və bəzi heyvanların) boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər, yal; hündür bir yerin təpəsi, yal; itə verilən horra halında yemək, yal.
- 8 Yatmaq – «Vətən dili»nin II nəşrində *yatmaq* sözündən sonra *yaxa* sözü verilib, baxmayaraq ki, bu söz artıq verilmişdir.
- 9 Hacı – «Vətən dili»nin II nəşrində *hacı* sözü iki dəfə verilib.
- 10 Yarımarsındur – 0,7112 m (71,12 sm) bərabər uzunluq ölçü vahidi arşının yarısı, 0,35575 m (35,575 sm), yarımarsındır.
- 11 İ – sözün başlanğıcında *əlif* ilə *yey* hərflərinin yazılış forması.
- 12 İt – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *it* sözü *ip* sözündən sonra verilib.
- 13 İp – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *ip* sözündən sonra *it* sözü verilib.
- 14 İri – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *iri* sözündən sonra *iç* sözü verilib.
- 15 İndi – burada və I hissənin 51, II hissənin 4, 10, 14, 31, 35, 67, 79, 88, 92, 97-98, 107 və 115-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 46, II hissənin 93 və 148-ci səhifələrində *imdi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 16 İz – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *iz* sözü verilməyib.
- 17 Dəri indi cırıldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *At itən yarımildir* cümləsi verilib.
- 18 I-İ – sözün ortasında (iki tərəfdən birləşən) *yeyin* yazılış forması.
- 19 Mil – iyne, mil; 7420 m (dəniz mili – 1852 m) bərabər uzunluq ölçü vahidi, mil.
- 20 Diş, bil, mil, cib – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardıcılıq fərqlidir: *Bil, mil, cib, diş*. *Diş* sözündən sonra *diri* sözü verilib.
- 21 Yarpaq – yarpaq. Burada və I hissənin 39, II hissənin 4, 65, 110 və 154-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 101 və 106-cı səhifələrində *yəppraq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 22 Yarpaq yaşıldur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Xiyar bir dilimdir* cümləsi verilib.

یریل پیمش . شمالیلی آسدی . یرمنم در .
 قارداشم یالان دیمز . قزیتیم در .

آئی یای چای تائی سائی . خمیری یای . یای
 ایستی دُر . آئی یاریم ایل در . چای شیرین در .

وار وای دوا دوات جواب حلوا . جواد
 دوا ایچدی . سوال ایلدیر من جواب ویردیم . بادام
 حلواسی شیریندُر . بروحیب ایشیم وار .

اوت اودا اوتا اوتاق اوجاق بوش تور توز
 توز قول خوش زور دوست دوداق . اش

Y¹

Yer, yel, yetmiş. Şimal yeli əsdi. Yer mənimdür. Qardaşım² yalan deməz. Qız yetimdür.

Y-I-İ³

Ay, yay, çay, tay, say. Xəmiri yay. Yay istidür. Altı ay yarımıldür. Çay şirindür.

Vav⁴

Var, vay, dəva⁵, dəvat⁶, cəvab, həlva. Cəvad dəva içdi. Sual eylədilər⁷, mən cəvab verdim. Badam həlvası şirindür. Bir vacib işim var.

O⁸

Ot, od, oba⁹, otaq, ocaq, boş, tor, toz, qoz, qol, xoş, zor¹⁰, dost, dodaq¹¹. Aş

-
- 1 Y – sözün əvvəlində (özündən qabaq birləşməyən) *yey* hərfinin yazılış forması.
  - 2 Qardaşım – burada və II hissənin 72-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 118 və 139-cu səhifələrində *qərdaşım* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 Y-I-İ – iki tərəfdən birləşməyən *yeyin* yazılış forması. Həmçinin [i-i] səsini sözün sonunda bildirir.
  - 4 Vav – əski Azərbaycan əlifbasında [v] səsini ifadə edən 32-ci hərfin adı.
  - 5 Dəva – dərman, dava.
  - 6 Dəvat – mürəkkəbqabı.
  - 7 Eylədilər – etdilər. Burada və I hissənin 28, II hissənin 8, 46, 84, 126 və 154-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 20, 55 və 68-ci səhifələrində *etdilər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 8 O – sözün başlanğıcında *əlif* ilə *vavin* yazılış forması. Həmçinin bu birləşmə *u*, *ü* və *ö* saitlərini sözün başlanğıcında bildirir.
  - 9 Oba – burada və II hissənin 11-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 119-cu səhifəsində *obə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 10 Zor – güc, zor.
  - 11 Dodaq – «Vətən dili»nin II nəşrində *dodaq* əvəzinə *dutaq* verilib.

اون بوشقاب در . دوداق قمری در . اوچوچ چوخ
 ایری در . چوبان اون فوچ ساتدی . توربا پرلق در .
 بال دوشابدن شیرنیدر . اول آدم ناخوشدر .

قوزی قوری قوم موم پول نوت
 دوز بوداق سندی . لوجاق قارایلق در بزیم ایویز
 اوزاق در بازاردن برلوت قورا الیم . قوز پوچ چخدی .
 اوخوماق یازماق چوخ لازمدر . رسول در سینی تمام
 اونوتدی . توراج آتی دادلو اولور . رشید پرورق
 درکس اوخودی . اوروج دوتماق واجبدر .
 باشماق پالچقیز اولاز .

اوزوم اوچ اوز اوست . اوچ سالم اوزوم
 دریم . سودچیدن اون قاب سودالدوق .

on boşqabdur. Dodaq qırmızıdır. O qoç çox¹ iridir. Çoban on qoç satdı. Torba yırtıqdır. Bal doşabdən şirindir. Ol² adəm naxoşdur.

Quzı, qurı^{3,4} qum, mum, pul, tut, duz⁵. Budaq⁶ sındı. Bucaq qaranlıqdır. Bizim⁷ evimiz uzaqdır. Bazardən bir put⁸ qora⁹ aldım. Qoz puç çıxdı¹⁰. Oxumaq-yazmaq çox lazımdır¹¹. Rəsul dərşini təmam¹² unutdı¹³. Turac əti dadlu olur. Rəşid bir vərəq dərş oxudı. Oruc dutmaq¹⁴ vacibdür¹⁵. Başmaq palçıqsız olmaz¹⁶.

Üzüm¹⁷, üç, üz¹⁸, üst¹⁹. Üç salxım üzüm dərşim²⁰. Südçidən on qab süd alduq.

- 1 Çox – bu səhifədə və I hissənin 14-15, 22-23, 26, 33-34, 37-39, 43-44, 46, 48, 53-54, 59, 62, 64, II hissənin II-IV, VI, 3-5, 7-9, 11-13, 15-16, 20, 25-26, 29, 32, 36, 38-39, 41-42, 48, 54, 56, 66, 69, 75, 77-78, 82-83, 85, 90, 93, 97-98, 103, 108-109, 112-113, 117, 120-121, 123, 125-127, 129, 131-135, 138-139, 145-146, 148, 155, 157-159, 161, 164-165 və 167-ci səhifələrində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 42, II hissənin 5-ci səhifələrində *çoq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Ol – burada, 37, 41, 62 və II hissənin IV, 8, 19, 37, 41, 44, 74, 78, 83, 93, 97, 100, 106, 118, 120, 123-124, 126, 128, 141, 143, 148, 153, 156-157-ci səhifələrində *ışarə* əvəzliyi *o* mənasındadır.
- 3 Qurı – quru. Burada və II hissənin 49 və 130-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 120-ci səhifəsində *quru* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Quzı, qurı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *qurı* sözü *quzı* sözündən qabaq verilərək *duz* sözündən sonra gedib.
- 5 Duz – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *duz* sözündən sonra *qurı*, *quzı*, *dur* verilib.
- 6 Budaq – burada və II hissənin 28 və 101-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 22 (*budağ-budağ*), 45, II hissənin 38 və 112-ci (*budağ-budağ*) səhifələrində *budağ* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Bizim – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bizim* verilməyib.
- 8 Put – 16,380 kq ölçüsündə (*40 girvənkə, funt*) çəki vahidi, pud.
- 9 Qora – burada və II hissənin 66-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 42-ci səhifəsində *qorə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 10 Çıxdı – burada və II hissənin 59, 83, 149-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 38, II hissənin 110 və 146-cı səhifələrində fərqli yazılış formasına (*çim* ilə *xey* arasında *yey* əlavə olmaqla) rast gəlinir.
- 11 Oxumaq-yazmaq çox lazımdır – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Mənim papuşım dardur. Doşabı tuluqın satdılar* cümlələri verilib.
- 12 Təmam – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *təmam* sözü verilməyib.
- 13 Rəsul dərşini unutdı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Bu boşqab dopdoludur* cümləsi verilib.
- 14 Dutmaq – tutmaq. Burada və II hissənin 90, 94 və 160-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 29 və 50-ci səhifələrində *dutməq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 15 Vacibdür – şəriətlə vacib buyurulur, yerinə yetirilməsi mütləq lazımdır.
- 16 Başmaq palçıqsız olmaz – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb (olmaz – burada və I hissənin 16, 18, 20, 28, 34-35, 51, 59-60, II hissənin 10, 12, 15-16, 26, 31-32, 35, 46, 71, 74, 80, 86-87, 99, 105, 110, 115, 122, 131, 133-134, 136, 138, 141, 145, 155, 160 və 167 səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (həmçinin I hissənin 35 və 41-ci səhifələrində *olmazdı*). II hissənin 87, 93, 110, 143, 153-154-cü səhifələrində *olmaz* fərqli yazılış formasına (həmçinin II hissənin 4-cü səhifəsində *olmazdı*) rast gəlinir.
- 17 Üzüm – burada və I hissənin 14, 48, 60-61, 65-66, II hissənin 39, 41 və 171 səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 65-ci səhifəsində həmçinin *vavsız* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 18 Üz – burada bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 13, 16, 35, 57, 84, 99, 104, 107, 113, 138, 152 və 162-ci səhifələrində *yüz* fərqli yazılış forması qəbul olunub.
- 19 Üzüm, üç, üz, üst – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardıcılıq fərqlidir: *Üç, üz, üzüm, üst*.
- 20 Üç salxım üzüm dərşim – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Dünən Həmid üzürdi* cümləsi verilib.

قاسم آتکن دوشدی . یانین یردن توشدی چچار .

سوز دوشش دورت . من دورت سوز او خودوم
بوسوزی اوزی یازدی . اود سوندی .

یو

یول یوغ یونماق یولداش . بویول منی یوردی
اوتری یون . مینم یولداشیم یوخدر . یولداش یولداشئن
تن اولار . بویول چوخ انیش یوققوشدر .

یووا یون یوخا یوماق یومروق . قویون
یاریم پوت یون ویردی . اوشاق برتوپ قار
یومورلادی . بویا قچی دورت یوماق ایپ بویادی .
یون یوموشا قدر . یونس یوز سالیم اوزوم دردی .
تاهاجا : قارا تویوق قارنی یاریق

Qasım atdən düşdi. Yanən¹ yerdən tüsdi çıxar².

Söz, döş, dörd. Mən dörd söz oxudum. Bu sözi özi yazdı. Od söndi.

YO-YU³

Yol, yox, yonmaq, yoldaş. Bu yol məni⁴ yordı. O tiri yon. Mənim yoldaşım yoxdur⁵. Yoldaş yoldaşnən tən olar⁶. Bu yol çox eniş-yoqquşdur⁷.

Yuva, yun⁸, yuxa, yumaq⁹, yumıruq¹⁰. Qoyun¹¹ yarımput¹² yun verdi. Uşaq bir top qar yumurladı. Boyaqçı dörd yumaq ip boyadı¹³. Yun yumuşaqdur¹⁴. Yunis yüz salxım üzüm dərdi.

Tapmaca¹⁵: Qara¹⁶ toyuq qarnı yarıq¹⁷.

- 1 Yanən – yanan. II hissənin 162-ci səhifəsində 2 fərqli yazılış formasına *yənan ilə, yanan* rast gəlinir.
- 2 Yanən yerdən tüsdi çıxar – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb (çıxar – burada və II hissənin 39, 68, 86, 106-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 80 və 135-ci səhifələrində *çim* ilə *xey* arasına *yey* əlavə olmaqla fərqli yazılış formasına rast gəlinir).
- 3 YO-YU – YO-YU-YÖ-YÜ – *yey* ilə *vav*ın yazılış forması.
- 4 Məni – burada və I hissənin 36, 38, 42, 48, 54, 55, 58, 62, II hissənin 8, 9, 17, 29, 52, 57, 60, 62, 63, 85, 118, 126, 131, 137, 140, 150, 152, 153, 157 və 162-ci səhifələrində bu (fars) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 52-ci səhifəsində *bəni* fərqli (Osmanlı türkcəsində) yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Yoxdur – burada və I hissənin 47, 61, II hissənin 4, 26, 48, 96, 97, 129, 134-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 34-cü səhifəsində *yoqdur*, II hissənin 163-cü səhifəsində *yoxdı* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 6 Yoldaş yoldaşnən tən olar – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.
- 7 Eniş-yoqquşdur – enişli-yoxuşludur.
- 8 Yuva, yun – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardıcılıq fərqlidir: *Yun, yuva*.
- 9 Yumaq – top kimi sarınmış sap, ip və s.
- 10 Yumıruq – yumruq. «Vətən dili»nin II nəşrində və «Vətən dili»nin II hissəsinin 99-cu səhifəsində *i (v)* qısa saiti bildiren *zir (kəsrə)* işarəsi yoxdur.
- 11 Qoyun – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bu qoyun* verilib.
- 12 Yarımput – 16,380 kq ölçüsündə çəki vahidi olan pudun yarısı, 8,190 kq, 20 girvənkə (20 *funt*), batman, yarımput.
- 13 Boyaqçı dörd yumaq ip boyadı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Üzümi mən özüm yuyaram* cümləsi verilib.
- 14 Yumuşaqdur – yumşaqdır. II hissənin 5 və 65-ci səhifələrində *mim* ilə *şin* arasında *vav* verilməyib (o cümlədən, II hissənin 167-ci səhifəsində *yumuşaq*). Digər hallarda *mim* ilə *şin* arasında *vav* verilib (II hissənin 32, 59, 106-cı səhifələrində *yumuşaq*, II hissənin 76-cı səhifəsində *yumuşaqlıq*, II hissənin 113-cü səhifəsində *yumuşaldam*).
- 15 Tapmaca – burada və I hissənin 15-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub (bax: haşiyə A I hissə, səh. 18). I hissənin 18, 53–54, II hissənin 5, 11, 17, 22, 28, 34, 39, 45, 51, 58, 64, 71, 80, 87, 94, 100, 110, 115, 121, 138, 160 və 168-ci səhifələrində *tapmacə* (həmçinin II hissənin 169 və 175-ci səhifələrində *tapmacələrini*), I hissənin 19, 35 və 38-ci səhifələrində *tapmaçə* (həmçinin I hissənin 56 və 60-cı səhifələrində *tapmaçələr*) fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 16 Qara – burada və I hissənin 31, 43, II hissənin 52 və 58-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 47, II hissənin 2, 26, 99 və 145-ci səhifələrində *qəra*, II hissənin 61-ci səhifəsində *qarə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 17 Buxarı (divar içində hörülmüş ocaq; I hissədə verilən tapmacaların cavabları verilmədiyi üçün hər tapmacanın cavabını haşiyədə çatdırırıq. II hissədəki tapmacaların cavabları xüsusi olaraq 169-cu səhifəsində verilib). «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu tapmaca verilməyib.

ک ک ک بدک

اور دکت آرکت کورک کورک کول کور
 کمر کار کال . بوکراوزون در . بورک قرادر .
 کوپ دولودر : دولما خورا کدره . کار و کور اولماق چوخ
 بویوک بلادر . کنددن ایکی یوک کلم آدیلا . کریم
 ایکی کورک قایردی . ایکی کیشی بریوک ایپک آدیلا

گ

گوز گوگ گون گور گول گل گل گمی رنگ
 قزل گل گوزلدُر . بوگون برگون آدیم . گوگرچین
 گوزل قوشدر . بایقوش ویا پلاق گوندوز اوچار .
 کریم گلستان کتابی اوخویو بدر .
 ناچاجا : گوگ اوکوز گتدی گلدی . قزل اوکوز

Kaf¹

Ördək², ərik³, kürək⁴, kürk⁵, kol, kor, kəmər, kar, kal. Bu kəmər uzundur. Börk⁶ qəradur. Küp doludur⁷. Dolma xorakdur⁸.⁹ Kar və kor olmaq¹⁰ çox böyük bələdur¹¹. Kənddən iki yük kələm aldılar. Kərim iki kürək qayırdı. İki kişi bir yük ipək aldılar.

Gaf¹²

Göz, gög¹³,¹⁴ gün¹⁵, gör, göl, gül, gül¹⁶, gəmi, rəng¹⁷. Qızılgül gözəldür. Bu gün bir gön aldım¹⁸. Gögərçin gözəl quşdur. Bayquş və¹⁹ yapalaq²⁰ gündüz²¹ uçmaz²². Kərim «Gülistan» kitabını²³ oxuyubdur²⁴.

Tapmaca: Gög öküz getdi gəlmədi, qızıl öküz

-
- 1 Kaf – əski Azərbaycan əlifbasında [k] səsini ifadə edən 25-ci hərfnin adı.
  - 2 Ördək – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz verilməyib.
  - 3 Ərik – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *kök* sözü verilib.
  - 4 Kürək – torpaq, peyin və s. atmaq üçün uzun dəstəkli ağac alət, kürək.
  - 5 Kürk – dəridən tikilən isti qış geyimi, kürk.
  - 6 Börk – papaq.
  - 7 Doludur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *dolur* verilib.
  - 8 Xorakdur – xörəkdir. II hissənin 23, 29 və 35-ci səhifələrində *xörəkdür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 9 Dolma xorakdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Başdən bir-tək tük düşdi* cümləsi verilib. Bir-tək – bircə.
  - 10 Olmaq – II hissənin 3, 29, 33 və 37-ci səhifələrində *olmaq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 11 Kar və kor olmaq çox böyük bələdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Mənim kitabımı kim apardı* cümləsi verilib.
  - 12 Gaf – əski Azərbaycan əlifbasında [g] səsini ifadə edən 26-cı hərfnin adı.
  - 13 Gög – göy. II hissənin 45 və 169-cu səhifələrində *göy* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 Göz, gög – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardıcılıq fərqlidir: *Gög, göz*.
  - 15 Gün – *gön* (iri heyvanların emal olunmuş dərisi, gön) kimi də oxuna bilər.
  - 16 Gül – gülmək (əmr şəkli).
  - 17 Rəng – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *zəng* sözü verilib.
  - 18 Bu gün bir gön aldım – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Kərim Gəraydən güclüdür. Bu gün İskəndər kənddən gəldi* cümlələri verilib.
  - 19 Bayquş və – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu ifadə verilməyib.
  - 20 Yapalaq – bayquşlar dəstəsindən yırtıcı gecəquşu, yapalaq. II hissənin 51-ci səhifəsində *yapalağ* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 21 Gündüz – burada və I hissənin 50-52, II hissənin 60, 83, 85, 89, 92, 135 və 147-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub, o cümlədən, II hissənin 17 və 163-cü səhifələrində (*gecə-gündüz*), 80 və 172-ci səhifələrində (*gecə-gündüzün*), 86-cı səhifəsində (*gündüzi*). II hissənin 45-ci səhifəsində *dal* ilə *zey* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir, o cümlədən, II hissənin 47-ci səhifəsində (*gündüzdə*), 56-cı səhifəsində (*gündüzlər*), 60 və 85-ci səhifələrində (*gecə-gündüz*), 151-ci səhifəsində (*gündüzləri, gündüzün*).
  - 22 Bayquş və yapalaq gündüz uçmaz – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Güzgim dünən sındı* cümləsi verilib.
  - 23 «Gülistan» kitabını – Şeyx Sədi Şirazin (1210–1292) «*Gülistan*» əsərini.
  - 24 Kərim «Gülistan» kitabını oxuyubdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Həmid gög çuxa geyübdür. Bu cam gümişdür. Bu küp gərək degil* cümlələri verilib.

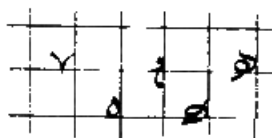
یاندی دورمادی .

﴿ ش ﴾

آسڙ بریخشی کتابی وار . اینک سودی دادلو
اولور . قزل گلک ای خوشدر . نارگ دادی
شیرین یارنش اولار . اوجوز آتک شوربای اولار .
دگرمانک یاراشقی تورباچوالدر .

کار کور وچولاق اوتورمشدیلر بردن کار دیدی
شیقیلتی گلور . کوردیدی قارالتی گوردونور .
چولاق دیدی دوروگ قاچاق .

کور دوتد یقین بوراخماز . کور کوره ریشخند ایلر .

هَز هیل هوس هرگس شاهی هاموی هموار .
همان آدم بازاردن قایتدی . اوچ زاد سیز . دیوار هندردر .

yatdı durmadı¹.

Nuni-səğir²

Əsədin bir yaxşı³ kitabı var. İneğin südi dadlu olur⁴. Qızılgülini iyi xoşdur⁵. Narın dadı şirin ya turş olar⁶. Ucuz ətin şorbası olmaz. Dəğirmanı yaraşığı torba-çuvaldur⁷.

Kar, kor və çolaq⁸

Kar, kor və çolaq oturmuşdılar. Birdən kar dedi: «Şıqqıltı gəlür⁹». Kor dedi: «Qaraltı görünür». Çolaq dedi: «Duruñ¹⁰ qaçaq»¹¹.

Kor dutdığın buraxmaz. Kor korə rişxənd¹² eylər^{13, 14}.

Hayi-həvvəz¹⁵

Hünər, hil¹⁶, həvəs¹⁷, hər kəs, şahı¹⁸, hamusı, həmvar. Həman¹⁹ adəm bazar-dən qayıtdı. O heç zad bilməz²⁰. Divar hündürdür.

- 1 Tüstü, od. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu tapmaca verilməyib.
- 2 Nuni-səğir – kiçik *nun*. Əski Azərbaycan əlifbasında [ɲ] sonor [n], yaxud sonor [nq] səsinə ifadə edən 27-ci hərfin adı.
- 3 Yaxşı – burada və I hissənin 24, 33, 34, 39, 44, 48, 55, II hissənin 10, 16, 20, 24, 30, 39, 44, 46, 49, 56, 67, 74, 76, 87, 97, 108, 110, 117, 119, 128, 130, 134, 136, 139, 147, 154, 155, 157, 164, 165 və 174-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 26-cı səhifəsində *yaxşı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 İneğin südi dadlu olur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Təndirini odı söndü. Pələni ortası yandı* cümlələri verilib.
- 5 Qızılgülini iyi xoşdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Qələmin ucı şişdür. Bu kitabın cildi davamlıdır. Evin qapısı açıldı* cümlələri verilib.
- 6 Narın dadı şirin ya turş olar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Atın arpası azdır. Çinarın yapraqları töküldü. Qasımın qələmi sındı* cümlələri verilib.
- 7 Ucuz ətin şorbası olmaz. Dəğirmanı yaraşığı torba-çuvaldur – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb (torba-çuvaldur – torba-kisədir, torba-çuvaldır).
- 8 Kar, kor və çolaq – Mövlana Cəlaləddin Ruminin (1207–1273) «*Məsnəvi*» əsərində keçən mövzu əsasındadır. Mətnə başlıq verilməyib. Başlıq I hissənin 65-ci səhifəsindəki mündəricatdan götürülüb.
- 9 Gəlür – gəlir. Burada və I hissənin 22, 54–55, II hissənin 89–90, 114, 150 və 163-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 53-cü səhifəsində *gəlürsən*, II hissənin 67 və 140-cı səhifələrində *gəlirlər*, II hissənin 150-cü səhifəsində *gəlürsə*). II hissənin 3–4, 6, 15, 20, 28, 42, 94, 106, 133, 154 və 166-cı səhifələrində *gəlir* fərqli yazılış formasına təsadüf edilir (o cümlədən, II hissənin 52-ci səhifəsində *gəlirdi*).
- 10 Duruñ – ayağa qalxın, durun. II hissənin 137-ci səhifəsində *rey* ilə *nuni-səğir* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 11 Kar, kor və çolaq oturmuşdılar. Birdən kar dedi: «Şıqqıltı gəlür». Kor dedi: «Qaraltı görünür». Çolaq dedi: «Duruñ qaçaq» – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
- 12 Rişxənd – tənə, lağ.
- 13 Eyilər – edər. Burada və I hissənin 20, 59, 63, II hissənin 26, 35, 39, 48, 70, 94 (iki yerdə), 110, 115, 117 və 125-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 36, 40, 54, II hissənin 11, 57, 69 və 92-ci səhifələrində *edər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 14 Kor dutdığın buraxmaz. Kor korə rişxənd eyilər – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
- 15 Hayi-həvvəz – əski Azərbaycan əlifbasında [h] səsinə ifadə edən 31-ci hərfin adı.
- 16 Hil – zəncəfil ailəsindən tropik bitki və bu bitkinin ədviyyə kimi işlədilən toxumu, kardamon, *Elettaria cardamomum*.
- 17 Həvəs – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *həvəslü* sözü verilib.
- 18 Şahı – beşqəpiklik qara pul.
- 19 Həman – həmin, həmə. Burada və I hissənin 17 və 50-ci, II hissənin I, III, 21, 21, 26, 37, 44, 50, 73, 75, 78, 81, 84, 87, 106, 116, 126, 126, 138, 142, 143, 146, 164, 165-ci səhifələrində bu yazılış forması işlənir. II hissənin IV və V səhifələrində *həmin* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 20 O heç zad bilməz – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Mənim həgbəm hanı?* (həgbəm – çiyindən aşırılan kiçik xurcum, heybəm) cümləsi verilib.

مُتْرَ هَيْلِ هَوَسِ هَوَسْلُو هَرَسِ شَهِي هَامُوسِي
 هَمَانِ آدَمِ بَا زَارْدَنِ گَلْدِي . اَوِيچِ كِتَابِ اَوخَمَاقِ بِيَلِيَرِ .
 بُو كِتَابُكُ فَيْتِي اَوچِ شَهِي دُرُ . هُو كِ هَرِ وَفْتِي لَازِمِ اَو لُورِ .

مُحَرَّ هَارِ شَهَرِ شَهْرِيَارِ مَهْرِيَارِ شَهْرِيَارِ اَو نِ گُونِ
 مُحَلَّتِ آلدِي . بُو كَهْرِيَزِ دَرِيْنِ دُرُ .

نَهَارِ شَهَرِ مَهْرِ شَهْرِيَارِ مُحَلَّتِ مَهْرِيَارِ .
 شَهْرِيَارِ اَوچِ گُونِ مُحَلَّتِ آلدِي . بُو كَهْرِيَزِ دَرِيْنِ دُرُ .
 بُو مَهْرِي مِسَدَنِ قَايِرُوبَلَارِ .

بِيَالِهَ تِيَهَ لِيَهَ دَانِهَ دَسْتِهَ اِيَكْنَهَ تَخْتَهَ تَاخْتِهَ كِيَهَ

Hünər, hil, həvəs, həvəslü, hər kəs, şahı, hamusı. Həman adəm bazardən gəldi. O heç kitab oxumaq bilmir¹. Bu kitabın qiyməti üç şahıdur². Həvək³ hər vəqti⁴ lazım olur⁵.

H⁶

Möhr⁷, nəhar, şəhər⁸, Şəhriyar, mehriban. Şəhriyar on gün möhlət aldı⁹. Bu kəhriz¹⁰ dərinür.

H¹¹

Nəhar, şəhər, möhr, Şəhriyar, möhlət, mehriban. Şəhriyar üç gün möhlət aldı¹². Bu kəhriz dərinür. Bu möhri misdən qayırublar.

Ə¹³

Piyalə¹⁴, təpə, ləpə, danə¹⁵, dəstə, ignə, təxtə, taxçə¹⁶, kisə,

-
- 1 Bilmir – burada və II hissənin 77-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 19, 22, 55 və II hissənin 20-ci səhifəsində *bilmirəm*). II hissənin 105, 125, 164 və 166-cı səhifələrində *bilmiyür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. II hissənin 54-cü səhifəsində *mim* ilə *rey* arasında *vav* verilən *bilmürsən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 Bu kitabın qiyməti üç şahıdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Hüseyn haradən gəlür?* cümləsi verilib.
  - 3 Həvək – həvəngdəstə.
  - 4 Hər vəqti – hər vaxt.
  - 5 Həvək hər vəqti lazım olur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Qozuq hamusı puç çıxdı. Bu ev hündürdür. Əhəngiç rəngi aq olur* cümləsi verilib.
  - 6 H – *hayi-həvvəzin* iki tərəfdən birləşən (klassik) forması.
  - 7 Möhr – möhür. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində şəhər sözündən sonra verilib.
  - 8 Şəhər – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində şəhər sözündən sonra *möhr* sözü verilib.
  - 9 Şəhriyar üç gün möhlət aldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən qabaq *Həmidin atı kəhərdür* (kəhərdür – açıq-şabalıdı rəngli atdır, kəhərdir) cümləsi verilib.
  - 10 Kəhriz – yeraltı su yolu, su kəməri.
  - 11 H – *hayi-həvvəzin* iki tərəfdən birləşən (əlyazması) forması.
  - 12 Şəhriyar on gün möhlət aldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən qabaq *Həmidin atı kəhərdür* cümləsi verilib.
  - 13 Ə – *hayi-həvvəzin* sonda özündən qabaq birləşən forması.
  - 14 Piyalə – bax: haşiyə A I hissə, səh. 18. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *çəkmə* sözündən sonra verilib.
  - 15 Danə – taxıl məhsullarının toxumu, quş yemi, dən. Burada və I hissənin 51, II hissənin 42, 49, 88, 146 və 160-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 6 və 88-ci səhifələrində *dən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 16 Taxçə – şey qoymaq üçün divarda açılan oyuq, taxça. Burada və I hissənin 18-ci səhifəsində hazırkı yazılış forması qəbul olunub (bax: haşiyə A I hissə, səh. 18.). II hissənin 101-ci səhifəsində *taqçə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

چکده چشمه سينه کچه لاله تیکه سوپرکه . کوچه گن دُر .
 بوکارخانه اتا ملک دُر . حیدر همیشه مکتبه آرته گبدير .
 قاسم ايکي دسته لاله دُر دی بسرچه خیر لو قوشدُر .
آتالار سوزی : قزیلدن چارق گيسن گنه ادي چارقدر .
 بیچ کس ایراننه ترش ديمز . درزیه کوچ دیدیر ایگنه -
 سینی نجه سينه ساخدی . برگون ایله بهار اولماز .
 بگ ویرن آتک ديشينه باخمازلار . قونشویه امید
 اولان شامسز یا تار .

﴿ سه = آ ﴾

بالته خاله خالته آوچه تاپانچه تاپاجه تاچه شمامه
 کاسه کوسه . بالته ایتیدُر . بو پیاله گوشدُر . برکاسه
 سرکه گتور . بومالک جمله سی منیم دُر . بودوگه گوشدُر .
 اوچنار اوجه دُر . تئذ سرکه قابسني چاتلدار .

çəkmə¹, çeşmə, sinə², keçə³, lalə, tikə, süpirgə. Küçə gendür⁴. Bu karxanə atamındur⁵. Heydər həmişə məktəbə ertə gedir⁶. Qasım iki dəstə lalə dərdir. Sərçə xeyrlü quşdur⁷.

Atalar sözi⁸: Qızıldən çarıq geysən genə adı çarıqdur. Heç kəs ayranınə turş deməz. Dərziyə köç dedilər ignəsini yəxəsinə sancdı⁹. Bir gün ilə bəhar olmaz¹⁰. Bəg verən atıq dişinə baxmazlar. Qonşuyə ümmid¹¹ olan şamsız yatar.

A¹²

Baltə, xalə, xaltə¹³, aluçə, tapançə, tapmacə, taxçə, şəmamə, kasə, kosə. Baltə itidür¹⁴. Bu piyalə gümişdür¹⁵. Bir kasə sirkə gətür. Bu malıq cümləsi¹⁶ mənimdür. Bu dügmə gümişdür. O çınar ucədür. Tünd sirkə qabını çatladar¹⁷.

-
- 1 Çəkmə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *piyalə* sözü verilib.
  - 2 Sinə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *gecə* sözü verilib.
  - 3 Keçə – yunu döyüb basmaqla hazırlanan sıx qalın material, keçə. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *nimçə* sözü verilib.
  - 4 Küçə gendür – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Bu nədür? O neçə zaddur? Alma neçədür?* (zaddur – şeydir; neçədür – neçə dənədir; neçəyədir) cümlələri verilib.
  - 5 Bu karxanə atamındur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Mən genə gedəcəgəm məktəbə* cümləsi verilib.
  - 6 Gedir – burada və II hissənin 3, 16, 54, 89, 96, 101, 105-106, 114 və 159-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 141-ci səhifəsində *gedür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 7 Sərçə xeyrlü quşdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Bildir zəlzələ oldı* cümləsi verilib.
  - 8 Atalar sözi – atalar sözü. Burada və I hissənin 19, 26, 44, 53, 55, 59-60 və 64-cü səhifələrində atalar sözü mənasında bu ifadə işlədilib. Habelə bu mənada I hissənin 20, 27, 33-35, 38, 41, 47, 49, 51, 62, II hissənin 5, 11, 14, 17, 22, 25, 27, 30, 33, 39, 44, 46, 48-49, 51, 58, 64, 66, 70-71, 80, 87, 91, 94, 99, 105, 110, 113, 115, 117, 120-121, 126, 132, 138, 145, 153, 159, 161 və 167-ci səhifələrində *məsəllər* (*məsəlin cəmi*) və I hissənin 43, 54, 63, II hissənin 13, 15, 20, 33, 37 və 60-61-ci səhifələrində *məsəl*, II hissənin 3, 5, 7, 9, 12, 15-16, 19, 22, 24-26, 30, 35-37, 41, 43, 68, 76, 83-84, 111, 125, 143 və 154-cü səhifələrində *misal* sözlərindən istifadə olunub.
  - 9 Sancdı – burada və II hissənin 59-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 81-ci səhifəsində *sancılıb*). II hissənin 82-ci səhifəsində *sançdı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 10 Bir gün ilə bəhar olmaz – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu atalar sözündən sonra *Adəm adəmə gərəkdür* atalar sözü verilib.
  - 11 Ümmid – ümid.
  - 12 A – A-Ə – *hayi-həvvəzin* sonda özündən qabaq birləşən forması. (Burada verilən qaydaya əsasən sondakı [ə] bərabərləşir [a] səsinə. Lakin biz, üstünlüyü [ə] səsinə vermişik, çünki müəlliflər tərəfindən də [ə]-yə üstünlük verilir. Məsələn, II hissənin 119-cu səhifəsində *buzxanələr*, II hissənin 152-ci səhifəsində *dərvazələr* (burada *-lər* deyil, *-lar* verilməli idi ki, *buzxanalar*, *dərvazalar* alınsın. Bax: II hissə, VI səh.). Bu səbəbdən burada nəzərdə tutulan qaydanı bir təcrübə kimi təqdim edirik: *baltə, xalə, xaltə, aluçə, tapançə, taxçə, şəmama, kasa, kosa, ucadur*.
  - 13 Xaltə – heyvanların (əsasən itin) boynuna keçirilən qayıq, xaltə. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *günortə* sözü verilib.
  - 14 Baltə itidür – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Parça bəhadur* cümləsi verilib.
  - 15 Bu piyalə gümişdür – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Pulıy yoxsə, nisyə verməzlər* cümləsi verilib.
  - 16 Cümləsi – hamısı.
  - 17 Tünd sirkə qabını çatladar – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.

﴿ آ = ه ﴾

دوه دره بره رزه تازه سبزه دروازه جهره
نهره بچاره پنجره . قاپونگ رزه سی سندی . گیت
بردسته سبزی دم . دهره مز تازه در . ننه
نوه سنی زیاده ایتر . تویه سازنده گلو بندر .
آتالار سوزی : بریکه فی بیلین مین تکه نیده بیلز . مناره

باشینده کردگان دایاناز .

تا چاچه : بزده برکشی وار ایکی جه دیشی وار .
بزده برکشی وار اوچ دیشی وار . بزده برکشی وار
خور خور یا تیشی وار .

﴿ ه = ه ﴾

شاه پادشاه گناه آه . گاه وقتی من درسی بیلیم .

Ə¹

Dəvə², dərə³, birə, rəzə⁴, tazə, səbzə⁵, dərvazə⁶, cəhrə⁷, nehrə, biçərə, pəncərə. Qapunun rəzəsi sındı. Get bir dəstə səbzi⁸ dər. Dəhrəmiz⁹ tazədür. Nənə nəvəsini ziyadə¹⁰ istər. Toyə sazəndə¹¹ gəlübdür¹².

Atalar sözi: Bir tikəni bilmiyənin min¹³ tikəni də bilməz. Minarə başında girdəkan¹⁴ dayanmaz.

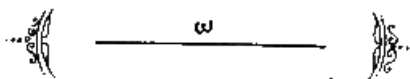
Tapmaç: Bizdə bir kişi var, ikicə dişi var¹⁵. Bizdə bir kişi var, üç dişi var¹⁶. Bizdə bir kişi var, xor-xor yatışı var¹⁷.

H¹⁸

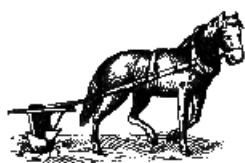
Şah, padşah, günah¹⁹, ah²⁰. Gah vəqti²¹ mən dərsimi bilmirəm²².

- 1 Ə – *hayi-həvvəzin* sonda özündən qabaq birləşməyən forması.
- 2 Dəvə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *dərə* sözündən sonra verilib.
- 3 Dərə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *dəvə* sözü verilib.
- 4 Rəzə – cəftə.
- 5 Səbzə – göyərti, səbzi.
- 6 Dərvazə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *şirə, pakizə* sözləri verilib.
- 7 Cəhrə – yun əyirmək üçün əl ilə işlədilən alət.
- 8 Səbzi – göyərti, səbzi.
- 9 Dəhrəmiz – ağac budamaq, yaxud çox qalın olmayan ağacları kəsmək üçün burnu əyri alətimiz, dəhrəmiz.
- 10 Ziyadə – daha artıq, daha çox.
- 11 Sazəndə – sazçalan, sazanda.
- 12 Toyə sazəndə gəlübdür – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Maşə və dəhrə dəhlizdədir. Haşım bir çərəkə aldı* (çərəkə – «Qurani-Kərim»in kiçik surələrindən və ərəb əlifbasına bələd olmaq üçün tərtib edilmiş kitabça, çərəkə) cümlələri verilib.
- 13 Min – burada və II hissənin 51, 53, 92, 97 və 135-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 5, 121 və 126-cı səhifələrində *miş* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 14 Girdəkan – qoz.
- 15 Qayçı. II hissənin 28-ci səhifəsində bu tapmacanın bir qədər fərqli forması verilir.
- 16 Sacayaq, sacayağı (açıq havada xörək və s. bişirmək üçün üstünə qazan qoyulan üçayaqlı dəmir çənbər). II hissənin 11-ci səhifəsində bu tapmaca bir daha verilir.
- 17 Pişik. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu tapmacalar verilməyib.
- 18 H – *hayi-həvvəzin* sonda özündən qabaq birləşməyən forması.
- 19 Günah – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *pənah* sözü verilib.
- 20 Ah – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bundan sonra *gah* verilib.
- 21 Gah vəqti – hərdən, hərdənbir.
- 22 Bilmirəm – burada və I hissənin 22, 55, II hissənin 20-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 117-ci səhifəsində *bilmiyürəm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *bilmir* I hissə, səh. 17.

یادشاه شاه زاده ایله شهره بووردیلر . بهتان
دانشماق گناه در .

دَلال دَلاک بَقال بَرَز سَرَج حَلّاج حَمّام
قوت کله گله مُلا مُتکا جبه مُکب .
بودسته ده دو قوز گل وار . حَمّام ایستی در . سکر کره ایکی
ایراون آتی . حَلّاج آیوب قوتلور در . دَلاک دَلاک
باشینی قرخی . بو پولک سکه سی پوزولوب در .
بَرَز چت سار بَقال میوه . میسه چقال سزا اولماز .

آت و خیش

آت بر گونی خیشه دیدی : « سنی چلکدن من
تنگه گلیم » خیش آت جواب ویروب دیدی : « منده
سنی بلمکدن تنگه گلیم . »
مثله لر : زحمتیز بال یز زکر . کوتان نه بیلیر قایش نه چکیر

Padşah şahzadə ilə şəhərə buyurdilər. Böhtan danışmaq¹ günahdur².

Təşdid³

Dəllal⁴, dəllak, bəqqal⁵, bəzzaz⁶, sərrac⁷, həllac⁸, həmmam, qüvvət, kəllə, güllə⁹, molla, mütəkka¹⁰, cübbə¹¹, mürəkkəb.

Bu dəstədə doqquz gül var¹². Həmmam istidir. Səkkiz kərrə¹³ iki eylər on altı. Həllac Əyyub qüvvətlüdür. Dəllak dəllakın başını qırxdı¹⁴. Bu pulın sikkəsi¹⁵ pozulubdur. Bəzzaz çit satar, bəqqal meyvə. Meşə çəqqalsız¹⁶ olmaz¹⁷.

At və xış¹⁸

At bir günü xışə dedi: «Səni çəkməkdən mən təngə gəldim». Xış ata cəvab verüb dedi: «Mən də səni bəsləməkdən təngə gəldim».

Məsəllər¹⁹: Zəhmətsiz bal yeməzlər. Kotan²⁰ nə bilir²¹ qayış nə çəkir²².

- 1 Danışmaq – burada və I hissənin 22-ci səhifəsində *danışurdu*, I hissənin 23 və II hissənin 112-ci səhifələrində *danışan*, I hissənin 41, II hissənin 5 və 167-ci səhifələrində *danış*, II hissənin 6-cı səhifəsində *danışar*, II hissənin 7 və 143-cü səhifələrində *danışub*, II hissənin 93 və 143-cü səhifələrində *danışdı*, II hissənin 105-ci səhifəsində *danışmaq*, II hissənin 140-cı səhifəsində *danışır*, II hissənin 157-ci səhifəsində *danışma nun* ilə *şin* arasında heç bir hərf verilməyən (yalnız bu səhifədə *i* saitini bildirən xüsusi işarə *zir* (*kəsrə*) verilib) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 67-ci səhifəsində *nun* ilə *şin* arasında *vav* verilən *danışurlər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. I hissənin 22-ci səhifəsində *danışurdu* və II hissənin 67-ci səhifəsində *danışurlər şin* ilə *rey* arasında *vav*, II hissənin 140-cı səhifəsində *danışır yey* verilən yazılış formalarına rast gəlinir.
- 2 Padşah şahzadəylə şəhərə buyurdilər. Böhtan danışmaq günahdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardı ilə *Hardən gəlüb harayə gedürsən?* cümləsi verilib.
- 3 Təşdid – əski Azərbaycan yazısında samitlərin qoşalaşmasını bildirən xüsusi işarə, *təşdid*.
- 4 Dəllal – alıcı ilə satıcı arasında vasitəçilik edən adam, dəllal.
- 5 Bəqqal – ərzaq malları satan dükançı, baqqal.
- 6 Bəzzaz – parça, arşınmal satan tacir, bəzzaz.
- 7 Sərrac – yəhər və s. qoşqu vasitələri qayıran və satan, sərrac.
- 8 Həllac – pambıqatan, yunatan usta, həllac.
- 9 Güllə – I hissənin 48-ci səhifəsində *təşdid* işarəsi ilə deyil, iki *lam* hərfi olan fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 10 Mütəkka – uzunsov və girdə balıq, mütəkke. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *sikkə*, *səkki* (səki) sözləri verilib.
- 11 Cübbə – üstədən geyilən uzunətəkli, enli, düyməsiz geyim, cübbə. Burada və II hissənin 18-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 40-cı səhifəsində *bey* ilə *hayi-həvvəz* arasında daha bir *bey* verilib.
- 12 Bu dəstədə doqquz gül var – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən qabaq *Bu səkkiz güllə mənimdir*, sonra isə *Başmaqçı əlli gön aldı. Bu gön yelli göndür. Onu ipək cübbəsi var. Onu məndən sirri yoxdur* cümlələri verilib.
- 13 Kərrə – dəfə, kərə.
- 14 Dəllak dəllakın başını qırxdı – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.
- 15 Sikkəsi – damğası, naxış, sikkəsi.
- 16 Çəqqalsız – çəqqalsız. II hissənin 80-ci səhifəsində *təşdid* qoyulmayan fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *çəqqal* II hissə, səh. 28.
- 17 Bəzzaz çit satar, bəqqal meyvə. Meşə çəqqalsız olmaz – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.
- 18 Xış – yer şumlamaq üçün alət, xış. At və xış – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə verilməyib. K.D.Uşinskiyin «*Лошадь и соха*» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 116: *Говорит лошадь сохе: «Надоело мне тебя таскать!» Отвечает соха лошади: «А мне надоело тебя кормить»*) tərcüməsidir.
- 19 Məsəllər – burada: atalar sözü. Bax: haşiyə *Atalar sözi*, I hissə, səh. 18. Mətnə *məsələlər* verilib.
- 20 Kotan – yer şumlamaq üçün alət, kotan.
- 21 Bilir – burada və II hissənin 27, 43, 50, 158 və 166-cı səhifələrində bu (*lam* ilə *rey* arasında *yey* verilən) yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 5 və 138-ci səhifələrində *bilirsən*, II hissənin 70-ci səhifəsində *bilirəm*, II hissənin 100-cü səhifəsində *bilirlər*, II hissənin 151-ci səhifəsində *bilirdi*). II hissənin 34-cü səhifəsində *bilür* fərqli (*lam* ilə *rey* arasında *vav* verilən) yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 60, 135 və 142-ci səhifələrində *bilürəm*, II hissənin 121-ci səhifəsində *bilürəm*, II hissənin 128-ci səhifəsində *bilürsən*, II hissənin 154-cü səhifəsində *bilürsünüz*).
- 22 Çəkir – burada və II hissənin 2, 106-107 və 129-cu səhifələrində bu (*kaf* ilə *rey* arasında *yey* verilən) yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 2, 18, 27 və 32-ci səhifələrində *çəkirlər*, II hissənin 31 və 33-cü səhifələrində *çəkirdi*, II hissənin 60-cı səhifəsində *çəkirsən*). II hissənin 3-cü səhifəsində *çəkür* fərqli (*kaf* ilə *rey* arasında *vav* verilən) yazılış formasına rast gəlinir.

ف ا ن ب

دَف رَف حَرَف فَاوَس فَرَش قَفَس قِفَل
 نَفَس سَفَرَه بَاغْتَه تَفَنَك قَبْجَان . سَفَرِ قِفَلِي اَچِي .
 شَرِيف فَرِيدُونَه حَرِيف دَکَل . شَرِيف بَرِجَهْت
 بَاشَمَاق اَلدِي . رَشِيد تَازَه دَفَرِ اَلدِي . يُولَدَش
 اِيَه رَفَتَا رَايَلَه . فَا لِحِي اَدَم اَللَا دِير . اَتَه پُول دِير مَز کُوفَتَه نَک
 بُولُوگِنَه يَپِشَار .

قورت دچوبان

بِر چوبانک سوريسي قريلوب تلف اولمئدي . قورت
 بوندن خردار اولوب چوبانک ياننه تلي ويرمگه گلدي و
 دیدي : «اي چوبان قارداش ايشتمم که قویوندارک

Fey¹

Dəf², rəf³, hərf, fanus⁴, fərş⁵, qəfəs⁶, qıfıl⁷, nəfəs, süfrə, baftə⁸, tüfəng, fincan⁹. Səfər qıfılı açdı¹⁰. Şərif Firidunə hərif¹¹ degil. Şərif bir cüft¹² başmaq aldı.¹³ Rəşid tazə dəftər aldı¹⁴. Yoldaş ilə rəftar eylə¹⁵.¹⁶ Fəlcı adəm alladır¹⁷. Ətə pul verməz, küftəniñ böyüginə yapışar¹⁸.

Qurt və çoban¹⁹

Bir çobanıñ sürisi qırılıb tələf olmuşdı. Qurt bundən²⁰ xəbərdar olub çobanıñ yanınə təsəlli verməgə gəlmişdi və dedi: «Ey çoban qardaş, eşitmişəm ki, qoyunlarıñ

-
- 1 Fey – əski Azərbaycan əlifbasında [f] səsini ifadə edən 23-cü hərfin adı.
  - 2 Dəf – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *rəf* sözündən sonra verilib.
  - 3 Rəf – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *dəf* sözü verilib.
  - 4 Fanus – fənər, fanus. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *fətir*, *fıtil* sözləri verilib.
  - 5 Fərş – döşənəcək (xalça, palaz və s.). «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *nəfəs* sözündən qabaq verilib.
  - 6 Qəfəs – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *qıfıl* sözündən sonra verilib.
  - 7 Qıfıl – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *qəfəs*, *fərş* sözləri verilib.
  - 8 Baftə – güləbətın və ya ipək saplardan toxunmuş qaytan.
  - 9 Fincan – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *haftə*, *caftə* sözləri verilib.
  - 10 Səfər qıfılı açdı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən qabaq *Anıñ* (onun) *sözi xilaf degil* cümləsi verilib.
  - 11 Hərif – burada: tay.
  - 12 Cüft – cüt.
  - 13 Şərif bir cüft başmaq aldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Yusifin bir yaxşı fırrənquci var* cümləsi verilib.
  - 14 Rəşid tazə dəftər aldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Şərif dəf çalır* cümləsi verilib.
  - 15 Rəftar eylə – rəftar et, burada: yola get, yoldaş kimi rəftar et.
  - 16 Yoldaş ilə rəftar eylə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Babamə sifariş göndərdim* cümləsi verilib.
  - 17 Fəlcı adəm alladır – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Bu şey fayidəsizdür. Fərrux fars dili oxuyur. Bu hərfin səsi nədür?* cümlələri verilib.
  - 18 Ətə pul verməz, küftəniñ böyüginə yapışar – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb (yapışar – burada *peyin* altında *zir* (*kəsrə*) xüsusi işarəsi verilib. II hissənin 137 (*yapuşub*) və 155-ci (*yapuşdırırlər*) səhifələrində *peydən* sonra *vav* verildiyinə görə biz də digər (*pey* ilə *şin* arasında heç nə verilməyən) hallarda aşağıdakı formaları qəbul etmişik: II hissənin 32, 155 – *yapuşqan*, 44, 160 – *yapuşdı*, 54 – *yapuşub*, 77 – *yapuşır*, *yapuşmaq*, *yapuşmaqına* və 157-ci – *yapuşmaz* səhifələrində).
  - 19 Qurt və çoban – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib. K.D.Uşinskinin «*Родное слово*» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış (Qothold Efraim Lessinqin (1729–1781) təmsili əsasında) «*Волчьи слёзы*» adlı kiçik hekayənin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 232: *Проведал волк, что у пастуха пало всё стадо, пришёл к нему со слезами на глазах и говорит: «Жаль мне тебя, добрый человек!» Посмотрел пастух на волчьи слёзы и молвил: «Спасибо, кум! Но кто тебя знает, отчего ты плачешь: оттого ль, что тебе жаль меня, или оттого, что тебе самому нечем теперь поживиться?»*) tərcüməsidir.
  - 20 Bundən – bundan. Burada və I hissənin 36, II hissənin V, 15, 46, 57, 105, 136-137 və 155-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 36 (həmçinin) və 39-cu səhifələrində *bundan* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

تَلَف او لوبدر. باشك ساق اولسون منم سكا جوغ
 ياز قيم گلور الله سكارحم ايلسون. «چو بان بوسوز لري
 ايشيدوب ديدى : «حيف كه بيليرم سنك مكا
 ياز قيك گلور يوخه قويلاراك قريلا قنه؟»

آياغ آغ باغ داع ياغ چراغ آغا آفاج آغو
 بوغاز بوغدا آغز اوغري دوغري . اينك آغوي
 وار . بزيم باغبان باغه گيتدي . اوغورلق زياده گناه در .
 دونن يغش ياغرايدي . باغزده جوغ اريك آفاجي وار .

قارغاوسافقان

سافقان بوداغ بوداغ اتيلوب آرامسزدان شوردي .

tələf olubdur. Başın saq¹ olsun, mənim sağa çox yazıqım gəlür. Allah sağa rəhm eyləsün²». Çoban bu sözləri eşidüb dedi: «Heyf ki, bilmirəm səniñ maña³ yazıqın gəlür, yoxsə qoyunların qırılmaqınə?»

Ğeyn⁴

Ayağ⁵, ağ, bağ, dağ, yağ⁷, çərağ⁸, ağa⁹, ağac¹⁰, ağu¹¹, boğaz, buğda, ağız, oğrı, doğrı. İlanın ağusu var. Bizim bağban bağə getdi. Oğurlıq¹² ziyadə günahdur. Dünən yağış yağırdı¹³. Bağımızdə çox ərik ağacı var.

Qarğa¹⁴ və sağsağan¹⁵

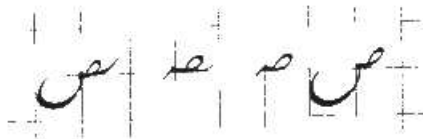
Sağsağan budağ-budağ atılıb aramsız danışurdu¹⁶.

- 1 Saq – sağ. Burada və II hissənin 64 və 96-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 20, 74, 91 və 121-ci səhifələrində *sağ* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Eyləsün – etsin. Burada və I hissənin 25, 46, 58, II hissənin IV, 21, 39, 42, 55, 113, 121, 138, 150 və 151-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 62 və 124-cü səhifələrində *etsün* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Maña – mənə. Burada və I hissənin 36, 40, 42, 45, 47, 51, 53, II hissənin 20, 29, 38, 46, 48-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 14, 26-27, 60, 62, 70, 76, 94, 103, 112, 117, 120, 124, 126-128, 142, 144, 147 və 157-ci səhifələrində *baña*, II hissənin 123-cü səhifəsində *mənə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 4 Ğeyn – əski Azərbaycan əlifbasında [ğ] səsinə ifadə edən 22-ci hərfin adı.
- 5 Ayağ – ayaq. Burada və II hissənin 20-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub (həmçinin I hissənin 27-ci səhifəsində *baş-ayağ*, 55-ci səhifəsində *ayağmdən*, II hissənin 18-ci səhifəsində *ayağqabı*, 30-cu səhifəsində *ayağında*, 34-cü səhifəsində *dörtayağlı*, 133-cü səhifəsində *ayağnən*, 156-cı səhifəsində *ayağmdən*). I hissənin 47-ci səhifəsində *ayaq* (həmçinin II hissənin 33-cü səhifəsində *ayaqmdən*, 94-cü səhifəsində *əlsiz-ayaqsız*), II hissənin 26, 51, 101, 107, 113 və 168-ci səhifələrində *ayağ* (həmçinin I hissənin 55, II hissənin 33-cü səhifələrində *ayağmdən*, II hissənin 5-ci səhifəsində *ayağ-ayağ*, 9-cü səhifəsində *ayağmuy*, 18, 32 və 170-cü səhifələrində *ayağqabı*, 22-ci səhifəsində *ayağmuy*, 30-cu səhifəsində *ayağları*, 30 və 166-cı səhifələrində *dörtayağlı*, 31-ci səhifəsində *əldən-ayağdən*, 32, 34-35, 40, 53 və 171-ci səhifələrində *dörtayağlı*, 33 və 55-ci səhifələrində *ayağm*, 41, 110 və 113-cü səhifələrində *ayağə*, 78 və 172-ci səhifələrində *qırxağ*, 84-cü səhifəsində *ayağm*, 109-cu səhifəsində *ayağlıyurlar*, 113-cü səhifəsində *ayağlar*, 117-ci səhifəsində *ayağmuy*, 119-cu səhifəsində *ayağsızlar*, 154-cü səhifəsində *ayağmuy*, 161-ci səhifəsində *ayağyalın*, 162-ci səhifəsində *ayağmə*, 166-cı səhifəsində *ayağlıyur*, 169-cu səhifəsində *sacayağ*) fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 6 Ayağ – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yağ* sözündən sonra verilib.
- 7 Yağ – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözün sonra *ayağ* sözü verilib.
- 8 Çərağ – çıraq. Burada *çim* hərfi üzərində qısa *ə* saitini bildirən işarə də verilib. II hissənin 169-cu səhifəsində isə (iki yerdə) yazılışa sözügedən işarə olmadan rast gəlinir.
- 9 Ağa – burada və II hissənin IV və 46-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 121-ci səhifəsində *aqə* (o cümlədən, II hissənin 29-cu səhifəsində *aqamız*) fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 10 Ağac – burada və I hissənin 22, 41, 58, 60, II hissənin 1-2, 71, 79-82, 89, 98, 106-107, 127, 138, 140-141 və 149-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 22, 40, II hissənin 79, 81, 106-107, 141, 149, 160, 165 və 172-ci səhifələrində *ağacı*, I hissənin 25, 47, II hissənin 2, 4, 10, 45, 55, 72, 98 və 149-cu səhifələrində *ağacdən*, I hissənin 40, 50-51, II hissənin 5, 71, 106 və 146-cı səhifələrində *ağacmuy*, I hissənin 47, II hissənin 55, 133, 143 və 156-cı səhifələrində *ağacdə*, I hissənin 50-cü səhifəsində *ağaclardan*, I hissənin 52, II hissənin 66, 88, 119 və 127-ci səhifələrində *ağaclar*, I hissənin 56, 60, II hissənin 82, 86 və 146-cı səhifələrində *ağacları*, II hissənin 3 və 34-cü səhifələrində *ağacdələn*, II hissənin 5, 42, 71, 107 və 160-cü səhifələrində *ağaca*, II hissənin 41-ci səhifəsində *ağaclarə*, II hissənin 77-ci səhifəsində *ağacıylə*, II hissənin 79, 81 və 105-ci səhifələrində *ağacmənə*, II hissənin 79, 82 və 160-cü səhifələrində *ağacmdən*, II hissənin 81-82, 105-107 və 172-173-cü səhifələrində *ağacmuy*, II hissənin 89 və 138-ci səhifələrində *ağaclardən*, II hissənin 106 və 143-cü səhifələrində *ağacm*, II hissənin 110-cu səhifəsində *ağacdur*, II hissənin 160-cü səhifəsində *ağacmuy*). II hissənin 127 və 167-ci səhifələrində *əğac* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 82-ci səhifəsində *əğacı*, *əğaclarımdən*, II hissənin 96 və 102-ci səhifələrində *əğaclar*).
- 11 Ağu – zəhər, ağı.
- 12 Oğurlıq – oğurluq. Burada və II hissənin 160-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 44-cü səhifəsində *ğeyn* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən *oğurlıqə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 13 Dünən yağış yağırdı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Oğlaqın başından aç, yoxsə boğular* cümləsi verilib.
- 14 Qarğa – burada və I hissənin 23, 65, II hissənin 34-35-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 38, II hissənin 58, 112-113, 143-144 və 173-174-cü səhifələrində *qarğə*, II hissənin 56-cı səhifəsində *qarqa* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 15 Sağsağan – II hissənin 34-36, 112 və 173-cü səhifələrində fərqli yazılış formasına sağsağan verilib. Qarğa və sağsağan – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə verilməyib. K.D.Uşinskinin «Ворон и сорока» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 197: *Пёстрая сорока прыгала по веткам дерева и без умолку болтала, а ворон сидел молча. «Что же ты молчишь, куманёк, или ты не веришь тому, что я тебе рассказываю?» – спросила, наконец, сорока. «Плохо верю, кумушка, – отвечал ворон, – кто так много болтает, как ты, тот, наверно, много врёт!»*) tərcüməsidir.
- 16 Danışurdu – danışırdu. Bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.

انا قارغا دینمز سولیز او تور مشدی . س غساقان
 قارغایه دیدی : « نیه سن هیچ دینمیرسن . ایامنم سوز لریمه
 اینا نمیرسن ؟ » قارغا جواب ویردی که من سنگ
 سوز لریمه اینا نه بیلرم چونکه چوخ دالشان چوخده یا کالار .

اخساق و کور

اخساق و کور یول ایله گیدرکن برچایک کنارینه تیشدیر . کور
 اخساقی دالینه آوب هر اکیسی سلامت چایی کچدیر .

صندوق خاص خالص صادق صباح صاف صفت
 صابونچی قصاب حصه او غار صُحبت ایلر لر .
 اوبولا قک صوی سولوقدر .

Əmma¹ qarğa dinməz-söyləməz oturmuşdı. Sağsaqan qarğayə dedi: «Niyə sən heç dinmirsən, aya mənim sözlərimə inanmırsən?» Qarğa cavab verdi ki, mən sənənin sözlərinə inanə bilmərəm, çünki «çox danışan² çox də yağalar³»⁴.

Axsaq və kor⁵

Axsaq və kor yol ilə gedərkən bir çayın kənarına yetükdilər⁶. Kor axsaqı dalınə alub hər ikisi səlamət çayı keçdilər.

Sad⁷

Sənduq^{8, 9}, xass¹⁰, xalis¹¹, Sadiq, səbah, saf¹², sifət¹³, sabunçı, qəssab, hissə¹⁴. Onlar¹⁵ söhbət eyliyürlər¹⁶. O bulaqın suyu soyuqdur.

- 1 Əmma – burada və I hissənin 25, 27, 34, 35, 38-40, 44, 45, 47-51, 54, 58, 63, II hissənin II, IV-VI, 3, 4, 7, 13, 14, 16, 23, 24, 28, 29, 31-35, 38-40, 43, 49-50, 56, 63, 65-68, 71, 75-77, 79, 81, 85, 86, 90, 93, 102-106, 112, 117, 118, 125, 126, 128, 130, 135, 137, 138, 140, 142, 145-148, 150-152, 154, 155, 158, 161 və 166-cı səhifələrdə bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin I, 5, 23, 24, 28, 29, 57, 59, 64, 65, 68, 72, 75, 79, 83 və 98-ci səhifələrdə *amma* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Danışan – bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.
- 3 Yağalar – səhv edər, yanılar. II hissənin 113-cü səhifəsində *yağalar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Bu hekayə II hissənin 112-ci səhifəsində «*Sağsağan və qarğə*» adı altında bir qədər fərqli verilib.
- 5 Axsaq və kor – K.D.Uşinskiyin «*Хромой и слепой*» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 148: *Приходилось слепому и хромому переходить быстрый ручей. Слепой взял хромого на плечи – и оба перешли благополучно*) tərcüməsidir.
- 6 Yetükdilər – yetükdilər. Burada və II hissənin 13 və 126-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 44-cü səhifəsində *tey* ilə *şin* arasında *vav* verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Sad – əski Azərbaycan əlifbasında [s] səsini ifadə edən 17-ci hərfin adı.
- 8 Sənduq – içərisinə paltar və s. qoymaq, üstünə yorğan-döşək yığmaq üçün üzəri dəmirlə işlənmiş, açarla açılıb-bağlanan qapaqlı iri uzunsov taxta qutu, sandıq.
- 9 Sənduq – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *sabunçı* sözündən qabaq verilib.
- 10 Xass – xüsusi, əlahiddə, məxsus, xas.
- 11 Xalis – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *sabun* sözü verilib.
- 12 Saf – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *su* sözü verilib.
- 13 Sifət – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *sərraf*, *sənduq* sözləri verilib.
- 14 Hissə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *səndəl* sözü verilib.
- 15 Onlar – burada və I hissənin 48, II hissənin 10, 13, 24-25, 54-56, 67, 73, 75, 78, 88, 105, 116, 118, 122-123, 126, 142, 163-164-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 54-cü səhifəsində *onlar ilə*, II hissənin 73-cü səhifəsində *onlar*, I hissənin 56-cı səhifəsində *olar* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 16 Eyliyürlər – II hissənin 118-ci səhifəsində eyliyürlər (*yey* ilə *rey* arasında *vav* verilməklə), I hissənin 24, II hissənin II, VI, 2, 3, 5, 29, 32, 55-56, 63, 67, 69, 92, 109, 113, 119, 130, 148, 156-cı səhifələrində edirlər, I hissənin 56-57 səhifələrində *edürlər* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

صادق سَفَرُ جَوَادِدَن صُكْرَه گیندی . بو صورتی اصْلان
 چکوبدُر . بَرِزِم قِصَبَه بویوکدُر . مَن بو کتابک اُوج
 قِصَلنی اوخوشم . صاف صویک نه ایلی وار
 نه دادی وَنَه رَنکی . بوگوک ایشینی صَباحه قومیه .

ع

سَاعَت عَادَت عَاجِز عَاشُورَا عِلْم عَالِم صَبَاح
 عَاشُورَا گونیدُر . بَرِایشده عَاجِز قَالَمَا .
 عَلَف عَالِم عَلی عَرَب عِبَا عَقْرَب عَمَل .
 عَلی مَنِم عَمُوم او غلودر . بو عَجَب شیدُر . عِبَا سِک
 بَر عِبَاسی پوی وار . زَعْفَرَانک زَنگی ساری
 اولور . سَلام ویریک سُنَّت المَاق وَا حِب دُر . عُمَر
 یَخشِ صَنَعَتکار دُر . بُوَات عَیْبَنَز دُر . بو کتاب تعریف ایدیر لَر .

Sadiq səfərə Cəvaddən sonrə getdi¹. Bu surəti² Əslan çəkübdür. Bizim qəsəbə böyükdür. Mən bu kitabın üç fəslini oxumuşəm. Saf suyuñ nə iyi var, nə dadı və nə rəngi. Bu günüñ işini³ səbahə qoymə⁴.

Eyn⁵

Saət⁶, adət, aciz, Aşura⁷, elm, alim⁸. Səbah Aşura günüdür. Bir işdə aciz qalma.

Ələf⁹, aləm¹⁰, Əli, ərəb¹¹, əba¹², əqrəb, əməl. Əli mənim əmüm oğludur. Bu əcəb şeydür. Əbbasın bir əbbasi pulı var. Zə'fəranın rəngi sarı olur. Səlam vermək sünnət¹³, almaq vacibdür. Ömər yaxşı sən'ətkardur. Bu at eybsizdür. Bu kitabı tə'rif edirlər.

-
- 1 Sadiq səfərə Cəvaddən sonrə getdi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən qabaq *Bu atın sahibi Səməddür. Pulunu bihudə sərf eylədi* cümlələri verilib.
  - 2 Surəti – şəkli, surəti.
  - 3 İşini – burada və I hissənin 34-35, 65, II hissənin 87, 105 və 117-ci səhifələrdə bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 143-cü səhifəsində *işin* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 4 Saf suyuñ nə iyi var, nə dadı və nə rəngi. Bu günüñ işini səbahə qoymə – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardı ilə sonra *Xorus olmasə səbah açılmaz?* cümləsi verilib.
  - 5 Eyn – sözün ortasında özü saitli və saitsiz samitdən sonra, yaxud özü saitsiz və saitli samitdən qabaq və sözün sonunda gəldikdə 2004-cü ilədək yazıda apostrofla işarə edilən ['] səsi, sözün əvvəlində, yaxud ortasında iki saitin arasında gəldikdə müvafiq sait bildirir. Əski Azərbaycan əlifbasında 21-ci hərfin adı.
  - 6 Saət – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *əba* sözündən qabaq verilib.
  - 7 Aşura – məhərrəm ayının onuncu günü, İmam Hüseynin (ə) şəhid edildiyi gün, Aşura.
  - 8 Elm, alim – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu iki söz verilməyib.
  - 9 Ələf – ot, saman, alaf.
  - 10 Aləm – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözün əvəzinə *aləm* (ələm – əlamət, nişan, işarə; bayraq) sözü verilib.
  - 11 Ərəb – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *ərəbə, ərredə* (ərredə – araba), *saət* sözləri verilib.
  - 12 Əba – müsəlman ruhanilərinin və mömin adamların üstədən geydikləri kişi paltar, aba.
  - 13 Sünnət – qayda, adət, sünnət.

غَابَاكُ دُوشِ أَنْفِیْنِ خِیْرِ وَارِ . اوزوندَن بویوكم
عِزَّتِ وَحُرْمَتِ ایلَه . اللّٰهَ عِبَادَتِ قِیل .
اللّٰهَ تَعَالَى عُمُرُكُی اَرْتَقِ ایلَسُون . جُمَعَه كُونِ مَن شَمَعِ اَلدِّیْم .

﴿ مهران قارداش ﴾

قاسم کوچمه ده دوروب قولشولاری حَسَن عَمُونَك
آغاجدن میوه درمکنه قاشتا ایدیردی . حَسَن عَمُو قاسمی
گوروب اوڭا بر بیوک دكمش آرمود ویردی قاسم ایستدی
آرمودی لیسون انا بردن ایوده کی ناخوش باجیسی گوهر
یادینه دوشدی . تیز ایوه یو گوروب انا
سیندن سوروشدی : « انا گوهره آرمود ویرمک او
لاری ؟ » انا سی دیدی : اولار . قاسم اوساعت
آرمودی گوروب باجی سینه ویردی . گوهر اشته ایله

Innabın döş ağrısına xeyri var¹. Özündən² böyüğe izzət və hörmət eylə. Allahə ibadət qıl³. Allah-təala ömrünü artıq eyləsün. Cüm'ə günü mən şəm' aldım.

Mehriban qardaş⁴

Qasım küçədə durub⁵ qonşuları Həsən əmənin ağacdən meyvə dərməginə təməşə edirdi. Həsən əmə⁶ Qasımı görüb oña⁷ bir böyük dəgmiş armud verdi. Qasım istədi armudu yesün, əmma birdən evdəki naxoş bacısı Gövhər yadınə düşdi. Tez evə yügürüb⁸ anasından soruşdı⁹: «Ana, Gövhərə armud vermək olarmı?» Anası dedi: «Olar». Qasım o saət armudu götürüb bacısına verdi. Gövhər iştəha ilə

-
- 1 Innabın döş ağrısına xeyri var – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən qabaq *innab, imarət, qaidə* sözləri verilib.
  - 2 Özündən – II hissənin 93-cü səhifəsində *özindən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 İbadət qıl – ibadət et.
  - 4 Bu kiçik hekayə II hissənin 72-ci səhifəsində bir qədər fərqli verilib, «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində isə verilməyib.
  - 5 Durub – dayanıb, durub. Burada və I hissənin 64, II hissənin 2, 7, 20-21, 25, 36, 41-42, 46-47, 54, 56, 63, 66, 80, 83, 94-95, 118, 127, 137, 141, 143, 149, 157 və 162-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 31-ci səhifəsində *dal* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən II hissənin 60-cı səhifəsində *duruşubdur*). Burada və II hissənin 7, 21, 25, 41, 83, 94, 118, 127, 141, 143, 157 və 162-ci səhifələrində bu mənada işlənilib. I hissənin 64, II hissənin 2, 7, 20, 31, 36, 42, 46-47, 54, 56, 63, 66, 80, 95, 118, 137 və 149-cu səhifələrində *ayağa qalxıb, başlayıb, durub* mənalarında işlənilir.
  - 6 Əmə – əmi. Burada və II hissənin 115 və 134-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 134-cü səhifəsində, həmçinin *əmi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 7 Oña – ona. II hissənin 31, 47, 78 və 137-ci səhifələrində *onə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 8 Yügürüb – yüyürüb. Burada və I hissənin 49, II hissənin 20-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 151-ci səhifəsində *yügürər*). II hissənin 72-ci səhifəsində *gaf* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 44-cü səhifəsində *yügürüşək*, 102-ci səhifəsində *yügürdi*, 116-cı səhifəsində *yügürdigi*, II hissənin 158-ci səhifəsində *yügürüşini*).
  - 9 Soruşdı – soruşdu. Burada və I hissənin 47, 54, II hissənin 143-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 1, 5, 10, 14, 105, 112, 121, 121, 130 və 142-ci səhifələrində *rey* ilə *şin* arasında *vav* verilməyib, II hissənin 5, 121 və 126-cı səhifələrində *sordı*, II hissənin 162-ci səhifəsində *sorışdı* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

آرمودی یدی . قاسم اوکا با خوب چوخ خوش
حال اولدی .

ط

طاووس طاسن طاق طبق طبل طبقه طلبه
فوطه بو طاس مبدر . طاوس گوزل قوشدر .
اونگ اوروجی باطل اولدی . صمدگ خطی خوشدر .
محمود او طرفده دورو بدر . بزم قصبه ننگ اطرافنده باغ چوخدر .
مسجدگ طاقی تازه در .

اتالار سوزی : گهنه حاتم - گهنه طاس .

ط

ظاہر نظام ظریف ظرافت نظر . ظلم اتیمک گناه
دور . بوگون قوشونه عجب نظام ویریلر . منظر برتوپ
ظریف پارچه آلدی . لطیف حافظ کتاپنی اوخویو بدر .

armudu yedi. Qasım oña baxub çox xoşhal oldu.

Təy¹

Tavus², tas, taq³, təbəq⁴, təbil, təbəqə⁵, tələbə, futə⁶. Bu tas misdür. Tavus gözəl quşdur. Onı orucı batil oldı^{7, 8}. Səmədiñ xətti xoşdur. Məhmud o tərəfdə durubdur. Bizim qəsəbəniñ ətrafındə bağ çoxdur⁹. Məscidiñ taqı tazədür¹⁰.

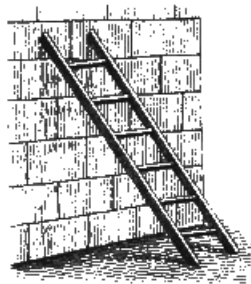
Atalar sözi: Köhnə həmmam, köhnə tas¹¹.

Zəy¹²

Zahir¹³, nizam, zərif, zərafət, nəzər. Zülm etmək¹⁴ günahdur. Bu gün qoşunə əcəb nizam verdilər. Müzəffər bir top zərif parçə aldı¹⁵. Lətif Hafiz¹⁶ kitabını oxuyubdur.

-
- 1 Təy – əski Azərbaycan əlifbasında [t] səsini ifadə edən 19-cu hərfin adı.
  - 2 Tavus – tovuz. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu söz *taq* sözündən sonra verilib.
  - 3 Taq – bəzi binaların yarım dairə şəklində olan damı, qübbə, günbəd, böyük qapıların, adətən, qövs şəklində olan üst hissəsi, tağ. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *tavus* sözü verilib.
  - 4 Təbəq – enli taxtadan oyulmuş dayaz, girdə, ya uzunsov qab, tabaq. II hissənin 45 və 87-ci səhifələrində *təbaq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 5 Təbəqə – qat, lay.
  - 6 Futə – hamamda belə bağlanılan qumaş parça, fitə. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *ğələt* sözü verilib.
  - 7 Batil oldı – pozuldu.
  - 8 Onı orucı batil oldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Rəşid mənim xatirimi çox istər* cümləsi verilib.
  - 9 Bizim qəsəbəniñ ətrafındə bağ çoxdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Səniñ nə mətləbiñ var* cümləsi verilib.
  - 10 Məscidiñ taqı tazədür – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Təbiliñ dərisi yırtıldı* cümləsi verilib.
  - 11 Köhnə həmmam, köhnə tas – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu atalar sözünün yerində *Ac tovuq yuxusunda darı görər* atalar sözü verilib.
  - 12 Zəy – əski Azərbaycan əlifbasında [z] səsini ifadə edən 20-ci hərfin adı.
  - 13 Zahir – aşkar, aydın.
  - 14 Etmək – burada və II hissənin IV, V, 43, 51 və 150-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 28, II hissənin 3, 34, 62, 70, 83, 105, 113, 132, 150, 151 və 160-cı səhifələrində *eyləmək* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 15 Müzəffər bir top zərif parçə aldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Mən dedigimi nəzərdə dut* cümləsi verilib.
  - 16 Hafiz – Hafiz Şirazi (1325–1389/90) – böyük İran şairi.

﴿ ث ﴾
 ثَوَابِ ثَنَا مَثَلَهُ مَرْتَبَةٍ . بَوْلَاغِ كَتُورِ مَكِ ثَوَابِدُرٍ .
 عُثْمَانَ بِرِشْقَالِ زَعْفَرَانَ الْكَدِيِّ . بُوْغُونَ مَسْجِدَهُ مَرْتَبَةٍ
 دِيلُورِ . شُكْرٍ وَثَنَا نِعْمَتِ ارْتِرَارِ .

زردبان

بر زردبان دیواره سوزکنش ایدی . هر چند اونک پله
 لرینک ناموسی برابر ایدی اما باش پله اوز مرتبه
 سنه گوره باشلادی آشا قده کی پله لره تکبیر لک
 ساقاقه . بو حالده بر آدم کیچر کن بولارک نخشنی
 ایشیدوب زردبانی باش آیاغ دیواره سو
 گدی و اوز یولیه گتدی . لوغا زردبان بو حالی
 گوروب اوز عملدن پشیمان اولدی .

Sey¹

Səvab², səna³, məsəl⁴, mərsiyə⁵. Bulağ gətürmək⁶ səvabdur⁷. Osman bir misqal⁸ zə'fəran aldı⁹. Bu gün məsciddə mərsiyə deyilir. Şükr və səna ne'mət artırır¹⁰.

Nərdiban¹¹

Bir nərdiban divarə sövkənilmişdi¹². Hərçənd onı pillələrinin¹³ hamusu bərabərdir, əmma baş pillə öz mərtəbəsinə görə başladı aşağıdakı pillələrə təkəbbürlük satmaq¹⁴. Bu haldə bir adəm keçərkən bunların¹⁵ bəhsini¹⁶ eşidüb nərdibanı baş-ayağ divarə sövkədi və öz yoluyla getdi. Lovğa nərdiban bu halı görüb öz əməmindən peşiman oldu¹⁷.

-
- 1 Sey – əski Azərbaycan əlifbasında [s] səsini ifadə edən 5-ci hərfin adı.
  - 2 Səvab – Allaha xoş gedən iş, savab.
  - 3 Səna – tərif, mədh.
  - 4 Məsəl – mətnədə *məsələ* (*sey* ilə) verilib.
  - 5 Mərsiyə – matəm şeiri, mərsiyə.
  - 6 Bulağ gətürmək – bulaq gətürmək, burada: su çəkmək.
  - 7 Bulağ gətürmək səvabdur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində ardı ilə *Allahə dua və səna eylə* cümləsi verilib.
  - 8 Misqal – 0,00422822916 kq (4,1666 q) miqdarında ağırlıq çəki vahidi.
  - 9 Osman bir misqal zə'fəran aldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Şəfi' çox məsələ bilir* cümləsi verilib.
  - 10 Artırar – burada və II hissənin 36-cı səhifəsində *artırdı tey* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 52, II hissənin 89 və 103-cü səhifələrində *artur*, II hissənin 9-cu səhifəsində *arturub tey* ilə *rey* arasında *vav*, II hissənin 85-86, 89 və 106-cı səhifələrində *yey* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 11 Nərdiban – rus təmsilçisi A.Y.İzmaylovun (1779–1831) «*Лекциуца*» təmsilinin sərbəst tərcüməsidir.
  - 12 Sövkənilmişdi – söykənilmişdi.
  - 13 Pillələrinin – pillələrinin. Burada və bu səhifədə (*pillə*, *pillələrə*) *təşdid* işarəsi ilə yazılış forma qəbul olunub. II hissənin 101-ci səhifəsində *pilləkən* iki *lam* ilə fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 Satmaq – satmağa, burada: etməyə.
  - 15 Bunların – bunların. Burada və II hissənin 52, 63, 73, 107, 113 və 149-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 88-ci səhifəsində *buların* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 16 Bəhsini – mübahisəsini.
  - 17 Lovğa nərdiban bu halı görüb öz əməmindən peşiman oldu – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlənin yerində *Təkəbbür pillə çox istərdi ki, öz sözünü gerü alsun, əmma çifayıda: buraxılan ox gerü qayıtmaz* cümləsi verilib.

﴿ ض ﴾

رضا راضی ضعیف قرض غرض عرض عریضہ قاضی
قبض . حاکمک بوائشہ رضاسی وار . موسیٰ نے راضی
ایلدیر . حاجی سلیمان برآز ضعیف دُر . منم غرضم اوخو .
یوب علم تحصیل ایتمکدُر . قرضی بردایمک فرضدُر .

﴿ ذ ﴾

کاغذ عذاب ذرہ لذت . عزیز بازاردن برتوپ
کاغذ آدی . مُرگبدا نذہ ذرہ قدریدہ مُرگب
قالما دی . ہر زاد دن لذت اپارماق اولماز .

﴿ ث ﴾

آژدہا آژدَر ژورنال . بویوک ایلانہ آژدہا
دیورلر . مکتب شاگردلری ژورنال اوخو یورلار .
آژدربگ شاگردلریچون ایکی ژورنال آدی .
قرشی اوتی سوکنارندہ بیتر .

Zad¹

Riza², razi³, zəif, qərz⁴, gərəz⁵, ərz⁶, ərizə, qazı⁷, qəbz. Hakiminin bu işə rızası var⁸. Musanı razi eylədilər. Hacı Süleyman bir az zəifdür⁹. Mənim gərəzəm oxuyub elm təhsil etməkdir. Qərzi rədd eyləmək¹⁰ fərzdür¹¹.

Zal¹²

Kağız¹³, əzab, zərrə, ləzzət. Əziz bazardən bir top kağız aldı. Mürəkkəbdəndə¹⁴ zərrə qədəri də mürəkkəb qalmadı. Hər zaddən ləzzət aparmaq olmaz.

Jey¹⁵

Əjdəha, Əjdər, jurnal. Böyük ilanə əjdəha deyürlər¹⁶. Məktəb şagirdləri jurnal oxuyurlar. Əjdər bəg şagirdlər üçün iki jurnal aldı¹⁷. Qıjı¹⁸ otı su¹⁹ kənarında bitər²⁰.

-
- 1 Zad – əski Azərbaycan əlifbasında [z] səsini ifadə edən 18-ci hərfin adı.
  - 2 Riza – razılıq, məmnunluq; Rza (xüsusi isim).
  - 3 Razi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *zərb* sözü verilib.
  - 4 Qərz – borc.
  - 5 Gərəz – məqsəd, qərəz.
  - 6 Ərz – anlatma, ifadə etmə; şikayət etmə.
  - 7 Qazı – məhkəmə işlərinə baxan ruhani, şəriət hakimi, qazi.
  - 8 Hakiminin bu işə rızası var – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən qabaq *Həzrətinizə mənim ziyadə razılığım var* cümləsi verilib.
  - 9 Hacı Süleyman bir az zəifdür – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Səni gərəzi nədür?* cümləsi verilib.
  - 10 Rədd eyləmək – burada: qaytarmaq.
  - 11 Qərzi rədd eyləmək fərzdür – borcu qaytarmaq (şəri cəhətdən) vacibdir.
  - 12 Zal – əski Azərbaycan əlifbasında [z] səsini ifadə edən 11-ci hərfin adı.
  - 13 Kağız – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *nəzir* sözü verilib.
  - 14 Mürəkkəbdəndə – mürəkkəbqabıda.
  - 15 Jey – əski Azərbaycan əlifbasında [j] səsini ifadə edən 14-cü hərfin adı.
  - 16 Deyürlər – deyirlər. Burada və II hissənin 30, 53 və 152-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 16, 20, 26, 33, 43, 74, 77, 94, 98, 109-110, 129 və 166-cı səhifələrində *yey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən, II hissənin 158-ci səhifəsində *dal* ilə *yey* arasında *yey* və *yey* ilə *rey* arasında *vav* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 17 Əjdəha, Əjdər, jurnal. Böyük ilanə əjdəha deyürlər. Məktəb şagirdləri jurnal oxuyurlar. Əjdər bəg şagirdlər üçün iki jurnal aldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
  - 18 Qıjı – rütubətli yerlərdə bitən uzun və dilik-dilik yarpaqları olan bir bitki.
  - 19 Su – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözün yerində *çayın* verilib (*Qıjı otı çayın kənarında bitər*).
  - 20 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlədən sonra *Qasım mənim üstimə qıjandı* (qıjandı – (hərəkətlə) xox gəldi, hürküdü). *Oradən qıjılı gəlür. O pəhləvan Əjdər kimidür. Araz qıj-qıj axır* cümlələri verilib.

الف با

ا	آلف	ب	بی	پ	پی	ت	تی	ث	ثی
ج	جیم	چ	چیم	ح	حی	خ	خی	د	دال
ز	زال	ر	ری	ز	زی	ش	شی	س	سین
شش	شین	ص	صاد	ض	ضاد	ط	طی	ظ	ظی
ع	عین	ع	عین	ف	فی	ق	قاف	ک	کاف
گ	کاف	ش	نون صغیر	ل	لام	م	میم	ن	نون
ه	ها	و	واو	می	می				

Əlifba¹

Əlif	Bey	Pey	Tey	Sey
Cim	Çim	Hey	Xey	Dal
Zal	Rey	Zey	Jey	Sin
Şin	Sad	Zad	Təy	Zəy
Eyn	Ğeyn	Fey	Qaf	Kaf
Gaf	Nuni-səğir		Lam	Mim
Nun	Hayi-həvvöz		Vav	Yey

1 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu səhifədəki *Əlifba* və növbəti iki səhifədəki yazı nümunələri, hərf birləşmələri verilməyib.

الف با

ا الف	ب بی	پ پی	ت تی	ث ثی
ج جیم	چ چیم	ح حی	خ خی	د دال
ذ ذال	ر ری	ز زی	ژ ژی	س سین
ش شین	ص صاد	ض ضاد	ط طی	ظ ظی
ع عین	غ غین	ف فی	ق قاف	ک کاف
گ نون صغیر	گ گاف	ل لام	م میم	ن نون
ه ها	و واد	ی یی		

Əlifba¹

Əlif	Bey	Pey	Tey	Sey
Cim	Çim	Hey	Xey	Dal
Zal	Rey	Zey	Jey	Sin
Şin	Sad	Zad	Təy	Zəy
Eyn	Ğeyn	Fey	Qaf	Kaf
Gaf	Nuni-səğir		Lam	Mim
Nun	Hayi-həvvöz		Vav	Yey

1 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu səhifədəki *Əlifba* və növbəti iki səhifədəki yazı nümunələri, hərf birləşmələri verilməyib.

آ با پا تا نا جا چا حا خا دا ذا را زا ژا سا شا صا ضا
طا ظا عا غا فا قا کا گا گلا لا ما نا ها وا یا .

آتا بابا خالا ماما باجا چالا آرا قارا دانا داش شاخ جان
ساز باغ یاغ داغ قاز ناز نار شام کار لال خاص فال وای
وار یاش چای چاناق .

او بو پو تو ئو جو چو خو دو ذو رو زو ژو سو
شو صو ضو طو ضو عو غو فو قو و گو گو لو مو
هو وو یو .

اود بوش پول دوز زور توخ سوز شور فوز قوش کور
کول گوز گول گوگ موم نور وور هوش یول یون یوک
یوماق .

A, ba, pa, ta, sa, ca, ça, ha, xa, da, za, ra, za, ja, sa, şa, sa, za, ta, za, a, ğa, fa, qa, ka, ga, na, la, ma, na, ha, va, ya.

Ata, baba, xala¹, mama², baca, çala, ara, qara, dana, daş, şax, can, saz, bağ, yağ, dağ, qaz, naz, nar, şam, kar, lal, xas, fal, vay, var, yaş, çay, çanaq.

U-ü-o-ö, bu-bü-bo-bö, pu-pü-po-pö, tu-tü-to-tö, su-sü-so-sö, cu-cü-co-cö, çu-cü-ço-çö, hu-hü-ho-hö, xu-xü-xo-xö, du-dü-do-dö, zu-zü-zo-zö, ru-rü-ro-rö, zu-zü-zo-zö, ju-jü-jo-jö, su-sü-so-sö, şu-şü-şo-şö, su-sü-so-sö, zu-zü-zo-zö, tu-tü-to-tö, zu-zü-zo-zö, u-ü-o-ö, ğu-ğü-ğo-ğö, fu-fü-fo-fö, qu-qü-qo-qö, ku-kü-ko-kö, gu-gü-go-gö, nu-nü-ño-nö, lu-lü-lo-lö, mu-mü-mo-mö, hu-hü-ho-hö, vu-vü-vo-vö, yu-yü-yo-yö.

Od, boş, pul, duz, zor, tox, söz, şor, qoz, quş, kor, kol, göz, göl, gög, mum, nur, vur, huş, yol, yun, yük, yumaq.

---

1 Xala – I hissənin 18, II hissənin 116-cı səhifələrində (o cümlədən, II hissənin 118-ci səhifəsində *xaləm*, 121-ci səhifəsində *xaləsi*) *xalə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə A I hissə, səh. 18.

2 Mama – atanın bacısı, bibi.

İ-1, bi-b1, pi-p1, ti-t1, si-s1, ci-c1, ç1-ç1, hi-h1, xi-x1, di-d1, zi-z1, ri-r1, zi-z1, ji-j1, si-s1, ş1-ş1, si-s1, zi-z1, ti-t1, zi-z1, i-1, ğ1-ğ1, fi-f1, qi-q1, ki-k1, gi-g1, ŋi-ŋ1, li-l1, mi-m1, ni-n1, hi-h1, vi-v1, yi-y1.

İp, iş, bir, tir, cib, xış, dil, diş, diz, sim¹, şir, şil², fil, qıl³, qız, qış, lil, lif⁴, mil, mıx, miz⁵, hil.

Ə, bə, pə, tə, sə, cə, çə, hə, xə, də, zə, rə, zə, jə, sə, şə, sə, zə, tə, zə, ə, ğə, fə, qə, kə, gə, nə, lə, mə, nə, hə, və, yə.

Ət, əl, təpə, cələ⁶, çənə, dəvə, rəzə, sənə⁷, şələ, fərə, kərrə, kətə, gənə⁸, ləpə, lələ⁹, nəvə, nənə, həvə¹⁰, yiyə.

---

1 Sim – tel, sim; gümüş, sim.

2 Şil – çolaq, qolsuz, əlsiz-ayaqsız, əlil, şil.

3 Qıl – tük, qıl.

4 Lif – pambıq, barama və s.-nin incə saçaqları, lif.

5 Miz – stol, miz.

6 Cələ – at quyruğu qılından ilmək şəklində düzəldilən tələ.

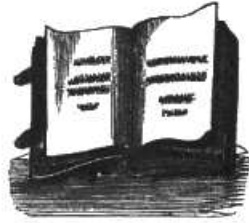
7 Sənə – il, sənə.

8 Gənə – heyvanların, bəzən də insanların qanını soran parazit, gənə.

9 Lələ – böyük qardaş; dayə.

10 Həvə – xalça, palaz və s. toxuyaraq ilməkləri döyüb yerində bərkitmək üçün ucu kəsik, dişli alət.

حكايتلر

اوشاق و گوزلك

بر اوشاق گوردىكه آتاسى كتاب اوخويانده گوزلك تاخير
ديدى: « دده منم ايچونده بر گوزلك آل منده سنك كىمى كتاب
اوخوماق ايستيورم. » آتاسى اوگا جواب ويردى. « چوخ ياخشى
من سكا بو اوشاق گوزلكى آلام . » گيدوب اوغلى ايچون
بر الفبا كتابچەسى . آلدى .

مئلار : لالڭ ديلنى نەنەسى بىلرە هر فصلڭ بر ميودەسى
اولار . آغلاميان اوشاقە سود ويرمزلر .

Hekayətlər¹

Uşaq və gözlük²

Bir uşaq gördi ki, atası kitab oxuyandə gözlük taxır, dedi: «Dədə, mənim üçün də bir gözlük al, mən də səni kimi kitab oxumaq istiyürəm». Atası ona cavab verdi: «Çox yaxşı, mən sənə bir³ uşaq gözlüğü alaram». Gedüb oğlu üçün bir əlifba kitabçəsi aldı.

Məsəllər: Lalın dilini nənəsi⁴ bilər. Hər fəslin bir meyvəsi olar. Ağlamıyan uşaqə süd verməzlər⁵.

-
- 1 Hekayətlər – hekayələr, burada: kiçik hekayələr. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu başlığın yerində *Mübtədilər oxumaqdən ötri bir neçə nəql və hekayətlər* başlığı verilib.
  - 2 Gözlük – çeşmək, eynək, gözlük. Uşaq və gözlük – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayədən qabaq hazırkı nəşrin növbəti səhifəsində gedən *Bu günün işini səbahə qoyma* adlı kiçik hekayə verilib. K.D.Uşinskinin «*Детские очки*» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 160: *Говорит мальчик отцу: «Купи мне, тятя, очки: я хочу по-твоему книги читать».* «Хорошо, – отвечал отец, – я куплю тебе очки, только детские» – и купил мальчику азбуку) tərcüməsidir.
  - 3 Bir – mətndə *bu* gedib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bir* verilib.
  - 4 Nənəsi – burada: anası.
  - 5 Ağlamıyan uşaqə süd verməzlər – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu atalar sözüündən sonra *Oxudıqını demə, aqladıqını de* atalar sözü verilib.

بو گونگ ایشنی صباحه قویما

تنبل دیدی : بو گون . اوینارام صباح اوخویارام . سعیلی
دیدى : بو گون اوخویارام صباح اوینارام .

مثلار: تنبل دیر قوتم یوقدر ویر ییم اورت یاتم گوزله
جانم چیخماسون .

اصلان دریسینه گیرن ایشک

بر ایشک اصلان دریسینه گیروب خلقی قورخوتدی اما
قولافنک اوجنی گوستروب اوزینی ییلدیردی اوگا گوره خلو اونى
چوخ دوگدی .

مثلار : ترلان یرینی سار دوتماز . جدانی جیه قویماق
اولماز . هر کس اوز اکدیگنی بیچر .

دوستلق تأثیری

عطرسیز برچیچک اوزیده ساده   قرنفیل دسته‌سنده قالب زیاده
کسب کمال ایتدی اولدی معطر   یاخشی دوستدن یتر بزد خوش‌ثمر .

Bu günün işini səbahə qoyma¹

Tənbəl dedi: «Bu gün oynaram, səbah oxuyaram». Sə'yli² dedi: «Bu gün oxuyaram, səbah oynaram».

Məsəllər: Tənbəl deyər³: «Qüvvətim yoqdur, ver yeyüm, ört yatım, gözlə canım çıxmasun⁴». ⁵

Əslan⁶ dərisinə girən eşşək⁷

Bir eşşək əslan dərisinə girüb xəlqi qorxutdı, əmma qulaqının ucunu göstərüb özünü⁸ bildirdi. Oña görə xəlq onu⁹ çox dögdü¹⁰.

Məsəllər: Tər lan yerini sar¹¹ dutmaz^{12,13} Cidanı cibə qoymaq olmaz. Hər kəs öz əkdigini¹⁴ biçər.

Dostluqın tə'siri¹⁵

Ətrsiz bir çiçək, özi də sadə,

Qərənfil dəstəsində qalub ziyadə.

Kəsbi-kəmal etdi¹⁶, oldı müəttər¹⁷,

Yaxşı dostdən yetər bizə xoş səmər¹⁸.

- 1 Bu günün işini səbahə qoyma – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə «*Uşaq və gözlik*» adlı kiçik hekayədən əvvəl verilib. K.D.Uşinskiyin «*Ленивый и прилежный*» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 135: «*Завтра поучусь, а сегодня погуляю*» – *говорит ленивый*. «*Завтра погуляю, а сегодня поучусь*», – *говорит прилежный*) tərcüməsidir;
- 2 Sə'yli – zəhmətsevər, səy göstərən, çalışqan, səyli.
- 3 Deyər – burada və II hissənin 39, 61, 112-113, 150 və 171-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 62-ci səhifəsində *dal* ilə *yey* arasında *yey* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Çıxmasun – çıxmasın. II hissənin 132-ci səhifəsində *çixmäsün* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu atalar sözü bir qədər fərqli verilib: *Tənbəl*: «*Qüvvətim yoqdur, – deyər, – ver yeyüm, ört yatım, gözlə canım çıxmasun*».
- 6 Əslan – aslan. Bu səhifədə və I hissənin 38, 41, 65, II hissənin 26, 28, 34-35, 40, 43, 45, 59, 111, 125-126, 130, 171-174-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 49-cu səhifəsində *ərslan* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Əslan dərisinə girən eşşək – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Осёл в львиной шкуре*»).
- 8 Özünü – özünü. Burada və I hissənin 47, II hissənin 13, 20, 29, 42, 47, 57, 60, 63, 73, 90-91, 102, 104, 117, 126, 131, 144, 150, 152 və 162-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 37, II hissənin 85, 118, 137-ci səhifələrində *özin* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 Onı – onu (əvəzlik). Burada və I hissənin 36, 38, 39, 42, 46, 47, 49, 57, 64, II hissənin 7, 9, 10, 15, 20, 21, 32, 41-44, 47, 48, 50-52, 55, 57, 62, 69, 71, 74, 75, 79, 81, 89, 95, 98, 104, 106, 109, 113, 115, 116, 126, 129, 132, 138, 143, 149, 153, 155, 157, 158, 161, 165, 166, II hissənin 90-cı səhifəsində *onu* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 10 Dögdü – döydü. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *dögdilər* verilib.
- 11 Sar – sərçələr sinfindən yırtıcı quş, sığırçın, sar.
- 12 Dutmaz – tutmaz. II hissənin 109-cu səhifəsində fərqli *dutməz* yazılış formasına rast gəlinir. Tər lan yerini sar dutmaz – bu atalar sözünə II hissənin 51-ci səhifəsində fərqli yazılış formasında *Tər lan yerin sar dutmaz* rast gəlinir.
- 13 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu yerdə daha bir atalar sözü verilib: *Ətə baxma, dona baxma, içindəki canə bax*.
- 14 Əkdigini – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *əktigini* verilib.
- 15 Şeyx Sədi Şirazinin «*Gülüstan*» əsərində keçən mövzu əsasıdır. II hissənin 154-cü səhifəsində «*Yaxşı rəfiqin tə'siri*» başlığı altında bu şeirin kiçik hekayəsi verilib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu şeir verilməyib.
- 16 Kəsbi-kəmal etdi – kamilliyi əldə etdi. (Etdi – burada və II hissənin 55, 108, 123, 146, 151, 165-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 36, 38, 49, II hissənin 8, 14, 22, 33, 38, 42, 48, 50, 55, 57, 61, 64, 68, 75-76, 78, 81, 90-91, 93, 96, 102, 110, 113, 123, 126, 132, 134, 143, 147, 149, 153, 158, 162, 164-165-ci səhifələrində *eylədi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir).
- 17 Müəttər – ətirli.
- 18 Səmər – fayda, mənfəət.

قاراچى

بىر قاراچى ياتوب يوخوسىندە بىر قاب اندتلو اوماج گوردى
اما قاشىقى يوخ ايدى كە يسون. گلن سمر ياتانده ياننه قاشىق
قويدى اما يوخوسىندە بىر زاد گورمدى .

مئلر : آج تالوق يوخوسىندە دارى گورر .

تاپماچه: بازاردا تاپولماز ترازوده چكلمز. بالدان شيرين يمك اولماز.

هر ايشده نظام لازمدر

عثمان صباحه درسىنى حاضرليوب هر بىر ايشىنى قورتاروب
صوگره شىئنگ هاموسىنى ستولك (مىزنگ) اوسته قويوب قاچدى
اوينماقه . بو حالده اونك كوچك فرداشى على ستولك يانينه
گلوب قارانداشى گوتوروب عثمانك دفترىنگ اوستنده جورده به
جورده جيزمه قرا شكلر چكدى. عثمان گلوب دفترلى بو حالده
گورنده اغليوب گيتدى آناسينه شكايته . آناسى اونكا ديدى
كه بونده تقصيرلو على دگل بلكه اوزوئشن اوندن اوترى كه
او اوشاندر عقلى هله بىر شى كسمير اگر سن شيلرگى اوز
وقتنده يرينه قويسيدك بيله اولمازدى .

Qaraçı¹

Bir qaraçı yatub yuxusunda² bir qab ləzzətli umac³ gördi, əmma qaşığı yox idi ki, yesün. Gələn səfər yatandə yaninə qaşığı qoydı, əmma yuxusunda bir zad görmədi.

Məsəllər: Ac tavuq⁴ yuxusunda darı görər.

Tapmaçə: Bazarda tapulmaz⁵, tərəzudə çəkilməz, baldən⁶ şirin, yemək olmaz⁷.

Hər işdə nizam lazımdır⁸

Osman səbahə dərşini hazırlıyub hər bir işini qurtarub⁹ sonrə şeyiniñ ha-musını stolıñ (miziñ) üstə qoyub qaçdı oynamaqə. Bu haldə onıñ küçik¹⁰ qərdaşı Əli stolıñ yaninə gəlüb qarandaşı götürüb Osmanıñ dəftərinin üstündə¹¹ cürəbəcürə cızməqərə şəkillər çəkdi. Osman gəlüb dəftərləri bu haldə görəndə ağılyub getdi anasınə şikayətə. Anası oña dedi ki, bundə təqsirlü Əli degil, bəlkə özünşən, ondən ötri ki, o, uşaqdur, əqli hələ bir şey kəsmir. Əgər sən şeyləriñi öz vəqtində yerinə¹² qoyseydiñ beylə olmazdı.

- 1 Qaraçı – bu və I hissənin 65, II hissənin 14 (fərqli yazılış formasına ilə yanaşı) və 170-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 14-cü səhifəsində, həmçinin *qəraçı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. K.D.Uşinskinin «*Родное слово*» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «*Догадливый татарин*» adlı kiçik nağılın (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 113: *Видал татарин во сне кисель, да ложки не было: лёг спать с ложкой – киселя не видал*) tərcüməsidir.
- 2 Yuxusunda – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *vaxiəsində* verilib.
- 3 Umac – ovulmuş xəmirdən bişirilən duru xörək və bu xörək üçün üstünə su səpilərək hazırlanan xəmir ovuntularının özü, umac.
- 4 Tavuq – toyuq. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *tovuq* verilib.
- 5 Tapulmaz – tapılmaz. II hissənin 138-ci səhifəsində *pey* ilə *lam* arasında *vav* verilməyən, II hissənin 163-cü səhifəsində *pey* ilə *nun* arasında *vav*, *mim* ilə *zey* arasında *alif* verilməyən *tapulmaz* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir. *Pey* ilə *lam* arasında *vav* verilməyən başqa yazılış formalarına da rast gəlinir: II hissənin 19-cu səhifəsində *tapulsə*, *tapulmasə*, II hissənin 82 və 100-cü səhifələrində *tapular*.
- 6 Baldən – mətndə *balдан* gedib, lakin II hissənin 91 və 117-ci səhifələrində və «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *balдən* verilib.
- 7 Yuxu.
- 8 Hər işdə nizam lazımdır – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində başlıq fərqli verilib: *Nizam nəyə lazımdır?* K.D.Uşinskinin «*Всякой вещи своё место*» adlı kiçik hekayəsinin mövzusu üzərində yazılmış hekayədir (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 161).
- 9 Qurtarub – qurtarıb. Burada və II hissənin IV və 8-ci səhifələrində *qaf* ilə *tey* arasında *rey* verilən yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 58-ci səhifəsində *qurtaruram*, II hissənin I səhifəsində *qurtarəndən*, II hissənin V səhifəsində *qurtaran*, II hissənin 14-cü səhifəsində *qurtarandə*, II hissənin 27, 88 və 172-ci səhifələrində *qurtardım*, II hissənin 27-ci səhifəsində *qurtardıñ*, II hissənin 42-ci səhifəsində *qurtarmamış*, II hissənin 47-ci səhifəsində *qurtarməqə*, II hissənin 54-cü səhifəsində *qurtar*, II hissənin 62-ci səhifəsində *qurtarsun*, II hissənin 63-cü səhifəsində *qurtarəsən*, II hissənin 132-ci səhifəsində *qurtarsa*, II hissənin 115 və 152-ci səhifələrində *qurtarar*, II hissənin 155-ci səhifəsində *qurtarmaz*, II hissənin 157-ci səhifəsində *qurtarm*). Feilin digər yazılış formalarında *qaf* ilə *tey* arasında *rey* verilməyib (II hissənin V səhifəsində *qutaran*, II hissənin 8-ci səhifəsində *qutarduq*, II hissənin 84-cü səhifəsində *qutardı*).
- 10 Küçik – kiçik. Burada və II hissənin 49 və 66-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 150-ci səhifəsində: *küçikligindən*). II hissənin 59-cu səhifəsində *kiçik* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 11 Üstündə – üzərində, üstündə. Burada və II hissənin 5, 151 və 167-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 151 və 165-ci səhifələrində *yey* ilə fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Yerinə – burada və II hissənin 30, 32, 63, 66, 97, 133, 140, 154-155-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 42 və 47-ci səhifələrində *yeriña* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (42-ci səhifədə *nuni-səğirdən* qabaq *rey*, 47-ci səhifədə isə *rey* ilə *nuni-səğir* arasında *yey* verilib).

خوروس و مروارید دانەسى

ایشلنوب پینه بر خوروس باتدی
بر مروارید تاپوب گوتوردی آتدی.
سویله بو نیه گرکدر گوروم
یمه لو که دگل اونى گوتوروم.

احمق دگل لرمى بونه بو قدر * بهاو یروب خلق تعریفین هم ایدر.
آرپا یاخشیدر بوندان تاپا ایدیم * ییوبن گزونوب گیدوب یاتا ایدیم.
نظرده گر آرپا دگل سه بر زاد * توخ ایلپور منى آنجاق قیلیرشاد.

ایکی دوست

بر دفعه بر حاکمک یانته اونک دوستی گلوب توقع ایلدیکه
فلان تقصیر اونک گناهندن کیچوب اونى باغشلاسون . حاکم
اونک توقعنى قبول ایتدی . دوستی بوندن اینجینوب دیدی :
« سن که منم التماسی قبول ایتدیگ بوندن سوگر دسنک دوستلقک
مگا نه لازم؟ » حاکم جوابنده دیدی : « بر دوستلق که منى
عدالتدن خارج ایده جگدر او دوستلق مگا نه لازم ؟ »
دوست ایله یی ایچ آلیش ویریش ایله مه .

Xorus və mirvarid danəsi¹

Eşlənüb peyinə bir xorus batdı,
Bir mirvarid tapub götürdü² atdı:

«Söylə bu nəyə gərəkdir görüm³,
Yeməli ki degil, onu götürüm⁴?

Əhməq degillərmi⁵ bunə⁶ bu qəder

Bəha verüb, xəlq tərifin həm edər?!

Arpa yaxşıdır, bundan tapaydım,

Yeyübən⁷, gözünüb⁸ gedüb yataydım,

Nəzərdə gər⁹ arpə degilsə bir zad,

Tox eyliyür¹⁰ məni, ancaq¹¹ qılır¹² şad».

İki dost¹³

Bir dəf'ə bir hakimini yanına onun dostı gəlüb təvəqqe'¹⁴ eylədi ki, filan təqsirlərinin günahından keçüb onu bağışlasun. Hakim onun təvəqqe'ni qəbul etmədi. Dostu bundən incinüb dedi: «Sən ki, mənim iltimasımı¹⁵ qəbul etmədin, bundən sonrə sənin dostluqın maña nə lazım?». Hakim cəvabında dedi: «Bir dostluq ki, məni ədalətdən xaric edəcəkdir, o dostluq maña nə lazım?».

Dost ilə ye-iç, alış-veriş eyləmə¹⁶.

- 1 Danəsi – ədədi, dənəsi. Xorus və mirvarid danəsi – İ.A.Krilyovun «*Петух и Жемчужное зерно*» təmsilinin Həsənəliyə xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. II hissənin 46-cı səhifəsində bu başlıqla hekayə, II hissənin 57-ci səhifəsində isə bu təmsilin bir qədər fərqli tərcüməsi verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 76-77) bu tərcümə fərqli variantda verilir (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 176. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 137).
- 2 Götürdü – götürdü. Burada və I hissənin 42-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 25, 75 və 104-cü səhifələrində *tey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən (o cümlədən, II hissənin III səhifəsində *götürəcəkdürlər*), II hissənin 143-cü səhifəsində *götürdi* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 3 Görüm – burada və II hissənin 53 və 152-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 57 və 142-ci səhifələrində *görüm*, 157-ci səhifəsində heç bir hərf verilməyən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 4 Götürüm – II hissənin 57-ci səhifəsində *götürüm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Degillərmi – deyillərmi. Burada və II hissənin 57-ci səhifəsində (o cümlədən, II hissənin 153-cü səhifəsində *degillər*) iki *lam* hərfi ilə yazılış forma qəbul olunub. II hissənin 46-cı səhifəsində bir *lam* ilə fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 6 Bunə – buna. Burada və II hissənin 5, 31, 57, 60-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 73, 94, 97, 100 və 158-ci səhifələrində *bunə*, II hissənin 125-ci səhifəsində *munə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 7 Yeyübən – bu cür ərəb dilindəki təsirlik hal sonluğu ilə yaranan Azərbaycan sözləri mətn boyu geniş yer tapıb: *qorxubən* (I hissə, 41), *çaluşubən*, *şırulduyubən* (II hissə, 3), *tanuyubən* (II hissə, 20), *gətürübən* (II hissə, 21), *gedübən* (II hissə, 42), *dolanubən* (II hissə, 44), *yeyübən* (bu və II hissənin 57-ci səhifələrində), *dutubən* (II hissə, 108), *gəlibən* (II hissə, 114), *vurubən* (II hissə, 125), *dəyanubən* (II hissə, 157).
- 8 Gözünüb – gəzinib. Burada və II hissənin 20-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 49, 57 və 140-cü səhifələrində *gəzinüb* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 Gər – əgər.
- 10 Eyliyür – edir. Burada və I hissənin 56-cı, II hissənin VI, 57, 92, 114, 119, 135-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 56-cı səhifəsində *edür*, II hissənin 3, 15, 35, 57, 77, 86, 91, 92, 96, 105, 106, 114, 118, 119, 159, 162, 164 və 167-ci səhifələrində *edir* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 11 Ancaq – burada və I hissənin 63-cü səhifəsində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin I-II, IV-V və 83-cü səhifələrində *ancəq*, II hissənin III, 7, 57, 113, 117, 119 və 131-ci səhifələrində *ancaq*, II hissənin IV və 9-cu səhifələrində *ancəq*, II hissənin 130-cu səhifəsində *ançəq* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 12 Qılır – edir, qılır. Burada və II hissənin 80-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 57-ci səhifəsində *qılır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 13 İki dost – Məhəmməd Şərif Kaşif Şirazin (1593-1653) «*Əs-Sırac əl-Münir*» əsərində keçən mövzu əsasında. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində «*İki dost*» adlı kiçik hekayə yerində «*Vəzirin oğlu və alim*» adlı (*Bir vəzir oğlunu bir alimin yanına göndərdi ki, oya təlim versün, tainki, ağıllı və tərbiyəli ol. Alim bir müddət oya təlim verdi, amma alimin təlimi heç oya təsir etmədi. Axırda atasının yanına adəm göndərüb dedi ki, bu oğlan elm və ədəb kəsb etməyür. Allah xatiri üçün bunu mənim yanımdan aparub məni xilas ediniz*) kiçik hekayə verilib. Məlumdur ki, bu kiçik hekayə ilk dəfə 1866-cı ildə L.M.Lazarev tərəfindən tərtib olunmuş və Moskvada çap olunmuş «*Сравнительная хрестоматия турецкого языка, наречий османлы и Азербиджана*» adlı dərsliyində verilmişdir (Abdullayev A.S. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinə dair, Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1958, səh. 51).
- 14 Təvəqqe' – xahiş, dilək, təvəqqe.
- 15 İltimasımı – xahişimi, ricamı, iltimasımı.
- 16 Eyləmə – etmə. Burada və II hissənin 55, 62 və 100-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 63-cü səhifəsində *etmə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

چوبان و گوزگی

یولده بر گوزگی تاپدی بر چوبان
باخوب اوز عکسین اونده گوردی عیان
دیدى عفو ایله ای ملایک خو
ایله ییلدیم سنک دگل در بو.

ایت و عکسی

بر ایت آغزینده بر سومکله سحر
سو کنارنده ایلیوردی گندر
سوده اوز کولگه سین گوررب اوزمان
ساندی بر اوزگه ایتدر اول حیوان
سومگی آندی تیز او بریانه * سویه ووردی اوزین حریصانه
وایتی تا که قورخویه سالسون * بلکه آغزینده کی اتی آلسون
تایمادی برشی اولدی چوخغمگین * هم ایتیردی ناحق یره خوره گین
صحت شیروائی

Çoban və güzgi¹

Yoldə bir güzgi tapdı bir çoban,
Baxub öz əksin ondə gördi əyan².
Dedi: – Əfv eylə, ey məlayikxu³,
Eylə bildim səniñ degildür bu.

İt və əksi⁴

Bir it ağzındə bir sümüklə səhər
Su kənarındə⁵ eyliyürdi güzər⁶.
Sudə öz kölgəsin görüb⁷ o zəman,
Sandı bir özgə itdür ol heyvan.
Sümügi⁸ atdı tez o bir yanə,
Suyə vurdı⁹ özin hərisanə¹⁰.
O iti ta ki, qorxuyə salsun,
Bəlkə ağzındəki əti alsun.
Tapmadı bir şey, oldı çox gəmgin,
Həm itirdi¹¹ nahəqq yerə¹² xörəgin.

Səhhət Şirvani¹³

- 1 Çoban və güzgi – Seyid Əzim Şirvaninin «*Oğluma nəsihət*» (*Ey oğul, bil ki, ol ata kani*) şeirinin parçası bir qədar sadələşdirilmiş və dəyişdirilmiş formada təqdim olunur (*Nagahan tapdı yolda bir güzgü. Əlinə şadiman aldı çoban, Baxıb öz əksin onda gördü əyan. Dedi: – Əfv eylə, ey məlayik xu, Elə bildim ki, səngü gildir bu.* Şirvani Seyid Əzim. Seçilmiş əsərləri. Üç cildə. III cild. Bakı, «AVRASIYA PRESS», 2005, səh. 106). «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu şeir verilməyib.
- 2 Əyan – aşkar, aydın, əyan.
- 3 Məlayikxu – mələk təbiətli.
- 4 Abbas Səhhət (1874–1918) 1907-ci ildə yazılmış «*İt və kölgəsi*» adı ilə tanınan şeiridir (Abbas Səhhət. Əsərləri (Tərtib və qeydlər Kamal Talıbzadəninidir), I cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı: 1975, səh. 183. Burada əlavə iki sətir də verilib: *Kölgəyə uyma, hirsü qəflətdən – Ta əlin çıxmasın həqiqətdən.* Bu şeir haqda bax: adı çəkilmiş kitab, Qeydlər, səh. 306). «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində eyni məzmununda «*İt*» başlığı altında kiçik hekayə (*Ağalıqda itə bir parçə at atdılar. İt onu götürüb bir taxta köpridən keçərkən öz surətini sudə gördi. İt eylə fikr eylədi ki, sudəki özgə itdür. Oña bəxilliqi dutub özini suyə atdı ki, ol itij əlindən əti alsun, əmma çifayıda? Öz ətinə də suyə salub və sudə bir əsər tapmıyub. Ac və islanmış evə qayıtdı*) verilib.
- 5 Su kənarındə – Abbas Səhhətin 1975-ci ildə nəşr olunmuş kitabında *Su kənarından* verilib (Abbas Səhhət. Əsərləri (Tərtib və qeydlər Kamal Talıbzadəninidir), I cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı: 1975, səh. 183).
- 6 Eyliyürdi güzər – yol gedirdi.
- 7 Görüb – mətndə *vav* əvəzinə *rey* gedib.
- 8 Sümügi – sümüyü. Bu və I hissənin 46, II hissənin 27 və 58-ci səhifələrində (həmçinin II hissənin 155-ci səhifəsində *sümüük, sümükdən*) hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 155-ci səhifəsində (habelə 131 *sümükləriñ* və 134-cü *sümüginədək* səhifələrində) *mim* ilə *gaf* arasında *vav* verilib. II hissənin 32-ci səhifəsində *mim* ilə *gaf* arasında *yey* verilib (*sümügindən*).
- 9 Vurdı – vurdu. Burada və II hissənin 52–53-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 64 və 91-ci səhifələrində *rey* ilə *bey* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir (həmçinin II hissənin 6-cı səhifəsində *vurdım*, II hissənin 64-cü səhifəsində *vurduqı*).
- 10 Hərisanə – tamahkarcasına, acgözlüklə.
- 11 İtirdi – burada və II hissənin 77-ci səhifəsində *itir*, II hissənin 118-ci səhifəsində *itirüb*, II hissənin 139-cu səhifəsində *itirdim tey* ilə *rey* arasında *yey* verilən, II hissənin 105-ci səhifəsində *itürüblər*, II hissənin 144-cü səhifəsində *itürüb tey* ilə *rey* arasında *vav* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 12 Nahəqq yerə – əbəs yerə, nahaq yerə. Burada və I hissənin 40, II hissənin 55-ci səhifələrində bu forma qəbul olunub. II hissənin 29-cu səhifəsində *bica yerə*, 57, 60 və 113-cü səhifələrində *əbəs yerə* fərqli formalara rast gəlinir.
- 13 Səhhət Şirvani – Abbas Səhhət.

اصلان و قورباغه

بر اصلان قورباغه نك قوروللامافنى ايشيدوب فكر
ايلدى كه بو باغران حيوان گرگ چوخ بيوك اولسون
بو حالده قورباغه صودن سيچريوب چيخدى اما اصلان
اونى گورميوب پنجهسى ايله باسوب ازدى .

تا پامچه : آلاجه قارغه قاپولارى يورغا

شير و سيچان

بر وقت شير ياتميشدى .
بر سيچان اونك اوستندن سيچرايوب
كيچنده شير اويانوب اونى دوتدى .
سيچان ديدى : « گل منى آزاد ايله :

برگون اولار سكا لازم اولارام .» شير بوسوزه گولوب سيچانى بوراخدى .
بر وقتدن سوگره شير اووچيلارگ تورينه دوشدى . سيچان اونك باغير
تيسينى ايشيدوب گلدى وتورى ديشى ايله كسوب شيرى خلاص ايلدى .
مثل لره : ال الی بویار الده اوزی . خطا مندن عطا سندن . آزی
ييلمین چوخى ده ييلمز . ياخشىلق ايله آت دريايه بلق ييلمسه خالق ييلر .

Əslan və qurbağ¹

Bir əslan qurbağəni qurullamaqını eşidüb fikr eylədi ki, bu bağırən heyvan gərək çox böyük olsun. Bu haldə² qurbağə sudən sıçrıyub çıxdı, əmma³ əslan onı görmiyüb pəncəsi ilə basub əzdi.

Tarmaçə: Alacə⁴ qarğə, qapuları yorğa⁵.⁶

Şir və siçan⁷

Bir vəqt şir yatmışdı. Bir siçan onı üstindən sıçrayub keçəndə şir oyanub onı dutdı. Siçan⁸ dedi: «Gəl, mənə azad eylə, bir gün olar saña lazım olaram». Şir bu sözə gülüb siçanı buraxdı⁹. Bir vəqtdən sonrə şir ovçılarının torinə düşdi. Siçan onı bağirtısını eşidüb gəldi və¹⁰ tori dişilə¹¹ kəsüb¹² şiri xilas eylədi.

Məsəllər: Əl əli yuyar, əl də üzi. Xəta məndən¹³, əta¹⁴ səndən. Azı bilmiyən çoxı də bilməz. Yaxşılıq eylə at dəryayə, balıq bilməsə, Xalıq¹⁵ bilər.

-
- 1 Əslan və qurbağə – K.D.Uşinskinin «*Родное слово*» tədris vəsaitində yer almış Ezopun «*Лев и лягушка*» adlı təmsilinin tərcüməsidir: К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 232.
  - 2 Bu haldə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *ittifaqən* verilib.
  - 3 Əmma – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
  - 4 Alacə – rəngarəng xallardan, zolaqlardan ibarət, ala-bula, alaca.
  - 5 Yorğa – at yerişinin bir növü, yorğa, burada: əyri.
  - 6 Qarışqa.
  - 7 Şir və siçan – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Лев и Мышь*»).
  - 8 Siçan – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *kəsəgən* verilib.
  - 9 Buraxdı – burada və II hissənin 81-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 56-cı səhifəsində *buraxdı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 10 Gəldi və – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *və gəlüb* verilib.
  - 11 Dişilə – II hissənin 17-ci səhifəsində *dişiylə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 12 Kəsüb – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *kəsdi və* verilib.
  - 13 Məndən – bu səhifədə və I hissənin 46, II hissənin 4, 70, 79, 137, 138, 142 və 156-cı səhifələrində bu (fars) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 120 və 138-ci səhifələrində *bəndən* fərqli (Osmanlı türkcəsi) yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 Əta – bağışlama.
  - 15 Xalıq, Xalıq – Allah-taala, Xəlq edən, Yaradan.

ياخشىلقە ياخشىلىق ھەر كىشىنىڭ ايشىدىر
يامانلقە ياخشىلىق ار كىشىنىڭ ايشىدىر

اوشاق و ايلان

اىستىرگىن بالىق دوتە ايلان دوتوب براوشاق
پارچەلنوب قورخودن اووقت اونده دىل دوداق.

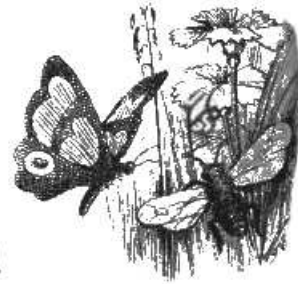
ايلان باخوب اوشاقە عاقل اول دىوب اگر

آرتە بىلە جىرتىڭ چوخ سىكا ضرر دگر

حفظ ايلدى بو سفر الله سنى شىكر قىل.

بوندان سوگرە ظرافت ايتدىگى تانى بىل

كىنك و آرى

بر كىنك ياپراق آلتندە گىزلنىش ايدى كە

ياغىش اونى ايسلاتماسون و دىردى: « حىف كە

ياغىش ياغىر.» اونىڭ ياوقندە اولان آرى بوسوزى تصدىق ايدوب دىدى: « بلى،

چوخ حىف اولسون.» گنە كىنك باشلادى: « اگر هوا ياخشى اولسە ايدى

من چمنە اوچاردىم شادلىق ايله اورادە اويناردىم.» اما آرى جواب

وردى: « من دە اوچوب چىچىكلردن بال وموم چىكىمگە گىدردىم.»

Yaxşılıqə yaxşılıq hər kişiniñ işidür,
Yamanlıqə yaxşılıq ər¹ kişiniñ işidür².

Uşaq və ilan³

İstər ikən balıq dutə, ilan dutub bir uşaq,
Parçələninüb qorxudən o vəqt ondə dil-dodaq.

İlan baxub uşaqə: «Aqıl ol, – deyüb, – əgər
Artə beylə cür'ətin, çox saña zərər dəgər.

Hifz eylədi bu səfər Allah səni, şükr qıl!
Bundan⁴ soñrə zərafət etdigini⁵ tanı, bil!».

Kəpənək və arı⁶

Bir kəpənək yapraq altındə gizlənmışdi ki, yağış onı islatmasun⁷ və deyürdi: «Heyf ki, yağış yağır⁸». Onıñ yavuuqındə⁹ olan arı bu sözi təsdiq edüb¹⁰ dedi: «Bəli, çox heyf olsun». Genə kəpənək başladı: «Əgər həva yaxşı olsə idi, mən çəmənə uçardım, şadlıq ilə¹¹ oradə¹² oynardım». Əmma arı cəvab verdi¹³: «Mən də uçub çiçəklərdən bal və mum çəkməgə gedərdim».

1 Ər – burada: igid, qəhrəman, ər.

2 Yaxşılıqə yaxşılıq hər kişiniñ işidür, Yamanlıqə yaxşılıq ər kişiniñ işidür – II hissənin 33-cü səhifəsində bu atalar sözünün fərqli forması verilir.

3 Uşaq və ilan – İ.A.Krıllovun «*Мальчик и Змея*» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradaği tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. II hissənin 14-15-ci səhifələrində bir qədər geniş və fərqli variantda verilib. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 17) bu tərcümə «*İlan və uşaq*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 175, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 136-137). «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə «*Əslan və insan*» adlı kiçik hekayədən sonra verilib.

4 Bundan – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bundən* verilib.

5 Etdigini – etdiyini. II hissənin 15-ci səhifəsində *etdügini*, 50-ci səhifəsində *eylədigini* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

6 Kəpənək və arı – Hüseyn Vaiz Kaşifinin (1436-1504) «*Ənvari-Süheyli*» əsərində keçən mövzu əsasındadır. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayədən sonra «*Əslan və insan*» adlı kiçik hekayə verilib.

7 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *islatməsün* verilib.

8 Yağır – burada və II hissənin 96, 107-108 və 118-ci səhifələrində (həmçinin I hissənin 22-ci, II hissənin 108-ci səhifələrində *yağırdı*) bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 39, 52, 59, II hissənin 103 və 114-cü səhifələrində *yağır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

9 Yavuuqındə – yaxınlığında. I hissənin 46, 61-ci səhifələrində əlavə *vav* ilə, 56-cı səhifəsində əlavə *yey* ilə fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

10 Edüb – edib. Burada və I hissənin 47, 51, 62, II hissənin VI, 21, 27, 32, 47, 47, 48, 49, 53, 53, 56, 56, 56, 63, 67, 68, 82, 84, 91, 97, 102, 105, 106, 109, 113, 117, 117, 120, 126, 128, 130, 131, 132, 132, 137, 140, 142, 143, 146, 147, 151, 153, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 159, 161, 164, 165-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 3-cü səhifəsində *eyliyəbdür*, II hissənin 27, 31, 36, 47, 53, 67, 117, 128, 131, 133, 144 və 156-cı səhifələrində *eyliyəb* və II hissənin 41, 121 və 166-cı səhifələrində *edübdür* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

11 Şadlıq ilə – şadlıqla. Burada *lam* ilə *qaf* arasında *yey* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 21 və 97-ci səhifələrində *lam* ilə *qaf* arasında heç bir hərf verilməyən, II hissənin 25-ci səhifəsində *şadlıqnən* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir (o cümlədən, I hissənin 50, II hissənin 31, 81, 99 və 160-cı səhifələrində *şadlıq*, II hissənin 19-cu səhifəsində *şadlıqdur*, II hissənin 67-ci səhifəsində *şadlıqmdən*). (Həmçinin II hissənin 144-cü səhifəsində *şadlıqmdən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.)

12 Oradə – orada. Burada və I hissənin 61, II hissənin 8, 9, 16, 39, 67, 73, 78, 86, 105, 108, 140, 150, 155 və 161-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 20, 44, 53, 73 və 119-cü səhifələrində *ordə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

13 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *verdi ki* verilib.

بابا و نوهسى

بر فوجە كىشى باغندە آلمانا آغاجى اكىر ايسى. نوهسى بونى گوروب اوندن خبر آلدى: «بابا ناهق يره نيه زحمت چكوب بو آغاجى اكىرسن سنكه بونك ميوه سندن يميه جكسن؟ بويكه لوب ميوه حاصله گتورنه كىمى سن اولوب بونىدان گىدرسن، باباسى جواب ويردى. «دوغرودر من بواكديگيم آغاجك ميوه سنى گورميه جگم اما اوزگه لرى اوندن يىوب مكا رحمت اوخويا جافلار بز گرک محض اوزيمز ايچون زحمت چكميهك اوزگه لره ده خير يتورك.» اوشاق باباسينك سوزلرين ايشيدوب فـكـره گيتدى .

بهار

بهار فصلى گلوبدر	مولار سيلار داشوبدر
چمن چيچك آچوبدر	هر يان ياشيلا نوبدر
سیر گلستان ايله	سیر دبستان ايله

گلستانك گل لرى	سوسن و سنبل لرى
اسن سرين يل لرى	مست ايدر بلبل لرى
سیر گلستان ايله	سیر دبستان ايله !

Baba və nəvəsi¹

Bir qocə² kişi bağında alma ağacı əkirdi. Nəvəsi bunu görüb ondən xəbər aldı: «Baba, nahəqq yerə niyə zəhmət çəküb bu ağacı əkirsən, sən ki, bunun meyvəsindən yemiyəcəksən? Bu yekəlüb meyvə hasilə gətürənə kimi sən ölüb bu dünyadən gedərsən». Babası cəvab verdi: «Doğrudur, mən bu əkdigim ağacın meyvəsini görmiyəcəgəm, əmma özgələri ondən yeyüb maña rəhmət oxuyacaqlar. Biz gərək məhz özimiz için zəhmət çəkmiyək, özgələrə də xeyr yetürək». Uşaq babasının sözlərin eşidüb fikrə getdi.

Bəhar³

Bəhar fəsli gəlübdür,
Sular, sellər daşubdur.
Çəmən çiçək açubdur,
Hər yan yaşıllanubdur⁴.

Seyri-gülistan eylə,
Seyri-dəbistan⁵ eylə.

Gülistanın gülləri,
Susən və sünbülləri,
Əsən sərin yelləri
Məst edər bülbülləri.

Seyri-gülistan eylə,
Seyri-dəbistan eylə!

-
- 1 Baba və nəvəsi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə verilməyib. L.N.Tolstoyun «Старик сажал яблони» adlı kiçik hekayəsinin sərbəst tərcüməsidir.
  - 2 Qocə – qoca. Burada və I hissənin 49, II hissənin 36, 72, 94 və 118-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 127-ci səhifəsində *qoca* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 Müəllifi müəyyən edilməyib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu şeir verilməyib.
  - 4 Yaşıllanubdur – yaşıllanıb. II hissənin 85-ci səhifəsində *lam* ilə *nun* arasında *əlif* verilməyən *yaşıllənüb* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 5 Seyri-dəbistan – məktəbi seyr.

اصلان و انسان

بر اصلان ایله بر آدم اوز صورتلرینی بر
 یرده چکلمش گوردیلر. آدم مغروران ایله اصلانه
 دیدی که بنی آدمک شجاعت و رشیدلگنی گورورسنمی که نیجه
 اصلانی اوزینه تابع ایدوبدر؟ اصلان جواب ویردیکه بوبک نقاشی
 انساندر. اگر اصلان اولسیدی بیله اولماز ایدی .

مثللر: آغاج بار ویرنده باشنی آشافه دوتار. اگری اوتور
 وز دانش . هیچ کس اوز آیرانه توزش دیمز .

دیلنچی و ایت

بر بگک ایوینی قوروردی کوپک
 قاپوده بر دیلنچی نی گورجک
 باشلادی هورمگه اونک اوسته
 قورخوبن اول دیلنچی آهسته
 دیدی رحم ایله حاله ای ایت * لطف قیل برجه التماس ایشیت
 ایکی گوندر که من فقیر آجم * ناتوانسم ذلیل و محتاجیم

Əslan və insan¹

Bir əslan ilə bir adəm öz surətlərini bir yerdə çəkilməmiş gördilər. Adəm məğrurluq ilə² əslanə dedi ki, bəni-Adəmiñ şücaət və rəşidliğini³ görürsənmi⁴ ki, necə əslanı özünə tabe' edübdür? Əslan cəvab verdi ki, bunun nəqqaş⁵ insandır. Əgər əslan olseydi, beylə olmazdı.

Məsəllər: Ağac bar verəndə başını aşıqə⁶ dutar. Əgri⁷ otur düz danış⁸. Heç kəs öz ayranınə turş deməz⁹.

Dilənçi və it¹⁰

Bir bəgiñ evini qorurdu köpək,
Qapudə¹¹ bir dilənçini görcək¹²,
Başladı hürməgə onun üstə,
Qorxubən ol dilənçi ahəstə,
Dedi: «Rəhm eylə halımə, ey it,
Lütf qıl, bircə iltimasım eşit.
İki gündür ki, mən fəqir – acəm,
Natəvanəm¹³, zəlilü möhtacəm¹⁴.

- 1 Əslan və insan – Ezopun «*Aslan və İnsan*» adlı təmsilinin mövzusu əsasında. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə «*Kəpənək və arı*» adlı kiçik hekayədən sonra verilib, özündən sonra isə «*Uşaq və ilan*» adlı kiçik hekayə gəlir.
- 2 Məğrurluq ilə – burada: lovğalıqla.
- 3 Rəşidliğini – igidliyini, qorxmazlığını.
- 4 Görürsənmi – burada və I hissənin 59-cu səhifəsində *görürəm*, II hissənin 60-cı səhifəsində *görürsən*, II hissənin 77 və 141-ci səhifələrində hazırkı (iki *rey* arasında *vav* verilən) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 8 və 97-ci səhifələrində *görirsən*, II hissənin 49, 77, 115 və 135-ci səhifələrində *görir* və II hissənin 66-cı səhifəsində *görirsinizmi* fərqli (iki *rey* arasında *yey* verilən) yazılış formalarına rast gəlinir.
- 5 Nəqqaş – yaradıcısı, sənətkarı, rəssamı.
- 6 Aşıqə – aşığ. Burada və I hissənin 55, II hissənin 7, 55-ci (həmçinin I hissənin 27-ci səhifəsində *aşaqədəki*, 58-ci səhifəsində *aşaqəsindən*) səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 80-ci səhifəsində *aşaqə*, 131 və 156-cı səhifələrində *aşaqə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 7 Əgri – əyri. Burada və II hissənin 37, 59 və 167-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub.
- 8 Danış – bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.
- 9 Heç kəs öz ayranınə turş deməz – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu atalar sözü verilməyib.
- 10 Dilənçi və it – rus təmsilçisi İ.İ.Dmitriyevin (1760–1837) «*Хуцунъ и Собака*» adlı təmsilinin tərcüməsidir. Mütərcimi müəyyən edilməyib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində eyniadlı kiçik hekayə verilib (*Dövlətlü bəgiñ qapusında bir it var idi. O it bir günü qapudə dilənçi görüb başladı hürməgə. Biçarə yolçı ahu zarlıq ilə durdu itə yalvarmaqə: «Ey gözəl heyvan! Rəhm et mənim fəqirliqimi. İki gündür heç bir zad yeməmişəm, acından taqətim kəsilibdür». İt dilənçiyə dedi: «Ey biçarə, mən də ondan ötri hürürəm ki, ev sahibi səsimi eşidüb bəlkə çölə çıxalar və sənə rəhm edələr»*).
- 11 Qapudə – qapıda. Burada və II hissənin 60-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 131-ci səhifəsində *qapıda* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Görcək – görən kimi, gördükdə, görər-görməz.
- 13 Natəvanəm – qüvvətsizəm, gücsüzəm, zəifəm, acizəm.
- 14 Zəlilü möhtacəm – zəlil və möhtacam.

گل منی قووما قابودن ای سځ * بلکه برشینی عطا ایده مځا بځ
 دیدی منده اونځ ایچون هوریرم * بیله قایم سسیله کوی ایدیرم
 ایشیگه تاچخوب سنی گوره لر * پای ویروب حاجتځ روا ایده لر.

اکیچی و اوغلی

بر گون بر اکیچی اوغلی ایله شهره گیدرکن یولنده
 گوردیلر که بر آت نعلی دوشوبدر. اکیچی اوغلینه دیدی
 «او نعلی گوتور لازم اولار.» اوغلی قولاغ آسمیوب دیدی
 «نه آرتق شی در؟ اونی اگیلوب گوتورمگه دگمز.» آتاسی
 بر سوز دیمیوب نعلی گوتوردی و شهرده اونی دمیرچییه بیش
 قیکه ساتوب آلبالی آلدی .

شهردن کنده قایدانده آتاسی گوردی که اوغلی چوق
 سوسیزلیوب در . قصداً آلبالونځ برینی یره سالدی اوغلی تیز
 اگیلوب اونی گوتوردی . بر ز یول گیتمشدیلر گنه آتاسی
 آلبالی نځ بریسنی سالدی . اوغلی اگیلوب اونی ده گوتوردی
 بو سیاق ایله اوشاق نیچه دفعه اگیلوب فالخدی. آخرده آتاسی
 دیدی: «ای اوغول هرگاه سن بر دفعه اگیلوب نعلی گوتور
 سه ایدون دها بو قدر زحمته دوشمزدون.»

Gəl məni qovma qapudən, ey səg¹,
Bəlkə bir şey² əta edə³ maña bəg».

Dedi: «Mən də onun için hürirəm,
Beylə qayim⁴ səs ilə küy edirəm,

Eşigə ta çıxub⁵ səni görələr,
Pay verüb hacətiñ rəva edələr⁶».

Əkinçi və oğlu⁷

Bir gün bir əkinçi oğlu ilə şəhərə gedərkən yoldə gördilər ki, bir at nə'li⁸ düşübdür. Əkinçi oğlınə dedi: «O nə'li götür⁹, lazım olar». Oğlu qulağ¹⁰ asmiyub dedi: «Nə artıq şeydür¹¹? Onı əgilüb götürməgə dəgməz». Atası bir söz demiyüb nə'li götürdi və şəhərdə onı dəmirçiyə beş qəpigə satub albalı¹² aldı.

Şəhərdən kəndə qayıdandə atası gördi ki, oğlu çoq susızlıyubdur¹³. Qəsdən albalunun birini yerə saldı, oğlu tez əgilüb onı götürdi. Bir az yol getmişdilər, genə atası albalının birisini saldı. Oğlu əgilüb onı də götürdi. Bu siyaq ilə¹⁴ uşaq neçə dəf'ə əgilüb-qalxdı. Axırdə atası dedi: «Ey oğul, hərgah¹⁵ sən bir dəf'ə əgilüb nə'li götürseydün, dəha bu qədər zəhmətə düşməzdün».

---

1 Səg – it.

2 Şey – *şin* ilə *yey* arasında əlavə *yey* verilib.

3 Edə – burada və II hissənin 3, 66, 74, 113, 151-152 və 165-ci, o cümlədən, 56 və 69-cu səhifələrində – *edə-edə* bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 166-cı səhifəsində *eyliyə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

4 Qayim – burada: uca, bərk.

5 Çıxub – çıxıb. Burada və I hissənin 53-54, 64, II hissənin 39, 52, 73, 103, 111, 126, 130, 140, 156 və 162-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin II səhifəsində *çıxubdur*, 86 və 94-cü səhifələrində *çim* ilə *xey* arasına *yey* əlavə olmaqla fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Hacətiñ rəva edələr – ehtiyacını ödəyələr.

7 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə verilməyib.

8 Nə'li – nalı.

9 Götür – II hissənin 126-cı səhifəsində *tey* ilə *rey* arasında *yey* verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

10 Qulağ – qulaq. Burada və II hissənin 131-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 55, 93-94, 101, 107 və 162-ci səhifələrində *qulaq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

11 Şeydür – şeydir. Mətdə *şeyidür* gedib.

12 Albalı – I hissənin 56-cı səhifəsində *albalu*, II hissənin 65-ci səhifəsində *alubalu* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

13 Susızlıyubdur – susuzluyub. Bax: haşiyə *susız* II hissə, səh. 16.

14 Bu siyaq ilə – bu qayda ilə, bu cür.

15 Hərgah – əgər.

مثل: گر کمزی ساخلا بر گون گرك اولار .
آغ بولی ساخلا قارا گون ایچون لازم اولار.

لایلا

لایلا دیوم یات جگریم پاره سی
آغلاما چوخ آی گوزیمک قاره سی
اولما یمک ایچمکوک آواره سی
لایلا قوزیم لایلا گوزیم یاتگن
راحت اولوب بر آزجه بوی آتگن
بویوککشوب یدی یاشه یتگن
سحر تیزدن دور مکتبه گیتگن
تمیز گیوب دولانگن گل کمی
هر گون اوخو درسکی بلبل کمی
گزمه کوچه لرده گیدوب ویل کمی

لایلا قوزیم لایلا گوزیم یاتگن
راحت اولوب بر آزجه بوی آتگن
بویوککشوب یدی یاشه یتگن
سحر تیزدن دور مکتبه گیتگن

م.ع. طالبزاده

Məsəl¹:

Gərəkməzi² saxla bir gün gərək olar.

Ağ pulu saxla qara gün üçün lazım olar³.

Layla⁴

Layla deyüm, yat cigərim parəsi⁵,

Ağlama⁶ çox, ay gözümün qarəsi,

Olma yemək-içməgün avarəsi!

Layla quzım, layla gözüm⁷, yatgilən,
Rahət olub bir azcə boy atgilən,
Böyükləşüb⁸ yeddi⁹ yaşə yetgilən,
Səhər tezdən dur məktəbə getgilən.

Təmiz geyüb dolangilən gül kimi,

Hər gün oxu dərşini bülbül kimi,

Gəzmə küçələrdə gedüb veyl¹⁰ kimi.

Layla quzım, layla gözüm, yatgilən,
Rahət olub bir azcə boy atgilən,
Böyükləşüb yeddi yaşə yetgilən,
Səhər tezdən dur məktəbə getgilən.

M.Ə. Talıbzadə¹¹

1 Məsəl – burada: atalar sözü. Bax: haşiyə *Atalar sözi*, I hissə, səh. 18.

2 Gərəkməzi – gərək olmayan şeyi, gərəkməzi.

3 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu atalar sözü verilməyib.

4 Layla – Abdulla Şaiqin (1881–1959) 1906-cı ildə yazdığı şeirdir (Abdulla Şaiq. Əsərləri. Beş cildde. III cild. Bakı, «AVRASİYA-PRESS», 2005, səh. 7. Burada sözügedən şeirin bir qəder fərqli və geniş variantı yer alıb: *Layla deyim, yat ciyərim parası, Ağlama çox, ey gözümün qarəsi! Olma yemək-içməyin avarası, Layla quzum, layla gözüm, yatgilən, Rahat olub bir azca boy atgilən. Böyü bir az, yeddi yaşə yetgilən, Səhər tezdən dur, məktəbə getgilən; Dərs oxuyub yazmağa səy etgilən; Layla quzum, layla gözüm, yatgilən, Rahat olub bir azca boy atgilən. Təmiz geyib dolangilən gül kimi, Hər gün oxu dərşini bülbül kimi; Gəzmə küçələrdə gedib veyl kimi; Layla quzum, layla gözüm, yatgilən. Rahat olub bir azca boy atgilən. Sən də çalış elm ilə şöhrət qazan, Qalma cəhalətdə, olarsan yaman; Elmlə abad olubdur cahan; Layla quzum, layla gözüm, yatgilən, Rahat olub bir azca boy atgilən*). «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu şeir verilməyib.

5 Cigərim parəsi – ciyərimin yarısı, ciyərimin parası.

6 Ağlama – burada və II hissənin 40-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 41-ci səhifəsində *ağlamə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

7 Gözüm – gözüm. Burada və II hissənin 103-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub.

8 Böyükləşüb – böyüyüb.

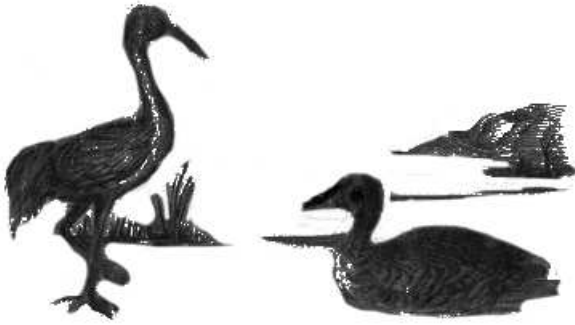
9 Yeddi – bu və I hissənin 50, II hissənin II səhifələrində hazırkı (bir *dal* ilə) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 39 və 48-ci səhifələrində *yeddi* (iki *dal* ilə), 92, 94 və 99-cu səhifələrində isə *yetdi* yazılış formalarına rast gəlinir.

10 Veyl – avara.

11 M.Ə. Talıbzadə – Mirzə Əbdullah Talıbzadə (Abdulla Şaiq).

قاز و دورنا

بر فاز برگولده اوزرکن اوز اوزینه دیردی که حقیقت من
زیاده تعجبلو قوشم زیرا که صواوزونده اوزیرم یراوزونده گزیرم

وهواده اوچورم. منم کیمی
قوش دنیاده یوخدر. پس
من قوشلارک پادشاهیم.
دورنا بو سوزی ایشیدوب
قازه دیدی: «ای قاز سنک

بوینک اوزویدر اما عقلمک گودک، سن باچارارسن می بالقی کیمی
اوزمک، مارال کیمی قاقماق ویا ترلان کیمی اوچماق؟ پس چوخ
پیشهنی پیس بیلمکدن بر پیشهنی یاخشی بیلمک فایده اودر.»

آتالار سوزی: ات یین قوش دیمدیگندن معلوم اولار.
بیرسن قاز اتینی گوررسن لذتینی .

دوه و اوزون قولاغ

بر دوه بر اوزون قولاغ ایله یولداش گیدیردیله. بونلار بر
بیوک چایک قراغنه يتوشدیله. اول دوه گیردی سو اونک بیلمدن

Qaz və durna¹

Bir qaz bir göldə üzərkən öz-özünə deyürdi ki, həqiqət², mən ziyadə təəccüblü³ quşəm, zira ki, su üzündə üzirəm, yer üzündə gəzirəm və həvadə uçurəm⁴. Mənim kimi quş dünyadə yoxdur. Pəs⁵ mən quşlarıñ padşahıyəm. Durna bu sözi eşidüb qazə dedi⁶: «Ey qaz, səniñ boynıñ⁷ uzundur, əmma əqliñ gödək, sən bacararsənmi⁸ balıq kimi üzmək, maral kimi qaçmaq və ya tər lan kimi uçmaq? Pəs çox peşəni pis bilməkdən bir peşəni yaxşı bilmək fayidələdür».

Atalar sözi: Ət yeyən quş dimdigindən mə'lum olar. Yeyərsən qaz ətini⁹, görərsən ləzzətini.¹⁰

Dəvə və uzunqulağ¹¹

Bir dəvə bir uzunqulağ ilə yoldaş gedirdilər¹². Bunlar bir böyük çayın qırağına yetişdilər. Əvvəl dəvə girdi, su onıñ belindən

-
- 1 Qaz və durna – K.D.Uşinskinin «Родное слово» tədris vəsaitində (alman dilindən tərcümə qeydi ilə) yer almış «Гусь и журавль» adlı kiçik hekayənin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 187: *Плавают гусь по пруду и громко разговаривает сам с собою: – Какая я, право, удивительная птица! И хожу-то я по земле, и плаваю-то по воде, и летаю по воздуху; нет другой такой птицы на свете! Я всем птицам царь! Подслушал гуся журавль и говорит ему: – Прямой ты гусь, глупая птица! Ну, можешь ли ты плавать, как щука, бегать, как олень, или летать, как орёл? Лучше знать что-нибудь одно, да хорошо, чем всё, да плохо) tərcüməsidir.*
  - 2 Həqiqət – doğrudan, həqiqətən.
  - 3 Təəccüblü – burada: gözəl, qəribə.
  - 4 Uçurəm – uçuram. II hissənin 87-ci səhifəsində də *çim* ilə *rey* arasında *vav* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 80-ci səhifəsində *çim* ilə *rey* arasında *yey* verilib: *uçır*.
  - 5 Pəs – indi, bu halda, ona görə.
  - 6 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *dedi ki* verilib.
  - 7 Boynıñ – başı bədənə birləşdirən hissən, boynun.
  - 8 Bacararsənmi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bilürsən* sözü verilib.
  - 9 Ətini – burada və II hissənin 32, 49 və 58-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 30-cu səhifəsində *ətin* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 10 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində daha bir atalar sözü verilib: *Yanqudən çıxdım, yalovə düşdim*.
  - 11 Dəvə və uzunqulağ – Seyid Əzim Şirvaninin «*Dəvə ilə eşşəyin yol getməsi*» əsəri əsasında yazılıb. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə verilməyib.
  - 12 Yoldaş gedirdilər – yol yoldaşı idilər.

ایدی، اوزون قولاغی چاغیروب دیدی که گل قورخمه سومنم
ییلندن یوخاری دگل. اوزون هولاغ جواب ویردی که دوغرو دیورسن
اماسنک بیلگدن اولان منم باشمدن آشار .

اوشاقلار و قوش

بر قوش دوشدی اوشاقلار تورینه بردن
دیدیلر قویماروق بزیمانه اول سن .
- من سز ایله نیه اولوم عزیز اوشاقلار
آچیک توری اوچوب گزیم بوداقلار .
- بوراخماروق سنی قال بزلر ایسه
ویرهك سگا فانفیت چای سوخار ایله .
- چای سومرم فانفیت دیمدی کلمرم
چولسده جوجی دوتوب تخم دنلرم .
- قیش چولده دوگارسن سن بوداغ اوستده
بزده دولانارسن قزل قفسده .
- ایستی یره اوچماق قیشده آساندر
قفس جنت اولسه مگا زنسداندر .

idi. Uzunqulağı çağırub¹ dedi ki, gəl, qorxmə, su mənim belimdən yuxarı degil. Uzunqulağ cavab verdi ki, doğru deyürsən, əmma səni belindən olan mənim başımdən aşar.

Uşaqlar və quş²

Bir quş düşdi uşaqlar torinə birdən,

Dedilər: «Qoymaruq³, bizimlə ol sən».

«Mən siz ilə niyə olum, əziz uşaqlar,

Açıq⁴ tori, uçub gəzim⁵ budaqlar⁶».

«Buraxmaruq⁷ səni, qal bizlər ilə,

Verək saña qanfet, çay suxar ilə⁸».

«Çay sevmərəm, qanfet dimdikləməyəm,

Çöldə cüci dutub, tuxm⁹ dənələrəm».

«Qış çöldə, doqarsən sən budağ üstə,

Bizdə dolanarsən qızıl qəfəsdə».

«İsti yerə uçmaq qışda asandur,

Qəfəs cənnət olsə, maña zindandur».

- 1 Çağırub – çağırıb. Burada və I hissənin 49, II hissənin 142-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 147-ci səhifəsində *çaqırub* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Uşaqlar və quş – A.A.Pçelnikova adı ilə şeir və hekayələrinə imza atan Avqusta Andreyevna Seydlerin (1830–1891) «*Пойманная птичка*» şeirinin (1859) Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. II hissənin 38-39-cu səhifələrində «*Dutulmuş quş*» adı ilə bir qədər fərqli tərcümədə verilib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu şeir verilməyib.
- 3 Qoymaruq – qoymarıq. Burada və bu səhifədə *buraxmaruq*, I hissənin 57-ci səhifəsində *buluyuruq*, II hissənin 67-ci səhifəsində *aparəruq*, II hissənin 112-ci səhifəsində *sax-laruq rey* ilə *qaf* arasında *vav*, həmçinin II hissənin 7-ci səhifəsində *edərük rey* ilə *kaf* arasında *vav* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 38-ci səhifəsində *qoy-maruq*, *buraxmərüq*, II hissənin 86-cı səhifəsində *çataruq*, II hissənin 91-ci səhifəsində *dutaruq*, *qıluq*, II hissənin 116-cı səhifəsində *oynuyuruq*, II hissənin 133-cü səhifəsində *oluruq*, II hissənin 164-cü səhifəsində *hazıruq rey* ilə *qaf* arasında *vav* verilməyən, həmçinin II hissənin III və 155-ci səhifələrində *edirük*, II hissənin 41-ci səhifəsində *öldürərük*, II hissənin 107-ci səhifəsində *görərük*, II hissənin 113-cü səhifəsində *gəzdirirük*, *istəmiyürük*, II hissənin 116-cı səhifəsində *gəzirük*, II hissənin 118-ci səhifəsində *eyliyürük*, II hissənin 133-cü səhifəsində *yeyürük*, II hissənin 161-ci səhifəsində *götürürük rey* ilə *kaf* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 4 Açıq – açın. II hissənin 38-ci səhifəsində *çim* ilə *nuni-səğir* arasında *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Gəzim – II hissənin 38-ci səhifəsində *gəzüm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 6 Budaqlar – burada: budaqları.
- 7 Buraxmaruq – buraxmarıq. II hissənin 38-ci səhifəsində *buraxmərüq mim* ilə *rey* arasında *əlif*, *rey* ilə *qaf* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.
- 8 Suxar ilə – qurudulmuş çörək tikəsi ilə, suxarı ilə. II hissənin 38-ci səhifəsində *suxarıyla* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 Tuxm – toxum.

- آخ ای قوش بز سنی چوخ ایستردیک
 صیقلیروب غم سز خوش بسلردیک .
 ... صیقلگزه اینانیرم عزیز اوشاقلار
 قورخورام که بردن گوزیمی باغلار .
 .. دوغرودر قوش دایانم-ساز سن زندانه
 الله سن ایله اولسون اوچ گیت هریانه .

قورت و دورنا

بر قوردک بوغازینده سومک قالمشدی
 و نفسینی آماغه طاقتی یوخ ایدی . بو
 حالدده قورت یاووقنده بر دورنا گوروب
 اونی اشاره ایله اوز یانته چاغیردی که اونک دردینه علاج
 ایلسون. دورنا اوز اوزون دیمدیگینی قوردک بوغازینه اوزادوب
 سومگی چخارتدی و سوگره اوندن مزد ایستدی . قورت غیظ
 ایله اوکا جواب ویروب دیدی: «وقتیکه سن باشکی منم بوغازیمه
 اوزاتدک من اونی اوزمدیم ایمدی اوتانمیرسن گلوب مندن برده
 مزد ایستیورسن.»

«Ax, ey quş, biz səni çox istərdik,
Seyqəlliyüb¹ gəmsiz, xoş bəslərdik²».

«Seyqəlhiyə³ inanırəm, əziz uşaqlar,
Qorxuram⁴ ki, birdən gözümü bağlar».

«Doğrudur, quş, dayanmazsən zindanə,
Allah sən ilə olsun, uç get hər yanə».

Qurt və durna⁵

Bir qurdun boğazında sümük qalmışdı və nəfəsini almağa taqəti⁶ yox idi. Bu halda qurt yavuqunda bir durna görüb onu işarə ilə öz yanına çağırdı⁷ ki, onun dərdinə əlac eyləsin. Durna öz uzun dimdigini qurdun boğazına uzadub sümügi çıxartdı⁸ və sonrə ondən muzd istədi⁹. Qurt geyz ilə¹⁰ oña cəvab verüb dedi¹¹: «Vəqti ki¹², sən başını mənim boğazıma uzatdı, mən onu üzmədim¹³, imdi utanmırsən¹⁴ gəlüb məndən bir də muzd istiyürsən?».

- 1 Seyqəlliyüb – sıgallayıb. II hissənin 38-ci səhifəsində *seyğəlliyüb* yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Bəslərdik. II hissənin 38-ci səhifəsində *bəstərdik* yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Seyqəlhiyə – sığalınıza. II hissənin 38-ci səhifəsində *seyğəlnizə* yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Qorxuram – II hissənin 38, 104 və 126-cı səhifələrində *qorxurəm*, II hissənin 90-cı səhifəsində *qorxurəm* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 5 Qurt və durna – L.N.Tolstoyun «*Болк и Жыравль*» adlı təmsildir. Bu təmsilin fərqli tərcüməsi II hissənin 27-ci səhifəsində verilib.
- 6 Taqəti – gücü, taqəti. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *qüdrəti* verilib.
- 7 Çağırdı – II hissənin 56 və 68-ci səhifələrində fərqli yazılış formasına *çaqırdı* rast gəlinir.
- 8 Çıxartdı – burada və II hissənin 27 və 132-ci səhifələrində (həmçinin I hissənin 13, 38, II hissənin 59, 83, 110, 146 və 149-cu səhifələrində *çixdı*, I hissənin 14, II hissənin 39, 68, 80, 86, 106 və 135-ci səhifələrində *çixar*, I hissənin 34-cü səhifəsində *çixmasun*, I hissənin 42, 53-54, 64, II hissənin 39, 52, 73, 86, 94, 103, 111, 126, 130, 140, 156 və 162-ci səhifələrində *çixub*, I hissənin 47, II hissənin 25 və 138-ci səhifələrində *çixmaz*, I hissənin 55, II hissənin 159-cu səhifələrində *çixmaq*, I hissənin 63, II hissənin 69-cu səhifələrində *çixur*, I hissənin 63, II hissənin 109 və 160-cı səhifələrində *çixandə*, II hissənin II, 77, 134, 144 və 165-ci səhifəsində *çixardub*, 2-ci səhifəsində *çixubdur*, 4-cü səhifəsində *çixarub*, 5-ci səhifəsində *çixarlar*, 9-cu səhifəsində *çixdım*, 13-cü səhifəsində *çixmaq*, 14 və 96-cı səhifələrində *çixmışdı*, 27-ci səhifəsində *çixartmaqə*, 31-ci səhifəsində *çixdılar*, 48-ci səhifəsində *çixartsun*, *çixacaq*, 52 və 110-cu səhifələrində *çixsun*, 53-cü səhifəsində *çixartdıy*, 57-ci səhifəsində *çixartmadi*, 59-cu səhifəsində *çix*, 61-ci səhifəsində *çixardən*, 64-cü səhifəsində *çixmaqıdur*, 166-cı səhifəsində *çixardır*, *çixan*, 77-ci səhifəsində *çixdıqda*, 88 və 135-ci səhifələrində *çixır*, 94-cü səhifəsində *çixandən*, 100-cü səhifəsində *çixardar*, 104-cü səhifəsində *çixa*, 105-ci səhifəsində *çixardər*, 109-cu səhifəsində *çixardırlər*, 110-cu səhifəsində *çixartməz*, 117-ci səhifəsində *çixmadı*, 123-cü səhifəsində *çixmişdim*, 132-ci səhifəsində *çixməsün*, 137-ci səhifəsində *çixublər*, 144-cü səhifəsində *çixmıyub*, 147-ci səhifəsində *çixam*) bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 64-cü səhifəsində rast gələn yazılış formasında *çim* ilə *xey* arasında *yey* verilib, II hissənin 81-ci səhifəsində *çiqartdı* (həmçinin 81-ci səhifəsində *çiqardub*, 97-ci səhifəsində *çiqartdım*, *çiqarda*, 125-ci səhifəsində *çiqartmıyə*) fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 İstədi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *əmma* verilib.
- 10 Geyz ilə – acıqla, qəzəblə, hiddətlə, qeyzlə. II hissənin 79-cu səhifəsində *ğeyzlə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 11 Verüb dedi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *verdi* verilib.
- 12 Vəqti ki – elə ki, o zaman ki, o vaxt ki. Bu ifadəyə kitab boyu doqquz dəfə (burada və I hissənin 50, 62, II hissənin 8, 76, 109, 113, 132 və 146-cı səhifələrində) dörd fərqli yazılış formasında rast gəlinir.
- 13 Üzmədim – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yemədim* verilib.
- 14 Utanmırsən – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *utanmıyursən* verilib.

ایکی یولداش

کریم و عثمان ایکی یولداش میسه ایله گیدیردیلر. اونلاره برآبی راست گلدی. کریم آینی گورجک قاچوب بر آغاجده گیزلندی اما عثمان یولده قالوب گوردی که امان یوخدر یره یخیلوب اوزینی اولولگه قویدی. آبی گلوب اونک اوپان بویاننی اییلدی و اونی اولهش حساب ایدوب گیتدی. کریم آغاجدن دوشوب سوروشدی که آبی سکا نه دیدی؟ عثمان جواب ویردی: «آبی مگا دیدی که برکس که سنی مهلکهده قویوب قاچدی اونک ایله یولداش اولما.»

مثل لر: یولداش یولداش ایله تن گرک تن اولماسه گن گرک. آرخلو کوپک قورت باسار. یالقوز الدن سس چیخماز . دوغرو دوستلق غرض سز اولور . جان دی جان ایشیت .

سیچانلار

بر دیشیکده جمع اولوب قوجه جوان سیچانلار
قرا گوزلو خورده ایاق او دیشلری تیکانلار.
عقل عقله ویروبلر خیال پسلو ییوبلر
چورک جیگی بز جکک یووامزه دیدوبلر.

İki yoldaş¹

Kərim və Osman iki yoldaş meşə ilə gedirdilər. Onlarə bir ayı² rast gəldi. Kərim ayını³ görcək qaçub bir ağacdə gizləndi, əmma Osman yoldə qalub gördi ki, əman⁴ yoxdur, yerə yıxılıb özini ölüligə qoydı. Ayı gəlüb onun oyan-buyanını iylədi və onu ölmüş hesab edüb getdi. Kərim ağacdən düşüb soruşdı ki, ayı sağa nə dedi? Osman cəvab verdi: «Ayı maña dedi ki, bir kəs ki, səni mühlikədə⁵ qoyub qaçdı, onunlə yoldaş olma».

Məsəllər: Yoldaş yoldaş ilə tən gərək, tən olmasə gen⁶ gərək. Arxəlü⁷ köpək qurt basar. Yalquz əldən səs çıxmaz⁸. Doğru dostlıq gərəzsiz olur. Can de, can eşit.

Siçanlar⁹

Bir deşikdə cəm' olub¹⁰ qocə-cəvan siçanlar,

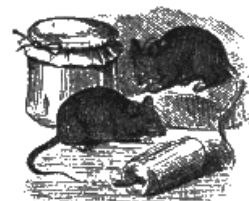
Qəra gözlü, xurdə¹¹ əyaq o dişləri tikanlar.

Əql-əqlə verüblər, xəyal-pılav yeyüblər,

«Çörəkcigi biz çəkək yuvamızə», – deyüblər.

- 1 İki yoldaş – L.N.Tolstoyun «*Два товарища*» adlı təmsilinin uyğunlaşdırılmış tərcüməsidir.
- 2 Ayı – bu səhifədə və I hissənin 62, II hissənin 28, 33-35, 40, 52, 53, 71, 75, 76, 82, 83, 125, 171, 172 və 174-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 138-ci səhifəsində *ayu* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Ayını – burada və II hissənin 33-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 136-137-ci səhifələrində *ayuni* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Əman – burada: möhlət, macal, imkan, aman.
- 5 Mühlikədə – təhlükədə.
- 6 Gen – uzaq, kənar.
- 7 Arxəlü – arxalı. II hissənin 33-cü səhifəsində *arxalu* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 8 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində daha bir atalar sözü verilib: *Adəm adətə gərəkdür*.
- 9 Siçanlar – K.D.Uşinskinin «*Мышки*» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 178: *Мышки. Собрались мышки у своей норки, старые и малые. Глазки у них черненькие, лапки у них маленькие, остренькие зубки, серенькие шубки, ушки кверху торчат, хвостик по земле волочатся. Собрались мышки, подпольные воровки, думушку думают, совет держат: «Как бы нам, мышкам, сухарь в норку протащить?» Ох, берегитесь мышки! Ваш приятель, Вася, недалеко. Он вас очень любит, лапкой приголубит; хвостик вам помнет, шубочки вам порвет) Həsənəliağa xan Qaradaği tərəfindən nəzmlə edilmiş tərcüməsidir. II hissənin 26-27-ci səhifələrində bir qədər geniş və fərqli tərcümədə verilib. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə») da bir qədər fərqli tərcümə verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 31) bu şeir fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 202, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 155).*
- 10 Cəm' olub – toplaşib, yığışib.
- 11 Xurdə – xırda. Burada və II hissənin 26-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 54-cü səhifəsində *xurdəca*, II hissənin 36-cı səhifəsində *xurdəsi*). II hissənin 50, 109 və 159-cu səhifələrində *xey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyib (o cümlədən, I hissənin 64-cü səhifəsində *xurdəca*, II hissənin 98-ci səhifəsində *xurdəsinə*, II hissənin 107-ci səhifəsində *xurdəca*, II hissənin 129-cu səhifəsində *xurdəlansun*).

بو تدییری ایدندن صوکره سیچاندن بری
دیوب بو قصدہ دوشن قالمیہ جقدر دیری
بو فکردن داشونک یاخشی دگل بو ہدیاز
اوزاق دگل سیزلردن سیزک دشمنگن مستان
او سیزی چوخ ایستیور پنجه سنه کیچرسون
سیزه اولوم شربتین دادوزدوروب ایچورسون

مارال و اوزوم تنگی

بر کره مارال اووچیلارک فباندن قاجسوب اوزوم تنگنک
یاپراقلاری آلتندہ گیزلندی. اووچیلار گلوب مارال گیزلنن یری
آختاردیلر، اما برزاد تاپمادیلر. اونلار گیری قایدان
حالدہ مارال اوز نفسنی ساخلیه بیلمیوب باشلادی
یاپراقلاردن یمگه. اووچیلار یاپراقلارک ترپنمگنی گوروب
گیری قایتدیبار ومارالی ووروب گولله ایله یارالادیلر.
مارال اولوم حالندہ اوز اوزینه دیوردی: «یاخشی اولدیکه منی
یارالادیلر هرکس یاخشیلقه یامانلق ایتسه اونک جزاسی گرک بیله اولسون.
اوزوم یاپراقلاری منی دشمندن گیزیوب محافظت ایلدی اما من اوز
نفسمک اوجندن یاخشیلقی آگلامیوب اونلاره یاغی اولدیم.

Bu tədbiri edəndən sonrə şiçəndən biri

Deyüb: «Bu qəsdə¹ düşən qalmyəcəqdür² diri.

Bu fikrdən daşunı, yaxşı degil³ bu hədyan⁴,

Uzaq degil sizlərdən, sizin düşmənişiz Məstan.

O sizi çox istiyür⁵ pəncəsinə keçürsün⁶,

Sizə ölüm şərbətin daduzdurub⁷ içürsün⁸».

Maral və üzüm tənəgi⁹

Bir kərrə maral ovçılarının qəbaqından¹⁰ qaçub üzüm tənəginin yapraqları altında gizləndi. Ovçılar gəlib maral gizlənen yeri axtardılar, əmma bir zad tapmadılar. Onlar geri qayıdan halda maral öz nəfsini saxlıyə bilməyib başladı yapraqlardan yeməyə. Ovçılar yapraqların tərənəməni görüb geri qayıtdılar və maralı vurub¹¹ güllə¹² ilə yaraladılar. Maral ölüm halında öz-özünə deyirdi: «Yaxşı oldu ki, məni yaraladılar, hər kəs yaxşılıqə yamanlıq etsə¹³ onun cəzası gərək beylə olsun. Üzüm yapraqları məni düşməndən gizliyə mühafizət eylədi¹⁴, əmma mən öz nəfsimin ucından¹⁵ yaxşılıqə anlamıyub onlarə yağı¹⁶ oldım¹⁷».

1 Qəsdə – niyyətə, məqsədə, məramı.

2 Qalmyəcəqdür – qalmayacaqdır. II hissənin 26-cı səhifəsində *qalmyəcəkdür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

3 Degil – deyil. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *olmaz* verilib.

4 Hədyan – ədəbsiz, nalayiq sözlər.

5 İstiyür – istəyir. Burada və II hissənin 26, 29, 97 və 137-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 14-cü səhifəsində *istiyir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Keçürsün – burada *çim* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 64, II hissənin 35, 132 və 164-cü səhifəsində *keçürdi*, II hissənin 12-ci səhifəsində *keçürməkdən*, II hissənin 84-cü səhifəsində *keçürdirdilər*, II hissənin 25-ci səhifəsində *keçürən*, II hissənin 83-cü səhifəsində *keçürirdi*, II hissənin 113-cü səhifəsində *keçürmək*, II hissənin 120-ci səhifəsində *keçürirdilər*). Bu feilin digər formalarında *çim* ilə *rey* arasında əksər halda *vav* (I hissənin 51-ci səhifəsində *keçürtdim*, I hissənin 53-cü səhifəsində *keçürirlər*, II hissənin 8 və 62-ci səhifələrində *keçürüb*, II hissənin 26-cı səhifəsində *keçürsün*, II hissənin 92-ci səhifəsində *keçür*, II hissənin 98-ci səhifəsində *keçürüblər*, II hissənin 120-ci səhifəsində *keçürirdilər*, II hissənin 146-cı səhifəsində *keçürərdi*), üç halda isə *yey* (II hissənin 50 və 126-cı səhifələrində *keçürüb*, II hissənin 55-ci səhifəsində *keçirərdi*) verilib.

7 Daduzdurub – daddırıb, dadızdırıb. II hissənin 27-ci səhifəsində *dal* ilə *zey* və *dal* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 İçürsün – içirtsin. II hissənin 27-ci səhifəsində *icürtsün* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Burada və I hissənin 58-ci səhifəsində *icürdi*, II hissənin 27-ci səhifəsində *icürtsün*, II hissənin 157-ci səhifəsində *icürəm çim* ilə *rey* arasında *vav* verilən yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 58-ci səhifəsində *icirəm*, II hissənin 12, 80 və 106-cı səhifələrində *icir*, II hissənin 30 və 145-ci səhifələrində *çim* ilə *rey* arasında *yey* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

9 Maral və üzüm tənəgi – L.N.Tolstoyun «*Олень и виноградник*» adlı təmsilinin şərhli tərcüməsidir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə verilməyib.

10 Qəbaqından – qabağından.

11 Vurub – burada və I hissənin 57-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 10, 109 və 164-cü səhifələrində *rey* ilə *bey* arasında *vav* verilməyən (həmçinin II hissənin 125-ci səhifəsində *vurubən*), II hissənin 53-cü səhifəsində *urub* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

12 Güllə – bax: haşiyə *güllə* I hissə, səh. 20.

13 Etsə – burada və II hissənin 119 və 150-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin IV səhifəsində *eyləsə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

14 Mühafizət eylədi – qorudu.

15 Uçından – burada: ucbatından.

16 Yağı – düşmən, yağ.

17 Oldım – oldum. Burada və I hissənin 57-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 9 və 59-cu səhifələrində *dal* ilə *mm* arasında heç bir hərf verilməyən *oldım*, II hissənin 157-ci səhifəsində *vav* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

مثلر: آدمك باشنه نه گلسه اوزيندندر. آخركى پشيمانلق
فايده ويرمز. استادينه كج باخانك گوزلرينه قان دامار .

باغبان و اوغوللارى

بر باغبان جان ويرن وقتنده اولاديني چاغىروب وصيت
ايلدى كه بوباغىمي سيزه ويريم. من اولندن صگره سيزه قالاچقدر.
واونك ايچنده دفينه وار، باغك نه يرنددر ديمرم، هر يريني
قازون، توپراقنى چوورون، آراسينده تاپارسكز. قوجه اولن كيمي
اوغلانلارى باغه يوگوروب هر يريني قازوب توپراقنى چوورديلر،
اما دفينه دن بر نشانه تاپماديلر، چونكه اصلدن يوخ ايدى و باغبانك
مرادى او ايديكه اوغلانلارى دفينه ختارماق و صدى ايله باغى قازوب
توپراقنى تازه ليدلر تا باغ قوتلنوب زياده بارويره. نه كه قوجه نك
مرادى ايدى ايله ده اولدى.

مثلر : زحمت سز بال يمز لر . هر نه اكرسن اونى
بچرسن . جوجه نى پايزده سانارلار . اوغول آتانك كويشه نين اكر .
باغ اكن - بار گوتورر .

Məsəllər: Adəmiñ başınə¹ nə gəlsə özindəndür. Axırki peşimanlıq fayidə verməz². Ustadınə kəc³ baxanınğ gözlərinə qan damar.

Bağban və oğulları⁴

Bir bağban can verən vətəndə övladını çağırub vəsiyyət eylədi ki, bu bağımı sizə verirəm⁵. Mən öləndən soñrə sizə qalacəqdür. Və onıñ içində bir dəfinə⁶ var⁷, bağın nə yerindədür demərəm, hər yerini qazun, topraqını çövrün, arasındə⁸ taparsınız. Qocə ölən kimi oğlanları bağə yügürüb hər yerini qazub, topraqını çövdürdilər, əmma dəfinədən bir nişanə⁹ tapmadılar, çünki, əsldən¹⁰ yox idi və bağbanınğ müradı¹¹ o idi ki, oğlanları dəfinə axtarmaq qəsdilə¹² bağı qazub topraqını tazəliyələr, ta bağ qüvvətlənüb¹³ ziyadə bar verə. Necə ki, qocəniñ müradı idi, eylə də oldı¹⁴.

Məsəllər: Zəhmətsiz bal yeməzlər. Hər nə əkərsən, onı biçərsən¹⁵. Cücəni payızdə sanarlar¹⁶. Oğul atanınğ köyşənin¹⁷ əkər. Bağ əkən bar götürər¹⁸.

-
- 1 Başınə – başına. I hissənin 49, II hissənin 83, 91, 104, 127, 127, 131, 132, 136, 141 və 155-ci səhifələrində *başınə* və II hissənin 48, 62, 111 və 163-cü səhifələrində vəzn xatirinə *başınə* kimi qəbul etmişik.
  - 2 II hissənin 25-ci səhifəsində fərqli variantı verilir: *Soñrəki peşimanlıq fayidə verməz*.
  - 3 Kəc – pis gözlə, əyri, kəc.
  - 4 Bağban və oğulları – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Садовник и сыновья*»).
  - 5 Verirəm – burada və II hissənin 29-cu səhifəsində bu (iki *rey* arasında *yey* verilən) yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 32-ci səhifəsində *verirlər*, II hissənin 36-cı səhifəsində *verirdi*, II hissənin 54, 69, 85, 96, 105, 117, 130 və 155-156-cı səhifələrində *verir*). II hissənin 141-ci səhifəsində *verürlər* fərqli (iki *rey* arasında *vav* verilən) yazılış formasına rast gəlinir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bağışladım* verilib.
  - 6 Dəfinə – xəzinə, dəfinə.
  - 7 Var – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *vardur* verilib.
  - 8 Arasındə – arasında. Burada və II hissənin 30-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 50-ci səhifəsində *arəsində* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 9 Nişanə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *nişan* verilib.
  - 10 Əsldən – əvvəldən, əzəldən, əsldən. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *əvvəldən* verilib.
  - 11 Müradı – arzusu, məqsədi, muradı.
  - 12 Qəsdilə – burada və II hissənin 147-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 39, 83 və 162-ci səhifələrində *qəsdilə*, 70 və 136-cı səhifələrində isə *qəsd ilə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 13 Qüvvətlənüb – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *üçqat* sözü verilib.
  - 14 Eylə də oldı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yerinə yetdi* verilib.
  - 15 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində daha bir atalar sözü verilib: *Bu gününğ işini səbahə qoymə*.
  - 16 Sanarlar – sayarlar, sanarlar.
  - 17 Köyşənin – tarlasını, kövşəninini.
  - 18 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində son iki atalar sözü verilməyib.

نوروز

نوروز بهار اولدی جهان تازه تر اولدی
داغلدی بو شادلی خیری دربدر اولدی
قرخ یدی فلم سیندی زمستان قلمندن
میدان طرفده بو نه طرفه هنر اولدی
گوگدن یره یاغدی نه گوزل شبنم رحمت
خوش نغمه لنوب بلبل شیدا اوتر اولدی
یوز حمد و ثنا مایل سیر چمن اولدوق
بر موسم گلدر بوکه حقندن نظر اولدی
رفع اولدی المیر
یانندی اوده غمیر
فرصت گله دوشدی
صرف اولدی کرملر
بیتدی گل و لاله
آچیلدی ارملر
شاد اولدی گوگلر
خوش گلدی بودملر!

بلبل و قارشقه

بر باغده بلبل بر غاجک بوداغنده یووا دوتمشدی اتعافا بر
قارشقه همان آغاجک آلتنده وطن ایتمشدی. بلبل گیجه و گوندوز گلستان
اطرافنده گوگل سوون نغمه لردن اوخویوردی اما قارشقه همیشه اوز ایشینه
مشغول ایدی. وقتی که بهار فصلی گیتدی و پاییز موسمی یتشدی و
هوا ساووق اولدی و یاپراقلاری خزان یلی آغاجلاردان توکدی، بلبل

Novruz¹

Novruzı-bəhar² oldı, cəhan tazə-tər oldı,
 Rəf' oldı³ ələmlər⁴,
 Dağıldı⁵ bu şadlıq⁶ xəbəri dərbəder oldı,
 Yandı odə gəmlər.
 Qırx yeddi rəqəm⁷ sındı zimistan⁸ qələmindən
 Fürsət gülə düşdi⁹.
 Meydani-tərəbdə¹⁰ bu nə türfə¹¹ hünər oldı,
 Sərf oldı kərəmlər.
 Gögdən yerə yağdı nə gözəl şəbnəmi-rəhmət¹²,
 Bitdi gülü lələ¹³.
 Xoş nəgmələnbül bülbuli-şeyda¹⁴ öter oldı¹⁵,
 Açıldı irəmlər¹⁶.
 Yüz həmdü səna¹⁷ mayili-seyri-çəmən¹⁸ oldı¹⁹,
 Şad oldı köñüllər.
 Bir mövsimi-güldür²⁰ bu ki, Həqdən nəzər oldı,
 Xoş gəldi bu dəmlər²¹.

Bülbul və qarışqə²²

Bir bağdə bülbul bir ağacın budağında yuva dutmuşdu²³, ittifaqən bir qarışqə həman²⁴ ağacın altında vətən etmişdi. Bülbul gecə və gündüz gülistan ətrafında köñül sevən nəgmələrdən oxuyurdu, əmma qarışqə həmişə öz işinə məşğul²⁵ idi. Vəqti ki, bəhar fəslı²⁶ getdi və payız mövsimi yetüşdi²⁷ və həva savuq²⁸ oldı və yapraqları xəzan²⁹ yeli ağaclardan³⁰ tökdı, bülbul

-
- 1 Novruz – Molla Vəli Vidadinin (təqr. 1709–1809) müstəzadıdır. II hissənin 99-cu səhifəsində də verilib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
- 2 Novruzı-bəhar – baharın ilk günü.
- 3 Rəf' oldı – aradan qalxdı, qurtardı, bitdi, yox oldu.
- 4 Ələmlər – qəm-qüssə, acılar.
- 5 Dağıldı – burada və II hissənin 25, 70 və 110-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 99-cu səhifəsində *dağıldı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 6 Şadlıq – bax: haşiyyə *samanlıqdur* I hissə, səh. 10.
- 7 Rəqəm – mətndə *qələm* gedib.
- 8 Zimistan – qış.
- 9 Əbcəd hesabı ilə *qırx yetdi* (qırx yeddi) *zey* və *mim* hərfləridir. *Zimistan* sözündən bu iki hərflər (*qələmindən*, yazısından qırx yeddi rəqəmi *sınıb*) düşəndə *-stan* qalır (*zmstan – stan*). *Fürsət gülə düşdi*, yeni *gül* ilə birləşib *gülistan* əmələ gətirir. (Molla Vəli Vidadi. Əsərləri. Bakı: «Öndər» nəşriyyatı, 2004, səh. 69, haşiyyə. Tərtib edən: Həmid Araslı, ön sözlün müəllifi və redaktor: Əlyar Səfərli)
- 10 Meydani-tərəbdə – şənlik meydanında.
- 11 Türfə – tapılmayan, misli-bərabəri olmayan, nadir; qəribə, əcaib.
- 12 Şəbnəmi-rəhmət – mərhəmət şehi.
- 13 Gülü lələ – gül və lələ.
- 14 Bülbuli-şeyda – aşiq bülbul, vurğun bülbul.
- 15 Öter oldı – oxudu.
- 16 İrəmlər – Yəməndə olduğu rəvayət edilən əfsanəvi bağ, burada: cənnətlər.
- 17 Həmdü səna – Allaha səna və təşəkkür.
- 18 Mayili-seyri-çəmən – çəmənı seyr etməyə meyilli olan.
- 19 Oldı – oldu. Mətndə *olduq* gedib.
- 20 Mövsimi-güldür – gül mövsümüdür.
- 21 Burada və II hissənin 99-cu səhifəsində son bənd: *Ey xəstə Vidadi, bu gün etməzmi sənə rəhm, Sultani-zəmanət. Bu eydi-mübarəkdə ki, dünya xəbər oldı, Saçıldı dirəmlər* (Molla Vəli Vidadi. Əsərləri. Bakı: «Öndər» nəşriyyatı, 2004, səh. 69) verilməyib.
- 22 Bülbul və qarışqə – Şeyx Sədi Şirazinin «*Gülüstan*» əsərində keçən mövzu əsasında.
- 23 Dutmuşdu – tutmuşdu, burada: qurmuşdu.
- 24 Həman – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
- 25 Həmişə öz işinə məşğul – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *həmişə işə məşğul* verilib.
- 26 Bəhar fəslı – bahar fəslı, burada: istilər.
- 27 Yetüşdi – burada və II hissənin 8, 44, 88 və 146-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 66-cı səhifəsində *tey* ilə *şin* arasında *vav* verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 28 Savuq – şaxta, soyuq.
- 29 Xəzan – payızda yapraqların tökülməsi, yarpaq tökülmə mövsümü, payız.
- 30 Ağaclardan – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *ağaclardan* verilib.

باغه گلوب گوردی که نه گلدن بر اثر ونه سنبلدن بر نشانه وار.

بو حالده نهایت آجلق اوڭا گوج گوزوب ناچار

و حیران قالدی. بردن یادنه دوشدی که آخر بر آغا

جگ دینده قارشقه ایوی وارایدی وقارشقه همیشه

دانه یغاردی. ایندی قونشولق جهته اونک یاننه گیدوب حاجتمی

اوڭا دیرم و بر زاد اوندان ایسترم. آج بلبل قارشقانک یانینه گیدوب

دیدى: «ای عزیز! الی آچیقلق خوش بختلق نشانی در. من عزیز اولان!

عمرمی غفلتده کیچورندیم اما سن زیر کلک ایدوب خوراک یغاردک

نه اولور که ایندی مکاده اوندن بر پای ویره سن؟» قارشقه جواب

ویروب دیدی: «سن گیجه و گوندوز قیل وقالده ایدک اما من

اوزایشیمه مشغول ایدیم. سن گاه گلک تر وتازه لگینییه باخوردک و گاه

بهارک تماشاسی ایله مغرور ایدک بیلمزک که هر یازک بر پایزی اولور.»

مثل لر: قونشویه امید اولان شام سیز یاتار. اکنده یوخ بچنده

یوخ یینده اورتاق قرداش. توخون آجدن خبری اولماز. قونشو

اپگی قونشویه بورجدر. آجک فورشاقنده چورک دایانماز.

گیتدی بلبل گیتدی گل — ایستر آغلا ایستر گول.

bağə gəlüb gördi ki, nə güldən bir əsər¹ və nə sünbüldən bir nişanə var. Bu haldə nəhayət² aclıq oña güc gətürüb naçar və heyran qaldı. Birdən yadınə düşdi ki, axır³, bu ağacın dibində qarışqə evi var idi və qarışqə⁴ həmişə danə yığardı⁵. «İndi qonşuluq cəhətinə onıñ yanınə gedüb hacətimi oña deyərəm və bir zad ondən istərəm». Ac bülbül qarışqanın yanınə gedüb dedi: «Ey əziz! Əliaçıqlıq xoşbəxtlik nişanıdır. Mən əziz olan ömrümi gəflətdə⁶ keçürtdim, əmma sən zirəklik edüb xorak⁷ yığardıñ⁸, nə olur ki, indi maña də ondən bir pay verəsən?». Qarışqə cəvab verüb dedi⁹: «Sən gecə və gündüz qeylü qaldehydñ¹⁰, əmma mən öz işimə məşğul idim. Sən gah¹¹ güliñ tərü tazəliginə¹² baxurdñ¹³ və gah bəharın təmaşası ilə məğrurdñ, bilməzdñ ki, hər yazın¹⁴ bir payızı¹⁵ olur?». «

Məsəllər: Qonşuyə ümmid olan şamsız yatar. Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə ortağ qərdaş. Toxun¹⁶ acdən xəbəri olmaz. Qonşu¹⁷ əppəgi¹⁸ qonşuyə borcdur. Acın qurşağında¹⁹ çörək dayanmaz. Getdi bülbül, getdi gül – istər ağla, istər gül²⁰.

-
- 1 Əsər – iz, əsər-əlamət.
  - 2 Nəhayət – burada: həddindən artıq, çox.
  - 3 Axır – burada: nəhayət, axı.
  - 4 Qarışqə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
  - 5 Yığardı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yıqardı* verilib.
  - 6 Gəflətdə – qafillikdə, xəbərsizlikdə, qəflətdə.
  - 7 Xorak – xörək. Burada və II hissənin 11, 12, 12, 68, 74, 75, 118, 140 və 170-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 11, 118 və 140-cı səhifələrində fərqli yazılış formasına *xörək* rast gəlinir. Həmçinin bax: haşiyə *xorakdur* I hissə, səh. 15.
  - 8 Yığardıñ – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yıqardıñ* verilib.
  - 9 Dedi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *dedi ki* verilib.
  - 10 Qeylü qaldehydñ – boş-boş danışmaqda idin.
  - 11 Gah – hərdən, hərdənbir, yaxud, gah. I hissənin 51 və II hissənin 42, 53, 62, 85, 136-137, 140 və 144-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 19-20, 62, 67, 137 və 140-cı səhifələrində *gahi*, II hissənin 53-cü səhifəsində *gəhi*, II hissənin 141-ci səhifəsində *gəh* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 12 Tərü tazəliginə – təravətliyinə.
  - 13 Baxurdñ – baxırdın. Bax: haşiyə *baxıram* I hissə, səh. 10.
  - 14 Yazın – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində iki dəfə verilib.
  - 15 Payızı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu sözdən sonra *və hər yolın bir çöli* verilib.
  - 16 Toxun – II hissənin 15-ci səhifəsində *xeydən* sonra *vav* verilib və sonda *η* ilə işlənən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 17 Qonşu – burada və II hissənin 17, 30, 34, 131 və 163-cü (*qonım-qonşu*) səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 18, 51, II hissənin 17, 34, 121-ci səhifələrində *qonşuyə*, I hissənin 25-ci səhifəsində *qonşuları*, I hissənin 51, II hissənin 146-cı səhifələrində *qonşuluq*, II hissənin 25-26-cı səhifələrində *qonşusu*, II hissənin 82-ci səhifəsində *qonşularını*, II hissənin 100-cü səhifəsində *qonşularını*, II hissənin 121-ci səhifəsində *qonşuñı*, II hissənin 130-cu səhifəsində *qonşunuñ*). II hissənin 63-64 və 72-ci səhifələrində *qonşı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 63-cü səhifəsində *qonşısındən*, II hissənin 72-ci səhifəsində *qonşıləri*).
  - 18 Əppəgi – çörəyi, əppəyi.
  - 19 Qurşağında – belə sıx tutmaq üçün ona sarılan uzun və dar parçasında, belbağında, qurşağında.
  - 20 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində son iki atalar sözü verilməyib.

یاز (بهار)

نوروز گونی گیجه و گوندوز برابر اولور. بو گوندن بهار فصلی باشلانور. گونلر اوزانور گیجهلر قصه اولور. گونشك اثری

آرتور و قار باشلیور اریمگه. هوا گونی گوندن قیزیر. قار عوضنه تیز تیز یاغش یاغور. ایلدیریم شیخیوب گوك گورولدیور و بعضی وقت دولو یاغور. صحرالرده و چمنلرده، میشه لرده و باغلارده اوت گوگیر، چیچکلر آچور. آغاچلار بزدنور. گل لر قوخویور، چوللر چمن اولور، قوشلار اوخویور، پایزده ایستی یرلره اوچوب گیدن قوشلار یگی دن دسته دسته قایدوب اوز یووالارینی تازه لیورلر. ساووقدن گیزلنن آری، چین، کینک، فارنجه و غدیری جوجیلر هاموسی تازه دن ظهوره گلوب اوزایشلرینه مشغول اولورلار. آریلار دیزیلدیوب داغلاره

Yaz (Bəhar)¹

Novruz günü gecə və gündüz bərabər olur². Bu gündən bəhar fəslə başlan-
nur³. Günlər⁴ uzanur⁵, gecələr⁶ qıscə olur^{7, 8}. Günəşin əsəri⁹ artur¹⁰ və qar başlayur
əriməgə. Həva günü-gündən¹¹ qızır¹². Qar¹³ əvəzinə tez-tez yağış yağur. İldırım¹⁴
şırıyub¹⁵ gög guruldıyur və bə'zi¹⁶ vəqt¹⁷ dolu¹⁸ yağur. Səhralərdə və çəmənlərdə,
meşələrdə və bağlardə ot gögərir, çiçəklər açur¹⁹. Ağaclar²⁰ bəzənür²¹. Güllər
qoxuyur, çöllər çəmən olur, quşlar²² oxuyur, payızdə isti yerlərə uçub gedən
quşlar yenidən²³ dəstə-dəstə qayıdub öz yuvalarını tazəliyürlər²⁴. Savuqdən²⁵
gizlənen arı, çibin, kəpənək, qarıncə²⁶ və geyri²⁷ cücilər hamusı tazədən zühurə
gəlib²⁸ öz işlərinə məşğul olurlar²⁹. Arılar dızıldıyub dağlarə

- 1 (Bəhar) – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
- 2 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində nöqtə əvəzinə *və* verilib.
- 3 Başlanur – başlanır. Burada və I hissənin 55-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin I və II səhifələrində *başlanır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *başlanır* və verilib.
- 4 Günlər – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *gün* verilib.
- 5 Uzanur – uzanır. Burada və I hissənin 59-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 28, 85 və 101-ci səhifələrində *uzanır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *uzanır* verilib.
- 6 Gecələr – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *gecə* verilib.
- 7 Qıscə olur – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *gödəlir* verilib.
- 8 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində burada aşağıdakı cümlə verilib: *Yazdə yavaş-yavaş həva və yer qızır. Qışdə yığılıb qalan qar əriyir sel olur.*
- 9 Əsəri – burada: təsiri.
- 10 Artur – artır. Burada və II hissənin 89 və 103-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 85-86, 89 və 106-cı səhifələrində *artır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *artırar* I hissə, səh. 27.
- 11 Günü-gündən – günü-gündən. Burada bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 3, 9, 36, 79, 101 və 150-ci səhifələrində birinci *nundan* sonra *yey* verilməyib.
- 12 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində son iki cümlə verilməyib.
- 13 Qar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *qarıy* verilib.
- 14 İldırım – II hissənin 38, 91, 96, 104 (burada *rey* ilə *mim* arasında *vav* verilib) və 169-cu səhifələrində *ıldırım* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 15 Şırıyub – çaxıb, şaxıb; hücum edib, şığıyub. II hissənin 38-ci səhifəsində *şırıyub*, II hissənin 91 və 104-cü səhifələrində *şığıyub* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *şırıyur* verilib.
- 16 Bə'zi – burada və I hissənin 61, II hissənin 77 və 119-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 56, II hissənin VII, 95, 98 və 135-ci səhifələrində sonuncu *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 17 Və bə'zi vəqt – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
- 18 Dolu – havada donub tökülən yağmur dənələri, dolu. Burada və II hissənin 103 və 169-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 96-cı səhifəsində *dol* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 19 Açur – açır. Burada və II hissənin 96 və 141-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 119 və 166-cı səhifələrində *açır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *açır* verilib.
- 20 Ağaclar – burada və II hissənin 66, 88, 119 və 127-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 96 və 102-ci səhifələrində *ağaclar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 21 Bəzənür – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bəzənir verilib.
- 22 Quşlar – burada və I hissənin 56, II hissənin 34, 51-52, 71, 80-81, 96-97, 119, 127, 141, 171-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 51-ci səhifəsində *quşlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 23 Yenidən – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *tazədən* verilib.
- 24 Qayıdub öz yuvalarını tazəliyürlər – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *qayıdırlar həmçinin sovuqdən* verilib.
- 25 Savuqdən – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib.
- 26 Qarıncə – qarışqa.
- 27 Geyri – digər, başqa, qeyr, qeyri. Burada və I hissənin 60-cı, II hissənin 2, 4, 13, 18, 32, 84, 86, 150 və 162-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin VI, 55 və 166-cı səhifələrində *geyr* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 28 Zühurə gəlib – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *zühur edübən* verilib.
- 29 İşlərinə məşğul olurlar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *sən'atlarını ələ alır* verilib.

وباغلاره ميشه لره و صحرالره داغ يلوب چيچكلردن بال يغورلار.
 توت ياپراقى آچيلان كى باشليورلار بارامه قوردىنى بسلگه .
 يازده آدملىر ايوده آز اوتوريرلار وقتلرينك چوختى چوللرده
 و صحرالرده كچوريرلر و قيش لباسلرينى دگشوريرلر، اوشاقلار
 چمنه چيخوب اوينيورلر. كوچريلر كوچورلر يايلاغه، چوبانلار و
 ناخرچيلار قوبونلاريني و مائلاريني چمنلرده اوتارماغا آپاريرلار .
 بو ياز فصلنده اكين اكيلور - چوخ تخملر صحرالره سپيلور.
 آتالار سوزى : ياز اكنچى فيش ديلنچى . هر فصلك بر
 ميوهسى اولار. اوله ايشگيم - ياز گلر بونجه يتير .
 تاپماجه . گوگده گيدر گومور گومور، يره دوشر حلقه
 دمور؟ دام اوسته دانا دينكىلدر؟ پستهدى ها پستهدى، شهر
 شعبان اوستهدى، يمشلرده نجه يمشدر چگيرده گى اوستهدى؟

بنفشه

اوشاق -- سويله مكا بنفشه
 نه دندر كه همیشه
 ياز اواجاق تز گلورسن

və bağlarə, meşələrə və səhralərə dağılub çiçəklərdən bal yığurlar¹. Tut yapraqı² açılan kimi başlıyurlar baraməqurdını³ bəsləməgə⁴. Yazdə adəmlər evdə az otururlar, vəqtlərinin çoxını çöllərdə və səhralərdə keçürirlər və qış libaslərini⁵ dəğişürirlər⁶, uşaqlar çəmənə çıxub oynıyurlər⁷. Köçərilər köçürələr⁸ yaylağə, çobanlar və naxırçılar qoyunlarını və mallarını çəmənlərdə otarmağa aparırlar⁹. Bu yaz fəslində əkin əkilür¹⁰, çox tuxmlər¹¹ səhralərə səpilür¹².

Atalar sözi: Yaz əkinçi, qış dilənçi¹³. Hər fəslin bir meyvəsi olar. Ölmə, eşşəgim, yaz gələr, yoncə bitər.

Tapmacə¹⁴: Gögdə gedər gümür-gümür, yerə düşər həlqə dəmür¹⁵. Dam üstə dana dingildər¹⁶. Püstədi ha, püstədi, şəhri-şə'ban üstədi, yemişlərdə¹⁷ necə yemişdür, çəgirdəgi üstədi¹⁸.

Bənəfşə¹⁹

Uşaq:

Söylə maña, bənəfşə,

Nədəndür ki, həmişə

Yaz olcaq²⁰ tez gəlürsən²¹,

- 1 Yığurlar – burada bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 109-cu səhifəsində *yığurlar*, 140-ci səhifəsində *yığurlər* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 2 Yarpağı – yarpağı. Burada və II hissənin 69-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 107-ci səhifəsində *yəprağı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Baraməqurdını – ifraz etdiyi ipək tellərindən barama hörən qurdu, baramaqurdunu. II hissənin 18-ci səhifəsində *baramaqurdu*, II hissənin 169-cu səhifəsində isə *baramaqurtu* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 4 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində son iki cümlə verilməyib.
- 5 Libaslərini – paltarlarını, geyimlərini, libaslarını.
- 6 Dəğişürirlər – dəyişdirirlər.
- 7 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlə fərqli verilib: *Habelə xəlq də qalın libasını dəğişür*.
- 8 Köçürələr – II hissənin 102-ci səhifəsində *köçürələr* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 Çəmənlərdə otarmağa aparırlar – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *çəmənələrə otarmağə çiğardurlar* verilib.
- 10 Əkilür – əkilir. II hissənin 115-ci səhifəsində *əkilür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 11 Tuxmlər – toxumlar. Burada və II hissənin 97 və 102-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 96-cı səhifəsində *tuxmlər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Səpilür – səpilir. Burada və II hissənin 89-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 115-ci səhifəsində *səpilir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 13 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu atalar sözü verilməyib.
- 14 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində tapmacalar verilməyib.
- 15 Qoz.
- 16 Dolu.
- 17 Yemişlərdə – meyvələr arasında.
- 18 Çiyələk.
- 19 Müəllifi müəyyən edilməyib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu şeir verilməyib.
- 20 Olcaq – burada və II hissənin 89-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 81-ci səhifəsində *olcaq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 21 Gəlürsən – gəlirsən. Bax: haşiyə *gəlür* I hissə, səh. 16.

چوخ قالمیوب گیدرسن ؟
 هله چمنده بر گل آچیلمیوبدر سنبل
 نه چیچکلر قوخویور نه ده بلبل اوخویور؟

* *
 *

بنفشه - چون زیتدن خفیفم هم ساده ام ضعیفم
 اولر ایله اگر من بتسه ایدیم یقین سن
 منی قویوب کیچردیک غیر یه میل ایدردیک.

اوشاق و کینک

بر اوشاق باغده بر کینک دوتوب آتاسینه گتوردی. آتاسی اوکا دیدی که اگر بو کینک چوخلانسه کلمزی تلف ایدر. اوغلی سوروشدی: «مگر بو کینک کلم ییندر؟» آتاسی جواب ویردی که «بو کینک اوزی کلم یمز اما خورده جه تخم سالار وهربر تخمدزده بر قورد چیخوب باشلار کلمی یمگه صگره او قورددزده توپال قورد اولور و بو توپال قورددزده کینک عمله گلور.»

مثل: گل ایستین تکاننده ایستمک گرك .

تاپماجه: اویانی قایه بویانی قایه ایچنده ساری مایه ؟ بر باردانده

Çox qalmıyub gedirsən?

Hələ çəməndə bir gül,
Açılmıyubdur sünbül,
Nə çiçəklər qoxuyur,
Nə də bülbül oxuyur.

Bənəfşə:

Çün¹ zinətdən² xəfifəm³,
Həm sadəyəm⁴, zəifəm.

Onlər ilə əgər mən
Bitsə idim, yəqin sən

Məni qoyub keçərdiñ,
Ğeyriyə meyl edərdiñ.

Uşaq və kəpənək⁵

Bir uşaq bağdə bir kəpənək⁶ dutub atasına gətürdi. Atası onja dedi ki, əgər bu kəpənək çoxlansə⁷ kələmimizi tələf edər. Oğlı soruşdı: «Məgər bu kəpənək kələm⁸ yeyəndür?». Atası cavab verdi ki, bu kəpənək özi kələm yeməz, əmma xurdəcə⁹ tuxm¹⁰ salar və hər bir tuxmdən¹¹ də bir qurd çıxub başlar kələmi yeməgə¹², sonrə o qurddən də topal¹³ qurd olur və bu topal qurddən də kəpənək əmələ gəlir.

Məsəl: Gül istiyən tikanını də istəmək gərək.

Tarmacə: O yanı qayə¹⁴, bu yanı qayə, içində sarı mayə¹⁵. Bir bardaqdə¹⁶

1 Çün – burada: çünki.

2 Zinətdən – bərbəzəkdən, zinətdən.

3 Xəfifəm – burada: kasadam.

4 Sadəyəm – mətndə *sadəəm* gedib.

5 Uşaq və kəpənək – K.D.Uşinskinin «*Капустная бабочка*» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 191: *Мальчик поймал на огороде беленькую бабочку и принёс к отцу. – Это вредная бабочка, – сказал отец, – если их разведётся много, то пропадёт наша капуста. – Неужели эта бабочка такая жадная? – спрашивает мальчик. – Не сама бабочка, а её гусеница, – отвечал отец. – Бабочка эта нанесёт крохотных яичек, и из яичек выползут червячки: их-то и зовут гусеницами. Гусеница очень обжорлива: она только и делает, что ест да растёт. Когда она вырастет, то делается куколкой. Куколка не ест, не пьёт, лежит без движения, а потом вылетит из неё бабочка, такая же, как вот эта. Так превращается всякая бабочка: из яичка в гусеницу, из гусеницы в куколку, из куколки в бабочку, а бабочка нанесёт яичек и замрёт где-нибудь на листе) tərcüməsidir.*

6 Kəpənək – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *əğ kəpənək* verilib.

7 Çoxlansə – çoxalsa.

8 Kələm – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *çox kələm* verilib.

9 Xurdəcə – xırda, xırdaca. I hissənin 64-cü səhifəsində *xey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən, II hissənin 107-ci səhifəsində *xey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən və *dal* ilə *cim* arasında *əlif* verilən *xurdəcə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir. Bax: haşiyə *xurdə* I hissə, səh. 47. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *xırdəcə* verilib.

10 Tuxm – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yumurtə* verilib.

11 Tuxmdən – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yumurtədən* verilib.

12 Kələmi yeməgə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *yeməgə kələmi* verilib.

13 Topal – burada: əyri.

14 Qayə – burada və II hissənin 51-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 54-cü səhifəsində *qayə*, II hissənin 61-ci səhifəsində *qəyə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

15 Yumurta.

16 Bardaqdə – su və ya başqa mayələr tökmək, yaxud içində piti bişirmək üçün saxsıdan düzəldilmiş qulplu və ya qulpsuz darboğaz qabda, bardaqda. Burada (o cümlədən, II hissənin 10-cü səhifəsində *bardaq*) bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 51-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *bardaqdə* (o cümlədən, II hissənin 6 və 18-ci səhifələrində *bardaq*) rast gəlinir.

ایکی سو؟ بو قوش نېجه قوشدر قنادی فرانقوشدر اوت اوتلار قویون
کیمی سو ایچمز نېجه قوشدر؟

قورت و کیچی

برقورت گزرایکن گوردیکه برکیچی قباده اوتلیور. چونکه قیایه چیخماق
قورده ممکن دگل ایدی اوگا گوره باشلادی سویلمگه: «ای کیچی
سن گل ان آشاقه، بودوز اوتلی چمنه. بوراده سنک ایچون یاخشی
یم وار.» کیچی دیدی: «ای قورت حیف که ییلمیرم منی آشاقه
چاغرماقده قصدک اوزگه ییم تا پاقدر یامنم ییمدر.»

آتالار سوزی: الله ساخلیانی قورت یمز. کیچی یه قورت
دگسه حجه گیدر. کیچینگ قوتوری بولاغک گوزیندن سو ایچر.
کیچی هانده قایا هانده. کیچی نی کیچی آباغندن آسارلار
قویونی قویون آباغندن.

یای

یازدن صگره یای گلور. یای باشلانور ایونک دوقوزندن.
بو گون ایلک ائک اوزون گونی در. یای ایلک ایستی فصلی در.

iki su¹. Bu quş necə quşdur, qənədi firranquşdur², ot otlar qoyun kimi, su içməz, necə quşdur³.

Qurt və keçi⁴

Bir qurt gəzərkən gördi ki, bir keçi qəyadə otliyor⁵. Çünki qəyayə çıxmaq⁶ qurdə mümkün degildi, oña görə başladı söyləməgə: «Ey keçi, sən gəl en aşaqə⁷, bu düz otlı çəmənə. Buradə⁸ səniñ için⁹ yaxşı yem var¹⁰». Keçi dedi: «Ey qurt, heyf ki, bilmirəm mənə aşaqə çağırmaqda qəsdin, öziñə¹¹ yem tapmaqdur, ya mənim yemimdür?».

Atalar sözi: Allah saxlıyanı qurt yeməz. Keçiyə qurt dəgməsə həccə gedər. Keçiniñ qoturu bulağın gözindən su içər. Keçi handə¹², qaya handə. Keçini keçi ayağından¹³ asarlar, qoyunu qoyun əyağından¹⁴.

Yay¹⁵

Yazdən sonrə yay gəlür. Yay başlanur iyunıñ doqquzından¹⁶. Bu gün ilin əñ uzun günüdür. Yay ilin isti fəslidür.

1 Yumurta.

2 Firranquşdur – fırfıradır, fırlanğıcdır. II hissənin 64-cü səhifəsində *fırlanquşdur* verilib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *fırlanquşdur* verilib.

3 Baramaqrudu.

4 Qurt və keçi – L.N.Tolstoyun «*Болк и Коза*» adlı təmsilinin tərcüməsidir.

5 Gördi ki, bir keçi qəyadə otliyor – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *bir keçi qəyadə otliyan gördi* verilib.

6 Çıxmaq – burada və II hissənin 159-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 13-cü səhifəsində fərqli yazılış formasına *çixmaq* və *çim* ilə *xey* arasında *yey* verilmədən rast gəlinir.

7 Aşaqə – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *aşaqə* verilib.

8 Buradə – burada. Bu səhifə və II hissənin 8, 44, 79, 108, 115, 153 və 166-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 42, 108 və 157-ci səhifələrində *burdə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

9 Səniñ için – sənin üçün. II hissənin 124-cü səhifəsində *səniñçün* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

10 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu cümlə verilməyib.

11 Öziñə – özünə. II hissənin 125 və 128-ci səhifələrində *öziña* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

12 Handə – harada, hayanda.

13 Ayağından – ayağından. Bu və II hissənin 33-cü səhifəsində *əyağından*, II hissənin 33-cü səhifəsində *əyağından* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

14 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində son üç atalar sözü verilməyib.

15 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayədən qabaq Həsənəliğa xan Qaradağinin «*Uşaqqlar yazda*» şeiri (II hissə, səh. 140-141-də gedən «*Uşaqqlar*» şeiri, bax: haşiyə *Uşaqqlar* II hissə, səh. 140) və bir tapmaca – *Üçü bizə yağıdır, üçü cənnət bağıdır, üçü yağar gətürər, üçü durub dağıdar* (*Qış, yaz, yay, payız*) – verilib. «*Yay*» adlı kiçik hekayəsi «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində fərqli verilib: *Yazda sonrə yay gəlür. Yay ilin əñ isti fəslidür. Bə'zi vəqti yay beylə isti olur ki, ağacların yapraqı solur və çölin otı quruyub sarılır. Quşlar gizlənin ağac kölgəsində, qəramal sərini yerə yığılır. Xəlqiñ işləməgə qüdrəti olmuyur. Yayda gög gurultısı bizi ziyadə şad edir. Yayda çayın çoxusu quruyur. Bağda cürəbcürə meyvələr, məsələn, gilənar, ərik, əncir, tut, alubalı yetişür və bostanlarda dəgər qavun, qarpuz və xiyar. Yayda yerlülər və köçərilər taxıl biçərlər, xırman döğürlər və bağlarda dəgən meyvəni dərib aparırlar bazarda satmaqə. İlin bu fəslə kənd xəlqi için çox zəhmətli və lazımlı vəqtdür. Əgər taxıl bol oldu, onlar qışda dincələb ili rahat keçirdərlər, əmma bir şey yığılmıyub əməgi zayə' olan bədbəxt adəmlərə qışda aclıq üz verər.*

16 İyunıñ doqquzından – iyunun iyirmi birindən.

بعض وقتى ياي بيله ايستى اولوركه آغاجلارك ياپراقلارى سولور، چوللرك اوتى قورينوب سارالور. قوشلار اوخوماقين كسوب آغاجلارك كولگه سينده گيزلنور. قويون و قارا مال سرين يرله يغلور. اوشاقلارده چايدە چميرلر. خلقك ايشلمگه طاقتى اولميور. يايده

ياغيش وگوك گورولتيسى ييزى شاد ايليور، چونكه ياغش هوانى تميزليوب سرين ايدور. يايده چايلارك چوخوسى قورويور. باغلارده جوره بجوره ميوله، مثلا: اريك، گيلاس، توت، آبالو، انجير، بوستانلارده خيار، قاوون قارپوز يتوشير. يايده كند اهلى اوت و تاخلى بيچوب خرمان دوگورلر وميوله لريني دروب بازاردا ساتورلار .
ياي فصلى كند خلقى ايچون اك زحمتلى و لازمهلى وقتدر، چونكه اولار بو فصلده تمام ايل ايچون آزوقه جمع ايدورلر .
تاپماچلر : ييز ييز ايديك يوز قز ايديك، ييزى اوزديلر

Bə'zi vəqti yay beylə isti olur ki, ağacların yapraqları solur, çöllərin otı quruyub saralır¹. Quşlar oxumaqın kəsüb ağacların kölgəsində gizlənür. Qoyun və qaramal² sərin yerlərə yığılır. Uşaqlar də çaydə çimirlər. Xəlqiñ işləməgə taqəti olmıyur. Yaydə yağış və gög gurultısı³ bizi şad eyliyür, çünki, yağış həvanı təmizliyüb sərin edür. Yaydə çayların çoxusu⁴ quruyur⁵. Bağlardə cürəbəcürə meyvələr, məsələn, ərik, giləs, tut, albalu, əncir, bostanlardə xiyar, qavun⁶, qarpuz yetişir⁷. Yaydə kənd əhli⁸ ot və taxıl biçüb xırman döğürlər⁹ və meyvələrini dərüb bazarda saturlar¹⁰.

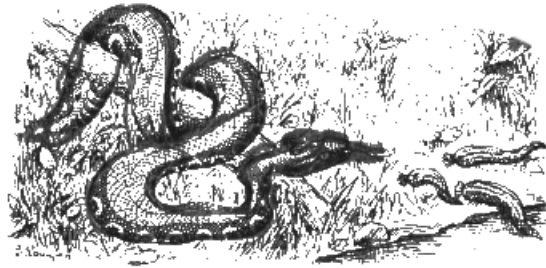
Yay fəsli kənd xəlqi için əñ zəhmətli və lazıməli vəqtdür, çünki olar bu fəslədə təmām il için azuqə cəm' edürlər.

Tapmaçələr¹¹: Biz biz idik¹², yüz qız idik¹³, bizi üzdiilər,

-
- 1 Saralır – saralır. II hissənin 130-cu səhifəsində *saralır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 Qaramal – iribuynuzlu ev heyvanı.
  - 3 Gurultısı – gurultusu. II hissənin 43-cü səhifəsində *rey* ilə *lam* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 4 Çoxusu – çoxusu. Burada və I hissənin 60 və 63-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin III və 97-ci səhifələrində *çoxısı*, II hissənin 76-cı səhifəsində *xey* ilə *sin* arasında heç bir hərf verilməyən *çoxısı* (biz *yey* ilə qəbul etmişik) (o cümlədən, II hissənin 32, 82-ci səhifələrində *çoxısının*, II hissənin 133-cü səhifəsində *çoxısında*) fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 5 Quruyur – burada və II hissənin 106-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 106-cı səhifəsində, həmçinin *rey* ilə *yey* və *yey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 6 Qavun – qovun.
  - 7 Yetişir – yetişir. Burada və I hissənin 59-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 60, II hissənin 89 (*tey* ilə *şin* arasında *vav* verilməyən) və 102-ci səhifələrində *yetüşür*, II hissənin 160-cı səhifəsində *tey* ilə *şin* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 95-ci səhifəsində *yetüşirdi*).
  - 8 Əhli – burada: əhalisi.
  - 9 Döğürlər – döyürlər. II hissənin 10 və 102-ci səhifələrində *döğirlər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 95-ci səhifəsində *döğirdi*). II hissənin 114-cü səhifəsində *doğür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 10 Saturlar – satırlar. II hissənin 74, 77 və 155-156-cı səhifələrində *satırlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *satır* I hissə, səh. 10.
  - 11 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində tapmacalar verilməyib.
  - 12 İdik – *kaf* əvəzinə *nuni-səğir* gedib.
  - 13 İdik – *kaf* əvəzinə *nuni-səğir* gedib.

ایپه دوزدیلر . جرگه جرگه سوگوتلر قولی باغلی ایگیتلر .
 جولفا توخور نازیک بیزی هیچ کس اونی گییه ییلمز .
 آنادن اولدیم آغ ساققال، بر آز بیویوب اولدیم قرمزی ساققال
 قوجالانده اولدیم قارا ساققال .
 اوزاقدن باخدیم قارا قوراء، یاخینه گیتدیم هزار پاره، آغزیمه
 سالدیم قند شکر یولداشی اتگیمدن چکر .

ایلان و زهلی

ایلان گوروب بر دفعه بر زهلینی
 صحبت ایچون آجدی او دم دیلنی
 دیدی که بز هر ایکیمز انسانه
 نیش ووروب بولویوروق آل قانه
 سب نه در سگا حرمت ایدورلر
 خاطرگی عزیز دوتوب سوورلر .

ipə düzdilər¹. Cərgə-cərgə sögütlər², qolı bağlı igitlər³. Culfa⁴ toxur⁵ nazik bezi, heç kəs onu geyə bilməz⁶. Anadan oldım ağsaqqal⁷, bir az böyüyüb oldım qırmızısaqqal, qocalandə oldım qarasaqqal⁸. Uzaqdən baxdım qara-qura, yaxınə getdim həzar⁹ parə¹⁰, ağzımə saldım qənd-şəkər, yoldaşı ətəgimdən çəkər¹¹.

İlan və zəli¹²

İlan görüb bir dəf'ə bir zəlini,
Söhbət için açdı o dəm dilini.
Dedi ki, biz hər ikimiz insanə
Niş vurub¹³ buluyuruq al qanə.
Səbəb nədür saña hörmət edürlər,
Xatirini əziz dutub sevirlər.

-
- 1 Muncuq.
  - 2 Sögütlər – söyüd ağacları, söyüdlər.
  - 3 Dəyə, alaçıq.
  - 4 Culfa – əl hanasında pambıq parça toxuyan adam, culfa.
  - 5 Toxur – toxuyur. Bu və II hissənin 18 (*toxuyurlar*), 32 (*toxuyub*), 77 (*toxuyəndə*) və 156-cı (*toxuyurlar*) səhifələrində *xey* ilə *rey* arasında *vav* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 8-ci səhifəsində fərqli *xey*dən sonra *vav* verilməyən *toxudilər* formasına rast gəlinir.
  - 6 Hörümçək toru.
  - 7 Ağsaqqal – burada və bu səhifədə (*qırmızısaqqal*, *qarasaqqal*) hazırkı yazılış forması qəbul olunub: iki *qaf* ilə. II hissənin 11 və 115-ci səhifələrində *sin* ilə *qaf* arasında *əlif* və ikinci *qaf* hərfi verilməyən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 8 Günəbaxan.
  - 9 Həzar – min (say).
  - 10 Parə – tikə, parça, hissə.
  - 11 Böyürtkən.
  - 12 İlan və zəli – rus təmsilçisi İ.İ.Dmitriyevin (1760–1837) «Змея и Пиявица» adlı təmsilinin tərcüməsidir. Mütərcimi müəyyən edilməyib. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində verilməyib. Bu nəzmlə bağlı böyük Cəfər Cabbarlının «*Ordan-burdan*» yazısından maraqlı (məzəli) faktı diqqətinizə çatdırırıq: «...«*Məktəb*» məcmuəsinin 7-ci sayısında «*İlan və zəli*» ünvanlı bir mənzumə dərc olunmuşdur. Həmin mənzumənin imzasını «*Əfrasiyab bəy*» yazısı təşkil etmişdir. Gülməli burasıdır ki, Əfrasiyab bəy cənabları o mənzuməni «*Vətən dili*» kitabçasının 57-ci səhifəsindən oxumadığı bəs degil, – özününkü olduğunu inandırmaq üçün mənzumənin başında bir də bir «*Farscadan tərcümə*» qoymuşdur. Doğrudan da adam belə-belə şeyləri oxuduqda ovqatı çox təlx olur. Nə işin var, qoymazsan kişini S.Ə.Feyzullazadə «*Əlabbas Müznib*» həzrətlərinin «*Ədəb*» ünvanlı şeirini oğurlayıb şair olmaq istədiyi kibi, Əfrasiyab bəy cənabları da «*şair*» olub meydanə çıxsun!» (Cəfər Cabbarlı. Mənim Tanrım – gözəllik! BPA, Bakı: 2000, səh. 264).
  - 13 Niş vurub – sancıb.

اما منى آغاچ ايله داش ايله
اولدورورلر گورجك جان و باش ايله!

چون ايشيتدى بو سوزلرى او زهلى
جواب ويروب اوگا ديدى آ دهلى

بونده واردر غريبه بر علامت
ايشيتگلن ديبوم سگا بو ساعت

من توکورهم مريضلارک قانى
قورتارورام مهاکه دز جاننى
اما که سن گزوب باغ و داغلارى زهرليوب اولدورورسن ساغلارى.

قورت و قوزى

بر دفعه بر قورت چايدن سو
ايچوردى . قورت بونى گوروب
ايستهدى كه صيد ايلسون باشلا.
دى بهتان آتماقه و ديدى : «اي

بيحيا قوزى! سن نه ايچون منم سويى بولانديريرسن?» قوزى جواب
ويردى : «اي قورت ! منم نه جرئيم وار كه سنك سويكى
بولانديرام. لطف ايله گور كه من سويك اشاقه سيندن ايچيرم.» قورت

Əmma məni ağac ilə, daş ilə,
Öldürürlər¹ görcək canü baş ilə²!
Çün³ eşitdi bu sözləri o zəli,
Cəvab verüb oña dedi: «A dəli,
Bundə vardur gəribə bir əlamət,
Eşitgilən deyüm saña bu saət:
Mən tökürem⁴ mərizlərin⁵ qanını,
Qurtaruram mühlikədən canını.
Əmma ki, sən gəzüb bağü dağları⁶,
Zəhərliyüb öldürürsən sağları».

Qurt və quzı⁷

Bir dəf'ə bir quzı⁸ çaydən su içürdi⁹. Qurt bunu görüb istədi ki, seyd¹⁰ eylesün, başladı böhtan atmaqə və dedi: «Ey bihəya¹¹ quzı! Sən nə için¹² mənim suyımı bulandırırəsən¹³?». Quzı cəvab verdi: «Ey qurt! Mənim nə cür'ətim var ki, səniñ suyıñ bulandırım. Lütf eylə, gör ki, mən suyıñ aşıqəsindən içirəm¹⁴». Qurt

- 1 Öldürürlər – bu və II hissənin 39-cu səhifələrində sözügedən feilin *dal* ilə *rey* arasında *vav* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 41, 46, 52, 62, 64, 83 və 137-ci səhifələrdə *dal* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Canü baş ilə – can-başla.
- 3 Çün – elə ki.
- 4 Tökürəm – I hissənin 60-cı səhifəsində də *kaf* ilə *rey* arasında *vav* verilən *tökür* yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 4, 32, 76 və 155-ci səhifələrində fərqli *kaf* ilə *rey* arasında *yey* verilən *tökirlər* yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Mərizlərin – xəstələrin.
- 6 Bağü dağları – bağ və dağları.
- 7 Qurt və quzı – İ.A.Krılovun «*Волк и Ягненок*» adlı təmsilinin əsasında yazılıb. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə fərqli verilib: *Qurt bir quzı çaydən su içən görüb istədi ki, onu seyd eylesün. Onu için başladı böhtan atmaqə və dedi: «Sən nə için mənim suyımı bulandırub, qoymuyursən içəm?».* *Quzı cəvab verdi ki, ey, qurt, mənim nə cür'ətim var ki, səniñ suyıñ bulandırım. Lütf eylə, gör ki, suyıñ aşıqəsindən içirəm. Qurt bir də dedi: «Bəs bildir yayda də mənim atamı nə səbəbə sögmüşsən?».* *Quzı dedi: «İnsaf et, bildir yayda mən anadən də hələ olma-mışdım».* *Qurt acıqə gəlüb dedi: «Səni söz ilə yormaq olmaz, mən ki, qurdəm, sən quzı, təqsiriñ budur düzü» və yazıq quzunu sürüdi meşəyə.*
- 8 Quzı – quzu. Mətdə *qurt* gedib.
- 9 İçürdi – içirdi. Bax: haşiyə *İçürsün* I hissə, səh. 48.
- 10 Seyd – ov.
- 11 Bihəya – həyası olmayan.
- 12 Nə için – nə üçün. Burada və II hissənin 10, 42, 113, 147 və 152-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 15 və 128-ci səhifələrində *neyçün*, 63-cü səhifəsində isə *neçün* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 13 Bulandırırəsən – bulandırırсан. II hissənin 64-cü səhifəsində *dal* ilə *rey* arasında *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 14 İçirəm – II hissənin 158-ci səhifəsində *İçürəm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *İçürsün* I hissə, səh. 48.

برده دیدی: «بس بیلدیر یایده ده منم تامی نه سبیه سوگمش سن؟»
 اوزی آغلیوب جواب ویردی: «انصاف ایت، بیلدیر یایده من هله
 آنادنده اولمامش دیم.» قورت آجیقه گلوب دیدی: «گورورم سنی سوز
 ایله یورماق اولماز. من که قوردم سن قوزی، تقصیرک بودردوزی.»
 بیله دیوب یازیی قوزونی سورودی میشه یه .
 آتالار سوزی : قورت توکینی دگیشر خاصیتنی دگیشمز .
 قورتدان چوبان اولماز . دگیرمان بیلدیگین ایلر ، چاقچاق
 باشین آغریدار .

پایز

ایله که پایز موسمی یتوشیر گونلر یواش یواش گوده لور .

گیجه لراوزانور. هوا باشلیور ساووقلاشمقه. چوخ وقتی یاغیش یاغور،

bir də dedi: «Bəs bildir¹ yaydə də mənim atamı nə səbəbə sögmüşsən?». Quzı ağlıyub cəvab verdi: «İnsaf et, bildir yaydə mən hələ anadən də olmamışdım». Qurt acıqə gəlüb dedi: «Görürəm², səni söz ilə yormağ olmaz; Mən ki, qurdəm, sən – quzı, təqsirin budur³ düzi». Beylə deyüb yazıq quzunı⁴ sürüdi meşəyə.

Atalar sözi: Qurt tükini dəğişər, xasiyyətini dəğişməz. Qurtdan çoban olmaz. Dəğirman bildigin eylər, çaqçaq⁵ başın ağrıdar⁶.

Payız⁷

Eylə ki, payız mövsimi yetüşir, günlər yəvaş-yəvaş gödəlür⁸, gecələr uzanur, həva başlıyur savuqlaşməqə. Çox vəqti yağış yağur,

---

1 Bildir – keçən il, bildir.

2 Görürəm – bax: haşiyə *görürsənmi* I hissə, səh. 41.

3 Budur – burada və II hissənin 6, 21, 129, 137 və 157-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 70 və 149-cu səhifələrində fərqli yazılış formasına (*dal* ilə *rey* arasında *vav*) rast gəlinir.

4 Quzunı – quzunu. Burada və II hissənin 21-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 112-ci səhifəsində *quzunı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 Çaqçaq – qapını döymək üçün ona vurulan dəmir toxmaqdan ibarət alət, çaxçax.

6 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində sonuncu atalar sözü verilməyib.

7 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində fərqli verilib: *Eylə ki, payız girir həva sovuqlaşır, yağış yağır, duman yer üzünü tutur və bulut gögi bürüyür. Gün qısalır, gecə uzanur. Sovuq yel əsüb ağaclardan, güldən saralmış yapraqı tökür. Bağların meyvəsi savulur. Dirilgilərdən səbziyyat, məsələn, turp, kök, soğan, kələm yığılır, qış üçün tədarük olur. Quşların çoxusu isti yerlərə uçub gedirlər. Kənd xəlqinin payız fəsli işləri az olub, azuqələri bol olur. Köçərilər yaylaqdən enirlər qışlaqlarına. Şagirdlər başlayurlar məktəblərə gedüb dərəcə məşğul olurlar.*

8 Gödəlür – gödəlir. II hissənin 85–86 və 101-ci səhifələrində *gödəlir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

دومان وچسگين اولور، بوات گوگين اوزيني بورويور. خزان يلى اسوب آغاجلارڭ سارالمش ياپراقلاريني توكور، باغلارڭ ميوه لرى مثالا: آما، امرود، اوزوم، حيوا و نار يتوشور. بوستانلارڭده محصولاتي كه عبارت اوله قاوون، قارپوز، كلم، كوك، قارتوفلى، سوغان، سارمساق و غيرى سبزلردن يغلوب قيش ايچون تدارك اولونور. قوشلارڭ چوخوسى مثالا: قرانقوش، بلبل، سفرچين، بيلديرچين، ليلك قاز، دوربا، و غيريلرى ايستي يرلرد اوچوب گيديرلر. پايئزفصلى كند اهلنڭ ايشى آزه، آزوقه لرى بول اولور. كوچريلر يايلاقدن فيشلاقلرينه انيرلر. شاگردلر مکتبه گيدوب درسلارينه مشغول اولورلار

آتالار سوزى: جوجهنى پايئزده سانارلار، هر ميوه نڭ بر دادى اولور.

تاپماچه ار: اتيندن كباب اولماز، قانندن كاسه دولار؟ آغاج باشنده سارى يوماق؟ آغاج باشنده دارى قويوسى؟! آغاج باشنده اونلو داغارجق.

يا كالتما: آقيل قويروق قيرقاول - گل بو گوله گير قيل قويروق قيرقاول.

duman və çiskin olur, bulut gögin üzünü bürüyür. Xəzan yeli əsüb ağacların saralmış yapraqlarını tökür, bağların meyvələri, məsələn, alma, əmrud¹, üzüm, heyva və nar yetüşür. Bostanların də məhsulət² ki, ibarət olə³ qavun, qarpuz, kələm, kök, qartofli⁴, soğan, sarımsaq və geyri səbzilərdən⁵ yığılub⁶ qış üçün tədarük olunur⁷. Quşların çoxusu, məsələn, qəranquş, bülbül, sığırcın, bildirçin, leylək⁸, qaz, durna və geyriləri isti yerlərə uçub gedirlər⁹. Payız fəslə kənd əhlinin¹⁰ işi az, azuqələri bol olur. Köçərilər yaylaqdən qışlaqlərinə enirlər¹¹. Şagirdlər məktəbə gedüb dərslərinə məşğul olurlar.

Atalar sözi: Cücəni payızdə sanarlar. Hər meyvənin bir dadı olur.

Tapmacələr¹²: Ətindən kəbab olmaz, qanından kasə¹³ dolar¹⁴. Ağac başında sarı yumaq¹⁵. Ağac başında darı quyusu¹⁶. Ağac başında unlu dağarcıq^{17, 18}.

Yanaltma: A qılquyruq qırqavul¹⁹! Gəl bu gölə gir, qılquyruq qırqavul²⁰!

-
- 1 Əmrud – armud.
  - 2 Məhsulət – məhsulu.
  - 3 Olə – ola. Burada və II hissənin III və 138-ci (*olə-olə*) səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 9-cu səhifəsində *ola* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 4 Qartofli – kartof. II hissənin 65-ci səhifəsində *qartofel* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 5 Səbzilərdən – burada: meyvə-tərəvəzdən.
  - 6 Yığılub – burada və II hissənin 131-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, I hissənin 56-cı səhifəsində *yığılır*, II hissənin 99-cu səhifəsində *yığılar*, II hissənin 83 və 110-cu səhifələrində, II hissənin 109-cu səhifəsində *yığırlər*). II hissənin 74-cü səhifəsində *yıqılub* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 55 və 91-ci səhifələrində *yıqub*, II hissənin 119-cu səhifəsində *yıquşur*).
  - 7 Olunur – burada və II hissənin 89-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin II, V, 93 və 100-cü səhifələrində *olunur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (V, 93 və 100-cü səhifələrində (həmçinin II hissənin I səhifəsində *olunmuşdur*, II səhifəsində *olundi*, 126-cı səhifəsində *olunmuş* formalarının yazılışında) *lam* ilə *nun* arasında *vav* verilməyib).
  - 8 Leylək – hacileylək.
  - 9 Gedirlər – burada və II hissənin 2-3, 56, 81, 92 və 119-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 140-cı səhifəsində *gedürlər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 10 Əhlinin – burada: əhalisinin.
  - 11 Enirlər – II hissənin 103-cü səhifəsində *yenür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 12 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində tapmacalar verilməyib.
  - 13 Kasə – ağzıgen çini qab, kasa. Bax: haşiyə A I hissə, səh. 18.
  - 14 Nar.
  - 15 Heyva.
  - 16 Əncir.
  - 17 Dağarcıq – dəridən tikilən kiçik torba.
  - 18 İydə.
  - 19 Qırqavul – qırqovul. Bu səhifədə (iki dəfə) hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 34 və 100-cu səhifələrində *qaf* ilə *rey* arasında *yey* verilməyən fərqli yazılış forması qəbul olunub.
  - 20 Bu yanaltmada işlənən *gölə* sözü hazırda *kola* kimi də işlənir.

تولكى و اوزوم

بر تولكى بر گونى گيردى بر باغه

باخدى اوراده صوله و ساغه

گوردى او باغده اوزوم سارالوب

بمضى سالخوملىرى دگوب قارالوب

اوباخوب حيران قالدى برنلاره

گوردى يمگه يوخدر بر چاره

چونكه سالخوملىر اوجاده ايدى

هيچ بر طرفدن ال چاتمى ايدى

تولكى دورت يانين باغك دولاندى

تولكى آغانك آغزى سولاندى.

گزدى اوچ ساعت اولمادى برزاد

دوتسدى آجيني تولكينك افراط

ديدى : « دگمىوب هله قورادر،

پس بونك دگمكى هله صورادر،

قورانى يسهم ديشيم قامشار .

بيله ميوهنى يمك مى اولار؟»

Tülki və üzüm¹

Bir tülki bir günü girdi bir bağə,
Baxdı oradə solə və sağə.
Gördi o bağdə üzüm saralub,
Bə'zi salxumləri² dəgüb qaralub.
O baxub heyran qaldı bunlarə,
Gördi yeməgə yoxdur bir çarə.
Çünki salxumlar ucadə idi,
Heç bir tərəfdən əl çatməz idi.
Tülki dörd yanın bağın dolandı,
Tülki ağanın ağzı sulandı.
Gəzdi üç saət, olmadı³ bir zad,
Dutdı acığı⁴ tülkini ifrat⁵.
Dedi: «Dəgmiyüb, hələ qoradur,
Pəs bunun dəgməgi hələ soradur⁶.
Qoranı yesəm dişim qamaşar,
Beylə meyvəni yeməkmi olar?»

-
- 1 Tülki və üzüm – İ.A.Krılovun «Лисица и Виноград» təmsilinin Rəşid bəy Əfəndiyev tərəfindən edilmiş tərcüməsidir (Həsənova R.Y. Ədəbi əlaqələr tarixindən, Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1991, səh. 62). Bu təmsilin Həsənəliyağa xan Qaradaği tərəfindən edilmiş tərcüməsi II hissənin 41-42-ci səhifələrində yer alıb. II hissənin 39-cu səhifəsində eyni məzmunlu «Pişigin əli ətə çatmaz, deyər, qoxuyubdur» adı altında kiçik hekayə verilir.
  - 2 Salxumləri – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *salxumlar* verilib.
  - 3 Olmadı – burada və II hissənin 104-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 24 və 68-ci səhifələrində *olmadı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 4 Acığı – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *acıqı* verilib.
  - 5 İfrat – həddindən artıq.
  - 6 Soradur – sonradır. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *soyradır* verilib.

مئلر : پشىگكڭ اغزى اته چاتم-از دىير نه قوخولودر .
 آيى ميشهدن كوسوب ميشهنگڭ خبرى يوخ . اوغرو فالانه يانار
 صاحب گيدنه .

ايت و قورت

برايت ديشقاريدده ياتاركن بر آج قورت
 آنك اوستينه هجوم ايدوب ايستهدى
 كه يسوز . ايت ديدى: «اي قورت
 صبر ايله منى يمه چونكه بو حالده
 چوخ آرىقم . بر آز مهلت وير، تاكه
 آغامك تويى اولاجاق، ييم بول اولار ييوب كوكلرم، اول وقت
 منى بينده لذت آپارارسن.» قورت ايتە اينانوب گيتدى . وقتيكه
 قورت ايكمجى دفعه گلدى ايتى دام اوسته اوزانمش گوروب
 ديدى: «توى اولوبدرمى؟» ايت جواب ويردى: «اي قورت !
 هرگاه برده منى ديشقاريدده يياتمش گورسهن دخى تويى
 گوزلهمه .»

مئلر نسيه دها كيرمز كيسه يه . آتڭ اولومى ايتڭ بايرامى در .

Məsəllər: Pişiqin ağzı ətə çatmaz, deyər: «Nə qoxuludur!». Ayı meşədən kəsüb, meşəniñ xəbəri yox. Oğru qalanə yanar¹, sahib gedənə.

İt və qurt²

Bir it dıışqarıdə³ yatarkən bir ac qurt onıñ⁴ üstinə hücum edüb istədi ki, yesün. İt dedi: «Ey qurt, səbr eylə, məni yemə, çünki bu haldə çox arıqəm. Bir az möhlət ver ta ki, ağamıñ toyı olacaq⁵, yem bol olar, yeyüb⁶ kökələrəm, ol vəqt məni yeyəndə ləzzət apararsən». Qurt itə inanub getdi. Vəqti ki, qurt ikimci⁷ dəf'ə gəldi iti dam üstə uzanmış görüb dedi: «Toy olubdurmu?». İt cəvab verdi⁸: «Ey qurt! Hərgah bir də məni dıışqarıdə yatmış görsən⁹, dəxi¹⁰ toyı gözləmə».

Məsəllər¹¹: Nisyə dəha girməz kisəyə. Atıñ ölümü itiñ bayramıdır.

-
- 1 Yanar – burada və II hissənin 11 və 47-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 119-cu səhifəsində *yənar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 İt və qurt – L.N.Tolstoyun «*Собака и Волк*» adlı təmsilinin tərcüməsidir.
  - 3 Dıışqarıdə – bayırda, çöldə, eşiydə, dıışarıda.
  - 4 Onıñ – onun. Mətdə *anıñ* gedib.
  - 5 Olacaq – burada və II hissənin 88 və 95-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 36-cı səhifəsində *olacəq*, II hissənin 81-ci səhifəsində *oləçaq* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 6 Olar, yeyüb – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *olub* verilib.
  - 7 İkimci – ikinci. Burada və II hissənin I-III, 5, 76 və 82-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 65, II hissənin 100-cü səhifələrində *ikinci* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 8 Verdi – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *verdi ki* verilib.
  - 9 Görsən – «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində *görsön* verilib.
  - 10 Dəxi – bir daha, əlavə olaraq, həmçinin, da (də). II hissənin 164-cü səhifəsində *dəxi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 11 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində atalar sözü verilməyib.

قىش

قىشدا گون گىج چىخور اما تىز باتور، و اىستىسىده آز اولور، اوگا گوره قىش گونلى ساووق و سازاق اولور. ديقابىرگ دو قوزمىچى گونى ايلك اگ گودك گونيدر. بو فصلده تىز تىز قار ياغوب هفته لرايله اريميور، ير و سولار دوگور. قوشلارگ چوخوسى اىستى يرلرده اولور، جوجيلر قاچوب يرگ آلتنده گىزلنورلر . بزملة قىشليان آنجاق آلا قارغا، دولاشا، سرچه و ساغساقان اولور. قىشدا

خلق اوجاق و بوخارى قالدوب ايلورى اىستى ساخليورلر و ايودن چىخانده اىستى لباس گيورلر .

مثل : قىش قىشديقن يرده ايلر گوگده ايله مز .

Qış¹

Qışdə gün gec çıxur², əmma tez batur və istisi də az olur, oña görə qış günləri savuq və sazaq³ olur. Deqabrın doqquzımcı günü⁴ ilin ən gödək günüdür. Bu fəsldə tez-tez qar yağub həftələr ilə ərimiyür, yer və sular doqur⁵. Quşların çoxusu isti yerlərdə olur, cücilər qaçub yerin altındə gizləniirlər. Bizimlə qışlıyan ancaq ala qarğa⁶, dolaşa⁷, sərçə və sağsaqan olur. Qışdə xəlq ocaq və buxarı⁸ qalıyub evləri isti saxlıyurlər və evdən çıxandə isti libas geyürlər.

Məsəl⁹: Qış qışdıqın¹⁰ yerdə eylər, gögdə eyləməz¹¹.

-
- 1 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində fərqli verilib: *Qışdə gün gec qalxır və tez batur, istisi də az əsər edir. Buja görə qış günləri gödək və sovuq olur. Bu fəsldə tez-tez qar yağar, yer və su doqur və həftələrlə qar əriməz. Qışdə ağacların hamusunun yaprağı tökülüb çıplaq qalır. Yarpaqlu qalan ağac ancaq şam və ardış və həmişəcəvan ağaclardur ki, onların yapraq əvəzinə tikanları olur. Qışdə quşların çoxusu isti yerdədür, hətta cücilər də yer altına girir. Biz ilə qışlıyan ancaq qarğa, dolaşa, sərçə, sağsaqandur. Xəlq ocaq və buxaru qalıyurlər ki, evlərdə isti olsun və evdən çıxandə qalın libas geyürlər.*
  - 2 Çıxur – çıxır. Burada və II hissənin 69-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 88 və 135-ci səhifələrində *çixır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 Sazaq – şaxta, sazaq. II hissənin 55-ci səhifəsində *səzağ* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 4 Deqabrın doqquzımcı günü – dekabrın iyirmi birinci günü.
  - 5 Doqur – donur. II hissənin 118-119-cu səhifələrində *doqur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 6 Ala qarğa – döşü boz rəngli qarğa.
  - 7 Dolaşa – qarğa cinsindən kiçik qara rəngli quş, zağca.
  - 8 Buxarı – divar içində hörülmüş ocaq, buxarı.
  - 9 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində aşağıdakı atalar sözü verilib: *Yaz əkinçi, qış dilənçi. Hər kəs öz aktığını biçər.* Bu iki atalar sözündən sonra *Nəsx xəttində və Qur'ani-Şərifdən olan dərslər* gəlir. Burada on dörd səhifəlik material verilir. Biz bu materialı əlavələrdə ayrıca təqdim etmişik.
  - 10 Qışdıqın – qışlığını.
  - 11 Eyləməz – etməz. Burada və II hissənin 44 və 149-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin V səhifəsində *etməz* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

اوپچی بزه یاغیدر   اوچی جنت بساعیدر
 اوچی یغسار گتوره   اوچی دوروب داغیدار
 تاپماچه :

قوشلاره رحم ایلیون

بلبل اوزاق و ایستی یرلردن اوچوب
 گلدی . اوزینه یووا تیکدی و بالا
 چیخارتدی . بلبل چوخ شاد ایدی که
 اونک کلفتی وار. بالالارینه ده آناسنک
 یاننده خوش کیچردی. بر اوشاق بلبله

جله قوروب اونی دوتدی و قفسه سالدی.

بیچاره بلبل اولکی آزادقنی یادینه سالوب فسه ایدیردی و خردهجه
 صاحب سز قالان عزیز بالالاریندن اوتری اوره گی یانوردی. بر دفعه
 اوشاق یادیندن چخوب قفسه سو قویماشدی بیچاره بلبل قفسک
 ایچنده غصه دن و سوسزلق دن هلاک اولوب بالالاری ده آناسز قالوب
 آجلقدن تلف اولدیلار .

آتالار سوزی: رحمت دوزه نه لعنت پوزانه .

Tapmaçə¹:
Üçü bizə yağıdur,
Üçü cənnət bağıdur.
Üçü yığar gətürər,
Üçü durub² dağıdar³.

Quşlarə rəhm eyliyün⁴

Bülbül uzaq və isti yerlərdən uçub gəldi. Özinə yuva tikdi və bala çıxartdı. Bülbül çox şad idi ki, onun külfəti var. Balalarına də anasının yanında xoş keçürdi⁵. Bir uşaq bülbülə cələ qurub onu dutdı və qəfəsə saldı.

Biçarə bülbül əvvəlki azadlığını yadınə salub güssə⁶ edirdi və xurdəcə sahibsiz qalan əziz balalarından ötri üreği yanurdu⁷. Bir dəf'ə uşaq yadından çıxub qəfəsə su qoymamışdı, biçarə bülbül qəfəsinə içində güssədən və susuzluqdan həlak olub, balaları⁸ də anasız qalub aclıqdan tələf oldılar.

Atalar sözi⁹: Rəhmət düzənə¹⁰, lə'nət pozanə.

-
- 1 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində tapmaca verilməyib.
  - 2 Durub – ayağa qalxıb, başlayıb, durub. Burada və II hissənin 2, 7, 20, 36, 42, 46-47, 54, 56, 63, 66, 80, 95, 118, 137 və 149-cu səhifələrində bu mənalarda işlənir. II hissənin 31-ci səhifəsində *durub* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. I hissənin 25, II hissənin 7, 21, 25, 41, 83, 94, 118, 127, 141, 143, 157 və 162-ci səhifələrində *dayanıb*, *durub* mənasında işlənir.
  - 3 Qış, yaz, yay, payız.
  - 4 Eyliyün – edin. Burada və I hissənin 66-cı, II hissənin 3-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 2-3-cü səhifələrində *edin* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Quşlarə rəhm eyliyün – Şeyx Bəhaəddin Amilinin (1547–1622) «*Kəşkül*» əsərində keçən mövzu əsasında. «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində bu kiçik hekayə verilməyib.
  - 5 Keçürdi – keçirdi. Burada və II hissənin 35, 164-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 132-ci səhifəsində *kaf* ilə *çim* arasında *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *keçürsün* I hissə, səh. 48.
  - 6 Güssə – qüssə.
  - 7 Yanurdu – yanırıdı. II hissənin 76 və 155-ci səhifələrində *yanır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 8 Balaları – burada və II hissənin 128 və 150-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 50-ci səhifəsində *balaları* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 9 «Vətən dili»nin II, V nəşrlərində atalar sözü verilməyib.
  - 10 Düzənə – düzəldənə, düzənə.

فهرست

ایت و عکسی (نظم)	۳۷	برمجبی قسم	
اصلان و قورباغه	«	نقش ایچون سرمشقلر	۱
شیر و سیچان	۳۸	یازی ایچون سرمشقلر	۲
اوشاق و ایلان (نظم)	«	الفبا تازه قاعده اینله	۴
کپنک و آری	۳۹	کوپه و قازان	۶
بابا و نوه‌سی	«	کار، کور و چولاق	۱۶
بهار (نظم)	۴۰	آت و خیش	۲۰
اصلان و انسان	«	قورت و چوبان	۲۱
دیلنجی و ایت	۴۱	قارغا و ساغساقان	۲۲
اکینچی و اوغلی	۴۲	آخساق و کور	۲۳
لایلا - (نظم)	۴۳	مهربان قارداس	۲۵
قاز و دورنا	۴۴	نردبان	۲۷
دوه و اوزون قولاغ	«	ایکینجی قسم	
اوشاقلار و قوش	۴۵	اوشاق و گوزلک	۳۱
قورت و دورنا	۴۶	بو گونک ایشینی صداحه قویمه	۳۴
ایکی یولداس	۴۷	اصلان دریسینه گیرن ایشک	«
سیچانلار (نظم)	«	دوستلکک تأثیری (نظم)	«
مارال و اوزوم تنگی	۴۸	قاراجی	۳۵
باغبان و اوغوللاری	۴۹	خروس و مروارید دانه‌سی (نظم)	۳۶
نوروز - (نظم)	۵۰	هر ایشده نظام لازمدر	«
بلبل و قارشقه	«	ایکی دوست	«
یاز (بهار)	۵۲	چوبان و گوزبی (نظم)	۳۷
بنفشه (نظم)	۵۳		

Fihrist¹

Birimci² qism³			
Nəqş üçün ⁴ sərməşqlər ⁵	1	İt və əksi (nəzm)	37
Yazı üçün ⁶ sərməşqlər	2	Əslan və qurbağə	-
Əlifba tazə qaidə ilə	4	Şir və siçan	38
Küpə ⁷ və qazan ⁸	6	Uşaq və ilan (nəzm)	-
Kar, kor və çolaq	16	Kəpənək və arı	39
At və xış	20	Baba və nəvəsi	-
Qurt və çoban	21	Bəhar (nəzm)	40
Qarğa və sağsaqan	22	Əslan və insan	-
Axsaq və kor	23	Dilənçi və it	41
Mehriban qardaş	25	Əkinçi və oğlu	42
Nərdiban	27	Layla (nəzm)	43
		Qaz və durna	44
		Dəvə və uzunqulağ	-
		Uşaqlar və quş	45
		Qurt və durna	46
		İki yoldaş	47
		Siçanlar (nəzm)	-
		Maral və üzüm tənəgi	48
		Bağban və oğulları	49
		Novruz (nəzm)	50
		Bülbül və qarışqə	-
		Yaz (bəhar)	52
		Bənəfşə (nəzm)	53
İkinci qism			
Uşaq və gözlik	33 ⁹		
Bu günüñ işini səbahə qoymə	34		
Əslan dərisinə girən eşşək	-		
Dostlıqıñ tə'siri (nəzm)	-		
Qaraçı	35		
Xorus və mirvarid danəsi (nəzm)	36 ¹⁰		
Hər işdə nizam lazımdur	-		
İki dost	-		
Çoban və güzgi (nəzm)	37		

1 Fihrist – mündəricat.

2 Birimci – birinci. II hissənin I, II və 48-ci səhifələrində *birinci* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

3 Qism – hissə

4 Nəqş üçün – burada: şəkil çəkmək üçün.

5 Sərməşqlər – nümunələr.

6 Yazı üçün – hüsnxət üçün.

7 Küpə – gildən bişirilən müxtəlif ölçülü saxsı qab, küpə.

8 Bu başlıq bura deyil, II hissənin mündəricatına aiddir ki, orada da öz növbəsində verilib.

9 33 – kitabda səhvən 31 yazılıb.

10 Xorus və mirvarid danəsi (nəzm) 36 – *Hər işdə nizam lazımdur* – başlığı ilə yerləri səhv verilib.

پایز	۵۹	اوشاق و کینک	۵۴
تولکی و اوزوم (نظم)	۶۱	قورت و کیچی	۵۵
ایت وقورت	۶۲	پای	»
قیش -	۶۳	ایلان و زهلی - (نظم)	۵۷
قوشلاره رخم ایلیون .	۶۴	قورت و قوزی	۵۸

Fihrist

Uşaq və kəpənək	54	Payız	59
Qurt və keçi	55	Tülki və üzüm (nəzm)	61
Yay	-	İt və qurt	62
İlan və zəli (nəzm)	57	Qış	63
Qurt və quzu	58	Quşlarə rəhm eyliyün	64

РОДНАЯ РѢЧЬ

Часть I.

ТАТАРСКАЯ АЗБУКА

АДЕРБЕЙДЖАНСКАГО НАРЪЧІЯ.

СОСТАВЛЕННАЯ ПО ЗВУКОВОМУ СПОСОБУ,

ПЕРВЫЕ УРОКИ ЧТЕНІЯ, ОБРАЗЦЫ РИСОВАНІЯ и ПРОПИСИ
ПО ГЕНЕТИЧЕСКОМУ МЕТОДУ.

Сост. А. О. Черняевскій.

Бывшій Инспекторъ Татарскаго Отдѣленія Закавказск. Учит. Семинарія.

Постановленіемъ Попечительскаго Совѣта Кавказскаго учебнаго округа, утвержденнымъ Г. Главнначальствующимъ, рекомендовано въ качествѣ учебнаго руководства для татарскихъ училищъ Кавказскаго учебнаго округа.

Издание 7-е, дополненное иллюстраціями при жизни самимъ авторомъ и разработанное законоучителемъ Закавказск. Учит. Семинаріи Фридуновъ-бекомъ Кочарлинскимъ.

цѣна 35 коп.

ТИФЛИСЬ 1910 г.

Литогр. Т-ва Левитъ и Месникъ. — Типограф. Гр. тов.

РОДНАЯ РЪЧЬ

Часть I

ТАТАРСКАЯ АЗБУКА

АДЕРБЕЙДЖАНСКАГО НАРЪЧІЯ,

СОСТАВЛЕННАЯ ПО ЗВУКОВОМУ СПОСОБУ

**ПЕРВЫЕ УРОКИ ЧТЕНІЯ, ОБРАЗЦЫ РИСОВАНІЯ и ПРОПИСИ
ПО ГЕНЕТИЧЕСКОМУ МЕТОДУ**

Сост. А.О. Черняевскій

Бывшій Инспекторъ Татарскаго Отдѣленія Закавказск. Учит.
Семинарія

**Постановленіемъ Попечительскаго Совѣта Кавказскаго учебнаго
округа, утвержденнымъ Г. Главноначальствующимъ, рекомендовано въ
качествѣ учебнаго руководства для татарскихъ училищъ Кавказскаго
учебнаго округа**

**Издание 7-е, дополненное иллюстраціями при жизни самимъ авторомъ
и разработанное законоучителемъ Закавказск. Учит. Семинаріи
Фридунъ-бекомъ Кочарлинскимъ**

цѣна 35 коп.

ТИФЛИСЪ, 1910 г.

Литогр. Т-ва Левитъ и Месникъ – Типограф. Гр. тов.

«Vətən dili» I hissəsinin II, V nəşrlərində Nəsx xəttində və Qur'ani-Şərifdən olan dərslər başlığı ilə verilən ayrıca bir qism:

Nəsx xəttində və Qur'ani-Şərifdən olan dərslər

Tənbəl və sə'yli¹

Tənbəl dedi: «Bu gün oynaram və səbah oxuyaram». Sə'yli dedi: «Bu gün oxuyaram və səbah oynaram və gəzərəm».

Kor²

Bir kor bir qəranlıq gecədə sənəğini doldurub yol ilə əlində bir çırağ gəldirdi. Birisi onə rast gəlüb dedi ki, ey kor, saña gecə və gündüz birdür, bu çırağ nə lazımdur? Dedi ki, ta səniñ kimi kordil³ mənim sənəgimi görsün və sındırmasun.

Dəvə və uzunqulağ⁴

Bir dəvə bir uzunqulağ ilə yoldaş gedürdilər. Bir böyük çayın qırağına yetüşdilər. Əvvəl dəvə girdi. Su onıñ belindən idi. Uzunqulağı çağırub dedi ki, gəl, su mənim belindən yuxarı degil. Uzunqulağ cəvab verdi ki, doğru deyirsən, əmma səniñ belindən olan mənim başımdən aşar.

Tərլan və balası⁵

Tərլan öz həmcüfti ilə bir uca qayanın başında yuva dutmuşdilər və balalarınıñ təamından ötri həmişə şikarə gedürdilər. Bir gün erkək tərլan bir uzaq yerə şikarə getmişdi, əmma dişisi yuvasında qərar dutmuşdı. Gördi ki, bir gögərçin həvadə uçır. Həman saət dişisi tərլan o gögərçini şikarə edüb balalarınıñ arasında qismət eylədi, əmma böyük balası anasının şücaətini görüb təvəqqe' eylədi ki, onı də özi ilə şikarə aparsun. Anası cəvab verdi ki, hələ sən tıflsən, şikarə gedən vəqtin degil. Əgərçi bala tərլan anasının sözindən sakit oldı, vələkin qəlbində şikarə arzusu var idi. İttifaqən bir vəqtdə atası də, anası də şikarə getmişdilər. Həman bala tərլan bir gögərçin görüb onı şikarə etmək qəsdı ilə yuvasından pərvaz eylədi, çünki onıñ balü pəri⁶ kamil degildi. Gögərçini şikarə etmək mümkün olmıyub qayanın ətəginə düşdi və hərçənd sə'y eylədi, yuvasına dəxi uçub qalxə bilmədi. Bu halda bir tülki bala tərլanı yerdə hərəkətsiz görüb dutdı və özünə təam eylədi.

Atalar sözi: Əyaq-əyaq nərdibənə çıxarlər. Arığə batman də yükdür. Zənn əyləməğin yerdən tülki çıxar. Adəmin başınə nə gəlsə, özindəndür. Axırki peşimanlıq fayidə verməz. Qaşımaqə dırnaq istər. Yavaş gedən yorulmaz.

1 Tənbəl və sə'yli – bax: haşiyə *Bu günün işini səbahə qoyma* I hissə, səh. 34.

2 Kor – Əbdürrəhman Caminin (1414–1492) «*Baharistan*» əsərində keçən mövzu əsasında.

3 Kordil – qəlbi qara.

4 Dəvə və uzunqulağ – bax: haşiyə *Dəvə və uzunqulağ* I hissə, səh. 44.

5 Tərլan balası – bax: haşiyə *Tərլan balası* II hissə, səh. 50.

6 Balü pəri – qol-qanadı.

Qur'ani-Şərifdən yazılan dərslər¹

Dualər

Türkicə	Ərəbcə
<p>Pərvərdigara! Rəhm eylə maña Qur'ani-Şərif hörmətinə və bu Qur'anı mənim üçün nur verən, göstərən qıl ki, oña tabe' olub mərhəmət əxz eyliyüm. Pərvərdigara! Yadımə gətür mənim bu Qur'ani-Şərifdən o zadı ki, unutdum və bildir maña o zadı ki, qanmadum. Gecə və gündüziñ hər vəqtində onı oxuməqi maña qismət eylə, ey aləmləriñ Pərvərdigarı. Mənim üçün onı hüccət və dəlil qıl. Pərvərdigara, nəf' ver maña və ucalt məni Qur'ani-Məcid hörmətinə və hidayət eylə məni onıñ hikmətlü olan ayətləri hörməti və vasitəsi ilə və qəbul eylə mənim tövbəmi, çünki Sənsən əncəq Tövbələri qəbul edən və qəbul eylə məndən mənim əməllərimi bidürüsti ki, Sənsən hacətləri Eşidici və Bilici və bağışlə məni. Həqqən, Sənsən Günahləri bağışlıyan və Kərim kimsənə! Amin.</p>	<p>ALLAHÜMMƏ İRHƏMNİ BİL-QUR'ANİ VA-C'ƏLHÜ Lİ İMAMƏN VƏ NURƏN VƏ HÜDƏN VƏ RƏHMƏTƏN! ALLAHÜMMƏ ZƏKKİRİNİ MİNHÜ MA NƏSİTÜ VƏ ƏLLİMİNİ MİNHÜ MA CƏHİLTÜ VƏ-RZÜQNİ TİLAVƏTÜHÜ ANA'ƏL- LEYLİ VƏ ƏTRAFƏN-NƏHARİ VƏ-C'ƏLHÜ HÜCCƏTƏN Lİ YA RƏBBƏL-ALƏMİN! ALLAHÜMMƏ-NFƏ'Nİ VƏ- RFƏ'Nİ BİL-QUR'ANİL-ƏZİM VƏ ƏHDİNİ BİL-AYATİ VƏZ- ZİKRİL-HƏKİM VƏTÜB ƏLEYİYƏ İNNƏKƏ ƏNTƏT-TƏVVABÜR- RƏHİM VƏTƏQƏBBƏL MİNNİ İNNƏKƏ ƏNTƏS-SƏMİ'ÜL-ƏLİM VƏ-ĞFİR Lİ İNNƏKƏ ƏNTƏL- ĞƏFÜRÜL-KƏRİM!</p>

1 Burada əl-Fatihə (Kitabı açan), əl-İxlas (Yalnız Allaha məxsus olan sifətlər), ən-Nəsr (Kömək), əl-Fələq (Sübh), ən-Nas (İnsanlar), əl-Kovsər (Kövsər), əl-Cumə (Cümə), ən-Nəbə' (Böyük xəbər) surələri, Ayətül-kürsi verilib (Surə adlarının tərcümələri «Qurani-Kərim»in Azərbaycan dilinə Z.M.Bünyadov və V.M.Məmmədəliyevin etdikləri tərcüməyə əsasən verilib: Bünyadov Z.M., Məmmədəliyev V.M. «Qurani-Kərim»in Azərbaycan dilinə tərcüməsi, Bakı: «Qismət» Nəşriyyat və Poliqrafiyası, 1997. – 656 s.).

Dərs başlanandə oxunan dua

Pərvərdigara! Qismət eylə maña bir nəf'lü elm və kamil olan yaddaş və mərhəmət eylə maña bir zəhn və təbiət ki, xoşhallıq gətürə və əta eylə maña pakizə olan fəhm və afaq! Pərvərdigara! Mühəyya eylə mənim için o zadı ki, elmi-təhsil etməkdə maña lazım olar! Pərvərdigara! Açı bizim üzimizə fəzl və mərhəmət qapuləriñi və müyəssər eylə bizə öz elm və bəxşiş xəzinələriñi Öz mehribanlıqıñ hörmətinə, ey rəhm edənləriñ Rəhimraqı! Amin!

ALLAHÜMMƏ-RZÜQNI İLMƏN NAFİ'ƏN VƏ HİFZƏN KAMİLƏN VƏ ZİHNƏN ŞAMİLƏN VƏ TƏB'ƏN RƏZİYYƏN VƏ FƏHMƏN ZƏKİYYƏN VƏ TÖVFİQƏN LİTƏHSİLİL-ÜLUM! ALLAHÜMMƏ-FTƏH ƏLEYNA ƏBVABƏ FƏZLİKƏ VƏ RƏHMƏTİKƏ VƏ YƏSSİR ƏLEYNA XƏZAINƏ İLMİKƏ VƏ İHSANİKƏ BİRƏHMƏTİKƏ YA ƏRHƏMƏR-RAHİMİN!

Dərs qurtulandə oxunan dua

Şükr olsun Bir Allahə ki, çıxartdı bizi güman və nadanlıq qəranlığındən və işıqlu qıldı Bizim qəlbimizi elm və afaq kəsb etməklə! Pərvərdigara! Bağışlə bizi və bizim ata və anamızı və ustadmızı və səlamət eylə dinimizi və dünyamızı mərhəmətlü və mehriban qıl bizlərə padşahımızı, peyğəmbərləriñ seyyidi Muhəmməd hörmətinə və onıñ pak olan övladı həqqinə! Amin!

ƏL-HƏMDÜ LİL-LAHİL-LƏZİ ƏXRACƏNA MİN ZÜLUMATİL-VƏHMİ VƏL-CƏHL VƏ NƏVVİR QÜLUBƏNA BİTƏHSİLİL-İLMİ VƏL-FƏHM! ALLAHÜMMƏ-ĞFİR LƏNA VƏ LİVALİDEYNA VƏ LİÜSTAZİNA VƏ SƏLLİM DİNƏNA VƏ DÜNYANA VƏ-C'ƏL SÜLTANƏNA RƏUFƏN VƏ MÜŞFİQƏN LƏNA BİHƏQQİ MÜHƏMMƏDİN SEYYİDİL-MÜRSƏLİNƏ VƏ ALİHİT-TƏYYİBİNƏT-TAHİRİN! AMİN!

VƏTƏN DİLİ
II HİSSƏ

2

وَکَرْدَنَ نَامَه

ایکمجو جلد

ترکی آذربایجان دیلنده
تعلیم قرانت و انشاء و املا مشغولیتو ایچون
کتابچه در

مؤلفلری چیرمیا یوسلی و ولوبکوف
قافقاز قطعہ سنگ معارف رئیسو مجلسنده قافقاز به ننگ
صبیان مکتبلرینده تدریس اولنہق اوزره ترجیح ایله قبول
اولونوب قافقاز امور ملکیه رئیسو تصدیق ایدوبداره

قیمتی آلتمش قپکلمر

تغلیس

سزور رخصتیکه دکشکول مطبعه سنده طبع اولنمشدر

۱۳۰۵

Vətən dili

İkinci cild

**Türki-Azərbaycan¹ dilində
Təlimi-qiraət və inşa və imla² məşğuliyyəti üçün
kitabçədür**

Müəllifləri Çernyayevski və Vəlibəgov³

Qafqaz qit'əsinin⁴ Məarif rəisi məclisində Qafqaziyənin
sibyan⁵ məktəblərində təlim olunmaq üzrə tərcih ilə qəbul
olunub⁶ və Qafqaz ümuri-mülkiyyə⁷ rəisi təsdiq edübdür

Qiyməti 60 qəpikdür

Tiflis

Senzor rüxsətilə⁸ «Kəşkül» mətbəəsində təb'⁹ olunmuşdur

1305¹⁰

-
- 1 Türki-Azərbaycan – Azərbaycan, Azərbaycan türkcəsi.
  - 2 Təlimi-qiraət və inşa və imla – qiraət, inşa və imla təlimi.
  - 3 Vəlibəgov – Səfərəli bəy Vəlibəyov haqqında “«Vətən dili»nin müəllifləri” yazısında məlumat verilir (səh. 11).
  - 4 Qit'əsinin – dairəsinin.
  - 5 Sibyan – oğlanlar, yeniyetmələr, burada: ibtidai.
  - 6 Tərcih ilə qəbul olunub – üstünlük verməklə (tövsiyə olunub).
  - 7 Ümuri-mülkiyyə – Mülki işlər.
  - 8 Sensor rüxsətilə – senzuranın icazəsi ilə, izni ilə.
  - 9 Təb' – çap.
  - 10 1305 – 1888-ci il.

وطن دیلی ایله ادلانان کتابچه‌نگ برنجی مسمی تعیین اولنمشدر زاقافقاز ترکلرینک مبتدی مکتبلرنده اولمجی ایل تعلیم ویرمکن اوتری. چونکه ۱۸۸۱مچی ایلده یانوار اینگ ۱۳ نده جانشین قافقازگ تصدیق ایتدیکی تعلیم دستور العملینه موافق کرکرکه قافقاز اهلایسینگ مبتدی مکتبلرینده اولمجی ایل تعلیم تربیه اولونسون هر طایفه‌نگ اوز دیلنده (یعنی آنا دیلنده) . هر چند قانونه کوره لازمدر که روس الف باسینگ تعلیم و تحصیلنه الحق ایکمجی ایلده ابتدا اولونسون اما ایشک آذارینه کوره اکثر اوقات تز باشلانیر یعنی مبتدیله اوز دلینگ الف باسینی قورتارندن صغیره .

وطن دلینگ اولمجی قسمینده مندرج اولان مطالب روسقایا ریچ (Русская Речь) روس دیلی نامنده ترتیب تاپمیش و مکاتب ترکیه‌یه مخصوص اولان رساله ده داخل اولوبدر و بو جهتله ترکله ایچون روسکی ریچ ادلانان کتابچه‌نگ تعلیمی اسانلاشیر زیراکه همان رساله‌ده بولوزان مطالبه مبتدیله وطن دلینگ

Müqəddimə

«Vətən dili» ilə adlanan kitabçənin¹ birinci qismi tə'yin olunmuşdur² Zaqafqaz türklərinin³ mübtədi⁴ məktəblərində əvvəlinci il tə'lim verməkdən ötri⁵. Çünki 1881-mci ildə yanvar ayının 13-ndə⁶ canişini-Qafqazın⁷ təsdiq etdiyi⁸ tə'lim⁹ dəsturüləməlinə¹⁰ müvafiq gərəkdir ki, Qafqaz əhalisinin mübtədi məktəblərində əvvəlinci il tə'lim-tərbiyə olunsun hər tayifənin¹¹ öz dilində (yə'ni Ana dilində). Hərçənd qanunə görə lazımdır ki, rus¹² əlifbasının tə'lim və təhsilinə əncəq¹³ ikimci ildə ibtida olunsun¹⁴, amma¹⁵ işin axarınə görə əksər ovqat¹⁶ tez başlanı¹⁷, yə'ni mübtədilər öz dilinin əlifbasını qurtarəndən soğrə.

«Vətən dili»nin əvvəlinci qismində mündəric olan¹⁸ mətalib¹⁹ «Rusqaya reç» («Русская речь») «Rus dili» namında²⁰ tərtib tapmış və məkatibi-türkiyyəyə²¹ məxsus olan risalə²² də daxil olubdur və bu cəhətlə türklər için²³ «Ruski reç» adlanan kitabçənin tə'limi asanlaşır, zira ki²⁴, həman risalədə bulunan²⁵ mətalibə mübtədilər «Vətən dili»nin

- 1 Kitabçənin – burada: kitabın. II hissənin VI səhifəsində *kitab* (*kitabdə*) sözü də işlənilir.
- 2 Tə'yin olunmuşdur – burada: nəzərdə tutulmuşdur.
- 3 Zaqafqaz türklərinin – Cənubi Qafqazda yaşayan Azərbaycan türklərinin.
- 4 Mübtədi – ibtidai.
- 5 Tə'lim verməkdən ötri – tədris etmək üçün.
- 6 Yanvar ayının 13-ndə – yeni təqvim ilə yanvar ayının 25-ndə.
- 7 Canişini-Qafqazın – Qafqaz canişininin. 1862-ci ilin dekabr ayından 1881-ci ilin iyul ayınadək Qafqazın canişini I Nikolayın dördüncü və sonuncu oğlu böyük knyaz Mixail Nikolayeviç Romanov (1832–1909) olmuşdur.
- 8 Etlədiyi – etdiyi. II hissənin III və V səhifələrində *etdiyi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 Tə'lim – təlim-tədris.
- 10 Dəsturüləməlinə – təlimatına.
- 11 Tayifənin – tayfanın, burada: xalqın.
- 12 Rus – II hissənin II səhifəsində *rusi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 13 Əncəq – ancaq. Bax: haşiyə *ancaq* I hissə, səh. 36.
- 14 İbtida olunsun – başlansın, başlanılsın.
- 15 Amma – bax: haşiyə *amma* I hissə, səh. 23.
- 16 Ovqat – vaxt, zaman.
- 17 Başlanı – bax: haşiyə *başlanı* I hissə, səh. 52.
- 18 Mündəric olan – basılmış, dərc olunmuş.
- 19 Mətalib – mətləblər.
- 20 Namında – adında.
- 21 Məkatibi-türkiyyəyə – Azərbaycan məktəblərinə.
- 22 Risalə – məcmuə, kitab.
- 23 Türklər – Azərbaycan türkləri, azərbaycanlılar.
- 24 Zira ki – çünki, zira.
- 25 Bulunan – olan. Burada və I hissənin VII səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 164-cü səhifəsində *lam* ilə *nun* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

برنجی قسمندن بلد اولورلر و روسجه اوخویان وقت
انجق دقت ایدیرلر روسی کلمه و کلاملرنی اخذ
ایلمکه .

روس رساله‌سنگ اولمجهی قسمی ترتیب تاپوبدر
رسما متداول اولان تعلیمه کوره مبتدی مکتبلرینده
ایکجهی ایل روس دیلی اوخومق ایچون اما رساله
مذکوره باشلانیر ترک الف باسی کاملا تعلیم اولوناندن
صغره یعنی فیورال یا مارت آینده . معلومدرکه
ایکی اوچ آیگ مدتده روس رساله‌سینده درج اولان
یدی یوزدن زیاده نوع به نوع کلاملرده حکایه‌لرده
ایشلن لفظلری لایقنجه اوکرنمک ممکن دکل در اوڭا
کوره تحصیلگ ایکجهی ایلندهده مذکور کتابچه‌دن
کنه تعلیم و قرائت اولونیر اولمجهی ایلده اوخونمش
مطالبگ تکراریله بیله . آشکار در که وطن دلینگ
برمجهی قسمی ترک دلینگ تعلیمنه مخصوص اولمقدن
ماعداه روس رساله سینی مبتدیلر ایچون بر طور
اسانلغه چخاردوب روس دلیند تحصیلنده فایده‌دن
خارج اولمیور .

بوکتابچه وطن دلینک ایکجهی قسمیدر و اوزیده
هرچند ترتیب تاپوب در ایکجهی سنه ترک دلینی
تحصیل ایتمکدن اوتری ولکن بونده چوخ مقاله‌لر
اولمقه کوره اوچمجهی سنه‌یه‌ده یارار .

بو اثرده موجود اولان مطالبگ و تمثیللرگ اکثری

birinci qismindən bələd olurlər¹ və rusçə oxuyan vəqt əncəq diqqət edirlər rusi² kəlimə³ və kəlamlərini⁴ əxz eyləməgə⁵.

Rus risaləsinin əvvəlinci qismi tərtib tapubdur⁶ rəsmən⁷ mütədavil olan⁸ tə'limə görə mübtədi məktəblərində ikimci il rus dili oxuməq içün, əmma risaleyi-məzkurə⁹ başlanır türk¹⁰ əlifbası kamilən¹¹ tə'lim olunandən sonrə, yə'ni fevral, ya mart ayında. Mə'lumdur ki, iki-üç ayın müddətində rus risaləsində dərc olan yeddi yüzdən ziyadə növ'bənöv¹² kəlamlərdə, hekayələrdə işlənən ləfzləri¹³ layiqincə¹⁴ ögrənmək mümkün degildir, oña görə təhsilin ikimci ilində də məzkur¹⁵ kitabçədən genə tə'lim və qiraət olunır¹⁶ əvvəlinci ildə oxunmuş mətalibin təkrarıylə beylə. Aşkardur ki, «Vətən dili»nin birimci qismi türk dilinin tə'liminə məxsus olməqdən ma'əda¹⁷ rus risaləsinə mübtədilər içün bir tövr¹⁸ əsanlıgə çıxardub¹⁹, rus dilinin təhsilində fayidədən xaric olmıyur²⁰.

Bu kitabçə «Vətən dili»nin ikimci qismidür və özi də hərçənd tərtib tapubdur ikimci sənə türk dilini təhsil etməkdən ötri. Vəlakin²¹ bundə çox məqalələr olməqə görə üçüncü²² sənəyə də yarar²³.

Bu əsərdə mövcud olan mətalibin və təmsillərin əksəri

1 Bələd olurlər – tanış olurlar.

2 Rusi – rus dilində.

3 Kəlimə – söz.

4 Kəlamlərini – ifadələrini.

5 Əxz eyləməgə – mənimsəməyə, öyrənməyə, əxz etməyə. (Eyləməgə – etməyə. Burada və II hissənin 8, 48, 126 və 159-cu səhifələrində bu forma, II hissənin 119-120, 128, 156-cı səhifələrində *etməgə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir).

6 Tərtib tapubdur – tərtib olunub.

7 Rəsmən – rəsmi olaraq, rəsmi qaydada.

8 Mütədavil olan – işlənən.

9 Risaleyi-məzkurə – adı çəkilmiş məcmuə, kitab.

10 Türk – Azərbaycan türkcəsi.

11 Kamilən – tam.

12 Növ'bənöv' – çeşidli, müxtəlif, növbənöv.

13 Ləfzləri – sözləri, kəlmələri.

14 Layiqincə – burada: mükəmməl şəkildə.

15 Məzkur – adı çəkilmiş.

16 Olunır – olunur. Bax: haşiyə *olunur* I hissə, səh. 60.

17 Ma'əda – savayı, başqa.

18 Tövr – təhər, cür.

19 Çıxardub – çıxardıb. Burada və II hissənin 77, 134, 144 və 165-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 81-ci səhifəsində *çıqardub* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

20 Xaric olmıyur – kənarında durmur.

21 Vəlakin – lakin.

22 Üçüncü – üçüncü.

23 Yarar – yarar.

داخلدر ترتیبی تصورده اولان روس رساله سینگ
ایکجه قسمینه او جهندن بو کتابچه نی تعلیم آلانلر
روس دیننی همان رساله دن اخذ و کسب ایتدیکی
وقته بلا شبهه زیاده نفع و فایده کوتره جکدرلر .

هرچند بو کتابچه تألیف اولونوبدر اوشینسکی ننگ
(Родное Слово ч. I) ولسن سیاقنده (I) ولسن
ولکن تفاوتی اولدر که بونده چوخ عهد، مقاله لرومشار
الیهگ ایکجه قسم رساله سنده (Родное Слово ч. II)
انشا املادن اوتری قید اولنان مشاغل تحریریه
لر مندرج در بو جهندن بزم بو اثریمز اوشینسکی
ننگ هر یکی وطن دلی رساله سینه عوض اوله
بیلر .

بو کتابچه ده درج اولنان شعر و نظمه دایر تمثیلاتنگ
چوخیسی زمانه شاعرلرینگ محترمی جناب حسنعلی آغا
خان قراداغسکینگ انشایددر و تمثیلر مشهور قریلوف
باسنیلریندن ترجمه در . ترک دلینده مبتدیلرگ قوه
مدرکه و حافظ لریه موافق تمثیلات و اشعار چوخ
نادر در . بو یوله ابتدا رغبت و خدمت کوسترن
اجاق بیلدیکمزه کوره قراداغسکی جنابلریدر . ولهدا
صبیان مکتبری مشار الیهگ بو زحمتنی نظرده
دوتملیدر . بز دخی بو باره ده او عزتلو و محترم
جنابله نهایت مرتبه رضا مندک و تشکر اظهار
ایدیرک .

daxildir tərtibi təsəvvürdə olan¹ rus risaləsinin ikimci qisminə, o cəhətdən bu kitabçəni tə'lim alanlar rus dilini həman risalədən əxz və kəsb etdigi² vəqtdə, bilaşübhe³, ziyadə nəf⁴ və fayidə götürəcəkdürlər.

Hərçənd bu kitabçə tə'lif⁵ olunubdur Uşinskiy⁶ əvvəlinci qism «Vətən dili» siyaqındə⁷ («Родное слово», ч. I). Vələkin təfavüti⁸ oldur⁹ ki, bundə çox ümdə¹⁰ məqalələr və müşarileyhi¹¹ ikimci qism risaləsində («Родное слово», ч. II) inşa-ımladən ötri qeyd olunan¹² məşəğili-təhririyələr¹³ mündəricdür¹⁴. Bu cəhətdən bizim bu əsərimiz Uşinskiy hər iki «Vətən dili» risaləsinə əvəz olə bilər.

Bu kitabçədə dərc olunan şe'r və nəzmə dayir¹⁵ təmsilatı¹⁶ çoxısı zəmanə şairlərinin möhtərəmi¹⁷ cənab Həsən'əliəğa xan Qəradağskini¹⁸ inşaıdır¹⁹ və təmsillər məşhur Qrılof²⁰ basnilərindən²¹ tərcümədür. Türk dilində mübtədilərin qüvveyi-müdrükə²² və hafizələrinə²³ müvafiq təmsilat və əş'ar²⁴ çox nadirdür²⁵. Bu yoldə ibtida²⁶ rəğbət²⁷ və xidmət göstərən əncaq²⁸, bildigimizə görə, Qəradağski cənabləridür. Və lihaza²⁹ sibyan məktəbləri müşarileyhi bu zəhmətini nəzərdə dutməlidür. Biz dəxi bu barədə o izzətlü³⁰ və möhtərəm cənablərə nəhayət mərtəbə³¹ rizaməndlik³² və təşəkkür izhar edirük³³.

1 Tərtibi təsəvvürdə olan – hazırlanmaqda olan, tərtibi nəzərdə tutulmuş.

2 Əxz və kəsb etdigi – mənimsəyib öyrəndiyi.

3 Bilaşübhe – şübhesiz.

4 Nəf – mənəfət, xeyir.

5 Tə'lif – burada: tərtib.

6 Uşinskiy – Uşinski Konstantin Dmitriyeviç (1824–1870/71) – görkəmli rus pedaqoqu. Təhsildə əsas yeri Ana dilinin öyrənilməsinə verirdi.

7 Siyaqındə – üslubunda, tərzində.

8 Təfavüti – fərqi.

9 Oldur – odur. II hissənin 159-cu səhifəsində *odur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

10 Ümdə – ən əsas, başlıca, vacib.

11 Müşarileyhi – haqqında yuxarıda danışılmışın.

12 Olunan – bu və II hissənin 93-cü səhifələrində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin IV səhifəsində *lam* ilə *nun* arasında *vav* verilib (həmçinin II hissənin II səhifəsində *olunandən* yazılışında).

13 Məşəğili-təhririyələr – yazı yazma məşğələləri.

14 Mündəricdür – çap olunmuşdur, dərc olunmuşdur, yerləşdirilmişdir.

15 Şe'r və nəzmə dayir – şeir və nəzmlə.

16 Təmsilatı – təmsillərin.

17 Möhtərəmi – hörmətli.

18 Həsən'əliəğa xan Qəradağski – Həsənəliəğa xan Qaradağski (Qaradaği) haqqında bax «*Vətən dili*» üzərində *zəhməti olanlar*» adlı yazıya.

19 İnşadıdır – əsəridir.

20 Qrılof – Krılov İvan Andreyeviç (1769–1844) – məşhur rus təmsilçisi.

21 Basnilərindən – təmsillərindən.

22 Qüvveyi-müdrükə – dərkətmə qabiliyyəti.

23 Hafizələrinə – yadda saxlama qabiliyyətinə, yaddaşına.

24 Əş'ar – şeirlər.

25 Nadirdür – azdır, nadirdir.

26 İbtida – burada: başlıca.

27 Rəğbət – istək, həvəs.

28 Əncaq – ancaq, yalnız. Bax: haşiyə *ancaq* I hissə, səh. 36.

29 Lihaza – buna görə.

30 İzzətlü – qiymətli, şərəfli.

31 Nəhayət mərtəbə – həddindən artıq, çox, son dərəcə.

32 Rizaməndlik – razılıq, razı qalma.

33 İzhar edirük – bildiririk, zahir edirik. Edirük – II hissənin 118-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *eyliyürük* rast gəlinir. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

ظنمزه کوره بو تالیفنگ دلی بر پاره مسلمان ادبا و علما لرینه افراط ساده کورینه چقدر چونکه اونلارنگ رای و نظار لرینه کوره فصیحانه عباره لر کرکدر دولو اولسون عربی و فارسی کلمه لر ایله (ه) اما کرکدر بو بارده بزلیری معذور دوتوب بونی نظره آسونلر که همین کتابچه انجق الف بایی قورتاروب ینکی قرائته شروع ایدنلر ایچوندلر .

بز شاکردلرنگ قناجا قیننگ مراتبنی و فهم و دراکه سنی نظره آلوب سعی ایتمشوک که تربیه صبیان قاعده سینه موافق مطالب انجق ساده ترکی آذربیعان دلینده بو رساله یه قید اولسون اول جهندن که عبتدیله اول بلا اول اوز آنا دیل لریننگ تعلیمی بورجدر نه اینکه عرب و فارسی سوزلری . قالدیکه چتین عباره لر و مفصل و فصیحانه کلاملر البته اوز وقتنده و مقامینده اخذ و کسب اولونا چقدر . (اما دلمزده اکثر اوقات استعمال اولونان و فهیمه قریب عربی و فارسی لفظلری نه اینکه بالمره بو کتابچه دن اتیلوبدر حتی قصدا مقام و مناسبتنه کوره چوخ یرده ایشلنوبدر تا اینکه کله جکده او کلمه لری فهم و درک ایتمک اوشاقلاره دشوار اولمسون .

(*) حتی بر پاره عالمرنگ تصویرینه کوره بر ترک ترکجه بیلمک خواعش ایلسه کرکدر که قباچه فارس و عربجه تحصیل ایلسون .

Zənnimizə görə, bu tə'lifiñ¹ dili bir parə² müsəlman üdəba³ və üləmələrinə⁴ ifrat sadə görünəcəkdir, çünki onların⁵ rə'y və nəzərlərinə görə fəsihanə⁶ ibarələr⁷ gərəkdir dolu⁸ olsun ərəbi⁹ və farsı¹⁰ kəlimələr ilə^{11*}. Əmma gərəkdir bu barədə bizləri mə'zur¹² dutub¹³ bunu nəzərə alsunlar ki, həmin kitabçə öncəq əlifbayı qurtarub yengi¹⁴ qiraətə şüru' edənlər içündür¹⁵.

Biz şagirdlərin qənacaqının¹⁶ məratibini¹⁷ və fəhm¹⁸ və dərrakəsini nəzərə alub sə'y etmişük ki, tərbiyəyi-sibyan¹⁹ qaidəsinə müvafiq mətalib, ancəq²⁰ sadə türki-Azərbaycan dilində bu risaləyə qeyd olsun²¹ ol cəhətdən ki, mübtədilərə əvvəl bilaəvvəl²² öz ana dillərinin tə'limi bərcdur, nəinki ərəb və farsı sözləri. Qaldı ki, çətin ibarələr və müfəssəl və fəsihanə kəlamələr, əlbəttə, öz vəqətdə və məqamında əxz və kəsb olunəcəqdür²³. Əmma dilimizdə əksər ovqat iste'mal olunan²⁴ və fəhmə qərib²⁵ ərəbi və farsı ləfzləri nəinki bilmərrə²⁶ bu kitabçədən atılıbdur²⁷, hətta qəsdən məqam və münasibətinə görə çox yerdə işləndür tainki²⁸, gələcəkdə o kəlimələri fəhm və dərk etmək uşaqlarə düşvar²⁹ olməsün³⁰.

1 Tə'lifiñ – əsərin.

2 Bir parə – bir neçə, bəzi. II hissənin 5-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *bir para* rast gəlinir.

3 Üdəba – ədiblər, yazıçılar.

4 Üləmələrinə – alimlərinə.

5 Onların – onların. Burada və II hissənin 7, 23, 25, 29, 55-56, 68, 70, 73, 77, 105, 120, 126 və 158-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 103-104-cü səhifələrində fərqli yazılış formasına *olarıñ* rast gəlinir.

6 Fəsihanə – təmtəraqılı, gözəl.

7 İbarələr – söz birləşmələri.

8 Dolu – burada və II hissənin 110-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 11 və 87-ci səhifələrində fərqli yazılış formasına *dolu* rast gəlinir.

9 Ərəbi – ərəb dilində. II hissənin IV və 150-ci səhifələrində fərqli yazılış formasına *ərəb* rast gəlinir.

10 Farsı – fars dilində.

11* Hətta bir parə alimlərin təsəvvürinə görə bir türk türkcə bilmək xahiş eyləsə gərəkdir ki, qəbaqcə fars və ərəbcə təhsil eyləsün (fars və ərəbcə – fars və ərəb dillərini).

12 Mə'zur – səbəbli, üzürlü.

13 Dutub – burada: hesab edib, sayıb, bilib.

14 Yengi – təzə, yeni.

15 Şüru' edənlər içündür – başlayanlar içündür.

16 Qənacaqının – qabiliyyətinin.

17 Məratibini – səviyyəsini.

18 Fəhm – anlama, dərrakə, dərk.

19 Tərbiyəyi-sibyan – uşaqların tərbiyəsi.

20 Ancəq – ancaq. Bax: haşiyə *ancaq* I hissə, səh. 35.

21 Qeyd olsun – burada: salınsın.

22 Əvvəl bilaəvvəl – əvvəlcədən, öncədən.

23 Əxz və kəsb olunəcəqdür – mənimsənilib öyrəniləcəkdir.

24 İste'mal olunan – işlənən.

25 Qərib – burada: gəlməyən.

26 Bilmərrə – birdəfəlik, tamamilə.

27 Atılıbdur – çıxarılıb, atılıb.

28 Tainki – ki.

29 Düşvar – çətin.

30 Sözü gedən bəsitləşdirməni «Vətən dili»nə salınmış Qasım bəy Zakirin təmsil və mənzum hekayələrinin nümunəsində görmək olar, bax: «*Dəvəsi itən kəs*» II hissə, səh. 19, «*Əslan, qurt və çəqqal*» II hissə, 111, «*Tülki və qurt*» II hissə, səh. 147, «*Dərviş və fəqir*» II hissə, səh. 162.

املا انشا باره‌سینده بز تمسک ایتمشوک اولاً جناب پرافیسور کانظیم‌بگ ترک دلنده، تصنیف ایتدیکی صرف و نحوه دایر تالیفینه و ثانیاً بوداقوف و وزیروف جناب‌لرینگ اثرلرینه بوندن ماعدا بز برنجه املا انشا باره‌سینده درست و صحیح قاعده و ضابطه لر بو کتابچه‌یه داخل ایلدک مثلاً : خفیف کلمه‌لرک زمان حال ایچون اولان صیغه‌لرینده بعضا یازیرلر : کیدر - دورر - کورر - یازر و بو صورت همین طور استعمال اولنیر برده مستقبل صیغه‌سی ایچون انجق تفاوتی تلفظده اولور نه کتابنده . بز التباسی دفع ایتمک ایچون لازم بلدک که فعلک ماده اصلی‌سی حروف صامتیه قورتاران صورتده یازلسون ادات حالدن یعنی (ر) ایره‌لو بر (ی) حرفی مثلاً بو نحو : (کیدیر - دوریر - کوریر یازیر) . چونکه بر کس هرکاه یازیده (او بو کتابی کورر) کلامینی کورسه بیله بیلمز که بو مطلب حال ایچوندر ویا استقبال اما اگر یازلسه : (او بو کتابی کوریر) هیچ بر اوخویان حال ایچون ادا اولدیقنه شبهه ایتمز .

فعلک ماده اصلی‌سی حروف ویا حرکه مصوتیه قوتاران صورتده مثلاً : (اوخومق - ر - ایلیمک -) (دارامق - ا) کهمی کرکدر حال صیغه‌سینده ادات حالدن (ر) ایره‌لو بر (یو) هجاسی آرتسون

İmla-inşa barəsində biz təməssük etmişük¹ əvvələn² cənab prafesor³ Kazım bəgin türk dilində təsnif etdiyi⁴ sərf və nəhvə⁵ dayır tə'lifinə və saniyə⁶ Budaqof⁷ və Vəzirof⁸ cənablərinin əsərlərinə. Bundən ma'əda biz bir neçə imla-inşa barəsində dürüst və səhih⁹ qaidə və zabitələr¹⁰ bu kitabçəyə daxil eylədik¹¹, məsələn, xəfif¹² kəlimələrin zəmani-hal için¹³ olan siğələrində¹⁴ bə'zən yazırlər: کيدر - دورر - کورر - يازر¹⁵ və bu surət¹⁶ həmin tövr istə'mal olunır bir də müstəqbəl¹⁷ siğəsi için, əncəq təfavüti tələffüzdə olur, nə kitabətdə¹⁸. Biz iltibası¹⁹ dəf' etmək için²⁰ lazım bildik ki, fe'liq maddeyi-əsliyyəsi²¹ hürufi-samitəyə²² qurtaran²³ surətdə²⁴ yazılsun ədati-halnən²⁵, yə'ni (ر)²⁶ irəlü²⁷ bir (ی)²⁸ hərfi, məsələn, bu nəhv²⁹: کيدر - دورر - کورر - يازر³⁰. Çünki bir kəs hərgah yazıdə (o bu kitabı کورر³¹) kəlamını görsə, bilə bilməz ki, bu mətləb hal içündür³² və ya istiqbal³³. Əmma əgər yazılsə: (o bu kitabı کورر³⁴), heç bir oxuyan hal için əda oldıqınə³⁵ şübhə etməz.

Fe'liq maddeyi-əsliyyəsi hüruf³⁶ və ya hərəkeyi-müsəvvitəyə³⁷ qutaran³⁸ surətdə, məsələn, (ا - دارامق (-) ايلمك - ر - اوخومق)³⁹ kimi gərəkdür hal siğəsində ədati-haldən⁴⁰ (ر)⁴¹ irəlü bir (ی)⁴² hecası artsun,

Həmçinin bax: Bektaş İ.H. Firudin bəy Köçerlinin yaradıcılıq yolu. Bakı: «Yazıçı», 1986, səh. 166.

- 1 Təməssük etmişük – rəhbər tutmuşuq.
- 2 Əvvələn – ilk öncə, əvvəla.
- 3 Prafesor – professor.
- 4 Təsnif etdiyi – tərtib etdiyi, yaratdığı.
- 5 Sərf və nəhvə – qrammatikaya, morfologiya və sintaksisə.
- 6 Saniyə – ikincisi, ikinci olaraq.
- 7 Budaqof – bax: haşiyə *Budaqov Lazar Zaxaroviç* (Önsöz).
- 8 Vəzirof – bax: haşiyə *Vəzirov Mirza Əbülhasən bəy* (Önsöz).
- 9 Səhih – düzgün, doğru.
- 10 Zabitələr – durğu işarələri.
- 11 Eylədik – etdik. Burada və II hissənin 8-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin VI səhifəsində *etdik* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Xəfif – burada: incə səslənməsi olan.
- 13 Zəmani-hal için – qrammatikada: indiki zaman için.
- 14 Siğələrində – qrammatikada: zamanlara görə dəyişən feilin müxtəlif formalarından hər birində.
- 15 کيدر - دورر - کورر - يازر – gedər/gedir, durər/durır, görər/görir, yazər/yazır.
- 16 Surət – burada: yazı forması, surət.
- 17 Müstəqbəl – qrammatikada: gələcək zaman.
- 18 Nə kitabətdə – yazıda yox.
- 19 İltibası – dolaşılıq, aydın olmamağı.
- 20 Dəf' etmək için – aradan qaldırmaq için.
- 21 Maddeyi-əsliyyəsi – kökünü təşkil edən.
- 22 Hürufi-samitəyə – samit səs bildirən hərflərə.
- 23 Qurtaran – bu səhifədə fərqli *qurtaran* yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *qurtarub* I hissə, səh. 35.
- 24 Surətdə – formada, surətdə.
- 25 Ədati-halnən – feilin indiki zaman şəkilçisi ilə. Çapda *ədati-haldən* yazılıb.
- 26 ر – r.
- 27 İrəlü – qabaq, irəli. II hissənin 131-ci səhifəsində *irəli* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 28 ی – i/1.
- 29 Bu nəhv – bu qayda ilə, bu cür.
- 30 کيدر - دورر - کورر - يازر – gedir, durır, görir, yazır.
- 31 کورر – görər/görir.
- 32 Hal içündür – indiki zaman içündür.
- 33 İstiqbal – gələcək zaman.
- 34 کورر – görir.
- 35 Əda oldıqınə – işləndiyinə, aid olduğuna. Bax: haşiyə *oldıqım*, II hissə, səh. 56.
- 36 Hüruf – burada: samit.
- 37 Hərəkeyi-müsəvvitəyə – saitə (sait-hərəkələrə).
- 38 Qutaran – qurtaran. Bax: haşiyə *qurtarub* I hissə, səh. 35.
- 39 ا - دارامق (-) ايلمك - ر - اوخومق – oxuməq – r – eyləmək (-) daraməq – a.
- 40 Ədati-haldən – feilin indiki zaman şəkilçisindən.
- 41 ر – r.
- 42 ی – -yu- (-yü-).

مثلا : اوخویور - ایلور - دارایور .

جمع صیغه سنگ مفرددن فرقی (لر) ویا (لار)
اداتلرینگ آرتهمقی ایله در ولکن مذکور مؤلفلرگ
کتابلرینده معلوم اولمیوبدر که هانسی لفظگ آخرینده
(لر) ویا (لار) یازمق لازمدر بو جهتدن بز تتبع
ایدوب بیله مناسب کوردک که ثقیل کلمه لرده یعنی
اورتاسنده و یا آخرینده (آ - او) اولان سوزلرده
(لار) قوشولسون مثلا : آتا - آتالار - دام - داملار
قاز - قازلار . خفیف کلمه لره (لر) مثلا : کوز
کوزلر - سنگ سنکدر - سرچه - سرچهلر وهکدا .

غایبه راجع اولان ضمیر تخصیصی اسمه ملحق
اولان وقتده کرک یازلسون (ی) و بو علامتی اضافه
و غیر حاللرده بعضی لری کتابتده ترک ایدیرلر اما بز
هیچ برجهتدن آتلمقی مناسب کورمیوب بو کتابتده اصلی
اوزره باقی قویبشق مثلا آناسینگ (ی) آتاسینی
داغلارینی - کندلرینده نه اینکه : آناسنگ - آتاسنی
داغلارنی - کندلرنده .

بو کتابچه ده درج اولان اشعارو تمثیلاتگ املا انشاسی
تغیرو تبدیل اولمیوب چوخ چوخ اصل صورتده باقی قالب .
وعلاوه برین بو اثرده بز اول دفعه بر نچه نشان
علامتلی مثلا کلامگ آخرینده نقطه (.) و بر پاره
یرده جفت نقطه (:) نشان سؤال (?) و ندا (!)
لازم بیلوب قید ایتدک . بشقه یوورویا یازیسند

məsələn: دارايور – ايليور – اوخويور¹.

Cəm' siğəsinin² müfrəddən³ fərqi (lər) və ya (lar) ədatlərinin⁴ artməqi ilədür⁵. Vəlakin məzkur müəlliflərin kitablarında mə'lum olmyubdur ki, hansı ləfzin⁶ axırında (ل)⁷ və ya (لا)⁸ yazmaq lazımdır. Bu cəhətdən biz tətəbbö⁹ edüb, beylə münasib gördük ki, səqil¹⁰ kəlimələrdə, yə'ni ortasında və ya axırında (ا – آ)¹¹ olan sözlərdə (لا)¹² qoşulsun, məsələn: آتا – آتالار – دامار – داملار – قاز – قازلار¹³. Xəfif¹⁴ kəlimələrdə (ل)¹⁵, məsələn: كوزلر – كوزلر – سنك , سرچه – سرچه – سنكک – سنكک, كوزلر – كوزلر¹⁶ və hakəza¹⁷.

Ğayibə¹⁸ race¹⁹ olan zəmir²⁰ təxsisi²¹ ismə mülhəq²² olan vəqtdə gərək yazılsun (ی)²³ və bu əlaməti-izafə²⁴ və ğeyr hallərdə bə'ziləri kitabətdə²⁵ tərkd edirlər²⁶, əmma biz heç bir cəhətdən atılməqi²⁷ münasib görmiyüb bu kitabdə əsli üzrə baqi qoymuşuq²⁸, məsələn: آتاسيني (ی) آتاسيني , داغلاريني – كندلرينده²⁹, nəinki: آتاسينيگ – آتاسيني , داغلاريني – كندلرينده³⁰.

Bu kitabçədə dərc olan əş'ar və təmsilatın imla-inşası təğəyyür³¹ və təbdil³² olmyub, çox-çoxı³³ əsl surətində baqi qalub³⁴.

Və əlavə bərin³⁵, bu əsərdə biz əvvəl dəf'ə bir neçə nişan əlamətləri, məsələn, kəlamın³⁶ axırında nöqtə (.) və bir parə yerdə cüft nöqtə (:), nişani-sual (?) və nida (!)³⁷ lazım bilüb qeyd etdik. Bəşqə³⁸ Yuvropa³⁹ yazısında

1 دارايور – ايليور – اوخويور – oxuyur, eyliyür, darayur.

2 Cəm' siğəsinin – qrammatikada: feilin cəm forması.

3 Müfrəddən – qrammatikada: təkdən.

4 Ədatlərinin – şəkilçilərinin.

5 Artməqi ilədür – artırılması ilədir.

6 Ləfzin – sözün, kəlmənin, ləfzin.

7 ل – lər.

8 لا – lar.

9 Tətəbbö' – ətraflı öyrənmə, araşdırma.

10 Səqil – burada: qalın səslənməsi olan.

11 ا – آ – a – o.

12 لا – lar.

13 آتا – آتالار – دامار – داملار – قاز – قازلار – ata – atalar – dam – damlar – qaz – qazlar.

14 Xəfif – burada: incə səslənməsi olan.

15 ل – lər.

16 كوزلر – كوزلر – سنك , سرچه – سرچه – سنكک – سنكک, كوزلر – كوزلر – göz – gözlər, sənəg – sənəglər, sərçə – sərçələr.

17 Hakəza – olduğu kimi, bunun kimi, beləcə.

18 Ğayibə – qrammatikada: III şəxsə.

19 Race' – aid.

20 Zəmir – qrammatikada: əvəzlik.

21 Təxsisi – təyin etmə, burada: şəkilçisi.

22 Mülhəq – əlavə.

23 ی – i – i.

24 Əlaməti-izafə – izafət əlaməti.

25 Kitabətdə – yazıda.

26 Tərkd edirlər – burada: riayət etməirlər.

27 Atılməqi – atılmasını.

28 Baqi qoymuşuq – burada: qoruyub saxlamışıq.

29 آتاسيني (ی) آتاسيني , داغلاريني – كندلرينده – atasının (i) – atasını, dağlarını – kəndlərində.

30 آتاسينيگ – آتاسيني , داغلاريني – كندلرينده – atasın – atasını, dağlarını – kəndlərində.

31 Təğəyyür – dəyişmə.

32 Təbdil – əvəzlənmə, başqa bir şəkə salma.

33 Çox-çoxı – çoxusu, xeylisi. II hissənin 4-cü səhifəsində çox-çox fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

34 Baqi qalub – burada: qorunub saxlanılıb.

35 Əlavə bərin – bundan əlavə.

36 Kəlamın – burada: cümlənin.

37 Nişani-sual (?) və nida (!) – sual (?) və nida (!) işarələrini.

38 Bəşqə – başqa. Bu və II hissənin 2-ci səhifəsində hazırkı yazılış forması qəbul olunub (həmçinin II hissənin 16-cı səhifəsində *bəşqəsi*). II hissənin 10, 16, 32, 74, 94, 125 və 130-cu səhifələrində *bəşqə*, II hissənin 62-ci səhifəsində *başqa* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

39 Yuvropa – Avropa.

بولونان نشاندری بعض حروفلردن ترجیح ویرمک
چتین اولدیقی ایچون داخل
اولمقی مناسب
کورنمندی.

bulunan nişanləri bə'zi hürüflərdən¹ tərcih vermək² çətin oldıqı üçün³ daxil olməqi münasib görünmədi.

---

1 Hürüflərdən – həflərdən. II hissənin 3-cü səhifəsində *hərflərdən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

2 Tərcih vermək – üstün tutmaq.

3 Oldıqıçün – olduğı üçün. Bax: haşiyə *oldıqım*, II hissə, səh. 56.

سهوات

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۳	۱۵	مطلببر	مطلببر	۵۲	۲	ترلانقع	قرلانقع
۸	۷	برکتيله	برکتلو	۵۳	۲۱	شهره	شوره
۱۱	۱۵	یتنی	یتن	—	—	قر	قو
۱۳	۱۱	کیر	کر	۵۵	۷	چورف	چوره
۱۸	۱۹	لو	لر	—	۱۲	اچتیه	اچتیه
۲۲	۱۸	سینه	سینه	۵۹	۲	قسهت	قسهت
۲۴	۱	چی	چی	—	۱۵	دورنا	دورنا
۲۴	۱۰	دوغیش	دوغیش	۹۲	۱۹	آتلیوب	ایلیوب
۲۵	۹	یابالته	بالته	۹۲	۲۱	چته	چنه
۲۹	۲	اصلان ظالم پشک	لم پشکگ اصلان	۹۴	۴	بس	پس
				۹۹	۵	قرنه	قرنه
				۷۰	۱	احتلاتنی	اختلاطنی
۲۹	۲	لز	لر	۷۰	۱۹	—	داری
۲۷	۲	اوشید	اوشیند	۷۴	۹	کوروب	کوروب
۲۸	۸	جول	چول	—	۱۲	دوزی	دوزلی
۳۹	۳	فارییه	قارییه	—	۲۰	سووی	سووی
—	۸	دارلقه	وارلقه	۷۹	۱۵	عض	غض
—	۱۵	پشا	پشید	۸۰	۱۲	خاض	خاص
۳۷	۱۳	قزاندن	سو	۸۱	۸	یتمشدی	بتمشدی
				—	۱۷	ایلدیکی	ایلدیکه
۴۴	۱	جواب	خرچنگ	۸۲	۱۵	دورت	دورت
				۸۳	۱۴	حیوانگ	حیوانگ
۴۵	۳	کوندز	کوندز	۸۵	۱۰	وشه	دوشه
				۸۹	۹	کیچه	کیچه
۴۹	۱۹	وقتدن	وقتندن	—	۷	کوندزی	اولور
۵۱	۵	تورک	ترک	—	—	اولور	اولور
۵۱	۹	نردیلنه	نردبانه	—	۴	فب	قد

Səhəvat¹

Səfhə ²	Sətr	Ğələt ³	Səhih ⁴	Səfhə	Sətr	Ğələt	Səhih
3	15	mətəblər...	mətləblər...	52	2	tərlandıç	qərlandıç
8	7	bərəkətıl	bərəkətlü	53	21	şəhərə	şurə
11	15	yetəni	yetən	-	-	qr...	qo...
13	11	...gir	...gər	55	7	çürf...	çürə...
18	16	...lu	...lər	-	12	incity...	incitməy...
22	18	sbnə...	sinə...	56	2	qisməs	qismət
24	1	...ci	...çi	-	15	drRNA	durna
24	10	doğmış...	doğılmış...	62	19	atləyüb	iyləyüb
25	6	yabaltə	baltə	62	21	çətə	çənə
26	2	əslan zalım pişigin çənginə	zalım pişik əslan çənginə	64	4	bəs	pəs
				66	5	qərənq...	qərənq...
				70	1	ihtilat ⁶ ini	ixtilat ⁷ ımı
26	2 ⁵	...ləz...	...lər...	70	19	-----	Darı
27	2	Uşi...	Uşin...	74	6	grrüb	görüb
28	8	cöl	çöl	-	12	duzı	duzlı
36	3	fariyə	qariyə	-	20	suvı	suyı
-	8	darlığə	varlığə	79	15	əzə...	ğəzə
-	15	pişl-	pişig-	80	12	xaz	xas
37	13	qazandən	su qazandən	81	8	yetmişdi	bitmişdi
				-	17	eylədigi	eylədi ki
44	1	cəvab xərcəng	xərcəng cəvab	82	15	drt	dört
				83	14	heyvatıñ	heyvanıñ
45	3	gündiz leyl	gündiz gəzər leyl	85	10	vşm...	düşm...
46	16	vəqtdən	vəqtindən	86	6	keçə...	gecə...
51	5	turk/törk	türk	-	7	gündizi olur	olur
51	6	nərdiyənə	nərdibənə	-	4 ⁸	fəb	qəb

1 Səhəvat – səhvələr («Vətən dili»nin II hissəsinin çapında buraxılmış səhvələr).

2 Səfhə – səhifə.

3 Ğələt – burada: səhv.

4 Səhih – düz.

5 2 – səhv yazılıb, olmalıdır 20.

6 t – *Tey* hərfi.

7 t – *Təy* hərfi.

8 4 – səhv yazılıb, olmalıdır 10.

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
—	۱۹	مالہدن	شمالدن	۱۳۴	۱۲	کسدی	کسدی
۸۷	۱۹	ربیع	ربیع	—	۱۵	کیاب	کیاب
۸۸	۱۲	چووا	چوا	۱۳۵	۱۱	سلماریم	ساماواریم
۸۹	۱۲	سنتیا	سنتیاد	۱۳۷	۱۳	برچہ	برچہ
۹۸	۳	لردرلر	لردرلر	۱۳۹	۱۷	نہ ایگلہ	نہ یگلہ
—	۵	دمیر	دمیرہ	۱۴۰	۲	حضرت	حضرت
—	۱۷	دبر	دییور	۱۴۲	۹	شنی	شنی
۹۹	۱۲	لغمہ	لغمہ	۱۴۳	۴	مفصیح	مفصل
۱۰۰	۳	یازیدہ	یازیدر	—	۲۲	عضونی	عضونی
۱۰۱	۱۳	پایر	پایز	۱۴۴	۴	دیرو	دیر
۱۰۵	۱۸	چانی	چانی	—	۱۲	دوتوب	دوتوب
۱۱۳	۷	نہیہ	نہ	۱۴۹	۱۸	دورت	دورت
—	۲۰	چاندن	چاندن			دولانوب	طرفگ
۱۱۸	۲۱	یاغیر	یاغیر	۱۴۷	۳	نیان	فلان
۱۱۹	۱۲	فضلی	فضلی	—	۱۵	ایچون	ایچون
۱۲۳	۱۹	چخ	چخ	—	۲۲	طمعہ	طمعہ
۱۲۴	۱۷	اوردک	حکایت	۱۴۹	۱۳	بوشقینہ	بوشقیہ
		یت پهلوان	پهلوان	—	۱۹	جھلدن	جھلدن
۱۲۵	۹	دتدی	دیددی	۱۵۰	۹	بتشہ	بتہ
۱۲۷	۹	چودار	چودار	۱۵۱	۱۵	ابشک	ایشک
—	۱۸	باش	باش	۱۵۳	۹	دانه	دانا
۱۲۸	۱۵	شن	سن	۱۵۵	۱	باسدرورلر	کلمہ
۱۲۹	۹	ویرسوق	ویرسون			سند نصثرہ	بور اخلیشدر: جمہ
۱۳۱	۹	قونشون	قونشو			کدہ چوریوب	توپراق اولور
—	۵	سوراسی	سوداسی			توپراق دندہ	اوت بیتیر «
—	۱۹	اتلمد	ایلمدی	۱۵۹	۸	داخیدہ	داهیدہ
۱۳۳	۹	یالتہ	بالتہ		۱۰	تکرلری	تکرلو

Səhəvat

Səfhə	Sətr	Ğələt	Səhih	Səfhə	Sətr	Ğələt	Səhih
-	16	malımdən	şimaldən	134	12	kəsdi	kəsildi
87	19	rəyi'...	rəbi'...	-	15	kəyab	kəbab
88	12	çvva...	çuva...	135	11	səlmərim	samavarım
89	12	səntya...	səntyab...	137	13	birçə	bircə
98	3	...lərdirlər	...dirlər	139	17	nə iqlə	nəyiqlə ¹
-	5	dəmir	dəmirə	140	2	həzrət ²	həzrət ³
-	17	dbr...	deyür...	142	9	şəni	səni
99	12	ləğmə...	nəğmə...	143	4	müfəssəx	müfəssəl
100	3	yazıdə	yazıdır	-	22	üzrni	üzvni
101	13	payır	payız	144	4	dirü	dir
105	18	çanı	camı	-	12	dutub	dutilub
113	7	nəyə	nə	146	18	dört dolanub	dört tərəfiş
-	20	çandən	candən				
118	21	yağıyır	yağır	147	3	niyan	filan
119	12	fəzli	fəsli	-	15	ixun	içün
123	16	çih...	çix...	-	22	təm'ə	tö'mə
124	17	ördək hekayəti- pəhləvan	hekayəti- pəhləvan	149	13	buşqınə	buşqiyə
				-	16	cəh ⁴ ldən	cəh ⁵ ldən
125	9	detdi	dedi	150	6	bitişə...	bitə...
127	6	covdar	çovdar	151	15	ebşək	eşşək
-	18	baş...	bas...	153	9	danə	dana
128	15	şən	sən	155	1	basdırurlər kəliməsindən sonrə buraxılmışdır: cəmdəgdə çürüyüb topraq olur toprağdən də ot bitir	
129	9	versüq	versün				
131	6	qonşun	qonşu				
-	5	sorası	sövdası				
-	16	etləmədi	eyləmədi	159	8	daxidə	dahidə
133	6	yaltə	balte	-	10	təkərləri	təkərlü

1 Nəyiqlə – mətndə *nuni-səğir* üzərində əlaməti olan üç nöqtə qoyulmayıb.

2 həzrət – *zəy* ilə yazılıb.

3 həzrət – *zad* ilə yazılıb.

4 h – *hey* hərfi

5 h – *hayi-həvvəz* hərfi.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تعلیم و اویون شیلری

تعلیم شیلری: قلم، دفتر، دوات، قلمدان، قارانداش،
کتاب، پرکار، داش تخته، سطاره، قلم بچاقی، لوح، یا
مکتب تختهسی .

اویون شیلری : توپ، آشق، چلیک آغاج، مازی .

کتاب توپ قلمدان سطاره چلیک قلم آشق پرکار
مازی .

... (مکتب) ...

قاسمی آتاسی مکتبه اوخومقه قویدهی . مکتبدن
قایدنده آتاسی قاسمدن سورشدهی : مکتبه نه
کوردگ ? قاسم جواب ویردی :- معلم اوتوروب سرس

VƏTƏN DİLİ

BİSMİLLAHİR-RƏHMANİR-RƏHİM

Tə'lim və oyun şeyləri¹

Tə'lim şeyləri: qələm, dəftər, dəvat, qələmdan², qarandaş³, kitab, pərgar⁴, daşəxtə⁵, səttarə⁶, qələm bıçaqı, lövh, ya məktəb təxtəsi⁷.

Oyun şeyləri: top, aşıq⁸, çilik-ağac⁹, mazi¹⁰.

Kitab, top, qələmdan, səttarə, çilik¹¹, qələm, aşıq, pərgar, mazi.

Məktəb¹²

Qasımı atası məktəbə oxuməqə qoydı. Məktəbdən qayıdandə atası Qasımdən soruşdı: Məktəbdə nə gördiñ? Qasım cəvab verdi: Müəllim oturub dər

-
- 1 Tə'lim və oyun şeyləri – məktəb ləvazimatı və oyun-oyuncaqlar. Mündəricatda I dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
  - 2 Qələmdan – qələmqabı.
  - 3 Qarandaş – karandaş.
  - 4 Pərgar – dairə çəkmək və çertyojlarda xəttin uzunluğunu ölçmək üçün açılıb-qapanan ikiqollu alət.
  - 5 Daşəxtə – üzərində yazı yazmaq üçün kiçik yazı taxtası.
  - 6 Səttarə – xətkəş.
  - 7 Lövh, ya məktəb təxtəsi – lövhə, yazı taxtası.
  - 8 Aşıq – burada: aşıq-aşıq oyununda işlədilən qoyunların diz qapağından çıxarılmış oynaq sümüyü, aşıq.
  - 9 Çilik-ağac – bir ucu yonulmuş budaq qırığı (çilik, çiling) ilə oynanılan oyun növü, çiling-ağac.
  - 10 Mazi – mazi-mazi oyununda işlədilən kürəcik, mazi.
  - 11 Çilik – çiling-ağac oyununda işlədilən bir ucu yonulmuş budaq qırığı (çilik, çiling), çiling.
  - 12 Məktəb – K.D.Uşinskinin «Родное слово» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «В школе» adlı yazının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 160: *Брат пришёл домой из школы. «Что у вас там делается?» спросила его маленькая сестра. И брат рассказал сестре всё, что делается в школе. Учитель сидит на стуле, за столом. Ученики сидят на скамейках. Возле учителя стоит большая классная доска. На классной доске пишут мелом. Перед учениками лежат грифельные доски. На грифельных досках пишут грифелем. Учитель учит. Ученики учатся. Учитель спрашивает. Ученики отвечают. Одни ученики пишут, другие читают, третьи рисуют*) uyğunlaşdırılmış tərcüməsidir.

دیور . شاکردلر درس آلیرلر . اونلاردن بعضیسی
 کتاب اوخویوردرسنی اوکرنر . بعضیسی حساب اوکرنیر . و
 بر پاره‌سیده یازیر یا نقش چکیور . هربر شاکردگ
 واریدر داش تخته‌سی کتابی دفتری و غیره تعلیم شیلری .
 اوشاقلار دفترده و تخته‌ده نقش چکیورلر و یازیرلر .

...﴿﴾ (لوح) ﴿﴾...

لوحی دوکر آغاجدن قایروب یوزینه قرارنک چیر .
 لوحگ وار دورت کنجی و آلتی طرفی . لوحی یا
 دیواردن آسیرلر یاده دیاناچق اوسته قویورلر . لوح
 همیشه مکتبه‌ده شاکردلرگ مقابلنده اولور و اونگ اوسته
 یازیرلر تباشر ایله .

مکتبه لوحدن بشقه هر شاکردگ بر داش تخته‌سی
 اولور . داش لوحی قایریرلر قرا و کورک داشدن و
 قونداریرلر آغاج چرچوه‌یه . داش لوحگ اوسته
 یازیرلر داش قلم ایله .

...﴿﴾ (اوشاقلاری مکتبه شوقلندرک) ﴿﴾...

اوشاقلار حاضرلشون دورون کیدون مکتبه
 تعلیم آلوب اوخویون عادت ایدون ادبا
 کون چخوبدر قالخوبدر خروس چوخدن بانلیور
 تیز کینون کون خروس سیزی تنبل آنلیور
 آدم ، خروس ، یرتیجی هامولری کیدیرلر
 ایش دالنجه هربری دوروب برشی ایدیلر

deyür¹. Şagirdlər dərs alırlar². Onlardan³ bə'zisi kitab oxuyur, dərsini ögrənir⁴. Bə'zisi hesab ögrənir. Və bir parəsi də yazır, ya nəqş çəkir⁵. Hər bir şagirdin varıdır daş xəttəsi, kitabı, dəftəri və geyri tə'lim şeyləri. Uşaqlar dəftərdə və xəttədə nəqş çəkirlər və yazırlar.

Lövhi⁶

Lövhi dülgər ağacdən qayırub yüzünə⁷ qəra rəng çəkir. Lövhin var dörd⁸ künci və altı tərəfi. Lövhi ya divardən asırlar, ya də dəyanacəq⁹ üstə qoyurlar¹⁰. Lövhi həmişə məktəbdə şagirdlərin müqabilində¹¹ olur və onun üstə yazırlar təbaşir ilə.

Məktəbdə lövhədən bəşqə hər şagirdin bir daş xəttəsi olur. Daş lövhi¹² qayırlar¹³ qəra və kövrək daşdən və qondarırlar¹⁴ ağac çərçivəyə. Daş lövhin üstə yazırlar daş qələm ilə.

Uşaqları məktəbə şövləndirmək¹⁵

Uşaqlar, hazırləşün, durun, gedün məktəbə,
Tə'lim alub oxuyun, adət edün ədəbə.

Gün çıxubdur, qalxubdur, xorus çoxdən¹⁶ banlıyur.

Tez geyinün, gün, xorus sizi tənbel anlıyur¹⁷.

Adəm, xorus, yırtıcı – hamuləri gedirlər

İş dalıncə, hər biri durub bir şey edirlər.

- 1 Deyür – burada və II hissənin 15, 16-17-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 148-ci səhifəsində *deyürdün*). II hissənin 40-cı səhifəsində *dal* ilə *yey* arasında *yey* və *yey* ilə *rey* arasında *vav*, II hissənin 54-cü səhifəsində *dal* ilə *yey* arasında *yey*, II hissənin 104, 124 və 161-ci səhifələrində *yey* ilə *rey* arasında *vav* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 2 Alırlar – alırlar. Burada və II hissənin 74 səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 74-cü səhifəsində *alurlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *alır* I hissə, səh. 9.
- 3 Onlardan – onlardan. Bu və II hissənin 14-cü səhifəsində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 103-cü səhifəsində *olardən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Ögrənir – öyrənir. Bu səhifədə *nun* ilə *rey* arasında *yey* verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Nəqş çəkir – şəkil çəkir.
- 6 Lövhi – K.D.Üşinskiyin «*Родное слово*» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «*Классная доска*» adlı yazının (K.D.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 161: *Классная доска сделана столяром из дерева и выкрашена чёрной краской. Она имеет четырёхугольную форму, стоит на раздвижных ножках или висит на стене. Классная доска всегда остаётся в классе. На ней пишут мелом*) cüzi əlavə ilə tərcüməsidir.
- 7 Yüzünə – üzünə, üzərinə.
- 8 Dört – dörd.
- 9 Dəyanacəq – dirək.
- 10 Qoyurlar – qoyurlar. Burada və II hissənin 76, 109 və 152-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 46-cı səhifəsində *qoyurlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bütün sadalanmış hallarda və II hissənin 114-cü səhifəsində *qoyur*, II hissənin 117-ci səhifəsində *qoyurmuş yey* ilə *rey* arasında *vav* verilən yazılış formasıdır. II hissənin 46-cı səhifəsində *yey* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən *qoyurdı* yazılış formasına rast gəlinir.
- 11 Müqabilində – qarşısında.
- 12 Daş lövhi – daş lövhəni.
- 13 Qayırlar – düzəldirlər.
- 14 Qondarırlar – burada: salırlar.
- 15 Şövləndirmək – həvəsləndirmək. Uşaqları məktəbə şövləndirmək – Rus pədaqoqu Lev Nikolayeviç Modzalevskinin (1837–1896) 1864-cü ildə çıxmış K.D.Üşinskiyin «*Родное слово*» tədris vəsaitində (L.N.Modzalevskiyə aid olduğu göstərilmədən) verilmiş «*Приглашение в школу*» şeirinin (*Дети! В школу собирайтесь, – Петушок пропел давно! Попроворней одевайтесь, – Смотрит солнышко в окно! Человек, и зверь, и птичка – Все берутся за дела, С ношей тащится букашка, За медком летит пчела. Ясно поле, весел луг, Лес проснулся и шумит, Дятел носом тук да тук! Звонко иволга кричит. Рыбаки уж тянут сети, На лугу коса звенит... Помолясь, за книгу, дети! Бог лениться не велит!* /Ушинский K.D. Педагогические сочинения, т. 4, Педагогика, 1989, стр. 161/) Həsənəliyə xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «*Мәснүә*») bu şeirin cüzi fərqli tərcüməsi verilib. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 27) bu şeir «*Məktəbə dəvət*» adı ilə qeydə alınmış və fərqli variantda verilib (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 148. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 115).
- 16 Çoxdən – çoxdan. Burada və II hissənin 44-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 29-cu səhifəsində *çoxtan* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 17 Anlıyur – anlayır. Mətnə *anlıyur* verilib. I hissənin 48-ci səhifəsində *anlıyıub*, II hissənin 5-ci *anlıdıquy*, 51-ci *anlımaza*, *anlıyanə*, 57-ci *anlıdı* və 115-ci *anlar* səhifələrində *nuni-səğirlə* verildiyinə görə burada da *nuni-səğirlə* qeydə alınmışdır.

قندلو قارنجه لر شله چکور اریلار
 بال چکمه کیدیرلر چیچکلردن هر نه وار
 چوللر چمن اولوبدر ایلوبدر میشه لر
 اغاج دین تاق - و - توق ایلوبدر پیشه لر
 قهو چایلارده آخیر شیرولدویوبن کیدیر
 تورچی بالق اوولور اوراق بچیو سس ایدیر
 حمد ایلون اللهه درس اوخویون بحث ایدون
 الله تنبل کیسه نی سومرز مکتبه کیون
 قرادانی هر بر کس بر ایش کرکدر ایده
 چالوشوبن سعی ایده اونگ دالنجه کیده
 مثال : عالم اولمق آسندر ام اولمق چتین .

- کتاب و کاغذ -

تعلیم شیلرینگ ارتق فعلوسی کتابدر . کتاب عمله
 کلیر ورقلردن جلددن حرفلردن لفظلردن و مطبلردن
 کتابی قباقجه تصنیف ایدیرلر صئره باسه خانه ده
 باسیرلر . تیز خراب اولمقدن اوتری صحافه ویروب
 جلدلیرلر . قدیم وقتلرده کتابی یازوب یوزینی
 کوتوریریلر اما صئره لردن بونگ زحمتی چوخ
 اولمقنی کوروب کتاب چاپ ایلمک بناسنی قویدیلر .
 اول وقتدن بری کتابگ کون کوندن عدنی ارتوب
 لوجوزلاشیر .

Qənədlü qarıncələr şələ çəkür¹, arılar
Bal çəkməgə gedirlər çiçəklərdən; hər nə var –
Çöllər çəmənlər olubdur, ayılıbdur meşələr,
Ağacdələnlər taqu-tuq eyliyübdür peşələr.
Qəmu² çaylar də axır, şırulduyubən³ gedir,
Torçı⁴ balıq avlıyur⁵, orağ biçir, səs edir.
Həmd eyliyün Allahə, dərs oxuyun, bəhs edün,
Allah tənbel kimsəni sevməz, məktəbə gedün.
Qəradağı, hər bir kəs bir iş gərəkdür edə,
Çalışubən sə'y edə, onıñ dalıncə gedə.

Misal⁶: Alim olmaq asandır, adəm olmaq çətin.

Kitab və kağız

Tə'lim şeylərinin artıq nəf'lüsü kitabdur. Kitab əmələ gəlir vərəqlərdən, cildlərdən, hərflərdən, ləfzlərdən və mətləblərdən⁷. Kitabı qəbaqçə təsnif edirlər, sonrə basməxanədə⁸ basırlər⁹. Tez xərab olməməqdən ötri səhhafə¹⁰ verüb cildlədirlər. Qədim vəqtlərdə kitabı yazub yüzini götürirdilər¹¹, əmma sonrələrdən bunıñ zəhməti çox olməqini¹² görüb, kitab çap eyləmək binasını qoydılar¹³. Ol¹⁴ vəqtdən bəri kitabıñ günü-gündən ədədi¹⁵ artub ucuzlaşır¹⁶.

1 Çəkür – çəkir. Bax: haşiyə *çəkir* I hissə, səh. 20.

2 Qəmu – hamı, bütün.

3 Şırulduyubən – şırıltı ilə, şırıldaya-şırıldaya, şırıldayıb.

4 Torçı – torçu, burada: balıqçı.

5 Avlıyur – ovlayır.

6 Misal – burada: atalar sözü. Bax: haşiyə *Atalar sözi*, I hissə, səh. 18.

7 Mətləblərdən – mövzulardan. Məndə *təy* ilə *bey* arasında *lam* buraxılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

8 Basməxanədə – çapxanada, mətbəədə.

9 Basırlər – burada: çap edirlər.

10 Səhhafə – cild çəkənə, cild düzəldənə.

11 Yüzini götürirdilər – üzünü köçürdördülər.

12 Olməqini – olmağını. II hissənin 98-ci səhifəsində *olmaqını* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

13 Binasını qoydılar – başladılar, təməlini qoydular.

14 Ol – o.

15 Ədədi – sayı.

16 Ucuzlaşır – burada: qiyməti ucuzlaşır.

باسمه‌خانه‌نگبزه آرتق خیری اولمزدی هرکاه کاغذ
 قایرملق بیلمه‌سیدک . کیچن زمانلرده کاغذ عوضینه
 یاپراق دری تخته وغیری بونلار کمی شیلرگ اوسته
 یازیردیلهر اما ایندی هر یرده کاغذ ایشلدیرلر .
 کاغذی قایریرلر چوله توکیلن اسکیدن . اول چندانی
 یغوب توزونی تمیزلیوب یویوب دوغرایرلر صئره
 قازانده قاینادیرلر ایله‌که هوررا کمی اولدی کوتوروب
 قالبله توکیلر و بر مدت کیچمش استادلر طبقه‌لری
 یغوب دسته باقلیورلر

﴿﴾ (طفل ایله بر قوش) ﴿﴾

برقوش دوشدی هوادن * قوندی سینه‌مگ اوسته
 ویردی دعا آنادن * آغزنده کاغذ اوسته
 دیدم قوشم دی‌اوچ کیت * مندن اوکا سلام ایت
 اوینامقه یوخدر وقت * درسلمدرچوخ‌چوخ‌سرت

﴿﴾ (قارانداش) ﴿﴾

قارانداش عمله کلیر آعاجدن و غرافیتدن . غرافیت
 ولور بر پارا داغلارده مثلا روسیه‌نگ اورال داغنده .
 قارانداشگ عیده حصه‌سی که غرافیتدر اوده بهمه
 کلیر کومردن و دمردن . غرافیتی معدندن چخاروب

Basməxanənin bizə artıq xeyri olməzdi, hərgah kağız qayırməq¹ bilməseydik. Keçən zəmanlərdə kağız əvəzinə yapraq, dəri, təxtə və ğeyri bunlar kimi şeylərin üstə yazırdılar, əmma indi hər yerdə kağız işlədirlər.

Kağızı qayırlar çölə tökilən² əskidən. Əvvəl cıdanı³ yığub⁴, tozunı təmizliyüb, yuyub doğrayırlar⁵, sonrə qazandə qaynadırlar, eylə ki, horra⁶ kimi oldı, götürüb qaliblərə⁷ tökirlər⁸ və bir müddət keçmiş ustadlar⁹ təbəqələri¹⁰ yığub dəstə baqlıyurlar¹¹.

Tifl¹² ilə bir quş¹³

Bir quş düşdi həvadən,
Qondı sinəmin üstə.

Verdi dua anadən,
Ağzında kağız üstə.

Dedim: «Quşım, di uç get,
Məndən oña səlam et.

Oynaməqə yoxdur vəqt,
Dərslərimdür çox-çox sərt».

Qarandaş

Qarandaş əmələ gəlir ağacdən və ğrafitdən¹⁴. Ğrafit olur bir para dağlarda¹⁵, məsələn, Rusiyənin Ural dağında. Qarandaşın ümdə hissəsi ki ğrafitdür, o də bəhəmə gəlir¹⁶ kömirdən və dəmirdən. Ğrafiti mə'dəndən çıxarub,

- 1 Qayırməq – istehsal edə, düzəldə.
- 2 Tökilən – tökülən, burada: atılan. II hissənin 11-ci səhifəsində *tökülən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Cıdanı – cındırı, əsgə parçasını.
- 4 Yığub – yığıb. Burada və II hissənin 109, 134, 155-156-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 55 və 91-ci səhifələrində *yıqub* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Doğrayırlar – doğrayırlar. II hissənin 5-ci səhifəsində *doğrıyurlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 6 Horra – sıyıq kütlə, lehmə.
- 7 Qaliblərə – qəliblərə.
- 8 Tökirlər – tökürlər. Bax: haşiyə *tökürəm* I hissə, səh. 58.
- 9 Ustadlar – ustalar.
- 10 Təbəqələri – qatları, layları.
- 11 Baqlıyurlar – bağlayırlar. II hissənin 129-cu səhifəsində *bağlıyurlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Tifl – uşaq.
- 13 Müəllifi müəyyən edilməyib. Bu şeirin sözlərinə olan xalq mahnısı Üzeyir bəy Hacıbəyli tərəfindən 1927-ci ildə yenidən işlənərək nota alınıb. Zamanın tələbinə görə bəstəkar sözlərində cüzi dəyişiklik edib. Belə ki, *dua* sözü *salam* sözü ilə əvəzlənib. www.e-derslik.edu.az saytında qeyd olunur ki, mahnının sözləri də Üzeyir bəy Hacıbəyliyə məxsusdur. Lakin, görüldüyü kimi, 1888-ci il nəşri olan «Vətən dili»ndə yer almış sözügedən şeir 1885-ci il təvəllüdü Üzeyir bəy tərəfindən yazıla bilməzdi.
- 14 Ğrafitdən – qrafitdən (mineral).
- 15 Dağlarda – dağlarda. Burada və 28, 66, 69 və 140-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 8-ci səhifəsində *dağlarda* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 16 Bəhəmə gəlir – cəm olur, toplanır, yığılır.

مخصوصی کوره‌لرده یاندرروب تمزلیورلر صئره خرخی
ایله نازک چوبوق کمی دوغریورلر و قونداریرلر
آغاجه .

غرافیت نچه جوره اولور : پک اعلاسی یومشاقدر
و بونه‌ده سبب دمیرگ آزلقیدر . آلچاق غسرافیتده
دمیر چوق اولور . اولمجی نومر قارانداش یومشاقدر .
اوجمجی برک و جود در آما ایکمجی اورتامیانه‌در .
قارانداشد نومر و کارخانه‌سینگ آدینی آغاجگ‌اوستنده
قید ایدیرلر . مثال : قلم قلیجدن کسکیندر .

...﴿﴾ (حاکم) ﴿﴾...

بررسی فقیرایکن حاکم اولمشدی . بر دولتو کشینی
جریمه‌لیوب هر نه مالی واردی آلدی . او کونگ
صباحی حاکم او آدمی کوروب سورشدیکه حالگ نچه
در ؟ کشی دیدی: سنگ ایرلگی حالگ کمی‌در . حاکم
سوردی : منیم ایرلگی حالگ نجه ایدی ؟ فقیر جواب
وپردی : منم بو کونگی حالگ کمی . حاکم کولوب اونگ
مالینی اوزینه وپردی .

مثللر : ایاغ ایاغ نردبانه چیخارلر . اوخودیقتی
دییه آنلادیقتی دی . چوخ بیلیرسن آز دانش .
میگ ایشیت بر سویله .

تاپماجه : ا) آغ یوه تخم سپرلر . اکن بچر . اکمین

məxsusi¹ kürələrdə² yandırub³ təmizliyürlər, sonrə xərxı⁴ ilə nazik çubuq kimi doğriyurlər və qondarırlər⁵ ağacə.

Ğrafit neçə cürə olur: pək ə'lası⁶ yumuşaqdur və bunə də səbəb dəmiriñ⁷ azlıqıdır. Alçaq ğrafitdə⁸ dəmir çox olur. Əvvəlinci nömr⁹ qarandaş yumuşaqdur. Üçüncü bərk və coddur, amma ikimci orta-miyanədür¹⁰. Qarandaşın nömr və karxanəsiniñ¹¹ adını ağacıñ üstində qeyd edirlər.

Misal: Qələm qılıcdən¹² kəskindür¹³.

Hakim¹⁴

Birisi fəqir ikən¹⁵ hakim olmuşdı. Bir dövlətli¹⁶ kişini cəriməliyüb, hər nə malı vardı, aldı. O günüñ səbahı hakim o adəmi görüb soruşdı ki, halıñ necədür? Kişi dedi: «Səniñ irəliki¹⁷ halıñ kimidür». Hakim¹⁸ sordı¹⁹: «Mənim irəliki halım neceydi?» Fəqir cəvab verdi: «Mənim bugünkü halım kimi». Hakim gülüb onıñ malını²⁰ özine verdi²¹.

Məsəllər: Əyağ-əyağ nərdibanə çıxarlar. Oxudıqıñı demə, anladıqıñı de. Çox bilirsən²², az danış. Miñ eşit, bir söylə.

Tapmacə²³: 1) Ağ²⁴ yerə tuxm səpərlər. Əkən biçər, əkmiyən

-
- 1 Məxsusi – xüsusi.
  - 2 Kürələrdə – dəmirdən və ya palçıqdan düzəlmiş kiçik ocaqlarda.
  - 3 Yandırub – yandırıb. Burada və II hissənin 55-ci səhifəsində bu (*dal* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən) yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən II hissənin 119-cu səhifəsində *yandırır*). (II hissənin 32-ci səhifəsində *dal* ilə *rey* arasında *yey* verilib. II hissənin 66-cı səhifəsində *dal* ilə *rey* arasında *vav* verilib: *yanduqındən*.)
  - 4 Xərxi – itiağız kəlbətin.
  - 5 Qondarırlər – burada: salırlar.
  - 6 Pək ə'lası – yüksək keyfiyyətli, ən yaxşısı, ən əlası.
  - 7 Dəmiriñ – burada: tərkibində dəmirin.
  - 8 Alçaq ğrafitdə – burada: aşağı keyfiyyətli qrafitin tərkibində.
  - 9 Nömr – nömrə.
  - 10 Orta-miyanədür – ortadır. Miyanə – orta, nə pis, nə yaxşı, babat.
  - 11 Karxanəsiniñ – fabrikinin, zavodunun, emalatxanasının.
  - 12 Qılıcdən – qılıncdan.
  - 13 Kəskindür – kəskindir, burada: itidir.
  - 14 Hakim – Əbdürrəhman Caminin (1414–1492) «*Baharistan*» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 15 Fəqir ikən – kasıb ikən, yoxsul ikən, fağır ikən.
  - 16 Dövlətli – dövlətli. Burada və II hissənin 141 və 168-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 72-ci səhifəsində *dövlətli* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 17 İrəliki – qabaqkı.
  - 18 Hakim – burada *kaf* ilə *mim* arasında *yey* hərfi yazılıb.
  - 19 Sordı – soruşdu.
  - 20 Malını – burada bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 29-cu səhifəsində *yeysiz* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 21 Özine verdi – burada: qaytardı.
  - 22 Bilirsən – burada və II hissənin 138-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 128-ci səhifəsində *bilirsən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.
  - 23 I hissədə verilən tapmacaların cavabları dərsləkdə verilmədiyinə görə biz onları haşiyələrdə təqdim etmişik. II hissədə verilən tapmacaların cavabları dərsləkdə verilib: II hissə, səh. 169.
  - 24 Ağ – burada: xam.

بچمز . ۲) باشین کسرین دانشار . ۳) بو در کیر
 آدمله یاپلو قدده پادامله نه دلی وار نه آغزی سویلیور
 آدمله . ۴) قات ایپک قاتدانهش ایپک چیل ایپک چیللنمش
 ایپک . ۵) هند اولدی دکرمانه دن دولسی یوز بش
 تخته بر مسماره بند اولدی . ۶) یره وردم قرلمادی
 داشه وردم قرلمادی سویه سالدم قرلیدی .

قاپ قاجاق و ایو شیلری

قاپ قاجاق: قازان، کوپه، کوپ، سنک، ساتل، نیمچه
 سنی، بوشقاب، مجمعی، قهوه‌دان، چایدان، سماوار،
 سرنج، فنجان، برنی، افتابه، لولین، بارداغ، طبق،
 قابچاق، ساچ، تکنه، نهره

ایو شیلری: کبه، پلاس، کرسی، صندل، قالی، قا
 لیچه، کلیم، کچه، صندوق، مجری، یاخدان، جاجم، پرده.

قلم سنک توپ چایدان کتاب برنی پرگاز ساچ کوپه
 قارانداس نیمچه چلنک آفتابه پرده کورسی سطراره
 صندوق قازان دنتر صندل قلمدان بارداغ جاجم .

کوپه و قازان

بر عورت چایده بر مس قازان و بر ساخسی کوپه

biçməz. 2) Başın kəsərsən, danışar¹. 3) Budur, gəlir adəmlə², yayluqı də badamlə, nə dili var, nə ağzı, söyliyür adəmlə. 4) Qat ipək, qatdanmış ipək, çil ipək, çillənmiş ipək. 5) Hənd oldı³, dəgirmanə dən doldı, yüz beş təxtə bir mismarə bənd oldı⁴. 6) Yerə vurdım qırılmadı, daşə vurdım qırılmadı, suyə saldım qırıldı.

Qab-qacaq və ev şeyləri⁵

Qab-qacaq: qazan, küpə, küp⁶, sənəg⁷, satıl⁸, nimçə⁹, sini¹⁰, boşqab, məcməi¹¹, qəhvədan, çaydan, səmavar¹², sərnice¹³, fincan, bərni¹⁴, aftabə¹⁵, lüləyin¹⁶, bardağ¹⁷, təbəq, qabçaq¹⁸, sac, təknə¹⁹, nehrə²⁰.

Ev şeyləri: gəbə²¹, pəlas²², kürsi²³, səndəl²⁴, qalı²⁵, qalıçə²⁶, kilim²⁷, keçə, sənduq, mücri, yaxdan²⁸, cacım²⁹, pərdə.

Qələm, sənəg, top, çaydan, kitab, bərni, pərgar, sac, küpə, qarandaş, nimçə, çələng, aftabə, pərdə, kürsi, səttarə, sənduq, qazan, dəftər, səndəl, qələmdan, bardağ, cacım.

Küpə və qazan³⁰

Bir övrət³¹ çaydə bir mis qazan və bir saxsı³² küpə

- 1 Danışar – bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.
- 2 Adəmlə – adamlə. Burada daha bir yerdə hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 75, 97, 110 və 120-ci səhifələrində *adəm ilə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Hənd oldı – sayıldı, hesablandı, qiymətləndirildi.
- 4 Bənd oldı – burada: vuruldu.
- 5 Qab-qacaq və ev şeyləri – mündəricatda II dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb. Şeyləri – burada: əşyaları.
- 6 Küp – gildən bişirilən iri saxsı qab, küp.
- 7 Sənəg – su daşımaq üçün misdən və ya gildən düzəldilmiş qulplu, qarınlı, darboğaz qab, səhəng.
- 8 Satıl – su, süd və s. tökmək üçün armudu formada ağzıgen iri mis qab, satıl.
- 9 Nimçə – balaca mis sini qab, nimçə.
- 10 Sini – misdən, bürüncdən düzəldilmiş böyük dəyirmi dayaz qab, sini.
- 11 Məcməi – yastı iri qab, iri sini, məcməyi.
- 12 Səməvar – samovar. II hissənin 135 və 174-cü səhifələrində *səməvar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 13 Sərnice – misdən, saxsıdan düzəldilmiş ağzıgen bir və ya iki dəstəli qab, sərnice.
- 14 Bərni – içində piti bişirmək və s. üçün istifadə edilən saxsı qab, bərni.
- 15 Aftabə – lüləklə və qulplu su qabı, lüləyin, aftafa.
- 16 Lüləyin – misdən, saxsıdan düzəldilən xüsusi biçimli lüləklə və qulplu su qabı, lüləyin.
- 17 Bardağ – bax: haşiyə *bardağda* I hissə, səh. 54.
- 18 Qabçaq – çiçək qönçə ikən altına qoyulan xüsusi qab.
- 19 Təknə – xəmir yoğurmaq üçün işlədilən dərin tabaq, təknə.
- 20 Nehrə – yağ çıxartmaq üçün içində qatıq çalxalanan saxsıdan və ya ağacdan hazırlanmış uzunsov qab, nehrə.
- 21 Gəbə – böyük xalça, iri xalı, gəbə.
- 22 Pəlas – yundan və ya pambıqdan toxunan enli, uzun, xovsuz xalça növü, palaz.
- 23 Kürsi – yanları və söykənəcəyi olmayan stul, kətil, kürsi; qızınmaq üçün altına manqalda və ya çalada od qoyulub, üstünə iri yorğan salınan iri, yastı stol, kürsi. Mətn boyu bu sözə 6 dəfə (II hissənin 6-cı səhifəsində – 2 dəfə, 12, 23, 29 və 45-ci səhifələrində) rast gəlinir və buradakı hal yeganə haldır ki, yazılışında *vav* hərfi yoxdur.
- 24 Səndəl – dal söykənəcəyi olan qoltuqlu stul, səndəl.
- 25 Qalı – böyük xalça, xalı.
- 26 Qalıçə – divara vurmaq və ya döşəməyə salmaq üçün müxtəlif rəngli yun və ya iplik saplardan toxunmuş naxışlı döşənəcək, xalça.
- 27 Kilim – yun və ya pambıqdan toxunan zolaqlı, xovsuz palaz növü, kilim.
- 28 Yaxdan – üzünə dəri çəkilən ağac qutu, sandıqça, mücrü, yaxdan.
- 29 Cacım – arasına yorğan-döşək və s. yığmaq, döşəməyə salmaq, ya da xalça kimi divardan asmaq üçün müxtəlif rəngli iplərdən toxunan zolaqlı, yaxud naxışlı döşənəcək, cecim, cicim.
- 30 Küpə və qazan – K.D.Uşinskiyin «Горшок котлу не товарицу» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 173: *Кухарка мыла на реке глиняный горшок и чугунный котёл, вымыла да и позабыла. Котёл и горшок обрадовались случаю, сговорились путешествовать вместе и поплыли по реке. Но недолго они вместе плавали: глиняный горшок стукнулся о чугунный котёл и разбился*) tərcüməsidir.
- 31 Övrət – burada: arvad, qadın.
- 32 Saxsı – burada və II hissənin 10-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 45-ci səhifəsində *sağsıdan* (sağsıdan– saxsıdan) sözü işlədilərək *xey geynlə* övəzlənib.

یویوب سویگ قراقینده اونوتدی . کویه و قازان چوخ
شاد اولوب مصلحت کوردیلر که چای اشاقه کزمله
کیتسونلر . باشلادیلر اوزمه اما نه فایده اونلارگ
کزملی چوخ مدت چکمدی کویه قازانه توخونوب
سندی .

مثال : کیشی اوز تایی ایله کزر .

-﴿﴾ (شیر و تولکی) ﴿﴾-

شیر کورممش برتولکی، کورن کیمی برشیری
قورخوسیندن اولمیوب ایخاق قالوبدر دیری .
بر نچه کوندن صگره، او شیری برده کوروب
قورخمیوب اولکی تک کیدوب اوغا سمت دوروب
اوچمچی کورشکده داخل اولوب صحبتته
تولکی اونگ ایله دوروب مشغول اولوب الفتته
یواش یواش چالوشوب تاپوشارکن تانوشوب
انس دوتوب شیر ایله تولکی دیوب دانشوب
کورمدیکمزدن بزده بیله کورممش
خوف ایدهروک بر نچه دفعه یاق دورممش
قراداغی .

مثال : کوز کورمه کوتل سومز .

پلاس پارچه سینگ نقلی
کونلرگ بر کوننده بر پلاس پارچه سی زیلکده بر

yuyub suyu qıraqında untdı. Küpə və qazan çox şad olub məsləhət gördilər ki, çay aşıqə¹ gəzməgə getsünlər. Başladılar üzməgə, əmma nə fayidə, onların gəzməgi çox müddət çəkmədi, küpə qazanə toxunub² sındı.

Misal: Kişi öz tayı ilə gəzər.

Şir və tülki³

Şir görməmiş bir tülki, görən kimi bir şiri
Qorxusından ölmüyüb, əncaq qalubdur diri.

Bir neçə gündən sonrə, o şiri bir də görüb,
Qorxmıyub əvvəlkitək, gedüb oña səmt durub.

Üçüncü görüşündə⁴ daxil olub söhbətə,
Tülki onunla durub, məşğul olub ülfətə⁵.

Yəvaş-yəvaş çalışub⁶ tapuşarkən⁷ tanışub⁸,
Üns dutub şir ilə tülki deyüb danışub⁹.

Görmədigimizdən olur¹⁰, biz də beylə görməmiş
Xof¹¹ edərük¹², bir neçə dəf'ə yavuuq¹³ durməmiş.

Qəradaği

Misal: Göz görməsə köñül sevməz.

Pəlas parçəsinin nəqli¹⁴

Günlərin bir günündə¹⁵ bir pəlas parçəsi zibillikdə¹⁶ bir

- 1 Çay aşıqə – çay aşığı.
- 2 Toxunub – burada və II hissənin 153-cü səhifəsində (*toxunubsən*) *xeydən sonra vav* verilən forma qəbul olunub. II hissənin 49-cu səhifəsində (*toxunməz*) *xeydən sonra vav* verilməyən formaya rast gəlinir.
- 3 Şir və tülki – İ.A.Krılovun «*Лев и Лисичка*» təmsilinin Həsənəliyə xan Qəradaği tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qəradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 51-52) bu tərcümə «*Tülkü və şir*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (bax: Qəradaği (Xan Qəradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 150. Həsənəli xan Qəradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 116-117).
- 4 Görüşündə – görüşündə. Mətnə *nun* əvəzinə *kaf* hərfi yazılıb.
- 5 Ülfətə – uyuşmağa, yovuşmağa.
- 6 Çalışub – çalışıb. II hissənin 42-ci səhifəsində *çalışub* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Tapuşarkən – görüşən kimi, tapışan kimi.
- 8 Tanışub – əlaqəyə girib, tanışlıq edib.
- 9 Danışub – danışıb. Bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.
- 10 Olur – mətnə verilməyib.
- 11 Xof – qorxu.
- 12 Edərük – edirik. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.
- 13 Yavuuq – yaxın.
- 14 Pəlas parçəsinin nəqli – Hüseyn Vaiz Kaşifinin (1436-1504) «*Ənvari-Süheyli*» əsərində keçən mövzu əsasında. Nəqli – burada: hekayəsi, nağılı, rəvayəti.
- 15 Günündə – günündə. Burada və II hissənin 113 və 148-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 103 və 134-cü səhifələrində iki *nun* arası *yey* verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 16 Zibillikdə – mətnə bir *lam* ilə yazılıb.

بوشقاب قریقی ایله کورشوب باشلارینه کفن قضا و قدری
دوردیلر بری برینه نقل ایلمکه .

پلاستگ اورکی چوخ یانمشدی اوتما کوره بوشقابه
مجال ویرمیوب اول اوز باشیندن کچنی سویلدی : بو
توزه توپراکه باتمش قرداشتی کوریرسن نچه دفعه
طور به طور صفتلره دوشوب آدی دکشیلوب : بر
کون وارایدیکه الهگ برکتیله قویونینگ آرخاسنده قیوریم
قیوریم اولوب داغلرده چمنلرده کزیردیم . ایله که یاز
فصلی یتشدی و ایستی جانلویه جانسیزه اثر ایلدی
چوبان قرداش بزنی قاجیلیوب توکدی یره . بو حالده
الچی کلوب بزنی آلوب آپاردی . بز بیله خیال ایلدک
که کزیرمهکه آپاریر . دیه کیلن انبارده دوستاق ایلیه
جگمش . برمدت اوراده قالاندن صگره بر مشتری
کلوب بزنی اوندن آلوب ایوینه کتوردی . دیدیکه الله
مٹا شکر ! قوتاردوق قرانلق انبارگ یوزیندن چه
قایدی یاغشدن قورتاروب یاغموره دوشدک : نه قدر
لنبارده فراغت اوتورمشدق . اول قدرده بلالره بوراده
دوچار اولدق : بزنی چایده یویوب قورودوب دمیر
دراقلاردن کیچوروب اوندن جهرده اگردیلر ایپ ایلدیلر
صگره ایپی رنک به رنک بویادیلر . ایله بیلمه که بو
نگ ایله بیله بزنی دینچ قویلدیلر : هانا قوروب پلاس
توخیدیلر . وقتیکه هانانی کسدیلر منی کتوروب ایوگ
یوخاری باشینده سادر فرشلرنن برابر دوشه دیلر .

boşqab qırığı ilə görüşüb¹, başlarını² gələn qəzavü qədəri³ durdilər⁴ biribirinə⁵ nəql eyləməgə⁶.

Pəlasın ürəgi çox yanmışdı, oña görə boşqabə məcal⁷ vermiyüb, əvvəl öz başından keçəni⁸ söylədi: Bu tozə-topraqə⁹ batmış qərdaşını görirsən¹⁰ neçə dəfə tövrətövr¹¹ sifətlərə düşüb, adı dəğişilüb. Bir gün var idi ki, Allahın bərəkətlü¹² qoyununun arxasında qıvrım-qıvrım¹³ olub dağlərdə, çəmənlərdə gəzirdim. Eylə ki, yaz fəsli yetüşdi və isti canluyə-cansızə əsər¹⁴ eylədi, çoban qərdaş bizi qayçılıyub¹⁵ tökdü yerə. Bu haldə alıcı gəlüb bizi alub apardı. Biz beylə xəyal eylədik ki, gəzdirməgə aparır. Deməgilən¹⁶ ənbardə¹⁷ dustaq eylliyəcəmiş. Bir müddət oradə qalandən sonrə bir müştəri gəlüb, bizi ondən alub evinə gətürdü. Dedik ki, Allah, Saña şükr! Qutarduq¹⁸ qəranlıq¹⁹ anbarın²⁰ yüzindən. Çifayidə²¹, yağışdən qurtarub, yağmurə²² düşdik: nə qədər ənbardə fərağət²³ oturmuşduq, ol qədər də bəlalərə buradə düçar oldıq²⁴. Bizi çaydə yuyub, qurudub, dəmir dəraqlardən keçürüb²⁵, ondən²⁶ cəhrədə²⁷ əgirdilər²⁸, ip eylədilər. Sonrə ipi rəngbərəng boyadılar. Eylə bilmə ki, bunıqlə beylə bizi dinc qoydılar: hana²⁹ qurub pəlas toxudılar. Vəqti ki hananı kəsdilər, məni gətürüb evin yuxarı başında sair³⁰ fərşlərnən bərabər döşədilər.

-
- 1 Görüşüb – II hissənin 94-cü səhifəsində *rey* ilə *şin* arasında *vav* verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 Başlarını – başlarına. II hissənin 153-cü səhifəsində *başlarınə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 Qəzavü qədəri – hadisəni; bədbəxt hadisəni.
  - 4 Durdilər – başladılar, durdular. Burada və II hissənin 24 və 88-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 149-cu səhifəsində *durdılar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 5 Biribirinə – burada və II hissənin 21, 25, 69, 77 və 113-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 141-ci səhifəsində *bir-birinə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 6 Nəql eyləməgə – danışmağa.
  - 7 Məcal – imkan, fürsət, macal.
  - 8 Öz başından keçəni – öz başına gələn.
  - 9 Topraqə – torpağa.
  - 10 Görirsən – görürsən. Burada və II hissənin 97-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 60-cı səhifəsində *görürsən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *görürsənmi* I hissə, səh. 41.
  - 11 Tövrətövr – müxtəlif cür.
  - 12 Bərəkətlü – bərəkətli. Mətnə *bərəkətli* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 13 Qıvrım-qıvrım – buruq-buruq.
  - 14 Əsər – təsir.
  - 15 Qayçılıyub – qayçılıyub. Mətnə *qayçılıyub* yazılıb.
  - 16 Deməgilən – burada: sən demə.
  - 17 Ənbardə – bu və II hissənin 48 və 84-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 83-cü səhifəsində *anbardə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *anbardur* I hissə, səh. 6.
  - 18 Qutarduq – qurtardıq. Bax: haşiyə *qurtarub* I hissə, səh. 35.
  - 19 Qəranlıq – qaranlıq. Burada və II hissənin 161-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 20-ci səhifəsində *qaranlıq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 20 Anbarın – anbarın. II hissənin 97-ci səhifəsində *anbarın* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *anbardur* I hissə, səh. 6.
  - 21 Çifayidə – nə faydası?
  - 22 Yağmurə – yağmura. II hissənin 88 və 173-cü səhifələrində *yağmurə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 23 Fərağət – burada: rahat, sakit.
  - 24 Oldıq – olduq. Bax: haşiyə *oldıqını*, II hissə, səh. 56.
  - 25 Keçürüb – keçirib. II hissənin 50-ci səhifəsində *kaf* ilə *çim* arasında heç bir hərf verilməyən, *çim* ilə *rey* arasında *yey* verilən *keçirüb*, II hissənin 62-ci səhifəsində *kaf* ilə *çim* arasında heç bir hərf verilməyən *keçürüb*, II hissənin 126-cı səhifəsində *kaf* ilə *çim*, *çim* ilə *rey* arasında *yey* verilən *keçirüb* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir. Bax: haşiyə *keçürsün* I hissə, səh. 48.
  - 26 Ondən – burada: ondan sonra.
  - 27 Cəhrədə – yun əyirmək üçün əl ilə işlədilən alətdə.
  - 28 Əgirdilər – ip halına salırdılar, əyirirdilər. II hissənin 145-ci səhifəsində indiki zaman formasında *gafdan* sonra *yey* verilib.
  - 29 Hana – palaz və ya xalça toxumaq üçün xüsusi dəzgah.
  - 30 Sair – II hissənin 50, 74, 82, 132, 155 və 166-cı səhifələrində *sayir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

نچه ایل اوراده کلوب کیده ننگ ایانینگ آلتینده تاپداع اولدم. ایله که رنگیم سولدی تپک دکمکدن دانلوب پارچه پارچه اولدم و عملدن چخدم هر پارچه ی بر دیاره آتوب منیده بورایه توللادیلر. امیدوارم که من ایله برابر ایوه دوشه نن قالی و کلیم و جاجیم و کچه لرده بر آزدن صغره منم بو کونیمه دوشه.

—*— (قویونلر و قورتلر) *—

بر سورینی قورتلردن ساخلامقه مصاحت
 بیله اولوب آرته ایت چوخ اولاقورده زحمت
 کون کوندن ایتلری آرتوروب چوخ ایدوبلر
 ایتلر ایچون یمکیگ دالوسنجه کیدوبلر
 اول قرخوب قویونگ تمام نه وار یونونی
 ساتوب حاضر ایدوبلر یاللی ایچون اونونی
 صغره سالوب نوبته برده برجه قروبلر
 قویونلردن ایتلره ویروب اوندن دوروبلر
 کوروبلر که قالوبدر آجق بش آلی قویون
 اونیده ایتلر ییوب دوتوب سورینگ تویون

مثال : قازانچ قودروب مایه نی یسلی . قورخان
 کوزه چوپ دوشر.

Neçə il oradə gəlüb-gedəniñ əyağının altındə tapdağ oldım¹. Eylə ki, rəngim soldı, təpik dəgməkdən dağılub parçə-parçə oldım və əməldən çıxdım², hər parçəmi bir diyarə atub, mənə də burayə tulladılar³. Ümmidvarəm ki, mən ilə⁴ bərabər evə döşənən qalı və kilim və cacım və keçələr də bir azdən soñrə mənəim bu günimə düşə.

Qoyunlər və itlər⁵

Bir sürini qurtlərdən saxlaməqə məsləhət

Beylə olub: artə it, çox ola qurdə zəhmət.

Güni-gündən itləri arturub çox edüblər,

İtlər için yeməğniñ dalusincə⁶ gedüblər.

Əvvəl qırqub qoyunıñ təmam nə var yununı,

Satub, hazır edüblər yalləriyçün⁷ ununı⁸.

Soñrə salub növbətə bircə-bircə qırublər,

Qoyunlərdən itlərə verüb, ondən⁹ durublər¹⁰.

Görüblər ki, qalubdur ancəq beş-altı qoyun,

Onı də itlər yeyüb, dutub süriniñ toyun.

Misal: Qazanc¹¹ qudurub mayəni yedi. Qorxan gözə çöp düşər.

1 Oldım – oldum. Bax: haşiyə *oldım* I hissə, səh. 48.

2 Əməldən çıxdım – istifadədən çıxdım.

3 Tulladılar – tulladılar. Burada və II hissənin 155-ci səhifəsində iki *lam* ilə yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 25-ci səhifəsində (*tullazdadı*), 42 və 44-cü səhifələrində (*tullanub*, *tullanubdur*) bir *lam* hərfi ilə fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

4 Mən ilə – mən ilə, mənəmlə. II hissənin 60-cı səhifəsində *mənlə* fərqli yazılış forması qəbul olunub.

5 Qoyunlər və itlər – mətnə *Qoyunlər və qurtlar* yazılıb. İ.A.Krılövun «*Объём и Собаки*» təmsilinin Həsənəliəğa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 43) bu tərcümə «*İtlər və qoyunlar*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (həmçinin sonda əlavə iki sətir verilir: *Bu dost itlər pis olub düşmən qurddan gör necə, Qaradağı, habelə dostlar gərəkmez vecə*) (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliəğa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 160. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 124-125).

6 Dalusincə – dalısınca. II hissənin 20-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *vavsız* və 26-cı səhifəsində *dalısınca* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

7 Yalləriyçün – burada: itə verilən horra halında yem üçün. Mətnə *yalləri için* verilib, vəzn xatirinə bir yerdə qəbul etmişik.

8 Ununı – un kəpəyini.

9 Ondən – burada: ondan sonra.

10 Durublər – dayanıblar, durublar. II hissənin 44-cü səhifəsində *durublar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

11 Qazanc – burada və II hissənin 9-cu səhifəsinə bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 51-ci səhifəsində *qəzanc* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

-x (قاب قاجاق) x-

حسن مسکرخانهدن آتاسینک یانینجه کیدنده کور
دیکه مسکرلر ئاق! توق! مس دوکمهده درلر. بونوب
آتاسندن خبر آلدی: نه ایچون اونلار اوننی دوکیرلر?
آتاسی بوئگ سرنی اوغلینه قاندیردی: میسی قزروب
چکوج ایله دوکوب قازان. سنک. مجمعی، نیمچه. کسه،
قایریرلر. دوباره حسن سورشدی: بزیم ایوده کی مس
قابلاریده اونلار قایروبدر؟ بلی. پس نیه بزیمکیلرگ
رنکی آغدر حال بوکه مس اقیرمزیدر؟ آتاسی جواب
ویردی: اوندن اوتریکه بزیمکیلر قالایلانوب. هرکه
مس قابی قالایسن قویارسان اوننی ژنک باسار و ایچینده
شئی یهک اولماز. پاتر افراط آجی و زهرلوتر.

پس یره دوشنده سینان ساخسی و چنی قابلاری
نه دن قایریرلر؟ اوکه کوپه، کوزه، بارداق، وکل قابیدر
بونلاری ساری توپراقدن دولسلر قایروب کورده کر
پچ کیمی بشوریرلر. قالدیکه چینی قابلار، بوشقاب
فنجان. نعلبکی و غیریلری بونلاری قایریرلر کارخانه
لرده یاخشی تمیز آغ توپراقدن. توپراقی خمیرکه
یوقروب کوئل سون قاب قایروب کورده قورودیرلر و
صئره یوزینه مینا چکوب نقش وروب پشوریرلر. بو
ذکر اولان شیلردن باشقه قابی قایریرلر کومشدن
شیشه دن دمیردن آغاجدن. کومش قاب ایندی از

Qab-qacaq

Həsən misgərhanədən¹ atasının yanınca² gedəndə gördi ki, misgərlər taq-tuq mis dögməkdədirlər. Dönüb atasından xəbər aldı: Nə üçün onlar onı dögürlər³? Atasını bunun sirrini oğluna qandırdı⁴: Misi qızdırub, çəküc ilə⁵ dögüb qazan, sənəg, məcməi, nimçə, kasə qayırlar. Dübarə⁶ Həsən soruşdı: Bizim evdəki mis qabları də onlar qayırbdur? Bəli. Pəs niyə bizimkilərin rəngi ağdur, halbuki, mis qırmızıdır? Atasını cəvab verdi: Ondan ötri ki, bizimkilər qalaylanub. Hərgah mis qabı qalaysız qoyarsan, onı jəng⁷ basar və içində şey yemək olmaz. Paqır⁸ ifrat acı və zəhərlüdür.

Pəs yerə düşəndə sınıx saxsı və çini qabları nədən qayırlar? O ki, küpə, kuzə⁹, bardaq və gülqabıdır¹⁰, bunları sarı topraqdən¹¹ duluslər¹² qayırub, kürədə kərpiç kimi bişürirlər¹³. Qaldı ki, çini qablar, boşqab, fincan, nə'lbəki¹⁴ və geyriləri, bunları qayırlar karxanələrdə yaxşı, təmiz, ağ topraqdən. Topraqı xəmir kimi yoqurub könjül sevən qab qayırub, kürədə qurudurlar və soñrə yüzinə mina¹⁵ çəküb, nəqş vurub¹⁶ pişürirlər. Bu zikr olan¹⁷ şeylərdən başqə, qabı qayırlar gümişdən, şişədən¹⁸, dəmirdən, ağacdən. Gümiş qab indi az

-
- 1 Misgərhanədən – dəmirçi emalatxanasından.
  - 2 Yanınca – yanında.
  - 3 Dögürlər – döyürlər. Bax: haşiyyə *dögürlər* I hissə, səh. 56.
  - 4 Qandırdı – burada: başa saldı, izah etdi.
  - 5 Çəküc – mıx, mismar və s. vurmaq üçün alət, toxmaq, çəkiç.
  - 6 Dübarə – ikinci dəfə, yenidən, bir daha.
  - 7 Jəng – pas, cəng.
  - 8 Paqır – mis (baqır).
  - 9 Kuzə – darboğazlı, aşağısı enli, qulplu su və s. qabı.
  - 10 Gülqabıdır – güldandır.
  - 11 Sarı topraqdən – gildən.
  - 12 Duluslər – saxsı qab düzəldən ustalar, dulusçular.
  - 13 Bişürirlər – bişirirlər. Burada və II hissənin 109 və 118-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. Bu səhifədə və II hissənin 12 və 13-cü səhifələrində *pişürirlər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 Nə'lbəki – nəlbəki.
  - 15 Mina – metal və s. şeylərin üzərinə çəkilən rəngli şüşəvarı təbəqə, çox incə və parlaq naxış.
  - 16 Nəqş vurub – naxış vurub.
  - 17 Zikr olan – qeyd olunan, adları çəkilən.
  - 18 Şişədən – şüşədən.

ایشلنیر و شزیعتهمزه کوره قزل و کومش قاب ایشلتمک
حرامدر .

مثلر : نه ایلرم قزل تشتی ایچنده قان قوسارام .
سرت سرکه ضرر ایدر . بوش چناقى دولی چناقه
ورمز لر .

مثلر : ایل ایچون آغلیان کوزسز قالار . توکولن
چناق دولماز چوخ کفن چوخ آغلار . دیه جگئی فکر
ایله سویله . سو سنکی سوده سنار .

تاپماجه : ۷ آلتنده قازان قاینار اوسته اوجاق یانار .
۸ اویانی چیر بویانی چیر ایچنده آتلو چاپار 4 اوزی
بر قارنج سقالی ایکی قارنج ۱۰ اوزن قز اوبا کزر
۱۱ بر بالاجه بویى وار دام دولوسی تویی وار . ۱۲ بر
اوکوزم وار قویروقلاماسگ دامه کیرمز ۱۳ بزده برکشی
وار اوچ دیشی وار ۱۴ بر اوکوزم وار هریتنی چوللار
۱۵ سحر دن دورار دالیمه مینر ۱۶ قارا قوش یاغینی
یالار .

خوراک و ایچی

خورک : پلاو، بوزباش، دولما، سییق، خشل، کباب،
حلوا، بوزارتما، قاورما، خنکل، چقر تما، دوغا،

işlənir və şəriətimizə görə qızıl və gümüş qab işlətmək hərəmdür¹.

Məsəllər: Nə eylərəm² qızıl teşti³ içində qan qusaram. Sərt sirkə zərər edər. Boş çənaqı⁴ dolı çənaqə verməzlər.

Məsəllər: El üçün ağılyan gözsiz qalar. Tökülən çənaq dolmaz. Çox gülən çox ağlar. Deyəcəğini fikr eylə⁵, söylə. Su sənəgi sudə sınar.

Tapmacə: 7) Altında qazan qaynar, üstə ocaq yanar. 8) O yanı çəpər, bu yanı çəpər, içində atlu⁶ çapar. 9) Özi bir qarınc⁷, səqqalı⁸ iki qarınc. 10) Uzun qız oba gəzər. 11) Bir balacə boyı var, dam dolusu toyı var. 12) Bir öküzim var, quyruqlamasəñ, damə girməz. 13) Bizdə bir kişi var, üç dişi var. 14) Bir öküzim var, hər yetən⁹ çullar¹⁰. 15) Səhərdən durar, dalımə minər. 16) Qaraquş¹¹ yağını yalar.

Xorak¹² və içki¹³

Xörək¹⁴: pılav¹⁵, bozbaş, dolma, sıyıq¹⁶, xəşil, kəbab, həlva, bozartma, qavurma¹⁷, xəngəl, çığırtma, dovğa¹⁸,

- 1 Sistani, Seyyid Əli Hüseyini, Ayətullah əl-Üzma. İzahlı şəriət məsələləri, Qum: Sadat Rəzəvi, 2005, səh. 32.
- 2 Nə eylərəm – burada: nəyimə gərək. II hissənin 156-cı səhifəsində *neylərəm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Teşt – iri mis tas.
- 4 Çənaqı – içi ovulmaqla ağacdən (taxtadan) hazırlanan qab növü, çanağı.
- 5 Fikr eylə – düşün, fikirləş.
- 6 Atlu – atlı. II hissənin 146-cı səhifəsində *atlu* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Qarınc – qarış.
- 8 Səqqalı – saqqalı. Burada və II hissənin 115-ci səhifəsində (*səqqaldən, səqqallu*) hazırkı yazılış forması qəbul olunub. Bax: haşiyə *aşsaqqal* I hissə, səh. 57.
- 9 Yetən – mətnə *yetəni* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 10 Çullar – dalına çul qoyar (çul – üstündə oturmaq və ya soyuqdan qorunmaq üçün atın və bezi başqa heyvanların belinə salınan örtük).
- 11 Qaraquş – qaraquş (qartal növü). Burada və II hissənin 45, 51, 91 və 173-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən II hissənin 91-ci səhifəsində *qaraquşı*). II hissənin 49 və 171-ci səhifələrində *qərəquş* (o cümlədən II hissənin 49-cu səhifəsində *qərəquşdur*), 50 və 58-ci səhifələrində *qəraquş* (o cümlədən II hissənin 50-ci səhifəsində *qəraquşıñ*) fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 12 Xorak – bax: haşiyə *xorak* I hissə, səh. 51.
- 13 Xorak və içki – mündəricatda III dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
- 14 Xörək – bax: haşiyə *xorak* I hissə, səh. 51.
- 15 Pılav – aş, plov.
- 16 Sıyıq – II hissənin 18-ci səhifəsində *sıyuq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 17 Qavurma – qovurma.
- 18 Dovğa – burada və II hissənin 12 və 23-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 68-ci səhifəsində *dovqa* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

کوفته، شيله، شوربا، ساچ ايچي، دوعراماج،
اريشته، يايها، اوماج .
ايچكي : سو، ايران، شربت، سد، چاي، قهوه، قندآب،
قيمز .

پرگار توپ بوزباش سرنج کورسي چاي کتاب آفتابه
ايران قالي شربت سطاره قهوه دان قلم سد چقرتما
مازي برني اريشته پلاس دوغاسو کباب ساتل قاورما
چايدان آشق قلمتاراش قهوه دفتر خشل صندل اوماج
قيمز شوربا .

...﴿﴾ (خوراک و ايچكي) ﴿﴾...

خوراک و ايچکيسز آدم آچندن و سوسندن اولر
ايدى . خوراكي پشوريرلر اتدن نباتاتدن و دوزدن .
آدم سوسيانده ايچير يا چاي يا سو يا ايران يا قندآب .
عمر کچرملدن اوترى انسانه لازم در محض چورک و
تميز سو .

مثال: آچق اغز آج اوله از . کيچمه نامرد کوپريسندن
قوي آپارسون سو سني .

-﴿﴾ (تولکي و قورت) ﴿﴾-

بر تولکي ايله بر قورت دوست و يولداش اوله شديلر .

küftə, şilə¹, şorba, saciçi, doğramac, əriştə, yayma, umac.

İçki: su, ayran, şərbət, süd, çay, qəhvə, qəndab², qımız³.

Pərgar, top, bozbaş, sərnici, kürsi, çay, kitab, aftabə, ayran, qalı, şərbət, səttarə, qəhvədan, qələm, süd, çiqırtma, mazı, bərnici, əriştə, pələs, dovğa, su, kəbab, satıl, qavurma, çaydan, aşığı, qələmtaraş⁴, qəhvə, dəftər, xəşil, səndəl, umac, qımız, şorba.

Xorak və içki⁵

Xorak və içkisiz adəm acındən və susındən ölərdir. Xoragı pişürirlər ətdən, nəbatatdən⁶ və duzdən. Adəm susıyandə içir⁷ ya çay, ya su, ya ayran, ya qəndab. Ömr keçürməkdən ötri insanə lazımdur məhz çörək və təmiz su.

Misal: Açıq ağız ac olmaz. Keçmə namərd köprisindən⁸, qoy aparsun su səni.

Tülki və qurt⁹

Bir tülki ilə bir qurt dost və yoldaş olmuşdilər.

---

1 Şilə – qatı düyü şorbası, şilə.

2 Qəndab – suya qatılmış şəkərdən hazırlanan içki, gülqənd, şərbət, qəndab.

3 Qımız – turşumuş at (bəzən dəvə) südündən hazırlanan qidalı içki.

4 Qələmtaraş – qələm çərtmək üçün bıçaq. (Taraş – burada bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 54-cü səhifəsində *təraş* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.)

5 Xorak və içki – K.D.Uşinskinin «*Родное слово*» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «*Пища и питье*» adlı yazının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 169: *Без пищи человек умер бы от голода; без питья умер бы от жажды. Человек употребляет в пищу растения, мясо животных и соль; пьет он воду, молоко, квас, чай, кофе, вино, пиво. Самая необходимая пища – хлеб. Самое необходимое, здоровое питье – чистая вода*) uyğunlaşdırılmış tərcüməsidir.

6 Nəbatatdən – nəbatatdan, burada: göyertidən.

7 İçir – bax: haşiyə *çürsün* I hissə, səh. 48.

8 Köprisindən – körpüsündən.

9 Tülki və qurt – Əbdürrəhman Caminin (1414–1492) «*Baharistan*» əsərində keçən mövzu əsasında.

اونلار بر یرده کز مکه کیدوب بر باغه یتشدیلر و کور دیلر که باغک قاپوسی تکان ایله دوتولوبدر . چوره سنی دولانوب بر دیشک تاپدیلر . تولکی کر مکه کن، اما جانور کر مکه دار . تولکی دیشکدن آسانلق نن کیچدی اما قورت چوخ عذابنن اوزیندی باغه سالدی . نه کوردیلر که باغ دولودر لون بلون میوه لر ایله تولکی حيله کرلکندن باغدن دیشقاری چخموق حالنی نظرده دوتوب آزیدی اما کوزی کوک قورت خرتده کینه دگ میوه لر دن یدی . بو ایشدن باغبان خبردار اولوب بر دکنک قاپوب یوز قویدی بونلاره طرف . اینجه بیلو حيله کیر تولکی جلد دیشکدن سچریوب قاچدی اما قارنینی اوزکه ننگ ماليله دولدیرن قورت قاچانده دیشکه تخناشوب قالدی . باغبان کلوب الیندن کنی قورتدن اسر کمدی . مثل : چوخ یهک آدمی آز یهکن قویار .

- ❁ ❁ (چورک) ❁ ❁ -

چورکی پشوریرلر یا چورکچی دکاینده یا ایوده . چورکی پشوریرلر خمیردن تندرده یا کورده . خیری یوغوریرلر اوندن سودن و خمیر مایه سندن . اونی اوکیدیرلر تاخلدن . بوغدا آرپا و غیره تاخلدانه لری بتیر چولده اکین یرلرینده . تاخلدن اتمکدن اوتری یری سوریرلر کوتان یا خیش ایله . تاخلی یتشدن صثره بچیرلر و خرمنده دوکوب دکیرمانده اوکیدیرلر .

Onlar bir yerdə gəzməyə gedüb, bir bağə yetüşdilər və gördilər ki, bağın qapusu tikan ilə dutulubdur. Çevrəsini dolanub bir deşik tapdılar. Tülki girməyə gen, əmma canəvər girməyə dar. Tülki deşikdən asanlıqnən keçdi, əmma qurt çox əzabnən özini bağə saldı. Nə gördilər ki, bağ doludur lövnbələvn¹ meyvələr ilə. Tülki hiyləgərliyindən bağdən dışqarı çıxməq halını² nəzərdə dutub az yedi, əmma gözi gög³ qurt xırtdəginədək meyvələrdən yedi. Bu işdən bağban xəbərdar olub, bir dəgənək qapub, yüz⁴ qoydı bunlara tərəf. İncə bellü hiyləgər⁵ tülki cəld deşikdən sıçrıyub qaçdı. Əmma qarnını özgəniñ malıylə doldırən⁶ qurt qaçandə deşigə tıxnaşub⁷ qaldı. Bağban gəlüb əlindən gələnı qurtdən əsirgəmədi.

Məsəl: Çox yemək adəmi az yeməkdən qoyar.

Çörək⁸

Çörəgi pişürirlər ya çörəkçi dükkənində⁹, ya evdə. Çörəgi pişürirlər xəmirədən təndirdə, ya kürədə. Xəmiri yoğurirlər undən, sudən və xəmir mayəsindən. Unı¹⁰ ügidirlər¹¹ taxıldən. Buğda, arpa və geyri taxıl danələri bitir¹² çöldə əkin yerlərində. Taxıl əkməkdən ötri yeri sürirlər¹³ kotan, ya xış ilə. Taxılı yetüşəndən soğrə biçirlər və xırməndə döğüb dəgirməndə ügidirlər.

- 1 Lövnbələvn – cürbəcür, əlvan, rəngarəng.
- 2 Halını – II hissənin 13, 151 və 154-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 55-ci səhifəsində *halətini* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Gög – göy rəngli, göy; burada: ac.
- 4 Yüz – burada: üz.
- 5 Hiyləgər – mətndə *hiyləgir* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 6 Doldırən – dolduran. II hissənin 60-cı səhifəsində *dolduran* fərqli yazılış formasına rast gəlinir, bax: haşiyə *dolduran* II hissə, səh. 60.
- 7 Tıxnaşub – soxuluşub.
- 8 Çörək – K.D.Uşinskinin «Родное слово» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «Хлеб» adlı yazının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 169: *Хлеб пекут или сами хозяева, или хлебники. Пекут хлеб из теста. Тесто месят из муки, воды и дрожжей. Муку мелит мельник на мельнице из хлебных зёрен. Хлебные зёрна созревают на полях, в колосьях хлебных растений. Поля обрабатываются крестьянами. Крестьяне пахут поле и сеют хлеб; но бог его растит. Бог посылает лето, дождь, тепло и ясное солнце*) sərbəst tərcüməsidir.
- 9 Dükkənində – dükanında.
- 10 Unı – unu. Burada və II hissənin 152-ci səhifəsində bu səslənmə qəbul olunub. II hissənin 164-cü səhifəsində vəzn xatirinə *uni* olaraq qeydə almışıq.
- 11 Ügidirlər – üyüdürlər. Bu səhifədə hazırkı (*gaf* ilə *dal* arasında *yey* verilən) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 152-ci səhifəsində *gaf* ilə *dal* arasında *vav* verilən *ügüdir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Bitir – burada və II hissənin 69, 107, 152 və 155-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 69, 96 və 160-cı səhifələrində *bitür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 143-cü səhifəsində *bitürdi*).
- 13 Yeri sürirlər – şumlayırlar.

ایستی کون و یاخش اولماسه تاخل بیتمز اما ایستی
 کونی و یاغشوده کوندن الله در .
 مثلر : آجگ قورشاقنده چورک دورماز . چورکی
 چورکچیه ویر برینده آرتق ویر .

...﴿قاراچی﴾...﴿﴾...

خرمنچیلرگ ایچینه بر قاراچی کلوب چخمشدی .
 نهاره اوتورانده قباقجه بر نچه فسلی کتوردیلر . خر
 منچیلردن بریسی خبر آلدی : کیم ایستیر ؟ من دیوب
 جلد جواب ویردی قاراچی . صئره خنکل کتوردیلر .
 پس بوکیمه ؟ اونلاردن بریسی سورشدی . بئا ویر
 دیوب تکرار ایلدی قاراچی . نهاردن قورتارانده خبر
 آلدیلر : ایندی خرمن دوکمک کیهنگ نوبتی در ؟ قاراچی
 دیدی : او منم ایشیم دکل زیراکه من اونسیزده ایکی
 ایش کورمشم اوچمهجی سینی کوره بلهرم : اونده بئا
 جبر اولار .

مثلر : یین بیلمز دوغره یان بیلر . اکنده یوخ ،
 بچنده یوخ ، یینده اورتاق قرداش .

﴿اوشاق و ایلان﴾﴾

ایستر ایکن بالق دوته ایلان دوتوب بر اوشاق

İsti gün və yağış olmasə taxıl bitməz, əmma isti günü və yağışı də göndərən Allahdur.

Məsəllər: Acıq qurşaqındə çörək durmaz. Çörəgi çörəkçiyə ver, birin də artıq ver.

Qaraçı

Xırmənçilərin içinə bir qaraçı gəlüb çıxmışdı. Nəharə oturandə qəbaqcə bir neçə fəsəli¹ gətürdilər². Xırmənçilərdən birisi xəbər aldı: «Kim istiyir³?» «Mən», – deyüb cəld cəvab verdi qəraçı. Sonrə xəngəl gətürdilər. «Pəs bu kimə?» Onlardan birisi soruşdı. «Başa ver», – deyüb təkrar eylədi qəraçı. Nəhardən qurtarandə xəbər aldilər: «İndi xırmən dögmək kimiñ növbətidür⁴?» Qəraçı dedi: «O mənim işim degil, zira ki, mən onsız də iki iş görmüşəm, üçümcisini görə bilmərəm, ondə başa cəbr⁵ olar».

Məsəllər: Yeyən bilməz, doğrəyan bilər. Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə ortağ qərdaş.

Uşaq və ilan⁶

İstər ikən balıq dutə, ilan dutub bir uşaq

-
- 1 Fəsəli – arasına yağ və ya quyruq sürtülmüş qat-qat xəmindən tavada və ya təndirdə bişirilən çörək, qoğal.
  - 2 Gətürdilər – burada və II hissənin 164-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 139-cu səhifəsində *gətirdilər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 İstiyir – istəyir. Bax: haşiyə *istiyür* I hissə, səh. 48.
  - 4 Növbətidür – növbəsidir.
  - 5 Cəbr – zülm, zor, məcburiyyət.
  - 6 Bax: haşiyə *Uşaq və ilan* I hissə, səh. 39.

پارچه‌لنوب قورخودن اووقت اونده ديل دوداق
 نوودان بوزی تک دونوب کوملکمی آغاروب
 مات و معطل قالب حیرت اونی آپاروب
 ایلان باخوب اوشاقه عاقل اول دیوب اگر
 آرتسه بیله جرئتینگ چوخ ضرر سٹا دکر
 حفظ ایلدی بو سفر الله سی شکر قیل
 بوندن صئره نظرافت ایتدوکیٹی تانی بیل
 بر مثل در دیرلر قرا داغی آروغ
 نه ایشینه کرکدر باسه خلقگ قوروقت

مثال : یاتان ایلانگ قویروغنی باسمه . ساکت اولان
 سالم اولار .

لَطَائِفُ

فقیرگ بری وارلو قومندن برینگ اوینده نهار
 بیرون صاحب خانه اوندن سوال ایدر : پلاو غایت
 لذیذ بر طعام ایکن نیچون سفره‌یه لاپ آخرده کلیر?
 فقیر : بزم اوده اگ اول کلیر دیر .

مثال : هر کس اوز کنبندن دم ورار . توخگ
 آجدن خبری اولماز .

Parçələnin qorxudən o vəqt ondə dil-dodaq.

Novdan¹ buzıtək donub, gömlək² kimi ağarub,
Matü məəttəl³ qalub, hey-rət onı aparub.

İlan baxub uşaqə: «Aqıl⁴ ol – deyüb, – əgər
Artsə beylə cür'ətiñ, çox zərər saña dəgər.

Hifz eylədi⁵ bu səfər Allah səni, şükr qıl!
Bundən soñrə zərafət etdügiñi tanı, bil!»

Bir məsəldür, deyərlər, Qəradaği, aruğiñ⁶
Nə işinə gərəkdür basə⁷ xəlqiñ qoruqiñ?!

Misal: Yatan ilanıñ quyuğuñı⁸ basmə. Sakit olan salim⁹ olar.

Lətaif¹⁰

Fəqiriñ biri varlu qövmindən¹¹ biriniñ evində nəhar yeyərkən sahibxanə¹² ondən sual edür¹³: «Pılav ğayət¹⁴ ləziz¹⁵ bir təam ikən¹⁶, neyçün¹⁷ süfrəyə lap axırdə gəlir?» Fəqir: «Bizim evdə əñ əvvəl gəlir», – deyür.

Misal: Hər kəs öz kəndindən¹⁸ dəm vurar¹⁹. Toxuñ²⁰ acdən xəbəri olmaz.

---

1 Novdan – su yolu, arx, kanal.

2 Gömlək – köynək.

3 Matü məəttəl – mat və məəttəl, mat-məəttəl.

4 Aqıl – ağıllı.

5 Hifz eylədi – qorudu, saxladı.

6 Aruğiñ – arığiñ.

7 Basə – basqı edə, basa.

8 Quyuğuñı – quyuğuñu. II hissənin 90 və 143-cü səhifələrində *quyuğuñ* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (143-cü səhifəsindəki yazılış formasında əlavə bir *yey* verilib).

9 Salim – sağlam, salamat.

10 Lətaif – anekdotlar, lətifələr. Burada və II hissənin 70-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 170-ci səhifəsində *lətayif* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Şeyx Bəhaəddin Amilinin (1547–1622) «*Kəşkül*» əsərində keçən mövzu əsasında.

11 Qövmindən – tayfasından, millətindən, ulusundan.

12 Sahibxanə – ev sahibi.

13 Ondən sual edür – ona sual verir.

14 Ğayət – son dərəcədə, qayət.

15 Ləziz – ləzzətli, dadlı.

16 Təam ikən – xörək ola-ola, yemək olaraq.

17 Neyçün – nə üçün. Burada və II hissənin 128-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 58, II hissənin 10, 42, 113, 147 və 152-ci səhifələrində fərqli yazılış formasına *nə için* qəbul olunub. II hissənin 63-cü səhifəsində isə *neçün* yazılış formasına rast gəlinir.

18 Kəndindən – burada: gördüyündən.

19 Dəm vurar – danışar, dəm vurar.

20 Toxuñ – bax: haşiyə *toxun* I hissə, səh. 51.

﴿سو﴾

سوسین دنیاده نه بر جانلو نهده بتکی قاله بلمز .
سو اولمیان یرده داش و قومدن باشقه برشی اولماز
و بیله یرلره بیابان یرلر . سو اولور چایده کهریزده
کولده دغزده و قویوده . دغزگ سویی ایچملو دکل :
آجی و شور در اما چایگ، کولگ و بولگ سویی
شیرین در . یاخشی سویگ دادی رنگی ایی اولمار .
ساوقدن سو دونوب بوز اولوز اما ایستیدن فاینیوب
بوغه دونور .

مثال : سو هر شیئی تمیزلر یالکز یوز قره سنی
تمیزلمز .

﴿ملا نصرالدین﴾

ملانصرالدین بر دفعه بر باغچه یه کیدیر . بشر التی
نفر آدم اوراده اکلشمش کوروب یانلریه واریر . ایچلر
یندن بری بو باغچه ده بر هفته قالب کیف ایدک دیر .
بریده : چوخ عجب بر هفته لک یم منم اولسون دیر .
او بری : چالغوده منم بوینومه اولسون . بر بشقه سی
حای و قند ه صرفی ده منم اوزره اولسون دیر . ملادن
سوررلر : سن نهیی اوزروغا آلیرسن ؟ منده اکر بر

Su¹

Susuz² dünyadə nə bir canlı, nə də bitki qalə³ bilməz. Su olmiyan yerdə daş və qumdən başqə bir şey olmaz və beylə yerlərə biyaban deyürlər. Su olur çaydə, kəhrizdə, göldə, dənizdə və quyudə. Dənizin suyu içməli degil: acı və şordur, əmma çayın, gölin və bulağın suyu şirindir. Yaxşı suyun dadı, rəngi, iyi olmaz. Savuqdən su donub buz olur, əmma istidən qayniyub buğə⁴ dönür⁵.

Misal: Su hər şey təmizlər, yalnız yüz⁶ qərəsini təmizləməz.

Molla Nəsrəddin

Molla Nəsrəddin bir dəf'ə bir bağçəyə⁷ gedir. Beş-altı nəfər adəm oradə əgləşmiş görüb yanlərinə varır⁸. İçlərindən⁹ biri: «Bu bağçədə bir həftə qalub keyf edək», – deyür. Biri də: «Çox əcəb, bir həftəlik yem¹⁰ mənim¹¹ olsun», – deyür. O biri: «Çalğı də mənim boynumə olsun¹²». Bir bəşqəsi: «Çay və qənd məsrəfi¹³ də mənim üzərimə olsun», – deyür. Molladən sorurlər: «Sən nəyi üzəruña¹⁴ alırsən¹⁵?» «Mən də əgər bir

-
- 1 Su – K.D.Uşinskinin «Родное слово» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «Вода» adlı yazının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 169: *Без воды не может жить самое маленькое насекомое, не может расти самая маленькая травка. В безводных местах виден только камень да песок. Такие места называются пустынями. Вода находится в колодцах, реках, озёрах и морях. В морях вода горько-солёная; в реках и озёрах – пресная. Хорошая вода прозрачна, не имеет ни запаха, ни вкуса. От жары вода кипит и превращается в пар; от холода замерзает и делается льдом*) tərcüməsidir.
  - 2 Susuz – susuz. Burada bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 156, 158 və 164-cü səhifələrində *sin* ilə *zey* arasında *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, I hissənin 42-ci səhifəsində *susuzlyubdur*, I hissənin 64-cü səhifəsində *susuzlıqdən*, II hissənin 12-ci səhifəsində *susındən*, *susıyandə*, II hissənin 158-ci səhifəsində *susuzlıqə*).
  - 3 Qalə – yaşaya, sağ qala, qala. II hissənin 74 və 158-ci səhifələrində *qala* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 4 Buğə – buxara, buğa.
  - 5 Dönür – çevrilir, dönür. II hissənin 118-ci səhifəsində *döyir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 6 Yüz – burada: üz.
  - 7 Bağçəyə – bağçaya. Burada və II hissənin 155-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 151-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına rast gəlinir: birinci *hayi-həvvəz* hərfi yazılmayıb.
  - 8 Varır – gəlir, özünü yetirir, çatdırır.
  - 9 İçlərindən – burada: onlardan.
  - 10 Yem – burada: yemək.
  - 11 Mənim – burada: mənim boynuma.
  - 12 Boynumə olsun – üzərimə olsun, boynuma olsun.
  - 13 Məsrəfi – xərci.
  - 14 Üzəruña – üzərinə.
  - 15 Alırsən – alırsan. Bax: haşiyə *alır* I hissə, səh. 9.

هفته بورادن بریره کیتسم اللهڭ لعنتیوده بنم اوزر مه
اولسون دیر .

مثلر : آجلق ادمه اویون اوکره در . آرتق تکه
باش یارار . اول طعام صئره کلام . ایله یی که همیشه
پیه سن . توخ ایکن یین قبرین دیشیله قازار چورک
آچانی قلیچ آچماز . دادانوبسن دولیه بلکه بر کون
اولمیه . دامه دامه کول اولار . سو آخار چوخوری
تاپار . سو بریرده قالانده ایلنر . سو آخندوقی یردن
برده آخار . قونشو اپکی قونشوییه بورجدر . لاف
ایله پلاو پیشمن یاغ ایله دوکی کرک . منی آپاران
سویه دریا دیرم .

تاپماجه : (۱۷) آی کیدر ایل کیدر کیجه کوندوز
یول کیدر . (۱۸) ساریجه کشی یر دلیر .

یاکتماج : بازارده نه اوجوز ؟ مس اوجوز کنجد
اوجوز دوز اوجوز .

həftə buradən bir yerə getsəm, Allahın lə'nəti də bənim üzərimə olsun», – deyür.

Məsəllər: Aclıq adəmə oyun ögrədər. Artıq tikə baş yarar. Əvvəl təam, sonrə kəlam. Eylə ye ki, həmişə yeyəsən. Tox ikən yeyən qəbrin dişiylə¹ qazar. Çörək açanı qılıc² açmaz. Dadanubsən dolmıyə, bəlkə bir gün olmıyə. Damə-damə göl olar. Su axar çuxurı³ tapar. Su bir yerdə qalandə iylənər. Su axduqı yerdən bir də axar. Qonşu əppəgi qonşuyə boreddur. Laf ilə⁴ pılav pişməz, yağ ilə dügi gərək. Məni aparən suyə dərya⁵ deyərəm.

Tapmacə: 17) Ay gedər, il gedər, gecə-gündüz yol gedər. 18) Sarıcə kişi yer dəlir.

Yaşıltmac: Bazardə nə ucuz? Mis ucuz, küncüd ucuz, duz ucuz.

---

1 Dişiylə – dişi ilə. Bax: haşiyə *dişi ilə* I hissə, səh. 38.

2 Qılıc – qılınc.

3 Çuxurı – çuxuru. II hissənin 75-ci səhifəsində *xey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən *çuxurı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

4 Laf ilə – sözlə, danışıqla, söhbətlə.

5 Dərya – dəniz, okean.

لباس و اياغ قابى

لباس : چوخا عبا، شالوار، دوشلك، قورشاق، تكبند،
يا توققا، چ-رك-زى، پاپاق، كورك، كولچه،
چادرشب، جبه، عرقچين، برونمه، دون، چادرا
جوننا. ياپنجى .

اياغ قابى : چارق، باشماق، چوست، چكمه، پاپج،
لافچين، زنكل .

عبا كوفته قنداب كاسه قلمدان خنكل سيني كبه دوات
توپ سيبوق قاليچه بارداغ قورشاق چكمه جبه چارق
ساج ايچى صندوقچه غريفيل برونمه باشماق تابا حلوا
دوغراماج چوست طبق پاپج مجمعى عرقچين قلدزن
عمامه بارداغ باشلق

(پالتار و اياغ قابى)

پالتارى تيكيرلر شالدىن ماهوتدىن چتدىن بيزدىن حيوان
دريسندن و غيرى پارچه لردن . ماهوتى و شالى تو
خويورلو يوندىن و يونى قرخيرلر قويوندىن . چتى و
بىزى توخويورلر پامبوقدىن و پامبوقة بتر ايستى يرده .
ايبك پارچه نى توخويورلر ايبكىدىن ايبكى چكىرلر
پارامان بارامانيدە قايرير باراما قورسى . كوركى
كوله جنى تيكيرلر قويون خز زردوه دوچن دريسندن

Libas və əyağqabı¹

Libas: çuxa², əba, şalvar, döşlik³, qurşaq, təkbənd⁴, ya toqqa, çərkəzi⁵, papaq, kürk, küləcə⁶, çadurşəb⁷, cübbə, ərəqçin⁸, bürünmə⁹, don, çadra, cuna¹⁰, yapıncı¹¹.

Əyağqabı: çarıq, başmaq, çust¹², çəkmə, papıç¹³, lafçın¹⁴, zəngəl¹⁵.

Əba, küftə, qəndab, kasə, qələmdan, xəngəl, sini, gəbə, dəvat, top, sıyuq, qalıçə, bardağ, qurşaq, çəkmə, cübbə, çarıq, saciçi, sənduqçə, ğrifel¹⁶, bürünmə, başmaq, taba, həlva, doğramac, çust, təbəq, papıç, məcməi, ərəqçin, qədzən¹⁷, əmmamə¹⁸, bardağ, başlıq¹⁹.

Paltar və ayağqabı²⁰

Paltarı tikirlər şaldən, mahutdən²¹, çitdən, bezdən, heyvan dərisindən və ğeyri parçələrdən. Mahutı²² və şalı toxuyurlar²³ yundən və yunı qırxırlar qoyundən. Çiti və bezi toxuyurlar pambuqdən²⁴ və pambuq²⁵ də bitər isti yerdə. İpək parçəni toxuyurlar ipəkdən, ipəgi çəkirlər baramadən, baramanı də qayırır²⁶ barama qurdu²⁷. Kürki, küləcəni tikirlər qoyun, xəz, zərdəvə²⁸, dovçən²⁹ dərisindən

- 1 Libas və əyağqabı – mündəricatda IV dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb. Əyağqabı – ayaqqabı. Bu yazılış forması hazırkı səhifə ilə yanaşı, həmçinin II hissənin 32 və 170-ci səhifələrində qəbul olunub. Bu səhifədə *ayağqabı* fərqli yazılış formasına da rast gəlinir.
- 2 Çuxa – beli bürüməli, üst kişi geyimi, çuxa.
- 3 Döşlik – bədənin döş hissəsini örtmək üçün altdan geyilən qolsuz paltar, döşlük.
- 4 Təkbənd – toqqa kəməri.
- 5 Çərkəzi – qafqazlıların geydikləri döşü vəznəli uzun kişi geyimi, çərkəzi.
- 6 Küləcə – boynuna, ətəyinə, yaxasına və qol yerlərinin kənarına xəz və s. tikilmiş qolsuz üst geyimi, kürdü, küləcə.
- 7 Çadurşəb – çarşab.
- 8 Ərəqçin – tirmədən və s. tikilib, üstü zərli və ya zərsiz baş geyimi, əsas papağın altından qoyulan tərlik, araçqın.
- 9 Bürünmə – burada: qarlı, yağmurlu havalarda üstdən geyilən yapıncı, plaş, bürünmə.
- 10 Cuna – burada: nazik parçadan bürünmə, cuna.
- 11 Yapıncı – keçədən hazırlanan qolsuz, uzun, enli geyim, yapıncı.
- 12 Çust – dabansız yüngül ayaqqabı, çust.
- 13 Papıç – adətən, evdə geyilən yüngül ayaqqabı, papıç.
- 14 Lafçın – əsasən, evdə geyilən yüngül ayaqqabı.
- 15 Zəngəl – çəkmə boğazını əvəz edən dəri və gön qunc, getr, zəngəl.
- 16 Ğrifel – daşqələm, qrifel.
- 17 Qədzən – qələm yonmaq üçün xüsusi bıçaq.
- 18 Əmmamə – əsasən ruhanilərin istifadə etdiyi baş geyimi, sarğı, çalma, əmmamə.
- 19 Başlıq – yağışdan, soyuqdan qorunmaq üçün baş örtüyü, başlıq.
- 20 Paltar və ayağqabı – K.D.Uşinskiyin «*Родное слово*» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «*Одежда*» adlı yazının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 170: *Одежду шьют из холста, из сукна, из различных материй и из кожи. Из холста шьют белье. Холст ткнут из ниток. Нитки прядут из пеньки или изо льна. Лен и пенька растут на полях и огородах. Ситец ткнут также из ниток. Нитки для ситца прядут из хлопчатой бумаги. Хлопчатая бумага растёт на кустах, в тёплом краю. Сукно и шерстяные материи делают из шерстяных ниток на фабриках. Шерстяные нитки прядут из шерсти. Шерсть стригут с овец. Шёлковые материи ткнут из шёлка. Шёлк делают шелковичные червяки. Сапоги, башмаки и калоши шьют сапожники из кожи. Сапожный товар выделывают кожевники из лошадиных, воловьих, бараньих и козловых кож. Шубы шьют шубники из мехов; меха выделывают скорняки из шкур пушных зверей: медведей, лисиц, куниц. Тулупы делают из бараньих и овечьих шкур) qısaldılmış versiyasının uyğunlaşdırılmış tərcüməsidir.*
- 21 Mahut – üz tərəfi keçə kimi basıq yun və ya yarımıyun parça, mahud.
- 22 Mahutı – mahudu. II hissənin 145-ci səhifəsində *mahudı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 23 Toxuyurlar – toxuyurlar. Mətdə sonuncu *rey* əvəzinə *vav* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib). II hissənin 156-cı səhifəsində *toxuyurlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 24 Pambuqdən – pambıqdan. II hissənin 45-ci səhifəsində *panbuqdən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 25 Pambuq – pambıq. II hissənin 52-ci səhifəsində *panbuq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 26 Qayırır – burada: əmələ gətirir.
- 27 Barama qurdu – barama qurdu. Bax: haşiyə *barama qurdu* I hissə, səh. 53.
- 28 Zərdəvə – dərisindən kürk hazırlanan kiçik yırtıcı heyvan. II hissənin 28, 34-35 və 40-cı səhifələrində *zərdəva* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 29 Dovçən – dovşan. II hissənin 40, 125-126, 136-137, 151 və 174 səhifələrində *dovşan* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

باشهاقی پاپچی وچکمه نی تیکیرلر توماجدن ساغریدن
و کوندن •

× ﴿ دوهسی ایتن کس ﴾ ×

بر کشینگ ایتمشیدنی دوهسی
آختاران زمانده دوتوب هوسی
کوغلی آچق شاد و خرم کزردی •
ترنمه کلوب کاهی سوزردی •
دوچار اولدی اوغتا بر مرد کاهل
دیدنی نه شادلقدر دیوانه جاهل •
دوهسی ایتن کس کزر مکر
طریق عقلدن اوزاق سن مکر
دیدنی نه دیوانه نه ده بی عارم
داغک اول یوزینه امیدوارم
اکر که تاپلسه سعادتهدر
تاپلمسه کل کور قیامتهدر
دیدنی بلدییم هله دخی بی عارسن
هر جای سن بی مزه سن یسارسن

مثال : دوهگی اول باغله صغره تگرییه اسپارله •
فتنه لکده مانگی ساخله فراغتلکده باشگی •

---

başmaqı, papıcı və çəkməni tikirlər tumacdən¹, sağrıdən² və göndən.

Dəvəsi itən kəs³

Bir kişini itmişiydi dəvəsi,

Axtaran zəmandə dutub həvəsi.

Könli açıq, şadü xürrəm⁴ gəzərdi,

Tərənnümə gəlüb⁵, gahi süzərdi.

Düçar oldı oña bir mərđi-kahil⁶,

Dedi: «Nə şadlıqdur⁷, divanə⁸-cahil?!

Dəvəsi itən kəs gəzər mükəddər⁹,

Təriqi-əqldən¹⁰ uzaqsən məgər?!»

Dedi: «Nə divanə, nə də biarəm¹¹,

Dağın ol yüzünə¹² ümmidvarəm.

Əgər ki tapulsə, səadətimdür,

Tapulməsə, gəl gör, qiyamətimdür¹³».

Dedi: «Bildim hələ dəxi biarsən¹⁴,

Hərcayisən¹⁵, biməzəsən¹⁶, yəssarsən¹⁷».

Misal: Dəvəni əvvəl bağlə, sonrə Tanrıyə ismarlə¹⁸. Fitnəlikdə¹⁹ malını saxlə, fərağətlikdə başını.

-
- 1 Tumacdən – aşılannmış nazik və yumşaq keçi və ya qoyun dərisindən, tumacdən.
  - 2 Sağrıdən – burada: heyvanın beli ilə quyruğu arasındakı dolğun və yuvarlaq tərəfdən.
  - 3 Dəvəsi itən kəs – Qasım bəy Zakirin (1784–1857) «*Dəvəsi itən kəs*» mənzum hekayəsinin bir hissəsidir (Qasım bəy Zakir. Əsərləri. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriy yatı, Bakı: 1964, səh. 345).
  - 4 Şadü xürrəm – şad və sevincək.
  - 5 Tərənnümə gəlüb – yavaş səslə oxuyub.
  - 6 Mərđi-kahil – tənbel adam.
  - 7 Şadlıqdur – şadlıqdır. Bax: haşiyə *şadlıq ilə* I hissə, səh. 39.
  - 8 Divanə – dəli.
  - 9 Mükəddər – qəmli, kədərli.
  - 10 Təriqi-əqldən – burada: ağıldan.
  - 11 Biarəm – arsızam.
  - 12 Yüzünə – üzünə, burada: tərəfinə, üzünə.
  - 13 Qiyamətimdür – müsibətimdir, fəlakətimdir.
  - 14 Biarsən – arsızsan.
  - 15 Hərcayisən – burada: vecsizsən.
  - 16 Biməzəsən – burada: qeyri-ciddisən, bayağısan.
  - 17 Yəssarsən – burada: fərasətsizsən, fərsizsən.
  - 18 İsmarlə – tapşır.
  - 19 Fitnəlikdə – qarışıqlıqda.

﴿قورت و چوبان﴾

دیرلرکه برچوبانگ سورسی قرلوب تلف اولمشدی .
 قورت خبردار اولوب چوبانگ یانینه تسلی ویرمه
 کلدی و دیدی : ای چوبان قارداش باشک ساغ اولسون
 منم سٹا چوخ یازقیم کلیر الله عوضنی یتورسون ،
 چوبان قوردگ سوزینه جواب ویردی: حیغکه بیلیمیرم
 سنگ مٹا یازقگ کلیر یا شکارگ آزالماقینه .

مثل : بلد رحینگ بکلکی داری سوولانه دگ در .
 قورت قارانلق سور .

﴿قوزی قورت جلدینده﴾

چرکینلکدن بر قوزی قورت دریسنی کیوب
 کیدوب سورسی ایچنده اوزینه قورتم دیوب
 قشنگلدوب اوزینی دوروب آورده کزونوب
 آیاغ آلوب تازی تک اورا بورا تزونوب
 ایتلر بونی بوخالده کوروب یقین ایتدیلر
 قورت در کلوب بورایه دالسنجه کیتدولر
 کلوب اونسی دوتدیلر سوریدیار چکدیلر
 سوپرلیوب کاهیده اورا بورا تپدیلر
 بختی چکوب قوزینگ یاخشی که ایتلر اونسی
 پارچه لیوب کیکدیکی داغتممش کن دونسی
 کیندن چوبانلار کوروب تانویوبن یوکوروب

Qurt və çoban¹

Deyürlər ki, bir çobanın sürisi qırılıb tələf olmuşdı. Qurt xəbərdar olub, çobanın yanına təsəlli verməyə gəldi və dedi: «Ey çoban qardaş, başın sağ olsun, mənim sənə çox yazıqım gəlir. Allah əvəzini yetürsün». Çoban qurdun sözünə cavab verdi: «Heyf ki, bilmirəm sənə yazıqın gəlir, ya şikarın² azalmağınə».

Məsəl: Bildirçinin bəgliği darı solanədəkdir. Qurt qaranlıq sevər.

Quzı qurt cildində³

Çirkinlikdən⁴ bir quzı qurt dərisini geyüb,
Gedüb süri içində özünə «Qurtəm» – deyüb.

Qəşənglədüb özünü, durub ordə gəzünüb,

Ayağ alub tazıtək⁵, ora-bura⁶ təzünüb⁷.

İtlər bunu bu haldə görüb yəqin etdilər:

«Qurtdur gəlüb burayə», dalusincə getdülər.

Gəlüb onı dutdilər, sürüdilər, çəkdilər,

Süpürliyə⁸ gahi də ora-bura təpdilər⁹.

Bəxti çəküb quzının, yaxşı ki, itlər onı

Parçəliyə: gegdigi dağıtməmiş gen donı.

Gendən¹⁰ çobanlar görüb, tanuyubən yügürüb,

1 Qurt və çoban – bax: haşiyə *Qurt və çoban* I hissə, səh. 21.

2 Şikarın – ovun.

3 Quzı qurt cildində – İ.A.Krılovun «Ягнѣнок» təmsilinin Həsənəliyə xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Aşağıda adları çəkilən kitabların tərtibçisi dosent Raqub Kərimov bu tərcüməni «*Qurd cildində quzu*» adı ilə qeydə alıb və fərqli variantda (mənbə tərəfimizdən müəyyən edilməyib) təqdim edib (həmçinin sonda iki sətir verilir: *Qaradağı, yəqindir başqa cildə girənin, Cəzası var quzu tək, sürü üstə sürənin*), bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 191. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 147.

4 Çirkinlikdən – burada: axmaqlığından, gicliyindən.

5 Tazıtək – ov iti kimi.

6 Ora-bura – bu və II hissənin 44 və 63-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 73-cü səhifəsində *ora-burə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

7 Təzünüb – ətrafı fırlanıb, dolaşib, burada: vurnuxub.

8 Süpürliyə – tutub yıxıblar. II hissənin 52-ci səhifəsində fərqli *pey* ilə *rey* arasında *vav* verilən yazılış formasına rast gəlinir.

9 Təpdilər – saldılar.

10 Gendən – uzaqdan, kənardan.

خلاص ایدوب قوزونی ایتلرینه توپوروب
 کتوروبن قویوبلر بر یتاقده بوچاقه
 بو ایشندن آز قالب قوزی کلسون بچاقه
 ایتلر آغرینه دوشمک دکل شوخاق حاصلی
 بو در کسک اولم-امق بیله ایشنگ غافلی
 قراداغی

﴿﴾ (مسنگ چوخاسی) ﴿﴾

بر کونلری مسن باغده اوینیوردی. برده کوردیکه
 قرداشی حیدر کلدیکه آتام ایوده سنی چاغریر. مسن
 همان ساعت اوینامقی قویوب یوکیددی ایوه. ایچری
 کیروب کوردیکه بر کشی النده قایچی آرشین وبرقدر
 قایتان دوروب اونی کوزلیور. آتاسی مسنه دیدیکه
 کل اوستاد بویٹی دوتوب چوخا بچسون و تیکسون.
 مسن چوخانگ آدینی ایشیدنده شادلق ایله اوستادگ
 یانینه یونلدی. درزی اونگ بوینی اولچوب قایتدی
 دکانه و بر توپ ماهوت آچوب چوخانگ قوللارینی
 اتکنی کوره کینگ اورتاسینی دوشینی و وزنه سینی همان
 ماهوتدن الله مبارک ایلسون دیوب کسدی. صغره شا
 کردلرینه ویردی تکسونلر. شاکردلر چوخانگ پارچه
 لرینی بری برینه تیکدیلر اوندن اوتی ایله تیکشینی
 یاتزدردیلر و صغره قایتان قویوب آستار چکدیلر.

Xilas edüb quzunu, itlərinə tüpürüb¹.
Gətürübən qoyublər bir yətaqdə² bucaqə,
Bu işindən az qalub quzu gəlsün bıçaqə.
İtlər ağzınə düşmək degil şuxluq hasili³,
Budur gərək olmaməq beylə işiñ ğafili⁴.
Qəradağı

Möhsiniñ çuxası⁵

Bir günləri Möhsin bağdə oynıyurdı. Bir də gördi ki, qərdaşı Heydər gəldi ki, atam evdə səni çağırır. Möhsin həman saət oynaməqi qoyub yügirdi⁶ evə. İçəri girüb gördi ki, bir kişi əlində qayçı, arşın⁷ və bir qədər qaytan⁸ durub onı gözliyə. Atası Möhsinə dedi ki, gəl, ustad⁹ boyıñı dutub¹⁰ çuxa biçsün və tiksün. Möhsin çuxanıñ adını eşidəndə şadlıq ilə ustadıñ yanınə yönəldi. Dərzi onıñ boyını ölçüb qayıtdı dükkənə və bir top mahut açub çuxanıñ qollarını, ətəğini, kürəğiniñ ortasını, döşini və vəznəsini¹¹ həman¹² mahutdən, «Allah mübarək eyləsün» deyüb kəsdi. Sonrə şagirdlərinə verdi tiksünlər. Şagirdlər çuxanıñ parçələrinə biri-birinə tikiyə, ondən¹³ üti ilə tikişini yatızdırdılar və sonrə qaytan qoyub astar çəktilər.

- 1 Tüpürüb – burada və II hissənin 63-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 137-ci səhifəsində *tüpürüblər*). II hissənin 74-cü səhifəsində *pey* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən *tüpürçəkdə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Yətaqdə – payızda, qışda qoyun-quzu, mal-qara saxlanılan yerdə, yataqda.
- 3 Şuxluq hasili – şuxluq hasili, burada: zarafətçilik.
- 4 Ğafili – xəbərsizi, qafili.
- 5 Möhsiniñ çuxası – K.D.Uşinskinin «Родное слово» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «Как Мите сшили сюртук» adlı yazının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 202: Отец захотел сшить Мите суконный сюртучок. Пришёл портной и снял с Мити мерку. Воротясь домой, портной развернул штору сукна и нарисовал на нём мелом части сюртука: спинку, грудь, полы, рукава, воротник, лацканы и обшлага. Потом взял он большие ножницы, выкроил все эти части и отдал в мастерскую, где на лавках сидели и шили работники. Работники стали пришивать одну часть сюртука к другой и разглаживали швы утюгом. Через неделю всё было сшито, петли обмётаны, пуговицы пришиты, подкладка подложена. Тогда работник вычистил сюртук и отнёс его хозяину, а хозяин отнёс Мите. Сюртук был как раз впору. Митин отец заплатил портному за материал, за приклад и за работу; а сыну сказал: «Носи на здоровье, да береги! Сюртук стоит не дешево») qısaldılmış versiyasının uyğunlaşdırılmış tərcüməsidir.
- 6 Yügirdi – yüyüdü. II hissənin 102-ci səhifəsində *gafilə rey* arasında *yey* hərfi yazılmayıb (bax: haşiyə *yügürüb*, I hissə, səh. 25).
- 7 Arşın – burada: 0,7112 m (71,12 sm) bərabər uzunluğunda ölçü aləti.
- 8 Qaytan – yumşaq iplikdən, ipəkdən və s.-dən hörülmüş bağ, ip.
- 9 Ustad – burada: usta.
- 10 Dutub – burada: ölçüb.
- 11 Vəznəsini – çərəkəzi çuxaların hər iki döşündə üstdən tikilən xüsusi xanələrə (cibciklərə) bəzək üçün taxılan patronşəkilli çəliklərdən hər birini.
- 12 Həman – burada: o saat, dərhal, həmən.
- 13 Ondən – burada: ondan sonra.

چوڤا حاضر لولانده تمیز سیلوب اوتی چکوب شاکردگ
 بریسینه ویردیله که آپارسون محسن کیله . شاکرد چوڤا-
 نی کتوروب محسنگ آناسینه تسلیم ایلدی . محسن چو-
 خانی کیدی . آتاسی باخدی کوردیکه حقیقت چوڤا
 یرینده تیکیلوب درزینگ مزدنی وخرجنی شاکرده ویروب
 یولا سالدی و اوغلینه دیدی : ساغلق ایله کیی . محسن
 آرتق شاد ایدی تازه چوڤاسی اولمقینه و بایرام قبا-
 قینه دوشمکینه .

مثال : هر شیگ تازه سی دوستوگ کهنه سی .

مثال : اته باخمه دونا باخمه ایچنده کی جانه باخ .
 یورغانئا کوره ایاغئی اوزات

تاپماجه : 14) عالمی بزر اوزی لوت کزر .

❁ التلر ایر اسبابلاری و عهده تلر ❁

التلر : پچاق، بالته، دهره، بوشقو، یابا، دریاز، کو-
 رک، بیل، کوتان، کولینک، قایچی، لینک، ایکنه،
 ایسکنه، کرکی، مالا، ماشا، ول، خیش، چکوج،
 زندان، نیشتر، بیز، اوسکوک .
 ایر اسبابلاری : اوزنکی، تابکیر، سبنه بند، یوکن یا

Çuxa hazır olandə¹ təmiz silüb, üti çəküb, şagirdiñ birisinə verdilər ki, aparsun Möhsingilə. Şagird çuxanı gətürüb Möhsiniñ atasınə təslim eylədi. Möhsin çuxanı geydi. Atası baxdı gördi ki, həqiqət, çuxa yerində tikilüb, dərziniñ muzdını və xərcini şagirdə verüb yola² saldı və oğlınə dedi: «Sağlıq ilə gey». Möhsin artıq şad idi tazə çuxası olməqinə və bayram qəbaqınə düşməginə.

Misal: Hər şeyiñ tazəsi, dostuñ köhnəsi.

Məsəllər: Ətə baxmə, dona baxmə, içindəki canə bax. Yorğanına görə əyağın³ uzat.

Tapmacə: 19) Aləmi bəzər, özi lüt gəzər.

Alətlər, əyər⁴ əsbabları⁵ və imarətlər⁶

Alətlər: pıçaq⁷, baltə⁸, dəhrə, buşqu⁹, yaba, dəryaz¹⁰, kürək, bel, kotan, küling¹¹, qayçı, ling¹², ignə¹³, isgənə¹⁴, kərki¹⁵, mala¹⁶, maşa, vəl¹⁷, xış, çəküc, zindan¹⁸, neştər¹⁹, biz, üskük²⁰.

Əyər əsbabları: üzəngi²¹, tabgir²², sinəbənd²³, yügən²⁴, ya

- 1 Olandə – olanda. Burada və II hissənin 83, 85 və 167-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 109-cu səhifəsində *oləndə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 2 Yola – II hissənin 24, 41, 76, 88, 102, 117, 159 və 164-cü səhifələrində *yolə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Əyağın – ayağın. Burada və II hissənin 84-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 33 və 55-ci səhifələrində *əyağın* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Əyər – üstündə oturmaq üçün qayışlarla atın belinə bağlanan oturucaq, yəhər.
- 5 Əsbabları – alətləri, avadanlıqları, vasitələri.
- 6 Alətlər, əyər əsbabları və imarətlər – mündəricatda V dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb. İmarətlər – burada: tikinti.
- 7 Pıçaq – bıçaq.
- 8 Baltə – odun doğramaq, ağac kəsmək və s. üçün işlədilen saplı, enli və iti ağızlı dəmir alət, balta. Bax: haşiyə A I hissə, səh. 18.
- 9 Buşqu – ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alət, mişar, bıçqı. Burada və II hissənin 23, 133 (iki yerdə), 148-149 və 174-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 133-cü səhifəsində *buşquyurlər*, 149-cu səhifəsində *buşqulaməq*). II hissənin 149-cu səhifəsində *qafdan* sonra *vav* verilməyən – *buşquyə*, II hissənin 106 və 149-cu səhifələrində *qafdan* sonra *yey* verilən (*buşqu*, *buşqulyub*) fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 10 Dəryaz – ot çalmaq üçün uzunsaplı, dişsiz orağa oxşayan alət, kərənti, dəryaz.
- 11 Küling – daş çıxarma və torpaq qazıma işlərində istifadə edilən alət, küling.
- 12 Ling – ağır şeyi qaldırmaq, bərk yeri qazımaq və başqa məqsədlər üçün istifadə edilən dəmir alət, ling.
- 13 İgnə – iynə.
- 14 İsgənə – dayaz oyuqlar açmaq, kəsmək, yonmaq və təmizləmək üçün yastı polad alət, iskənə.
- 15 Kərki – aşağı çevrilmiş enli tiyəsi olan uzunsaplı yonucu (kəsicisi) alət, kərki.
- 16 Mala – şumlanmış torpağın kəsəklərini əzmək və hamarlamaq üçün kənd təsərrüfatı aləti, mala.
- 17 Vəl – alt tərəfindəki oyuqlara balaca daşlar keçirilmiş, yaxud yan-yana dəmir dişləri olan ağacdən, taxtadan düzəldilmiş ibtidai xırman aləti, vəl.
- 18 Zindan – üzərində metal döymək üçün dəmirçi aləti, zindan.
- 19 Neştər – bax: haşiyə *nəştər* I hissə, səh. 9.
- 20 Üskük – tikiş tikərkən iynə batmamaq üçün barmağa keçirilən qalpaqcıq, oymaq, üskük.
- 21 Üzəngi – süvarinin ayağını dirəməsi üçün yəhərin iki tərəfindən asılı altı düz dəmir halqalardan hər biri, üzəngi.
- 22 Tabgir – atın yəhərinin dal tərəfə sürüşməməsi və yanlara əyilməməsi üçün döşünün altından keçirilən qayış, tapgir.
- 23 Sinəbənd – yəhəri saxlamaq üçün atın boynundan döşünə doğru çəkilən qayış, sinəbənd. Mətnə *sin* ilə *nun* arasında *bey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 24 Yügən – atın başına keçirilən kəmər və cilovdan ibarət qoşqu vasitəsi, yüyən.

جلو، ایر ایچی، قوشقون یا قویرون آلتی،
پالان، نوخته، تک آلتی، قالتاق، قاجاری،
یانلق .

عمارتلر : قازما، ایو، مسعد، مناره، کلیسا، کارخانه،
دکان، کورپی، دکرمان، قلعه، دآم، برج، حمام،
واقدال یا اسکله .

پرکار قازان کورسی کتاب چلیک سو حلوا سرنج
چاچم دولما دوشلک باشماق لینک سیننه بند شربت
چوست عرقچین قهوه بالته تابکر مالا مسعد یوکن سد
کارخانه قویروق آلتی کرکی پالان .

قلم تعلیم شییدر، اما سد ایچکیدر . بوزباش خوراک
در، اما عبا — ؟ سرنج قابدر، اما دوغا — ؟ توپ
اویون شییدر، اما بوشقو — ؟ جلو ایراسبایددر، اما
باشماق — ؟ کورک آلتدر، اما کورک — چای ایچکی
در، اما چایدان — ؟ قایچی آلتدر، اما بوزارتما — ؟
پلاو خوراکدر، اما تکبند — ؟ آرخالق لباسدر، اما
کوپه — ؟ قهوه دان قابدر، اما مناره — ؟ کارخانه
عمارتدر، اما ایکنه — ؟ دوات تعلیم شییدر، اما
دکان — ؟

× (ایکی کوتان) ×

برپارچه دمیردن ایکی کوتان قایرلمش ایدی. اونلارث

cilov¹, əyər içi, quşqun², ya quyruqaltı³, palan⁴, noxtə⁵, təkaltı⁶, qaltaq⁷, qacari⁸, yanlıq⁹.

İmarətlər: qazma¹⁰, ev, məscid, minarə, kəlisə¹¹, karxanə, dükkan, körpi¹², dəgirman, qəl'ə¹³, dam, bürc¹⁴, həmmam, vaqzal, ya iskələ¹⁵.

Pərgar, qazan, kürsi, kitab, çilik, su, həlva, sərnice, cacım, dolma, döşlik, başmaq, ling, sinəbənd, şərbət, çust, ərəqçin, qəhvə, baltə, tabgir, mala, məscid, yügən, süd, karxanə, quyruqaltı, kərki, palan.

Qələm tə'lim şeyidür, əmma süd içkidür. Bozbaş xörəkdür¹⁶, əmma əba ____. Sərnice qabdur, əmma dovğa ____. Top oyun şeyidür, əmma buşqu ____. Cilov əyər əsbabıdır, əmma başmaq ____. Kürək alətdür, əmma kürk ____. Çay içkidür, əmma çaydan ____. Qayçı alətdür, əmma bozartma ____. Pılav xörəkdür, əmma təkənd ____. Arxalıq¹⁷ libasdur, əmma küpə ____. Qəhvədan qabdur, əmma minarə ____. Karxanə imarətdür, əmma ignə ____. Dəvat tə'lim şeyidür, əmma dükkan ____.

İki kotan¹⁸

Bir parçə dəmirdən iki kotan qayırmışdı. Onların

-
- 1 Cilov – qoşqu vasitəsinin ağızlığa (kəmərə) bənd edilmiş və atı idarə etməyə xidmət edən hissəsi, cilov.
  - 2 Quşqun – atın belində yəhərin qabaq tərəfə sürüşməməsi üçün onun quyruğu altından keçirilən qayış, quşqun.
  - 3 Quyruqaltı (məndə *quyrunaltı* yazılıb) – iş heyvanlarının quyruqlarının altından keçirilən örkən və onun qalın dəridən və ya keçədən tikilmiş quyruq altından keçirilən orta hissəsi, paldüm, quyruqaltı.
  - 4 Palan – minik üçün istifadə edilən heyvanların belinə qoyulan içi saman və ya küləslə dolu primitiv yəhər, palan.
  - 5 Noxtə – minik heyvanlarının başına salınan kəndir, qayış və s., noxta.
  - 6 Təkaltı – yəhərin altından atın belinə qoyulan, üstü dəri, qalın astarlı yumşaq keçə parçası, təkaltı.
  - 7 Qaltaq – yəhərin ağacdən olan hissəsi, arabaya qoşulan heyvanın belinə qoyulan qoşqu aləti, qaltaq.
  - 8 Qacari – atın belinə qoyulan naxışlı, ornamentli palaz.
  - 9 Yanlıq – minik heyvanlarının yanlarına qoyulan əlavə, yanlıq.
  - 10 Qazma – yeraltı daxma, yerin altında qazılmış müvəqqəti ya daimi ibtidai ev, yaşayış yeri.
  - 11 Kəlisə – kilsə.
  - 12 Körpi – körpü. Burada və II hissənin 24-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 159-cu səhifəsində *köprü* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 13 Qəl'ə – qala (istehkam).
  - 14 Bürc – şəhər hasarının üzərində müşahidə və müdafiə qülləsi; qala çıxıntısı.
  - 15 İskələ – dənizdə, göldə gəmilərin yanaşması üçün körpü, burada: liman.
  - 16 Xörəkdür – bax: haşiyə *xorakdur* I hissə, səh. 15.
  - 17 Arxalıq – yaxası düyməli, beli büzməli və ya büzməsiz üst paltarı, arxalıq.
  - 18 İki kotan – K.D.Uşinskiyin «Родное слово» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «Два плуга» nağılının tərcüməsidir: «Из одного и того же куска железа и в одной и той же мастерской были сделаны два плуга. Один из них попал в руки земледельца и немедленно пошел в работу, а другой долго и совершенно бесполезно провалялся в лавке купца. Случилось через несколько времени, что оба земляка опять встретились. Плуг, бывший у земледельца, блестел, как серебро, и был даже еще лучше, чем в то время, когда он только что вышел из мастерской; плуг же, пролежавший без всякого дела в лавке, потемнел и покрылся ржавчиной. – Скажи, пожалуйста, отчего ты так блестящий? – спросил заржавевший плуг у своего старого знакомого. – От труда, мой милый, – отвечал тот, – а если ты заржавел и сделался хуже, чем был, то потому, что всё это время ты пролежал на боку, ничего не делая».

بریسینی دمیرجی ساتدی اکینچییه اما اوبریسی قالدی
 دکانده . اتفاقا برمدت کچمش بو کوتانلار کورشدیلر .
 جفتجی ده اولان کوتان کومش کمی پارلاق ایدی، اما
 دکانده قالانی قارالمش ایدی . پاسلانمش کوتان دیدی:
 ای قرداش بز هر ایکیمز قایریلمش ایق بر پارچه
 دمیردن سبب نه درکه سن کومش کمی پارلدیرسن ؟
 اکینچینگ کوتانی جواب ویردیکه منم آغ اولماقمگ سببی
 زحمتدر بر ایل وارکه من زحمت چکوب اکین ایچون
 یر سوریرم، اما سن بیکار دکانده یاتیرسن .

مثال : انسان چالشیق ایچون دوغمشدر .

× (قاق کولش و چارق) ×

بری واریمش بری یوخیبش بر کولش بر قاق
 و بر چارق واریمش . اولار برکون یوله دوشوب
 سفره کیندیلر و بر چایگ قراقنه یتشوب کوردیلرکه
 چایی کیچمک ممکن دکل اوڭا کوره دوردیلر مصلحتلشبهکه:
 چارق دیدی کلگ قاقوڭ اوڭسته منوب کیچک . قاق بو
 امره راضی اولدی و دیدی یاخشی اولاردیکه کولش
 اوزانه ایدی بو طرفدن او طرفه و بز دخی اوڭ
 اوستی ایله کیچیدک . کولش بو ایشدن بوین قاچرمیوب
 کورپی کمی اوزاندی . چارق جلد کولش کورپینگ
 اوستی ایله روان اولدی یولگ یاری سنده کولش

birisini dəmirçi¹ satdı əkinçiyə, əmma o birisi qaldı dükkandə. İttifaqən² bir müddət keçmiş bu kotanlar görüşdilər. Cüftcidə³ olan kotan gümüş kimi parlaq idi, əmma dükkandə qalanı qaralmışdı. Paslanmış kotan dedi: «Ey qərdaş, biz hər ikimiz qayırmışığıq bir parçə dəmirdən. Səbəb nədür ki, sən gümüş kimi parıldırırsən?» Əkinçinin kotanı cəvab verdi ki, mənim ağ olmaqımın səbəbi zəhmətimdür. Bir il var ki, mən zəhmət çəküb əkin için yer sürirəm, əmma sən bikar⁴ dükkandə yatırsən.

Misal: İnsan çalışmaq⁵ için doğulmuşdur⁶.

Qavuş⁷, küləş⁸ və çarıq⁹

Biri var imiş, biri yox imiş, bir küləş, bir qavuş və bir çarıq var imiş. Onlar bir gün yolə düşüb səfərə getdilər və bir çayın qıraqınə yetüşüb¹⁰ gördilər ki, çayı keçmək mümkün degil, oña görə durdilər məsləhətləşməgə. Çarıq dedi: «Gəliş qavuşın üstə minüb keçək». Qavuş bu əmrə¹¹ razı olmađı və dedi: «Yaxşı olardı ki, küləş uzanə idi bu tərəfdən o tərəfə və biz dəxi onun üsti ilə keçeydik». Küləş bu işdən boyun qaçırmıyub¹² körpi kimi uzandı. Çarıq cəld küləş körpiniş üsti ilə rəvan oldı. Yolın yarısında küləş

1 Dəmirçi – mətndə *dəmirçi* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

2 İttifaqən – təsadüfən, gözlənilmədən.

3 Cüftcidə – əkinçidə.

4 Bikar – məşğuliyətsiz, bikar.

5 Çalışmaq – burada: zəhmət, əmək.

6 Doğulmuşdur – doğulmuşdur. *Ğeyn* ilə *mim* arasında *lam* hərfi yazılmayıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

7 Qavuş – içi hava ilə dolu qabarcıq, köpürçük, qovuq. Bu və II hissənin 25-ci səhifələrində hazırkı yazılış forması qəblul olunub. II hissənin 170-ci səhifəsində *qavıq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 Küləş – taxıl döyüldükdən sonra qalan quru çöplər; iri saman.

9 Çarıq – keçmişdə kəndlilərin geyindiği göndən ayaqqabı. Qavuş, küləş və çarıq – «*Пузырць, соломинка и лапотъ*» adlı rus xalq nağılının tərcüməsidir.

10 Yetüşüb – yetişib. Burada və II hissənin 87-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 61-62-ci səhifələrində *tey* ilə *şin* arasında *vav* verilən, II hissənin 161-ci səhifəsində *yetişüb* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

11 Əmrə – burada: işə.

12 Boyun qaçırmıyub – yayınmayıb, boyun qaçırmayıb. Burada *çim* ilə *rey* arasında heç bir hərflər verilməyən yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *qaçur* II hissə, səh. 96.

قریلوب چارق سویه باتدی . قاقوق بونی کورنده
کولمکدن پارنلیوب داغلدی .
مثال : چوخ چالشن چارق یرتار .

✽ (بالته و ساپی) ✽

همیشه بریرده دوستلق و مهربانلق نن ایش کورن
وکون کیچرن یا بالته اوز ساپی ایله حجتلشوب بری
بریندن آیرلدیلر و هرهسی ایوگ بر کنجنده دوروب
عداوت، باشلادیلر . تکبرلکرنندن بری بریه یاوق
دوشمیوب ریشخند ایدردیلر : من هیچ وقت کیتهرم
احهق ساپگ یانینه، بونی ایشتجک بالته ساپی کنجندن
دیردی: او کوربود بالته منم یوزمی برده کورمز، بر
مدت اونلار بو منوال بوجاقده ایش سز کوچسز قالدیلر،
بالتهنی پاس دوتدی ساپده چوریدی .
صاحبی اونلارگ هیچ بر زاده یارامازلقنی کوروب
بالتهنی کوتردی تولازدادی کهنه دمیر قرقلارینگ
ایچینه ساپنده اوجاقه .

مثللر : صثرهکی پشیمانلق فایده ویرمز . یالکن
الذن سس چینه از

✽ (ایکی سچان) ✽

بر سچان شادلق نن قونشوسی میشاویلگ یانینه

qırılıb, çarıq suyə batdı. Qavuşqunu görəndə gülməkdən partlıyub dağıldı.

Misal: Çox çalışən çarıq yırtar.

Baltə və sapı¹

Həmişə bir yerdə dostluq və mehribanlıqnən iş görən və gün keçürən baltə² öz sapı ilə höccətləşüb biri-birindən ayrıldılar və hərəsi eviñ bir küncində durub ədavət başladılar. Təkəbbürlüklərindən biri-birinə yavuş düşmiyüb rişxənd edirdilər: «Mən heç vəqt getməyəm əhməq³ sapıñ yanınə». Bunı eşitcək⁴ baltə sapı küncdən deyürdi: «O kobud⁵ baltə mənim yüzimi⁶ bir də görməz». Bir müddət onlar bu minval⁷ bucaqdə işsiz-gücsüz qaldılar. Baltəni pas dutdı, sap də çüridi⁸.

Sahibi onların heç bir zadə⁹ yaramamazlığını görüb baltəni götürdi tullazdadı¹⁰ köhnə dəmir qırıqlarının içinə, sapın də ocaqə.

Məsəllər: Sonrəki peşimanlıq fayidə verməz¹¹. Yalnız¹² əldən səs çıxmaz.

İki siçan¹³

Bir siçan şadlıqnən¹⁴ qonşusu mışavılıñ¹⁵ yanınə

- 1 Baltə və sapı – Məhəmməd Şərif Kaşif Şirazinin (1593–1653) «Əs-Sirac əl-Münir» əsərində keçən mövzu əsasında.
- 2 Baltə – balta. Mətnə *yabaltə* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 3 Əhməq – axmaq.
- 4 Eşitcək – eşidən kimi.
- 5 Kobud – mətnə səhvən *korbud* gedib.
- 6 Yüzimi – burada: üzümü.
- 7 Bu minval – bu qayda ilə.
- 8 Çüridi – çürüdü. Bax: haşiyə *çürümüş* II hissə, səh. 131.
- 9 Heç bir zadə – heç nəyə.
- 10 Tullazdadı – atdı, tulladı. Bax: haşiyə *tulladılar* II hissə, səh. 9.
- 11 Sonrəki peşimanlıq fayidə verməz – I hissənin 49-cu səhifəsində fərqli variantı verilir: *Axırki peşimanlıq fayidə verməz*.
- 12 Yalnız – tək, tənha, yalnız.
- 13 İki siçan – İ.A.Krılövün «*Мышь и Крыса*» adlı təmsilinin nəslə tərcüməsidir; bax: haşiyə *Siçan təsəvvürincə pişik də yırtıcıdır* II hissə, səh. 30.
- 14 Şadlıqnən – şadlıqla. Bax: haşiyə *şadlıq ilə* I hissə, səh. 39.
- 15 Mışavılıñ – dələ ailəsindən zərif bədənli, çevik, kiçik yırtıcının, mışovulun. II hissənin 31-ci səhifəsində *muşaul*, *muşaulı* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

کلوب دیدی : سٹا بر خوش خبر کتورمشم دیرلر
 اصلان ظالیم پشیک چنکنه دوشوب تلف اولوب . قونشو-
 سی بو سوزه کولوب اوڭا دیدیکه بو خبر محض خلاف
 در زیراکه پشیک اصلان ایله دوتاشسه او اصلانی هبان
 ساعت پارچه پارچه ایلر من پشیک جرماقینڭ کوچینی
 کورمشم و بٹا یقین درکه اوندن زورلو حیوان جمع
 دنیاده یوخدر .

مثال : هر آتیاں داشیک دالی سنجه کیتمز لر . پشیک
 اولمدیقی یرده سچانلار باش قالدیرر .

﴿﴾ (سیچانلار) ﴿﴾

بر دیشیکده جمع اولوب قوجه جوان سیچانلر
 قرا کوزلی خورده ایاغ او دیشلری تیکانلر
 قویروقی یردن کیدن قولقلاری شوک دوران
 کورکلری بوز اوزلری اوغرویولار کسدیرن
 عقل عقله ویروبلر خیال پلاو ییوبلر
 سوخارونی بز جکک یوامزه دیوبلر
 بو تدبیری ایدندن صئره سیچاندن بری
 دیوب بو قصده دوشن قالمیه جکدر دیری
 بو فکردن داشونڭ یخشی اولهاز بو هدیان
 اوزاق دکل سیزلزدن سیزڭ دوستنڭ عستان
 اوسیزی چوخ ایستیور پنجه سینه کیچورتسون

gəlüb dedi: «Sənə bir xoş xəbər gətirmişəm. Deyürlər zalım pişik əslan çənginə¹ düşüb tələf olub». Qonşusu bu sözə gülüb onə dedi ki, bu xəbər məhz xilafdur², zira ki, pişik əslan ilə dutaşsə³, o, əslanı həman saət⁴ parçə-parçə eylər. Mən pişigin cırmaqının gücini görmüşəm və başə yəqindür ki, ondən zorlu⁵ heyvan cəmi⁶ dünyədə yoxdur.

Misal: Hər atılən daşın dalısınca getməzlər. Pişik olmədıqı yerdə siçanlar⁷ baş qaldırər.

Siçanlar⁸

Bir deşikdə cəm' olub qocə-cəvan siçanlər,

Qəra gözli, xurdə əyağ o dişləri tikanlər.

Quyruqı⁹ yerdən gedən¹⁰, qulaqları şök¹¹ duran,

Kürkləri boz, özləri oğru, yollar kəsdirən.

Əql-əqlə verüblər, xəyal-pılav yeyüblər,

Suxarunı¹² biz çəkək yuvamızə, deyüblər.

Bu tədbiri edəndən sonrə siçandən biri

Deyüb, bu qəsdə düşən qalmıyəcəkdür¹³ diri.

Bu fikrdən daşunı, yəxşi olmaz bu hədyan,

Uzaq degil sizlərdən¹⁴, sizin dostınız Məstan.

O sizi çox istiyür pəncəsində keçürtsün,

1 Zalım pişik əslan çənginə – zalım pişik əslan pəncəsində. Mətnədə *əslan zalım pişigin çənginə* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib). *Zalım* sözündə *lam* ilə *mim* arasında *yey* hərfi yazılıb.

2 Xilafdur – ziddir.

3 Dutaşsə – tutaşsa, əlbəyaxa olsa.

4 Həman saət – o saat, dərhal, həmən.

5 Zorlu – güclü, qüvvətli.

6 Cəmi' – bütün.

7 Siçanlar – bu səhifədə *siçanlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 Bax: haşiyə *Siçanlar*, I hissə, səh. 47.

9 Quyruqı – quyruğu. Burada və II hissənin 30, 43, 51, 62, 80, 147-148-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 169-cu səhifəsində *quyruğı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

10 Yerdən gedən – yerlə sürünən.

11 Şök – aşağıdan yuxarıya doğru (şaquli) düz vəziyyətdə duran, dik, şək.

12 Suxarunı – qurudulmuş çörək tikəsini, suxarını.

13 Qalmıyəcəkdür – qalmayacaqdır. Bax: haşiyə *qalmıyəcəkdür* I hissə, səh. 48.

14 Sizlərdən – mətnədə *lam* ilə *dal* arasında *zey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

سینه اولوم شربتین دادزدروب ایچورتسون
 اوشینسکی یازوبدر اوشاقلاره بو سوزی
 یازوب قراداغیده دوندروبدر او سوزی:
 دشمنلردن احتیاط ایلوب سیلمک کرک
 قارچجه تک دشمنی فیل کمی بیلیم کرک
 ایکیدلرگ ایکتدن نیی آرتق؟ دیوبلر
 احتیاطی هر ایشده تعریف ایدوب اویوبلر.

× (قورت و دورنا) ×

بر دفعه قورت اتیدیکی یرده بوغازینده برسومک
 قالدی . اونه قدر جد و جهد ایله دیسه اذیت چکدیسسه سومکی
 چخارتمقه بر علاج تاپا بلمدی آز قالمشدیکه هلاک
 اولسون . بر دورنا اتفاقا کیچدیکی یرده جانوری کوروب
 کلدی اونگ بوغازیندن سومکی دیمدیکی ایله چخارتدی
 و اوندن قورده عرض ایلدیکه بئا برزاد عطا ایله چونکه
 سنی اولومدن قورتاردم . قورت دیدی : سن اوزنگ
 کرک الله شکر ایلیمسن که باشتی سلامت آغزیمدن
 قورتاردگ .

مثللر : ازی بیلیم چوخی هیچ بیلیمز . قورت
 توکینی دکشر خاصیتنی دکشیمز . قورت دارتدیغنی
 بیلر اوددوغینی بیلیمز . کوتان نه بیلیر قایش نه چکیر.

Sizə ölüm şərbətin daduzdurub¹ içürtsün².
Uşinski³ yazubdur uşaqlarə bu sözi,
Yazub Qəradaği də, döndərübdür o sözi:
Düşmənlərdən ehtiyat eyliyüb silmək⁴ gərək,
Qarincətək⁵ düşməni fil kimi bilmək gərək.
«İgidlərin igitdən nəyi artıq?» – deyüblər,
Ehtiyatı hər işdə tərif edüb öyüblər.

Qurt və durna⁶

Bir dəf'ə qurt ət yedigi yerdə boğazındə bir sümük qaldı. O nə qədər ciddü cəhd⁷ eylədisə, əziyyət çəkdisə, sümügi çıxartməqə bir əlac tapa bilmədi. Az qalmışdı ki, həlak olsun. Bir durna ittifaqən keçdigi yerdə canəvəri görüb gəldi, onun boğazındən sümügi dimdigi ilə çıxartdı və ondən⁸ qurdə ərz eylədi⁹ ki, başa bir zad əta eylə¹⁰, çünki səni ölümdən qurtardım. Qurt dedi: «Sən özün gərək Allahə şükr eyliyəsen¹¹ ki, başını səlamət ağzımdən qurtardın».

Məsəllər: Azı bilmiyən çoxı heç bilməz. Qurt tükini dəyişər, xasiyyətini dəyişməz. Qurt dartdığıni bilər, udduğunu bilməz. Kotan nə bilir qayış nə çəkir.

-
- 1 Daduzdurub – daddırıb, dadızdırıb. Bax: haşiyə *daduzdurub* I hissə, səh. 48.
  - 2 İçürtsün – içirtsin. Bax: haşiyə *içürsün* I hissə, səh. 48.
  - 3 Uşinski – mətndə *Uşiski* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 4 Silmək – burada: çəkinmək.
  - 5 Qarincətək – qarışqa boyda.
  - 6 Qurt və durna – L.N.Tolstoyun «*Волк и Журавль*» adlı təmsilidir. Bax: haşiyə *Qurt və durna* I hissə, səh. 46.
  - 7 Ciddü cəhd – çalışıb-çapalama, səy; cidd-cəhd. Burada və II hissənin 132-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 31, 79, 97 və 166-cı səhifələrində *cidd-cəhd* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 8 Ondən – burada: ondan sonra.
  - 9 Ərz eylədi – xahiş etdi, rica etdi, dedi.
  - 10 Əta eylə – bağışla.
  - 11 Eyliyəsen – edəsən. Burada və II hissənin 120-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 90 və 135-ci səhifələrində *edəsən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

تاپماچه : ۲۰) بر تيرم وار يوندوقچه يوغونويور
 كسدكچه اوزانير. ۲۱) بزلرده بر كشي وار ايكي ديشي
 وار. ۲۲) بزم ايوده دورت كلين وار دورديده پربويده
 در. ۲۳) بوياني داش اوياني داش ايچنده قرخ اللي
 باش. ۲۴) داغدن كلير داغ كهي، قوللاري بوداغ كهي
 سو ايچنده باغرار داغلارده اولاق كهي .

ايو و چول حيوانلري

ايو حيوانلري: اينك، اوكون، جاموش، آت، ايت، قو
 يون، دانا، قوزي، دوه، كيچي، ايشك، قاتر،
 پيشك .

چول حيوانلري: مارال، فيل، جيران، اصلان، قورت،
 آيي، كافتار، چقال، داغ كيچيسي، تولكي، پلنك
 دله، زردوا .

اينك ايو حيوانيدر، آما مارال چول حيوانيدر .
 اوزنكي اير اسبابيدر. آما كوفته — ؟ قورت چول
 حيوانيدر، آما اوكون — ؟ بيل آلتدر، آما فيل — ؟
 مسجد عمارتدر، آما زردوا — ؟ پاپاق لباسدر، آما
 قاتر — ؟ سنك قابدر، آما كوزكي — ؟ قويون ايو
 حيوانيدر، آما اصلان — ؟ قالتاق اير اسبابيدر، آما

Tapmacə: 20) Bir tirim var, yonduqçə yoğunuyur¹, kəsdikcə uzanır².
21) Bizlərdə bir kişi var, iki dişi var. 22) Bizim evdə dörd gəlin var, dördü də bir boydədür. 23) Bu yanı daş, o yanı daş, içində qırx-əlli baş. 24) Dağdən gəlir dağ kimi, qolları budaq kimi, su içəndə bağırar, dağlardə ulaq kimi.

Ev və çöl³ heyvanləri⁴

Ev heyvanləri: inək, öküz, camuş⁵, at, it, qoyun, dana, quzı, dəvə, keçi, eşşək, qatır, pişik.

Çöl heyvanləri: maral, fil, ceyran, əslan, qurt, ayı, kaftar⁶, çəqqal⁷, dağ-keçisi, tülki, pələng, dələ, zərdəva.

İnək ev heyvanıdır, amma maral çöl heyvanıdır. Üzəngi əyər əsbabıdır, əmma küftə ____. Qurt çöl heyvanıdır, əmma öküz ____. Bel alətdür, əmma fil ____. Məscid imarətdür, əmma zərdəva ____. Papaq libasdür, əmma qatır ____. Sənəg qabdür, əmma güzgi ____. Qoyun ev heyvanıdır, əmma əslan ____. Qaltaq əyər əsbabıdır, əmma

---

1 Yoğunuyur – yoğunlaşır.

2 Uzanır – bax: haşiyə *uzanur* I hissə, səh. 52.

3 Çöl – mətndə *cöl* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

4 Ev və çöl heyvanləri – mündəricatda VI dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb. Heyvanləri – heyvanları. Bu və II hissənin 171-ci səhifələrində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 105-ci səhifəsində *heyvanları* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 Camuş – camış. Burada və II hissənin 34 və 35-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 33-cü səhifəsində *gavış*, 44-cü səhifəsində isə *camış* yazılış formalarına rast gəlinir.

6 Kaftar – səhra və yarımşəhra yerlərdə yaşayan və başlıca olaraq leş yeməklə keçinən yırtıcı məməli heyvan, gərəşən.

7 Çəqqal – çaqqal. Burada və II hissənin 34-35, 40, 103-104, 111-112 və 173-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 111-112-ci səhifələrində *çəqqalə*). II hissənin 173-cü səhifəsində, həmçinin iki *qaf* verilməklə fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *çəqqalsız* I hissə, səh. 20.

جیران — ؟ کلیسا عمارتدر، اما قورشاق — ؟ کور-
 سی ایو شی در، اما مازی — ؟ بچاق آلتدر، اما
 پشیک — ؟ کباب خوراکدر، اما قوزی — ؟ ایسکنه
 آلتدر، اما کسکن — ؟ پلاس فرشدر، اما پلاو — ؟
 تولکی چول حیوانیدر، اما کولینک — ؟ ماشا آلتدر
 اما قاشق — ؟

✽ (حیوانلرگ بختی) ✽

بیله روایت ایدیرلرکه برکرة آت اینک و ایت بر
 آدمگ قاپوسنده اولارکن اوز آرالرینده حجتلشدیلر .
 صاحببری اونلارگ هانسینه زیاده محبتلی اولمق باره-
 سنده . اینک دیدی : صاحبمز منی هامودن آرتق
 ایستیور چونکه من اونگ اهل و عیالینه سه ویریرم .
 آت دیدی : خیر اقامز منی ایکیگزدنده چوخ سویر
 او سبدنکه من جفتنی اکیرم مالالیرم میشه دن اودونینی
 داشیورم و اوزینیده کز دیریرم . ایت مرله ایوب دیدی :
 مالکمز منی هامگزدن عزیز دوتیر زیراکه من اولما-
 سیدیم اوغرولار و قولدورلار اونگ مالنی چوختان
 آپاروب تلف ایلمشدیلر . صاحببری بو بختی ایشیدوب
 دیدی : بیجا یره حجت ایدیرسگن چونکه هامرگن مئا
 زیاده لازم سگن و بری بریگن یرنی دوتهمق سیزه
 متقدور دکلدر

ceyran ____. Kəlisa imarətdür, əmma qurşaq ____. Kürsi ev şeyidür, əmma mazi ____. Bıçaq alətdür, əmma pişik ____. Kəbab xorakdur, əmma quzu ____. İsgənə alətdür, əmma kəsəgən¹ ____. Pəlas fərşdür, əmma pılav ____. Tülki çöl heyvanıdur, əmma küling ____. Maşa alətdür, amma qaşığı __.

Heyvanlərin² bəhsi³

Beylə rəvayət edirlər ki, bir kərrə at, inək və it bir adəmiñ qapusındə olarkən öz aralərində höccətləşdilər: sahibləri onların hansınə ziyadə məhəbbətli olmaq barəsində. İnək dedi: «Sahibimiz məni hamudən⁴ artıq istiyür, çünki mən onun əhlü əyalinə⁵ süd verirəm». At dedi: «Xeyr, aqamız məni ikinizdən də çox sevür, o səbəbdən ki, mən cüftini əkirəm⁶, malaləyirəm⁷, meşədən odununu daşıyurəm və özünü də gəzdirirəm». İt mırıldayub dedi: «Malikimiz⁸ məni hamuñızdən⁹ əziz dutır, zira ki, mən olmaseydim, oğrular və quldurlar onun malını çoxtan aparub tələf eyləmişdilər». Sahibləri bu bəhsi eşidüb dedi: «Bica yerə höccət edirsiniz, çünki hamuñız maña ziyadə lazımsınız və biri-birinizi yerini dutmaq sizə məqdür¹⁰ degildir».

- 1 Kəsəgən – qabaq dişləri çox inkişaf etmiş çölşiçanı, kəsəyən.
- 2 Heyvanlərin – heyvanların. Burada və II hissənin 43, 166, 171-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 151 və 174-cü səhifələrində *heyvanların* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Heyvanlərin bəhsi – K.D.Uşinskinin «*Родное слово*» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «*Спор животных*» adlı nağılının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 182: *Корова, лошадь и собака заспорили между собою, кого из них хозяин больше любит. – Конечно, меня, – говорит лошадь. – Я ему соху и борону таскаю, дрова из лесу вожу; сам он на мне в город ездит: пропал бы без меня совсем. – Нет, хозяин любит больше меня, – говорит корова. – Я всю его семью молоком кормлю. – Нет, меня, – ворчит собака, – я его добро стерегу. Подслушал хозяин этот спор и говорит: – Перестаньте спорить по-пустому: все вы мне нужны, и каждый из вас хорош на своем месте*) tərcüməsidir.
- 4 Hamudən – hamıdan. Burada və II hissənin 31-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 118-ci səhifəsində *həmutən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Əhlü əyalinə – ailəsinə, ailə üzvlərinə.
- 6 Cüftini əkirəm – burada: cütünü (xışını) çəkirəm.
- 7 Malaləyirəm – şumlanmış yeri hamarlayıram, malalayıram.
- 8 Malikimiz – sahibimiz, yiyemiz.
- 9 Hamuñızdən – hamınızdan. I hissənin 16–17, 27 və 52-ci səhifələrində *hamusı*, I hissənin 35 və II hissənin 142-ci səhifələrində *hamusını*, II hissənin 2 və 44-cü səhifələrində *hamuləri*, II hissənin 29 və 31-ci səhifələrində *hamudən*, II hissənin 29 və 157-ci səhifələrində *hamuñız*, II hissənin 113-cü səhifəsində *hamumuzə*, II hissənin 153-cü səhifəsində *hamunıy* yazılış formalarından fərqli burada *mim* hərfindən sonra *vav* verilmir. II hissənin 118-ci səhifəsində *hayı-həvvəz* ilə *mim* arasında *əlif* verilməyən yazılış formasına rast gəlinir.
- 10 Məqdür – mümkün.

مثال: ترلان یرینی سار دوتماز .

× ﴿﴾ (ات) ﴿﴾ ×

دورت ایاغلو ایو حیوانلردن کوکچک وایلگ هر فصلنده
ایشه کرک اولانگ بریده آتدر . آتگ باشی اوزون
ساودر قولاقلاری بالاجه و دیکدر . قولاقینگ آراسنده
آسیلوب تیل . یوینی اوزون و یاللی در بدنی لوله در .
قویروقی قصه و اوزون توکلیدر . ایغلاری نازیک و
هنددر آتگ هر آیاغنده وار بردرناق اوگا کوره آته
بر درناقلی حیوان دیورلر .

انسان آتی مینیر یوکلور و قوشیر . توکیندن کیچه
قایریر قیلندن الگ حتی برپاره یرلرده اتینده یورلر
و سدنندن قیمنز قایروب درمان یرینه اچیرلر . آتی
بسلیورلر اوت سمان و آرپا ایله . آتی ساخلیورلر
طویلده یا چمنده .

مثلر: آتگ اولمکی ایتگ بایرامی در . آت اولمیان
یرده ایشکده آتدر . آت تپیکینه آت دوزر . یکین آت
اوزینه قاجی وردورمز .

× ﴿﴾ (سیچان تصورنجه پشیکده یرتجیدر) ﴿﴾ ×

قونشو یاخشی خبروار برجه سیچان سویایوب

Misal: Tər lan yerini sar dutmaz.

At

Dörtəyağlı¹ ev heyvanlardan² göğçək və iliñ hər fəslində işə gərə k olanıñ biri də atdur. Atıñ başı uzunsavdur³, qulaqları balacə və dikdür. Qulaqınıñ arasındə asılıb tel⁴. Boynı⁵ uzun və yallıdır⁶, bədəni lulədür⁷. Quyruqı qısə və uzuntüklüdür. Əyağları nazik və hündürdür. Atıñ hər ayağındə var bir dırnaq, oña görə atə birdırnaqlı heyvan deyürlər.

İnsan atı minir, yükliyə r və qoşır⁸. Tükündən keçə qayırır, qılındən ələk⁹, hətta bir parə yerlərdə ətin də yeyürlər¹⁰ və südindən qımız qayırub dərman yerinə içirlər¹¹. Atı bəsliyürlər ot, səman və arpa ilə. Atı saxlıyurlər töylədə, ya çəməndə.

Məsəllər: Atıñ ölməgi itin bayramıdır. At olmiyan yerdə eşşək də atdur. At təpiginə at dözər. Yegin¹² at özünə qamcı¹³ vurdurməz.

Siçan təsəvvürincə pişik də yırtıcıdır¹⁴

«Qonşu, yaxşı xəbər var, – bircə siçan söyliyə b,

- 1 Dörtəyağlı – dördayaqlı. Burada və II hissənin 166-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 32, 35, 40, 53, 171-ci səhifələrində *dörtəyağlı*, 34-cü səhifəsində isə həm *dörtəyağlı*, həm də *dörtəyağlı* yazılış formalarına rast gəlinir.
- 2 Heyvanlardan – heyvanlardan. Burada və II hissənin 43-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 158-ci səhifəsində *heyvanlardan* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Uzunsavdur – uzunsovdur, uzuntəhərdir.
- 4 Tel – burada: atın boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər, yal.
- 5 Boynı – başı bədənlə birləşdirən hissəsi, boyunu.
- 6 Yallıdır – tüklüdür. Yal – atın (və bəzi heyvanların) boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər.
- 7 Lulədür – burada: şümşaddır, hamardır.
- 8 Qoşır – qoşur (arabanı və s.-ni çəkib aparmaq üçün atı arabaya və s.-yə bağlayır).
- 9 Ələk – unu təmizləmək üçün mətbəx aləti.
- 10 Yeyürlər – yeyirlər. Burada və II hissənin 40, 80 və 155-ci səhifələrində *yeyür*, II hissənin 130-cu səhifəsində *yeyürəm*, II hissənin 133-cü səhifəsində *yeyürük yey* ilə *rey* arasında *vav* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 148-ci səhifəsində *yeyürdi*, *yeyürsən yey* ilə *rey* arasında heç bir hərf verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 11 İçirlər – bax: haşiyə *ičürsün* I hissə, səh. 48.
- 12 Yegin – cəld, yeyin.
- 13 Qamcı – qamçı. II hissənin 71 və 133-cü səhifələrində *qəmçi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 14 Siçan təsəvvürincə pişik də yırtıcıdır – İ.A.Krıllovun «*Мышь и Крыса*» təmsilinin Həsənəliyə xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 29-30) bu tərcümə «*Pişik də yırtıcıymış («Siçan və siçavul»)*» adı ilə qeydə alınıb və az fərqli variantda verilir (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 168. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 131). Bax: haşiyə *İki siçan* II hissə, səh. 25.

بر موشاؤلی کوروب دورب شادلق ایلیوب
 سویلیورلر که پشیک کیچوب شیرگ چنکینه
 اولماز ایندی بو سیاق کیتهمسیدی چنکینه
 بزلر قورخو چکمکدن یایه دونرب اینچلدک
 اللهه شکر ایلم ایندی هامو دینچلدک
 کوزیم نوری شاد اولمه امید یاغلامه بونه
 جواب ویروب موشاؤل بیله سویلیوب اونه
 دیرنلق بارلقه ایشلر قالسه شکیم یوخ بونه
 پشیک قالار شیر اولر چونکه دکل تاخی اونه
 زورده پشیکدن آرتق اولور بر یرتجی اولسون
 کمانیم یوخ بو عالم کر یرتجی ایله دولسون
 سیچان تصورخمه پشیکده بر کشی ایمش
 یرتجیلق هامودن آرتق اونگ ایشی ایمش
 قراداغی .

-﴿﴾ (اوردک بالق و خرچنگ) ﴿﴾-

بر دفعه بالق اوردک و خرچنگ اوچلری بر یرده
 بر یوکی چکوب آپارمقه اقدام ایلدیلر . جدجهه ایله
 اوزلرینی یوکه ویروب الدن ایاغدن چخدیلر اما یوکی
 یریندن بریانه چکوب آپاره بلمدیلر زیرا که اوردک
 هوایه قالخیردی بالق سویه طرف سورنیردی خرچنگده
 کیرو چکیردی .

Bir muşaulı görüb, durub şadlıq eyliyüb, –
Söyliyərlər ki, pişik keçüb şirin çənginə,
Olmaz idi bu siyaq¹, getməseydi cənginə².
Bizlər qorxu çəkməkdən yayə³ dönüb incəldik⁴,
Allahə şükr eylərəm⁵, indi hamu⁶ dincəldik». –
«Gözüm nuru, şad olmə, ümmid bağlamə bunə, –
Cəvab verüb muşaul, beylə söyliyəb onə, –
Dırnaqbazlıqə⁷ işlər qalsə, şəkkim yox bunə,
Pişik qalar, şir ölər, çünki degil tay onə.
Zordə pişikdən artıq olur bir yırtıcı, olsun?
Gümanım yox, bu aləm gər yırtıcı ilə dolsun».
Siçan təsəvvürincə pişik də bir kişiymiş,
Yırtıcılıq hamudən artıq onı işiymiş.

Qəradaği

Ördək, balıq və xərçəng⁸

Bir dəf'ə balıq, ördək və xərçəng – üçləri bir yerdə bir yükü çəküb aparməqə iqdam eylədilər⁹. Cidd-cəhd ilə özlərini yükə verüb, əldən-əyağdən çıxdılar, əmma yükü yerindən çəküb bir yanə aparə bilmədilər, zira ki, ördək həvayə qalxırdı, balıq suyə tərəf sürinirdi, xərçəng də gerü çəkirdi.

1 Bu siyaq – bu cür.

2 Cənginə – savaşa, vuruşa.

3 Yayə – yaya (yay – ox atmaq üçün yarımdairə şəklində əyilib ucları tarım iplə birləşdirilmiş ibtidai silah).

4 İncəldik – arıqladıq, incələşdik. Mətnə *inçəldik* yazılıb.

5 Eylərəm – edərəm. Burada və II hissənin 79, 124 və 163-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 120 və 147-ci səhifələrində *edarəm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Hamu – hamı. Burada və II hissənin 117 və 137-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 153-cü səhifəsində *həmə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

7 Dırnaqbazlıqə – burada: cırmaqlamağa, dırnağı ilə dərisini qoparmağa.

8 Ördək, balıq və xərçəng – İ.A.Krilyovun «*Лебедь, Щыка и Пар*» adlı təmsilinin əsasındadır.

9 İqdam eylədilər – girişdilər, başladılar.

x > (قویون) < x

انسان چوق قدیم وقتلردن قویونی ساخلیوب منفعت بردار اولوب. قویونه نه اینکه کوچریلر کندلولر حتی شهر آدملریده محتاج درلر . قویونگ یونیندن جوړه به جوړه قالیلر و پلاسار توخویوب فرش ایدیرلر مسجدرده ایولرده . کوچریلر یونیندن آلاچق کیچه لری (قاللر) سالروب یایلاقلارده آلاچق قوروب اوسته چکیرلر . چول توخویوب برپاره حیوانلره وریرلر و ذکر اولانلردن باشقه یوموشاق یونیندن شال ماهوت وغیری یون پارچه لری قایروب لباس تیکیرلر. قویونگ سدینی و اتینی یوب دریسیندن ایاغ قابی و پییندن شمع، بوینوزیندن بیچاق ساپی، باقرساقیندن یای کریشی قایریلر . سادیلادوقیم نفعلره انسان کفایت ایتمیور. درناقیندن یاپشقان قاینادیرلر و کمالو طایفه- لر سومیکیننده ال چکمیورلر: اونی یاندیروب ازوب اکین یرینه توکیرلر یر قوته کلسون بجه که بزلرده پین توکیرلر . قویونگ خیرینه کوره زحمتی افراط آزدر .

قویونگ حدسین فایده لرینی ذکر ایدوب بر بجه صفتلرینه دقت ایلمک اولماز . قویون دورت ایاغلی، ایو حیوانیدر . اونگ باشی بدنینه کوره یکه دکل اما بورنیده دیکدر. ایرک قویونلارگ چوخسینگ باشینده بوینوزی اولور . قویونگ بوینوزینگ اچی قارا مالگ

Qoyun

İnsan çox qədim vaxtlardan qoyunu saxlıyub mənfəətberdar¹ olub. Qoyunə nəinki köçərilər, kəndlülər, hətta şəhər adəmləri də möhtacdurlər. Qoyunı yunından cürəbəcürə² qalılər və pəlaslar toxuyub fərş edirlər³ məscidlərdə, evlərdə. Köçərilər də yundən alaçıq⁴ keçələri (qalılər⁵) saldırub, yaylaqlardə alaçıq qurub üstə çəkirlər. Çul⁶ toxuyub, bir parə heyvanlərə veririlər⁷ və zikr olanlərdən başqə yumuşaq yunından şal, mahut və ğeyri yun parçələri qayırub, libas tikirlər. Qoyunı südini və ətini yeyüb, dərisindən əyağqabı və piyindən şəm', buynuzından bıçaq sapı, baqırsaqından yay kirişi⁸ qayırlər. Sadıladuqım nəf'lərə insan kifayət etmiyür⁹. Dırnaqından yapuşqan qaynadırlər və kəmallı¹⁰ tayifələr¹¹ sümigindən də əl çəkmiyürlər: onı yandırub, əzüb¹², əkin yerinə təkirlər, yer qüvvətə gəlsün, necə ki, bizlərdə peyin təkirlər. Qoyunı xeyrinə görə zəhməti ifrat azdur.

Qoyunı həddsiz¹³ fayidələrini zikr edüb¹⁴, bir neçə sifətlərinə¹⁵ diqqət eyləməmək olmaz. Qoyun dördəyağlı ev heyvanıdır. Onı başı bədəninə görə yekə degil, əmma burnı də dikdür. Erkək qoyunların çoxısının başında buynuzı olur. Qoyunı buynuzunun içi qaramalın

-
- 1 Mənfəətberdar – mənfəət götürən, fayda alan.
  - 2 Cürəbəcürə – mətndə *cürəbəcürə* yazılıb.
  - 3 Fərş edirlər – döşeyirlər.
  - 4 Alaçıq – çubuqdan qurulub üstü keçə ilə örtülən köçəri mənzili, çadır.
  - 5 Qalılər – mətndə *qaliblər* yazılıb.
  - 6 Çul – üstündə oturmaq və ya soyuqdan qorunmaq üçün atın və bəzi başqa heyvanların belinə salınan örtük.
  - 7 Verirlər – II hissənin 141-ci səhifəsində *verürlər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyyə *verirəm* I hissə, səh. 49.
  - 8 Yay kirişi – ox yayının iki ucuna tarım bağlanan ip, kiriş.
  - 9 Kifayət etmiyür – kifayətlənmir. (Etmeyür – etmir. II hissənin 130 və 158-ci səhifələrində *eyləmiyür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.)
  - 10 Kəmallı – zəkali, dərrakəli, inkişaf etmiş, kamallı. Burada və II hissənin 155-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 73, 132 və 156-cı səhifələrində *kəmallı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 11 Tayifələr – tayfalar, burada: xalqlar. Burada və II hissənin 156-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 74-cü səhifəsində *taifələr* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 12 Əzüb – əzib. II hissənin 155-ci səhifəsində *əzib* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 13 Həddsiz – saysız-hesabsız, çoxlu, hədsiz.
  - 14 Zikr edüb – qeyd edib.
  - 15 Sifətlərinə – burada: xüsusiyyətlərinə.

بوینوزی کمی بوش اولور او سببدن اوکا کوش یا بوش بوینوز حیوان دیرلر اما ماراله جیرانه دولی بوینوزلی . قویونی ایله برکرة یا ایکی دفعه قیرخار لر . قویونی قرخاندن قباق کرک یویاسن که چرکی کیتسون .

مثللر : قویون قوزیسینگ ایغین باسماز . قویونی قورده تاپشوردی . قویون اولمیان یرده کیچیه کرم آغا دیرلر . قویونی قویون ایقندن آسارلر . کیچینیده کیچی ایغندن .

× ﴿ آیی و قورت ﴾ ×

برقورت برآیی ایله دشمن اولهق سببندن همیشه فرصت آختاریردیکه اوکا ضرر یتورسون . بر کون کیروه لیوب بو آینی یارالادی . آیی یراسینه معالجه ایدوب شفا تاپاندن صئره قویون سوریسیندن ایکی چاغ توغلی اوز ایوینه کتوردی . صباحسی کون قوردی قویونلاری یمکه قوناق تکلیف ایلدی . قورت اوندن صئره هر وقت آینی کورنده دوتدیقی ایشگ خجالتنی چکیردی .

مثل : یاخشولقه یمانلق هرکشینگ ایشیدر یمانلقه یاخشولاق ارکشینگ ایشیدر .

مثللر : آرخالو کوپک قورت باسار . ایت اورر کاروان

buynuzı kimi boş olur. O səbəbdən ona gaviş¹, ya boşbuynuz heyvan deyürlər, əmma maralə, ceyranə dolıbuynuzlu. Qoyunu ildə bir kərrə, ya iki dəfə qırxarlar. Qoyunu qırxandan qəbaq gərək yuyasən ki, çirki getsün.

Məsəllər: Qoyun quzısının əyağın basmaz. Qoyunu qurdə tapşurdi. Qoyun olmiyan yerdə keçiyə kərəmağa deyərlər. Qoyunu qoyun əyaqından asarlar, keçini də keçi əyağından.

Ayı və qurt²

Bir qurt bir ayı ilə düşmən olmaq səbəbindən həmişə fürsət axtarırdı ki, ona zərər yetürsün. Bir gün girəvəliyüb³ bu ayını yaraladı. Ayı yərasinə müalicə edüb, şəfa tapandan sonrə qoyun sürisindən iki çağ⁴ toğlı öz evinə gətürdi. Səbahsı gün qurdı qoyunları yeməgə qonaq təklif⁵ eylədi. Qurt ondən sonrə hər vəqt ayını görəndə dutdıqı⁶ işi xəcalətini çəkirdi.

Məsəl: Yaxşılıqə yəmanlıq hər kişini işidür, yəmanlıqə yaxşılıq ər kişini işidür⁷.

Məsəllər: Arxalu⁸ köpək qurt basar. İt ürər⁹, karvan

---

1 Gavış – camış.

2 Ayı və qurt – Hüseyn Vaiz Kaşifinin (1436–1504) «*Ənvari-Süheyli*» əsərində keçən mövzu əsasında.

3 Girəvəliyüb – fürsət tapıb, imkan tapıb.

4 Çağ – saz, yağlı. Burada və II hissənin 130-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 141 və 147-ci səhifələrində *çaq* (*quyruqi-çaq*) fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 Təklif – burada: dəvət.

6 Dutdıqı – tutduğu. II hissənin 134-cü səhifəsində *daliləqafarasında* heç bir hərf verilməyən, II hissənin 41-ci səhifəsində *dutduqı* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

7 Bax: haşiyə *Yaxşılıqə yaxşılıq hər kişini işidür, Yəmanlıqə yaxşılıq ər kişini işidür* I hissə, səh. 39.

8 Arxalu – arxalı. Bax: haşiyə *arxəlü* I hissə, səh. 47.

9 Ürər – hürər.

کیچر . اوزکه آتینه مینن تیز دوشر . بک ویرن آتگ
 دیشینه باخمازلر . بوش توربا ایلله آت دوتمازلر .
 دوهنی یاتورمه سگ یوکلنمز . قورت نه بیلورکه قاتر
 بهادر . قونشو ایتی قونشویه اورمز . قورده رحم ایلک
 قویونه ظلمدر . کوپک کوپکی یمز . کیچییه قورت دکسه
 حجه کیدر .

تاپماجه : ۲۵) آلتی حوض ایچرلر، اوستی زمی
 بچرلر .

دورت آیاغلی حیوانلار و قوشلار

دورت آیاغلی حیوانلار : آت، پشیک، اوکوز، فیل، دوه،
 چقال، جیران، اصلان، آیی، تولکی، ایشک،
 جاموش، کیربی، زردوا، مارال، سیچان، ایت،
 قبان .

قوشلار : تاوق، سفرچین، قارغا، طاوس، لاجین،
 ساغساغان، سرچه، اوردک، کوکرچین، توراج،
 قرقاول، یلبه، چیل، ککلیک، لیلک، دورنا، قو،
 تان، قو، شانه پپیک، اغاچ دنن، قورلانغچ، بلدر-
 چین، قزل قوش، قراتاوق

مارال دورت آیاغلی حیواندر، اما لاجین قوشدر.

keçər. Özgə atınə minən tez düşər. Bəg verən atın dişinə baxmazlər. Boş torba ilə at dutmazlər. Dəvəni yaturməsən¹ yüklənməz. Qurt nə bilür² ki, qatır bəhadur. Qonşu iti qonşuyə ürməz. Qurdə rəhm eyləmək qoyunə zülmüdür. Köpək köpəgi yeməz. Keçiyə qurt dəgməsə həccə gedər.

Tapmacə: 25) Altı hovuz içərlər, üsti zəmi biçərlər.

Dörtayağlı heyvanlar və quşlar³

Dörtayağlı heyvanlar: at, pişik, öküz, fil, dəvə, çəqqal, ceyran, əslan, ayı, tülki, eşşək, camuş, kirpi, zərdəva, maral, siçan, it, qaban.

Quşlar: tavuq, sığırçın, qarğa, tavus, laçın⁴, sağsağan, sərçə, ördək, gögərçin, turac, qırqavul, yəlbə⁵, çil⁶, kəklik, leylək, durna, qutan⁷, qu, şanəpipik⁸, ağacdələ, qırlanğic⁹, bildirçin, qızılquş¹⁰, qəratavuş¹¹.

Maral dörtayağlı heyvandır, əmma laçın quşdur.

-
- 1 Yaturməsən – otuzdurmasan, çökdürtməsən.
  - 2 Bilür – bilir. Bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.
  - 3 Dörtayağlı heyvanlar və quşlar – mündəricatda VII dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
  - 4 Laçın – quş ovlamaq üçün saxlanılan şahin cinsindən alıcı quş, laçın.
  - 5 Yəlbə – çox iti yeriyən balaca köçəri quş.
  - 6 Çil – burada: tetraquşlar ailəsindən alabəzək kiçik meşə quşu.
  - 7 Qutan – uzun və nazik boğazlı, gödək qıçlı, uzun dimdikli, ayaqları enli və pərdəli quş qutanquşu, qutan.
  - 8 Şanəpipik – əyri dimdiyi, darağabənzər kəkili, alabəzək lələyi olan quş, şinəbub, hüd-hüd quşu, şanəpipik.
  - 9 Qırlanğic – qaranquş. Burada və II hissənin 35 və 56-cı səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 52 və 169-cu səhifələrində *qırlanquc* (52-ci səhifədə *tırlanquc* olaraq yazılıb və bu haqda (səhifə VIII) düzəliş verilib), II hissənin 88-ci səhifəsində *qarlanğic* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 10 Qızılquş – ov üçün istifadə edilən alıcı quş növlərindən biri, qızılquş.
  - 11 Qəratavuş – kolluqlarda və meşəliklərdə yaşayan sarıdimdikli, qaramtıl, rəngli oxuyan quş, qaratomyuq. II hissənin 45 və 52-ci səhifələrində *qaratavuş* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

اوزدک قوشدر اما تولکی — ؟ آیی چول حیوانیدر
 اما دوه — ؟ اصلان دورت ایاغلی حیواندر اما توراج؟
 کوپه قابدر اما یلبه — ؟ قرلانغج قوشدر اما سچان؟
 آیران ایچکیدر اما ساغساغان — ؟ کوکرچین قوشدر
 اما قوزی — ؟ قویون ایو حیوانیدر اما چقال — ؟
 زردوا چول حیوانیدر اما جاموش — ؟ تاوق قوشدر
 اما پلنک — ؟ قارغا قوشدر اما قدزن — ؟ قور-
 شاق لباسدر اما چکمه — ؟ کباب خوراکدر اما طا-
 وس — ؟

x ﴿ جانور و چوبان ﴾ x

جانور قویون یتاقینگ یانیندن کیچردی . کوردیکه
 چوبان بر کوک قویون سوریدن سیچوب بلکین چرمیوب
 سویور اما کوپکرده قولاقلارینی سالیوب سس سیز
 کوی سیز اوکا تماشا ایدیر . قورت بر قدر حسرت ایله
 باخاندن صئره یوز چوروب کیتمهکه مشغول اولدی و
 دیدی : بو ایشی دوتان اکر من اولسه ایدم ایتلرگ
 کوی عالمی دوتمش ایدی ایندی کور نجه کریهش فراغت
 باخیرلر .

مثال : اوغرو ایله خیال ایلر عالم اوغرودر . قورت
 ایله قویون قلیججه اویون بریرده اولماز . قورتدن
 چوبان اولماز .

Ördək quşdur, əmma tülki ____. Ayı çöl heyvanıdır, əmma dəvə ____. Əslan dördəyağlı heyvandır, əmma turac ____. Küpə qabdur, əmma yəlbə ____. Qırlanğic quşdur, əmma siçan ____. Ayran içkidür, əmma sağsağan ____. Gögərçin quşdur, əmma quzı ____. Qoyun ev heyvanıdır, əmma çəqqal ____. Zərdəva çöl heyvanıdır, əmma camuş ____. Tavuq quşdur, əmma pələng ____. Qarğa quşdur, əmma qədzən ____. Qurşaq libasdur, əmma çəkmə ____. Kəbab xorakdur, əmma tavus ____.

Canəvər və çoban¹

Canəvər qoyun yətaqının yanından keçürdi. Gördi ki, çoban bir kök qoyun süridən seçüb, biləgin² çırmıyub³ soyur, əmma köpəklər də qulaqlarını sallıyub⁴ səssiz-küysiz oña təmaşa edir. Qurt bir qədər həsrət ilə baxandan sonrə yüz⁵ çövürüb getməgə məşğul oldı⁶ və dedi: «Bu işi dutan əgər mən olseydim, itlərin küyi aləmi dutmuşdı, indi gör necə kirmiş⁷, fərağət baxırlər⁸».

Misal: Oğru eylə xəyal eylər aləm oğrudur. Qurt ilə qoyun, qılıclə oyun bir yerdə olmaz. Qurtdən çoban olmaz.

---

1 Canəvər və çoban – İ.A.Krıllovun «*Волк и Пастухи*» adlı təmsilinin əsasında.

2 Biləgin – qolunu.

3 Çırmıyub – çırmalayıb.

4 Sallıyub – salladıb. II hissənin 41-ci səhifəsində də bir *lam* ilə verilən *sallanub* yazılış formasına rast gəlinir. II hissənin 166-cı səhifəsində iki *lam* ilə verilən *sallanır* fərqli yazılış forması qəbul olunub.

5 Yüz – burada: üz.

6 Getməgə məşğul oldı – getdi.

7 Kirmiş – səslərini kəsib, susub, dinmədən.

8 Baxırlər – baxırlar. Bax: haşiyə *baxıram* I hissə, səh. 10.

× ﴿ قاری ﴾ ×

قوجه وارینگ بر چیل یومورتا تاوقی واریدی .
او تاوق آلهگ ویرن کونی قارییه برجیه یومورتا
ویردی . طمع قارییه کوچ ویردی : ایستدیکه تاوق
کونده ایکی یومورتا ویرسون ؟ چونکه ایستمشدیکه
اینک یمنی آرتق ویرنده چوخ سک ویرر اوکا کوره
تاوگ دنینی کون کوندن آرتدی . برمدت کیچدیکه
تاوق یاغلانوب یومورتان کسلی . بی نوا قاری دار-
لقه تلسدیکه یرده یوخلقه دوشدی .

• مثال : آرتق طمعک باش یارار ، چوخ یمک انسا-
نی از یمکدن قویار .

× ﴿ ایکی کسکن ﴾ ×

برجه جوان کسکن بر قوجه کسکنه
اربابمز ذله در خسیس در دیوب کنه
پشیکری بورا خوب تله لری قوروبدر
هر بر یرده بز لری دوتمقلقه دوروبدر
نه اولاجق برآزجه شمعه پییه بز دسک
برآز چورک خورده سی ایکی اوچ بوغدا یسک
بوسوزلرگ دوغرودر قوجه سیچان سویلیوب
اوکا بونگ سرنی دوروب بیان ایلیوب

Qarı¹

Qocə qarının bir çil yumurtar² tavuqı var idi. O tavuq Allahın verən günü qariyə³ bircə yumurta⁴ verirdi⁵. Təmə⁶ qariyə güc verdi: istədi ki, tavuq gündə iki yumurta versün⁷. Çünki eşitmişdi ki, inəğin yemini artıq verəndə çox süd verər. Oña görə tavuqın dənini günü-gündən artırdı⁸. Bir müddət keçdi ki, tavuq yağlanub yumurtadən kəsildi. Binəva⁹ qarı varlıqə¹⁰ tələsdigi yerdə yoxlıqə düşdi¹¹.

Misal: Artıq təmə'lik baş yarar. Çox yemək insanı az yeməkdən qoyar.

İki kəsəgən¹²

Bircə cəvan kəsəgən bir qocə kəsəgənə:

«Ərbabımız¹³ zillədür¹⁴, xəsisdür – deyüb – genə

Pişikləri buraxub, tələləri qurubdur,

Hər bir yerdə bizləri dutməqliqə¹⁵ durubdur.

Nə olacəq¹⁶ bir azcə şəm'ə, piyə biz dəgsək,

Bir az çörək xurdəsi, iki-üç buğda yesək?!»

«Bu sözləri doğrudur, – qocə siçan söyliyüb,

Oña bununı sirrini durub bəyan eyliyüb, –

1 Qarı – L.N.Tolstoyun təmsilidir («Баба и курица»).

2 Yumurtar – yumurta verən, yumurtlayan.

3 Qariyə – qariya. Mətnə *fariyə* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

4 Yumurta – bu və II hissənin 169-cu səhifələrində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 48-49-cu səhifələrində *yumurtə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 Verirdi – bax: haşiyə *verirəm* I hissə, səh. 49.

6 Təmə' – tamah.

7 Versün – burada və II hissənin 94, 126, 129-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 49-cu səhifəsində *versin* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 Artırdı – bax: haşiyə *artırar* I hissə, səh. 27.

9 Binəva – yazıq, zavallı.

10 Varlıqə – varlığa. Mətnə *darlıqə* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

11 Varlıqə tələsdigi yerdə yoxlıqə düşdi – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.

12 İki kəsəgən – K.D.Uşinskiyin «Две мышки» kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 178: *Две мышки. Молодая мышка сказала старой: «Как зол и скуп наш хозяин! Завел котов, наставил везде мышеловок и всячески хочет нас извести. А много ли нам нужно? Кусочек сальной свечки, коробка хлеба, два-три зернышка – вот я и сыта».* «Правда твоя, – ответила старая мышка, – каждой из нас нужно немного, да нас-то много») Həsənəliyə xan Qaradağının nəzmlə tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 28-29) bu şeir «*İki kəsəgən (siçan)*» adı ilə qeydə alınıb (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 167 («*İki kəsəgən*»), Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 130 («*İki kəsəgən*»)).

13 Ərbabımız – sahibimiz, ağamız.

14 Zillədür – alçaqdır, bədbəxt, zəlidir; burada: yamandır, acıqlıdır.

15 Dutməqliqə – tutmağa.

16 Olacəq – olacaq. Bax: haşiyə *olacaq* I hissə, səh. 62.

بز-ارگ هربرینه دیوب بر آن کفایت
اولور بر بو قدردن صاحینه نهایت
دامار یغوشار قراداغی کول اولور
بر مثدر « اگریال ایوه دکسه چول اولور »

﴿﴾ (فیل) ﴿﴾

بر شهرده بر فیل ساخلیوردیلر او همیشه آزاده
کزپردی و هیچ کسی اجتمز ایدی. پادشاهگ بارکاهنی
تیکنده همان فیل بنالره قازانده سو داشیوردی. اتفا-
قا فیلگ سو کتوردیکی قاب دیشلدی. اول وقت فیل
قازانی مسکرة ویردی که یاماسون چونکه بازارده کزنده
کورمشدیکه قاب سنانده یامادرلر. ایله که فیل قازانی
کتوردی کوردیکه اوکنه آخیر. بو صورتده فیل قازانی
دولدوروب کتوردی. مسکرگ باشی اوسته دوتدی. قا-
زانان آخوب مسکری اسلاتدی. فسکر دوباره قازانی
محکم یامیوب ویردی فیله .

مثال : کشینگ حرمتی اوز الینده در . عالم اولمق
آساندر، آدم اولمق چتین در .

﴿﴾ (ایکی خروس بیچه) ﴿﴾

ایکی خروس بیچه دوکوشدیلر و بریسی قوودی .

Bizlərin hər birinə deyüb bir az kifayət,
Olur bir bu qədərdən sahibinə nəhayət¹».

Damcı damar, yığuşar, Qəradaği, göl olur,
Bir məsəldür: «Əgri əl evə dəgsə çöl olur²».

Fil³

Bir şəhərdə bir fil saxlıyurdılar. O, həmişə azadə gəzirdi və heç kəsi incitməzdi. Padşahın bargahını⁴ tikəndə həman fil bənnalərə qazandə su daşıyurdu. İttifaqən filin su gətürdigi qab deşildi. Ol vəqt fil qazanı misgərə verdi ki, yamasun, çünki bazardə gəzəndə görmüşdi ki, qab sınıandə yamadırlər⁵. Eylə ki, fil qazanı gətürdi, gördi ki, o, genə axır, bu surətdə fil qazanı doldurub⁶ gətürdi misgərin başı⁷ üstə⁸ dutdı. Su⁹ qazandən axub misgəri islatdı. Misgər dübarə qazanı möhkəm yamıyub verdi filə.

Misal: Kişinin hörməti öz əlindədür. Alim olmaq asandur, adəm olmaq çətinür.

İki xorusbeçə¹⁰

İki xorusbeçə döğüşdilər və birisi qovdı.

-
- 1 Nəhayət – son, burada: həddindən artıq, çox.
  - 2 Əgri əl evə dəgsə çöl olur – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.
  - 3 Fil – Məhəmməd Şərif Kaşif Şirazinin (1593–1653) «Əs-Sirac əl-Münir» əsərində keçən mövzu əsasında. II hissənin 166-cı səhifəsində eyniadlı başqa kiçik hekayə verilib.
  - 4 Bargahını – sarayını.
  - 5 Yamadırlər – yamaq vururlar.
  - 6 Doldurub – burada və II hissənin 109-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 164-cü səhifəsində *dal* hərfindən sonra dərhal *rey* verilib.
  - 7 Baş – burada: başının.
  - 8 Üstə – burada: üstünə.
  - 9 Su – mətndə bu söz buraxılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 10 Xorusbeçə – cavan xoruz, çolpa. İki xorusbeçə – K.D.Uşinskiyin «*Два петушка*» adlı kiçik hekayəsinin (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 123: *Два молодых петушка подрались, и один победил; побеждённый забился под сарай, а победитель взлетел на крышу и заорал во всё горло: ку-ку-ре-ку! Откуда ни возьмись ястреб: схватил крикуна и унёс к себе на ужин*) tərcüməsidir.

مغلوب قاچوب ارا به ننگ آلتینه تپلدی اما قوروان اوچوب
 قالحدی دیوارگ اوستینه و بانلادی: قوققولوقوا! غفلتا
 بر ترلان ایلدرم کیهی شقیوب مغرور چولپانی قاچوب
 اوزی ایچون طعام ایلدی .

× (دوتلمش قوش) ×

بر قوش دوشدی اوشاقلار تورینه بردن
 دیدیلر: قویمارق بز ایله اول سن .
 من سز ایله نیه اولوم عزیز اوشاقلار
 آچگ توری اوچوم کزوم بوداقلار .
 بوراخمه رق سنی قال بزلر ایله
 ویرک سئا قانفیت چای سوخاریله .
 چای سومرم قانفیت دیمد کلمه رم
 چولده جوجی دوتوب تخم دنلرم .
 قیش چولده بوزلارسن سن بوداغ اوسته
 بزده دولانارسن قزل قفسده .
 ایستی ییره اوچماق قشده آساندر
 قفس جنت اولسه مئا زنداندر .
 آخ ای قوش بز سنی چوخ ایستردک
 صیغلیوب غمسن خوش بستر دک .
 صیغلنزه اینانرم اوشاقلار
 قورخورم که بردن کوزیمه باغلار .

Məğlub qaçub ərəbəninə altınə təpildi¹, əmma qovan uçub qalxdı divarınə üstinə və banladı: «Quqquluqu!» Gəflətən bir tər lan ildirum kimi şıqıyub məğrur² çolpanı qapub özi için təam eylədi.

Dutulmuş quş³

Bir quş düşdi uşaqlar torınə birdən,

Dedilər: «Qoymaruq⁴, biz ilə ol sən».

«Mən siz ilə niyə olum, əziz uşaqlar,

Açıq torı, uçum, gəzüm⁵ budaqlar⁶».

«Buraxmərüq⁷ səni, qal bizlər ilə,

Verək saña qanfət, çay suxarıylə⁸».

«Çay sevmərəm, qanfət dimdikləməyəm,

Çöldə cüci dutub, tuxm dənələrəm».

«Qış çöldə, buzlarsən sən budağ üstə,

Bizdə dolanarsən qızıl qəfəsdə».

«İsti yerə uçmaq qışdə asandur,

Qəfəs cənnət olsə, maña zindandur».

«Ax, ey quş, biz səni çox istərdik,

Seyğəlliyüb, gəmsiz, xoş bəstərdik».

«Seyğəlhiyə inanırəm, əziz⁹ uşaqlar,

Qorxurəm¹⁰ ki, birdən gözimi bağlar».

---

1 Təpildi – soxuldu.

2 Məğrur – burada: lovğa.

3 Bax: haşiyə *Uşaqlar və quş* I hissə, səh. 45.

4 Qoymaruq – qoymarıq. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

5 Gəzüm – gəzim. Bax: haşiyə *gəzim* I hissə, səh. 45.

6 Budaqlar – burada: budaqları.

7 Buraxmərüq – buraxmarıq. Bax: haşiyə *buraxmaruq* I hissə, səh. 45 və haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

8 Suxarıylə – bax: haşiyə *suxar ilə* I hissə 45.

9 Mətnə *əziz* sözü buraxılıb. Həsənəliyağa xan Qaradağının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarında (M-310, «Məcmuə», habelə B-1486, 10510, «Həsənəli xan Qaradaği – Kəşkül idarəsinin müdiri Cəlal əfəndiyə») *əziz* yazılıb.

10 Qorxurəm – qorxuram. Bax: haşiyə *qorxuram* I hissə, səh. 46.

دوغرودر قوش دیانمزسن زندانه
آلهه سن ایله اولسون اوچ کیت هر یانه

﴿ پشیک الی اته چاتماز دیر قوخویوبدر ﴾

بز تولکیه آجاق آرتق غلبه ایتمشدی . او شکار
آختارمق قصدیله برباغه کیروب کوردیکه اوراده چوخ
یاخشی دکمش اوزوم وار . تولکی ایستدی اوزومدن
ییوب آجلفنی رفع ایاسون . نه قدر سعی ایله اوزومگ
اوطرفینه بو طرفینه دولاندی ایسه ده الی اوگا چاتمادی .
آخرده کور پشیمان باغدن چخوب دیدی : هر چند
دکمیسه اوخشیور اما هله یتشییوب قورادر . یسیدم
شکسن دیشیم قاماشاردی .

مثللر : ایکی ایت بر اصلانه داو کله . جامشگ خو-
شتابلقی دانانی اولدورر . دارویه کیرن دوغز یبانی
اوزینه قبول ایلسر . نطن ایلمدیگ یسردن تولکی
چخار .

تاپماجه : ۲۶) کیتدم کوردم بر درده یددی تپه ، هر
تپه ده یددی دلمک ، هر دلمکده یددی تولکی ، هر تولکینگ
یددی بالاسی ؟

«Doğrudur, quş, dəyanməzsən zindanə,
Allah¹ sən ilə olsun, uç get hər yanə».

Pişiqin əli ətə çatmaz, deyər, qoxuyubdur²

Bir tülkiyə aclıq artıq gələbə etmişdi³. O, şikar axtarməq qəsdilə⁴ bir bağə girüb, gördi ki, oradə çox yaxşı dəgmiş üzüm var. Tülki istədi üzümdən yeyüb aclıqını rəf' eyləsün⁵. Nə qədər sə'y ilə üzümün o tərəfinə, bu tərəfinə dolandısə də, əli oña çatmadı. Axırdə kor-peşiman bağdən çıxub dedi: «Hərçənd dəgmişə oxşiyur, əmma hələ yetüşmiyüb, qoradur. Yeseydim, şəkksiz, dişim qamaşardı».

Məsəllər: İki it bir əslanə dav⁶ gələr. Camışın xoşablıqı⁷ dananı öldürər. Daruyə⁸ girən donuz yəbanı⁹ özünə qəbul eylər. Zənn eyləmədigin yerdən tülki çıxar.

Tapmacə: 26) Getdim gördim bir dərədə yeddi təpə, hər təpədə yeddi dəlmək¹⁰, hər dəlməkdə yeddi tülki, hər tülkinin yeddi balası.

---

1 Allah – mətndə *Allahə* yazılıb.

2 Pişiqin əli ətə çatmaz, deyər, qoxuyubdur – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Лисичка и Виноград*»).

3 Gələbə etmişdi – üstün gəlmişdi.

4 Qəsdilə. Burada və II hissənin 83 və 162-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 49 və II hissənin 147-ci səhifələrində *qəsdilə*, 70 və 136-cı səhifələrində isə *qəsd ilə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

5 Rəf' eyləsün – burada: aradan qaldırsın.

6 Dav – burada: üstün, qalib, güc.

7 Xoşablıqı – burada: xoş rəftarı.

8 Daruyə – dariya (taxıl bitkisi).

9 Yəbanı – yabanı. II hissənin 53-cü səhifəsində *yabanı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

10 Dəlmək – burada: yuva.

== ❁ ❁ ❁ ات و اوت یین حیوانلار ❁ ❁ ❁ ==

اوت یین حیوانلار : آت، اوکوز، مارال، دوه، فیل،
 جیران، کیچی، داغ کیچیسی، قویون، دوشان،
ات یین حیوانلار : ایت، قورت، پشیک، شیر، آیی،
 کفتار، تولکی، چقال، پلنک، زردوا، ماشاغ.

اوکوز اوت ییور، اما چقال — ؟ اصلان ات ییور،
 اما جیران — ؟ ماشاغ چول حیوانیدر، اما تولکی ؟
 زردوا ات یین حیواندر، اما قویون — ؟ کسکن دوت
 ایاغلی حیواندر، اما خروس — ؟ کوکرچین قوشدر،
 اما پلنک — ؟ هم آت، هم ایت دوت ایاغلی حیواندر.
 هم قزل، هم پولاد معدنیدر. چقالده تاوقده حیواندر.
 هم پلاس، هم صندل — ؟ هم بوشقاب هم چایدان؟
 هم حلوا، هم اریشته — ؟ ایرانده قهوهده — ؟ هم
 کورک، هم جیبه — ؟ هم کوتان، هم بالته — ؟ هم
 قازما، هم مناره — ؟ و مارال و پشیک — ؟ هم کچی،
 هم قاتر — ؟

❁ ❁ ❁ (قورت و عورت) ❁ ❁ ❁

بر آج قورت اوبانگ یانیندن اوتنده کوردیکه بر
 ایوده اوشاق آنلیور و آناسیده اوڭا دیور : اغلاما

Ət və ot yeyən heyvanlar¹

Otyeyən heyvanlar: at, öküz, maral, dəvə, fil, ceyran, keçi, dağkeçisi, qoyun, dovşan.

Ətyeyən heyvanlar: it, qurt, pişik, şir, ayı, kaftar, tülki, çəqqal, zərdəva, maşağ².

Öküz ot yeyür³, əmma çəqqal ____. Əslan ət yeyür, əmma ceyran ____. Maşağ çöl heyvanıdır, əmma tülki ____. Zərdəva ətyeyən heyvandır, əmma qoyun ____. Kəsəgən dördəyağlı heyvandır, əmma xorus ____. Gögərçin quşdur, əmma pələng ____. Həm at, həm it dördəyağlı heyvandır. Həm qızıl, həm polad mə'dənidür⁴. Çəqqal də, tavuq də heyvandır. Həm pəlas, həm səndəl ____. Həm boşqab, həm çaydan ____. Həm həlva, həm əriştə ____. Ayran də, qəhvə də ____. Həm kürk, həm cübbə⁵ ____. Həm kotan, həm baltə ____. Həm qazma, həm minarə ____. Və maral və pişik ____. Həm keçi, həm qatır __.

Qurt və övrət⁶

Bir ac qurt obanın yanındaən ötəndə gördi ki, bir evdə uşaq ağlıyur və anası də onə deyür: «Ağlama,

-
- 1 Ət və ot yeyən heyvanlar – mündəricatda VIII dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
  - 2 Maşağ – pişiklər fəsiləsindən çox itigözlü yırtıcı heyvan, vaşaq.
  - 3 Yeyür – yeyir. Bax: haşiyə *yeyürlər* II hissə, səh. 30.
  - 4 Mə'dənidür – metaldır.
  - 5 Cübbə – bax: haşiyə *cübbə* I hissə, səh. 20.
  - 6 Qurt və övrət – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Болк и старуха*»).

سنى قورده ويررم . قورت بونى ايشيدوب دوردى
 كه كورسون اوشاقى هاچان اوڭا ويره جگير . بر آزدن
 صئره عورت اوغلينه ديدى: آغلامه بالام، اكر قورت
 كلسه، بز اونى اولدررك . او نه كارهدر سنى آپارسون .
 خاتونگ (عورتگ) بو سوزلرى قورده چوخ كران كلدى
 انسانگ سوزى ايله دوتدوقى عملنگ تفاوتى چوخدر
 ديوب يوله دوشدى

مثال : آتا اوغلى ايله دالاشدى ايله اوڭا ايناندى .

× (تولكى و اوزوم) ×

بر آج تولكى كلوب كيردى بر باغه
 دولانوب اول باغى باشدن اياغه
 هر طرفه باخوب كوزين كزدروب
 آغاجلاره دقت ايدوبدر دوروب
 كوروبدر كه اوزوم تمام تازه و تر
 يتوشوبدر تنئلر سراسر
 ياقوت وش هر بر اوزوم آلانوب
 سالخه منوب بوداغلاردن سالانوب
 طمع ايدوب اونگ اغزى سولانوب
 كوشيوب تامسنوب كوڭلى بولانوب
 الى يتمز بلمز نه لر سويلسون
 تولكى يرده اوزوم كوكدە نيلسون

səni qurdə verərəm». Qurt bunı eşidüb durdı ki, görsün uşaqı haçan oña verəcəklər. Bir azdən sonrə övrət oğlınə dedi: «Ağlamə, balam, əgər qurt gəlsə, biz onı öldürürük¹. O nəkarədür², səni aparsun». Xatunıñ³ (övrətiñ) bu sözləri qurdə çox giran⁴ gəldi. «İnsanıñ sözi ilə⁵ dutduqı⁶ əməliniñ təfavüti çoxdur», – deyüb yolə düşdi.

Misal: Ata oğlı ilə dalaşdı, əbləh⁷ oña inandı.

Tülki və üzüm⁸

Bir ac tülki gəlüb girdi bir bağə,
Dolanub ol bağı başdən əyağə.

Hər tərəfə baxub, gözin⁹ gəzdirüb,
Ağaclarə diqqət edübdür, durub

Görübdür ki, üzüm təmən tazə-tər¹⁰,
Yetüşübdür tənəklərdə¹¹ sərəsər¹².

Yaqutvəş¹³ hər bir üzüm allanub¹⁴,
Salxımlənüb budağlardən sallanub¹⁵.

Təmə' edüb¹⁶, onıñ ağzı sulanub,
Gövşiyüb¹⁷, tamsınub¹⁸, köñli bulanub.

Əli yetməz, bilməz nələr söyləsün,
Tülki yerdə, üzüm gögdə. Neyləsün¹⁹?

1 Öldürürük – öldürürük. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

2 Nəkarədür – kimdir, nəçidir.

3 Xatunıñ – qadının, xanımın.

4 Giran – ağır, dözülməz.

5 Sözi ilə – sözü ilə. II hissənin 144-cü səhifəsində *söziylə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Dutduqı – tutduğu. Bax: haşiyə *dutduqı* II hissə, səh. 33.

7 Əbləh – axmaq, səfeh, gic, sarsaq.

8 Bax: haşiyə *Tülkü və üzüm* I hissə, səh. 61. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 53-54) bu tərcümə fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəli-ağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 152. Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 118).

9 Gözin – gözünü. Burada və II hissənin 143-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 63-cü səhifəsində *gözini* və *göziyi*, 98 və 143-cü səhifələrində *gözini* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

10 Tazə-tər – təzə, tərəvətli, təzə-tər.

11 Tənəklərdə – mətnə səhvən *tənəklər* yazılıb.

12 Sərəsər – tamamilə.

13 Yaqutvəş – yaquta oxşar, yaqut kimi.

14 Allanub – qızarıb, al rəng alıb, allanıb.

15 Sallanub – sallanıb. Bax: haşiyə *sallıyub* II hissə, səh. 35.

16 Təmə' edüb – tamsılanıb, tamahlanıb.

17 Gövşiyüb – gövşeyib (yemi mədədən qaytararaq yenidən ağızda çeynəmək).

18 Tamsınub – tamahlanıb.

19 Neyləsün – nə etsin. II hissənin 150-ci səhifəsində *nə eyləsün* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

ګاه ټولانونب جو ملوبدر اوتوروب
 ګاه آغاچه سيرماشماقه او دوروب
 چوخ چالشوب ټولانونبدر اینه
 بر زاد دوشوب دکمیوبدر دلینه
 چارهسنز قالارکن تمام بر ساعت
 غیظانن کیدوبن دیوب نه حاجت
 من بو قدر دوروم بورده دولانم
 زحمت چکوم شیبه باتوم بولانم
 ګال میوهدر یتشمیوب او هله
 اگرچه نظره خوش کیر بيله
 نه ایچون قوره ییوم دیشیم قاماشسون
 آغزیبهده بزوشسون دیلمده چاشسون

قراداغی

× (کوکرچین و سفرچین) ×

سفرچین دانه دنه دیکي یرده جلهیه دوشوب چابا-
 لیوردی که اوزینی خلاص ایلسون . بودمده بر بالا
 کوکرچین اونوی مصیبتہ گرفتار کوروب ریشخند ایلدی
 و دیدی : هیچ اوتانمادگ بو کونگ کون اورتہ چاقی
 اوزگی توره سالدگ ! اینان اعتقاد ایله، هر ګاه سنگ
 یرغا من اولسیدم، بيله آلانمازدم . کوکرچین سوزینی
 قورتارممش اوزی جلهیه دولاشوب بلایه گرفتار

Gah tullanub¹, cumilubdur² oturub,
Gah ağacə sırmaşmaqə³ o durub.

Çox çalışub tullanubdur⁴, əlinə
Bir zad düşüb, dəgmiyübdür dilinə.

Çarəsiz qalarkən təməm bir saət,
Ğeyznən⁵ gedübən, deyüb: «Nə hacət

Mən bu qədər durum, burdə dolanım⁶,
Zəhmət çəküm, şəhə batım, bulanım?

Kal meyvədür, yetüşmiyüb o hələ,
Əgərçi⁷ nəzərə xoş gəlir beylə.

Nə için qorə yeyüm, dişim qamaşsun,
Ağzım də büzüşsün, dilim də çaşsun?»

Qəradağı

Gögərçin və sığırçin⁸

Sığırçin danə dənədigə yerdə cələyə⁹ düşüb çabalıyurdı ki, özini xilas eylesün. Bu dəmdə bir bala gögərçin onı müsibətə giriftar¹⁰ görüb rişxənd eylədi və dedi: «Heç utanmadıñ bu günüñ günortə¹¹ çağı öziñi torə saldıñ! İnan, e'tiqad eylə, hərgah səniñ yerinə¹² mən olseydim, beylə allanmazdım¹³». Gögərçin sözünü¹⁴ qurtarmamış, özi cələyə dolaşub bələyə giriftar

1 Tullanub – tullanıb. Bax: haşiyə *tulladılar* II hissə, səh. 9.

2 Cumilubdur – cumub.

3 Sırmaşmaqə – dırmaşmağa.

4 Tullanubdur – tullanıb. Bax: haşiyə *tulladılar* II hissə, səh. 9.

5 Ğeyznən – acıqla, qəzəblə, hiddətlə, qeyzlə. II hissənin 79-cu səhifəsində *ğeyzlə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Dolanım – burada: gəzişim.

7 Əgərçi – hərçənd, hər nə qədər olsa.

8 II hissənin 47-ci səhifəsində «*Sığırçin və gögərçin*» başlığı altında təmsilin tərcüməsi verilir.

9 Cələyə – at quyruğu qılından ilmək şəklində düzəldilən tələyə.

10 Giriftar – düşar, mübtəla.

11 Günortə – günorta. II hissənin 80 və 96-cı səhifələrində *günorta* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

12 Yerinə – əvəzinə, yerinə.

13 Allanzmazdım – aldanmazdım. II hissənin 144-cü səhifəsində iki *lam* ilə *allanzub* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

14 Sözüni – sözüni. Burada və II hissənin 63 və 117-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 108-ci səhifəsində *sözün* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

اولدی .

مثال : کین دن کلنه دوکش آساند کلر .

× ﴿﴾ (اصلان) ﴿﴾ ×

اصلان یرتجی حیوانلردن اڭ هیبتلوسی ورشیدی در . اوڭا شیر و اصلان دخی دیرلر . اعلان اکثر اوقات ایستی یرلرده ساکن اولور اما معتدل یرلرده کنه خیلی وقت یشایه بیلیر .

شیر پشیک صورتنده در اما اوندن نهایت بیوکدر و قویروقی افراط قوتلوردر . او حرصلندیکی وقت بویننده کی ساچلر قباریر . اصلان چانینه قصد ایتدک استین آدمی یا حیوانی کورجک کوزینه هیچ برشی کورنهیوب طرفه العینده اونڭ اوستنی آلیر .

شیرڭ بانرتسی بردرجه ده قوتلوردرکه سسی چوللرده کوک کورلتیسی کمی عکس سالیر . دیشی اصلان بالا لرینی سرت و برک یرلرده ساخلار . اونڭ خوراکی حیوانلرڭ اتی در . اصلان هر نه قدر هیبتلو و یرتجی ایسه ده کنه انسان اونی اولیور .

× ﴿﴾ (تولکی و خرچنگ) ﴿﴾ ×

بر دفعه تولکی خرچنگک یانینه واروب دیدی : کل

oldı.

Misal: Gəndən gələnə döğüş asand¹ gələr.

Əslan

Əslan yırtıcı heyvanlardan ən heybətli² və rəşididir. Ona şir və əslan dəxi deyürlər. Əslan əksər ovqat isti yerlərdə sakin olur, əmma mö'tədil³ yerlərdə genə xeyli vəqt yəşayə bilir.

Şir pişik surətindədir, əmma ondən nəhayət⁴ böyükdür və quyruqı ifrat qüvvətlüdür. O, hirsləndigi vəqt boynındəki saçlar qəbarır. Əslan caninə qəsd etmək istiyən adəmi, ya heyvanı görcək gözinə heç bir şey görünmiyüb türfətül'eyndə⁵ onı üstini alır⁶.

Şiri bağirtisi bir dərəcədə qüvvətlüdür ki, səsi çöllərdə gög gurultısı kimi əks salır. Dişi əslan balalarını⁷ sərt və bərk yerlərdə saxlar. Onı xoragı heyvanlarıq ətidür. Əslan hər nə qədər heybətli və yırtıcı isə də, genə insan onı avlıyur⁸.

Tülki və xərçəng⁹

Bir dəf'ə tülki xərçəngi yaninə varub¹⁰ dedi: «Gəl,

---

1 Asand – asan. Burada və II hissənin 76-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 78-ci səhifəsində *asan* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

2 Heybətli – qorxulusu, dəhşətli.

3 Mö'tədil – orta, mülayim; burada: nə isti, nə soyuq, yumşaq.

4 Nəhayət – burada: həddindən artıq, çox.

5 Türfətül'eyndə – bir anda, bir göz qırpımında.

6 Alır – bax: haşiyə *alır* I hissə, səh. 9.

7 Balalarını – balalarını. Burada və II hissənin 91-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 61 və 162-ci səhifələrində *balalarını* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 Avlıyur – ovlayır. Burada sözlərin başlanğıcında ([a]) səsini bildiren *mədd* işarəsi qoyulmayıb.

9 Tülki və xərçəng – «*Лиса и паук*» adlı rus xalq nağılının tərcüməsidir.

10 Varub – gəlib, özünü yetirib, çatdırıb.

یوکروشک . جواب خرچنک ویردی عیب ایلهنزل . تولکی
 یوله روان اولانده خرچنک ساچریوب اونگ قویروقتدن
 یاپشدی . ایله که تولکی منزله یتشدی همان دقیقه
 دوندی کیروباخدی که کورسون یولداشی نه قدر اوندن
 دالیده قالوب . اول وقت خرچنک تولانوب دوشدی
 یره و دیدی: من سنی چوخدن بوراده کوزلیورم .

× ﴿قورت و چوبان﴾ ×

دولانوبن قاپوسین بر چوبانگ کزرکن
 بر قورت کوروب چپردن اورابورا تزرکن
 بریاخشی قویون سیچوب بر سوریدن چوبانلار
 باشین کسوب آرایه آلوب اونی سوپارلر
 دینج و دینمز ایتلری اوردده هالای دوروبلار
 قویون سویان کس سویور سویهیانلر دوروبلار
 غیظی دوتوب اوزمان کیده کیده قورت سویوب
 بیله پس ایش اولورمی ای جهاعت هم دیوب
 اگر اونی من ایدم هامولری دورارلر
 اویادارلر خلقلری قیقرقی و ورارلر

مثللر : الله ساخلیانی قورت یمز . ایت آچندن
 اوغرلقه کیدر . جامش ایله کزن دانانی قورت ییر .
 دره خلوت تولکی بک . قوردگ دعوتینه کیتسگ کو-

yügürüşək». Xərçəng cəvab¹ verdi: «Eyb eyləməz, gəl». Tülki yolə rəvan olan-
də² xərçəng sıçrıyub onıñ quyruqından yapuşdı. Eylə ki, tülki mənzilə yetüşdi,
həman dəqiqə³ döndi gerü, baxdı ki, görsün yoldaşı nə qədər ondən dalıdə⁴
qalub. Ol vəqt xərçəng tullanub⁵ düşdi yerə və dedi: «Mən səni çoxdən buradə
gözliyürəm».

Qurt və çoban⁶

Dolanubən qapusın bir çobanıñ gəzərkən,

Bir qurt görüb çəpərdən, ora-bura təzərkən⁷.

Bir yaxşı qoyun seçüb bir süridən çobanlar,

Başın kəsüb, arayə alub onı soyarlar⁸.

Dinc və dinməz itləri ordə halay⁹ durublar,

Qoyun soyan kəs soyur, soymıyanlər durublar.

Ğeyzi dutub¹⁰ o zəman, gedə-gedə qurt söyüb¹¹:

«Beylə pis iş olurımı, ey cəmaət, həm deyüb, –

Əgər onı mən edəm, hamuləri durarlər,

Oyadarlər xəlqləri, qıyqırırqı vurarlər¹²».

Məsəllər: Allah saxlıyanı qurt yeməz. İt acındən oğurlıqə¹³ gedər. Camış
ilə gəzən dananı qurt yeyər. Dərə xəlvət, tülki bəg. Qurdıñ də'vətinə getsən
kö-

-
- 1 Xərçəng cəvab – mətndə *Cəvab xərçəng* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 2 Yola rəvan olandə – yola düşəndə.
  - 3 Həman dəqiqə – o dəqiqə, dərhal, həməən.
  - 4 Dalıdə – geridə, dalda.
  - 5 Tullanub – tullanıb. Bax: haşiyə *tulladılar* II hissə, səh. 9.
  - 6 Qurt və çoban – İ.A.Krılövun «*Болк и Пачмыху*» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 64-65) bu tərcümə «*Qurd və çobanlar*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (həmçinin əlavə dörd sətir verilir: *Qaradağı, sən də de, bu bir türfə kəlamdır: Çaqqal var gövdən sökülür, qurdun adı bədnəmdir, Çıxmaz xanım sındıran kasa-boşqabın səsi, Çünki tərəfdarı var, həm qüdrəti, həm kəsi*) (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 196. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 150-151).
  - 7 Təzərkən – burada: vurnuxarkən.
  - 8 Soyarlər – mətndə *soyarlər* yazılıb.
  - 9 Halay – dairə, dövrə.
  - 10 Ğeyzi dutub – qeyzlənib, qeyzə gəlib.
  - 11 Söyüb – burada və II hissənin 62-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 47-ci səhifəsində *sögüb* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 12 Qıyqırırqı vurarlər – qışqırırqı salarlar, şivən qopararlar.
  - 13 Oğurlıqə – oğurluğa. Bax: haşiyə *oğurluq* I hissə, səh. 22.

پكى اوزنڭله آپار . كيرمه تولكى كولكه سنه، قوى يسون
اصلان سنى .

تاپماجه : ۲۷) كيجه كزر ليل خان، كوندز ليل خان،
كوى اوتلارڭ باشينده دوكمه دوزر ليل خان .

ايو و چول قوشلارى

ايو قوشلارى : تاوق، خروس، قاز، اوردك، هينده
تاوقى، طاوس، كوكرچين .

چول قوشلارى : قارا قوش، بلبل، تور اغاي، ياپالاق
قاراتاوق، قو، سغرچين، ليلك، بيلدرچين،
لاچين، آلاجهره، شانهدپك، دورنا .

آغاجدن نه قايريرلر ؟ آغاجدن قايريرلر : طباق،
كورسى، كورك...؟ مسدن نه قايريرلر — ؟ قزلدن
نه قايريرلر — ؟ كومشدين نه قايريرلر — ؟ ساغسى-
دن نه اولور — ؟ دميردن، يوندن پانبوقدن نه
قايريرلر — ؟

(خروس و مرواريد دانهسى)

خروس پينى ايشنده بردانه مرواريد تاپدى و اوڭا

pəgi öziylə apar. Girmə tülki kölgəsinə, qoy yesün əslan səni.

Tapmacə: 27) Gecə gəzər leylxan¹, gündüz gəzər² leylxan, göy otların başındə dügmə düzər leylxan.

Ev və çöl quşları³

Ev quşları: tavuq, xorus, qaz, ördək, hindtavuqı, tavus, gögərçin.

Çöl quşları: qaraquş, bülbül, torağay, yapalaq, qaratavuş, qu, sığırçin, leylək, bildirçin, laçın, alacəhrə⁴, şənəpipik, durna.

Ağacdən nə qayırlər? Ağacdən qayırlər: təbaq, kürsi, kürək... Misdən nə qayırlər? ____. Qızıldən nə qayırlər? ____. Gümüşdən nə qayırlər? ____. Sağsıdən nə olur? ____. Dəmirdən, yundən, panbuqdən nə qayırlər? __.

Xorus və mirvarid danəsi⁵

Xorus peyini eşəndə bir danə⁶ mirvarid tapdı və oña

---

1 Leylxan – qayğısız.

2 Gəzər – mətndə bu söz getməyib (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

3 Ev və çöl quşları – mündəricatda IX dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

4 Alacəhrə – kolluqlarda yaşayan cücülərlə qidalanan sərçə fəsiləsindən bir quş.

5 Xorus və mirvarid danəsi – bax: haşiyə *Xorus və mirvarid danəsi* I hissə, səh. 36.

6 Danə – burada: ədəd, dənə.

دقت ایله باخوب دیدی : آدملر احمق دکر می که بونی
افراطا عزیز دوتوب آرتق قیمت قویورلار، بر آریا مئا
بوندن یاخشی در .

مثلر : زرقدرینی زرکر بیلر . ناخرچینگ کوڭای
ناخر چورکی ایستر .

× ﴿قاری و قاراباشلاری﴾ ×

قارینگ برنجه قاراباشی واریدی . صبح آچلاماش
قاری دوروب قوللوقچیلری اویادوب ایشلدرایدی .
قارینگ بوطور حرکتی آخرده بی نوالری تنکه کتوردی .
بر کون قاراباشلار بریره جمع اولوب مصلحت کوردیلر
که خروسی اولدرسونلر بلکه قاری سحره دن یاته و
اونلاری اویاتمیه . خروسی تلف ایلدیلر با این همه
مرادلری حاصل اولمدی بلکه برآزده آرتجاق بلایه
کرفتار اولدیلر : قاری اونلاری نه اینکه صبح آچیلانه
دگ قویردی یاتسونلر حتی همیشه کی وقتدندن ایره لو
اویادوب ایشلدیردی .

مثلر : قول خطاسز اولماز آغا عطاسز . یاخشی
کونه دوزمین، یامان کونه هیچ دوزمز .

diqqət ilə¹ baxub dedi: «Adəmlər əhməq degillərmi ki, bunu ifrat əziz dutub artıq qiymət qoyurlar², bir arpa maña bundən yaxşıdur».

Məsəllər: Zər qədrini³ zərgər bilər. Naxırçının könlü naxır çörəgi istər.

Qarı və qarabaşları⁴

Qarının bir neçə qarabaşı var idi. Sübh açılmamış qarı durub qulluqçıləri oyadub işlədirdi. Qarının bu tövr hərəkəti axırdə binəvaləri tənğə gətürdi. Bir gün qarabaşlar bir yerə cəm' olub məsləhət gördilər ki, xorusı öldürsünlər, bəlkə qarı səhərədən⁵ yatə və onları⁶ oyatmiyə. Xorusı tələf eylədilər. Bainhəmə⁷ müradləri hasil olmədi⁸, bəlkə bir az də artıcaq⁹ bəlayə giriftar oldilər: qarı onları nəinki sübh açılanədək¹⁰ qoyurdu¹¹ yatsunlər, hətta həmişəki vəqtindən¹² irəlü¹³ oyadub işlədirdi.

Məsəllər: Qul xətasız olmaz, ağa ətəsiz. Yaxşı günə dözmüyən yaman¹⁴ günə heç dözməz.

- 1 Diqqət ilə – diqqətlə. Burada və II hissənin 77, 135 və 147-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 56-cı səhifəsində *diqqətiylə*, 81-ci səhifəsində isə *diqqətnən* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 2 Qoyurlar – bax: haşiyə *qoyurlər* II hissə, səh. 2.
- 3 Qədrini – II hissənin 104 və 117-ci səhifələrində *qədrin* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Qarı və qarabaşları – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Работницы и пемых*»). Qarabaşları – qulluqçuları. Bu və II hissənin 171-ci səhifələrində *qaf* ilə *rey* arasında *əlif* verilən (*qarabaşları*, *qarabaş*) hazırkı yazılış forması qəbul olunub. Bu səhifədə, həmçinin *qaf* ilə *rey* arasında *əlif* verilməyən *qarabaşlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Səhərədən – səhərədək, səhərəcən, səhərə qədər.
- 6 Onları – bu və II hissənin 48, 55, 109, 118, 126, 155 və 162-ci səhifələrində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 83-cü səhifəsində *oları* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Bainhəmə – bununla belə, bununla bərabər. II hissənin 105-ci səhifəsində birinci *əlif*dən sonra *əlif* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 8 Hasil olmədi – baş tutmadı.
- 9 Artıcaq – bir qədər artıq, daha artıq, artıcaq. Burada və II hissənin 141-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 117-ci səhifəsində *artıcaq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 10 Açılanədək – açılanədək. Mətdə *kaf* əvəzinə *nuni-səğir* hərfi yazılıb.
- 11 Qoyurdu – qoyurdu. Bax: haşiyə *qoyurlər* II hissə, səh. 2.
- 12 Vəqtindən – vaxtından. Mətdə *tey* ilə *nun* arasında *dal* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 13 İrəlü – burada: daha tez.
- 14 Yaman – II hissənin 47, 87 və 161-ci səhifələrində *yəman* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

﴿﴾ (سفرچین و کوکرجین) ﴿﴾

آزاده کن بر سفرچین بجه اولوب
قیده دوشوب بر چرتمده دوتولوب
تینوب دولانوب یخلوب دوروب
قورتارمه چاره سی یوخ او کوروب
پریشان خاطرلو پس دماغیده
مصیبتلو وقتیده یمان چاغیده
بر جوان کوکرجین اونی کوروبدر
هجوم ایدوب لووقالنوب دوروبدر
وصف ایدوب اوزینی کردنین چکوب
سفرچینه . کلوب قلبینه دکوب
ذم دلین آچوب اونه ساتاشوب
مسخره ایلوب سوکوب سواشوب
دیوب کور دکلدگ دوشدگ پس بجه
دامه بو کوندزده دکدر کیجه
من سنگ یریتا اولیدیم اگر
چرتمهنگ سمتنه دوشردیم مگر
بو حینده اوزی دوشوب جلهیه
کلهسیدی دوشمزیدی تلهیه
مصیبتنه دوشن کسگ حالینه
کشی یانار باخماز جان و مالینه

Sığırcın və gögərçin¹

Azadəkən² bir sığırcın necolub³

Qeydə⁴ düşüb, bir çırtmədə⁵ dutulub⁶.

Təpinüb⁷, dolanub, yıxılıb, durub,

Qurtarməqə çarəsi yox o görüb.

Pərişanxatirlü⁸, pis dimağidə⁹,

Müsibətlü vəqtidə¹⁰, yəman çağidə¹¹

Bir cəvan gögərçin onı görübdür,

Hücum edüb, lovqalənüb durubdur.

Vəsf edüb özini, gərdənin¹² çəküb,

Sığırcınə gülüb, qəlbinə dəgüb.

Zəmm¹³ dilin açub, onə sataşub,

Məsxərə eyliyüb¹⁴, sögüb, səvaşub.

Deyüb: «Kor degildin, düşdin pəs necə

Damə¹⁵ bu gündüzdə, degildür gecə?

Mən səniñ yerinə oleydim əgər,

Çırtməniñ səmtinə düşərdim məgər?».

Bu heyndə¹⁶ özi düşüb cələyə,

Gülməseydi, düşməz idi tələyə.

Müsibətə düşən kəsiñ halınə¹⁷

Kişi yanar, baxmaz canü malınə¹⁸.

- 1 Sığırcın və gögərçin – İ.A.Krılövün «*Чуж и Голубь*» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 54-55) bu tərcümə fərqli variantda verilir (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 182, Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 141).
- 2 Azadəkən – azad ikən, azadə olarkən.
- 3 Necolub – mətndə *necə olub* yazılıb.
- 4 Qeydə – burada: tələyə.
- 5 Çırtmədə – tələdə.
- 6 Dutulub – tutulub. II hissənin 144-cü səhifəsində *tey* ilə *lam* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Təpinüb – özünü ora-bura vurub, təpilib.
- 8 Pərişanxatirlü – qəmli, kədərli, qüssəli.
- 9 Dimağidə – burada: əhvalda.
- 10 Vəqtidə – vaxtında.
- 11 Çağidə – burada: dövründə. Bu söz digər yerlərdə (II hissənin 42, 69, 73, 128, 141 və 150-ci səhifələrində) yalnız *qaf* ilə işlənib, burada isə yalnız qafiyə xatirinə *ğeyn* ilə verilib.
- 12 Gərdənin – burada: boynunu.
- 13 Zəmm – birinin eybini söyləmə, həcv etmə, burada: acı, məzəmmət edən.
- 14 Məsxərə eyliyüb – dolayıb, masqara edib, ələ salıb.
- 15 Damə – tələyə.
- 16 Heyndə – anda.
- 17 Halınə – halına. Burada və II hissənin 119-cu səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 94-cü səhifəsində *yey ilə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 18 Canü malınə – canına və malına.

مصیبت اهلنی کورن رحم ایلر
هر کس نیه کسه باشینه کسر
قراداغی

مثللر : بوکون مئا ایسه، صباح سئا در . خنجر
یارهسی ساغالار، دل یارهسی ساغالمز. دوکمه قاپوهی،
دوکرلر قاپوئی. یخلانه تپک ووران چوخ اولور .

× ﴿ تاق ﴾ ×

بر کونلری حسن پنجرهده اوتوروب قاپودهکی
تاقلاره و خروسلاره تماشا ایلوردی . درست دقت
ایدوب کوردیکه اونگ خوشینه کمن تاق یوخدر . تز
قاچوب اناسندن اونی خبر آلدی . اناسی دیدی:
چیل تاق کولت دوشوب انبارده یومورته اوسته یاتیر.
سو سوزی حسن قانهیوب اناسیندن توقع ایلدیکه اوڭا
کولت دوشمکی قاندرسون. اناسی دوردی نقل لیلکه :
چیل تاقگ آلتینه یومورته قویمشوق جوجه چخارتسون.
او ایگرمی کون یومورتهنگ اوسته یاتاجاق ایگرمی
برنجی کون اونگ آلتینه قویلان یومورتهلردن جوجه
چخاجاق . جوجهلر اولکی کون هیچ برشی یهزلر،
صئره اونلاری بر اون کون استانمش چورک ایله
بسلیورلر. جوجهلر آلتی یا یددی هفته اناسینگ یاننده

Müsibət əhlini¹ gören rəhm eylər,
Hər kəs nəyə gülsə, başinə² gələr³.

Qəradaği

Məsəllər: Bu gün maña isə, səbah sajadur. Xəncər yarəsi sağalar, dil yarəsi sağalməz. Dögmə qapumu, döğərlər qapuñı. Yıxılanə təpik vuran⁴ çox olur.

Tavuq

Bir günləri Həsən pəncərədə oturub qapudəki tavuqlarə və xoruslarə təmaşa eyliyürdi⁵. Dürüst diqqət edüb gördi ki, onıñ xoşinə gələn tavuq yoxdur. Tez qaçub anasındən onı xəbər aldı. Anası dedi: «Çil tavuq kült düşüb⁶, ənbardə yumurtə üstə yatır». Bu sözi Həsən qanmıyub⁷ anasındən təvəqqe' eylədi ki, oña «kült düşməgi» qandırısun⁸. Anası durdı nəql eyləməgə: «Çil tavuqıñ altınə yumurtə qoymuşuq cücə çıxartsun. O, igirmi gün yumurtəniñ üstə yatacaq, igirmi birinci gün onıñ altınə qoyulan yumurtələrdən cücə çıxacaq. Cücələr əvvəlki gün heç bir şey yeməzlər, sonrə onları bir on gün istanmış çörək ilə bəslıyürlər. Cücələr altı, ya yeddi həftə anasının yanında

1 Müsibət əhlini – bəlaya düşər olmuşları.

2 Başinə – başına. Bax: haşiyə *başınə* I hissə, səh. 49.

3 Hər kəs nəyə gülsə, başinə gələr – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.

4 Vuran – II hissənin 55-ci səhifəsində *vav* ilə *rey* və *rey* ilə *nun* arasında müvafiq olaraq *vav* və *əlifin* verilməyən *vurən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 182-ci səhifəsində: *vurəndən*).

5 Eyliyürdi – edirdi. Burada və II hissənin 82-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 25, 64, II hissənin 50, 61, 86, 104, 134, 147 və 152-ci səhifələrində *edirdi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Kült düşüb – kürt düşüb (quşların bala çıxarma zamanındakı halı).

7 Qanmıyub – burada: anlamayıb.

8 Qandırısun – burada: başa salsın, izah etsin.

کزینبوب درست دنلنمکه عادت ایدوب صئره اوندن
 آیریلاجقار و بو کوردینگ تاوق خروسار کھی
 اولاجقار .

یایده ایو قوشلاری اوزلری جوجیدن کینکدن کوک
 اوتدن تاخل دانهسندن تاپوب کذران ایدرلر اما ایله
 که قیش فصلی اولور صاحبلی اونلاره دانه توکوب
 ساخلیورلر . تاوئگ آدمه آرتق نفعی وار: اتنی یو-
 مورتهسنی بیرلر، توکیندن یلسدق قایریرلر. تاوقه کرک
 یاخشی مقید اولسون، دینی حانده ریرسن، یرینی
 تمیز و قوری ساخلاسون، او ایلهه ایکی یوزه قدر
 یومورته ویرر اما نه فایده بزمکی لر آتمشدن زیاده
 ویرمیرلر .

مثللر : تاوق بر سو ایچر بر اللهه باخار. بوکونکی
 یومورته صباحکی تاوقدن یاخشیدر . اورتاقلی تاوقدن
 یالقوز یومورته یاخشیدر . جوجهنی پایزده سازارلار .

× ﴿ قره قوش ﴾ ×

یرتجی قوشلارگ اگ شهرتلو و قوتلوسی قره
 قوشدر . اونگ دیشیسی ارکنندن بیوک اولور. قره-
 قوش نقدر آج اولسهده کنه کوچک قوشلاره توخنمز
 و جهدک اوسته انمز . اونگ کوزی ارسلان کوزی
 رنکنده اولوب غایت اوزاق کوریرسی افراط وهشتلو

gəzinüb, dürüst dənleməgə adət edüb, sonrə ondən ayrılacəqlər və bu gördiğın tavuq-xoruslar kimi olacəqlər.

Yaydə ev quşları özləri cücidən, kəpənəkdən, gög otdən, taxıl danəsindən tapub güzəran¹ edərlər. Əmma eylə ki, qış fəsli olur, sahibləri onlarə danə töküb saxlıyurlər. Tavuqın adəmə artıq nəf'i var: ətini, yumurtəsini yeyərlər, tükindən yasduq² qayırırlər. Tavuqə gərək yaxşı müqəyyəd³ olsun, dənini həddində versin, yerini təmiz və qurı saxlasun. O, ildə iki yüzə qədər yumurtə verər, əmma nə fayidə, bizimkilər altmışdən ziyadə vermirlər».

Məsəllər: Tavuq bir su içər, bir Allahə baxar. Bugünki yumurtə səbahkı tavuqdən yaxşıdır. Ortaqlı tavuqdən yalnız yumurtə yaxşıdır. Cücəni palyızdə sanarlar.

Qərəquş

Yırtıcı quşların əş şöhrətlü və qüvvətlüsi qərəquşdur. Onın dişisi erkəgindən böyük olur. Qərəquş nə qədər ac olsə də, genə küçik quşlarə toxunməz və cəmdək üstə enməz. Onın gözi ərslan⁴ gözi rəngində olub gəyət uzaq görir⁵, səsi ifrat vəhşətlü-

---

1 Güzəran – burada və II hissənin 118 və 138-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 67 və 113-cü səhifələrində *güzəran* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
2 Yasduq – yasdıq.
3 Müqəyyəd – maraqlanan, qeydinə qalan.
4 Ərslan – aslan.
5 Görir – görür. Bax: haşiyə *görürsənmi* I hissə, səh. 41.

در . قراقوش ایجیلقده و قوتده سایر قوشلاردن
 آرتق اولدیغندن قوزی و خرده بز او قیناقنا کچیروب
 هوایه قانجا بیلر . یوواسنی سرت و اوجا قیالرده
 تیکر . بالالری ابتدا آغ رنک، بر آن صغره سارمتول
 و کیتدکجه قارالیر و آخرده کنه کاملا آغاریر. قراقوش
 آن سو ایچر و یوز سنه قدر یشار . قراقوشگ بالا-
 سنی دوتوب اوکرتک مهندر .

× (ترلان بالاسی) ×

ترلان اوز هم جفتی ایله بر اوجه قیاده یوواتیکوب
 بالالرینگ یهنندن اوتری شکار ایدردی. بر کون دخی
 ایرکک ترلان صید ایچون یووادن اوچوب کیتمشدی
 اما اوبریسی منزله قرار دوتمشدی . اول وقت دیشی
 ترلان بر کوکرچینگ هواده دور ایلدیکنی کوروب همان
 ساعت قانچوب اوننی آلدی و بالالرینگ آرهسنده قسمت
 ایلدی . بویوک بالا آناسینگ شجاعتنی کوروب توقع
 ایلدیکه اونیده اوزی ایله آوه آپارسون . آناسی جواب
 ویردیکه هله سن طفل سن، شکاره کیدن وقتگ دکل .
 اگرچه بالا ترلان ساکت اولدی ولیکن اونگ قلمبنده
 او آرزوسی قالدی . اتفاقا بر وقت ترلانگ اکیسیده
 بوواده یوخ ایدی. او قصدینده اولان بالا ترلان بر کوکر-
 چین کوروب اوننی دوتهمق مرادی ایله یووادن اوچدی.

dür¹. Qəraquş alıcılıqdə² və qüvvətdə sayır³ quşlardan artıq olduğından⁴, quzı və xurdə bızav qəynağına⁵ keçirüb həvayə qalxa⁶ bilir. Yuvasını sərt və uca⁷ qəyalərdə tikir. Balaləri ibtida ağ rəng, bir az sonrə sarımtul və getdikcə qaralır və axırdə genə kamilən ağarır. Qəraquş az su içər və yüz sənə qədər yəşar. Qəraquşın balasını dutub ögrətmək mümkündür.

Tərլan balası⁸

Tərլan öz həmcüfti⁹ ilə bir ucə qəyadə yuva tiküb balalərinin yemindən ötri şikar edirdi. Bir gün dəxi erkək tərլan seydlə üçün yuvadən uçub getmişdi, əmma o birisi mənzildə qərar dutmuşdu. Ol vəqt dişi tərլan bir gögərçinin həvadə dövr əylədigini görüb həman saət qalxub onı aldı və balalərinin arəsində qismət əylədi¹⁰. Böyük bala anasının şücaətini görüb təvəqqe' əylədi ki, onı də özi ilə¹¹ avə¹² aparsun. Anası cəvab verdi ki, hələ sən tıflsən, şikarə gedən vəqtiñ degil. Əgərçi bala tərլan sakit oldı. Vəlakin onun qəlbində av arzusu qaldı. İttifaqən bir vəqt tərլanın ikisi də yuvadə yox idi. Av qəsdində olan bala tərլan bir gögərçin görüb onı dutməq müradı ilə yuvadən uçdı.

1 Vəhşətlüdür – qorxuludur.

2 Alıcılıqdə – yırtıcılıqda, ovçuluqda.

3 Sayır – başqa, o biri, digər.

4 Oldıgından – olduğundan. Bax: haşiyyə *oldıqını* II hissə, səh. 56.

5 Qəynağına – caynağına.

6 Qalxa – II hissənin 51-ci səhifəsində *qalxə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

7 Uca – burada və II hissənin 132-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. Bu səhifədə *ucə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 Tərլan balası – Rağib əl-İsfahaninin (954–1108) «*Nəvadir*» əsərində keçən mövzu əsasında.

9 Həmcüfti – dişi tərլanı, həmcüti.

10 Qismət əylədi – böldü.

11 Özi ilə – özü ilə. II hissənin 108-ci səhifəsində (iki yerdə) *öziylə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

12 Avə – ova.

چونکه قانادی موپروقی کامل دکل ایدی، کوکرچینی شکار
ایتمک باچارمدی و قیانگ دیبینه دوشدی و هرچنده
سعی ایلدیسه یووایه قالخه بلدی . بو حینه بر
تولگی اونسی دوتوب یدی .

مثلر : دیدی برتورک ایی جانم تلسه . ایاغ بربر
قویارلر نردیانه . آغلیانه بر بسدر، آغلامازه مین آزد .
ترلان یرین سار دوتهمان، قر ساتوب قزانج ایلدیکهن
ایدی دغارجقه باده کیتدی .

مثلر : آج تاوق یوخوسنده داری کورر . خروس
اولماسه آیا صباح آچلماز . سرچه دن قورخان داری
اکهسون . غریب قوشگ یوواسینی تاگری یاپار .
تایماجه : (۲۸) التی قویون، اوستی کیچی، باشی
فندق قویروقی قایچی ، (۲۹) بر بارداغده ایکی سو .
(۳۰) دورت یانی قایا ایچنده ساری مایه .

آلیجی اوخیجی واوزیجی قوشلر

آلیجی قوشلار : لاجین، قاراقوش، قرغی، یاپالاغ،
بای قوش، سار، ترلان، قزل قوش .

Çünki qanadı¹-quyruqı kamil degildi. Gögərçini şikar etmək bacarmədi və qəyanı² dibinə düşdi və hərçənd sə'y eylədisə, yuvayə qalxə bilmədi. Bu heyndə bir tülki onı dutub yedi.

Məsəllər: Dedi bir türk³: «İyi⁴, canım, tələsmə». Əyağ bir-bir qoyarlər nər-dibanə⁵. Anlıyanə bir bəsdür, anlamazə min azdur. Tər lan yerin sar dutmaz. Qır satub qəzanc eylədigimiz⁶ idi, dəğarcıq⁷ də badə getdi.

Məsəllər: Ac tavuq yuxusunda darı görər. Xorus olmasə, aya səbah açılmaz? Sərçədən qorxan darı əkməsün. Ğərīb⁸ quşu yuvasını Tanrı yapar⁹.

Tapmacə: 28) Altı qoyun, üsti keçi, başı fındıq, quyruqı qayçı. 29) Bir bardağdə iki su. 30) Dört yanı qaya, içində sarı mayə.

Alicı¹⁰, oxuyucı¹¹ və üzici¹² quşlər¹³

Alicı quşlar: laçın, qaraquş, qırğı¹⁴, yapalağ, bayquş, sar, tər lan, qızılquş.

- 1 Qanadı – burada rast gələn *qaf* ilə *nun* arasında *əlif* verilən fərqli yazılış forması mətn boyu yeganə haldır (I hissənin 55-ci səhifəsində *qənadı*, II hissənin 64-cü səhifəsində *qənadları*, 109 və 143-cü səhifələrində *qənadın*, 110-cu səhifəsində *qənadlı*).
- 2 Qəyanı–qəyanın. Burada və II hissənin 164-cü səhifəsində buyazılış forması qəbul olunub. II hissənin 60-cı səhifəsində *qəyanın* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Türk – mətndə *tey* ilə *rey* arasında *vav* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 4 İyi – yaxşı.
- 5 Nərdibanə – nərdivana. Mətndə *nərdiyanə* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 6 Eylədigimiz – etdiyimiz. II hissənin 107-ci səhifəsində *eylədügimiz* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 7 Dəğarcıq – qaramal dərisindən hazırlanan kiçik torba, dağarcıq.
- 8 Ğərīb – yad yerdə yaşayan, qərīb.
- 9 Yapar – burada: tikər.
- 10 Alicı – yırtıcı, ovçu. II hissənin 171-ci səhifəsində *lam* ilə *cim* arasında *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 11 Oxuyucı – oxuyan. II hissənin 52-ci səhifəsində *xeydən* sonra *vav*, 171-ci səhifəsində *xey* və *yeydən* sonra *vav* verilən fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 12 Üzici – üzücü, burada: suda üzən (su quşları). Burada və II hissənin 52-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 171-ci səhifəsində *üzüci* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 13 Alicı, oxuyucı və üzici quşlər – mündəricatda X dər sin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
- 14 Qırğı – balaca quşları ovlayan iti və uzun caynaqlı, qısa qarmaq dimdikli yırtıcı quş, qırğı.

اوزیجی قوشلار : قاز، اوردک، لیلک، دورنا، قو.
 اوخویجی قوشلار : بلبیل، آلاجهره، توراغای، ترلا.
 نقج، سفرچین، قاراتاق، بلدرچین، شیدا.
 بلبیل .

آغ رنگده نه اولور؟ آغ رنگده اولور قاز، پانبوق،
 قارا رنگ نه اولور؟ یاشیل رنگ نه اولور؟ کؤک
 رنگ نه اولور؟ بادمچانی رنگ نه اولور؟ ساری
 رنگ نه اولور؟ قرمزی رنگ نه اولور؟ بوز رنگ
 نه اولور؟ .

× (یرلی و فعله) ×

یای فصلی توران قاوشانده بریرلی اوز فعله سی
 ایله قوروقده اوت چالوب اورمانلق نن ایوه کلیردی .
 غفلتا بر زوربا آیی بونلارک اوسته چخوب یرلیه کوز
 آچماقه مجال ویرمیوب سوپورلیوب باسدی . آیی
 دوردی اونی هوکلیوب ازمکه . آن قالدیکه بینوانگ
 جانی اینگ آلتنده چیخسون . یرلی یوزینی فعلیه
 دوتوب : باشئا دونم ! آیی منی اولدردی ، قویمه الله
 رضاسینه، بنی بوند الیدن خلاص ایله کوزینه
 دوندوکیم فعله ازدها کمی جوملوب اینگ کله سینه بر
 بالته ایله وورنیکه حیوانگ باشی قارپوزکمی آیریلدی

Üzici quşlar: qaz, ördək, leylək, durna, qu.

Oxuyucu quşlar: bülbül, alacəhrə, torağay, qırlanqıç¹, sığırçın, qaratavuq, bildirçin, şeyda bülbül².

Ağ rəngdə nə olur? Ağ rəngdə olur qaz, panbuq. Qara rəng nə olur? Yaşıl rəng nə olur? Gög rəng nə olur? Badımcanı³ rəng nə olur? Sarı rəng nə olur? Qırmızı rəng nə olur? Boz rəng nə olur?

Yerli⁴ və fə'lə⁵

Yay fəsli toran⁶ qavuşandə bir yerli öz fə'ləsi ilə qoruqdə⁷ ot çalub, ormanlıqnən⁸ evə gəlirdi⁹. Gəflətən bir zorba¹⁰ ayı bunların üstə¹¹ çıxub, yerliyə göz açmaqə məcal vermiyüb, süpürliyə basdı. Ayı durdı onı hövkəliyüb¹² əzməgə. Az qaldı ki, binəvanın canı ayının¹³ altındə çıxsun. Yerli yüzini¹⁴ fə'ləyə dutub: Başına dönüm! Ayı məni öldürdi, qoymə. Allah rizasınə, bəni bunun əlindən xilas eylə. Gözinə döndüğim fə'lə əjdəha kimi cumulub ayının kəlləsinə bir baltə ilə vurdı ki, heyvanın başı qarpuz kimi ayrıldı

-
- 1 Qırlanqıç – qaranquş. *Qaf* əvəzinə *tey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 2 Şeyda bülbül – aşiq bülbül, vurğun bülbül.
  - 3 Badımcanı – tünd bənövşəyi, badımcan rəngi.
  - 4 Yerli – torpaq ilə, yer ilə məşğul olan adam, kəndçi.
  - 5 Fə'lə – fəhlə. Yerli və fə'lə – İ.A.Krıllovun «*Крестьянин и Работник*» adlı təmsilinin əsasında.
  - 6 Toran – səhər hava işıqlanan və ya axşam hava qaralmağa başlayan vaxt.
  - 7 Qoruqdə – qoruqda, burada: əkində, bostanda, tarlada, otlaqda və s.
  - 8 Ormanlıqnən – meşədə çalınmış otlar.
  - 9 Gəlirdi – bax: haşiyə *gəlir* I hissə, səh. 16.
  - 10 Zorba – iri, böyük, zırpı.
  - 11 Üstə – burada: qarşısına.
  - 12 Hövkəliyüb – sıxıb, əzişdirib, ovub.
  - 13 Ayının – ayının. Bu və II hissənin 53-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 137-ci səhifəsində *ayunun* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 Yüzini – üzünü.

و صئره جله دمير ياباني قاپوب ووردى بوكرينه. بو
 ايكي دوتارلو يارادن صئره آيي برک بوکوروب يخلدى
 يرلى اينگ آلتيندن قالخوب باشلادى فقير فعلهنگ
 يوزيني داننامه: کور دکلهگ که دريني يرتوب
 عملدن چخارتدگ .

﴿﴾ (بلب و ايشک) ﴿﴾

بر بلبلى كوردى دیدى بر ايشک
 ماهنوده ماهرسن ديورلر بي شک
 استاد قابلسن مرشد کامل
 موسقىده ماهر اوزيگ بر عاقل
 من ايسترم اوزيم ايشيدوم كوروم
 غيرلردن سنگ ترچيخگ ويروم
 بو سوزى ايله که ايشيدوب بلبل
 گاه سسنى بيم ايليوب کهي زيل
 غلغله سالوبدر ارض و سمايه
 کتوروب قوشلارى تمام نوايه
 داغلوب ميشيه دوشوب چوللره
 داغلاره داشلاره نسى كوللره
 عاشق ايدوب اورده حتى چوباني
 شهره سالوب دورت اياغلى قروانى
 جهه اوروب مين نغملر اوخورکن
 دستکاهلرى تمام ايدوب اوتورکن

və sonrə cəld dəmir yabanı qapub vurdı bögrinə. Bu iki dutarlu yaradən sonrə ayı bərk bögürüb yıxıldı. Yerli ayının altından qalxub başladı fəqir fə'lənin yüzini¹ dannaməqə: «Kor degildiñ ki, dərini yırtub əməldən çıxartdıñ».

Bülbül və eşşək²

Bir bülbüli gördi, dedi bir eşşək:

«Mahnudə mahirsən, deyürlər, bişəkk³.

Ustadi-qabilsən⁴, mürşidi-kamil⁵,

Musiqidə mahir, öziñ bir aqıl.

Mən istərəm özüm eşidüm, görüm,

Ğeyrilərdən səniñ tərcihiñ verüm⁶».

Bu sözi eylə ki, eşidüb bülbül,

Gah səsini⁷ bəm⁸ eyliyüb, gəhi zil.

Ğülğülə⁹ salubdur ərzü səmayə¹⁰,

Gətürüb quşları təmən nəvayə¹¹.

Dağılub meşəyə, düşüb çöllərə,

Dağlarə-daşlarə səsi, göllərə.

Aşiq edüb ordə həttə çobanı,

Şurə¹² salub dörtəyağlı qovanı¹³.

Cəh-cəh urub min nəğmələr oxurkən,

Dəstgahləri¹⁴ təmən edüb ötürkən.

1 Yüzini – burada: üzünü.

2 Bülbül və eşşək – İ.A.Krılövün «*Оцѣл у Соловей*» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 41-42; Əlavə № 6, səh. 22) bu tərcümə «*Eşşək və bülbül*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir. Həmçinin əlavə iki sətir də verilir: *Bir məsəl də, Qaradağı, bizdə var: «Hər bir kimsə öz şəhrindən dəm vurur»* (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 164-165. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 128-129).

3 Bişəkk – şəksiz.

4 Ustadi-qabilsən – qabiliyyətli, bacarıqlı ustadsan.

5 Mürşidi-kamil – kamil yol göstərən, rəhbər.

6 Səniñ tərcihiñ verüm – sənin üstünlüyünü görüm.

7 Səsini – burada və II hissənin 57, 70, 73 və 161-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 73 və 144-cü səhifələrində *səsin* yazılış formasına rast gəlinir.

8 Bəm – aşağı səs, zil müqabili.

9 Ğülğülə – gurultu, səs-küy.

10 Ərzü səmayə – yerə və göyə.

11 Nəvayə – ağlaşmağa.

12 Şurə – burada: eşşək. *Vav* əvəzinə *hayi-həvvəz* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

13 Qovanı – *vav* əvəzinə *rey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

14 Dəstgahləri – muğam dəstgahlarını.

سويليوب بلبله ديوب نه فايده
 سسيگ چوخ كوزلدر بلمور سن قاعده
 بزيم خروسلاز آختار هارده وار
 اونلاره ياپشوب يخاروب يلوار
 تعليم آلوب اوجالت سن اونلار كمى
 اوز سسگى بانلا خروسلاز كمى
 بو ديوانى بلبل ايله كه كوروب
 اوچوب كيتمگ قصدينه دوروب
 پرواز ايدوب قانخوب اوج سمايه
 اوز اتملاشوب باغدن دوشوب صحرايه
 بزلريده ساقلا بيله ديواندن
 بارالها قورتار چنك نادانندن
 قراداغى

* (لطيفه) *

بر حريف دلاک دکائينه کيدير. دلاک اونگ باشيني
 تراش (قرخارکن) ايدرکن بر نچه يريني کسير.
 عيار اوڭا ايکي قات مزد ويرير. دلاک يوزينه
 باخنده حريف ديير: برى تراش بریده حجامت
 پوليدر.

Söyliyüb bülbülə, deyüb: «Nə fayidə,
Səsiñ çox gözəldür, bilmürsən¹ qaidə.
Bizim xoruslar axtar hardə² var,
Onlarə yapuşub yəxarub-yəlvar³.
Tə'lim alub, ucalt sən onlar kimi
Öz səsiñi, banla xoruslar kimi».
Bu divanı bülbül eylə ki, görüb,
Uçub getməgiñ qəsdinə durub.
Pərvaz edüb⁴, qalxub övci-səmayə⁵,
Uzaqlaşub bağdən, düşüb səhrayə.
Bizləri də saqla⁶ beylə divandən,
Bar-ilaha⁷, qurtar çəngi-nadandən⁸.
Qəradaği

Lətifə⁹

Bir hərif¹⁰ dəllak dükkənində¹¹ gedir. Dəllak onıñ başını təraş (qırxarkən) edərkən bir neçə yerini kəsir¹². Əyyar¹³ oña ikiqat muzd verir¹⁴. Dəllak yüzinə¹⁵ baxəndə hərif deyür: «Biri təraş, biri də həcamət¹⁶ pulıdır».

- 1 Bilmürsən – bilmirsən. Bax: haşiyə *bilmir* I hissə, səh. 17.
- 2 Hardə – harada. II hissənin 142, 145-146, 152 və 160-cı səhifələrində *haradə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Yəxarub-yəlvar – yalvarıb-yaxar (*yeydən sonra əlifverilməyən yəlvarməqə* yazılış forması II hissənin 152-ci səhifəsində də qəbul olunub). II hissənin 63-cü səhifəsində *yalvarub-yaxarub* (o cümlədən, II hissənin 131-ci səhifəsində *yalvarub*) fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Pərvaz edüb – uçub.
- 5 Övci-səmayə – səmanın ən uca nöqtəsinə.
- 6 Saqla – saxla, qoru.
- 7 Bar-ilaha – ilahi, pərvərdigara.
- 8 Çəngi-nadandən – nadanın əlindən.
- 9 Lətifə – Şeyx Bəhaəddin Amilinin (1547–1622) «*Kəşkül*» əsərində keçən mövzu əsasındadır.
- 10 Hərif – burada: çoxbilmiş, bic adam; bir nəfər, adam.
- 11 Dəllak dükkənində – dəlləkxanaya, bərbərxanaya.
- 12 Kəsir – burada və II hissənin 109-cu səhifəsində *kəsirlər sin* ilə *rey* arasında *yey* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 114-cü səhifəsində fərqli *sin* ilə *rey* arasında *vav* verilən *kəsür* yazılış formasına rast gəlinir.
- 13 Əyyar – kələkbaz.
- 14 Verir – bax: haşiyə *verirəm* I hissə, səh. 49.
- 15 Yüzinə – burada: üzünə.
- 16 Həcamət – keçmişdə qanalma əməliyyatı.

× ﴿﴾ نصیحتی قوش ﴿﴾ ×

نقل ایدیرلرکه بر دسته میمون برداغده دولانوب
اونگ میوه‌سی و علفی ایله روزگار کیچیررایدی .
بر کیجه افراط ساوق و سزاغ اولدی. اونلار اوز
لری ایچون بر سقناجاق اختارانده ناکله بر شیشه
پاره‌سینه راست‌کلوب اونی اود حساب ایتدیلر و اونگ
چورفسینه اودون یقوب هر طرفدن اوفر دیلرکه
یاندروب قزنسونلر. اتفاقا اونلارگ باشینگ اوسته
آغاجده بر قوش اوتورمشدی . او میمونلرگ بو
حالتنی کورن کھی فریاد ایتدیکه ای بی‌نوالر سز
اوفر دوکیئز کوز دکل شیشه‌در' ناحق یره اوزگزی
اینجیتیون . میمونلر قوشگ سوزینه قولاق آسما.
دیلر . بو ائناده بر غیر قوش احوالاتی بو قرار ایله
کورنده ناله ورن قوشه دیدیکه ای فقیر زحمت
چکمه' بولار سنگ بی‌غرض سوزگی قبول ایلمز لر
چونکه بروقت اونی اود دییوب یاخالیوبلر. فریادایدن
قوش هم جنسینگ سوزینه باخمدی و خیال ایلدی
که بلکه سسی اونلاره چاتمیر اوغا کوره آغاجدن
آشاقه دوشدی که یاخوندن اونلاری خبردار ایلسون.
بی‌نوا ایاغین یره باسامش میمونلر اونگ باشنی
اوز دیلر .

بر کیسه ایتیه کر نصیحتی قبول
بیهوده سویلمه اونی هم ایلمه ملول

Nəsihətçi¹ quş²

Nəql edirlər ki, bir dəstə meymun bir dağda dolanub onun meyvəsi və ələfi ilə ruzgar³ keçirərdi⁴. Bir gecə ifrat savuq və səzağ oldu. Onlar özləri üçün bir sığınacaq axtarandə nagah⁵ bir şişə parəsinə⁶ rast gəlüb onı od hesab etdilər və onun çevrəsinə⁷ odun yıqub hər tərəfdən üfürdilər ki, yandırub qızınslər. İttifaqən onların başının üstə ağacdə bir quş oturmuşdı. O meymunlərin bu halətini⁸ görəni kimi fəryad etdi⁹ ki, ey binəvalər, siz üfürdiyiniz köz degil, şişədür, nahəqq yerə öziñizi incitmiyün¹⁰. Meymunlər quşın sözinə qulaq asmadılar. Bu əsnadə bir geyr quş əhvalatı bu qərar ilə görəndə, nalə¹¹ vurən quşə dedi ki, ey fəqir, zəhmət çəkmə, bular səniñ biğərəz¹² söziñi qəbul eyləməzlər, çünki bir vəqt onı oddıyub yaxalıyublər. Fəryad edən¹³ quş həmcinsiniñ sözinə baxmədi və xəyal eylədi ki, bəlkə, səsi onlarə çatmır. Ona görə ağacdən aşağı düşdi ki, yaxundən onları xəbərdar eyləsün. Binəva əyağın yerə basmamış meymunlər onun başını üzdidilər¹⁴.

Bir kimsə etmiyə gər nəsihəti qəbul,
Bihudə¹⁵ söyləmə, onı həm eyləmə məlul¹⁶.

-
- 1 Nəsihətçi – mətndə *çim* əvəzinə *cim* hərfi yazılıb.
  - 2 Nəsihətçi quş – «*Kəlilə və Dimnə*»də keçən mövzu əsasında.
  - 3 Ruzgar – zaman, vaxt, ömür.
  - 4 Keçirərdi – II hissənin 146-cı səhifəsində *keçürərdi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *keçürsün* I hissə, səh. 48.
  - 5 Nagah – gözlənilmədən, birdən.
  - 6 Parəsinə – parçasına.
  - 7 Çevrəsinə – *rey* ilə *sin* arasında *hayi-həvvəz* əvəzinə *fey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 8 Halətini – halını.
  - 9 Fəryad etdi – qışqırdı, bağırdı.
  - 10 İncitmiyün – incitməyin. *Tey* ilə *yey* arasında *mim* getməyib (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 11 Nalə – inilti.
  - 12 Biğərəz – qərəzsiz.
  - 13 Edən – burada və II hissənin 93, 115, 137, 146, 158 və 162-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 60 və 155-ci səhifələrində *eyliyən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 Üzdilər – burada: qopartdılar.
  - 15 Bihudə – boş, faydasız.
  - 16 Məlul – kədərli, qüssəli.

× (دورنا) ×

خەسز اولان قوشلاری ایکی یرە قسەت ایدیرلر.
اونلارگ بر جورەسی وطن لرین هیچ وقت دکشەز.
لر مثلاً: سرچە قارقا ساغساغان اما اوبریلزی قر.
لانغج دورنا لیلک و غیرلری یای فصلی شمال
طرفینە و قیشدە جنوبە کیدرلر.

بردفعە شمالدن قبلیە برسوری دورنا کوندز لر
اوچوب کیجەلر سو کناریندە یاخشی چەنلردە منزل
ایدە ایدە کیدیردیلر برکیجە اونلار چای کناریندە
منزل ایلمشدیلر . دورنالردن بریسنی کوزتجی
تعیین ایدوب قالانی یوخیلامشدی . چایگ یاوقیندە
بر تولکی اولوردی . او دورنالرگ احوالیندن خبر.
دار اولوب کیجە یاریسی اونلارگ منزلیندن یوخاری
چایگ قراقینە کلوب. بر کوتک سویە بوراقدی کو.
زتجی درنا قارالتینی کوروب یولداشلارنی اویاتدی.
تمامی دورنالر یوخیدن دوروب ملاحظە ایدندە
کوتک اولدیقنی یقین ایدوب کنه یوخولادیلر . بر
ساعت آرادن کیچندە تولکی کنه جایە بر کوتکدە
سالدی . بوسقچی دورنا قارالتینی کورن کەم رفیق.
لرینی چاقردی . اونلار قانخوب دقتیلە باخوب کور.
دیگرکە اولکندندر . بیله اولان صورتدە کوزتجینی
چوق مذمت ایدوب شرین یوخییە مشغول اولدیلر.
تولکی اوچبجی دفعەدە اوزی سویە کوروب بونلارە

Durna¹

Həddsiz olan² quşları iki yerə qismət³ edirlər⁴. Onların bir cürəsi vətənlərin heç vəqt dəyişməzlər, məsələn: sərçə, qarqa, sağsağan. Əmma o biriləri: qırlanğıc, durna, leylək və geyriləri yay fəsli şimal tərəfinə və qışda cənubə gedərlər.

Bir dəf'ə şimaldən qibləyə⁵ bir süri durna gündüzlər uçub, gecələr su kənarında, yaxşı çəmənlərdə mənzil⁶ edə-edə gedirdilər. Bir gecə onlar çay kənarında mənzil eyləmişdilər. Durnalərdən birisini gözətci tə'yin edüb, qalmanı yuxılamışdı. Çayın yavuqında bir tülki olurdu. O durnalərin əhvalından xəbərdar olub gecə yarısı onların mənzilindən yuxarı, çayın qırağına gəlib bir kötük suyə buraqdı⁷. Gözətci durna⁸ qaraltını görüb yoldaşlarını oyatdı. Təmami⁹ durnalər yuxıdan durub mülahizə¹⁰ edəndə, kötük oldığını¹¹ yəqin edüb genə yuxuladılar. Bir saat aradən keçəndə tülki genə çayə bir kötək də saldı. Busqıçı¹² durna qaraltını görəni kimi rəfiqlərini¹³ çağırdı. Onlar qalxub diqqətiylə¹⁴ baxub gördilər ki, əvvəlkindəndür. Beylə olan surətdə gözətcini çox məzəmmət edüb şirin yuxıyə¹⁵ məşğul oldılar. Tülki üçüncü dəf'ə də özi suyə girüb bunlara

-
- 1 Durna – Hüseyn Vaiz Kaşifinin (1436–1504) «*Ənvari-Süheyli*» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 2 Həddsiz olan – sayı-hesabı olmayan.
  - 3 Qismət – *tey* əvəzinə *sey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 4 Qismət edirlər – bölürlər.
  - 5 Qibləyə – burada: cənuba. Qible – namaz qılarkən müsəlmanların üzlerini çevirdikləri tərəf, Bakıya nisbətən qible cənub/cənub-qərbdədir. II hissənin 86-cı səhifəsində əlavə *hayi-həvvəz* ilə yazılmış fərqli formasına rast gəlinir.
  - 6 Mənzil – burada: dayanacaq.
  - 7 Buraqdı – buraxdı. Bax: haşiyə *buraxdı* I hissə, səh. 38.
  - 8 Durna – *vav* əvəzinə *rey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 9 Təmami – hamı, bütün.
  - 10 Mülahizə – müşahidə, mülahizə.
  - 11 Oldığını – olduğunu. Burada bu yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin V səhifəsində *oldıqınə*, II hissənin VII səhifəsində *oldıqıyçün*). II hissənin 154-cü səhifəsində *dal* ilə *qaf* arasında heç bir hərf verilməyən, *qaf* ilə *nun* arasında *yey* verilən, II hissənin 132 və 151-ci səhifələrində *olduqını* (həmçinin, *dal* ilə *qaf* arasında heç bir hərf verilməyən II hissənin 8-ci səhifəsində *oldıq*, II hissənin 129-cu səhifəsində *oldıqında*, II hissənin 165-ci səhifəsində *oldıqdə*; II hissənin 50-ci səhifəsində *oldığında*) fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 12 Busqıçı – pusquçu: pusquda duran, gözləyən.
  - 13 Rəfiqlərini – yoldaşlarını.
  - 14 Diqqətiylə – diqqətlə. II hissənin 46, 77, 135 və 147-ci səhifələrində *diqqət ilə*, 81-ci səhifəsində isə *diqqətnən* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 15 Yuxıyə – yuxuya. II hissənin 117-ci səhifəsində *yuxuyə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

طرف یوز قویدی . بوسقچی هرچند تولکینگ
قارالتیسنی آقلادی اما کیچمش خطالرینگ خجالتندن
سسنی چخارتمدی . تولکی کلوب اول اونگ اوزینی
و صئره یاتانلاری بربر بوغوب هلاک ایلدی .

× (خروس و مروارید دانه سی) ×

ایشرکن پینی بر خروس تاپوب
بر دانه مروارید کوتوروب آتوب
سویلیوب بو نیه کرکدر کوریم
یماو که دکل اونی کوتوریم
عبث یره بو دنیا ده شه-رتی
اولوب دخی بونگ آرتوب عزتی
احمق دکلرمو بونه بو قدر
بها ویروب ایل تعریف هم ایدر
بر آرپا یاخشیدر بوندن تاپایدیم
ییوبن کزینوب کیدوب یایدیم
نظرده کر آرپه دکسه بر زاد
توخ ایلور منو انحاق قلور شاد
قراداغی

---

tərəf yüz¹ qoydı. Busqıçı hərçənd tülkini qaraltısını anladı, amma keçmiş xətalərinin² xəcalətindən səsini çıxartmədi. Tülki gəlüb əvvəl onun özini və sonrə yatanları bir-bir boğub həlak eylədi.

Xorus və mirvarid danəsi³

Eşərkən peyini bir xorus tapub

Bir danə mirvarid, götürüb atub.

Söyliüb: «Bu nəyə gərəkdür görüm⁴,

Yeməlü ki degil, onı götürüm⁵?

Əbəs yerə⁶ bu dünyadə şöhrəti

Olub dəxi, bunı artub izzəti.

Əhməq degillərmi bunə bu qədər,

Bəha verüb el tərifin həm edər?!

Bir arpa yaxşıdur, bundən tapaydım,

Yeyübən gəzinüb gedüb yataydım.

Nəzərdə gər arpə degilsə bir zad,

Tox eyliyür məni, əncəq qılır⁷ şad».

Qəradaği

---

1 Yüz – burada: üz.

2 Xətalərinin – səhvlərinin.

3 Bax: haşiyə *Xorus və mirvarid danəsi* I hissə, səh. 36.

4 Görüm – görüm. Bax: haşiyə *görüm* I hissə, səh. 36.

5 Götürüm – götürüm. Bax: haşiyə *götürüm* I hissə, səh. 36.

6 Əbəs yerə – nahaq yerə.

7 Qılır – edir, qılır. Bax: haşiyə *qılır* II hissə, səh. 36.

مثلر : ات یین قوش دیمدیکیندن معلوم اولور.
قاز اوچدی قارغه قوندی . قراقوش سومکی اولچر
اودار . قوردک شیبینه قوشئده قارنی دویار. قوش
وار اتینی ییرلر قوش وار ات یدیرلر .

تایماچه : ۳۱) کوکدن کیدن یوز قاز! نه دیر-
سن یالقوز قاز! بزه بز جنده کری، بزم یارمز
جنده کرک، دورتدن بریمز جنده کرک سنده بزم
ایچمزده، اونده اولاق یوز قاز .

بالقار ایلانلار و جوجیلر

بالقار : آغ بالق شاهمای، لاخا، قوتوم، دورنا
بالقو .

ایلانلار : کورومال قزل ایلان، اتی، سوایلانی،
کورزه شاهمارایلان، قارا ایلان، کور-
ایلان .

جوجیلر : آری، میچک یا چبین، کپنک، دوغ-زان
قوردی، قارنجه، قسغانج، پروانه، خار،
دیتلو، کنه، چکرتکه .

توپ کھی نه اولور ؟ توپ کھی اولور : آلم،

Məsəllər: Ət yeyən quş dimdigindən mə'lum olur. Qaz uçdı, qarğə qondı. Qəraquş sümügi ölçər, udar. Qurdıñ səbəbinə quşıñ də qarnı doyar. Quş var ətini yeyərlər, quş var ət yedirərlər.

Tapmacə: 31) Gögdən gedən yüz qaz, nə deyərsən, yalnız qaz? Bizə bizcən də gərək, bizim yarımızcən də gərək, dördənbirimizcən də gərək, sən də bizim içimizdə, ondə olaq yüz qaz.

Balıqlar, ilanlar və cücilər¹

Balıqlar: ağbalıq, şahmay², laxa³, qutum⁴, durnabalıqı.

İlanlar: koromal⁵, qızıl ilan⁶, əf'i⁷, suilanı⁸, gürzə, şahmar ilan⁹, qara ilan, kor ilan¹⁰.

Cücilər: arı, miçək¹¹, ya çibin, kəpənək, doñızanqurdı, qarıncə, qısğanc¹², pərvanə¹³, xar¹⁴, ditili¹⁵, gənə, çəgirtkə.

Top kimi nə olur? Top kimi olur alma,

-
- 1 Balıqlar, ilanlar və cücilər – mündəricatda XI dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb. Cücilər – burada: cücü və həşərat.
  - 2 Şahmay – şamayı balığı.
  - 3 Laxa – naqqabalığı, naqqa.
  - 4 Qutum – ziyad balığı, kütüm.
  - 5 Koromal – ilanabənzər ayaqsız kərtənkələ, koramal.
  - 6 Qızıl ilan – sarıqarın təlxə, çevik zəhərsiz ilan, yeddi qardaş ilanı, *Coluber jugularis*.
  - 7 Əf'i – zəhərli ilan, əfi ilan, *Aspis noya*. Mətnədə əqi yazılıb.
  - 8 Suilanı – suda yaşayan zəhərsiz ilan növü, suilanı, *Natrix natrix*.
  - 9 Şahmar ilan – zəhərli, iri ilan cinsi, şahmar.
  - 10 Kor ilan – ilanabənzər sürünən heyvan, kor ilan, *Typhlos vermicularis*.
  - 11 Miçək – milçək. II hissənin 103-cü səhifəsində *mirçək* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 12 Qısğanc – uzunsov bədənli, rəngi sarı-qəhvəyidən qaraya qədər olan həşərat, qulağagirən, qısqac, *Forticula auricularia*.
  - 13 Pərvanə – gecə kəpənəyi.
  - 14 Xar – böcək (toplu mənada).
  - 15 Ditili – ağcaqanad, ditdili. Bu yazılış forması, həmçinin II hissənin 103-cü səhifəsində qəbul olunub: *ditilər*. II hissənin 59 və 172-ci səhifələrində *ditdili* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 59-cu səhifəsində *ditdiliyə*).

آلوجه، آدم باشی، نارنج و نار اوزون و قصه
 نه اولور؟ یوغون و نازک نه اولور؟ ایتی و
 کورت نه اولور؟ بویوک و کیچک نه اولور؟ برک
 و یوموشاق نه اولور؟ دوز و اگری نه اولور؟
 شرین ..؟ آجی ..؟ ترش نه اولور؟

﴿ دیتدیلی و اصلان ﴾

بر دفعه بر دیتدیلی اوچارق اصلانگ یانینه کلوب
 دیدی : یوخسه سن ایله فکر ایندیرسن که من سندن
 کوچسزم. اصلان دیدی البته که من سندن کوچلویم، سنده
 نه کوچ وار . دیتدیلی بوسوزلری ایشیدنندن صئره
 دامباتلق نن اصلانه دیدی : هرگه هنرگ و ارسه کل
 چیخ میدانه دعوا ایدک. ایله که اصلان دعوایه چخدی
 دیتدیلی دزلدیوب اونگ بر باشندن بر کوزیندن
 سانجدی . شیر نه قدر چالشدیسه دیتدیلیه برظفر
 يتوره بلمدی و آخرده اوزی یورولوب قوتدن
 دوشدی . مغبغ اوچوب کیدنده غفلتا اورومچک
 تورینه دوشدی . اورومچک اونگ قانینی سوروب
 هلاک ایدنده دیتدیلی اوزی اوزینه دیدی:
 شیرکه می حیوانی باسدیم اما بر بالاجه جوجینگ
 الینده تلف اولدم .

aluçə¹, adəm başı, narınc və nar. Uzun və qısə nə olur? Yoğun və nazik nə olur? İti və kürt² nə olur? Böyük və kiçik nə olur? Bərk və yumuşaq nə olur? Düz və əgri nə olur? Şirin .., Acı.., Turş nə olur?

Ditdili və əslan³

Bir dəf'ə bir ditdili uçarəq əslanın yanınə gəlüb dedi: «Yoxsə sən eylə fikr edirsən ki, mən səndən gücsüzəm?». Əslan dedi: «Əlbəttə ki, mən səndən güclüyəm, səndə nə güc var?». Ditdili bu sözləri eşidəndən sonrə dambatlıqnən⁴ əslanə dedi: «Hərgah hünəriñ varsə, gəl çıx meydanə də'va edək». Eylə ki, əslan də'vayə çıxdı, ditdili dızıldıyub onıñ bir başındən, bir gözindən sanədi. Şir nə qədər çalışdısa, ditdiliyə bir zəfər⁵ yetürə bilmədi və axırdə özi yorulub qüvvətdən düşdi. Mığmığ⁶ uçub gedəndə gəflətən örümçək⁷ torınə düşdi. Örümçək onıñ qanını sorub həlak edəndə ditdili özi-özünə dedi: «Şir kimi heyvanı basdım⁸, amma bir balacə cüciniñ əlində tələf oldım».

---

1 Aluçə – alça. Bax: haşiyə A I hissə, səh. 18.

2 Kürt – küt.

3 Ditdili və əslan – L.N.Tolstoyun təmsilidir («Комар и лев»).

4 Dambatlıqnən – lovğalıqla, ədabazlıqla.

5 Zəfər – burada: zərər, ziyan, xətər.

6 Mığmığ – ağcaqanad.

7 Örümçək – hörümçək.

8 Basdım – burada: məğlub etdim.

﴿ ایت و آت ﴾

بر قاپوده برجه ایت بر آتایله اولارکن
آتی اسکیک اوزینی آرتق بیلوب قلا رکن
دور شوبدر آتایله بوایت نه لر سویلیوب
عبث یره یان شیوب اونگ قلبین تیلیوب
ایله که من بیلورم دیوب کرکدر سنی
بو قاپودن قووالار ساخلیالر بر منی
او بر آرتق ایش دکل سن کیدوب یرا کیرسن
شله آلوب دالیئا یا اینکه یوک چکیرسن
منله سنگ برابر اولمقلقین محالدر
سن دولدوران داغارجق بن دولدران چوالدر
کیجه کوندن زحمتیم حددن آشوبدر منم
چالشمقدن کورورسن الدن دوشوب بدنیم
کوندوز سوری ساقلامق کیجه کسدرمک قاپی
عادت اولوب بر بئا کیمگ وار بونه تابی
آت اوایتیه سویلیوب دیوب سوزنگ دوغرودر
حقی باطل ایلین فساق در اوغرو در
اگر بنم اکمکیم ازیتیم زحمتیم
جهان ایچره اولمیه سن کیه رحمتیم
نه قاپونی ساقلامان نده سوری قورومز
نده حورمز اولامز نده که دیری قالیز
بر مثلدر قایه نگ کولکه سنده ایت یاتار

İt və at¹

Bir qapudə bircə it bir at ilə olarkən,
Atı əskik, özini artıq bilüb qılarkən².

Duruşubdur³ at ilə bu it, nələr söylüyüb,
Əbəs yerə yanşıyub⁴, onun qəlbin teyliyüb⁵.

«Eylə ki, mən bilürəm⁶, – deyüb, – görəkdür səni
Bu qapudən qovalar, saxlıyalər bir məni.

O bir artıq iş degil, sən gedüb yer əkirsən,
Şələ alub dalına, yainki⁷ yük çəkirsən.

Mənlə⁸ səni bərabər olməqliqin məhaldur⁹,
Sən dolduran¹⁰ dağarcıq, bən¹¹ dolduran çuvaldur¹².

Gecə-gündüz zəhmətim həddən aşubdur mənim,
Çalışməqdən görürsən¹³, əldən düşüb bədənim.

Gündüz süri saqlaməq¹⁴, gecə kəsdirmək qapı,
Adət olub bir başa, kimiñ var bunə tabı^{15?}»

At o itə söylüyüb, deyüb: «Söziñ doğrudur,
Həqqi¹⁶ batil¹⁷ eyliyəñ füssaqdur¹⁸, oğrudur.

Əgər bənim əkməgim, əziyyətim, zəhmətim,
Cəhan içrə¹⁹ olmiyə sən kimiyə rəhmətim,

Nə qapunu saqlamaz²⁰, nə də süri qoruməz,
Nə də hürməz, avlaməz²¹, nə də ki, diri qalməz²²».

Bir məsəldür: «Qayəniñ kölgəsində it yatar,

-
- 1 İt və at – İ.A.Krılövun «*Собака и Лошадь*» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, sifr № 37409, səh. 59-60) bu tərcümə fərqli variantda verilir (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 177-178. Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 138-139).
- 2 Qılarkən – burada: düşünərkən.
- 3 Duruşubdur – burada: tutaşib; bir-birinə qarşı durub.
- 4 Yanşıyub – burada: çox danışıb, zəvzəyib.
- 5 Teyliyüb – yaralayıb.
- 6 Bilürəm – bilirəm. Burada və II hissənin 135 və 142-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 70-ci səhifəsində *bilirəm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.
- 7 Yainki – yaxud, ya, ya da.
- 8 Mənlə – mən ilə, mənimlə. Bax: haşiyə *mən ilə* II hissə, səh. 9.
- 9 Məhaldur – qeyri-mümkündür.
- 10 Dolduran – burada *dal* ilə *rey* arasında *vav*, yenə həmin sətirdə işlənən ikinci *dolduran* yazılış formasında *dal* hərfindən sonra dərhal *rey* verilib, bax: haşiyə *doldurən* II hissə, səh. 13.
- 11 Bən – mən.
- 12 Çuvaldur – böyük kisədir, xaraldır.
- 13 Görürsən – bax: haşiyə *görürsənmi* I hissə, səh. 41 və haşiyə *görürsən* II hissə, səh. 8.
- 14 Saqlaməq – saxlamaq, burada: qorumaq.
- 15 Tabı – dözüümü.
- 16 Həqqi – doğrunu, həqiqəti, haqqı.
- 17 Batil – burada: heç, puç.
- 18 Füssaqdur – əxlaqsızdır.
- 19 İçrə – içərisində.
- 20 Saqlamaz – saxlamaz, burada: qorumaz.
- 21 Avlaməz – ovlamaz. Burada sözlərin başlanğıcında ([a]) səsini bildirən *mədd* işarəsi yazılmayıb.
- 22 Qalməz – qalmaz. II hissənin 167-ci səhifəsində *qalmaz* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

دیربس اوز کولکه سی اولوبدی شیلای آتار
قراداغی

---

*(دوه و تکان) *

دوه چولده اوتلیانده بریاپراق لشمش تکان کولینه
یتوشوب ایسته دیکي اونگ قندلرینی یسون . آغزینی
کوله طرف اوزادنده کوردیکه اونگ ایچنده برقاره
ایلان قورولوب یاتوب . دوه کیرو قایدوب طمع
دیشینی اوندن چکدی . کول خیال ایلدیکي دوه
اونگ تکانیدن قورخوب چکدی . دوه اونگ فکرین
دویوب دیدی : منم خوفیم او کیزلشمش قوناقدندر
نه اینکه سندن .

مثل : کوپک قیا کولکه سنده یاتار ایله بلرکه
اوز کولکه سیدر .

× (قورباغه) ×

بر قورباغه بر ایلانگ یاوقنده وطن دوتشمش
ایدی . قورباغه بالا چخاردن کمی ایلان اونگ
بالالارینی تلف ایدردی . آخرده قورباغه تنکه کلوب
خرچنگک یانینه کیتدی و دیدی : ای قرداش! الله

Deyər, bəs öz kölgəsi olubdı, şıllaq atar¹».

Qəradaği

Dəvə və tikan²

Dəvə çöldə otliyandə bir yapraqlanmış tikan kolinə yetüşüb istədi ki, onun qənədlərini yesün. Ağzını kolə tərəf uzadəndə gördi ki, onun içində bir qarə ilan qıvrulub³ yatub. Dəvə gerü qayıdub tēmə' dişini⁴ ondən çəkdi. Kol xəyal eylədi ki, dəvə onun tikanındən qorxub çəkildi. Dəvə onun fikrin duyub dedi: «Mənim xofım o gizlənmiş qonaqdəndür, nəinki səndən».

Məsəl: Köpək qəya kölgəsində yatar, eylə bilər ki, öz kölgəsidür.

Qurbağə⁵

Bir qurbağə bir ilanı yavuşındə vətən dutmuşdı. Qurbağə bala çıxardən kimi ilan onun balalarını tələf edirdi. Axırdə qurbağə tənğə gəlüb xərcəngin yanınə getdi və dedi: «Ey qərdaş! Allah

-
- 1 Qayənin kölgəsində it yatar, Deyər, bəs öz kölgəsi olubdı, şıllaq atar – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.
  - 2 Firidun bəy Köçərlinin «*Balalara hədiyyə*» kitabında işlənir, bax: Firidun bəy Köçərli. Balalara hədiyyə, «Gənclik», Bakı: 1967, səh. 44.
  - 3 Qıvrulub – bükülüb, qıvrılıb.
  - 4 Tēmə' dişini – tamahını, tamahkar dişini.
  - 5 Qurbağə – «*Kəlilə və Dimnə*»də keçən mövzu əsasında.

رضاسینه منیم حقمده بر تدبیر ایله . بئنا بر دشمن
 غالب اولوب منی بالای یوزینه حسرت قویوبدر نه
 اونگ ایله دعوا ایلمکه قدرتم وار ونه بورادن بر
 باشقا یره کوچمکه . خرچنک دیدی : غم ایلمه دشمن
 نه قدر قوتلو اواسهده حیلله ایله اونی دفع ایلمک
 ممکن اولار . فلان یرده بر کرپی وار ، کرکر نچه
 بالق دوتوب اونگ دلمکیندن ایلانگ منزلینه جن بر
 بر آتسن بکه کرپی بالقلاری ییندن صئره ایلانله
 یتوشوب اونی دخی هلاک ایتسون . و سنی اونگ
 ضرریندن قورتارسون . قورباغه بو تدبیر ایله
 ایلانی اولدرتدی .

× ﴿ میمون و کوزک ﴾ ×

بر میمونگ کوزلری قوجهلقدن ضعف ایدوب
 قوت کرکر دیوب چاره دالینجه کیدوب
 ایشیدوبدر خلقدن بیله کوزه کرکر
 کوزک کوزه ایله در نجه دامه دیرکر
 بو جهندن آختاروب آلدی کوزک الینه
 سالوب باخوب ایلیوب کاهی سورتوب دلینه
 کاه کچوروب بورنونه کاهی تاخوب باشینه
 قولاقینه بوینونه چته سینسه قاشینه
 سالوب کاهی آغزینه قویروقی اوسته قویوب
 تأثری یوخ کوزینه کوروب کوزلیکه سوکیوب

rizasınə¹, mənim həqqimdə bir tədbir eylə. Başa bir düşmən gəlib olub² məni bala yüzünə³ həsrət qoyubdur. Nə onunla də'va eyləməgə qüdrətim var və nə buradən bir başqa yerə köçməgə». Xərçəng dedi: «Gəm eyləmə, düşmən nə qədər qüvvətli⁴ olsə də, hiylə ilə onı dəf' eyləmək mümkün olar. Filan yerdə bir kirpi var, gərəkdür neçə balıq dutub onun dəlməgindən⁵ ilanı mənzilinəcən bir-bir atəsən ki, kirpi balıqları yeyəndən sonrə ilanə yetüşüb onı dəxi həlak etsün. Və səni onun zərərindən qurtarsun». Qurbağə bu tədbir ilə ilanı öldürtdi.

Meymun və gözlik⁶

Bir meymunun gözləri qocəliqdən⁷ zə'f edüb⁸,

«Qüvvət gərəkdür» – deyüb, çarə dalıncə gedüb.

Eşidübdür xəlqdən: «Beylə gözə gərəkdür

Gözlik gözə eylədür, necə damə dirəkdür⁹».

Bu cəhətdən axtarub aldı gözlik əlinə,

Salub, baxub, iyliyüb¹⁰, gahi sürtüb dilinə,

Gah keçürüb burnunə, gahi taxub başınə,

Qulaqınə, boynunə, çənəsinə¹¹, qaşınə.

Salub gahi ağzınə, quyruqı üstə qoyub,

Tə'siri yox gözinə görüb, gözligə sögüb¹².

1 Allah rizasınə – Allah rizasına, Allah xatirinə.

2 Gəlib olub – qalib gəlib.

3 Yüzünə – üzünə, arzusuna.

4 Qüvvətli – qüvvətli. II hissənin 81-ci səhifəsində *qüvvətli* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 Dəlməgindən – yuvasından.

6 Meymun və gözlik – İ.A.Krıllovun «*Мартышка и Очки*» təmsilinin Həsənəliyə xan Qaradaği tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 66-67) bu tərcümə fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 199. Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 153). II hissənin 136-cı səhifəsində «*Meymun*» başlığı altında nəşri verilir.

7 Qocəliqdən – qocalıqdan. II hissənin 136-cı səhifəsində *qocalıqdən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 Zə'f edüb – zəifləyib.

9 Gözlik gözə eylədür, necə damə dirəkdür – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.

10 İyliyüb – iyləyib. Mətnə *iyliyüb* əvəzinə *atlıyub* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

11 Çənəsinə – mətnə *çənəsinə* əvəzinə *çətəsinə* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

12 Sögüb – mətnə *sögiyüb* yazılıb.

صئره دوروب توپوروب دیوب خلق سوزینی
 ایشیدن احمق ایمش کور ایدرمش کوزینی
 خلق منی توولیوب چون باخدم هر سوزه
 توک قدری نفعی یوخ بونلارگ هیج برکوزه
 دیوب بردن غیظ ایدوب اورا بورا تزوبدر
 کیدوب بر داش کتوروب کوزلکری ازوبدر
 ای قراداغی چالوش نادانلقدن اوزیٹی
 قورتارهسن کور ایتمه سنده کورر کوزیٹی

× ﴿﴾ (حکایت) ﴿﴾ ×

نقل ایدرلرکه بردفعه ملانصرالدین قونشی سندن
 بر قازان امانت ایستدی . او ویرمکه بهانه کتور-
 دی ایسه ده اما مایالواروب یاخاروب آلدی و حاجتینی
 یرینه یتورندن صئره بر قازانجه ده اوسته قویوب
 صاحبینه ویردی . قونشی قازانجه نی کوروب خبر
 آلدی : بونی نیه کتوروبسن ؟ ملا جواب ویردیکه
 قازانگ دوغوب . قونشی ساکت اولوب شاد و خرم
 قازانی و بالاسنی ایوینه آپاردی . برنچه کوندن
 صئره ملا نصرالدین کلوب کنه هم سایه سیندن بر
 بویوک قازان ایستدی بوسفر قونشی قازانی عذر
 و بهانه سنز ملایه ویردی مدت کیچدی ، ملا قازانی
 قایتارمق فکرینه دوشمدی . قونشی تاب کتورمیوب

Sonrə durub tüpürüb, deyüb xəlq sözünü:
«Eşidən əhməq imiş, kor edirmiş gözünü.
Xəlq məni tovliyub, neçün¹ baxdım hər sözə,
Tük qədəri nəf'i yox bunların heç bir gözə!»
Deyüb, birdən geyz edüb, ora-bura təzübdür²,
Gedüb bir daş götürüb, gözlikləri özübdür.
Ey Qəradaği, çaluş nadanlıqdən öziñi
Qurtarəsən, kor etmə sən də görər göziñi.

Hekayət

Nəql edirlər ki, bir dəf'ə Molla Nəsrəddin qonşısından bir qazan əmanət istədi. O, verməkdə bəhanə gətürdiysə də, əmma Molla yalvarub-yaxarub aldı və hacətini yerinə yetürəndən³ sonrə bir qazancə⁴ də üstə qoyub sahibinə verdi. Qonşu qazancəni görüb xəbər aldı: «Bunu niyə gətürübsən?» Molla cavab verdi ki, qazanın doğub. Qonşu sakit olub şadü xürrəm⁵ qazanı və balasını evinə apardı. Bir neçə gündən sonrə Molla Nəsrəddin gəlüb genə həmsayəsindən⁶ bir böyük qazan istədi. Bu səfər qonşu qazanı üzr və bəhanəsiz Mollayə verdi. Müddət keçdi, Molla qazanı qaytarməq fikrinə düşmədi. Qonşu tab gətürmiyüb⁷

-
- 1 Neçün – nə üçün. I hissənin 58, II hissənin 10, 42, 113, 147 və 152-ci səhifələrində *nə için*, II hissənin 15 və 128-ci səhifələrində *neyçün* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
  - 2 Təzübdür – gəzişib, burada: vurnuxub.
  - 3 Hacətini yerinə yetürəndən – ehtiyacını ödəyəndən.
  - 4 Qazancə – balaca, yüngül qazan, qazança.
  - 5 Şadü xürrəm – bax: haşiyyə *şadü xürrəm* II hissə, səh. 19.
  - 6 Həmsayəsindən – qonşusundan.
  - 7 Tab gətürmiyüb – dözməyib, tab gətirməyib.

قازانی . طلب ایلدی . ملا نصرالدین جوابینده دیدی :
باشگ ساق اولسون ، قازان دنیادن وفات ایلدی .
قونشی قازانده اولرمی دیوب دادوردی . ملادیدی :
بس قازانده دوغارمی ؟

مثلر : ایلانگ آغینه ده لعنت قاراسینه ده . بالقگ
اولومی سودن چیخماقیدر . تسباغهنی یا اولدردگ
یا آرخاسی اوسته چووردگ . چین قانه اویوشر .
چین مردار دکل آما کوئل بولاندیریر .

تایماجه : (۳۲) بوقوش تیجه قوشدر ، قنادلاری
فرلانقوشدر ، اوت اوتلار قویون کیهی ، سو ایچمز
نیجه قوشدر . (۳۳) عاشق ایلدن یوخاری ، شانه
تیلدن یوخاری ، عاشق برشی کوروب ، دیزی بیلدن
یوخاری ؟ (۳۴) یول اوسته قاینار قازان ؟

تاخل چیچک سبزوات و میوه

تاخل : بوغده ، آریا ، چلتوک ، قارغودالی ، داری ،
دوکی .

چیچک : قزل کل ، لاله ، قرنفیل ، بنفشه ، سوسن ،
زنبق ، کل ختهی ، نسترن ، یاسمن ، کل

qazanı tələb etdi. Molla Nəsrəddin cavabında dedi: «Başın saq olsun, qazan dünyadən vəfat etdi». Qonşısı: «Qazan də ölürmi?», – deyüb dad vurdu¹. Molla dedi: «Pəs² qazan də doğarmı?»

Məsəllər: İlanın ağınə də lə'nət, qarasinə də. Balığın ölümü sudən çıxmaqıdır. Tısbağəni ya öldürdiñ, ya arxası üstə çövdürdiñ. Çibin qanə uyuşur. Çibin murdar degil, amma köñül bulandırır³.

Tapmacə: 32) Bu quş necə quşdur, qənadları fırlanquşdur⁴, ot otlar qoyun kimi, su içməz, necə quşdur? 33) Aşiq eldən yuxarı, şənə⁵ teldən yuxarı, aşiq bir şey görüb, dizi beldən yuxarı. 34) Yol üstə qaynar qazan.

Taxıl, çiçək, səbzəvat⁶ və meyvə⁷

Taxıl: buğda, arpa, çəltük, qarğudalı⁸, darı, dügi.

Çiçək: qızılgül, lələ, qərənfıl, bənəfşə⁹, susən, zənbəq, gülxətmi¹⁰, nəstərən¹¹, yasəmən, gül-

1 Dad vurdu – şikayətləndi, narazılıq etdi, dad çəkdi.

2 Pəs – bəs. Mətnədə *pəs* əvəzinə *bəs* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

3 Bulandırır – bax: haşiyə *bulandırırəsən* I hissə, səh. 58.

4 Fırlanquşdur – fırfıradır, fırlanğıdır. Bax: haşiyə *fırranquşdur* I hissə, səh. 55.

5 Şənə – daraq.

6 Səbzəvat – göyərti, səbzi.

7 Taxıl, çiçək, səbzəvat və meyvə – mündəricatda XII dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

8 Qarğudalı – qarğıdalı. II hissənin 129-cu səhifəsində *qarğudalı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

9 Bənəfşə – bənövşə.

10 Gülxətmi – xalq təbabətində istifadə olunan ot-bitki.

11 Nəstərən – ağ çiçəkli yabanı gül, nəstərən.

صبح، نوروز کلی .

سبزوات : نعناع، کور، سوغان، کلم، سلخ یا چو-

غذدور، تورپ، قارتونیل، لوبیا، سوید،

راضیانه، پاخلا، نوخود، کوک، (هوچ)،

کشنیز، مرزه، وزری یا آجی تره، ایسبا-

ناق، ترخون .

میوه : آما امرود، توت، شفتالو، آلوچه، آلوبا-

لو یا کله نار، کوکم، اوزم، اریک، ازکیل،

کوالو، انجیر، حیوا، انار، کلاس، موروخ.

آریا تاخدر، اما سوغان — ؟ شفتالو میوه در،
اما داری — ؟ سوسن چیچکدر، اما کوکم — ؟
سلخ سبزه در، اما توت — ؟ چین اکریدر، اما
سطاره — ؟ موم یومشاقدر، اما دمیر — ؟ قور-
غوشم (قورشون) آغردر، اما توک — ؟ بال
شیریندر، اما سرکه — ؟ یاپراق یاشیلدر، اما
زعفران — ؟ قزل ساریدر، اما کومش — ؟ بوز
ساقدر، اما اود — ؟ مرکب قارادر، اما قار — ؟
یای ایستیدر، اما قیش — ؟ زهر آجیدر، اما
قند — ؟ قاریوز توپکمیدر، اما عصا — ؟

✽ (قرنفیل لکی) ✽

اوچ اوشاق هر هسی آناسندن برلک قرنفیل آلدی .

səbah¹, novruzgüli.

Səbzəvat: nə'na', kəvər, soğan, kələm, sülx², ya çuğundur, turp, qartofel, lobyə, şüyüd, razyanə, paxla³, noxud, kök (həvic⁴), kəşniz⁵, mərzə⁶, vəzəri, ya acıtərə⁷, isbanaq, tərşun.

Meyvə: alma, əmrud, tut, şəftalu, aluçə, alubalu, ya gilənar⁸, gögəm, üzüm, ərik, əzgil, gəvalu, əncir, heyva, ənar⁹, gilə, morux¹⁰.

Arpa taxıldur, əmma soğan ____. Şəftalu meyvədür, əmma¹¹ darı ____. Susən çiçəkdür, əmma gögəm ____. Sülx səbzədür, əmma tut ____. Çin¹² əgridür, əmma səttərə ____. Mum yumuşaqdur, əmma dəmir ____. Qurğuşum (qurşun)¹³ ağırdur, əmma tük ____. Bal şirindür, əmma sirkə ____. Yapraq yaşıldur, əmma zə'fəran ____. Qızıl sarıdır, əmma gümiş ____. Buz savuqdur, əmma od ____. Mürəkkəb qaradır, əmma qar ____. Yay istidür, əmma qış ____. Zəhər acıdır, əmma qənd ____. Qarpuz top kimidür, əmma əsa __.

Qərənfil ləki¹⁴

Üç uşaq hərəsi anasından bir lək qərənfil aldı.

-
- 1 Gülsəbah – səhər açılıb, axşam vaxtı yumulan dekorativ gül; gülsabah, səhərgülü.
  - 2 Sülx – çuğundur.
  - 3 Paxla – lobyə.
  - 4 Həvic – yerkökü, kök.
  - 5 Kəşniz – keşniş.
  - 6 Mərzə – qırmızı və ağ çiçəkləri olan ətirli tərəvəz bitkisi, mərzə.
  - 7 Acıtərə – yabanı otu, pencər, burada: vəzəri.
  - 8 Gilənar – albalı.
  - 9 Ənar – nar.
  - 10 Morux – giləmeyvə, moruq.
  - 11 Əmma – bax: haşiyə *əmma* I hissə, səh. 123.
  - 12 Çin – taxıl, ot və s. biçmək üçün qısadəstəli, yarım dairəvi, kəsici alət, oraq.
  - 13 Qurğuşum (qurşun) – qurğuşun.
  - 14 Ləki – tərəvəz, gül və s. əkmək üçün bostanda, bağçada və s.-də dördkünc və ya uzunsov şəkildə bellənib ayrılmış yer; burada: dəstəsi.

قرنفیل هله دکمه ایدی . اونگ اچمقنی اوشاقلار
 چوخ آرزو ایدیردیلر . کوچک قرداشی صبر ایده
 بیلمیوب بر سحر. تزدن قاجوب لکگ دکمه لرینه
 بر به بر آچدی. و ال چاله چاله قرداشلرینه دیدی :
 کوریرسنزمی منم قرنفیللریم نجه تزاچلدی اما
 سیزگیلر هله دکمه در . ایله که کون قانخوب چشت
 یرینه یتوشدی بونگ قرنفیللری سارالوب سولدی .
 تلسین قرداش اوز لکینگ اوسته دوروب یاندوقندن
 آب نیسان کبی کوزینگ یاشینی تولدی .

مثللر : صبردن حلوا بشر ای قورا سندن ، سا-
 خلاسن اطلس اولار توت پیراقیندن . هرشی اوز
 وقتینده بیتر . قاعده دن چخان پشیمان اولار .

× (چیچکلر) ×

چمن اولوب داغ و باغ چیچکلیوب آغاچلار
 اوتلار قانخوب دوشنوب دوزلوبدر یاماچلار
 سوسن سنبل نیلوفر قزل کلر باغلارده
 آچوب هر بر چیچکلر لاله لرده داغلارده
 هر یانده نرکس کلی قرنفیل زنبقلر
 کلزارده کلردن دوتولوبدر طبقلر
 عطر قانخوب کلردن هر بر یرده قوخویور

Qərənfil hələ dügmə idi¹. Onun açməqini uşaqlar çox arzu edirdilər. Küçik qərdaşı səbr edə bilməyib bir səhər tezdən qaçub ləkin dügmələrini birbəbir açdı. Və əl çalə-çalə qərdaşlarına dedi: «Görürsünüzmi², mənim qərənfillərim³ necə tez açıldı, əmma sizinkilər hələ dügmədür». Eylə ki, gün qalxub çeşt⁴ yerinə yetişdi, bunun qərənfilləri saralub-soldu. Tələsiyən qərdaş öz ləkinin üstə durub yandıqından abi-neysan⁵ kimi gözünün yaşını tökdü.

Məsəllər: Səbrnən həlva bişər, ey qora, səndən; Saxlasən ətləs olar tut yəpraqından. Hər şey öz vətəndə bitər. Qaidədən çıxan⁶ peşiman olar.

Çiçəklər⁷

Çəmən olub dağü bağ⁸, çiçəkliyüb ağaclar,
Otlar qalxub, döşənüb, düzələbdür yamaclar.
Susən, sünbül, nilufər⁹, qızılgüllər bağlardə,
Açub hər bir çiçəklər, lalələr də dağlardə.
Bir yandə nərgis güli, qərənfilü¹⁰ zənbəqlər,
Gülzardə güllərdən¹¹ dutulubdur təbəqlər¹².
Ətr qalxub güllərdən hər bir yerdə qoxuyur,

- 1 Dügme idi – düymə idi, burada: qönçə idi, açılmamışdı.
- 2 Görürsünüzmi – görürsünüzümü. Bax: haşiyə *görürsənmi* I hissə, səh. 41.
- 3 Qərənfillərim – *fev* əvəzinə *qaf* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
- 4 Çeşt – günorta vaxtı.
- 5 Abi-neysan – neysan (nisan, aprel) ayında yağan yağış, bahar yağışı.
- 6 Çıxan – bu yazılış forması II hissənin 66, 112 və 166-cı səhifələrində qəbul olunub. II hissənin 115-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *çim* ilə *xey* arasına *yey* əlavə olmaqla rast gəlinir.
- 7 Çiçəklər – Həsənəliyə xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») xeyli geniş variantları verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 18-19) bu şeir nəğmə kimi «*Alqış olsun bahara*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 18 («*Bahar mənzərəsi*» adı ilə), Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 25 («*Bahar mənzərəsi*» adı ilə).
- 8 Dağü bağ – dağ və bağ.
- 9 Nilufər – suzanbağı.
- 10 Qərənfilü – qərənfil və. Mətnə *qərənfil* verilib, lakin Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») *qərənfilü* qeydə alınıb.
- 11 Güllərdən – burada bir *lam* ilə yazılış forması qəbul olunub. Bu və II hissənin 83-cü səhifəsində iki *lam* hərfi ilə fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Təbəqlər – burada: çələnglər.

هر نه خوش صوت قوشلار وار در تهاام او خویور
 خیابانلر آچیلوب یوللار هموار اولوبدر
 سیر قلانلار ایندی کلوب باغه دولوبدر
 ال الشه دوتوشوب قول قوله که کزیرلر
 شادلقندن اوشاقلار باغ اوزونی تزییرلر
 اوینیورلر کاهیده دانوشورلر کلورلر
 خدا حافظ ایلوب اوندن ایوه کلورلر
 قراداغی اوشاقلار سیر ایدیرلر آزاده
 کونلرده درسی وبعثی دخی سالییرلر. یاده

× ﴿﴾ (آرپا و بوغدا) ﴿﴾ ×

آرپا بوغدایه دیدی کل کیدک قزل اولان اولکیه
 اوراده یاخشی کزاران ایدوب لذت آپارروق. بوغدا
 اوغا جواب ویردی : ای آرپا هرچند سنگ قلچیقگ
 اوزوندر اما عقلگ افراط آزدر : بزم تمزل دالینه
 دوشوب کزیمکیمزدن ایسه یرمزده اوتورمقمز صلاحدر
 زیراکه قزل اوزی بورایه کلجک .

× ﴿﴾ (دورنا و تولکی) ﴿﴾ ×

بر دورنا ایله تولکی دوستلاشوب بری برینی

Hər nə xoşsövt¹ quşlar vardır təmən oxuyur.
Xiyabanlar açılıb, yollar həmvar² olubdur,
Seyr qılanlar³ indi gəlüb bağə dolubdur.
Əl-ələşə⁴ dutuşub⁵ qol-qolə ki, gəzirlər,
Şadlıqındən⁶ uşaqlar bağ uzunı təzirlər.
Oynıyurlər, gahi də danuşurlər⁷, gülürlər,
Xudahafiz eyliyüb, ondən⁸ evə gəlürlər⁹.
Qəradağı, uşaqlar seyr edirlər¹⁰ azadə,
Günlərdə dərsü bəhsi¹¹ dəxi salırlər yadə.

Arpa və buğda¹²

Arpa buğdayə dedi: «Gəl gedək qızıl olan ölkəyə, oradə yaxşı güzəran edüb, ləzzət aparəruq». Buğda oña cəvab verdi: «Ey arpa, hərçənd sənin qılçəqiñ¹³ uzundur, əmma əqliñ ifrat azdur! Bizim qızıl dalınə¹⁴ düşüb gəzməgimizdənsə yerimizdə oturməqimiz səlahdur¹⁵, zira ki, qızıl özi burayə gələcək».

Durna və tülki¹⁶

Bir durna ilə tülki dostlaşub biri-birini¹⁷

-
- 1 Xoşsövt – gözəl səsli, xoş səsli.
  - 2 Həmvar – hamar.
  - 3 Seyr qılanlar – gəzintiyə çıxanlar.
  - 4 Əl-ələşə – əl-ələ.
  - 5 Dutuşub – burada: tutub.
  - 6 Şadlıqındən – şadlığından. II hissənin 144-cü səhifəsində *şadluqındən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *şadlıq ilə* I hissə, səh. 39.
  - 7 Danuşurlər – danışırlar. Bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.
  - 8 Ondən – burada: ondan sonra.
  - 9 Gəlürlər – gəlirlər. Bax: haşiyə *gəlir* I hissə, səh. 16.
  - 10 Seyr edirlər – gəzirlər.
  - 11 Dərsü bəhsi – dərs və bəhsi. Mətnə *dərsi və bəhsi* yazılıb.
  - 12 Arpa və buğda – K.D.Uşinskinin «*Родное слово*» (Sankt-Peterburq, 1864) tədris vəsaitində yer almış «*Ячмень и пшеница*» adlı kiçik nağılın (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 127: *Звал ячмень пшеницу: «Пойдём туда, где золото родится: мы там будем с тобою водиться». А пшеничка ячменю в ответ: «У тебя, ячмень, ус долог, да ум короток: зачем нам за золотом водиться? Оно к нам само привалится»*) tərcüməsidir.
  - 13 Qılçəqiñ – qıçın.
  - 14 Dalınə – dalına, burada: axtarışına.
  - 15 Səlahdur – burada: məsləhətdir.
  - 16 Durna və tülki – «*Лиса и журавль*» adlı rus xalq nağılının tərcüməsidir.
  - 17 Biri-birini – II hissənin 140-cü səhifəsində *bir-birini* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

قوناق تکلیف ایتدیلر. تولکی نهاره دوقا حاضرایدوب
 طباقنه توکوب دورنانگ قباقنه قویدی و ارکی لازیمه
 ایدی دیل آغز ایلدی : بویور عزیزیم، اوتانمه،
 اوز ایوگ کمی بیل بونوا دورنا نه قدر دیمدیکله.
 دی ایسه آغزینه برزادکیتهدی اما تولکی دوقانی لاقله ادوب
 طبقی یالادی. دورنا کور پشیمان کیرو قایتدی.

نوبت دورنایه يتوشنده لطیف بوزباش بشوروب
 تولکینی قوناق چاقردی و بوزباشی بر دار بوغازلی
 کوپه یه. توکوب تولکینگ قباقینه قویدی و تواضع
 ایلدی : بویور دوستم، کروم اوتانمه، باغشله بر
 اوزکه خوراک قایرماق مقدر اولمدی. تولکی کو-
 پهنگ اطرافینه نه قدر دولاندیسه باشینی اوڭاسالوب
 بوزباشدن ییه بلمدی اما دورنا راحت دیمدیکلیوب
 یدی. بيله قوناقلقدن صئره اونلارڭ دوستلقدن ترک
 اولدی .

مثال : هر نه دوغراسن چاناقئا، و اوده چخار
 قلسوقئا .

—*— (بنفشه) *—

بنفشه بر کدر کوپه اکیلمش
 رنگی بنفش بوینی اکیلمش

qonaq təklif etdilər. Tülki nəharə dovqa hazır edüb təbaqinə töküb durnanın qəbaqinə qoydı və o ki, lazımə idi¹, dil-ağız eylədi: «Buyur, əzizim, utanmə, öz eviñ kimi bil». Binəva durna nə qədər dimdiklədi isə, ağzınə bir zad getmədi, amma tülki dovqanı laqquldadub² təbəqi yaladı. Durna kor-peşiman gerü qayıtdı.

Növbət durnayə yetüşəndə³ lətif⁴ bozbaş bişürüb tülkini qonaq çağırdı və bozbaş bir dar boğazlı küpəyə töküb tülkiniñ qəbaqinə qoydı və təvazö' eylədi⁵: «Buyur, dostım, kirvəm, utanmə, bağışlə, bir özgə xorak qayırməq⁶ məqdur olmədi». Tülki küpəniñ ətrafınə nə qədər dolandısə, başını oña salub bozbaşdən yeyə bilmədi, əmma durna rahət dimdikliyüb yedi. Beylə qonaqlıqdən sonrə onların dostlıqı tərək oldı⁷.

Misal: Hər nə doğrarsən çanaqına⁸ və o də çıxar qaşuqıña.

Bənəfşə⁹

Bənəfşə bir güldür küpə əkilmiş,
Rəngi bənəfş¹⁰, boynı əgilmiş.

1 O ki, lazımə idi – burada: o ki var.

2 Laqquldadub – laqqıltı səsi çıxardıb, laqqıldadıb.

3 Yetüşəndə – yetişəndə. II hissənin 126-cı səhifəsində *tey* ilə *şin* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 13 və 131-ci səhifələrində *yetüşəndən*).

4 Lətif – burada: ləzzətli.

5 Təvazö' eylədi – təvazökarlıq etdi.

6 Qayırməq – burada: bişirmək.

7 Tərək oldı – burada: pozuldu.

8 Çanaqına – burada: qabına.

9 Bənəfşə – Həsənəliğa xan Qaradağinin şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-1486, 10510, «Həsənəli xan Qaradaği – Kəşkül idarəsinin müdiri Cəlal əfəndiyə», səh. 30) hazırkı variantla yaxın variantları verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 19) bu şeir fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliğa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 21, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 27).

10 Bənəfş – bənövşəyi.

عطری زیاده عمری هفته
 قزل کل حسرتی وارکن خسته
 کوکیندن کوبرورکلینوسیخور
 بوجهندن تکجه تکجه کل چخور
 ساپلاقی نازک قدی بر بارماق
 درنده ممکن در اونی ساریباق
 دگرمی یاپراقی کوکدن چوخ اولور
 کلینگ یاپراقی آزجه تزی سولور
 بنفشه داغلارده باغلارده اولور
 صحراده چهنده بتوره هم سولور
 تخم ویریر بوده کل کمی
 کرچه بتیر اوزاوزینه جل کمی
 شربتیی ایچوله کر بونگ سحر
 ذات الریه ذات الجنبه نفع ایدر
 عناب سپستان به دانه بادام
 خشخاش ایله سینیه در نفع مدام
 قراداغی

-** (ایکی یولداش) **-

نقل ایدر لرکه ایکی حقیقی یعنی بری برینه آرتق
 محبتی اولان یولداش آخشام چاقی شیرین صحبت
 ایده ایده کزیردیله. اتفاقا بر ایو قباقیندن کیچنده

Ətri ziyadə, ömri bir¹ həftə,
Qızılgül həsrəti varkən xəstə.
Kökindən² kübərür³, gülünü sıxur,
Bu cəhətdən təkcə-təkcə gül çıxur.
Saplaqı nazik, qəddi⁴ bir barmaq⁵,
Dərəndə mümkündür onu sarımaq.
Dəgirmi yapraqı kökdən çox olur,
Gülünün yapraqı azcə tez solur.
Bənəfşə dağlardə, bağlardə olur,
Səhrədə, çəməndə bitür⁶ həm solur.
Tüxm verir bu də sayır⁷ gül kimi,
Gərçi⁸ bitir öz-özinə cil⁹ kimi.
Şərbəti içülə gər bunun səhər,
Zatürriyə¹⁰, zatülcənbə¹¹ nəf' edər.
İnnab, səpistan¹², beh¹³, daneyi-badam¹⁴,
Xəşxaş ilə sinəyədür nəf' müdam¹⁵.

Qəradaği

İki yoldaş¹⁶

Nəql edirlər ki, iki həqiqi, yə'ni biri-birinə artıq məhəbbəti olan yoldaş axşam çağı şirin söhbət edə-edə gəzirdilər. İttifaqən bir ev qəbaqından keçəndə

- 1 Mətnə *bir* sözü buraxılıb. Həsənəliyə xan Qaradağının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarında (M-310, «Məcmuə», habelə B-1486, 10510, «Həsənəli xan Qaradaği – Kəşkül idarəsinin müdiri Cəlal əfəndiyə») *bir* yazılıb.
- 2 Kökindən – kökündən. Burada və II hissənin 106-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 81-ci səhifəsində *kaf* ilə *nun* arasında *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Kübərür – burada: qabarıb qalxır, çıxır, böyüyür.
- 4 Qəddi – hündürlüyü, boyu.
- 5 Barmaq – burada və II hissənin 107 və 133-cü səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 115-ci səhifəsində *barmaq* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 6 Bitür – bitir. Bax: haşiyə *bitir* II hissə, səh. 13.
- 7 Mətnə *sayır* (başqa, o biri, digər) sözü buraxılıb. Həsənəliyə xan Qaradağının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarında (M-310, «Məcmuə», habelə B-1486, 10510, «Həsənəli xan Qaradaği – Kəşkül idarəsinin müdiri Cəlal əfəndiyə», səh. 30) hər birində *sayır* yazılıb.
- 8 Gərçi – hərçənd, buna baxmayaraq, hər nə qədər olsa da.
- 9 Cil – torpağın üstünü basan süpürgəvarı çoxillik ot.
- 10 Zatürriyə – ağciyər iltihabına, pnevmoniyaya.
- 11 Zatülcənbə – sətəlcəmə.
- 12 Səpistan – sümürgeççəklər fəsiləsindən müalicəvi bitki (yellimağacı), *Cordia myxa*.
- 13 Beh – heyva.
- 14 Daneyi-badam – badam dənəsi.
- 15 Müdam – davamlı olaraq, daimi.
- 16 II hissənin 73-cü səhifəsində bu kiçik hekayə məzmununda «*Seyr edənlər və itlər*» təmsili verilib.

بر ایت اونلارگ اختلاتنی ایشیدوب هوردی ایله که اونگ سسینی اوبری ایتلرده ایشیتدی برآز وقتده دخی برسوری ایت دورت طرفدن جمع اولدی . یولداشگ بری جلد یردن داش قاپوب ایتلری اوز- لریندن رد ایلمک قصدایله ایستدیکه آتسون بو حالدده اوبری یولداش بونگ قولندن دوتوب دیدی: ای رفیق من اونلارگ خاصیتنی بیلیرم: داش اتسان دخی زیاده آچقلندیررسن پس یاخشیزی بودورکه- محل قویمیوب یولمزایله کیدک. البته داش کوتورن کوردیکی یولداشینگ سوزی حقد الندن داشی سالوب کنه کیتمهکه مشغول اولدی . بر نچه قدم کیتمشدیلر کوردیلرکه ایتلر سسینی کسوب داغلدی .

مثلر : ایت هورر لاروان کیچر . دکرمان بلدو- کین ایلر ، چاقچاق باشینی آغ-رودار . یل قیادن نه آپارار .

× (داری و بوغدا) ×

بغا داری جان دیرلر || یاغ بال ایله ییرلر
الله الله نن کوتوروب || کوچنن ساجه یتوررلر

بوغدا

یاستی یاستی یاتارسن || کول دیننده بیترسن
مندن سغا قاروشمه || پالتدنده بیترسن

bir it onların ixtilatını¹ eşidüb hürdi. Eylə ki, onun səsinə o biri itlər də eşitdi, bir az vaxtdə dəxi bir süri it dörd tərəfdən cəm' oldu. Yoldaşın biri cəld yerdən daş qapub itləri özlərindən rədd eyləmək qəsd ilə² istədi ki, atsun. Bu haldə o biri yoldaş bunun qolından dutub dedi: «Ey rəfiq, mən onların xasiyyətini bilirəm³, daş atsan dəxi ziyadə acıqlandırərsən. Pəs yaxşısı budur ki, məhəl qoymıyub yolumuz ilə gedək». Əlbəttə, daş götürən gördi ki, yoldaşının sözi həqqdür, əlindən daşı salub genə getməgə məşğul oldu. Bir neçə qədəm⁴ getmişdilər, gördilər ki, itlər səsinə kəsüb dağıldı.

Məsəllər: İt hürər, karvan keçər. Dəğirman bildügin eylər, çaqçaq başını ağrudar. Yel qəyadən nə aparar.

Darı və buğda⁵

Darı⁶

Başa darıcan deyərlər,
Yağ-ballə yeyərlər.

Allah-Allahnən⁷ götürüb
Gücnən sacə yetürərlər.

Buğda

Yastı-yastı yatarsən,
Kol dibində bitərsən,

Məndən saña qarışməsə,
Palıtdən də bitərsən.

1 İxtilatını – burada: danışığını, söhbətini. *Təy* əvəzinə *tey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

2 Qəsd ilə. Burada və II hissənin 136-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. I hissənin 49 və II hissənin 147-ci səhifələrində *qəsdilə*, II hissənin 39, 83 və 162-cı səhifələrində isə *qəsdilə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

3 Bilirəm – bax: haşiyə *bilürəm* II hissə, səh. 60 və haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.

4 Qədəm – burada: addım.

5 Darı və buğda – Fəridun bəy Köçərlinin «*Balalara hədiyyə*» kitabında işlənir, bax: Fəridun bəy Köçərli. *Balalara hədiyyə*, «Gənclik», Bakı: 1967, səh. 35-36.

6 Darı – başlıq buraxılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

7 Allah-Allahnən – «Allah-Allah» deyərək, yəni ehmalca.

مثلر : آغاچ سمتینه یخیلار آغاچک یمشین یی، قابوقین سویمه . آیی میسه دن کوسوب، میسه ننگ خبری یوخ . اوت کوکی اوسته بیتر . ایکی قارپوز بر قولتوقه سفماز تیکان اکن کل درمز . خسته ننگ کوغلی امرود ایستر اما امرود اوز وقتنده دکر کل ایستین تیکانلریده ایستمک کرک کل تیکانسر صفا جفاسز اولماز . هر نه اکرسن اونو بیچرسن .

تاپماجه : (۳۵) آغاچ باشنده اونلو داغارجق . (۳۶) آغاچ باشنده داری قویوسی . (۳۷) آغاچ با- شینده ساری یوماق (۳۸) بر قوشم وار آلاجه، کیتدی قوندی آغاچه بریووا تکدی نه قاپوسی وار نه باجاسی (۳۹) چاتی سواچر دانا کوپر (۴۰) یر آلتنده قزل قهچی

آدملر، حیوانات، نباتات، معدنیات

آدملر : آتا، آنا، قرداش، باجی، اوشاق، کشی، عورت تاجر، دیلنچی، درویش، دولدر، ملا، صراف .

حیوانات : قوشلار، سد امن حیوانلار، بالقلار، ایلانلار، جوجیلر .

نباتات : آغاچ، کول، تاخل، اوت، کوبلک، مامیر .

Məsəllər: Ağac səmtinə yıxılar. Ağacın yemişin¹ ye, qabuqın² soyma. Ayı meşədən küsüb, meşəni xəbəri yox. Ot köki üstə bitər. İki qarpuz bir qoltuqə sığmaz. Tikan əkən gül dərməz. Xəstəni könlü əmrud istər, əmma əmrud öz vəqtində dəgər. Gül istiyən, tikanləri də istəmək gərək. Gül tikansız, səfa³ cəfasız⁴ olmaz. Hər nə əkərsən, onı biçərsən.

Tapmacə: 35) Ağac başında unlu dağarcıq. 36) Ağac başında darı quyusu. 37) Ağac başında sarı yumaq. 38) Bir quşım var alacə, getdi qondı ağacə, bir yuva tikdi, nə qapusu var, nə bacası. 39) Çatı⁵ su içər, dana köpər. 40) Yer altında qızıl qəmçi.

Adəmlər, heyvanat, nəbatat⁶, mə'dəniyyat⁷

Adəmlər: ata, ana, qərdaş, bacı, uşaq, kişi, övrət, tacir, dilənçi, dərviş⁸, dülgər, molla, sərraf⁹.

Heyvanat: quşlar, süd əmən heyvanlar, balıqlar, ilanlar, cücilər.

Nəbatat: ağac, gül, taxıl, ot, göbələk, mamır.

---

1 Yemişin – meyvəsini.

2 Qabuqın – qabığı. II hissənin 106-cı səhifəsində *qabuqını* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

3 Səfa – zövq, kef.

4 Cəfasız – əzabsız, əziyyətsiz.

5 Çatı – hörülmüş qalın ip.

6 Nəbatat – bitki aləmi.

7 Adəmlər, heyvanat, nəbatat və mə'dəniyyat – mündəricatda XIII dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb. Mə'dəniyyat – faydalı qazıntılar.

8 Dərviş – sufi təriqətlərinin birinə mənsub olan şəxs.

9 Sərraf – pul dəyişən adam, sərraf.

معدنیات: قزل، کومش، مس، دمیر، پولاد (فولاد)،
دوز، کوکورد، نفت، آلماس، عقیق، زمرد،
فیروزه، یاقوت، قر، برونج، قالای .

آدم اولور: قوجه، جوان، اوجا بویلی، کوتاه، شخصیتلی،
خوزیا، دونغا، اوزاق کورن، کوچلی،
ضعیف، کوک، آرق، دولتلی، فقیر .

قزل معدنیاتدر، آما جوجی — ؟ اوشاق آدمدر،
آما کوبلک — ؟ بالق حیواندر، آما آلماس — ؟
امیر اوجا بویلیدر، آما آزاد — ؟ اوت نباتاتدر،
آما قوش — ؟ بابام قوجهدر، آما قارداشیم — ؟
دیلنچی فقیردر، آما سوداگر — ؟ درویش انساندر،
آما دمیر — ؟

-** (مهربان قرداش) **-

حسن دروازه‌نگ آغزینده اوینیوردی و هر دم بر
باخردیکه کورسون قونشیلری آغاچدن نجه میوه
دریر، قونشی حسنی کوروب بر بیوک دکمش امرود
اوگا ویردی . حسن ایستیوردی یسون بردن ایوده
که ناخوش باجیسی یادینه دوشدی ایوه یوکروب
آناسندن خبر آلدی: کوهره امرود ویرمک اولارمی؟

Mə'dəniyyat: qızıl, gümüş, mis, dəmir, polad (fulad), duz, kükürd, neft, almas, əqiq, zümürürd, firuzə, yaqut, qır, bürünc¹, qalay.

Adəm olur: qocə, cəvan; ucaboylı, kutah²; şəxsiyyətli, xozya³; donğa⁴, uzaqgörən; güclü, zəif; kök, arıq; dövlətli, fəqir.

Qızıl mə'dəniyyatdır, amma cüci ____. Uşaq adəmdür, amma göbələk ____. Balıq heyvandır, amma almas ____. Əmir ucaboylıdır, amma Azad ____. Ot nəbatatdır⁵, amma quş ____. Babam qocədür, amma qardaşım ____. Dilənçi fəqirdür, amma sövdagər⁶ ____. Dərviş insandır, amma dəmir ____.

Mehriban qərdaş

Həsən dərvazənin ağzında oynıyurdu və hərdəmbir baxırdı⁷ ki, görsün qonşıləri ağacdən necə meyvə dərir⁸. Qonşı Həsəni görüb bir böyük dəgmiş əmrud oña verdi. Həsən istiyürdi yesün, birdən evdəki naxoş bacısı yadınə düşdi. Evə yügürüb anasından xəbər aldı: «Gövhərə əmrud vermək olarmı?»

-
- 1 Bürünc – II hissənin 98-ci səhifəsində *rey* ilə *nun* arasında *vav* verilən *bürüncdən* yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 Kutah – boyca gödək, qısa adam.
  - 3 Xozya – mənliksiz, şəxsiyyətsiz adam.
  - 4 Donğa – düşüncəsi səthi, bəsirətsiz adam.
  - 5 Nəbatatdır – bitkidir, nəbatatdır.
  - 6 Sövdagər – sövdəgər: parça alveri ilə məşğul olan adam, tacir.
  - 7 Baxırdı – bax: haşiyə *baxıram* I hissə, səh. 10.
  - 8 Dərir – burada və II hissənin 116 və 166-cı səhifələrində bu (iki *rey* arasında *yey* verilən) yazılış forması qəbul olunub (o cümlədən, II hissənin 116-cı səhifəsində *dərirəm*, *dəriridi*, *dərirdim*). II hissənin 141-ci səhifəsində *dərürlər* fərqli (iki *rey* arasında *vav* verilən) yazılış forması rast gəlinir.

آناسی - اولار. همان دقیقه کلوب باجیسینگ یانینه
امرودی اوڭا ویردی .

-﴿﴾ سیر ایدنلر و ایتلر ﴿﴾-

ایکی دوستلر برکره آخشام چاقی کزرکن
هر فقره صحبتلر بری بریله ایدرکن
بر قاپودن غفلتا برایت چخوب اونلارڭ
کلوب اوسته پوزوبدر دماغلارین بودلارڭ
بو ایتگ سس کوینه بر نچه ایتده کلوب
بر دقیقه ده اللی ایت بونلار کمی دیکلوب
او دوستلردن بریسی الینه برداش آلوب
اوزینی حفظ ایتملکین قیدینه اورده قالب
مانع اولوب اوراده اوبری دوستی اوڭا
ایتگ هورمک عادتی اولور دیوبدر بوڭا
من اونلارڭ ذاتنی تانیورم کل کیدک
کوزل سوزلریاریمچق قالمسون صحبت ایدک
بش اون آدوم آدیوب اونلار کیچندن صئره
ایتلر سسین کسوبدر داغلوب اورده بوره
بالمره ایت سسنی ایشتمیوب کیدوبلر
اونلر کنه باشلیوب صحبتلرین ایدوبلر
قراداغی

Anası: «Olar». Həman dəqiqə gəlüb bacısının yanına əmrüdü ona verdi.

Seyr edənlər¹ və itlər²

İki dostlər bir kərrə axşam çaqı gəzərkən,
Hər fəqərə³ söhbətlər biri-biriylə edərkən.

Bir qapudən gəflətən bir it çıxub, onların
Gəlüb üstə, pozubdur⁴ dimağların bunlarını.

Bu itin səs-küyinə bir neçə it də gəlüb,
Bir dəqiqədə əlli it bunlar kimi dikəlüb.

O dostlərdən birisi əlinə bir daş alub,
Özini hifz etməyin qeydinə ordə qalub.

Mane' olub oradə o biri dostı ona:

«İtin hürmək adəti olur, deyübdür buña.

Mən onların zatını tanıyurəm, gəl gedək,
Gözəl sözlər yarımçıq qalməsün, söhbət edək».

Beş-on adum⁵ addıyub, onlar keçəndən soñrə

İtlər səsin kəsübdür, dağılub orə-burə.

Bilmərrə it səsinə eşitmüyüb gedüblər,
Onlər genə başlayub söhbətlərin edüblər.

Qaradağı

1 Seyr edənlər – yoldan keçənlər.

2 Seyr edənlər və itlər – İ.A.Krılovun «*Прохожие и Собаки*» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 33-34) bu tərcümə fərqli variantda verilir (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 158, Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 123).

3 Fəqərə – burada: mövzuda.

4 Pozubdur – pozub. Burada və II hissənin 114 (*pozulur*) və 124-cü (*pozulub*) səhifələrində *zey* ilə *bey* arasında *vav* verilən yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 124-cü səhifəsində *zey* ilə *bey* arasında *yey* verilən *pozulmuşdur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 Adum – addım.

- ﴿ دوز ﴾ -

دوزسز انسان عمر ایده بلهز زیرا که او دریلکه عهده سببدر . بدنه دوزگ ضرور اولمقی اوندن معلومدرکه اوزگ اثری موجوددر قانده ترده توپر - چکده وکوز یاشنده دوزسز آدم ساغ قالابلدیکنی کرروب قدیم وقتلرده کناهلرله شیت خوراک ویرر - لرمش . بو بی نوالر افراط اذیت و عذاب چکه چکه هلاک اولورلرمش دوز طعامه لذت ویرمکن ماعدا معدهده اوزگ هضمینه آرتق سبب اولور . دوز لازمدر نه اینکه انسانه حیوانه بلکه نباتاتهده خیری وار . اول سببنددرکه کماللی طائفه لر دوزنن یری قوته کتوریرلر . دوزی یره شور یر دیرلر . شور یر تاخل اکمه یاخشی اولماز . ذکر اولاندن باشقه دوزگ آدمه کنه منفعتی وار . صابون بشورنده و بر پاره پارچه لرگ رنگینی آغاردانده دوز ایشلدیرلر . بالقی اتی و سایر تاملی شیلری دوز - لیوب ساخلیورلر .

دوزی هارادن آیرلر ؟ اونی دوز داغلاریندن سال سال سندروب ساتیرلر و کنه دوز اولور دریا و دگن سولارینده دگن سویی دریانگ کیندن شور اولمقه کوره دوزی اوزگ سویندن آلورلر . دگن یوزینده دوز یقلوب قات باغلیور نجه که سو یوزینده بوز دونان کهی . دوزلی سودن خالص

Duz

Duzsız insan ömr edə bilməz, zira ki, o, diriligə ümdə səbəbdür. Bədənə duziñ zərur olməqi ondən mə'lumdur ki, onıñ əsəri¹ mövcuddur qandə, tərde, tüpürçəkdə və göz yaşındə. Duzsız adəm sağ qala bilmədigini görüb² qədim vəqtlərdə günahkarlərə şit xorak verərlərmiş. Bu binəvalər ifrat əziyyət və əzab çəkə-çəkə həlak olurlərmiş. Duz təamə ləzzət verməkdən ma'əda mə'dədə onıñ həzminə artıq səbəb olur. Duz lazımdur nəinki insanə, heyvanə, bəlkə, nəbatatə də xeyri var. Ol səbəbdəndür ki, kəmallı taifələr³ duznən yeri qüvvətə gətürirlər. Duzlı⁴ yerə şor yer deyürlər. Şor yer taxıl əkməgə yaxşı olmaz. Zikr olandən başqə, duziñ adəmə genə mənfiyəti var. Sabun bişürəndə və bir parə parçələriñ rəngini ağardandə duz işlədirilər. Balıqı, əti və sayır tamlı⁵ şeyləri duzlıyub saxlıyurlər.

Duzı haradən⁶ alırlər? Onı duz dağlarından sal-sal⁷ sındırub satırlər⁸ və genə duz olur dərya və dəniz sularındə. Dəniziñ suyu⁹ dəryanıñkindən şor olməqə görə duzı onıñ suyından alırlər¹⁰. Dəniziñ yüzində¹¹ duz yıqılıb qat bağlıyur, necə ki, su yüzində buz donan kimi. Duzlu sudən xalis

---

1 Əsəri – izi, təsiri.

2 Görüb – mətndə *vav* əvəzinə *rey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

3 Taifələr – tayfalar, burada: xalqlar. Bax: haşiyə *tayifələr* II hissə, səh. 32.

4 Duzlu – duzlu. Mətndə *duzlu* əvəzinə *duzi* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

5 Tamlı – burada: tez xarab ola biləcək, iylənə biləcək.

6 Haradən – haradan. Burada və II hissənin 146 və 157-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 92, 137 və 143-cü səhifələrində *hardən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

7 Sal-sal – burada: parça-parça, hissə-hissə.

8 Satırlər – satırlar. Bax: haşiyə *satırlar* I hissə, səh. 56 və *satır* I hissə, səh. 10.

9 Suyı – suyu. Mətndə *suyı* əvəzinə *suvi* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

10 Alırlər – alırlar. Bax: haşiyə *alırlər* II hissə, səh. 2 və haşiyə *alır* I hissə, səh. 9.

11 Yüzində – üzündə.

دوز عمله کتورمکدن اوتری سوی قاینادیرلر . سو بوغ اولوب هوایه قالخیر اما دوز قابک دیبینه لیلنیر قالیر اونی صئره قورودوب ایشلیرلر . ایستی طرفلرده دریانگ کنارینده چالا قازوب اوڭا دریادن سو بوراخوب دولدوریرلر . برمدتن صئره همان سو کونگ اثریندن بوغ اولوب هوایه قالخیر دوز یاتیر چوخرگ دیبینه

دوزسین خوراک بدنه چوخ ضرر در و علی الخصوص که یاغلی طعام . دوزی معدنیاتدن قایر- لمش قابده کرک ساخلامیاسن .

(انسان و آیی)

آیی بر آدم ایله کلم الکه شریک اولدی . اونلار شرط باغلادیلر که آخرده کلمگ کوکینی آیی کوتور- سون باشینی آدم . ایله که کلم عمله کلدی هراییسی حاضر اولوب بیجردیکری کلمی قسمت ایلدیلر: آدم کلمگ باشینی کوتردی کوکینی آییه تسلم ایلدی . بولیکدن صئره آیی کور و پشیمان ایوینه قایتدی .

صوئکی ایل یاز فصلی آدم واروب آییه دیدیکه آیی قرداش ا کل بو ایله شراکتی برشئ اکک . آیی راضی اولدی اما دیدیکه کرک بودفعه کوکینی

duz əmələ gətürməkdən ötri suyu qaynadırlər. Su buğ¹ olub həvayə qalxır, əmma duz qabın dibində lillənir qalır². Onı soñrə qurudub işlədirilər. İsti tərflərdə dəryanın kənarında çala qazub oña dəryadən su buraxub doldurırlər. Bir müddətdən soñrə həman su günün əsərindən³ buğ olub həvayə qalxır, duz yatır çuxurın dibinə.

Duzsız xorak bədənə çox zərərdir və ələlxüsus ki, yağlı⁴ təam. Duzı mə'dəniyyatdən qayırılmış qabdə gərək saxlamıyasən.

İnsan və ayı⁵

Ayı bir adəm ilə⁶ kələm əkməgə şərik oldı. Onlar şərt bağladılar ki, axırdə kələmin kökünü ayı götürsün, başını adəm. Eylə ki, kələm əmələ gəldi, hər ikisi hazır olub becərdikləri kələmi qismət eylədilər: adəm kələmin başını götürdi, kökünü ayıya təslim eylədi⁷. Bölgidən⁸ soñrə ayı kor və peşiman evinə qayıtdı.

Soñki⁹ il yaz fəsli adəm varub ayıya dedi ki, qərdaş, gəl bu il də şərəkətli¹⁰ bir şey əkək. Ayı razı oldı, amma dedi ki, gərək bu dəf'ə kökünü

---

1 Buğ – buxar.

2 Qalır – burada və II hissənin 79, 86 və 126-cı səhifələrdə bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 102-ci səhifəsində *qalur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

3 Əsərindən – burada: təsirindən.

4 Yağlı – burada və II hissənin 130 və 171-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 94-cü səhifəsində *yağlu* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 İnsan və ayı – «*Мужик и медведь*» adlı rus xalq nağılıının əsəsindədir.

6 Adəm ilə – adamlə. Burada və II hissənin 97, 110 və 120-ci səhifələrində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 6-cı səhifəsində (iki yerdə) *adəmlə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

7 Təslim eylədi – verdi, təslim etdi. Mətnədə *təsəllüm* yazılıb, yəni *lam* ilə *mim* arasında *yə* hərfi yoxdur.

8 Bölgidən – bölgüdən. Mətnədə *böligdən* yazılıb.

9 Soñki – sonuncu, burada: keçən.

10 Şərəkətli – şərikli.

سن کوتورەسن باشینی بڭا ویرهسن . آدم بو تکلیفی قبول ایلدی و دیدی: قوی سن دین اولسون. ایکهچی دفعه بول تورپ اکیلیر . وقت ایکی تورپی قازدیلر آدم کوکینه مالک اولوب باشینده آیویه ویردی . آیی دوباره انسانڭ حیلە کرلکنی کوروب اوندن اوزاق دوشدی .

مثال : یولداش یولداش ایله تن کرک، تن اولمسه کن کرک .

- ❀❀ (دمیر) ❀❀ -

کوزیمیزه کورکن شیلرڭ چوخسی دمیردن قایرولوب مثلاً: شکل آسدوقمز مسمار، قاپونڭ رزه وهنجامهسی پنجره نڭ ایشکی، حاجتلیر و غیرلری . انسان دمیرسن معیشتنی یاخشی یوله آپاره بلمزدی زیراکه قزلدن کومشدن مسدن قایرولان آلتلر اونڭ یرینی ویره بلمز یوموشاقلق جهتیندن . معدنده صاف دمیر ندره - تن تاپولیر چونکه دمیر اولور توپراق کران وچاقماق داشیله یا غیر معدنیاتلرنن قارشق . قارشق دمیری قویورلر کوزیه . اونڭ توپراقی یانیر اما اوزی اریور توژ اولور . توژدن توکیولر قازان تیان آفتابه و اوزکه قابلار. توژ دمیردن کورک اولور توژدن قا- یریرلر دمیر و پولاد ، دمیر پولاتدن توژدن آساند

sən götürəsən, başını başa verəsən. Adəm bu təklifi qəbul etdi və dedi: «Qoy sən deyən olsun». İkinci dəfə bol turp əkdilər. Vəqti ki turpı qazıdılar, adəm kökinə malik olub başın də ayıya verdi. Ayı dübarə insanın hiyləgərliyini görüb ondən uzaq düşdi.

Misal: Yoldaş yoldaş ilə tən gərək, tən olməsə gen¹ gərək.

Dəmir

Gözimizə görükən şeylərin çoxısı dəmirdən qayırulub, məsələn: şəkil asduqımız mismar, qapunun rəzə və həcəməsi², pəncərənin işkəli³, həcətlər⁴ və geyriləri. İnsan dəmirsiz məişətini yaxşı yolə aparə bilməzdi, zira ki, qızıldən, gümişdən, misdən qayırulan alətlər onun yerini verə bilməz yumuşaqlıq cəhətindən. Mə'dəndə saf dəmir nüdrətən⁵ tapılır, çünki dəmir olur topraq, kiran⁶ və çaqmaqdaşıyla, ya geyr mə'dəniyyatlərnən⁷ qarışıq. Qarışıq dəmiri qoyurlər kürəyə. Onun toprağı yanır⁸, əmma özi əriyür toj⁹ olur. Tojdən təkirlər qazan, tiyan, aftabə və özgə qablar. Toj dəmirdən kövrək olur. Tojdən qayırılər dəmir və polad. Dəmir polatdən, tojdən asand

---

1 Gen – burada: uzaq, aralı, kənar olması.

2 Rəzə və həcəməsi – dəstə və cəftəsi.

3 İşkəli – cəftəsi, qarmağı.

4 Həcətlər – lazım olan şeylər.

5 Nüdrətən – nadir hallarda.

6 Kiran – burada: gil.

7 Geyr mə'dəniyyatlərnən – tərkibində metal olmayan maddələrlə.

8 Yanır – bax: haşiyə *yanurdi* I hissə, səh. 64.

9 Toj – çuqun.

اکیلیر یاستیلانیر یومورلانیر . پولاد دمیردن توژدن
 محکم و برک اولمهه کوره اوندن حاجتلا قایروب دمیر
 ایشی اونگ واسطه سی ایله کورورلر . دمیری ساتیر -
 لر سال سال پارچه پارچه طباقه طباقه . طباقه دمیره
 ژیست دیرلر . دمیر اولور نه اینکه معدنی شی
 لرگ ایچنده بولاغ سوینده حتی کوکدن دوشن داشلار -
 ده ده . دمیرلی سویگ بعضی ناخوشلقه نفعی وار .

- ﴿﴾ آهنربا ﴿﴾ -

قدیم وقتده آسیایی غربیده بر ماقنیس ادلو چوبان
 وارمش . برکونلری اونگ قویونلرندن بریسی ایتیر .
 ماقنیس قویونی آرایه آرایه برداغه چیخدقده چکمی
 داشه یاپشیر . چکمنگ آلتینه و داشه باخنده کوریرکه
 هرچند اونلارگ ایکیسوده قوریدر اما بونثله بیله
 بری برینه یاپشیر . ماقنیس بو حاله تعجب ایدیر . بو
 علامتگ سرنی بلمکدن اوتری چکمنی چخاردوب اونگ
 اوستنی و آلتنی داشه سورتیر اما بر اثر صادر اولمیر .
 ایله که چکمنگ نالنی داشه وریر کنه یاپشمق ظاهر
 اولور . ماقنیس صغره عصاسینگ آغاجیله داشی امتحان
 ایدیر برشیی کوره بلمیر اما دمیرلی اوجینی داشه
 توخوینده اونلارگ بری برینه یاپشمقنه داخیده حیرتلیر .
 ماقنیس داشه دقت ایله باخوب اونگ دمیره چوخ اوخشا -

əgilir, yastılanır, yumurlanır. Polad dəmirdən, tojdən möhkəm və bərk olməqə görə ondən hacətlər qayırub dəmir işi onun vasitəsi ilə görürlər¹. Dəmiri satırlər sal-sal, parçə-parçə, təbaqə-təbaqə². Təbaqə dəmirə jest³ deyürlər. Dəmir olur nəinki mə'dəni şeylərin içində, bulaq suyında, hətta gögdən düşən daşlardə də. Dəmirli suyun bə'zi naxoşlıqə nəf'i var.

Ahənrüba⁴

Qədim vəqtdə Asiyayi-ğərbidə⁵ bir Maqnis adlu çoban varmış. Bir günləri onun qoyunlarından birisi itir⁶. Maqnis qoyunu arayə-arayə bir dağə çıxdıqdə, çəkməsi daşə yapuşır. Çəkmənin altına və daşə baxəndə görür ki, hərçənd onların ikisi də qurıdur, əmma bunıqlə beylə biri-birinə yapuşır. Maqnis bu halə təəccüb edir. Bu əlamətin sirrini bilməkdən ötri çəkməni çıxardub onun üstini və altını daşə sürtir, əmma bir əsər⁷ sadir olmıyur⁸. Eylə ki, çəkmənin nalını daşə vurır⁹, genə yapuşməq zahir olur¹⁰. Maqnis soñrə əsasının ağacı ilə daşı imtəhan edir, bir şey görə bilmir, əmma dəmirli ucını daşə toxuyəndə¹¹ onların biri-birinə yapuşməqinə daxi də heyrətlənir. Maqnis daşə diqqət ilə baxub onun dəmirə çox oxşa-

1 Görürlər – bax: haşiyə *görürsənmi* I hissə, səh. 41.

2 Təbaqə-təbaqə – lay-lay, təbəqə-təbəqə.

3 Jest – tənəkə, ağ dəmir, təbəqə dəmir (rus dilindən: жесть).

4 Ahənrüba – maqnit. L.N.Tolstoyun təmsilidir («Магнит»).

5 Asiyayi-ğərbidə – Qərbi Asiyada.

6 İtir – bax: haşiyə *itirdi* I hissə, səh. 37.

7 Əsər – burada: təsir.

8 Sadir olmıyur – əmələ gəlmir.

9 Vurur – vurur. Burada və II hissənin 102 və 166-cı səhifələrində bu (*vav* ilə *rey* arasında *vav* verilməyən, iki *rey* arasında *yey* verilən) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 96-cı səhifəsində (*vav* ilə *rey* və iki *rey* arasında *vav* verilən) *vurur* (o cümlədən, II hissənin 140-cı səhifəsində *vururlər*), II hissənin 141-ci səhifəsində *urur* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

10 Zahir olur – burada: baş verir.

11 Toxuyəndə – toxuyanda, burada: toxunduranda.

مقنی ملاحظه ایلدی و بر نچه پارچه همان داشلردن
کوتوروب ایوه کتوردی . اول زماندن مذکور داش
ماقنیطس (آهنربا) اسمایله مشهور اولدی .

-** (اوردک بالق و قرخ ایاغ) **-

یولداشلقده کر اولمیه اتفاق
امرلر یریمز اولونار نفاق
دوز کتورمز اهل نفاق ایشلری
آغریار باشلاری سینار دیشلری
سویلیوب بر بالق قرخ ایاغ اوردک
بر آرابه یوکی چکمه کیدک
کلوب اونلار اونه اوزارین قوشوب
هربری برسسته باشلیوب دوشوب
الدن دوشوب قابوق قویوب هر اوچی
هربری برسسته ویررکن کوچی
بالق سویه چکوب اوردک هوایه
قرخ ایاغ کروییه دوشوبلر وایه
اذیت چکدیلر اونلار اوراده
کیتمیوب آرابه قالب آرابه
آرابنی چکدیلر چوخ آسان
اگر اونلار اولمسیدی پریشان
دوغرو درکه ضرر دکر نفاقدن

məqini mülahizə etdi və bir neçə parçə həman daşlərdən götürüb evə gətirdi. Ol zəmandan məzkur daş maqnitis (ahənürbə) ismi ilə məşhur oldı.

Ördək, balıq və qırxəyağ¹

Yoldaşlıqdə gər olmiyə ittifaq²,

Əmrlər yeriməz, olunar nifaq³.

Düz gətürməz əhli-nifaq⁴ işləri,

Ağruyar⁵ başları, sınar dişləri.

Söyliyüb bir balıq, qırxəyağ, ördək,

Bir arabə⁶ yükü çəkməgə gedək.

Gəlüb onlar onə özlərin qoşub,

Hər biri bir səmtə başlıyub düşüb.

Əldən düşüb, qabuq qoyub hər üçü,

Hər biri bir səmtə verərkən gücü.

Balıq suyə çəküb, ördək həvayə,

Qırxəyağ gerüyə, düşüblər vayə⁷.

Əziyyət çəkдилər onlar oradə,

Getmiyüb arabə, qalub aradə.

Arabəni⁸ çəkərdilər çox asan,

Əgər onlar olməseydi pərişan⁹.

Doğrudur ki, zərər dəgər nifaqdən,

1 Ördək, balıq və qırxəyağ – İ.A.Krıllovun «Лебедь, Щука и Пар» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradaği tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, sifr № 37409, səh. 33) bu tərcümə «Ördək, balıq və xərçəng» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 149, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 115–116).

2 İttifaq – birlik, həmrəylik.

3 Nifaq – ziddiyyət, ikitirəlik.

4 Əhli-nifaq – çəkişənlərin, ikitirəlik salanların, nifaq əhlinin.

5 Ağruyar – ağrıyar. II hissənin 149-cu səhifəsində *rey* ilə *yey* arasında *vav* verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Arabə – araba. Bu səhifədə hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 169-cu səhifəsində *arabə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

7 Vayə – müsibətə, işə, vaya.

8 Arabəni – arabanı. II hissənin 159-cu səhifəsində *arabanı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

9 Pərişan – dağınıq.

منفعت کلجک هر اتفاقدن
قراداغی

﴿﴾ پالد آغاجی و فندق آغاجی ﴿﴾

میشهده پالد آغاجیندن بردانه پالد فندقگ دیبینه
دوشدی . فندق آغاجی پالد آغاجینه دیدی: مکر اوز
آلتگده یر آزدرکه پالدیگی منم آلتیمه سالیرسن
بوراده منم اوز بوداغلاریم چتین لکایله سفشر و حتی
یرسزلکدن اوز میوه می خله باغشلیورم . پالد بونگ
جوابنده دیدی: من دنیاده ایکی یوز ایل عمرایدیرم
و مندن تورین پالد جقازده کنه او قدر مدت باقی قالیر.
فندق آغاجی پالدگ سوزینه اجقلانوب غیظه اوڭا
دیدی: ایندیکه بیله اولدی پس من سنگ پالدگی کو-
لکمگ آلتینده کور بجه اوچ کونه دک تلف ایلرم . پالد
فندق عضبلنمکینه اصلا محل قویمدی . پالد بر آن
مدتدن صئره چاتلیوب جوجروب کوک سالدی و زوغ
آتدی . فندق آغاجی نه قدر جدجه ایلدیسه اونو
قویمسون اما برزاد باچارمدی . پالد کون کوندن
قالخوب فندقگ کولکه سینده یکلدی . یوز ایل چکمدیکه
فندق آغاجی قوریدی ترک اولدی اما پالد شاخ بو-
داغلانوب عادتی آغاج اولدی .

Mənfəət gələcək hər ittifaqdən¹.

Qəradaği

Palıd ağacı və fındıq ağacı²

Məşədə palıd ağacından bir danə palıd fındıqın dibinə düşdi. Fındıq ağacı palıd ağacına dedi: «Məgər öz altındə yer azdur ki, palıdını mənim altımə salırsən? Buradə mənim öz budağlarım çətinlik ilə sığışır və həтта yersizlikdən³ öz meyvəmi xəlqə bağışlıyurəm». Palıd bunun cəvabındə dedi: «Mən dünyədə iki yüz il ömr edirəm və məndən törüyən palıdcıqaz⁴ də genə o qədər müddət baqi qalır⁵». Fındıq ağacı palıdın sözinə acıqlanub ğeyzlə⁶ ona dedi: «İndi ki, beylə oldı, pəs mən səniñ palıdını kölgəmiñ altındə gör necə üç günədək tələf eylərəm». Palıd fındıqın ğəzəblənməginə⁷ əsla⁸ məhəl qoymadı. Palıd bir az müddətdən sonrə çatlıyub, cücərüb kök saldı və zoğ⁹ atdı. Fındıq ağacı nə qədər cidd-cəhd eylədisə onı qoyməsün, amma bir zad bacarmədi. Palıd günigündən qalxub fındıqın kölgəsində yekəldi. Yüz il çəkmədi ki, fındıq ağacı qurıdı tərki¹⁰ oldı, əmma palıd şax¹¹ budağlanub adəti¹² ağac oldı.

1 İttifaqdən – birlikdən, həmrəylikdən, ittifaqdan.

2 Palıd ağacı və fındıq ağacı – L.N.Tolstoyun təmsilidir («Дуб и орешник»).

3 Yersizlikdən – yer azlığından.

4 Palıdcıqaz – kiçik palıd ağacı.

5 Baqi qalır – burada: ömür sürür, yaşayır.

6 Ğeyzlə – bax: haşiyə *ğeyz ilə* I hissə, səh. 46.

7 Ğəzəblənməginə – mətndə *ğeyn* nöqtəsiz yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

8 Əsla – heç, qətiyyən.

9 Zoğ – ağacda və başqa bitkilərdə yenicə cücərən göy qabıqlı incə budaqların hər biri, pöhrə.

10 Tərki – burada: məhv.

11 Şax – burada: dik, şax.

12 Adəti – burada: öz təbiətinə uyğun.

مثلر: آغاچ بار ویرنده باشینی آشاغہ دوتار .
 پس دمیردن قلیج اولماز . میشہ چقال سز اولماز .
 قزل کومشی صراف بیلر .

تاپماجہ : (۴۱) بر دامم وار تک درکلو. (۴۲) سویہ
 کیرر لیلنر سون چیخار دیلنر. (۴۳) قویروقی ایله
 سو ایچر دیهدیکی ایله بالالار .

یاگلتماج : بو مس نہ پس مس ایمش بو مس
 کاشان مسی ایمش .

هفته کونلری و کیچه کوندوزنگ حصه لری

هفته کونلری : شنبه، بازار (یکشنبه) بازار ايرتسی
 صال (تک یا خاض کونسی) چهارشنبه،
 پنجشنبه یا جمعه آخسامی، جمعه .

کیچه کوندوزنگ حصه لری : سحر، آخسام، کون اورتا،
 ایکندی، یاریکیچه .

سحر نه اولور؟ کون قالحیر ایشق اولور . قوشلار
 اویانیر اوخویور اوچیر و اوزلری ایچون یم
 آختاریر خلق دوروب کینیر دستمان آلوب
 نماز قیلیر چای ایچیر چورک ییسور ایشه

Məsəllər: Ağac bar verəndə başını aşağı dutar. Pas¹ dəmirdən qılıc olmaz. Meşə çəqqalsız olmaz. Qızıl-gümişi sərraf bilər.

Tapmacə: 41) Bir damım var, tək dirəklü. 42) Suyə girər lillənər, sudən çıxar dillənər. 43) Quyruqı ilə su içər, dimdigi ilə balalar.

Yağıltmac: Bu mis nə pis mis imiş, bu mis Kaşan² misiymiş.

Həftə günləri və gecə-gündüziñ hissələri³

Həftə günləri: şənbə, bazar (yekşənbə⁴), bazar ertəsi, sal⁵ (tək, ya xas⁶ günü), çərşənbə⁷, pəncşənbə⁸, ya cüm'ə axşamı, cüm'ə.

Gecə⁹-gündüziñ hissələri: səhər, axşam, günorta, ikindi¹⁰, yarıgecə¹¹.

Səhər nə olur? Gün qalxır, işıq olur. Quşlar oyanır oxuyur, uçır¹² və özləri için yem axtarır. Xəlv durub geyinir, dəstəmaz¹³ alub nəmaz qılır. Çay içir, çörək yeyür, işə

---

1 Pas – mətndə səhvən *pəs* yazılıb.

2 Kaşan – İranda şəhər.

3 Həftə günləri və gecə-gündüziñ hissələri – mündəricatda XIV dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

4 Yekşənbə – müsəlman təqvimi ilə həftənin ikinci, hal-hazırda yeddinci günü, bazar günü, yekşənbə.

5 Sal – müsəlman təqvimi ilə həftənin dördüncü, hal-hazırda ikinci günü, tək günü, xas günü, seşənbə, çərşənbə axşamı.

6 Xas – müsəlman təqvimi ilə həftənin dördüncü, hal-hazırda ikinci günü, tək günü, seşənbə, xas günü, çərşənbə axşamı. *Sad* əvəzinə *zad* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

7 Çərşənbə – müsəlman təqvimi ilə həftənin beşinçi, hal-hazırda üçüncü günü, çərşənbə.

8 Pəncşənbə – müsəlman təqvimi ilə həftənin altıncı, hal-hazırda dördüncü günü, pəncşənbə, cümə axşamı günü.

9 Gecə – mətndə *c* əvəzinə *ç* işlənilib.

10 İkinci – günün günorta ilə axşam arasındakı, günbatana yaxın hissəsi.

11 Yarıgecə – gecənin yarısı.

12 Uçır – uçur. Bax: haşiyə *uçurəm* I hissə, səh. 44.

13 Dəstəmaz – namazdan əvvəl xüsusi qayda ilə yuyunma və su çəkmə ayini.

- کیدیر . اوشاقلار هکبهنی کوتوروب مکتبه بیدیرلر .
- دونن سحر نه اولور ایدی ؟ کون قالخیر ایدی . . .
- صبح سحر نه اوله چاق ؟ کون قالخاجاق . . .
- دونن سحر نه اولدی ؟ کون قالخدی . . .
- صبح سحر نه اولار ؟ کون قالخار ایشق اولار .

- ❁❁ (بر آما آغاجینڭ حکایه سی) ❁❁ -

میشه نه بر جر آما آغاجی یتمشدی . پایزده اوندن بر آما دوشدی . قوشلار اونى دیمدیکلیوب بینده برجه دانه تخم یره ساخلوب قالدی . او تمام قیش قارڭ آلتینده قالوب بهار اولجق توپراڭد آلتینه کوک آتوب اوسته بر جفت زوغ بوراخدی و صڭره دوکملیوب پیراقلادی ، خلاصه بش ایڭ مدتده او بیوکوب آغاج اولدی .

یاز فصلی بر باغبانڭ نظری همان آما آغاجینه دوشدی باغبان اونى کوکندن چقارتدی . آما آغاجی بیله فکر ایلدیکی تا او ترک اولدی برده اونڭ آغاج اولمقی محالدر . اما باغبانڭ مرادی اوزکه ایدی : او آمانی دقتنن چقاردوب کتوردی باغینه و قوتلی یرده اگدی .

زمانیکه آلمانڭ کوکی یر دوتدی او باشلادی شادلو

gedir. Uşaqlar həgbəni¹ götürüb məktəbə gedirlər.

Dünən səhər nə olurdu? Gün qalxırdı...

Səbah səhər nə olacaq²? Gün qalxacaq...

Dünən səhər nə oldı? Gün qalxdı...

Səbah səhər nə olar? Gün qalxar, işıq olar...

Bir alma ağacının hekayəsi³

Məşədə bir cır⁴ alma ağacı bitmişdi⁵. Payızda ondən bir alma düşdi. Quşlar onu dimdikliyüb yeyəndə birçə danə tüxm yerə sancılıb qaldı. O, təmam qış qarın altında qalub, bəhar olcəq⁶ topraqın altınə kök atub üstə bir cüft zoğ buraxdı və sonrə dügməliyüb⁷ yəpraqladı, xülasə, beş ilin müddətində o böyügüb ağac oldı.

Yaz fəsli bir bağbanın nəzəri həman alma ağacınə düşdi. Bağban onu kökindən⁸ çıxartdı. Alma ağacı beylə fikr eylədi ki⁹, ta o tərkd oldı¹⁰, bir də onun ağac olməqi məhaldur. Əmma bağbanın müradı özgə idi: o, almanı diqqətnən¹¹ çıxardub gətürdi bağınə və qüvvətli yerdə əkdı.

Zəmani ki¹², almanın¹³ köki yer dutdı¹⁴, o başladı şadlıq

1 Həgbəni – çiyindən aşırılan kiçik xurcunu, heybəni.

2 Olacaq – olacaq. Bax: haşiyə *olacaq* I hissə, səh. 62.

3 Bir alma ağacının hekayəsi – K.D.Üşinskinin «История одной яблоньки» adlı nağılının (К.Д.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 194: *Росла в лесу дикая яблоня, осенью упало с неё кислое яблоко. Птицы склевали яблоко, поклевали и зёрнышки. Одно зёрнышко спряталось в землю и осталось. Зимой пролежало зёрнышко под снегом, а весной, когда солнышко пригрело мокрую землю, зерно стало прорастать: пустило вниз корешок, а сверху выгнало два первых листика. Из промеж листочков выбежал стебелёк с почкой, а из почки, наверху, выжили зелёные листики. Почка за почкой, листик за листиком, веточка за веточкой – и лет через пять хорошенькая яблонька стояла на том месте, где упало зёрнышко. Пришёл в лес садовник с заступом, увидал яблоньку и говорит: «Вот хорошее деревцо, оно мне пригодится». Задрожала яблонька, когда садовник стал её выкапывать, и думает: «Пропала я совсем!» Но садовник выкопал яблоньку осторожно, корешков не повредил, перенёс её в сад и посадил в хорошую землю. Загордилась яблонька в саду: «Должно быть, я редкое дерево, – думает она, – когда меня из лесу в сад перенесли», – и свысока поглядывает вокруг на некрасивые пенёчки, завязанные тряпочками; не знала она, что попала в школу. На другой год пришёл садовник с кривым ножом и стал яблоньку резать. Задрожала яблонька и думает: «Ну, теперь-то я совсем пропала». Срезал садовник всю зелёную зёрнышко деревца, оставил один пенёк, да и тот ещё расцепил сверху; в трещину воткнул садовник молодой побег от хорошей яблони; закрыл рану замазкой, обвязал тряпочкой, обставил новую прищепку колышками и ушёл. Прихворнула яблонька; но была она молода и сильна, скоро поправилась и срослась с чужой веточкой. Пьёт веточка соки сильной яблоньки и растёт быстро: выкидывает почку за почкой, лист за листком, выгоняет побег за побегом, веточку за веточкой, и года через три зацвело деревцо бело-розовыми душистыми цветами. Опали бело-розовые лепестки, и на их месте появилась зелёная завязь, а к осени из завязи сделались яблоки; да уж не дикие кислицы, а большие, румяные, сладкие, рассыпчатые! И такая-то хорошенькая удалась яблонька, что из других садов приходили брать от неё побеги для прищепки» tərçüməsidir.*

4 Cır – insan əli ilə deyil, təbii şəraitdə, öz-özünə bitən.

5 Bitmişdi – *bey* əvəzinə *yey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

6 Olcəq – burada: gələndə.

7 Dügməliyüb – burada: qönçələnib, açılıb.

8 Kökindən – kökündən. Bax: haşiyə *kökindən* II hissə, səh. 69.

9 Eylədi ki – etdi ki. *Hayi-həvvəz* əvəzinə *yey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

10 Ta o tərkd oldı – artıq o məhv oldu.

11 Diqqətnən – diqqətlə. II hissənin 46, 77, 135 və 147-ci səhifələrində *diqqət ilə*, 56-cı səhifəsində isə *diqqətiylə* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.

12 Zəmani ki – elə ki, o vaxt ki, o zaman ki.

13 Almanın – almanın. Burada və II hissənin 106-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 82-ci səhifəsində *almanın* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

14 Yer dutdı – inkişaf etdi, yer tutdu.

ایلمکه : بر کون دورت اطرافینه کوز یتوروب کوردیکه
بو باغده کی آغا جلا رگ چوخسینگ باشی کسک وسار قلی
در . یوله اشلا رینی و قونشولارینی هر دم بو صفتده
کورنده اوزینگ قندینه پیراقینه باخوب شاد و خرم اولار .
سی و بیله خیال ایدردیکه دنیا ده اوندن قشنگ آغا ج
از تاپلار .

ایکمچی سنه کنه یاز فصلی باغبان دهره نی کوتو .
روب مذکور آلهانی لوله دن یوخاری اصولنن کسدی .
بی نوا آلهانگ جانینه تتره مک دوشدی چونکه خیال
ایلیوردیکه آخر کونیدر . باغبان آلهما آغا جینگ باشینی
ورندن صئره کسدیکی یری یاروب جنس آلهما آغا جیندن
بر قلم کسوب یاریقه ساچدی و صئره خمیر قویوب
اسکی ایله ساریدی . آلهما آغا جی اوزینگ جالاقینه و
باشینگ ساریقینه باخوب زیاده غصه نردی . بر از وقت
چکمدیکه جالاق دوتوب بتشدی و درت بش ایلگ
عرضینده چوخ اعلا آلهما آغا جلا ریندن بریسی اولدی
حتی بر مرتبه ده شیرین و کورک آلهما کتوردیکه سایر
باغلاردن کلوب اوندن جالاق ایچون قلمه اپارردیلر .

- ❀ (آیی و باغبان) ❀ -

بر باغبان تمام ع-رینی صرف ایدوب بر باغ بنا
ایتمشدیکه لطافت و طراوتده مثلی یوخ ایسدی وهر

eyləməgə. Bir gün dörd ətrafınə göz yetürüb gördi ki, bu bağdəki ağacların çoxısının başı kəsik və sarıqlıdır. Yoldaşlarını və qonşularını hərdəm bu sifətdə görəndə özünün qənədinə¹, yəpraqınə baxub şadü xürrəm² olardı və beylə xəyal edərdi³ ki, dünyadə ondən qəşəng ağac az tapular.

İkimci sənə genə yaz fəsli bağban dəhrəni götürüb məzkur almanı lülədən⁴ yuxarı üsulnən⁵ kəsdi. Binəva əlmanın⁶ canınə titrəmək düşdi, çünki xəyal eyliyürdi ki, axır⁷ günüdür. Bağban alma ağacının başını vurəndən sonrə kəsdiği yeri yarub cins alma ağacındən bir qələm kəsüb yarıqə⁸ sançdı⁹ və sonrə xəmir qoyub əski ilə sarıdı. Əlma¹⁰ əğacı¹¹ özünün calaqınə və başınınə sarıqınə baxub ziyadə güssələnirdi. Bir az vəqt çəkmədi ki, calaq dutub bitişdi və dörd¹²-beş ilin ərzində çox ə'la əlma əğaclarındən¹³ birisi oldı. Hətta bir mərtəbə də¹⁴ şirin və kövrək alma gətürdi ki, sayir bağlardən gəlüb ondən calaq için qələmə apardılar.

Ayı və bağban¹⁵

Bir bağban təmām ömrini sərf edüb bir bağ bina etmişdi¹⁶ ki, lətafət¹⁷ və tərəvətdə misli yox idi və hər

1 Qənədinə – burada: aqol-budağına.

2 Şadü xürrəm – bax: *şadü xürrəm* II hissə, səh. 19.

3 Edərdi – burada və II hissənin 146 və 150-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 130 və 158-ci səhifələrində *eylərdi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

4 Lülədən – gövdədən.

5 Üsulnən – burada: qaydası ilə.

6 Əlmanın – almanın. Bax: haşiyə *əlmanın* II hissə, səh. 81.

7 Axır – sonuncu.

8 Yarıqə – yarılmış yerə.

9 Sançdı – sancdı. Bax: haşiyə *sancdı* I hissə, səh. 82.

10 Əlma – alma. Bax: haşiyə *alma* I hissə, səh. 10.

11 Əğacı – ağacı. Bax: haşiyə *ağac* I hissə, səh. 22.

12 Dörd – dörd. *Dal* ilə *rey* arasında *vav* getməyib (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

13 Əğaclarındən – ağaclarından. Bax: haşiyə *ağac* I hissə, səh. 22.

14 Bir mərtəbə də – bir dərəcə də, bir qədər də.

15 Ayı və bağban – Jan de Lafontenin (1621–1695) təmsili əsasında.

16 Bina etmişdi – burada: salmışdı.

17 Lətafət – incəlik, gözəllik, lətiflik.

جوړه میوه لردن و معطر اولان کلردن اونده موجود ایدی . باغبان بمرتبه ده اول باغه میل و محبت باغلا- مشدیکه کیجه و کوندوز اهل و عیالندن آیریلوب انجق تک و تنها اونده روزگار کیچریردی . برکون یالقوز- لقندن تنکه کلوب کز مکه چخدی . برآییه راست کلوب اونگ ایله دوستلق بناسینی قویوب توقع ایله باغینه کتوردی . باغبان همیشه ایشدن خلاص اولانده اونگ ایله صحبتته مشغول اولاردی و یاتان وقتده آیی دخی اونگ باشینگ اوسته دوروب مه-ربانلق نن چپین لری قوولیوردی . برکون باغبان یاتانده اونگ باشینه افراط چوخ چپین یغلدی . آیی نه قدر سعی ایلدیسه اولا- ری رد ایلمک باچارمدی . آخرده غیظه کلوب میلچکری اولدرمک قصدیله بر اغر داشی کوتوروب باغبانگ باشینده کی چپین لرگ اوسته سالدی . حیواتگ بو جوړه اخلاصی اونلاره هیچ بر ضرر یتورمدی اما مهربان اولان یولده اشینگ باشینی ازدی .

مثال: دلی دوستدن عقلی دشمن یاخشیدر .

- ❁❁ (کسکنار) ❁❁ -

بر ملکه ارگ انبارینده چوخ بوغده اسی واریدی . بر سچان انباره یول تاپوب بوغده ایه ضرر یتوریردی . حتی بوغده انی انبارده بول کوروب یولده اشلرینه ده خبر

cürə meyvələrdən və müəttər olan güllərdən ondə mövcud idi. Bağban bir mərtəbədə¹ ol bağə meyl və məhəbbət bağlamışdı ki, gecə və gündüz əhlü əyalından ayrılıb əncəq tək və tənha ondə ruzgar keçürirdi. Bir gün yalquzluqından tənğə gəlüb gəzməgə çıxdı. Bir ayıyə rast gəlüb onınlə dostluq binasını qoyub təvəqqe'lə bağınə gətürdi. Bağban həmişə işdən xilas olandə onınlə söhbətə məşğul olardı və yatan vəqtdə ayı dəxi onı başının üstə durub mehribanlıqnən çibinləri qovliyurdu. Bir gün bağban yatandə onı başınə ifrat çox çibin yığıldı. Ayı nə qədər sə'y eylədisə, oları² rədd eyləmək bacarmədi. Axırdə gəyzə gəlüb milçəkləri öldürmək qəsdilə bir ağır daşı götürüb bağbanın başındəki çibinlərinə üstə saldı. Heyvanın³ bu cürə ixlası⁴ onlarə heç bir zərər yetürmədi, amma mehriban olan yoldaşının başını əzdi.

Misal: Dəli dostdən əqilli⁵ düşmən yaxşıdır.

Kəsəgənlər⁶

Bir mülkədarın anbarındə çox buğdası varıydı. Bir siçan anbarə⁷ yol tapub buğdayə zərər yetürirdi. Hətta buğdanı anbardə bol görüb yoldaşlərinə də xəbər

1 Bir mərtəbədə – o dərəcədə, o qədər.

2 Oları – onları. Bax: haşiyə *onları* II hissə, səh. 46.

3 Heyvanın – heyvanın. *Nun* əvəzinə *tey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).

4 İxlası – səmimiyyəti, sədaqəti.

5 Əqilli – ağıllı. Burada və II hissənin 156-cı səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 155-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *əqillü* rast gəlinir.

6 Kəsəgənlər – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Мышь под анбаром*»).

7 Anbarə – anbara. II hissənin 84, 90 və 114-cü səhifələrində *ənbərə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *anbardur* I hissə, səh. 6.

ویردی . کسکنلر دخی انباره کلوب . تعظیم ایله اول
 سچانگ الینی و ایاغینی اوپوب اوزلرینه رئیس ایلدیلر .
 مدت متمادی همان انبارده عیش وعیشرته مشغول اولوب
 کونلرینی کیچر دیردیلر . برکون صاحبی انباره کلوب
 ملاحظه ایدنده سچانلار وردیقی ضروری درک ایدوب
 بوغدانی غیری یره داشتدی . کسکنلر اادتارینه کوره
 انباره کیروب بوغدان حبهده کورمدیلر . صغره
 رئیس لرینه هیچبری احترام ایلمیوب هررسی برسیمته
 یوز قویوب کیتدیلر .

مثال : باغده اریک وار ایدی، سلام علیک وار
 ایدی، باغدن اریک قوتاردی، سلام علیک قوتاردی .

﴿﴾ (دورت فصلگ عنوانی) ﴿﴾ ×

یارادیجی آچوب سخاوت الین
 قویوبدر ذکر ایچون یارانمش دبلین
 اودی سویی هم توپراقی وهوانی
 یارادوب تحتنده قویوب امکانی
 بهاری پاییزی یایی هم قیشی
 بودورت فصلگ طبعنجه در هر ایشی
 مختلف صورتده حیوان یارادوب
 بیتنی ویتتمزی حیران یارادوب

verdi. Kəsəgənlər dəxi ənbarə gəlüb tə'zim ilə¹ ol siçanın əlini² və əyağını öpüb özlərinə rəis eylədilər. Müddəti-mütəmadi³ həman ənbarədə eyş və işrətə məşğul olub günlərini keçürdirdilər. Bir gün sahibi ənbarə gəlüb mülahizə edəndə, siçanlar vurdıqı zərəri dərk edüb buğdanı geyri yerə daşıtdı. Kəsəgənlər adətlərinə görə ənbarə girüb buğdadən həbbə⁴ də görmədilər. Sonrə rəislərinə heç biri ehtiram eyləmiyüb⁵ hərəsi bir səmtə yüz⁶ qoyub getdilər.

Misal: Bağdə ərik var idi, səlam-əleyk var idi, bağdən ərik qutardı⁷, səlam-əleyk qutardı.

Dört fəslin ünvanı⁸

Yaradıcı⁹ aqub səxavət əlin,
Qoyubdur zikr için¹⁰ yaranmış dilin.

Odı, suyu, həm topraqı, həvani
Yaradub təhtində¹¹, qoyub imkani.

Bəharı, payızı, yayı, həm qışı¹²,
Bu dörd fəslin təb'incədür¹³ hər işi.

Müxtəlif surətdə heyvan yaradub,
Beytini¹⁴, beytmizi¹⁵ heyran yaradub.

1 Tə'zim ilə – ehtiramla, baş əymə ilə, təzimlə.

2 Əlini – bu səhifədə fərqli yazılış formasına *əlin* rast gəlinir.

3 Müddəti-mütəmadi – uzun müddət.

4 Həbbə – dən, dənə.

5 Eyləmiyüb – etməyib. Burada və II hissənin 93 və 158-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 150-ci səhifəsində *etmiyüb* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Yüz – üz.

7 Qutardı – qurtardı. Bu cür yazılış forması bu səhifədə iki dəfə işlənib. Bax: haşiyyə *qurtarub* I hissə, səh. 35.

8 Dört fəslin ünvanı – Həsənəliyə xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») hazırkı variantdan bir qədər geniş variantlar verilir.

9 Yaradıcı – Allah-taala.

10 Zikr için – adının çəkilməsi üçün, dua üçün.

11 Təhtində – burada: Yer üzündə.

12 Qışı – qışı. Burada və II hissənin 115 və 119-cu səhifələrində vəzn xatirinə bu şəkildə oxunur.

13 Təb'incədür – təbiətinə uyğundur.

14 Beytini – evini. Mətnə *beytini* sözündən sonrakı *və vergül* olaraq qeydə alınıb.

15 Beytimizi – evimizi.

یارادوب عالم و آدم حوانی
 دیوبدر هر بره بر منی تانی
 پیغمبر کوندروب اوزین آندروب
 امر و نهین سرین خلقه قاندروب
 قراداغی

—*— (کونلر و کیجه لر) *—

پایده کونلر اوزون اولور کیجه لر کودک، اما قیشه
 کیجه لر اوزون اولور کونلر قصه، بزم طرفلرده قیشگ
 ودشمکی منحصردر ساوق اولمقه . اوسبیدندرکه بزلده
 قیش همیشه بروقتده اولمیور گاه تیز اولور گاه کیچ .
 تقویمه کوره قیش دیقابر آینده داخل اولور، دیقابرگ
 اونینه جن کیجه آرتیر کوندوز اسکیلر . کونلردن محض
 کودکی، کیجه لردن اگ اوزونی دیقابرگ اوننده اولور، صکره
 کیجه لر یواش یواش کوده لیر و کونلرده اوزانیر . مارتگ
 دوقوزنده عید نوروز اولانده کیجه کوندز کلوب برا
 برلشیر و یازده آچیلیر چمنلر میشه لر داغلار یاشل .
 لنوب انسانه حیوانه فرح ویریر . نوروزدن اویانه کنه
 کونلر آرتیر . ایونگ اونینه چوخ اوزون و ایستی
 کون اولور، پایده کون آزالیر کیجه اوزانیر . سنتبرگ
 دوقوزنده کلوب برابرلشیر مارت آینده کی کمی، اولدن

Yaradub aləmi Adəmi Həvvanı¹,

Deyübdür hər birə: «Bir məni tanı!»

Peyğəmbər göndərüb, özin andırub²,
Əmrü nəhyin³ sirrini xəlfə qandırub⁴.

Qəradağı

Günlər və gecələr

Yayda günlər uzun olur, gecələr gödək, əmma qışda gecələr uzun olur, günlər qısə. Bizim tərəflərdə qışıq düşməgi⁵ münhəsirdür⁶ savuq olmaqə. O səbəbdəndür ki, bizlərdə qış həmişə bir vəqtdə olmyur, gah tez olur, gah gec. Təqvimə görə qış deqabr⁷ ayında daxil olur. Deqabrın onınəcən⁸ gecə artır⁹, gündüz əskilir¹⁰. Günlərdən məhz gödəgi, gecələrdən əy uzunı deqabrın onında olur. Sonrə gecələr yəvaş-yəvaş gödəlir¹¹ və günlər də uzanır. Martın doqquzında¹² eydi-Novruz¹³ olandə gecə-gündüz gəlüb bərabərləşir¹⁴ və yazda açılır¹⁵ çəmənlər, meşələr, dağlar yaşillənüb¹⁶ insanə, heyvanə fərəh verir. Novruzdan o yanə genə günlər artır. İyunun onında¹⁷ çox uzun və isti gün olur. Yayda gün azalır¹⁸, gecə uzanır. Sentyabrın¹⁹ doqquzında²⁰ gəlüb bərabərləşir, mart ayındəki kimi. Ondən²¹

-
- 1 Adəmi Həvvanı – Adəm və Həvvanı (Adəm – Allah-taalanın yer üzündə yaratdığı ilk insan; ilk peyğəmbər, Həvva – Adəmin arvadı, bəşəriyyətin ulu nənəsi; Adəmi – məndə sonuncu *vav* hərfi yazılmayıb).
  - 2 Andırub – burada: tanıtdırub.
  - 3 Əmrü nəhyin – icazə verilmiş və qadağan olunmuş şeylərin.
  - 4 Qandırub – burada: açıb, çətdirub.
  - 5 Düşməgi – düşməyi. *Dal* ilə *şin* arasında *vav* getməyib (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib). *Dal* hərfindən qabaq *vav* hərfi yazılıb.
  - 6 Münhəsirdür – burada: bağlıdır, asılıdır.
  - 7 Deqabr – dekabr.
  - 8 Deqabrın onınəcən – dekabrın iyirmi ikisinədək.
  - 9 Artır – bax: haşiyə *artur* I hissə, səh. 52 və haşiyə *artırar* I hissə, səh. 27.
  - 10 Əskilir – II hissənin 89-cu səhifəsində *əskilür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 11 Gödəlir – bax: haşiyə *gödəlür* I hissə, səh. 59.
  - 12 Martın doqquzında – martın iyirmi birində.
  - 13 Eydi-Novruz – Novruz bayramı.
  - 14 Bərabərləşir – bu səhifədə hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 89-cu səhifəsində *bərabərləşür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 15 Açılır – burada və II hissənin 88-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 96-cı səhifəsində *açılur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 16 Yaşillənüb – yaşillənib. Bax: haşiyə *yaşillənubdur* I hissə, səh. 40.
  - 17 İyunun onında – iyunun iyirmi ikisində.
  - 18 Azalır – II hissənin 89 və 103-cü səhifələrində *azalur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 19 Sentyabrın – sentyabrın. II hissənin 89-cu səhifəsində *sentyabrın* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 20 Sentyabrın doqquzunda – sentyabrın iyirmi birində.
  - 21 Ondən – burada: ondan sonra.

پایز فصلی دوشیر، خزائگ یلی اسیر کلی سنبلو اغا-
جلارگ پیراقنی پامال ایدیر .

بویرارده سرت ساوق اولمیور و قارده تز اریور
اما شمال طرفه کیتدکجه ساوق افراط ارتیر وکونلرده
کوده لیر . روس ولایتینگ پایتختی اولان، پطربورغده
قیشگ کونی التی ساعت کیچه سی اون سکز ساعت
کوندزی اولور . پطربورغدن داخیده شمالرق یرلر
وارکه ایل مدام قاری و بوزی اریمیوب تل آتلوب
بو ایلدن او ایله قالیر. هرگاه یوزیمدی قبله یه دوتوب
روانه اولساق، کیتدکجه فباقمز ایستیه چخار حتی ایله
مکانلره چاتارکله اوراده قیش اولماز مثلا عربستان
ولایتی کمی و اوندن جنوبرق یرلر وارکه عربستانده
ایستورده همیشه کیچه سی کوندوزی برابر در . بو
آخرده ذکر اولان یرلردن اویناه جنوبه طرف کیتدکجه
ساوق اولور و آخرده ایله یره چاتارکله اورادن قار
قرینه لر ایله اسکیک اولماز بجه که مالمدن اولمیور.

-* (یواش کیدن اوزاق کیدر) *

بر کونلری برنفر دوه وطنیندن چیخوب غیری یره
سفر ایدردی . یولده برجیران اوگا راست کلوب یولداش
اولدی لر . بر آز یول کیدندن صغره جیران دوهنگ آهسته

payız fəsli düşür¹, xəzanın yeli əsir güli, sünbüli, ağacların yəpraqını pamal² edir. Bu yerlərdə sərt savuq olmuyur və qar də tez əriyür, əmma şimal tərəfə getdikcə savuq ifrat artır və günlər də gödəlir. Rus vilayətinin³ paytəxti olan Peterburğdə⁴ qışın günü altı saat, gecəsi⁵ on səkkiz saat olur⁶. Peterburğdən daxi də şimalrəq⁷ yerlər var ki, il müdam⁸ qarı və buzı ərimiyüb təl atılıb⁹ bu ildən o ilə qalır. Hərgah yüzimizi¹⁰ qibləyə¹¹ dutub rəvanə olsa¹², getdikcə qəbaqımız¹³ istiyə çıxar, hətta eylə məkanlərə çataruq¹⁴ ki, oradə qış olmaz. Məsələn, Ərəbistan vilayəti kimi və ondən cənubrəq¹⁵ yerlər var ki, Ərəbistandən də istidür və həmişə gecəsi, gündüzi bərabərdür. Bu axırdə zikr olan yerlərdən o yanə – cənubə tərəf getdikcə savuq olur və axırdə eylə yerə çataruq ki, oradən qar qərinələr ilə¹⁶ əskik olmaz, necə ki, şimaldən¹⁷ olmuyur.

Yəvaş gedən uzaq gedər¹⁸

Bir günləri bir nəfər dəvə vətənindən çıxub geyri yerə səfər edirdi. Yoldə bir ceyran oña rast gəlüb yoldaş oldilər. Bir az yol gedəndən soñrə ceyran dəvənin ahəstə¹⁹

-
- 1 Düşür – düşür. Burada və II hissənin 88, 114, 118, 129 və 161-ci səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 89, 96, 102-103 və 114-cü səhifələrində *düşür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 Pamal – ayaq altında qalan.
  - 3 Rus vilayətinin – rus imperiyasının, Rusiyanın.
  - 4 Peterburğdə – Sankt-Peterburqda. 1712–1918-ci (1914-cü ildən Petroqrada) illərdə Sankt-Peterburq Rusiyanın paytaxtı olub.
  - 5 Gecəsi – mətndə *gecəsi* əvəzinə *geçəsi* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 6 Saat olur – saat olur. Mətndə *saat olur* əvəzinə *saat gündüzi olur* yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 7 Şimalrəq – daha şimal.
  - 8 İl müdam – ilboyu.
  - 9 Təl atılıb – təpələnib, təllənib.
  - 10 Yüzimizi – burada: üzümüzü.
  - 11 Qibləyə – burada: cənuba.
  - 12 Rəvanə olsa – yola düşsək.
  - 13 Qəbaqımız – qabağımız. Mətndə *qaf* əvəzinə *fey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin VIII səhifəsində düzəliş verilib).
  - 14 Çataruq – çatarıq. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.
  - 15 Cənubrəq – daha cənub.
  - 16 Qərinələr ilə – əsrlərlə.
  - 17 Şimaldən – şimaldan. Mətndə *şimaldən* əvəzinə *malımdən* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 18 Yəvaş gedən uzaq gedər – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb.
  - 19 Ahəstə – asta.

پريمکندن تنکانشوب رفيقنى دالیده قويوب اوتدی
 قباقه . دوه آرام ایله یولای کیدرایکن براوچوروم درهیه
 یتشوب جیرانی حرکتسز دوشمش کورنی . احوال
 پرسان اولاندن صغره جیران جواب ویردیکه من سندن
 آیریلوب جرنت ایله یللی کیدیردم، بودریه یتشدیکده
 اوزیهی ساخلیا بلمدم اوچدوم وقچم سندی . نوه جیرا
 نی دخی همان درده قويوب سلامتلق ایله مقصودینه
 چاندی .

مثلر : آخشام ایسه یات، صباح ایسه کیت . بوکونگ
 ایشینی صباحه قویمه . یاتانگ اویاقدن خبری اولماز .
 یاخشى کونه دوزمین یمان کونه هیچ دوزمز .

تایماجه : ۴۴) آغامگ بردونی وار قاندامق اولمز
 ایچی دولی اشرفیدر سانامق اولماز . ۴۵) بر طباق
 آله صباحه قالمه .

اینگ فصللری ایلار و بایراملار

اینگ فصللری : یاز یا بهار، یایی، پایر، قیش .
ایلار : محرم، صفر، ربیع الاول، ربیع الاخر، جمادی الاول،
 جمادی الاخر، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی القعدة

yeriməgindən təngləşüb¹ rəfiqini dalıdə qoyub ötdi qəbaqə. Dəvə aram ilə yolu gedərkən bir uçurum² dərəyə yetüşüb ceyranı hərəkətsiz düşmüş gördi. Əhvalpürsan olandən³ sonrə ceyran cəvab verdi ki, mən səndən ayrılıb cür'ət ilə yelli⁴ gedirdim, bu dərəyə yetişdikdə⁵ özimi saxlıya bilmədim, uçdum və qıçım sındı. Dəvə ceyranı dəxi həman dərədə qoyub səlamətliq ilə məqsudinə⁶ çatdı.

Məsəllər: Axşam isə⁷ yat, səbah isə⁸ get. Bu günün işini səbahə qoymə. Yatanın oyaqdən xəbəri olmaz. Yaxşı günə dözmİYən yəman günə heç dözməz.

Tapmacə: 44) Ağamın bir donı var qatdaməq olməz⁹, içi dolı əşrəfidür¹⁰ sanamaq¹¹ olmaz. 45) Bir təbaq alma, səbahə qalmə.

İlin fəsilləri, aylar və bayramlar¹²

İlin fəsilləri: yaz ya bəhar, yay, payız, qış.

Aylar: məhərrəm¹³, səfər¹⁴, rəbiüləvvəl¹⁵, rəbiülaxir¹⁶, cəmədiyələvvəl¹⁷, cəmədiyələxir¹⁸, rəcəb¹⁹, şə'ban²⁰, rəməzan²¹, şəvval²², zilqə'də²³,

-
- 1 Təngləşüb – burada: təngə gəlib.
  - 2 Uçurum – bax: haşiyə *uçurəm* I hissə, səh. 44.
  - 3 Əhvalpürsan olandən – əhvallaşandan, hal-əhval soruşandan.
  - 4 Yelli – sürətlə, bərk, iti.
  - 5 Yetüşdikdə – yetişdikdə. II hissənin 162-ci səhifəsində *yetişdikdə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 6 Məqsudinə – istəyinə, məqsədinə.
  - 7 Axşam isə – burada: axşamdırsa.
  - 8 Səbah isə – burada: səhədirse.
  - 9 Olməz – olmaz. Bax: haşiyə *olmaz* I hissə, səh. 13.
  - 10 Əşrəfidür – keçmişdə beş manatlıq qızıl puldur, əşrəfidir.
  - 11 Sanamaq – saymaq.
  - 12 İlin fəsilləri, aylar və bayramlar – mündəricatda XV dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
  - 13 Məhərrəm – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində birinci ayın adı.
  - 14 Səfər – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində ikinci ayın adı.
  - 15 Rəbiüləvvəl – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində üçüncü ayın adı.
  - 16 Rəbiülaxir – rəbi-düvvüm, ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində dördüncü ayın adı. *Bey* əvəzinə *yey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 17 Cəmədiyələvvəl – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində beşinci ayın adı, cəmədi-əvvəl, cəmədi-əzəl.
  - 18 Cəmədiyələxir – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində altıncı ayın adı, cəmədi-düvvüm.
  - 19 Rəcəb – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində yeddinci ayın adı.
  - 20 Şə'ban – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində səkkizinci ayın adı, şəban.
  - 21 Rəməzan – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində doqquzuncu ayın adı, orucluq ayı, ramazan.
  - 22 Şəvval – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində onuncu ayın adı.
  - 23 Zilqə'də – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində on birinci ayın adı, zilqədə.

ذی الحججه .

بایرام کونلری : اوروج بایرامی (یاعیدفطر) نوروز،
و قربان بایرامی. مولد نبی .

ایندی بهاردر : قار اریبور، اوت کوکریر، مال چخیر
اوتلامقه . چیچکگر اچیلیر. قارلانچ قایدیر،
اکینجی یر سوریر و تاخل سپیر . اعاجلار
یاپراقنیر . قویونه قرخین دوشیر .
اوتن یاز نه اولورایدی ؟ کلن بهار نه اولاجاق ؟
بلدر یاز نه اولدی ؟ کلن یاز نه اولار ؟

x (یاغشدن قورتاردم یغموره دوشدم) x

براکینچی دکرمانه دن آپاریردی . یولده چووالگ
دیشکندن برقدر دانه بسپهلندی . بوخالده بر سوری
کوکرچین یوله توکیلوب دوردیلهر دانهلری یمکه . بر
خروس کلوب کوکرچینلری قووسدی . اونلار کیدوب چا-
لاغانه عرض ایلدیلهر. چالان بولارغ شکایتنه یتشدی:
اول باشدن خروسی یدی صئرهده کوکرچینلری بربه
بر پارچه لادی .

zilhicə¹.

Bayram günləri: Oruc bayramı (ya eydi-Fitr), Novruz və Qurban bayramı, Mövludi-Nəbi².

İndi bəhardur: Qar əriyür, ot gögərir, mal çıxır³ otlaməqə, çiçəklər açılır, qırlanğıc⁴ qayıdır, əkinçi⁵ yer sürür və taxıl səpir. Ağaclar yapraqlənir, qoyunə qırxın⁶ düşür.

Ötən yaz nə olurdu? Gələn bəhar nə olacaq? Bildir yaz nə oldı? Gələn yaz nə olar?

Yağışdən qurtardım, yəğmurə düşdim⁷

Bir əkinçi dəgirmanə dən aparırdı. Yoldə çuvalı⁸ deşigindən bir qədər danə səpələndi. Bu haldə bir sürü gögərçin yolə tökilüb durdilər danələri yeməgə. Bir xorus gəlüb gögərçinləri qovdı. Onlar gedüb çalağanə ərz eylədilər. Çalağan buları⁹ şikayətinə yetüşdi: əvvəl başdən xorusı yedi, sonrə də gögərçinləri birbəbir parçələdi.

---

1 Zilhicə – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində on ikinci ayın adı.

2 Mövludi-Nəbi – Məhəmməd peyğəmbərin (s) doğum günü.

3 Çıxır – bax: haşiyə *çixur* I hissə, səh. 63.

4 Qırlanğıc – mətndə *qarlanğıc* yazılıb.

5 Əkinçi – mətndə *əkinçi* yazılıb.

6 Qırxın – qırxım, qoyunların qırxılma mövsümü.

7 Yağışdən qurtardım, yəğmurə düşdim – Məhəmməd Şərif Kaşif Şirazin (1593–1653) «*Əs-Sirac əl-Münir*» əsərində keçən mövzu əsasında.

8 Çuvalı – çuvalın. *Çim* ilə *vav* arasında ziyadə *vav* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

﴿﴿﴾ موسیٰ رگ ابتداسی ﴿﴿﴾

هاچان یای وپایز قیش و یاز اولور!
هاچان کیجه وکوندوز ارتور از اولور?
سکز کون مارتدن بر از زیاده
کیچنده یاز اولور دار دنیاده
کیجه کوندوز تفاوتده اولونور
کوندوز آرتیر کیجه اسکک بولونور
ایونگ اونی اولجاق یای کیریر
ایستی دکیر میوه لری یتوریر
یایده کون آزالور کیجه چوخلاشور
پایزه دک کلوب برابرلشور
سنتیایرگ دوقوزی پایز یتشور
اووقت آجالاردن یپراقلار دوشور
کیجه آرتیر کوندوز او وقت اسکیلور
اونده ده بر پاره تخم سپلور
آجاج چپراقلنور بیتنلر سولور
ایستی کیدیر ساوق کلور قیش اولور
دیقابر اونی قراداغی قیش کیریر
کیجه اسکک کوندوز آرتماقه دوریر

﴿﴿﴾ بالق و پشک ﴿﴿﴾

بر بالق ایسته دیکه سچان آوینه کیتسون. پشکدن

Mövsimlərin ibtidası¹

Haçan yayü payız², qışü yaz³ olur?

Haçan gecəvü gündüz⁴ artur, az olur?

Səkkiz gün martdən bir az ziyadə⁵

Keçəndə yaz olur dari-dünyadə⁶.

Gecə, gündüz təfavütdə olunur,

Gündüz artır, gecə əskik bulunur.

İyunun onı⁷ olcaq yay girir⁸,

İsti dəgir⁹, meyvələri yetürür.

Yaydə gün azalur¹⁰, gecə çoxlaşur¹¹,

Payızədək gəlüb bərabərleşür.

Sentyabrın¹² doqquzı¹³ payız yetüşür,

O vəqt ağaclardən yəpraqlar¹⁴ düşür¹⁵.

Gecə artır, gündüz o vəqt əskilür¹⁶,

Ondə də bir parə tuxm səpilür.

Ağac çıpraqlənür, bitənlər solur,

İsti gedir, savuq gəlür, qış olur.

Deqabr onı¹⁷, Qəradaği, qış girir

Gecə əskik, gündüz artmaqə durır.

Balıq və pişik¹⁸

Bir balıq istədi ki, siçan avınə getsün. Pişikdən

- 1 İbtidası – başlaması. Həsənəliyə xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*» hazırkı variantı yaxın variantları verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, sifr № 37409, səh. 13) bu şeir «*İlin fəsilləri*» adı ilə qeydə alınmış və fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 25, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 28-29).
- 2 Yayü payız – yay və payız.
- 3 Qışü yaz – qış və yaz.
- 4 Gecəvü gündüz – gecə və gündüz.
- 5 Səkkiz gün martdən bir az ziyadə – martın səkkizi-doqquzu, yeni təqvimlə martın iyirmisi-iyirmi biri.
- 6 Dari-dünyadə – bu dünyada, burada: Yer kürəsində.
- 7 İyunun onı – iyunun iyirmi ikisi. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») *İyunun doqquzu* işlənir.
- 8 Girir – bu və II hissənin 119-cu səhifəsində (*girirlər*) hazırkı (iki *rey* arasında *yey* verilən) yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 141-ci səhifəsində fərqli (iki *rey* arasında *vav* verilən *girürlər*) yazılış formasına rast gəlinir.
- 9 Dəgir – dəyir. Burada və II hissənin 95-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 102-103-cü səhifələrində *dəgür* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 10 Azalur – azalır, burada: qısılır. Bax: haşiyə *azalır* II hissə, səh. 85.
- 11 Çoxlaşur – çoxalır, burada: uzanır. Burada və II hissənin 103-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 118-ci səhifəsində *çoxlaşır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 12 Sentyabrın – sentyabrın. *Bey* əvəzinə *yey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
- 13 Sentyabrın doqquzı – sentyabrın iyirmi biri.
- 14 Yəpraqlar – II hissənin 114-cü səhifəsində *yapraqqlar* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 15 Düşür – bax: haşiyə *düşür* I hissə, səh. 86.
- 16 Əskilür – əskilir. Bax: haşiyə *əskilir* II hissə, səh. 85.
- 17 Deqabr onı – dekabrın onu, yeni təqvimlə dekabrın iyirmi ikisində.
- 18 II hissənin 108-109-cu səhifələrində bu kiçik hekayə məzmununda «*Pişik və balıq*» təmsili verilib.

توقع ایلدیکه اونی یانینجه آپارسون . پشیک دیدی :
 آپارمقده عیارم، اما قورخیررم که اوزگی بدنم ایده سن،
 چونکه سچان دوتماق سنگ اصلا صنعتگ دکل در. بالق
 دیدی : اوبارده خاطر جمع، اول هرچند سچان دوتمشم،
 اما اوندن زیرک بالقلاری چوخ تلف ایلمشم . خلاصه
 برقدر بکشدن صئره پشیک راضی اولوب انباره قدم
 قویدی . پشیک برچه سچان دوتوب کلدی رفیقندن
 برخبر بیلسون . یولوخوب نه کوردیکه بالق زول
 اوزانوب جان ویریر و نه اینکه کسکن دوتوب حتی
 قویروقنده باده ویروب در. پشیک احوالاتی بو صورتده
 کورنده بالقی سورویوب سالدی کوله و دیدی : بو
 سا کورک اولسون، برده اوزبیلدوکنی قویوب اوزکه
 پیشهنگ دالینجه کیتمه .

﴿ آیلار ﴾

محرم صفر در ربیع الاول
 ربیع دوم در جمادی ازل
 جمادی دوم شهر احسان رجب
 اولور عیش و عشرت شعبانده طرب
 مه رمضان مبارک کلور
 عبادت زمانی یتور دوزه لور

tövəqqe' eylədi ki, onu yanınca aparsun. Pişik dedi: «Aparmaqda əyyarəm¹, əmma qorxırəm² ki, öziñi bədnam³ edəsən, çünki siçan dutmaq sənə sən'ətiñ degildir». Balıq dedi: «O barədə xatircəm' ol, hərçənd siçan dutmuşəm, əmma ondən zirək balıqları çox tələf eyləmişəm⁴». Xülasə, bir qədər bəhsdən sonrə pişik razı olub ənbarə qədəm qoydı⁵. Pişik bir neçə siçan dutub gəldi rəfiqindən bir xəbər bilsün. Yoluxub⁶ nə gördi ki, balıq zul uzanub⁷ can verir və nəinki kəsəgən dutub, hətta quyruqın də badə verübdür. Pişik əhvalatı bu surətdə görəndə balıqı sürüyüb⁸ saldı gölə və dedi: «Bu saña görk⁹ olsun, bir də öz bildügiñi qoyub özgə peşəniñ dalıncə getmə».

Aylar¹⁰

Məhərrəm, səfərdür, rəbiüləvvəl,

Rəbii-düvvümdür¹¹, cəmədi-əzəl¹².

Cəmədi-düvvüm, şəhri-ehsani-rəcəb¹³.

Olur eyşü işrət¹⁴ şə'bandə tərəb¹⁵.

Məhi-rəməzani-mübarək¹⁶ gəlür,

İbadət zəmanı yetür, düzəlür.

1 Əyyarəm – burada: mahirəm.

2 Qorxırəm – qorxuram. Bax: haşiyə *qorxuram* I hissə, səh. 46.

3 Bədnam – adı pislilik çıxmış, pis ad qazanmış, biabır olmuş, rüsvay olmuş adam.

4 Eyləmişəm – etmişəm. Burada və II hissənin 153-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 148 və 154-cü səhifələrində *etmişəm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

5 Qədəm qoydı – ayaq basdı.

6 Yoluxub – burada: baş vurub, dəyib.

7 Zul uzanub – tirtap uzanıb.

8 Sürüyüb – II hissənin 137 və 157-ci səhifələrində *sürüyüb* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

9 Görk – nümayiş, burada: dərs, ibrət.

10 Aylar – Həsənəliğa xan Qaradağının nəzmidir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə») hazırkı variantla yaxın variant verilir.

11 Rəbii-düvvümdür – rəbiülaxirdir, rəbii-düvvümdir, ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində dördüncü ayın adı.

12 Cəmədi-əzəl – ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində beşinci ayın adı, cəmədi-əvvəl, cəmədiyələvvəl.

13 Şəhri-ehsani-rəcəb – yaxşılıq ayı, hədiyyə vermə ayı olan (ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində yeddinci ay) rəcəb ayı.

14 Eyşü işrət – kef, eyş və işrət.

15 Tərəb – sevinc, fərəh, şadlıq.

16 Məhi-rəməzani-mübarək – Müqəddəs Ramazan ayı.

دوتارق اوروج بزقلارق نماز
بو بر امر باری در بی نیاز
شوال ذی القعدة ذی الحجه کلور
قراداغی بر ایلی ایدیردوزه لور

(قاراقوش و پشیک)

بر پشیک اوز بالالیرینی باشینه یقوب کونشده
اوینیورایدی . بو حالدده کوکلن بر قاراقوش ایلدرم کهی
شغیوب پشیک بالالرندن بریسنی وردی قیناقینه .
قاراقوش قالمخانه دنگ پشیک اوزینی یتوروب اوکا حمله
ایلدی . قاراقوش پشیک بالاسیندن ال چکوب اونکله
دوتاشدی . بر آز جلد بوغوشاندن صئره قاراقوش
مدعیسینگ کوزینگ برینی توکوب و دریسنی جردی .
پشیک کرده تاپوب کوزینگ توکلمکینه و دریسینگ
جرلمقینه باخمیوب هجوم ایدوب قوشک ساغ قندنی
اوزدی . قاراقوش قوتدن دوشوب پشیکه دخی یاره
یتوره بلمدی . آخرده پشیک قاراقوشی هلاک ایلدی
و قانه بلندیکنی نظاره آلمیوب باشلادی زخملمش
بالاسینی یالامقه .

مثللر : بالا بالدن شیریندر . بالا اوغورینده آتا
و آنا جان قویار .

Dutaruq¹ oruc biz, qılaruq² nəmaz,
Bu bir əmri-Baridür³ biniyaz⁴.

Şəvval, zilqə'də, zilhiccə gəlür,
Qəradaği, bir il edir, düzəlür.

Qaraquş və pişik⁵

Bir pişik öz balalarını başınə yıqub günəşdə oynıyurdı. Bu haldə gögdən bir qaraquş ildırım kimi şığıyub pişigiñ balalərindən birisini vurdı qəynaqınə. Qaraquş qalxanədək pişik özini yetürüb oña həmlə⁶ eylədi. Qaraquş pişigiñ balasındən əl çəküb onıñlə dutaşdı. Bir az cəld boğuşandən sonrə qaraquş müddəisinin⁷ göziniñ birini töküb və dərisini cırdı. Pişik girəvə⁸ tapub göziniñ tökülməginə və dərisiniñ cırılməqinə baxmıyub hücum edüb quşıñ sağ qənə-dini üzdi⁹. Qaraquş qüvvətdən düşüb pişigə dəxi yarə yetürə bilmədi. Axırdə pişik qaraquşı həlak eylədi və qanə bələndigini nəzərə almıyub başladı zəxm-lənmiş¹⁰ balasını yalaməqə.

Məsəllər: Bala baldən şirindür. Bala uğurındə ata və ana can qoyar.

1 Dutaruq – tutarıq. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

2 Qılaruq – qılarıq. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

3 Əmri-Baridür – Allah-taalanın əmridir.

4 Biniyaz – (heç nəyə) ehtiyacı olmayan (Allah-taalanın).

5 Qaraquş və pişik – K.D.Uşinskiyin «*Орёл и кошка*» adlı kiçik hekayəsinin (K.D.Ушинский. Педагогические сочинения, Москва: Изд-во: «Педагогика», 1989, 4 том, стр. 224: *За деревней весело играла кошка со своими котятами. Весеннее солнышко грело, и маленькая семья была очень счастлива. Вдруг, откуда ни возьмись – огромный степной орёл: как молния, спустился он с вышины и схватил одного котёнка. Но не успел ещё орёл подняться, как мать вцепилась уже в него. Хищник бросил котёнка и схватился со старой кошкой. Закипела битва на смерть. Могучие крылья, крепкий клюв, сильные лапы с длинными, кривыми когтями давали орлу большое преимущество: он рвал кожу кошки и выклевал ей один глаз. Но кошка не потеряла мужества, крепко вцепилась в орла когтями и перекусила ему правое крыло. Теперь уже победа стала клониться на сторону кошки; но орёл все еще был очень силён, а кошка уже устала; однако же она собрала свои последние силы, сделала ловкий прыжок и повалила орла на землю. В ту же минуту откусила она ему голову и, забыв свои собственные раны, принялась облизывать своего израненного котёнка) tərcüməsidir.*

6 Həmlə – hücum.

7 Müddəisinin – müddəisinin, burada: rəqibinin.

8 Girəvə – fürsət, imkan.

9 Üzdi – üzdü, burada: qopartdı.

10 Zəxmlənmiş – yaralanmış.

﴿﴾ ایلگ حسابی ﴿﴾

کیجه و کوندوز نچه ساعت ایلپور؟
هرکس تاریخ دوتوب هاردن سویلیور؟
کیجه و کوندوز ایکرمی دورت ساعتدر
یتدی کون هفته در بیله حاجتدر
آلتمش دقیقه برساعت آلتمش ثانیه
دقیقه در هر کس ایستر تانیه
دورت هفته بر آیدر اون ایکیده آی
برایل ایدیر اورکش آیی کونی سای
اوتوز ایل دور در یوز ایل عصردر
قهر ایلی شمس ایلندن کسر در
قهری ایل اوچ یوز اللی سکز کون
ایدیر شمسی اوچ یوز آلتی آلتی اون
ایل اعتبار اولور بزده هجرتدن
برمین اوچ یوز کیچور ایندی او وقتدن
میلاد عیسودن حساب ایدیرلر
مسیحیلر ایل حسابین کیدیرلر
هشتاد اوچ ایل دخی برمین سکز یوز
ایندی کیچور اونندن قراداغی دوز

﴿﴾ حکایت ﴿﴾

بر کونلری اعیان و عالم مجلسنده بر جوان مکالمه

İliş hesabı¹

Gecə və gündüz neçə saət eyliyür?
Hər kəs tarix dutub² hardən söyliyür?
Gecə və gündüz igirmi dörd saətdür,
Yetdi³ gün həftədür, beylə hacətdür⁴.
Altmış dəqiqə bir saət, altmış saniyə
Dəqiqədür, hər kəs istər taniyə.
Dört həftə bir aydur, on iki də ay
Bir il edir, örgəş⁵, ayı, günü say.
Otuz il dövrüdür, yüz il əsrdür,
Qəmər⁶ ili şəms⁷ ilindən kəsrüdür⁸.
Qəməri il⁹ üç yüz əlli səkkiz gün,
Edər şəmsi üç yüz altı altı on¹⁰.
İl e'tibar olur¹¹ bizdə hicrətdən¹²,
Bir min üç yüz keçür indi o vəqtdən.
Miladi-İsadən¹³ hesab edirlər
Məsihilər¹⁴, il hesabın gedirlər.
Həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz¹⁵
İndi keçür ondən, Qəradaği, düz.

Hekayət¹⁶

Bir günləri ə'yan¹⁷ və alim məclisində bir cəvan mükalimə¹⁸

- 1 İliş hesabı – Həsənəliəğa xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») hazırkı variantla yaxın variantları verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 17) bu şeir «*Saniyədən əsrə*» adı ilə qeydə alınmış və fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliəğa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 24, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 28).
- 2 Dutub – burada: müəyyən edib.
- 3 Yetdi – yeddi. Bax: haşiyə *yeddi* I hissə, səh. 43.
- 4 Hacətdür – burada: qaydadır.
- 5 Örgəş – öyrən.
- 6 Qəmər – ay.
- 7 Şəms – günəş.
- 8 Kəsrüdür – azdır.
- 9 Qəməri il – ay təqvimini ilə il.
- 10 Üç yüz altı altı on – üç yüz altmış altı.
- 11 E'tibar olur – hesablanır.
- 12 Hicrətdən – Məhəmməd peyğəmbərin (s) Məkkədən Mədinəyə köçməsi tarixindən, 622-ci ildən.
- 13 Miladi-İsadən – İsa peyğəmbərin (ə) miladından.
- 14 Məsihilər – xaçpərəstlər, xristianlar.
- 15 Həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz – bir min səkkiz yüz səksən üç il.
- 16 Hekayət – Şeyx Bəhaəddin Amilinin (1547–1622) «*Kəşkül*» əsərində keçən mövzu əsasında.
- 17 Ə'yan – zadəgan.
- 18 Mükalimə – danışmaq, söhbət.

وقتی چوخ احمدق دانشدی . اهل مجلس اونگ بی
 معنی سوزلرینه کولدیلر . بو حالی کورنده جوان فخر
 ایلدی: منم اتام مشهور قانا جاقلی عالم ایدی و او وعظ
 ایدن وقت جمله گز ساکت اولوب ادب ارکان ایله قولاق
 آساردگن ایدمی منم سوزیمه هیچ التفات ایلمیوب
 کولورسگن . بر شخص اونگ جوابنده دیدمی : اتاگ
 عالم بی مثل ایدی . اما سن نهایتده جاهل سن .

دوتارم که اتاگ عالم چوخ فاضلدر .
 فضل و هنریندن سنا نه حاصلدر؟

﴿﴾ اوروج بایرامی - عید فطر ﴿﴾

اوروج بایرامی رمضان آینگ اوروجندن صئره اولان
 بایرامدر . مذکور آیی کرکدر تمام اوروج دوتاق یعنی
 صبحدن غروبه کمی شریعتجه بیان اولنان شیلردن
 پرهیز و اجتناب ایدک . رمضان آیی ۲۹ کوندن آز
 و ۳۰ کوندن ارتق اولمز بو آیده هر کون خلایق
 مسجده جمع اولوب قرآن اوخونیر موعظه اولنیر . عزیز
 کیجه لریندن بری قدر کیجه سی در هانسنده کی قرآن
 شریف نازل اولمشدر وهمده امامن حضرت علی اول
 کیجه ده ضربتلنوب ۲۱ نده شهادته يتوشوبدر . رمضان
 آینگ آخرمچی کیجه سی کرکدر که هر بر مسلمان اوزیندن

vəqti çox əhməq¹ danışdı². Əhli-məclis³ onun bimə'na⁴ sözlərinə güldilər. Bu halı görəndə cəvan fəxr eylədi: «Mənim atam məşhur, qanacaq alim idi və o, və'z⁵ edən vəqt cümləyiniz⁶ sakit olub ədəb-ərkan ilə qulaq asardınız. İmdi⁷ mənim sözümə heç iltifat⁸ eyləmiyüb gülürsünüz». Bir şəxs onun cavabında dedi: «Ata alimi-bimisl idi⁹, əmma sən nəhayətdə¹⁰ cahilsən:

Dutarım¹¹ ki, ata alim, çox fazildür¹²,
Fəzlü hünərindən¹³ saña nə hasildür^{14?}»

Oruc bayramı – eydi-Fitr

Oruc bayramı rəməzan ayının orucından sonrə olan bayramdır. Məzkur ayı gərəkdür təmam oruc dutaq, yə'ni sübhədən gürubə¹⁵ kimi şəriətə¹⁶ bəyan olunan şeylərdən pərhiz¹⁷ və ictinab¹⁸ edək. Rəməzan ayı 29 gündən az və 30 gündən artıq olməz. Bu aydə hər gün xəlayiq¹⁹ məscidə cəm' olub Qur'an oxunur, moizə²⁰ olunur. Əziz gecələrindən biri Qədr gecəsidür hansında ki, Qur'ani-Şərif nazil olmuşdur və həm də imamımız Həzrəti-Əli²¹ ol gecədə zərbətlənüb²² 21-ndə şəhadətə yetüşübdür²³. Rəməzan ayının axırıncı gecəsi gərəkdür ki, hər bir müsəlman özindən

-
- 1 Əhməq – burada: mənasız, axmaqcasına.
  - 2 Danışdı – bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.
  - 3 Əhli-məclis – məclis əhli.
  - 4 Bimə'na – mənasız.
  - 5 Və'z – öyüd, nəsihət.
  - 6 Cümləyiniz – burada: hamınız, hamı.
  - 7 İmdi – indi.
  - 8 İltifat – etina, hörmət.
  - 9 Alimi-bimisl idi – misli olmayan bir alim idi.
  - 10 Nəhayətdə – burada: həddindən artıq, çox, son dərəcə.
  - 11 Dutarım – fərz edək, deyək, hesab edək, tutalım.
  - 12 Fazildür – fəzilət sahibidir.
  - 13 Fəzlü hünərindən – elm və məharətindən.
  - 14 Hasildür – burada: keçib; aidiyyəti var.
  - 15 Gürubə – qüruba: günəşin batmasına.
  - 16 Şəriətə – şəriətlə.
  - 17 Pərhiz – pəhriz.
  - 18 İctinab – çəkinmə.
  - 19 Xəlayiq – burada və II hissənin 94, 100-cü səhifələrində: *xalq, camaat*.
  - 20 Moizə – dini nəsihət, öyüd.
  - 21 Həzrəti-Əli – İmam Əli (ə) ibn Əbu Talib (600–661).
  - 22 Zərbətlənüb – yaralanıb.
  - 23 Şəhadətə yetüşübdür – şəhid olub, şəhadətə yetişib.

و عیالندن اوتری باشه یتدی کرونگه بوغدا ویا اونگ
قیمتنی محتاج یتیم ال سز ایاقسز و عموما فقیر آدماره
ویرسون بوغا فطره دیلور او سببدن مذکور بایرامه
عربجه «عید فطر» دیرلر .

بایرام شوالگ اولمجه کونیدر. اوروج دوتماق اونده
کناهدر. کون چخانندن تخمینا بر ساعت کیچمیش جماعت
مسجد جامعه ویا بردوز صحرايه جمع اولوب بایرام
نمازی ادا ایلرلر. ايله که نماز قیلندی. صغره پیشنماز
ویا باشقه برعالم منبره چیخوب موعظه ایلر، خلائق
دادلو دادلو سوزلر ایشیدوب فیضیاب اولورلر. موعظه-
دن صغره خلق بری بریله کوروشوب بایراملاشارلر.
بوکونده هرکس حالنه کوره یاغلو چورکلردن و
حلویات و نقلیاتدن تدارک ایلر و کلوب کیدن پیوب
اچوب شاد خرم کزرلر .

آخ هیچ اونوتمزم اوکونیکه اوشاقلقده منده آتام ايله
عیدکاهه کیدوب قوجه و حرمتلو کشیلر جرکه سنده دوروب
نماز قیلدم و موعظه یه قولاق آسدم، عالمگ الندن اوپدم،
اوده بگا خیردعا ویردی . ص. ع.

مثللر : اولمه ایشکم اولمه، یاز کر یونجه بتر. دلییه
هرکون بایرام در . کون کیچر عمر توکنر، دلی سوینر
که بایرام کلیر . هر فصلگ برمیوه سی اولور .

تاپماجه : (۴۹) اوتوزنده اولر اون دورتنده کماله

və əyalından ötri başə yetdi girvənkə¹ buğda və ya onun qiymətini möhtac yetim, əlsiz-əyaqsız və ümumən fəqir adəmlərə versün. Buña fitrə² deyilür. O səbəbdən məzkur bayramə ərəbcə³ «eydi-Fitr» deyürlər.

Bayram şənvalın əvvəlinci günüdür. Oruc dutmaq ondə günahdur. Gün çıxandən təxminən bir saət keçmiş cəmaət məscid-cameə⁴ və ya bir düz səhrayə⁵ cəm' olub bayram nəməzi əda eylərlər⁶. Eylə ki, nəməz qılındı, sonrə pişnəməz⁷ və ya başqə bir alim minbərə⁸ çıxub moizə eylər, xəlayiq dadludadlu sözlər eşidüb feyziyab⁹ olurlər. Moizədən sonrə xəlq biri-biriylə görüşüb bayramlaşarlər.

Bu gündə hər kəs halınə görə¹⁰ yağlı çörəklərdən və həlviyyat¹¹ və nöqliyyatdən¹² tədarük eylər və gəlüb-gedən yeyüb-içüb şadü xürrəm¹³ gəzərlər.

Ax, heç unutməzəm¹⁴ o günü ki, uşaqılıqdə mən də atam ilə eydgahə¹⁵ gəzdüb, qocə və hörmətlü kişilər cərgəsində durub nəməz qıldım və moizəyə qu-laq asdım, aliminə əlindən öpdim, o də başa xeyir-dua verdi.

S.Ə¹⁶

Məsəllər: Ölmə, eşşəgim, ölmə, yaz gələr, yoncə bitər. Dəliyə hər gün bayramdur. Gün keçər, ömr tükənər, dəli sevinər ki, bayram gəlir. Hər fəslin bir meyvəsi olur.

Tapmacə: 46) Otuzində ölər, on dördində kəmalə¹⁷

-
- 1 Yetdi girvənkə – girvənkə – 0,40591 kq (405,910 q) ölçüsündə çəki vahidi, funt, girvənkə; yeddi girvənkə – 2,84137 kq (Yetdi – yeddi. Bax: haşiyə *yeddi* I hissə, səh. 43).
  - 2 Fitrə – orucluq bayramında ailədəki adamların sayına görə verilən və şəriətə görə vacib sayılan sədəqə.
  - 3 Ərəbcə – II hissənin 136-cı səhifədə *ərəbi* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 4 Məscid-cameə – məscidlərə.
  - 5 Səhrayə – burada: açıq yerə.
  - 6 Əda eylərlər – yerinə yetirərlər.
  - 7 Pişnəməz – camaat namazında qabaqda duran şəxs.
  - 8 Minbərə – məscidlərdə ruhani alimin çıxıb moizə oxuduğu pilləli kürsüyə.
  - 9 Feyziyab – faydalanan, xeyir əldə edən.
  - 10 Halınə görə – halına görə, burada: maddi vəziyyətinə uyğun, maddi durumuna görə, maddi halına görə.
  - 11 Həlviyyat – şirin şeylər, şirni, şirniyyat.
  - 12 Nöqliyyatdən – şirin çərəzlərdən, noğullardan.
  - 13 Şadü xürrəm. Mətnə *vav* yazılmayıb. Bax: haşiyə *şadü xürrəm* II hissə, səh. 19.
  - 14 Unutməzəm – unuda bilmirəm.
  - 15 Eydqahə – bayram keçirilən yerə.
  - 16 S.Ə – Səfərəli bəy Vəlibəyov (haqqında “«Vətən dili»nin müəllifləri” adlı yazıda (səh. 11) məlumat verilir).
  - 17 Kəmalə – kamilliyə, yetkinliyə, kamala.

یتر. ۴۷) اوچی بزه یانیدر، اوچی جنت باغودر،
اوچی یغار کتورر، اوچی دوروب داغیدار.

پول، اولچی، چکی، وقت

پول یا آقچه : منات، عباسی، قپک، قوروش، ایمپریال،
شاهی، پول ایمپریال، اشرفی .
اولچی : کره، چارک، آرشین میل، آغاچ ویروستایا
چاغر، ساژین .
چکی و آیار : نوخود، مثقال، ایستل، کرونگه، باتمان،
تاغار، خلوال، چوال .
وقت حسابی : ایل، ای، هفته، کون، ساعت، دقیقه،
ثانیه، دور، عصر .

بلدر یای نه اولورایدی؟ کون اوزون و ایستی اولور
ایدی . تاخل چولده یتشیرایدی خلق
اونی بچیر ایدی و خرمنده دوکیر ایدی .
بعض میوه لر دکیرایدی .
کلن یای نه اولاجاق؟ بویایده نه اولور؟ کلن یایده
نه اولار؟

yetər. 47) Üçü bizə yağıdır, üçü cənnət bağıdır, üçü yağar gətürər, üçü durub dağıdır.

Pul, ölçü, çəki, vəqt¹

Pul, ya aqçə²: mənət, əbbasi³, qəpik, quruş⁴, imperyal⁵, şahı, polimperyal⁶, əşrəfi.

Ölçü: gireh⁷, çarək⁸, arşın, mil⁹, ağac¹⁰, versta¹¹, ya çağırım¹², sajin¹³.

Çəki və ayar¹⁴: noxud¹⁵, misqal, istil¹⁶, girvənkə, batman¹⁷, tağar¹⁸, xəlvar¹⁹, çuval²⁰.

Vəqt hesabı: il, ay²¹, həftə, gün, saat, dəqiqə, saniyə, dövr, əsr.

Bildir yay nə olurdu? Gün uzun və isti olurdu. Taxıl çöldə yetüşirdi. Xəlc onu biçirdi və xırməndə döğirdi²². Bə'zi meyvələr dəğirdi.

Gələn yay nə olacaq? Bu yaydə nə olur? Gələn yaydə nə olar?

-
- 1 Pul, ölçü, çəki, vəqt – mündəricatda XVI dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
  - 2 Aqçə – pul, ağca.
  - 3 Əbbasi – iyirmiçəpiklik (dördşahlıq) ağ pul, İranda şah Abbas dövründə basılmış sikkə (gümüş pul), abbasi.
  - 4 Quruş – Osmanlı zamanında buraxılmış pul vahidi, lirənin yüzdə biri, qəpik, quruş.
  - 5 İmperyal – 11,61 q çəkisi olan 1755–1897-ci illərdə 10 rubl dəyərində, 1897–1917-ci illərdə 15 rubl dəyərində rus qızıl pulu, imperial.
  - 6 Polimperyal – yarımimperial, imperialın dəyərinin yarısını təşkil edən sikkə.
  - 7 Gireh – 0,065 m (6,5 sm) bərabər uzunluq ölçüsü, gireh.
  - 8 Çarək – 0,177875 m (17,7875 sm) bərabər uzunluq ölçüsü, arşının dördüdə biri, çərək.
  - 9 Mil – 7420 m (dəniz mili – 1852 m) bərabər uzunluq ölçü vahidi, mil.
  - 10 Ağac – 7000 m bərabər uzunluq ölçüsü, ağac.
  - 11 Versta – 1066,8 m bərabər rus uzunluq ölçüsü, verst.
  - 12 Çağırım – səs gedib çatan məsafə.
  - 13 Sajın – 2,1336 m bərabər rus uzunluq ölçüsü, sajin.
  - 14 Ayar – barama, pambıq və s. bu kimi xam mallardan əldə edilən xalis malın miqdarı.
  - 15 Noxud – 0,00017617621 kq (0,176 q) bərabər çəki vahidi, noxud.
  - 16 İstil – 0,211411458 kq (211,411 q) miqdarında çəki vahidi, istil.
  - 17 Batman – 8,1182 kq ölçüsündə çəki vahidi, 20 girvənkə, yarımput, batman.
  - 18 Tağar – 81,90 kq (5 pud) ölçüsündə çəki vahidi, tağar.
  - 19 Xəlvar – 409,50 kq (25 pud) ölçüsündə çəki vahidi, xəlvar. Mətnə *xəlval* yazılıb.
  - 20 Çuval – burada: böyük kisə, xaralın tutduğu miqdarda səpələnən cisim kütləsi üçün çəki vahidi (60–70 kq).
  - 21 Ay – mətnə *əy* yazılıb.
  - 22 Döğirdi – döyürdü. Bax: haşiyə *döğürlər* I hissə, səh. 56.

﴿﴾ (عادل پادشاه) ﴿﴾

بر پادشاه شکاره چخمشدهی . کون اورتا وقتی خواهش
 ایلهدی که نهاره اوتورسون . نوکرگ بریسی عرض
 ایلهدی که پادشاه ساق اولسون . دوز یوخدر سلطان
 بویوردی کیت کویدن پولنن آل کتور . وزرادن
 بریسی دیدی : ای پادشاه برآز دوزدن کنده نه ضرر
 اولار . عادل پادشاه بویوردیکه شیئی نه قدر آن اولسه-
 ده کنه کرک صاحبینه قمتی جاتا .

﴿﴾ (بهار) ﴿﴾

یازده دوعان اولور بولوط دوتاشور
 یاغر یره هوا وورور کون دوشور
 قار اریور دون آچیلور بوز کیدیر
 یر قزیشور هوا حرکت ایدیر
 ایلدرم شاخیور کوک کورولدیور
 دولی دوشور یاغش یری سولویور
 سیلر کیدیر سولر آخیر سسلنور
 تخملر جوجه ریر یرده بسنور
 بیتور هر بتنلر چچکلر آچور
 آریلار بال ایچون صحرايه قاچور
 اغاجلار بزه نور کلر قوخویور
 چوللر چمن اولور قوشلار اوخویور
 فرح ویریر هر بر نفسه شاد ایدیر
 چه چه وورور بلبل کلین یاد ایدیر

Adil padşah¹

Bir padşah şikarə çıxmışdı. Günorta vəqti xahiş eylədi² ki, nəhərə otursun. Nökəriñ birisi ərz eylədi ki, padşah saq olsun, duz yoxdur. Sultan buyurdi: «Get, köydən³ pulnən al gətür». Vüzəradən⁴ birisi dedi: «Ey padşah, bir az duzdən kəndə nə zərər olar?» Adil padşah buyurdi ki, şey nə qədər az olsə də, genə gərək sahibinə qiyməti çata.

Bəhar⁵

Yazdə duman olur, bulut dutaşur⁶,
Yağır yerə, həva vurur⁷, gün düşür.
Qar əriyür, don açılır⁸, buz gedir,
Yer qızışur, həva hərəkət edir.
İldırım şaxıyur⁹, gög guruldıyur,
Dolı düşür, yağış yeri suluyur.
Sellər gedir, sulər axır, səslənür,
Tüxmələr cücərir, yerdə bəslənür¹⁰.
Bitür hər bitənlər, çiçəklər açur,
Arılar bal için səhrayə qaçur¹¹.
Əğaclər¹² bəzənür, güllər qoxuyur,
Çöllər çəmən olur, quşlar oxuyur.
Fərəh verir hər bir nəfsə¹³, şad edir,
Çəh-çəh vurur bülbül, gülin yad edir.

-
- 1 Adil padşah – Şeyx Sədi Şirazinin «*Gülüstan*» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 2 Xahiş eylədi – istədi.
  - 3 Köydən – kənddən.
  - 4 Vüzəradən – vəzirlərdən.
  - 5 Bəhar – Həsənəliyə xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») bu şeir başqa ad («*Yaz və onun təbiəti*») və geniş variantları ilə verilib. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 14) bu şeir «*Yaz*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 26, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 29).
  - 6 Dutaşur – burada: tutulur. II hissənin 114-cü səhifəsində *dutaşur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 7 Vurur – bax: haşiyə *vurur* II hissə, səh. 97.
  - 8 Açılır – açılır. Bax: haşiyə *açılır* II hissə, səh. 85.
  - 9 Şaxıyur – çaxır, şaxır.
  - 10 Bəslənür – bəslənir. II hissənin 106-cı səhifəsində *bəslənir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 11 Qaçur – qaçır, burada: uçur. Burada və II hissənin 114-cü səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 119-cu səhifəsində *qaçır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 12 Əğaclər – ağaclar. Bax: haşiyə *ağac* I hissə, səh. 22, haşiyə *ağaclar* I hissə, səh. 52.
  - 13 Nəfsə – kəsə, adama.

هرذی نفس اوزینه یولداش ایستیور
 قوشلار یووا تیکیر بالا بسلیور
 بویاز فصلنده ده اکین اکیرلر
 چوخ تخم لر صحرالره سپیرلر
 اعتدالده هوا اوچ ای یاز اولور
 یای کلجک بتنگ چوخیسی سولور
 قراداغی .

---

* (قارنجه و قوش) * ح

بر ضعیف قارنجه یوزمین شادلق ایله نهایت مرتبه-
 ده زحمت چکه چکه برانبارگ آرپاسنی داشیورایدی .
 بر قوش بوکا تعجب ایدوب دیدی : ای بوچاره بو نه
 عقلدن اوزاق ایش در کوریرسن ؟ قارنجه دیله کلوب
 دیدی : من بر آدم ایله شرط باغلامشم بو انبارگ آرپاسنی
 تمام داشیام اوگا کوره بوایشه ال قویمشم وایندی جد
 جهد ایدرم که سوزیمی یرینه یتورم قوش دیدی بو
 کمانکه سن ایدرسن قدرتدن خارجدر زیراکه سنگ
 قولگده اول قدر کوچ یوخدرکه برانبار آرپانی بورادن
 داشییوب اپارسن . جوابنده دیدی : شرطمی یرینه
 یتورمکه چالشارم اگر باشه چقارتدم چوخ یاخشی والا
 چقارده بله سم کنه عذرم قبولدر

Hər zinəfs¹ özünə yoldaş istiyür,
Quşlar yuva tikir, bala bəslüyür.
Bu yaz fəslində də əkin əkirlər,
Çox tuxmlər səhralərə səpirilər.
E'tidalde² həva üç ay³ yaz olur,
Yay gələcək bitəniñ çoxısı solur.
Qəradaği

Qarincə və quş⁴

Bir zəif qarincə yüz min şadlıq ilə nəhayət mərtəbədə⁵ zəhmət çəkə-çəkə bir ənbarıñ arpasını⁶ daşıyurdu. Bir quş buna təəccüb edüb dedi: «Ey biçarə⁷, bu nə əqldən uzaq işdür görirsən?» Qarincə dilə gələb dedi: «Mən bir adəm ilə şərt bağlamışəm bu ənbarıñ arpasını təmən daşıyam. Oña görə bu işə əl qoymuşəm və indi cidd-cəhd edirəm ki, sözümü yerinə yetürəm». Quş dedi: «Bu güman ki, sən edirsən, qüdrətdən xaricdür. Zira ki, səniñ qolıñdə ol qədər güc yoxdur ki, bir ənbar arpanı buradən daşıyub aparəsən». Cəvabındə dedi: «Şərtimi yerinə yetürməgə çalışarəm, əgər başə çıxartdım, çox yaxşı və illa⁸ çiqardə bilməsəm, genə üzrim qəbuldur».

---

1 Zinəfs – canlı, yaşayan.

2 E'tidalde – burada: gecə və gündüz bərabərləşəndə.

3 Ay – mətndə *əy* yazılıb.

4 Qarincə və quş – Rağib əl-İsfahaninin (954–1108) «*Nəvadir*» əsərində keçən mövzu əsasında.

5 Nəhayət mərtəbədə – həddindən artıq, çox.

6 Arpasını – mətndə *ərpasını* yazılıb.

7 Biçarə – yazıq, fağır, məzlum.

8 İlla – əgər.

* (داش ترازو) *

شیبگ اغر و یونکیل اولماقنی بیلمکدن اوتری
ایشلردرلر نچه جوره ترازو و چکی داشلاری . ارتق
استعمال اولان ترازونگ کوندان دمیرینه شاخ دیرلر
و شاخند اورته سیندن شوک قانخان دمیر میل یا
دیلبک آد قویوبلر . شاخ هرلنیر اوخند اوسته .
اوخیده کیچوروبلر ال دوتاجاق ماشا کبی یاستی
دمیره ترازونگ هر قولیندن بر قارماق آسلوب هر
قارماقنده آسوبلار ترازونگ کوزینی . ترازونگ
شاخی میلی قارماقی ال دوتاجاقی قایرلوب دمیردن
ترازونگ کوزی اولور دمیردن مسدن یا برنجدن
اما باغنی قایریرلر قایشدن یا زنجیردن . قدیم
وقتلرده آغاج ترازو چوخ ایشلردیلر ایندی اونو
کوررسن کندلرده و بعض وقت شهرلرده . آغاج
ترازونگ باغندن سوای قالان حصه لری آغاجدن
اولور . لاپ بویوک ترازویه قاپان خرده سینه مثقال
ترازو دیرلر .

چکی داشلاریندن بویوکی پوتدر . پوتده وار قرخ
کرونکه . کرونکه ده وار دو قسان آلتی مثقال یا اوتوز
ایکی لوت . لوت اوچ مثقالدر . مثقال ایگرمی دورت
نوخوددر . مثقالگ دورتدن برینه دانک دیرلر .

Daş tərəzu¹

Şeyin ağır və yüngül olmağını bilməkdən ötri işlədirlər² neçə cürə tərəzu və çəki daşları. Artıq iste'mal olan tərəzunin köndələn dəmirinə şax deyürlər və şaxın ortəsindən şök qalxan dəmirə³ mil, ya dilçək ad qoyublər. Şax hərlənir oxın üstə, oxı də keçürüblər əl dutacaq maşa kimi yastı dəmirə. Tərəzunin hər qolından bir qarmaq asılıb, hər qarmaqdən də asublar tərəzunin gözini. Tərəzunin şaxı, mili, qarmaqı, əl dutacaqı qayırılıb dəmirdən. Tərəzunin gözi olur dəmirdən, misdən, ya bürüncdən⁴, amma bağını qayırlar qayışdən, ya zəncirdən. Qədim vəqtlərdə ağac tərəzu çox işlədirdilər, indi onı görərsən kəndlərdə və bə'zi vəqt şəhərlərdə. Ağac tərəzunin bağından səvay⁵, qalan hissələri ağacdən olur. Lap böyük tərəzuyə qapan⁶, xurdəsinə misqal tərəzu deyürlər⁷.

Çəki daşlarından böyügi putdur. Putdə var qırx girvənkə. Girvənkədə var doqsan altı misqal, ya otuz iki lut⁸. Lut üç misqaldur. Misqal igirmi dörd noxuddur. Misqalın dördən birinə dang⁹ deyürlər.

---

1 Tərəzu – tərəzi.

2 İşlədirlər – *dal* ilə *rey* arasında *yey* getməyib (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

3 Dəmirə – mətndə *dəmirə* əvəzinə *dəmir* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

4 Bürüncdən – bax: haşiyə *bürünc* II hissə, səh. 72.

5 Səvay – başqa, savayı.

6 Qapan – ağır şeyləri çəkmək üçün böyük tərəzi.

7 Deyürlər – deyirlər. *Dal* ilə *rey* arasında *yey*, *yey* və *vav* əvəzinə *bey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

8 Lut – 0,01268468748 kq (12,684 q) bərabər çəki vahidi, lut.

9 Dang – 0,00105705726 (1,057) q bərabər çəki vahidi, 6 noxud, misqalın dördə biri, dang.

-**﴿ نوروز ﴾**-

نوروز بهار اولدی جهان تازه تر اولدی
رفع اولدی المهر
داقلدی بو شادلو خبری دربدر اولدی
یاندی اوده غمهر
قرخ یتدی رقم سیندی زمستان قلمیندن
فرصت کله دوشدی
میدان طریده بونه طرفه هنر اولدی
صرف اولدی کرملر
کولدن یره یاغدی نه کوزل شبنم رحمت
بتدی گل و لاله
خوش لغمه لنوب بلبل شیدا اوتر اولدی
آچلدی ارملر
یوز حمد و ثنا مایل سیر چمن اولدق
شاد اولدی کوئلر
بر موسم کولدر بوکله حقان نظر اولدی
خوش کلدی بودملر

مثللر : آزی بیلمین، چوخی هیچ بیلمز . آغ پول
قرا کون ایچون یغلار ایکی یومروق بر باشه
کوجدر . اوجوزدن بها زاد اولماز . پولی آز
اولانگ غصه سیده آز اولار . پولگ کیتدیکنه باخمه،
ایشگ بتدیکنه باخ . دوست ایله یی ایچ آلهش و پریش

Novruz¹

Novruzi-bəhar oldı, cəhan tazə-tər oldı,
Rəf' oldı ələmlər,
Daqıldı² bu şadlıq xəbəri dərbədər oldı,
Yandı odə ğəmlər.
Qırx yetdi rəqəm sındı zimistan qələmindən,
Fürsət gülə düşdi.
Meydani-tərəbdə bu nə türfə hünər oldı,
Sərf oldı kərəmlər.
Gögdən yerə yağdı nə gözəl şəbnəmi-rəhmət,
Bitdi gülü lalə.
Xoş nəğmələnüb³ bülbüli-şeyda ötər oldı,
Açıldı irəmlər.
Yüz həmdü səna mayili-seyri-çəmən oldı⁴,
Şad oldı köñüllər.
Bir mövsimi-güldür bu ki, Həqdən nəzər oldı,
Xoş gəldi bu dəmlər.

Məsəllər: Azı bilmiyən çoxı heç bilməz. Ağ pul qəra gün için yığılar. İki yumruq⁵ bir başə gücdür. Ucuzdən bəha zad olmaz. Pulı az olanıñ ğüssəsi də az olar. Pulıñ getdiginə baxmə, işiñ bitdiginə bax. Dost ilə ye-iç, alış-veriş

1 Bax: haşiyə *Novruz* I hissə, səh. 50.

2 Daqıldı – dağıldı. Bax: haşiyə *dağıldı* I hissə, səh. 50.

3 Nəğmələnüb–nəğmələnib. Mətnədə birincinunəvəzinə lam hərfi yazılıb (buhaqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

4 Oldı – oldu. Mətnədə *olduq* yazılıb.

5 «Vətən dili»nin I hissəsinin 14-cü səhifəsində (II və VII nəşrlər) *mimdən sonra i (i)* qısa saiti bildirən *zir (kəsrə)* işarəsi qoyulub: *yumıruq*.

ایلمه . عباسی بکنمین، بششاهی چخاردار . کاسب
خرجینی بیلسه کونده فحمل کیر .
تایماجه : ۴۸) ساریدر زعفران دکل، یازیده
قرآن دکل .

﴿﴾ قربان بایرامی - عید اضحی ﴿﴾

قربان بایرامی ذاکجه آیدگ اونمچی کونیدر .
بو بایرام دینمزجه واجب و عزیز بایراملارگ عمده .
سیدر بو کونده حجه اولان مسلمانلر ایچون واجبا
عملر واردر . جمله سندن بریده میناده (کعبه قربان
لاهیدر) قربان کسکدر . مجتهدلردن بعضیلری حجه
اولمیانلره قربان کسکی کنده واجب بیلیرلر بوگا
کوره مسلمانلردن آز آدم تاپلارکه او مبارک کونده
قربان کسسون . قربان شریعتجه اوچ حصه بوی-
لیر: برپایی فقرانگ، ایکنجی قونشولرگ، اوچنجسی
ایو صاحبینگ در .

رمضان بایرامی کمی بوندهده خلایق مسجدجامعه
ویا صحرايه توپلانوب نماز قیلنیر و موعظه اولنیر
و خطبه او خونیر .

بو کونده قربان کسک شعاری پیغمبر-رمزگ اگ
اولو باباسی اولان اسماعیل پیغمبر-رگ قربان آپا-
رلفقنه و عوضنده حقتعالی طرفسندن قوچ کلکنه
اشاره در بوگاسبب دخی او ایدیکه اول حضرتگ نسلندن

eyləmə. Əbbasiyi bəgənmiyəni beş şahı¹ çıxardar². Kasıb xərcini bilsə, gündə məxməl³ geyər.

Tapmacə: 48) Sarıdur, zə'fəran degil, yazıdur⁴, Qur'an degil.

Qurban bayramı – eydi-Əzha

Qurban bayramı zilhiccə⁵ ayının onımcı⁶ gündür. Bu bayram dinimizcə vacib⁷ və əziz bayramların ümüdəsidür. Bu gündə həccdə olan müsəlmanlar üçün vacibən⁸ əməllər vardır. Cümləsindən⁹ biri də Minadə (Kə'bə qurbangahıdır) qurban kəsməkdir. Müctəhidlərdən¹⁰ bə'ziləri həccdə olmıyanlərə qurban kəsməgi genə də vacib bilirlər¹¹. Buña görə müsəlmanlərdən az adəm tapular ki, o mübarək¹² gündə qurban kəsməsün. Qurban şəriətcə üç hissəyə bölünür: bir payı füqəranı¹³, ikinci qonşulərin, üçüncüsü ev sahibiniğdür.

Rəməzan bayramı kimi bundə də xələyiğ məscid-cameə və ya səhrayə toplanub nəməz qılınır və moizə olunır və xütbə¹⁴ oxunır.

Bu gündə qurban kəsmək şüarı¹⁵ Peyğəmbərimiziğ¹⁶ əğ ulu babası olan İsmail peyğəmbəriğ qurban aparılməqinə və əvəzində Həqq-təala¹⁷ tərəfindən qoç gəlməginə işarədür. Buña səbəb dəxi o idi ki, ol Həzrətiğ nəslindən

-
- 1 Beş şahı – iyirmi beş qəpik, dörd şahı bir abbasiya bərabərdir; şahı – beşqəpiklik qara pul.
  - 2 Çıxardar – II hissənin 105-ci səhifəsində *çixardər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 Məxməl – ipəkdən toxunmuş zərif parça, məxmər.
  - 4 Yazıdur – yazıdır. Mətnə *yazıdur* əvəzinə *yazıdə* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 5 Zilhiccə – burada ərəb dili qaydasına əsasən təsirlik hal formasında *zəlhiccə* olaraq yazılıb.
  - 6 Onımcı – onuncu.
  - 7 Dinimizcə vacib – yerinə yetirilməsi mütləq lazım olan, şəriətlə vacib.
  - 8 Vacibən – şəriətlə vacib buyurulan, şəriətlə vacib buyurulan, yerinə yetirilməsi mütləq lazım olan.
  - 9 Cümləsindən – burada: onlardan.
  - 10 Müctəhidlərdən – dini qanunları və ehkamları mükəmməl bilib, təfsir və şərh edən ruhani alimlərdən.
  - 11 Bilirlər – bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.
  - 12 Mübarək – burada: müqəddəs.
  - 13 Füqəranığ – kasıb, imkanı olmayan adamların.
  - 14 Xütbə – xətibin nəsihətəməz sözləri, xütbə.
  - 15 Şüarı – burada: adəti, ənənəsi, ritualı.
  - 16 Peyğəmbərimiziğ – Məhəmməd peyğəmbərin (s).
  - 17 Həqq-təala – Allah-taala, Haqq-taala.

کرکایدی پیغمبرمز آخرزمان پیغمبری وجوده
کله ایمش . ص.ع.

✽ عبارتگ حیواناتگ و نباتاتگ حصه لری ✽

قویروق، کوک، پیراق، بنوره، پنجه، یال، قند،
بوداق، دیوار، قولاق، پنجره، کوز، دام یا تخته
پوش، درناق، دیز، ایاغ، بدن، بوخاری، باش، طاق،
کمبد، قابوق، چارداق، قاپی، ستون، طاقچه، پلله کن،
بویون، لوله، سافلاق، دوش، قول .

کلن پایز : پایز کلجک، کونلر کوده لک و کیجه لر
اوزاناجاق، یاغش یاغاجاق، باغلارده میوه سولاجاق،
هوا کون کوندن ساوقلاشاجاق .
کلن پایز نه اولار ؟ پایر کیرر کونلر کوده لر .
پایز نه اولور ؟ کونلر کوده لیر کیجه لر اوزانیر .
کیچن پایز نه اولدی ؟ کونلر کودلدی .

✽ (احمق و اونگ دوه لری) ✽-

ابله اون دوه قباقینه سالوب کیدر ایدی، برآز
پیاده یول کیدوب دوه ننگ برینی مندی و قالانینی
سایدی کوردیکه دوققوزدر، اوزی اوزینه دیدی:

gərək idi Peyğəmbərimiz – Axırzəman peyğəmbəri¹ – vücudə² gələ imiş.

S.Ə³

İmarətiñ, heyvanatıñ və nəbatatıñ hissələri⁴

Quyruq, kök, yəpraq, bünövrə, pəncə, yal, qənəd, budaq, divar, qulaq, pəncərə, göz, dam, ya təxtəpuş⁵, dırnaq, diz, əyağ, bədən, buxarı, baş, taq, gümbəd⁶, qabuq, çardaq, qapı, sütun, taqçə⁷, pilləkən⁸, boyun, lulə⁹, saflaq¹⁰, döş, qol.

Gələn payız: payız gələcək, günlər gödələcək və gecələr uzanacaq, yağış yağacaq, bağlardə meyvə solacaq, həva günü-gündən savuqlaşacaq.

Gələn payız nə olar? Payız¹¹ girər, günlər gödələr. Payız nə olur? Günlər gödələr, gecələr uzanır. Keçən payız nə oldı? Günlər gödəldi.

Əhməq və onıñ dövələri¹²

Əbləh on dövə qəbaqınə salub gedirdi. Bir az piyadə yol gedüb dövəniñ birini mindi və qalanını¹³ saydı, gördi ki, doqquzdur. Özi-özinə dedi:

-
- 1 Peyğəmbərimiz – Axırzəman peyğəmbəri – sonuncu peyğəmbər olan Məhəmməd peyğəmbərimiz (s).
  - 2 Vücudə – vücuda, burada: dünyaya.
  - 3 S.Ə – Səfərəli bəy Vəlibəyov (bax: haşiyə S.Ə II hissə, səh. 94).
  - 4 İmarətiñ, heyvanatıñ və nəbatatıñ hissələri – mündəricatda XVII dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
  - 5 Təxtəpuş – çardaq.
  - 6 Gümbəd – günbəz, günbəd.
  - 7 Taqçə – şey qoymaq üçün divarda açılan oyuq, taxça.
  - 8 Pilləkən – Bax: haşiyə *pillələrinin* I hissə, səh. 27.
  - 9 Lulə – gövdə.
  - 10 Saflaq – saplaq.
  - 11 Payız – *zey* əvəzinə *rey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 12 Əhməq və onıñ dövələri – Şeyx Bəhaəddin Amilinin (1547–1622) «*Kəşkül*» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 13 Qalanını – burada və II hissənin 102-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 137-ci səhifəsində *qalanın* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

منم اون دوه‌م واراییدی پس بری نجه اولدن؟ اوزینی
دوه‌دن سالوب اویانه بویانه یوکردی اما دوه‌دن بر
نشان تاپمیوب بیکف کیرو قایتدی . دوه‌لرگ یانینه
کلوب سایدی کوردیکه اوندر . شباد اولوب پیاده
یوله دوشدی . برقدر کیدوب کنه دوه‌نگ برینه
سوار اولوب یرده قالانینی سانادی کوردی‌که دوققوز
در . دوه‌دن جلد سچریوب دورت اطرافی آختاردی
و دوه‌دن بر اثر کورمیوب کیرو کلدی . و کوردیکه
دوه‌لری اوندر . نچه کره بیله ایلدی آخرده دیدی:
دوه‌ مینده دوه‌لریم دوققوز اولور اما پیاده یرینده
اون پس یاخشیدرکه پیاده کیدم .

× (یای) ×

یایده هوا قیزیر توپراق قزیشور
کون وریر اوتلاری سولور بزیشور
تخم‌لر یتوشور میوه‌لر دکور
باغلارده اغاچلار باشلارین اکور
بچین دوشور سپیلنه بچیلور
دوکون دوشور پنجه‌لره دوکیلور
دوکوله‌سی تاخل او وقت دوکیلور
دوکیلمزده قالور تایه قویولور
پیش‌خورد ایدوب کوچریلر کوچریلر
یرلی قالب بچه‌یکلرین دوکیلر

«Mənim on dövəm var idi, pəs biri necə oldı¹?» Özini dövədən salub o yanə-bu yanə yügürdi, əmma dövədən bir nişan tapmıyub bikef² gerü qayıtdı. Dövlərin yaninə gəlüb saydı gördi ki, ondur. Şad olub piyadə yolə düşdi. Bir qədər gedüb genə dövəniñ birinə süvar olub yerdə qalanını sanadı³, gördi ki, doqquzdur. Dövədən cəld sıçrıyub dörd ətrafı axtardı və dövədən bir əsər⁴ görmiyüb gerü gəldi və gördi ki, dövələri ondur. Neçə kərrə beylə eylədi, axırdə dedi: «Dövə minəndə dövələrim doqquz olur, əmma piyadə yeriyəndə on. Pəs yaxşıdır ki, piyadə gedəm».

Yay⁵

Yaydə həva qızır, topraq qızışur,
Gün vurır, otları solur, büzişür.

Tüxmələr yetüşür, meyvələr dəgür⁶,
Bağlardə əğaclər⁷ başların əgür.

Biçin düşür səpilənə: biçilür,
Dögün⁸ düşür biçilənə:⁹ dögilür¹⁰.

Dögüləsi taxıl o vəqt dögilür,
Dögilməz də qalur¹¹, tayə¹² qoyulur.

Pişxurd¹³ edüb köçərilər köçirlər¹⁴,
Yerli qalub biçdiklərin dögirlər.

1 Oldı – oldu. Mətnədə *oldın* yazılıb.

2 Bikef – qəmli, kədərli.

3 Sanadı – saydı.

4 Əsər – burada: iz, əsər-ələmət.

5 Yay – Həsənəliyə xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») kifayət qədər geniş və hazırkı variantla yaxın variantlar verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, sifr № 37409, səh. 14-15) bu şeir fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 27, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 30).

6 Dəgür – dəyir. Bax: haşiyə *dəgür* I hissə, səh. 89.

7 Əğaclər – ağaclər. Bax: haşiyə *ağac* I hissə, səh. 22, haşiyə *ağaclər* I hissə, səh. 52.

8 Dögün – taxılın döyülməsi.

9 Biçilənə – mətnədə *pəncələrə* verilib, lakin Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») *biçilənə* işlənir.

10 Dögilür – döyülür.

11 Qalur – qalır. Bax: haşiyə *qalır* II hissə, səh. 75.

12 Tayə – tayaya.

13 Pişxurd – məhsul yetişməmişdən qabaq satılması.

14 Köçirlər – köçürələr. Bax: haşiyə *köçürələr* I hissə, səh. 53.

خرمنلر یغوشور انبارلر دولور
 سولار آزالور علفلر سولور
 شخملنور قوتسینز یر ساخلانور
 پایزه دگ قوتلنور جانلانور
 دولو آز دوشور یاغش آزیاغور
 داشان سولار چوخ آزالور آز آخور
 ایستی آرتور بورکی اولور مرچکه
 دیتیلر چوخلاشور دکور کرچکه
 یایدن برآز قالمش ایل داغدن ینور
 قویروق دوغور اونده هواده سینور
 قراداغی

❖❖ (تولکی و چقال) ❖❖

کونلرگ بر کونینده برآج چقال دلمکندن چخوب
 روزی آختارانده برپارچه درییه راست کلوب اغزینه
 کوتوروب خلوته چکلدی . بو ائناده کوردیکه برنجه
 تاوق یاوقده کزیر . چقال تاوقلاری کوردیکه دری
 پارچه سنی فراموش ایدوب اولارگ طرفینه متوجه
 اولدی . بو حالده برتولکی کلوب احوال پرسان اولاندن
 صئره چقال اوڭا دیدی: هر چند الله تعالی بئنا بو
 دری پارچه سنی روزی یتوروبدر اما او کورکن
 تاوقلاره کوزم ساتاشاندن بری بوخیاله دوشمشمه
 اولاردن بریسنی چنکه کتورم . تولکی جواب ویردی

Xirmənlər yıǵuşur¹, ənbarlər dolur²,
Sular azalur, ələflər solur.
Şüxmlənür³ qüvvətsiz yer, saxlanur⁴,
Payızədək⁵ qüvvətlənür, canlanur.
Dolu az-az düşür, yağış az yağur,
Daşan sular çox azalur, az axur⁶.
İsti artur, bürki olur, mirçək də,
Ditilər⁷ çoxlaşur, dəgür⁸ gərçəkdə.
Yaydən bir az qalmış el daǵdən yenür⁹,
Quyruq doğur¹⁰, ondə həva də sınur.
Qəradaǵı

Tülki və çəqqal¹¹

Günləriñ bir günində¹² bir ac çəqqal dəlməgindən çıxub ruzi¹³ axtarandə, bir parçə dəriyə rast gəlüb, ağzınə götürüb xəlvətə çəkildi. Bu əsnadə gördi ki, bir neçə tavuq yavudə gəzir. Çəqqal tavuqları gördikdə dəri parçəsini fəramuş edüb¹⁴ olarıñ¹⁵ tərəfinə mütəvəccih¹⁶ oldı. Bu halda bir tülki gəlüb əhvalpürsan olandən soñrə çəqqal oña dedi: «Hərçənd Allah-təala başa bu dəri parçəsini ruzi yetürübdür, əmma o görükən tavuqlarə gözüm sataşandən bəri bu xəyalə düşmüşəm ki, olardən birisini çəngimə götürəm». Tülki cəvab verdi

- 1 Yıǵuşur – yıǵışır. Burada və II hissənin 140-cı səhifəsində *yıǵuşurlar* bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 114-cü səhifəsində *yıǵuşır*, 119-cu səhifəsində *yıquşur* fərqli yazılış formalarına rast gəlinir.
- 2 Dolur – burada və II hissənin 114 və 119-cu səhifələrində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 118-ci səhifəsində *dolır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 3 Şüxmlənür – şumlanır. II hissənin 115-ci səhifəsində *şüxm olur* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 4 Saxlanur – saxlanır. II hissənin 119-cu səhifəsində *saxlanır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
- 5 Payızədək – mətndə *k* üzərində *nuni-səğir* əlaməti üç nöqtə qoyulub.
- 6 Axur – axır. Bax: haşiyə *axır* I hissə, səh. 10.
- 7 Ditilər – bax: haşiyə *ditili* II hissə, səh. 58.
- 8 Dəgür – dəyir, burada: sancır. Bax: haşiyə *dəgir* I hissə, səh. 89.
- 9 Yenür – enir. Bax: haşiyə *enirlər* I hissə, səh. 60.
- 10 Quyruq doğur – quyruq doğan vaxt, avqust ayının axırlarına təsadüf edir.
- 11 Tülki və çəqqal – Hüseyn Vaiz Kaşifinin (1436–1504) «*Ənvari-Süheyli*» əsərində keçən mövzu əsasında.
- 12 Günində – günündə. Bax: haşiyə *günində* II hissə, səh. 7.
- 13 Ruzi – azuqə, yemək.
- 14 Fəramuş edib – unudub.
- 15 Olarıñ – onların. Bax: haşiyə *onlarıñ* II hissə, səh. IV.
- 16 Mütəvəccih – üz tutan, bir yerə tərəf yollanan.

که بوفکردن داشون منده دخی ایله خیال ایدردم
 اما مذکور تاوقلارغ بر کوزتچیسو وارکه بزم کبی-
 لرینی اولارغ اطرافینه بالمره قویبز سن تاپدو و ق
 دری پارچه سینی غنیمت بیل طمع کرلقدن ال چک.
 چقال دیدی: ای قارداش غایتده ادنالقدر بو کونه
 لذتلی شیدن ال چکوب دری قرقینه قناعت ایدم .
 تولکی کنه دیدی: عزیزیم قناعت راحتقدر، سنگ
 بو طبعثدن قورخورم آخرده دریده الگدن چخا .
 تولکی ننگ سوزی آغزیندن دوشممش چقال دری
 پارچه سنی آتوب تاوقلاره طرف یوز قویدی . بو
 اثناده برچالاغان هواده دور ایدیردی، او درینی
 کوروب ایلدروم کمی شغیوب اونی قیناقنه کوتردی
 قانخدی. للوون چقال صیدینه چاتمیش تاوق اوتاران
 بر سالبا آتوب اونگ باشینه زخم یتوردی . بیچاره
 چقال قورخوسندن تاوقلاری اونودوب قاچاراق او-
 زینی دری اولان یره سالدی، اما نه فایده اوندن
 بر اثر کورمدی . ایله که کوکه باخدی کوردیکه چالا-
 غان درینی چنکالینه کوتوروب دیور :

سن اوزنگ بیلمدگ بونگ قدرین
 ایسته دگ ییه سن تاوق صدرین
 هم تاوق اولمادی بوده کیتدی
 سعی حیلگ نه وار ایسه ایتدی

- (قاز) -

حمید هواده بر سوری قاز کوروب آتاسیندن

ki, bu fikrdən daşun. Mən də dəxi eylə xəyal edirdim, əmma məzkur tavuqların bir gözətçisi var ki, bizim kimilərini onların ətrafınə bilmərrə qoyməz. Sən tapduqın dəri parçəsini ğənimət bil, təmə'kərliqdən¹ əl çək. Çəqqal dedi: «Ey qardaş, ğayətdə ədnalıqdur² bu gunə³ ləzzətli şeydən əl çəküb dəri qırıqınə qənaət edəm». Tülki genə dedi: «Əzizim, qənaət rahatlıqdır, səniñ bu təmə'indən⁴ qorxurəm axırdə dəri də əliñdən çıxa». Tülkiniñ sözi ağzından düşməmiş çəqqal dəri parçəsini atub tavuqlarə tərəf yüz⁵ qoydı. Bu əsnadə bir çalağan həvadə dövr edirdi, o, dərini görüb ildırım kimi şığıyub onı qəynaqınə götürdi qalxdı. Lələvün⁶ çəqqal seydinə çatmemiş, tavuq otaran bir salba⁷ atub onıñ başınə zəxm yetürdi⁸. Biçarə çəqqal qorxusından tavuqları unudub qaçaraq özini dəri olan yerə saldı, əmma nə fayidə, ondən bir əsər⁹ görmədi. Eylə ki, gögə baxdı, görđi ki, çalağan dərini çəngalinə¹⁰ götürüb deyür:

«Sən öziñ bilmədiñ bunıñ qədrin,
İstədiñ yeyəsən tavuq sədrin¹¹.

Həm tavuq olmadı, bu də getdi,
Sə'yü hiyləñ¹² nə var isə itdi».

Qaz

Həmid həvadə bir süri qaz görüb atasından

-
- 1 Təmə'kərliqdən – tamahkarlıqdan.
  - 2 Ədnalıqdur – alçaqlıqdır, ədnalıqdır.
  - 3 Bu gunə – bu növ, bu cürə.
  - 4 Təmə'indən – tamahkarlığından, tamahından.
  - 5 Yüz – üz.
  - 6 Lələvün – acgöz, tamarzı, lələyün.
  - 7 Salba – şəlbə: ağac parçası.
  - 8 Zəxm yetürdi – yaraladı.
  - 9 Əsər – burada: iz, əsər-ələmət.
  - 10 Çəngalinə – caynağına.
  - 11 Sədrin – döşün.
  - 12 Sə'yü hiyləñ – səy və hiylən.

سورشدهی: دده! ایو قازلاریده بوطور قلبدن اوچه بیلر می؟ جواب: یوخ. سوال: چول قازلارینک بیهینی کیم ویریر؟ ج: اونلار اوزلری آذوقه لرینی تاپورلر. س: پس قشده نجه دولانیرلر؟ ج: پایز کیرن کمی وحشی قازلار اوچوب کیدیر قبله طرفه ایستی یره و تمام قیش اوراده قالب بهار فصلی کیرو قایدیر. س: ال قازلاری نهیه بوطور اوچه بیلپیور و نهیه قیشده ایستی یره اوچپیور؟ ج: اوندن اوت-ری که جمع ایو حیوانلاری اولکی زورینی زی-رکلینی و ظنینی ایتورولر چونکه انسان اونلارک هر حاجتنی رفع ایدیر اونلارده اوچهندن تنبلکه عادت ایدوب و شمدی اوز باشلارینه دولانه بلمزار. پس کرکر که هربر اوشاق و جوان اوز ایشینی کندوسی کور-سون و غیریه امید باغلامه سون یوخسه عقل و کمال و فهم صاحبی اولماز و همیشه اوزکیه محتاج اولار. حمید: بوندن ضغره بن هر ایشیمی و حاجتمی اوزم کوره حکم الله ایلیمش بردن بنده قازکی تنبله شرم.

مثللر: تنبلک آزار توره در، ایشلمک چانی صافه چخارد. الله تنبل کیمسنی سوومز.

﴿﴾ (آلما آغاجینه حصه لری) ﴿﴾

هرچند آلما آغاجینه دانشمو دویمق اوز اختیارینه مکانیندن حرکت ایلیمک مقهور دکل اما پاین

soruşdı: «Dədə! Ev qazları də bu tövr qəlbidən¹ uçə bilərmi?»

– Cəvab: «Yox».

– Sual: «Çöl qazlarının yemini kim verir?»

– C²: «Onlar özləri azuqələrini tapurlər».

– S³: «Pəs qışdə necə dolanırlər?»

– C: «Payız girən kimi vəhşi qazlar uçub gedir qiblə⁴ tərəfə isti yerə və təmam qış oradə qalub bəhar fəsli gerü qayıdır».

– S: «Əl qazları nəyə bu tövr uçə bilmiyür və nəyə qışdə isti yerə uçmıyur?»

– C: «Ondən ötri ki, cəm⁵ ev heyvanları əvvəlki zorını, zirəkliğini və zənini itürüblər⁶, çünki insan onların hər hacətini rəf' edir və onlar də o cəhətdən tənbelligə adət edüb və şimdi⁷ özbaşlarınə dolanə bilməzlər. Pəs gərəkdür ki, hər bir uşaq və cəvan öz işini kəndüsi⁸ görsün və geyriyə ümmid bağlaməsün, yoxsə əql və kəmal⁹ və fəhm sahibi olmaz və həmişə özgəyə möhtac olar».

– Həmid: «Bundən soñrə bən hər işimi və hacətimi özüm görəcəgəm, Allah eyləməmiş, birdən bən də qaz kimi tənbelləşərəm».

Məsəllər: Tənbellik¹⁰ azar¹¹ törədər, işləmək canı¹² safə çıxardər. Allah tən-bəl kimsəni sevməz.

Alma ağacının hissələri

Hərçənd alma ağacınə danışməq¹³, duyməq, öz ixtiyarınə məkanındən hərəkət eyləmək məqdur degil, əmma bain-

1 Qəlbidən – yüksəkdən, ucadan.

2 C – cavab.

3 S – sual.

4 Qiblə – burada: cənub.

5 Cəm' – bütün.

6 İtürüblər – itiriblər. Bax: haşiyə *itirüb* II hissə, səh. 118 və haşiyə *itirdi* I hissə, səh. 37.

7 Şimdi – hal-hazırda, indi.

8 Kəndüsi – özü.

9 Kəmal – zəka, dərrakə, kamal.

10 Tənbellik – burada və bu səhifədə *tənbelligə* bir *lam* ilə yazılıb. II hissənin 160-cı səhifəsində iki *lam* ilə fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, bu səhifədə *tənbelləşərəm*).

11 Azar – xəstəlik, naxoşluq, azar.

12 Canı – mətndə *canı* əvəzinə *çanı* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

13 Danışməq – danışmaq. Bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.

همه او دنیاده عمر ایدیر یکلیر بسلیر پیراقلیور
 چیچکلنیر بار کتوریر آخردهده قوجالوب قورویور
 فوت اولور . آلهما آغاجینگ حیواننگی کمی برپاره
 اعضالری وار مثلا: کوک لوله پیراق چیچک میوه .
 آلهانگ کوکیندن بوداغلار آیرولیر یره کیدیر لوله
 دن بوداغلار آیرولان کمی . کوک ساپکمی نازیک
 ساچاقلاری دورت طرفه داغلوب یردن شیره چکیر
 وهمان شیرهنیده آغاج ایچیر . اکر او نازیک کوکلیری
 کسسن آغاج قوریر . اونی منظورینده دوتوب باغبان
 آغاجی اکنده یا یرینی دکیشنده دقت ایدیرکه نازیک
 کوک خراب اولمسون .

آدمگ یاشینی بیلمک مقدور اولان کمی آغاجینده
 قاچ سنلیکنی سایمق اولار . کرک اونی کوندهلنینه
 بوشقیلیوب صغره سایوب کورهسن چچه دایره-دن
 عمله کلیر . دایره-لرگ عددی چچه اولسه بر اول قدر
 آغاج عمر ایدوب . هرایل قابوقگ آلتینده بردایره
 آرتیر .

آغاجگ لولهسی بوداغلاری قندلری برجلری
 زینتلنوب قابوقنن . کورپه آغاجگ قابوقی هموازدر
 اما قوجهنگی جود (ناهموار) در . هرکه آغاجگ
 اوست قابوقینی قویپارتسن اونگ آلتیندن بر یومو-
 شاق دایره چخار وهمان دایره-دن آغاجگ قاتلاری
 قابوقی عمله کلیر . سافلاقندن پیراق آسیلیر . سافلا-
 قگ بر اوجی پیراقگ اورتاسیله کیدیر و اوندن پیراقگ

həmə¹ o, dünyadə ömr edir: yekəlik, bəslənir², yəpraqlıyur, çiçəklənir, bar gətürür, axırdə də qocalub quruyur, fövt olur³. Alma ağacının heyvanınki kimi bir parə ə'zaləri⁴ var, məsələn, kök, lulə, yəpraq, çiçək, meyvə. Almanın kökindən budağlar ayrılır, yerə gedir, lulədən budağlar ayrulan kimi. Kökin sap kimi nazik saçaqları⁵ dörd tərəfə dağılıb yerdən şirə çəkir və həman şirəni də ağac içir. Əgər o nazik kökləri kəsəsən, ağac quruyur⁶. Onı mənzurində⁷ dutub bağban ağacı əkəndə, ya yerini dəyişəndə diqqət edir ki, nazik köklər xərab olmasın.

Adəmin yaşını bilmək məqdur olan kimi, ağacın də qaç⁸ sinnligini⁹ say-məq olar. Gərək onı köndələninə buşqılıyub¹⁰, soñrə sayub görəsən neçə dayirədən əmələ gəlir. Dayirələrin ədədi neçə olsə, bir ol qədər ağac ömr edüb. Hər il qabuqın altındə bir dayirə artır.

Ağacın luləsi, budağları, qənədləri, bürcləri¹¹ zinətlənüb qabuqnən. Körpə ağacın qabuqu həmvardur, əmma qocəniniki cod (nahəmvar) dur¹². Hərgah ağacın üst qabuqını qopartsən, onun altındən bir yumuşaq dayirə çıxar və həman dayirədən ağacın qatları, qabuqu əmələ gəlir. Saflağındən yəpraq asılır. Saflağın bir ucu yəprağın ortasıylə gedir və ondən yəprağın

1 Bainhəmə – bununla belə, bununla bərabər. Bax: haşiyə *bainhəmə* II hissə, səh. 46.

2 Bəslənir – bax: haşiyə *bəslənür* II hissə, səh. 96.

3 Fövt olur – yox olur, məhv olur.

4 Ə'zaləri – üzvləri.

5 Saçaqları – burada: telləri.

6 Quruyur – bax: haşiyə *quruyur* I hissə, səh. 56.

7 Mənzurində – nəzərində.

8 Qaç – neçə.

9 Sinnligini – yaşını, ilini.

10 Buşqılıyub – mişarlayıb.

11 Bürcləri – burada: ucları.

12 Cod (nahəmvar) dur – hamar deyil, nahamardır, coddur.

هرایکی طرفینه خرداچه دامارلار آیرولیر لولدن
 بوداغلار کمی . اکر پیراقی میقروسقوب (یعنی
 شیئی عادتی حدندن نچه کره بویوک کوسترن شیشه)
 آلتینه قویوب باخسان بالاجه دیشیکلر کوررک و
 بونلارث واسطه سی ایله آغاج نفس چکیر . آغاجه ده
 هوا لازمدر حیواناته بریمجی مرتبه ده لازم اولان
 کمی .

آلما آغاجینگ چیچکندن آلما اولور ، ایچنده کی دانه
 لردن ده آلما آغاجی بیتر کیچنده نقل ایله و کمز
 قرار ایله .

آدم چسدینگ حصه لری

باش ، بدن ، ال ، ایاغ ، بویون ، چکین ، دوش ، قا
 رون ، آرخا ، قول ، دیز ، بود ، دابان ، بارماق ، درناق ،
 یوز ، تپه ، کوز ، کوزقابی ، قاش ، کوزگ آغی و قرا
 سی ، بیک ، قولاق ، بورون ، آغز ، دیش ، دیل ، دوداق ،
 بوغاز ، چنه ، کپریک ، یثاق ، کجکاخ ، سویسین ، بود ،
 امک بیلک .

ایندی قیشدر : قار یاغیر . سولار دوڭوبدر . خلق
 ایستی لباس کیوب بوخاری قالایور . اوشا
 قلا قاردن توپ قایریرلر .

hər iki tərəfinə xurdacə damarlar ayrılır, lulədən budağlar kimi. Əgər yəpraqı miqroskob (yə'ni şeyi adəti¹ həddindən neçə kərrə böyük göstərən şişə) altına qoyub baxsan², balacə deşiklər görürük³ və bunların vasitəsi ilə ağac nəfəs çəkir. Ağacə də həva lazımdır, heyvanatə birimci mərtəbədə⁴ lazım olan kimi.

Alma ağacının çiçəgindən alma olur, içindəki danələrdən alma ağacı bitir keçəndə nəql eylədiyimiz qərar ilə⁵.

Adəm cəsədinin hissələri⁶

Baş, bədən, əl, əyağ, boyun, çigin, döş, qarun, arxa, qol, diz, bud, daban, barmaq, dırnaq, yüz⁷, təpə, göz, gözqabı⁸, qaş, göziñ ağı və qərası, bəbək, qulaq, burun, ağız, diş, dil, dodaq, boğaz, çənə, kiprik, yənaq, gicgah, süysin⁹, bud, əmgək, bilək.

İndi qışdır: qar yağır. Sular donubdur. Xəlv isti libas geyüb buxarı qalayur. Uşaqlar qardən top qayırlər.

---

1 Adəti – burada: adi, normal.

2 Baxsan – II hissənin 135-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *baxsən* rast gəlinir.

3 Görürük – görürük. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

4 Birimci mərtəbədə – birinci dərəcədə.

5 Nəql eylədiyimiz qərar ilə – danışdığımız kimi, izah etdiyimiz kimi.

6 Adəm cəsədinin hissələri – mündəricatda XVIII dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

7 Yüz – burada: üz.

8 Gözqabı – göz qapağı.

9 Süysin – boyunun bel sütunu ilə birləşən hissəsi, süysün.

- . . . . . قار یاغاجقدر . . . . .
- . . . . . قار یاغیر ایدی . . . . .
- . . . . . قار یاغار . سولار دوغار . . . . .
- . . . . . قار یاغدی . سولار دوغدی . . . . .

* (پشیک و بالق) *

بر وقت بالقگ فکرینه دوشدی
 پشیکگ صنعتی بریاخشی ایشدی
 بالق ایسته‌دیکه پشیکه دیسون
 آپاروب اوزیله سچان یدیرسون
 دیدی نولور کزدیره‌سن یانگله
 کورم هر بر اولاقلاری سنکله
 دیدی نجه باجاریرسن ایشلتمک
 منم ایله سچان اونه کیتمک
 بالق کولوب دیدی بوچوخ‌آساندر
 چونکه بورده آچیق سوده پنهاندر
 سوزین قبول ایتدی بالقگ پشیک
 اوزیله آپاروب تاپدی بر دیشیک
 دیدی بوراده در کوزله سچانی
 کلنده دوتوبن یی لذت تانی
 اوزی کیتدی اولامقه بریره
 اوراده سچانی ییوب کیف کوره
 یدی ایچدی اونده کیفی دوزلدی

Gələn qış: qar yağacəqdür...

Ötən qış: qar yağırdı...

Gələn qış: qar yağar. Sular doñar...

Bildir qış: qar yağdı. Sular dondı...

Pişik və balıq¹

Bir vəqt balıqın fikrinə düşdi,

Pişigin sən'əti bir yaxşı işdi.

Balıq istədi ki, pişigə desün,

Aparub öziylə² siçan yedirsün.

Dedi: «Nolur, gəzdirəsən yanıqlə,

Görəm hər bir avlaqları³ səniqlə?»

Dedi: «Necə bacarırsən işlətmək,

Mənim ilə siçan avınə getmək?»

Balıq gülüb dedi: «Bu, çox asandur,

Çünki burdə açıq, sudə pünhandur⁴».

Sözün qəbul etdi balıqın pişik,

Öziylə aparub, tapdı bir deşik.

Dedi: «Buradə dur, gözlə siçanı,

Gələndə dutubən ye, ləzzət tanı!»

Özi getdi avlaməqə bir yerə,

Oradə siçanı yeyüb, keyf görə.

Yedi, içdi, ondə keyfi düzəldi,

---

1 Pişik və balıq – İ.A.Krılövun «*Шыка u Kom*» təmsilinin tərcüməsidir. Mütərcimi müəyyən edilməyib. II hissənin «*Balıq və pişik*» adı altında nəşri verilib.

2 Öziylə – özü ilə. Hazırkı səhifədə daha bir yerdə bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 50-ci səhifəsində *özi ilə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

3 Avlaqları – ov yerlərini, ovlaqları.

4 Pünhandur – gizlidir, məxfidir.

بردن دیدی کورم بالف نجه اولدی
 کلوب کوردی بالف جان ویرمکه در
 سچان قویروق قنادین یهکده در
 کوتوروب آپاروب سالدی برکوله
 دیدیکه بو ایشلر سٹا آز در هله
 هرکیم دوتهمز اوز بیلدوکی پشه سین
 چکر اندامنه زحمت طیشه سین

* (کرپیچ) *

کرپیچی قایریرلر ساری توپراقدن کرپیچ خانه ده .
 اول ساری توپراقه سو قاتوب باتداق ایدی-رلر و
 ایچندن خرده داشلاری سچیرلر. اونندن صئره قوم
 حل اولونجه ایاغلیورلر. باتداق حاضر اولنده اونندن
 کوتوروب قالبلرگ ایچنی دولدوروب یوزینی هموار
 ایدوب کرپیچ کسیرلر. کسین کرپیچلری اول کونشده
 قویورلر صئره آهسته آهسته اونلاری یغیرلر و بر
 مدت چارداغ آلتنه دوزیرلرکه یل وروب قوروتسون،
 چیی کرپیچلری کوره یه جرکه جرکه یغوب بشوزیرلر.
 وقت ایکی ک پیچ یونکشدی قزاردی و برکشدی
 اوننی کوره دن چخاردیرلر و آدینه بشمش کرپیچ
 دیرلر. هرگه کرپیچ کوره دن چخانده کوک رنگ چالدی
 او چوخ دواملو و محکم اولور. کرپیچگ رنگی کوک
 اولمقه سبب توپراقه قارشمش اوفاق دمیردر.

Birdən dedi: «Görəm balıq necoldı¹?»

Gələb gördi balıq can verməkdədir,

Siçan quyruq-qənadin yeməkdədir.

Götürüb aparub, saldı bir gölə,

Dedi ki, bu işlər sənə azdur hələ.

Hər kim dutməz öz bildüğü peşəsin,

Çəkər əndamınə² zəhmət tişəsin³.

Kərpiç

Kərpiçi qayırlar sarı topraqdən kərpiçxanədə. Əvvəl sarı topraqə su qatub batdaq⁴ edirlər və içindən xurdə daşları seçirlər. Ondən sonrə qum həll oluncə əyağlıyurlər. Batdaq hazır oləndə⁵ ondən götürüb qaliblərin içini doldurub, yüzini⁶ həmvar edüb kərpiç kəsirlər⁷. Kəsilən kərpiçləri əvvəl günəşdə qoyurlər, sonrə ahəstə-ahəstə onları yığırlər və bir müddət çardağın altına düzirlər ki, yel vurub qurutsun. Çiy kərpiçləri kürəyə cərgə-cərgə yığub bişürirlər. Vəqti ki, kərpiç yüngülləşdi⁸, qızardı və bərkləşdi⁹, onı kürədən çıxarırlər və adınə bişmiş kərpiç deyürlər. Hərgah kərpiç kürədən çıxandə¹⁰ gög rəng çaldı¹¹, o, çox dəvamlu və möhkəm olur. Kərpiçin rəngi gög olməqə səbəb topraqə qarışmış ufaq¹² dəmirdür.

1 Necoldı – mətndə *nəcə oldı* yazılıb.

2 Əndamınə – bədəninə, əndamına.

3 Tişəsin – külüngünü.

4 Batdaq – palçıq, bataq.

5 Oləndə – olanda. Bax: haşiyə *olandə* II hissə, səh. 22.

6 Yüzini – burada: üzünü.

7 Kəsirlər – bax: haşiyə *kəsir* II hissə, səh. 54.

8 Yüngülləşdi – mətndə bir *lam* ilə yazılıb.

9 Bərkləşdi – bərkidi.

10 Çıxandə – çıxanda. II hissənin 160-cı səhifəsində *çim* ilə *xey* arasına *yey* əlavə olmaqla fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

11 Gög rəng çaldı – azacıq göy rəng kəsb etdi, göy rəngə çalır.

12 Ufaq – az.

مثللر : اوردئده ياخشى ير ايليوبسن* اكر بقال
امرود ويرسه . خلقگ آغزيني باغلامق اولمز . دكر-
مان بيلديكين ايلر* چاق چاق باشين آغرودار . كزن
اياغه داش دكر .

تاپماچه : (۴۹) اتيندن كباب اولماز* قانيندن كاسه
دولار . (۵۰) برداميم وار ايچي دولو آدم ايله قاپو-
سي يوخ . (۵۱) برقوشم وار ايكي قنادلو* ها اوچار
يرينده قالار . (۵۲) سوييه كي-ردى داغلى سون
چيخدى يغلى . (۵۳) كوك آتار ياپراق چيخارتمز
او نه آغاجدر ؟

ياكتماج : آي قل قويروق قرقاولا كل بوكوله
كير قل قويروق قرقاول .

﴿ آت و ايشك ﴾

ديرلر كه بر يوكسيز كوهلن آت ايله بر آغر يوكلي
ايشك صاحبلرينگ قباقنده كيدرديلر . يولده ايشك
آته ديدى آي يولداش نه اولور كه بنم بو يوكيمن
برحصه كوتورسن آز قالوبدر چلنيم چيخسون . آت
ايشكگ توقعسنى قبول ايلمدى . برقدر يول كينده
ايشك يوكگ آغراقيندن يخلوب كبردى . بو حالده
ييهسى نه اينكه اونگ يوكينى حتى دريسنده آته
اوسته لك يوكيوب سوردى . آت پشيمان اولوب فكر
ايلدى كه اكر ايشكگ يوكيندن بر آز كوتورسيديم

Məsəllər: Ordındə¹ yaxşı yer eyliyübsən, əgər bəqqal əmrud versə. Xəlqiñ ağzını bağlaməq olməz. Dəgirman bildigin eylər, çaqçaq başın ağrudar. Gəzən əyağə daş dəgər.

Tapmacə: 49) Ətindən kəbab olmaz, qanından kasə dolar. 50) Bir damım var içi dolu adəm ilə, qapusı yox. 51) Bir quşım var iki qənadlı, ha uçar, yerində qalar. 52) Suyə girdi dağıldı, sudən çıxdı yığıldı. 53) Kök atar, yapraq çıxartməz, o nə ağacdur?

Yaşıltmac²: Ay qılquyruq qırqavul! Gəl bu gölə gir, qılquyruq qırqavul!

At və eşşək³

Deyürlər ki, bir yüksüz köhlən⁴ at ilə bir ağır yüklü eşşək sahiblərinin qəbaqında gedirdilər. Yoldə eşşək atə dedi: «Ey yoldaş, nə olur ki, mənəm bu yükimdən bir hissə götürəsən, az qalubdur canım çıxsun». At eşşəgiñ təvəqqe'sini qəbul eyləmədi. Bir qədər yol gedəndə eşşək yüküñ ağırlıqından yıxılıb gəbərđi. Bu halđə yiyəsi nəinki onıñ yükini, hətta dərisini də atə üstəlik yükliyəb sürđi. At peşıman olub fikr eylədi ki, əgər eşşəgiñ yükindən bir az götürseydim,

---

1 Ordındə – ordunda, ovurdda: ağız boşluğunun yanaqlar tərəfində olan hissə.

2 Yaşıltmac – mətndə *nuni-səğir* üzərində əlaməti olan üç nöqtə qoyulmayıb.

3 At və eşşək – L.N.Tolstoyun Ezopdan tərcümə etdiyi «*Оцѣл и Лошадѣ*» adlı təmsilin mövzusu əsasındađır.

4 Köhlən – harın, bəslənmiş.

اوده دیری قالاردی ومنده بوزحمته چکمزدم.
مثال: دوه اولسه دریسی ایشکه یوکر.

-﴿﴾ اصلان قورت، و چقال ﴿﴾-.

کورمشم نسخهده بر طرفه مثال
کیچن زمانلرده برقورت برچقال
قرمش اصلانه دوتمشدی الفت
یدیله ایچدیله بر نجه مدت
تقدیر قضان اوچکون اوچکیجه
آو کیچمدی اله اولدیسه نیجه
عاقبت تاپدیله صباحه یاوق
برقویون برقوزی برده برتاوق
غالب اولمشدی شیره ایشتها
قورده دیدی بولگی سنکدر دورما
تقسیم ایله اولاق یمکه مشغول
انامیوب فکرین قورت بی اصول
دیددی که سرور جناب باری
اوز ایله کوکده بولوب بونلاری
قویون سنگ قوزی بنم چقاله
کوندهروب تاوقی خالق نواله
کران کلوب بوسوز شیرگ خواهشنه
برپنجه نی سالدی قوردگ باشنه
ایکی کوزی او بیچاره فقیرگ
چخوبیره دوشدی ضربندن شیرگ

o də diri qalardı və mən də bu zəhməti çəkməzdim.

Misal: Dəvə ölsə, dərisi eşşəgə yükdür.

Əslan, qurt və çəqqal¹

Görmüşəm nüsxədə² bir türfə misal³,

Keçən zəmanlərdə bir qurt, bir çəqqal

Qızmış əslanə dutmuşdı ülfət,

Yedilər, içdilər bir neçə müddət.

Təqdiri-qəzadən⁴ üç gün, üç gecə

Av keçmədi ələ, oldısə necə.

Aqibət⁵, tapdılar səbahə yavuq

Bir qoyun, bir quzu, bir də bir tavuq.

Ğalib olmuş idi şirə iştəha,

Qurdə dedi: «Bölgi səniñdür, durma,

Təqsim eylə⁶, olaq yeməgə məşğul».

Anamıyub⁷ fikrin qurti-biüsul⁸,

Dedi ki, ey sərvər⁹, cənabi-Bari¹⁰

Öz əliylə¹¹ gögdə bölüb bunları.

Qoyun səniñ, quzu bənim, çəqqalə

Göndərüb tavuqı Xaliq nəvalə¹².

Giran gəlüb bu söz şiriñ xaaşinə¹³,

Bir pəncəni saldı qurdıñ başinə.

İki gözi o biçərə fəqiriñ

Çıxub yerə düşdi, zərbindən şiriñ.

1 Əslan, qurt və çəqqal – Qasım bəy Zakirin «*Aslan, qurd və çəqqal*» təmsilinin bir hissəsidir (Qasım bəy Zakir. Əsərləri. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, Bakı: 1964, səh. 354-355).

2 Nüsxədə – burada: əlyazmada.

3 Misal – burada: təmsil.

4 Təqdiri-qəzadən – burada: bədbəxtlikdən.

5 Aqibət – burada: nəhayət ki.

6 Təqsim eylə – böl.

7 Anamıyub – anlamayıb.

8 Qurti-biüsul – burada: biclik bilməyən, hiyləgər olmayan qurd.

9 Sərvər – başçı, rəis.

10 Cənabi-Bari – Allah-taala, Yaradan.

11 Əliylə – əli ilə. II hissənin 166-cı səhifəsində *əli ilə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

12 Nəvalə – bəxşiş, ehsan, pay olaraq.

13 Xaaşinə – vəzndən çıxdığına görə *xahişinə* əvəzinə burada *xaaşinə* qəbul olunub.

اوندن صئره یوزین دوتوب چقاله
 دیدی تولکی اولدی سئا حواله
 قسمت ایله معلوم اولسون عملگ
 ایشتمشم واردر بولکده الگ
 چقال دیدی ایله قسمت ایدم بن
 تا روز قیامت دیه سن احسن
 اوکی قویون پادشاهگ نهاری
 قوزینی ساخلاروق آخشام افطاری
 تاوقده سکرگ قلیان آلتینه
 البته که الله یتورر کنه
 شیر دیدی آفرین سئا ای پرفن
 بوبولکینی کیمدن اوکرنوبسن سن
 دیدی بلمزدیم بنادن باشدن
 اوکرندم اوکوزی چخان قرداشدن
 ذاکر

❁❁ (ساغساغان و قارغه) ❁❁

بر ساغساغان بوداغ بوداغ سیچریوب آرامسن
 زوزیوردی . اما قارغه فراغت بوداغده اوتورمشدی .
 ساغساغان اوندن سورشدی : دوستم نیه بئا جواب
 ویرمیورسن آیا بنم سوزیمه باور ایلمیورسن ؟
 قارغه جوابنده دیدی : سوزیئا اینانه بیلهرم زیرا
 که چوخ دانشان زیاده یالان دیر .

Ondən sonrə yüzün¹ dutub çəqqalə,
Dedi: «Bölgi² oldı saña həvalə,
Qismət eylə, mə'lum olsun əməliñ,
Eşitmişəm, vardur bölgidə əliñ».
Çəqqal dedi: «Eylə qismət edim³ bən,
Ta ruzi-Qiyamət⁴ deyəsən, əhsən!
O ki qoyun, padşahıñ nəharı,
Quzını saxlaruq axşam iftarı⁵.
Tavuq də səhəriñ qəlyanaltınə,
Əlbəttə ki, Allah yetürər genə».
Şir dedi: «Afərin saña, ey pürfən⁶,
Bu bölgini kimdən ögrənübsən sən?»
Dedi ki⁷, bilməzdim binadən-başdən⁸,
Ögrəndim o gözi çıxan qərdaşdən.

Zakir

Sağsağan və qarğə⁹

Bir sağsağan budağ-budağ sıçrıyub aramsız zəvziyürdi¹⁰. Əmma qarğə fə-
rağət budağdə oturmuşdı. Sağsağan ondən soruşdı: «Dostım, niyə başa cəvab
vermiyürsən, aya bənim sözümə bəvər¹¹ eyləmiyürsən?» Qarğə cəvabındə dedi:
«Söziña inanə bilmərəm, zira ki, çox danışan ziyadə yalan deyər».

1 Yüzün – burada: üzünü.

2 Bölgi – bölgü. Mətnədə *bey* əvəzinə *tey* hərfi yazılıb.

3 Qismət edim – bölüm. (Edim – II hissənin 153 və 157-ci səhifələrində *eyliyüm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.)

4 Ta ruzi-Qiyamət – Qiyamət gününədək.

5 İftarı – oruc açarkən yeyilən yeməyi.

6 Pürfən – bilikli, hiyləgər, fəndgir.

7 Dedi ki – mətnədə *dedi* yazılıb.

8 Binadən-başdən – əvvəldən.

9 Sağsağan və qarğə – bax: haşiyyə *Qarğa və sağsağan* I hissə, səh. 22.

10 Zəvziyürdi – naqqallıq edirdi, çox danışırdı, zəvzeyirdi.

11 Bəvər – inam, etibar.

مثلار : چوخ سویلین چوخ یاغلار . قارغه منده
قوز وار دیر، زوزک .

﴿ انسانگ اعضالری ﴾

نقل ایدرلرکه کونلرگ برکوننده آدمگ اعضالری
حجت لשוב سوزقویدیلرکه بری برینه حرمت و خدمت
ایلمه سونلر . ایغلار دیدی: نه یه ایچون بزبویکلکده
جسدی کزدیریرک قوی علاوه ایاغ قایرسون و نه
قدر کیفیدر سیر ایلسون . اللر دخی ایاغه باخوب
دیدیکه بزده ایستهمیورک بدنه قوللوق ایلمک قوی
اوزکه ال تاپسون ایشلتسون . آغز بوسوزلری ایشی-
دنده دینج دورمدی: دیله کلوب دیدی: من دلی که
دکم عبث یرده قارندن اوتری طعام چینیب یومو-
شالدام و ارده راحت اوزانوب هضم ایده یوخ بن
اونگ دوتمه نوکری دکم . کوز دیدی: جنون دکم
که همیشه جسده یول کوستروب اونی بلالردن
محافظت ایدم . خلاصه بوقرار ایله قالان اعضالرده
دخی ایشدن ال چکدیلر . بونلارگ بو جوره نامنا-
سب حرکتلری نه اینکه انجاق جسده تاثیر ایلدی بلکه
اوزلریننده ضعیف ایدوب چاندن و قوتدن سالدی .
وقت ایکه بوقضیه اونلاره یوز و یردی و عملرینگ
سفیهلکینی کوردیلر و دیدیلر : بو طور کئداران
کچرمک هامومزه ضرردر . حیفسیلنوب کنه ایرلکی کن
اوز ایشلرینه مشغول اولدیلر . اندک زمانده قوته

Məsəllər: Çox söyliyən çox yañələr¹. «Qarğə, məndə qoz var», – deyər zəvzək².

İnsanın ə'zaləri³

Nəql edirlər ki, günlərin bir günində adəmin ə'zaləri höccətləşüb söz qoydılar ki, biri-birinə hörmət və xidmət eyləməsünlər. Əyağlar dedi: «Nə için⁴ biz bu yekəlikdə cəsədi gəzdirirük⁵, qoy əlavə əyağ qayırsun və nə qədər keyfidür seyr eyləsün⁶». Əllər dəxi əyağə baxub dedi ki, biz də istəmiyürük⁷ bədənə qulluq eyləmək, qoy özgə əl tapsun, işlətsün. Ağız bu sözləri eşidəndə dinc durmədi, dilə gəlüb dedi: «Mən dəli ki, degiləm, əbəs yerə qarından ötri təam çeyniyüb yumuşaldam və o də rahat uzanub həzm⁸ edə, yox, bən onun dutmə nökeri⁹ degiləm». Göz dedi: «Cünun¹⁰ degiləm ki, həmişə cəsədə yol göstərüb onu bəlalərdən mühafizət edəm». Xülasə, bu qərar ilə qalan ə'zələr də dəxi işdən əl çəkdilər. Bunların bu cürə namünasib¹¹ hərəkətləri nəinki əncəq cəsədə tə'sir eylədi, bəlkə, özlərini də zəif edüb candən¹² və qüvvətdən saldı. Vəqti ki, bu qəziyyə¹³ onlarə yüz verdi¹⁴ və əməllərinin səfehligini gördilər və dedilər: «Bu tövr güzaran keçürmək hamumuzə zərərdür». Heyfsilənüb genə irəliki kimi öz işlərinə məşğul oldilər. Əndək¹⁵ zəmandə qüvvətə

1 Yañələr – səhv edər, yanılar. Bax: haşiyə *yañalar* I hissə, səh. 23.

2 Zəvzək – çoxdanışan, boşboğaz, zəvzək.

3 İnsanın ə'zaləri – Jan de Lafontenin (1621–1695) təmsili əsasında.

4 Nə için – nə üçün. Mətnə *nə için* əvəzinə *nəyə için* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

5 Gəzdirirük – gəzdiririk. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

6 Seyr eyləsün – gəzsin.

7 İstəmiyürük – istəmirik. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

8 Həzm – mətnə *zad* əvəzinə *zəy* hərfi yazılıb.

9 Dutmə nökeri – muzdlusu, hambalı.

10 Cünun – dəli, divanə.

11 Namünasib – yersiz, münasib olmayan.

12 Candən – candan. Mətnə *candən* əvəzinə *çandən* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

13 Qəziyyə – hadisə.

14 Yüz verdi – baş verdi, üz verdi.

15 Əndək – az.

کلوب اولگی حدارینه دوشدیلر .

× ﴿ پایز ﴾ ×

پایز اولان کمی خزانگ یلی
اسیر پامال ایدیر گل و سنبل
چمنگ و چیچکگ خزانلی اولور
طراوت باغنگ کلری سولور
باغ و بوستان و گلستانلر پوزولور
پاپراقلار توکولور علفلر سولور
پایز دومان گلور هوا دوتوشور
یاغور یاغشارده هریره دوشور
شوردن دوشور بلبل کسور نواسین
پریشان ایلپور فکرین هواسین
سوی قاقچور هر برشینگ ترکی سوزی
دادی کیدیر خزانده یومور کوزی
کوچریلر هر نه وارسه یغوشیر
قیشلاقه کلوبن پایزده دوشیر
هرکس اوز بیچدی بکین او وقتدی دویور
انباره قویویه چواله قویور
ماش و کنجد شلتوکلرده بیچیلور
دوگولور دینکده دوکی سیچیلور
تدارک ایلپور هرکس قیش ایچون
بو جاقلرده دولور دوش بیش ایچون

gələb, əvvəlki həddlərinə¹ düşdilər.

Payız²

Payız olan kimi xəzanın yeli
Əsir, pamal edir gülü sünbüli.

Çəmənini,³ çiçəgin xəzanı olur,
Təravət bağının gülləri solur.

Bağü bustan⁴, gülistanlar pozulur,
Yapraqlar tökülür, ələflər solur.

Payız duman gəlür, həva dutuşur⁵,
Yağur yağışlar də, hər yerə düşür.

Şurdən⁶ düşür, bülbül kəsür⁷ nəvasın⁸,
Pərişan eyliyür fikrin həvasın.

Suyı qaçur hər bir şeyin, türki sözi⁹,
Dadı gedir, xəzan də yumur gözi.

Köçərilər hər nə var sə, yığuşır¹⁰,
Qışlaqə gələbən, payızdə düşür.

Hər kəs öz biçdigin o vəqti döyür¹¹,
Ənbərə, quyuyə, çuvalə qoyur¹².

Maşü küncüd¹³, çəltüklər¹⁴ də biçilür,
Dögülür dingdə¹⁵, dügi seçilür.

Tədarük eyliyür hər kəs qış için,
Bucaqlər də dolur düş-biş için¹⁶.

1 Həddlərinə – hədlərinə.

2 Payız – Həsənəliyə xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «Həsənəli xan Qaradaği – Şeirələr», səh. 18-19) kifayət qədər geniş, hazırkı variantaya yaxın şəkildə verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 15) bu şeir fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 28, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 30-31).

3 Çəmənini – çəmənini. Mətnə *çəmənini* sözündən sonrakı *və vergül* olaraq qeydə alınıb.

4 Bağü bustan – bağ və bostan. Mətnə *bustan* sözündən sonrakı *və vergül* olaraq qeydə alınıb.

5 Dutuşur – burada: tutulur.

6 Şurdən – səsdən, burada: həvəsdən.

7 Kəsür – kəsir. Bax: haşiyə *kəsir* II hissə, səh. 54.

8 Nəvasın – avazını, səsini.

9 Türki sözi – türkün məsəli, türkün sözü.

10 Yığuşır – yığışır. Bax: haşiyə *yığışur* II hissə, səh. 103.

11 Döyür – bax: haşiyə *dögürlər* I hissə, səh. 56.

12 Qoyur – bax: haşiyə *qoyurlər* II hissə, səh. 2.

13 Maşü küncüd – lobyə və küncüd.

14 Çəltüklər – çəltiklər. Mətnə *şəltüklər* yazılıb.

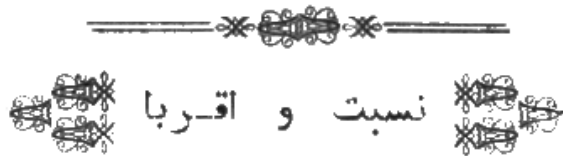
15 Dingdə – çəltiyi döyüb dənələrini qabığından çıxarmaq üçün qurğuda.

16 Düş-biş için – biş-düş için.

آیش ویرش اولور شیلر ساتیلور
هربرویج نقد اولور کیرو آتولیر
جفتلر قوشولیر اکین اکیلیر
یرلر شخم اولور تخم سپیلیر
بسدر قراداغی پایزنگ ایشی
بلندی ایندیده یازونن قیشی

مثللر : آغزدن چیخان باشه دکر : بال بال دیهک
ایله آغز دادلو اولماز. بال دوتان بارمق یالار. دیل
آدمی بیان ایلر. دلینی ضط ایدن باشینی قورتارار.
قورخان کوزه چوپ دوشر. کار کوکلندهکین آغلار.
کسلین ایکی ال که ب باشی ساخلامیه. کور یا بو-
راده یا بغدادده. کورگ ایسته دوکی ندر ایکی کوز.
لالگ دلینی آناسی بیلر. هر سقالدن برتوک چکسن
کوسهده سقاللو اولار .

تایماچه : (۵۴) ایکی قرداش وار، بری یولگ بوتاینده
اوتوریر، بری او تاینده، نه بو اوننی کوریر، نه او
بوننی . (۵۵) اوتوز ایکی قوشگ بر سرکردهسی وار .
(۵۶) دام دولوسی آغ یارماچه .

آتا، آنا، اوغول، قیز، قرداش، باجی، بابا، نوه، عبو،

Alış-veriş olur, şeylər satılır¹,
Hər bir vec² nəqd³ olur, gerü atılır.
Cüftlər⁴ qoşulır, əkin əkilir⁵,
Yerlər şüxm olur⁶, tuxm səpilir⁷.
Bəsdür, Qəradaği, payızın işi
Bilindi, indi də yazginən⁸ qışı.

Məsəllər: Ağızdən çıxan başə dəgər. Bal-bal demək ilə ağız dadlu⁹ olmaz. Bal dutan barməq yalar. Dil adəmi bəyan eylər. Dəlini zəbt edən¹⁰ başını qurtarar. Qorxan gözə çöp düşər. Kar köñlindəkin anlar. Kəsilsin iki əl ki, bir başı saxlamıyə. Kor ya buradə, ya Bəğdaddə. Korıñ istədügi nədür: iki göz. Lalıñ dilini anası bilər. Hər səqqaldən¹¹ bir tük çəksən, kosə¹² də səqqallu olar.

Tapmacə: 54) İki qərdaş var, biri yolıñ bu tayındə oturır, biri o tayındə, nə bu onı görür, nə o bunu. 55) Otuz iki quşıñ bir sərkərdəsi var. 56) Dam dolusu ağ yarmaçə¹³.

Nisbət¹⁴ və əqrəba¹⁵

Ata, ana, oğul, qız, qərdaş, bacı, baba, nəvə, əmü,

-
- 1 Satılır – satılır. II hissənin 128-ci səhifəsində *satılır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 Vec – burada: mal, əşya; ehtimal ki, rus sözü olan «*вещь*» sözüdür.
  - 3 Nəqd – pul, nağd.
  - 4 Cüftlər – öküzlər cütləşdirilib, cütlər.
  - 5 Əkilir – bax: haşiyə *əkilür* I hissə, səh. 53.
  - 6 Şüxm olur – şumlanır.
  - 7 Səpilir – Bax: haşiyə *səpilür* I hissə, səh. 53.
  - 8 Yazginən – qələmə al, yaz. Mətnə *yazının* yazılıb.
  - 9 Dadlu – dadlı, burada: şirin.
  - 10 Zəbt edən – tutub saxlayan, idarəsi altına alan, anlayan.
  - 11 Səqqaldən – saqqaldan. Bax: haşiyə *aşsaqqal* I hissə, səh. 57; haşiyə *səqqal* II hissə, səh. 11.
  - 12 Kosə – kosa. Bax: haşiyə *A* I hissə, səh. 18.
  - 13 Yarmaçə – yarılmış, ikiye ayrılmış odun parçalarından hər biri, lülə şəklində olan şey.
  - 14 Nisbət – burada: qohumluq.
  - 15 Nisbət və əqrəba – mündəricatda XIX dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

دایی، خاله، عمو اوغلی، عمو قیزی، دایی اوغلی،
دایی قیزی، بیبی، یزنه، کییو، هاما، گروه، نتیجه، قاین،
قایناتا، قاینانا، بالدز، ایلتی، باجاناق، کوتیجه.

اوشاق چمنده کزیر، اوینیور، چیچک دریر و کپنک
دوتیر . من چمنده کزیرم، اوینیورم، چیچک دریرم
و کپنک دوتیرم . سن چمنده کزیرسن، اوینیورسن .
بز چمنده کزیرک، اوینیورق . . . سیز چمنده اوینیور
سگز . . . اونلار چمنده اوینیورلر . .
دونن اوشاق چمنده اوینیوردی . چیچک دریردی و
کپنک دوتیردی . من چمنده اوینیوردم چیچک
دریردم .

سن چمنده اوینیوردگ . . . . .
سیز چمنده اوینیوردگز . . . . .
بز چمنده کزیرک اوینیوردق . . . . .
اونلار چمنده کزیردیلر اوینیوردیلر . . . . .

- ﴿﴾ بالا محبتی ﴿﴾ -

بر اوشاق کوچده یوکر دیکی یرده اتگ آلتینده قالب
قیچی سیندی . اونوی ایوه کتورنده اوفولتی سینگ سینه
ناچاق اناسی اوپانوب اورکی کیتدی . اوشاق همان
ساعت سرلداماقینی کسادی . سنقجی اونگ قچینی

dayı, xalə¹, əmüoğlı, əmüqızı, dayıoğlı, dayıqızı, bibi, yeznə, giyov², mama, kirvə, nəticə, qayın, qayınata, qayınana, baldız, elti³, bacanaq, köticə⁴.

Uşaq çəməndə gəzir, oynıyur, çiçək dərir və kəpənək dutır.
Mən çəməndə gəzirəm, oynıyurəm, çiçək dərirəm⁵ və kəpənək dutirəm.
Sən çəməndə gəzirsən, oynıyursən.
Biz çəməndə gəzirük⁶, oynıyuruq⁷...
Siz çəməndə oynıyursınız...
Onlar çəməndə oynıyurlər...

Dünən uşaq çəməndə oynıyurdu, çiçək dərirdi⁸ və kəpənək dutırdı.
Mən çəməndə oynıyurdım, çiçək dərirdim⁹.
Sən çəməndə oynıyurdıñ...
Siz çəməndə oynıyurdıñız...
Biz çəməndə gəzirdik, oynıyurdıq...
Onlar çəməndə gəzirdilər, oynıyurdılər...

Bala məhəbbəti

Bir uşaq küçədə yügürdigi yerdə atıñ altındə qalub qıçı sındı. Onı evə gətürəndə ufultısının səsinə naçaq anası¹⁰ oyanub ürəgi getdi. Uşaq həman sət sızıldamaqını kəsdi. Sınıqçı onıñ qıçını

1 Xalə – xala. Bax: haşiyə A I hissə, səh. 18 və haşiyə *xala* I hissə, səh. 31.

2 Giyov – kürəkən.

3 Elti – qardaş arvadlarının bir-birinə olan qohumluq münasibəti, qayınxatını, qayınarvadı.

4 Köticə – nəticənin (nəticə – nəvənin uşağı) uşağı, kötücə.

5 Dərirəm – bax: haşiyə *dərir* II hissə, səh. 72.

6 Gəzirük – gəzirik. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

7 Oynıyuruq – oynayıırıq. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

8 Dərirdi – bax: haşiyə *dərir* II hissə, səh. 72.

9 Dərirdim – bax: haşiyə *dərir* II hissə, səh. 72.

10 Anası – mətndə *anası* yazılıb.

دوزلدوب ساریو بجه اوندن هیچ بر سس چخمادی.
 سنقچی اوشا قک فراغت اولمقنه تعجب ایدوب خبر آلدی:
 مکر سنی ایانگ اینجتمیور ؟ اوشاق دیدی: افراط
 اذیت ویریر، اما بروزه ویره بیلیمورم که انام ایشتمسون.
 اونگ بئا چوخ محبتی وار، منم سزلتیمه دوزمز .
مثللر : بالا بالدن شریندر . اتا اولمیان آتا قدرین
 بیلمز .

﴿﴾ (آت و ایشک) ﴿﴾

ساقلار کن بر ایشکی بر دجل
 بسلیوب آرتجق قویورمش محل
 پرورش ایللیوب دایم حبارین
 سحر آخشام ایلر ایش تبارین
 بوایشکگ اجاق ایشی بر سویه
 کیتمک ایش برده پیوب یوخویه
 بوئلله بیله هاموکسدن اوزینی
 یاخشی بلوب هم ایشنی سوزینی
 قالدیروب باشینی هوایه ساری
 قولاقین بورونون دوتوب یوخاری
 بکنوب اوزینی تشخص ایدوب
 یریشین یئالوب یوله کیچ کیدوب
 آت اولمقه ایسترایکن یتوروب

düzəldüb sarıyuncə ondən heç bir səs çıxmadı. Sınıqçı uşaqıñ fərağət olməqinə təəccüb edüb xəbər aldı: «Məgər səni əyağın incitmiyür?» Uşaq dedi: «İfrat əziyyət verir, əmma bürüzə verə bilmiyürəm¹ ki, anam² eşitməsün. Onıñ başa çox məhəbbəti var, mənim sızıltımə dözməz».

Məsəllər: Bala baldən şirindür. Ata olmiyan ata qədrin bilməz.

At və eşşək³

Saqlarkən⁴ bir eşşəgi bir dəcəl,

Bəsliyüb, artıcaq qoyurmuş⁵ məhəl.

Pərvəriş⁶ eyliyüb dayim himarın⁷,

Səhər-axşam eylər imiş tumarın.

Bu eşşəgin əncəq işi bir suyə

Getmək imiş, bir də yeyüb yuxuyə.

Bunıqlə beylə hamu kəsdən özini

Yaxşı bilüb, həm işini, sözünü.

Qaldırub başını həvayə sarı,

Qulaqın, burunun dutub yuxarı.

Bəgənüb özünü, təşəxxüs⁸ edüb,

Yerişin⁹ yəñalub¹⁰, yolə gec gedüb.

At olməqə istər ikən yetürüb,

1 Bilmiyürəm – bilmirəm. Bax: haşiyə *bilmirəm* I hissə, səh. 19.

2 Anam – məndə *anam* yazılıb.

3 At və eşşək – Aleksandr Yefimoviç İzmaylovun (1779–1831) 1810-cu ildə yazdığı «*Осёл и Конь*» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Maraqlıdır ki, Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə») bu təmsilin orijinalı (rus dilində) verilərkən hal-hazırda rus ədəbiyyatında yayılmış versiyadan fərqlidir. Belə ki, təmsilin *Будь сказано меж нами: Походят на осла иные с орденами!* olan son iki sətiri mütərcim tərəfindən *Bizdə də çoxludı belənçik eşşək, Əgri, hət geymi gözləçə eşşək!* tərcümə edilərək *Таких ослов довольно и меж нами, Без чепраков, а с чем? Догадайтесь сами!* kimi qeydə alıb. Həmin əlyazmanın 209-cu səhifəsində bu təmsilin fərqli tərcüməsi verilib. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 42) bu tərcümə «*Eşşək və at*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 179, Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 139). Məhəmməd Qaradağı qeyd edir ki, «Vətən dili»nin müəllifləri nə səbəbəse məzmununda dəyişiklik etmişlər. Yuxarıda adıçəkilən nəşrlərin tərtibçisi filologiya elmləri namizədi, dosent Rəqub Kərimov bunu senzura problemləri ilə əlaqələndirir.

4 Saqlarkən – saxlarkən.

5 Qoyurmuş – bax: haşiyə *qoyurlar* II hissə, səh. 2.

6 Pərvəriş – bəsləmə, bəslənmə.

7 Himarın – uzunqulağını, eşşəyini.

8 Təşəxxüs – lovğalıq, təkəbbür.

9 Yerişin – yerisini. II hissənin 158-ci səhifəsində *yerişini* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

10 Yəñalub – çaşdırıb, burada: dəyişib.

آت اولمیوب ایشک اوزین ایتیروب
 بر آروق ایشکی چمنده کوروب
 اول زمان دیانوب کلمکه دوروب
 دوندروب یوزینی آغزینی بوزوب
 اتینه قانینه باخمه دوروب
 قراداگی

× ﴿﴾ (بزم کلفت) ﴿﴾ ×

بزم کلفتیز چوخ در. بنم وار آتام آنام اوچ قرداشیم
 ایکی باجم و بر قوجه ننم. ننم منی همودن آرتق
 سویر و عزیزلیور. بونلاردن علاوه بردایم و ایکی
 خالم و دورت عمو اوغلیم وار انا اونلار بزدن آیرو اولورلر.
 آتامگ الینگ زحمتی ایله بز گذران ایلورک آنام و
 باجیلریم ایودارلق ایلورلر: سیلیرلر سوپوریرلر
 خورک بشوریرلر و لباس تکوب اگنیمزه کیدیریرلر.

× ﴿﴾ (قیش) ﴿﴾ ×

قیش اولجاقین ساوق دوشیر قار یاغیر
 بوران اولور سولار دوغیر آز آخیر
 داغلاری داشلاری میشه نی چولی
 قار یاغیر بوریور اوتلاری و کولی
 کون آز اثر ایدیر زمانه دوغیر
 برودت چوخلاشیر یر یوزی دولیر

At olmıyub, eşşək özin itirüb¹.

Bir aruq eşşəgi çəməndə görüb,

Ol zəman dəyanub gəlməgə, durub,

Döndərüb yüzini², ağzını büzüb,

Ətinə, qanınə baxməqə durub.

Qəradaği

Bizim külfət

Bizim külfətimiz çoxdur. Bənim var atam, anam, üç qərdaşım, iki bacım və bir qocə nənəm. Nənəm məni həmədən³ artıq sevir və əzizliyür. Bunlardan əlavə bir dayım və iki xaləm və dörd əmüoğlım var, əmma onlar bizdən ayru olurlər. Atamıñ əliniñ zəhməti ilə biz güzəran eyliyürük⁴. Anam və bacılərim evdarlıq eyliyürlər: silirlər, süpürirlər, xörək bişürirlər və libas tiküb əgnimizə⁵ geydirirlər.

Qış⁶

Qış olcaqın⁷ savuq düşür, qar yağır,

Boran olur, sular doñır⁸, az axır.

Dağları, daşları, meşəni, çöli,

Qar yağır⁹, bürüyür otları¹⁰, göli.

Gün az əsər¹¹ edir, zəmanə döñir¹²,

Bürudət¹³ çoxlaşır¹⁴, yer yüzi¹⁵ doñır¹⁶.

- 1 İtirüb – itirib. II hissənin 144-cü səhifəsində *itürüb* fərqli yazılış formasına rast gəlinir (o cümlədən, II hissənin 105-ci səhifəsində *itürüblər*). Bax: haşiyə *itirdi* I hissə, səh. 37.
- 2 Yüzini – burada: üzünü.
- 3 Həmədən – hamıdan. Bax: haşiyə *hamuñızdən* II hissə, səh. 29.
- 4 Eyliyürük – edirik. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.
- 5 Əgnimizə – burada ([g]) səsini bildirən *kaf* üzərində *nuni-səğir* əlaməti olan nöqtələr qoyulub.
- 6 Qış – Həsənəliyə xan Qaradağinin şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») geniş variantları verilir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 15-16) bu şeir fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 29, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 31-32).
- 7 Olcaqın – burada: gələndə.
- 8 Doñır – donur. Bax: haşiyə *doñur* I hissə, səh. 63.
- 9 Yağır – *ğeyn* ilə *yey* arasında ziyadə *yey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
- 10 Otları – mətndə *otları* sözündən sonrakı *və* vergül olaraq qeydə alınıb, çünki yuxarıda sadalanan əlyazmaların heç birində *və* verilməyib.
- 11 Əsər – burada: təsir.
- 12 Döñir – dönür. Bax: haşiyə *dönür* II hissə, səh. 16.
- 13 Bürudət – soyuqluq, soyuq.
- 14 Çoxlaşır – çoxalır. Bax: haşiyə *çoxlaşur* II hissə, səh. 89.
- 15 Yüzi – burada: üzü.
- 16 Doñır – donur. Mətndə *dolır* yazılıb.

یر دوڭیر بخاری آلتینه دولور
 کونڭده تاثیرری یره آز اولور
 بوز دوتولور بوزخانه لر باغلانیر
 ایستی وقته صرف ایتمکه ساخلانیر
 سیرسیرا باغلیور آغاجلار چپر
 ساوقده ایلیور هر نفسه اثر
 صحرادن میشه دن یقوشور هوام
 چلیه کیریرلر قیش فصلی تمام
 ساوق یوردن ایستی یره کیدیرلر
 بعضی قوشلار قیشی اورده ایدیرلر
 هر جانلو یوزینه بر قاپی آچیر
 قیش فصلی ساوقدن ایستیه قاجیر
 قیش فصلی وارلورلر یاخشی دولانیر
 غم اودینه انجاق فقیر قالانیر
 بر یاندن چورکی و لباسی اولور
 بریاندن بوجاقی و چوال دولور
 السن و ایاغسزلر و یتیملر کورلر
 تنکشور ساوقدن اوشیور عورلر
 قیشده فقیر آهی اوبه یاندریر
 وارلورلر کیف ایدیر سوبه یاندریر
 قراداغی ینار فقیر حالینه
 ظالم اولار طمع ایتمسه مالینه

Yer donır, buxarı altınə dolur,
Güniñ də tə'siri yerə az olur.
Buz dutulur, buxanələr bağlanır,
İsti vəqtə sərf etməyə saxlanı¹.
Sırsıra² bağlıyur ağaclar, çəpər,
Savuş də eyliyür hər nəfsə əsər³.
Səhradən, meşədən yıquşur⁴ həvam⁵,
Çiləyə⁶ girirlər⁷ qış fəsli təmam.
Savuş yerdən isti yerə gedirlər,
Bə'zi quşlar qışı ordə edirlər.
Hər canlu yüzinə bir qapı açır⁸,
Qış fəsli savuşdən istiyə qaçır.
Qış fəsli⁹ varlulər yaxşı dolanır,
Ğəm odinə əncaq fəqir qalanır.
Bir yandən çörəgü libası¹⁰ olmur,
Bir yandən bucaqü çuvalı¹¹ dolmur.
Əlsiz¹², əyağsızlər¹³, yetimlər, korlər
Təngəşür¹⁴, savuşdən üşüyür övrlər¹⁵.
Qışdə fəqir ahı obə yandırır,
Varlulər¹⁶ keyf edir, sobə yandırır.
Qəradağı yənar fəqir halinə,
Zalim olar təmə' etsə malinə.

-
- 1 Saxlanır – bax: haşiyə *saxlanur* II hissə, səh. 103.
  - 2 Sırsıra – axmaqda olan su damcılarının donması nəticəsində əmələ gələn buz lülələri.
  - 3 Əsər – burada: təsir.
  - 4 Yıquşur – yığışır. Bax: haşiyə *yıquşur* II hissə, səh. 103.
  - 5 Həvam – zərərvericilər, həşəratlar.
  - 6 Çiləyə – qışın böyük və kiçik çillədən ibarət ilk iki ayına, çilləyə.
  - 7 Girirlər – II hissənin 141-ci səhifəsində *girürlər* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *girir* II hissə, səh. 89.
  - 8 Açır – bax: haşiyə *açur* I hissə, səh. 52.
  - 9 Fəsli – *sad* əvəzinə *zad* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 10 Çörəgü libası – yemək və geyimi. Mətnə *çörəgi və libası* yazılıb.
  - 11 Bucaqü çuvalı – bucaq və çuvalı; azuqənin toplandığı künc (bucaq) və böyük kisə.
  - 12 Əlsiz – mətnə *əlsiz* sözündən sonrakı *və vergül* olaraq qeydə alınıb.
  - 13 Əyağsızlər – ayaqsızlar. Mətnə *əyağsızlər* sözündən sonrakı *və vergül* olaraq qeydə alınıb.
  - 14 Təngəşür – burada: təngə gəlir.
  - 15 Övrlər –bədənin açıq hissələri.
  - 16 Varlulər – varlılar, dövlətlilər. Mətnə sonuncu *rey* əvəzinə *vav* hərfi yazılıb.

- ﴿﴾ (داشچی) ﴿﴾ -

بر جوان بر قوجه ایله شریک داش قیروب جزئی
مداخل حاصل ایدوب بواحتیاج راحت فراغت کون
کیچوریردیلر . برکون جوانه بر آدم دوچار اولوب دیدی:
ای فقیر بر پارچه چورکدن اوتری کشی اوزینه بو
زحمتی ویروب جانینی چوریتمز. اگر منم یولداشلقمی
قبول ایلیه سن آسانلق نن سگا چوخ نفع یتورم و
داشچیلقگ مشقتندن خلاص ایدرم . ساده دل جوان
بوآدمگ سوزینه اعتبار ایدوب قوجه دن ال چکدی و
اونگ تکلیفنه راضی اولدی . اول آدم جوان ایله باغه
بال اوغورلمقه کیندیلر . باغه آری سبدلرینوسندروب
بالینی جمع ایتمهکه مشغول اولدیلر . باغبان آریلرینگ
پراکنده اولمقندن خبردار اولوب برنچه آدم ایله غافل
باغه واروب اونلارگ هر ایکیسینی دوتوب دیوان بکینه
ویردی .

مثللر : اکرینی توخ کورمدم، دوغرونی آج . بگا
بندن اولور هر نه اولورسه . یاشگ اودینه قوروده
یاندی .

- ﴿﴾ (احوال پرسانلق) ﴿﴾ -

بر سوداگر بر اوزکه شهره تجارته کیتمشدی . بر
کونلری او همشهریسنه راست کلوب خبر آلدی : منم

Daşçı¹

Bir cəvan bir qocə ilə şərik daş qırub, cüz'i mədaxil² hasil edüb³ biehtiyac⁴, rahət, fərağət⁵ gün keçürirdilər. Bir gün cəvanə bir adəm düçar olub⁶ dedi: «Ey fəqir, bir parçə çörəkdən ötri kişi özünə bu zəhməti verüb canını çüritməz⁷. Əgər mənim yoldaşlığımı qəbul eyliyəsen, asanlıqnən sağa çox nəf' yetürərəm⁸ və daşçılıqın məşəqqətindən xilas edərəm». Sadədil cəvan bu adəmin sözinə e'tibar edüb qocədən əl çəkdi və onun təklifinə razı oldu. Ol adəm cəvan ilə bağə bal oğurləməqə getdilər. Bağdə arı səbədlərini sındırub balını cəm' etməqə məşğul oldilər. Bağban arılərinin pərakəndə olməqindən xəbərdar olub, bir neçə adəm ilə ğafil⁹ bağə varub, onların hər ikisini dutub divanbəginə¹⁰ verdi.

Məsəllər: Əgrini tox görmədim, doğrunı ac. Bağa bəndən¹¹ olur, hər nə olursə. Yaşın odinə quru də yandı.

Əhvalpürsanlıq¹²

Bir sövdagər bir özgə şəhərə ticarətə getmişdi. Bir günləri o, həmsəhrisinə¹³ rast gəlib xəbər aldı: «Mənim

-
- 1 Daşçı – Şeyx Bəhaəddin Amilinin (1547–1622) «Kəşkül» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 2 Mədaxil – gəlir, qazanc.
  - 3 Hasil edüb – əldə edib.
  - 4 Biehtiyac – ehtiyacsız.
  - 5 Rahət, fərağət – rahat, sakit.
  - 6 Düçar olub – burada: rast gəlib.
  - 7 Çüritməz – çürütməz. Bax: haşiyə *çürümüş* II hissə, səh. 131.
  - 8 Yetürərəm – yetirərəm. Mətdə bir *rey* ilə yazılıb.
  - 9 Ğafil – gizli, xəlvəti, qafil.
  - 10 Divanbəginə – XIX əsrdə mahal inzibati idarəsinin rəisinə, divanbəyinə.
  - 11 Bəndən – məndən.
  - 12 Əhvalpürsanlıq – əhvallaşma, hal-əhval soruşma. Şeyx Bəhaəddin Amilinin «Kəşkül» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 13 Həmsəhrisinə – həmyerlisinə, həmsəhərlisinə.

ایویمدن و اوشاقلاریمدن بر احوال بیلورسن می ؟
 دیدی بلی شکر الله تماما ساغ و سلامتدر لر . تاجر
 بو حاله شاد اولوب سوردی: کورمن منم چنبر آدلو
 ایتیم واردی او دوریرمی؟ همشهری دیدی: خیر اقا
 او منم یانمده کبردی، سن ساغ اول . بازارگان سو-
 رشدی: اونگ اولمکینه سبب نه اولدی ؟ همشهری .
 دیدی : ازبسکه سنگ آئیگ آتیندن چوخ یمشدی
 سوداگر - منم آتیمه نه اولدیکه اولدی ؟ همشهری-
 مرحومه والده گزگ تعزیه سنده اودون سو داشیمقدن
 یورغون دوشوب کبردی . تاجر - مکر آنام دنیادن
 رحلت ایدوبدر ؟ بلی . الله اوگا رحمت ایلسوی .
 تاجر سورشدی: آزاری نه ایدی؟ همشهری : زلزله
 اولدی و سنگ ایوگ اوچوب او بی نوانگ اوسته
 توکلدی .

مثللر : آدم آدمه کرکدر . تسباغیه خاله سی هرکسه
 اوز بالاسی ، دشمن سنی داش ایله، سن دشمنی آش
 ایله . عیب سز دوست آختاران دوست سز قالار . قونشوگی
 ایکی اینکو ایسته که اوز گده بر اینکو اولاسن . قونشویه
 امید اولان شام سز یاتار میگ دوست از بر دشمن
 چوخ .

تایماجه : (۵۷) دریاده بر کل بیتوب آدی یوخ ،

evimdən və uşaqlarımdən bir əhval¹ bilürsənmi²?» Dedi: «Bəli, şükr Allahə, təmamen³ sağ və səlamətdürlər». Tacir bu halə şad olub sordu: «Görəsən, mənim Çənbər adlı itim vardı, o durırmı?» Həmşəhri dedi: «Xeyr, aqa⁴, o mənim yanımdə gəbərdi, sən sağ ol». Bazargan⁵ soruşdı: «Onıñ ölməginə səbəb nə oldı?» Həmşəhri dedi: «Əz bəs ki⁶, səniñ atıñ ətindən çox yemişdi». Sövdagər: «Mənim atımə nə oldı ki, öldi?» Həmşəhri: «Mərhumə⁷ validəñiziñ⁸ tə'ziyəsinde⁹ odun, su daşıməqdən yorğun düşüb gəbərdi». Tacir: «Məgər anam dünyadən rehlət edübdür¹⁰?» «Bəli, Allah oña rəhmət eyləsün¹¹». Tacir soruşdı: «Azarı nə idi?» Həmşəhri: «Zəlzələ oldı və səniñ eviñ uçub o binəvanıñ üstə töküldi».

Məsəllər: Adəm adəmə gərəkdür. Tısbəğəyə xaləsi, hər kəsə öz balası. Düşmən səni daş ilə, sən düşməni aş ilə. Eybsiz dost axtaran dostsız qalar. Qonşuñı iki inəklü istə ki, öziñ də bir inəklü olasən. Qonşuyə ümmid olan şamsız yatar. Miñ dost az, bir düşmən çox.

Tapmacə: 57) Dəryadə bir gül bitüb, adı yox,

-
- 1 Əhval – burada: xəbər.
  - 2 Bilürsənmi – bilirsənmi. Bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.
  - 3 Təmamen – büsbütün, hamılıqla, tamamilə.
  - 4 Aqa – ağa. Bax: haşiyə *ağa* I hissə, səh. 22.
  - 5 Bazargan – tacir, bazərgan.
  - 6 Əz bəs ki – ona görə ki.
  - 7 Mərhumə – rəhmətə getmiş, vəfat etmiş (qadın).
  - 8 Validəñiziñ – ananızın.
  - 9 Tə'ziyəsinde – yasında, hüznündə, təziyəsinde.
  - 10 Rehlət edübdür – köçüb, rəhmətə gedib.
  - 11 Eyləsün – mətndə sonuncu *nun* əvəzinə *yey* yazılıb.

شیرینلکن یک اولماز، دادی یوخ.

مسلمان آدلاری

محمد، علی، عثمان، عمر، عیسی، موسی، حسن، حسین، عبدالله، کریم، اسدالله، عبادالله، نصرالله، ناصر-الدین، سیفالدین، صدرالدین، سلیمان، شفیع، اسکندر، اسماعیل، یوسف، قاسم، هاشم، مقیم، عزیز، مجید، صبه، صادق، ایوب، حمید، حیدر، غفار، ستار، رضا، رستم، رشید، مختار، محمود، رحیم، احمد، جواد، اصلان، امیر، آزاد، شهریار، شریف، لطیف، علی اکبر، علی اصغر، صفرعلی، محی الدین، زکریا، یحیی، محرم، علمردان، مراد، فضلعلی، جلیل، جلال، رسول، فتحعلی، فیض الله، ولی فریدون، اللهیار، عباس، تقی، نقی، عبدالسلام، ذوالفقار، زین العابدین، نادر، بهادر، بهرام، فتاح، مصطفی، مرسل، عباسقلی، مرتضی، ابوطالب، عبدالمناف، صفی، صالح، ابراهیم، قلی، شکر، اسفندیار.

دوئن من چمنده کزدم اوینادم چیچک دردم وکپنک
دوتدم. سن چمنده کزدگ * * * * * او چمنده کزدی
بز چمنده کزدک * * * * * سیز * * * * * اونلار * * * * *
صبح من چمنده کزهجکم اوینیاچکم چیچک درهجکم

şirinlikdən yemək olmaz, dadı yox.

Müsəlman¹ adları²

Məhəmməd, Əli, Osman, Ömər, İsa, Musa, Həsən, Hüseyin, Əbdullah, Kərim, Əsədullah, İbadullah, Nəsrullah, Nasirəddin, Seyfəddin, Sədrəddin, Süleyman, Şəfi', İskəndər, İsmail, Yusif, Qasım, Haşım, Müqim, Əziz, Məcid, Səməd, Sadiq, Əyyub, Həmid, Heydər, Ğəffar³, Səttar, Riza⁴, Rüstəm, Rəşid, Muxtar, Məhmud, Rəhim, Əhməd, Cəvad, Əslan, Əmir, Azad, Şəhriyar, Şərif, Lətif, Əliəkbər, Əliəsgər, Səfər'əli, Mühyiddin, Zəkəriyyə, Yəhya, Məhərrəm, Əlimərdan⁵, Mürad, Fəzl'əli, Cəlil, Cəlal, Rəsul, Fəth'əli, Feyzullah, Vəli, Firidun, Allahyar, Əbbas, Təqi⁶, Nəqi⁷, Əbdülsəlam, Zülfüqar, Zeynəl'abidin, Nadir, Bəhadur, Bəhram, Fəttah, Müstəfa, Mürsəl, Əbbasqulı, Mürteza, Əbutalıb, Əbdülmənaf, Səfi, Saleh, İbrahim, Qulı, Şükür, İsfəndiyar.

Dünən mən çəməndə gəzdim, oynadım, çiçək dərdim və kəpənək dutdım.

Sən çəməndə gəzdiñ...

O, çəməndə gəzdi,

Biz çəməndə gəzdik...

Siz...

Onlar...

Səbah mən çəməndə gəzəcəgəm, oynıyəcəqəm, çiçək dərəcəgəm

---

1 Müsəlman – burada: Azərbaycan.

2 Müsəlman adları – mündəricatda XX dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

3 Ğəffar – Qafar.

4 Riza – Rza.

5 Əlimərdan – mətndə *lam* ilə *mim* arasında *yey* hərfi yazılmayıb.

6 Təqi – Tağı.

7 Nəqi – Nağı.

و کپنک دو تاجقم . سن چمنده . . . . * او . . . * بز . . *
 سیز . . . . * اونلار . . . . *
 صباح من چمنده کزه رم اوینارم چیچک دروم و کپنک
 دو تارم . سن . . . . * او . . . . * بز . . . . * سیز . . . . *
 سن چمنده اوینا کز چیچک در . . *
 سیز چمنده کزگز اریناگز . . . . *
 او چمنده کزسون اویناسون . . . . *
 اونلار چمنده کزسونلر اویناسونلر . . . . *

- ❁ ❁ (حاتم طایگ حکایه سی) ❁ ❁ -

حاتم طای چوخ سخاوتلی رحم دل انسانلی و آچق
 سفره لو مشهور پادشاه ایدی . بریسی اوندن سوال
 ایتدیکه آیا اوزگدن همتده بیوکراق بر آدم کوردگمی
 یا ایشتدگمی؟ حاتم جواب ویردیکه بلای بر کون قرخ
 دوه قربان کسوب عربلرگ بویوکلری ایله صحرايه
 چمه شدم . قایدن وقت کوردمکه بر کشی برشله چرپی
 دالینده شهره آپاریر . ایله که اول کشی آرخاسنده شله
 شهره داخل اولدی بر فقیر عورت اوندن توقع ایلدیکه
 الله خاطر ایچون چیرپینگ یاریسنی منه ویر اوشاقلاریم
 ساوقده قالوب . مشارالیه کتوردیکی چیرپنی اوغا ویروب
 دوباره میشیه کیتدی .

və kəpənək dutacəqəm.

Sən çəməndə...

O...

Biz...

Siz...

Onlar...

Səbah mən çəməndə gəzərəm, oynarəm, çiçək dərərəm və kəpənək dutarəm.

Sən...

O...

Biz...

Siz...

Sən çəməndə oyna, gəz, çiçək dər...

Siz çəməndə gəziyiniz, oynayınız¹...

O, çəməndə gəzsün, oynasun...

Onlar çəməndə gəzsünlər, oynasunlər...

Hatəm Tai² hekayəsi³

Hatəm Tai çox səxavətli, rəhmdil, insafli və açıq süfrəlü məşhur padşah idi. Birisi ondən sual etdi ki, aya, özi⁴ndən himmətdə⁵ böyükraq⁵ bir adəm gör-diyimi, ya eşitdiyimi? Hatəm cəvab verdi ki, bəli, bir gün qırx dəvə qurban kə-süb ərəblərin böyükləri ilə⁶ səhrayə çıxmışdım⁷. Qayıdən vəqt gördim ki, bir kişi bir şələ çırpı dalındə şəhərə aparır. Eylə ki, ol kişi arxasındə şələ şəhərə daxil oldı, bir fəqir övrət ondən təvəqqe' eylədi ki, Allah xatiri için⁸ çırpının yarısını mənə ver, uşaqlarım savuqdə qalub. Müşarileyh gətürdigi çırpını oña verüb dübarə meşəyə getdi.

---

1 Oynayınız – oynayınız. Mətdə *oynayınız* yazılıb.

2 Hatəm Tai² – Hatəm Tainin. Hatəm b. Əbdullah b. Sə'd Tai. Cahiliyyə dövründə yaşamış əliaçıq və səxavətli bir şəxs. Deyilənə görə, Ərəbistanın Tai qəbiləsindən olub.

3 Bu hekayə Şeyx Sədi Şirazinin «*Gülüstan*»ından götürülmüşdür, III fəsil, 15-ci hekayət.

4 Himmətdə – comərdlikdə.

5 Böyükraq – daha böyük.

6 Böyükləri ilə – burada: ağsaqqalları ilə, şeyxləri ilə, böyükləri ilə.

7 Çıxmışdım – *xey* əvəzinə *hey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

8 Allah xatiri için – Allah xatirinə.

× (نصیحت) ×

اولمہ تارک درسدن ای انور جانم علی
پندیہی ایلہ قبول ای خان و خاقانم علی
وار امیدیم ایتیمہ ضایع افندی سعیٹی
قویمہ درسثده بر کم و کسر عثمانم علی
من سنثچون ایلرم خیر دعالر روز شب
ساخلاسون حفظ و حمایتده سبحانم علی
پایمال ایتسون عدو حاسدک لطف الله
هرزمان غمخوارک اولسون شیر یزدانم علی
کرچه ای دل من ابوبکر عمر عثمانیم
حق امامدر منم اول شیر مردانیم علی
کوگلمک شهرین فراق و حسرتک قیلمش خراب
بریوزک کورسم اولور آباد ویرانیم علی
اولسون عارف حشرده اول شفیعک مصطفی
صنتره ابوبکر عمر عثمان اصلانیم علی

× (اوردک حکایت پهلوان) ×

دنیا کورمش آدملردن بریسی نیورکه بر دفعه کوردم
بر ادلی پهلواننگ قامتی طاق کمی ایکی قات اولوب
کیفی پوزیلمشدر. سبینی سوردم بٹا بیله جواب ویر.
دیگرکه اوگا فلان کس بر نچه پس سوز دیمشدر اوگا
کوره حالی پوزولوب . احوالیندن خبردار اولوب اوز

Nəsihət¹

Olmə tarik² dərsidən, ey ənvəri-canım³ Əli⁴!

Pəndimi⁵ eylə qəbul, ey xanü xaqanım Əli!

Var ümidim etmiyə zayə⁶ əfəndi⁷ sə'yiñi,

Qoymiyə dərsiñdə bir kəm-kəsir⁸ Osmanım⁹, Əli!

Mən səniçün¹⁰ eylərəm xeyri-dualər¹¹ ruzü şəb¹²,

Saxlasun hifzü himayətdə¹³ Sübhanım¹⁴, Əli!

Payimal etsün¹⁵ ədüvvi-hasidiñ¹⁶ lütfi-ilah¹⁷,

Hər zəman gəmxaarıñ¹⁸ olsun Şiri-Yəzdanim¹⁹, Əli!

Gərçi, ey dil²⁰, mən Əbubəkr, Ömər, Osmaniyəm²¹,

Həqq İmamımdur²², mənim ol şiri-mərdanıñ²³, Əli!

Köñlimiñ şəhrin²⁴ fəraqü həsrətiñ²⁵ qılmış xərab,

Bir yüzin²⁶ görsəm olur abad viranıñ, Əli!

Olsun, Arif, həşrdə²⁷ əvvəl şəfi'iñ²⁸ Müstəfa²⁹

Sonrə Bubəkrü Ömər, Osmanü əslanıñ³⁰ Əli!

Hekayəti-pəhləvan³¹

Dünya görmüş adəmlərdən birisi deyür ki, bir dəf'ə gördim bir adlı³² pəhləvanıñ qaməti taq³³ kimi ikiqat olub keyfi pozılmışdır³⁴. Səbəbini sordım, başa beylə cəvab verdilər ki, oña filankəs bir neçə pis söz demişdür, oña görə halı pozulub. Əhvalından xəbərdar olub öz-

1 Nəsihət – sürgündən oğlu Əliağa yazdığı bu öyüdü müəllifi təxəllüsü «Arif» olan Mustafa ağa Şıxlinskidir (1774–1845). Firidun bəy Köçərli onun haqqında yazır: «...*təvəllüd edibdir Qazax mahalının Şıxlı adlanan qəryəsində... öz qeyrət və millətperəstliyi ucundan çox bəlalər və müsibətlərə düşər olubdur... Rusiyaya göndərilir... Ağakazım ağa Salikin böyük qardaşı imiş, amma bir gövl də budur ki... əmizadəsidir*» (bax: Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı (Translitterasiya və tərtib edən), müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı), I cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1978, s. 263–268), Qasımzadə F.S. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1956. – 157–159 s.).

2 Tarik – tərək edən.

3 Ənvəri-canım – canımın nuru.

4 Əli – burada: Əliağa; Mustafa ağa Arifin oğlu.

5 Pəndimi – öyüdüümü, nəsihətimi.

6 Zayə' – korlanmış, pozulmuş, heç olmuş, puç, zay.

7 Əfəndi – növbəti sətirdə adıçəkilən Osman əfəndi nəzərdə tutulur.

8 Kəm-kəsir – nöqsan, qüsur, çatışmazlıq, kəm-kəsir.

9 Osmanım – Molla Vəli Vidadinin oğlu Osman əfəndi dövrünün qabaqcıl şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. Bir müddət Tiflisin ikinci müftisi kimi fəaliyyət göstərmişdir (Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı (Translitterasiya və tərtib edən), müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı), I cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1978, s. 195).

10 Səniçün – sənin üçün. Bax: haşiyə *səniç üçün* I hissə, səh. 55.

11 Xeyri-dualər – xeyir-dualar.

12 Ruzü şəb – gecə-gündüz.

13 Hifzü himayətdə – burada: himayəsində. Firidun bəy Köçərlinin «Azərbaycan ədəbiyyatı» əsərində *hifzü himayətində* verilib (Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı (Translitterasiya və tərtib edən), müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı), I cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1978, s. 268).

14 Sübhanım – Pak və Müqəddəs Allahım.

15 Payimal etsün – ayaq altına salsın, məhv etsin.

16 Ədüvvi-hasidiñ – paxıl düşməni.

17 Lütfi-ilah – Tanrının rəhmi. Firidun bəy Köçərli qeyd edir: «*burada... «qəhri-Xuda» yazılsa, daha da münasib və məzmunu düzgün olardı*» (Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı (Translitterasiya və tərtib edən), müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı), I cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1978, s. 268).

18 Gəmxaarıñ – qəm dağından, dərd yoldaşın.

19 Şiri-Yəzdanim – Allahımın şiri (İmam Əliyə (ə) işarədir).

20 Dil – ürək, qəlb.

21 Əbubəkr, Ömər, Osmaniyəm – Əbubəkr ibn Əbu Qühafə (571–634), 1-ci xəlifə; Ömər ibn əl-Xəttab (584–644), 2-ci xəlifə; Osman ibn Əffan (575–656), 3-cü xəlifə.

22 İmamımdur – imamımdır. Mətnə *imamdır* gedib. Firidun bəy Köçərlinin «Azərbaycan ədəbiyyatı» əsərində *imamımdur* verilib (Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı (Translitterasiya və tərtib edən), müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı), I cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1978, s. 268).

23 Şiri-mərdanıñ – kişilərin şiri (İmam Əliyə (ə) işarədir).

24 Şəhrin – şəhərini, burada: dünyasını, ənginliklərini.

25 Fəraqü həsrətiñ – ayrılığın və həsrətin.

26 Yüzün – üzünü.

27 Həşrdə – qiyamət günündə.

28 Şəfi'iñ – şəfaət verənin.

29 Müstəfa – Məhəmməd peyğəmbərin (s) adlarından biri (seçilmiş, bəyənilmiş), Mustafa.

30 Bubəkrü Ömər, Osmanü əslanıñ – Əbu Bəkr və Ömər, Osman və əslanıñ Əli. Mətnə *və* bağlayıcısı işlənməyib. Firidun bəy Köçərlinin «Azərbaycan ədəbiyyatı» əsərində Bubəkrü Ömər, Osmanü əslanıñ verilib (Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı (Translitterasiya və tərtib edən), müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı), I cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1978, s. 268).

31 Hekayəti-pəhləvan – pəhləvanın hekayəsi. *Ördək* sözü başlıqda səhvən yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib). Şeyx Sədi Şirazinin «*Gülüstan*» əsərində keçən mövzu əsasında.

32 Adlı – tanınmış, adlı-sanlı.

33 Taq – burada: yarımdayə.

34 Pozılmışdır – pozulmuşdur. Bax: haşiyə *pozubdur* II hissə, səh. 73.

اوزیمه دیدم: بو حوصله‌سی دار آدمه باخ چچه باتهان
شیئی یردن کوتوریر اما برسوزی کوتوره بلمیور.
مثال : سوز قلیچ یاراسندن پس کار ایلر.

× ﴿﴾ (میمون و کوزکی) ﴿﴾ ×

بروقت بر میمون باخوب کوزکیه
پس کوروب صورتین سایدی اوزکیه
بر آیی دورمشدی یاننده آراخ
بوکرینه وروبن دندی بری باخ
کورکه بوکوزکیده نه پس صفت وار
باشی یوزی کوزی باخده و قجه مردار
بر آز موئا اوخشاسیدم من اگر
خجالندن اولار ایدم در بدر
اما بو صفتده چوخ یولداشم وار
کل بر بر سئا کوسترم تکرار
آیی دیدی یولداشگی ساینجه
باخ اوزیئا ایرکنورسن کورنجه
بو قصه دن معلوم اولدی هر بر کس
اوز عیبنی بیلوب چقرتییه سس

× ﴿﴾ (دوشان و اصلان) ﴿﴾ ×

بر میشده اصلان دن باشقه هر قسم حیوان و سباع

özümə dedim: «Bu hövsələsi dar adəmə bax! Neçə batman şeyi yerdən götürür, əmma bir sözi götürə bilmiyür».

Misal: Söz qılıc yarasındən pis kar eylər.

Meymun və güzgi¹

Bir vəqt bir meymun baxub güzgiyə,

Pis görüb surətin², saydı özgəyə.

Bir ayı durmuşdı yanındə arax³,

Bögrinə vurubən dedi⁴: «Bəri bax.

Gör ki, bu güzgidə nə pis sifət var,

Başı, yüzi⁵, gözi baxduqcə⁶ murdar.

Bir az muña⁷ oxşaseydim mən əgər,

Xəcalətdən olar idim dərbədən.

Əmma bu sifətdə çox yoldaşım var,

Gəl bir-bir saña göstərim təkrar».

Ayı dedi: «Yoldaşını sayıncə,

Bax öziña⁸, irgənürsən görincə».

Bu qissədən⁹ mə'lum oldı: «Hər bir kəs,

Öz eybini bilüb çıxərtmıyə səs».

Dovşan və əslan¹⁰

Bir meşədə əslandən başqə hər qism¹¹ heyvan və siba¹²

-
- 1 Meymun və güzgi – İ.A.Krıllovun «Зеркало и Обезьяна» təmsilinin tərcüməsidir. Mütərcimi müəyyən edilməyib.
  - 2 Surətin – əksini, şəklini, surətini.
  - 3 Arax – bir az aralı.
  - 4 Dedi – iki *dal* arası *yey* əvəzinə *tey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 5 Yüzi – burada: üzü.
  - 6 Baxduqcə – baxdıqca. II hissənin 135-ci səhifəsində fərqli yazılış formasına *baxdıqca* rast gəlinir.
  - 7 Muña – buna.
  - 8 Öziña – özünə. Bax: haşiyə *öziña* I hissə, səh. 55.
  - 9 Qissədən – hekayədən.
  - 10 Dovşan və əslan – «Лев и заяц» adlı rus xalq nağılının əsasında.
  - 11 Qism – burada: cür, növ.
  - 12 Siba' – yırtıcı heyvanlar.

وارایدی . اونلار چوخ راحت کون کیچریدیلر . اتفاقا
 همان میشیه بر شیر کلوب حیواناتی هلاک ایلکه دوردی .
 بی نوالر اونگ جور و ظلمندن تماما تنکه یتشدیلر .
 آخرده مصلحتلشوب اصلاندن توقع ایلدیلرکه اونلاری
 تلف ایلمسون وعده ویودیلر هرکون اونگ ایچون آذوقه
 کتورسونلر . شیر اونلارگ التماسینی قبول ایدوبنهارگ
 وقتینی معین ایلدی . جمله حیوان بو امره راضی
 اولوب هربری نوبت ایله اصلانگ نهارینی کتوریرایدی .
 نوبت دوشانه یتشنده او مقرر اولنمش وقتدن کیچیروب
 شیرگ یانینه کیتدی . اصلان آجقلانوب اوندن کیچ
 کلمگ سببینی سوردی . او جواب ویردیکه من اوز
 جنسهدن برینی قوللوقیغه کتوریردم اما براوزکه اصلان
 بگا دوچار اولوب الیمدن آلدی اصلان بو خبری
 ایشیدنده حال طبعدن چخوب غضبناک بوویوردیکه همان
 اصلانگ برینی لوگا نشان ویرسون . دوشان اونی بر
 قویی اوستینه کتوروب دیدیکه اول اصلاندن چوخ قور-
 خورم منی قوجاقیغه کوتیر تا اونی سئا نشان ویرمه
 جراث ایدم . اصلان دوشانی قوجاقینه آلاندن صئره
 اوزعکسینی سوده کورجک جله اوزینی آتدی قویویه وهمان
 دم غرق اولدی

مثلار : آدگ ندر رشید، بر دی میگ ایشیت، حیوان
 اولور سهری قالیر انسان اولیر اثری قالیر .

var idi. Onlar çox rahat gün keçürirdilər. İttifaqən həman meşəyə bir şir gəlüb heyvanatı həlak eyləməyə durdı. Binəvalər onun cövr¹ və zülmindən təmamen tənqə yetüşdilər. Axırdə məsləhətləşüb əsləndən təvəqqe' eylədilər ki, onları tələf eyləməsün. Və'də verdilər hər gün onun için azuqə gətürsünlər. Şir onların iltimasını qəbul edüb nəharın vəqtini müəyyən eylədi. Cümlə heyvan² bu əmrə razı olub hər biri növbət ilə əslanın nəharını gətürirdi. Növbət dovşanə yetüşəndə, o, müqərrər³ olunmuş vəqtdən keçirüb şirinə yanınə getdi. Əslan acıqlanub ondən gec⁴ gəlməğin səbəbini sordı. O, cəvab verdi ki, mən öz cinsimdən birini qulluqınə gətürirdim, əmma bir özgə əslan başa düşər olub əlimdən aldı. Əslan bu xəbəri eşidəndə hali-təb'dən⁵ çıxub gəzəbnak⁶ buyurdu ki, həman əslanın yerini oña nişan versün. Dovşan onu bir quyı üstinə gətürüb dedi ki, ol əsləndən çox qorxurəm, məni qucaqınə götür ta⁷, onu sağa nişan verməyə cür'ət edəm. Əslan dovşanı qucaqınə aləndən soñrə öz əksini sudə görcək cəld özini atdı quyuyə və həman dəm gərç oldı⁸.

Məsəllər: Adın nədür? – Rəşid! Bir de, miñ eşit! Heyvan ölür⁹ səməri¹⁰ qalır, insan ölür¹¹ əsəri¹² qalır.

---

1 Cövr – əziyyət, cəfa.

2 Cümlə heyvan – heyvanların hamısı.

3 Müqərrər – qərarlaşdırılmış.

4 Gec – mətndə *geç* yazılıb.

5 Hali-təb'dən – təbii halından.

6 Gəzəbnak – qəzəblənmiş, acıqlı.

7 Götür ta – götür ki. Bax: haşiyə *götür* I hissə, səh. 42.

8 Gərç oldı – qərç oldu, batdı.

9 Ölür – bu səhifədə *ölir* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

10 Səməri – səməresi. Mətndə *sey* deyil, *sin* hərfi ilə yazılıb.

11 Ölürlər – ölürlər. Bax: haşiyə *ölür* bu səhifədə.

12 Əsəri – burada: izi.

آدم پاشینه و صنعتینه کوره

چاغا، اوشاق، جوان، اهل، جاهل، قوجا، قاری، کینچی،
 تاجر، باشباتچی، پاپاقچی، پنچی، سرباز، دلنچی، ملا،
 معلم، بقال، سراج، هلاج، چکمچی، درزی، بنا، چورکچی،
 بوستاچی، دکرمانچی، دولکر، دلاک، دلال، بزان، حاکم،
 حکیم، جراح، حمال، آشباز، حمامچی، دارغا، جودار،
 قاضی، معدن، واعظ، یساول .

قلبی اغاج . باغمزده وار (نه ؟) بر قلبی اغاج .
 قوش قوندی نه یگ باشینه ؟) *..... قوش قوندی
 (نه یه ؟) *..... میشه ده کسدیلر (نه یی ؟) *..... او
 یاناشی دوروب (نه ایله ؟) *..... بر زاد قالمادی میشه
 ده کسین (نه دن ؟) *..... چوخ میوه وار بو قلبی
 (نه ده ؟) *.....

قلبی اغاجلار . باغمزده وار (نه ؟) *..... قوشلار
 قوندیلار (نه یگ باشینه ؟) *..... قوشلار قوندی
 (نه یه ؟) *..... میشه ده کسدیلر (نییی ؟) *..... ایوی
 یاپدیلار میشه ده کسین (نه دن ؟) *..... امرودی باشدیر .
 دیلار یناشی (نه ایله ؟) *..... چوخ میوه وار باغمزده
 کی (نه ده ؟) *.....

ایستی چورک . بازارده ساتیردیلار (نه ؟) *.....
 یاریسینی کس بئا ویر (نه یگ ؟) *..... تماشا ایله

Adəm yaşınə və sən'ətinə görə¹

Çağa², uşaq, cəvan, ahıl, cahil, qoca³, qarı, əkinçi, tacir, başmaqçı, papaqçı, pinəçi, sərbaz⁴, dilənçi, molla, müəllim, bəqqal, sərrac, həllac, çəkməçi, dərzi, bəna, çörəkçi, bostançı, dəgirmançı, dülgər, dəllak, dəllal, bəzzaz, hakim, həkim, cərrah, həmmal⁵, aşbaz, həmmamçı, darğa⁶, çovdar⁷, qazı, müəzzin⁸, vaiz⁹, yəsavul¹⁰.

Qəlbi¹¹ ağac¹². Bağımızdə var (nə?) bir qəlbi ağac. Quş qondı nəyiñ başınə?... Quş qondı (nəyə?)... Meşədə kəsdilər (nəyi?)... O, yanaşı¹³ durub (nə ilə?)... Bir zad qalmaqda meşədə kəsilen (nədən?)... Çox meyvə var bu qəlbi (nədə?)...

Qəlbi ağaclar. Bağımızdə var (nə?)... Quşlar qondılar (nəyiñ başınə?)... Quşlar qondı (nəyə?)... Meşədə kəsdilər (nəyi?)... Evi yapıdılar¹⁴ meşədə kəsilen (nədən?)... Əmrudı basdırdılar¹⁵ yənaşı (nə ilə?)... Çox meyvə var bağımızdəki (nədə?)...

İsti çörək. Bazardə satırdılar¹⁶ (nə?)... Yarısını kəs, başa ver (nəyiñ?)... Təmaşa eylə

-
- 1 Adəm yaşınə və sən'ətinə görə – mündəricatda XXI dərşin (qışmin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.
  - 2 Çağa – körpə.
  - 3 Qoca – bax: haşiyə *qocə* I hissə, səh. 40.
  - 4 Sərbaz – əsgər.
  - 5 Həmmal – hambal.
  - 6 Darğa – şəhər, qəza, mahal hakimi, bazar keşikçilərinin başçısı.
  - 7 Çovdar – unundan qara çörək bişirilən taxıl bitkisi, çovdar. Mətnədə *çovdar* əvəzinə *covdar* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 8 Müəzzin – azan verən, azançı, müəzzin. Mətnədə (*həmzəli*) *vav* əvəzinə səhvən *eyn* hərfi yazılıb.
  - 9 Vaiz – vəz və nəsihət edən, moizə edən, vaiz.
  - 10 Yəsavul – keçmişdə əsasən kənd yerlərində polis nəfəri vəzifəsini yerinə yetirən şəxs, yasavul.
  - 11 Qəlbi – yüksək, hündür, uca.
  - 12 Ağac – ağac. Bax: haşiyə *ağac* I hissə, səh. 22.
  - 13 Yanaşı – bu səhifədə *yənaşı* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 Yapdılar – burada: tikdilər.
  - 15 Basdırdılar – *şin* əvəzinə *şin* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 16 Satırdılar – bax: haşiyə *satır* I hissə, səh. 10.

(نه په ؟) ..... * ياخشي دکل يهک (نه يی ؟) ..... *
 بوز باشی يدم (نه ايله ؟) ..... * برپارچه کس بڼا وير
 (نه دن ؟) ..... * افراط دوز وار (نه ده ؟) ... *
 ایستی چورکړ . بازارده ساتيلير (نه ؟) . . . . . *

× (آهو و درویش) ×

بر آهونگ بالالاری قریلوب
 سد وارکن اچکینده . نه قیلوب
 برمیسه ده تاپوب ایکی قورت بچه
 سد ویروب اناتک کلوبدر ویجه
 بو حالی بر درویش کوروب نه ایدوب
 تعجب ایلیوب فکره هم کیدوب
 سویلیوب آهویه دیوب ای یازق
 اوزیڼا سن نیچون قازیرسن قازیق
 شن بلورسن بونلار صڅره یکه لر
 صید ایتمه اول سنی تکه لر
 دوغرودر سوز لرڅ دیوب درویشه
 قید کشک اما بڼادر پشه
 نه قدر مهمڅ سودلی چاقیدر
 الیمده قدر تیم و جانم ساقدر
 محتاج ایکن بڼا بنم دشمنم
 کرکدر خیریمی کورسون اول بنم

(nəyə?)... Yaxşı degil yemək (nəyi?)... Bozbaşı yedim (nə ilə?)... Bir parçə kəs
baña ver (nədən?)... İfrat duz var (nədə?)...

İsti çörəklər. Bazardə satılır¹ (nə?)...

Ahu² və dərviş³

Bir ahunıñ balaları qırılıb,

Süd varkən əmcəgində nə qılıb?

Bir meşədə tapub iki qurtbeçə⁴,

Süd verüb anatək, gəlübdür vecə.

Bu halı bir dərviş görüb nə edüb,

Təəccüb eyliyüb, fikrə həm gedüb.

Söyliyüb ahuyə, deyüb: «Ey yazıq,

Öziña sən neyçün qazırsən qazıq⁵?

Sən⁶ bilürsən⁷ bunlar sonrə yekələr,

Seyd etməgə əvvəl səni təkələr⁸?»

«Doğrudur sözləriñ, – deyüb dərvişə, –

Qeydkeşlik⁹ əmma bañadur peşə.

Nə qədər məməmiñ¹⁰ südli çaqidür,

Əlimdə qüdrətim¹¹, canım saqdür.

Möhtac ikən baña bənim düşmənim,

Gərəkdür xeyrimi görsün ol bənim.

1 Satılır – bax: haşiyə *satılır* II hissə, səh. 115.

2 Ahu – ceyran.

3 Ahu və dərviş – İ.A.Krılovun «Лань и Девуш» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə») bu təmsilin bir qədər fərqli tərcüməsi ilə sonda əlavə dörd sətir də verilir:

*Əhli-himmət, Qəradağı, qeydkeş,
Beylədür kərimlər, dəxi əhli-bəxş.
Yaxşılıq eyliyə, əvəz istəmən,
Pis olmaz, özi də kəsə pis demən.*

4 Qurtbeçə – canavar balası.

5 Qazıq – qazıq; burada: quyu.

6 Sən – *sin* əvəzinə *şin* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

7 Bilürsən – bilirsən. Bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.

8 Təkələr – burada: təkləyər.

9 Qeydkeşlik – qeydə qalma, qayğıya qalma.

10 Məməmiñ – döşümün, məməmin.

11 Qüdrətim – mətndə *qüdrətim* sözündən sonrakı *və* vergül olaraq qeydə alınıb.

اقتضا طبعم بو در بيله در
سچمزم دشمنی دوستدن ايله در
قراداغی .

× (زراعت) ×

انسانه معیشت ویون یر اولدقنده شک شبهه یوخدر .
یر بزه ویردیکی خوراکگ عمده سی تاخدر . آدم کرک
چوخ چالشسونکه یرده چایر علف عوضینه اوڭا تاخل
ویرسوق .

یری اکیرلر کوتان یا جفت ايله . خش دیازدن شوم
ایلیور و اوڭا قوشیرلر برجفت اوکوز یا گل . کوتانی
قوشیرلر خام یر اکنده و درین شوم ایدنده . کوتانی
چکیر ایکی جفتدن سکز جفته قدر کل یا اوکوز . بو
آخر وقتده ايله کوتان ایجاد ایدوبلر که اونی راحت
ایکی آت یا برجفت اوکوز سوریر .

یری برنجه دفعه اکنده قوتدن دوشیر اوڭا کوره
پین سپوب اونی قوته کتوریرلر . خام یره پین سپمک
لازم دکل . یری شوم ایدندن صئره مالالیورلر که یکه
کسکلر ازیلوب خردالانسون و اوندن تخم سپرلر . تاخلی
اکیرلر پایزده ویا اینکه یازده . بهار فصلی اکیرلر آریا
داری قارقودالی و یازدوق بوغدا . بونلاردن علاوه
آران یرلرده یازده چلتوک باغلیورلر . پایز اکیلن تاخله
پایزدق دیرلر . پایزدق قیش دوشمیش کوکروب یاشل

İqtizayi-təb'im¹ budur, beylədür,
Seçməzəm düşməni dostdən, eylədür».

Qəradaği

Ziraət²

İnsanə məişət verən yer oldıqındə³ şəkk-şübhə yoxdur. Yeriñ⁴ bizə verdiği xoragıñ ümdəsi taxıldur. Adəm gərək çox çalışsun ki, yer də çayır-ələf əvəzinə oña taxıl versün⁵.

Yeri əkirlər kotan, ya cüft⁶ ilə. Xış dəyazdən⁷ şum eyliyür⁸ və oña qoşırlər bir cüft öküz, ya kəl. Kotanı qoşırlər xam yer əkəndə və dərin şum edəndə. Kotanı çəkır iki cüftdən səkkiz cüftə qədər kəl⁹, ya öküz. Bu axır vəqtdə eylə kotan icad edüblər ki, onı rahət iki at, ya bir cüft öküz sürir.

Yeri bir neçə dəf'ə əkəndə qüvvətdən düşir, oña görə peyin səpüb onı qüvvətə götürürlər. Xam yerə peyin səpmək lazım degil. Yeri şum edəndən sonrə malalıyurlər ki, yekə kəsəklər¹⁰ əzilüb xurdalansun və ondən¹¹ tuxm səpirlər. Taxılı əkirlər payızdə və yainki yazdə. Bəhar fəsli əkirlər arpa, darı, qarqudalı və yazduq¹² buğda. Bunlardan əlavə, aran yerlərdə yazdə çəltük bağıyurlər. Payız¹³ əkilən taxılə payızduq¹⁴ deyürlər. Payızduq qış düşməmiş gögərüb yaşıl

1 İqtizayi-təb'im – burada: xislətim.

2 Ziraət – əkinçilik, kənd təsərrüfatı, əkin.

3 Oldıqındə – olduğunda. Bax: haşiyə *oldıqını*, II hissə, səh. 56.

4 Yeriñ – torpağın, yerin. Mətdə *yer* yazılıb.

5 Versün – versin. *Nun* əvəzinə *qaf* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

6 Cüft – burada: öküz, yaxud kəl cütü.

7 Dəyazdən – çox da dərin olmadan, dayazdan.

8 Şum eyliyür – şumlayır.

9 Kəl – camışın erkəyi.

10 Kəsəklər – quruyub bərkimiş palçıq yumruları, kəsəklər.

11 Ondən – burada: ondan sonra.

12 Yazduq – yazda əkilən, yaxud yazda yetişən buğda, yazlıq.

13 Payız – payızda.

14 Payızduq – payızda əkilən, yaxud payızda yetişən buğda, payızlıq.

محمل کمی شوملارگ اوستینی اورتیر . قار یاغانده .
 کورپه تاخل ساوقدن سارالیر، اما بونکله بيله قار تاخله
 زیان ایلمیور زیراکه اونگ آلتنده تاخل یاخشی کوک
 آتیر و دوغمیر . یازده قار اریوب ایستی یسه اثر
 ایدنده پایزدق کنه کوکروب شوملاره زینت ویریر
 چیچکلر چاپرلار ارتلار چمنی داغلاری بزین کمی پایز .
 دقک قورخوسی آچق سزاقنددر . اگر قار یاغهمش
 قوری ساوق دوشسه کورپه تاخل دوکوب ضایع اولار .

× (قاری و پشیک) ×

نقل ایدرلرکه بر کاسب قارینگ برپشیکی وار ایدیکه
 نه وقت الینه برپارچه چورک دوشسه ایدی اوگا قناعت
 ایلردی اگر بختی مددکارلق ایدوب بر کسکن دوتسه
 ایدی، آدم خزینه تاپان کمی شاد اولوردی و بر هفته
 اونگ دادی دماغیندن کیتمزدی برکون دامگ اوسته
 چخوب کوردیکه قونشونگ دیوارینگ اوسته بر پشیک
 یرتجی اصلان کمی خرامان کزیر چون قارینگ پشیکی
 اوز هم جنسینی او کوکلده کوردی دیدیکه سن نه
 سبیدن بيله کوک و لطیف اولوبسن ؟ او جواب وپردیکه
 من پادشاهگ سفره سندن یاغلی چورکن اتدن هرکون
 کوتوروب پیورم وکن کونه دک خاطر جمع وچاغ کزیرم .
 قارینگ پشیکی سورشدی: چاغ ات یاغلی چورک نجه اولور؟
 من بووقته جن شوربادن کسکندن باشقه برزاد کور .

məxməl kimi şumların¹ üstini örtir. Qar yağandə körpə taxıl savuqdən saralır², əmma bununlə³ beylə qar taxılə ziyan eyləmiyür, zira ki, onun altındə taxıl yaxşı kök atır və doqmur. Yazdə qar əriyüb isti yerə əsər⁴ edəndə, payızduq genə gögərüb şumlarə zinət verir. Çiçəklər, çayırlar, otlar çəmənə, dağları bəziyən kimi payızduqın qorxusu ançəq⁵ sazaqdəndür. Əgər qar yağməmiş quru savuq düşsə, körpə taxıl doqub zayə' olar.

Qarı və pişik⁶

Nəql edirlər ki, bir kasıb qarının bir pişigi var idi ki, nə vəqt əlinə bir parçə çörək düşseydi, oña qənaət eylərdi. Əgər bəxti mədədkarlıq⁷ edüb bir kəsəgən dutseydi, adəm xəzinə tapan kimi şad olurdı və bir həftə onun dadı dimağındən getməzdi. Bir gün damın üstə çıxub gördi ki, qonşunun divarının üstə bir pişik yırtıcı əslan kimi xüraman⁸ gəzir. Çün qarının pişigi öz həmcinsini o köklikdə gördi, dedi ki, sən nə səbəbdən beylə kök və lətif⁹ olubsən? O, cəvab verdi ki, mən padşahın süfrəsindən yağlı çörəkdən, ətdən hər gün götürüb yeyürəm¹⁰ və gələn günədək xatircəm' və çağ¹¹ gəzirəm. Qarının pişigi soruşdı: «Çağ¹² ət, yağlı çörək necə olur? Mən bu vəqtəcən şorbadən, kəsəgəndən başqə bir zad gör-

1 Şumların – şumlanmış torpağın.

2 Saralır – bax: haşiyə *saralır* I hissə, səh. 56.

3 Bununlə – mətndə *nuni-səğir* üzərində əlaməti olan üç nöqtə qoyulmayıb.

4 Əsər – burada: təsir.

5 Ançəq – ancaq. Bax: haşiyə *ancaq* I hissə, səh. 35.

6 Qarı və pişik – Şeyx Sədi Şirazinin «*Bustan*» əsərində keçən mövzu əsasında.

7 Mədədkarlıq – köməklik, yardım.

8 Xüraman – naz-qəmzə ilə.

9 Lətif – burada: qəşəng.

10 Yeyürəm – yeyirəm. Bax: haşiyə *yeyürlər* II hissə, səh. 30.

11 Çağ – burada: kefi kök, çağ.

12 Çağ – burada: sağlam.

مەشھۇم . او بىرى پىشىك دىدى: او سېبەندىرگە سنى
 اورومچىكەن سىچىمك اولماز، پىشىكك نشاندىن سىندە
 اجناق ايكي قولاغ و بر قویروق واردر اكر پادشاهگ
 بارگهينى كوره سن و اونگ طعاملريندن بر قدر داده سن
 اولور كه چورومش سوموكلرگ جانە كلە . قارينگ پىشىكى
 اوگا يالواروب ديديكە اى قرداش! سنگ ايله قونشون و
 هم جنسلك حقم وار نه اولور كه مروت ايدوب بودفعە
 منيدە آپاره سن . قونشو پىشىكىنگ اوگا رحمة سى كلوب
 وعدە ويرديكه بونوبت اونسىز كىتمەسون .

قارينگ پىشىكى بو سوزگ مژده سيندن كويا برتازە
 جان تاپدى . دامدن اشاقە دوشوب بو حالگ صورتىنى
 قارىپە نقل ايلدى . قارى نصيحتلە اوگا دىدى: اى
 بىچارە! اوزكە سوزينه آلدانمە، قذامت كوشە سىنى الگەن
 بوراخمە، اللهە شكر ايله اوتور يروغده . پىشىك باشينه
 سلطانگ خواچە سينگ سوراسى ايله دوشمەدىكە قا.
 رينگ او كىدى لوگا اثر اتمەدى . اوبرى كون هم جنسى
 ايله بريرده اوزىنى پادشاهگ عمارتىنگ قاپسىنە يتور-
 دى . اتفاقا بونلار اوره يتشندن بركون ايره لى پىشىكلر
 پادشاهگ سفره سينگ اوستە يغالوب چوخ سس كوى
 ايليوب قوناقلاريني تنكە كنورەشىدى اوگا كوره پادشاه
 حكم ايامشديكە برنچە آدم اللريندە ياي اوخ قاپيده
 دورسونلار تاھانسى پىشكە جرتت ايله سفره نك اوستە
 كلسە اوخلاسونلار . قارينگ پىشىكى چون طعامگ ايسنى
 ايشيدوب بى اختيار اوزىنى سفره نك اوستە سالىدى .

məmişəm». O biri pişik dedi: «O səbəbdəndür ki, səni örümçəkdən seçmək olmaz, pişiklik nişanından səndə əncəq iki qulağ və bir quyuq vardır. Əgər padşahın bargahını görəsən və onun təamlərindən bir qədər dadəsən, olur ki, çürümüş¹ sümüklərin canə gələ». Qarının pişigi oña yalvarub dedi ki, ey qərdaş, səniylə qonşu² və həmcinslik həqqim var, nə olur ki, mürüvvət³ edüb bu dəf'ə məni də aparəsən. Qonşu pişiginin oña rəhmi gələb və'də verdi ki, bu növbət onsız getməsün.

Qarının pişigi bu sözün müjdəsindən⁴, guya bir tazə can tapdı. Damdən əşaqə düşüb bu halın surətini⁵ qarıya nəql eylədi. Qarı nəsihətlə oña dedi: «Ey biçarə! Özgə sözinə aldanmə, qənaət guşəsini əliqdən buraxmə, Allahə şükr eylə, otur yerüqdə». Pişigin başınə sultanın xançəsini⁶ sövdası⁷ eylə düşmüşdi⁸ ki, qarının ögidi⁹ oña¹⁰ əsər¹¹ eyləmədi¹². O biri gün həmcinsi ilə bir yerdə özini padşahın imarətini qapısına yetürdi. İttifaqən bunlar orə yetüşəndən bir gün irəli pişiklər padşahın süfrəsinin üstə yığılub çox səs-küy eyliyüb qonaqlarını təngə gətürmüşdi. Oña görə padşah hökm eyləmişdi ki, bir neçə adəm əllərində yay-ox qapıda dursunlar, ta hansı¹³ pişik ki, cür'ət ilə süfrənin üstə gələsə, oxlasunlar. Qarının pişigi çün təamin iysini¹⁴ eşidüb biixtiyar¹⁵ özünü süfrənin üstə saldı.

-
- 1 Çürümüş – çürümüş. II hissənin 25-ci səhifəsində *çüridi*, II hissənin 120-ci səhifəsində *çüritməz*, II hissənin 155-ci səhifəsində *çürüyüb* yazılış formasından fərqli olaraq burada *rey* hərfindən sonra *yey* deyil, *vav* verilib. II hissənin 154 və 155-ci səhifələrində *çürüyüb*, *çürüyür* *rey* hərfindən sonra əlavə *yey* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 2 Qonşu – mətndə *qonşu* əvəzinə *qonşun* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 3 Mürüvvət – burada: mərhəmət, şəfqət.
  - 4 Müjdəsindən – xeyir xəbərdən.
  - 5 Halın surətini – burada: söhbəti olduğu kimi.
  - 6 Xançəsini – burada: süfrəsinin.
  - 7 Sövdası – fikri, arzusu. *Dal* əvəzinə *rey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 8 Düşmüşdi – düşmüşdü. Mətndə *dal* hərfindən qabaq *şin* deyil, *sin* hərfi yazılıb.
  - 9 Ögidi – nəsihəti, öyüdü.
  - 10 Oña – burada *əlif* əvəzinə *lam* hərfi yazılıb.
  - 11 Əsər – burada: təsir.
  - 12 Eyləmədi – etmədi. *Yey* əvəzinə *tey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 13 Ta hansı – nə vaxt hər hansı.
  - 14 İysini – iyini, ətrini.
  - 15 Biixtiyar – qeyri-ixtiyari.

بر لقمه یممشدیکه دوشینه بر اوخ اوردیلر. پشیک
 قانه بلنمش داخیه قایدوب عهد ایلدیکه بو بلادن
 قورتارسا برده قارینگ ایویندن دشقاری چیمسون.
مثلر : آزاجق آشم آغریماز باشیم . اوز دوشابثا
 قناعت ایلمک اوزکه ننگ بالیندن یاخشیدر .

﴿ (کاسب) ﴾

برشخصنگ زنده کانلقی چوخ مشقت ایله کچردی . او
 ذلت چکمه صبر ایدوب حماللقنن آلهگ ویرن کونی
 برقدر پول قازانوب شکر و ثنا ایله کلفتنی ساخلیوردی .
 وقت ایله الله تالی و تبارک اوگا براوغول عطا ایلدی
 او کشی اوزینگ و سایر اوشاقلارینگ بوغاز بندن کسوب
 اونی مکتبه قویوب اوخوتدی . اوغلان آتا و آناسینگ
 عسرت ایله دولانمقنی و اونگ یولنده ایلدوکلری سعی
 کوروب بر مرتبه ده جد و جهد ایلدیکه حد بلوغه یتنده
 نچه علمی تمام ایلدی و فصاحت و بلاغت صاحبی اولدی .
 پادشاه زمان حمال اوغلینگ ارتق کماللی اولدوقنی
 کوروب اوگا اوجا منصب ویردی و زیاده مواجب تعین
 ایلدی . اوغلان آتاسینی حمالقدن و قالان کلفتلرینی
 ذلتدن خلاص ایدوب آغ کونه چخارتدی .

مثلر : آدمگ باشینه نه کسه دلیندن کسر . آدم .

Bir loqmə yeməmişdi ki, döşinə bir ox urdilər¹. Pişik qanə bələnmiş damxəyə² qayıdub əhd eyelədi ki, bu bələdən qurtarsa, bir də qarının evindən dışqarı çıxməsün.

Məsəllər: Azacıq aşım, ağrılmaz başım. Öz doşabınə qənaət eyeləmək öz-gəniñ balından yaxşıdır.

Kasıb

Bir şəxsin zindəganlıqı³ çox məşəqqət ilə keçürdi. O, zillət⁴ çəkməgə səbr edüb həmmallıqnən Allahın verən günü bir qədər pul qazanub şükr və sənə ilə külfətini saxlıyurdu. Vəqti ki, Allah-təala və təbarək ona bir oğul əta eyelədi, o kişi özünün və sayir uşaqlarının boğazından kəsüb onı məktəbə qoyub oxutdu. Oğlan ata və anasının üsrət ilə⁵ dolanməqini və onun yolundə eyelədukləri sə'yi⁶ görüb bir mərtəbə də ciddü cəhd eyelədi ki, həddi-bülüğə⁷ yetəndə neçə elmi təmam eyelədi və fəsaht və bəlağət⁸ sahibi oldı. Padşahi-zəman⁹ həmmal oğlunun artıq kəmallı olduqunu¹⁰ görüb ona uca mənəsb verdi və ziyadə məvacib tə'yin¹¹ eyelədi. Oğlan atasını həmmallıqdən¹² və qalan külfətlərini zillətdən xilas edüb ağ günə çıxartdı.

Məsəllər: Adəmin başınə nə gəlsə, dilindən gələr. Adəm

---

1 Urdilər – vurdular.

2 Damxəyə – daxmaya.

3 Zindəganlıqı – yaşayışı, həyatı.

4 Zillət – yoxsulluq, çətinlik.

5 Üsrət ilə – çətinliklə, sıxıntı ilə, ehtiyacla.

6 Sə'yi – səyi. Mətnə son [i] səsini bildirən *yey* hərfi yazılmayıb.

7 Həddi-bülüğə – yetkinliyə, həddi-bülüğa.

8 Fəsaht və bəlağət – gözəl və səlis danışiq, nitq, natiqlik məharəti.

9 Padşahi-zəman – o dövrün padşahı, zamanın padşahı.

10 Olduqunu – olduğunu. Bax: haşiyə *olduqunu* II hissə, səh. 56.

11 Tə'yin – mətnə iki *yey* hərfi əvəzinə bir *yey* yazılıb.

12 Həmmallıqdən – hamballıqdan. Mətnə bir *lam* ilə yazılıb.

اولدرکه اقراریندن دونمیه . ایکی جانباز بر ایپده
 اوینامز . ایکی کیچی بر کمیندی باتورار . باشده اوتوران
 بک اولماز . یاخشیلق بیلمین آدم آدم یرینه سایلمز .

نه ایله نه قایریرلر

کرکی ایله یونیرلر . یالته ایله یاریرلر . بوشقو ایله
 بوشقولیورلر . قلمنن — ? چین ایله — ? داراق-
 نن — ? کزنتی ایله — ? دریازنن — ? قفلنن
 — ? قاشیقنن — ? ال ایله آغزنن — ? کوز ایله
 دیلنن — ? آیاغنن — ? قولاق ایله — ? بیچاق
 نن — ? ماشه ایله — ? قمچی ایله — ? کولینک
 نن — ? دهره ایله — ? ایکنه ایله — ? مالا ایله
 یابا ایله — ? ییز ایله — ? ول ایله — ? الک ایله — ?

بش بارماق : هر المزده وار (نه ?) ... دیرناقلاری
 وار (نه یگ) ... * ایشگ چوخسینده بز محتاج
 اولورق (نه یه ?) ... * ایش کورمکن اوتری
 الله تعالی بزه عطا ایلیوب (نه یی ?) ... * پیلاوی
 بیورک (نه ایله ?) ... * انسانه نفع کلیر (نه
 دن ?) ... * کوچ وار (نه ده ?) ... *
اون بش آلهما : بو آغاجده وار (نه ?) ... * جوخ کلیری

oldur ki, iqrarından¹ dönmiyə. İki canbaz² bir ipdə oynaməz. İki keçi bir gəmini baturar. Başdə oturan bəg olmaz. Yaxşılıq bilmiyən adəm adəm yerinə sayılməz.

Nə ilə nə qayırlar³

Kərki ilə yonırlər. Baltə⁴ ilə yarırlər. Buşqu⁵ ilə buşqulıyurlər. Qələmnən ____. Çin⁶ ilə ____. Daraqnən ____. Kərənti⁷ ilə ____. Dəryaznən ____. Qıfılənən ____. Qaşıqnən ____. Əl ilə, ağıznən ____. Göz ilə, dilnən ____. Ayağnən ____. Qulaq ilə ____. Bıçaqnən ____. Maşa ilə ____. Qəmçi ilə ____. Külingnən ____. Dəhrə ilə ____. İgnə ilə ____. Mala ilə, yaba ilə ____. Biz ilə ____. Vəl ilə ____. Ələk ilə __.

Beş barmaq: Hər əlimizdə var (nə?)... Dırnaqları var (nəyin?)... İşin çoxısında biz möhtac oluruq⁸ (nəyə?)... İş görməkdən ötri Allah-təala bizə əta eyliyüb (nəyi?)... Pılavı yeyürük⁹ (nə ilə?)... İnsanə nəf' gəlir (nədən?)... Güc var (nədə?)...

On beş alma: Bu ağacdə var (nə?)... Çox gəliri

1 İqrarından – burada: sözündən, əhdindən.

2 Canbaz – ipdə oynayan, kəndirbaz.

3 Nə ilə nə qayırlar – mündəricatda XXII dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

4 Baltə – balta. Mətnədə *baltə* əvəzinə *yaltə* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

5 Buşqu–mişar. Burada və II hissənin 149-cu səhifəsində hazırkı yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 149-cu səhifəsində *buşqu* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

6 Çin – taxıl, ot və s. biçmək üçün qısadəstəli, yarım dairəvi, kəsici alət, oraq.

7 Kərənti – ot çalmaq üçün alət, dəryaz.

8 Oluruq – bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

9 Yeyürük – yeyirik. Bax: haşiyə *yeyürlər* II hissə, səh. 30 və haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

یوخدر (نهینگ؟) ... * اوشاقتگ کوزی دوشدی
 (نهیه؟) ... * باغبان ساتدی (نهیی) ... * چوخ
 دولت قازانبق اولمان (نه ایله؟) ... * بریسی
 دوشدی یره (نه دن؟) ... *
اوشاق : باغده اوینیور (کیم؟) ... * یاخشی کتابی
 وار (کیمگ؟) ... * قلبی ویردیلر (کیبه؟) ... *
 ایت دوتدی (کیمی؟) ... * دفتری آلدیلر
 (کیمدن؟) ... * دایه کیتدی باغه (کیم نن؟) ... *
 بر قلمدان وار (کیمده؟) ... *

—————
 * (اود) *

کونلرگ برکونینده محرم عهونی آوده یاغش دوتوب
 سوموکینه دک ایسلاتدی . ایله که یاغش کسدی محرم عه
 چاقماق داشی و قاوی کیسه دن چخاردوب و بر آز چرپی
 یغوب اوجاق قالادی قزونسون . صثره دوتدی قرقاولگ
 برینی یولوب کیاب ایلدی . محرم عه دوشنی آوده
 ویروب کیاب شیشنی هرلایکده اوزی اوزینه فکر
 ایدردی : کوره سن اودسن انسان بجه اولاردی! چورک
 بشوره جک سن اود کرک، برشیی قایناداجق سن اودسن
 معتل سن، دمیرچی مسکر زرکر هیچ بری اود سن بر
 شیی قایره بلمزدی . بونلاردن ماعدا نه قدر کارخانه-
 لر ماشینلار اودگ دولتیندن ایشلیور . اودسن نه پاپر

yoxdur (nəyi?)... Uşaqın gözi düşdi (nəyə?)... Bağban satdı (nəyi?)... Çox dövlət qazanmaq olmaz (nə ilə?)... Birisi düşdi yerə (nədən?)...

Uşaq: Bağdə oynuyur (kim?)... Yaxşı kitabı var (kimin?)... Qələmi verdilər (kimə?)... İt dutdı (kimi?)... Dəftəri aldilər (kimdən?)... Dayə getdi bağə (kimnən?)... Bir qələmdan var (kimdə?)...

Od

Günlərin bir günündə Məhərrəm əməni avdə yağış dutub sümüginədək islatdı. Eylə ki, yağış kəsildi¹, Məhərrəm əmə çaqmaqdaşı və qavı² kisədən çıxardub və bir az çırpı yığub ocaq qaladı, qızunsun. Sonrə dutdıqı³ qırqavulın birini yolub kəbab⁴ eylədi. Məhərrəm əmə döşini odə verüb kəbab şişini hər-lədikdə özi-özinə fikr edirdi: «Görəsən, odsız insan necə olardı? Çörək bi-şürəcəksən – od gərək, bir şeyi qaynadacəqsən – odsız müəttəlsən⁵, dəmirçi, misgər, zərgər, heç biri odsız bir şeyi qayırə bilməzdi. Bunlardan ma'əda nə qədər karxanələr, maşınalar⁶ odın dövlətindən işliyə. Odsız nə papır⁷

---

1 Kəsildi – mətndə *kəsildi* əvəzinə *kəsdi* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

2 Qavı – keçmişdə od almaq (qıgılcım çıxarmaq) üçün işlədilən pambığaoxşar yumşaq maddəni, qovu.

3 Dutdıqı – tutduğu. Bax: haşiyə *dutdıqı* II hissə, səh. 33.

4 Kəbab – kabab. Mətndə *kaf* hərfindən sonra *bey* əvəzinə *yey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

5 Müəttəlsən – məəttəlsən. Mətndə *təy* əvəzinə *tey* yazılıb.

6 Maşınalar – maşınlar.

7 Papır – qatar.

قوریده، نه بوغ کمیلری سوده کزه بلمزدی . اودڭ
 حد سز نفعیندن سوای ضرریده چوخ اولور. نه قدر
 ایولر دکانلار کارخانه لر حتی بعض وقت بوتون کوی
 (کند) شهرده اوددن پوچه چیخیر. اصلینه باخسن یانقو-
 یه عمده سبب آدم اوزی اولور. هرگاه اودنن دقت ایله
 رفتار ایده سن یانقو افراط آز اتفاق دوشر. هر کس
 اودی ایشلتمک باچاریر خیر کوریر اما او آدمه که کو-
 نتیلکینه سالیر اود اوڭا تنبیه ایلیور .

﴿﴾ (ساماوار) ﴿﴾

چایسز کیجه لر عرشه چیخار ناله و زاریم
 ای وای سلمااریم!
 هرره بیلورم کلیمه جک صبر و قراریم
 ای وای ساماواریم!
 هر وقت که کوندوز سنی مجلسده قوراردق
 باخد قجه دویاردق!
 یوله اشلا ره الحق سنیدڭ شام نهاریم
 ای وای ساماواریم!
 چکدڭ منم ای لاله عجب سینه مه مین داغ
 قالدیم سئامشتاق!
 نه نوعله بیلیم کیچه جک در شب تاریم
 ای وای ساماواریم!
 ای استکانیم قهوه خوریم تنک بلوریم

quridə, nə buğ gəmiləri¹ sudə gəzə bilməzdi. Odıñ həddsiz nəf'indən səvay zərəri də çox olur. Nə qədər evlər, dükkənlər, karxanələr, hətta bə'zi vəqt bütün köy (kənd), şəhər də oddən² puçə çıxır. Əslinə baxsən, yanquy³ ümdə səbəb adəm özi olur. Hərgah odnən diqqət ilə rəftar edəsən, yanqu⁴ ifrat az ittifaq düşər⁵. Hər kəs odı işlətmək bacarır, xeyir görür, əmma o adəm ki, köntəyliginə salır, od oña tənbiş eyliyür».

Samavar⁶

Çaysız gecələr ərşə⁷ çıxar naləvü zarım⁸,
 Ey-vay samavarım⁹!
 Hər rəh¹⁰ bilürəm, gəlmiyəcək səbrü qərarım,
 Ey-vay samavarım!
 Hər vəqt ki gündüz səni məclisdə qurardıq,
 Baxdıqca doyardıq!
 Yoldaşlarə əlhəqq¹¹ sən idin şamü nəharım¹²,
 Ey-vay samavarım!
 Çəkdiñ mənim, ey lalə, əcəb sinəmə min dağ,
 Qaldım saña müştəq¹³!
 Nə növ' ilə¹⁴ bilməm keçəcəkdür şəbi-tarım¹⁵,
 Ey-vay samavarım!
 Ey istəkanım, qəhvəxorım¹⁶, tənği-bülürim¹⁷,

-
- 1 Buğ gəmiləri – paroxodlar, buxar mühərrikli gəmilər.
  - 2 Oddən – oddan. II hissənin 162-ci səhifəsində *təşdid* işarəsi ilə fərqli yazılış formasına verilib.
  - 3 Yanquy – yanğına. II hissənin 162-ci səhifəsində *yanğuyə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 4 Yanqu – yanğın. II hissənin 162-ci səhifədə *yanğu* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 5 Az ittifaq düşər – az təsadüf edər, az baş verər.
  - 6 Müəllifi müəyyən edilməyib.
  - 7 Ərşə – göyə.
  - 8 Naləvü zarım – ağlayıb-sızlamağım.
  - 9 Samavarım – samovarım. *Sin* ilə *mim* arasında *əlif* əvəzinə *lam* hərfi yazılıb, *əlif* ilə *rey* arasında *vav* ilə *əlif* getməyib (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 10 Rəh – yol.
  - 11 Əlhəqq – həqiqətən, doğrudan.
  - 12 Şamü nəharım – gecə və gündüzüm. Mətnə *şamü* əvəzinə *şam* yazılıb, *vav* buraxılıb.
  - 13 Müştəq – həsrət.
  - 14 Nə növ' ilə – necə, nə növlə.
  - 15 Şəbi-tarım – qaranlıq gecəm.
  - 16 Qəhvəxorım – burada: qəhvə içmək üçün işlədilən qaba işarə.
  - 17 Tənği-bülürim – dar boğazlı xrustal, büllür qabım.

رفع اولدی غروریم!
 آخر دوزولگ چورمه بوش قالدی کناریم
 ای وای ساماواریم!
 یولداشه دیدیم یاتمه که برزادیم اولور فوت
 اننوم اخالموت!
 دیدی ء-ربی سویلمه حافظ اولو تاریم
 ای وای ساماواریم!

﴿ ميمون ﴾

بر میمونگ قوجالقدن کوزی ضعیف اولمشدر .
 میمون خلقدن ایشتمش ایدیکه آهل آدم کوزینه عینک
 تاخسا یاخشی کورر . بو قصد ایله میمون یاریم دست
 چشمک تاپوب که باشینه کیدی که قویروقینه تاختی
 که اییلدی که یالادی . خلاصه نه قدر چالشدیسه کوز-
 لکن برسهره کورمدی . بيله اولان صورتده چشمکری
 داشه چرپوب ازدی و دیدی: من بوندن بر توک قدری
 نفع کورمدم دوغرودرکه انسان سوزینه اینانمق اولهاز .
 و هرکس اینانسه اوده احمقدر .

﴿ اوچی دوشان ﴾

بر بجه درنده لر بر آیونی اولیوب
 جمع وارایکن هربری دیشلرینی سوولیوب

Rəf' oldı gürurim!
Axır¹, düzüliñ çevrəmə, boş qaldı kənarım,
Ey-vay, samavarım!
Yoldaşə dedim: «Yatmə ki, bir zadım olur fövt,
«İnnən-növm əxül-mövt²!»
Dedi: «Ərəbi³ söyləmə, hafiz olu⁴ Tarım⁵,
Ey-vay, samavarım!»

Meymun⁶

Bir meymunıñ qocalıqdən⁷ gözi zəif olmuşdur. Meymun xəlqdən eşitmişdi ki, ahıl adəm gözinə eynək taxsa, yaxşı görər. Bu qəsd ilə meymun yarım-dəst çeşmək⁸ tapub gah başınə geydi, gah quyruqınə taxtı, gah iylədi, gah yaladı. Xülasə, nə qədər çalışdısa, gözlikdən bir səmərə⁹ görmədi. Beylə olan surətdə çeşməkləri daşə çırpıb əzdi və dedi: «Mən bundən bir tük qədəri nəf' görmədim, doğrudur ki, insan sözünə inanmaq olmaz. Və hər kəs inansə, o də əhməqdür».

Avçı¹⁰ dovşan¹¹

Bir neçə¹² dərəndələr¹³ bir ayunu¹⁴ avlıyub,
Cəm'var ikən¹⁵ hər biri dişlərini sovlıyub¹⁶.

-
- 1 Axır – burada: nəhayət.
  - 2 İnnən-növm əxül-mövt – yuxu ölümə qardaşdır (hədis).
  - 3 Ərəbi – burada: ərəbcə.
  - 4 Hafiz olu – hafiz olur, qorusun.
  - 5 Tarım – tanrım, Allahım.
  - 6 II hissənin 62-63-cü səhifələrində bu kiçik hekayə məzmununda «*Meymun və gözlik*» təmsili verilir.
  - 7 Qocalıqdən – qocalıqdan. Bax: haşiyə *qocalıqdən* II hissə, səh. 62.
  - 8 Yarım-dəst çeşmək – yarımçıq gözlük, tək gözlük, monokl.
  - 9 Səmərə – mətnə *sey* deyil, *sin* hərfi ilə yazılıb.
  - 10 Avçı – ovçu.
  - 11 Avçı dovşan – İ.A.Krılovun «*Заяц на ловле*» təmsilinin Həsənəliğa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 76) bu tərcümə fərqli variantda verilir.
  - 12 Neçə – mətnə *çim* əvəzinə *cim* hərfi yazılıb.
  - 13 Dərəndələr – yırtıcılar, vəhşilər.
  - 14 Ayunu – ayını.
  - 15 Cəm'var ikən – toplanmışkən, cəm olmuşkən.
  - 16 Sovlıyub – işə salıb.

یخوب بوغوب سوریوب برصحراده سالوبلر
 اولدردیلهر آیونی تقسیمینه قالوبلر
 هرکس هاردن ایستیور اوز پائینی کوتورسون
 شرطیله اولوبدر یسون اوندن اوتورسون
 دوشان کلوب یاپوشوب قولاقندن آیونگ
 منم پاپم سویلیوب بودر لعنت خاینگ
 هامو بردن په ایدوب اونه چاشی دیوبلر
 گاه چقروب اوستینه اوگا گاه سویلیوب
 هیچ کس سنی آو ایدن کورمیوبدر دیوبلر
 توپوروبلر یوزینه گاهی باسوب دوکوبلر
 دوشان دیوب قرداشلار دورگ برچه سوزیهی
 دیوم ذم سویشدن قویگ آچوم کوزیهی
 من دکلم همیشه دن بو صحراده دوندن
 او آیونی دوز قاب اوستنزه کوندن
 بوندن ارتق ایش اولور مندن نه ایستیورسنگز
 اوتانمیوب بو قدر منیده پسلیورسنگز
 بوسوزلری ایشتیجک قهقه ایله کولوشوب
 درندهلر آیونی اوندن دوروب بولوشوب
 اوزین او یمکه کوره او آیونگ قولاقین
 دوشانه پای چخوبلر پایلیوبلر قالانین
 اوزین اوین کیهسیه هرچند که کولرلر
 اما بولگی زمانی پایون دوزجه بولرلر
 قراداغی

Yıxub, boğub, süriyüb, bir səhradə salublər,
Öldürdilər ayunu, təqsiminə¹ qalublər².
Hər kəs hardən istiyür, öz payını götürsün,
Şərt beylə olubdur, yesün ondən ötürsün.
Dovşan gəlüb yapuşub qulaqındən ayunı:
«Mənim payım, – söyliyüb, – budur. Lə'nət xayini». Hamu birdən «pəh» edüb, onə: «Çaşı³», – deyüblər,
Gah çıxırub üstinə, oña gah söyliyüblər⁴:
«Heç kəs səni av edən görmiyübdür», – deyüblər,
Tüpürüblər yüzinə⁵, gahi basub döğüblər.
Dovşan deyüb: «Qərdaşlar, duruñ⁶ bircə⁷ sözimi
Deyüm, zəmmü söyışdən⁸ qoyıñ açum gözimi.
Mən degildim meşədən bu səhradə döndərən,
O ayunu düz qavub⁹, üstinizə göndərən?
Bundən artıq iş olur, məndən nə istiyürsiniñ,
Utanmıyub bu qədər məni də pisliyürsiniñ?»
Bu sözləri eşitcək qəhqəhə ilə gülüşüb¹⁰,
Dərəndələr ayunu ondən¹¹ durub bölüşüb.
Özin öyməgə görə o ayunıñ qulaqın
Dovşanə pay çıxublər, paylıyublər qalanın.
Özin öyən kimsəyə hərçənd ki, gülərlər,
Əmma bölgü zəmanı payun düzcə bölərlər.
Qəradağı

1 Təqsiminə – bölüşünə.

2 Qalublər – burada: başlayıblar.

3 Çaşı – çəpgöz.

4 Söyliyüblər – sonuncu iki hərf yazılmayıb.

5 Yüzünə – burada: üzünə.

6 Duruñ – dayanın, durun. Durun – bax: haşiyə *duruñ* I hissə, səh. 16.

7 Bircə – mətndə *bircə* əvəzinə *birçə* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

8 Zəmmü söyışdən – məzəmmət və söyüşdən.

9 Qavub – qovub.

10 Gülüşüb – II hissənin 140-cı səhifəsində fərqli yazılış formasına *lam* hərfindən qabaq *vav* hərfi yazılmayıb.

11 Ondən – burada: ondan sonra.

× ﴿ زحمت سون آیو ﴾ ×

بر دفعه آیو کوردیکه بر کشی ساغاناق قایروب ساتماق ایله چوخ پول قازانیر . آیوده ایستدیکه ههان پشه ایله گذران ایلسون . یوز قویوب میشیه آغاجلار- دن قروب باشلادی اگمه، اما اونی منظورینده دوتمد- یکه قول زورینه سالمقدن ایش حاصل اولماز کرکدر هربر ایشی صبرنن کورمسن . برخیل عذاب چکوب کوردیکه آغاج قرماق ایله بو ایشی باچاره بلمیه چک . ساغاناق چینگ یانینه کیدوب خبر آلدی: سبب نه درکه سن مندن کوچسنز اوله اوله بوقدر ساغاناق قایره بیلیرسن اما من صبحدن آخشامه دک چالشم برینده قایره بلمدیم ؟ کشی جواب ویردیکه سن قول زورینه سالیرسن اما ایش قوتده دک بلکه صبرده و ماحرلقده در اوده که چه فایده سنده تاپلماز .

مثللر : ال الی یویر، الله یوزی . تک الدن سس چخماز ختا بندن عطا سندن . زحمتسنز بال یمزلر . هر ایشک صوگی . هر ایشگی باب ایله کورن دیسون ها بيله .

تاپماجه : ۵۸) بر قوطم وار فرنکی، اوزی آچیلار اوزی یومولار هیچ کس بلمز اونگ فندینی .

Zəhmətsevən ayu¹

Bir dəf'ə ayu gördi ki, bir kişi sağanaq² qayırub satmaq ilə çox pul qazanır³. Ayu də istədi ki, həman peşə ilə güzəran eyləsün. Yüz⁴ qoyub meşəyə, ağaclardan qırub başladı əkməgə, əmma onu mənzurində dutmədi ki, qol zorinə salməqdən iş hasil olmaz, gərəkdür hər bir işi səbrnən görəsən. Bir xeyli⁵ əzab çəküb gördi ki, ağac qırmaq ilə bu işi bacarə bilmiyəcək. Sağanaqçının⁶ yaninə gedüb xəbər aldı: «Səbəb nədür ki, sən məndən gücsüz olə-olə bu qədər sağanaq qayırə bilirsən, əmma mən sübhədən axşamədək çalışdım birin də qayırə bilmədim?» Kişi cəvab verdi ki, sən qol zorinə salırsən, əmma iş qüvvətdə degil, bəlkə səbrdə və mahirliqdədir⁷, o də ki çifayidə, səndə tapulmaz.

Məsəllər: Əl əli yuyır, əl⁸ də yüzi⁹. Tək əldən səs çıxmaz. Xəta bəndən, əta səndən. Zəhmətsiz bal yeməzlər. Hər işiñ sonı. Hər işiñi bab eylə, görən desün: «habelə¹⁰».

Tapmacə: 58) Bir qutım var firəngi¹¹, özi açılar, özi yumular, heç kəs bilməz onıñ fəndini¹².

---

1 Zəhmətsevən ayu – İ.A.Krılovun «Трудолюбивый медведь» adlı təmsilinin əsasında.

2 Sağanaq – qaval, ələk, xəlbir və bu kimi dəyirmi şeylərə keçirilən çənbər, qasnaq.

3 Qazanır – II hissənin 151-ci səhifəsində *qəzanır* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

4 Yüz – burada: üz.

5 Xeyli – mətndə sonuncu *yey* hərfi yazılmayıb.

6 Sağanaqçının – çənbər düzəldənin, qasnaqçının.

7 Mahirliqdədir – məharətdədir, mahirlikdədir. Mətndə *hayı-həvvəz* əvəzinə *hey* hərfi yazılıb.

8 Əl – mətndə *əlif* əvəzinə *lam* hərfi yazılıb.

9 Yüzi – burada: üzü.

10 Habelə – burada: əla, gözəl, bax belə (tərif, bəyənmə mənasında).

11 Firəngi – Avropadan gələn.

12 Fəndini – burada: bicliyini.

انسانگ پشه‌سی

معلم درس ویرر . شاکرد تعلیم آلا . جفتجی یر
 اکر . بوستاچی — ؟ دولکر — ؟ اوچی — ؟
 باشماقچی — ؟ بالقچی — ؟ بنا — حکیم — ؟
 جلدساز — ؟ دمیرچی — ؟ ملا — ؟ باغبان — ؟
 سوداگر — ؟ درزی — ؟ بقال — ؟ سراج — ؟
 حلاج — ؟ شرباف — ؟ دلاک — ؟ دلال — ؟ صراف
 بویاقچی — ؟ چورکچی — ؟ عطار — ؟

یولداشمگ آتاسی . چوخ یاخشی آدمدر (کیم؟) . . .
 بر ساری آتی وار (کیمگ؟) . . . * بومکتوبی آپار
 ویر (کیمه؟) . . . * دونن من کوردم (کیمی؟)
 احمد کیدیردی (کیمنن؟) . . . * کتابی کتیردیر
 (کیمدن؟) . . . * یاخشی آتوار (کیمده؟) . . . *
 سنگ کتابگ . جلدی سولکدی (نه‌یگ؟) . . . * من
 محتاج دکلم (نه‌یگه؟) . . . * بن ایتیردیم (نه‌یگی)
 ورق دوشدی (نه‌یگدن) . . . * دفتری ویردم
 (نه‌ایگله) . . . * شکل وارمی (نه‌یگده) . . . *
 منم قرداشیم . بوکتاب (کیمگدر؟) . . . * قلمی آپار
 ویر (کیمه؟) . . . * سن تانیورسن (کمی؟) . . . *
 احمد کیتدی بازاره (کیمزن؟) . . . * دفتری
 کتیردیله (کیمدن؟) . . . * بریاخشی قرآن وار
 (کیمده؟) . . . *

İnsanın peşəsi¹

Müəllim dərs verər. Şagird təlim alar. Cüftci yer əkər. Bostançı ____.
Dülgər ____ . Avçı ____ . Başmaqçı ____ . Balıqçı ____ . Bəna ____ . Həkim ____ . Cildsaz²
____ . Dəmirçi ____ . Molla ____ . Bağban ____ . Sövdagər ____ . Dərzi ____ . Bəqqal ____ .
Sərrac ____ . Həllac ____ . Şərbaf³ ____ . Dəllak ____ . Dəllal ____ . Sərraf ____ . Boyaqçı
____ . Çörəkçi ____ . Əttar⁴ ____ .

Yoldaşımın atası. Çox yaxşı adəmdür (kim?)... Bir sarı atı var (kimi?)...
Bu məktubu apar ver (kimə?)... Dünən mən gördüm (kimi?)... Əhməd gedirdi
(kimmən?)... Kitabı gətirdir (kimdən?)... Yaxşı at var (kimdə?)...

Səni kitabın. Cildi sökildi (nəyi?)... Mən möhtac degiləm (nəyi?)...
Bən itirdim⁵ (nəyi?)... Vərəq düşdi (nəyi?)... Dəftəri verdim (nəyi?)...
Şəkil varmı (nəyi?)...

Mənim qərdaşım. Bu kitab (kimi?)... Qələmi apar ver (kimə?)...
Sən tanıyarsən (kimi?)... Əhməd getdi bazarə (kimmən?)... Dəftəri gətirdilər
(kimdən?)... Bir yaxşı⁷ Qur'an var (kimdə?)...

1 İnsanın peşəsi – mündəricatda XXIII dərsin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

2 Cildsaz – cildçi, cildçəkən usta.

3 Şərbaf – nazik saplardan əli ilə bafta və s. bu kimi şeylər toxuyan, tikmə tikən usta, şərbaf.

4 Əttar – ətirli şeylər, ədəvat və s. satan adam.

5 İtirdim – Bax: haşiyə *itirdi* I hissə, səh. 37.

6 Nəyiylə – nəyinlə. *Hayi-həvvəz* ilə *yey* arasında *əlif* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

7 Yaxşı – burada: nəfis; qədim; nadir.

﴿﴾ (حکیم) ﴿﴾

ایران پادشاهلاریندن بریسی حضرت مصطفیٰ علیہ السلامگ وقتنده عربستانه برکامل حکیم تعین ایدوب کوندرمشدی . طیب برنجه ایل اوراده قالبوب کور- دیکه هیچ برکس اونگ یانینه کلوب درمان ایستمیور. بیله اولان صورتده ناعلاج قالبوب حضرتگ قوللو قینه کیدوب عرض ایلدیکه منی بورایه کونده روبر خلقگ ناخوشلارینه درمان ویرم اما بووقته دک بنده نی بر یاده سالان اولمیوب که قوللوقمی یرینه یتورم. جناب پیغمبر بویوردیکه بو طایفه نگ عادتی اولدرکه ایشتها درست کلمسه برزادیمز وخورک یینده توخ اولمیوب سفره دن آل چکرلر .

﴿﴾ (اوشاقلار) ﴿﴾

یاز اولجاقین یغوشورلر اوشاقلار
 تاپوشورلر او وقت یاوق اوزاقلار
 اوینیوب گلشوب دیوب دانشیر
 هرکس اوز جورونی تاپوب تانشیر
 توپتوپ اوینیورلر پاپاق آلدی قاچ
 کاهیده آل منده کاه چلینک آغاج
 معلق وورورلر پشتک کورلر
 کاه داغلاره چخوب باغه کیدورلر
 داغلارده کزینوب چیچک یغورلر
 کاه قووورلر بربرینی دوتورلر

Həkim¹

İran padşahlarından birisi Həzrəti²-Müstəfa əleyhissələmin³ vəqtində Ərəbistanə bir kamil⁴ həkim tə'yin⁵ edüb göndərmişdi. Təbib⁶ bir neçə il oradə qalub gördi ki, bir kəs onun yanınə gəlüb dərman istəmiyür. Beylə olan surətdə naəlac⁷ qalub Həzrətin qulluqınə gedüb ərz eylədi ki, məni burayə göndərüblər xəlqiñ naxoşlarınə dərman verəm, əmma bu vəqtədək bəndəni⁸ bir yadə salan olmiyub ki, qulluqımı yerinə yetürəm. Cənabi-Peyğəmbər⁹ buyurdu ki, bu tayifəniñ¹⁰ adəti oldur ki, iştəha dürüst gəlməsə, bir zad yeməz və xörək yeyəndə tox olmiyub süfrədən əl çəkərlər.

Uşaqlar¹¹

Yaz olcaqın¹² yığışurlər¹³ uşaqlar,

Tapuşurlər¹⁴ o vəqt yavuş uzaqlar.

Oyniyub, gülüşüb¹⁵, deyüb, danışır¹⁶,

Hər kəs öz curunı¹⁷ tapub tanışır¹⁸.

Top-top oyniyurlər, papaqaldıçaq¹⁹,

Gahi də alməndə²⁰, gah çiling-ağac.

Müəlləq²¹ vururlər²², püştək²³ gəlürlər,

Gah dağlarə çıxub, bağə gedürlər.

Dağlardə gəzinüb, çiçək yığurlər,

Gah qovurlər bir-birini, duturlər²⁴.

-
- 1 Şeyx Sədi Şirazinin «*Gülüstan*» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 2 Həzrəti – *zad* əvəzinə *zəy* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 3 Əleyhissələmin – əleyhissələmin (ona salam olsun), adətən, peyğəmbərlərin, imamların adı çəkildikdə deyilir.
  - 4 Kamil – təcürəli, mahir, yetkin.
  - 5 Tə'yin – mətnədə *təyyün* yazılıb.
  - 6 Təbib – həkim.
  - 7 Naəlac – əlacsız, çarəsiz.
  - 8 Bəndəni – burada: məni.
  - 9 Cənabi-Peyğəmbər – Məhəmməd peyğəmbər (s).
  - 10 Bu tayifəniñ – bu tayfanın, burada: müsəlman ümmətinin.
  - 11 Uşaqlar – Həsənəliyə xan Qaradağının şeiridir. Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazmalarda (M-310, «Məcmuə», habelə B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*») olduqca geniş variantlar verilir. Əlyazmaların ikisində bu şeir «*Yazda uşaqlar nə edüllər*» başlığı ilə verilib. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradaği tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, sifr № 37409, səh. 17-18) bu şeir «*Uşaqlar yazda*» adı ilə qeydə alınıb və fərqli variantda verilir (bax: Qaradaği (Xan Qaradağski) Həsənəliyə. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 17, Həsənəli xan Qaradaği. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 25).
  - 12 Olcaqın – burada: gələndə.
  - 13 Yığışurlər – yığışurlar. Bax: haşiyə *yığışur* II hissə, səh. 103.
  - 14 Tapuşurlər – görüşürlər, tapışırlar.
  - 15 Gülüşüb – bax: haşiyə *gülüşüb* II hissə, səh. 137.
  - 16 Danışır – bax: haşiyə *danışmaq* I hissə, səh. 20.
  - 17 Curunı – tayını.
  - 18 Tanışır – əlaqəyə girir, tanışlıq edir.
  - 19 Papaqaldıçaq – papağı sahibindən qoparıb qaçaraq bir-birinə ötürən uşaq oyun növü, papaqaldıçaq.
  - 20 Alməndə – nəyisə sahibindən alıb bir-birlərinə «*Al, məndə*» deyər-deyər ötürən uşaq oyun növü, alməndə.
  - 21 Müəlləq – mayallaq.
  - 22 Vururlər – vururlar. Bax: haşiyə *vurur* II hissə, səh. 97.
  - 23 Püştək – bellərini əyib bir-birinin dalından atılmaqla oynanılan uşaq oyun növü, atlanbac.
  - 24 Duturlər – tuturlar.

باغلاره کیرورلر کلر هم درورلر
 بر برینه دسته دوتوب ویرورلر
 کورورلر باغلارده جورجور آغاجی
 چیچکدن باشینه قویولمش تاجی
 یاشیل کیوب هربرآغاج دیکلوب
 سرو چکوب اوز قدینی دوزلوب
 سولار شاقولدیوب باغده آخوشور
 قوشلار دوروب بربرینه باخوشور
 جهجه اورور که بلبلر اوخویور
 باغده کلر آچور سنبل قوخویور
 اوشاقلار شاد اولور باغده آرتجاق
 اولور هم کیغلی دماغلاری چاق
 اوشاقلار هرچند یازده اوینیور
 وقتنده کیدور درسین اوخویور
 عقل اولان اوخور هرعلمه چاتار
 عقلی اولماز کیدر کنده مال قورار
 کامل اوشاق کیشی اولار بوچاقه
 باشین سورتر نادان کیرر بوچاقه
 اوشاقلقده جوجوقلاره تربیت
 کرک اولسون قراداغی تمشیت

× (عسکر و زرکر) ×

بر شهرده بر دولتلو زرکر واریدی . بر عسکر
 اول زرکری اوزینه دوست بیلوب اوغا آرتق اعتماد

Bağlarə girürlər¹, güllər² dərürlər³,
Bir-birinə dəstə dutub⁴ verürlər⁵.
Görürlər bağlardə cür-cür⁶ ağacı,
Çiçəkdən başınə qoyulmuş tacı.
Yaşıl geyüb, hər bir ağac dikəlüb,
Sərv çəküb öz qəddini düzəlüb⁷.
Sular şaquldıyub bağdə axuşur,
Quşlar durub bir-birinə baxuşur.
Cəh-cəh urur⁸, gəh bülbüllər oxuyur,
Bağdə güllər açur, sünbül qoxuyur.
Uşaqlar şad olur bağdə artıcaq,
Olur həm keyfləri, dimağları çaq.
Uşaqlar hərçənd yazdə oynıyur,
Vəqtində də gedür, dərsin oxuyur.
Əqli⁹ olan oxur, hər elmə çatar,
Əqli olmaz gedər kəndə, mal qovar.
Kamil uşaq kişi olar bu çaqə,
Başın sürtər nadan girər bucaqə.
Uşaqlıqdə cocuqlarə¹⁰ tərbiyə
Gərək olsun, Qəradaği, təmşiyət¹¹.

Əsgər və zərgər¹²

Bir şəhərdə bir dövlətli zərgər vardı. Bir əsgər ol zərgəri özünə dost bilüb ona artıq e'timad

-
- 1 Girürlər – girirlər. Bax: haşiyə *girirlər* II hissə, səh. 119 və haşiyə *girir* II hissə, səh. 89.
  - 2 Güllər – mətndə *güllər həm* yazılıb.
  - 3 Dərürlər – dərirlər. Bax: haşiyə *dərir* II hissə, səh. 72.
  - 4 Dutub – burada: bağlayıb.
  - 5 Verürlər – verirlər. Bax: haşiyə *verirlər* I hissə, səh. 49.
  - 6 Cür-cür – cürbəcür.
  - 7 Qəddini düzəlüb – ayağa qalxıb, belini düzəldib.
  - 8 Urur – vurur. Bax: haşiyə *vurur* II hissə, səh. 97.
  - 9 Əqli – burada sonuncu *yey* hərfi yazılmayıb.
  - 10 Cocuqlarə – uşaqlara, çocuqlara.
  - 11 Təmşiyət – irəli aparma.
  - 12 Əsgər və zərgər – Məhəmməd Şərif Kaşif Şirazinin (1593–1653) «*Əs-Sirac əl-Münir*» əsərində keçən mövzu əsasında.

ایدردی . برکون عسکر یولده برکیسه قزل تاپوب
سایدی و کوردی که ایکی یوزاللی اشرفی در قزل-
لاری کوتوروب سونه سونه زرکرگ یانینه کلدی و
دیدى عجب خوش پختم که زحمتسز بو قدر قزل
تاپدم . بو سوزلری دیوب قزل لارگ هاموسینی زر-
کره تاپشوردی. برنچه کوندن صگره قوشون آدمی
قایدوب زرکردن پولینی ایستدی . زرکر دائدی و
دیدى یالان دیورسن نه وقت بگا پول تاپشوردوگ
من شنى اوزبمه دوست حساب ایدردم و هیچ وقت
کهان ایلهمزدم که سن بگا دشمن سن، یالاندن ایستیور-
سن که مندن پول آلاس . عسکر چارهسز قالبوب
قاضینگ حضورینه کیدوب عرض ایلدی . قاضی
سورشدی شاهدگ وارمی؟ دیدى یوخ. قاضی زر-
کری و اونگ عورتینی چاغروب نه قدر سورشدی
ایسه اونلار بویونلارینه آلمادیلر. بیله اولان صو-
رتده قاضی دیدى که من بیلورم عسکر قزل لاری
ستا تسلیم ایدوب اما سن منکر اولورسن، پس سن
تنبیحه لایق سن قاضی بر صده نگ ایچنده ایکی
نفر آدم اوتوردوب بر حجرهنگ ایچینه قویدیردی
و بویوردیکه زرکری عورتی ایله همان حجرهده
دوستاق ایلسونلر و دیسونلرکه کیشینگ قزل لارینی
ویرمه اونى صباح قتله يتورهجکم . عورت کیجه
یاریسی ارینه دیدیکه اگر سن اونگ قزل لارنى آلوب
دائیرسن باری بگا دی کوریم هاراده قویوبسن .
زرکر دیدى : فلان یرده باستیرمشم . صباحی کون

edərdi. Bir gün əsgər yoldə bir kisə qızıl tapub saydı və gördi ki, iki yüz əlli əşrəfidür. Qızilları götürüb sevinə-sevinə zərgəriñ yanınə gəldi və dedi: «Əcəb xoşbəxtəm ki, zəhmətsiz bu qədər qızıl tapdım». Bu sözləri deyüb qızillarıñ hamusını zərgərə tapşurdu. Bir neçə gündən sonrə qoşun adəmi¹ qayıdub zərgərdən pulını istədi. Zərgər dañdı və dedi: «Yalan deyürsən, nə vəqt başa pul tapşurduñ? Mən səni² özümə dost hesab edirdim və heç vəqt güman eyləməzdim ki, sən başa düşmənsən, yalandən istiyürsən ki, məndən pul aləsən». Əsgər çarəsiz qalub qazınıñ hüzurınə gedüb ərz eylədi. Qazı soruşdı: «Şahidiñ varmı?» Dedi: «Yox». Qazı zərgəri və onıñ övrətini çağırub nə qədər soruşdısa, onlar boyunlarınıə almadılar³. Beylə olan surətdə qazı dedi ki, mən bilürəm, əsgər qızilları saña təslim edüb, əmma sən münkir⁴ olursən, pəs sən tənbihe⁵ layiqsən. Qazı bir sənduqıñ içində iki nəfər adəm oturdub bir hücrəniñ⁶ içinə qoydırdı və buyurdu ki, zərgəri övrəti ilə həman hücrədə dustaq eyləsünlər və desünlər ki, kişiniñ qızillarıñı verməsə, onı səbah qətlə yetürəcəgəm. Övrət gecə yarısı ərinə dedi ki, əgər sən onıñ qızillarıñı alub dañırsən, barı⁷ başa de görüm haradə qoyubsən. Zərgər dedi: «Filan yerdə bastırmışəm». Səbahı gün

---

1 Qoşun adəmi – hərbiçi.

2 Səni – *sin* əvəzinə *şin* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

3 Boyunlarınıə almadılar – etiraf etmədilər, boyunlarına almadılar.

4 Münkir – inkar edən, danan.

5 Tənbihe – mətndə *hayi-həvvəz* əvəzinə *hey* hərfi yazılıb.

6 Hücrəniñ – kiçik otağın.

7 Barı – heç olmasa.

قاضی همان یکی نفر شخصی و زرگری محکمیه
 ایستیوب سوروشدی که زرگر کیجه عورتی ایله نه
 دانشدی . صندوقده کزله نلار هر نه که ایشتمشدیلر
 مفصیح قاضیه نقل ایلدیلر . قاضی آدم کوندروب
 قزل لاری تاپدروب کتورتدی و یه یه سینه ویردی
 صغره زرکرة لازم اولان تنبعی ایلدی .
مثال : امانته خیانت اولمز .

﴿ قارغه و تولکی ﴾

برقارغیه هاردن الله یتوردی
 برتکه پنیری ایشین بتوردی
 اول پنیری قارغه کوتدی دیکلندی
 نهار ایچون بز آغاجده اکلندی
 بودمه برتولکی کوردی پنیری
 کیچرکن پنیرگ اولدی اسیری
 قویرو قین بولیوب اول میل کلوب
 آغاجین دینده دوروب دوزلوب
 قارغه دن کوزینی بردم چکمیبوب
 کپریکارین چالوب قاشین اکیبوب
 مهربان دانشوب دیلین سوولیوب
 افسانه سویلیوب اونی توولیوب
 قنادین بورنین کردنین کوزین
 سرار عرضنی وصفایدوب اوزین

qazı həman iki nəfər şəxsi və zərgəri məhkəməyə istiyüb soruşdı ki, zərgər gecə övrəti ilə nə danışdı. Sənduqdə gizlənənlər hər nə ki eşitmişdilər, müfəssəl¹ qaziyə nəql eylədilər. Qazı adəm göndərüb qızilları tapdırub gətürtdi və yiyəsinə verdi, sonrə zərgərə lazım olan tənbihi² eylədi.

Misal: Əmanətə xəyanət olməz.

Qarğə və tülki³

Bir qarğəyə hardən Allah yetürdi

Bir tikə pəniri⁴, işin bitürdi⁵.

Ol pəniri qarğə götdi⁶, dikləndi,

Nəhar içün bir ağacdə əgləndi.

Bu dəmdə bir tülki görđi pəniri,

Keçərkən pəniriñ oldı əsiri.

Quyruqın bulıyub ol, mühil⁷ gəlüb,

Ağacın dibində durub, düzəlüb.

Qarğədən gözini bir dəm çəkmiyüb,

Kipriklərin çalub, qaşın əgmiyüb.

Mehriban danışub, dilin sovlıyub,

Əfsanə söyliyüb, onı tovlıyub.

Qənadın, burunun, gərdənin, gözün,

Sərasər⁸ üzvni⁹ vəsf edüb yüzün¹⁰.

-
- 1 Müfəssəl – *lam* əvəzinə *xey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 2 Tənbihi – mətndə *hayi-həvvəz* əvəzinə *hey* hərfi yazılıb. *Bey* hərfindən sonra *yey* hərfi yazılmayıb, ehtimal ki, *tənəbböh* nəzərdə tutulub.
  - 3 Qarğə və tülki – İ.A.Krılovun «*Ворона и Лисица*» təmsilinin Həsənəliəğa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 65-66) bu tərcümə fərqli variantda verilir (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliəğa. «*Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...*», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 205, Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 157-158).
  - 4 Pəniri – pendiri.
  - 5 Bitürdi – bitirdi. Bax: haşiyə *bitir* II hissə, səh. 13.
  - 6 Götdi – götürdü.
  - 7 Mühil – hiyləgər, fırıldaqçı.
  - 8 Sərasər – burada ikinci *sin* hərfi yazılmayıb.
  - 9 Üzvni – bədən üzvlərini. *Vav* əvəzinə *rey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 10 Yüzün – üzün. Mətndə *özin* yazılıb.

مخاطب ایلوب اونی گاه دیوب
 نه کوزل سن کوکرچنم سویلیوب
 ملکره نسبت سنده سس کرک
 اولولر دیولردن برنفس کرک
 اوخوکل اوتانمه کوزیم نوری سن
 قوشلاره شاه سن بئا حوری سن
 کوکچکدر جمالگ سسئدر کوزل
 استادسن اوخومقده بی بدل
 بوسوزلری ایشت جکین اوزینه
 باخمیوب آللانوب تولکی سوزینه
 بوغازینده بو تعریفدن نفسی
 دوتوب برزمان چخمیوب سسی
 شادلو قندن اونگ باشی فرلنوب
 قورویوب بوغازی کلوکیرلنوب
 نوازش ایدیجی تولکی سوزیله
 ایتوروب اوزینی کورن کوزیله
 آغزین آچرب قارغه چخاردوب سسین
 پنیردوشوب تولکی کسوب نفه سین
 قریله ادی قارغه که قارغه ایدی
 حنجره قارغه چو اونده ایدی
 قالدی تعریف برپنیره هر نه وار
 تولکی اولدی بو حیلته پایدار
 قراداغی

Müxatəb eyliyüb onı¹, gah deyüb:
«Nə gözəlsən, gögərçinim! – söyliyüb,
– Mələklərə nisbət² səndə səs gərək,
Ölülər dirildən³ bir nəfəs gərək.
Oxu, gəl utanmə, gözim nurisən,
Quşlarə şahsən, baña hurisən⁴.
Gögçəkdür cəmalı⁵, səsi⁶dür gözəl,
Ustadsən oxuməqdə bibədəl⁶».
Bu sözləri eşitcəgin⁷, özünə
Baxmıyub, allanub⁸ tülki sözinə.
Boğazındə bu tə'rifdən nəfəsi
Dutulub⁹, bir zəman çıxmıyub səsi.
Şadluqındən¹⁰ onı başı fırlənüb,
Quruyub boğazı, gəlu¹¹ kirlənüb¹².
Nəvazişedici tülki söziylə¹³,
İtürüb¹⁴ özini görən göziylə.
Ağzın açub qarğə, çıxardub səsin,
Pənilir düşüb, tülki kəsüb nəfəsin.
Qırıldadı qarğə ki, qarğə idi,
Həncəreyi-qarğə¹⁵ çü¹⁶ ondə idi.
Qaldı tə'rif bir pənilərə, hər nə var,
Tülki oldı bu hiylətdə¹⁷ paydar¹⁸.
Qəradaği

-
- 1 Müxatəb eyliyüb onı – xitab edib ona.
  - 2 Nisbət – burada: oxşar.
  - 3 Dirildən – *rey* ilə *lam* arasında *vav* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 4 Hurisən – gözəlsən.
  - 5 Cəmalı – üzün, surətin.
  - 6 Bibədəl – əvəzsiz, əvəzi olmayan.
  - 7 Eşitcəgin – eşidərək.
  - 8 Allanub – aldanıb. Bax: haşiyə *allanmazdım* II hissə, səh. 43.
  - 9 Dutulub – tutulub. Mətnə *dutulub* əvəzinə *dutub* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 10 Şadluqındən – şadlığından. II hissənin 67-ci səhifəsində *şadlıqındən* fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *şadlıq ilə* I hissə, səh. 39.
  - 11 Gəlu – boğaz.
  - 12 Kirlənüb – burada: tutulub.
  - 13 Söziylə – sözü ilə. II hissənin 41-ci səhifəsində *sözi ilə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 14 İtürüb – itirib. Bax: haşiyə *itirüb* II hissə, səh. 118 və haşiyə *itirdi* I hissə, səh. 37.
  - 15 Həncəreyi-qarğə – qarğanın qırtlağı.
  - 16 Çü – indi ki; kimi, burada: çünki.
  - 17 Hiylətdə – hiylədə.
  - 18 Paydar – pay sahibi, paydar.

مئلار : ايسٲينگ بريوزى قرا، ويرمينگ ايكي يو-
 زى قرا. ايكي كولشهنگ برى يخيلاى . اوغرودىن
 قالانيدى فالچى آپارار . باچارانه باش قربان . چوخ
 ياشيان چوخ بيلمز، چوخ كزن چوخ بيلر . قورخ
 او آدمدىن كه قورخمنز اللهدن . كشينگ حرمتى اوز
 ايندهدر . كند كوخاصز اولماز . هرآدم اوز عيبنى
 بيلمز .

شيلرى نه قايريرلر

تاخلى بچيرلر، اما قويونى قرخيرلر. شالى اولچير-
 لر، اما پولى سانيورلر . اوتى بچيرلر يا چاليرلر،
 اما باشگ توكينى —؟ ايپى ايريرلر، اما جورابى-؟
 لباسى تكيرلر، اما ماهودى —؟ سوي اچيرلر، اما
 چوركى ؟ قاورمانى قاووريرلر، اما پلاوى —؟
 مکتوبى يازيرلر، اما كتابى —؟

تيكير ايدى : كيم؟ درزى . نه؟ چوخا . هاراده؟
 اوز دكانينده هاچان؟ دونن . نه طور؟ چوخ
 جلد. دونن درزى اوز دكانينده چوخ جلد
 چوخا تيكير ايدى .

قايرير ايدى : كيم، نه، هاراده، نه طور؟
يازدى : كيم، نه، كيمه، نه طور، نه وقت، نه ايله

Məsəllər: İstiyənin bir yüzi¹ qəra, vermiyənin iki yüzi qəra. İki gülüşənin biri yıxılar. Oğrudən qalanı də falçı aparar. Bacaranə baş qurban. Çox yaşıyan çox bilməz, çox gəzən çox bilər. Qorx o adəmdən ki, qorxməz Allahdən. Kişinin hörməti öz əlindədür. Kənd kovxasız² olmaz. Hər adəm öz eybini bilməz.

Şeyləri nə qayırlar³

Taxılı biçirlər, əmma qoyunu qırxırlər. Şalı ölçirlər, əmma pulı sanıyurlər⁴. Otu biçirlər, ya çalırlər, əmma başın tükini ____. İpi əgirirlər⁵, əmma corabı ____. Libası tikirlər, əmma mahudı ____. Suyı⁶ içirlər, əmma çörəgi ____. Qavurmanı qavurırlər, əmma pılavı ____. Məktubu yazırlər, əmma kitabı ____.

Tikirdi: Kim? Dərzi. Nə? Çuxa. Haradə? Öz dükkanındə. Haçan? Dünən. Nə tövr? Çox cəld. Dünən dərzi öz dükkanındə çox cəld çuxa tikirdi.

Qayırdı: Kim, nə, haradə, nə tövr?

Yazdı: Kim, nə, kimə, nə tövr, nə vəqt, nə ilə,

---

1 Yüzi – burada: üzü.

2 Kovxasız – kəndxudasız.

3 Şeyləri nə qayırlar – mündəricatda XXIV dərsin (qismin) başlangıcı kimi qeydə alınıb.

4 Sanıyurlər – sayırlar.

5 Əgirirlər – ip halına salırlar, əyirirlər.

6 Suyı – suyu. Mətdə sonuncu [i] səsini bildiren *yey* hərfi yazılmayıb.

هاراده ؟

يازيردى : كيم، هاراده، نه، نه ايله، هاچان؟

دوريرديلر : كيم، هارده، نه وقت، نه ييه ؟

كيدرديلر آتلى : كيم، هارادن، هاراييه، هاوقت،

نه طور ؟

باشماقچى تيكير : نه؟ نه دن؟ نه طور؟ هاوقت؟

كيم ايچون؟ نه ايله؟

اوينيورلر : نه راده؟ كيم ايله؟ نه طور؟ نه وقت؟

(بلب و قارنجه)

بر بلب بر چوخ چيچكلو و كلو باغچه ده آغاچك
بوداغنده يووا تيكمش ايدى وبر قارنجه همان آغاچك
ديبنده وطن دوتمشدى . بلب كونلرينى قزل كلگ
هوسى ايله كوئل شاد ايدن نغمه لر اوخويوب كيچو-
ر ايدى. اما قارنجه اوزينه قيش ازوقه سى يغمقه
مشغول ايدى . وقتى كه ياز و ياي چيخدى پايز
آخره يتشدى، چيچكلر سولدى خزان يلى اسوب
پامال ايتدى كل سنبل، ساوق اثر ايدوب آغاجلارغ
پيراقنى توکوب خزل ايتدى بلب باغچه نى دورت
دولانوب آرادى و يمک ايچون برشئ تاپا بلمدى،
بوخالده بردن ياديننه دوشديکه اويووا تيكديكى آغا-
چك آلتينده بر قارنجه يووا قايروب دانه جمع ايدر
ايدى . قونشولق سببى ايله اونگ ياتينه كيدوب

haradə?

Yazırdı: Kim, haradə, nə, nə ilə, haçan?

Durırdılar: Kim, haradə, nə vəqt, nəyə?

Gedirdilər atlı: Kim, haradən, harayə, havəqt, nə tövr?

Başmaqçı tikir: Nə, nədən, nə tövr, havəqt, kim için, nə ilə?

Oynıyurlər: Nəradə¹, kim ilə, nə tövr, nə vəqt?

Bülbül və qarincə

Bir bülbül bir çox çiçəklü və güllü bağçədə ağacın budağında yuva tikmişdi və bir qarincə həman ağacın dibində vətən dutmuşdı. Bülbül günlərini qızılgülin həvəsi ilə könjül şad edən nəğmələr oxuyub keçürərdi, əmma qarincə özinə qış azuqəsi² yığməqə məşğul idi. Vəqti ki, yaz və yay çıxdı, payız axırə yetüşdi, çiçəklər soldı, xəzan yeli əsüb pamal etdi gül-sünbülü, savuq əsər³ edüb ağacların yəpraqını töküüb xəzəl etdi⁴, bülbül bağçəni dörd tərəfin dolanub⁵ aradı və yemək için bir şey tapa bilmədi. Bu haldə birdən yadınə düşdi ki, o, yuva tikdigi ağacın altında bir qarincə yuva qayırub danə cəm' edərdi. Qonşuluq səbəbi ilə onun yanınə gedüb

---

1 Nəradə – harada.

2 Azuqəsi – mətndə *əzuqəsi* yazılıb.

3 Əsər – burada: təsir.

4 Xəzəl etdi – saraltdı.

5 Dörd tərəfin dolanub – dörd tərəfini dolanıb. Mətndə *tərəfin* getməyib (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

دردیمی اظهار ایدرم، بلکه توپلادقی روزیدن بر
 قدر بئا ویره . بلبل بوقصدایله قارنجهنگ یانینه
 کلوب دیدی : مزیزیم، کوزیم نوری! من نیان وقتي
 عهرمی صرف ایلدم کلرگ چیچکلرگ هواسینه . ماهنی
 چاقروب زنکوله ورمقه، کلجک کونلریهی اصلا یاده
 سالمدیم، اما سن زیرکلک ایدوب وقتنده قیش آزوقه-
 سنی توپلادگ نه اولورکه بئاده اوندن برآز ویره-
 سن، بلکه دولتئدن یازه جیخام . قارنجه هر چند
 اونگ توقع سنی قبول ایلدی اما دیدی: کیجه و کوندوز
 کلی تروتازه کوروب ناله ایدنده نه ایچون کلجک
 کونلرگی فکر ایلدگ و خیالیته کتورمه دگ که هر
 بهارگ برپایزی اولر ؟

✽ (تولکی و قورت) ✽

بر تولکی کهن ساله کیدردی
 قسمت ایچون سی-رعالم ایدردی
 اوبه دن کناره کوردی اتفاق
 آتوبلر صهرایه برقویروق چاق
 دقت ایله باخوب تله نی سیچدی
 یاوقه دوشیبوب اوزاقدن کیچدی
 کزرکن اولدی برقورده دوچار
 دیدی فلان یرده یاخشی طبعه وار
 بیچاره نی چکه چکه کتوردی
 برآزقالمشدی قویروقی کوردی

dərdimi izhar edərəm, bəlkə topladıqı ruzidən bir qədər başa verə. Bülbül bu qəsd ilə qarıncəniñ yanınə gəlüb dedi: «Əzizim, gözim nurı! Mən filan¹ vəqti ömrümi sərf eylədim² gülləriñ, çiçəkləriñ həvasınə, mahnı çaqırub zəngülə vurməqə, gələcək günlərimi əsla yadə salmədim, əmma sən zirəklik edüb vəqtində qış azuqəsini topladıñ. Nə olur ki, başa də ondən bir az verəsən, bəlkə dövlətiñdən yazə çıxam». Qarıncə hərçənd onıñ təvəqqə'sini qəbul eylədi, əmma dedi: «Gecə və gündüz güli tərü tazə görüb nalə edəndə, nə içün gələcək günləriñi fikr eyləmədiñ və xəyalıñə gətürmədiñ ki, hər bəharıñ bir payızı olar³?»

Tülki və qurt⁴

Bir tülkiyi-kühənsalə⁵ gedirdi,

Qismət için⁶ seyri-aləm⁷ edirdi.

Obadən kənarə gördi ittifaq⁸,

Atublər səhrayə⁹ bir quyruqi-çaq¹⁰.

Diqqət ilə baxub tələni seçdi,

Yavuşqə düşmiyüb, uzaqdən keçdi.

Gəzərkən oldı bir qurdə düçar,

Dedi: «Filan yerdə yaxşı tö'mə¹¹ var».

Biçarəni çəkə-çəkə gətürdi,

Bir az qalmışdı quyruqı gördi.

-
- 1 Filan – mətndə *filan* əvəzinə *niyan* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 2 Eylədim – etdim. Burada və II hissənin 161-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 150-ci səhifəsində *etdim* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 3 Hər bəharıñ bir payızı olar – atalar sözü kimi xüsusi qeydə alınmayıb. I hissənin 51-ci səhifəsində fərqli variantı verilir: *Hər yazıñ bir payızı olur*.
  - 4 Tülki və qurt – Qasım bəy Zakirin «*Tülkü və qurd*» təmsilinin bir hissəsidir (Qasım bəy Zakir. Əsərləri. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, Bakı: 1964, səh. 361-362).
  - 5 Tülkiyi-kühənsalə – yaşlı, qocalmış tülkü.
  - 6 Qismət için – bəxtə çıxan şey için. *Çim* əvəzinə *xey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 7 Seyri-aləm – səyahət.
  - 8 İttifaq – burada: təsadüfən.
  - 9 Səhrayə – səhraya. Mətndə *hey* əvəzinə *hayı-həvvəz* hərfi yazılıb.
  - 10 Quyruqi-çaq – kök quyruq.
  - 11 Tö'mə – burada: yemək. Mətndə *tö'mə* əvəzinə *təm'ə* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

دیدی تعجبم سن بیله شیبه
 دوچار اولدوڭ اوزڭ یمدڭ نیه
 دیدی وار بوینمده قضا اوروجیم
 دوتمشم که ساقط اوله بورجیم
 سوخولدی قویروقی یردن کوتوره
 نیچه کونیدی نهارسزیدی اوتوره
 چرتلیوب پاینه تله اولدی بند
 اویانه بویانه تولاندی هرچند
 نه قدر کوچ وردی کوتورمدی ال
 کسلوب علاچی قالدی معطل
 تولکینڭ الینه دوشوب کیروه
 قویروقی ییردی چوح سوه سوه
 دیدی سن دیرایدڭ اوروجم بیاق
 ندهدر ییرسن ایمدی بوسیاق
 دیدی اوروجیدیم اما بو آخشام
 تازه آیی کوروب ایتشم بایرام
 هیله سینه او پرفنڭ ایناندی
 پس منم بایرام دیدی هاچاندی
 سنڭده بایرامڭ صاحبی تله
 کلنده در تلمه هله

﴿﴾ (بالته و بوشقو) ﴿﴾

نقل ایدرلرکه کونارڭ برکوننده ایکی نفر یولدهاش
 حسن و حسین بریسی بالته و اول بریده بوشقو

Dedi: «Təəccübəm, sən beylə şeyə
Düçar olduq, öziq yemədiq niyə?»
Dedi: «Var boynımdə¹ qəza² orucım,
Dutmuşəm ki, saqit olə³ borucım⁴».
Soxuldi quyruqı yerdən götürə,
Neçə günüydi nəharsızdı⁵, ötürə.
Çırtlıyub⁶, payinə tələ oldı bənd⁷,
O yanə-bu yanə tullandı hərçənd.
Nə qədər güc verdi, götürmədi əl.
Kəsilüb əlacı, qaldı məttəl.
Tülkiniq əlinə düşüb girəvə,
Quyruqı yeyürdi⁸ çox sevə-sevə.
Dedi: «Sən deyürdiq orucəm bəyaq,
Nədəndür yeyürsən⁹ imdi bu siyaq?»
Dedi: «Oruc idim, əmma bu axşam,
Tazə ayı görüb, etmişəm bayram».
Hiyləsinə o pürfəniq inandı,
«Pəs mənim bayramım, – dedi, – haçandı?»
«Səniq də bayramıq sahibi-tələ¹⁰
Gələndədür, – dedi¹¹, – tələsmə hələ.

Baltə və buşqu¹²

Nəql edirlər ki, günləriq bir günində iki nəfər yoldaş – Həsən və Hüseyn,
birisi baltə və ol biri də buşqu

-
- 1 Boynımdə – üzərimdə, boynumda.
  - 2 Qəza – müəyyən səbəblərə görə vaxtında vacib olaraq icra edilməyib sonradan icra edilən oruc və ya namaz.
  - 3 Saqit olə – ödənilsin.
  - 4 Borucım – borcum.
  - 5 Nəharsızdı – acdı, naharsızdı.
  - 6 Çırtlıyub – çırtlayıb, burada: açılıb.
  - 7 Oldı bənd – burada: qapandı.
  - 8 Yeyürdi – yeyirdi. Bax: haşiyə *yeyürlər* II hissə, səh. 30.
  - 9 Yeyürsən – yeyirsən. Bax: haşiyə *yeyürlər* II hissə, səh. 30.
  - 10 Sahibi-tələ – tələnin sahibi.
  - 11 Dedi – mətndə verilməyib.
  - 12 Baltə və buşqu – L.N.Tolstoyun təmsilidir («*Топор и нула*»).

کوتوروب همیشه روان اولدیلر. همیشه داخل اولاندن
 صئره کوتلری سون بر آغاج سیچدیلرکه کسسونلر
 حسن ایسته دیکه آغاجی بالته ایله کسسون . حسین
 راضی اولمیوب بوشقولامق خواهش ایلدی و دور-
 دیلار حجتلشمکه. اتفاقا میشه ده برغیری آدمده وار
 ایدی. مشارالیه بونلارگ احوالیندن خبردار اولاندن
 صئره صلح بناسی قویدی و دیدی: هرگاه بالته
 ایتی در اونگ ایله کسگ و الا بوشقو ایتی ایسه بوشقی
 ایله . ایله که کوردی سوزی اونلاره تائیر ایلمدی
 اوزی بالته نی قاپوب باشلادی آغاجی کسبکه
 نه قدر چالشدی ایسه آغاجدن بر قخمه قده قوپارده
 بیلمدی چونکه بالته نهایت کورت ایدی و اونی قویوب
 بوشقیته ال آتدی . قضارا مشار بالته دنده کورت
 چخدی. بیله اولان صورته دیدی غریبه احیق سئز
 بالته کسمن، بوشقو اصلا کار ایلمز دوروب حجت
 باشلار سئز، صلاح بودورکه چکلدن ال چکوب آلتلری
 سازدیه سئز نه اینکی ایشی قویوب قالماقل ایده سئز .
 یولده اشلقده کر اولمیه اتفاق
 امرلر یریمز اولونار نفاق
 دوز کتورمز اهل نفاق ایشلری
 آغرویار باشلاری سنار دیشلری

﴿﴾ (بر سر الهی) ﴿﴾

تاجرگ بری بازاره کیدنده یاغش اونوی برک

götürüb meşəyə rəvan oldilər. Meşəyə daxil olandən sonrə köjülləri sevən bir ağac seçdilər ki, kəssünlər. Həsən istədi ki, ağacı baltə ilə kəssün. Hüseyin razı olmayub buşqulaməq xahiş eylədi və durdılar höccətləşməgə. İttifaqən meşədə bir ğeyri adəm də var idi. Müşarileyh bunların əhvalından xəbərdar olandən sonrə sülh binası qoydı və dedi: «Hərgah baltə itidür, onunlə kəsin və illa buşqu iti isə, buşqu ilə». Eylə ki, gördi sözi onlarə tə'sir¹ eyləmədi, özi baltəni qapub başladı ağacı kəsməgə. Nə qədər çalışdısa ağacdən bir qəxməq də² qopardə bilmədi, çünki baltə nəhayət³ kürt idi və onı qoyub buşquy⁴ əl atdı. Qəzara⁵ mişar baltədən də kürt çıxdı. Beylə olan surətdə dedi: «Ğəribə əhməqsiniz, baltə kəsməz, buşqu əsla kar eyləməz, durub höccət başlarsınız. Səlah⁶ budur ki, cəhdən⁷ əl çəküb alətləri sazdiyəsini⁸, nəinki işi qoyub qalmaqal edəsiniz».

Yoldaşlıqdə gər olmayə ittifaq,
Əmrlər yeriməz, olunar nifaq.

Düz gətürməz əhli-nifaq işləri.
Ağruyar başları, sınar dişləri⁹.

Bir sirri-ilahi¹⁰

Tacirin biri bazarə gedəndə yağış onı bərk

-
- 1 Tə'sir – təsir. *Sey* hərfindən sonra *yey* getməyib, ehtimal ki, *təəssür* nəzərdə tutulub.
  - 2 Qəxməq – yerə qaxılan ucu yonulmuş ağac parçası.
  - 3 Nəhayət – burada: həddindən artıq, çox.
  - 4 Buşquy – mişara. Mətnədə *buşquyə* əvəzinə *buşqinə* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 5 Qəzara – təsadüfən.
  - 6 Səlah – burada: məsləhət.
  - 7 Cəhdən – nadanlıqdan, cəhalətdən. Mətnədə *hayi-həvvəz* əvəzinə *heyhər* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 8 Sazdiyəsini – sazlayasınız.
  - 9 II hissənin 78-79-cu səhifələrindəki «*Ördək, balıq və qırxağ*» təmsilinin tərcüməsindən iqtibas olaraq verilib.
  - 10 Sirri-ilahi – ilahi sirr.

ایسلاتدی . بیچاره بو چاقده پروردگارا نه مصیبتنه منی
 سالدگ! برکوزل و خوش هوا احسان لیتسه ایدگ نه
 اولاردی؟ دییوب کیسه سنی کیزلر ایدی . بو سرده
 کیچدیکی اورمان ایچنده اولان قولدورلاردن بریسی
 تفنکی بونگ یوزینه چرتدی . اما بختیندن آچلمدی .
 اگر باروت ایسلانمسیدی ایشی بتیشه جک ایدی و عورتی
 بالالاری دوزده قالاجق ایدی . تاجر آتی قمچلیوب
 قاچار و دیر: یارب خطا ایتدم زیرا صبر ایتمیوب
 باعث خلاصم اولان یاغشدن شکایت ایتدم! شکر سنگ
 مصلحتگا! یاراتدگ شیلرده موجود اولان سر و حکمت
 سگا کون کمی ظاهر در .

× (جعفرگ حکایه سی) ×

قدیم وقتده عرب طایفه سنگ ایچنده بر جعفر نامنده
 پک فقیر اوشاق وار ایدی . او کوچکلکندن تحصیل علیه
 دوام ایدردی . اوخومق و یازمق اوغا غایت کوچ کلور
 ایسه ده ینه کون کوندن علم اخذ ایلمک ایچون اونده
 توکنمز آرزو پیدا اولور ایدی . اوزی اولان قصبجه ده
 آرتق قابل و کامل عالم اولمه قندن نچه کون پای و پیاده
 یول کیدوب اوزینی بغداد شهرینه یتوردیکه اوراده
 اولان کامل عالمردن فیلسوفلردن درس اوخوسون .
 اما نه چاره که اسباب معیشتنی تدارک ایتمک ایچون
 چالشقه مجبور اولدی . نه ایلسون: ایشلسه مکتبه کیده من

islatdı. Biçarə: «Bu çaqdə, Pərvərdigara¹, nə müsibətə məni saldıñ! Bir gözəl və xoş həva ehsan etseydiñ nə olardı?» – deyüb kisəsini gizlərdi. Bu sırədə keçdiği orman içində olan quldurlardan birisi tufəngi bunun yüzünə² çərtdi³. Əmma bəxtindən açılmədi. Əgər barut⁴ islanməseydi, işi bitəcəkd⁵ və övrəti, balaları düzdə⁶ qalacəqdi. Tacir atı qəmçiliyüb qaçar və deyər: «Ya Rəbb, xəta etdim, zira səbr etmiyüb baisi-xilasım⁷ olan yağışdən şikayət etdim! Şükr səniñ məsləhətiñə! Yaratdıqıñ şeylərdə mövcud olan sirr və hikmət sağa gün kimi zahirdür».

Cə'fəriñ hekayəsi⁸

Qədim vəqtdə ərəb tayifəsiniñ içində bir Cə'fər namında pək fəqir⁹ bir uşaq var idi. O, küçükligindən¹⁰ təhsili-elmə¹¹ dəvam edərdi. Oxuməq və yazməq onə ğayət güc gəlürsə¹² də, yenə günü-gündən elm əxz eyləmək için¹³ ondə tükənməz arzu peyda olurdu¹⁴. Özi olan qəsəbəcədə¹⁵ artıq qabil¹⁶ və kamil alim olməməqindən neçə gün payü piyadə¹⁷ yol gedüb özini Bəğdad şəhərinə yetürdi ki, oradə olan kamil alimlərdən, feyləsüflərdən¹⁸ dərs oxusun. Əmma nə çarə ki, əsbabi-məişətini¹⁹ tədarük etmək için çalışməqə məcbur oldı. Nə eyləsün²⁰: işləsə, məktəbə gedəməz²¹,

1 Pərvərdigara – ey Allah.

2 Yüzünə – burada: üzünə.

3 Çərtdi – çaxdı.

4 Barut – barıt.

5 Bitəcəkd – *tey* ilə *hayi-həvvəz* arasında *şin* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

6 Düzdə – yiyəsiz, sahıbsız, çöldə, düzənlikdə.

7 Baisi-xilasım – xilasımə səbəb olan.

8 Cə'fəriñ hekayəsi – Məhəmməd Şərif Kaşif Şirazinin (1593–1653) «*Əs-Sirac əl-Münir*» əsərində keçən mövzu əsasında.

9 Pək fəqir – çox kasıb.

10 Küçükligindən – uşaq, kiçik yaşlarından, kiçikliyindən.

11 Təhsili-elmə – elm öyrənməyə.

12 Gəlürsə – gəlirsə. Bax: haşiyə *gəlür* I hissə, səh. 16.

13 Əxz eyləmək için – öyrənmək için.

14 Peyda olurdu – yaranırdı.

15 Qəsəbəcədə – kənddə, kiçik qəsəbədə.

16 Qabil – qabiliyyətli, bacarıqlı.

17 Payü piyadə – piyada.

18 Feyləsüflərdən – alimlərdən, filosoflardan.

19 Əsbabi-məişətini – məişət əşyalarını.

20 Nə eyləsün – nə etsin. II hissənin 41-ci səhifəsində *neyləsün* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

21 Gedəməz – gedə bilməz.

ایشلمسه یشامزایدی . نهایت کوندز لری مکتبه کیتمه
 کیجه لریده بر باغچیه سو داشیمغه قرار ویردی . بو
 حال ایله کیجه نفقه سیتی قزانیرایدی، کوندزینده در-
 سینه دوام ایده بیلرایدی . جعفرگ فقیر حالینی بیلنلر
 هرکون وقت وزمانیله مکتبهده حاضر اولدوقنی کورچک
 تعجب ایلوب حیرتده قالاردیلر . بیچارهنگ بو حالی
 تا مملکت والیسینه قدر اخبار اولندی . والی جعفری
 حضورینه کتوردوب دولانمقنی تحقیق ایتدوروب علمه
 اولان هوسی و ارزوسینه تعجب ایتدی و بویوردیکه
 اوڤا لایقنجه رزق اولمغه یر معین ایلسونلر تاکی او
 تحصیل علمی تمام ایلسون .

حیوانلارگ حرکتی و سسی

آت پوکورر، اما ایلان سورونر؟ بالق اوزر، اما
 کوکریچین —؟ دوشان سچرر، اما آدم —؟ آت کیشنیر،
 اما قویون —؟ ابشک آنقرر، اما اینک —؟ پشیک
 مویدار، اما ایت —؟ بلبل اوخویار، اما خروس —؟
 تاوق قاقلدیار، اما قورباغه —؟ آری دزدیار، اما
 سیپان —؟

ایو : ایو نه در؟ ایوی کیم تیکیر؟ ایوی نه دن تیکیر-
 لر ایوڤ اوستینده نه وار؟ ایوڤ یانلاری نه دن اولور؟

işləməsə, yaşaməzdi. Nəhayət, gündüzləri məktəbə getməgə, gecələri də bir bağçəyə su daşıməgə qərar verdi. Bu hal ilə gecə nəfəqəsini¹ qəzanırdı, gündüzün də dərsinə dəvam edə bilirdi². Cə'fəriñ fəqir halını bilənlər hər gün vəqt və zəmanlə məktəbdə hazır olduqını³ görcək, təəccüb edüb heyrətdə qalardılar. Biçarəniñ bu halı ta məmləkət valisinə⁴ qədər ixbar olundu⁵. Vali Cə'fəri hüzurinə gətürdü, dolanməqini təhqiq etdürüb⁶, elmə olan həvəsi və arzusinə təəccüb etdi və buyurdu ki, oña layiqincə rizq⁷ və olməqə yer⁸ müəyyən eyləsünlər, ta ki, o, təhsili-elmi təmam eyləsün.

Heyvanlarıñ hərəkəti və səsi⁹

At yügürər, əmma ilan sürünər. Balıq üzər, əmma gögərçin _____.
Dovşan sıçrər¹⁰, əmma adəm _____. At kişniyə, əmma qoyun _____. Eşşək¹¹ anqırər,
əmma inək _____. Pişik muyoldar, əmma it _____. Bülbül oxuyar, əmma xorus _____.
Tavuq qaquldıyar, əmma qurbağə _____. Arı dızıldıyar, əmma siçan _____.

Ev: Ev nədür? Evi kim tikir? Evi nədən tikirlər? Eviñ üstində nə var? Eviñ yanları nədən olur?

1 Nəfəqəsini – yaşamaq üçün lazım olan pulu və ya əşyanı.

2 Bilirdi – bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.

3 Olduqını – olduğunu. Bax: haşiyə *olduqını* II hissə, səh. 56.

4 Valisinə – hakiminə, başçısına.

5 İxbar olundu – xəbər olundu, çatdırıldı.

6 Təhqiq etdürüb – araşdırıb, təhqiq etdirib.

7 Rizq – azuqə, burada: vəsait, pul.

8 Olməqə yer – yaşamağa ev.

9 Heyvanlarıñ hərəkəti və səsi – mündəricatda XXV dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

10 Sıçrər – hoppanar, sıçrayar.

11 Eşşək – *əlif* ilə *şin* arasında *yey* əvəzinə *bey* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

دیوارلرگ توپراق آلتینده اولان حصه سینه نه دیورلر؟
ایوه کیرمکدن اوتری دیوارلرده نهیری قویورلر؟ ایوه
ایشیق دوشمکدن اوتری دیوارلرده نه قایریرلر؟
ایوی نه ایچون تیکیرلر؟

چورک : چورکی کیم ونه دن بشوریرم خمیری
ته دن یوغوریرلر؟ اونی کیم، هاراده ونه دن اوکودیر؟
تاخل هاراده بیتیر؟ تاخلی کیم، و هاراده اکیر؟ یری
کیم، ونه ایله شوم ایلور؟ تاخل یتشمکدن اوتری نه
لازمدر ؟

× (پشیک و قورت) ×

بر دفعه اوچیلار بر قورتنی برکنده سالدیلر. قورت
آرزو ایدردیکه ایولرگ بریسینه کیروب کزلنسون نه
قدر چالشدیسه اوزینی بریره تپه بلمدی چونکه دروا-
زه لر تماما باغلی ایدی. چپرگ اوسته برپشیکی کوروب
باشلادی اوڭا یلوارمقه: عزیزم! مستانم! کوزم نوری
پشیک! اماندر سی کوروم سزگ آدلردن هانکسی رحملو
در منی بو دشمنلرگ آلدن خلاص ایده. پشیک دیدی:
کیت حسینگ یانینه او سنی قورتارار. قورت دیدی:
سن دیدوکین دوغرودر اما چه فایده من اونگ بر قوچینی
آپارمشم. چونکه اینش بیله اولدی حسنی کور بلکه او
سنی کیزلیه. جانور دیدی: اونگ طرفنده یوز

Divarların topraq altındə olan hissəsinə nə deyürlər? Evə girməkdən ötri divarlərdə nə yeri qoyurlər? Evə işıq düşməkdən ötri divarlərdə nə qayırlər? Evi nə için tikirlər?

Çörək: Çörəgi kim və nədən bişürir? Xəmiri nədən yoğururlər? Unı kim, haradə və nədən ügüdür¹? Taxıl haradə bitir? Taxılı kim və haradə əkir? Yeri kim və nə ilə şum eyliyür? Taxıl yetüşməkdən ötri nə lazımdur?

Pişik və qurt²

Bir dəf'ə avçılar bir qurtı bir kəndə saldılar. Qurt arzu edirdi ki, evlərin birisinə girüb gizlənsün. Nə qədər çalışdısa, özini bir yerə təpə bilmədi, çünkü dərvazələr təmamen bağlı idi. Çəpərin üstə bir pişigi görüb başladı ona yəlvərməyə: «Əzizim! Məstanım! Gözüm nuri, pişik! Əmandur, de görüm, sizin adəmlərdən hankisi³ rəhmlüdür, mənə bu düşmənlərin əlindən xilas edə». Pişik dedi: «Get Hüseynin yanına, o səni qurtarar». Qurt dedi: «Sən dedügin doğrudur, əmma çifayidə, mən onun bir qoçını aparmışəm. Çünkü⁴ iş beylə oldı, Həsəni gör, bəlkə o səni gizliyə». Canəvər dedi: «Onun tərəfinə də yüz⁵

---

1 Ügüdür – üyüdür. Bax: haşiyə *ügüdlər* II hissə, səh. 13.

2 Pişik və qurt – İ.A.Krıllovun «*Болк и Ком*» təmsili əsasında.

3 Hankisi – hansı birisi.

4 Çünkü – burada: madam ki, bir halda ki.

5 Yüz – burada: üz.

دوندره بیلهرم چونکه بر اوغلاقینی تلف ایلمیشم. کیت رستمگ یانینه . قورت برآز فکر ایدوب دیدی: الهدن کیزلین دکل سندن نه دالدالیوم او منی پایزدن بری هدهلیور قوزیسندن اوتری . بو سوزلری پشیک جا- نوردن ایشیدوب تعجب ایلدی اونگ عملینه و دیدی: من نه ایلیومکه بوراده هامونگ یانینه یوزگ قرادر. پناهالهه کیت جبارگ یانینه بلکه اونگ سٹا رجبی کله. قورت بر آه چکوب دللندی ایی مهربان قرداش! اونگده بر دانه سینی بوغوشم. پشیک غیضه کلوب دیدی: سنی بوراده کیزلدن اولمز زیراکه هرهیه بردفعه توخونوب سن. چکل بورادن رد اول کیت بزم آدملر اول قدر عقل سز دکارکه سنی دشمن الیندن خلاص ایدوب باشلرینه بلا ساخلاسونلر .

مثللر : هر نه اکر سن اونی بچرسن. دوکبه قاپومی، دوکرار قاپوگی. اوزکيه قویی قازمه، اوزگ دوشرسن.

﴿﴾ (مناجات) ﴿﴾

یادی که یوخ دهرده هفتا سٹا اصلا
یا هر دوجهان مالکی الله تعالی
یا اول یا آخر یا ظاهر و باطن
یا حافظ یا رافع یا چرخ معلا
مجموعه عالم همه محتاج نوالگ
ای لطفله روزی به اعلا و اخلا

döndərə bilmərəm, çünki bir oğlaqını¹ tələf eyləmişəm». «Get Rüstəmin yanında». Qurt bir az fikr edüb dedi: «Allahdən gizlin degil, səndən nə daldalıyım², o məni payızdən bəri hədəliyür, quzısından ötri». Bu sözləri pişik canəvərdən eşidüb təəccüb eylədi onı əməlinə və dedi: «Mən neyliyəm ki, buradə hamunun yanında yüzün³ qəradur. Pənah Allahə, get Cəbbarın yanında, bəlkə onı saña rəhmi gələ». Qurt bir ah çəküb dilləndi: «Ey mehriban qərdaş! Onı də bir danasını⁴ boğmuşəm». Pişik geyzə gələ dedi: «Səni buradə gizlədən olmaz, zira ki, hərəyə bir dəf'ə toxunubsən. Çəkil buradən, rədd ol get, bizim adəmlər ol qədər əqlsiz degillər ki, səni düşmən əlindən xilas edüb başlərinə bəla saxlasunlər».

Məsəllər: Hər nə əkərsən, onı biçərsən. Dögmə qapımı, döğərlər qapını. Özgəyə quyu qazmə, öziñ düşərsən.

Münacat⁵

Ya Həyy⁶ ki, yox dəhrdə⁷ həmtə⁸ saña əsla,
Ya hər dü cəhan⁹ maliki Allah-təala!
Ya Əvvəl¹⁰ Axir¹¹, ya Zahirü Batin¹²,
Ya Hafizü¹³ ya Rafe'ü¹⁴ ya çərxi-müəllə¹⁵.
Məcmueyi-aləm¹⁶ həmə¹⁷ möhtaci-nəvalı¹⁸,
Ey lütfilə ruzidəhi-ə'lavü əxilla¹⁹.

-
- 1 Oğlaqını – çəpişini (körpə, südəmər keçi balasını).
  - 2 Daldalıyım – gizlədim, daldalayım.
  - 3 Yüzün – burada: üzün.
  - 4 Danasını – *nun* ilə *sin* arasında *əlif* əvəzinə *hayi-həvvəz* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 5 Münacat – gizli söhbət, Allah-taalaya xitabən yazılmış klassik şeir forması. Müəllifi XIX əsrdə yaşayıb yaratmış Molla Qədir Naci Şirvanidir. Hazırkı münacat bir qədər fərqli və daha geniş formada Firidun bəy Köçərlinin əsərində verilir (Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı (Transliterasiya və tərtib edən, müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı), II cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1981, səh. 16).
  - 6 Həyy – Diri, Canlı, Ölməz (Allah-taalanın adlarından biri).
  - 7 Dəhrdə – dünyada, dəhrdə.
  - 8 Həmtə – bənzər, tay.
  - 9 Dü cəhan – iki dünya.
  - 10 Əvvəl – Əvvəl və (Allah-taalanın adlarından biri). Mətnə *və* verilməyib.
  - 11 Axir – Axir (Allah-taalanın adlarından biri).
  - 12 Zahirü Batin – Zahir və Batin (Allah-taalanın adlarından ikisi).
  - 13 Hafizü – Qoruyan və (Allah-taalanın adlarından biri).
  - 14 Rafe'ü – Qaldıran və, Ucaldan və (Allah-taalanın adlarından biri). Mətnə *və* verilməyib.
  - 15 Çərxi-müəllə – uca fələk.
  - 16 Məcmueyi-aləm – bütün kainat.
  - 17 Həmə – hamı.
  - 18 Möhtaci-nəvalı – bəxşişinə möhtacdır.
  - 19 Ruzidəhi-ə'lavü əxilla' – ən ali, ən yaxşı ruziverən və dost.

- ❁❁ (یاخشی رفیقگ تأثیری) ❁❁ -

شیخ سعدی یاخشی یولداشگ انسانه اولان حسن
تأثیرینی کوسترمک ایچون بو سوزلری سویلمشدر:
برکون کزملکه ایکن ایاغمگ آلتینده یاری قوریمش
بر یاپراق کوردم، الیمه آلم، غایت کوزل و لطیف
قوقوسیندن نشوه یاب اولوب دیدمکه سن کلمیسن عنبر-
میسن که بو قدر لطیف قوقویورسن؟ یاپراق جواب
ویردی: خیر من کل دکلم، اما کل یاپراغیله بر مدت
رفاقات ایتمشم

- ❁❁ (تمثال) ❁❁ -

بر فلیسوفدن سوال ایلدیلرکه آدمی نصل بیلور-
سگزن؟ او جواب ویردی: کیمگ ایله قونوشمقده تانمش
اولدقینی خبر ویرگزن نه طور آدمدر سویلیوم .
مثال : آتی آتگ یانینده باغلارسن یا حالنی کوتورر
یا خاصیتنی

- ❁❁ (هیچ بر شینگ مادهسی ایتمز) ❁❁ -

حکمالردن روایتدرکه هیچ بر شینگ مادهسی یوخ
اولمز. بوسوز کورسرن حقیقتدرمی؟ مثلا براینک اوت
اوتلیور و اوندن عمله کلیر پین، صغره اوپینی سپیرلر
اکین یرینه مذکور پین چوریوب توپراق اولور و
توپراقنده عمله کلیر تاخل . آت کبریر، جمه کینی

Yaxşı rəfiqin tə'siri

Şeyx Sə'di¹ yaxşı yoldaşın insanə olan hüsni-tə'sirini² göstərmək üçün bu sözləri söyləmişdir: «Bir gün gəzməkdəyəkən əyağımın altında yarıqurumuş bir yarpaq gördüm, əlimə aldım, gəyət gözəl və lətif³ qoqusından nəşvəyab⁴ olub dedi ki, sən gülmisən, ənbərmisən⁵ ki, bu qədər lətif qoquyursən? Yarpaq cavab verdi: «Xeyr, mən gül degiləm, əmma gül yarpağıyla bir müddət rəfaqat⁶ etmişəm⁷».

Timsal⁸

Bir feyləsufdən⁹ sual eylədilər ki, adəmi nasıl¹⁰ bilürsünüz¹¹? O, cavab verdi: «Kimiñlə qonuşməqdə¹² tanış oldıqını¹³ xəbər veriniz, nə tövr adəmdir, söylüyüm».

Misal: Atı atın yanında bağlarsən, ya halını götürər, ya xasiyyətini.

Heç bir şeyin maddəsi itməz

Hükəmalərdən¹⁴ rəvayətdür ki, heç bir şeyin maddəsi yox olməz. Bu söz, görəsən, həqiqətdürmi? Məsələn, bir inək ot otlıyur və ondan əmələ gəlir peyin, sonrə o peyini səpirlər əkin yerinə. Məzkur peyin çürüyüb¹⁵ topraq olur və topraqdan də əmələ gəlir taxıl. At gəbərir, cəmdəğini

1 Şeyx Sə'di – Şeyx Sədi Şirazi (1184–1291) böyük İran şairi, «Gülüstan», «Bustan» əsərlərinin müəllifi.

2 Hüsni-tə'sirini – xoş təsirini.

3 Lətif – xoş, mülayim.

4 Nəşvəyab – xoşhal, nəşələnen.

5 Ənbərmisən – burada: ətirmisən.

6 Rəfaqat – yoldaşlıq, rəfaqət.

7 Bu hekayə Şeyx Sədi Şirazinin «Gülüstan»-ında şahzadə Səd ibn Əbubəkr haqqında söz açarkən gətirilir və söhbət quru yarpaqdan deyil, gilabidən gedir:

رسید از دست محبوبی بد ستم	گلی خوشبوی در حمام روزی
که از بوی دلاویز تو مستم	بدو گفتم که مشکمی یا عبیری
و لیکن مدتی با گل نشستم	بگفتا من گلی ناچیز بودم
وگر نه من همان خاکم که هستم	کمال همنشین در من اثر کرد

«Ətirli bir gili hamamda mənə,
Veribən dedilər: «Dostdandır sənə».
«Müşksən, ətirsən? – soruşdum gildən,
Ki gözəl ətrindən məst oldum mən».

O cavab verdi ki, «adicə giləm,
Lakin güllə oldum bir müddət həmdəm.
Dostun kamalının təsiridir bax,
Yoxsa varlığımıdır bir adi torpaq».

(tərcümə Hacı Mail Əliyevindir).

8 Timsal – burada: bənzətmə. Şeyx Bəhaəddin Amilinin (1547–1622) «Kəşkül» əsərində keçən mövzu əsasındadır.

9 Feyləsufdən – filosofdan. Mətnə yey hərfi fey ilə lam arasında deyil, lam ilə sin arasında yazılıb.

10 Nasıl – necə.

11 Bilürsünüz – bilirsiniz. Bax: haşiyə *bilir* I hissə, səh. 20.

12 Qonuşməqdə – danışmaqda.

13 Kimiñlə qonuşməqdə tanış oldıqını – həmsöhbəti haqda. Bax: haşiyə *oldıqını* II hissə, səh. 56.

14 Hükəmalərdən – hikmətli adamlardan, filosoflardan, alimlərdən.

15 Çürüyüb – çürüyüb. Burada və II hissənin 155-ci səhifəsində bu yazılış forması qəbul olunub. II hissənin 155-ci səhifəsində, həmçinin *rey* ilə *yey* arasında əlavə *yey* hərfi verilən fərqli yazılış formasına rast gəlinir. Bax: haşiyə *çürümüş* II hissə, səh. 131.

آپاروب باسدیرلر . اوتیده سایر آتلاریور .
 عقلو و کمالو آدملرگ الینده هیچ برشیگ مادهسی
 فوت اولماز: بیوک شهرلرده شینلکی کندلرده چوخ
 زبل اولور و بریرده قالمقن چوریور و متعفن
 ایی اوندن ظاهر اولور. بو طور هواسی خراب اولان
 یرلرده طاعون وبا و برپاره سرایت ایلین ناخوشلقلار
 دوشوب خلقی قیریر . کامل کیمسنه لر چجسگ اوستینه
 آهنگ و توپراق توکوب پین و زبل ایله آپاروب آکین
 یرلرینه باغه باغچه یه و بوستان یرینه توکیرلر . ناتمین
 شیلر چوریوب توپراقه قاتشوب زراعت یرینی قوته
 کتوریر و بوکونه قوتلنمش یریاخشی محصول ویریر .
 چوخ شیلری بز نفع سز بلوب ضایع ایدیرک مثلا چندا
 سومک شیشه قرقلاری وسایر بونلار کمی شیلری، اما
 کمالو طایفه لرگ بیوک شهرلرینده بیله اولمیور: فعله لر
 اسکینی یغوب کارخانیه ساتیرلر و اوراده اوندن جووره
 به جووره کاغذ قایریرلر کیچنده ذکر اولان طریق ایله .
 شیشه قریقلارینی توپلیوب دوباره اوندن شیشه وبلور
 قایلار قایریرلر . دوغرودرکه انسانگ الیندن هیچ شی
 قورتارماز . آدم حتی ایشیکه توللانان سومکدن، حیوان
 درناقیندن، دری پارچه لریندنده خیر کوتوریر: اونلاری
 جمع ایدوب یاپشقان بشوریر . هله بوذکر اولان آزدر:
 نظرمزده عمل سز کورینن سومکدن فوسفور قایروب
 ایسپشقه باشینه یاپوشدیریرلر، اوسببندرکه اونی بر
 شیه چکنده آشوب یانیر . بوندن ماعدا سوموکی ازیب

aparub basdırırlər. Cəmdək də çüriyüb¹ topraq olur, topraqdən də ot bitir². Otu də sayir atlar yeyür.

Əqillü və kəmallu adəmlərin əlində heç bir şeyin maddəsi fövt olmaz: böyük şəhərlərdə, şinlikli³ kəndlərdə çox zibil olur və bir yerdə qalməqdən çüriyür və mütəəffin⁴ iy ondən zahir olur⁵. Bu tövr həvası xərab olan yerlərdə taun, vəba və bir parə sirayət eyliyən⁶ naxoşlıqlar düşüb xəlqi qırır. Kamil kimsənələr⁷ nəcisin üstinə ahəng⁸ və topraq töküüb, peyin və zibil ilə aparub əkin yerlərinə, bağə, bağçəyə və bostan yerinə tökirlər. Natəmiz şeylər çüriyüb topraqə qatışub, ziraət yerini qüvvətə gətürür və bu gunə⁹ qüvvətlənmiş yer yaxşı məhsul verir. Çox şeyləri biz nəf'siz bilüb zayə' edirük. Məsələn, cında, sümük, şişə qırıqları və sayir bunlar kimi şeyləri, əmma kəmallu tayifələrin¹⁰ böyük şəhərlərində beylə olmyur: fə'lələr əskini yığub karxanəyə satırlər və oradə ondən cürəbəcürə kağız qayırlər, keçəndə zikr olan təriq¹¹ ilə. Şişə qırıqlarını toplıyub dübarə ondən şişə və bülür¹² qablar qayırlər. Doğrudur ki, insanın əlindən heç şey qurtarmaz. Adəm, hətta eşigə tullanan sümükdən, heyvan dırnaqından, dəri parçələrindən də xeyir götürür: onları cəm' edüb yapuşqan bişürür. Hələ bu zikr olan azdur: nəzərmizdə əməlsiz görünən sümükdən fosfor¹³ qayırub ispişqə¹⁴ başınə yapuşdırırlər, o səbəbdəndür ki, onu bir şeyə çəkəndə alışub yanır. Bundən ma'ədə sümügi əzib¹⁵

-
- 1 Çüriyüb – çürüyüb. Bax: haşiyə *çüriyüb* II hissə, səh. 154 və haşiyə *çürümüş* II hissə, səh. 131.
  - 2 Cəmdək də çüriyüb topraq olur, topraqdən də ot bitir – cəmdək də çürüyüb torpaq olur, torpaqdan da ot bitir. Hazırkı cümlə buraxılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).
  - 3 Şinlikli – burada: əhalisi çox olan.
  - 4 Mütəəffin – üfunətli, iylənmiş, qoxumuş.
  - 5 Zahir olur – burada: ifraz olur.
  - 6 Sirayət eyliyən – keçici, yoluxucu.
  - 7 Kimsənələr – burada: adamlar.
  - 8 Ahəng – əhəng.
  - 9 Bu gunə – bax: haşiyə *bu gunə* II hissə, səh. 104.
  - 10 Tayifələrin – tayfaların, burada: xalqların.
  - 11 Təriq – yol, tərz.
  - 12 Bülür – xrustal, büllür.
  - 13 Fosfor – burada: kükürd.
  - 14 İspişqə – kibrit.
  - 15 Əzib – bax: haşiyə *əzib* II hissə, səh. 32.

یره توکنده یر زیاده محصول ویریرم. کور نه درکه اوچاقت
 کولینیده چوله آتمقه حیفسیلنیرلر! پس نه ایدیرلر?
 صابونچییه و شیشه کارخانه سنه ساتیرلر. یون پارچه ننگ
 کهنه قریقلارینی یغوب ماهوت کارخانه لرینه فروش
 ایدیرلر. قریقلاری یویوب دیدوب تازه یونه قاتوب
 دوباره ماهوت توخویورلار. خلاصه کلام هر بر نظر من
 ده عمل سن کورینن شیدن عقللی غیرتلو و کماللی
 طایفه لر برنسنه قایروب نفع کوتوریرلر.

- ❁❁ (قورت و قوزی) ❁❁ -

برکون سوسز بر قوزی کلوب چخوب بر چایه
 تا جگری عطشدن یانوب دوشمسون وایه
 سو ایچرکن اول قوزی کوروب بر آچ قورت کلوب
 صید ایتمه بهانه بونی تاپوب دیکلوب
 سسلنوب ای نا مر بود بجه جرعت ایدیرسن
 بولاندروب سویمه مندن غفلت ایدیرسن
 سنگ بو جرعتتا کور سٹا من نیلرم
 قویاردارم باشتی باغرگی هم تیلرم
 آغاجده یاپراق تکی قورخوسندن اول قوزی
 زاق زاق اسوب تتریوب خیره لنوب هم کوزی
 جواب ویروب عجز ایله عرض ایلیوب ایچمزم
 سزدن یوخاری سویه جرعت ایدوب کیچمزم
 آیاغندن اشاقه لطف ایله قیل بر نظر

yerə tökəndə, yer ziyadə məhsul verir. Gör nədür ki, ocaqın külünü də çölə atməqə heyfsilənirlər! Bəs nə edirlər? Sabunçıyə və şişə karxanəsinə satırlar. Yun parçəniñ köhnə qırıqlarını yığub mahut karxanələrinə fūruş edirlər¹. Qırıqları yuyub, didüb, tazə yunə qatub dübarə mahut toxuyurlar. Xülaseyi-kəlam², hər bir nəzərmizdə əməlsiz görünən şeydən əqilli, ğeyrətlü və kəmallı tayifələr³ bir nəsnə⁴ qayırub nəf' götürürlər.

Qurt və quzı⁵

Bir gün susız⁶ bir quzı gəlüb çıxub bir çayə,
Ta cigəri ətəşdən⁷ yanub, düşməsün vayə.

Su içərkən ol quzı görüb bir ac qurt gəlüb,
Seyd etməgə bəhanə bunı tapub dikəlüb.

Səslənüb: «Ey namərbud⁸, necə cür'ət edirsən
Bulandırub suyımı, məndən ğəflət edirsən⁹?

Səniñ bu cür'ətiña gör saña mən neylərəm¹⁰,
Qopardarəm başını, bağırını həm teylərəm¹¹!»

Ağacdə yapraqtəki qorxusındən ol quzı
Zaq-zaq əsüb, titriyüb, xirələnüb¹² həm gözi.

Cəvab verüb icz ilə¹³, ərz eyliyüb: «İçməzəm,
Sizdən yuxarı suyu cür'ət edüb keçməzəm.

Ayağındən əşaqə lütf¹⁴ eylə, qıl bir nəzər,

-
- 1 Fūruş edirlər – satırlar.
  - 2 Xülaseyi-kəlam – sözün qıyası.
  - 3 Tayifələr – tayfalar, burada: xalqlar.
  - 4 Nəsnə – şey.
  - 5 Qurt və quzı – İ.A.Krılovun «Волк и Ягненок» təmsilinin Həsənəliyağa xan Qaradağı tərəfindən edilmiş tərcüməsidir. Şairin oğlu Məhəmməd Qaradağı tərəfindən 1973-cü ildə tərtib edilmiş kitabçada (Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, əlyazma, şifr № 37409, səh. 67-70) bu tərcümə bir qədər fərqli variantda verilir (həmçinin əvvəlində əlavə dörd sətir verilir: *Kiçiginə doğrudur, böyük olur nüqtəgir, Güclü yanında gücsüz daim olur müqəssir. Bu xüsusda çoxları tarix yazıb qoyubdur, Təmsil gərəkdir indi, el tarixdən doyubdur* (bax: Qaradağı (Xan Qaradağski) Həsənəliyağa. «Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...», Bakı: «Azərbaycan Milli Akademiyası» NPB, 2003, səh. 194-195, Həsənəli xan Qaradağı. Əsərləri, Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004, səh. 149-150).
  - 6 Susız – susamış.
  - 7 ətəşdən – susuzluqdan.
  - 8 Namərbud – qanacaqsız, mərifətsiz, qabiliyyətsiz, namərbud.
  - 9 Məndən ğəflət edirsən – mənə etinasızlıq göstərirsen.
  - 10 Neylərəm – nə edərəm. II hissənin 11-ci səhifəsində *nə eylərəm* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.
  - 11 Taylərəm – burada: deşərəm.
  - 12 Xirələnüb – bulanıb.
  - 13 İcz ilə – acizənə, acizlik ilə.
  - 14 Lütf – rəhm.

کور منی که ایچورم چایدنده ایتهم کدر
 من نچویم نه کاره بر قوزیم بیچاره
 جرئت ایدوب آغ اولام سنگ کمی سرداره
 قورت دیدی اول قوزیه ایل باشیم آپارمه
 بر بو قدر یانشیمه سرت دانشمه قاپارمه
 کیچن یایده بر بیله دوروب بئا قباردگ
 دنک ایلدگ باشیمی سن ایت کمی آپاردگ
 قوزی دیدی لطف ایله منم بر یاشم هله
 تمام دکل کیچن ایل اولدوم هارادن بیله
 قورت دیدی سنده اولماسن سنگ کیرواندریاده
 قرداشکدر قوهموگ ظنم یاپشمان یاده
 سیز هاعوگن شریرسگن بئا شر ایلپورسگن
 ضرر دکسون همه وقت دیوب کین بسلیورسگن
 بو جهندن تقصیرگ واردر منم یاننده
 یاخشی دوشدگ الیمه آجوگک چوخ جاننده
 منم تقصیریم ندر قوزی دیدی عجز ایله
 اللهه باخ انصاف ایت سن بئا کل رحم ایله
 هاچانه دک کناهگ تحقیق ایلپوم کورم
 واردر بورده بو قدر دیانوبن من دوروم
 من که قورتم سن قوزی تقصیرگ بودر دوزی
 من ایسترم کیم یم سنی قورتاریم سوزی
 بونی دیوب قوزیه ساری کیدوب پریوب
 بردن دوتوب میشیه اونو چکوب سوریوب
 قراداغی

Gör məni ki, içürəm¹, çaydən də etməm güzər².
Mən nəçiyəm³, nəkarə, bir quziyəm biçarə,
Cür'ət edüb ağ olam səni kimi sərdarə⁴?»
Qurt dedi ol quziyə: «İtil, başım aparmə,
Bir bu qədər yanşımə⁵, sərt danışmə⁶, qabarmə⁷.
Keçən yaydə bir beylə durub başa qabardı⁸,
Dəng eylədi başımı sən it kimi, apardı!»
Quzı dedi: «Lütf eylə, mənim bir yaşım hələ
Təmam degil, keçən il oldum⁹ haradən beylə?»
Qurt dedi: «Sən¹⁰ olmasən, səni kirvandır¹¹, ya də
Qərdaşıdır, qohumu, zənnim yapuşmaz yadə!
Siz hamuñız şərirsınız¹², başa şər eyliürsünüz¹³,
«Zərər dəgsün həməvəqt¹⁴» – deyüb, kin bəsliyürsünüz!
Bu cəhətdən təqsiriñ vardır mənim yanımdə,
Yaxşı düşdi əlimə, acuyıq çox canımdə!»
«Mənim təqsirim nədür? – quzı dedi icz ilə,
– Allahə bax, insaf et, sən başa gəl rəhm eylə!»
«Haçanədək günahıñ təhqi q eyliyüm, görüm¹⁵,
Vardur burdə bu qədər, dəyanubən mən durum?
Mən ki qurtəm, sən quzı, təqsiriñ budur düzi,
Mən istərəm kim, yeyəm səni, qurtarım sözi!»
Bunu deyüb quziyə sarı gedüb, yeriüb,
Birdən dutub, meşəyə onı çəküb, süriyüb.
Qəradağı

-
- 1 İçürəm – içirəm. Bax: haşiye *içirəm* I hissə, səh. 58 və haşiye *içürsün* I hissə, səh. 48.
  - 2 Etməm güzər – keçmərim.
  - 3 Nəçiyəm – nəyəm ki.
  - 4 Sərdarə – başçıya, böyüyə.
  - 5 Yanşımə – çox danışma, zəvzəmə.
  - 6 Danışmə – danışma. Bax: haşiye *danışmaq* I hissə, səh. 20.
  - 7 Qabarmə – qabarma, burada: üzümə durma, sərt-sərt cavab qaytarma.
  - 8 Qabardı – burada: üzümə durdu, sərt-sərt cavab qaytardı.
  - 9 Oldum – bax: haşiye *oldım* I hissə, səh. 48.
  - 10 Sən – mətndə *sən də* yazılıb.
  - 11 Kirvandır – yaxınıdır, kirvəndir.
  - 12 Şərirsınız – şər söyləyirsiniz, böhtançısınız, şərçisiniz.
  - 13 Şər eyliürsünüz – şərləyirsiniz.
  - 14 Həməvəqt – həmişə.
  - 15 Görüm – bax: haşiye *görüm* I hissə, səh. 36.

- ❁❁ (انسانگ قوریده سیر ایلهمکی) ❁❁ -

انسان هرچند چوخ جلد یریمیور بونثله بيله بر
پاره حیوانلاردن یریمکده کیروده قالمیور. آدم آتگ ایتی
یریشنی و یوکروشیننی کوروب اوننی اوکردوب ایری
بیلینه باسوب اوغا سوار اولدی و صئره کیفی ایستین
یرلره سفر ایلدی. آدم بوغا کفایت ایلمیوب ایسته دیکه
آت اونگ یوکینیده آپارسون کتورسون. یرینی اکسون،
ارابه سیننی چکسون. آت انسانگ بوذکر اولان مرادینده
حاصل ایلدی. آدم آتی اوکرتدیککی کمی اوکوزنی جا-
موشی ایشکی قاتری دوهنیده اوکردوب آب هواسی
معتدل یرلرده ایشلتدی اما اویرلرده که ساوقدن قاردن
ذکر اولان حیوانلار اوج ایلمیور، انسان اونلارگ عوضینه
مارالی و ایتی خیزکه قوشوب سیر ایلردی .

شمالگ ساوقینه مارال تاب ایدوب ایشه یاریان کمی
جنوبگ ایستی و قومسال بیابانلرینده آجاقه و سوسزلقه
دیانتی و دوامی اولان، هرنه علف ویرسن یین دوهدر،
شکر اولسون بيله حیوانی خلق ایدن پروردکاره. دوه
اون بش پوته قدر یوک آپاروب سکز کون بردن آج
سوسز قالابیلر . دوهسز عربستانگ صحرالرینده انسا-
نگ سیر ایلهمکی محال اولارایدی، او دیککی عربلر دوه
یه بیابان کمیسی دییورلر. بنی آدم اختیارینه آلوب نه
اینکه دوهنی آتی حتی فلیده اوزینه تابع ایدوب اوننی
مینیر و ایشلدیر .

هرچند آتگ اوستیده راحتدر، اما آدم اوغاده قناعت

İnsanın quridə seyr eyləməgi¹

İnsan hərçənd çox cəld yerimiyür, bununlə beylə bir parə heyvanlardan yeriməkdə gerüdə qalmıyur. Adəm atı it² yerişini və yügürüşini³ görüb onı ögrədüb, əyəri⁴ belinə basub, oña süvar oldı və sonrə keyfi istiyən yerlərə səfər eylədi. Adəm buña kifayət eyləmiyüb istədi ki, at onıñ yükünü də aparsun, gətürsün, yerini əksün, ərabəsini çəksün. At insanıñ bu zikr olan müradın də hasil eylədi⁵. Adəm atı ögrətdiği kimi, öküzü, camuşı, eşşəgi, qatırı, dəvəni də ögrədüb ab-həvası mö'tədil yerlərdə işlətdi, əmma o yerlərdə ki, savuqdən, qardən zikr olan heyvanlar övc eyləmiyür⁶, insan onların əvəzinə maralı və iti xizəgə⁷ qoşub seyr eylərđi.

Şimalıñ savuqınə maral tab edüb⁸ işə yarıyan kimi, cənubıñ istisi və qumsal biyabanlərində aclıqə və susuzluqə dəyanəti⁹ və dəvamı olan, hər nə ələf versən yeyən dəvədür. Şükr olsun beylə heyvanı xəlq edən Pərvərdigarə. Dəvə on beş putə qədər yük aparub səkkiz gün birdən ac-susuz qala bilir. Dəvəsiz Ərəbistanıñ səhralərində insanıñ seyr eyləməgi məhal olardı, odı ki, ərəblər dəvəyə biyaban gəmissi¹⁰ deyürlər. Bəni-Adəm¹¹ ixtiyarınə alub nəinki dəvəni, atı, hətta fili də özünə tabe' edüb, onı minir və işlədir.

Hərçənd atıñ üsti də rahətdür, əmma adəm oña də qənaət-

---

1 Seyr eyləməgi – gəzməyi.

2 İti – sürətli, iti.

3 Yügürüşünü – qaçışını.

4 Əyəri – üstündə oturmaq üçün qayışlarla atın belinə bağlanan oturacağı, yəhəri.

5 Hasil eylədi – yerinə yetirdi.

6 Övc eyləmiyür – artmır, böyümür, inkişaf etmir.

7 Xizəgə – təkər əvəzinə altı sürüşkən qoşa ağac və ya dəmir üzərində qurulmuş qış arabasına.

8 Tab edüb – davam gətirib, dözüb, tab edib.

9 Dəyanəti – dözüümü.

10 Biyaban gəmissi – səhra gəmissi.

11 Bəni-Adəm – insanlar, Adəm peyğəmbərin (ə) övladları.

لنمیوب ایکی ودرت تکرلو ارا به لر ایجاد ایدوب کز مکه مشغول اولدی. داغلاری دیشوب دره لر دن چایلاردن کوپرو تیکوب یول سالدی و اوستنی داشلادی .

زمانیکه انسان ارا بانی توره تدی، آت قوشوب سیر ایلدی دوردی کنه فکر ایلکه که تا بر شی قایرسون آتدنده ایتی کیتسون. دوغرودرکه آختاران تاپار: انسان خیل مدت فکره کیدوب آخرده دمیریول بناسی قویدی. یوللاری داخیده هموار ایدوب، خرده داشلاردن توکوب، پردلری کوندلن یول اوزونی دوشویوب، صئره اونگ اوسته ریلس لری برکیدوب، تکرلری ماشینانی اوگا آتلا- ندروب، و اونگ دالسینه برقاتار واغون دوزوب، آت عوضینه سوردی. ماشیناده سو ساماوارده که کیمی قاینیور و اونگ بوغنی تکرلری هرلیوب ساعتده اللی ویرستدن یوزه قدر فیشقالیوب چاپک کیدر. واغونگ ایچنده اکلشورسن راحت و فزاغت، نه یاغش نه کون و نه ساوق قیدی چکمیورسن. دمیر یول مسافرلردن سوای پک چوخ شیلرده داشییور. علمگ دولتیندن کور انسان نه عجایب غرایب شیلر اختراع ایدیر ! اودرکه پیغمبر حضرتلری بویروبدرلرکه علمی اخذ ایله و اوکرن بشکدن قبره دک.

مثللر : یولدن چیخماق عیب دکل، یولاه کلمک عیبدر. تند کیدن یولده قالار. داغ داغه قاوشان،

lənmiyüb, iki və dördtəkərlü ərabələr icad edüb gəzməgə məşğul oldu. Dağları deşüb dərələrdən, çaylardan köprü tiküb yol saldı və üstini daşladı.

Zəmani ki, insan ərabanı¹ törətdi, at qoşub seyr eylədi, durdı² genə fikr eyləməgə ki, ta bir şey qayırsun atdən də iti getsün. Doğrudur ki, axtaran tapar: insan xeyli müddət fikrə gedüb axırdə dəmir yol binası qoydı³. Yolları daxi də⁴ həmvar edüb, xurdə daşlardan töküüb, pərdiləri⁵ köndələn yol uzunı döşüyüb, sonrə onı üstə relsləri bərkidüb, təkərlü⁶ maşınanı oña atlandırub və onı dälisınə bir qatar vağon düzüb at əvəzinə sürdi. Maşınadə su samavardəki kimi qayniyur və onı buğı təkərləri hərliyüb saətdə əlli verstədən yüzə qədər fısqalıyub⁷ çapak⁸ gedir. Vağonı içində əgləşürsən rahət və fərağət, nə yağış, nə gün və nə savuq qeydi⁹ çəkmiyürsən. Dəmir yol müsafirlərdən¹⁰ səvay pək çox¹¹ şeylər də daşiyur. Elmi dövlətindən gör insan nə əcaib-ğərayib¹² şeylər ixtira' edir! Odur ki, Peyğəmbər həzrətləri¹³ buyurubdurlər ki, elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək¹⁴.

Məsəllər: Yoldən çıxmaq eyb degil, yolə gəlməmək eybdür. Tünd¹⁵ gedən yoldə qalar. Dağ dağə qavuşmaz,

1 Ərabanı – arabanı. Bax: haşiyə *arabəni* II hissə, səh. 78.

2 Durdı – durdu, burada: başladı.

3 Binası – binasını, əsasını, təməlini qoydular.

4 Daxi də – daha da. *Xey əvəzinə hayi-həvvəz* hərfi yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

5 Pərdiləri – şpalları.

6 Təkərlü – təkərli. Məndə *təkərlü* əvəzinə *təkərləri* yazılıb (bu haqda II hissənin IX səhifəsində düzəliş verilib).

7 Fısqalıyub – buxarın çıxardığı səs: uğuldayıb, fısqıdayıb.

8 Çapak – tez, cəld.

9 Qeydi – burada: əzabını, çətinliyini.

10 Müsafirlərdən – səfər edənlərdən, yolçulardan; burada: sənişinlərdən.

11 Pək çox – olduqca çox.

12 Əcaib-ğərayib – çox qəribə, görünməmiş, qeyri-adi, əcaib-qəraib.

13 Peyğəmbər həzrətləri – Məhəmməd peyğəmbər (s).

14 Elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək – hədis: اطلبوا العلم من المهد الى اللهد – Elmi beşikdən qəbrədək öyrənin (عجلوني، ابو الفداء اسماعيل بن محمد بن عبد الهادي بن عبد الغني جراحی، كشف الخفاء ومزيل (الالباس، بيروت: مؤسسة الرسالة، ٢٩٩١، ٦ مجلدات، مجلد ١، ص. ٦٤).

15 Tünd – burada: tez, tələsik, iti, becid.

انسان انسانه قاوشار. قوم کوکرنده، کیچی آغاجه چیخا.
نده. یلی دوتماق اولماز. یمک قوی، ایشلمک
خسته سی

تاپماجه : (۵۹) آتم آتانه، دکدی کوتانه، دریاده
بالقه، دوزده جیرانه . ۹۰) دام اوسته دانه دینکدره. (۹۱)
کوکدن دوشدی، یره یاپشدی .

یاخشیاق و یمانلق

مغرورلق، (یعنی لوغالق) تنبلک، شادلق، زحمت
چکمک، حسد آپارمق، یالانچیلق، خسیسلک، عرض و
ناموس، جومردلک، لجلک اوغورلق، شکر، غم ایلمک،
غصه لنمک، کومک ویرمک، شیراک، قناعت، اسراف،
کذب، اعانت، خبرچیلک، عادت، سعی ایلمک، حیا، دیانت .

آت : آت نه طور حیواندر؟ هاراده اولور؟ آتگ
جسدینگ حصه لری نه طوردر؟ آت نه ییور؟ آت نه یه
یاریور و بزه خیری نه در؟

امرود آغاجی : امرود آغاجی نه طور نباتاتدر؟ هاراده
بیتور؟ اونگ حصه لری نه طوردر؟ امرود آغاجی نه وقت
چیچکلنر؟ میوه سی نه وقت یتشیر؟ امرود آغاجینی نه طور
اکیرلر و نه طور بیجریرلر؟ امرود آغاجیندن بز نه فایده

insan insanə qavuşar. Qum gögərəndə, keçi ağacə çıxandə. Yeli dutmaq olmaz. Yeməgiñ qulı, işləməgiñ xəstəsi.

Tapmacə: 59) Atdım atanə, dəgdi kotanə, dəryadə balıqə, düzdə ceýranə. 60) Dam üstə danə dingildər. 61) Gögdən düşdi, yerə yapuşdı.

Yaxşılıq və yəmanlıq¹

Məğrurlıq (yə'ni lovğalıq), tənbəllik², şadlıq, zəhmət çəkmək, həsəd aparməq³, yalançılıq, xəsislik, irz⁴ və namus, comərdlik⁵, ləclik⁶, oğurlıq, şükr, gəm eyləmək, güssələnmək, kömək vermək, şərirlilik⁷, qənaət, israf⁸, kizb⁹, ianət¹⁰, xəbərçilik, ibadət, sə'y eyləmək, həya, dəyanət.

At: At nə tövr heyvandur? Haradə olur? Atıñ cəsədiniñ hissələri nə tövrdür? At nə yeyür? At nəyə yarıyur və bizə xeyri nədür?

Əmrud ağacı: Əmrud ağacı nə tövr nəbatatdır? Haradə bitür? Onıñ hissələri nə tövrdür? Əmrud ağacı nə vəqt çiçəklənir? Meyvəsi nə vəqt yetişir? Əmrud ağacını nə tövr əkirlər və nə tövr becəririlər? Əmrud ağacından biz nə fayidə

---

1 Yaxşılıq və yəmanlıq – mündəricatda XXVI dərşin (qismin) başlanğıcı kimi qeydə alınıb.

2 Tənbəllik – bax: haşiyə *tənbəllik* II hissə, səh. 105.

3 Həsəd aparməq – paxıllıq etmək.

4 İrz – iffət, ismət.

5 Comərdlik – mərdlik, nəciblik, alicənablıq, səxavətlik, əliaçıqlıq.

6 Ləclik – tərslik, höcətlik.

7 Şərirlilik – şər atmaq, şər işlər görmək.

8 İsrif – artıq və lüzumsuz yerə xərcləmə, işlətmə, dağıtma, puç etmə.

9 Kizb – yalan.

10 İanət – maddi yardım, kömək.

کوتوریرک ؟

بزم کند یا شهر: نه طور شهردر؟ هاراده در (چای
یا دگن یا نه یگ کنارینده در) اوزونلقی و انی نه قدر
اولار؟ نیچه مسجدی میدانی کوچه سی یا کلیسایی وغیر
عمده عمارتلی وار؟ شهرگ آملری نه ایشه مشغولدرلر؟

—
-﴿﴾ (دل تنک آدم) ﴿﴾-

بررسی نقل ایدوب دیورکه عمرمگ اولیندن هیچ
یمان کون کورممشدم و دل تنک اولوب ناشکرک ایلمشدم،
اما بردغه پول سزلقدن ایاغ یالین و چوخ بیکف جامعه
کیتدم . اتفاقا اوراده برقیچی یوخ آده راست کلام و
اوزحالیمه قناعت ایدوب الله تعالی درکاهینه ال قووزیوب
شکر ثنا ایلدم

مثللر : صبر ایلینلری تاغری دوست دوتار. یمان
کونگ عبری آز اولار. صبر جننت آچاریدر .

—
-﴿﴾ (ایکی یولچی) ﴿﴾-

ایکی مسافر یوله روان اولوب کیتدیله. قرانلق دوشنه
دک برکنده یتیشوب اوراده کیجه لیدیلر. اتفاقا مشار
الیهلر قالان کنده برایوه اود دوشیر. شمیل خلقگ
سسینی ایشیدوب تیز کییوندی و ایستدیکه کومه
کیتسون . یوله ایشی قلی اونی اکلندروب دیدی: کیتمه

götürürük¹?

Bizim kənd, ya şəhər: Nə tövr şəhərdür? Haradədür (çay, ya dəniz, ya nəyiñ kənarındədür). Uzunluqı² və eni nə qədər olar? Neçə məscidi, meydanı, küçəsi, ya kəlisasi və ğeyri ümdə imarətləri var? Şəhəriñ adəmləri nə işə məşğuldurlər?

Diltəng³ adəm⁴

Birisi nəql edüb deyür ki, ömrimiñ əvvəlindən heç yəman gün görməmişdim və diltəng olub naşükürlük eyləməmişdim, əmma bir dəf'ə pulsızlıqdən əyağyalın və çox bikef cameə⁵ getdim. İttifaqən oradə bir qıçı yox adəmə rast gəldim və öz halımə qənaət edüb, Allah-təala dərğahınə əl qovzıyub⁶ şükr-səna eylədim.

Məsəllər: Səbr eyliyənləri Tanrı dost dutar. Yəman günüñ ömri az olar. Səbr cənnət açarıdır.

İki yolçı

İki müsafir yolə rəvan olub getdilər. Qəranlıq düşənədək bir kəndə yetişüb oradə gecələdilər. İttifaqən müşarileyhlər qalan kənddə bir evə od düşir. Şəmil⁷ xəlqiñ səsinə eşidüb tez geyüdü və istədi ki, köməgə getsün. Yoldaşı Qulı onı əğləndirüb⁸ dedi: «Getmə

---

1 Götürürük – götürürük. Bax: haşiyə *qoymaruq* I hissə, səh. 45.

2 Uzunluqı – uzunluğ. II hissənin 166-cı səhifəsində *zey* ilə *nun* arasında *vav* verilməyən fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

3 Diltəng – qəlbi sıxılan, darıxan, kədərli, qəmli, diltəng.

4 Şeyx Sədi Şirazinin «*Gülüstan*» əsərində keçən mövzu əsasında.

5 Cameə – böyük məscidə, məscidə.

6 Qovzıyub – qaldırıb, qovzayıb.

7 Şəmil – *Şamil* adının təhrif olunmuş variantı.

8 Əğləndirüb – dayandırıb, saxlayıb, otuzdurub, əyləşdirib.

یانغویه، کل اوز یولمزایله کیدک بزم ایوی ینان ایله
 نه ایشمز وار. شمیل اوڭاقولاق آسمیوب یوزقویدی
 یانغو اولان یره. یانان ایوه یتیشدکده کوردیکه برعورت
 ایوڭ قباقنده دوروب داد فریاد ایدیر: بالام وای بالام وای!
 شمیل اوفقیر عورتگ ناله سیننی ایشتجک یالووه باخیبوب
 اوزینی اوده آتدی. بر آز وقتعدن صئره کوردیلرکه
 شمیل الینده ایکی بالاجه اوشاق اوئن چخوب کلدی
 و اونلاری فریاد ایدن قادینه تسلیم ایلدی. یازق عورت
 اول بالالارینی باغرینه باسوب یوزلریندن اوپدی، اوندن
 شمیلگ ایاغینه یخلوب راضیلق ایلدی. شمیل منزله
 قایدوب کلنده قلی اوندن سوریشدی: سئنا کیم دیدی بیله
 عقل سز ایشه اقدام ایلدگ؟ شمیل جوابنده دیدی:
 منی بوایشه دلالت ایدن رحم ایدیجیلرگ رحمداری
 اولدی.

- ❁❁ (درویش و فقیر) ❁❁ -

کیچن زمانلرده بر درویش پیر
 کوتوروب تبرزین کشل شاخ نفیر
 دلنمک قصدیله دوشوب دربر
 کزرکن بر ایوده پاکیزه دختر
 کوردیکه الکشوب واحد و یکتا
 مکدر مایوس و غمه مبتلا
 تبرزینین دوکوب یره دیدی دور

yanğuyə¹, gəl öz yolumuz ilə gedək, bizim evi yənan ilə nə işimiz var?» Şəmil oña qulaq asmayıb yüz² qoydu yanğı olan yerə. Yanan evə yetişdikdə gördi ki, bir övrət evi qəbaqında durub dad-fəryad edir: «Balam vay, balam vay!» Şəmil o fəqir övrətiñ naləsini eşitcək, yalovə³ baxmayıb özini odə atdı. Bir az vətədən sonrə gördilər ki, Şəmil əlində iki balacə uşaq oddən⁴ çıxub gəldi və onları fəryad edən qadınə təslim eylədi. Yazıq övrət əvvəl balalarını bağırınə basub yüzlərindən⁵ öpdü, ondən⁶ Şəmilin əyağınə yıxılıb razılıq eylədi. Şəmil mənzilə qayıdub gələndə Qulı ondən sorışdı: «Sənə kim dedi, beylə əqlsiz işə iqdam eylədi?» Şəmil cəvabında dedi: «Məni bu işə dəlalət edən⁷ rəhm edicilərin Rəhmdarı⁸ oldı».

Dərviş və fəqir⁹

Keçən zəmanlərdə bir dərvişi-pir¹⁰

Götürüb təbərzin¹¹, kəşkül¹², şahnəfir¹³.

Dilənmək qəsdilə düşüb dərbəder¹⁴,

Gəzərkən, bir evdə pakizə¹⁵ düxtər¹⁶

Gördi ki, əgləşüb vahidü yekta¹⁷,

Mükəddərü¹⁸ mə'yus¹⁹, gəmə mübtəla.

Təbərzinin dögüb yerə, dedi: «Dur!

1 Yanğuyə – yanğına; burada: yanğı olan yerə.

2 Yüz – burada: üz.

3 Yalovə – oda, alova.

4 Oddən – oddan. Bax: haşiyə *oddən* II hissə, səh. 135.

5 Yüzlərindən – burada: üzlərindən.

6 Ondən – burada: ondan sonra.

7 Dəlalət edən – burada: yönəldən, yol göstərən.

8 Rəhm edicilərin Rəhmdarı – (Ərhəmürrahimin) rəhm edənlərin Ən rəhmlisi olan Allah-taala.

9 Dərviş və fəqir – Qasım bəy Zakirin «Həyasız dərvişlər haqqında» adı ilə daha çox tanınan mənzum hekayəsinin bir hissəsidir (Qasım bəy Zakir. Əsərləri. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, Bakı: 1964, səh. 341-342).

10 Dərvişi-pir – qoca dərviş.

11 Təbərzin – dərvişlərin gəzdirdikləri aypara şəklində balta.

12 Kəşkül – dərvişlərin əllərində gəzdirdikləri və diləndikləri şeyləri içinə qoyduqları qab.

13 Şahnəfir – böyük zurna, şeypur, şahnəfir. Mətnə *hayi-həvvəz* əvəzinə *xey* hərfi yazılıb.

14 Dərbəder – qapı-qapı gəzən.

15 Pakizə – qəşəng, gözəl.

16 Düxtər – qız.

17 Vahidü yekta – tək, tənha.

18 Mükəddərü – mükəddər və. Mətnə *vav* verilməyib.

19 Mə'yus – məyus. Mətnə *mə'yusü* yazılıb.

مڊاح علونگ پائني ڪتور
 بيچاره چڪينه قويوب باشيني
 آب نيسان ڪيمي توڪدي ياشيني
 ترجمه گلوب ڊيڊي قلندر
 پوخي سه سيمنگز زرنگز اڪر
 قناعت اپلرم دوڪيدن ياغدن
 نه وارايسه اسرڪمه قوناقدن
 قز ڊيڊي اي مولا قسم خلاقه
 نه دوڪيهه ڪمان گور نه ياغه
 ڊيڊي اونلريو خدي باري اون اولسون
 وپر توڪ توربانگ باشينه دولسون
 عرض ايلدي دختر بحق خالق
 اون تاپلمز بو خانه ده اوربالق
 لابد قالوب درويش ڊيڊي برچورڪ
 باري ڪتور ييوب همت بار ڊيڪ
 ڊيڊي ايڪي ڪوندر نهارسزم من
 اينانمزسن اڪر او تڪنه او سن
 خبر آلدی آناڱ ڪيدوب نه يانه
 ڊيڊي ياس پري وار واربر آنه
 ڊيڊي تعجبم عوام ناسه
 عالم ڪرڪ ڪله بو ايوه ياسه
 قونيم قونشو تمام ويروب باش باشه
 ڪيجه ڪوندوز سزڱ اچون آغلاشه

Məddahi-Əlini¹ payını gətür!»
Biçarə çigninə qoyub başını,
Abi-neysan kimi tökdi yaşını.
Tərəhhümə² gəlüb dedi qələndər³:
«Yox isə simi⁴, zəri⁵ əgər,
Qənaət eylərəm, dügidən, yağdən,
Nə var isə əsirgəmə qonaqdən!»
Qız dedi: «Ey mövla⁶, qəsəm⁷ Xəllaqə⁸,
Nə dügiyə güman gəlür, nə yağə».
Dedi: «Onlar yoxdı, barı un olsun,
Ver, tökək torbanı başinə dolsun».
Ərz eylədi düxtər: «Bəhəqqi-Xalıq⁹,
Un tapulmüz bu xanədə¹⁰ orbalıq¹¹».
Labüd¹² qalub dərviş dedi: «Bir çörək
Barı gətür, yeyüb himmət¹³ var¹⁴ deyək».
Dedi: «İki gündür nəharsızəm mən,
İnanməzsən əgər, o təknə¹⁵, o sən».
Xəbər aldı: «Anə gedüb nə yanə?»,
Dedi: «Yas yeri var, varubdur anə¹⁶».
Dedi: «Təəccübəm əvami-nasə¹⁷,
Aləm gərək gələ bu evə yasə.
Qonım-qonşu təmam verüb baş-başə,
Gecə-gündüz sizi¹⁸ için ağlaşə.

1 Məddahi-Əlini – İmam Əli (ə) məddahı, mədh edəni.

2 Tərəhhümə – rəhmə.

3 Qələndər – dünyadan əl çəkib sərsəri həyat keçirən adam, dərviş.

4 Simi – gümüşünüz.

5 Zəri – qızılınız.

6 Mövla – ağa.

7 Qəsəm – and.

8 Xəllaqə – Allah-taalaya.

9 Bəhəqqi-Xalıq – bəhəqqi-Xalıq, Allah haqqına.

10 Xanədə – evdə, xanada.

11 Orbalıq – urvalıq; xəmiri kündələyərəkən və ya yayarkən ələ yapışmaması üçün işlədilen un.

12 Labüd – burada: çarəsiz.

13 Himmət – səy, cəhd; burada: heç olmasa nə isə.

14 Var – mətndə *bar* yazılıb.

15 Təknə – burada: çörəkqabı.

16 Varubdur anə – gedib ora.

17 Əvami-nasə – avam adamlara.

نه ياغي وار نه دوکيسي نه اونى
کيم کوروب عالمده ها بيله کونى
ذاکر

—
-﴿﴾ (اسکندر ذوالقرنين) ﴿﴾-

وقتيله ماکدونيا حکمدارى بولنان مشهور . اسکندر
کبير آردوسى ايله برابر برکون سوسز و قوراق بر
مکلدن کيچرايدى . خواه اوزى و خواه عسکرلى افراط
سوسامش ايديلر . قوشون آدماريندن بر نچه سى اطرا-
فى دولانوب سو آرايورلرايدى . نهايت برقيانگ ايچنده
جزئى برمقدار سو تاپوب اير قاش جامينى دولدروب
پادشاهلرينه کتورديلر . اسکندر ذوالقرنين سويى کورن
کمی سوال ايلديکه داخیده وارمی؟ جواب ويردیلرکه
يوخ . همان دقیقه سويى وروب توکدى يره . مشار
اليهگ بو حرکتى اردويه بر مرتبهده تأثير ايلديکه
اونلار پادشاهم چوخ يشا! ديوب يوله روان اولدیلر
و دیدیلرکه سنگ کمی پادشاهگ يولنده بز ماليزدن
جانمزدن کيچمهکه حاضر ق .

—
-﴿﴾ (سوده انسان بجه کزير) ﴿﴾-

انسان نقدر سعی ايدير ايسه ده کنه سو يوزينده
ياخشى کزه بيلهيور . بو خصوصده آدم آرتق فکرايدوب

Nə yağı var, nə dügisi, nə uni¹,
Kim görüb aləmdə habelə² günü?!»
Zakir

İskəndər Zülqərneyn³

Vəqtiylə Makedoniya hökmdarı bulunan⁴ məşhur İskəndəri-kəbir⁵ ardusı⁶ ilə bərabər bir gün susuz və quraq bir məhəllədən keçürdi. Xah⁷ özi və xah əsgərləri ifrat susamışdılar. Qoşun adəmlərindən bir neçəsi ətrafı dolanub su arayurlərdi⁸. Nəhayət, bir qəyanın içində cüz'i bir miqdar su tapub, əyər qaş camını⁹ doldurub padşahlərinə gətürdilər. İskəndər Zülqərneyn suyu görən kimi sual eylədi ki, daxi də varmı? Cəvab verdilər ki, yox. Həman dəqiqə suyu vurub tökdü yerə. Müşarileyhin bu hərəkəti arduyə bir mərtəbədə tə'sir eylədi ki, onlar: «Padşahım, çox yaşa!» – deyüb yolə rəvan oldilər və dedilər ki, sənin kimi padşahın yolundə biz malımızdən-canımızdən keçməgə hazırıq¹⁰.

Sudə insan necə gəzir

İnsan nə qədər sə'y edirsə də, genə su yüzində¹¹ yaxşı gəzə bilmiyür. Bu xüsusdə¹² adəm artıq fikr edüb

-
- 1 Uni – unu. Bax: haşiyə *uni* II hissə, səh. 13.
  - 2 Habelə – burada: bu cür pis, bax belə (tənə, irad mənasında).
  - 3 İskəndər Zülqərneyn – İki buynuzlu İskəndər, Makedoniyalı İskəndər. Rağibəl-İsfahaninin (954–1108) «*Nəvadir*» əsərində keçən mövzu əsasında.
  - 4 Bulunan – olan. Bax: haşiyə *bulunan* II hissə, səh. I.
  - 5 İskəndəri-kəbir – böyük İskəndər.
  - 6 Ardusı – ordusu.
  - 7 Xah – istər, istərsə.
  - 8 Arayurlərdi – axtarırdılar, arayırdılar.
  - 9 Əyər qaş camını – yəhərin yanında qoyulan balaca su qabını.
  - 10 Hazırıq – hazırıq. Bax: haşiyə *qoymarıq* I hissə, səh. 45.
  - 11 Yüzində – burada: üzündə.
  - 12 Xüsusdə – barədə.

کمی قایرماقی تاپدی. ابتداده بیوک تیرگ ایچنی چخاردوب نوو کمی ایدندن صئره سویه سالوب ایچنده الکشوب کورکلیوب کزرایدی. کولازی کورکلمک انسانی چوخ تنکشدردی و یوردی. بوجهتدن آدم سو یوزینده خواهشنجه آرتق یول طی ایده بلمزدی. کمینی یل دولاندرمق و کزدرمک خصوصنده دخی فکر ایتدی: کولازگ ایچنده دور آغاجی دیکلدوب اونگ اوستینده قالن بیزدن یلکن قایردی. یلکن نه اینکه برکولازی و بلکه صئرهلقده چوخ بویوک کمی لری کزدرمکه و دولاندرمقه عمده برسبب اولدی.

بو سیاق سیر قلمق انسان ایچون یاخشی اولاز ایدی هرکه همیشه لک یل اختیاری الهه اولیدی مثلا انسان کون چخان و یا جنوب طرفینه کیتمک ایستین وقت یل اونی کون باتان و یا شمال طرفینه آپاریر و چوخ وقت آدم اوزینه لازم اولان یلگ کوله کنگ انتظارینده اولور.

یل کمی سینده ذکر اولان قصورلر تصور اولدقده آدم یلکن عوضینده دخی کمی ایچون تکرلر و بوغ حاصلندن اوتری سو قاینادان ماشینا ترتیب ایتدی. زمانیکی انسان قوریده و سوده راحت کزیمک اوکرندی صئره قوش کیبی اوچماق فکرینه دوشدی. مرادینه یتشمک جهتنده لازم اولان علملری تحصیل ایدوب کوکه قالخان شار اخترا ایلدی. و همان شاردن بر بیوک زنبیل آسوب ایچنده الکشوب قالخدی کوکگ یوزینه

gəmi qayıрмаğı tapdı. İbtidadə¹ böyük tirin içini çıxardub nov² kimi edəndən sonrə suyə salub, içində əgləşüb, kürəkliyüb³ gəzərdi. Kolazı⁴ kürəkləmək insanı çox tənqləşdirdi⁵ və yordı. Bu cəhətdən adəm su yüzində xahişincə⁶ artıq yol teyy edə⁷ bilməzdi. Gəmini yel dolandırməq və gəzdirmək xüsusində⁸ dəxi fikr etdi: kolazın içində dor⁹ ağacı dikəldüb, onun üstində qalın bezdən yelkən qayırdı. Yelkən nəinki bir kolazı və bəlkə sonrəliqdə çox böyük gəmiləri gəzdirməgə və dolandırməqə ümdə bir səbəb oldı.

Bu siyaq seyr qılməq¹⁰ insan için yaxşı olardı, hərgah həmişəlik yel ixtiyarı əldə oleydi. Məsələn, insan günçıxan və ya cənub tərəfinə getmək istiyən vəqt yel onı günbatan və ya şimal tərəfinə aparır və çox vəqt adəm özünə lazım olan yeli, küləgin intizarında¹¹ olur.

Yel gəmisində zikr olan qüsurlər təsəvvür oldıqdə¹², adəm yelkən əvəzində dəxi gəmi için təkərlər və buğ hasilindən¹³ ötri su qaynadan maşına tertib etdi.

Zəmani ki, insan qurıdə və sudə rahət gəzmək ögrəndi, sonrə quş kimi uçmaq fikrinə düşdi. Müradınə yetüşmək cəhətində lazım olan elmləri təhsil edüb gögə qalxan şar¹⁴ ixtira¹⁵ eylədi. Və həman şardən bir böyük zənbil¹⁶ asub, içində əgləşüb qalxdı gögin yüzünə¹⁷,

-
- 1 İbtidadə – başlanğıcda, qədimdə.
  - 2 Nov – su axıtmaq üçün axıntı yolu, arx.
  - 3 Kürəkliyüb – avarlayıb, kürək çəkib (qayığı sürüb).
  - 4 Kolazı – dibi yastı, ensiz qayığı.
  - 5 Tənqləşdirdi – tənqə gətirdi.
  - 6 Xahişincə – istədiyi qədar.
  - 7 Teyy edə – qət edə.
  - 8 Xüsusində – barəsində.
  - 9 Dor – gəmilərin ortasında dikəldilən uzun dirək.
  - 10 Seyr qılməq – gəzmək, seyr etmək.
  - 11 İntizarında – həsrətində.
  - 12 Oldıqdə – olduqda. Bax: haşiyə *oldıqını* II hissə, səh. 56.
  - 13 Hasilindən – əmələ gətirməkdən.
  - 14 Şar – hava balonu, aerostat.
  - 15 İxtira – ixtira. Mətdə sonuncu *eyn* hərfi verilməyib.
  - 16 Zənbil – burada: qondola.
  - 17 Yüzünə – burada: üzünə.

داغلاردن بولوتلردن یوخاری. چه فایده یل بورادهده
 انساندن ال چکمیب قوریده کندنده و دریاده کندن آرتق
 اذیت ویردی و شاری کیفی ایستین یره آپاردی. بو
 وقته قدر انسان هر نوع جد جهد ایله چالشیرایسه ده
 کزه کوکده یلگ عهدهسندن کله بیلیمور .

- ❁ ❁ (فیل) ❁ ❁ -

دورت ایاغلو حیوانلرک بیوکی فیلدر. فیلگ بوی
 ایکی سائین هندرلکی بش ارشینه قدر در. بوینی
 قصه و یوفوندرا اوڭاکوره فیل باشینی سایر حیوانلار
 کمی قالدروب الهمکی باچارمیور. خداوند عالم اوڭا بر
 ایله اعضا عطا ایدوبدرکه هر بر احتیاجینی اونڭله دفع
 ایلیه بیلیر و مذکور اعضانگ آدینه ترک اصطلاحنده خور.
 طوم دیرلر. خورطوم فیلگ بورنونگ اوجیندن ساللانیر.
 خورطومگ اوزنلقی اوچ آرشینه قدر در، اما مقام
 ضرورته فیل اونی کودلیر بر آرشین حدینه دک
 چونکه او عمله کلیر دریدن و اتدن. انسان الی ایله
 کوردیکی ایشی فیل خورطومی ایله دوتار مثلا قفل
 آچیر چیچک دریر بوتیلقه اغزیندن تخاجی چخاردیر
 حتی برغیر حیوان اونگ اوسته حجوم ایدنده خور.
 طومی ایله کوتوروب یره وریر صئره ایاغلیور. خور.
 طومدن ماعدا فیلگ بر اوزکده حیران قالمالی اعضا.
 سی وار اوده اغزندن دیشقاری چخان سائین بویده

dağlardan bulutlardan yuxarı. Çifayidə, yel buradə də insandən əl çəkmüyüb, quridəkindən də və dəryadəkəkindən artıq əziyyət verdi və şarı keyfi istiyən yerə apardı. Bu vəqtə qədər insan hər növ¹ cidd-cəhd ilə çalışırsə də, genə gögdə yeliñ öhdəsindən gələ bilmüyür.

Fil

Dörtəyağlı heyvanlərin böyüğü fildür. Filiñ boyı iki saşın, hündürlüğü beş arşınə qədərdir. Boyını qısə və yoğundur, oña görə fil başını sayır heyvanlar kimi qaldırub-əgməgi bacarmıyur. Xudavəndi-aləm² oña bir eylə ə'za əta edübdür ki, hər bir ehtiyacını onıñlə dəf' eylliyə bilir və məzkur ə'zanıñ adına türk³ istilahındə⁴ xortum deyürlər. Xortum filiñ burnunıñ ucındən sallanır⁵. Xortumıñ uzunluğu üç arşınə qədərdir, əmma məqami-zərurətdə⁶ fil onı gö-dəldir bir arşın həddinədək, çünki o əmələ gəlir dəridən və ətdən. İnsan əli ilə⁷ gördüğü işi fil xortumı ilə dutar. Məsələn, qıfıl açır, çiçək dərir, butılqə⁸ ağzındən tıxacı çıxardır, hətta bir geyr heyvan onıñ üstə hücum⁹ edəndə xortumı ilə götürüb yerə vurur, soñrə əyağlıyur. Xortumdən ma'ədə filiñ bir özge də heyran qalmalı ə'zası var, o də ağzındən dısqarı çıxan saşın boydə

---

1 Hər növ' – hər cür, nər növ.

2 Xudavəndi-aləm – Allah-taala.

3 Türk – burada: Azərbaycan, Azərbaycan dili.

4 İstilahındə – terminində; burada: dilində.

5 Sallanır – bax: haşiyə *sallıyub* II hissə, səh. 35.

6 Məqami-zərurətdə – zəruri vaxt, lazım olan zaman, zərurət olan məqamda.

7 Əli ilə – II hissənin 111-ci səhifəsində *əliylə* fərqli yazılış formasına rast gəlinir.

8 Butılqə – boğazı dar şüşə qab, butulka.

9 Hücum – mətnə *hayi-həvvəz* əvəzinə *hey* hərfi yazılıb.

بر جفت دیشدر. کرانبها اولان شیرمای شیر فیلگ
دیشلریندن قایریرلر .

فیلگ عقلی و بنی آدمه اولان اطاعت و صداقتی هر
حیواندن زیاده در. صاحبینگ فیل حرکتندن نه خواهش
ایلمکینی و هر بر مرامینی فهم ایدیر. فیل آرخاسینده
یوز پوتدن زیاده یوک آپارمقه قدرتی وار . وقتيله
هندستانلور غوغایه فیل ایله کیدرلرایدی. فیل اوستینده
توپده داشیورلر. فیل اکثر اوقات سوری ایله کزیر.
دیشی فیل ایکی یا اوچ سنه ده بر بالا دوغار . فیل ایچون
ایکی یوز سنه قدر یاشماق مقدر در . بو حیوانگ
یدیکی کوک اوت ویومشق اغاج ایسه ده میوه و تاخل
دخی ییر. فیل دریا کنارینی و سولو یری سور و هوا
چوخ ایستی اولانده سوده یاتار. ساوق هیچ خوشینه
کلمز .

مثللر : آبرسزدن آبروئی ساخله . آدم وارکه آدملرگ
نقشیدر ، ادم وارکه حیوان اوندن یاخشیدر . اوزکه
کوزینده قیل سیچر ، اوز کوزینده تیر کورمز . اوز-
کیه قویی قازان اوزی دوشر . اگری اوتور دوز دانش .
اللهی چلگران محروم قالماز . حسابیه داغلار اکیلسر .
حق دوغرویه یار در . حیاسی اولمیانگ ایمانیده اولماز .
دوغرو دوستلق غرضسز اولور . دلدن کلن الدن کلمسه
هر فقیر پادشاه اولار . فقیرلره ویره نه الله ویرر . مالهنز

bir cüft dişdür. Giranbəha¹ olan şırmayı² şeylər filin dişlərindən qayırlar.

Filin əqli və bəni-Adəmə olan itaət və sədaqəti hər heyvandan ziyadədür. Sahibinin fil hərəkətindən nə xahiş eyləməgini və hər bir məramını fəhm edir. Fil arxasında yüz putdən ziyadə yük aparməqə qüdrəti var. Vəqtiylə hindistanlulər govğayə³ fil ilə gedərlər. Fil üstində top⁴ də daşıyurlər. Fil əksər ovqat süri ilə gəzir. Dişi fil iki, ya üç sənədə bir bala doğar. Fil için iki yüz sənə qədər yaşamaq məqdur. Bu heyvanın yedigi göy ot və yumuşəq ağac isə də, meyvə və taxıl dəxi yeyər. Fil dərya kənarını və sulu yeri sevər və həva çox isti olandə sudə yatar. Savuq heç xoşinə gəlməz.

Məsəllər: Abırsızdən abruñı saxlə. Adəm var ki, adəmlərin nəqşidür⁵, adəm var ki, heyvan ondən yaxşıdur. Özgə gözində qıl seçər, öz gözində tir görməz. Özgəyə quyu qazan özi düşər. Əgri otur, düz danış. Allahı çağıran məhrum qalmaz. Hesabiyə⁶ dağlar əkilər. Həqq doğruyə yardur. Həyası olmalıyanın imanı də olmaz. Doğru dostluq gərəzsiz olur. Dildən gələn əldən gəlsə, hər fəqir padşah olar. Fəqirlərə verənə Allah verər. Malımız

---

1 Giranbəha – qiymətli, bahalı.

2 Şırmayı – fil sümüyü və ona bənzər maddə, sədəf kimi ağappaq.

3 Govğayə – davaya, vuruşa, qovğaya.

4 Top – burada: artilleriya silahı, top.

5 Nəqşidür – naxışdır.

6 Hesabiyə – hesaba almaqla, qənaətlə.

یوڭسه عرضهن اولسون . یاخشیلق ایله دریایه آت،
بالق بیللمسه خالق بیلر . یوز کون سیل اویدا بیللمز
برکون درد اویان یری .
تاپماجه : ۴۲) حمای قاشلارک توشدر، هر زمان
باخسه قیشدر، سکسن ایاغ قرخ بوینوز، بو نه
دولتلو قوشدر .

yoxsə, irzimiz¹ olsun. Yaxşılıq eylə, dəryayə at, balıq bilməsə, Xalıq bilər. Yüz gün sel oya bilməz bir gün dərd oyan yeri.

Tapmacə: 62) Həmli² qaşlarıñ tuşdur³, hər zəman baxsə, qışdur, səksən əyağ, qırx buynuz, bu nə dövlətlü quşdur.

---

1 İrzimiz – iffətimiz, ismətimiz.

2 Həmli – yüklü, yükü olan, yüklənmiş.

3 Tuşdur – qarşı-qarşıyadır.

- ❁❁ (تاپماجه لرگ جوابی) ❁❁ -

۱) خط، ۲) قلم، ۳) مکتوب، ۴) کتاب، ۵) کتاب، ۶) کاغذ،
 ۷) قلیان، ۸) نهره، ۹) سیرکه، ۱۰) اوخلوی، ۱۱) چراغ، ۱۲) قاشق
 ۱۳) ساج ایاغ، ۱۴) ساج، ۱۵) سنک، ۱۶) چراغ، ۱۷) سو
 ۱۸) دامچی، ۱۹) ایکنه، ۲۰) قویی، ۲۱) لوطاڭگ کوچلری،
 ۲۲) ایویا حمام امثالی، ۲۳) آرابه، ۲۴) قویون، ۲۵) (۲۴.۱)
 ۲۶) قویون، ۲۷) قرلانقچ، ۲۸) یومورتا، ۲۹) یومورتا، ۳۰)
 ۳۱) ۳۲ - ۳۳) باراما قورتی، ۳۴) قارنجه، ۳۵) قارنجه،
 ۳۶) ایکده، ۳۷) اچیر، ۳۸) حیوا، ۳۹) قاباق، ۴۰) قارپوز،
 ۴۱) بویاغ، ۴۲) کوبه لک، ۴۳) بوخوو، ۴۴) تاخل، ۴۵) کوی،
 ۴۶) ایلدون، ۴۷) آی، ۴۸) قیش یاز یای پایز، ۴۹) اشرفی،
 ۵۰) نار، ۵۱) قارپوز، ۵۲) قاپی، ۵۳) آت، ۵۴) قویروغی،
 ۵۵) کوبه لک، ۵۶) کوزلر، ۵۷) دیش دل، ۵۸) دیش، ۵۹) اولاد،
 ۶۰) فکر، ۶۱) ایلدرم، ۶۲) دواو، ۶۳) یاغش، ۶۴) کوتان .

Tapmacələrin cavabı

1) Xətt. 2) Qələm. 3) Məktub. 4) Kitab. 5) Kitab. 6) Kağız. 7) Qəlyan. 8) Nehrə. 9) Sirkə. 10) Oxloy. 11) Çərağ¹. 12) Qaşıq. 13) Sacəyağ². 14) Sac. 15) Sənəg. 16) Çərağ. 17) Su. 18) Damcı. 19) İgnə. 20) Quyu. 21)³ Otaqın küncü. 22) Ev, ya həmmam əmsalı⁴. 23) Ərabə⁵. 24) Qoyun. 25) 2401. 26) Qoyun. 27) Qırılanqıç. 28) Yumurta. 29) Yumurta. 30) 36⁶. 31) Barama qurtu. 32) Qarınca. 33) Qarınca. 34) İgdə. 35) Əncir. 36) Heyva. 37) Qabaq⁷. 38) Qarpuz. 39) Boyağ⁸. 40) Göbələk. 41) Buxov⁹. 42) Taxıl. 43) Göy. 44) Yıldız. 45) Ay. 46) Qış, yaz, yay, payız. 47) Əşrəfi. 48) Nar. 49) Qarpuz. 50) Qarı. 51) At quyruğu. 52) Göbələk. 53) Gözlər. 54) Diş, dil. 55) Diş. 56) Övlad. 57) Fıkr. 58) İldırım. 59) Dolu. 60) Yağış. 61) Kotan.

-
- 1 Burada və aşağıda (16-cı tapmacanın cavabında) *çim* hərfi üzərində qısa ə saitini bildiren işarə verilməyib. I hissənin 22-ci səhifəsində bu sözün yazılışı sözügedən işarə ilə verilib.
  - 2 Sacəyağ – sacayaq, sacayağı. Açıq havada xörək və s. bişirmək üçün üstünə qazan qoyulan üçayaqlı dəmir çənbər.
  - 3 21) – əslində bu 22-ci tapmacanın cavabıdır, 21-ci tapmacanın cavabı: Qayçı.
  - 4 Ev, ya həmmam əmsalı – ev və ya hamam kimi tikili.
  - 5 Ərabə – araba. Bax: haşiyə *arabə* II hissə, səh. 78.
  - 6 36 – Gögdən gedən yüz qaz! Nə deyirsən, yalnız qaz! Bizə bizcən də gərək (36+36), bizim yarımızcən də gərək (36+36+18), dördənbirimizcən də gərək (36+36+18+9), sən də bizim içimizdə (36+36+18+9+1). Onda olaq yüz qaz (36+36+18+9+1=100).
  - 7 Qabaq – balqabaq, kudu.
  - 8 Boyağ – boyaq, kökündən boyayıcı maddə hasil edilən bitki.
  - 9 Buxov – zıncırov.

فهرست

۱۲	تولگی و قورت . .		I	تعلیم و اویون شیلری
۱۳	چورک			
۱۴	قاراچی	۱		مکتب . . . . .
۱۴	اوشاق و ایلان (نظم)	۲		لوح . . . . .
۱۵	لطایف			اوشاقلاری مکتبه
۱۶	سو	۲		شوقلندر مک . . . . .
۱۶	ملا نصرالدین . .	۳		کتاب و کاغذ . . . . .
	IV			طفل ایله بر قوش . . . . .
	لباس و ایاغ قابی	۴		قارانداش . . . . .
۱۸	پالتار و ایاغ قابی .	۵		حاکم . . . . .
	دوهسی ایتن کس			II
۱۹	(نظم)			قاب قاجاق و ایو
۲۰	قورت و چوبان . .			شیلری
	قوزی قورت جلد	۹		کوپه و قازان . . . . .
۲۰	ینده (نظم)	۷		شیر و تولگی . . . . .
۲۱	محسنگ چوخاسی .			پلاس پارچه سینگ
	V	۷		نقلی . . . . .
	آلترا ایر اسبابلاری	۹		قویونلر و قورتلر . . . . .
	و عمارتلر	۱۰		قاب قاجاق . . . . .
۲۳	ایکی کوتان			III
۲۴	قاوق کولش و چارق			خوراک و ایچی
۲۵	بالته و سایپی . .	۱۲		خوراک و ایچی . . . . .

Fihrist

I		Tülki və qurt	12
Tə'lim və oyun şeyləri		Çörək	13
Məktəb	1	Qaraçı	14
Lövh	2	Uşaq və ilan (<i>nəzm</i>)	14
Uşaqları məktəbə şövqləndirmək	2	Lətayif	15
	3	Su	16
Kitab və kağız	4	Molla Nəsrəddin	16
Tifl ilə bir quş	4	IV	
Qarandaş	5	Libas və əyağqabı	
Hakim		Paltar və əyağqabı	18
II		Dəvəsi itən kəs (<i>nəzm</i>)	19
Qab-qacaq və ev şeyləri	6	Qurt və çoban	20
Küpə və qazan	7	Quzı qurt cildində (<i>nəzm</i>)	20
Şir və tülki	7	Möhsiniñ çuxası	21
Pəlas parçəsinin nəqli		V	
Qoyunlar və qurtlar	9	Alətlət, əyər əsbabları və imarətlər	
Qab-qacaq	10		
III		İki kotan	23
Xorak və içki		Qavıq, küləş və çarıq	24
Xorak və içki	12	Baltə və sapı	25

VIII	
	ات و اوت یین حیوانلار
۴۰	قورت و عورت
۴۱	تولکی و اوزوم (نظم)
۴۲	کوکرچین و سفرچین
۴۳	اصلان . . . . .
۴۳	تولکی و خرچنک .
۴۴	قورت و چوبان . .
IX	
	ایو و چول قوشلاری
	خروس و مروارید
۴۵	دانه سی . . . . .
۴۶	قاری وقار اباشلاری
	سفرچین و کوکرچین
۴۷	(نظم) . . . . .
۴۸	تاوق . . . . .
۴۹	قره قوش . . . . .
۵۰	ترلان بالاسی . . .
X	
	آلجی اوخویوجی و
	اوزوجی قوشلار
۵۲	یرلی و فعله . . . . .
۵۳	بابل و ایشک (نظم).
۵۴	لطیفه . . . . .
۵۵	نصیحتچی قوش .

۲۵	ایکی سچان . . . . .
۲۶	سچانلار (نظم) .
۲۷	قورت و دورنا . . .

VI

ایو و چول حیوانلاری

۲۹	حیوانلرک بکشی .
۳۰	آت . . . . .
	سچان تصورنجه
	پشکده یرتجی در
۳۰	(نظم) . . . . .
	اوردک بالق و خر-
۳۱	چنک . . . . .
۳۲	قویون . . . . .
۳۳	آیی و قورت . . .

VII

دورت ایاغلی حیوانلار
و قوشلار

۳۵	جانور و چوبان .
۳۶	قاری . . . . .
۳۶	ایکی کسکن (نظم) .
۳۷	فیل . . . . .
۳۷	ایکی خروس بیچه .
۳۸	دوتلمش قوش (نظم).
	پشکگ الی اته چاتهاز
۳۹	دیر قوخویوبدر .

İki siçan	25	VIII	
Siçanlar (<i>nəzm</i>)	26	Ət və ot yeyən heyvanlar	
Qurt və durna	27		
VI		Qurt və övrət	40
		Tülki və üzüm (<i>nəzm</i>)	41
		Gögərçin və sığırçin	42
Ev və çöl heyvanları		Əslan	43
Heyvanlərin bəhsi	29	Tülki və xərçəng	43
At	30	Qurt və çoban	44
Siçan təsəvvürincə, pişik də yırtıcıdır (<i>nəzm</i>)	30	IX	
		Ev və çöl quşları	
Ördək, balıq və xərçəng	31	Xorus və mirvarid danəsi	45
Qoyun	32	Qarı və qarabaşları	46
Ayı və qurt	33	Sığırçin və gögərçin (<i>nəzm</i>)	47
VII		Tavuq	48
Dörtəyağlı heyvanlar və quşlar		Qərəquş	49
		Tər lan balası	50
Canəvər və çoban	35	X	
Qarı	36		
İki kəsəgən (<i>nəzm</i>)	36	Alıcı, oxuyucu və üzücü quşlar	
Fil	37		
İki xorusbeçə	37		
Dutulmuş quş (<i>nəzm</i>)	38	Yerli və fə'lə	52
		Bülbül və eşşək (<i>nəzm</i>)	53
Pişigin əli ətə çatmaz, deyər, qoxuyubdur	39	Lətifə	54
		Nəsihətçi quş	55

	نباتات، معدنیات،
۷۲	مهربان قارداش
	سیر آیدنلر و ایتلر
۷۳	(نظم) . . . . .
۷۴	دوز . . . . .
۷۵	انسان و آیی . . . . .
۷۶	دمیر . . . . .
۷۷	آهنربا . . . . .
	اوردک بالق و قرخ
۷۸	ایاغ (فظم) . . . . .
	پالد آغاجی و فندق
۷۹	آغاجی . . . . .
	XIV
	هفته کونلری و کیجه
	کوندوزگ حصه لری
	بر آله آغاجینگ
۸۱	حکایه سی . . . . .
۸۲	آیی و باغبان . . . . .
۸۳	کسکنلر . . . . .
۸۴	دورت فصلگ عنوانی
۸۵	کونلر و کیجه لری . . . . .
	یواش کیدن اوزاق
۸۶	کیدر
	XV
	ایلگ فصللری آیلار
	و بایراملار
	ینغشدن قورتاردم

۵۶	دورنا . . . . .
	خروس و مروارید
۵۷	دانه سی . . . . .
	XI
	بالقلار ایلانلار و
	جوجیلر
۵۹	دیتدیلی واصلان . . . . .
۶۰	ایت و آت (نظم) . . . . .
۶۱	دوه و تکان . . . . .
۶۱	قورباغه . . . . .
	میون و کوزلک
۶۲	(نظم) . . . . .
۶۳	حکایت . . . . .
	XII
	تاخل چچک سبزوات
	و میوه
۶۵	قرنفیل لکی . . . . .
۶۶	چیچکلر (نظم) . . . . .
۶۷	آرپا و بوغدا . . . . .
۶۷	دورنا و تولکی
۶۸	بنفشه (نظم) . . . . .
۶۹	ایکی یوله اش
۷۰	داری و بوغدا
	XIII
	آدملر، حیوانات،

Durna	56	nəbatat, mə'dəniyyat	
Xorus və mirvarid danəsi	57	Mehriban qardaş	72
		Seyr edənlər və itlər (nəzm)	73
XI		Duz	74
Balıqlar, ilanlar və cücilər		İnsan və ayı	75
		Dəmir	76
Ditdili və əslan	59	Ahənrüba	77
İt və at (nəzm)	60	Ördək, balıq və qırxəyağ (nəzm)	78
Dəvə və tikan	61		
Qurbağə	61	Palıd ağacı və fındıq ağacı	79
Meymun və gözlik (nəzm)	62	XIV	
Hekayət	63	Həftə günləri və gecə-gündüziñ hissələri	
XII		Bir alma ağacının hekayəsi	81
Taxıl, çiçək, səbzəvat və meyvə		Ayı və bağban	82
Qərənfil ləki	65	Kəsəgənlər	83
Çiçəklər (nəzm)	66	Dört fəsliñ ünvanı	84
Arpa və buğda	67	Günlər və gecələr	85
Durna və tülki	67	Yəvaş gedən uzaq gedər	86
Bənəfsə (nəzm)	68		
İki yoldaş	69	XV	
Darı və buğda	70		
XIII		İliñ fəsilləri, aylar və bayramlar	
Adəmlər, heyvanat,		Yağışdən qurtardım,	

۱۰۴	قاز	۸۸	یغموره دوشندم
	آلما آغاچنگ حصه	۸۹	موسهلرگ ایتداسی
۱۰۵	لری	۸۹	بالق و پشک . . .
	XVIII	۹۰	آیلار (نظم) . . .
	آدم جسدینگ حصه	۹۱	قارا قوش و پشک . .
	لری	۹۲	ایلگ حسابی (نظم) .
		۹۲	حکایت . . . . .
۱۰۸	پشک و بالق . .		اوروج بایرامی -
۱۰۹	کرپیچ	۹۳	عید فطر . . . . .
۱۱۰	آت و ایشک . . .		XVI
	اصلان قورت و		پول، اولچی، چکی،
۱۱۱	چققال	۹۵	وقت
۱۱۲	ساغساغان و قارغه .	۹۶	عادل پادشاه . . .
۱۱۳	انسانگ اعضالری .	۹۶	بهار (نظم) . . .
۱۱۴	پایز (نظم) . . .	۹۷	قارنجه و قوش . . .
	XIX	۹۸	داش ترازو . . . . .
	نسبت و اقربا	۹۹	نوروز (نظم و دایی)
۱۱۶	بالا محبتی . . .		قوربان بایرامی -
۱۱۷	آت و ایشک (نظم) .	۱۰۰	عید اضعی . . .
۱۱۸	بزم کلفت . . .		XVII
۱۱۸	قیش (نظم) . . .		عبارتگ حیواناتگ و
۱۲۰	داشچی		نباتاتگ حصه لری
۱۲۰	احوال پرسانلق .		احمق و اونگ دوه -
	XX	۱۰۱	لری . . . . .
	مسلمان آدلاری	۱۰۲	پای (نظم) . . .
۱۲۳	حاتم طایگ حکایه سی .	۱۰۳	تولکی و چقال . . .

yəğmurə düşdim	88	Qaz	104
Mövsimlərin ibtidası	89	Alma ağacının hissələri	105
Balıq və pişik	89		
Aylar (<i>nəzm</i>)	90	XVIII	
Qaraquş və pişik			
İlin hesabı (<i>nəzm</i>)	91	Adəm cəsədinin hissələri	
Hekayət			
Oruc bayramı – eydi-Fitr	92	Pişik və balıq	108
	92	Kərpiç	109
	93		
XVI		At və eşşək	110
Pul, ölçü, çəki, vəqt		Əslan, qurt və çəqqal ¹	111
Adil padşah	96	Sağsağan və qarğə	112
		İnsanın ə'zaləri	113
Bəhar (<i>nəzm</i>)	96	Payız (<i>nəzm</i>)	114
Qarincə və quş	97	XIX	
Daş tərəzu	98	Nisbət və əqrəba	
Novruz (<i>nəzmi-Vidadi</i>)	99	Bala məhəbbəti	116
Qurban bayramı – eydi-Əzha		At və eşşək (<i>nəzm</i>)	117
XVII		Bizim külfət	118
	100	Qış (<i>nəzm</i>)	118
İmarətin, heyvanatın və nəbatatın hissələri		Daşçı	120
		Əhvalpürsanlıq	120
Əhməq və onun dövələri	101	XX	
Yay (<i>nəzm</i>)	102	Müsəlman adları	
Tülki və çəqqal	103	Hatəm Tai ² hekayəsi	123

1 Çəqqal – çaqqal. Bax: haşiyə *çəqqal* I hissə, səh. 20.

2 Bax: haşiyə *Hatəm Tai* II hissə, səh. 123.

۱۴۳	قارغه و تولگی (نظم) قراداغی)	۱۲۴	نصیحت (نظم) .
	XXIV	۱۲۴	حکایت پهلوان . . .
	شیلری نه قایریرلر	۱۲۵	میمون و کوزکی
۱۴۹	بلبل و قاریخه .	۱۲۵	(نظم) . . . . .
۱۴۷	تولگی و قورت .		دوشان و اصلان .
۱۴۹	بالته و بوشقو .		XXI
۱۴۹	بر سر الهی . .		آدم یاشینه و صنعتینه
۱۵۰	جعفرگ حکایه سی .		کوره
	XXV	۱۲۸	آهو و درویش (نظم)
	حیوانلارگ حرکتی و	۱۲۹	زراعت . . . . .
	سسی	۱۳۰	قاری و پشیک .
۱۵۲	پشیک و قورت .	۱۳۲	کاسب . . . . .
۱۵۳	مناجات		XXII
۱۵۴	یاخشی رفیق .		نه ایله نه قایریرلر
۱۵۴	ماده ایتمز	۱۳۴	اود . . . . .
۱۵۹	قورت وقوزی (نظم)	۱۳۵	ساماوار (نظم) . .
	انسانگ قوریده	۱۳۹	میهمون . . . . .
۱۵۸	سیری	۱۳۹	آوچی دوشان (نظم)
	XXVI	۱۳۸	زحمت سون آیی
	یاخشیلق و یهانلق		XIII
۱۹۱	دل تنک آدم . . .		انسانگ پشه سی
۱۹۱	ایکی یولچی . . .	۱۴۰	حکیم . . . . .
	درویش و فقیر		اوشاقلار (نظم) قرا
۱۹۲	(نظم)	۱۴۰	داغی) . . . . .
		۱۴۱	عسکر و زرکر . . .

Nəsihət (nəzm)	124	Qarğə və tülki (<i>nəzmi-Qəradaği</i>)	143
Hekayəti-pəhləvan	124		
Meymun və güzgi (<i>nəzm</i>)	125	XXIV	
Dovşan və əslan	125	Şeyləri nə qayırlar	
XXI		Bülbül və qarincə	146
Adəm yaşınə və sən'ətinə görə		Tülki və qurt	147
		Baltə və buşqu	148
		Bir sirri-ilahi	149
Ahu və dərviş (<i>nəzm</i>)	128	Cə'fəriñ hekayəsi	150
Ziraət	129	XXV	
Qarı və pişik	130	Heyvanların hərəkəti və səsi	
Kasıb	132		
XXII			
Nə ilə nə qayırlar		Pişik və qurt	152
Od	134	Münacat	153
		Yaxşı rəfiq ²	154
Samavar (<i>nəzm</i>)	135	Timsal ³	154
		Maddə itməz ⁴	154
Meymun	136	Qurt və quzı (<i>nəzm</i>)	156
Avçı dovşan (<i>nəzm</i>)	136	İnsanın quridə seyri ⁵	158
Zəhmətsevən ayı	138		
XXIII¹		XXVI	
İnsanın peşəsi		Yaxşılıq və yəmanlıq	
Həkim	140	Diltəng adəm	161
Uşaqlar (<i>nəzmi-Qəradaği</i>)	140	İki yolçı	161
Əsgər və zərgər	141	Dərviş və fəqir (<i>nəzm</i>)	162

1 XXIII – mətndə XIII yazılıb.

2 Yaxşı rəfiq – II hissənin 154-cü səhifəsində başlıq *Yaxşı rəfiqin tə'siri* kimi yazılıb.

3 Timsal – mündəricatda verilməyib.

4 Maddə itməz – II hissənin 154-cü səhifəsində başlıq *Heç bir şeyin maddəsi itməz* kimi yazılıb.

5 İnsanın quridə seyri – II hissənin 158-ci səhifəsində başlıq *İnsanın quridə seyr etməyi* kimi yazılıb.

۱۹۹	فیل	۱۹۴	اسکندر ذوالقرنین .
	تاپماجه لرغ جواب		سوده انسان نجه
۱۹۹	لری	۱۹۴	کزیر . . . . .

İskəndər Zülqərneyn	164	Fil	166
Sudə insan necə gəzir	164	Tapmacələrin cəvabləri ¹	169

---

1 Tapmacələrin cəvabləri – II hissənin 169-cu səhifəsində başlıq *Tapmacələrin cəvabı* kimi yazılıb.

то всякій сразу пойметъ, что выражается настоящее время. Въ глаголахъ же *плавныхъ*, оканчивающихся въ корнѣ на гласную, въ настоящемъ времени слѣдуетъ вставлять букву *يو*, т. е. *دارایور - اوخویور - ایلیور*.

Множественное число существительныхъ отличается отъ единственнаго частицами *لر* и *لار*, но не говорится ни въ одномъ руководствѣ, когда ставить ту или другую. Въ этомъ учебникѣ принято писать: послѣ твердыхъ существительныхъ *لار*, напр. *دام - آتالار - آتا*, послѣ же мягкихъ *لر* напр. *کوز - کوزلر*. Конечно здѣсь говорится о чисто татарскихъ словахъ. Притяжательныя мѣстоименія, соединенныя съ существительными, должны выражаться буквою *ی*, на практикѣ же букву эту пропускаютъ, подразумѣвая знакъ *زیر*; но этого не должно допускать. Мы пишемъ: *داغلارینی - آتاسینی - آтасинг*, *کندلرینه*, а не *داغلارنی - آтасنی - آтасинг*.

Наковецъ составители нашли нужнымъ ввести и нѣкоторые знаки прерыванія: точку, двоеточіе, знаки вопросительный и восклицательный. Другіе знаки трудно ввести потому, что ихъ легко смѣшать съ знаками надъ и подстрочными и самыми буквами.

то всякий сразу поймет, что выражается настоящее время. В глаголах же *плавных*, оканчивающихся в корне на гласную, в настоящем времени следует вставлять букву *يو*¹, т.е. *أیلیور – אוخویور – دارایور*². Множественное число существительных отличается от единственного частицами *لر*³ и *لار*⁴, но не говорится ни в одном руководстве, когда ставить ту или другую. В этом учебнике принято писать: после твердых существительных *لار*, например, *آنا – آنالار – دام – داملار – قاز – قازلار*⁵, после же мягких – *لر*, например, *کوز – کوزلر – سنک – سنکلر – سرچه – سرچهلر*⁶. Конечно, здесь говорится о чисто татарских словах. Притяжательные местоимения, соединенные с существительными, должны выражаться буквою *ی*, на практике же букву эту пропускают, подразумевая знак *زیر*; но этого не должно допускать. Мы пишем: *کندلرینده – داغلارنی – آناسنی – آناسنیڭ*⁷, а не *کندلرینده – داغلارنی – آناسنی – آناسنیڭ*⁸. Наконец, составители нашли нужным ввести и некоторые знаки препинания: точку, двоеточие, знаки вопросительный и восклицательный. Другие знаки трудно ввести потому, что их легко смешать со знаками над- и подстрочными и самими буквами.

1 *يو – -yu- (-yü-)*.

2 *دارایور – اوخویور – أیلیور – eyliyür, oxuyur, darayur.*

3 *لر – -lər.*

4 *لار – -lar.*

5 *آنا – آنالار – دام – داملار – قاز – قازلار – ata – atalar, dam – damlar, qaz – qazlar.*

6 *کوز – کوزلر – سنک – سنکلر – سرچه – سرچهلر – göz – gözlər, sənəğ – sənəğlər, sərçə – sərçələr.*

7 *آناسنیڭ – آناسنی – آناسنی – داغلارنی – کندلرینده – atasınıڭ – atasını, dağlarını – kəndlərində.*

8 *آناسنیڭ – آناسنی – آناسنی – داغلارنی – کندلرینده – atasınıڭ – atasını, dağlarını – kəndlərində.*

но не слѣдуетъ забывать, что книжка эта предназначена для дѣтей только что окончившихъ азбуку. Составители, имѣя это въ виду, старались дать пригодный съ педагогической точки зрѣнія матеріалъ на родномъ татарско-адербейджанскомъ нарѣчїи, которое дѣти и должны изучать прежде всего: слова арабскія и персидскія, разныя замысловатыя безконечныя предложенія и періоды придуть въ свое время (хотя арабскія и персидскія слова, доступныя для объясненія, не только не изгонялись, но и вводились нарочно, такъ какъ дѣтямъ придется съ ними имѣть дѣло).

Относительно правописанія (не правописанія арабскихъ и персидскихъ словъ, которое составляетъ конечную цѣль изученія роднаго языка въ мектебе и медресе) составители руководствовались главнымъ образомъ „Грамматикою татарскаго языка“ проф. Каземъ-бека и руководствами г. г. Будагова и Везирова. Но не смотря на это пришлось ввести нѣкоторыя новыя, болѣе точныя правила правописанія. Такъ напр. въ 1 и 3 лицѣ изъяв. накл. настоящаго врем. глаголовъ мягкихъ пишутъ *کورر - دورر - کیدر*; но эти формы употребляются и для обозначенія будущаго времени, такъ какъ не отличаются знаками *زیر* и *زیر*; поэтому необходимо въ первомъ случаѣ, т. е. въ глаголахъ на согласную въ корняхъ, или *отрывистыхъ* глаголахъ, принять окончаніемъ настоящаго времени *یر* напр. *کوریر - یازیر - دوریر - کیدیر* тогда не можетъ быть ошибки. Въ выраженіи *او بو کتابی کورر* нельзя узнать времени, но если написать *او بو کتابی کوریر*

но не следует забывать, что книжка эта предназначена для детей только что окончивших азбуку. Составители, имея это в виду, старались дать пригодный с педагогической точки зрения материал на родном татарско-азербайджанском наречии, которое дети и должны изучать, прежде всего: слова арабские и персидские, разные замысловатые бесконечные предложения и периоды придут в свое время (хотя арабские и персидские слова, доступные для объяснения, не только не изгонялись, но и вводились нарочно, так как детям придется с ними иметь дело).

Относительно правописания (не правописания арабских и персидских слов, которое составляет конечную цель изучения родного языка в мектебе и медресе) составители руководствовались главным образом «Грамматикой татарского языка» проф. Казем-бека¹ и руководствами г.г. Будагова² и Везирова³. Но, несмотря на это, пришлось ввести некоторые новые, более точные правила правописания. Так, например, в I и III лицах изъявительного наклонения настоящего времени глаголов мягких пишут *кідр - دورр - کورر - یازر*⁴, но эти формы употребляются и для обозначения будущего времени, так как не отличаются знаками *زیر*⁵ и *زیر*⁶; поэтому необходимо в первом случае, т.е. в глаголах на согласную в корнях или *отрывистых* глаголах, принять окончанием настоящего времени *یر*⁷, например, *кідир - دورир - یазир - کورир*⁸ – тогда не может быть ошибки. В выражении *أو بو کتابی کورر*⁹ нельзя узнать времени, но если написать *أو بو کتابی کوریر*¹⁰,

-
- 1 Казем-бек Мирза Мухаммед Али (Александр Касимович) (1802–1870) – крупный азербайджанский востоковед, член-корреспондент Санкт-Петербургской Академии Наук, автор «Грамматики турецко-татарского языка» (Казань, 1839).
  - 2 Будагов Лазарь Захарович (1812–1878) – русский языковед, педагог, автор пособия (1844), практического наставления по изучению азербайджанского языка (Москва, 1857), а также двухтомного сравнительного тюркско-азербайджанского словаря (Санкт-Петербург, 1869–1871).
  - 3 Везиров Мирза Абульгасан – азербайджанский филолог XIX века. Автор «Учебника татарско-азербайджанского наречия» (Санкт-Петербург, 1861).
  - 4 *кідр - دورр - کورر - یازر - gedər/gedir, durər/durır, gōrər/gōrir, yazər/yazır.*
  - 5 *زیر - забар (фатха), служит для передачи краткого гласного ə (иногда e).*
  - 6 *زیر - зир (кясра), служит для передачи краткого гласного i, ı, e.*
  - 7 *یر - -ir (-ır).*
  - 8 *кідир - دورир - یазир - کورир - gedir, durır, yazır, gōrir.*
  - 9 *أو بو کتابی کورر - O bu kitabı gōrər/gōrir.*
  - 10 *أو بو کتابی کوریر - O bu kitabı gōrir.*

году. Такимъ образомъ I часть „Родной рѣчи“ служить до извѣстной степени подготовительною ступенью для I части „Русской рѣчи,“ проходимою во второмъ году обучения. Настоящая вторая часть „Родной рѣчи“ предназначается для второго года обученія родному языку, а такъ какъ въ нее вошло много материала, помѣщеннаго въ предполагаемую II часть „Русской рѣчи,“ то она будетъ служить также весьма полезнымъ пособіемъ при изученіи русскаго языка по этой послѣдней книжкѣ.

Книга эта составлена по плану I ч. „Роднаго слова“ Ушинскаго съ тою разницею, что въ нее вошли какъ статьи болѣе серьезнаго характера, чѣмъ помѣщенныя въ I ч. „Родн. слова,“ такъ и письменныя упражненія, помѣщенныя во II части этой книги, такъ что она совмѣщаетъ въ себѣ обѣ части „Роднаго слова.“ Большинство басенъ и стихотвореній обязательно составлено для настоящей книги Гасанъ-Али-агою ханомъ Карадагскимъ, содержаніе же басенъ взято преимущественно изъ Крылова. Школа, для которой трудился Гасанъ-Али-ага, должна быть весьма много обязана ему за первыя опыты стихотвореній, пригодныхъ для дѣтскаго возраста, такъ какъ въ татарской литературѣ почти вовсе нѣтъ подобныхъ стихотвореній; составители же не могутъ не выразить здѣсь хану Карадагскому, за его существенную помощь, глубокой признательности.

Языкъ настоящей книги нѣкоторымъ мусульманскимъ „ученымъ“ долженъ показаться слишкомъ вульгарнымъ, народнымъ, ибо они признають литературнымъ слогъ, переполненный арабскими и персидскими словами (*);

(*) По мнѣнію нѣкоторыхъ „ученыхъ,“ чтобы татарину изучить татарскій языкъ, нужно изучить прежде языки арабскій и персидскій.

году. Таким образом, I часть «Родной речи» служит до известной степени подготовительной ступенью для I части «Русской речи», проходимой во втором году обучения. Настоящая вторая часть «Родной речи» предназначается для второго года обучения родному языку, а так как в нее вошло много материала, помещенного в предполагаемую II часть «Русской речи», то она будет служить также весьма полезным пособием при изучении русского языка по этой последней книжке.

Книга эта составлена по плану I ч. «Родного слова» Ушинского с той разницею, что в нее вошли как статьи более серьезного характера, чем помещенные в I ч. «Родного слова», так и письменные упражнения, помещенные во II части этой книги, так что она совмещает в себе обе части «Родного слова». Большинство басен и стихотворений обязательно¹ составлено для настоящей книги Гасанали-агою ханом Карадагским, содержание же басен взято преимущественно из Крылова. Школа, для которой трудился Гасанали-ага, должна быть весьма много обязана за первые опыты стихотворений, пригодных для детского возраста, так как в татарской литературе почти вовсе нет подобных стихотворений; составители же не могут не выразить здесь хану Карадагскому, за его существенную помощь, глубокую признательность.

Язык настоящей книги некоторым мусульманским² «ученым» должен показаться слишком вульгарным, народным, ибо они признают литературным слог, переполненный арабскими и персидскими словами^{3*},

---

1 Обязательно – здесь: любезно, услужливо, с чувством долга, с ответственностью.

2 Мусульманским – здесь: местным, азербайджанским.

3* По мнению некоторых «ученых», чтобы татарину изучить татарский язык, нужно изучить прежде языки арабский и персидский.

ОТЪ СОСТАВИТЕЛЕЙ

Первая часть „Родной рѣчи“ предназначена для перваго года обученія въ татарскихъ начальныхъ училищахъ Закавказья, когда, согласно „Учебному плану начальной школы въ средѣ туземнаго населенія,“ утвержденному 13 января 1881 г. бывшимъ Намѣстникомъ Кавказскимъ, обученіе грамотѣ должно итти на родномъ языкѣ; преподаваніе же грамоты русской хотя и предполагается начинать со втораго года, но на практикѣ начинается раньше, т. е. по окончаніи грамоты роднаго языка. Матеріаль, вошедшій въ I часть „Родной рѣчи,“ отчасти вошелъ и въ I часть „Русской рѣчи,“ чѣмъ облегчается преподаваніе по послѣдней книжкѣ, ибо дѣти, встрѣчая въ ней знакомыя по содержанію статьи, все свое вниманіе употребляютъ на изученію русскаго языка. I часть „Русской рѣчи“ назначалась, согласно „плану“ для втораго года обученія въ школѣ, но если начать русскую грамоту по окончаніи грамоты роднаго языка, въ данномъ случаѣ татарской, т. е. съ февраля или марта, то естественно, что изучить „Русскую рѣчь“ (*) въ остающіеся 2-3 мѣсяца перваго года невозможно, почему приходится оканчивать ее во второмъ году, конечно, повторивъ пройденное въ первомъ

(*) По которой основательно, въ разныхъ формахъ, изучается болѣе 700 русскихъ словъ.

От составителей

Первая часть «Родной речи» предназначена для первого года обучения в татарских¹ начальных училищах Закавказья, когда, согласно «Учебному плану начальной школы в среде туземного населения», утвержденному 13 января² 1881 года бывшим Наместником Кавказским³, обучение грамоте должно идти на родном языке: преподавание же грамоты русской, хотя и предполагается начинать со второго года, но на практике начинается раньше, т.е. по окончании грамоты родного языка. Материал, вошедший в I часть «Родной речи», отчасти отошел и в I часть «Русской речи», чем облегчается преподавание по последней книжке, ибо дети, встречая в ней знакомые по содержанию статьи, все свое внимание употребляют на изучение русского языка. I часть «Русской речи» назначалась согласно «плану» для второго года обучения в школе, но если начать русскую грамоту по окончании грамоты родного языка, в данном случае татарской, т.е. с февраля или марта, то, естественно, что изучить «Русскую речь»^{4*} в остающиеся 2-3 месяца первого года невозможно, почему приходится оканчивать ее во втором году, конечно, повторив пройденное в первом

---

1 Здесь и далее: азербайджанских, азербайджанских-тюркских.

2 По новому стилю: 25 января (разница между Григорианским и Юлианским календарями для XIX века составляет 12 (для XX века – 13) дней).

3 С декабря 1862 г. по июль 1881 года Наместником на Кавказе был четвертый и последний сын Николая I великий князь Михаил Николаевич Романов (1832–1909).

4* По которой основательно, в разных формах, изучается более 700 русских слов.

Дозволено Цензурою 15 Апрѣля 1888 г. Тифлисъ.

Тифлисъ.

ВЪ ТИПО-ЛИТОГРАФІИ РЕДАК. ГАЗЕТЫ „КЕШКУЛЬ“

Баронская ул. домъ № 11.

1888 г.

Дозволено цензурой 15 апреля 1888 г. Тифлис.

Тифлис.

В типо-литографии редак. газеты “Кешкуль”

Баронская ул., дом № 11

1888 г.

РОДНАЯ РѢЧЬ.

Часть II.

КНИГА ДЛЯ НАЧАЛЬНАГО ЧТЕНІЯ
И ПИСЬМЕННЫХЪ УПРАЖНЕНІЙ
НА
ТАТАРСКО-АДЕРБЕЙДЖАНСКОМЪ НАРѢЧИИ.

Сост. А. О. Черняевскій и С. А. Велибековъ.

Постановленіемъ Попечительскаго Совѣта Кавказскаго учебнаго округа, утвержденнымъ Г. Главнначальствующимъ, рекомендовано въ качествѣ учебнаго руководства для татарскихъ начальныхъ училищъ Кавказскаго учебнаго округа.

ЦѢНА 60 КОП.

ТИФЛИСЬ. 1888.

Родная речь

Часть II

**Книга для начального чтения
и письменных упражнений
на
татарско-адербейджанском наречии**

Сост. А.О. Черняевский и С.А. Велибеков

Постановлением Попечительского Совета Кавказского учебного округа, утвержденным г. Главногоначальствующим, рекомендовано в качестве учебного руководства для татарских начальных училищ Кавказского учебного округа.

Цена 60 коп.

Тифлис, 1888.

CƏDVƏLLƏR

«Vətən dili»ndə nəzm			
	Ad	Müəllif	Mütərcim
1	Ahu və dərviş	İ.A.Krıllov (<i>Лань и Держиш</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
2	At və eşşək	A.Y.İzmaylov (<i>Осёл и Конь</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
3	Avçı dovşan	İ.A.Krıllov (<i>Заяц на ловле</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
4	Aylar	Həsənəliğa xan Qaradaği	
5	Bəhar (<i>I hissə, 40</i>)	Müəyyən edilməyib	
6	Bəhar (<i>II hissə, 96</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği	
7	Bənəfşə (<i>I hissə, 53</i>)	Müəyyən edilməyib	
8	Bənəfşə (<i>II hissə, 68</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği	
9	Bülbül və eşşək	İ.A.Krıllov (<i>Осёл и Соловей</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
10	Çiçəklər	Həsənəliğa xan Qaradaği	
11	Çoban və güzgi	Seyid Əzim Şirvani	
12	Darı və buğda	Firidun bəy Köçərli	
13	Dərviş və fəqir	Qasım bəy Zakir	
14	Dəvəsi itən kəs	Qasım bəy Zakir	
15	Dilənçi və it	İ.İ.Dmitriyev (<i>Нищий и Собака</i>)	Müəyyən edilməyib
16	Dostlıqın tə'siri	Müəyyən edilməyib	
17	Dört fəslin ünvanı	Həsənəliğa xan Qaradaği	
18	Əslan, qurt və çəqqal	Qasım bəy Zakir	
19	Xorus və mirvarid danəsi (<i>I hissə, 36; II hissə, 57</i>)	İ.A.Krıllov (<i>Петух и Жемчужное зерно</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
20	İki kəsəgən	K.D.Uşinski (<i>Две мышки</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
21	İlan və zəli	İ.İ.Dmitriyev (<i>Змея и Пиявица</i>)	Müəyyən edilməyib

	Ad	Müəllif	Mütərcim
22	İliş hesabı	Həsənəliğa xan Qaradaği	
23	İt və at	İ.A.Krılov (<i>Собака и Лошадь</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
24	İt və əksi	Abbas Səhhət	
25	Qarğə və tülki	İ.A.Krılov (<i>Ворона и Лисица</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
26	Qış	Həsənəliğa xan Qaradaği	
27	Qoyunlar və itlər	İ.A.Krılov (<i>Овцы и Собаки</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
28	Qurt və çoban	İ.A.Krılov (<i>Волк и Пастухи</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
29	Qurt və quzı	İ.A.Krılov (<i>Волк и Ягнёнок</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
30	Quzı qurt cildində	İ.A.Krılov (<i>Ягнёнок</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
31	Layla	Abdulla Şaiq	
32	Meymun və gözlik	İ.A.Krılov (<i>Мартышка и Очки</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
33	Meymun və güzgi	İ.A.Krılov (<i>Зеркало и Обезьяна</i>)	Müəyyən edilməyib
34	Mövsümlərin ibtidası	Həsənəliğa xan Qaradaği	
35	Münacat	Molla Qədir Naci Şirvani	
36	Nəsihət	Mustafa ağa Arif Şıxlinski	
37	Novruz (<i>müstəzad</i>) (<i>I hissə, 50; II hissə, 99</i>)	Molla Vəli Vıdadi	
38	Ördək, balıq və qırxəyağ	İ.A.Krılov (<i>Лебедь, Щука и Рак</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
39	Payız	Həsənəliğa xan Qaradaği	
40	Pişik və balıq	İ.A.Krılov (<i>Щука и Кот</i>)	Müəyyən edilməyib
41	Samavar	Müəyyən edilməyib	
42	Seyr edənlər və itlər	İ.A.Krılov (<i>Прохождение и Собаки</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
43	Sığırçın və gögərçin	İ.A.Krılov (<i>Чиж и Голубь</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği

	Ad	Müəllif	Mütərcim
44	Siçanlar (<i>I hissə, 47; II hissə, 26</i>)	K.D.Uşinski (<i>Мышки</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
45	Siçan təsəvvürincə pişik də yırtıcıdır	İ.A.Krlov (<i>Мышь и Крыса</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
46	Şir və tülki	İ.A.Krlov (<i>Лев и Лисица</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
47	Tifl ilə bir quş	Müəyyən edilməyib	
48	Tülki və qurt	Qasım bəy Zakir	
49	Tülki və üzüm (<i>I hissə, səh. 61</i>)	İ.A.Krlov (<i>Лисица и Виноград</i>)	Rəşid bəy Əfəndiyev
50	Tülki və üzüm (<i>II hissə, 41</i>)	İ.A.Krlov (<i>Лисица и Виноград</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
51	Uşaq və ilan (<i>I hissə, 39; II hissə, 14</i>)	İ.A.Krlov (<i>Мальчик и Змея</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
52	Uşaqlar	Həsənəliğa xan Qaradaği	
53	Uşaqlar və quş, Dutulmuş quş	A.A.Pçelnikova (<i>A.A. Seydler</i>) (<i>Пойманная птичка</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
54	Uşaqları məktəbə şövqləndirmək	L.N.Modzalevski (<i>Приглашение в школу</i>)	Həsənəliğa xan Qaradaği
55	Yay	Həsənəliğa xan Qaradaği	

«Vətən dili»ndə yazılışı eyni, mənaları fərqli olan sözlər		
adəti	II hissə: 73, 140	adəti
	II hissə: 79	öz təbiətinə uyğun
	II hissə: 107	adi, normal
ağ	I hissə: 22, 47; II hissə: 10, 24, 50, 52, 52, 99, 115, 132, 157	ağ (<i>rəng</i>)
	II hissə: 5	xam
ağac	I hissə: 22, 41, 58, 60, 60, 60; II hissə: 2, 71, 71, 71, 71, 79, 80, 81, 81, 82, 89, 98, 98, 106, 106, 106, 107, 127, 127, 138, 141, 149, 167	ağac
	II hissə: 95	7000 m bərabər uzunluq ölçüsü, ağac
axır	I hissə: 10; II hissə: 3, 37, 96, 118	süzülür, axır
	I hissə: 51; II hissə: 136	nəhayət, axı
	II hissə: 82	sonuncu
	II hissə: 129	son
al	I hissə: 4, 4, 4, 4, 5, 5, 6, 6, 7, 8, 8, 9, 10, 33; II hissə: 96	al (<i>almaq</i>)
	I hissə: 57	qırmızı, al
alıcı	II hissə: 8	alan, alıcı
	II hissə: 51, 51, 171	yırtıcı, ovçu
arşın	I hissə: 9; II hissə: 95, 166	0,71 m bərabər uzunluq ölçü vahidi, arşın
	II hissə: 21	0,71 m bərabər uzunluğunda ölçü aləti, arşın
aşığı	II hissə: 1, 1, 12	qoyunların diz qapağından çıxarılan oynaq sümüyü ilə oynanılan oyun növü, aşığı-aşığı
	II hissə: 64, 64	el sənətkarı, aşığı

at	I hissə: 4, 4, 4, 5, 5, 5, 5, 6, 7, 7, 7, 8, 8, 8, 10, 10, 10, 20, 20, 24, 42, 65; II hissə: 28, 29, 29, 30, 30, 30, 30, 30, 34, 34, 40, 40, 60, 60, 110, 110, 110, 117, 117, 118, 129, 139, 151, 151, 154, 158, 158, 159, 159, 160, 160, 160, 160, 169, 171, 172, 173, 173	at (<i>heyvan</i>)
	I hissə: 38; II hissə: 168	at (<i>atmaq</i>)
atın	I hissə: 18, 62; II hissə: 30, 30, 30, 34, 116, 154, 158, 158, 160	atın
	II hissə: 121	atının
ay	I hissə: 12, 12; II hissə: 17, 92, 95, 97, 169	ay (<i>ilin bölündüyü on iki hissədən hər biri</i>)
	I hissə: 43; II hissə: 110	ay (<i>müraciət</i>)
azar	I hissə: 6, 6	itər, azar
	II hissə: 105	xəstəlik, naxoşluq, azar
bar	I hissə: 41, 49, 49; II hissə: 80, 106	bəhər, bar
	II hissə: 163	var
başı	II hissə: 30, 32, 51, 52, 59, 82, 115, 125, 144	başı
	II hissə: 37	başının
başım	II hissə: 132	başım
	II hissə: 157	başımı
bazar	I hissə: 6, 6	bazar
	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin ikinci, hal-hazırda yeddiinci günü, yekşənbə, bazar günü
bəhsi	II hissə: 29, 67	mübahisəni
	II hissə: 29, 171	mübahisəsi

biz	I hissə: 6, 9; II hissə: 22, 26	ucu çox sivri, batan şey; deşmək üçün metaldan qayırılan ucu şiş alət, biz
	I hissə: 40, 46, 47, 57; II hissə: III, IV, V, V, V, VI, VI, VI, 7, 8, 24, 24, 26, 36, 38, 41, 91, 113, 113, 116, 116, 118, 122, 123, 123, 133, 155, 160, 164	I şəxs əvəzliyi, cəm; biz
bizi	I hissə: 56	ucu çox sivri olanları, batan şeyləri, bizi
	I hissə: 56; II hissə: 8, 8, 8, 8	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizi
don	II hissə: 18	üstdən geyilən uzunətəkli, beli büzməli, ya büzməsiz paltar, don
	II hissə: 96	buz, don
çağ	II hissə: 33	saz, yağlı
	II hissə: 130	kefi kök
	II hissə: 130	sağlam
çapar	I hissə: 7, 8	atla bir yerə məktub, əmr, xəbər aparıb-gətirən şəxs: qasid, yamçı, çapar
	II hissə: 11	çapar (<i>çapmaq</i>)
çay	I hissə: 12, 31; II hissə: 161	çay (<i>içki</i>); su axını, çay
	I hissə: 12, 45, 45; II hissə: 12, 12, 12, 16, 23, 38, 38, 80	çay (<i>içki</i>)
	II hissə: 7, 56	su axını, çay
çil	II hissə: 6, 36, 48, 48	dəridə çeşidli rəngdə tükləri, rəngli ləkələri olan heyvanlar və quşlar
	II hissə: 34	tetraquşular ailəsindən alabəzək kiçik meşə quşu
çün	I hissə: 54	çünki
	I hissə: 58; II hissə: 130, 131	elə ki
dadlu (dadlu-dadlu)	I hissə: 13, 16	dadlı
	II hissə: 115	şirin
	II hissə: 94	dadlı-dadlı
dal	I hissə: 5	<i>d</i> səsi, əski Azərbaycan əlifbasının 10-cu hərfinin adı
	I hissə: 5, 5	arxa, dal

dalınə	I hissə: 23	arxasına, dalına
	II hissə: 67	axtarışına
dam	I hissə: 53, 62; II hissə: 101, 160	binanın örtüyü, dam
	II hissə: 11, 23, 115	ev, bina, tikili, dam
damə	II hissə: 11	heyvanları saxlamaq üçün qapalı yerə, dama
	II hissə: 47	tələyə
	II hissə: 62	binanın örtüyü üçün, dam üçün
danə	I hissə: 17, 51; II hissə: 42, 49, 88, 146, 160	taxıl məhsullarının toxumu, quş yemi, dən
	II hissə: 45, 57, 79, 81	ədəd, dənə
deqabr	II hissə: 85	dekabr
	II hissə: 89	dekabrın
dişi	I hissə: 19, 19; II hissə: 11, 28	dişi (<i>diş</i>)
	II hissə: 43, 50, 167	dişi (<i>cins</i>)
durdı	II hissə: 41	gözlədi, durdu
	II hissə: 48, 52, 126, 159	başladı
durun	I hissə: 16	ayağa qalxın, durun
	II hissə: 137	dayanın, durun
dudı	I hissə: 38, 61, 64; II hissə: 134	tutdu
	II hissə: 25	bağladı, basdı
	II hissə: 37	aldı, kəsdirib durdu
dutub	I hissə: 39, 45, 54; II hissə: 9, 13, 14, 19, 38, 46, 50, 51, 52, 62, 70, 82, 86, 90, 90, 106, 112, 117, 120, 134, 157	tutub
	I hissə: 57; II hissə: IV	hesab edib, sayıb, bilib
	II hissə: 21	ölçüb
	II hissə: 44	gəlib
	II hissə: 92	müəyyən edib
dügmə	II hissə: 141	bağlayıb
	I hissə: 18; II hissə: 45	düymə
	II hissə: 66	qönçə, açılmamış

eylə	I hissə: 21, 25, 37, 38, 38, 40, 40, 40, 40, 41, 62; II hissə: 52, 62, 131, 138, 156, 157, 157	et
	I hissə: 21, 37, 49; II hissə: 8, 17, 35, 37, 59, 61, 86, 86, 104, 112, 129, 131, 166	elə
əhməq	I hissə: 10; II hissə: 93	mənasız, axmaqcasına
	I hissə: 36; II hissə: 25, 46, 57, 63, 101, 173	səfeh, axmaq
ərəbcə	II hissə: IV	ərəb dilini
	II hissə: 94	ərəbcə
ərəbi	II hissə: IV, IV	ərəb
	II hissə: 136	ərəbcə
əsər	I hissə: 51; II hissə: 102, 104	iz, əsər-əlamət, əsər
	II hissə: 8, 77, 118, 119, 130, 131, 146	təsir
fikrin	II hissə: 61, 111	fikrini
	II hissə: 114	fikrin
gəl	I hissə: 38, 42, 55, 60; II hissə: 43, 44, 59, 67, 73, 75, 110, 125, 144, 157, 162	gəl (<i>məsləhət, xahiş bildirir</i>)
	I hissə: 45; II hissə: 19, 21	gəl (<i>gəlmək</i>)
gög	I hissə: 15, 15, 15; II hissə: 13, 49, 52, 109, 167	göy rəngli, göy
	I hissə: 31, 52, 56; II hissə: 43, 96	səma, göy
gözüm	I hissə: 43, 43; II hissə: 103	gözüm
	II hissə: 31, 144, 147, 152	gözümün
gözlə	I hissə: 34	ehtiyatlı ol, gözlə
	II hissə: 108	gözlə (<i>gözləmək</i>)
gül	I hissə: 15	gül (<i>gülmək</i>)
	I hissə: 15, 20, 43, 51, 51, 54, 54; II hissə: 69, 69, 69, 71, 71, 71, 71, 121, 154, 154	çiçək, gül

gün	I hissə: 15, 15, 17, 17, 26, 27, 34, 34, 38, 42, 43, 43, 55; II hissə: 8, 14, 17, 24, 25, 33, 33, 46, 48, 48, 48, 48, 48, 50, 82, 83, 83, 84, 85, 85, 89, 89, 92, 92, 93, 94, 94, 95, 95, 111, 120, 120, 123, 126, 126, 130, 130, 131, 131, 142, 142, 150, 151, 154, 156, 158, 161, 164, 168, 168	sutkanın işıqlı hissəsi, gün
	I hissə: 15, 63; II hissə: 2, 2, 66, 80, 81, 81, 81, 81, 94, 96, 102, 118, 150, 159	günəş, gün
hal	I hissə: 8; II hissə: 151	hal
	II hissə: V, V, V	indiki zaman
həman	I hissə: 16, 17, 50; II hissə: I, III, 21, 26, 37, 44, 50, 73, 75, 78, 81, 84, 87, 106, 106, 116, 126, 126, 126, 138, 142, 143, 146, 164, 165	həmin, həməən
	II hissə: 21	o saat, dərhal, həməən
hərif	I hissə: 21	tay
	II hissə: 54, 54	çoxbilmiş, bic adam; bir nəfər, adam
xas	I hissə: 23, 31	xüsusi, xas
	II hissə: 80	müsəlman təqvimini ilə həftənin dördüncü günü, tək günü, çərşənbə axşamı
irəli	II hissə: V	qabağında
	II hissə: V	qabaq, irəli
	II hissə: 46	daha tez
iti (iti isə)	I hissə: 37, 62; II hissə: 34, 59, 158	iti
	II hissə: 158, 159	sürətli, iti
	II hissə: 149	sivridirsə, itidirsə
ittifaq	II hissə: 78, 149	birlik, həmrəylik
	II hissə: 147	təsadüfən

kamil	II hissə: 51	tam
	II hissə: 140, 141, 150, 150, 155	təcrübəli, mahir, yetkin
kök	I hissə: 15, 60; II hissə: 65	yerkökü, kök
	II hissə: 35, 72, 130	ətli, şişman, kök
	II hissə: 79, 81, 101, 106, 110, 130	rişə, kök
köndələn	II hissə: 98	enli
	II hissə: 159	eninə
qabaq	II hissə: 33	qabaq, öncə
	II hissə: 169	balqabaq, kudu
qaçur	II hissə: 96	uçur
	II hissə: 114	qaçır
qalan	I hissə: 10, 64; II hissə: 98, 113, 132, 161	qalmış, qalan
	II hissə: 161	qaldıqları, qalan
qarın	I hissə: 10	qarın (<i>bədən orqanı</i>)
	II hissə: 81	qarın (<i>qar</i>)
qayırır	II hissə: 18	əmələ gətirir
	II hissə: 30	düzəldir
qayırməq	II hissə: 4	istehsal edə
	II hissə: 68	bişirmək
qazan	I hissə: 65; II hissə: 6, 6, 6, 6, 7, 10, 11, 23, 63, 63, 64, 64, 64, 64, 76, 170	qazan (<i>qab</i>)
	II hissə: 167	qazan (<i>qazanmaq</i>)
qıl	I hissə: 25, 39, 41; II hissə: 15, 156	et, qıl
	I hissə: 32; II hissə: 167	tük, qıl
lətif	II hissə: 68	ləzzətli
	II hissə: 130	qəşəng
	II hissə: 154, 154	xoş, mülayim
mil	I hissə: 11, 32; II hissə: 98	mil
	II hissə: 95	məsafə ölçüsü, mil (dəniz mili: 1852 m; coğrafi mil: 7420 m)

misal	II hissə: 3, 5, 7, 7, 9, 12, 13, 15, 15, 16, 19, 22, 24, 25, 26, 30, 35, 36, 37, 41, 43, 68, 76, 83, 84, 111, 125, 143, 154	atalar sözü
	II hissə: 111	təmsil
mübarək	II hissə: 21	mübarək
	II hissə: 100	müqəddəs
müsəlman	II hissə: IV, 93 173	müsəlman
	II hissə: 122	Azərbaycan
nəhayət	I hissə: 51; II hissə: 37, 43, 149	həddindən artıq, çox
	II hissə: 151, 164	nəhayət
nisbət	II hissə: 115, 173	qohumluq
	II hissə: 144	oxşar
noxud	II hissə: 6	noxud
	II hissə: 95	0,176 q bərabər çəki vahidi, noxud
ol	I hissə: 13, 37, 41, 62; II hissə: IV, 8, 19, 37, 41, 44, 74, 78, 83, 93, 97, 100, 106, 118, 120, 123, 124, 126, 128, 141, 143, 143, 148, 153, 156, 156, 157	o
	I hissə: 39, 45; II hissə: 3, 15, 38, 90, 121, 153	ol
olar	I hissə: 14, 16, 25, 33, 38, 42, 43, 43, 44, 53, 61, 62; II hissə: 14, 15, 17, 62, 66, 66, 73, 81, 81, 88, 95, 96, 99, 101, 105, 106, 115, 119, 125, 130, 141, 147, 158, 161, 161, 165, 167	olar
	I hissə: 56	onlar

ondən	I hissə: 35, 40, 40, 46, 51, 51; II hissə: 8, 10, 15, 26, 33, 43, 44, 49, 61, 74, 76, 77, 81, 82, 82, 86, 90, 92, 104, 105, 106, 109, 109, 112, 112, 117, 123, 123, 126, 137, 147, 154, 155, 155, 155, 162, 167	ondan
	II hissə: 8, 9, 21, 27, 67, 85, 129, 137, 162	ondan sonra
payız	I hissə: 50, 59, 59, 60, 66; II hissə: 86, 87, 89, 89, 101, 101, 101, 101, 101, 101, 105, 114, 114, 114, 146, 169, 173	payız
	II hissə: 129	payızda
rəfiq	II hissə: 70	yoldaş
	II hissə: 174	yoldaşın
sap	II hissə: 25	dəstə, sap
	II hissə: 106	ip, sap
sənə	I hissə: 32; II hissə: II, 82	il, sənə
	II hissə: 50, 167	ilə
şax	I hissə: 9, 9, 31	budaq, şax
	II hissə: 79	dik, şax
	II hissə: 98, 98	tərəzinin köndələn dəmiri, şax
şirə	II hissə: 106	içki, şirə
	II hissə: 111	aslana, şirə
taq	I hissə: 26; II hissə: 101	bəzi binaların yarımdayrə şəklində olan damı, qübbə, günbəd, böyük qapıların, adətən, qövs şəklində olan üst hissəsi
	II hissə: 124	yarımdayrə
tə'limi	II hissə: I	təlimi
	II hissə: IV	təlim etmələri
tək	II hissə: 80	çərşənbə axşamı
	II hissə: 80, 83, 138	tək
təknə	II hissə: 6	xəmir yoğurmaq üçün işlədilən dərin, iri, taxta mətbəx aləti
	II hissə: 163	çörəkqabı

top	I hissə: 14; II hissə: 1, 1, 6, 12, 18, 23, 58, 58, 65, 107	şar, top
	I hissə: 26, 28; II hissə: 21	bağlama, top
	II hissə: 167	artilleriya silahı, top
tövr	II hissə: II, V, 145, 145, 145, 146, 146, 146, 154, 160, 160, 160, 160, 161	təhər
	II hissə: 46, 105, 105, 113, 155	cür
türk	II hissə: II, II, II, III, V, 166	Azərbaycan, Azərbaycan dili
	II hissə: IV	Azərbaycanlı
	II hissə: 51	türk
uni	II hissə: 13, 152	unu
	II hissə: 164	unu
üstə	I hissə: 35, 41, 53, 62; II hissə: 2, 2, 2, 4, 4, 4, 11, 24, 32, 38, 48, 48, 49, 55, 62, 63, 64, 64, 66, 71, 73, 81, 83, 83, 98, 121, 130, 130, 131, 131, 131, 152, 159, 160, 166	üstə
	II hissə: 37	üstünü
	II hissə: 52	qarşısına
yaşını	II hissə: 66, 163	suyunu, yaşını
	II hissə: 106	ilini, yaşını
yay (yay-ox)	I hissə: 12	yay (<i>yaymaq</i>)
	I hissə: 12, 12, 55, 55, 55, 55, 56, 56, 66; II hissə: 52, 56, 65, 87, 89, 95, 97, 102, 146, 169, 173	yay (<i>fəsl</i>)
	II hissə: 131	yay-ox (<i>ox atmaq üçün yarım dairə şəklində əyilib ucları tarım iplə birləşdirilmiş ibtidai silah</i>)

yer	I hissə: 12, 12, 44, 63; II hissə: 17, 24, 32, 60, 71, 74, 74, 79, 88, 96, 103, 118, 119, 129, 129, 129, 139, 155, 156	torpaq, yer
	II hissə: 110	məkan, yer
yerdə	I hissə: 41; II hissə: IV, VI, 4, 16, 17, 18, 26, 27, 27, 30, 33, 35, 36, 62, 66, 142, 147, 155	məkanda, yerdə
	I hissə: 63; II hissə: 41, 81, 96, 102	torpaqda, yerdə
	II hissə: 36, 42, 116	vaxtda, yerdə
yerdən	I hissə: 14; II hissə: 17, 39, 119	məkandan, yerdən
	II hissə: 70, 106, 125, 148	torpaqdan, yerdən
yerə	I hissə: 42, 47, 50, 53; II hissə: 5, 6, 8, 10, 44, 55, 74, 81, 96, 99, 106, 111, 119, 129, 134, 156, 160, 162, 164, 166	torpağa, yerə
	I hissə: 45; II hissə: 17, 38, 46, 62, 84, 86, 86, 104, 105, 105, 108, 114, 119, 130, 152, 162, 166	məkana, yerə
	II hissə: 56	növə, yerə
yeri	I hissə: 48; II hissə: 82, 152, 163, 167, 168	məkanı, yeri
	II hissə: 13, 74, 96, 129, 129, 129, 152	torpağı, yeri
yerində	II hissə: 22	ölçüsündə, yerində
	II hissə: 110	yerində
yerinə	I hissə: 35; II hissə: 30, 133	əvəzinə, yerinə
	II hissə: 32, 66, 154, 155	məkanına, yerinə
yerini	I hissə: 34; II hissə: 76	əvəzini, yerini
	I hissə: 49, 49; II hissə: 29, 30, 49, 54, 106, 126	məkanını, yerini
	II hissə: 155, 158	torpağını, yerini

yüz	I hissə: 14, 50, 56; II hissə: 6, 50, 58, 58, 79, 79, 92, 92, 92, 92, 92, 97, 142, 167, 167, 168	yüz
	II hissə: 13, 16, 35, 57, 84, 99, 104, 107, 113, 138, 152, 162	üz
yüzinə	II hissə: 2, 10, 119, 150, 165	üzərinə, üzünə
	II hissə: 19	tərəfinə, üzünə
	II hissə: 54, 137	sifətinə, üzünə
	II hissə: 62	arzusuna, üzünə
zad	I hissə: 6, 8, 16, 16, 35, 36, 48, 51, 61; II hissə: 27, 42, 57, 68, 79, 99, 127, 130, 140	şey
	I hissə: 28	z səsi. Əski Azərbaycan əlifbasının 18-ci hərfinin adı
zahir olur	II hissə: 77	baş verir
	II hissə: 155	ifraz olur

«Vətən dili»ndə mənaları eyni, yazılışı fərqli olan sözlər və eyni sözün fərqli yazıldığı hallar		
abad	I hissə: 5; II hissə: 124	abad
	I hissə: 6	abadan
acıqla, qəzəblə, hiddətlə, qeyzlə	I hissə: 46; II hissə: 79	ğeyzlə
	II hissə: 42	ğeyznən
açılır	II hissə: 85, 88	açılır
	II hissə: 96	açılır
açır	I hissə: 52; II hissə: 96, 141	açır
	II hissə: 119, 166	açır
adam ilə, adamla	II hissə: 6, 6	adəmlə
	II hissə: 75, 97, 110, 120	adəm ilə
adamlar	I hissə: 53; II hissə: 46, 71, 71, 153, 172	adəmlər
	II hissə: 155	kimsənələr
adi	I hissə: 18	adi
	II hissə: 107	adəti
ağa	I hissə: 22; II hissə: IV, 46	ağa
	II hissə: 121	aqa
	II hissə: 163	mövla
ağac	I hissə: 22, 41, 60, 60, 60; II hissə: 2, 71, 71, 71, 71, 71, 79, 80, 81, 81, 82, 89, 98, 98, 106, 106, 106, 107, 127, 138, 141, 149	ağac
	II hissə: 127, 167	əğac
ağacı	I hissə: 22, 40, 40; II hissə: 79, 79, 79, 79, 79, 81, 81, 106, 107, 141, 149, 149, 160, 160, 160, 165, 172, 172	ağacı
	II hissə: 82	əğacı
ağaclar	I hissə: 52; II hissə: 66, 88, 119, 127	ağaclar
	II hissə: 96, 102	əğaclar
ağaclardan	I hissə: 50	ağaclardan
	II hissə: 89, 138	ağaclardən
ağcaqanad, ditdili	II hissə: 58	ditili
	II hissə: 59	mığmığ
	II hissə: 59, 59, 59, 59, 59, 172	ditdili

ağıllı	II hissə: 83, 156	əqilli
	II hissə: 155	əqillü
ağlama	I hissə: 43; II hissə: 40	ağlama
	II hissə: 41	ağlamə
ağrıyar	II hissə: 78	ağrıyar
	II hissə: 149	ağruyar
ağzını	II hissə: 61, 110, 118	ağzını
	II hissə: 144	ağzın
axırncı	II hissə: 82	axır
	II hissə: 93	axırımçı
axtardı	II hissə: 102	axtardı
	II hissə: 146	aradı
axtarmaq	I hissə: 49	axtarmaq
	II hissə: 39	axtarməq
albalı	I hissə: 42	albalı
	I hissə: 56	albalu
	II hissə: 65	gilənar
	II hissə: 65	alubalu
albalının	I hissə: 42	albalının
	I hissə: 42	albalunun
aldılar	I hissə: 15, 15	aldılar
	II hissə: 14, 134	aldilər
alırlar	II hissə: 2, 74	alırlər
	II hissə: 74	alurlər
Allaha	I hissə: 25; II hissə: 3, 27, 31, 49, 121, 131, 153, 157	Allahə
	II hissə: 158	Pərvərdigarə
Allah-taala	I hissə: 8	Xuda
	I hissə: 25; II hissə: 103, 133, 153, 161	Allah-təala
	II hissə: 166	Xudavəndi-aləm
alma (meyvə)	I hissə: 10, 40, 60; II hissə: 58, 65, 81, 81, 81, 81, 81, 82, 82, 82, 87, 105, 105, 106, 107, 107, 107, 133, 172, 173	alma
	II hissə: 82, 82	əlma
almanın	II hissə: 81, 106	almanın
	II hissə: 82	əlmanın

amma	I hissə: 23, 25, 27, 34, 35, 35, 38, 39, 40, 44, 45, 47, 48, 48, 49, 50, 51, 51, 54, 58, 58, 63; II hissə: II, IV, IV, V, VI, 3, 4, 7, 13, 13, 13, 13, 14, 16, 16, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 24, 24, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 29, 29, 29, 29, 29, 29, 29, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 38, 39, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 43, 43, 49, 49, 50, 56, 63, 65, 65, 65, 65, 66, 67, 68, 71, 75, 76, 77, 77, 77, 79, 81, 85, 86, 90, 90, 93, 102, 102, 103, 104, 104, 105, 106, 112, 117, 118, 125, 125, 126, 128, 130, 135, 137, 138, 138, 138, 140, 142, 145, 145, 145, 145, 145, 145, 145, 145, 145, 145, 145, 146, 147, 147, 148, 150, 150, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 152, 154, 155, 158, 158, 161, 166	əmma
	II hissə: I, 5, 23, 24, 28, 29, 57, 59, 64, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 68, 72, 72, 72, 72, 72, 72, 72, 75, 79, 83, 98	amma
anadan	I hissə: 57	anadan
	I hissə: 59; II hissə: 4	anadən
anası	I hissə: 25, 35; II hissə: 40, 48, 48, 50, 73, 115, 116	anası
	I hissə: 33	nənəsi
anbara	II hissə: 83	anbarə
	II hissə: 84, 84, 90, 114	ənbarə
	II hissə: 90	ənbara
anbarda	II hissə: 8, 8, 48, 84	ənbardə
	II hissə: 83	anbardə
anbarın	II hissə: 8	anbarıŋ
	II hissə: 97, 97	ənbarıŋ

ancaq	I hissə: 36, 63	ancaq
	II hissə: I, II, IV, V, 83, 130	əncəq
	II hissə: III, 7, 57, 113, 117, 119	əncaq
	II hissə: IV, 9	ancəq
	II hissə: 130	ançəq
anekdot, lətifə	II hissə: 15	lətaif
	II hissə: 54, 171	lətifə
	II hissə: 170	lətayif
anlamayıb	I hissə: 48	anlamıyub
	II hissə: 48	qanmıyub
	II hissə: 111	annamıyub
araba	II hissə: 78, 78	arabə
	II hissə: 169	ərabə
arabanı	II hissə: 78	arabəni
	II hissə: 159	arabanı
arasında	I hissə: 49; II hissə: 30	arasındə
	II hissə: 50	arəsində
arxalı	I hissə: 47	arxəlü
	II hissə: 33	arxalu
arıq (xəstə)	I hissə: 10; II hissə: 72	arıq
	II hissə: 118	aruq
	I hissə: 10; II hissə: 116	naçaq
armud	I hissə: 25, 25	armud
	I hissə: 60; II hissə: 65, 71, 71, 72, 72, 110, 160, 160, 160, 160, 160	əmrud
armudu	I hissə: 25, 25, 26	armudı
	II hissə: 73, 127	əmrudı
arpa	I hissə: 7, 7, 7, 7, 36; II hissə: 13, 30, 46, 57, 64, 65, 67, 67, 67, 129, 172	arpa
	I hissə: 36; II hissə: 57	arpə
artır	I hissə: 52; II hissə: 89, 103	artur
	II hissə: 85, 85, 86, 89, 89, 106	artır
asan (asanlığa)	II hissə: 43, 76	asand
	II hissə: 78	asan
	II hissə: II	əsanlığə
asarlar	I hissə: 55	asarlar
	II hissə: 33	asarlər

aslan	I hissə: 34, 34, 38, 38, 38, 41, 41, 41, 65, 65, 65; II hissə: 26, 26, 28, 28, 34, 35, 40, 43, 43, 43, 43, 43, 43, 45, 59, 59, 59, 111, 125, 126, 126, 126, 126, 130, 171, 172, 173, 174	əslan
	II hissə: 49	ərslan
	I hissə: 41, 55, 55; II hissə: 7, 55	aşaqə
	II hissə: 80	aşağə
aşağa	II hissə: 131, 156	əşaqə
aşıq bülbül, vurğun bülbül	I hissə: 50; II hissə: 99	bülbüli-şeyda
	II hissə: 52	şeyda bülbül
at (atmaq), at ilə, atla	I hissə: 38; II hissə: 168	at
	I hissə: 43, 43	atgilən
	II hissə: 110	at ilə
atalar sözü	I hissə: 18, 19, 26, 44, 53, 55, 59, 60, 64	atalar sözi
	I hissə: 20, 33, 34, 34, 35, 38, 41, 47, 49, 49, 51, 62, 62; II hissə: 5, 11, 11, 14, 14, 17, 22, 25, 27, 30, 33, 33, 39, 44, 46, 46, 48, 49, 51, 51, 58, 64, 66, 70, 71, 80, 87, 91, 94, 99, 105, 110, 113, 115, 117, 120, 121, 126, 132, 132, 138, 145, 153, 159, 161, 167	məsəllər
	I hissə: 27, 43, 54, 63; II hissə: 13, 20, 33, 61	məsəl
	II hissə: 3, 5, 7, 7, 9, 12, 15, 15, 16, 19, 22, 24, 25, 26, 30, 35, 36, 37, 41, 43, 68, 76, 83, 84, 111, 125, 143, 154	misal
atlı	II hissə: 11	atlu
	II hissə: 146	atlı
atmağa	I hissə: 46	atmağə
	I hissə: 58	atmaqə
	II hissə: 156	atməqə
ay (ilin bölündüyü on iki hissədən hər biri; müraciət; ay)	I hissə: 12, 12; II hissə: 17, 92, 95, 97, 169	ay
	I hissə: 43; II hissə: 110	ay
	I hissə: 58, 60	a
	II hissə: 92	qəmər

ayağından	II hissə: 156	ayağından
	I hissə: 55	ayağından
	I hissə: 55; II hissə: 33	əyağından
	II hissə: 33	əyağından
ayaq (ayağını)	II hissə: 33, 55	əyağın
	I hissə: 22; II hissə: 20	ayağ
	I hissə: 47	əyaq
	II hissə: 26, 51, 101, 107, 113, 168	əyağ
ayaqqabı	II hissə: 18	ayaqqabı
	II hissə: 18, 18, 32, 170, 170	əyaqqabı
ayını (heyvan)	I hissə: 47; II hissə: 33, 33	ayını
	II hissə: 136, 137, 137, 137	ayunu
ayının (heyvan)	II hissə: 52, 52, 53	ayınıq
	II hissə: 137, 137	ayunuq
az	I hissə: 6, 6, 7, 7, 8, 8, 9, 28, 42, 53, 57, 60, 62, 63; II hissə: 5, 10, 13, 13, 21, 27, 36, 36, 37, 46, 50, 50, 52, 70, 79, 82, 82, 86, 89, 89, 91, 93, 96, 96, 99, 99, 100, 101, 103, 103, 103, 110, 110, 118, 118, 119, 121, 125, 134, 147, 147, 153, 162	az
	II hissə: 113	əndək
	II hissə: 109	ufaq
azalır	II hissə: 85	azalır
	II hissə: 103, 103	azalur
azdır (nadirdir)	I hissə: 6, 7, 7, 8, 8, 9, 10; II hissə: 32, 51, 67, 79, 109, 155, 161	azdur
	II hissə: 92	kəsrdür
	II hissə: III	nadirdür
azuqə	I hissə: 56; II hissə: 126	azuqə
	II hissə: 103, 103	ruzi
bağışla	II hissə: 27	əta eylə
	II hissə: 68	bağışlə
bağlayırlar	II hissə: 4	baqlıyurlər
	II hissə: 129	baqlıyurlər
baxdıqca	II hissə: 125	baxduqcə
	II hissə: 135	baxdıqcə

baxmazlar	I hissə: 18	baxmazlar
	II hissə: 34	baxmazlər
baxsan	II hissə: 107	baxsan
	II hissə: 135	baxsən
balaları	I hissə: 64; II hissə: 128, 150	balaları
	II hissə: 50	balaləri
balalarını	II hissə: 43, 91	balalərini
	II hissə: 61, 162	balalarını
baldan	I hissə: 35	baldan
	II hissə: 91, 117	baldən
bardaq	II hissə: 6, 6, 18, 18	bardağ
	II hissə: 10	bardaq
bardaqda	I hissə: 54	bardaqdə
	II hissə: 51	bardağdə
barədə	II hissə: III, IV, 90	barədə
	II hissə: 164	xüsusdə
barəsində	II hissə: V, V, 29	barəsində
	II hissə: 165	xüsusində
barmaq	II hissə: 69, 107, 133	barmaq
	II hissə: 115	barməq
başı bədənə birləşdirən hissə, boyun	II hissə: 24	boyın
	II hissə: 101, 107	boyun
başımı	II hissə: 157	başım
	II hissə: 157	başımı
başının	II hissə: 37	başı
	II hissə: 55, 82, 83	başının
başqa	II hissə: VI, 2	bəşqə
	II hissə: 10, 16, 32, 62, 74, 94, 125, 130	başqə
	II hissə: 62	başqa
başladı	I hissə: 27, 39, 41, 55, 58; II hissə: 53, 81, 91, 138, 149, 152	başladı
	II hissə: 48, 52, 126, 159	durdı
başladılar	II hissə: 7, 25	başladılar
	II hissə: 8, 24, 88	durdılar
	II hissə: 31	iqdam eylədilər
	II hissə: 149	durdılar
başlanır	I hissə: 52, 55	başlanur
	II hissə: I, II	başlanır

başlarına	II hissə: 8	başlarına
	II hissə: 153	başlərinə
bayquşlar dəstəsindən yırtıcı gecəquşu	I hissə: 15; II hissə: 45	yapalaq
	II hissə: 51	yapalağ
bazarda	I hissə: 7, 35, 56	bazarda
	II hissə: 17, 37, 127, 128	bazardə
bənzər, tay	I hissə: 12; II hissə: 31	tay
	II hissə: 153	həmta
bərabər	I hissə: 5, 52; II hissə: 8, 9, 60, 164	bərabər
	I hissə: 14, 47, 47; II hissə: 76, 76	tən
bərabərləşir	II hissə: 85, 85	bərabərləşir
	II hissə: 89	bərabərləşür
bəslənir	II hissə: 96	bəslənür
	II hissə: 106	bəslənir
bəslərdik	I hissə: 46	bəslər idik
	II hissə: 38	bəstər idik
bəzi	I hissə: 52, 56, 61; II hissə: VII, 77, 95, 98, 119, 135	bə'zi
	II hissə: 5	bir para
	II hissə: 30, 32, 74, 106, 155, 158	bir parə
bəzisi	II hissə: 2	bir parəsi
	II hissə: 2, 2	bə'zisi
bıçaq	II hissə: 22	pıçaq
	II hissə: 29, 32	bıçaq
bildiyini	I hissə: 59; II hissə: 110	bildigin
	II hissə: 70	bildügin
	II hissə: 90	bildüğini
bilir	I hissə: 20; II hissə: 27, 43, 50, 158, 166	bilir
	II hissə: 34	bilür
bilirəm	II hissə: 60, 135, 142	bilürəm
	II hissə: 70	bilirəm
bilirsən	II hissə: 5, 138	bilirsən
	II hissə: 128	bilürsən
bilmir	I hissə: 17; II hissə: 77	bilmir
	II hissə: 105, 125, 164, 166	bilmiyür

bilmirəm	I hissə: 19, 22, 55; II hissə: 20	bilmirəm
	II hissə: 117	bilmiyürəm
bir daha, əlavə olaraq, həmçinin, da (də)	I hissə: 62; II hissə: III, 19, 24, 43, 50, 57, 62, 67, 70, 70, 83, 84, 87, 91, 92, 100, 104, 113, 113, 165, 165, 167	dəxi
	II hissə: 77, 86, 159, 164	daxi
bir ucu yonulmuş budaq qırığı (çilik, çiling) ilə oynanılan oyun növü, çiling-ağac	II hissə: 1	çilik-ağac
	II hissə: 140	çiling-ağac
bir-birinə	II hissə: 8, 21, 25, 69, 77, 77, 113	biri-birinə
	II hissə: 141, 141	bir-birinə
bir-birini	II hissə: 67	biri-birini
	II hissə: 140	bir-birini
birinci	I hissə: 65; II hissə: II, 107	birimci
	II hissə: I, II, 48	birinci
bişirirlər	II hissə: 10, 12, 13, 13	pişürirlər
	II hissə: 10, 109, 118	bişürirlər
bitir	II hissə: 13, 69, 107, 152, 155	bitir
	II hissə: 69, 96, 160	bitür
bizimlə; I şəxs əvəzliyi, cəm	I hissə: 45, 63	bizimlə
	II hissə: 38, 133	biz ilə
boğaz	I hissə: 22; II hissə: 107	boğaz
	II hissə: 144	gəlu
borc (boredur)	I hissə: 28	qərz
	I hissə: 51; II hissə: IV, 17	borc(dur)
boyu	II hissə: 11, 166	boyı
	II hissə: 69	qəddi
böl	II hissə: 111	təqsim eylə
	II hissə: 112	qismət eylə
böyüyüb	I hissə: 43, 43	böyükləşüb
	I hissə: 57	böyüyüb
	II hissə: 81	böyügüb
budaq	I hissə: 13; II hissə: 28, 101	budaq
	I hissə: 45; II hissə: 38	budağ
budaqları	I hissə: 45; II hissə: 38	budaqlar
	II hissə: 106	budağları
bulanıb	II hissə: 41	bulanub
	II hissə: 156	xirələnüb

bulaq, çeşmə	I hissə: 18	çeşmə
	II hissə: 77	bulaq
buna	I hissə: 36; II hissə: 5, 31, 31, 57, 60	bunə
	II hissə: 73, 94, 97, 100, 100, 158	buña
	II hissə: 125	muña
bundan	I hissə: 21, 36, 36; II hissə: V, 15, 46, 57, 105, 136, 137, 155	bundən
	I hissə: 36, 39	bundan
bunlar	I hissə: 44; II hissə: 4, 73, 128, 131, 155	bunlar
	II hissə: 55	bular
bunların	I hissə: 27; II hissə: 52, 63, 73, 107, 113, 149	bunlarıñ
	II hissə: 88	bularıñ
buraxdı	I hissə: 38; II hissə: 81	buraxdı
	II hissə: 56	buraqdı
buraxmarıq	I hissə: 45	buraxmaruq
	II hissə: 38	buraxmərüq
burnunu	II hissə: 117	burunun
	II hissə: 143	burının
bürüyür	I hissə: 60	bürüyür
	II hissə: 118	büriyür
bütün	II hissə: 26	cəmi'
	II hissə: 105	cəm'
	II hissə: 135	bütün
camaatı, xalqı	I hissə: 34, 56; II hissə: 155	xəlqi
	II hissə: 44	xəlqləri
camış	II hissə: 28, 34, 35	camuş
	II hissə: 33	gaviş
	II hissə: 44	camış
cavab	I hissə: 12, 12, 20, 23, 33, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 51, 54, 58, 58, 59, 62; II hissə: 1, 5, 10, 14, 20, 24, 31, 44, 50, 63, 67, 87, 103, 105, 112, 123, 124, 126, 130, 138, 154, 154, 156, 164	cəvab
	II hissə: 105, 105, 105	c

caynağına	II hissə: 50	qəynağına
	II hissə: 91, 104	qəynağınə
	II hissə: 104	çəngalınə
cəh-cəh	II hissə: 53, 141	cəh-cəh
	II hissə: 96	çəh-çəh
cumub	II hissə: 42	cumilubdur
	II hissə: 52	cumilub
cürbəcür	I hissə: 35, 56; II hissə: 32, 155	cürəbəcürə
	II hissə: 141	cür-cür
çağırđı	I hissə: 46	çağırđı
	II hissə: 56, 68	çaqırđı
çağırıb	I hissə: 45, 49; II hissə: 142	çağırub
	II hissə: 147	çaqırub
çaxıb, şaxıb; hücum edib, şığıyıb	II hissə: 38	şığıyub
	II hissə: 91, 104	şığıyub
çalışıb	II hissə: 3	çalışubən
	II hissə: 7	çalışub
	II hissə: 42	çalışub
çalışıb-çapalama, səy; cidd-cəhd	II hissə: 27, 132	ciddü cəhd
	II hissə: 31, 79, 97, 166	cidd-cəhd
çardağ	II hissə: 101	təxtəpuş
	II hissə: 101	çardağ
çarəsiz	II hissə: 42, 142	çarəsiz
	II hissə: 163	labüd
çatmaz	I hissə: 61	çatməz
	I hissə: 62; II hissə: 39, 171	çatmaz
çaydan, (su axınından; qab)	I hissə: 58; II hissə: 157	çaydən
	II hissə: 6, 6, 12, 23, 40	çaydan
çəşmək, eynək, gözlük	I hissə: 33, 33, 33, 65; II hissə: 62, 62, 62, 172	gözlük
	II hissə: 136	eynək
	II hissə: 136	çəşmək
çəkib	I hissə: 24	çəkübdür
	I hissə: 40; II hissə: 10, 20, 22, 24, 31, 31, 47, 78, 91, 104, 138, 141, 149, 153, 157	çəküb
çəkir	I hissə: 20; II hissə: 2, 27, 106, 107, 129	çəkir
	II hissə: 3	çəkür

çətin	II hissə: IV	düşvar
	II hissə: IV, VII, 3	çətin
çıxardar	II hissə: 100	çıxardar
	II hissə: 105	çıxardər
çıxardıb	II hissə: II, 77, 134, 144, 165	çıxardub
	II hissə: 81	çiqardub
çıxartdı	I hissə: 46, 64; II hissə: 27, 132	çıxartdı
	II hissə: 81	çiqartdı
çıxartmağa	II hissə: 27	çıxartməqə
	II hissə: 125	çiqərtmiyə
çıxıb	I hissə: 42, 53, 54, 64; II hissə: 39, 52, 73, 86, 94, 103, 111, 126, 130, 140, 156, 162	çıxub
	II hissə: 2	çıxubdur
çıxır	I hissə: 63; II hissə: 69	çıxur
	II hissə: 88, 135	çıxır
çıxmaq	I hissə: 55; II hissə: 159	çıxmaq
	II hissə: 13	çıxməq
çıxmasın	I hissə: 34	çıxmasun
	II hissə: 132	çıxməsün
çox	I hissə: 13, 13, 14, 15, 22, 22, 23, 23, 26, 33, 34, 37, 38, 39, 39, 43, 44, 46, 48, 53, 54, 59, 62, 64; II hissə: II, III, III, IV, 3, 5, 7, 7, 8, 9, 9, 11, 11, 13, 13, 15, 16, 20, 25, 26, 29, 32, 36, 36, 38, 39, 41, 42, 48, 54, 56, 66, 69, 75, 77, 78, 82, 83, 83, 85, 90, 93, 93, 97, 97, 98, 103, 108, 109, 112, 113, 113, 117, 120, 121, 121, 123, 125, 126, 126, 127, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 145, 145, 145, 145, 145, 146, 148, 155, 155, 157, 158, 161, 164, 165, 165, 165, 167	çox
	I hissə: 42; II hissə: 5	çoq
çoxalır	II hissə: 103	çoxlaşur
	II hissə: 118	çoxlaşır
çoxdan	II hissə: 2, 44	çoxdən
	II hissə: 29	çoxtan
çoxusu	I hissə: 56, 60, 63	çoxusu
	II hissə: III, 76, 97	çoxısu

çörəyi	I hissə: 51; II hissə: 17	əppəgi
	II hissə: 13, 13, 14, 46, 145, 152	çörəgi
çünki	I hissə: 23, 49, 55, 56, 56, 61, 62; II hissə: I, IV, V, 27, 29, 29, 31, 36, 37, 51, 55, 76, 82, 90, 105, 108, 149, 152, 152, 153, 166	çünki
	I hissə: 54	çün
	II hissə: 150	zira
dadlı, ləzzətli	I hissə: 35	ləzzətlü
	II hissə: 15	ləziz
	II hissə: 68	lətif
	II hissə: 104	ləzzətli
dağıldı	I hissə: 50; II hissə: 25, 70, 110	dağıldı
	II hissə: 99	dağıldı
dağlarda	II hissə: 4, 28, 66, 69, 140	dağlardə
	II hissə: 8	dağlərdə
daha	I hissə: 42, 62	dəha
	II hissə: 156, 159	ta
dala, geri	I hissə: 48, 48	geri
	II hissə: 31, 44, 61, 68, 102, 102, 105, 115	gerü
dalısınca	II hissə: 9, 20	dalusıncə
	II hissə: 26	dalıncə
danışdı	II hissə: 93, 143	danışdı
	II hissə: 131	nəql eylədi
danışıb	II hissə: 7, 143	danışub
	II hissə: 161	nəql edüb
danışirlar	II hissə: 55, 63, 69, 113, 130, 148	nəql edirlər
	II hissə: 67	danışurlər
danışmaq	I hissə: 20	danışmaq
	II hissə: 105	danışməq
daşın	II hissə: 26	daşın
	II hissə: 104	daşun
daşlardan	II hissə: 78	daşlərdən
	II hissə: 159	daşlərdən
dayanıb	II hissə: 118	dəyanub
	II hissə: 157	dəyanubən

dayanıb, durub	I hissə: 25; II hissə: 7, 21, 25, 41, 83, 94, 118, 127, 141, 143, 157, 162	durub
	I hissə: 26; II hissə: 36, 47	durubdur
dayanıblar, durublar	II hissə: 9	durublər
	II hissə: 44, 44	durublar
dayanmazsan	I hissə: 46	dayanmazsən
	II hissə: 39	dəyanməzsən
dekabrın	I hissə: 63; II hissə: 85, 85	deqabrın
	II hissə: 89	deqabr
deyib	I hissə: 39, 48, 59; II hissə: 7, 14, 14, 15, 20, 21, 26, 36, 37, 41, 42, 44, 47, 54, 55, 60, 60, 62, 63, 64, 128, 128, 137, 140, 142, 144, 150, 157, 157, 164	deyüb
	II hissə: 73, 85	deyübdür
dəli, divanə	II hissə: 19, 19	divanə
	II hissə: 113	cünun
dəmir	I hissə: 10; II hissə: 5, 8, 25, 53, 65, 72, 72, 76, 76, 76, 76, 76, 77, 77, 80, 159, 159, 172	dəmir
	I hissə: 53	dəmür
dəmirdir	I hissə: 11; II hissə: 109	dəmirdür
	II hissə: 40	mə'dənidür
dərisindən kürk hazırlanan kiçik heyvan	II hissə: 18	zərdəvə
	II hissə: 28, 28, 34, 35, 40, 40	zərdəva
dərk	II hissə: IV, 84	dərk
	II hissə: 167	fəhm
dəryaz	II hissə: 22	dəryaz
	II hissə: 133	kərənti
dəstə	I hissə: 17, 18, 19; II hissə: 4, 55, 141	dəstə
	II hissə: 65	lək
dəyir	II hissə: 89, 95	dəgir
	II hissə: 102	dəgür
diqqətlə	II hissə: 46, 77, 135, 147	diqqət ilə
	II hissə: 56	diqqətiylə
	II hissə: 81	diqqətnən
dilində	II hissə: I, I, III, IV, V	dilində
	II hissə: 166	istilahında

doğrayırlar	II hissə: 4	doğrayırlər
	II hissə: 5	doğrıyurlər
doğru	I hissə: 22	doğrı
	I hissə: 45, 47; II hissə: 167	doğru
dolanıb	II hissə: 13, 41, 47, 55, 164	dolanub
	II hissə: 44	dolanubən
dolduran	II hissə: 13	doldırən
	II hissə: 60, 60	dolduran
dolu	II hissə: IV, 110	dolu
	II hissə: 11, 87	dolı
donub	II hissə: 15, 16, 130	donub
	II hissə: 107	donubdur
donur	I hissə: 63	doņur
	II hissə: 118, 119	donır
dovğa	II hissə: 11, 12, 23	dovğa
	II hissə: 68	dovqa
dovşan	II hissə: 18	dovcən
	II hissə: 40, 125, 126, 136, 137, 137, 151, 174, 174	dovşan
dördayaqlı	II hissə: 30, 166	dörtəyağlı
	II hissə: 32, 34, 35, 40, 40, 53, 171	dörtəyağlı
	II hissə: 34, 34	dörtayağlı
dövlətli	II hissə: 5, 141, 168	dövlətli
	II hissə: 72	dövlətli
döyülür	II hissə: 102, 102	dögilür
	II hissə: 114	dögülür
döyür	II hissə: 95	dögir
	II hissə: 114	döyür
durmadı	I hissə: 16	durmadı
	II hissə: 113	durmədi
düşdü	I hissə: 14	tüşdi
	I hissə: 14, 25, 38, 45, 50, 51; II hissə: 4, 36, 38, 41, 44, 51, 55, 59, 59, 72, 76, 79, 81, 81, 82, 99, 102, 108, 111, 134, 134, 139, 146, 160, 165	düşdi
düşüb	I hissə: 47; II hissə: 8, 24, 26, 42, 42, 47, 47, 53, 54, 60, 67, 78, 78, 91, 121, 131, 144, 148, 155, 162	düşüb
	I hissə: 42	düşübdür

düşür	II hissə: 86, 88, 114, 118, 129, 161	düşür
	II hissə: 89, 96, 96, 102, 102, 103, 114, 114	düşür
düzəldib	II hissə: 2, 10, 10, 30, 32, 77, 138, 146, 155, 156	qayırub
	II hissə: 10	qayırubdur
	II hissə: 143	düzələb
edə	I hissə: 42; II hissə: 3, 3, 66, 74, 113, 151, 152	edə
	II hissə: 166	eyliyə
edən	II hissə: 55, 93, 137, 146, 158, 162	edən
	II hissə: 60	eyliyə
edər	I hissə: 16, 20, 59, 63; II hissə: 26, 35, 39, 48, 70, 94, 94, 110, 115, 117, 125	eylər
	I hissə: 36, 40, 54; II hissə: 11, 57, 69, 92	edər
edərdi	II hissə: 82, 146, 150	edərdi
	II hissə: 130	eylərdi
edərəm	II hissə: 31, 79, 124, 163	eylərəm
	II hissə: 120	edərəm
edəsən	II hissə: 27, 120	eyliyəsen
	II hissə: 90, 135	edəsən
edib	I hissə: 39, 47, 51, 62; II hissə: VI, 21, 27, 32, 47, 47, 48, 49, 53, 53, 56, 56, 56, 63, 67, 68, 82, 84, 91, 97, 102, 105, 106, 109, 113, 117, 117, 126, 128, 130, 131, 132, 132, 137, 140, 142, 143, 146, 147, 151, 153, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 159, 161, 164, 165	edüb
	I hissə: 41; II hissə: 41	edübdür
	II hissə: 3	eyliyübdür
	II hissə: 27, 31, 36, 53, 67, 117, 128, 131	eyliyüb
	I hissə: 56	edür

edir (qılır)	II hissə: 3, 15, 35, 57, 77, 77, 86, 91, 92, 96, 96, 96, 106, 106, 114, 118, 119, 159, 162, 164, 167	edir
	I hissə: 36; II hissə: 80	qılır
	II hissə: 57	qılır
edirdi	I hissə: 25, 64; II hissə: 50, 61, 86, 104, 134, 147, 152	edirdi
	II hissə: 48, 82	eyliyürdi
edirik	II hissə: 118	eyliyürük
	II hissə: 155	edirik
edirlər	I hissə: 24; II hissə: II, 2, 3, 5, 29, 92, 109, 119	edirlər
	I hissə: 56, 57	edürlər
	II hissə: 118	eyliyürlər
ehtiyacını	II hissə: 63, 105	hacətini
	II hissə: 166	ehtiyacını
elə ki	I hissə: 58; II hissə: 130, 131	çün
	I hissə: 59; II hissə: 4, 8, 9, 37, 44, 49, 53, 54, 59, 60, 66, 70, 75, 77, 94, 104, 123, 134, 149	eylə ki
enli taxtadan oyulmuş dayaz, girdə, ya uzunsov qab, tabaq	I hissə: 26; II hissə: 6, 18	təbəq
	II hissə: 45, 87	təbaq
eşidib	I hissə: 22, 27, 38, 38, 40, 44; II hissə: 29, 41, 53, 70, 94, 131, 153, 161	eşidüb
	II hissə: 62	eşidübdür
eşit	I hissə: 41, 47; II hissə: 5, 126	eşit
	I hissə: 58	eşitgilən
eşşək (eşşəyini)	I hissə: 34, 34, 65; II hissə: 28, 30, 34, 53, 53, 110, 110, 110, 110, 117, 118, 151, 171, 171, 173, 173	eşşək
	I hissə: 44, 45, 65	uzunqulağ
	II hissə: 117	himarın
et	I hissə: 21, 25, 37, 38, 38, 40, 40, 40, 40, 41, 62; II hissə: 52, 62, 131, 138, 156, 157, 157	eylə
	I hissə: 25, 39, 41; II hissə: 15, 156	qıl
	I hissə: 59; II hissə: 4, 157	et

etdi	I hissə: 34; II hissə: 108, 123, 146, 151, 165, 165	etdi
	I hissə: 36, 38, 38, 49; II hissə: 8, 14, 22, 33, 38, 42, 48, 50, 55, 57, 61, 64, 64, 68, 68, 75, 76, 78, 81, 90, 91, 91, 93, 96, 102, 110, 113, 123, 126, 132, 132, 132, 134, 143, 147, 149, 153, 158, 162, 162, 164, 164, 165	eylədi
etdik	II hissə: V, 8	eylədik
	II hissə: VI	etdik
etdilər	I hissə: 12, 28; II hissə: 8, 46, 84, 126, 154	eylədilər
	II hissə: 20, 55, 68	etdilər
etdim	II hissə: 147, 161	eylədim
	II hissə: 150, 150	etdim
etdiyi	II hissə: I	eylədigi
	II hissə: V	etdigi
etdiyini	I hissə: 39	etdigiñi
	II hissə: 15	etdügiñi
	II hissə: 50	eylədigini
etmə	I hissə: 36; II hissə: 55, 62, 100	eyləmə
	II hissə: 63	etmə
etmədi	I hissə: 36	etmədi
	II hissə: 110, 131, 149	eyləmədi
etmədin	I hissə: 36	etmədiñ
	II hissə: 147	eyləmədiñ
etmək	I hissə: 26; II hissə: IV, V, 43, 51, 150	etmək
	II hissə: 3, 34, 62, 70, 83, 105, 113, 132, 160, 160	eyləmək
etməyə	II hissə: 62, 126, 159	eyləməgə
	II hissə: 119, 120, 128, 156	etməgə
etməyib	II hissə: 84, 93, 158	eyləmiyüb
	II hissə: 150	etmiyüb
etməz	I hissə: 63; II hissə: 44, 149	eyləməz
	II hissə: V	etməz
etmir	II hissə: 32	etmiyür
	II hissə: 130	eyləmiyür

etmişdi	I hissə: 50	etmişdi
	II hissə: 131	eyləmişdi
etmişəm	II hissə: 90, 153	eyləmişəm
	II hissə: 148, 154	etmişəm
etsin	I hissə: 22, 25, 46, 58; II hissə: IV, 21, 42, 55, 121, 138	eyləsün
	II hissə: 62	etsün
evdə	I hissə: 53; II hissə: 13, 15, 21, 28, 40, 162	evdə
	II hissə: 163	xanədə
əgər	I hissə: 35, 39, 39, 41, 54, 54; II hissə: V, 15, 16, 19, 35, 41, 44, 47, 60, 78, 97, 106, 107, 110, 110, 120, 125, 130, 130, 131, 142, 150, 163, 163	əgər
	I hissə: 36; II hissə: 31, 55, 57, 69, 78, 149	gər
	I hissə: 42, 62; II hissə: V, 4, 10, 42, 59, 86, 106, 109, 135, 149, 165	hərgah
	II hissə: 97, 149	illa
əkilir	I hissə: 53	əkilür
	II hissə: 115	əkilir
əkinçi	I hissə: 42, 42, 42, 53, 65; II hissə: 88, 88, 127	əkinçi
	II hissə: 139	cüftci
əli ilə	II hissə: 111	əliylə
	II hissə: 166	əli ilə
əlini	II hissə: 84	əlin
	II hissə: 84	əlini
əmi	I hissə: 25; II hissə: 115, 134	əmə
	II hissə: 134	əmi
ərəb	II hissə: IV, IV	ərəbi
	II hissə: IV, 150	ərəb
ərəbcə	II hissə: 94	ərəbcə
	II hissə: 136	ərəbi
əsgər	II hissə: 127	sərbaz
	II hissə: 141, 141, 142, 142, 174	əsgər
əskilir	II hissə: 85	əskilir
	II hissə: 89	əskilür

ətini	II hissə: 30	ətin
	I hissə: 44; II hissə: 32, 49, 58	ətini
ətrafına	II hissə: 55	çevrəsinə
	II hissə: 68, 82, 104	ətrafınə
əvəzinə, yerinə	I hissə: 52; II hissə: 4, 129, 158, 159	əvəzinə
	I hissə: 35; II hissə: 30, 133	yerinə
	II hissə: 42, 47	yerinə
əzib	II hissə: 32	əzüb
	II hissə: 63	əzübdür
	II hissə: 155	əzib
fayda, mənfəət	I hissə: 34	səmər
	II hissə: 136	səmərə
fərqi	II hissə: III, V, 41	təfavüti
	II hissə: VI	fərqi
fırfıradır, fırlanğıcdır	I hissə: 55	fırranquşdur
	II hissə: 64	fırlanquşdur
gecə-gündüz	II hissə: 17, 60, 85, 163	gecə-gündüz
	II hissə: 124	ruzü şəb
gedib	I hissə: 33, 36, 43, 51, 51, 60; II hissə: 7, 13, 20, 57, 60, 62, 63, 88, 94, 101, 102, 117, 128, 138, 140, 142, 146, 150, 157, 159, 163	gedüb
	II hissə: 42	gedübən
gedir	I hissə: 18; II hissə: 3, 16, 54, 89, 96, 96, 101, 105, 106, 106, 114, 159	gedir
	II hissə: 141	gedür
gedirlər	I hissə: 60; II hissə: 2, 3, 81, 92, 119	gedirlər
	II hissə: 140	gedürlər
gələndə	II hissə: 81	olcəq
	II hissə: 108, 162	gələndə
	II hissə: 118, 140	olcaqın

gəlib	I hissə: 19, 40; II hissə: 128	gəlübdür
	I hissə: 35, 35, 36, 46, 47, 51, 59; II hissə: 8, 8, 13, 14, 20, 20, 26, 41, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 67, 73, 73, 73, 78, 82, 83, 83, 83, 84, 84, 85, 85, 86, 88, 89, 97, 102, 103, 103, 109, 111, 113, 120, 126, 131, 137, 140, 143, 147, 153, 156, 156, 163	gəlüb
	II hissə: 44	dutub
	II hissə: 114	gəlübən
gəlir	I hissə: 16, 22, 22, 54, 55; II hissə: 89, 90, 114, 150, 163	gəlür
	II hissə: 3, 4, 4, 6, 15, 15, 20, 20, 28, 42, 94, 106, 106, 133, 154, 154, 166,	gəlir
gətirdilər	II hissə: 14, 14, 164	gətürdilər
	II hissə: 139	gətirdilər
gətirib	I hissə: 25, 51; II hissə: 8, 22, 53, 63, 126	gətürüb
	II hissə: 21	gətürübən
gəzim	I hissə: 45	gəzim
	II hissə: 38	gəzüm
gəzinib	I hissə: 36; II hissə: 20	gəzünüb
	II hissə: 49, 57, 140	gəzinüb
gəzirlər	II hissə: 67	gəzirlər
	II hissə: 67	seyr edirlər
girirlər	II hissə: 119	girirlər
	II hissə: 141	girürlər
görməyib	I hissə: 38; II hissə: VI, 102	görmüyüb
	II hissə: 137	görmüyübdür
görüm	I hissə: 25, 27, 37, 40, 46, 48, 57, 58, 62; II hissə: 3, 5, 7, 16, 20, 20, 25, 27, 31, 42, 44, 47, 50, 50, 50, 54, 56, 62, 63, 64, 72, 74, 76, 83, 104, 104, 118, 125, 128, 132, 132, 147, 148, 152, 156, 158, 164	görüb
	II hissə: 41, 47	görübdür
	I hissə: 36; II hissə: 53, 152, 157	görüm
	II hissə: 57, 142	görüm

görürsən	II hissə: 8, 97	görürsən
	II hissə: 60	görürsən
götürdü	I hissə: 36, 42, 42, 42	götürdi
	II hissə: 25, 75, 104	götirdi
	II hissə: 143	göttdi
göy rəngli, göy	I hissə: 15, 15; II hissə: 13, 49, 52, 109, 167	gög
	II hissə: 45	göy
gözəlsən	II hissə: 144	gözəlsən
	II hissə: 144	hurisən
gözlü	I hissə: 47	gözlü
	II hissə: 26	gözli
gözünü	II hissə: 41, 143	gözin
	II hissə: 63, 98, 143	gözini
günəş, günəşdə	II hissə: 92	şəms
	II hissə: 91, 109	günəşdə
güzəran	II hissə: 49, 118, 138	güzəran
	II hissə: 67, 113	güzəran
halını	II hissə: 13, 151, 154	halını
	II hissə: 55	halətini
hamı, bütün, hamıdan, hamısı	II hissə: 31, 117, 137	hamu
	II hissə: 153	həmə
	II hissə: 3	qəmu
	II hissə: 56	təmami
	II hissə: 29, 31	hamudən
	II hissə: 118	həmədən
	I hissə: 18	cümləsi
harada, hayanda	II hissə: 54	hardə
	II hissə: 142, 145, 145, 146, 146, 146, 152, 152, 152, 160, 160	haradə
	II hissə: 146	nəradə
	I hissə: 55, 55	handə
heyvanlardan	II hissə: 30, 43	heyvanlərdən
	II hissə: 158	heyvanlərdən
heyvanları	II hissə: 28, 28, 28, 171	heyvanləri
	II hissə: 105	heyvanları
heyvanların	II hissə: 29, 43, 166, 171	heyvanlərinə
	II hissə: 151, 174	heyvanlarınə

həddindən artıq, çox, son dərəcə	I hissə: 51; II hissə: 37, 43, 149	nəhayət
	II hissə: 97	nəhayət mərtəbədə
	II hissə: III	nəhayət mərtəbə
	II hissə: 93	nəhayətdə
həkim	II hissə: 127, 139, 140, 140, 174	həkim
	II hissə: 140	təbib
hərdən, hərdənbir, yaxud, gah	I hissə: 51, 51; II hissə: 42, 42, 53, 62, 85, 85, 136, 136, 136, 136, 137, 137, 140, 140, 140, 144	gah
	II hissə: 19, 20, 62, 62, 62, 67, 137, 140	gahi
	II hissə: 53	gəhi
	II hissə: 141	gəh
hərflərdən	II hissə: VII	hüruflərdən
	II hissə: 3	hərflərdən
həs-rət	II hissə: 35, 62	həs-rət
	II hissə: 135	müştəq
hətta	I hissə: 42; II hissə: 151	ta
	II hissə: IV, IV, 30, 32, 46, 53, 77, 79, 82, 83, 86, 90, 110, 135, 155, 158, 166	hətta
hissə	I hissə: 23; II hissə: 110	hissə
	I hissə: 65, 65; II hissə: III, III	qism
hissəsi	II hissə: I, II, II	qismi
	II hissə: 4	hissəsi
hissəsinə	II hissə: III	qisminə
	II hissə: 152	hissəsinə
hücum	I hissə: 62; II hissə: 47, 91, 166	hücum
	II hissə: 91	həmlə
hürər	II hissə: 33	ürər
	II hissə: 70	hürər
hürməz	II hissə: 34	ürməz
	II hissə: 60	hürməz

xahişimi, xahişini, ricamı, ricasını, iltimasımı, diləyini, təvəqqesini, , iltimasını	I hissə: 36	iltimasımı
	I hissə: 41	iltimasım
	I hissə: 36	təvəqqe'ni
	II hissə: 110, 147	təvəqqe'sini
	II hissə: 126	iltimasını
xalqlar	II hissə: 32, 156	tayifələr
	II hissə: 74	taifələr
xam	I hissə: 10; II hissə: 129, 129	xam
	II hissə: 5	ağ
xeyir	II hissə: 69	nəf'
	II hissə: 135, 155	xeyir
xeyri	I hissə: 25; II hissə: 4, 74, 160	xeyri
	II hissə: 77	nəf'i
xəbər	I hissə: 8, 40; II hissə: 10, 14, 14, 26, 26, 30, 48, 63, 72, 83, 90, 117, 120, 138, 154, 163	xəbər
	II hissə: 121	əhval
xırda, xırdaca	I hissə: 54	xurdəcə
	I hissə: 64	xırdəcə
	II hissə: 107	xırdacə
xırman	I hissə: 56	xırman
	II hissə: 14	xırmən
xoruz	I hissə: 36, 36	xorus
	I hissə: 65; II hissə: 2, 2, 2, 40, 45, 45, 45, 51, 57, 57, 88, 151, 171, 172	xərus
xörək	I hissə: 51; II hissə: 11, 12, 12, 68, 74, 75, 118, 140, 170, 170	xorak
	II hissə: 11, 118, 140	xörək
içirəm	I hissə: 58	içirəm
	II hissə: 157	içürəm
içirtsin	I hissə: 48	içürsün
	II hissə: 27	içürtsün
ifraz etdiyi ipək tellərindən barama hörən qurdu, baramaqurdunu	II hissə: 18	baramaqurdu
	II hissə: 169	baramaqurtı
	I hissə: 53	baraməqurdını
ikinci	I hissə: 62; II hissə: I, II, II, II, II, III, III, 5, 76, 82	ikimci
	I hissə: 65; II hissə: 100	ikinci

il	I hissə: 11, 56; II hissə: I, I, II, 9, 17, 24, 75, 75, 79, 79, 91, 92, 92, 92, 92, 92, 92, 95, 106, 140, 157	il
	I hissə: 32; II hissə: II, 82	sənə
ildə	II hissə: I, I, II, 33, 49	ildə
	II hissə: 167	sənədə
ıldırım	I hissə: 52	ıldırım
	II hissə: 38, 91, 96, 104, 169	ıldırım
ilə	II hissə: II	sənəyə
	II hissə: 50, 167	sənə
indi	I hissə: 11, 11, 51, 51; II hissə: 4, 10, 14, 31, 35, 67, 79, 88, 92, 92, 97, 98, 107, 115	indi
	I hissə: 46; II hissə: 93, 148	imdi
istərdik	I hissə: 46	istərdik
	II hissə: 38	istər idik
istərkən	I hissə: 39	istərkən
	II hissə: 14	istər ikən
istəyir	I hissə: 48; II hissə: 26, 29, 97, 137	istiyür
	II hissə: 14	istiyir
işini	I hissə: 24, 34, 35, 65; II hissə: 87, 105, 117	işini
	II hissə: 143	işin
işlənən	II hissə: II	işlənən
	II hissə: II	mütədavil
it	I hissə: 11, 11, 37, 37, 41, 41, 62, 62, 62, 62, 65, 65, 66; II hissə: 9, 28, 29, 29, 33, 34, 39, 40, 40, 44, 60, 60, 60, 60, 70, 70, 70, 73, 73, 73, 73, 134, 151, 157, 172	it
	I hissə: 42	səg
itidir	I hissə: 18; II hissə: 149	itidür
	II hissə: 5	kəskindür
itirib	II hissə: 118	itirüb
	II hissə: 144	itürüb
kartof	I hissə: 60	qartofli
	II hissə: 65	qartofel

keçən	II hissə: 4, 101, 111, 157, 162	keçən
	II hissə: 75	soñki
keçirib	II hissə: 8, 62	keçürüb
	II hissə: 50, 126	keçirüb
kənd	I hissə: 56, 56, 60; II hissə: 135, 145, 161	kənd
	II hissə: 135	köy
kənddən	I hissə: 15	kənddən
	II hissə: 96	köydən
kəsib	I hissə: 38, 56; II hissə: 44, 70, 82, 123, 132, 144	kəsüb
	II hissə: 73	kəsübdür
kəsir	II hissə: 54	kəsir
	II hissə: 114	kəsür
kiçik	I hissə: 35; II hissə: 49, 66	küçik
	I hissə: 47; II hissə: 26	xurdə
	II hissə: 59	kiçik
kimlə	II hissə: 134, 139, 139	kimnən
	II hissə: 146	kimlə
kitab	I hissə: 17, 33, 33; II hissə: 1, 1, 2, 3, 3, 3, 6, 12, 23, 139, 169, 169, 170	kitab
	II hissə: II, III, IV	kitabçə
kitabda	II hissə: III, VI	kitabçədə
	II hissə: VI	kitabdə
kitabı	I hissə: 16, 24; II hissə: V, V, 2, 3, 3, 134, 139, 145	kitabı
	II hissə: III	kitabçəni
kitabın	I hissə: 17, 24; II hissə: 3, 139	kitabın
	II hissə: I, I	kitabçəni
köçürlər	I hissə: 53	köçürlər
	II hissə: 102	köçirlər
körpə	II hissə: 106, 130, 130	körpə
	II hissə: 127	çağa
körpü	II hissə: 23, 24	körpi
	II hissə: 159	köprü
qabağında	II hissə: V	irəlü
	II hissə: 110, 162	qəbaqındə
qabığını	II hissə: 71	qabuqın
	II hissə: 106	qabuqını

qaçır	II hissə: 114	qaçur
	II hissə: 119	qaçır
qalanını	II hissə: 101, 102	qalanını
	II hissə: 137	qalanın
qalxa	II hissə: 50	qalxa
	II hissə: 51	qalxə
qalxıb	II hissə: 2	qalxubdur
	II hissə: 50, 53, 54, 56, 66, 66, 66, 79	qalxub
qalıb	I hissə: 34, 47, 64; II hissə: 15, 16, 21, 44, 73, 78, 81, 102, 105, 116, 123, 140, 140, 142, 163	qalub
	II hissə: 7, 9, 110	qalubdur
qalır	II hissə: 75, 86, 126, 126	qalır
	II hissə: 102	qalur
qalmayacaqdır	I hissə: 48	qalmıyəcəqdür
	II hissə: 26	qalmıyəcəkdür
qalmaz	II hissə: 60	qalməz
	II hissə: 167	qalmaz
qalmışdı	I hissə: 46; II hissə: 27	qalmışdı
	II hissə: 147	qalmış idi
qamçı	II hissə: 30	qamcı
	II hissə: 71, 133	qəmçi
qapıda	I hissə: 41; II hissə: 60	qapudə
	II hissə: 131	qapıdə
qara	I hissə: 14, 31, 43; II hissə: 52, 58	qara
	I hissə: 47; II hissə: 2, 2, 26, 99, 145, 145	qəra
	II hissə: 61	qarə
qaraçı	I hissə: 35, 35, 65; II hissə: 14, 14, 170	qaraçı
	II hissə: 14, 14, 14	qəraçı
qaradır	I hissə: 10, 10, 15; II hissə: 153	qəradur
	II hissə: 65	qaradur
qaranlıq	II hissə: 8, 161	qəranlıq
	II hissə: 20	qaranlıq
qaranlıqdır	I hissə: 10	qəranlıqdur
	I hissə: 13	qaranlıqdur

qaranquş	I hissə: 60	qəranquş
	II hissə: 34, 35, 56, 88	qırlanğıc
	II hissə: 52, 169	qırlanqıc
qaraquş (qartal növü)	II hissə: 11, 45, 51, 91, 91, 91, 91, 91, 173	qaraquş
	II hissə: 50, 50, 58	qəraquş
qaratoyuq, kolluqlarda və meşəliklərdə yaşayan sarıdimdikli, qaramtıl, rəngli oxuyan quş	II hissə: 34	qəratavuş
	II hissə: 45, 52	qaratavuş
qardaş	I hissə: 10, 20, 21, 25, 65; II hissə: 104, 172	qardaş
	I hissə: 51; II hissə: 8, 14, 24, 61, 66, 71, 72, 75, 115, 115, 131, 153	qərdaş
qardaşım	I hissə: 12; II hissə: 72	qardaşım
	II hissə: 118, 139	qərdaşım
qarğa	I hissə: 22, 23, 23, 65; II hissə: 34, 35	qarğa
	I hissə: 38; II hissə: 58, 112, 112, 112, 113, 143, 143, 144, 144, 144, 173, 174	qarğə
	II hissə: 56	qarqa
qarğıdalı	II hissə: 64	qarğudalı
	II hissə: 129	qarqudalı
qarın (bədən orqanı; qar)	I hissə: 10	qarın
	II hissə: 107	qarun
	II hissə: 81	qarın
qarışqa	I hissə: 50, 50, 50, 51, 51, 51, 65	qarışqə
	I hissə: 52; II hissə: 58, 97, 97, 97, 146, 146, 146, 146, 147, 169, 169, 173, 174	qarıncə
qarışqanın	I hissə: 51	qarışqanıñ
	II hissə: 147	qarıncəniñ
qatar	II hissə: 134	papır
	II hissə: 159	qatar
qaya	I hissə: 54, 54	qayə
	I hissə: 55; II hissə: 51	qaya
	II hissə: 61	qəya
qayanın	II hissə: 51, 164	qəyanıñ
	II hissə: 60	qayəniñ

qayıdan	I hissə: 48	qayıdan
	II hissə: 123	qayıdən
qazanc	I hissə: 10; II hissə: 9	qazanc
	II hissə: 51	qəzanc
	II hissə: 120	mədaxil
qazanır	II hissə: 138	qazanır
	II hissə: 151	qəzanır
qeyd olunandan, deyiləndən	II hissə: 32	zıkr olanlərdən
	II hissə: 74	zıkr olandən
qeyzlə	I hissə: 46	ğeyz ilə
	II hissə: 79	ğeyzlə
qədrini	II hissə: 46	qədrini
	II hissə: 104, 117	qədrin
qələmlə	I hissə: 2	qələmlə
	II hissə: 133	qələmnən
qəmli, kədərli	II hissə: 19, 162	mükəddər
	II hissə: 102, 161	bikef
qərəzsiz	I hissə: 47; II hissə: 167	ğərəzsiz
	II hissə: 55	biğərəz
qəsdilə	II hissə: 70, 136	qəsdilə
	I hissə: 49; II hissə: 147	qəsdilə
	II hissə: 39, 83, 162	qəsdilə
qəşəng	II hissə: 82	qəşəng
	II hissə: 130	lətif
qırağına	I hissə: 44	qırağına
	II hissə: 24, 56	qırağına
qış	I hissə: 10, 32, 45, 53, 53, 60, 63, 63, 63, 66; II hissə: 38, 49, 65, 81, 85, 85, 86, 87, 89, 89, 105, 108, 108, 108, 108, 114, 118, 118, 119, 119, 119, 129, 146, 147, 169, 173	qış
	I hissə: 50; II hissə: 99	zimistan
qız	I hissə: 12, 56; II hissə: 11, 115, 163	qız
	II hissə: 162, 163	düxtər
qoca	I hissə: 40, 49; II hissə: 36, 36, 36, 72, 94, 118	qocə
	II hissə: 127	qoca

qocalıqdan	II hissə: 62	qocəliqdən
	II hissə: 136	qocalıqdən
qonşu	I hissə: 51; II hissə: 17, 30, 34, 131, 131	qonşu
	II hissə: 63, 63, 63, 63, 64, 72	qonşı
qonşusundan	II hissə: 63	qonşısindən
	II hissə: 63	həmsayəsindən
qora	I hissə: 13; II hissə: 66	qora
	II hissə: 42	qorə
qorxu	II hissə: 7	xof
	II hissə: 31	qorxu
qorxub	I hissə: 41	qorxubən
	II hissə: 61	qorxub
qorxuram	I hissə: 46	qorxuram
	II hissə: 38, 104, 126	qorxurəm
	II hissə: 90	qorxırəm
qoyma	I hissə: 24, 65; II hissə: 52, 87	qoymə
	I hissə: 34	qoyma
qoymarıq	I hissə: 45	qoymaruq
	II hissə: 38	qoymarıq
qoyub	I hissə: 35, 47, 54; II hissə: 21, 21, 62, 63, 78, 82, 83, 84, 84, 87, 87, 90, 107, 132, 138, 149, 149, 163	qoyub
	II hissə: 62, 84	qoyubdur
qoyurlar	II hissə: 46	qoyurlar
	II hissə: 2, 76, 109, 152	qoyurlər
qulaq	I hissə: 42; II hissə: 131	qulağ
	II hissə: 55, 93, 94, 101, 107, 133, 162	qulaq
qulluqçuları	II hissə: 46, 171	qərabaşları
	II hissə: 46	qulluqçıləri
qurtaran	II hissə: V	qurtaran
	II hissə: V	qutaran
	II hissə: V	qurtaran
	II hissə: V	qutaran
quru	I hissə: 13; II hissə: 49, 130	qurı
	II hissə: 120	quru
qurub	I hissə: 64; II hissə: 8, 32	qurub
	II hissə: 36	qurubdur

quruyub	I hissə: 56	quruyub
	II hissə: 144	quruyub
quşlar	I hissə: 52, 52, 56; II hissə: 34, 34, 51, 52, 52, 71, 80, 81, 96, 97, 119, 127, 127, 141, 171, 171	quşlar
	II hissə: 51	quşlər
quşum	II hissə: 4	quşum
	II hissə: 71, 110	quşım
quyruğu	II hissə: 26, 30, 43, 51, 51, 62, 80, 147, 148, 148	quyruqı
	II hissə: 169	quyruğı
quyruğunu	II hissə: 15	quyruğunu
	II hissə: 90, 143	quyruqın
quyu	II hissə: 126, 153, 167, 169	quyı
	II hissə: 128	qazıq
quzunu	I hissə: 59; II hissə: 21	quzunu
	II hissə: 112	quzını
qüvvətli	II hissə: 26	zorlu
	II hissə: 62	qüvvətlü
	II hissə: 81	qüvvətli
lovğalıq, lovğalıq(la)	II hissə: 160	məğrurluq
	I hissə: 41	məğrurlıq(lə)
mehriban	I hissə: 17, 17, 25, 65; II hissə: 72, 83, 143, 153, 172	mehriban
	II hissə: 144	nəvazişedici
məgər	I hissə: 23; II hissə: 51, 112, 123	aya
	I hissə: 54; II hissə: 19, 47, 79, 117, 121	məgər
məhv	I hissə: 21, 22, 54, 64; II hissə: 20, 26, 29, 46, 59, 61, 79, 90, 126, 153	tələf
	II hissə: 79	tərk
məkanını, yerini	I hissə: 49, 49; II hissə: 29, 30, 49, 54, 106, 126	yerini
	II hissə: 51	yerin

mən	I hissə: 10, 12, 14, 19, 20, 20, 23, 24, 25, 33, 33, 39, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 51, 54, 58, 58, 59, 59; II hissə: 9, 14, 14, 16, 24, 25, 26, 29, 29, 29, 35, 38, 42, 42, 44, 44, 47, 53, 59, 59, 60, 70, 73, 79, 79, 87, 94, 97, 104, 111, 113, 116, 116, 121, 122, 122, 123, 124, 125, 126, 130, 130, 136, 137, 138, 139, 139, 142, 142, 147, 152, 153, 154, 156, 157, 157, 157, 157, 163	mən
	II hissə: 60, 105, 105, 112, 113, 139	bən
məndən	I hissə: 38, 38, 46; II hissə: 4, 70, 79, 137, 138, 142	məndən
	II hissə: 120, 138	bəndən
məne	I hissə: 22, 36, 36, 40, 42, 45, 47, 51, 53; II hissə: 20, 29, 38, 46, 48	maņa
	II hissə: 14, 26, 27, 60, 62, 70, 76, 94, 103, 112, 117, 120, 124, 126, 127, 128, 128, 142, 142, 142, 144, 147, 147, 157, 157, 157	baņa
	II hissə: 123	məne
məni	I hissə: 14, 36, 38, 42, 48, 48, 54, 55, 58, 62, 62, 62; II hissə: 8, 9, 17, 29, 29, 29, 52, 57, 60, 62, 63, 85, 118, 126, 131, 137, 140, 150, 152, 153, 157, 162	məni
	II hissə: 52	bəni
mənim	I hissə: 10, 14, 22, 23, 24, 28, 36, 44, 45, 45, 46, 55, 58, 58, 59; II hissə: 5, 5, 9, 14, 16, 16, 16, 20, 24, 25, 60, 61, 62, 66, 79, 79, 93, 93, 102, 108, 110, 117, 120, 120, 121, 121, 121, 124, 135, 137, 139, 148, 157, 157, 157	mənim
	II hissə: 17, 60, 111, 112, 118, 128, 128	bənim

mənimlə, mənle	II hissə: 9	mən ilə
	II hissə: 60	mənle
	II hissə: 108	mənimlə
məsləhət	II hissə: 7, 9, 46	məsləhət
	II hissə: 149	səlah
milçək	II hissə: 58	miçək
	II hissə: 103	mirçək
	I hissə: 8, 52; II hissə: 58, 64, 64, 83	çibin
min (say)	I hissə: 19; II hissə: 51, 53, 92, 92, 97, 135	min
	II hissə: 5, 121, 126	miñ
mis imiş	II hissə: 80	mis imiş
	II hissə: 80	misiymiş
mişar	II hissə: 22, 23, 133, 133, 148, 148, 149, 149, 174	buşqu
	II hissə: 149	mişar
	II hissə: 149	buşqı
mümkün	I hissə: 55; II hissə: II, 24, 62	mümkün
	II hissə: 29, 68, 105, 106	məqdur
mürəkkəbqabı	I hissə: 12; II hissə: 1, 18, 23	dəvat
	I hissə: 28	mürəkkəbdan(<i>də</i>)
müsəlman təqvimi ilə həftənin dördüncü günü, tək günü, çərşənbə axşamı	I hissə: 9, 9; II hissə: 80	sal
	II hissə: 80	xas
nalı, nalını	I hissə: 42, 42, 42, 42	nə'li
	II hissə: 77	nalını
nar	I hissə: 6, 6, 31, 60; II hissə: 59, 169	nar
	II hissə: 65	ənar
necə	I hissə: 41, 49, 55, 55; II hissə: 5, 32, 35, 47, 62, 64, 64, 66, 72, 74, 79, 86, 102, 105, 108, 111, 130, 134, 156, 164, 175	necə
	II hissə: 154	nasıl
neçə	I hissə: 10; II hissə: 106	qaç
	I hissə: 42; II hissə: V, VI, 5, 7, 7, 8, 9, 14, 32, 46, 54, 62, 63, 70, 73, 78, 90, 92, 98, 102, 103, 106, 106, 107, 111, 120, 124, 125, 129, 131, 132, 136, 140, 142, 148, 150, 161	neçə

neştər, yaranı, çibanı və s. yarmaq, deşmək üçün ikiiağızlı, itiuclu cərrah bıçağı; arı və s. həşəratın iynəsi	I hissə: 9	neştər
	II hissə: 22	neştər
nə etsin	II hissə: 41	neyləsün
	II hissə: 150	nə eyləsün
nə üçün	I hissə: 58; II hissə: 10, 42, 113, 147, 152	nə için
	II hissə: 63	neçün
	II hissə: 15, 128	neyçün
nəfəsini	I hissə: 46	nəfəsini
	II hissə: 144	nəfəsin
nəhayət, axı	II hissə: 151, 164	nəhayət
	I hissə: 51; II hissə: 136	axır
nəsihəti, öyüdü	II hissə: 55	nəsihəti
	II hissə: 131	ögidi
o	I hissə: 13, 14, 16, 17, 18, 23, 25, 26, 35, 36, 37, 37, 39, 42, 47, 48, 49, 54, 54, 58, 61, 61; II hissə: III, III, IV, V, V, 4, 5, 5, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 24, 24, 25, 26, 26, 26, 27, 27, 28, 29, 33, 36, 37, 37, 39, 39, 41, 42, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 56, 60, 60, 61, 63, 68, 70, 70, 73, 73, 74, 79, 81, 81, 81, 81, 85, 85, 86, 86, 89, 89, 90, 92, 93, 94, 94, 94, 100, 100, 102, 102, 103, 104, 105, 106, 106, 109, 110, 111, 112, 112, 113, 114, 115, 115, 120, 121, 121, 121, 122, 123, 123, 123, 126, 126, 127, 130, 130, 131, 131, 131, 132, 132, 135, 136, 137, 137, 138, 140, 145, 146, 148, 148, 150, 150, 151, 152, 152, 153, 154, 154, 155, 158, 162, 163, 163, 166, 166	o
	I hissə: 13, 37, 41, 62; II hissə: IV, 8, 19, 37, 41, 44, 74, 78, 83, 93, 97, 100, 106, 118, 120, 123, 124, 126, 128, 141, 143, 143, 148, 153, 156, 156, 157	ol

o saat, dərhal, həmən	II hissə: 21	həman
	II hissə: 26, 50, 116	həman saət
od (oda, alova)	I hissə: 12; II hissə: 11	oba
	II hissə: 119	obə
	I hissə: 12, 31, 14; II hissə: 55, 55, 65, 134, 134, 135, 161, 174	od
	II hissə: 162	yalovə
odun	II hissə: 55, 121	odun
odun	II hissə: 134, 135	odıŋ
odur	II hissə: III, 133, 140	oldur
odur	II hissə: 159	odur
oğru	I hissə: 22	oğrı
oğru	I hissə: 62; II hissə: 26, 35	oğru
oxu (ox; oxumaq)	II hissə: 98	oxı
	I hissə: 43; II hissə: 144	oxu
oxumaq	I hissə: 13, 17, 33	oxumaq
	II hissə: II, 150	oxuməq
oxuyan	II hissə: II, V	oxuyan
	II hissə: 51, 52, 171	oxuyucı
oxuyar	II hissə: 141	oxur
	II hissə: 151	oxuyar
oxuyub	I hissə: 15, 26	oxuyubdur
	I hissə: 28; II hissə: 146	oxuyub
ola	I hissə: 60; II hissə: III	olə
	II hissə: 9	ola
olacaq	I hissə: 62; II hissə: 88, 95	olacaq
	II hissə: 36	olacəq
	II hissə: 81	oləçaq
olan	I hissə: 18, 39, 45, 51, 51; II hissə: I, II, II, III, V, VI, VI, VI, VI, 15, 24, 50, 56, 67, 69, 83, 83, 86, 93, 98, 100, 100, 104, 106, 107, 114, 121, 141, 143, 150, 150, 150, 150, 150, 151, 152, 154, 155, 158, 162, 165, 166, 167, 167	olan
	II hissə: I, VII, 164	bulunan
olanda	II hissə: 22, 83, 85, 167	olandə
	II hissə: 109	oləndə
olduğunu	II hissə: 56, 154	oldıqını
	II hissə: 132, 151	olduqını

oldular	I hissə: 64	oldılar
	II hissə: 46, 56, 86, 113, 120	oldilər
oldum	I hissə: 48, 57, 57, 57; II hissə: 9, 9, 59	oldım
	II hissə: 157	oldum
olduq	I hissə: 50	olduq
	II hissə: 8	oldıq
olma	I hissə: 47	olma
	II hissə: 31, 124	olmə
olmadı	I hissə: 61; II hissə: 104	olmadı
	II hissə: 24, 68	olmədi
olmağını	II hissə: 3	olməqini
	II hissə: 98	olmaqını
olmaq	I hissə: 15	olmaq
	II hissə: 3, 3, 29, 33, 37, 37	olməq
olmasa	I hissə: 47; II hissə: 14, 51	olmasə
	II hissə: 76	olməsə
olmayıb	II hissə: VI	olmıyubdur
	II hissə: VI, 118, 140, 140, 149	olmıyub
olmaz	I hissə: 13, 16, 18, 20, 28, 34, 35, 41, 51, 59, 59, 60; II hissə: 10, 12, 15, 16, 16, 26, 31, 32, 35, 35, 46, 71, 74, 80, 80, 86, 86, 87, 87, 99, 105, 110, 115, 122, 131, 133, 134, 136, 141, 145, 160, 167	olmaz
	II hissə: 87, 93, 110, 143, 153, 154	olməz
olmur	I hissə: 56; II hissə: 85, 86, 86, 155	olmıyur
	II hissə: 119	olmur
olmuşdu	I hissə: 21; II hissə: 5, 20	olmuşdı
	II hissə: 61	olubdı
olub	I hissə: 21, 43, 43, 47, 64; II hissə: 7, 7, 7, 8, 9, 13, 20, 26, 26, 32, 46, 49, 56, 57, 60, 63, 66, 73, 75, 75, 75, 76, 84, 90, 93, 93, 94, 102, 102, 110, 120, 120, 121, 124, 124, 126, 126, 154, 161	olub
	I hissə: 22; II hissə: I, 3, 67, 137	olubdur

olunan	II hissə: III, III, 93	olunan
	II hissə: IV	olunan
olunur	I hissə: 60	olunur
	II hissə: II, V, 93	olunır
	II hissə: 100	olunır
olur	I hissə: 13, 16, 16, 17, 24, 47, 51, 51, 52, 52, 52, 54, 56, 60, 60, 60, 63, 63, 63, 63; II hissə: V, 2, 2, 4, 5, 5, 16, 16, 31, 32, 33, 37, 37, 37, 43, 45, 48, 49, 49, 52, 52, 52, 52, 52, 52, 52, 52, 52, 58, 58, 59, 59, 59, 59, 59, 59, 59, 69, 69, 72, 73, 74, 74, 76, 76, 76, 77, 80, 80, 85, 85, 85, 85, 85, 85, 86, 86, 89, 89, 89, 89, 90, 94, 95, 96, 96, 97, 98, 98, 101, 102, 103, 107, 109, 110, 114, 115, 115, 118, 119, 120, 124, 130, 131, 131, 135, 137, 141, 141, 147, 151, 154, 155, 155, 160, 165, 167	olur
	II hissə: 89	bulunur
	II hissə: 136	olu
olurlar	I hissə: 52, 60	olurlar
	II hissə: 94, 118	olurlər
ona	I hissə: 25, 26, 33, 34, 35, 46, 51, 51, 54, 55, 58, 63; II hissə: II, 4, 7, 8, 19, 24, 26, 30, 33, 33, 35, 36, 36, 39, 40, 41, 41, 43, 45, 48, 54, 55, 67, 68, 72, 73, 73, 75, 79, 86, 91, 97, 103, 121, 123, 124, 124, 126, 129, 129, 129, 130, 131, 131, 131, 131, 131, 132, 132, 135, 137, 141, 150, 151, 152, 158, 158, 159, 162, 166, 166	oña
	II hissə: 31, 31, 47, 78, 137	onə
onlar	I hissə: 23, 48; II hissə: 10, 10, 13, 24, 25, 54, 55, 56, 56, 67, 73, 75, 78, 78, 78, 88, 105, 105, 116, 116, 118, 122, 123, 123, 126, 142, 163, 164	onlar
	I hissə: 54; II hissə: 73	onlər
	I hissə: 56	olar

onlardan	II hissə: 2, 14	onlardan
	II hissə: 16	içlərindən
	II hissə: 100	cümləsindən
	II hissə: 103	olardən
onları	II hissə: 46, 46, 48, 55, 109, 126, 155, 162	onları
	II hissə: 83	oları
onların	II hissə: IV, 7, 23, 25, 29, 55, 56, 56, 68, 70, 70, 73, 73, 77, 77, 105, 120, 126, 158	onların
	II hissə: 103, 104	oların
onu (işarə əv.; say)	I hissə: 34, 36, 36, 38, 38, 39, 42, 42, 42, 42, 46, 46, 47, 49, 57, 64; II hissə: 7, 9, 10, 10, 15, 20, 20, 21, 32, 41, 42, 43, 44, 44, 47, 48, 48, 50, 50, 50, 51, 52, 55, 55, 55, 57, 62, 62, 69, 71, 74, 75, 79, 81, 81, 90, 95, 98, 104, 106, 106, 109, 113, 115, 116, 126, 126, 129, 129, 132, 138, 142, 143, 149, 149, 153, 155, 157, 158, 158, 161, 165, 166	onı
	II hissə: 89	onı
ora-bura	II hissə: 20, 20, 44, 63	ora-bura
	II hissə: 73	orə-burə
orada	I hissə: 39, 61; II hissə: 8, 9, 16, 39, 67, 73, 78, 86, 105, 108, 140, 150, 155, 161, 161	oradə
	II hissə: 20, 44, 53, 73, 119	ordə
ov	I hissə: 58; II hissə: 50, 128, 156	seyd
	II hissə: 39, 50, 51	şikar
	II hissə: 50, 50, 111, 137	av
ova	II hissə: 50	avə
	II hissə: 50, 96	şikarə
ovçular	I hissə: 48	ovçılar
	II hissə: 152	avçılar
ovuna	II hissə: 89, 108	avınə
	II hissə: 104	seydinə
oynamağa	I hissə: 35	oynamaqə
	II hissə: 4	oynaməqə

oynayaram	I hissə: 34, 34	oynaram
	II hissə: 123	oynarəm
ölçüb	II hissə: 21	dutub
	II hissə: 21	ölçüb
ölür	II hissə: 126	ölir
	II hissə: 126	ölür
öyrənmək	II hissə: II	ögrənmək
	II hissə: 150	əxz eyləmək
öyüd, nəsihət, öyüdümlü, nəsihətlimi	II hissə: 93	və'z
	II hissə: 124, 174	nəsihət
	II hissə: 124	pəndimi
özlərini	II hissə: 31, 113	özlərini
	II hissə: 78	özlərin
özü	I hissə: 14, 34, 54; II hissə: II, 11, 22, 38, 42, 47, 50, 56, 59, 67, 76, 108, 135, 138, 138, 149, 150, 164, 167	özi
	II hissə: 105	kəndüsi
özü ilə	II hissə: 50	özi ilə
	II hissə: 108, 108	öziylə
özündən	I hissə: 25	özündən
	II hissə: 93	özindən
	II hissə: 123	özinqdən
özünə	I hissə: 41, 64; II hissə: 5, 20, 30, 39, 97, 120, 141, 144, 146, 158, 165	özünə
	II hissə: 125, 128	öziņa
özünü	I hissə: 34, 47; II hissə: 13, 20, 29, 42, 42, 47, 57, 60, 63, 73, 90, 91, 102, 104, 117, 117, 126, 131, 131, 144, 150, 152, 162	özini
	I hissə: 37; II hissə: 85, 118, 137, 137	özün
palçıq	I hissə: 10	palçıq
	II hissə: 109, 109	batdaq
paltar	I hissə: 7, 7, 7, 7; II hissə: 18, 170	paltar
	I hissə: 63; II hissə: 18, 18, 32, 107, 118, 170	libas
paltarı	II hissə: 18	paltarı
	II hissə: 145	libası

pambıq	II hissə: 18	pambuq
	II hissə: 52	panbuq
pambıqdan	II hissə: 18	pambuqdən
	II hissə: 45	panbuqdən
papaq	I hissə: 10, 10; II hissə: 18, 28	papaq
	I hissə: 15	börk
payını	II hissə: 137	payun
	II hissə: 137, 163	payını
payızda	I hissə: 49, 52, 60; II hissə: 49, 81, 114, 129	payızdə
	II hissə: 129	payız
piyada	II hissə: 101, 102, 102, 102	piyadə
	II hissə: 150	payü piyadə
polad	II hissə: 40, 72, 76, 77	polad
	II hissə: 72	fulad
pozulub	I hissə: 20	pozulubdur
	II hissə: 124	pozulub
rəhm	I hissə: 22, 41, 64, 66; II hissə: 34, 48, 157	rəhm
	I hissə: 41, 58; II hissə: 156, 157	lütf
rus	II hissə: I, I, II, II, II, II, III, III,	rus
	II hissə: II	rusi
sağ	I hissə: 22; II hissə: 64, 96	saq
	II hissə: 20, 74, 91, 121, 121	sağ
sağsağan	I hissə: 22, 22, 23, 63, 65	sağsaqan
	II hissə: 34, 35, 56, 112, 112, 112, 173	sağsağan
saxla, qoru	I hissə: 43	saxla
	II hissə: 19, 167	saxlə
	II hissə: 54	saqla
saxlamaq, qorumaq	I hissə: 10	saxlamaq
	II hissə: 60	saqlaməq
saxlanır	II hissə: 103	saxlanur
	II hissə: 119	saxlanır
saxlaya	I hissə: 48	saxlıyə
	II hissə: 87	saxlıya
sair	II hissə: 8	sair
	II hissə: 50, 74, 82, 132, 155, 155, 166	sayir

saldılar	II hissə: 20	təpdilər
	II hissə: 152	saldilər
salıb	I hissə: 64; II hissə: 9, 53, 62, 62, 68, 70, 101, 102, 165	salub
	II hissə: 53	salubdur
salırlar	II hissə: 2, 5	qondarırlər
	II hissə: 67	salırlər
samovar	II hissə: 6	səməvar
	II hissə: 135, 174	samavar
sanədi	I hissə: 18; II hissə: 59	sanədi
	II hissə: 82	sañdı
saralır	I hissə: 56	saralur
	II hissə: 130	saralır
satılır	II hissə: 115	satılır
	II hissə: 128	satılır
satırlar	I hissə: 56	saturlar
	II hissə: 74, 77, 155, 156	satırlər
	II hissə: 156	fürüş edirlər
saydı, sanadı	II hissə: 101, 102, 125, 142	saydı
	II hissə: 102	sanadı
saymaq, sanamaq	II hissə: 106	sayməq
	II hissə: 87	sanamaq
səksən	II hissə: 92	həştad
	II hissə: 168	səksən
səməya, göyə	II hissə: 104, 165	gögə
	II hissə: 135	ərşə
səninlə	II hissə: 108, 131	səniqlə
	I hissə: 46; II hissə: 39	sən ilə
sentyabrın	II hissə: 85	sentəbrin
	II hissə: 89	sentyabrın
səpilir	I hissə: 53; II hissə: 89	səpilür
	II hissə: 115	səpilir
səsini	II hissə: 53, 57, 70, 70, 73, 161	səsini
	II hissə: 73, 144	səsin
sıyıq	II hissə: 11	sıyıq
	II hissə: 18	sıyuq
siçanlar	I hissə: 47, 47, 65; II hissə: 26, 26, 84, 171	siçanlar
	II hissə: 26	siçanlər

sıçrayıb	I hissə: 38	sıçrayub
	I hissə: 38; II hissə: 13, 44, 102, 112	sıçrıyub
sığallayıb	I hissə: 46	seyqəlliyüb
	II hissə: 38	seyğəlliyüb
sırrını	II hissə: 10, 36, 77	sırrını
	II hissə: 85	sırrın
soxuldu	II hissə: 38	təpildi
	II hissə: 148	soxuldı
soruşdu	I hissə: 25, 47, 54; II hissə: 1, 5, 10, 14, 105, 112, 121, 121, 130, 142, 143	soruşdı
	II hissə: 5, 121, 126	sordı
	II hissə: 162	sorışdı
soyuqdur	I hissə: 23	soyuqdur
	II hissə: 65	savuqdur
söyüb	II hissə: 44	söyüb
	II hissə: 47, 62	sögüb
söhbət	I hissə: 23, 57; II hissə: 69, 73	söhbət
	II hissə: 17	kəlam
söz	I hissə: 14, 14, 31, 42, 59; II hissə: 111, 113, 124, 125, 154	söz
	II hissə: II	kəlimə
sözlərdə	II hissə: VI	sözlərdə
	II hissə: VI, VI	kəlimələrdə
sözləri	I hissə: 22, 58; II hissə: IV, 41, 59, 113, 137, 142, 144, 153, 154	sözləri
	II hissə: IV	kəlimələr
	II hissə: IV	kəlimələri
sözlərin	II hissə: V	kəlimələrin
	II hissə: 36, 128	sözlərin
sözü ilə	II hissə: 41	sözi ilə
	II hissə: 144	söziylə
sözünə	II hissə: 20, 55, 55, 79, 120, 131, 136, 144	sözünə
	II hissə: 112	söziyə
sözünü	II hissə: 42, 63, 117	sözünü
	II hissə: 108	sözün
stolun	I hissə: 35	mizi
	I hissə: 35, 35	stolun

	I hissə: 4	ab
su	I hissə: 28, 37, 44, 44, 45, 55, 55, 55, 58, 64; II hissə: 11, 12, 12, 12, 12, 12, 16, 16, 16, 16, 16, 17, 17, 17, 23, 28, 37, 37, 37, 49, 50, 51, 56, 64, 71, 74, 75, 75, 75, 80, 109, 121, 151, 156, 159, 164, 164, 164, 165, 165, 169, 170	su
sual	I hissə: 12; II hissə: 15, 105, 123, 154, 164	sual
	II hissə: 105, 105	S
suda üzən (su quşları)	II hissə: 51, 52	üzici
	II hissə: 171	üzüci
qurudulmuş çörək tikəsi ilə, suxarı ilə	I hissə: 45	suxar ilə
	II hissə: 38	suxarıyla
sular	I hissə: 40, 63; II hissə: 103, 103, 107, 108, 108, 118, 141	sular
	II hissə: 96	sulər
susuzluqdan	I hissə: 64	susuzluqdan
	II hissə: 12	susundən
	II hissə: 156	ətəşdən
sürüyüb	II hissə: 90	sürüyüb
	II hissə: 137, 157	süriyüb
süzülür, axır	I hissə: 10; II hissə: 3, 37, 96, 118	axır
	II hissə: 103	axur
şadlığından	II hissə: 67	şadlıqından
	II hissə: 144	şadluqından
şadlıqla, şad	I hissə: 39; II hissə: 21, 22	şadlıqlə
	II hissə: 25	şadlıqnən
şaxta, sazaq	I hissə: 63	sazaq
	II hissə: 55	səzağ
şey	I hissə: 6, 8, 16, 35, 36, 48, 51, 61; II hissə: 27, 42, 57, 68, 79, 99, 127, 130, 140	zad
	I hissə: 35, 37, 42; II hissə: 2, 10, 16, 16, 43, 48, 64, 66, 75, 77, 96, 146, 155, 159	şey
	II hissə: 156	nəsne
şeyə	II hissə: 25	zadə
	II hissə: 148, 155	şeyə

şey qoymaq üçün divarda açılan oyuc, taxça	I hissə: 17, 18	taxçə
	II hissə: 101	taqçə
şəksiz	II hissə: 39	şəksiz
	II hissə: 53	bişəkk
şərbət	II hissə: 12, 12, 18	qəndab
	II hissə: 12, 12, 23	şərbət
şumlanır	II hissə: 103	şüxmlənür
	II hissə: 115	şüxm olur
şükür	I hissə: 27, 39; II hissə: 8, 15, 27, 31, 131, 132, 150, 158, 160	şükr
	II hissə: 3	həmd
tam	II hissə: II, 50	kamilən
	II hissə: 51	kamil
tapılmaz	I hissə: 35; II hissə: 138	tapulmaz
	II hissə: 163	tapulməz
tapmaca	I hissə: 14, 15	tapmaca
	I hissə: 18, 53, 54; II hissə: 5, 11, 17, 22, 28, 34, 39, 45, 51, 58, 64, 71, 80, 87, 94, 100, 110, 115, 121, 138, 160, 168	tapmacə
	I hissə: 19, 35, 38	tapmaçə
tay, bənzər	I hissə: 21	hərif
	I hissə: 12; II hissə: 31	tay
tələyə, at quyruğu qılından ilmək şəklində düzəldilən tələyə	II hissə: 47	tələyə
	II hissə: 47	qeydə
	II hissə: 42, 42, 47	cələyə
təmsillər	II hissə: III	təmsilat
	II hissə: III	təmsillər
təmsillərin	II hissə: II	təmsilləriñ
	II hissə: III, VI	təmsilatıñ
tərəzinin köndələn dəmiri	II hissə: 98	şaxı
	II hissə: 98, 98	şax
tərtib	II hissə: I, 165	tərtib
	II hissə: III	tə'lif
təsadüfən	II hissə: 147	ittifaq
	II hissə: 149	qəzara
təsir	II hissə: 8, 77, 118, 119, 130, 131, 146	əsər
	II hissə: 113, 149, 164	tə'sir

tikanlar	I hissə: 47	tikanlar
	II hissə: 26	tikanlər
tikdilər	II hissə: 21	tikdilər
	II hissə: 127	yapdılar
toxumlar	I hissə: 53; II hissə: 97, 102	toxımlər
	II hissə: 96	toxımlar
toxuyurlar	II hissə: 18, 18, 18	toxuyurlər
	II hissə: 156	toxuyurlar
toyuq	I hissə: 14	toyuq
	I hissə: 35; II hissə: 34, 35, 36, 36, 36, 40, 45, 48, 48, 49, 49, 51, 103, 104, 104, 104, 111, 112, 151, 171	tavuq
tökülən	II hissə: 4	tökilən
	II hissə: 11	tökülən
tullanıb	II hissə: 42	tullanubdur
	II hissə: 42, 44	tullanub
tutduğu	II hissə: 33, 134	dutdıqı
	II hissə: 41	dutduqı
tutmaq	I hissə: 13; II hissə: 90, 94, 160	dutmaq
	II hissə: 29, 50	dutməq
tutmaz	I hissə: 34; II hissə: 30, 51	dutmaz
	II hissə: 109	dutməz
tutub	I hissə: 39, 45, 54; II hissə: 9, 13, 14, 19, 38, 46, 50, 51, 52, 62, 70, 82, 86, 90, 90, 106, 112, 117, 120, 134, 157	dutub
	II hissə: 67	dutuşub
	II hissə: 108	dutubən
tutulub	II hissə: 13, 66	dutulubdur
	II hissə: 47, 144	dutulub
	II hissə: 144	kirlənüb
tutulur	II hissə: 96	dutaşur
	II hissə: 114	dutuşur
uca, yüksək, hündür	II hissə: 50	ucə
	II hissə: 50, 132	uca
	II hissə: 127, 127, 127, 127	qəlbi
uçub	I hissə: 39, 45, 52, 60, 64; II hissə: 38, 50, 54, 56, 59, 105, 121	uçub
	II hissə: 54	pərvaz edüb

uçur	II hissə: 80	uçır
	II hissə: 96	qaçur
unudub	II hissə: 103	fəramuş edüb
	II hissə: 104	unudub
uşaq	I hissə: 14, 33, 33, 33 39, 39, 40, 42, 53, 54, 54, 64, 64, 65, 66; II hissə: 14, 14, 40, 65, 71, 72, 105, 116, 116, 116, 116, 117, 127, 134, 141, 150, 162, 170	uşaq
	II hissə: 4, 170	tifl
uzanır	I hissə: 52, 59	uzanur
	II hissə: 28, 85, 85, 101	uzanır
uzaqdan, kənardan	I hissə: 57; II hissə: 147	uzaqdən
	II hissə: 20, 43	gendən
uzunluğu	II hissə: 161	uzunluqı
	II hissə: 166	uzınlıqı
üçü	I hissə: 64, 64, 64, 64; II hissə: 78, 95, 95, 95, 95	üçi
	II hissə: 31	üçləri
üstündə	I hissə: 35; II hissə: 151, 167	üstində
	I hissə: 45	üstdə
üstünü	II hissə: 37	üstə
	II hissə: 43, 130, 159	üstini
üz	I hissə: 13	üz
	II hissə: 13, 16, 35, 57, 84, 99, 104, 107, 113, 138, 152, 162	yüz
üz tərəfi keçə kimi basıq yun və ya yarımıyun parçanı, mahudu	II hissə: 18	mahutı
	II hissə: 145	mahudı
üzərində yazı yazmaq üçün kiçik yazı taxtası	II hissə: 1	daştəxtə
	II hissə: 2, 2	daştəxtəsi
üzü	I hissə: 38	üzi
	II hissə: 118, 125, 138, 145, 145	yüzi
üzünü	II hissə: 52, 53, 109, 118	yüzini
	II hissə: 112, 124	yüzün
vaxta	II hissə: 119, 166	vəqtə
	II hissə: 141	çaqə
vaxtda	II hissə: III, VI, 83, 70, 77, 85, 129, 150	vəqtdə
	II hissə: 150	çaqdə

vaxtı	I hissə: 56, 59; II hissə: 93, 96, 114, 147	vəqti
	II hissə: 42, 69, 73	çaqı
var	I hissə: 12, 12, 16, 19, 19, 19, 19, 19, 19, 20, 22, 22, 24, 24, 25, 28, 31, 49, 51, 51, 55, 58, 64; II hissə: 2, 3, 6, 8, 9, 11, 11, 11, 11, 11, 24, 24, 24, 28, 28, 28, 28, 30, 30, 36, 39, 46, 49, 54, 58, 58, 59, 60, 62, 62, 71, 71, 74, 74, 77, 80, 83, 84, 84, 86, 86, 87, 98, 98, 102, 104, 104, 106, 110, 110, 113, 115, 115, 117, 118, 118, 124, 125, 125, 127, 127, 127, 127, 128, 130, 131, 133, 133, 133, 133, 134, 134, 138, 139, 139, 139, 141, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 161, 162, 163, 163, 164, 166, 167, 167, 167	var
	II hissə: 163	bar
verib	I hissə: 20, 36, 42, 46, 51, 58; II hissə: 3, 9, 22, 31, 31, 57, 120, 123, 128, 134, 156, 163	verüb
	II hissə: 90	verübdür
	II hissə: 166	əta edübdür
verirlər	II hissə: 32	verirlər
	II hissə: 141	verürlər
versin	II hissə: 36, 94, 126, 129,	versün
	II hissə: 49	versin
vəzəri	II hissə: 65	acıtərə
	II hissə: 65	vəzəri
vuran	II hissə: 48	vuran
	II hissə: 55	vurən
vurdu	I hissə: 37; II hissə: 52, 53, 64, 91	vurdu
	II hissə: 150	çaxdı
vurub	I hissə: 48, 57; II hissə: 10, 109, 164	vurub
	II hissə: 53	urub
	II hissə: 125	vurubən

vurur	II hissə: 141	urur
	II hissə: 77, 102, 166	vurır
	II hissə: 96, 96	vurur
yabanı	II hissə: 39	yəbanı
	II hissə: 53	yabanı
yağır	I hissə: 39, 52, 52, 59; II hissə: 103, 114	yağur
	II hissə: 96, 107, 118, 118	yağır
yağlı	II hissə: 75, 130, 130, 171	yağlı
	II hissə: 94	yağlu
yağmura	II hissə: 8	yağmurə
	II hissə: 88, 173	yəğmurə
yaxına	I hissə: 57	yaxınə
	II hissə: 147	yavıqə
yaxşı	I hissə: 16, 24, 33, 34, 39, 44, 48, 48, 55; II hissə: 10, 16, 20, 24, 30, 39, 44, 46, 49, 56, 67, 74, 76, 87, 97, 108, 110, 117, 119, 128, 130, 134, 136, 139, 139, 139, 147, 154, 154, 155, 157, 164, 165, 174	yaxşı
	II hissə: 26	yəxşi
yalan	I hissə: 12; II hissə: 112, 142	yalan
	II hissə: 160	kizb
yaman	II hissə: 46	yaman
	II hissə: 47, 87, 161, 161	yəman
yamanlığa	I hissə: 39	yamanlıqə
	II hissə: 33	yəmanlıqə
yamanlıq	I hissə: 48	yamanlıq
	II hissə: 33, 160, 174	yəmanlıq
yanan	I hissə: 14	yanən
	II hissə: 162	yanan
yananla	II hissə: 162	yənanlə
yanar	I hissə: 62; II hissə: 11, 47	yanar
	II hissə: 119	yənar
yanaşı	II hissə: 127	yanaşı
	II hissə: 127	yənaşı
yanğı	II hissə: 135	yanqu
	II hissə: 162	yanğu
yanğıya	II hissə: 135	yanquyə
	II hissə: 162	yanğuyə

yanılar, səhv edər	I hissə: 23	yağalar
	II hissə: 113	yağələr
yanıltmac	I hissə: 60	yağaltma
	II hissə: 17, 80, 110	yağıltmac
yaraladı	II hissə: 33	yaraladı
	II hissə: 104	zəxm yetürdi
yarpağı	I hissə: 53; II hissə: 69, 69	yarpağı
	II hissə: 107	yəprağı
yarpaq	I hissə: 11, 39; II hissə: 4, 65, 110, 154, 154	yarpaq
	II hissə: 101, 106, 106	yəpraq
yarpaqlar	II hissə: 89	yəpraqlar
	II hissə: 114	yarpaqlar
yaşillanıb	I hissə: 40	yaşillanubdur
	II hissə: 85	yaşillənüb
yat	I hissə: 43, 43	yatgilən
	I hissə: 43; II hissə: 87	yat
yazıb	II hissə: 3, 27	yazub
	II hissə: 27	yazubdur
yazıda	II hissə: V	yazıdə
	II hissə: VI	kitabətdə
yazmaq	I hissə: 13	yazmaq
	II hissə: VI, 150	yazməq
yeddi	I hissə: 43, 43; II hissə: 39, 39, 39, 39, 48	yeddi
	II hissə: 92, 94, 99	yetdi
yemək, azuqə	I hissə: 35; II hissə: 10, 13, 36, 122, 128, 146	yemək
	II hissə: 147	tö'mə
	II hissə: 103, 103	ruzi
	II hissə: 16	yem
yeməli	I hissə: 36	yeməli
	II hissə: 57	yeməlü
yenə, bir daha	I hissə: 18; II hissə: II, 36, 37, 43, 43, 49, 50, 56, 56, 63, 70, 73, 74, 74, 77, 79, 8, 85, 96, 97, 100, 102, 104, 112, 113, 130, 159, 164, 166	genə
	II hissə: 150	yenə
yerində	II hissə: 110	yerində
	II hissə: 131	yeründə

yerişini	II hissə: 117	yerişin
	II hissə: 158	yerişini
yerkökü, kök	I hissə: 60; II hissə: 65	kök
	II hissə: 65	həvic
yetirib	II hissə: 82, 91, 117	yetürüb
	II hissə: 103	yetürübdür
yetişdikdə	II hissə: 87	yetişdikdə
	II hissə: 162	yetişdikdə
yetişib	II hissə: 24, 61, 62, 87	yetişüb
	II hissə: 41	yetişübdür
	II hissə: 161	yetişüb
yetişir	I hissə: 56, 59; II hissə: 160	yetişir
	I hissə: 60; II hissə: 89, 102	yetişür
yeyib	I hissə: 36; II hissə: 57	yeyübən
	I hissə: 40, 62; II hissə: 9, 32, 39, 108, 117, 163	yeyüb
yeyim	I hissə: 34	yeyim
	II hissə: 42	yeyüm
yığıb	II hissə: 4, 4, 109, 134, 155, 156	yığub
	II hissə: 55, 91	yıqub
yığılıb	I hissə: 60; II hissə: 131	yığılıb
	II hissə: 74	yıqılıb
yığırlar	I hissə: 53	yığurlar
	II hissə: 109	yığırlər
	II hissə: 140	yığurlər
yığışır	II hissə: 103	yığuşur
	II hissə: 114	yığuşır
	II hissə: 119	yıquşur
yoxdur	I hissə: 14, 47, 61; II hissə: 4, 26, 48, 96, 97, 129, 134	yoxdur
	I hissə: 34	yoqdur
	II hissə: 163	yoxdı
yol	I hissə: 14, 14, 14, 23, 31, 42; II hissə: 17, 64, 83, 86, 101, 110, 113, 150, 159, 159, 159, 159, 165	yol
	II hissə: 135	rəh
yola	II hissə: 22	yola
	II hissə: 24, 41, 76, 88, 102, 117, 159	yolə

yola düşdülər	II hissə: 149	rəvan oldilər
	II hissə: 164	yolə rəvan oldilər
yoldaş	I hissə: 14, 14, 21, 47, 47, 47, 47, 47, 65; II hissə: 12, 69, 69, 70, 76, 76, 86, 97, 110, 148, 172	yoldaş
	II hissə: 70	rəfiq
yoldaşın	II hissə: 70, 154	yoldaşın
	II hissə: 154	rəfiqin
	II hissə: 174	rəfiq
yoldaşını	II hissə: 87	rəfiqini
	II hissə: 125	yoldaşını
yoldaşla	I hissə: 14	yoldaşnən
	I hissə: 47	yoldaşlə
yoldaşlarını	II hissə: 56	rəfiqlərini
	II hissə: 56, 82	yoldaşlarını
yuxuya	II hissə: 56	yuxuyə
	II hissə: 117	yuxuyə
yumşaq	II hissə: 32, 59, 106	yumuşaq
	II hissə: 167	yumşəq
yumurta	II hissə: 36, 36, 169, 169	yumurta
	II hissə: 48, 48, 49, 49, 49	yumurtə
yüyürdü	II hissə: 21	yügirdi
	II hissə: 102	yügürdi
zəkalı, dərrakəli, inkişaf etmiş, kamallı	II hissə: 32, 155, 155	kəmallu
	II hissə: 74, 132, 156	kəmallı

«Vətən dili»ndə izafət tərkibləri		
abi-neysan	II hissə: 66, 163	neysan (<i>nisan, aprel</i>) ayında yağan yağış, bahar yağışı
alimi-bimisl	II hissə: 93	misli olmayan alim
Asiyayi-ğərbdə	II hissə: 77	Qərbi Asiyada
baisi-xilasım	II hissə: 150	xilasımə səbəb olan
bəhəqqi-Xaliq	II hissə: 163	Allah haqqına
bəni-Adəm	II hissə: 158	insanlar, Adəm peyğəmbərin (ə) övladları
bəni-Adəmə	II hissə: 167	insanlara, Adəm peyğəmbərin (ə) övladları
bəni-Adəmiñ	I hissə: 41	insanların, Adəm peyğəmbərin (ə) övladları
bucaqi-çuvalı	II hissə: 119	kisəsinin dibi
bülbüli-şeyda	I hissə: 50; II hissə: 99	aşiq bülbül, vurğun bülbül
canışini-Qafqazıñ	II hissə: I	Qafqaz canışininin
cəmədi-düvvüm	II hissə: 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində altıncı ayın adı, cəmədi-düvvüm
cəmədi-əzəl	II hissə: 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində beşinci ayın adı, cəmədi-əvvəl, cəmədiyələvvəl
cənabi-Bari	II hissə: 111	Allah-taala, Yaradan
cənabi-Peyğəmbər	II hissə: 140	Məhəmməd peyğəmbər (s)
çəngi-nadandən	II hissə: 54	nadanın əlindən
çərxi-müəlla	II hissə: 153	uca fələk
daneyi-badam	II hissə: 69	badam danəsi
dari-dünyadə	II hissə: 89	Yer kürəsində
dərvişi-pir	II hissə: 162	qoca dərviş
eydi-Əzha	II hissə: 100, 173	Qurban bayramı
eydi-Fitr	II hissə: 88, 93-94, 173	Orucluq bayramı
eydi-Novruz	II hissə: 85	Novruz bayramı
ədati-haldən	II hissə: V	feilin indiki zaman şəkilçisi ilə
ədati-halnən	II hissə: V	feilin indiki zaman şəkilçisindən
ədüvvi-hasidiñ	II hissə: 124	paxıl düşmənini
əhli-məclis	II hissə: 93	məclis əhli
əhli-nifaq	II hissə: 78, 149	çəkişənlərin, ikitirəlik salanların, nifaq əhlinin

əlaməti-izafə	II hissə: VI	izafət əlaməti
əmri-Baridür	II hissə: 91	Allah-taalanın əmridir
ənvəri-canım	II hissə: 124	canımın nuru
əsbabi-məişətini	II hissə: 150	məişət əşyalarını
əvami-nasə	II hissə: 163	avam adamlara
hali-təb'dən	II hissə: 126	təbii halından
hayi-həvvəz	I hissə: 16, 29	h səsi, əski Azərbaycan əlifbasının 31-ci hərfinin adı
hekayəti-pəhləvan	II hissə: 124, 174	pəhləvanın hekayəsi
həddi-bülüğə	II hissə: 132	yetkinliyə, həddi-bülüğa
həncəreyi-qarğə	II hissə: 144	qarğanın qırtlağı
hərəkeyi-müsəvvitəyə	II hissə: V	saitə (<i>sait hərəkətlərə</i>)
Həzrəti-Əli	II hissə: 93	İmam Əli (ə)
Həzrəti-Müstəfa	II hissə: 140	Məhəmməd peyğəmbər (s)
hürufi-samitəyə	II hissə: V	samit səs bildirən hərflərə
hüsni-tə'sirini	II hissə: 154	xoş təsirini
xeyri-dualər	II hissə: 124	xeyir-dualar
Xudavəndi-ələm	II hissə: 166	Allah-taala
xülaseyi-kələm	II hissə: 156	sözün qızası
iqtizayi-təb'im	II hissə: 129	xislətim
İskəndəri-kəbir	II hissə: 164	Böyük İskəndər
kəsb-i-kəmal	I hissə: 34	kamilliyi kəsb
Qur'ani-Şərif	II hissə: 93	Qur'ani-Şərif
qurti-biüsul	II hissə: 111	biclik bilməyən, hiyləgər olmayan qurd
quyruqi-çaq	II hissə: 147	kök quyruq
qüvveyi-müdrəkə	II hissə: III	dərk etmə qabiliyyəti
lütfi-ilah	II hissə: 124	Tanrının rəhmi
maddeyi-əsliyyəsi	II hissə: V, V	kökünü təşkil edən
mayili-seyri-çəmən	I hissə: 50; II hissə: 99	çəmənə seyr etməyə meyilli olan
meydani-tərəbdə	I hissə: 50; II hissə: 99	şənlik meydanında
məcmueyi-ələm	II hissə: 153	bütün kainat
məddahi-Əlini	II hissə: 163	İmam Əlini (ə) mədh edən
məhi-rəməzani-mübarək	II hissə: 90	müqəddəs ramazan ayı
məkatibi-türkiyyə	II hissə: I	Azərbaycan məktəblərinə
məqami-zərurətdə	II hissə: 166	zəruri vaxt, lazım olan zaman, zərurət olan məqamda

mərđi-kahil	II hissə: 19	tənbəl adam
məşəğili-təhririyyələr	II hissə: III	yazı yazma məşğələləri
miladi-İsədən	II hissə: 92	İsa peyğəmbərin (ə) miladından
möhtaci-nəvalıq	II hissə: 153	bəxşişinə möhtacdır
Mövludi-Nəbi	II hissə: 88	Məhəmməd peyğəmbərin (s) doğum günü
mövsümi-güldür	I hissə: 50; II hissə: 99	gül mövsümüdür
müddəti-mütəmadi	II hissə: 84	uzun müddət
mürşidi-kamil	II hissə: 53	kamil yol göstərən, rəhbər
nəzmi-Vidadi	II hissə: 173	Molla Vəli Vidadinin nəzmi
nişani-sual	II hissə: VI	sual işarəsi
Novruzı-bəhar	I hissə: 50; II hissə: 99	baharın ilk günü
nuni-səğir	I hissə: 16, 29	kiçik nun, ŋ (<i>sonor n, yaxud sonor nq</i>) səsi, əski Azərbaycan əlifbasının 27-ci hərfinin adı
övcı-səmayə	II hissə: 54	səmanın ən uca nöqtəsinə
padşahi-zəman	II hissə: 132	o dövrün padşahı, zamanın padşahı
rəbii-düvvümdür	II hissə: 90	rəbiülaxirdir, rəbii-düvvümdür, ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində dördüncü ayın adı
risaleyi-məzkurə	II hissə: II	adı çəkilmiş məcmuə, kitab
ruzidəhi-ə'lavü əxilla'	II hissə: 153	ən ali, ən yaxşı ruziverən və dost
ruzi-Qiyamət	II hissə: 112	Qiyamət günü
sahibi-ənbar	II hissə: 84	anbar sahibi
sahibi-tələ	II hissə: 148	tələnin sahibi
seyri-aləm	II hissə: 147	səyahət
seyri-dəbistan	I hissə: 40	məktəbə gedin
seyri-gülistan	I hissə: 40	güllüyə, çiçəkliyə gedin
sə'yi-hiyləq	II hissə: 104	hiyləgər səyin
sirri-ilahi	II hissə: 149, 174	ilahi sirr
şəbi-tarım	II hissə: 135	qaranlıq gecəm
şəbnəmi-rəhmət	I hissə: 50; II hissə: 99	mərhəmət şəhi
şəhri-əhsani-rəcəb	II hissə: 90	yaxşılıq ayı, hədiyyə vermə ayı olan (<i>ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində yeddinci ay</i>) rəcəb ayı
şəhri-şə'ban	I hissə: 53	şaban ayı

şiri-mərdanım	II hissə: 124	kişilərin şiri (<i>İmam Əliyə (ə) işarədir</i>)
şiri-yəzdanım	II hissə: 124	Allahımın şiri (<i>İmam Əliyə (ə) işarədir</i>)
şirkəti-mətbəəsi	I hissə: üz qabığı	mətbəə şirkəti
şö'beyi-məzkurıq	I hissə: üz qabığı	adı çəkilmiş şöbənin
təhsili-elmə (təhsili-elmi)	II hissə: 150, 151	elm öyrənməyə (<i>elm öyrənməyi</i>)
təqdiri-qəzadən	II hissə: 111	bədbəxtlikdən
tə'limi-qiraət	II hissə: üz qabığı	qiraət təlimi
təngi-bülürim	II hissə: 135	dar boğazlı xrustal, büllur qabım
tərbiyəyi-sibyan	II hissə: IV	uşaqların tərbiyəsi
təriqi-əqldən	II hissə: 19	ağıldan
tülkiyi-kühənsalə	II hissə: 147	yaşlı, qocalmış tülkü
türki-Azərbaycan	II hissə: IV	Azərbaycan, Azərbaycan türkcə- sində
ustadi-qabilsən	II hissə: 53	qabiliyyətli, bacarıqlı ustadsan
ümuri-mülkiyyə	II hissə: üz qabığı	mülki işlər
üsuli-cədid	I hissə: üz qabığı	yeni metodika
zəmani-hal	II hissə: V	qrammatikada: indiki zaman

«Vətən dili»ndə atalar sözləri		
1	Axtaran tapar	I hissə: 8
2	Başmaq palçıqsız olmaz	I hissə: 13
3	Yanən yerdən tüsdi çıxar	I hissə: 14
4	Yoldaş yoldaşnən tən olar	I hissə: 14
5	Bayquş və yapalaq gündüz uçmaz	I hissə: 15
6	Ucuz ətin şorbası olmaz	I hissə: 16
7	Dəgirmanın yaraşığı torba-çuvaldur	I hissə: 16
8	Kor dutdığın buraxmaz	I hissə: 16
9	Kor korə rişxənd eylər	I hissə: 16
10	Qızıldən çarığ geysən genə adı çarıqdur	I hissə: 18
11	Heç kəs ayranınə turş deməz	I hissə: 18
12	Dərziyə köç dedilər ignəsini yəxəsinə sancdı	I hissə: 18
13	Bir gün ilə bəhar olmaz	I hissə: 18
14	Bəg verən atın dişinə baxmazlar	I hissə: 18
15	Qonşuyə ummid olan şamsız yatar	I hissə: 18
16	Tünd sirkə qabını çatladar	I hissə: 18
17	Bir tikəni bilmiyən min tikəni də bilməz	I hissə: 19
18	Minarə başındə girdəkan dayanmaz	I hissə: 19
19	Padşah şahzadə ilə şəhərə buyurdılar	I hissə: 20
20	Dəllak dəllakın başını qırxdı	I hissə: 20
21	Bəzzaz çit satar, bəqqal meyvə	I hissə: 20
22	Məşə çəqqalsız olmaz	I hissə: 20
23	Zəhmətsiz bal yeməzlər	I hissə: 20
24	Kotan nə bilir qayış nə çəkir	I hissə: 20
25	Ətə pul verməz, küftənin böyüginə yapışar	I hissə: 21
26	Çox danışan çox də yaqalar	I hissə: 23
27	Saf suyn nə iyi var, nə dadı və nə rəngi	I hissə: 24
28	Bu günün işini səbahə qoymə	I hissə: 24
29	Köhnə həmmam, köhnə tas	I hissə: 26
30	Lalın dilini nənəsi bilər	I hissə: 33
31	Hər fəslin bir meyvəsi olar	I hissə: 33
32	Ağlamıyan uşaqə süd verməzlər	I hissə: 33
33	Bu günün işini səbahə qoyma	I hissə: 34
34	Tənbəl deyər: «Qüvvətim yoqdur, ver yeyim, ört yatım, gözlə canım çıxmasun»	I hissə: 34
35	Tər lan yerini sar dutmaz	I hissə: 34
36	Cidanı cibə qoymaq olmaz	I hissə: 34
37	Hər kəs öz əkdigini biçər	I hissə: 34

38	Ac tavuq yuxusunda darı görər	I hissə: 35
39	Dost ilə ye-iç, alış-veriş eyləmə	I hissə: 36
40	Əl əli yuyar, əl də üzi	I hissə: 38
41	Xəta məndən, ətə səndən	I hissə: 38
42	Azı bilmiyən çoxı də bilməz	I hissə: 38
43	Yaxşılıq eylə at dəryayə, balıq bilməsə, Xalıq bilər	I hissə: 38
44	Yaxşılıqə yaxşılıq hər kişiniñ işidür, yamanlıqə yaxşılıq ər kişiniñ işidür	I hissə: 39
45	Ağac bar verəndə başını aşaqə dutar	I hissə: 41
46	Əgri otur düz danış	I hissə: 41
47	Heç kəs öz ayrınanə turş deməz	I hissə: 41
48	Gərəkmezə saxla bir gün gərək olar, ağ pulı saxla qara gün için lazım olar	I hissə: 43
49	Ət yeyən quş dimdigindən mə'lum olar	I hissə: 44
50	Yeyərsən qaz ətini, görərsən ləzzətini	I hissə: 44
51	Yoldaş yoldaş ilə tən gərək, tən olmasə gen gərək	I hissə: 47
52	Arxalu köpək qurt basar	I hissə: 47
53	Yalquz əldən səs çıxmaz	I hissə: 47
54	Doğru dostlıq gərəzsiz olur	I hissə: 47
55	Can de, can eşit	I hissə: 47
56	Adəmiñ başınə nə gəlsə özindəndür	I hissə: 49
57	Axırki peşimanlıq faydə verməz	I hissə: 49
58	Ustadınə kəc baxanın gözlərinə qan damar	I hissə: 49
59	Zəhmətsiz bal yeməzlər	I hissə: 49
60	Hər nə əkərsən, onı biçərsən	I hissə: 49
61	Cücəni payızdə sanarlar	I hissə: 49
62	Oğul atanın köyşənin əkər	I hissə: 49
63	Bağ əkən bar götürər	I hissə: 49
64	Hər yazın bir payızı olur	I hissə: 51
65	Qonşuyə ümmid olan şamsız yatar	I hissə: 51
66	Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qərdaş	I hissə: 51
67	Toxun acdən xəbəri olmaz	I hissə: 51
68	Qonşu əppəgi qonşuyə boredur	I hissə: 51
69	Acın qurşaqında çörək dayanmaz	I hissə: 51
70	Getdi bülbül, getdi gül, istər ağla, istər gül	I hissə: 51
71	Yaz əkinçi, qış dilənçi	I hissə: 53
72	Hər fəslin bir meyvəsi olar	I hissə: 53
73	Ölmə, eşşəgim, yaz gələr, yoncə bitər	I hissə: 53
74	Gül istiyən tikanını də istəmək gərək	I hissə: 54
75	Allah saxlıyanı qurt yeməz	I hissə: 55

76	Keçiyə qurt dəgməsə həccə gedər	I hissə: 55
77	Keçinin qoturu bulağın gözindən su içər	I hissə: 55
78	Keçi handə, qaya handə	I hissə: 55
79	Keçini keçi ayağından asarlar, qoyunu qoyun əyağın- dən	I hissə: 55
80	Qurt tükini dəgişər, xasiyyətini dəgişməz	I hissə: 59
81	Qurtdan çoban olmaz	I hissə: 59
82	Dəgirman bildigin eylər, çaqçaq başın ağrıdar	I hissə: 59
83	Cücəni payızdə sanarlar	I hissə: 60
84	Hər meyvənin bir dadı olur	I hissə: 60
85	Pişigin ağzı ətə çatmaz, deyər: «Nə qoxuludur»	I hissə: 62
86	Ayı meşədən küsüb, meşənin xəbəri yox	I hissə: 62
87	Oğru qalanə yanar, sahib gedənə	I hissə: 62
88	Nisyə dəha girməz kisəyə	I hissə: 62
89	Atın ölümü itin bayramıdır	I hissə: 62
90	Qış qışdıqın yerdə eylər, gögdə eyləməz	I hissə: 63
91	Rəhmət düzənə, lə'nət pozanə	I hissə: 64
92	Bu günün işini səbahə qoymə	I hissə: 65
93	Alim olməq asandur, adəm olmaq çətin	II hissə: 3
94	Qələm qılıcdən kəskindür	II hissə: 5
95	Əyağ-əyağ nərdibanə çıxarlar	II hissə: 5
96	Oxudıqını demə, anladıqını de	II hissə: 5
97	Çox bilirsən, az danış	II hissə: 5
98	Miñ eşit, bir söylə	II hissə: 5
99	Kişi öz tayı ilə gəzər	II hissə: 7
100	Göz görməsə köñül sevməz	II hissə: 7
101	Qazanc qudurub mayəni yedi	II hissə: 9
102	Qorxan gözə çöp düşər	II hissə: 9
103	Nə eylərəm qızıl teşti içində qan qusaram	II hissə: 11
104	Sərt sirkə zərər edər	II hissə: 11
105	Boş çənaqı dolı çənaqə verməzlər	II hissə: 11
106	El için ağlıyan gözsiz qalar	II hissə: 11
107	Tökülən çənaq dolmaz	II hissə: 11
108	Çox gülən çox ağlar	II hissə: 11
109	Deyəcəğini fikr eylə, söylə	II hissə: 11
110	Su sənəgi sudə sınar	II hissə: 11
111	Açıq ağız ac olmaz	II hissə: 12
112	Keçmə namərd köprisindən, qoy aparsun su səni	II hissə: 12
113	Çox yemək adəmi az yeməkdən qoyar	II hissə: 13
114	Acıq qurşaqında çörək durmaz	II hissə: 14

115	Çörəgi çörəkçiyə ver, birin də artıq ver	II hissə: 14
116	Yeyən bilməz, doğrəyan bilər	II hissə: 14
117	Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qərdaş	II hissə: 14
118	Yatan ilanığın quyruğunu basmə	II hissə: 15
119	Sakit olan salim olar	II hissə: 15
120	Hər kəs öz kəndindən dəm vurar	II hissə: 15
121	Toxuñ acdən xəbəri olmaz	II hissə: 15
122	Su hər şeyi təmizlər, yalnız yüz qərəsini təmizləməz	II hissə: 16
123	Aclıq adəmə oyun ögrədər	II hissə: 17
124	Artıq tikə baş yarar	II hissə: 17
125	Əvvəl təam, sonrə kəlam	II hissə: 17
126	Eylə ye ki, həmişə yeyəsən	II hissə: 17
127	Tox ikən yeyən qəbrin dişiyə qazar	II hissə: 17
128	Çörək açanı qılıc açmaz	II hissə: 17
129	Dadanubsən dolmiyə, bəlkə bir gün olmiyə	II hissə: 17
130	Damə-damə göl olar	II hissə: 17
131	Su axar çuxuru tapar	II hissə: 17
132	Su bir yerdə qalandə iylənər	II hissə: 17
133	Su axduqı yerdən bir də axar	II hissə: 17
134	Qonşu əppəgi qonşuyə boredur	II hissə: 17
135	Laf ilə pılav pişməz, yağ ilə dügi gərək	II hissə: 17
136	Məni aparən suyə dərya deyərəm	II hissə: 17
137	Dəvəni əvvəl bağlə, sonrə Tanrıyə ismarlə	II hissə: 19
138	Fitnəlikdə malını saxlə, fərağətlikdə başını	II hissə: 19
139	Bildirçiniñ bəgligi darı solanədəkdür	II hissə: 20
140	Qurt qaranlıq sevər	II hissə: 20
141	Hər şeyiñ tazəsi, dostuñ köhnəsi	II hissə: 22
142	Ətə baxmə, dona baxmə, içindəki canə bax	II hissə: 22
143	Yorğanına görə əyağını uzat	II hissə: 22
144	İnsan çalışməq için doğulmuşdur	II hissə: 24
145	Çox çalışən çarıq yırtar	II hissə: 25
146	Sonrəki peşimanlıq fayidə verməz	II hissə: 25
147	Yalnız əldən səs çıxmaz	II hissə: 25
148	Hər atılən daşın dalıncə getməzlər	II hissə: 26
149	Pişik olmədıqı yerdə siçanlar baş qaldırər	II hissə: 26
150	Azı bilmiyən çoxı heç bilməz	II hissə: 27
151	Qurt tükini dəgişər, xasiyyətini dəgişməz	II hissə: 27
152	Qurt dartdığını bilər, udduğunu bilməz	II hissə: 27
153	Kotan nə bilir qayış nə çəkir	II hissə: 27
154	Tərən yerini sar dutmaz	II hissə: 30

155	Atın ölməgi itin bayramıdır	II hissə: 30
156	At olmiyan yerdə eşşək də atdur	II hissə: 30
157	At təpiginə at dözər	II hissə: 30
158	Yegin at özünə qamcı vurdurməz	II hissə: 30
159	Qoyun quzısının əyağın basmaz	II hissə: 33
160	Qoyunu qurdə tapşurdu	II hissə: 33
161	Qoyun olmiyan yerdə keçiyə kərəmağa deyərlər	II hissə: 33
162	Qoyunu qoyun əyaqından asarlər, keçini də keçi əyağından	II hissə: 33
163	Yaxşılıqə yəmanlıq hər kişinin işidür, yəmanlıqə yaxşılıq ər kişinin işidür	II hissə: 33
164	Arxalu köpək qurt basar	II hissə: 33
165	İt ürər, karvan keçər	II hissə: 33
166	Özgə atınə minən tez düşər	II hissə: 34
167	Bəg verən atın dişinə baxmazlər	II hissə: 34
168	Boş torba ilə at dutmazlər	II hissə: 34
169	Dəvəni yaturmasəñ yüklənməz	II hissə: 34
170	Qurt nə bilür ki, qatır bəhadur	II hissə: 34
171	Qonşu iti qonşuyə ürməz	II hissə: 34
172	Qurdə rəhm eyləmək qoyunə zülmüdür	II hissə: 34
173	Köpək köpəgi yeməz	II hissə: 34
174	Keçiyə qurt dəgməsə həccə gedər	II hissə: 34
175	Oğru eylə xəyal eylər aləm oğrudur	II hissə: 35
176	Qurt ilə qoyun, qılıclə oyun bir yerdə olmaz	II hissə: 35
177	Qurtdən çoban olmaz	II hissə: 35
178	Varlıqə tələsdigi yerdə yoxlıqə düşdi	II hissə: 36
179	Artıq təmə'lik baş yarar	II hissə: 36
180	Çox yemək insanı az yeməkdən qoyar	II hissə: 36
181	Əgri əl evə dəgsə çöl olur	II hissə: 37
182	Kişinin hörməti öz əlindədür	II hissə: 37
183	Alim olmaq asandur, adəm olmaq çətindür	II hissə: 37
184	İki it bir əslanə dav gələr	II hissə: 39
185	Camışın xoşablıqı dananı öldürər	II hissə: 39
186	Daruyə girən donız yəbanı özünə qəbul eylər	II hissə: 39
187	Zənn eyləmədigin yerdən tülki çıxar	II hissə: 39
188	Ata oğlı ilə dalaşdı, əbləh onja inandı	II hissə: 41
189	Gəndən gələne döğüş asand gələr	II hissə: 43
190	Allah saxlıyanı qurt yeməz	II hissə: 44
191	İt acındən oğrılıqə gedər	II hissə: 44
192	Camış ilə gəzən dananı qurt yeyər	II hissə: 44

193	Dərə xəlvət, tülki bəg	II hissə: 44
194	Qurdıñ də'vətinə getsəñ köpəgi öziñlə apar	II hissə: 44-45
195	Girmə tülki kölgəsinə, qoy yesün əslan səni	II hissə: 45
196	Zər qədrini zərgər bilər	II hissə: 46
197	Naxırçınıñ köñli naxır çörəgi istər	II hissə: 46
198	Qul xətasız olmaz, ağa ətəsiz	II hissə: 46
199	Yaxşı günə dözmiyəñ yaman günə heç dözməz	II hissə: 46
200	Hər kəs nəyə gülsə başinə gələr	II hissə: 48
201	Bu gün maña isə, səbah sañadur	II hissə: 48
202	Xəncər yarəsi sağalar, dil yarəsi sağalməz	II hissə: 48
203	Dögmə qapımı, döğərlər qapunu	II hissə: 48
204	Yıxılanə təpik vuran çox olur	II hissə: 48
205	Tavuq bir su içər, bir Allahə baxar	II hissə: 49
206	Bugünkü yumurtə səbahkı tavuqdən yaxşıdur	II hissə: 49
207	Ortaqlı tavuqdən yalquz yumurtə yaxşıdur	II hissə: 49
208	Cücəni payızdə sanarlar	II hissə: 49
209	Dedi bir türk: «İyi, canım, tələsmə»	II hissə: 51
210	Əyağ bir-bir qoyarlər nərdibanə	II hissə: 51
211	Añlıyanə bir bəsdür, anlamazə min azdur	II hissə: 51
212	Tər lan yerin sar dutmaz	II hissə: 51
213	Qır satub qəzanc eylədigimiz idi, dəğarcıq də badə getdi	II hissə: 51
214	Ac tavuq yuxusində darı görər	II hissə: 51
215	Xorus olmasə, aya, səbah açılmaz?	II hissə: 51
216	Sərçədən qorxan darı əkməsün	II hissə: 51
217	Ğərib quşın yuvasını Tanrı yapar	II hissə: 51
218	Ət yeyən quş dimdigindən mə'lum olur	II hissə: 58
219	Qaz uçdı, qarğə qondı	II hissə: 58
220	Qəraquş sümügi ölçər, udar	II hissə: 58
221	Qurdıñ səbəbinə quşın də qarnı doyar	II hissə: 58
222	Quş var ətini yeyərlər, quş var ət yedirərlər	II hissə: 58
223	Qayəniñ kölgəsində it yatar, deyər, bəs öz kölgəsi olubdı, şıllaq atar	II hissə: 60-61
224	Köpək qəya kölgəsində yatar, eylə bilər ki, öz kölgəsidür	II hissə: 61
225	Gözlik gözə eylədür, necə damə dirəkdür	II hissə: 62
226	İlanın ağınə də lə'nət, qarasinə də	II hissə: 64
227	Balıqın ölümü sudən çıxmağıdur	II hissə: 64
228	Tısbəğəni ya öldürdin, ya arxası üstə çövürdin	II hissə: 64
229	Çibin qanə uyuşur	II hissə: 64

230	Çibin murdar degil, amma köñül bulandırır	II hissə: 64
231	Səbrnən həlva bişər, ey qora, səndən; Saxlasən ətləs olar tut yəpraqından	II hissə: 66
232	Hər şey öz vəqtində bitər	II hissə: 66
233	Qaidədən çıxan peşiman olar	II hissə: 66
234	Hər nə doğrarsən çanaqına və o də çıxar qaşuqına	II hissə: 68
235	İt hürər, karvan keçər	II hissə: 70
236	Dəğirman bildügin eylər, çaqçaq başını ağrudar	II hissə: 70
237	Yel qəyadən nə aparar	II hissə: 70
238	Ağac səmtinə yıxılar	II hissə: 71
239	Ağacı yemişin ye, qabuqın soyma	II hissə: 71
240	Ayı meşədən küsüb, meşəni xəbəri yox	II hissə: 71
241	Ot köki üstə bitər	II hissə: 71
242	İki qarpuz bir qoltuqə sığmaz	II hissə: 71
243	Tikan əkən gül dərməz	II hissə: 71
244	Xəstəni köñli əmrud istər, əmma əmrud öz vəqtində dəgər	II hissə: 71
245	Gül istiyən, tikanləri də istəmək gərək	II hissə: 71
246	Gül tikansız, səfa cəfasız olmaz	II hissə: 71
247	Hər nə əkərsən, onu biçərsən	II hissə: 71
248	Yoldaş yoldaş ilə tən gərək, tən olməsə gen gərək	II hissə: 76
249	Ağac bar verəndə başını aşağı dutar	II hissə: 80
250	Pas dəmirdən qılıc olmaz	II hissə: 80
251	Meşə çəqqalsız olmaz	II hissə: 80
252	Qızıl-gümişi sərraf bilər	II hissə: 80
253	Dəli dostdən əqilli düşmən yaxşıdur	II hissə: 83
254	Bağdə ərik var idi, səlam-əleyk var idi, bağdən ərik qutardı, səlam-əleyk qutardı	II hissə: 84
255	Yəvaş gedən uzaq gedər	II hissə: 86
256	Axşam isə yat, səbah isə get	II hissə: 87
257	Bu günün işini səbahə qoymə	II hissə: 87
258	Yatanın oyaqdən xəbəri olmaz	II hissə: 87
259	Yaxşı günə dözmİYən yəman günə heç dözməz	II hissə: 87
260	Bala baldən şirindür	II hissə: 91
261	Bala uğurində ata və ana can qoyar	II hissə: 91
262	Ölmə, eşşəgim, ölmə, yaz gələr, yoncə bitər	II hissə: 94
263	Dəliyə hər gün bayramdur	II hissə: 94
264	Gün keçər, ömr tükənər, dəli sevinər ki, bayram gəlir	II hissə: 94
265	Hər fəslin bir meyvəsi olur	II hissə: 94

266	Azı bilmiyən çoxı heç bilməz	II hissə: 99
267	Ağ pul qəra gün için yığılar	II hissə: 99
268	İki yumruq bir başə gücdür	II hissə: 99
269	Ucuzdən bəha zad olmaz	II hissə: 99
270	Pulu az olanın güssəsi də az olar	II hissə: 99
271	Pulun getdiginə baxmə, işin bitdiginə bax	II hissə: 99
272	Dost ilə ye-iç, alış-veriş eyləmə	II hissə: 99-100
273	Əbbasiyi bəgənmiyən beş şahı çıxardar	II hissə: 100
274	Kasıb xərcini bilsə, gündə məxməl geyər	II hissə: 100
275	Tənbəllik azar törəder, işləmək canı safə çıxardər	II hissə: 105
276	Allah tənbəl kimsəni sevməz	II hissə: 105
277	Ordındə yaxşı yer eylliyübsən, əgər bəqqal əmrud versə	II hissə: 110
278	Xəlqiñ ağzını bağlaməq olməz	II hissə: 110
279	Dəgirman bildigin eylər, çaqçaq başın ağrudar	II hissə: 110
280	Gəzən əyağə daş dəgər	II hissə: 110
281	Dəvə ölsə, dərisi eşşəgə yükdür	II hissə: 111
282	Çox söyliyə çox yañələr	II hissə: 113
283	Qarğə, məndə qoz var	II hissə: 113
284	Ağızdən çıxan başə dəgər	II hissə: 115
285	Bal-bal demək ilə ağız dadlu olmaz	II hissə: 115
286	Bal dutan barməq yalar	II hissə: 115
287	Dil adəmi bəyan eylər	II hissə: 115
288	Dəlini zəbt edən başını qurtarar	II hissə: 115
289	Qorxan gözə çöp düşər	II hissə: 115
290	Kar könlindəkin anlar	II hissə: 115
291	Kəsilsin iki əl ki, bir başı saxlamıyə	II hissə: 115
292	Kor ya buradə, ya Bəğdaddə	II hissə: 115
293	Korın istəduği nədür: iki göz	II hissə: 115
294	Lalın dilini anası bilər	II hissə: 115
295	Hər səqqaldən bir tük çəksən, kosə də səqqallu olar	II hissə: 115
296	Bala baldən şirindür	II hissə: 117
297	Ata olmıyan ata qədrin bilməz	II hissə: 117
298	Əgrini tox görmədim, doğrunı ac	II hissə: 120
299	Başa bəndən olur, hər nə olursə	II hissə: 120
300	Yaşın odinə quru də yandı	II hissə: 120
301	Adəm adəmə gərəkdür	II hissə: 121
302	Tısbəğəyə xaləsi, hər kəsə öz balası	II hissə: 121
303	Düşmən səni daş ilə, sən düşməni aş ilə	II hissə: 121
304	Eybsiz dost axtaran dostsız qalar	II hissə: 121

305	Qonşunu iki inəklü istə ki, öziñ də bir inəklü olasən	II hissə: 121
306	Qonşuyə ümmid olan şamsız yatar	II hissə: 121
307	Miñ dost az, bir düşmən çox	II hissə: 121
308	Söz qılıc yarasındən pis kar eylər	II hissə: 125
309	Adıñ nədür? - Rəşid! Bir de, miñ eşit!	II hissə: 126
310	Heyvan ölər səməri qalır, insan ölər əsəri qalır	II hissə: 126
311	Azacıq aşım, ağrımaz başım	II hissə: 132
312	Öz doşabıña qənaət eyləmək özgəniñ balındən yaxşıdır	II hissə: 132
313	Adəmiñ başınə nə gəlsə, dilindən gələr	II hissə: 132
314	Adəm oldur ki, iqrarındən dönmiyə	II hissə: 132-133
315	İki canbaz bir ipdə oynaməz	II hissə: 133
316	İki keçi bir gəmini baturar	II hissə: 133
317	Başdə oturan bəg olmaz	II hissə: 133
318	Yaxşılıq bilmiyən adəm adəm yerinə sayılməz	II hissə: 133
319	Əl əli yuyır, əl də yüzi	II hissə: 138
320	Tək əldən səs çıxmaz	II hissə: 138
321	Xəta bəndən, əta səndən	II hissə: 138
322	Zəhmətsiz bal yeməzlər	II hissə: 138
323	Hər işiñ sonı	II hissə: 138
324	Hər işiñi bab eylə, görəni desün habelə	II hissə: 138
325	Əmanətə xəyanət olməz	II hissə: 143
326	İstiyəniñ bir yüzi qəra, vermiyəniñ iki yüzi qəra	II hissə: 145
327	İki güləşəniñ biri yıxılar	II hissə: 145
328	Oğrudən qalanı də falçı aparar	II hissə: 145
329	Bacaranə baş qurban	II hissə: 145
330	Çox yaşıyan çox bilməz, çox gəzən çox bilər	II hissə: 145
331	Qorx o adəmdən ki, qorxməz Allahdən	II hissə: 145
332	Kişiñiñ hörməti öz əlindədür	II hissə: 145
333	Kənd kovxasız olmaz	II hissə: 145
334	Hər adəm öz eybini bilməz	II hissə: 145
335	Hər bəharıñ bir payızı olar	II hissə: 147
336	Hər nə əkərsən, onı biçərsən	II hissə: 153
337	Dögmə qapımı, döğərlər qapunu	II hissə: 153
338	Özgəyə quyı qazmə, öziñ düşərsən	II hissə: 153
339	Atı atıñ yanındə bağlarsən, ya halını götürər, ya xasiyyətini	II hissə: 154
340	Yoldən çıxmaq eyb degil, yolə gəlməmək eybdür	II hissə: 159
341	Tünd gedən yoldə qalar	II hissə: 159
342	Dağ dağə qavuşmaz, insan insanə qavuşar	II hissə: 159-160

343	Qum gögərəndə, keçi ağacə çıxandə	II hissə: 160
344	Yeli dutmaq olmaz	II hissə: 160
345	Yeməğin qulı, işləməğin xəstəsi	II hissə: 160
346	Səbr eyliyənləri Tanrı dost dutar	II hissə: 161
347	Yəman günün ömri az olar	II hissə: 161
348	Səbr cənnət açarıdır	II hissə: 161
349	Abırsızdən abruñı saxlə	II hissə: 167
350	Adəm var ki, adəmlərin nəqşidür, adəm var ki, heyvan ondən yaxşıdır	II hissə: 167
351	Özgə gözində qıl seçər, öz gözində tir görməz	II hissə: 167
352	Özgəyə quyu qazan özi düşər	II hissə: 167
353	Əgri otur, düz danış	II hissə: 167
354	Allahı çağırən məhrum qalmaz	II hissə: 167
355	Hesabiyə dağlar əkilər	II hissə: 167
356	Həqq doğruyə yardur	II hissə: 167
357	Həyası olmyanın imanı də olmaz	II hissə: 167
358	Doğru dostlıq gərəzsiz olur	II hissə: 167
359	Dildən gələn əldən gəlsə, hər fəqir padşah olar	II hissə: 167
360	Fəqirlərə verənə Allah verər	II hissə: 167
361	Malımız yoxsə, irzimiz olsun	II hissə: 167-168
362	Yaxşılıq eylə, dəryayə at, balıq bilməsə, Xalıq bilər	II hissə: 168
363	Yüz gün sel oya bilməz bir gün dərd oyan yeri	II hissə: 168

«Vətən dili»ndə tapmacalar			
1	Qara toyuq qarnı yarıq	Buxarı	I hissə: 14
2	Gög öküz getdi gəlmədi, qızıl öküz yatdı durmadı	Tüstü, od	I hissə: 15
3	Bizdə bir kişi var, ikicə dişi var	Qayçı	I hissə: 19
4	Bizdə bir kişi var, üç dişi var	Sacəyağ	I hissə: 19
5	Bizdə bir kişi var, xorxor yatışı var	Pişik	I hissə: 19
6	Bazarda tapulmaz, tərəzudə çəkilməz, baldən şirin, yemək olmaz	Yuxu	I hissə: 35
7	Alacə qarğə, qapuları yorğa	Qarışqa	I hissə: 38
8	Gögdə gedər gümür-gümür, yerə düşər həlqə dəmür	Qoz	I hissə: 53
9	Dam üstə dana dingildər	Dolu	I hissə: 53
10	Püstədi ha, püstədi, şəhri-şə'ban üstədi, yemişlərdə necə yemişdür, çəgirdəki üstədi	Çiyələk	I hissə: 53
11	O yanı qayə, bu yanı qayə, içində sarı mayə	Yumurta	I hissə: 54
12	Bir bardaqdə iki su	Yumurta	I hissə: 54
13	Bu quş necə quşdur, qənadı firlanquşdur, ot otlar qoyun kimi, su içməz, necə quşdur	Baramaqurtı	I hissə: 55
14	Biz biz idik, yüz qız idik, bizi üzdilər ipə düzdilər	Muncuq	I hissə: 56
15	Cərgə-cərgə sögütlər, qolı bağlı igitlər	Dəyə, alaçıq	I hissə: 57
16	Culfa toxur nazik bezi, heç kəs onı geyə bilməz	Hörümçək toru	I hissə: 57
17	Anadan oldım ağsaqqal, bir az böyüyüb oldım qırmızısaqqal, qocalandə oldım qarasaqqal	Günəbaxan	I hissə: 57
18	Uzaqdən baxdım qara-qura, yaxınə getdim həzar parə, ağzımə saldım qənd-şəkər, yoldaşı ətəgimdən çəkər	Böyürtkən	I hissə: 57
19	Ətindən kəbab olmaz, qanından kasə dolar	Nar	I hissə: 60
20	Ağac başındə sarı yumaq	Heyva	I hissə: 60
21	Ağac başındə darı quyusu	Əncir	I hissə: 60
22	Ağac başındə unlu dağarcıq	İgdə	I hissə: 60
23	Üçi bizə yağıdır, Üçi cənnət bağıdır. Üçi yığar götürər, Üçi durub dağıdır.	Qış, yaz, yay, payız	I hissə: 64
24	Ağ yerə tüxm səpərlər. Əkən biçər, ək-miyən biçməz	Xətt	II hissə: 5
25	Başın kəsərsən, danışar	Qələm	II hissə: 6

26	Budur, gəlir adəmlə, yayluqı də badamlə, nə dili var, nə ağzı, söyliyür adəmlə	Məktub	II hissə: 6
27	Qat ipək, qatdanmış ipək, çil ipək, çillənmiş ipək	Kitab	II hissə: 6
28	Hənd oldı, dəgirmanə dən doldı, yüz beş təxtə bir mismarə bənd oldı	Kitab	II hissə: 6
29	Yerə vurdım qırılmadı, daşə vurdım qırılmadı, suyə saldım qırıldı	Kağız	II hissə: 6
30	Altındə qazan qaynar, üstə ocaq yanar	Qəlyan	II hissə: 11
31	O yanı çəpər, bu yanı çəpər, içində atlu çəpar	Nehrə	II hissə: 11
32	Özi bir qarınc, səqqalı iki qarınc	Sirkə	II hissə: 11
33	Uzun qız oba gəzər	Oxloy	II hissə: 11
34	Bir balacə boyı var, dam dolusu toyı var	Çırağ	II hissə: 11
35	Bir öküzim var, quyruqlamasəñ, damə girməz	Qaşığı	II hissə: 11
36	Bizdə bir kişi var, üç dişi var	Sacəyağ	II hissə: 11
37	Bir öküzim var, hər yetən çullar	Sac	II hissə: 11
38	Səhərdən durar, dalımə minər	Sənəg	II hissə: 11
39	Qaraquş yağını yalar	Çırağ	II hissə: 11
40	Ay gedər, il gedər, gecə-gündüz yol gedər	Su	II hissə: 17
41	Sarıcə kişi yer dəlir	Damcı	II hissə: 17
42	Aləmi bəzər, özi lüt gəzər	İgnə	II hissə: 22
43	Bir tirim var, yonduqcə yoğunuyur, kəsdikcə uzanır	Quyı	II hissə: 28
44	Bizlərdə bir kişi var, iki dişi var	Qayçı	II hissə: 28
45	Bizim evdə dörd gəlin var, dördü də bir boydədür	Otağın küncələri	II hissə: 28
46	Bu yanı daş, o yanı daş, içində qırx-əlli baş	Ev, ya həmmam	II hissə: 28
47	Dağdən gəlir dağ kimi, qolları budaq kimi, su içəndə bağırar dağlardə ulaq kimi	Ərabə	II hissə: 28
48	Altı hovuz içərlər, üstü zəmi biçərlər	Qoyun	II hissə: 34
49	Getdim gördüm bir dərədə yeddi təpə, hər təpədə yeddi dəlmək, hər dəlməkdə yeddi tülki, hər tülkinin yeddi balası	2401	II hissə: 39
50	Gecə gəzər leylxan, gündüz gəzər leylxan, göy otların başındə dügmə düzər leylxan	Qoyun	II hissə: 45
51	Altı qoyun, üstü keçi, başı fındıq, quyruqı qayçı	Qırlanqıç	II hissə: 51
52	Bir bardağdə iki su	Yumurta	II hissə: 51
53	Dört yanı qaya, içində sarı mayə	Yumurta	II hissə: 51

54	Gögdən gedən yüz qaz, nə deyərsən, yalnız qaz? Bizə bizcən də gərək, bizim yarımızcən də gərək, dörtdənbirimizcən də gərək, sən də bizim içimizdə, ondə olaq yüz qaz	Otuz altı	II hissə: 58
55	Bu quş necə quşdur, qənadları fırlanquşdur, ot otlar qoyun kimi, su içməz, necə quşdur	Barama qurtı	II hissə: 64
56	Aşırıq eldən yuxarı, şənə teldən yuxarı, aşırıq bir şey görüb, dizi beldən yuxarı	Qarıncə	II hissə: 64
57	Yol üstə qaynar qazan	Qarıncə	II hissə: 64
58	Ağac başındə unlu dağarcıq	İgdə	II hissə: 71
59	Ağac başındə darı quyusu	Əncir	II hissə: 71
60	Ağac başındə sarı yumaq	Heyva	II hissə: 71
61	Bir quşım var alacə, getdi qondı ağacə, bir yuva tikdi, nə qapusu var, nə bacası	Qabaq	II hissə: 71
62	Çatı su içər, dana köpər	Qarpuz	II hissə: 71
63	Yer altındə qızıl qəmçi	Boyağ	II hissə: 71
64	Bir damım var, tək dirəklü	Göbələk	II hissə: 80
65	Suyə girər lillənər, sudən çıxar dillənər	Buxov (zınqırov)	II hissə: 80
66	Quyruqı ilə su içər, dimdigi ilə balalar	Taxıl	II hissə: 80
67	Ağamın bir donı var qatdameq olməz, içi dolı əşrəfidür sanamaq olmaz	Göy	II hissə: 87
68	Bir təbaq alma, səbahə qalmə	İlduz	II hissə: 87
69	Otuzında ölər, on dörtdə kəmalə yetər	Ay	II hissə: 94
70	Üçü bizə yağıdır, üçü cənnət bağıdır, üçü yağar götürər, üçü durub dağıdır	Qış, yaz, yay, payız	II hissə: 95
71	Sarıdır, zə'fəran degil, yazıdır, Qur'an degil	Əşrəfi	II hissə: 100
72	Ətindən kəbab olmaz, qanından kasə dolar	Nar	II hissə: 110
73	Bir damım var içi dolu adəm ilə, qapusu yox	Qarpuz	II hissə: 110
74	Bir quşım var iki qənadlı, ha uçar, yerində qalar	Qapı	II hissə: 110
75	Suyə girdi dağıldı, sudən çıxdı yığıldı	At quyruğı	II hissə: 110
76	Kök atar, yapraq çıxartməz, o nə ağacdur	Göbələk	II hissə: 110
77	İki qərdaş var, biri yolın bu tayındə oturır, biri o tayındə, nə bu onu görür, nə o bunu	Gözlər	II hissə: 115
78	Otuz iki quşın bir sərkerdəsi var	Diş, dil	II hissə: 115
79	Dam dolusu ağ yarmaçə	Diş	II hissə: 115
80	Dəryadə bir gül bitüb, adı yox, şirinlikdən yemək olmaz, dadı yox	Övlad	II hissə: 121

81	Bir qutım var firəngi, özi açılar, özi yumu- lar, heç kəs bilməz onun fəndini	Fikr	II hissə: 138
82	Atdım atanə, dəgdi kotanə, dəryadə balıqə, düzdə ceyranə	İldırım	II hissə: 160
83	Dam üstə danə dingildər	Dolu	II hissə: 160
84	Gögdən düşdi, yerə yapuşdı	Yağış	II hissə: 160
85	Həmli qaşların tuşdur, hər zəman baxsə, qışdur, səksən əyağ, qırx buynuz, bu nə dövlətlü quşdur	Kotan	II hissə: 168

«Vətən dili»ndə yanılmaclar

1	A qılquyruq qırqavul! Gəl bu gölə gir, qılquyruq qırqa- vul!	I hissə: 60
2	Bazardə nə ucuz? Mis ucuz, küncüd ucuz, duz ucuz.	II hissə: 17
3	Bu mis nə pis mis imiş, bu mis Kaşan misiymiş.	II hissə: 80
4	Ay qılquyruq qırqavul! Gəl bu gölə gir, qılquyruq qırqa- vul!	II hissə: 110

«Vətən dili»ndə pul vahidləri

İmperyal	11,61 q çəkisi olan 1755–1897-ci illərdə 10 rubl dəyərində, 1897–1917-ci illərdə 15 rubl dəyərində rus qızıl pulu, imperial
Polimperyal	yarımimperial, imperialın dəyərini yarısını təşkil edən sikkə (<i>imperial 11,61 q çəkisi olan 1755–1897-ci illərdə 10 rubl dəyə- rində, 1897–1917-ci illərdə 15 rubl dəyərində rus qızıl puludur</i>)
Əşrəfi	beş manatlıq qızıl pul, əşrəfi
Mənat	100 qəpiyə bərabər pul vahidi, manat
Əbbasi	iyirmiçəpiklik (<i>dördşahlıq</i>) ağ pul, İranda şah Abbas döv- ründə buraxılmış sikkə (<i>gümüş pul</i>), abbası
Şahı	beşçəpiklik qara pul, şahı
Qəpik	manatın yüzdə biri, çəpik
Quruş	Osmanlı zamanında buraxılmış pul vahidi, lirənin yüzdə biri, çəpik, quruş

«Vətən dili»ndə çəki vahidləri		
Xəlvar	25 pud, xalvar	409,50 kq
Tağar	5 pud, tağar	81,90 kq
Çuval	Böyük kisə, xaral, çuval	60-70 kq
Put	40 girvənkə, pud	16,380 kq
Batman	20 girvənkə, yarımput, batman	8,1182 kq
Girvənkə	96 misqal, girvənkə, funt	0,40591 kq (405,910 q)
İstil	50 misqal, istil	0,211411458 kq (211,411 q)
Lut	3 misqal, lut	0,01268468748 kq (12,684 q)
Misqal	24 noxud, misqal	0,00422822916 kq (4,228 q)
Dang	6 noxud, misqalın dördüdə biri	0,00105705726 kq (1,057 q)
Noxud	Noxud	0,00017617621 kq (0,176 q)

«Vətən dili»ndə uzunluq vahidləri		
Mil	Mil	7420 m (<i>dəniz – 1852,2 m</i>)
Ağac	Ağac	7000 m
Versta, yaxud çağırım	500 sajin, yaxud 1500 arşın; verst, çağırım	1066,8 m
Sajın	3 arşın, sajin	2,1336 m
Arşın	Arşın	0,7112 m (<i>71,12 sm</i>)
Çərək	Çərək	0,1775 m (<i>17,75 sm</i>)
Gireh	Gireh	0,065 m (<i>6,5 sm</i>)

«Vətən dili»ndə günün hissələrinin adları	
Səhər	Günün ilk saatları, səhər açıldığı vaxt, səhər
Günorta	Günəşin çıxması ilə batması arasında orta, üfüqdə ən yüksək nöqtədə olduğu vaxt, günorta
İkindi	Günün günorta ilə axşam arasındakı, günbatana yaxın hissəsi, ikindi
Axşam	Günün axırından gecənin başlanmasına qədər olan vaxt, axşam
Yarıgecə	Günəşin batması ilə çıxması arasında orta vaxt, gecənin yarısı
Gecə	Sutkanın qaranlıq hissəsi, gecə

«Vətən dili»ndə həftənin günlərinin adları	
Bazar ertəsi	Müsəlman təqvimi ilə həftənin üçüncü, hal-hazırda birinci günü, düşənbə, bazar ertəsi günü
Sal, tək, xas günü	Müsəlman təqvimi ilə həftənin dördüncü, hal-hazırda ikinci günü, tək günü, xas günü, seşənbə, çərşənbə axşamı günü
Çəharşənbə	Müsəlman təqvimi ilə həftənin beşinci, hal-hazırda üçüncü günü, çərşənbə günü
Pəncşənbə	Müsəlman təqvimi ilə həftənin altıncı, hal-hazırda dördüncü günü, pəncşənbə, cümə axşamı günü
Cüm'ə	Müsəlman təqvimi ilə həftənin yeddinci, hal-hazırda beşinci günü, cümə günü
Şənbə	Müsəlman təqvimi ilə həftənin birinci, hal-hazırda altıncı günü, şənbə günü
Bazar, yekşənbə	Müsəlman təqvimi ilə həftənin ikinci, hal-hazırda yeddinci günü, yekşənbə, bazar günü

«Vətən dili»ndə ayların adları	
Məhərrəm	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində birinci ayın adı, məhərrəm ayı
Səfər	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində ikinci ayın adı, səfər ayı
Rəbiüləvvəl	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində üçüncü ayın adı, rəbiüləvvəl ayı
Rəbiülaxir, rəbi-düvvüm	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində dördüncü ayın adı, rəbiülaxir ayı
Cəmədiyələvvəl, cəmədi-əzəl	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində beşinci ayın adı, cəmədiyələvvəl ayı
Cəmədiyələxir, cəmədi-düvvüm	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində altıncı ayın adı, cəmədiyələxir ayı
Rəcəb	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində yeddinci ayın adı, rəcəb ayı
Şə'ban	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində səkkizinci ayın adı, şəban ayı
Rəməzan	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində doqquzuncu ayın adı, ramazan ayı
Şəvval	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində onuncu ayın adı, şəvval ayı
Zilqə'də	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində on birinci ayın adı, zilqədə ayı
Zilhiccə	Ərəb (<i>müsalman</i>) qəməri təqvimində on ikinci ayın adı, zilhiccə ayı

«Vətən dili»ndə bayram və matəm günlərinin adları	
Eydi-Fitr	Ramazan ayının qurtarması münasibətilə edilən bayram, Orucluq bayramı
Eydi-Novruz	Baharın gəlməsi münasibətilə gecə və gündüzün bərabərləşdiyi gün edilən bayram, Novruz bayramı
Eydi-Əzha, Qurban bayramı	Zilhiccə ayının onuncu günü qeyd olunan bayram, Qurban bayramı
Mövludi-Nəbi (s)	Məhəmməd peyğəmbərin (s) doğum günü münasibətilə qeyd olunan bayram, Mövlud
Aşura günü	Məhərrəm ayının onuncu günü, İmam Hüseyin (ə) şəhid edildiyi gün, Aşura

«Vətən dili»ndə əlifba cədvəlinə əsasən hərflərin adları və sıralanması

1	Əlif	ا	12	Rey	ر	23	Fey	ف
2	Bey	ب	13	Zey	ز	24	Qaf	ق
3	Pey	پ	14	Jey	ژ	25	Kaf	ك
4	Tey	ت	15	Sin	س	26	Gaf	گ
5	Sey	ث	16	Şin	ش	27	Nuni-səğir	ث
6	Cim	ج	17	Sad	ص	28	Lam	ل
7	Çim	چ	18	Zad	ض	29	Mim	م
8	Hey	ح	19	Təy	ط	30	Nun	ن
9	Xey	خ	20	Zəy	ظ	31	Hayi-həvvöz	ه
10	Dal	د	21	Eyn	ع	32	Vav	و
11	Zal	ذ	22	Ğeyn	غ	33	Yey	ی

«Vətən dili»ndə məktəb ləvazimatı adları	
Daşəxtə	Üzərində yazı yazmaq üçün kiçik yazı taxtası
Dəftər	Dəftər
Dəvat	Mürəkkəbqabı
Ğrifel	Daşqələm, qrifel
Həgbə	Çiyindən aşırılan kiçik xurcun, heybə
Kitab	Kitab
Qarandaş	Karandaş
Qədzən	Qələm yonmaq üçün xüsusi bıçaq
Qələm	Qələm
Qələmdan	Qələmqabı
Qələm bıçaqı	Qələmtəmizləyən bıçaq, perotəmizləyən
Qələmtaraş	Qələm çərtmək üçün bıçaq
Lövə, məktəb təxtəsi	Lövə
Mürəkkəbdan	Mürəkkəbqabı
Pərgar	Pərgar
Səttarə	Xətkeş

«Vətən dili»ndə oyun-oyuncaqların adları	
Alməndə	Nəyisə sahibindən alıb bir-birlərinə «Al, məndə» deyə-deyə ötürən uşaq oyun növü, alməndə
Aşırıq	Aşırıq-aşırıq oyununda işlədilən qoyunların diz qapağından çıxarılmış oynaq sümüyü, aşırıq
Çilik-ağac, çiling-ağac	Bir ucu yonulmuş budaq qırığı (<i>çilik, çiling</i>) ilə oynanılan uşaq oyun növü, çiling-ağac
Mazı	Mazı-mazı oyununda işlədilən kürəcik, mazı
Papaqaldıqaç	Papağı sahibindən qoparıb qaçaraq bir-birinə ötürən uşaq oyun növü, papaqaldıqaç
Püştək	Bellərini əyib bir-birinin dalından atılmaqla oynanılan uşaq oyun növü, atlanbac
Top	Top

«Vətən dili»ndə qabların adları	
Aftabə	Lüləkli və qulplu su qabı, lüləyin, aftafa
Bardağ, bardaq	Su və ya başqa mayelər tökmək, yaxud içində piti bişirmək üçün saxsıdan, çindən qayrılmış qulplu və ya qulpsuz darboğaz qab, bardaq
Bərni	İçində piti bişirmək və s. üçün istifadə edilən saxsı qab, bərni
Boşqab	İçinə xörək və s. tökmək üçün çinidən, saxsıdan qayrılmış qab, nimçə, boşqab
Çaydan	Çay dəmləmək və ya su qaynatmaq üçün dəstəsi və lüləyi olan qab, çaynik, çaydan
Fincan	Çay, qəhvə, su və s. içmək üçün kiçik dairəvi, əsasən dəstəli, saxsı və ya çini qab, fincan
Ələk	Unun kəpək və qeyri zibillərini təmizləmək üçün soğanaqa keçirilmiş sıx tor, ələk
Kasə, kasa	Ağzıgen çini qab, kasa
Küp	Gildən bişirilən iri saxsı qab, küp
Küpə	Gildən bişirilən müxtəlif ölçülü saxsı qab, küpə
Qabçaq	Çiçək qönçə ikən altına qoyulan xüsusi qab
Qazan	İçində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qab, qazan
Qazancə	Balaca, yüngül qazan, qazança
Qəhvədan	Qəhvə bişirmək və ya su qaynatmaq üçün olan qab, qəhvədan
Lüləyin	Misdən, saxsıdan düzəldilən xüsusi biçimli lüləkli və qulplu su qabı, lüləyin
Məcməi	Yastı iri qab, iri sini, məcməyi
Nehrə	Yağ çıxartmaq üçün içində qatıq çalxalanan saxsıdan və ya ağacdan hazırlanmış uzunsov qab, nehrə
Nimçə	Balaca mis sini qab, nimçə
Sac	Üzərində lavaş, yuxa, bozlamac, qutab və s., içində ət qovurması (saciçi) və s. bişirmək üçün ortası qalxıq, dairəşəkilli çuqun və ya dəmir lövhə, sac
Satıl	Su, süd və s. tökmək üçün armudu formada ağzıgen iri mis qab, satıl
Səməvar	İçi kömürlə doldurulan odluğu olan çay üçün su qaynadılan metal cihaz, samovar
Sənəg	Su daşımaq üçün misdən və ya gildən düzəldilmiş qulplu, qarınlı, darboğaz qab, səhəng
Sərnici	Misdən, saxsıdan düzəldilmiş ağzıgen bir və ya iki dəstəli qab, sərnici

Sini	Misdən, bürüncdən düzəldilmiş böyük dəyirmi dayaz qab, sini
Taba	İçində ət və s. qızartmaq üçün kənarları yastı dairəvi metal qab, tava
Təbəq, təbaq	Düyü, buğda və s. hövsərləmək, yaxud şey qoymaq və ya başqa məqsədlər üçün enli taxtadan oyulmuş ağacdan hazırlanan dayaz, girdə, ya uzunsov qab, tabaq
Təknə	Xəmir yoğurmaq üçün işlədilən dərin tabaq, təknə

«Vətən dili»ndə məişət əşyalarının adları	
Cacım	Arasına yorğan-döşək və s. yığmaq döşəməyə salmaq, ya da xalça kimi divardan asmaq üçün müxtəlif rəngli iplərdən toxunan zolaqlı, yaxud naxışlı döşənəcək, cecim, cicim
Daraq	Saçı darayıb düqzəltmək üçün dişli alət, daraq
Gəbə	Böyük xalça, iri xalı, gəbə
Güzgi	Surəti əks etdirən şüşə, lövhə, güzgü
Keçə	Yunu döyüb basmaqla hazırlanan sıx qalın material, keçə
Kilim	Yun və ya pambıqdan toxunan zolaqlı, xovsuz palaz növü, kilim
Kürsi	Yanları və söykənəcəyi olmayan stul, kətil, kürsü; qızınmaq üçün altına manqalda və ya çalada od qoyulub, üstünə iri yorğan salınan iri, yastı stol, kürsü
Qalı	Böyük xalça, xalı
Qalıçə	Divara vurmaq və ya döşəməyə salmaq üçün müxtəlif rəngli yun və ya iplik saplardan toxunmuş naxışlı döşənəcək, xalça
Qaşıq	Duru, qatı və ya dənə halında olan xörəyi qabdan götürüb yemək üçün alət, qaşığıq
Qıfıl	Açarla bağlanıb açılan alət, kilid, qıfıl
Mücri	Balaca sandıqça, mücrü
Pəlas	Yundan və ya pambıqdan toxunan enli, uzun, xovsuz xalça növü, palaz
Pərdə	Qapı, pəncərə və s.-dən asılan örtü və ya bir yeri iki hissəyə ayırmaq üçün asılan iri parça, pərdə
Səndəl	Dal söykənəcəyi olan qoltuqlu stul, səndəl
Sənduq	İçərisinə paltar və s. qoymaq, üstünə yorğan-döşək yığmaq üçün üzəri dəmirle işlənmiş, açarla açılıb-bağlanan qapaqlı iri uzunsov taxta qutu, sandıq
Sənduqçə	Kiçik sandıq, sandıqça
Yaxdan	Üzünə dəri çəkilən ağac qutu, sandıqça, mücrü, yaxdan

«Vətən dili»ndə alətlərin adları	
Baltə	Odun doğramaq, ağac kəsmək və s. üçün işlədilən saplı, enli və iti ağızlı dəmir alət, balta
Bel	Ayaqla basmaq üçün çıxıntısı olan uzunsaplı qazma aləti, bel
Biz	Ucu çox sivri, batan şey; deşmək üçün metaldan qayırilan ucu şiş alət, biz
Buşqu (buşqı, mişar)	Ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alət, mişar, bıçqı
Çəküc	Mıx, mismar və s. vurmaq üçün alət, toxmaq, çəkic
Çin	Taxıl, ot və s. biçmək üçün qısadəstəli, yarım dairəvi, kəsici alət, orağ
Dəhrə	Ağac budamaq, yaxud çox qalın olmayan ağacları kəsmək üçün burnu əyri alət, dəhrə
Dəryaz	Ot çalmaq üçün uzunsaplı, dişsiz orağa oxşayan alət, kərənti, dəryaz
Xış	Yer şumlamaq üçün alət, xış
İgnə	Tikiş tikmək üçün bir ucu sivri, digər ucu isə sap keçirilmək üçün deşikli metal milcik, iynə
İsgənə	Dayaz oyuqlar açmaq, kəsmək, yonmaq və təmizləmək üçün yastı polad alət, iskənə
Kərənti	Ot çalmaq üçün uzunsaplı, dişsiz orağa oxşayan alət, dəryaz, kərənti
Kərki	Aşağı çevrilmiş enli tiyəsi olan uzunsaplı yonucu (kəsici) alət, kərki
Kotan	Yer şumlamaq üçün alət, kotan
Küling	Daş çıxarma və torpaq qazıma işlərində istifadə edilən alət, küling
Kürək	Torpaq, peyin və s. atmaq üçün uzun dəstəkli ağac alət, kürək
Qayçı	Ortadan qadaqla bir-birinə çarpaz bənd edilmiş iki hissədən ibarət kəsici alət, qayçı
Ling	Ağır şeyi qaldırmaq, bərk yeri qazımaq və başqa məqsədlər üçün istifadə edilən dəmir alət, ling
Mala	Şumlanmış torpağın kəsəklərini əzmək və hamarlamaq üçün kənd təsərrüfatı aləti, mala
Maşa	Od və b. qızgın şeyləri götürmək üçün metal alət, maşa
Nəştər, neştər	Yaranı, çibanı və s. yarmaq, deşmək üçün iki ağızlı, iti uclu cərrah bıçağı; arı və s. həşəratın iynəsi, neştər
Pıçaq, bıçaq	Kəsmək üçün alət, bıçaq

Üskük	Tikiş tikərkən iynə batmamaq üçün barmağa keçirilən qalpaqcıq, oymaq, üskük
Vəl	Alt tərəfindəki oyuqlara balaca daşlar keçirilmiş, yaxud yan-yana dəmir dişləri olan ağacdən, taxtadan düzəldilmiş ibtidai xırman aləti, vəl
Yaba	Ot, saman və başqa bu kimi şeyləri toplayıb atmaq, qaldırmaq, habelə başqa işlər üçün uzun sapı, iki, yaxud daha da artıq dişi olan kənd təsərrüfatı aləti, yaba
Zindan	Üzərində metal döymək üçün dəmirçi aləti, zindan

«Vətən dili»ndə qoşqu vasitələrinin adları	
Cilov	Qoşqu vasitəsinin ağızlığa (kəmərə) bənd edilmiş və atı idarə etməyə xidmət edən hissəsi, cilov
Əyər içi	Üstündə oturmaq üçün qayışlarla atın belinə bağlanan oturaçağın içi, yəhər içi
Qacari	Atın belinə qoyulan naxışlı, ornamentli palaz, qacari
Qaltaq	Yəhərin ağacdən olan hissəsi, arabaya qoşulan heyvanın belinə qoyulan qoşqu aləti, qaltaq
Qəmçi	Heyvanları vurmaq, yaxud onları qorxudub yeritmək üçün bir ağacın ucuna bağlanmış ip, dəri və s., qamçı
Quşqun	Atın belində yəhərin qabaq tərəfə sürüşməməsi üçün onun quyruğu altından keçirilən qayış, quşqun
Quyruqaltı	İş heyvanlarının quyruqlarının altından keçirilən örkən və onun qalın dəridən və ya keçədən tikilmiş quyruq altından keçirilən orta hissəsi, paldüm, quyruqaltı
Noxtə	Minik heyvanlarının başına salınan kəndir, qayış və s., noxta
Palan	Minik üçün istifadə edilən heyvanların belinə qoyulan içi saman və ya küləşlə dolu primitiv yəhər, palan
Sinəbənd	Yəhəri saxlamaq üçün atın boynundan döşünə doğru çəkilən qayış, sinəbənd
Tabgir	Atın yəhərinin dal tərəfə sürüşməməsi və yanlara əyilməməsi üçün döşünün altından keçirilən qayış, tapgir
Təkaltı	Təhərin altından atın belinə qoyulan, üstü dəri, qalın astarlı yumşaq keçə parçası, təkaltı
Üzəngi	Süvarinin ayağını dirəməsi üçün yəhərin iki tərəfindən asılı altı düz dəmir halqalardan hər biri, üzəngi
Yanlıq	Minik heyvanlarının yanlarına qoyulan əlavə, yanlıq
Yügən	Atın başına keçirilən kəmər və cilovdan ibarət qoşqu vasitəsi, yüyən

«Vətən dili»ndə müxtəlif tikililərin adları	
Bürc	Şəhər hasarının üzərində müşahidə və müdafiə qülləsi, qala çıxıntısı, bürc
Dam	Ev, bina, tikili, dam
Dəgirman	Dəni üyüdüüb una və ya yarmaya çevirmək üçün müxtəlif qurğuları olan karxana, dəyirman
Dükkan	Mal satmaq üçün kiçik bina, dükan
Ev	Yaşayış binası, tikili, ev
Həmmam	Çimmək üçün xüsusi bina, hamam
İskələ	Gəmilərin yanaşması üçün körpü (<i>liman</i>), iskələ
Karxanə	Fabrik, zavod, emalətxana
Kəlisə	Xristian ibadətگاهی, kilsə
Körpi	Çay, dəmir yolu və s. üzərindən keçmək üçün tikili, keçid, körpü
Qazma	Yeraltı daxma, yerin altında qazılmış müvəqqəti ya daimi ibtidai ev, yaşayış yeri
Qəl'ə	Möhkəm müdafiə tikilisi, qala (<i>istehkam</i>)
Məscid	Müsəlmanların ibadət evi, məscid
Minarə	Azan vermək üçün məscidlərin yanında və ya üstündə tikilən qüllə, minarə
Vaqzal	Sərnişinlərə xidmət etmək üçün dəmiryol stansiyasında xüsusi bina, vağzal

«Vətən dili»ndə bina hissələrinin adları	
Buxarı	Divar içində hörülmüş ocaq, buxarı
Bünövrə	Özül, təməl, bünövrə
Çardaq	Evin və b. tikilinin damında üstü örtülü sahə, taxtapuş, çardaq
Dam	Binanın örtüyü, dam
Divar	Binaların üstünü saxlamaq və daxilini bölmələrə ayırmaq üçün müxtəlif tikinti materiallarından çəkilən sədd, divar
Gümbəd	Yarımdairə şəklində dam, qübbə, günbəz, gümbəd
Qapı	Girib-çıxmaq üçün evin, yaxud barının və s.-nin divarında açıq yer, deşik, habelə bu deşiyi qapamaq üçün taxtadan və s.-dən düzəldilən qurğu, qapı
Pəncərə	İşıq və hava gəlmək üçün ev və s.-nin divarında açılan deşik və həmin deşiyi qapayan şüşəli çərçivə
Pilləkən	Çıxmaq və düşmək üçün pillələrdən düzəldilmiş qurğu, pilləkən
Sütun	Tikililərdə daşdan və s.-dən düzəldilən hündür dirək, sütun
Taq	Bəzi binaların yarımdairə şəklində olan damı, qübbə, günbəd, böyük qapıların, adətən, qövs şəklində olan üst hissəsi, tağ
Taqçə, taxçə	Şey qoymaq üçün divarda açılan oyuq, taxça
Təxtəpuş	Evin və b. tikilinin damında üstü örtülü sahə, çardaq, taxtapuş

«Vətən dili»ndə yemək növlərinin adları	
Bozartma	Yağlı ətədən bişirilən sulu qovurma, bozartma
Bozbaş	Ət, noxud, heyva və s.-dən bişirilən sulu xörək, bozbaş
Çıqırtma	Qızardılmış və yumurta vurulmuş toyuq və ya tərəvəzdən hazırlanan xörək, çıqırtma
Doğramac	Xırda-xırda doğranmış çörəklə qatıqdan, ayrandan hazırlanan, xiyar, göyərti və s. qatılan sərinləşdirici yemək, doğramac
Dolma	Tənək yarpağına bükülmüş döyülmüş ətədən, düyüdən və s.-dən hazırlanan xörək, dolma
Dovğa	Ayran, göyərti və düyüdən bişirilən duru xörək, dovğa
Əriştə	Nazik-nazik kəsilib qurudulmuş xəmir parçalarından bişirilən sulu xörək, xəmirəşi, əriştə
Həlva	Yağ, şəkər, zəfərandan bişirilmiş, üzərinə darçın səpilən (<i>umacılı-umacsız</i>) şirniyyat, halva
Xəngəl	Dama-dama kəsilmiş xəmir parçalarından bişirilən xörək, xingal
Xəşil	Suda bişirilib yağ və doşabla yeyilən xəmir xörəyi, xəşil

Kəbab	Köz üstündə şişə çəkilmiş ətədən bişirilən xörək
Kətə	1. Göyerti qutabı, kətə; 2. Şirniyyat növü, kətə
Küftə	Ət, noxud və s.-dən bişirilən sulu xörək, küftəbozbaş, küftə
Qavurma	Yağda qovurulmuş ətədən ibarət xörək, qavurma
Ləpə	Qoz, fındıq, badam, püstə kimi qabıqlı meyvələrin, həmçinin paxlalı bitkilərin içi, ləpə
Pılav	Bişirilib süzölmüş düyüdən və müxtəlif xuruşlardan ibarət çoxlu növləri olan xörək, aş, plov
Saciçi	Sacın içində bişirilən ət qovurması, saciçi
Sıyıq, sıyuq	Südlə və ya su ilə bişirilən duru xörək, sıyıq
Şilə	Qatı düyü şorbası, şilə
Şorba	Ət, toyuq (<i>və ya onlarsız</i>) düyü, turşu və s.-dən hazırlanan duru xörək
Umac	Ovulmuş xəmirədən bişirilən duru xörək və bu xörək (<i>yaxud halva</i>) üçün üstünə su səpilərək hazırlanan xəmir ovuntular, umac
Yayma	Acıtmasız xəmirədən bişirilən nazik çörək, yayma

«Vətən dili»ndə içki növlərinin adları	
Ayran	Qatığa su, göyerti qatıb çalxalayaraq hazırlanan sərinləşdirici içki, ayran
Çay	Qurudulmuş çay yarpaqlarından hazırlanan içki, çay
Qəhvə	Qəhvə dənələrinin ovuntusundan hazırlanan içki, qəhvə
Qəndab	Şuya qatılmış şəkərdən hazırlanan içki, qəndab
Qımız	Turşumuş at (bəzən, dəvə) südündən hazırlanan qidalı içki, qımız
Su	Göl, çay, quyu, bulaqlardan götürölen içki, su
Süd	İnək, quzu, dəvə, atın məmələrindən gələn ağ qidalı maye, süd
Şərbət	Meyvə şirələrinə və ya adi suya qənd (lumu, zəfəran) qatmaqla hazırlanan şirin içki

«Vətən dili»ndə geyim növlərinin adları	
Arxalıq	Yaxası düyməli, beli büzməli və ya büzməsiz üst paltar, arxalıq
Başlıq	Yağışdan, soyuqdan qorunmaq üçün baş örtüyü, başlıq
Bürünmə	Qarlı, yağmurlu havalarda üstdən geyilən yapıncı, plaş, bürünmə
Corab	Yun, iplik və s.-dən toxunan uzun və ya qısa boğazlı əyaq geyimi, corab
Cuna	Nazik parçadan bürünmə, cuna
Cübbə	Üstdən geyilən uzunətəkli, enli, düyməsiz geyim, cübbə
Çadra	Qadınların namaz qılarkən, yaxud evdən çıxarkən üzlerini açıq qoyub başdan-ayağa bədənlerini örtükləi yüngül bürüncək, çarşab, çadra
Çadurşəb	Qadınların namaz qılarkən, yaxud evdən çıxarkən üzlerini açıq qoyub başdan-ayağa bədənlerini örtükləi yüngül bürüncək, çadra, çarşab
Çərkəzi	Qafqazlıların geydikləri döşü vəznəli uzun kişi geyimi, çərkəzi
Çuxa	Beli büzməli üst kişi geyimi, çuxa
Don	Üstdən geyilən uzunətəkli, beli büzməli, ya büzməsiz paltar, don
Döşlik	Bədənin döş hissəsini örtmək üçün altdan geyilən qolsuz paltar, döşlük
Əba	Müsəlman ruhanilərinin və mömin adamların üstdən geydikləri kişi paltarı, aba
Əmmamə	Əsasən ruhanilərin istifadə etdiyi baş geyimi, sarğı, çalma, əmmamə
Ərəqçin	Tirmədən və s. tikilib, üstü zərli və ya zərsiz baş geyimi, əsas papağın altından qoyulan tərlik, araqçın
Küləcə	Boynuna, ətəyinə, yaxasına və qol yerlərinin kənarına xəz və s. tikilmiş qolsuz üst geyimi, kürdü, küləcə
Kürk	Dəridən tikilən isti qış geyimi, kürk
Qurşaq	Beli sıx tutmaq üçün ona sarılan uzun və dar parça, belbağı, qurşaq
Papaq	Əsasən tüklü dəridən tikilən baş geyimi, papaq
Şal	Yundan və s.-dən toxunmuş böyük baş örtüyü, şal
Şalvar	Bədənin bədən aşağı hissəsini və qıçları örtən iki balaqlı üst kişi geyimi
Təkbənd, toqqa	Kəmər, qayış, toqqa
Yapıncı	Keçədən hazırlanan qolsuz, uzun, enli geyim, yapıncı

«Vətən dili»ndə ayaqqabı növlərinin adları	
Başmaq	Üzüörtülü, daban tərəfi və pəncənin yarısı açıq, nallı kişi və qadın ayaqqabısı, başmaq
Çarıq	Kəndlilərin geydiyi aşılanmış, yaxud xam göndən tikilən primitiv ayaqqabı, çarıq
Çəkmə	Dəridən tikilmiş üzüörtülü ayaqqabı, çəkmə
Çust	Dabansız yüngül ayaqqabı, çust
Lafçın	Əsasən, evdə geyilən yüngül ayaqqabı
Papıç	Adətən, evdə geyilən yüngül ayaqqabı, papıç
Zəngəl	Çəkmə boğazını əvəz edən dəri və gön qunc, getr, zəngəl

«Vətən dili»ndə qohumluq əlaqələrini ifadə edən sözlər	
Ana	Öz övladına nisbətən qadın, valideyn, ana
Ata	Öz övladına nisbətən kişi, valideyn, ata
Baba	Öz nəvəsinə nisbətən kişi, baba
Bacanaq	Bacıların ərlərinin bir-birinə qohumluq münasibəti, bacanaq
Bacı	Bir ata-anadan, yaxud bir atadan və ya bir anadan olan qızların bir-birinə və ya qardaşlarına olan qohumluq münasibəti, bacı
Baldız	Arvadın və ya ərin bacısı, baldız
Bibi	Atanın bacısı, bibi
Dayı	Ananın qardaşı, dayı
Dayıqızı	Ananın qardaşı qızı, dayıqızı
Dayıoğlu	Ananın qardaşı oğlu, dayıoğlu
Elti	Qardaş arvadlarının bir-birinə olan qohumluq münasibəti, qayınxatını, qayınarvadı
Əmi, əmi	Atanın qardaşı, əmi
Əmiqızı	Atanın qardaşı qızı, əmiqızı
Əmioğlu	Atanın qardaşı oğlu, əmioğlu
Giyov	Qızın ərinin qız tərəfinə olan qohumluq münasibəti, kürəkən
Xala	Ananın bacısı, xala
Kirvə	Sünnət zamanı uşağı tutan adam, kirvə
Kişi	Qadının həyat yoldaşı, ər
Kötücə	Nəticənin uşağı, kötücə, kötücə
Qardaş, qərdaş	Bir ata-anadan, yaxud bir atadan və ya bir anadan olan oğlanların bir-birinə və ya bacılarına olan qohumluq münasibəti, qardaş
Qayın	Ər və ya arvadın qardaşı, qayın

Qayınana	Ər və ya arvadın anası, qayınana
Qayınata	Ər və ya arvadın atası, qayınana
Qız	Qadın cinsindən olan uşaq, övlad, qız
Mama	Atanın bacısı, bibi
Nənə	Öz nəvəsinə nisbətən qadın, nənə
Nəticə	Nəvənin uşağı, nəticə
Nəvə	Oğlun və ya qızın uşağı, nəvə
Oğul	Kişi cinsindən olan uşaq, övlad, oğul
Övrət	Həyat yoldaşı, arvad
Uşaq	Övlad, uşaq
Yeznə	Bacının əri, yeznə

«Vətən dili»ndə insanları yaşına görə fərqləndirən sözlər

Ahıl	Yaşa dolmuş, yaşlı, qocalmağa başlayan, ahıl
Cavan, cəvan	Gənc, cavan (<i>ziddi: qoca, qocə</i>)
Çağa	Körpə, uşaq, çağa
Qarı	Qoca qadın, qarı
Qoca, qocə	Yaşlı, yaşa dolmuş, qoca (<i>ziddi: cavan, cəvan</i>)
Uşaq	Azyaşlı oğlan, ya qız, çocuq, uşaq

«Vətən dili»ndə insanları peşəsinə görə fərqləndirən sözlər

Aşbaz	Xörək bişirən, xörək hazırlayan usta, aşpaz
Avçı	Ovla, ovçuluqla məşğul olan adam, ovçu
Bağban	Bağa baxan, bağa qulluq edən adam, bağban
Balıqçı	Balıq ovlayan, balıq tutmaqla məşğul olan adam, balıqçı
Başmaqçı	Başmaq (ayaqqabı) tikən, satan və ya təmir edən adam, çəkməçi, başmaqçı
Bəqqal	Ərzaq malları satan dükançı, baqqal
Bənnə	Binanın daş, kərpic hissəsini tikən usta, bənnə
Bəzzaz	Parça, arşınmalılı satan tacir, bəzzaz
Bostançı	Bostançılıqla məşğul olan adam, bostan yetişdirən adam, bostançı
Boyaqçı	Boyaqçılıqla məşğul olan adam, boyaqçı
Cərrah	Cərrahlıq mütəxəssisi olan həkim, cərrah
Cildsaz	Cildçi, cildçəkən usta
Cüftci	Cüt sürən əkinçi, cütçü
Çəkməçi	Ayaqqabı tikən, satan və ya təmir edən adam, başmaqçı, çəkməçi
Çörəkçi	Çörək bişirib satmaqla məşğul olan adam, çörəkçi
Darğa	Şəhər, qəza, mahal hakimi, bazar keşikçilərinin başçısı

Dəgirmançı	Dəyirməndə un üyütməklə məşğul olan adam, dəyirmançı
Dəllək	Baş və üz qırخان adam, bərbər, habelə qan almaq kimi ara həkimliyi işləri və s. ilə də məşğul olan adam, dəllək
Dəllal	Alverdə alanla satan arasında vasitəçilik edən şəxs, dəllal
Dəmirçi	Dəmərdən müxtəlif şeylər qayıran, yaxud dəmir şeyləri təmir edən usta, dəmirçi
Dərviş	Qapı-qapı gəzərək, yaxud meydançalarda adamları başına yığaraq dini hadisələrə həsr olunmuş qəsidləri avazla oxuyan adam, dərviş
Dərzi	Paltar biçib-tikən usta, dərzi
Dilənçi	Dilənmək yolu ilə dolanan adam, dilənçi
Dülgər	Taxtadan qapı, pəncərə kimi şeylər qayıran usta, dülgər
Əkinçi	Əkinçiliklə məşğul olan adam, cütçü, əkinçi
Əttar	Ətirli şeylər, ədəvat və s. satan adam, əttar
Fə'lə	İş qüvvəsini satmaqla yaşamağa məcbur olan muzzdlu işçi, fəhlə
Hakim	Məhkəmə işlərinə baxan, qazı, hakim
Həkim	Müalicə etməklə məşğul olan adam, təbib, həkim
Həllac	Pambıqatan, yunatan usta, həllac
Həmmal	Yükçü, yükdaşıyan və bu kimi işlərlə məşğul olan adam, hambal
Həmmamçı	Hamamda xidmət göstərməyi özünə peşə etmiş adam, hamamçı
Qazı	Məhkəmə işlərinə baxan ruhani, şəriət hakimi, qazı
Molla	Axunddan kiçik müsəlman ruhanisi, molla
Müəllim	Dərs deyən, bilik verən adam, müəllim
Müəzzin	Azan verən, azançı, müəzzin
Papaqçı	Papaq tikən, papaq tikib satan usta, papaqçı
Pinəçi	Ayaqqabı təmir işini özünə peşə etmiş adam, pinəçi
Sərbaz	Əsgər, döyüşçü, sərbaz
Sərrac	Yəhər və sair qoşqu vasitələri qayırib satan adam, sərrac
Sərraf	Pul dəyişməklə məşğul olan adam, sərraf
Sövdəgər	Parça alverilə məşğul olan adam, tacir, sövdəgər
Şagird	Məktəbdə oxuyan uşaq, məktəbli, şagird
Şərbaf	Nazik saplardan əli ilə bafta və s. bu kimi şeylər toxuyan, tikmə tikən usta, şərbaf
Tacir	Mal alıb-satma ilə məşğul olan adam, tacir
Vaiz	Vəz və nəsihət edən, moizə edən, vaiz
Yerli	Torpaq ilə, yer ilə məşğul olan adam, kəndçi
Yəsavul	Keçmişdə əsasən kənd yerlərində polis nəfəri vəzifəsini yerinə yetirən şəxs, yəsavul

«Vətən dili»ndə insanları xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirən sözlər	
Arıq	Cılız, sısqa, zəif, cansız, arıq (<i>ziddi: kök</i>)
Cahil	Oxumamış, avam, nadan, qanmaz, heç şeydən xəbəri olmayan, cahil
Diltəng	Qəlbi sıxılan, darıxan, kədərli, qəmli, diltəng
Donğa	Düşüncəsi səthi, bəsirətsiz adam (<i>ziddi: uzaqqörən</i>)
Dövlətli	Böyük mülk və sərvətə sahib olan, çox varlı, zəngin, dövlətli (<i>ziddi: fəqir</i>)
Fəqir	Kasıb, yoxsul, tavansız, miskin, fağır (<i>ziddi: dövlətli</i>)
Güclü	Gücü çox olan, qüvvəli, güclü (<i>ziddi: zəif</i>)
Xozya	Mənliksiz, şəxsiyyətsiz adam (<i>ziddi: şəxsiyyətli</i>)
Kök	Ətli, şişman, kök adam (<i>ziddi: arıq</i>)
Kutah	Boyca gödək, qısa adam (<i>ziddi: ucaboylu</i>)
Şəxsiyyətli	Ləyaqətli, şəxsiyyətli adam (<i>ziddi: xozya</i>)
Ucaboylu	Boyu uca, boylu-buxunlu adam (<i>ziddi: kutah</i>)
Uzaqqörən	Bir şeyin aqibətini, gələcək nəticəsini qabaqcadan görməyi bacaran (<i>ziddi: donğa</i>)
Zəif	Cismən az qüvvətli, gücsüz, zəif adam (<i>ziddi: güclü</i>)

«Vətən dili»ndə bədən hissələrinin adları	
Ağız	Üzün alt tərəfində, alt və üst çənələri yerləşən yeyib-içməyə, səs çıxarmağa məxsus üzv, ağız
Arxa	İnsanın dalı, kürəyi, beli, arxa
Barmaq	Əl və ayaqların qurtaracağındakı beş mütəhərrik üzvdən hər biri, barmaq
Baş	Bədənin kəllə və sifətdən ibarət olan yuxarı hissəsi, baş
Bəbək	Göz giləsinin ortasındakı qara dairəcik, bəbək
Bədən	İnsanın vücudu, bədən
Bilək	Qolun dirsəkdən ələ qədər olan hissəsi, bilək
Boğaz	Boyunun, qida borusunun başı və nəfəs yollarının yerləşdiyi ön hissəsi, boğaz
Boyun	Bədənin, başı bədənə birləşdirən hissəsi, boyun
Bud	Qıçın çanaq sümüyü ilə dizə qədər qalın hissəsi, bud
Burun	İnsanın üzündə iybilmə və tənəffüs orqanı, burun
Çənə	Üzün ağız əmələ gətirən iki yarım dairə sümüyü, çənə
Çiyin	Bədənin boyundan qola qədər olan hissələri, çiyin
Daban	Ayağın dal hissəsi, daban

Dırnaq	Barmaqların ucunun üst tərəfində sümük kimi maddədən ibarət örtü, dırnaq
Dil	Ağız boşluğunda olub qidanın çeynənilib udulmasına kömək edən və onun dadını bildiren, danışıq səslərinin əmələ gəlməsində iştirak edən orqan
Diş	Yeyilən şeyi tutmaq, dişləmək, xırdalamaq və çeynəmək üçün ağızda olan sümük törəmə, diş
Diz	Qıçın diz oynaqı olan hissəsi, diz
Dodaq	Ağız kənarlarını təşkil edən iki mütəhərrik dəri-damar büküklərindən hər biri, dodaq
Döş	Bədənin boynundan qarına qədər olan ön hissəsi, köks, sinə, döş
Əl	Qolun biləkdən dırnaqlara qədər olan hissəsi, əl
Əmgək	Kəllə sümüyünün ön və orta hissəsi, əmgək
Əyağ, əyaq, ayağ	Yeriməyə xidmət edən bədən üzvü, ayaq
Gicgah	Kəllənin, qulaqdan alın sümüyünədə qədər hissəsi, gicgah
Göz	Görmə orqanı, göz
Göziq ağı və qərası	Gözün ağrəngli qabarıq qişası və bəbəyi
Gözcabı	Gözü örtən pərdə, göz qapağı
Kiprik	Göz qapağının kənarındakı tükçüklər, kirpiklər
Qarun	Qara ciyər, mədə, bağırsaqlar və s. orqanlar yerləşən hissəsi, qarın
Qaş	Gözlər üstündə qövs şəklində uzanan tüklərdən ibarət xətt, qaş
Qulaq	Eşitmə orqanı, qulaq
Süysin	Boyunun bel sütunu ilə birləşən hissəsi, süysün
Təpə	Başın ən üst hissəsi, təpə
Yənaq	Üzün almacıq sümüyündən çənəyə qədər olan qismi, yanaq
Yüz	Başın qabaq hissəsi, üz

«Vətən dili»ndə Azərbaycan adları					
1	Allahyar	Allahyar	8	Əbbas	Abbas
2	Azad	Azad	9	Əbbasqulu	Abbasqulu
3	Bəhadur	Bahadır, Bahadur	10	Əbdullah	Abdulla
4	Bəhram	Bəhram	11	Əbdülsəlam	Əbdülsalam
5	Cəlal	Cəlal	12	Əbdülmənaf	Əbdülmanaf
6	Cəlil	Cəlil	13	Əbutalib	Abutalib
7	Cəvad	Cavad	14	Əhməd	Əhməd

15	Əli	Əli	52	Müqim	Müqim
16	Əliəkber	Ələkbər	53	Mürad	Murad
17	Əliəsğər	Ələsgər	54	Mürsəl	Mürsəl
18	Əlimərdan	Əlimərdan	55	Mürtəza	Murtuza
19	Əmir	Əmir	56	Müstəfa	Mustafa
20	Əsədullah	Əsədulla	57	Nadir	Nadir
21	Əslan	Aslan	58	Nasirəddin	Nasirəddin
22	Əyyub	Əyyub	59	Nəqi	Nağı
23	Əziz	Əziz	60	Nəsruallah	Nəsrualla
24	Feyzullah	Feyzulla	61	Osman	Osman
25	Fəth'əli	Fətəli	62	Ömər	Ömər
26	Fəttah	Fəttah	63	Rəhim	Rəhim
27	Fəzl'əli	Fəzləli	64	Rəsul	Rəsul
28	Firidun	Firidun	65	Rəşid	Rəşid
29	Ğəffar	Qafar	66	Riza	Rza
30	Haşım	Haşım	67	Rüstəm	Rüstəm
31	Heydər	Heydər	68	Sadiq	Sadiq
32	Həmid	Həmid	69	Saleh	Saleh
33	Həsən	Həsən	70	Seyfəddin	Seyfəddin
34	Hüseyn	Hüseyn	71	Sədrəddin	Sədrəddin
35	İbadullah	İbadulla	72	Səfər'əli	Səfərəli
36	İbrahim	İbrahim	73	Səfi	Səfi
37	İsa	İsa	74	Səməd	Səməd
38	İsfəndiyar	İsfəndiyar	75	Səttar	Səttar
39	İskəndər	İskəndər	76	Süleyman	Süleyman
40	İsmail	İsmayıl	77	Şəfi'	Şəfi
41	Kərim	Kərim	78	Şəhriyar	Şəhriyar
42	Qasım	Qasım	79	Şərif	Şərif
43	Qulı	Qulu	80	Şükür	Şükür
44	Lətif	Lətif	81	Təqi	Tağı
45	Məcid	Məcid	82	Vəli	Vəli
46	Məhəmməd	Məhəmməd	83	Yəhya	Yəhya
47	Məhərrəm	Məhərrəm	84	Yusif	Yusif
48	Məhmud	Mahmud	85	Zeynəl'abidin	Zeynalabdin
49	Muxtar	Muxtar	86	Zəkəriyyə	Zəkəriyyə
50	Musa	Musa	87	Zülfüqar	Zülfüqar
51	Mühyiddin	Mühyiddin			

«Vətən dili»ndə yaxşılıq məfhumunu ifadə edən sözlər	
Comərdlik	Mərd, nəcib, alicənab, səxavətli, əliaçıq olmaq
Dəyanət	Dözümlü, dəyanətli olmaq
Həya	Abırlı, həyalı olmaq
İanət	Maddi yardım etmək
İbadət	İbadət etmək
İrz və namus	İsmətli, namuslu olmaq
Kömək vermək	Kömək etmək
Qənaət	İsrafa yol vermədən qənaətli olmaq
Sə'y eyləmək	Çalışqan, səyli olmaq
Şadlıq	Sevinc, şadlıq etmək
Şükr eyləmək	Şükürlü olmaq
Zəhmət çəkmək	Zəhmət çəkmək

«Vətən dili»ndə pislik məfhumunu ifadə edən sözlər	
Ğəm eyləmək	Qəmlənmək, dərd çəkmək
Ğüssələnmək	Qüssələnmək
Həsəd aparməq	Həsəd aparmaq, paxıllıq etmək
Xəbərçilik	Xəbərçilik, söz daşıma, satqınlıq
Xəsislik	Xəsislik, simiclik
İsraf	İsraf, lüzumsuz yerə xərcləmək
Kizb	Yalan, yalançılıq
Ləclik	Tərslik, höcətlik, inadkarlıq
Məğrurlıq, lovğalıq	Lovğalıq, təkəbbür, təşəxxüs
Oğurlıq	Oğurluq
Şərirlilik	Şərləmək
Tənbəllik	Tənbəllik
Yalançılıq	Yalan, yalançılıq

«Vətən dili»ndə heyvanata aid adlar	
Ağacdələ	Ağac koğuşlarındakı çüçülərlə qidalanan uzun, sərt dimdikli quş, ağacdeşən, ağacdələ
Ağbalıq	Nərə balığı cinsindən olan çox iri balıq, ağbalıq
Alacəhrə	Kolluqlarda yaşayan çüçülərlə qidalanan sərçə fəsiləsindən bir quş, alacəhrə
Arı	Zərqanadlılar fəsiləsindən olub bal hasil edən cücü, arı
At	Qoşulan və minilən ev heyvanı, at
Ayı	Uzun tüklü, ağır gövdəli, hər cür canlıyı, hər şeyi yeyən iri yırtıcı heyvan, ayı
Bayquş	İri gözlü, girdə başlı, çirkin səslə, qarmaq burun, yırtıcı gecə quşu, bayquş
Bildirçin	Quşların toyuqkimilər dəstəsindən olan taxıllıqlarda yaşayan, oxuyan, əti yeyilən çöl quşu, bildirçin
Bülbül	Qaratoyuq fəsiləsindən olan çox gözəl səslə quş, bülbül
Camuş	Qısa boylu, irigövdəli gövşəyən ev heyvanı, camış
Ceyran	Antilop cinsindən irigözlü, incəayaqlı, itiqaçan zərif bir heyvan, ceyran
Çəgirtkə	Düzqanadlılar fəsiləsindən kütləvi şəkildə kənd təsərrüfatına zərər yetirən cücü, çəgirtkə
Çəqqal	Əsasən cəmdəklə qidalanan itkimilər ailəsindən vəhşi heyvan, çəqqal
Çil	Tetraquşlar ailəsindən alabəzək kiçik meşə quşu, çil
Dağkeçisi	Dağlıq yerlərdə yaşayan vəhşi keçi növü, dağkeçisi
Dana	Bir yaşdan iki yaşa qədər olan inək balası, dana
Dələ	Yırtıcılar dəstəsindən xəz dərilə məməli kiçik heyvan, dələ
Dəvə	Səhralarda və quru çöllərdə istifadə olunan bir və ya ikihörküclü, çox dözümlü iri yük heyvanı, dəvə
Ditdili, ditili, mığmığ	Milçəyəoxşar sancan cücü, ağcaqanad, ditdili
Doñzanqurdu	Özünümüdafiə üçün bədənindən pis qoxu ifraz edən bir böcək, doñzanqurdu
Dovşan	Gəmiricilər dəstəsinin qabaq ayaqları dal ayaqlarından qısa, uzun və dik qulaqlı, dodağı yarıq kiçik heyvan, dovşan
Durna	Dimdiyi, boğazı və ayaqları uzun köçəri iri bataqlıq quşu, durna
Durnabalıqı	Şirin sularda yaşayan yastı və uzunsov başlı yırtıcı balıq, durnabalıqı
Eşşək	At fəsiləsindən iribaşlı, alçaqboylu, uzunqulaqlı yük və minik heyvanı, uzunqulaq, eşşək
Əf'i	Rəngi sarı, başı üçbucaq şəklində iri zəhərli ilan, əfi

Əslan	Pişiklər fəsiləsindən yırtıcı, məməli heyvan, şir, arslan, aslan
Fil	Uzun və qüvvətli xortumlu tüksüz, ot yeyən məməli iri heyvan, fil
Gənə	Qan soran parazit, gənə
Gögərçin	Yarıyabanı, yarıəhliləşdirilmiş iriçinədanlı quş, göyərçin
Gürzə	Boz rəngli, arxasından parlaq zolaqlar olan zəhərli ilan, gürzə
Hindtavuqı	Dişi hinduşka, hinduşkanın toyuğu, hindtoyuğu
Xar	Böcək (toplu mənada)
Xorus	Toyuq cinsindən olan quşların erkəyi, xoruz
İnek	Süd verən iri ev heyvanı, öküzün dişisi, inək
İt	Yırtıcı məməli ev heyvanı, it
Kaftar	Əsasən leş yeməklə keçinən yırtıcı heyvan, goreşən, kaftar
Keçi	Süd, yun, ət verən buynuzlu ev heyvanı, keçi
Kəklik	Toyuq cinsindən əlvan tüklü çöl quşu, kəklik
Kəpənək	Bədən və qadanları tozvarı pullarla və müxtəlif rənglərlə bəzənmiş dördqanadlı böcək, kəpənək
Kəsəgən	Qabaq dişləri çox inkişaf etmiş çölsiçanı, kəsəyən
Kirpi	Dərisi tikanlı məməli heyvan, kirpi
Kor ilan	İlanabənzər sürünən heyvan, kor ilan, <i>Typhlos vermicularis</i>
Koromal	İlanabənzər ayaqsız kərtənkələ, koromal
Qaban	Vəhşi donuzun erkəyi, qaban
Qara ilan	Qara ilan
Qaraquş, qəraquş	Dağlıq və ya çöllük yerlərdə yaşayan əyri dimdikli yırtıcı və qüvvətli iri quş, qartal növü, qaraquş
Qaratavuq, qəratavuq	Kolluqlarda və meşəliklərdə yaşayan sarıdimdikli, qaramtıl, rəngli oxuyan quş, qaratoyuq
Qarğa	Leş və böcəklərlə qidalanan iri, döşü boz qara quş, qarğa
Qarınca	Torpaq altında böyük cəmiyyət halında yaşayan zərqanadlılar fəsiləsindən kiçik cücü, qarışqa, qarınca
Qatır	Eşşəklə madyanın cütləşməsindən törəyən ev heyvanı, qatır
Qaz	Ördəyə bənzər, ördəkdən böyük, uzunboğaz, əti yeyilən su quşu, qaz
Qənəd	Quşlarda və cücülərdə uçmaq orqanı, qanad
Qırğı	Balaca quşları ovlayan iti və uzun caynaqlı, qısa qarmaq dimdikli yırtıcı quş, qırğı
Qırqavul	Toyuq fəsiləsindən rəngarəng tüklü ləzzətli əti olan iri ov quşu, qırqovul
Qırlanğic, qırlanqic	Haçaquyruqlu, dar, uzun qanadlı, itiuçan köçəri quş, qaranquş, qırlanğic
Qısğanc	Uzunsov bədənli, rəngi sarı-qəhvəyidən qaraya qədər olan həşərat, qulağagirən, qısqac, <i>Forticula auricularia</i>

Qızıl ilan	sarıqarın təlxə, çevik zəhərsiz ilan, yeddi qardaş ilanı, <i>Coluber jugularis</i>
Qızılquş	Ov üçün istifadə edilən alıcı quş növlərindən biri, qızılquş
Qoyun	Ət, yun və süd verən sıx, qıvrım tüklü gövşək ev heyvanı, qoyun
Qu	Ördək fəsiləsinə mənsub ağ (nadir hallarda qara) yumşaq tüklü, uzun, boyunlu, gözəl iri su quşu, qu quşu, qu
Qurbağə	Sıçramaq üçün dal ayaqları uzun, suda və quruda yaşayan quyruqsuz heyvan, qurbağa
Qurt	İt cinsindən dərisi boz, yırtıcı heyvan, canavar, qurd
Qutan	Uzun və nazik boğazlı, gödək qıçlı, uzun dimdikli, ayaqları enli və pərdəli quşqutanquşu, qutan
Qutum	Çəkikimilər fəsiləsindən balıq, ziyad balığı, kütüm
Quyruq	Heyvanlarının çoxunun bədənlərinin qurtaracağındakı mütəhərrik törəmə, heyvan bədəninin getdikcə nazikləşən dal hissəsi, quyruq
Quzı	Qoyun balası, quzu
Laçın	Quş ovlamaq üçün saxlanılan şahin cinsindən alıcı quş, laçın
Laxa	Şirin sulara yaşayan pulsuz, iri yırtıcı balıq, naqqabalığı, naqqa
Leylək	Haçıleylək, leylək
Maral	Buynuzları budaq kimi şaxəli, gövşəyən, haçadırnaqlı heyvan, maral
Maşağ	Pişiklər fəsiləsindən çox itigözlü yırtıcı heyvan, vaşaq
Miçək, çibin	Bəzi yoluxucu xəstəlik mikroblarını yayan qoşaqaadlı həşərat, çibin, milçək
Öküz	İş heyvanı kimi istifadə olunan buğa, öküz
Ördək	Əti yeyilən yabanı və ya əhli uzunboğazlı iri su quşu, ördək
Pələng	Pişiklər cinsindən dərisi zolaqlı iri yırtıcı heyvan, qaplan, pələng
Pəncə	Heyvanlarının qabaq ayaqlarının barmaqları ilə dırnaqları, pəncə
Pərvanə	Adətən işığın ətrafında uçan kiçik gecə kəpənəyi, pərvanə
Pişik	Məməli ev heyvanı, pişik
Sağsağan	Qarğalar fəsiləsindən ağ-qara tüklü, xarakter səs çıxaran quş, qəcələ, sağsağan
Sar	Sərçələr sinfindən yırtıcı quş, sığırçın, sar
Sərçə	Tükləri qəhvəyi-boza çalar kiçik quş, sərçə
Sığırçın	Tündtüklü oxuyan köçəri quş, sığırçın
Siçan	Balaca, uzunsifət, uzunquyruq, adətən boz rəngli gəmirici, siçan

Suilanı	Suda yaşayan zəhərsiz ilan növü, suilanı, <i>Natrix natrix</i>
Şahmar ilan	Zəhərli, iri ilan cinsi, şahmar
Şahmay	Şamayı balığı, şamayı
Şanəpipik	Əyri dimdiyi, darağabənzər kəkili, alabəzək lələyi olan quş, şinəbub, hüd-hüd quşu, şanəpipik
Şeyda bülbül	Aşiq bülbül, vurğun bülbül
Şir	Pişiklər fəsiləsində qısa, sarımtıl tüklü, iri gövdəli məməli yırtıcı heyvan, aslan, şir
Tavuq	Yumurta, tük və ət almaq üçün saxlanılan ev quşu, toyuq
Tavus	Rəngarəng tükləri və iri yarım dairə şəklində quyruğu olan, iri quş, tovuz
Tərən	Güclü dimdiyi və uzun qanadları olan yırtıcı quş, tərən
Torağay	Əsasən səhralarda və çəmənliklərdə yaşayan sərçəkimilər dəstəsindən oxuyan quş, torağay
Turac	Toyuq cinsindən ov quşu, turac
Tülki	İtlər ailəsindən məməli, uzunsifət, quyruqlu, yırtıcı heyvan, tülkü
Yal	Atın (və bəzi heyvanların) boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər, yal
Yapalaq, yapalağ	Bayquşlar dəstəsindən yırtıcı gecəquşu, yapalaq
Yəlbə	Çox iti yeriyən balaca köçəri quş
Zərdəva	Dərisindən kürk hazırlanan kiçik yırtıcı heyvan

«Vətən dili»ndə nəbatata aid adlar	
Ağac	Budaqları və gövdəsi olan çoxillik bitki
Alma	Müxtəlif çeşidləri və müxtəlif rənglərdə olan girdə yaxud uzunsov meyvə
Alubalu, gilənar	Tünd qırmızı rəngli, tumlu, şirəli meyvə, turş gilənar, gilənar, albalı
Aluçə	Çır və peyvənd cinsləri olan çəyirdəkli turş və ya şirin yumru bir meyvə, alça
Bənəfşə	Yazda bitən mavi rəngli gözəl qoxulu kiçik gül, bənövşə
Budaq	Ağac və kolların gövdələrindən ayrılan hər bir kol, şaxə, budaq
Çovdar	Unundan qara çörək bişirilən taxıl bitkisi, çovdar
Əmrud	Alt tərəfi yumru, saplaq tərəfi isə getdikcə incələşən şirin meyvə, armud

Ənar	İçərisində şəffaf pərdə ilə örtülü turş, meyxos və ya şirin dənələri olan sərt qabıqlı girdə meyvə, nar
Əncir	İçində xaş-xaş kimi xırda tumları olan ətli, şirin, yumşaq qabıqlı, yumru meyvə, əncir
Ərik	Sarı, ətli, şirin, təkçəyirdəkli meyvə, ərik
Əzgil	Qoz iriliyində, çəyirdəkli, sarı rəngli, təpəsi pipikli meyvə, əzgil
Heyva	Sarı rəngli, meyxos, üstü nazik tüklü meyvə, heyva
Gəvalu	Çəyirdəkli, girdə və ya uzunsov meyvə, gavalı
Gilas	Müxtəlif rəngli növləri olan şirin meyvə, giləs
Göbələk	Sporlar vasitəsilə çoxalan çətirli bitki növü, göbələk
Gögəm	Göy rəngli, turşməzə və ağızbürüştürücü meyvə, göyəm
Gül	Çiçək, gül
Gülxətmi	Enliyarpaqlı, iri qəşəng çiçəklər açan ot-bitki, gülxətmi
Gülsəbah	Səhər açılıb axşam yumulan gül, səhər-axşam gülü, gülsəbah
İsbanaq	Qısa yeməli yarpaqları olan birillik tərəvəz bitkisi, şomu, ispanaq
Kələm	Yarpaqları xörəyə işlədilən bostan bitkisi, kələm
Kəşniz	Yeyilən və xörəyə tökülən xoşiyli göyərti növü, keşniş
Kəvər	Nazik, uzun yarpaqları olan acıtəhər çoxillik göyərti, kəvər
Kök	Bitkilərin torpaq altında olan hissəsi, kök
Kök, həvic	Yerin altında yetişən tərəvəz bitkisi, yerkökü, kök
Qabuq	Ağacın, kolların gövdəsini, budaq-şaxələrini örtən sərt örtü, qabıq
Qarpuz	Qabaq fəsiləsindən iri, yumru (bəzən, uzunsov), içi çox zaman qırmızı və çox sulu şirin bostan meyvəsi, qarpız
Qartofel	Yumruları torpaq altında yetişən nişastalı bitki, kartof
Qərənfil	Rəngbərəng növləri olan ətirli gözəl çiçək, qərənfil
Qızılgül	Kiçik, tikanlı kolda bitən, müxtəlif rənglərdə olan ətirli gül, qızılgül
Lalə	İriləçəkli çiçəkləri olan bitki, lalə
Lobyə	Paxlalılar fəsiləsindən birillik bostan bitkisi, lobyə
Lulə	Ağac və ya kolu saxlayan yerüstü hissə, gövdə
Mamır	Ali sporlu bitkilərdən ibtidai quruluşlu bitki, mamır
Mərzə	Qırmızı və ağ çiçəkləri olan ətirli tərəvəz bitkisi, mərzə
Morux	Ətirli, şirin, ağ və ya qırmızı giləmeyvə, moruq
Narınc	Xoşiyli, acıdadan sitrus meyvəsi, <i>Citrus bigaradia</i> ; portağala-bənzər tünd-qırmızı meyvə, acı portağal, <i>Citrus aurantium</i>
Nə'na'	Göy və qurumuş halda yeyilən xoşiyli çoxillik göyərti, nanə
Nəstərən	Ağ çiçəkli yabanı gül, nəstərən

Noxud	Paxlalılar fəsiləsindən girdə dənəli birillik bostan bitkisi, noxud
Novruzgülü	İlk baharda açılan sarı rəngli ətirli gül, novruzgülü
Ot	Ağaclara, kollara mənsub olmayan yaşıl gövdəli incə bitki, göyərti, göy ot
Paxla	İçində iri dənələri olan bosta bitkisi, iri lobya növü, paxla
Razyanə	Efir yağlı ot-bitki, həmin bitkinin şirin dadan və ədviyyə kimi işlədilən xoşiyli toxumu, razyana
Saflaq	Yarpağı, gülü, meyvəni budaqla birləşdirən nazik bir hissəcik, saplaq
Soğan	Bostan bitkisi və bu bitkinin lüləşəkilli yeməli yarpaqları və qat-qat qabıqlardan ibarət kökü, soğan
Süsən	İri bənövşəyi, göy və ya sarımtıl gülləri olan bitki və bu bitkinin gülü, süsən
Sülx, çuğundur	Qırmızı və ya ağrəngli iri yumruları və iri yarpaqları olan bostan bitkisi, çuğundur
Şəftalu	Qabığı şovlu, sarı-qırmızı rəngli, iritumlu, şirəli meyvə
Şüyüd	Çətirlilər fəsiləsindən yeməli, ətirli bostan bitkisi, şüyüd
Taxıl	Dənindən un və ya yarma hazırlanan bitkilərin ümumi adı, həmin bitkilərin dənisi, taxıl
Tərxun	Nazik, uzun yarpaqları yeməyə işlədilən çoxillik göyərti, tərxun
Turp	Qalın kökü-başı olan birillik bostan bitkisi, turp
Tut	Ağ, qara növləri olan xırda, şirəli meyvə, tut
Üzüm	Ağ, qara və ala rəngli dənələri olan salxımlı meyvə, üzüm
Vəzəri, acıtərə	Xörəklə yeyilən kiçik yarpaqlı acıtərə göyərti, acıtərə, vəzəri
Yasəmən	Ağ, və qırmızı-bənövşəyi rəngdə ətirli salxımvarı çiçəklər, yasəmən
Yəpraq	Ağac və s. bitkilərin yastı və cinslərinə görə müxtəlif şəkildə olan yaşıl rəngli tənəffüs orqanı, yarpaq
Zə'fəran	Ətir, tam və rəng vermək üçün xörək və s. qurudulmuş şəkildə istifadə olunan çoxillik soğanaqlı bitkinin çiçəklərindəki qırmızı diş tellər, zəfəran
Zənbəq	Soğanaqlı, zəngəoxşar, ətirli çiçək, zənbəq

«Vətən dili»ndə faydalı qazıntı, metal, mineral, daş və maddə növlərinin adları	
Ahənrüba, maqnit	Bəzi cisimləri özünə tərəf çəkmək, yaxud itələmək xassəsinə malik cisim, ahənrüba, maqnit
Almas	Son dərəcə bərk, rəngsiz, şəffaf qiymətli daş, almaz
Bürünc	Mis, sing, qalay xəlitəsindən ibarət metal, bürünc
Dəmir	Təbiətdə çox yayılmış, karbonla birləşdikdə polad və çuqun əmələ gətirən bozrəngli ağır kimyəvi element, dəmir
Duz	Xörəyi dada gətirmək üçün ona qatılan kəskin dadlı, şor ağ kristal maddə, duz
Əqiq	Müxtəlif rənglərə çalan laylardan ibarət olan, qiymətli daş kimi müxtəlif bəzək şeyləri hazırlanmasında və s.-də istifadə edilən bərk mineral, əqiq
Firuzə	Göy rəngli qiymətli daş, firuzə
Gümüş	Bozumtul-ağ rəngli kimyəvi element, gümüş
Kükürd	Sarı rəngli tezalısan kimyəvi maddə, kükürd
Qalay	Tezəriyən, yumşaq kimyəvi element, qalay
Qır	Neft qalıqlarından hazırlanan, daşlara, səkilərə və s.-yə salınan qara rəngli qatı maddə, qır
Qızıl	Rəngi sarı, bahalı bəzək şeyləri və s. qayrılan və dəyər vahidi kimi işlədilən qiymətli metal, qızıl
Mis	Özlü və döyülə bilən qırmızımtıl metal, mis
Neft	Yanacaq kimi işlədilən yağlı mineral maye, neft
Polad, fulad	Dəmir ərintisi ilə karbondan alınan gümüşü-boz metal, polad
Yaqut	Qırmızı rəngdə olan qiymətli daş, yaqut
Zümrüd	Yaşıl rəngli qiymətli daş, zümrüd

SÖZLÜK

Əlifba sırası		
A	X	P
B	I	R
C	i	S
Ç	J	Ş
D	K	T
E	Q	U
Ə	L	Ü
F	M	V
G	N	Y
Ğ	O	Z
H	Ö	

- A -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1	a	I hissə: 58, 60	ay (<i>müraciət</i>)
2	ab	I hissə: 4	su
3	abad	I hissə: 5; II hissə: 124	abad
4	abadan	I hissə: 6	tir-tikintisi olan, abad
5	ab-həvası	II hissə: 158	ab-havası
6	abırsızdən	II hissə: 167	abırsızdan
7	abi-neysan	II hissə: 66, 163	neysan (<i>nisan, aprel</i>) ayında yağan yağış, bahar yağışı
8	abruñı	II hissə: 167	abrını
9	ac	I hissə: 7, 7, 35, 51, 62; II hissə: 12, 40, 41, 49, 51, 103, 120, 156	ac
10	acdən	I hissə: 51; II hissə: 15	acdan
11	acdur	I hissə: 7	acdır
12	acəm	I hissə: 41	acam
13	acı	I hissə: 11; II hissə: 10, 16, 59	acı
14	acıdur	II hissə: 65	acıdır
15	acığı	I hissə: 61	acığı
16	acıqə	I hissə: 59	acığa
17	acıqlanub	II hissə: 79, 126	acıqlanıb
18	acıqləndirərsən	II hissə: 70	acıqlandırarsan
19	acıñ	I hissə: 51; II hissə: 14	acın
20	acındən	II hissə: 12, 44	acından
21	acitərə	II hissə: 65	vəzəri
22	aciz	I hissə: 24, 24	aciz
23	aclığın	II hissə: 39	aclığını
24	aclıq	I hissə: 51; II hissə: 17, 39	aclıq
25	aclıqdən	I hissə: 64	aclıqdan
26	aclıqə	II hissə: 158	aclığa
27	ac-susuz	II hissə: 158	ac-susuz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
28	acuuqıŋ	II hissə: 157	acığın
29	aç	I hissə: 7	aç
30	açanı	II hissə: 17	açanı
31	açar	I hissə: 7, 8	açar
32	açarıdır	II hissə: 161	açarıdır
33	açdı	I hissə: 21, 57; II hissə: 66	açdı
34	açıq	II hissə: 12, 19, 108, 123	açıq
35	açılan	I hissə: 53	açılan
36	açılanədək	II hissə: 46	açılanadək
37	açılar	II hissə: 138	açılar
38	açıldı	I hissə: 11, 50; II hissə: 66, 99	açıldı
39	açılır	II hissə: 85, 88	açılır
40	açılmamış	II hissə: 46	açılmamış
41	açılmaz	II hissə: 51	açılmaz
42	açılmədi	II hissə: 150	açılmadı
43	açılmıyubdur	I hissə: 54	açılmayıb
44	açılıb	II hissə: 67	açılıb
45	açılır	II hissə: 96	açılır
46	açıŋ	I hissə: 45; II hissə: 38	açın
47	açır	II hissə: 119, 166	açır
48	açmaqə	II hissə: 52	açmağa
49	açmaz	II hissə: 17	açmaz
50	açməqini	II hissə: 66	açmağını
51	açub	II hissə: 21, 47, 66, 84, 144	açıb
52	açubdur	I hissə: 40	açıb
53	açum	II hissə: 137	açım
54	açur	I hissə: 52; II hissə: 96, 141	açır
55	ad	I hissə: 5; II hissə: 98	ad
56	addıyub	II hissə: 73	addımlayıb

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
57	adəm	I hissə: 10, 13, 16, 17, 21, 27, 41, 41; II hissə: 2, 3, 12, 12, 16, 37, 59, 72, 74, 75, 75, 75, 76, 76, 100, 107, 120, 120, 121, 123, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 133, 135, 135, 136, 142, 143, 145, 149, 151, 155, 158, 158, 158, 161, 164, 165, 165, 165, 167, 167, 173, 174, 174	adam
58	adəm ilə	II hissə: 75, 97, 110, 120	adam ilə, adamlar
59	Adəm (bəni-Adəm)	II hissə: 158	
60	adəmdən	I hissə: 10; II hissə: 145	adamdan
61	adəmdir	II hissə: 72, 139, 154	adamdır
62	adəmə	II hissə: 17, 49, 74, 121, 125, 161	adama
63	Adəmə (bəni-Adəmə)	II hissə: 167	
64	adəmi	II hissə: 5, 13, 43, 115, 142, 154	adamı
65	adəmiñ	I hissə: 49; II hissə: 29, 106, 113, 120, 132	adamın
66	Adəmiñ (bəni-Adəmiñ)	I hissə: 41	
67	adəmlə	II hissə: 6, 6	adam ilə, adamlar
68	adəmlər	I hissə: 53; II hissə: 46, 71, 71, 153, 172	adamlar
69	adəmlərdən	II hissə: 124, 152	adamlardan
70	adəmlərə	II hissə: 94	adamlara
71	adəmləri	II hissə: 32, 161	adamları
72	adəmləriñ	II hissə: 155, 167	adamların
73	adəmlərindən	II hissə: 164	adamlarından

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
74	Adəmə Həvvanı	II hissə: 85	Adəm və Həvvanı (<i>Adəm – Allah-taala- nın yer üzündə ya- ratdığı ilk insan; ilk peyğəmbər, Həvva – Adəmin arvadı, başə- riyyətin ulu nənəsi</i>)
75	adət	I hissə: 24; II hissə: 2, 49, 60, 105	adət
76	adəti	II hissə: 73, 140	adəti
77	adəti	II hissə: 79	öz təbiətinə uyğun
78	adəti	II hissə: 107	adi, normal
79	adətlərinə	II hissə: 84	adətlərinə
80	adı	II hissə: 8, 121	adı
81	adım	I hissə: 10	adım
82	adın	II hissə: 126	adın
83	adınə	II hissə: 109, 166	adına
84	adını	II hissə: 5, 21	adını
85	adi	I hissə: 18	adi
86	adil	II hissə: 96, 96, 173	ədalətli
87	adlanan	II hissə: I, I	adlanan
88	adları	II hissə: 122, 173	adları
89	adlı	II hissə: 124	tanınmış, adlı-sanlı
90	adlu	II hissə: 77, 121	adlı
91	adum	II hissə: 73	addım
92	afərin	II hissə: 112	afərin
93	aftabə	II hissə: 6, 6, 12, 76	lüləkli və qulplu su qabı, lüləyin, aftafa
94	ağ	I hissə: 22, 47; II hissə: 10, 24, 50, 52, 52, 99, 115, 132, 157	ağ (<i>rəng</i>)
95	ağ	II hissə: 5	xam
96	ağa	I hissə: 22; II hissə: 46	ağa

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
97	ağac	I hissə: 22, 41, 60, 60, 60; II hissə: 2, 71, 71, 71, 71, 71, 79, 80, 81, 81, 82, 89, 98, 98, 106, 106, 106, 107, 127, 138, 141, 149	ağac
98	ağac	II hissə: 95	7000 m bərabər uzunluq ölçüsü, ağac
99	ağac (çilik-ağac)	II hissə: 1	
100	ağac (çiling-ağac)	II hissə: 140	
101	ağac ilə	I hissə: 58	ağacla, ağac ilə
102	ağacdə	I hissə: 47; II hissə: 55, 133, 143, 156	ağacda
103	ağacdələ	II hissə: 3, 34	ağacdələ
104	ağacdən	I hissə: 25, 47; II hissə: 2, 4, 10, 45, 45, 55, 72, 98, 149	ağacdən
105	ağacdur	II hissə: 110	ağacdır
106	ağacə	II hissə: 5, 42, 71, 107, 160	ağaca
107	ağacı	I hissə: 22, 40, 40; II hissə: 79, 79, 79, 79, 79, 79, 81, 81, 106, 107, 141, 149, 149, 160, 160, 160, 165, 172, 172	ağacı
108	ağacı ilə	II hissə: 77	ağacı ilə
109	ağacın	II hissə: 106, 143	ağacın
110	ağacın	I hissə: 40, 50, 50, 51; II hissə: 5, 71, 106, 106, 106, 106, 146, 146, 146	ağacın
111	ağacındən	II hissə: 79, 82, 160	ağacından
112	ağacınə	II hissə: 79, 81, 105	ağacına
113	ağacını	II hissə: 160	ağacını
114	ağacının	II hissə: 81, 82, 105, 106, 107, 172, 173	ağacının
115	ağaclar	I hissə: 52; II hissə: 66, 88, 119, 127	ağaclar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
116	ağaclardan	I hissə: 50	ağaclardan
117	ağaclardən	II hissə: 89, 138	ağaclardan
118	ağaclarə	II hissə: 41	ağaclarə
119	ağaclarıñ	I hissə: 56, 56, 60; II hissə: 82, 86, 146	ağacların
120	ağamıñ	I hissə: 62; II hissə: 87	ağamın
121	ağanıñ	I hissə: 61	ağanın
122	ağardandə	II hissə: 74	ağardanda
123	ağarır	II hissə: 50	ağarır
124	ağarub	II hissə: 15	ağarıb
125	ağbalıq	II hissə: 58	ağbalıq
126	ağdur	II hissə: 10	ağdır
127	ağı	II hissə: 107	ağı
128	ağınə	II hissə: 64	ağına
129	ağır	II hissə: 83, 98, 110	ağır
130	ağırdur	II hissə: 65	ağırdır
131	ağırlıqındən	II hissə: 110	ağırlığından
132	ağız	I hissə: 22; II hissə: 12, 107, 113, 115	ağız
133	ağız (dil-ağız)	II hissə: 68	
134	ağızdən	II hissə: 115	ağızdan
135	ağıznən	II hissə: 133	ağız ilə
136	ağla	I hissə: 51	ağla
137	ağlama	I hissə: 43; II hissə: 40	ağlama
138	ağlamə	II hissə: 41	ağlama
139	ağlamıyan	I hissə: 33	ağlamayan
140	ağlar	II hissə: 11	ağlar
141	ağlaşə	II hissə: 163	ağlaşsın
142	ağlıyan	II hissə: 11	ağlayan
143	ağlıyub	I hissə: 35, 59	ağlayıb
144	ağlıyur	II hissə: 40	ağlayır
145	ağrıdar	I hissə: 59	ağrıdar
146	ağrımaz	II hissə: 132	ağrımaz
147	ağrısınə	I hissə: 25	ağrısına
148	ağrudar	II hissə: 70, 110	ağrıdar
149	ağruyar	II hissə: 78, 149	ağrıyar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
150	ağsaqqal	I hissə: 57	ağsaqqal
151	ağu	I hissə: 22	zəhər, ağı
152	ağusı	I hissə: 22	zəhəri, ağısı
153	ağzı	I hissə: 61, 62; II hissə: 6, 41	ağzı
154	ağzım	II hissə: 42	ağzım
155	ağzımdən	II hissə: 27	ağzımdan
156	ağzımə	I hissə: 57	ağzıma
157	ağzın	II hissə: 144	ağzını
158	ağzındə	I hissə: 37; II hissə: 4, 72	ağzında
159	ağzındəki	I hissə: 37	ağzındakı
160	ağzındən	II hissə: 104, 166, 166	ağzından
161	ağzınə	II hissə: 21, 62, 68, 103	ağzına
162	ağzını	II hissə: 61, 110, 118	ağzını
163	ah	I hissə: 19; II hissə: 153	ah
164	ahəng	II hissə: 155	ahəng
165	ahənrüba	II hissə: 77, 78, 172	maqnit
166	ahəstə	I hissə: 41; II hissə: 86	asta
167	ahəstə-ahəstə	II hissə: 109	asta-asta
168	ahəstə (ahəstə-ahəstə)	II hissə: 109	
169	ahı	II hissə: 119	ahı
170	ahıl	II hissə: 127, 136	ahıl
171	ahu	II hissə: 128, 174	ahu
172	ahunı	II hissə: 128	ahunın
173	ahuyə	II hissə: 128	ahuya
174	ax	I hissə: 46; II hissə: 38, 94	ax
175	axar	I hissə: 8; II hissə: 17, 17	axar
176	axarınə	II hissə: I	axarına
177	axduqı	II hissə: 17	axdığı
178	axır	I hissə: 10; II hissə: 3, 37, 96, 118	süzülür, axır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
179	axır	I hissə: 51; II hissə: 136	nəhayət, axır
180	axır	II hissə: 82	sonuncu
181	axır	II hissə: 129	son
182	axırdə	I hissə: 42; II hissə: 15, 39, 46, 50, 59, 61, 75, 83, 86, 86, 91, 102, 104, 106, 126, 159	axırda
183	axırə	II hissə: 146	axıra
184	axırımcı	II hissə: 93	axırıncı
185	axırındə	II hissə: VI, VI, VI	axırında
186	axırki	I hissə: 49	sonrakı
187	axırzəman	II hissə: 101	sonuncu, axırzaman
188	Axirü	II hissə: 153	<i>Axir və (Allah-taalanın adlarından biri)</i>
189	axsaq	I hissə: 23, 23, 65	axsaq
190	axsaqı	I hissə: 23	axsağı
191	axşam	I hissə: 10; II hissə: 69, 73, 80, 112, 148	axşam
192	axşam (səhər-axşam)	II hissə: 117	
193	axşamədək	II hissə: 138	axşamədək
194	axşamı (cüm'ə axşamı)	II hissə: 80	
195	axşam isə	II hissə: 87	axşamdırsa
196	axtar	II hissə: 54	axtar
197	axtaran	I hissə: 8; II hissə: 19, 121, 159	axtaran
198	axtarandə	II hissə: 55, 103	axtaranda
199	axtardı	II hissə: 102	axtardı
200	axtardıilər	I hissə: 48	axtardıılar
201	axtarır	II hissə: 80	axtarır
202	axtarırdı	II hissə: 33	axtarırdı
203	axtarmaq	I hissə: 49	axtarmaq
204	axtarməq	II hissə: 39	axtarmaq
205	axtarub	II hissə: 62	axtarıb
206	axub	II hissə: 37	axıb
207	axur	II hissə: 103	süzülür, axır
208	axuşur	II hissə: 141	axışır
209	aqa	II hissə: 121	ağa

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
210	aqamız	II hissə: 29	ağamız
211	aqçə	II hissə: 95	pul, ağca
212	aqdur	I hissə: 10	ağdır
213	aqibət	II hissə: 111	nəhayət ki
214	aqil	I hissə: 39; II hissə: 15, 53	aqil
215	aqsaqdur	I hissə: 10	axsaqdır
216	al	I hissə: 4, 4, 4, 4, 5, 5, 6, 6, 7, 8, 8, 9, 33; II hissə: 96	al (<i>almaq</i>)
217	al	I hissə: 57	qırmızı, al
218	ala	I hissə: 4, 4	bir hissəsi ağ, bir hissəsi başqa rəngdə, ala
219	alacə	I hissə: 38; II hissə: 71	rəngarəng xallardan, zolaqlardan ibarət, ala-bula, alaca
220	alacəhrə	II hissə: 45, 52	kolluqlarda yaşayan cücülərlə qidalanan sərçə fəsiləsindən bir quş
221	alaçiq	II hissə: 32, 32	çubuqdan qurulub üstü keçə ilə örtülən köçəri mənzili, çadır
222	aladur	I hissə: 5, 8	bir hissəsi ağ, bir hissəsi başqa rəngdədir, aladır
223	alaqarğa	I hissə: 63	döşü boz rəngli qarğa
224	alan	I hissə: 6	alan
225	alandən	II hissə: 126	alandan
226	alanlər	II hissə: III	alanlar
227	alar	II hissə: 139	alar
228	alaram	I hissə: 33	alaram
229	alasən	II hissə: 142	alasan
230	albalı	I hissə: 42	albalı
231	albalınıq	I hissə: 42	albalının
232	albalu	I hissə: 56	albalı
233	albalunıq	I hissə: 42	albalının
234	alçaq	II hissə: 5	alçaq
235	aldanmə	II hissə: 131	aldanma

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
236	aldı	I hissə: 11, 11, 17, 17, 21, 21, 26, 27, 28, 28, 33, 40, 42; II hissə: 5, 10, 14, 48, 50, 62, 63, 63, 65, 72, 117, 120, 126, 138, 163	aldı
237	aldılar	I hissə: 15, 15	aldılar
238	aldilər	II hissə: 14, 134	aldılar
239	aldım	I hissə: 13, 25; II hissə: 154	aldım
240	alduq	I hissə: 13	aldıq
241	aləm	I hissə: 24; II hissə: 31, 35, 163	aləm
242	aləm (Xudavəndi-aləm)	II hissə: 166	
243	aləm (məcmueyi-aləm)	II hissə: 153	
244	aləm (seyri-aləm)	II hissə: 147	
245	aləmdə	II hissə: 164	aləmdə
246	aləmi	II hissə: 22, 35	aləmi
247	aləmi	II hissə: 85	aləm və
248	alətdür	II hissə: 23, 23, 28, 29, 29, 29	alətdir
249	alətlər	II hissə: 22, 22, 76, 170	alətlər
250	alətləri	II hissə: 149	alətləri
251	alıcı	II hissə: 8	alan, alıcı
252	alıcı	II hissə: 51, 51, 171	yırtıcı, ovçu
253	alıcılıqda	II hissə: 50	yırtıcılıqda, ovçuluqda
254	alın	I hissə: 6	kəllənin qabaqdan üst tərəfi, alın
255	alır	I hissə: 9, 9; II hissə: 43	alır
256	alırlər	II hissə: 2, 74	alırlar
257	alırsən	II hissə: 16	alırsan
258	alışub	II hissə: 155	alışıb
259	alış-veriş	I hissə: 36; II hissə: 99, 115	alış-veriş
260	alim	I hissə: 24; II hissə: 3, 37, 92, 93, 93, 94, 150	alim
261	alimi-bimisl	II hissə: 93	misli olmayan bir alim

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
262	alimiñ	II hissə: 94	alimin
263	alimlərdən	II hissə: 150	alimlərdən
264	alimləriñ	II hissə: IV	alimlərin
265	alladır	I hissə: 21	aldadır
266	Allah	I hissə: 22, 39, 46, 55; II hissə: 3, 8, 15, 20, 21, 39, 44, 61, 105, 105, 112, 123, 143, 167	Allah
267	Allah rizasınə	II hissə: 61-62	Allah rizasına, Allah xətirinə
268	Allah-Allahnən	II hissə: 70	«Allah-Allah» deyərək, yəni ehmalca
269	Allahdən	II hissə: 145, 153	Allahdan
270	Allahdur	II hissə: 14	Allahdır
271	Allahə	I hissə: 25; II hissə: 3, 27, 31, 49, 121, 131, 153, 157	Allaha
272	Allahı	II hissə: 167	Allahı
273	Allahıñ	II hissə: 8, 17, 36, 132	Allahın
274	Allahnən (Allah-Allahnən)	II hissə: 70	
275	Allah-təala	I hissə: 25; II hissə: 103, 133, 153, 161	Allah-taala
276	Allah-təala və təbarək	II hissə: 132	Allah-taala və təbarək
277	Allahyar	II hissə: 122	Allahyar
278	allanmazdım	II hissə: 42	aldanmazdım
279	allanub	II hissə: 144	aldanıb
280	allanub	II hissə: 41	qızarıb, al rəng alıb, allanıb
281	alma	I hissə: 10, 40, 60; II hissə: 58, 65, 81, 81, 81, 81, 82, 82, 82, 87, 105, 105, 106, 107, 107, 107, 133, 172, 173	alma (<i>meyvə</i>)
282	alnadılar (boyunlarına alnadılar)	II hissə: 142	
283	almanı	II hissə: 81, 82	almanı
284	almanıñ	II hissə: 81, 106	almanın

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
285	almaq	I hissə: 24	almaq
286	almas	II hissə: 72, 72	almaz
287	alməndə	II hissə: 140	nəyisə sahibindən alıb bir-birlərinə «Al, məndə» deyə-deyə ötürən uşaq oyun növü, alməndə
288	almıyub	II hissə: 91	almayıb
289	alsun	I hissə: 37	alsın
290	alsunlər	II hissə: IV	alsınlar
291	altı	I hissə: 12; II hissə: 2, 48, 86	altı (<i>say</i>)
292	altı	II hissə: 34, 51	altı (<i>alt</i>)
293	altı (beş-altı)	II hissə: 9, 16	
294	altı (doqsan altı)	II hissə: 98	
295	altı (on altı)	I hissə: 20	
296	altı (üç yüz altı altı on)	II hissə: 92, 92	
297	altımə	II hissə: 79	altıma
298	altındə	I hissə: 39, 48, 50, 63; II hissə: 9, 11, 52, 71, 79, 81, 106, 116, 130, 146, 152, 154	altında
299	altındə	II hissə: 79	altında
300	altındən	II hissə: 53, 106	altından
301	altınə	II hissə: 38, 48, 48, 77, 81, 107, 109, 119	altına
302	altını	II hissə: 77	altını
303	altmış	II hissə: 92, 92	altmış
304	altmışdən	II hissə: 49	altmışdan
305	alub	I hissə: 23; II hissə: IV, 2, 8, 8, 20, 44, 54, 60, 73, 80, 142, 158	alıb
306	alubalu	II hissə: 65	albalı
307	aluçə	I hissə: 18; II hissə: 59, 65	alça
308	alurlər	II hissə: 74	alırlar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
336	añlamıyub	I hissə: 48	anlamayıb
337	añlar	II hissə: 115	anlayar, anlar
338	añlıyanə	II hissə: 51	anlayana
339	añlıyur	II hissə: 2	anlayır
340	apar	I hissə: 7, 7, 7, 7, 7; II hissə: 45, 139, 139	apar
341	aparan	II hissə: 17, 70, 145	aparan
342	apararsən	I hissə: 62	apararsan
343	apardı	I hissə: 11; II hissə: 8, 63, 166	apardı
344	apardılər	II hissə: 82	apardılar
345	apardıñ	II hissə: 157	apardın
346	aparə	II hissə: 31, 76	apara
347	aparəruq	II hissə: 67	apararıq
348	aparəsən	II hissə: 97, 131	aparasan
349	aparılməqinə	II hissə: 100	aparılmağına
350	aparır	I hissə: 9; II hissə: 8, 123, 165	aparır
351	aparırdı	II hissə: 88	aparırdı
352	aparırlar	I hissə: 53	aparırlar
353	aparmaq	I hissə: 28	aparmaq
354	aparmə	II hissə: 157	aparma
355	aparməq (həsəd apar- məq)	II hissə: 160	
356	aparməqdə	II hissə: 90	aparmaqda
357	aparməqə	II hissə: 31, 167	aparmağa
358	aparmışəm	II hissə: 152	aparmışam
359	aparsun	II hissə: 12, 22, 41, 50, 90, 158	aparsın
360	aparub	II hissə: 15, 29, 108, 108, 109, 155, 158	aparıb
361	ara	I hissə: 5, 5, 31	ara
362	arabə	II hissə: 78, 78	araba
363	arabəni	II hissə: 78	arabanı
364	aradə	II hissə: 78	arada
365	aradən	II hissə: 56	aradan
366	aradı	II hissə: 146	axtardı
367	arax	II hissə: 125	bir az aralı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
368	aralərində	II hissə: 29	aralarında
369	aram ilə	II hissə: 87	aramla
370	aramsız	II hissə: 112	aramsız
371	aran	II hissə: 129	aran
372	arasındə	I hissə: 49; II hissə: 30	arasında
373	arayə	II hissə: 44	araya
374	arayə (arayə-arayə)	II hissə: 77	
375	arayə-arayə	II hissə: 77	axtara-axtara, araya-araya
376	arayurlərđi	II hissə: 164	axtarırdılar, arayırdılar
377	ardusı ilə	II hissə: 164	ordusu ilə
378	arduyə	II hissə: 164	orduya
379	arəsində	II hissə: 50	arasında
380	arx	I hissə: 8	arx
381	arxa	II hissə: 107	arxa
382	arxalıq	II hissə: 23	yaxası düyməli, beli büzməli və ya büzmə- siz üst paltar, arxalıq
383	arxalu	II hissə: 33	arxalı
384	arxası	II hissə: 64	arxası
385	arxasındə	II hissə: 8, 123, 167	arxasında
386	arxəlü	I hissə: 47	arxalı
387	arı	I hissə: 11, 11, 39, 39, 39, 52, 65; II hissə: 58, 120, 151	arı
388	arıq	I hissə: 10; II hissə: 72	arıq
389	arıqdur	I hissə: 10	arıqdır
390	arıqəm	I hissə: 62	arığam
391	arılar	I hissə: 52; II hissə: 3, 96	arılar
392	arılərinə	II hissə: 120	arılarının
393	Arif	II hissə: 124	təxəllüsü «Arif» olan Mustafa ağa Şıxlinski
394	armud	I hissə: 25, 25	armud
395	armudı	I hissə: 25, 25, 26	armudu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
396	arpa	I hissə: 7, 7, 7, 36; II hissə: 13, 46, 57, 64, 65, 67, 67, 67, 129, 172	arpa
397	arpa ilə	II hissə: 30	arpa ilə
398	arpanı	II hissə: 97	arpanı
399	arпасını	II hissə: 97, 97	arпасını
400	arpə	I hissə: 36; II hissə: 57	arpa
401	arşın	I hissə: 9; II hissə: 95, 166	0,7112 m (71,12 sm) bərabər uzunluq ölçü vahidi, arşın
402	arşın	II hissə: 21	0,7112 m (71,12 sm) bərabər uzunluğunda ölçü aləti, arşın
403	arşinə	II hissə: 166, 166	0,7112 m (71,12 sm) bərabər uzunluq ölçü vahidinə, arşına
404	artə	I hissə: 39; II hissə: 9	arta
405	artıcaq	II hissə: 46, 141	bir qədər artıq, daha artıq, artıcaq
406	artıceq	II hissə: 117	bir qədər artıq, daha artıq, artıcaq
407	artıq	I hissə: 25, 42; II hissə: 3, 4, 14, 17, 22, 27, 29, 31, 31, 36, 36, 39, 46, 49, 50, 60, 60, 69, 74, 93, 98, 118, 132, 137, 141, 150, 164, 165, 166	artıq
408	artır	II hissə: 85, 85, 86, 89, 89, 106	artır
409	artırar	I hissə: 27	artırar
410	artırdı	II hissə: 36	artırdı
411	artmaqə	II hissə: 89	artmağa
412	artməqi ilədür	II hissə: VI	artırılması ilədir
413	artsə	II hissə: 15	artsa
414	artsun	II hissə: V	artsın
415	artub	II hissə: 3, 57	artıb

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
416	artur	I hissə: 52; II hissə: 89, 103	artır
417	arturub	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: 9	artırıb
418	aruğın	II hissə: 15	arığın
419	aruq	II hissə: 118	arıq
420	arzu	II hissə: 66, 150, 152	arzu
421	arzusu	II hissə: 50	arzusu
422	arzusinə	II hissə: 151	arzusuna
423	as	I hissə: 9, 9	as
424	asan	II hissə: 78	asan
425	asand	II hissə: 43, 76	asan
426	asandur	I hissə: 9, 45; II hissə: 3, 37, 38, 108	asandır
427	asanlaşır	II hissə: I	asanlaşır
428	asanlıqnən	II hissə: 13, 120	asanlıqla
429	asardınız	II hissə: 93	asardınız
430	asarlar	I hissə: 55	asarlar
431	asarlər	II hissə: 33	asarlar
432	asdım	II hissə: 94	asdım
433	asduqımız	II hissə: 76	asduğımız
434	asılır	II hissə: 106	asılır
435	asılıb	II hissə: 30, 98	asılıb
436	asır	I hissə: 9	asır
437	asırlər	II hissə: 2	asırlar
438	Asiyayi-ğərbidə	II hissə: 77	qərbi Asiyada
439	asmadılər	II hissə: 55	asmadılər
440	asmıyub	I hissə: 42; II hissə: 162	asmayıb
441	astar	I hissə: 9, 9; II hissə: 21	astar
442	asub	II hissə: 165	asıb
443	asublar	II hissə: 98	asıblar
444	aş	I hissə: 9, 9, 12	aş
445	aşağə	II hissə: 80	aşağa
446	aşaqə	I hissə: 41, 55, 55; II hissə: 7, 55	aşağa
447	aşaqədəki	I hissə: 27	aşağıdakı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
448	aşaqaşından	I hissə: 58	aşağasından
449	aşar	I hissə: 45	aşar
450	aşbaz	II hissə: 127	aşpaz
451	aşiq	II hissə: 1, 1, 12	aşiq-aşiq oyununda işlədilən qoyunların diz qapağından çıxarılmış oynaq sümüyü, aşiq
452	aşiq	II hissə: 64, 64	el sənətkarı, aşiq
453	aşım	II hissə: 132	aşım
454	aşiq	II hissə: 53	vurğun, aşiq
455	aş ilə	II hissə: 121	aş ilə
456	aşkardur	II hissə: II	aşkardır
457	aşubdur	II hissə: 60	aşıb
458	Aşura	I hissə: 24, 24	məhərrəm ayının onuncu günü, İmam Hüseyin (ə) şəhid edildiyi gün, Aşura
459	at	I hissə: 4, 4, 4, 5, 5, 5, 5, 6, 7, 7, 7, 8, 8, 8, 10, 10, 10, 20, 20, 24, 42, 65; II hissə: 28, 29, 29, 30, 30, 30, 30, 30, 34, 34, 40, 40, 60, 60, 110, 110, 110, 117, 117, 118, 129, 139, 151, 151, 154, 158, 158, 159, 159, 160, 160, 160, 160, 169, 171, 172, 173, 173	at (<i>heyvan</i>)
460	at	I hissə: 38; II hissə: 168	at (<i>atmaq</i>)
461	ata	I hissə: 4, 6, 31; II hissə: 41, 71, 91, 115, 117, 117, 132	ata (<i>validəyn</i>)
462	ata	I hissə: 20	ata (<i>ev heyvanına</i>)
463	atalar sözi	I hissə: 18, 19, 26, 44, 53, 55, 59, 60, 64	atalar sözü
464	atam	II hissə: 21, 93, 118	atam
465	atam ilə	II hissə: 94	atamla
466	atamı	I hissə: 59	atamı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
467	atamıñ	II hissə: 118	atamın
468	atamıñdur	I hissə: 18	atamındır
469	atañ	II hissə: 93, 93	atan
470	atanə	II hissə: 160	atana
471	atanıñ	I hissə: 49	atanın
472	atar	II hissə: 61, 110	atar
473	atası	I hissə: 33, 33, 42, 42, 42, 54, 54; II hissə: 1, 1, 10, 10, 21, 22, 139	atası
474	atasındən	II hissə: 10, 104	atasından
475	atasınə	I hissə: 54; II hissə: 22	atasına
476	atasını	II hissə: 132	atasını
477	atasınıñ	II hissə: 10	atasının
478	atdən	I hissə: 14; II hissə: 159	atdan
479	atdı	I hissə: 36, 37; II hissə: 79, 126, 149, 162	atdı
480	atdım	II hissə: 160	atdım
481	atdur	II hissə: 30, 30	atdır
482	atə	II hissə: 30, 110, 110	ata (<i>ev heyvanına</i>)
483	atəsən	II hissə: 62	atasan
484	atgilən	I hissə: 43, 43	at (<i>atmaq</i>)
485	atı	II hissə: 30, 30, 30, 60, 139, 150, 154, 158, 158	atı
486	atılən	II hissə: 26	atılan
487	atılməqi	II hissə: VI	atılmasını
488	atılıb	I hissə: 22	atılıb
489	atılıb (təl atılıb)	II hissə: 86	
490	atılıbdur	II hissə: IV	çıxarılib, atılıb
491	atımə	II hissə: 121	atıma
492	atıñ	I hissə: 18, 62; II hissə: 30, 30, 30, 34, 116, 154, 158, 158, 160	atın
493	atıñ	II hissə: 121	atının
494	atınə	II hissə: 34	atına

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
495	atır	II hissə: 130	atır
496	at ilə	II hissə: 60, 60	atla, at ilə
497	atlandırub	II hissə: 159	atlandırıb
498	atlar	II hissə: 155	atlar
499	at ilə	II hissə: 110	at ilə, atla
500	atlı	II hissə: 146	atlı
501	atlu	II hissə: 11	atlı
502	atmağə	I hissə: 46	atmağa
503	atmaqə	I hissə: 58	atmağa
504	atməqə	II hissə: 156	atmağa
505	atsan	II hissə: 70	atsan
506	atsun	II hissə: 70	atsın
507	atub	II hissə: 9, 57, 81, 104, 104	atıb
508	atublər	II hissə: 147	atıblar
509	atulır	II hissə: 115	atılır
510	av	II hissə: 50, 50, 111, 137	ov
511	avarəsi	I hissə: 43	avarası
512	avçı	II hissə: 136, 139, 174	ovçu
513	avçılar	II hissə: 152	ovçular
514	avdə	II hissə: 134	ovda
515	avə	II hissə: 50	ova
516	avınə	II hissə: 89, 108	ovuna
517	avlaməqə	II hissə: 108	ovlamağa
518	avlaməz	II hissə: 60	ovlamaz
519	avlaqları	II hissə: 108	ov yerlərini, ovlaqları
520	avlıyub	II hissə: 136	ovlayıb
521	avlıyur	II hissə: 3, 43	ovlayır
522	ay	I hissə: 12, 12; II hissə: 17, 92, 95, 97, 169	ay (<i>ilin bölündüyü on iki hissədən hər biri</i>)
523	ay	I hissə: 43; II hissə: 110	ay (<i>müraciət</i>)
524	aya	I hissə: 23; II hissə: 51, 112, 123	məgər
525	ayağ	I hissə: 22; II hissə: 20	ayaq
526	ayağ (baş-ayağ)	I hissə: 27	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
527	ayağında	II hissə: 30	ayağında
528	ayağından	I hissə: 55	ayağından
529	ayağından	II hissə: 156	ayağından
530	ayaqqabı	II hissə: 18	ayaqqabı
531	ayağnən	II hissə: 133	ayaqla
532	ayar	II hissə: 95	barama, pambıq və s. bu kimi xam mallardan əldə edilən xalis malın miqdarı
533	aydə	II hissə: 93	ayda
534	aydur	II hissə: 92	aydır
535	ayı	I hissə: 47, 47, 47, 47, 62; II hissə: 28, 33, 33, 34, 35, 40, 52, 52, 52, 53, 71, 75, 75, 75, 75, 75, 76, 82, 83, 83, 125, 125, 171, 172, 172, 174	ayı (<i>heyvan</i>)
536	ayı	II hissə: 92, 93, 93	ayı (<i>ilin bölündüyü on iki hissədən hər biri</i>)
537	ayı	II hissə: 148	ayı (<i>göy cismi</i>)
538	ayı ilə	II hissə: 33	ayı ilə (<i>heyvan</i>)
539	ayılıbdur	II hissə: 3	ayılıb
540	ayın	II hissə: II	ayın
541	ayında	II hissə: II, 85	ayında
542	ayındəki	II hissə: 85	ayındakı
543	ayını	I hissə: 47; II hissə: 33, 33	ayını (<i>heyvan</i>)
544	ayının	II hissə: I, 93, 93, 100	ayının (<i>ilin bölündüyü on iki hissədən hər biri</i>)
545	ayının	II hissə: 52, 52, 53	ayının (<i>heyvan</i>)
546	ayıyə	II hissə: 75, 75, 76, 83	ayıya
547	aylar	II hissə: 87, 87, 90, 172, 173	aylar
548	ayran	II hissə: 12, 12, 12, 35, 40	ayran
549	ayraninə	I hissə: 18, 41	ayranına
550	ayrılacəqlər	II hissə: 49	ayrılacaq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
551	ayrıldı	II hissə: 52	ayrıldı
552	ayrıldılar	II hissə: 25	ayrıldılar
553	ayrılıb	II hissə: 83, 87	ayrılıb
554	ayru	II hissə: 118	ayrı
555	ayrulan	II hissə: 106	ayrılan
556	ayrılır	II hissə: 106, 107	ayrılır
557	ayu	II hissə: 138, 138, 138	ayı (<i>heyvan</i>)
558	ayunu	II hissə: 136, 137, 137, 137	ayını (<i>heyvan</i>)
559	ayunuñ	II hissə: 137, 137	ayının (<i>heyvan</i>)
560	az	I hissə: 6, 6, 7, 7, 8, 8, 9, 28, 42, 53, 57, 60, 62, 63; II hissə: 5, 10, 13, 13, 21, 27, 36, 36, 37, 46, 50, 50, 52, 70, 79, 82, 82, 86, 89, 89, 91, 93, 96, 96, 99, 99, 100, 101, 103, 103, 103, 110, 110, 118, 118, 119, 121, 125, 134, 147, 147, 153, 162	az
561	az (az-az)	II hissə: 103	
562	azacıq	II hissə: 132	azacıq
563	azad	II hissə: 72	azad
564	Azad	II hissə: 122	Azad
565	azadə	II hissə: 37, 67	azadə
566	azadəkən	II hissə: 47	azad ikən, azadə olarkən
567	azadlıqını	I hissə: 64	azadlığını
568	azalır	II hissə: 85	azalır
569	azalmaqınə	II hissə: 20	azalmağına
570	azalur	II hissə: 89; 103, 103	qısalır, azalır
571	azar	I hissə: 6, 6	itər, azar
572	azar	II hissə: 105	xəstəlik, naxoşluq, azar
573	azarı	II hissə: 121	xəstəliyi
574	az-az	II hissə: 103	az-az

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
575	azcə	I hissə: 43, 43; II hissə: 36, 69	azca
576	azdən	II hissə: 9, 41	azdan
577	azdur	I hissə: 6, 7, 7, 8, 8, 9, 10; II hissə: 32, 51, 67, 79, 109, 155, 161	azdır
578	Azərbaycan (türki-Azərbaycan)	II hissə: titullar (başlıq) səhifəsi, IV	
579	azı	I hissə: 38; II hissə: 27, 99	azı
580	az ittifaq düşər	II hissə: 135	az təsadüf edər, az baş verər
581	azlıqıdır	II hissə: 5	azlığıdır
582	azmaq	I hissə: 10	azmaq
583	azuqə	I hissə: 56; II hissə: 126	azuqə
584	azuqələri	I hissə: 60	azuqələri
585	azuqələrini	II hissə: 105	azuqələrini
586	azuqəsi	II hissə: 146	azuqəsi
587	azuqəsini	II hissə: 147	azuqəsini

- B -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
588	bab	I hissə: 4; II hissə: 138	mətnin hissələrindən biri, bab; böyük qapı, bab; uyğun, münasib, müvafiq, bab
589	baba	I hissə: 4, 4, 10, 31, 40, 40, 65; II hissə: 115	baba
590	babam	II hissə: 72	babam
591	babası	I hissə: 40; II hissə: 100	babası
592	babasının	I hissə: 40	babasının
593	babat	I hissə: 4	babat
594	babatdur	I hissə: 5	babatdır
595	bacı	I hissə: 7, 7, 31	bacı
596	bacanaq	II hissə: 116	bacanaq
597	bacaranə	II hissə: 145	bacarana
598	bacararsənmi	I hissə: 44	bacararsanmı
599	bacarə	II hissə: 138	bacara
600	bacarır	II hissə: 135	bacarır
601	bacarırsən	II hissə: 108	bacarırsan
602	bacarmədi	II hissə: 51, 79, 83	bacarmadı
603	bacarmıyur	II hissə: 166	bacarmayır
604	bacası	II hissə: 71	bacası
605	bacı	I hissə: 11; II hissə: 71, 115	bacı
606	bacılarım	II hissə: 118	bacılarım
607	bacım	II hissə: 118	bacım
608	bacısı	I hissə: 25; II hissə: 72	bacısı
609	bacısınə	I hissə: 25	bacısına
610	bacısının	II hissə: 73	bacısının
611	badam	I hissə: 12	badam
612	badam (daneyi-badam)	II hissə: 69	
613	badamlə	II hissə: 6	badamla

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
614	badə	II hissə: 51, 90	bada
615	badımcanı	II hissə: 52	tünd bənövşəyi, badımcan rəngi
616	baftə	I hissə: 21	güləbətın və ya ipək saplardan toxunmuş qaytan
617	bağ	I hissə: 22, 26, 31, 49; II hissə: 13, 66, 67, 82	bağ
618	bağ (ta bağ)	I hissə: 49	
619	bağban	I hissə: 22, 49, 49, 65; II hissə: 13, 13, 81, 82, 82, 82, 82, 83, 83, 83, 106, 120, 134, 139, 172	bağban
620	bağbanın	II hissə: 81, 81, 83	bağbanın
621	bağbanın	I hissə: 49	bağbanın
622	bağçədə	II hissə: 16, 146	bağçada
623	bağçəni	II hissə: 146	bağçanı
624	bağçəyə	II hissə: 16, 151, 155	bağçaya
625	bağdə	I hissə: 50, 54, 61; II hissə: 21, 84, 120, 134, 141, 141, 141	bağda
626	bağdəki	II hissə: 82	bağdakı
627	bağdən	II hissə: 13, 39, 54, 84	bağdan
628	bağə	I hissə: 22, 49, 51, 61; II hissə: 13, 13, 39, 41, 67, 83, 120, 120, 134, 140, 155	bağa
629	bağı	I hissə: 49; II hissə: 41	bağı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
630	bağıdur	I hissə: 64; II hissə: 95	bağıdır
631	bağımı	I hissə: 49	bağımı
632	bağımızdə	I hissə: 22; II hissə: 127, 127	bağımızda
633	bağımızdəki	II hissə: 127	bağımızdakı
634	bağın	II hissə: 13	bağın
635	bağın	I hissə: 49, 61	bağın
636	bağındə	I hissə: 40	bağında
637	bağındən	II hissə: 98	bağından
638	bağınə	II hissə: 81, 83	bağına
639	bağını	II hissə: 98	bağını
640	bağının	II hissə: 114	bağının
641	bağırar	I hissə: 38	bağırar
642	bağırar	II hissə: 28	bağırar
643	bağirtısı	II hissə: 43	bağirtısı
644	bağirtısını	I hissə: 38	bağirtısını
645	bağışlasun	I hissə: 36	bağışlasın
646	bağışlə	II hissə: 68	bağışla
647	bağışlıyurəm	II hissə: 79	bağışlayıram
648	bağladılar	II hissə: 75	bağladılar
649	bağlamə	II hissə: 31	bağlama
650	bağlaməq	II hissə: 110	bağlamaq
651	bağlaməsün	II hissə: 105	bağlamasın
652	bağlamışdı	II hissə: 83	bağlamışdı
653	bağlamışəm	II hissə: 97	bağlamışəm
654	bağlanır	II hissə: 119	bağlanır
655	bağlar	I hissə: 46; II hissə: 38	bağlar
656	bağlardə	I hissə: 52, 56; II hissə: 66, 69, 101, 102, 141	bağlarda
657	bağlardən	II hissə: 82	bağlardan
658	bağlarə	I hissə: 53	bağlara
659	bağların	I hissə: 60	bağların
660	bağlarsən	II hissə: 154	bağlarsən
661	bağlə	II hissə: 19	bağla

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
662	bağlı	I hissə: 57; II hissə: 152	bağlı
663	bağlıyur	II hissə: 74, 119	bağlayır
664	bağlıyurlər	II hissə: 129	bağlayırlar
665	bağrınə	II hissə: 162	bağrına
666	bağrıñı	II hissə: 156	bağrını
667	bağü bostan	II hissə: 114	bağ və bostan
668	bağü dağları	I hissə: 58	bağ və dağları
669	bax	II hissə: 22, 99, 125, 125, 125, 157	bax
670	baxandən	II hissə: 35	baxandan
671	baxanıñ	I hissə: 49	baxanın
672	baxar	I hissə: 8; II hissə: 49	baxar
673	baxdı	I hissə: 61; II hissə: 22, 44, 104	baxdı
674	baxdıqcə	II hissə: 135	baxdıqca
675	baxdım	I hissə: 57; II hissə: 63	baxdım
676	baxduqcə	II hissə: 125	baxdıqca
677	baxəndə	II hissə: 54, 77	baxanda
678	baxıram	I hissə: 10	baxıram
679	baxırdı	II hissə: 72	baxırdı
680	baxırlər	II hissə: 35	baxırlar
681	baxmaz	II hissə: 47	baxmaz
682	baxmazlar	I hissə: 18	baxmazlar
683	baxmazlər	II hissə: 34	baxmazlar
684	baxmə	II hissə: 22, 22, 99	baxma
685	baxmədi	II hissə: 55	baxmadı
686	baxməqə	II hissə: 118	baxmağa
687	baxmıyub	II hissə: 91, 144, 162	baxmayıb
688	baxsan	II hissə: 107	baxsan
689	baxsə	II hissə: 168	baxsa
690	baxsən	II hissə: 135	baxsan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
691	baxub	I hissə: 26, 37, 39, 61; II hissə: 15, 41, 46, 56, 62, 77, 82, 82, 113, 125, 147	baxıb
692	baxurdın	I hissə: 51	baxırdın
693	baxuşur	II hissə: 141	baxışır
694	bainhəmə	II hissə: 46, 105	bununla belə, bununla bərabər
695	baisi-xilasım	II hissə: 150	xilasıma səbəb olan
696	baqırsağındən	II hissə: 32	bağırsağından
697	baqi qalır	II hissə: 79	ömr sürür, yaşayır
698	baqi qalub	II hissə: VI	qorunub saxlanılır
699	baqi qoymuşuq	II hissə: VI	qoruyub saxlamışıq
700	baqlıyurlər	II hissə: 4	bağlayırlar
701	bal	I hissə: 4, 5, 5, 6, 6, 7, 7, 10, 13, 20, 39, 49, 53; II hissə: 3, 65, 96, 115, 120, 138	bal
702	bal (bal-bal)	II hissə: 115	
703	bala	I hissə: 4, 64; II hissə: 42, 50, 50, 50, 61, 62, 91, 91, 97, 116, 117, 167, 173	bala (övlad)
704	balacə	II hissə: 11, 30, 59, 107, 162	balaca
705	balalar	II hissə: 80	balalar
706	balaları	I hissə: 64; II hissə: 128, 150	balaları
707	balalarındən	I hissə: 64	balalarından
708	balalarınə	I hissə: 64	balalarına
709	balalarını	II hissə: 61, 162	balalarını
710	balaləri	II hissə: 50	balaları
711	balalərindən	II hissə: 91	balalarından

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
712	balalərini	II hissə: 43, 91	balalarını
713	balalərinin	II hissə: 50, 50	balalarının
714	balam	II hissə: 41, 162, 162	balam
715	balası	II hissə: 39, 50, 121, 171	balası
716	balasından	II hissə: 91	balasından
717	balasını	II hissə: 50, 63, 91	balasını
718	bal-bal	II hissə: 115	bal-bal
719	baldan	I hissə: 35	baldan
720	baldən	II hissə: 91, 117	baldan
721	baldır	I hissə: 5	qılçanın dal tərəfində diz ilə topuq arasındakı ətli hissə, baldır
722	baldız	II hissə: 116	baldız
723	balıq	I hissə: 10, 38, 39, 44; II hissə: 3, 14, 31, 31, 31, 62, 72, 78, 78, 78, 89, 90, 90, 108, 108, 108, 109, 109, 151, 168, 171, 172, 173, 173	balıq
724	balıqçı	II hissə: 139	balıqçı
725	balıqə	II hissə: 160	balığa
726	balıqı	II hissə: 74, 90	balığı
727	balıqın	II hissə: 64, 108, 108	balığın
728	balıqlar	II hissə: 58, 58, 71, 172	balıqlar
729	balıqları	II hissə: 62, 90	balıqları
730	balından	II hissə: 132	balından
731	balını	II hissə: 120	balını
732	ballə (yağ-ballə)	II hissə: 70	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
733	baltə	I hissə: 18, 18; II hissə: 22, 23, 25, 25, 25, 25, 40, 148, 148, 149, 149, 149, 170, 174	odun doğramaq, ağac kəsmək və s. üçün işlədilən saplı, enli və iti ağızlı dəmir alət, balta
734	baltə ilə	II hissə: 52, 133, 149	odun doğramaq, ağac kəsmək və s. üçün işlədilən saplı, enli və iti ağızlı dəmir alətlə, balta ilə
735	baltədən	II hissə: 149	odun doğramaq, ağac kəsmək və s. üçün işlədilən saplı, enli və iti ağızlı dəmir alətdən, baltadan
736	baltəni	II hissə: 25, 25, 149	odun doğramaq, ağac kəsmək və s. üçün işlədilən saplı, enli və iti ağızlı dəmir aləti, baltanı
737	baña	II hissə: 14, 14, 26, 27, 60, 62, 70, 76, 94, 103, 112, 117, 120, 124, 126, 127, 128, 128, 142, 142, 142, 144, 147, 147, 157, 157, 157	mənə
738	bañadur	II hissə: 128	mənədir
739	banla	II hissə: 54	banla
740	banladı	II hissə: 38	banladı
741	banlıyur	II hissə: 2	banlayır
742	bar	I hissə: 41, 49, 49; II hissə: 80, 106	bəhər, bar
743	bar	II hissə: 163	var
744	baramadən	II hissə: 18	baramadan
745	baramaqurdu	II hissə: 18	ifraz etdiyi ipək tellərindən barama hörən qurd, baramaqurdu
746	baramaqurtı	II hissə: 169	ifraz etdiyi ipək tellərindən barama hörən qurd, baramaqurdu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
747	baraməqurdını	I hissə: 53	ifraz etdiyi ipək tellərindən barama hörən qurdu, baramaqurdunu
748	baramanı	II hissə: 18	baramanı
749	bardağ	II hissə: 6, 6, 18, 18	su və ya başqa mayelər tökmək, yaxud içində piti bişirmək üçün saxsıdan, çindən qayrılmış qulplu və ya qulpsuz darboğaz qab, bardağ
750	bardağdə	II hissə: 51	su və ya başqa mayelər tökmək, yaxud içində piti bişirmək üçün saxsıdan, çindən qayrılmış qulplu və ya qulpsuz darboğaz qabda, bardağda
751	bardağ	II hissə: 10	su və ya başqa mayelər tökmək, yaxud içində piti bişirmək üçün saxsıdan, çindən qayrılmış qulplu və ya qulpsuz darboğaz qab, bardağ
752	bardağdə	I hissə: 54	su və ya başqa mayelər tökmək, yaxud içində piti bişirmək üçün saxsıdan, çindən qayrılmış qulplu və ya qulpsuz darboğaz qabda, bardağda
753	barədə	II hissə: III, IV, 90	barədə
754	barəsində	II hissə: V, V, 29	barəsində
755	bargahını	II hissə: 37, 131	sarayını
756	barı	II hissə: 142, 163, 163	heç olmasa
757	Bari (cənabi-Bari)	II hissə: 111	
758	Baridür (əmr-i-Baridür)	II hissə: 90	
759	Bar-ilaha	II hissə: 54	ilahi, pərvərdigara
760	barmaq	II hissə: 69, 107, 133	barmaq
761	barməq	II hissə: 115	barmaq
762	barut	II hissə: 150	barıt

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
763	basar	I hissə: 47; II hissə: 10, 33	basar
764	basdı	II hissə: 52	basdı
765	basdım	II hissə: 59	basdım
766	basdırdılar	II hissə: 127	basdırdılar
767	basdırırlər	II hissə: 155	basdırırlər
768	basə	II hissə: 15	basqı edə, basa
769	basırlər	II hissə: 3	basırlər
770	basmamış	II hissə: 55	basmamış
771	basmaz	II hissə: 33	basmaz
772	basmə	II hissə: 15	basma
773	basməxanədə	II hissə: 3	çapxanada, mətbəədə
774	basməxanəniñ	II hissə: 4	çapxananın, mətbəənin
775	basnilərindən	II hissə: III	təmsillərindən
776	bastırmışəm	II hissə: 142	bastırmışam
777	basub	I hissə: 38; II hissə: 137, 158, 162	basıb
778	baş	I hissə: 9, 27; II hissə: 17, 26, 28, 36, 101, 107, 145	baş
779	baş (canü baş ilə)	I hissə: 58	
780	baş-ayağ	I hissə: 27	baş-ayaq
781	baş-başə	II hissə: 163	baş-başa
782	başdə	II hissə: 133	başda
783	başdən	II hissə: 41, 88	başdan
784	başdən (binadən-başdən)	II hissə: 112	
785	başə	II hissə: 94, 97, 99, 115	başə
786	başə (baş-başə)	II hissə: 163	
787	başı	II hissə: 30, 32, 51, 52, 59, 82, 115, 125, 144	başı
788	başı	II hissə: 37	başının
789	başım	II hissə: 132	başım
790	başım	II hissə: 157	başımı
791	başımdən	I hissə: 45	başımdən
792	başımı	II hissə: 157	başımı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
793	başın	I hissə: 59; II hissə: 6, 44, 76, 110, 141	başını
794	başın	I hissə: 22; II hissə: 20, 64, 145	başın
795	başına	II hissə: 52	başına
796	başındə	I hissə: 19, 60, 60, 60; II hissə: 8, 32, 45, 71, 71, 71	başında
797	başındəki	II hissə: 83	başındakı
798	başındən	II hissə: 8, 59	başından
799	başinə	I hissə: 49; II hissə: 83, 91, 104, 127, 127, 131, 132, 136, 141, 155	başına
800	başını	I hissə: 20, 41; II hissə: 19, 27, 54, 55, 68, 70, 75, 75, 76, 80, 82, 83, 115, 117, 156, 163, 166	başını
801	başını	I hissə: 46	başını
802	başını	II hissə: 55, 82, 83	başının
803	başinə	II hissə: 48, 62, 111, 163	başına
804	başqa	II hissə: 62	başqa
805	başqə	II hissə: 10, 16, 32, 74, 94, 125, 130	başqa
806	başladı	I hissə: 27, 39, 41, 55, 58; II hissə: 53, 81, 91, 138, 149, 152	başladı
807	başladılar	II hissə: 7, 25	başladılar
808	başlanır	II hissə: I, II	başlanır
809	başlanur	I hissə: 52, 55	başlanır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
810	başlar	I hissə: 54	başlayar
811	başları	II hissə: 78, 149	başları
812	başların	II hissə: 102	başlarını
813	başlarına	II hissə: 8	başlarına
814	başlırsınız	II hissə: 149	başlırsınız
815	başlarına	II hissə: 153	başlarına
816	başlıq	II hissə: 18	yağışdan, soyuqdan qorunmaq üçün baş örtüyü, başlıq
817	başlıyub	II hissə: 73, 78	başlayıb
818	başlıyur	I hissə: 52, 59	başlayır
819	başlıyurlar	I hissə: 53	başlıyurlar
820	başmaq	I hissə: 10, 13, 21; II hissə: 18, 18, 23, 23	başmaq
821	başmaqçı	II hissə: 127, 139, 146	başmaqçı
822	başmaqı	II hissə: 19	başmaqı
823	bat	I hissə: 4	bat
824	batar	I hissə: 5, 5	batar
825	batdaq	II hissə: 109, 109	palçıq, bataq
826	batdı	I hissə: 36; II hissə: 25	batdı
827	batıl	II hissə: 60	heç, puç
828	batıl oldı	I hissə: 26	pozuldu
829	Batin (Zahirü Batin)	II hissə: 153	
830	batman	II hissə: 95, 125	8,1182 kq ölçüsündə çeki vahidi, 20 girvənkə, yarım pud, batman
831	batmış	II hissə: 8	batmış
832	batım	II hissə: 42	batım
833	batur	I hissə: 63	batır
834	baturar	II hissə: 133	batırar
835	bavər	II hissə: 112	inam, etibar
836	bayquş	I hissə: 15; II hissə: 51	bayquş

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
837	bayram	II hissə: 22, 88, 94, 94, 94, 100, 148	bayram
838	bayramdur	II hissə: 93, 94	bayramdır
839	bayramə	II hissə: 94	bayrama
840	bayramı	II hissə: 88, 88, 93, 93, 100, 100, 100, 173, 173	bayramı
841	bayramıdur	I hissə: 62; II hissə: 30	bayramıdır
842	bayramım	II hissə: 148	bayramım
843	bayramıñ	II hissə: 148	bayramın
844	bayramlar	II hissə: 87, 172	bayramlar
845	bayramlarıñ	II hissə: 100	bayramların
846	bayramlaşarlər	II hissə: 94	bayramlaşarlar
847	bazar	I hissə: 6, 6	bazar
848	bazar	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin ikinci, hal-hazırda yeddiinci günü, yekşənbə, bazar günü
849	bazarda	I hissə: 7, 35, 56	bazarda
850	bazardə	II hissə: 17, 37, 127, 128	bazarda
851	bazardən	I hissə: 7, 11, 13, 16, 17, 28	bazardan
852	bazar ertəsi	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin üçüncü günü, hal-hazırda həftənin birinci günü, düşənbə, bazar ertəsi günü
853	bazarə	II hissə: 139, 149	bazara
854	bazargan	II hissə: 121	tacir, bazərgan
855	becərdikləri	II hissə: 75	becərdikləri
856	becərirlər	II hissə: 160	becərirlər
857	beh	II hissə: 69	beh

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
858	bel	I hissə: 5; II hissə: 22, 28	ayaqla basmaq üçün çıxıntısı olan uzunsaplı qazma aləti, bel
859	beldən	II hissə: 64	beldən
860	belimdən	I hissə: 45	belimdən
861	belindən	I hissə: 45	belindən
862	belindən	I hissə: 44	belindən
863	belinə	II hissə: 158	belinə
864	bellü	II hissə: 13	belli
865	beş	I hissə: 9, 42; II hissə: 10, 81, 133, 166	beş
866	beş (dört-beş)	II hissə: 82	
867	beş (on beş)	II hissə: 133, 158	
868	beş (yüz beş)	II hissə: 6	
869	beş-altı	II hissə: 9, 16	beş-altı
870	beş-on	II hissə: 73	beş-on
871	beş şahı	II hissə: 100	iyirmi beş qəpik, dörd şahı bir abbasıya bərabərdir; şahı - beşqəpiklik qara pul
872	beşikdən (elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək)	II hissə: 159	
873	bey	I hissə: 4, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>b</i> səsini ifadə edən 2-ci hərfin adı
874	beylə	I hissə: 35, 39, 41, 42, 48, 56, 59, 61; II hissə: II, VI, 7, 8, 8, 9, 15, 16, 21, 29, 31, 42, 42, 44, 54, 62, 68, 77, 79, 81, 82, 92, 102, 117, 124, 130, 130, 137, 148, 152, 155, 157, 157, 158, 158, 162	belə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
875	beylədür	II hissə: 129	belədir
876	beylə olan surətdə	II hissə: 56, 136, 140, 142, 149	belə olan təqdirde
877	beytini	II hissə: 84	evini
878	beytmizi	II hissə: 84	evimizi
879	bezdən	II hissə: 18, 165	bezdən
880	bezi	I hissə: 57; II hissə: 18	bezi
881	bəbək	II hissə: 107	bəbək
882	bədbəxt	I hissə: 8	bədbəxt
883	bədəl	I hissə: 5, 5	əvəz, əvəz edən şey
884	bədən	I hissə: 6; II hissə: 101, 107	bədən
885	bədənə	II hissə: 74, 75, 113	bədənə
886	bədəni	II hissə: 30	bədəni
887	bədənim	II hissə: 60	bədənim
888	bədəninə	II hissə: 32	bədəninə
889	bədnam	II hissə: 90	adı pisliliyə çıxmış, pis ad qazanmış, biabır olmuş, rüsvay olmuş adam
890	bəg	I hissə: 18, 28, 42; II hissə: 34, 44, 133	bəy
891	bəgənmiyə	II hissə: 100	bəyənməyə
892	bəgənüb	II hissə: 117	bəyənib
893	bəgən	I hissə: 41	bəyin
894	bəgligi	II hissə: 20	bəyliyi
895	Bəğdad	II hissə: 150	Bağdad
896	Bəğdaddə	II hissə: 115	Bağdadda
897	bəha	I hissə: 36; II hissə: 57, 99	baha
898	bəhadur	II hissə: 34	bahadır
899	Bəhadur	II hissə: 122	Bahadır, Bahadur
900	bəhanə	II hissə: 63, 156	bəhanə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
901	bəhanəsiz	II hissə: 63	bəhanəsiz
902	bəhar	I hissə: 18, 40, 40, 50, 52, 52, 65, 65; II hissə: 81, 87, 88, 105, 129, 173	bahar
903	bəhar (Novruzı-bəhar)	I hissə: 50; II hissə: 99	
904	bəhardur	II hissə: 88	bahardır
905	bəharı	II hissə: 84	baharı
906	bəharın	I hissə: 51; II hissə: 147	baharın
907	bəhəqqi-Xalıq, bəhəqqi-Xalıq	II hissə: 163	Allah haqqına
908	bəhəmə gəlir	II hissə: 4	cəm olur, toplanır, yığılır
909	Bəhram	II hissə: 122	Bəhram
910	bəhs	II hissə: 3	mübahisə
911	bəhsdən	II hissə: 90	mübahisədən
912	bəhsi	II hissə: 29, 67	mübahisəni
913	bəhsi	II hissə: 29, 171	mübahisəsi
914	bəhsini	I hissə: 27	mübahisəsini
915	bəxti	II hissə: 20, 130	bəxti
916	bəxtindən	II hissə: 150	bəxtindən
917	bəqqal	I hissə: 20, 20; II hissə: 110, 127, 139	keçmişdə ərzaq malları satan dükançı, baqqal
918	bəla	II hissə: 153	bəla
919	bəladən	II hissə: 132	bəladan
920	bəladur	I hissə: 5, 15	bəladır
921	bəlağət	II hissə: 132	bəlağət
922	bəlalərdən	II hissə: 113	bəlalardan
923	bəlalərə	II hissə: 8	bəlalara
924	bəlayə	II hissə: 42, 46	bəlaya
925	bələd olurlər	II hissə: II	tanış olurlar
926	bələndıgini	II hissə: 91	bələndiyini
927	bələnmış	II hissə: 132	bələnmış

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
928	bəli	I hissə: 11, 39; II hissə: 10, 121, 121, 123	bəli
929	bəlkə	I hissə: 35, 37, 42; II hissə: 17, 46, 46, 55, 74, 113, 138, 147, 147, 152, 153, 165	bəlkə
930	bəm	II hissə: 53	aşağı səs, zil müqabili
931	bən	II hissə: 60, 105, 105, 112, 113, 139	mən
932	bəndən	II hissə: 120, 138	məndən
933	bəndəni	II hissə: 140	məni
934	bənd oldı	II hissə: 6	vuruldu, bənd oldu
935	bənd (oldı bənd)	II hissə: 148	
936	bənəfş	II hissə: 68	bənövşəyi
937	bənəfşə	I hissə: 53, 53, 54, 65; II hissə: 64, 68, 68, 69, 172	bənövşə
938	bəni	II hissə: 52	məni
939	bəni-Adəm	II hissə: 158	insanlar, Adəm peyğəmbərin (ə) övladları
940	bəni-Adəmə	II hissə: 167	insanlara, Adəm peyğəmbərin (ə) övladlarına
941	bəni-Adəmiñ	I hissə: 41	insanların, Adəm peyğəmbərin (ə) övladlarının
942	bənim	II hissə: 17, 60, 111, 112, 118, 128, 128	mənim
943	bəнна	II hissə: 127, 139	bəнна
944	bənnalərə	II hissə: 37	bənnalara
945	bərabər	I hissə: 5, 52; II hissə: 8, 9, 60, 164	bərabər
946	bərabərđi	I hissə: 27	bərabərđi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
947	bərabərdür	II hissə: 86	bərabərdir
948	bərabərləşir	II hissə: 85, 85	bərabərləşir
949	bərabərləşür	II hissə: 89	bərabərləşir
950	bərəkətli	II hissə: 8	bərəkətli
951	bəri	II hissə: 3, 103, 125, 153	bəri
952	bərin (əlavə bərin)	II hissə: VI	
953	bərk	II hissə: 5, 43, 53, 59, 77, 149	bərk
954	bərkidüb	II hissə: 159	bərkidib
955	bərkləşdi	II hissə: 109	bərkidi
956	bərni	II hissə: 6, 6, 12	içində piti bişirmək və s. üçün istifadə edilən saxsı qab, bərni
957	bəs	I hissə: 59; II hissə: 61, 156	bəs
958	bəs (öz bəs ki)	II hissə: 121	
959	bəsdür	II hissə: 51, 115	bəsdir
960	bəsləməgə	I hissə: 53	bəsləməyə
961	bəsləməkdən	I hissə: 20	bəsləməkdən
962	bəslənir	II hissə: 106	bəslənir
963	bəslənür	II hissə: 96	bəslənir
964	bəslərdik	I hissə: 46	bəslərdik
965	bəsliyüb	II hissə: 117	bəsləyib
966	bəsliyür	II hissə: 97	bəsləyir
967	bəsli yürlər	II hissə: 30, 48	bəsləyirlər
968	bəsliyürsünüz	II hissə: 157	bəsləyirsiniz
969	bəstərdik	II hissə: 38	bəslərdik
970	bəşqə	II hissə: VI, 2	başqa
971	bəşqəsi	II hissə: 16	başqası
972	bəyaq	II hissə: 148	bayaq
973	bəyan	II hissə: 36, 93, 115	bəyan
974	bə'zən	II hissə: V	bəzən
975	bəzənür	I hissə: 52; II hissə: 96	bəzənir
976	bəzər	II hissə: 22	bəzəyər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
977	bə'zi	I hissə: 52, 56, 61; II hissə: VII, 77, 95, 98, 119, 135	bəzi
978	bə'ziləri	II hissə: VI, 100	bəziləri
979	bə'zisi	II hissə: 2, 2	bəzisi
980	bəziyən	II hissə: 130	bəzəyən
981	bəzzaz	I hissə: 20, 20; II hissə: 127	parça, arşınmalılı satan tacir, bəzzaz
982	bıçaq	II hissə: 29, 32	bıçaq
983	bıçaqə	II hissə: 21	bıçağa
984	bıçaqı	II hissə: 1	bıçağı
985	bıçaqnən	II hissə: 133	bıçaqla
986	bızav	II hissə: 50	buzov
987	biarəm	II hissə: 19	arsızam
988	biarsən	II hissə: 19	arsızsan
989	bibədəl	II hissə: 144	əvəzsiz, əvəzi olmayan
990	bibi	II hissə: 116	bibi
991	bica yerə	II hissə: 29	nahaq yerə, əbəs yerə
992	biçarə	I hissə: 19, 64, 64; II hissə: 97, 104, 111, 131, 150, 157, 163	yazıq, fağır, məzlum
993	biçarəni	II hissə: 147	yazığı, fağırını, məzlumu
994	biçarəniñ	II hissə: 151	yazığın, fağırın, məzlumun
995	biçdigin	II hissə: 114	biçdiyini
996	biçdiklərin	II hissə: 102	biçdiklərini
997	biçəndə	I hissə: 51; II hissə: 14	biçəndə
998	biçər	I hissə: 8, 34; II hissə: 5	biçər
999	biçərlər	II hissə: 34	biçərlər
1000	biçərsən	I hissə: 49; II hissə: 71, 153	biçərsən
1001	biçilənə	II hissə: 102	biçilənə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1002	biçilür	II hissə: 102, 114	biçilir
1003	biçin	II hissə: 102	biçin
1004	biçir	II hissə: 3	biçir
1005	biçirdi	II hissə: 95	biçirdi
1006	biçirlər	II hissə: 13, 145, 145	biçirlər
1007	biçməz	II hissə: 6	biçməz
1008	biçsün	II hissə: 21	biçsin
1009	biçüb	I hissə: 56	biçib
1010	biehtiyac	II hissə: 120	ehtiyacsız
1011	biğərəz	II hissə: 55	qərəzsiz
1012	bihəya	I hissə: 58	həyası olmayan
1013	bihudə	II hissə: 55	boş, faydasız
1014	biixtiyar	II hissə: 131	qeyri-ixtiyari
1015	bikar	II hissə: 24	məşğuliyyətsiz, bikar
1016	bikef	II hissə: 102, 161	qəmli, kədərli
1017	bil	I hissə: 11, 39; II hissə: 15, 68, 104	bil
1018	bilaəvvəl (əvvəl bilaəvvəl)	II hissə: IV	
1019	bilaşübhə	II hissə: III	şübhəsiz
1020	bildigimizə	II hissə: III	bildiyimizə
1021	bildigin	I hissə: 59; II hissə: 110	bildiyini
1022	bildik	II hissə: V	bildik
1023	bildim	I hissə: 37; II hissə: 19	bildim
1024	bildir	I hissə: 59, 59; II hissə: 88, 95	keçən il, bildir
1025	bildirçin	I hissə: 60; II hissə: 34, 45, 52	bildirçin
1026	bildirçiniñ	II hissə: 20	bildirçinin
1027	bildirdi	I hissə: 34	aşkar etdi, bildirdi
1028	bildügi	II hissə: 109	bildiyi
1029	bildügin	II hissə: 70	bildiyini
1030	bildügiñi	II hissə: 90	bildiyini

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1031	bilə	II hissə: V	bilə
1032	biləgin	II hissə: 35	biləyin
1033	bilək	II hissə: 107	bilək
1034	bilənlər	II hissə: 151	bilənlər
1035	bilər	I hissə: 33, 38; II hissə: III, 14, 27, 46, 61, 80, 115, 145, 168	bilər
1036	bilərmi	II hissə: 105	bilərmi
1037	bilindi	II hissə: 115	bilindi
1038	bilir	I hissə: 20; II hissə: 27, 43, 50, 158, 166	bilir
1039	bilirdi	II hissə: 151	bilirdi
1040	bilirəm	II hissə: 70	bilirəm
1041	bilirlər	II hissə: 100	bilirlər
1042	bilirsən	II hissə: 5, 138	bilirsən
1043	bilmə	II hissə: 8	bilmə
1044	bilmədi	II hissə: 27, 51, 59, 68, 91, 146, 149, 152	bilmədi
1045	bilmədigini	II hissə: 74	bilmədiyini
1046	bilmədilər	II hissə: 31	bilmədilər
1047	bilmədim	II hissə: 87, 138	bilmədim
1048	bilmədin	II hissə: 104	bilmədin
1049	bilmək	I hissə: 44; II hissə: IV, 27, 106	bilmək
1050	bilməkdən	I hissə: 44; II hissə: 77, 98	bilməkdən
1051	bilməm	II hissə: 135	bilməm
1052	bilmərəm	I hissə: 23; II hissə: 14, 112, 153	bilmərəm
1053	bilmərrə	II hissə: IV, 73, 104	birdəfəlik, tamamilə
1054	bilməsəydik	II hissə: 4	bilməsəydik
1055	bilməsə	I hissə: 38; II hissə: 168	bilməsə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1056	bilməsəm	II hissə: 97	bilməsəm
1057	bilməz	I hissə: 16, 19, 38, 57; II hissə: V, 14, 16, 27, 27, 41, 74, 76, 99, 117, 138, 145, 145, 168	bilməz
1058	bilməzdi	II hissə: 76, 134, 135, 165	bilməzdi
1059	bilməzdim	II hissə: 112	bilməzdim
1060	bilməzdin	I hissə: 51	bilməzdin
1061	bilməzlər	II hissə: 105	bilməzlər
1062	bilmir	I hissə: 17; II hissə: 77	bilmir
1063	bilmirəm	I hissə: 19, 22, 55; II hissə: 20	bilmirəm
1064	bilmiyəcək	II hissə: 138	bilməyəcək
1065	bilmiyən	I hissə: 19, 38; II hissə: 27, 99, 133	bilməyən
1066	bilmiyəb	I hissə: 48; II hissə: 66	bilməyib
1067	bilmiyəür	II hissə: 105, 125, 164, 166	bilmir
1068	bilmiyəürəm	II hissə: 117	bilmirəm
1069	bilmürsən	II hissə: 54	bilmirsən
1070	bilsə	II hissə: 100	bilsə
1071	bilsün	II hissə: 90	bilsin
1072	bilüb	II hissə: VI, 60, 117, 125, 141, 155	bilib
1073	bilür	II hissə: 34	bilir
1074	bilürəm	II hissə: 60, 135, 142	bilirəm
1075	bilürsən	II hissə: 128	bilirsən
1076	bilürsənmi	II hissə: 121	bilirsənmi
1077	bilürsünüz	II hissə: 154	bilirsiniz
1078	bimə'na	II hissə: 93	mənasız
1079	biməzəsən	II hissə: 19	qeyri-ciddisən, bayağısan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1080	bimisl (alimi-bimisl)	II hissə: 93	
1081	bina etmişdi	II hissə: 82	salmışdı
1082	binadən-başdən	II hissə: 112	əvvəldən
1083	binası	II hissə: 149, 159	binası
1084	binasını	II hissə: 3, 83	binasını
1085	binəva	II hissə: 36, 55, 68, 82	yazıq, zavallı
1086	binəvalər	II hissə: 55, 74, 126	yazıqlar, zavallılar
1087	binəvaləri	II hissə: 46	yazıqları, zavallıları
1088	binəvanın	II hissə: 52, 121	yazığın, zavallının
1089	biniyaz	II hissə: 91	ehtiyacı olmayan
1090	bir (bir-bir)	II hissə: 51, 57, 62, 125	
1091	bir (həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz)	II hissə: 92	
1092	bir dəm	II hissə: 143	bir an
1093	bir mərtəbədə	II hissə: 83, 164	o dərəcədə, o qədər
1094	bir mərtəbə də	II hissə: 82, 132	bir dərəcə də, bir qədər də
1095	bir para	II hissə: 5	bir neçə, bəzi
1096	bir parə	II hissə: IV, IV, VI, 30, 32, 74, 89, 106, 155, 158	bir neçə, bəzi
1097	bir parəsi	II hissə: 2	bir neçəsi, bəzisi
1098	bir samanlıqdur	I hissə: 10	saman saxlamaq üçün bir anbardır, bir samanlıqdır
1099	bir yerdə	II hissə: 13, 25, 31, 131	birlikdə, bir yerdə
1100	birbəbir	II hissə: 66, 88	birbəbir
1101	bir-bir	II hissə: 51, 57, 62, 125	bir-bir
1102	bir-birinə	II hissə: 141, 141	bir-birinə
1103	bir-birini	II hissə: 140	bir-birini

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1104	birçə	I hissə: 41; II hissə: 30, 36, 36, 60, 81, 137	birçə
1105	birçə (birçə-birçə)	II hissə: 9	
1106	birçə-birçə	II hissə: 9	birçə-birçə
1107	birdən	I hissə: 16, 25, 45, 46, 51; II hissə: 38, 38, 63, 72, 105, 109, 137, 146, 157, 158	birdən
1108	birdırnaqlı	II hissə: 30	birdırnaqlı
1109	birə	I hissə: 19; II hissə: 85	birə
1110	biri	I hissə: 48; II hissə: 2, 15, 16, 16, 16, 24, 24, 26, 30, 54, 54, 70, 70, 70, 78, 78, 84, 93, 100, 102, 115, 115, 126, 131, 131, 134, 136, 145, 148, 149	biri
1111	biri-birindən	II hissə: 25	bir-birindən
1112	biri-birinə	II hissə: 8, 21, 25, 69, 77, 77, 113	bir-birinə
1113	biri-birini	II hissə: 67	bir-birini
1114	biri-biriñiziñ	II hissə: 29	bir-birinizin
1115	biri-biriylə	II hissə: 73, 94	bir-biri ilə
1116	biriləri	II hissə: 56	biriləri
1117	birimci	I hissə: 65; II hissə: II	birinci
1118	birimci mərtəbədə	II hissə: 107	birinci dərəcədə
1119	birin	II hissə: 14, 138	birin
1120	birinci	II hissə: I, II, 48	birinci
1121	birindən (biri-birindən)	II hissə: 25	
1122	birinə	II hissə: 37, 98, 102	birinə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1123	birinə (bir-birinə)	II hissə: 8, 21, 25, 69, 77, 77, 113, 141, 141	
1124	birini	I hissə: 42; II hissə: 91, 101, 126, 134	birini
1125	birini (bir-birini)	II hissə: 67, 140	
1126	biriniñ	II hissə: 15	birinin
1127	biriniziñ (biri-biriniziñ)	II hissə: 29	
1128	birisi	II hissə: 5, 14, 14, 24, 37, 50, 73, 77, 82, 96, 96, 123, 124, 134, 140, 148, 150, 161	birisi
1129	birisinə	II hissə: 22, 152	birisinə
1130	birisini	I hissə: 42; II hissə: 24, 56, 91, 103	birisini
1131	biriyələ (biri-biriyələ)	II hissə: 73, 94	
1132	bismillahir-rəhmanir-rəhim	I hissə: 4; II hissə: 1	bismillahir-rəhmanir-rəhim
1133	bişəkk	II hissə: 53	şəksiz
1134	bişər	II hissə: 66	bişər
1135	bişmiş	II hissə: 109	bişmiş
1136	bişürəcəksən	II hissə: 134	bişirəcəksən
1137	bişürəndə	II hissə: 74	bişirəndə
1138	bişürir	II hissə: 152, 155	bişirir
1139	bişürirlər	II hissə: 10, 109, 118	bişirirlər
1140	bişürüb	II hissə: 68	bişirib
1141	bitdi	I hissə: 50; II hissə: 99	bitdi
1142	bitdiginə	II hissə: 99	bitdiyinə
1143	bitəcəkdi	II hissə: 150	bitəcəkdi
1144	bitəniñ	II hissə: 97	bitənin
1145	bitənlər	II hissə: 89, 96	bitənlər
1146	bitər	I hissə: 28, 53; II hissə: 18, 66, 71, 94	bitər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1147	bitərsən	II hissə: 70, 70	bitərsən
1148	bitir	II hissə: 13, 69, 107, 152, 155	bitir
1149	bitişdi	II hissə: 82	bitişdi
1150	bitki	II hissə: 16	bitki
1151	bitməz	II hissə: 14	bitməz
1152	bitmişdi	II hissə: 81	bitmişdi
1153	bitsə	I hissə: 54	bitsə
1154	bitüb	II hissə: 121	bitib
1155	bitür	II hissə: 69, 96, 160	bitir
1156	bitürdi	II hissə: 143	bitirdi
1157	biüsul (qurti-biüsul)	II hissə: 111	
1158	biyaban	II hissə: 16, 158	biyaban
1159	biyabanlərində	II hissə: 158	biyabanlarında
1160	biz	I hissə: 6, 9, 56, 56; II hissə: 22, 26	ucu çox sivri, batan şey; deşmək üçün metaldan qayırılan ucu şiş alət, biz
1161	biz	I hissə: 40, 46, 47, 57; II hissə: III, IV, V, V, V, VI, VI, VI, 7, 8, 24, 24, 26, 36, 38, 41, 91, 113, 113, 116, 116, 118, 122, 123, 123, 133, 155, 160, 164	I şəxs əvəzliyi, cəm; biz
1162	biz ilə	II hissə: 38, 133	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizimlə
1163	bizcən də	II hissə: 58	bizim olduğumuz qədər də
1164	bizdə	I hissə: 19, 19, 19, 45; II hissə: 11, 38, 92	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizdə
1165	bizdən	I hissə: 7, 7; II hissə: 118	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1166	bizə	I hissə: 34, 64; II hissə: 4, 58, 95, 129, 133, 160	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizə
1167	bizi	I hissə: 56	ucu çox sivri olanları, batan şeyləri, bizi
1168	bizi	I hissə: 56; II hissə: 8, 8, 8, 8, 8	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizi
1169	bizim	I hissə: 13, 22, 24, 26; II hissə: III, 10, 15, 28, 54, 58, 58, 67, 85, 104, 118, 118, 153, 162, 173	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizim
1170	bizimkilər	II hissə: 10, 49	bizimkilər
1171	bizimkiləri	II hissə: 10	bizimkilərin
1172	bizimlə	I hissə: 45, 63	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizimlə
1173	bizlər	II hissə: 31	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizlər
1174	bizlər ilə	I hissə: 45; II hissə: 38	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizlər ilə
1175	bizlərdə	II hissə: 28, 32, 85	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizlərdə
1176	bizləri	II hissə: IV, 36, 54	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizləri
1177	bizlərin	II hissə: 37	I şəxs əvəzliyi, cəm; bizlərin
1178	boğaz	I hissə: 22; II hissə: 107	boğaz
1179	boğazı	II hissə: 144	boğazı
1180	boğazımə	I hissə: 46	boğazıma
1181	boğazındə	I hissə: 46; II hissə: 27, 144	boğazında
1182	boğazındən	II hissə: 27, 132	boğazından
1183	boğazınə	I hissə: 46	boğazına
1184	boğazlı	II hissə: 68	boğazlı
1185	boğmuşəm	II hissə: 153	boğmuşam

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1186	boğub	II hissə: 57, 137	boğub
1187	boğuşandən	II hissə: 91	boğuşandan
1188	bol	I hissə: 60; II hissə: 76, 83	bol
1189	boran	II hissə: 118	boran
1190	borcdur	I hissə: 51; II hissə: IV, 17	borcdur
1191	borucım	II hissə: 148	borcum
1192	bostan	II hissə: 155	bostan
1193	bostañçı	II hissə: 127, 139	bostañçı
1194	bostanlardə	I hissə: 56	bostanlarda
1195	bostanlarıñ	I hissə: 60	bostanların
1196	boş	I hissə: 12, 31; II hissə: 11, 33, 34, 136	boş
1197	boşbuynuz	II hissə: 33	boşbuynuz
1198	boşqab	II hissə: 6, 8, 10, 40	içinə xörək və s. tökmək üçün çinidən, saxsıdan qayrılmış qab, nimçə, boşqab
1199	boşqabdur	I hissə: 13	içinə xörək və s. tökmək üçün çinidən, saxsıdan qayrılmış qabdır, nimçədir, boşqabdır
1200	boşqabə	II hissə: 8	içinə xörək və s. tökmək üçün çinidən, saxsıdan qayrılmış qaba, nimçəyə, boşqaba
1201	boy	I hissə: 43, 43	boy
1202	boyadı	I hissə: 14	boyadı
1203	boyadılar	II hissə: 8	boyadılar
1204	boyağ	II hissə: 169	boyaq, kökündən boyayıcı maddə hasil edilən bitki
1205	boyaqçı	I hissə: 14; II hissə: 139	boyaqçı
1206	boydə	II hissə: 166	boyda
1207	boydədür	II hissə: 28	boydadır
1208	boyı	II hissə: 11, 166	boyu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1209	boyn qaçırmıyub	II hissə: 24	yayınmayıb, boyun qaçırmayıb
1210	boynı	II hissə: 21	bədənün uzunluğunu, boyunu
1211	boynı	II hissə: 21	bədənün uzunluğunu, boyunu
1212	boynı	II hissə: 30, 68, 166	başı bədənle birləşdirən hissəsi, boyunu
1213	boynımdə	II hissə: 148	üzərimdə, boynumda
1214	boynı	I hissə: 44	başı bədənle birləşdirən hissən, boynun
1215	boynındəki	II hissə: 43	başı bədənle birləşdirən hissəsindəki, boynundakı
1216	boynumə olsun	II hissə: 16	üzərimə olsun, boynuma olsun
1217	boynunə	II hissə: 62	başı bədənle birləşdirən hissəsinə, boynuna
1218	boyun	II hissə: 101, 107	başı bədənle birləşdirən hissə, boyun
1219	boyunlarınə almadılər	II hissə: 142	etiraf etmədilər, boyunlarına almadılar
1220	boz	II hissə: 26, 52	boz
1221	bozartma	II hissə: 11, 23	bozartma
1222	bozbaş	II hissə: 11, 12, 23, 68	bozbaş
1223	bozbaşdən	II hissə: 68	bozbaşdən
1224	bozbaşı	II hissə: 68, 128	bozbaşı
1225	bögrinə	II hissə: 53, 125	böyrünə
1226	bögürüb	II hissə: 53	böyürüb
1227	böhtan	I hissə: 20, 58	böhtan
1228	bölərlər	II hissə: 137	bölərlər
1229	bölgi	II hissə: 111, 112, 137	bölgü
1230	bölgidə	II hissə: 112	bölgüdə
1231	bölgidən	II hissə: 75	bölgüdən
1232	bölgini	II hissə: 112	bölgünü
1233	bölüb	II hissə: 111	bölüb
1234	bölünir	II hissə: 100	bölünür
1235	bölüşüb	II hissə: 137	bölüşüb

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1236	börk	I hissə: 15	papaq
1237	böyügə	I hissə: 25	böyüyə
1238	böyügi	II hissə: 98, 166	böyüyü
1239	böyüginə	I hissə: 21	böyüyünə
1240	böyügüb	II hissə: 81	böyüyüb
1241	böyük	I hissə: 15, 25, 28, 38, 44; II hissə: 49, 50, 59, 63, 72, 98, 107, 155, 155, 165, 165, 165	böyük
1242	böyükdür	I hissə: 24; II hissə: 43	böyükdür
1243	böyükkləri ilə	II hissə: 123	ağsaqqalları ilə, şeyxləri ilə, böyükkləri ilə
1244	böyükleşüb	I hissə: 43, 43	böyüyüb
1245	böyükraq	II hissə: 123	bir qədər böyük, daha böyük
1246	böyüyüb	I hissə: 57	böyüyüb
1247	bu dəmdə	II hissə: 42, 143	bu zaman
1248	bu gunə	II hissə: 104, 155	bu növ, bu cürə
1249	bu nəhv	II hissə: V	bu qayda ilə, bu cür
1250	bu siyaq	II hissə: 31, 148, 165	bu cür
1251	bu siyaq ilə	I hissə: 42	bu qayda ilə, bu cür
1252	bu surətdə	II hissə: 37, 90	belə olan təqdirdə
1253	bu tayifəniñ	II hissə: 140	müsəlman ümmətinin
1254	Bubəkr, Ömər, Osmaniyəm	II hissə: 124	birinci üç xəlifənin adları: Əbubəkr, Ömər, Osman
1255	Bubəkrü	II hissə: 124	Əbubəkr (<i>1-ci xəlifə</i>) və
1256	bucaq	I hissə: 13	künc, bucaq
1257	bucaqdə	II hissə: 25	küncdə, bucaqda
1258	bucaqə	II hissə: 21, 141	küncə, bucağa
1259	bucaqü çuvalı	II hissə: 119	bucaq və çuvalı
1260	bucaqlər	II hissə: 114	künclər, bucaqlar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1261	bud	II hissə: 107, 107	bud
1262	budağ	I hissə: 45; II hissə: 38	budaq
1263	budağ (budağ-budağ)	I hissə: 22; II hissə: 112	
1264	budağ-budağ	I hissə: 22; II hissə: 112	budaq-budaq
1265	budağdə	II hissə: 112	budaqda
1266	budağında	I hissə: 50; II hissə: 146	budağında
1267	budağlanub	II hissə: 79	budaqlanıb
1268	budağlar	II hissə: 106, 106, 107	budaqlar
1269	budağlardən	II hissə: 41	budaqlardan
1270	budağları	II hissə: 106	budaqları
1271	budağlarım	II hissə: 79	budaqlarım
1272	budaq	I hissə: 13; II hissə: 28, 101	budaq
1273	budaqlar	I hissə: 45; II hissə: 38	budaqları
1274	Budaqof	II hissə: V	Budaqov
1275	budur	I hissə: 59; II hissə: 6, 21, 70, 129, 137, 149, 157	budur
1276	bugünki	II hissə: 5, 49	bugünkü
1277	buğ	II hissə: 75, 75, 135, 165	buğ
1278	buğda	I hissə: 22; II hissə: 13, 36, 64, 67, 67, 70, 70, 94, 129, 172, 172	buğda
1279	buğdadən	II hissə: 84	buğdadan
1280	buğdanı	II hissə: 83, 84	buğdanı
1281	buğdası	II hissə: 83	buğdası
1282	buğdayə	II hissə: 67, 83	buğdaya
1283	buğə	II hissə: 16	buxara, buğa
1284	buğı	II hissə: 159	buğu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1285	buxarı	I hissə: 63; II hissə: 101, 107	divar içində hörülmüş ocaq, buxarı
1286	buxarı	II hissə: 119	buğu, buxarı
1287	buxov	II hissə: 169	zıncırov
1288	bulağ götürmək	I hissə: 27	su çəkmək
1289	bulağı	I hissə: 55; II hissə: 16	bulağın
1290	bulaq	II hissə: 77	bulaq
1291	bulağı	I hissə: 23	bulağın
1292	bulandırım	I hissə: 58	bulandırım
1293	bulandırır	II hissə: 64	bulandırır
1294	bulandırırırsən	I hissə: 58	bulandırırırsan
1295	bulandırub	II hissə: 156	bulandırıb
1296	bulanım	II hissə: 42	bulanım
1297	bulanub	II hissə: 41	bulanıb
1298	bular	II hissə: 55	bunlar
1299	buları	II hissə: 88	bunların
1300	buluyub	II hissə: 143	bulayıb
1301	bulunan	II hissə: I, VII, 164	olan
1302	bulunur	II hissə: 89	olur
1303	bulut	I hissə: 60; II hissə: 96	bulud
1304	bulutlərdən	II hissə: 166	buludlardan
1305	buluyuruq	I hissə: 57	bulayırıq
1306	buña	II hissə: 73, 94, 97, 100, 100, 158	buna
1307	bundan	I hissə: 36, 39	bundan
1308	bundə	I hissə: 35, 58; II hissə: II, III, 100	bunda
1309	bundən	I hissə: 21, 36, 36; II hissə: V, 15, 46, 57, 105, 136, 137, 155	bundan
1310	bunə	I hissə: 36; II hissə: 5, 31, 31, 57, 60	buna

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1311	bunu	I hissə: 40, 58; II hissə: IV, 20, 25, 25, 41, 46, 63, 115, 156, 157	bunu
1312	bunıñ	I hissə: 40, 41, 61; II hissə: 3, 10, 36, 52, 57, 66, 69, 70, 79, 104, 150	bunun
1313	bunıñ ilə	II hissə: 8	bununla
1314	bunıñlə	II hissə: 77, 117, 130, 158	bununla
1315	bunlar	I hissə: 44; II hissə: 4, 73, 128, 131, 155	bunlar
1316	bunlardən	II hissə: 118, 129, 134	bunlardan
1317	bunlarə	I hissə: 61; II hissə: 13, 56	bunlara
1318	bunları	II hissə: 10, 10	bunları
1319	bunlarıñ	I hissə: 27; II hissə: 52, 63, 73, 107, 113, 149	bunların
1320	bunlari	II hissə: 111	bunları
1321	bura (ora-bura)	II hissə: 20, 20, 44, 63	
1322	buradə	I hissə: 55; II hissə: 8, 44, 79, 108, 115, 153, 153, 166	burada
1323	buradən	II hissə: 17, 62, 97, 153	buradan
1324	buraxdı	I hissə: 38; II hissə: 81	buraxdı
1325	buraxmaruq	I hissə: 45	buraxmarıq
1326	buraxmaz	I hissə: 16	buraxmaz
1327	buraxmə	II hissə: 131	buraxma
1328	buraxmərüq	II hissə: 38	buraxmarıq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1329	buraxub	II hissə: 36, 75	buraxıb
1330	buraqdı	II hissə: 56	buraxdı
1331	burayə	II hissə: 9, 20, 67, 140	buraya
1332	burdə	II hissə: 42, 108, 157	burada
1333	burə (orə-burə)	II hissə: 73	
1334	burnı	II hissə: 32	burnu
1335	burnunə	II hissə: 62	burnuna
1336	burnunıñ	II hissə: 166	burnunun
1337	burun	II hissə: 107	burun
1338	burunın	II hissə: 143	burnunu
1339	burunun	II hissə: 117	burnunu
1340	busqıçı	II hissə: 56, 57	pusquçu: pusquda duran, gözləyən
1341	bustan (bağü bustan)	II hissə: 114	
1342	buşqı ilə	II hissə: 149	ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alətlə, mişarla, bıçqı ilə
1343	buşqılıyub	II hissə: 106	ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alətlə mişarlayıb, bıçqılayıb
1344	buşqu	II hissə: 22, 23, 148, 148, 149, 149, 174	ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alət, mişar, bıçqı
1345	buşqu ilə	II hissə: 133	ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alətlə, mişarla, bıçqı ilə
1346	buşqulaməq	II hissə: 149	ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alətlə mişarlamaq, bıçqılamaq
1347	buşqulıyurlər	II hissə: 133	ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alətlə mişarlayırlar, bıçqılayırlar
1348	buşquyə	II hissə: 149	ağac, taxta və s. kəsmək üçün diş-diş alətə, mişara, bıçqıya
1349	butılqə	II hissə: 166	boğazı dar şüşə qab, butulka
1350	buyanını (oyan-buyanını)	I hissə: 47	
1351	buynuz	II hissə: 168	buynuz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1352	buynuzu	II hissə: 32, 33	buynuzu
1353	buynuzindən	II hissə: 32	buynuzundan
1354	buynuzının	II hissə: 32	buynuzunun
1355	buyur	II hissə: 68, 68	buyur
1356	buyurdu	II hissə: 96, 96, 126, 140, 142, 151	buyurdu
1357	buyurdılar	I hissə: 20	buyurdular
1358	buyurubdurlər	II hissə: 159	buyurmuşlar
1359	buz	II hissə: 16, 65, 74, 96, 119	buz
1360	buzı	II hissə: 86	buzu
1361	buzitək	II hissə: 15	buz kimi
1362	buzxanələr	II hissə: 119	buzxanalar
1363	buzlarsən	II hissə: 38	donarsan, buzlanarsan
1364	bülbül	I hissə: 5, 43, 50, 50, 50, 50, 51, 51, 54, 60, 64, 64, 64, 64, 65; II hissə: 45, 52, 53, 53, 54, 96, 114, 146, 146, 146, 146, 147, 151, 171, 174	bülbül
1365	bülbül (şeyda bülbül)	II hissə: 52	
1366	bülbülə	I hissə: 64; II hissə: 54	bülbülə
1367	bülbüli	II hissə: 53	bülbülü
1368	bülbüli-şeyda	I hissə: 50; II hissə: 99	aşiq bülbül, vurğun bülbül
1369	bülbüllər	II hissə: 141	bülbüllər
1370	bülbülləri	I hissə: 40	bülbülləri
1371	bülüğə (həddi-bülüğə)	II hissə: 132	
1372	bülur	II hissə: 155	xrustal, büllur
1373	bülurim (təngi-bülirim)	II hissə: 135	
1374	bünövrə	II hissə: 101	bünövrə
1375	bürc	II hissə: 23	şəhər hasarının üzərində müşahidə və müdafiə qülləsi, qala çıxıntısı, bürc

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1376	bürcləri	II hissə: 106	ucları
1377	bürüncdən	II hissə: 98	bürüncdən
1378	bürüyür	II hissə: 118	bürüyür
1379	bürki	II hissə: 103	bürkü
1380	bürudət	II hissə: 118	soyuqluq, soyuq
1381	bürüzə	II hissə: 117	bürüzə
1382	bürünc	II hissə: 72	bürünc
1383	bürünmə	II hissə: 18, 18	qarlı, yağmurlu havalarda üstdən geyilən yapıncı, plaş, bürünmə
1384	bürüyür	I hissə: 60	bürüyür
1385	bütün	II hissə: 135	bütün
1386	büzüşür	II hissə: 102	büzüşür
1387	büzüb	II hissə: 118	büzüb
1388	büzüşsün	II hissə: 42	büzüşsün

- C -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1389	c	II hissə: 105, 105, 105	cavab
1390	cacım	II hissə: 6, 6, 9, 23	arasına yorğan-döşək və s. yığmaq, döşəməyə salmaq, ya da xalça kimi divardan asmaq üçün müxtəlif rəngli iplərdən toxunan zolaqlı, yaxud naxışlı döşənəcək, cecim, cicim
1391	cahil	II hissə: 19, 127	cahil
1392	cahilsən	II hissə: 93	cahilsən
1393	calaq	II hissə: 82, 82	calaq
1394	calaqınə	II hissə: 82	calağına
1395	cam	I hissə: 10, 11	qədəh, piyalə, kasa
1396	cameə	II hissə: 161	böyük məscidə, məscidə
1397	cameə (məscid-cameə)	II hissə: 94, 100	
1398	camını (əyər qaş camını)	II hissə: 164	
1399	camış ilə	II hissə: 44	camış ilə
1400	camışın	II hissə: 39	camışın
1401	camuş	II hissə: 28, 34, 35	camış
1402	camuşı	II hissə: 158	camışı
1403	can	I hissə: 7, 7, 8, 31, 47, 47, 49; II hissə: 90, 91, 109, 131	can
1404	canbaz	II hissə: 133	ipdə oynayan, kəndirbaz
1405	candən	II hissə: 113	candan
1406	canə	II hissə: 22, 131	cana
1407	canəvər	II hissə: 13, 35, 35, 152, 171	canavar
1408	canəvərdən	II hissə: 153	canavardan
1409	canəvəri	II hissə: 27	canavarı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1410	canı	II hissə: 52, 105	canı
1411	canım	I hissə: 34; II hissə: 51, 110, 128	canım
1412	canım (ənvəri-canım)	II hissə: 124	
1413	canımdə	II hissə: 157	canımda
1414	canımızdən (malımız-dən-canımızdən)	II hissə: 164	
1415	canınə	II hissə: 43, 82	canına
1416	canını	I hissə: 58; II hissə: 120	canını
1417	canışını-Qafqazı	II hissə: I	Qafqaz canışınınin
1418	canlanur	II hissə: 103	canlanır
1419	canlu	II hissə: 16, 119	canlı
1420	canluyə-cansızə	II hissə: 8	canlıya-cansıza
1421	cansızə (canluyə-cansızə)	II hissə: 8	
1422	canü baş ilə	I hissə: 58	can-başla
1423	canü malınə	II hissə: 47	canına və malına
1424	ceyran	II hissə: 28, 29, 34, 40, 40, 86, 86, 87	ceyran
1425	ceyranə	II hissə: 33, 160	ceyrana
1426	ceyranı	II hissə: 87, 87	ceyranı
1427	Cəbbarı	II hissə: 153	Cabbarın
1428	cəbr	II hissə: 14	zülm, zor, məcburiyyət
1429	cədid (üsuli-cədid üzrə)	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	
1430	cəfasız	II hissə: 71	əzabsız, əziyyətsiz
1431	Cə'fər	II hissə: 150	Cəfər
1432	Cə'fəri	II hissə: 151	Cəfəri
1433	Cə'fəri	II hissə: 150, 151, 174	Cəfərin
1434	cəh (cəh-cəh)	II hissə: 53, 141	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1435	cəhan	I hissə: 50; II hissə: 60, 99, 153	cahan, dünya, aləm
1436	cəh-cəh	II hissə: 53, 141	cəh-cəh
1437	cəhd (cidd-cəhd)	II hissə: 79, 97	
1438	cəhd (ciddü cəhd)	II hissə: 27, 132	
1439	cəhd ilə (cidd-cəhd ilə)	II hissə: 31, 166	
1440	cəhətdən	II hissə: III, III, IV, VI, VI, 62, 69, 105, 157, 165, 165	cəhətdən
1441	cəhətindən	II hissə: 76	cəhətindən
1442	cəhətinə	I hissə: 51	cəhətinə
1443	cəhətlə	II hissə: I	cəhətlə
1444	cəhldən	II hissə: 149	nadanlıqdan, cəhalətdən
1445	cəhrə	I hissə: 19	yun əyirmək üçün əl ilə işlədilən alət
1446	cəhrədə	II hissə: 8	yun əyirmək üçün əl ilə işlədilən alətdə
1447	Cəlal	II hissə: 122	Cəlal
1448	cəld	I hissə: 7; II hissə: 13, 14, 24, 53, 70, 91, 102, 126, 145, 145, 158	cəld
1449	cəlddir	I hissə: 7	cəlddir
1450	cələ	I hissə: 32, 64	at quyruğu qılından ilmək şəklində düzəldilən tələ, tələ
1451	cələyə	II hissə: 42, 42, 47	at quyruğu qılından ilmək şəklində düzəldilən tələyə, tələyə
1452	Cəlil	II hissə: 122	Cəlil
1453	cəm'	I hissə: 47, 56; II hissə: 26, 46, 70, 93, 94, 120, 146, 155	cəm
1454	cəm'	II hissə: 105	bütün

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1455	cəm' siğəsinin	II hissə: VI	qrammatikada: feilin cəm forması
1456	cəmədi-düvvüm	II hissə: 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində altıncı ayın adı, cəmədi-düvvüm
1457	cəmədi-əzəl	II hissə: 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində beşinci ayın adı, cəmədi-əvvəl, cəmədiyələvvəl
1458	cəmədiyələxir	II hissə: 87	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində altıncı ayın adı, cəmədi-düvvüm
1459	cəmədiyələvvəl	II hissə: 87	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində beşinci ayın adı, cəmədi-əzəl
1460	cəməət	II hissə: 44, 94	cəməət
1461	cəməlin	II hissə: 144	üzün, surətin
1462	cəmədəgini	II hissə: 154	cəmədəyini
1463	cəmədək	II hissə: 49, 155	cəmədək
1464	cəməi'	II hissə: 26	bütün
1465	cəmə'var ikən	II hissə: 136	toplanmışkən, cəmə olmuşkən
1466	cəməab	II hissə: III, V, 140	cəməab
1467	cəməabi-Bari	II hissə: 111	Allah-taala, Yaradan
1468	cəməablərə	II hissə: III	cəməaba
1469	cəməabləridür	II hissə: III	cəməabıdır
1470	cəməablərinin	II hissə: V	cəməablarının
1471	cəməginə	II hissə: 31	savaşa, vuruşa
1472	cəmənət	I hissə: 45, 64; II hissə: 38, 95, 161	cəmənət
1473	cəmənub	II hissə: 165	cəmənub
1474	cəmənubə	II hissə: 56, 86	cəmənuba
1475	cəmənubın	II hissə: 158	cəmənubun
1476	cəmənubrəq	II hissə: 86	daha cəmənub
1477	cəməgə (cəməgə-cəməgə)	I hissə: 57; II hissə: 109	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1478	cərgə-cərgə	I hissə: 57; II hissə: 109	cərgə-cərgə
1479	cərgəsində	II hissə: 94	cərgəsində
1480	cəriməliyüb	II hissə: 5	cərimələyib
1481	cərrah	II hissə: 127	cərrah
1482	cəsədə	II hissə: 113, 113	cəsədə
1483	cəsədi	II hissə: 113	cəsədi
1484	cəsədinin	II hissə: 107, 160, 173	cəsədinin
1485	cəvab	I hissə: 12, 12, 20, 23, 33, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 51, 54, 58, 58, 59, 62; II hissə: 1, 5, 10, 14, 20, 24, 31, 44, 50, 63, 67, 87, 103, 105, 112, 123, 124, 126, 130, 138, 154, 154, 156, 164	cavab
1486	cəvabı	II hissə: 169	cavabı
1487	cəvabında	I hissə: 36; II hissə: 64, 79, 93, 97, 112, 162	cavabında
1488	cəvabları	II hissə: 175	cavabları
1489	Cəvad	I hissə: 12; II hissə: 122	Cavad
1490	Cəvaddən	I hissə: 24; II hissə:	Cavaddan
1491	cəvan	II hissə: 36, 47, 72, 92, 93, 105, 120, 120, 127,	cavan
1492	cəvan ilə	II hissə: 120	cavanla
1493	cəvan (qocə-cəvan)	I hissə: 47; II hissə: 26	
1494	cəvanə	II hissə: 120	cavana
1495	cəzası	I hissə: 48	cəzası
1496	cında	II hissə: 155	cındır, əski parçası

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1497	cındanı	II hissə: 4	cındırı, əski parçasını
1498	cındırdur	I hissə: 7	cındırdır
1499	cır	II hissə: 81	insan əli ilə deyil, təbii şəraitdə, öz-özünə bitən
1500	cırdı	II hissə: 91	cırdı
1501	cırıldı	I hissə: 11	cırıldı
1502	cırılməqinə	II hissə: 91	cırılmağına
1503	cırmaqınıq	II hissə: 26	cırmağının
1504	cızməqərə	I hissə: 35	cızmaqara
1505	cib	I hissə: 11, 32	cib
1506	cida	I hissə: 7	sivri dəmir ucluqlu, dəlici, qədim silah, cida; mizrab, cida
1507	cidanı	I hissə: 34	sivri dəmir ucluqlu, dəlici, qədim silahı, cidanı; mizrabı, cidanı
1508	cidd-cəhd	II hissə: 79, 97	çalışıb-çapalama, səy; cidd-cəhd
1509	cidd-cəhd ilə	II hissə: 31, 166	çalışıb-çapalama ilə, səylə; cidd-cəhdlə
1510	ciddü cəhd	II hissə: 27, 132	çalışıb-çapalama, səy; cidd-cəhd
1511	cigəri (ta cigəri)	II hissə: 156	
1512	cigərim parəsi	I hissə: 43	ciyərimin yarısı, ciyərimin parası
1513	cil	II hissə: 69	torpağın üstünü basan süpürgəvari, çoxillik ot
1514	cild	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi, 7; II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	cild
1515	cilddən	II hissə: 3	cilddən
1516	cildi	II hissə: 139	cildi
1517	cildində	II hissə: 20, 170	dərisində, cildində
1518	cildlədirilər	II hissə: 3	cildlədirilər
1519	cildsaz	II hissə: 139	cildçi, cildçəkən usta

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1520	cilov	II hissə: 23, 23	qoşqu vasitəsinin ağızlığa (<i>kəmarə</i>) bənd edilmiş və atı idarə etməyə xidmət edən hissəsi, cilov
1521	cim	I hissə: 7, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında c səsini ifadə edən 6-cı hərfin adı
1522	cins	II hissə: 82	cins
1523	cinsimdən	II hissə: 126	cinsimdən
1524	cocuqlarə	II hissə: 141	uşaqlara, çocuqlara
1525	cod (nahəmvar) dur	II hissə: 106	hamar deyil, nahamardır, coddur
1526	coddur	II hissə: 5	coddur
1527	comərdlik	II hissə: 160	mərdlik, nəciblik, alicənablıq, səxavətlik, əliaçıqlıq
1528	corabı	II hissə: 145	corabı
1529	cövr	II hissə: 126	əziyyət, cəfa
1530	culfa	I hissə: 57	əl hanasında pambıq parça toxuyan adam, culfa
1531	cumilub	II hissə: 52	cumub
1532	cumilubdur	II hissə: 42	cumub
1533	cuna	II hissə: 18	nazik parçadan bürünmə, cuna
1534	curunı	II hissə: 140	tayını
1535	cübbə	I hissə: 20; II hissə: 18, 18, 40	üstdən geyilən uzunətəkli, enli, düyməsiz geyim, cübbə
1536	cücə	II hissə: 48, 48	cücə
1537	cücələr	II hissə: 48, 48	cücələr
1538	cücəni	I hissə: 49, 60; II hissə: 49	cücəni
1539	cücərir	II hissə: 96	cücərir
1540	cücərib	II hissə: 79	cücərib
1541	cüci	I hissə: 45; II hissə: 38, 72	cücü
1542	cücidən	II hissə: 49	cücüdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1543	cücilər	I hissə: 52, 63; II hissə: 58, 71, 172	cücü və həşərat
1544	cücünin	II hissə: 59	cücünün
1545	cüft	I hissə: 21; II hissə: VI, 81, 129, 129, 167	cüt
1546	cüft ilə	II hissə: 129	öküz, yaxud kəl cütü ilə
1547	cüftci	II hissə: 139	əkinçi, cütçü
1548	cüftcidə	II hissə: 24	əkinçidə, cütçüdə
1549	cüftdən	II hissə: 129	qoşadan, cütdən
1550	cüftə	II hissə: 129	cütə
1551	cüftini əkirəm	II hissə: 29	cütünü (<i>xışını</i>) çəkirəm
1552	cüftlər	II hissə: 115	öküzlər cütləşdirilib, cütlər
1553	cüm'ə	I hissə: 25; II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin yeddinci, hal-hazırda beşinci günü, cümə günü
1554	cüm'ə axşamı	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin altıncı, hal-hazırda dördüncü günü, pəncşənbə, cümə axşamı günü
1555	cümlə heyvan	II hissə: 126	heyvanların hamısı
1556	cümlərijiz	II hissə: 93	hamınız, hamı
1557	cümləsi	I hissə: 18	hamısı
1558	cümləsindən	II hissə: 100	onlardan
1559	cünun	II hissə: 113	dəli, divanə
1560	cür-cür	II hissə: 141	cürbəcür
1561	cür'ət	II hissə: 126, 156, 156, 157	cürət
1562	cür'ət ilə	II hissə: 87, 131	cürətlə
1563	cür'ətim	I hissə: 58	cürətim
1564	cür'ətiñ	I hissə: 39; II hissə: 15	cürətin
1565	cür'ətiña	II hissə: 156	cürətinə
1566	cürə	II hissə: 5, 83, 98, 113	cür

Say	Söz	İşlendiği yer	İzahı
1567	cürəbəcürə	I hissə: 35, 56; II hissə: 32, 155	cürbəcür
1568	cürəsi	II hissə: 56	cürü
1569	cüz'i	II hissə: 120, 164	cüzi

- Ç -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1570	çabalıyurdu	II hissə: 42	çapalayırdu
1571	çadır	I hissə: 8	çadır
1572	çadra	II hissə: 18	çadra
1573	çadurşəb	II hissə: 18	çarşab
1574	çağ	II hissə: 33	saz, yağlı
1575	çağ	II hissə: 130	kefi kök, çağ
1576	çağ	II hissə: 130	sağlam
1577	çağa	II hissə: 127	körpə
1578	çağidə	II hissə: 47	dövründə
1579	çağıran	II hissə: 167	çağıran
1580	çağırdu	I hissə: 46	çağırdu
1581	çağırım	II hissə: 95	səs gedib çatan məsafə, 1066,8 m bərabər uzunluq ölçüsü, verst
1582	çağırır	II hissə: 21	çağırır
1583	çağırmaqda	I hissə: 55	çağırmaqda
1584	çağırub	I hissə: 45, 49; II hissə: 142	çağırub
1585	çaq	II hissə: 141	kefi kök, çağ
1586	çaq (quyruği-çaq)	II hissə: 147	
1587	çaqçaq	I hissə: 59; II hissə: 70, 110	qapını döymək üçün ona vurulan dəmir toxmaqdan ibarət alət, çaxçax
1588	çaqdə	II hissə: 150	vaxtda
1589	çaqə	II hissə: 141	vaxta
1590	çaqı	II hissə: 42, 69, 73	vaxtı
1591	çaqırdu	II hissə: 56, 68	çağırdu
1592	çaqırub	II hissə: 147	çağırub
1593	çaqidür	II hissə: 128	dövrüdür
1594	çaqmaqdaşı	II hissə: 134	çaxmaqdaşı
1595	çaqmaqdaşıyla	II hissə: 76	çaxmaqdaşı ilə
1596	çal	I hissə: 8, 8	ifa et, çal
1597	çala	I hissə: 7, 31; II hissə: 75	çala

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1598	çalağan	II hissə: 88, 104, 104	uzun qanadları və əyri dimdiyi olan iri yırtıcı quş
1599	çalağanə	II hissə: 88	uzun qanadları və əyri dimdiyi olan iri yırtıcı quşa
1600	çaldı (gög rəng çaldı)	II hissə: 109	
1601	çaldur	I hissə: 8	başqa rənglə qarışıq boz rəngdədir; açıq və ya tünd bozdur, çaldır
1602	çalə (çalə-çalə)	II hissə: 66	
1603	çalə-çalə	II hissə: 66	çala-çala
1604	çalğı	II hissə: 16	çalğı
1605	çalır	I hissə: 8, 9	çalır
1606	çalırlər	II hissə: 145	çalırlar
1607	çalışarəm	II hissə: 97	çalışaram
1608	çalışdım	II hissə: 138	çalışdım
1609	çalışdıə	II hissə: 59, 136, 149, 152	çalışdısa
1610	çalışən	II hissə: 25	çalışan
1611	çalışırsə	II hissə: 166	çalışsa
1612	çalışməq	II hissə: 24	çalışmaq, zəhmət, əmək
1613	çalışməqdən	II hissə: 60	çalışmaqdan
1614	çalışməqə	II hissə: 150	çalışmağa
1615	çalışsun	II hissə: 129	çalışsın
1616	çalışub	II hissə: 42	çalışıb
1617	çalub	II hissə: 52, 143	çalıb
1618	çaluş	II hissə: 63	çalış
1619	çaluşub	II hissə: 7	çalışıb
1620	çaluşubən	II hissə: 3	çalışıb
1621	çanaq	I hissə: 10, 31	içi ovulmaqla ağacdən (<i>taxtadan</i>) hazırlanan qab növü, çanaq
1622	çanaqıña	II hissə: 68	qabına
1623	çap	I hissə: tit- ul (başlıq) səhifəsi, 7; II hissə: 3	çap
1624	çapak	II hissə: 159	tez, cəld

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1625	çapar	I hissə: 7, 8	atla bir yerə məktub, əmr, xəbər aparıb-gətirən şəxs: qasid, yamçı, çapar
1626	çapar	II hissə: 11	çapar (<i>çapmaq</i>)
1627	çapır	I hissə: 8	çapır
1628	çardağın	II hissə: 109	çardağın
1629	çardaq	II hissə: 101	taxtapuş, çardaq
1630	çarə	I hissə: 61; II hissə: 62, 150	çarə
1631	çarək	II hissə: 95	0,177875 m (17,7875 sm) bərabər uzunluq ölçüsü, arşının dördde biri, çarək
1632	çarəsi	II hissə: 47	çarəsi
1633	çarəsiz	II hissə: 42, 142	çarəsiz
1634	çarıq	I hissə: 10, 18; II hissə: 18, 18, 24, 24, 24, 24, 25, 25, 170	çarıq
1635	çarıqdur	I hissə: 18	çarıqdır
1636	çaşı	II hissə: 137	çəpgöz
1637	çaşsun	II hissə: 42	çaşsın
1638	çata	II hissə: 96	çata
1639	çatar	II hissə: 141	çatar
1640	çataruq	II hissə: 86, 86	çatarıq
1641	çatdı	II hissə: 87	çatdı
1642	çatı	II hissə: 71	hörülmüş qalın ip
1643	çatladar	I hissə: 18	çatladar
1644	çatlıyub	II hissə: 79	çatlayıb
1645	çatmadı	II hissə: 39	çatmadı
1646	çatmaz	I hissə: 62; II hissə: 39, 171	çatmaz
1647	çatməmiş	II hissə: 104	çatmamış
1648	çatməz	I hissə: 61	çatmaz
1649	çatmır	II hissə: 55	çatmır
1650	çay	I hissə: 12, 31; II hissə: 161	çay (<i>içki</i>); su axını, çay

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1651	çay	I hissə: 12, 45, 45; II hissə: 12, 12, 12, 16, 23, 38, 38, 80	çay (<i>içki</i>)
1652	çay	II hissə: 7, 56	su axını, çay
1653	çaydan	II hissə: 6, 6, 12, 23, 40	çay dəmləmək və ya su qaynatmaq üçün dəstəsi və lüləyi olan qab, çaynik, çaydan
1654	çaydə	I hissə: 56; II hissə: 6, 8, 16	su axınında, çayda
1655	çaydən	I hissə: 58; II hissə: 157	su axınından, çaydan
1656	çayə	II hissə: 56, 156	su axınına, çaya
1657	çayı	I hissə: 23; II hissə: 24	su axınıni, çayı
1658	çayın	I hissə: 23, 44; II hissə: 16, 24, 56, 56	su axınıni, çayın
1659	çayır-ələf	II hissə: 129	alaq otu-alaf
1660	çayırlar	II hissə: 130	alaq otu
1661	çaylar	II hissə: 3	çaylar
1662	çaylardan	II hissə: 159	çaylardan
1663	çayların	I hissə: 56	çayların
1664	çaysız	II hissə: 135	çaysız
1665	Çernyayevski	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	Çernyayevski
1666	çəşmə	I hissə: 18	bulaq, çəşmə
1667	çəşmək (yarımdəst çəşmək)	II hissə: 136	
1668	çəşməkləri	II hissə: 136	gözlükləri, eynəkləri, çəşməkləri
1669	çəşt	II hissə: 66	günorta vaxtı
1670	çevrəmə	II hissə: 136	ətrafıma
1671	çevrəsinə	II hissə: 55	ətrafına
1672	çevrəsini	II hissə: 13	ətrafını
1673	çeyniyüb	II hissə: 113	çeynəyib
1674	çəgirdəgi	I hissə: 53	çəyirdəyi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1675	çəgirtkə	II hissə: 58	çəyirtkə
1676	çəh (çəh-çəh)	II hissə: 96	
1677	çəharşənbə	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin beşinci, hal-hazırda üçüncü günü, çərşənbə
1678	çəh-çəh	II hissə: 96	cəh-cəh
1679	çək	II hissə: 104	çək
1680	çəkdi	I hissə: 35; II hissə: 61, 120	çəkdi
1681	çəkdilər	II hissə: 20, 21, 78, 113	çəkdilər
1682	çəkdiŋ	II hissə: 135	çəkdiŋ
1683	çəkdisə	II hissə: 27	çəkdisə
1684	çəkə (çəkə-çəkə)	II hissə: 74, 97, 147	
1685	çəkə-çəkə	II hissə: 74, 97, 147	çəkə-çəkə
1686	çəkək	I hissə: 47; II hissə: 26	çəkək
1687	çəkəndə	II hissə: 155	çəkəndə
1688	çəkər	I hissə: 57; II hissə: 109	çəkər
1689	çəkərdilər	II hissə: 78	çəkərdilər
1690	çəkərlər	II hissə: 140	çəkərlər
1691	çəki	II hissə: 95, 95, 98, 98, 173	çəki
1692	çəkil	II hissə: 153	çəkil
1693	çəkildi	II hissə: 61, 103	çəkildi
1694	çəkilməz	I hissə: 35	ölçülməz, çəkilməz
1695	çəkilmiş	I hissə: 41	çəkilmiş
1696	çəkir	I hissə: 20; II hissə: 2, 27, 106, 107, 129	çəkir
1697	çəkir (nəqş çəkir)	II hissə: 2	
1698	çəkirdi	II hissə: 31, 33	çəkirdi
1699	çəkirlər	II hissə: 18, 32	çəkirlər
1700	çəkirlər (nəqş çəkirlər)	II hissə: 2	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1701	çəkirsən	II hissə: 60	çəkirsən
1702	çəkmə	I hissə: 18; II hissə: 18, 18, 35, 55	çəkmə
1703	çəkməçi	II hissə: 127	çəkməçi
1704	çəkmədi	II hissə: 7, 79, 82	çəkmədi
1705	çəkməgə	I hissə: 39; II hissə: 3, 78, 132	çəkməyə
1706	çəkmək	II hissə: 160	çəkmək
1707	çəkməkdən	I hissə: 20; II hissə: 31	çəkməkdən
1708	çəkməni	II hissə: 19, 77	çəkməni
1709	çəkməniñ	II hissə: 77, 77	çəkmənin
1710	çəkməsi	II hissə: 77	çəkməsi
1711	çəkməzdim	II hissə: 111	çəkməzdim
1712	çəkmİYək	I hissə: 40	çəkməyək
1713	çəkmİYüb	II hissə: 143, 166	çəkməyib
1714	çəkmİYürlər	II hissə: 32	çəkməyirlər
1715	çəkmİYürsən	II hissə: 159	çəkməyirsən
1716	çəksən	II hissə: 115	çəksən
1717	çəksün	II hissə: 158	çəksin
1718	çəküb	I hissə: 40; II hissə: 10, 20, 22, 24, 31, 31, 47, 78, 91, 104, 138, 141, 149, 153, 157	çəkib
1719	çəkübdür	I hissə: 24	çəkib
1720	çəküc	II hissə: 22	mıx, mismar və s. vurmaq üçün alət, toxmaq, çəkic
1721	çəküc ilə	II hissə: 10	mıx, mismar və s. vurmaq üçün alətlə, toxmaqla, çəkiçlə
1722	çəküm	II hissə: 42	çəkim
1723	çəkür	II hissə: 3	çəkir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1724	çəqqal	II hissə: 28, 34, 35, 40, 40, 40, 103, 103, 103, 103, 104, 104, 104, 104, 104, 104, 111, 111, 112, 173, 173	çəqqal
1725	çəqqalə	II hissə: 111, 112	çəqqala
1726	çəqqalsız	I hissə: 20; II hissə: 80	çəqqalsız
1727	çələng	II hissə: 6	çələng
1728	çəltük	II hissə: 64, 129	çəltik
1729	çəltüklər	II hissə: 114	çəltiklər
1730	çəmən	I hissə: 40, 52; II hissə: 3, 66, 96	çəmən
1731	çəmən (mayili-seyri-çəmən)	I hissə: 50; II hissə: 99	
1732	çəməndə	I hissə: 54; II hissə: 30, 69, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 116, 118, 122, 122, 122, 122, 122, 122, 123, 123, 123, 123, 123	çəməndə
1733	çəmənə	I hissə: 39, 53, 55	çəmənə
1734	çəməni	II hissə: 130	çəməni
1735	çəməninq	II hissə: 114	çəməninq
1736	çəmənlər	II hissə: 85	çəmənlər
1737	çəmənlərdə	I hissə: 52, 53; II hissə: 8, 56	çəmənlərdə
1738	çənaq	II hissə: 11	içi ovulmaqla ağacdan (<i>taxtadan</i>) hazırlanan qab növü, çanaq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1739	çənaqə	II hissə: 11	içi ovulmaqla ağacdan (<i>taxtadan</i>) hazırlanan qab növünə, çanağa
1740	çənaqı	II hissə: 11	içi ovulmaqla ağacdan (<i>taxtadan</i>) hazırlanan qab növünü, çanağı
1741	Çənbər	II hissə: 121	Çənbər
1742	çənə	I hissə: 32; II hissə: 107	çənə
1743	çənəsinə	II hissə: 62	çənəsinə
1744	çəngəlinə	II hissə: 104	çaynağına
1745	çəngimə	II hissə: 103	pəncəmə
1746	çəngi-nadandən	II hissə: 54	nadanın əlindən
1747	çənginə	II hissə: 26, 31	pəncəsinə
1748	çəpər	I hissə: 8; II hissə: 11, 11, 119	çəpər
1749	çəpərdən	II hissə: 44	çəpərdən
1750	çəpəriñ	II hissə: 152	çəpərin
1751	çərçivəyə	II hissə: 2	çərçivəyə
1752	çərəz	I hissə: 8	çərəz
1753	çərx	I hissə: 8	çarx
1754	çərxi-müəlla	II hissə: 153	uca fələk
1755	çərkəzi	II hissə: 18	qafqazlıların geydikləri döşü vəznəli uzun kişi geyimi, çərkəzi
1756	çərtdi	II hissə: 150	çaxdı
1757	çətin	II hissə: IV, VII, 3	çətin
1758	çətindür	II hissə: 37	çətindir
1759	çətinlik ilə	II hissə: 79	çətinliklə
1760	çıx	II hissə: 59	çıx
1761	çıxa	II hissə: 104	çıxa
1762	çıxacaq	II hissə: 48	çıxacaq
1763	çıxam	II hissə: 147	çıxam
1764	çıxan	II hissə: 66, 112, 115, 166	çıxan
1765	çıxandə	I hissə: 63; II hissə: 109, 160	çıxanda

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1766	çıxandən	II hissə: 94	çıxandan
1767	çıxar	I hissə: 14; II hissə: 39, 68, 80, 86, 106, 135	çıxar
1768	çıxardar	II hissə: 100	çıxardar
1769	çıxardən	II hissə: 61	çıxardan
1770	çıxardər	II hissə: 105	çıxardar
1771	çıxardır	II hissə: 166	çıxardır
1772	çıxardırlər	II hissə: 109	çıxadırlar
1773	çıxardub	II hissə: II, 77, 134, 144, 165	çıxadıb
1774	çıxarlər	II hissə: 5	çıxarlar
1775	çıxartdı	I hissə: 46, 64; II hissə: 27, 132	çıxartdı
1776	çıxartdıñ	II hissə: 53	çıxartdın
1777	çıxartmədi	II hissə: 57	çıxartmadı
1778	çıxartməqə	II hissə: 27	çıxartmağa
1779	çıxartməz	II hissə: 110	çıxartmaz
1780	çıxartsun	II hissə: 48	çıxartsın
1781	çıxarub	II hissə: 4	çıxarıb
1782	çıxdı	I hissə: 13, 38; II hissə: 59, 83, 110, 146, 149	çıxdı
1783	çıxdıqdə	II hissə: 77	çıxdıqda
1784	çıxdılər	II hissə: 31	çıxdılar
1785	çıxdım	II hissə: 9	çıxdım
1786	çıxır	II hissə: 88, 135	çıxır
1787	çıxmadı	II hissə: 117	çıxmadı
1788	çıxmaq	I hissə: 55; II hissə: 159	çıxmaq
1789	çıxmaqıdur	II hissə: 64	çıxmağıdır
1790	çıxmasun	I hissə: 34	çıxmasın
1791	çıxmaz	I hissə: 47; II hissə: 25, 138	çıxmaz
1792	çıxməq	II hissə: 13	çıxmaq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1793	çixməsün	II hissə: 132	çixmasın
1794	çixmişdi	II hissə: 14, 96	çixmişdi
1795	çixmişdim	II hissə: 123	çixmişdim
1796	çixmıyub	II hissə: 144	çixmayıb
1797	çixsun	II hissə: 52, 110	çixsın
1798	çixub	I hissə: 53, 54, 64; II hissə: 39, 52, 73, 86, 94, 103, 111, 126, 130, 140, 156, 162	çixıb
1799	çixub (ta çixub)	I hissə: 42	
1800	çixubdur	II hissə: 2	çixıb
1801	çixublər	II hissə: 137	çixıblar
1802	çixur	I hissə: 63; II hissə: 69	çixır
1803	çiqardə	II hissə: 97	çixarda
1804	çiqardub	II hissə: 81	çixardıb
1805	çiqartdı	II hissə: 81	çixartdı
1806	çiqartdım	II hissə: 97	çixartdım
1807	çiqərtmiyə	II hissə: 125	çixartmaya
1808	çiqırtma	II hissə: 11, 12	çığirtma
1809	çiqırub	II hissə: 137	çığırıb
1810	çipraqılənür	II hissə: 89	çılpaqlanır
1811	çəraq	I hissə: 22; II hissə: 169, 169	çıraq
1812	çirmıyub	II hissə: 35	çirmalayıb
1813	çirpi	II hissə: 123, 134	çirpi
1814	çirpını	II hissə: 123	çirpını
1815	çirpınıñ	II hissə: 123	çirpının
1816	çirpub	II hissə: 136	çirpıb
1817	çirtlıyub	II hissə: 148	çirtlayıb, açılıb
1818	çirtmədə	II hissə: 47	tələdə
1819	çirtməniñ	II hissə: 47	tələnin

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1820	çibin	I hissə: 8, 52; II hissə: 58, 64, 64, 83	milçək, çibin
1821	çibinləri	II hissə: 83	milçəkləri, çibinləri
1822	çibinlərin	II hissə: 83	milçəklərin, çibinlərin
1823	çiçəgin	II hissə: 114	çiçəyin
1824	çiçəgindən	II hissə: 107	çiçəyindən
1825	çiçək	I hissə: 34, 40; II hissə: 64, 64, 106, 116, 116, 116, 116, 122, 122, 123, 123, 140, 166, 172	çiçək
1826	çiçəkdən	II hissə: 141	çiçəkdən
1827	çiçəkdür	II hissə: 65	çiçəkdir
1828	çiçəklənir	II hissə: 106, 160	çiçəklənir
1829	çiçəklər	I hissə: 52, 54; II hissə: 66, 66, 88, 96, 130, 146, 172	çiçəklər
1830	çiçəklərdən	I hissə: 39, 53; II hissə: 3	çiçəklərdən
1831	çiçəklərin	II hissə: 147	çiçəklərin
1832	çiçəkləyib	II hissə: 66	çiçəkləyib
1833	çiçəklü	II hissə: 146	çiçəkli
1834	çifayidə	II hissə: 8, 138, 152, 166	nə faydası
1835	çigin	II hissə: 107	çiyin
1836	çigninə	II hissə: 163	çiyinə
1837	çil	II hissə: 6, 36, 48, 48	dəridə çeşidli rəngdə tükləri, rəngli ləkələri olan heyvanlar və quşlar
1838	çil	II hissə: 34	tetraquşlar ailəsindən alabəzək kiçik meşə quşu
1839	çildür	I hissə: 8	çillidir
1840	çiləyə	II hissə: 119	qışın böyük və kiçik çillədən ibarət ilk iki ayı- na, çilləyə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1841	çilik	II hissə: 1, 23	çiling-ağac oyununda işlədilən bir ucu yonulmuş budaq qırığı (<i>çilik, çiling</i>), çiling
1842	çilik-ağac	II hissə: 1	bir ucu yonulmuş budaq qırığı (<i>çilik, çiling</i>) ilə oynanılan oyun növü, çiling-ağac
1843	çiling-ağac	II hissə: 140	bir ucu yonulmuş budaq qırığı (<i>çilik, çiling</i>) ilə oynanılan oyun növü, çiling-ağac
1844	çillənmiş	II hissə: 6	çillənmiş
1845	çim	I hissə: 7, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında ç səsini ifadə edən 7-ci hərfin adı
1846	çimirlər	I hissə: 56	çimirlər
1847	çin	II hissə: 65	taxıl, ot və s. biçmək üçün qısadəstəli, yarım-dairəvi, kəsici alət, oraq
1848	çin ilə	II hissə: 133	taxıl, ot və s. biçmək üçün qısadəstəli, yarım-dairəvi, kəsici alətlə, oraqla
1849	çinar	I hissə: 7, 18	çinar
1850	çini	II hissə: 10, 10	çini
1851	çirki	II hissə: 33	çirki
1852	çirkinlikdən	II hissə: 20	axmaqlığından, gicliyindən
1853	çiskin	I hissə: 60	çiskin
1854	çit	I hissə: 8, 11, 20	çit
1855	çitdən	II hissə: 18	çitdən
1856	çiti	II hissə: 18	çiti
1857	çiy	II hissə: 109	çiy
1858	çoban	I hissə: 13, 21, 21, 22, 37, 37, 59, 65, 65; II hissə: 8, 20, 20, 20, 35, 35, 35, 44, 77, 170, 171, 171	çoban

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1859	çobanı	II hissə: 53	çobanı
1860	çobanıñ	I hissə: 21, 21; II hissə: 20, 20, 44	çobanın
1861	çobanlar	I hissə: 53; II hissə: 20, 44	çobanlar
1862	çox	I hissə: 13, 13, 14, 15, 22, 22, 23, 23, 26, 33, 34, 37, 38, 39, 39, 43, 44, 46, 48, 53, 54, 59, 62, 64; II hissə: II, III, III, IV, 3, 5, 7, 7, 8, 9, 9, 11, 11, 13, 13, 15, 16, 20, 25, 26, 29, 32, 36, 36, 38, 39, 41, 42, 48, 54, 56, 66, 69, 75, 77, 78, 82, 83, 83, 85, 90, 93, 93, 97, 97, 98, 103, 108, 109, 112, 113, 113, 117, 120, 121, 121, 123, 125, 126, 126, 127, 127, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 145, 145, 145, 145, 145, 146, 148, 155, 155, 157, 158, 161, 164, 165, 165, 165, 167	çox
1863	çox (çox-çox)	II hissə: 4	
1864	çox (pək çox)	II hissə: 159	
1865	çox-çox	II hissə: 4	çox-çox
1866	çox-çoxı	II hissə: VI	çoxusu, xeylisi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1867	çoxdən	II hissə: 2, 44	çoxdan
1868	çoxdur	I hissə: 26; II hissə: 41, 118	çoxdur
1869	çoxı	I hissə: 38; II hissə: 27, 99	çoxu
1870	çoxı (çox-çoxı)	II hissə: VI	
1871	çoxını	I hissə: 53	çoxunu
1872	çoxısı	II hissə: III, 76, 97	çoxusu
1873	çoxısında	II hissə: 133	çoxusunda
1874	çoxısının	II hissə: 32, 82	çoxusunun
1875	çoxlansə	I hissə: 54	çoxalsa
1876	çoxlaşır	II hissə: 118	çoxalır
1877	çoxlaşur	II hissə: 89, 103	uzanır, çoxalır
1878	çoxtan	II hissə: 29	çoxdan
1879	çoxusu	I hissə: 56, 60, 63	çoxusu
1880	çox	I hissə: 42; II hissə: 5	çox
1881	çox	II hissə: 5	çox
1882	çolaq	I hissə: 16, 16, 16, 65	çolaq
1883	çolpanı	II hissə: 38	çolpanı
1884	çovdar	II hissə: 127	unundan qara çörək bişirilən taxıl bitkisi, çovdar
1885	çöl	II hissə: 28, 28, 28, 28, 29, 35, 35, 37, 40, 45, 45, 105, 171, 171	çöl
1886	çöldə	I hissə: 45, 45; II hissə: 13, 38, 38, 61, 95	çöldə
1887	çölə	II hissə: 4, 156	çölə
1888	çöli	II hissə: 118	çöli
1889	çöllər	I hissə: 52; II hissə: 3	çöllər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1890	çöllər	II hissə: 96	çöllər
1891	çöllərdə	I hissə: 53; II hissə: 43	çöllərdə
1892	çöllərə	II hissə: 53	çöllərə
1893	çölləri	I hissə: 56	çölləri
1894	çöp	II hissə: 9, 115	çöp
1895	çörəgi	II hissə: 13, 13, 14, 46, 145, 152	çörəyi
1896	çörəgü libası	II hissə: 119	yemək və geyimi
1897	çörək	I hissə: 51; II hissə: 12, 13, 14, 17, 36, 80, 127, 130, 130, 134, 152, 163, 170	çörək
1898	çörək ilə	II hissə: 48	çörək ilə
1899	çörəkci	I hissə: 47	çörək qırıntısını
1900	çörəkçi	II hissə: 13, 127, 139	çörəkçi
1901	çörəkçiyə	II hissə: 14	çörəkçiyə
1902	çörəkdən	II hissə: 120, 130	çörəkdən
1903	çörəklər	II hissə: 128	çörəklər
1904	çörəklərdən	II hissə: 94	çörəklərdən
1905	çövdürdilər	I hissə: 49	çevirdilər
1906	çövdürdi	II hissə: 64	çevirdin
1907	çövdürüb	II hissə: 35	çevirib
1908	çövdürün	I hissə: 49	çevirin
1909	çubuq	II hissə: 5	çubuq
1910	çuğundur	II hissə: 65	çuğundur
1911	çuxa	II hissə: 18, 21, 22, 22, 145, 145	beli büzməli üst kişi geyimi, çuxa
1912	çuxanı	II hissə: 22, 22	beli büzməli, üst kişi geyimini, çuxanı
1913	çuxanı	II hissə: 21, 21, 21	beli büzməli, üst kişi geyiminin, çuxanın
1914	çuxası	II hissə: 21, 22, 170	beli büzməli üst kişi geyimi, çuxası

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1915	çuxuru	II hissə: 17	çuxuru
1916	çuxurıñ	II hissə: 75	çuxurunu
1917	çul	II hissə: 32	üstündə oturmaq və ya soyuqdan qorunmaq üçün atın və bəzi başqa heyvanların belinə salınan örtük
1918	çullar	II hissə: 11	dalına çul qoyar (<i>çul - üstündə oturmaq və ya soyuqdan qorunmaq üçün atın və bəzi başqa heyvanların belinə salınan örtük</i>)
1919	çust	II hissə: 18, 18, 23	dabansız yüngül ayaqqabı, çust
1920	çuval	II hissə: 95	böyük kisə, xaralın tutduğu miqdarda səpələnən cisim kütləsi üçün çəki vahidi (60–70 kq)
1921	çuvaldur	II hissə: 60	böyük kisədir, xaraldır
1922	çuvaldur (torba-çuvaldur)	I hissə: 16	
1923	çuvalə	II hissə: 114	böyük kisəyə, xarala
1924	çuvalı (bucaqü çuvalı)	II hissə: 119	
1925	çuvalıñ	II hissə: 88	böyük kisənin, xaralın
1926	çü	II hissə: 144	indi ki; kimi; çünki
1927	çün	I hissə: 58; II hissə: 130, 131	elə ki
1928	çün	I hissə: 54	çünki
1929	çünki	I hissə: 23, 49, 55, 56, 56, 61, 62; II hissə: I, IV, V, 27, 29, 29, 31, 36, 37, 51, 55, 76, 82, 90, 105, 108, 149, 152, 152, 153, 166	çünki
1930	çüridi	II hissə: 25	çürüdü
1931	çüritməz	II hissə: 120	çürütməz

Say	Söz	İşlendiği yer	İzahı
1932	çürüyüb	II hissə: 154, 155, 155	çürüyüb
1933	çürüyür	II hissə: 155	çürüyür
1934	çürümüş	II hissə: 131	çürümüş

- D -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1935	daban	I hissə: 6; II hissə:107	daban
1936	dad	I hissə: 5, 5	tam, dad; dad (<i>dadmaq</i>)
1937	dad vurdı	II hissə: 64	şikayətləndi, narazılıq etdi, dad çəkdi
1938	dadanubsən	II hissə: 17	dadanıbsan
1939	dadəsən	II hissə: 131	dadına baxasan, dadasan
1940	dad-fəryad	II hissə: 162	fəğan,dad, fəryad
1941	dadı	I hissə: 16, 24, 60; II hissə: 16, 114, 122, 130	tamı, dadı
1942	dadlu	I hissə: 13, 16	dadlı
1943	dadlu	II hissə: 115	şirin
1944	dadlu (dadlu-dadlu)	II hissə: 94	
1945	dadlu-dadlu	II hissə: 94	dadlı-dadlı
1946	daduzdurub	I hissə: 48; II hissə: 27	daddırıb, dadızdırıb
1947	dağ	I hissə: 22, 31; II hissə: 28, 135, 159	dağ
1948	dağarcıq	I hissə: 60; II hissə: 60, 71	dəridən tikilən kiçik torba
1949	dağdə	II hissə: 55	dağda
1950	dağdən	II hissə: 28, 103	dağdan
1951	dağə	II hissə: 77, 159	dağa
1952	dağıdar	I hissə: 64; II hissə: 95	dağıdar
1953	dağıldı	I hissə: 50; II hissə: 25, 70, 110	dağıldı
1954	dağılub	I hissə: 53; II hissə: 9, 53, 73, 106	dağılıb
1955	dağın	II hissə: 19	dağın
1956	dağındə	II hissə: 4	dağında
1957	dağıtməmiş	II hissə: 20	dağıtmamış

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1958	dağkeçisi	II hissə: 28, 40	dağkeçisi
1959	dağlar	II hissə: 85, 167	dağlar
1960	dağlardə	II hissə: 4, 28, 66, 69, 140	dağlarda
1961	dağlarə	I hissə: 52; II hissə: 140	dağlara
1962	dağlarə-daşlarə	II hissə: 53	dağlara-daşlara
1963	dağları	II hissə: 118, 130, 159	dağları
1964	dağları (bağü dağları)	I hissə: 58	
1965	dağlarından	II hissə: 74	dağlarından
1966	dağlərdə	II hissə: 8	dağlarda
1967	dağü	II hissə: 66	dağ və
1968	daxi	II hissə: 77, 86, 159, 164	bir daha, əlavə olaraq, həmçinin, da (də)
1969	daxil	II hissə: I, V, VII, 7, 85, 123, 149	daxil
1970	daxildür	II hissə: III	daxildir
1971	dağıldı	II hissə: 99	dağıldı
1972	dal	I hissə: 5, 5	arxa, dal
1973	dal	I hissə: 5, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>d</i> səsini ifadə edən 10-cu hərfin adı
1974	dalan	I hissə: 6, 6	dalan
1975	dalandar	I hissə: 6, 6	həyəti, küçəni, dalanı süpürən xidmətçi, süpürgəçi, dalandar
1976	dalaşdı	II hissə: 41	dalaşdı
1977	daldalıyum	II hissə: 153	gizlədim, daldalayım
1978	dalıdə	II hissə: 44, 87	geridə, dalda
1979	dalımə	II hissə: 11	dalıma
1980	dalıña	II hissə: 60	arxasına, dalına
1981	dalıncə	II hissə: 2, 3, 62, 90	dalınca
1982	dalındə	II hissə: 123	dalında
1983	dalınə	I hissə: 23	arxasına, dalına
1984	dalınə	II hissə: 67	axtarışına
1985	dalısıncə	II hissə: 26	dalısınca

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
1986	dalısınə	II hissə: 159	dalısına
1987	dalusıncə	II hissə: 9, 20	dalısınca
1988	dam	I hissə: 53, 62; II hissə: 101, 160	binanın örtüyü, dam
1989	dam	II hissə: 11, 23, 115	ev, bina, tikili, dam
1990	damar	I hissə: 49; II hissə: 37	sızar, damar
1991	damarlar	II hissə: 107	damarlar
1992	dambatlıqnən	II hissə: 59	lovğalıqla, ədəbazlıqla
1993	damcı	II hissə: 37, 169	damcı
1994	damdən	II hissə: 131	örtükdən, damdan
1995	damə	II hissə: 11	heyvanları saxlamaq üçün qapalı yerə, dama
1996	damə	II hissə: 47	tələyə
1997	damə	II hissə: 62	binanın örtüyü üçün, dam üçün
1998	damə (damə-damə)	II hissə: 17	
1999	damə-damə	II hissə: 17	dama-dama
2000	damım	II hissə: 80	örtüyüm, damım
2001	damım	II hissə: 110	evim, binam, damım
2002	damıñ	II hissə: 130	örtüyün, damın
2003	damxəyə	II hissə: 132	daxmaya
2004	dana	I hissə: 6, 8, 31, 53; II hissə: 28, 71	dana (<i>ev heyvanı</i>)
2005	dananı	II hissə: 39, 44	dananı (<i>ev heyvanı</i>)
2006	danasını	II hissə: 153	danasını
2007	dañdı	II hissə: 142	dandı
2008	danə	I hissə: 17, 51; II hissə: 42, 49, 88, 146, 160	taxıl məhsullarının toxumu, quş yemi, dən
2009	danə	II hissə: 45, 57, 79, 81	ədəd, dənə
2010	daneyi-badam	II hissə: 69	badam dənəsi
2011	danələrdən	II hissə: 107	toxumlardan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2012	danələri	II hissə: 13, 88	taxıl məhsullarının toxumları, quş yemi, dənəri
2013	danəsi	I hissə: 36, 65; II hissə: 45, 57, 171, 172	taxıl məhsullarının toxumu, quş yemi, dənəsi
2014	danəsindən	II hissə: 49	taxıl məhsullarının toxumundan, quş yemindən, dənindən
2015	dang	II hissə: 98	0,00105705726 kq (1,057 q) miqdarında çəki vahidi, 6 noxudun, misqalın dördüdə biri, dang
2016	danırsən	II hissə: 142	danırsan
2017	danış	I hissə: 41; II hissə: 5, 167	danış
2018	danışan	I hissə: 23; II hissə: 112	danışan
2019	danışar	II hissə: 6	danışar
2020	danışdı	II hissə: 93, 143	danışdı
2021	danışır	II hissə: 140	danışır
2022	danışmaq	I hissə: 20	danışmaq
2023	danışmə	II hissə: 157	danışma
2024	danışməq	II hissə: 105	danışmaq
2025	danışub	II hissə: 7, 143	danışıb
2026	danışurdı	I hissə: 22	danışırdı
2027	dannaməqə	II hissə: 53	danlamağa
2028	danuşurlər	II hissə: 67	danışurlar
2029	dar	I hissə: 5; II hissə: 13, 68, 125	dar
2030	daraqnən	II hissə: 133	daraqpla
2031	dardur	I hissə: 5, 6, 6, 7, 7, 8, 10	dardır
2032	darğa	II hissə: 127	şəhər, qəza, mahal hakimi, bazar keşikçilərinin başçısı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2033	darı	I hissə: 11, 11, 35, 60; II hissə: 20, 51, 51, 64, 65, 70, 70, 71, 129, 172	yumru toxumları olan birillik taxıl bitkisi və bu bitkinin dəni, darı
2034	darıcan	II hissə: 70	darıcan
2035	dari-dünyadə	II hissə: 89	Yer kürəsində
2036	dartdığıni	II hissə: 27	dartdığıni
2037	daruyə	II hissə: 39	darıya
2038	daş	I hissə: 9, 31; II hissə: 2, 16, 28, 28, 63, 70, 70, 70, 73, 78, 98, 110, 120, 173	daş
2039	daş ilə	I hissə: 58; II hissə: 121	daşla, daş ilə
2040	daşan	II hissə: 103	daşan
2041	daşçı	II hissə: 120, 173	daşçı
2042	daşçılıqıñ	II hissə: 120	daşçılığın
2043	daşdən	II hissə: 2	daşdan
2044	daşə	II hissə: 6, 77, 77, 77, 77, 77, 136	daşa
2045	daşı	II hissə: 70, 77, 83	daşı
2046	daşıməğə	II hissə: 151	daşımağa
2047	daşıməqdən	II hissə: 121	daşımaqdan
2048	daşın	II hissə: 26	daşın
2049	daşıtdı	II hissə: 84	daşıtdı
2050	daşıyam	II hissə: 97	daşıyam
2051	daşıyub	II hissə: 97	daşıyıb
2052	daşıyur	II hissə: 159	daşıyır
2053	daşıyurdı	II hissə: 37, 97	daşıyırdı
2054	daşıyurəm	II hissə: 29	daşıyıram
2055	daşıyurlər	II hissə: 167	daşıyırlar
2056	daşladı	II hissə: 159	daşladı
2057	daşlardə	II hissə: 77	daşlarda
2058	daşlardan	II hissə: 159	daşlardan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2059	daşlarə (dağlarə–daşlarə)	II hissə: 53	
2060	daşları	II hissə: 98, 109, 118	daşları
2061	daşlarından	II hissə: 98	daşlarından
2062	daşlərdən	II hissə: 78	daşlardan
2063	daşləvhi	II hissə: 2	qara daşdan düzəldilmiş və taxta çərçivəyə salınmış lövhəni
2064	daşləvhiñ	II hissə: 2	qara daşdan düzəldilmiş və taxta çərçivəyə salınmış lövhənin
2065	daştəxtə	II hissə: 1	üzərində yazı yazmaq üçün kiçik yazı taxtası
2066	daştəxtəsi	II hissə: 2, 2	üzərində yazı yazmaq üçün kiçik yazı taxtası
2067	daşubdur	I hissə: 40	daşıb
2068	daşun	II hissə: 104	daşın
2069	daşunıñ	I hissə: 48; II hissə: 26	daşının (<i>fikirdən daşınmaq</i>)
2070	dav	II hissə: 39	üstün, qalib, güc
2071	dayanmaz	I hissə: 19, 51	dayanmaz
2072	dayanmazsən	I hissə: 46	dayanmazsan
2073	dayə	II hissə: 134	dayə
2074	dayıqızı	II hissə: 116	dayıqızı
2075	dayım	II hissə: 118	dayım
2076	dayıoğlu	II hissə: 116	dayıoğlu
2077	dayim	II hissə: 117	daim(<i>a</i>)
2078	dayir	II hissə: V	haqqında, dair
2079	dayir (şe'r və nəzmə dayir)	II hissə: III	
2080	dayirə	II hissə: 106, 106	çevrə, dairə
2081	dayirədən	II hissə: 106, 106	çevrədən, dairədən
2082	dayirələriñ	II hissə: 106	çevrələrin, dairələrin
2083	de	I hissə: 47; II hissə: 5, 126, 142, 152	de

Say	Söz	İşlendiği yer	İzahı
2084	dedi	I hissə: 16, 16, 16, 20, 20, 21, 22, 23, 25, 33, 34, 34, 35, 36, 36, 37, 38, 39, 41, 41, 42, 42, 42, 42, 44, 45, 46, 47, 47, 51, 51, 54, 55, 57, 58, 58, 59, 59, 61, 62, 62; II hissə: 5, 14, 19, 19, 19, 20, 21, 22, 24, 24, 24, 26, 26, 27, 29, 29, 29, 29, 35, 39, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 51, 53, 55, 59, 59, 59, 59, 61, 61, 62, 64, 64, 66, 67, 70, 75, 75, 76, 79, 79, 79, 90, 90, 90, 93, 96, 97, 97, 97, 97, 101, 102, 103, 104, 104, 108, 108, 108, 109, 109, 110, 111, 111, 112, 112, 112, 112, 113, 113, 113, 113, 117, 120, 121, 121, 121, 125, 125, 126, 130, 131, 131, 131, 136, 136, 142, 142, 142, 142, 142, 142, 147, 147, 147, 148, 148, 148, 148, 149, 149, 152, 152, 152, 153, 153, 153, 154, 157, 157, 157, 157, 161, 162, 162, 162, 163, 163, 163, 163, 163, 163, 163	dedi
2085	dedik	II hissə: 8	dedik

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2086	dedilər	I hissə: 18, 45; II hissə: 38, 113, 164	dedilər
2087	dedim	II hissə: 4, 125, 136	dedim
2088	dedügin	II hissə: 152	dediyin
2089	degil	I hissə: 21, 35, 36, 45, 48, 48; II hissə: 14, 16, 21, 24, 26, 31, 32, 50, 55, 57, 60, 64, 100, 100, 105, 128, 129, 138, 153, 157, 159	deyil
2090	degildi	I hissə: 55; II hissə: 51	deyildi
2091	degildim	II hissə: 137	deyildim
2092	degildiñ	II hissə: 47, 53	deyildin
2093	degildür	I hissə: 37; II hissə: II, 29, 47, 90	deyildir
2094	degiləm	II hissə: 113, 113, 113, 139, 154	deyiləm
2095	degillər	II hissə: 153	deyillər
2096	degillərmi	I hissə: 36; II hissə: 46, 57	deyillərmi
2097	degilsə	I hissə: 36; II hissə: 57	deyilsə
2098	deqabr	II hissə: 85	dekabr
2099	deqabr	II hissə: 89	dekabrın
2100	deqabrıñ	I hissə: 63; II hissə: 85, 85	dekabrın
2101	demə	II hissə: 5	demə
2102	deməgilən	II hissə: 8	sən demə
2103	demək ilə	II hissə: 115	deməklə
2104	deməz	I hissə: 12, 18, 41	deməz
2105	demişdür	II hissə: 124	demişdir
2106	demiyüb	I hissə: 42	deməyib

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2107	desün	II hissə: 108, 138	desin
2108	desünlər	II hissə: 142	desinlər
2109	deşigə	II hissə: 13	deşiyə
2110	deşigindən	II hissə: 88	deşiyindən
2111	deşik	II hissə: 13, 108	deşik
2112	deşikdə	I hissə: 47; II hissə: 26	deşikdə
2113	deşikdən	II hissə: 13, 13	deşikdən
2114	deşiklər	II hissə: 107	deşiklər
2115	deşildi	II hissə: 37	deşildi
2116	deşüb	II hissə: 159	deşib
2117	deyəcəgişi	II hissə: 11	deyəcəyini
2118	deyək	II hissə: 163	deyək
2119	deyən	II hissə: 76	deyən
2120	deyər	I hissə: 34, 62; II hissə: 39, 61, 112, 113, 150, 171	deyər
2121	deyərəm	I hissə: 51; II hissə: 17	deyərəm
2122	deyərlər	II hissə: 15, 33, 70, 98	deyərlər
2123	deyərsən	II hissə: 58	deyərsən
2124	deyəsən	II hissə: 112	deyəsən
2125	deyilür	I hissə: 27; II hissə: 94	deyilir
2126	deyüb	I hissə: 39, 48, 59; II hissə: 7, 14, 14, 15, 20, 21, 26, 36, 37, 41, 42, 44, 47, 54, 60, 60, 62, 63, 63, 64, 128, 128, 137, 140, 142, 144, 150, 157, 157, 164	deyib
2127	deyübdür	II hissə: 73, 85	deyib

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2128	deyüblər	I hissə: 47; II hissə: 26, 27, 137, 137	deyiblər
2129	deyüm	I hissə: 43, 58; II hissə: 137	deyim
2130	deyür	II hissə: 2, 15, 16, 16, 16, 17, 40, 54, 104, 124, 161	deyir
2131	deyürdi	I hissə: 39, 44, 48; II hissə 25	deyirdi
2132	deyürdin	II hissə: 148	deyirdin
2133	deyürlər	I hissə: 28; II hissə: 16, 20, 26, 30, 33, 43, 53, 74, 77, 94, 98, 98, 109, 110, 129, 152, 158, 166	deyirlər
2134	deyürsən	I hissə: 45; II hissə: 142	deyirsən
2135	dəbistan (seyri-dəbistan)	I hissə: 40, 40	
2136	dəcəl	II hissə: 117	dəcəl
2137	dədə	I hissə: 33; II hissə: 105	ata, dədə
2138	dəf	I hissə: 21	dəf
2139	dəf'	II hissə: V, 62, 166	özündən uzaqlaşdırma, sovuşdurma, dəf
2140	dəf'ə	I hissə: 36, 42, 42, 57, 58, 62, 64; II his- sə: VI, 7, 8, 16, 27, 31, 33, 43, 56, 56, 59, 63, 75, 76, 124, 129, 131, 138, 152, 153, 161	dəfə
2141	dəfinə	I hissə: 49, 49	xəzinə, dəfinə
2142	dəfinədən	I hissə: 49	xəzinədən, dəfinədən
2143	dəftər	I hissə: 21; II hissə: 1, 6, 12	dəftər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2144	dəftərdə	II hissə: 2	dəftərdə
2145	dəftəri	II hissə: 2, 134, 139, 139	dəftəri
2146	dəftərinin	I hissə: 35	dəftərinin
2147	dəftərləri	I hissə: 35	dəftərləri
2148	dəgdi	II hissə: 160	dəydi
2149	dəgənək	II hissə: 13	dəyənek
2150	dəgər	I hissə: 39; II hissə: 15, 71, 78, 110, 115	dəyər
2151	dəgir	II hissə: 89	dəyir
2152	dəgirdi	II hissə: 95	dəyirdi
2153	dəgirman	I hissə: 59; II hissə: 23, 70, 110	dəyirman
2154	dəgirmançı	II hissə: 127	dəyirmançı
2155	dəgirmandə	II hissə: 13	dəyirmandə
2156	dəgirmanə	II hissə: 6, 88	dəyirmanə
2157	dəgirmanın	I hissə: 16	dəyirmanın
2158	dəgirmi	II hissə: 69	dəyirmi
2159	dəgişəndə	II hissə: 106	dəyişəndə
2160	dəgişər	I hissə: 59; II hissə: 27	dəyişər
2161	dəgişilüb	II hissə: 8	dəyişilib
2162	dəgişməz	I hissə: 59; II hissə: 27	dəyişməz
2163	dəgişməzlər	II hissə: 56	dəyişməzlər
2164	dəgişürirlər	I hissə: 53	dəyişdirirlər
2165	dəgməgi	I hissə: 61	dəyməyi
2166	dəgməkdən	II hissə: 9	dəyməkdən
2167	dəgməsə	I hissə: 55; II hissə: 34	dəyməsə
2168	dəgməz	I hissə: 42	dəyməz
2169	dəgmiş	I hissə: 25; II hissə: 39, 72	dəymiş
2170	dəgmişə	II hissə: 39	dəymişə
2171	dəgmiyüb	I hissə: 61	yetişməyib, dəyməyib
2172	dəgmiyübdür	II hissə: 42	toxunmayıb, dəyməyib
2173	dəgsə	II hissə: 37	dəysə
2174	dəgsək	II hissə: 36	dəysək

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2175	dəgsün	II hissə: 157	dəysin
2176	dəgüb	I hissə: 61; II hissə: 47	dəyib
2177	dəgür	II hissə: 102	dəyir
2178	dəğarcıq	II hissə: 51	dağarçiq
2179	dəha	I hissə: 42, 62	Daha
2180	dəhrdə	II hissə: 153	dünyada, dəhrdə
2181	dəhrə	II hissə: 22	ağac budamaq, yaxud çox qalın olmayan ağacları kəsmək üçün burnu əyri alət, dəhrə
2182	dəhrə ilə	II hissə: 133	ağac budamaq, yaxud çox qalın olmayan ağacları kəsmək üçün burnu əyri alət ilə, dəhrə ilə
2183	dəhrəmiz	I hissə: 19	ağac budamaq, yaxud çox qalın olmayan ağacları kəsmək üçün burnu əyri alətimiz, dəhrəmiz
2184	dəhrəni	II hissə: 82	ağac budamaq, yaxud çox qalın olmayan ağacları kəsmək üçün burnu əyri aləti, dəhrəni
2185	dəxi	I hissə: 62; II hissə: III, 19, 24, 43, 50, 57, 62, 67, 70, 70, 83, 84, 87, 91, 100, 104, 113, 113, 165, 165, 167	bir daha, əlavə olaraq, həmçinin, da (də)
2186	dəxi (həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz)	II hissə: 92	
2187	dəqiqə	II hissə: 92, 95	dəqiqə
2188	dəqiqə (həman dəqiqə)	II hissə: 44, 73, 164	
2189	dəqiqədə	II hissə: 73	dəqiqədə
2190	dəqiqədir	II hissə: 92	dəqiqədir
2191	dələlət edən	II hissə: 162	yönəldən, yol göstərən
2192	dələ	II hissə: 28	dələ
2193	dəli	I hissə: 11, 58; II hissə: 83, 94, 113	dəli

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2194	dəlini	II hissə: 115	dəlini
2195	dəlir	II hissə: 17	dəlir
2196	dəliyə	II hissə: 94	dəliyə
2197	dəllək	I hissə: 20, 20; II hissə: 54, 54, 127, 139	dəllək
2198	dəllək dükkannə	II hissə: 54	dəlləkxanaya, bərbərxanaya
2199	dəlləkini	I hissə: 20	dəlləkin
2200	dəllal	I hissə: 20; II hissə: 127, 139	alıcı ilə satıcı arasında vasitəçilik edən adam, dəllal
2201	dəlməgindən	II hissə: 62, 103	yuvasından
2202	dəlmək	II hissə: 39	dəlmək
2203	dəlməkdə	II hissə: 39	dəlməkdə
2204	dəm (bir dəm)	II hissə: 143	
2205	dəm (həman dəm)	II hissə: 126	
2206	dəm (o dəm)	I hissə: 57	
2207	dəm vurur	II hissə: 15	dənışar, dəm vurur
2208	dəmdə (bu dəmdə)	II hissə: 42, 143	
2209	dəmərəm	I hissə: 49	demirəm
2210	dəmir	I hissə: 10; II hissə: 5, 8, 25, 53, 65, 72, 72, 76, 76, 76, 76, 76, 77, 77, 80, 159, 159, 172	dəmir
2211	dəmirçi	II hissə: 24, 134, 139	dəmirçi
2212	dəmirçiyə	I hissə: 42	dəmirçiyə
2213	dəmirdən	II hissə: 4, 10, 23, 24, 45, 76, 76, 77, 80, 98, 98	dəmirdən
2214	dəmirdür	I hissə: 11; II hissə: 109	dəmirdir
2215	dəmirə	II hissə: 77, 77, 98, 98	dəmirə
2216	dəmiri	II hissə: 76, 77	dəmiri

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2217	dəmiriñ	II hissə: 5	dəmirin
2218	dəmirinə	II hissə: 98	dəmirinə
2219	dəmirli	II hissə: 77, 77	dəmir, dəmirli
2220	dəmirsiz	II hissə: 76	dəmirsiz
2221	dəmlər	I hissə: 50; II hissə: 99	dəmlər
2222	dəmür	I hissə: 53	dəmir
2223	dən	II hissə: 6, 88	taxıl məhsullarının toxumu, quş yemi, dən
2224	dənədigə	II hissə: 42	dənlədiyi
2225	dəng	II hissə: 157	dəng
2226	dənini	II hissə: 36, 49	taxıl məhsullarının toxu- munu, quş yemini, dənini
2227	dəniz	II hissə: 74, 161	dəniz
2228	dənizdə	II hissə: 16	dənizdə
2229	dəniziñ	II hissə: 16, 74, 74	dənizin
2230	dənləməgə	II hissə: 49	dənləməyə
2231	dənlərəm	I hissə: 45; II hissə: 38	dənlərəm
2232	dər	I hissə: 19; II hissə: 123	dər
2233	dəraqlardən	II hissə: 8	dəraqlardan
2234	dərbədə	I hissə: 50; II hissə: 99, 125, 162	dərbədə
2235	dərc	II hissə: II, III, VI	dərc
2236	dərd	II hissə: 168	dərd
2237	dərđi	I hissə: 14, 18	dərđi (<i>dərmək</i>)
2238	dərdim	I hissə: 13; II hissə: 122	dərdim (<i>dərmək</i>)
2239	dərdinə	I hissə: 46	dərdinə
2240	dərə	I hissə: 19; II hissə: 44	dərə
2241	dərəcədə	II hissə: 43	dərəcədə
2242	dərəcəgəm	II hissə: 122	dərəcəyəm
2243	dərədə	II hissə: 39, 87	dərədə
2244	dərələrdən	II hissə: 159	dərələrdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2245	dərəndə	II hissə: 69	dərəndə
2246	dərəndələr	II hissə: 136, 137	yırtıcılar, vəhşilər
2247	dərərəm	II hissə: 123	dərərəm
2248	dərəyə	II hissə: 87, 87	dərəyə
2249	dərgahınə	II hissə: 161	dərgahına
2250	dəri	I hissə: 11, 11, 11; II hissə: 4, 103, 103, 104, 104, 104, 104, 104, 155	dəri
2251	dəridən	II hissə: 166	dəridən
2252	dərin	II hissə: 129	dərin
2253	dərindür	I hissə: 17, 17	dərindədir
2254	dərini	II hissə: 53, 104, 104	dərini
2255	dərir	II hissə: 72, 116, 166	dərir
2256	dərirədi	II hissə: 116	dərirədi
2257	dərirədim	II hissə: 116	dərirədim
2258	dərirəm	II hissə: 116	dərirəm
2259	dərisi	II hissə: 111	dərisi
2260	dərisindən	II hissə: 18, 18, 32	dərisindən
2261	dərisinə	I hissə: 34, 34, 65	dərisinə
2262	dərisini	II hissə: 20, 91, 110	dərisini
2263	dərisiniñ	II hissə: 91	dərisinin
2264	dəriyə	II hissə: 103	dəriyə
2265	dərk	II hissə: IV, 84	dərk
2266	dərman	I hissə: 10; II hissə: 30, 140, 140	dərman
2267	dərməginə	I hissə: 25	dərməyinə
2268	dərməz	II hissə: 71	dərməz
2269	dərrakəsini	II hissə: IV	dərrakəsini
2271	dərsidən	II hissə: 124	dərsdən
2272	dərsim	I hissə: 11	dərsim
2273	dərsimi	I hissə: 19	dərsimi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2274	dərsin	II hissə: 141	dərsini
2275	dərsində	II hissə: 124	dərsində
2276	dərsinə	II hissə: 151	dərsinə
2277	dərsini	I hissə: 13, 35; II hissə: 2	dərsini
2278	dərsişi	I hissə: 43	dərsini
2279	dərslərimdür	II hissə: 4	dərslərimdir
2280	dərslərinə	I hissə: 60	dərslərinə
2281	dərsü	II hissə: 67	dərs və
2282	dərüb	I hissə: 56	dərib
2283	dərürlər	II hissə: 141	dəririlər
2284	dərvazə	I hissə: 19	darvaza
2285	dərvazələr	II hissə: 152	darvazalar
2286	dərvazəniş	II hissə: 72	darvazanın
2287	dərviş	II hissə: 71, 72, 128, 128, 162, 163, 174, 174	dərviş
2288	dərvişə	II hissə: 128	dərvişə
2289	dərvişi-pir	II hissə: 162	qoca dərviş
2290	dərya	II hissə: 17, 74, 167	dəniz, okean
2291	dəryadə	II hissə: 121, 160	dənizdə, okeanda, dəryada
2292	dəryadəkindən	II hissə: 166	dənizdəkindən, okeanda-kindən, dəryadakından
2293	dəryadən	II hissə: 75	okeandan
2294	dəryanıq	II hissə: 75	okeanın
2295	dəryanıqkindən	II hissə: 74	okeandakı sudan
2296	dəryayə	I hissə: 38; II hissə: 168	dəryaya
2297	dəryaz	II hissə: 22	ot çalmaq üçün uzunsaplı, dişsiz orağa oxşayan alət, kərənti, dəryaz
2298	dəryaznən	II hissə: 133	ot çalmaq üçün uzunsaplı, dişsiz orağa oxşayan alətlə, kərənti ilə, dəryazla
2299	dərz	I hissə: 6	biçilmiş taxıl bağlaması
2300	dərzi	II hissə: 21, 127, 139, 145, 145	dərzi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2301	dərziniñ	II hissə: 22	dərzinin
2302	dərziyə	I hissə: 18	dərziyə
2303	dəstə	I hissə: 17, 18, 19; II hissə: 4, 55, 141	dəstə
2304	dəstə (dəstə-dəstə)	I hissə: 52	
2305	dəstədə	I hissə: 20	dəstədə
2306	dəstə-dəstə	I hissə: 52	dəstə-dəstə
2307	dəstəmaz	II hissə: 80	dəstəmaz
2308	dəstəsində	I hissə: 34	dəstəsində
2309	dəstgahləri	II hissə: 53	muğam dəstgahlarını
2310	dəsturüleməlinə	II hissə: I	təlimatına
2311	dəva	I hissə: 12, 12	dərman, dava
2312	də'va	II hissə: 59, 62	savaş, dava
2313	dəvam	II hissə: 150, 151	davam
2314	dəvamı	II hissə: 158	dəvamı
2315	dəvamlu	II hissə: 109	dəvamlı
2316	dəvat	I hissə: 12; II hissə: 1, 18, 23	mürəkkəbqabı
2317	də'vayə	II hissə: 59	savaşa, davaya
2318	dəvə	I hissə: 19, 32, 44, 44, 44, 65; II hissə: 28, 34, 35, 40, 61, 61, 61, 61, 86, 87, 87, 101, 102, 111, 123, 158, 172	dəvə
2319	dəvədən	II hissə: 102, 102, 102, 102	dəvədən
2320	dəvədür	II hissə: 158	dəvədir
2321	dəvələri	II hissə: 101, 102, 173	dəvələri
2322	dəvələrım	II hissə: 102	dəvələrım
2323	dəvələrini	II hissə: 102	dəvələrin
2324	dəvəm	II hissə: 102	dəvəm
2325	dəvəni	II hissə: 34, 158, 158	dəvəni
2326	dəvəni	II hissə: 19	dəvəni

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2327	dəvənin	II hissə: 86, 101, 102	dəvənin
2328	dəvəsi	II hissə: 19, 19, 19, 170	dəvəsi
2329	dəvəsiz	II hissə: 158	dəvəsiz
2330	də'vətinə	II hissə: 44	dəvətinə
2331	dəvəyə	II hissə: 158	dəvəyə
2332	dəyanacəq	II hissə: 2	dirək, dayanacaq
2333	dəyanət	II hissə: 160	dəyanət
2334	dəyanəti	II hissə: 158	dəyanəti
2335	dəyanməzsən	II hissə: 39	dayanmazsan
2336	dəyanub	II hissə: 118	dayanıb
2337	dəyanubən	II hissə: 157	dayanıb
2338	dəyazdən	II hissə: 129	çox da dərin olmadan, dayazdan
2339	dırnaq	II hissə: 30, 101, 107	dırnaq
2340	dırnaqbazlıqə	II hissə: 31	cırmaqlamağa, dırnağı ilə dərisini qoparmağa
2341	dırnaqındən	II hissə: 32, 155	dırnağından
2342	dırnaqları	II hissə: 133	dırnaqları
2343	dışqarı	II hissə: 13, 132, 166	bayıra, çölə, eşiyə, dışarıya
2344	dışqarıdə	I hissə: 62, 62	bayırda, çöldə, eşiydə, dışarıda
2345	dızıldıyar	II hissə: 151	dızıldayar
2346	dızıldıyub	I hissə: 52; II hissə: 59	dızıldayıb
2347	di uç get	II hissə: 4	di uç get
2348	dibində	I hissə: 51; II hissə: 70, 75, 143, 146	dibində
2349	dibinə	II hissə: 51, 75, 79	dibinə
2350	didüb	II hissə: 156	didib
2351	dikdür	II hissə: 30, 32	dikdir
2352	dikəldüb	II hissə: 165	dikəldib
2353	dikəlüb	II hissə: 73, 141, 156	dikəlib
2354	dikləndi	II hissə: 143	dikləndi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2355	diqqət	II hissə: II, 32, 41, 48, 106	diqqət
2356	diqqət ilə	II hissə: 46, 77, 135, 147	diqqətlə
2357	diqqətiylə	II hissə: 56	diqqətlə
2358	diqqətnən	II hissə: 81	diqqətlə
2359	dil	I hissə: 5, 5, 32; II hissə: 48, 107, 115, 124, 169	dil
2360	dil-ağız	II hissə: 68	dil-ağız
2361	dilçək	II hissə: 98	dilçək
2362	dildən	II hissə: 167	dildən
2363	dil-dodaq	I hissə: 39; II hissə: 15	dil-dodaq
2364	dilə	II hissə: 97, 113	dilə
2365	dilənçi	I hissə: 41, 41, 53, 65; II hissə: 71, 72, 127	dilənçi
2366	dilənçini	I hissə: 41	dilənçini
2367	dilənmək	II hissə: 162	dilənmək
2368	dili	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: titul (başlıq) səhifəsi, I, II, III, III, IV, 1, 6	dili
2369	dilim	II hissə: 42	dilim
2370	dilimizdə	II hissə: IV	dilimizdə
2371	dilin	II hissə: 47, 84, 143	dilini
2372	dilində	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: I, I, III, IV, V	dilində
2373	dilindən	II hissə: 132	dilindən
2374	dilinə	II hissə: 42, 62	dilinə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2375	dilini	I hissə: 33, 57; II hissə: II, III, 115	dilini
2376	dilinin	I hissə: titül (başlıq) səhifəsi; II hissə: I, I, I, II, II, II, II	dilinin
2377	dili ilə	II hissə: I	dili ilə
2378	dilləndi	II hissə: 153	dilləndi
2379	dillənər	II hissə: 80	dillənər
2380	dillərinin	II hissə: IV	dillərinin
2381	dilnən	II hissə: 133	dil ilə
2382	diltəng	II hissə: 161, 161, 174	qəlbi sıxılan, darıxan, kədərli, qəmli, diltəng
2383	dimağidə	II hissə: 47	əhvalda
2384	dimağindən	II hissə: 130	damağından
2385	dimağları	II hissə: 141	damağları
2386	dimağların	II hissə: 73	damağların
2387	dimdigisi ilə	II hissə: 27, 80	dimdiyi ilə
2388	dimdigindən	I hissə: 44; II hissə: 58	dimdiyindən
2389	dimdigini	I hissə: 46	dimdiyini
2390	dimdiklədi isə	II hissə: 68	dimdiklədisə
2391	dimdikləməyəm	I hissə: 45; II hissə: 38	dimdikləməyəm
2392	dimdikliyüb	II hissə: 68, 81	dimdikləyib
2393	dinc	I hissə: 7; II hissə: 8, 44, 113	dinc
2394	dincdür	I hissə: 7	dincdir
2395	dincəldik	II hissə: 31	dincəldik
2396	dingdə	II hissə: 114	çəltiyi döyüb dənərini qabığından çıxarmaq üçün qurğuda, dinkdə
2397	dingildər	I hissə: 53; II hissə: 160	dingildəyər
2398	dinimizcə	II hissə: 100	dinimizcə
2399	dinməz	II hissə: 44	dinməz
2400	dinməz-söyləməz	I hissə: 23	dinməz-söyləməz
2401	dinmirsən	I hissə: 23	dinmirsən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2402	dirazdur	I hissə: 6	uzundur, hündürdür
2403	dirəkdür	II hissə: 62	dirəkdir
2404	dirəklü	II hissə: 80	dirəkli
2405	diri	I hissə: 48; II hissə: 7, 7, 26, 60, 111	diri
2406	diridür	I hissə: 11	diridir
2407	dirildən	II hissə: 144	dirildən
2408	diriligə	II hissə: 74	diriliyə
2409	diş	I hissə: 11, 32; II hissə: 107, 169, 169	diş
2410	dişdür	II hissə: 167	dişdir
2411	dişi	I hissə: 19, 19; II hissə: 11, 28	dişi (<i>diş</i>)
2412	dişi	II hissə: 43, 50, 167	dişi (<i>cins</i>)
2413	dişi ilə	I hissə: 38; II hissə: 17	dişi ilə, dişlə
2414	dişim	I hissə: 61; II hissə: 39, 42	dişim
2415	dişinə	I hissə: 18; II hissə: 34	dişinə
2416	dişini (təmə' dişini)	II hissə: 61	
2417	dişisi	II hissə: 49	dişisi
2418	dişləri	I hissə: 47; II hissə: 26, 78, 149	dişləri
2419	dişlərindən	II hissə: 167	dişlərindən
2420	dişlərini	II hissə: 136	dişlərini
2421	ditdili	II hissə: 59, 59, 59, 59, 59, 172	ağcaqanad, ditdili
2422	ditdiliyə	II hissə: 59	ağcaqanada, ditdiliyə
2423	ditilər	II hissə: 103	ağcaqanadlar, ditdililər
2424	ditili	II hissə: 58	ağcaqanad, ditdili
2425	divanbəginə	II hissə: 120	XIX əsrdə mahal inzibati idarəsinin rəisinə, divanbəyinə
2426	divandən	II hissə: 54	mühakimədən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2427	divanə	II hissə: 19, 19	dəli, divanə
2428	divanı	II hissə: 54	mühakiməni
2429	divar	I hissə: 16; II hissə: 101	divar
2430	divardən	II hissə: 2	divardan
2431	divarə	I hissə: 27, 27	divara
2432	divarıñ	II hissə: 38	divarın
2433	divarınıñ	II hissə: 130	divarının
2434	divarlərdə	II hissə: 152, 152	divarlarda
2435	divarləriñ	II hissə: 152	divarların
2436	diyarə	II hissə: 9	diyara
2437	diz	I hissə: 6, 32; II hissə: 101, 107	diz
2438	dizi	II hissə: 64	dizi
2439	dodaq	I hissə: 12, 13; II hissə: 107	dodaq
2440	dodaq (dil-dodaq)	I hissə: 39; II hissə: 15	
2441	doğar	II hissə: 167	doğar
2442	doğarmı	II hissə: 64	doğarmı
2443	doğramac	II hissə: 12, 18	doğramac
2444	doğrarsən	II hissə: 68	doğrarsan
2445	doğrayırlər	II hissə: 4	doğrayırlar
2446	doğrəyan	II hissə: 14	doğrayan
2447	doğrı	I hissə: 22	doğru
2448	doğrıyurlər	II hissə: 5	doğrayırlar
2449	doğru	I hissə: 45, 47; II hissə: 167	doğru
2450	doğrudur	I hissə: 40, 46; II hissə: 36, 39, 60, 78, 128, 136, 152, 155, 159	doğrudur
2451	doğrunı	II hissə: 120	doğrunu
2452	doğrüyə	II hissə: 167	doğruya
2453	doğub	II hissə: 63	doğub
2454	doğulmuşdur	II hissə: 24	doğulmuşdur
2455	doğur (quyruq doğur)	II hissə: 103	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2456	doqquz	I hissə: 20; II hissə: 102	doqquz
2457	doqquzdur	II hissə: 101, 102	doqquzdur
2458	doqquzı	II hissə: 89	doqquzu
2459	doqquzımcı	I hissə: 63	doqquzuncu
2460	doqquzındə	II hissə: 85, 85	doqquzunda
2461	doqquzındən	I hissə: 55	doqquzundan
2462	doqsan altı	II hissə: 98	doxsan altı
2463	dolanarsən	I hissə: 45; II hissə: 38	dolanarsan
2464	dolandı	I hissə: 61	dolandı
2465	dolandırməq	II hissə: 165	dolandırmaq
2466	dolandırməqə	II hissə: 165	dolandırmağa
2467	dolandısə	II hissə: 39, 68	dolandısa
2468	dolanə	II hissə: 105	dolana
2469	dolangilən	I hissə: 43	dolan
2470	dolanım	II hissə: 42	gəzişim
2471	dolanır	II hissə: 119	həyat sürür, dolanır
2472	dolanırlər	II hissə: 105	dolanırlar
2473	dolanməqini	II hissə: 132, 151	dolanmağını
2474	dolanub	II hissə: 13, 41, 47, 55, 146, 164	dolanıb
2475	dolanubən	II hissə: 44	dolanıb
2476	dolar	I hissə: 60; II hissə: 110	dolar
2477	dolaşa	I hissə: 63	qarğa cinsindən kiçik qara rəngli quş, zağca
2478	dolaşub	II hissə: 42	dolaşıb
2479	doldı	II hissə: 6	doldu
2480	doldırən	II hissə: 13	dolduran
2481	dolduran	II hissə: 60, 60	dolduran
2482	doldurırlər	II hissə: 75	doldururlar
2483	doldurub	II hissə: 37, 109, 164	doldurub
2484	dolı	II hissə: 11, 87	dolu
2485	dolı	II hissə: 96	havada donub tökülən yağmur dənələri, dolu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2486	dolıbuynuzlu	II hissə: 33	dolubuyuzlu
2487	dolma	I hissə: 15; II hissə: 11, 23	dolma
2488	dolmaz	II hissə: 11	dolmaz
2489	dolmiyə	II hissə: 17	dolmaya
2490	dolmur	II hissə: 119	dolmur
2491	dolsun	II hissə: 31, 163	dolsun
2492	dolu	I hissə: 52; II hissə: 103, 169	havada donub tökülən yağmur dənələri, dolu
2493	dolu	II hissə: IV, 110	dolu
2494	dolubdur	II hissə: 67	dolub
2495	doludur	I hissə: 15; II hissə: 13	doludur
2496	dolur	II hissə: 103, 114, 119	dolur
2497	dolusu	II hissə: 11, 115	dolusu
2498	don	II hissə: 18	üstdən geyilən uzunətəkli, beli büzməli, ya büzməsiz paltar, don
2499	don	II hissə: 96	buz, don
2500	dona	II hissə: 22	üstdən geyilən uzunətəkli, beli büzməli, ya büzməsiz paltara, dona
2501	donan	II hissə: 74	donan
2502	doñar	II hissə: 108	donar
2503	doņarsən	I hissə: 45	donarsan
2504	doņdı	II hissə: 108	donda
2505	doņğa	II hissə: 72	düşüncəsi səthi, bəsirətsiz adam
2506	donı	II hissə: 20, 87	üstdən geyilən uzunətəkli, beli büzməli, ya büzməsiz paltarı, donu
2507	doņır	II hissə: 118, 119	donur
2508	doņız	II hissə: 39	donuz
2509	doņızanqurdu	II hissə: 58	dozanqurdu
2510	doņmır	II hissə: 130	donmur

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2511	doğub	II hissə: 15, 16, 130	donub
2512	doğubdur	II hissə: 107	donub
2513	doğur	I hissə: 63	donur
2514	dor	II hissə: 165	gəmilərin ortasında dikəldilən uzun dirək
2515	dost	I hissə: 12, 36, 65; II hissə: 12, 121, 121, 141, 142, 161	dost
2516	dost ilə	I hissə: 36; II hissə: 99	dost ilə, dostla
2517	dostdən	I hissə: 34; II hissə: 83, 129	dostdan
2518	dostı	I hissə: 36, 36; II hissə: 73	dostu
2519	dostım	II hissə: 68, 112	dostum
2520	dostunuz	II hissə: 26	dostunuz
2521	dostlaşub	II hissə: 67	dostlaşıb
2522	dostlər	II hissə: 73	dostlar
2523	dostlərdən	II hissə: 73	dostlardan
2524	dostlıq	I hissə: 36, 36, 47; II hissə: 25, 83, 167	dostluq
2525	dostlıqı	II hissə: 68	dostluğu
2526	dostlıqıñ	I hissə: 34, 36, 65	dostluğuñ
2527	dostsız	II hissə: 121	dostsuz
2528	dostuñ	II hissə: 22	dostun
2529	doşabdən	I hissə: 13	doşabdan
2530	doşabıña	II hissə: 132	doşabına
2531	dovcən	II hissə: 18	dovşan
2532	dovğa	II hissə: 11, 12, 23	dovğa
2533	dovqa	II hissə: 68	dovğa
2534	dovqanı	II hissə: 68	dovğanı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2535	dovşan	II hissə: 40, 125, 126, 136, 137, 137, 151, 174, 174	dovşan
2536	dovşanə	II hissə: 126, 137	dovşana
2537	dovşanı	II hissə: 126	dovşanı
2538	doyar	II hissə: 58	doyar
2539	dögdi	I hissə: 34	döydü
2540	dögərlər	II hissə: 48, 153	döyərlər
2541	dögilməz	II hissə: 102	döyülməz
2542	dögilür	II hissə: 102, 102	döyülür
2543	dögirdi	II hissə: 95	döyürdü
2544	dögirlər	II hissə: 10, 102	döyürlər
2545	dögmə	II hissə: 48, 153	döymə
2546	dögmək	II hissə: 14	döymək
2547	dögməkdədirlər	II hissə: 10	döyməkdədirlər
2548	dögüb	II hissə: 10, 13, 162	döyüb
2549	dögüblər	II hissə: 137	döyüblər
2550	dögüləsi	II hissə: 102	döyüləsi
2551	dögülür	II hissə: 114	döyülür
2552	dögün	II hissə: 102	taxılın döyülməsi
2553	dögür	II hissə: 103	sancır
2554	dögürlər	I hissə: 56	döyürlər
2555	dögüş	II hissə: 43	döyüş
2556	dögüşdilər	II hissə: 37	döyüşdülər
2557	döndərən	II hissə: 137	döndərən
2558	döndərüb	II hissə: 118	döndərüb
2559	döndərübdür	II hissə: 27	çevirib, tərcümə edib
2560	döndi	II hissə: 44	döndü
2561	döndügim	II hissə: 52	döndüyüm
2562	dönir	II hissə: 118	dönür
2563	dönir	II hissə: 118	dönür
2564	dönmiyə	II hissə: 133	dönməyə
2565	dönüb	II hissə: 10, 31	dönüb

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2566	dönüm	II hissə: 52	dönüm
2567	dönür	II hissə: 16	çevrilir
2568	dördi	II hissə: 28	dördü
2569	dört	I hissə: 14, 14, 14, 61; II hissə: 2, 28, 51, 70, 82, 84, 84, 92, 92, 98, 102, 106, 118, 146, 172	dörd
2570	dörtayağlı	II hissə: 34, 34	dördayaqlı
2571	dört-beş	II hissə: 82	dörd-beş
2572	dörttdən	II hissə: 98	dörddən
2573	dörttdənbirimizcən də	II hissə: 58	dörddəbirimiz qədər də
2574	dörtəyağlı	II hissə: 32, 34, 35, 40, 40, 53, 171	dördayaqlı
2575	dörtəyağlı	II hissə: 30, 166	dördayaqlı
2576	dörtində (on dördində)	II hissə: 94	
2577	dörttdəkərlü	II hissə: 159	dörddəkərli
2578	döş	I hissə: 14, 25; II hissə: 101, 107	döş
2579	döşədilər	II hissə: 8	döşədilər
2580	döşənən	II hissə: 9	döşənən
2581	döşənüb	II hissə: 66	döşənib
2582	döşinə	II hissə: 132	döşünə
2583	döşini	II hissə: 21, 134	döşünü
2584	döşlik	II hissə: 18, 23	bədənə döş hissəsini örtmək üçün altdan geyilən qolsuz paltar, döşlük
2585	döşüyüb	II hissə: 159	döşüyüb
2586	dövlət	II hissə: 134	dövlət
2587	dövlətindən	II hissə: 134, 159	dövlətindən
2588	dövlətiədən	II hissə: 147	dövlətindən
2589	dövlətli	II hissə: 72	dövlətli
2590	dövlətlü	II hissə: 5, 141, 168	dövlətli

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2591	dövr	II hissə: 50, 95, 104	dövr
2592	dövrdür	II hissə: 92	dövrdir
2593	döyür	II hissə: 114	döyür
2594	dözər	II hissə: 30	dözər
2595	dözməz	II hissə: 46, 87, 117	dözməz
2596	dözmiyən	II hissə: 46, 87	dözməyən
2597	dua	II hissə: 4	dua
2598	dua (xeyr-dua)	II hissə: 94	
2599	dualər (xeyri-dualər)	II hissə: 124	
2600	duluslər	II hissə: 10	saxsı qab düzəldən ustalar, dulusçular
2601	duman	I hissə: 60; II hissə: 96, 114	duman
2602	dur	I hissə: 43, 43; II hissə: 108, 162	dur
2603	duran	II hissə: 26	duran
2604	durar	II hissə: 11	durar
2605	durarlər	II hissə: 44	durarlar
2606	durdı	II hissə: 41	gözlədi, durdu
2607	durdı	II hissə: 48, 52, 126, 159	başladı
2608	durdılar	II hissə: 149	başladılar
2609	durdilər	II hissə: 8, 24, 88	başladılar
2610	durır	II hissə: 89	durur
2611	durırdilər	II hissə: 146	dururdular
2612	durırmı	II hissə: 121	dururmu
2613	durma	II hissə: 111	durma
2614	durmadı	I hissə: 16	durmadı
2615	durmaz	II hissə: 14	durmaz
2616	durmədi	II hissə: 113	durmadı
2617	durməmiş	II hissə: 7	durmamış
2618	durmuşdı	II hissə: 125	durmuşdu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2619	durna	I hissə: 44, 44, 46, 46, 46, 60, 65, 65; II hissə: 27, 27, 34, 45, 52, 56, 56, 56, 56, 67, 68, 68, 68, 171, 172, 172	durna
2620	durna ilə	II hissə: 67	durna ilə
2621	durnabalıqı	II hissə: 58	durnabalığı
2622	durnalər	II hissə: 56	durnalar
2623	durnalərdən	II hissə: 56	durnalardan
2624	durnaləriñ	II hissə: 56	durnaların
2625	durnanıñ	II hissə: 68	durnanın
2626	durnayə	II hissə: 68	durnaya
2627	dursunlar	II hissə: 131	dursunlar
2628	durub	I hissə: 25; II hissə: 7, 21, 25, 41, 83, 94, 118, 127, 141, 143, 157, 162	dayanıb, durub
2629	durub	I hissə: 64; II hissə: 2, 7, 20, 31, 36, 42, 46, 47, 54, 56, 63, 66, 80, 95, 118, 137, 149	ayağa qalxıb, başlayıb, durub
2630	durubdur	I hissə: 26; II hissə: 36, 47	dayanıb, durub
2631	durublar	II hissə: 44, 44	dayanıblar, durublar
2632	durublər	II hissə: 9	dayanıblar, durublar
2633	durum	II hissə: 42, 157	durum
2634	durun	II hissə: 2	ayağa qalxın, durun
2635	duruñ	I hissə: 16	ayağa qalxın, durun
2636	duruñ	II hissə: 137	dayanın, durun
2637	duruşubdur	II hissə: 60	tutaşıb; bir-birinə qarşı durub
2638	dustaq	II hissə: 8, 142	dustaq
2639	dutacaq	II hissə: 98	tutacaq
2640	dutacaqı	II hissə: 98	tutacağı
2641	dutacəqəm	II hissə: 123	tutacağam

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2642	dutaq	II hissə: 93	tutaq
2643	dutan	II hissə: 35, 115	tutan
2644	dutar	I hissə: 41; II hissə: 80, 161, 166	tutar
2645	dutarəm	II hissə: 123	tutaram
2646	dutarım	II hissə: 93	fərz edək, deyək, hesab edək, tutalım
2647	dutarlu	II hissə: 53	tutarlı
2648	dutaruq	II hissə: 91	tutarıq
2649	dutaşdı	II hissə: 91	tutaşdı, əlbəyaxa oldu
2650	dutaşsə	II hissə: 26	tutaşsa, əlbəyaxa olsa
2651	dutaşur	II hissə: 96	tutulur
2652	dutdı	I hissə: 38, 61, 64; II hissə: 134	tutdu
2653	dutdı	II hissə: 25	bağladı, basdı
2654	dutdı	II hissə: 37	aldı, kəsdirib durdu
2655	dutdı (yer dutdı)	II hissə: 81	
2656	dutdıqı	II hissə: 33, 134	tutduğu
2657	dutdıqın	I hissə: 16	tutduğunu
2658	dutdılər	II hissə: 20	tutdular
2659	dutdım	II hissə: 122	tutdum
2660	dutduqı	II hissə: 41	tutduğu
2661	dutə	I hissə: 39; II hissə: 14	tuta
2662	dutır	II hissə: 29, 116	tutur
2663	dutırdı	II hissə: 116	tuturdu
2664	dutırəm	II hissə: 116	tuturam
2665	dutmaq	I hissə: 13; II hissə: 90, 94, 160	tutmaq
2666	dutmaz	I hissə: 34; II hissə: 30, 51	tutmaz
2667	dutmazlər	II hissə: 34	tutmazlar
2668	dutmə	II hissə: 113	tutma

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2669	dutmədi	II hissə: 138	tutmadı
2670	dutməq	II hissə: 29, 50	tutmaq
2671	dutməqliqə	II hissə: 36	tutmağa
2672	dutməlidür	II hissə: III	dutməlidir
2673	dutməmişəm	II hissə: 90	tutmamışam
2674	dutməz	II hissə: 109	tutmaz
2675	dutmuşdı	I hissə: 50; II hissə: 35	qurmuşdu
2676	dutmuşdı	II hissə: 50, 61, 111, 146	tutmuşdu
2677	dutmuşəm	II hissə: 148	tutmuşam
2678	dutseydi	II hissə: 130	tutsaydı
2679	dutub	I hissə: 39, 45, 54; II hissə: 9, 13, 14, 19, 38, 46, 50, 51, 52, 62, 70, 82, 86, 90, 90, 106, 112, 117, 120, 134, 157	tutub
2680	dutub	I hissə: 57; II hissə: IV	hesab edib, sayıb, bilib
2681	dutub	II hissə: 21	ölçüb
2682	dutub	II hissə: 44	gəlib
2683	dutub	II hissə: 92	müəyyən edib
2684	dutub	II hissə: 141	bağlayıb
2685	dutub (üns dutub)	II hissə: 7	
2686	dutubən	II hissə: 108	tutub
2687	dutulmuş	II hissə: 38, 171	tutulmuş
2688	dutulub	II hissə: 47, 144	tutulub
2689	dutulubdur	II hissə: 13, 66	tutulub
2690	dutulur	II hissə: 119	dutulur
2691	duturlər	II hissə: 140	tuturlar
2692	dutuşub	II hissə: 67	tutub
2693	dutuşur	II hissə: 114	tutulur
2694	duyardıq	II hissə: 135	doyardıq
2695	duyməq	II hissə: 105	duymaq
2696	duyub	II hissə: 61	duyub

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2697	duz	I hissə: 31; II hissə: 17, 72, 74, 74, 74, 74, 74, 74, 74, 75, 75, 96, 128, 172	duz
2698	duzdən	II hissə: 12, 96	duzdan
2699	duzı	II hissə: 74, 74, 75	duzu
2700	duzıñ	II hissə: 74, 74	duzun
2701	duzlı	II hissə: 74, 74	duzlu
2702	duzlıyub	II hissə: 74	duzlayıb
2703	duznən	II hissə: 74	duzla
2704	duzsız	II hissə: 74, 74, 75	duzsuz
2705	dübarə	II hissə: 10, 37, 76, 123, 155, 156	ikinci dəfə, yenidən, bir daha
2706	düçar	II hissə: 8, 19, 120, 126, 147, 148	düçar
2707	dü	II hissə: 153	iki
2708	dügi	II hissə: 17, 64, 114	düyü
2709	dügidən	II hissə: 163	düyüdən
2710	dügisi	II hissə: 164	düyüsü
2711	dügiyə	II hissə: 163	düyüyə
2712	dügmə	II hissə: 66	qönçə, açılmamış
2713	dügmə	I hissə: 18; II hissə: 45	düymə
2714	dügmədür	II hissə: 66	qönçədir, açılmayıb
2715	dügmələrini	II hissə: 66	qönçələrini
2716	dügməliyüb	II hissə: 81	qönçələnib, açılıb
2717	düxtər	II hissə: 162, 163	qız
2718	dükkan	II hissə: 23, 23	dükkan
2719	dükkanədə	II hissə: 24, 24, 24	dükanda
2720	dükkanə	II hissə: 21	dükana
2721	dükkanında	II hissə: 13, 145, 145	dükkanında

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2722	dükkanınə (dəllak dükkanınə)	II hissə: 54	
2723	dükkanlar	II hissə: 135	dükkanlar
2724	dülgər	II hissə: 2, 71, 127, 139	dülgər
2725	dünən	I hissə: 22; II hissə: 81, 81, 116, 122, 139, 145, 145	dünən
2726	dünya	II hissə: 124	dünya
2727	dünyadə	I hissə: 44; II hissə: 16, 26, 57, 79, 82, 106	dünyada
2728	dünyadə (dari-dünyadə)	II hissə: 89	
2729	dünyadən	I hissə: 40; II hissə: 64, 121	dünyadan
2730	dürüst	II hissə: V, 48, 49, 140	dürüst
2731	düş-biş	II hissə: 114	biş-düş
2732	düşdi	I hissə: 14, 25, 38, 45, 50, 51; II hissə: 4, 36, 38, 41, 44, 51, 55, 59, 59, 72, 76, 79, 81, 81, 82, 99, 102, 108, 111, 134, 134, 139, 146, 160, 165	düşdü
2733	düşdik	II hissə: 8	düşdük
2734	düşdilər	II hissə: 114	düşdülər
2735	düşdim	II hissə: 88, 173	düşdüm
2736	düşdin	II hissə: 47, 157	düşdün
2737	düşə	II hissə: 9	düşə
2738	düşən	I hissə: 48; II hissə: 26, 47, 77	düşən
2739	düşəndə	II hissə: 10	düşəndə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2740	düşənədək	II hissə: 161	düşənədək
2741	düşər	I hissə: 53; II hissə: 9, 34, 115, 167	düşər
2742	düşər (az ittifaq düşər)	II hissə: 135	
2743	düşərdim	II hissə: 47	düşərdim
2744	düşərsən	II hissə: 153	düşərsən
2745	düşür	II hissə: 86, 88, 114, 118, 129, 161	düşür
2746	düşmədi	II hissə: 63	düşmədi
2747	düşməgi	II hissə: 85	düşməyi
2748	düşməgi (kült düşməgi)	II hissə: 48	
2749	düşməginə	II hissə: 22	düşməyinə
2750	düşmək	II hissə: 21	düşmək
2751	düşməkdən	II hissə: 152	düşməkdən
2752	düşməmiş	II hissə: 104, 129	düşməmiş
2753	düşmən	II hissə: 33, 62, 62, 83, 121, 121, 153	düşmən
2754	düşməndən	I hissə: 48	düşməndən
2755	düşməni	II hissə: 27, 121, 129	düşməni
2756	düşmənim	II hissə: 128	düşmənim
2757	düşməniñiz	I hissə: 48	düşməniñiz
2758	düşmənlərdən	II hissə: 27	düşmənlərdən
2759	düşmənləriñ	II hissə: 152	düşmənlərin
2760	düşmənsən	II hissə: 142	düşmənsən
2761	düşməsün	II hissə: 156	düşməsin
2762	düşməz	II hissə: 47	düşməz
2763	düşməzdün	I hissə: 42	düşməzdin
2764	düşməyüb	II hissə: 25, 147	düşməyib
2765	düşmüş	II hissə: 87	düşmüş
2766	düşmüşdi	II hissə: 131	düşmüşdü
2767	düşmüşəm	II hissə: 103	düşmüşəm
2768	düşseydi	II hissə: 130	düşseydi
2769	düşsə	II hissə: 130	düşsə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2770	düşüb	I hissə: 47; II hissə: 8, 24, 26, 42, 42, 47, 47, 53, 54, 60, 67, 78, 78, 91, 121, 131, 144, 148, 155, 162	düşüb
2771	düşüb (kült düşüb)	II hissə: 48	
2772	düşübdür	I hissə: 42	düşüb
2773	düşüblər	II hissə: 78	düşüblər
2774	düşür	II hissə: 89, 96, 96, 102, 102, 103, 114, 114	düşür
2775	düşvar	II hissə: IV	çətin
2776	düvvüm (cəmadi-düvvüm)	II hissə: 90	
2777	düvvümdür (rəbi'i-düvvümdür)	II hissə: 90	
2778	düz	I hissə: 13, 41, 55; II hissə: 59, 78, 92, 94, 137, 149, 167	düz
2779	düzçə	II hissə: 137	düzçə
2780	düzdə	II hissə: 150, 160	yyətsiz, sahibsiz, çöldə, düzənlikdə
2781	düzdlər	I hissə: 57	düzdlər
2782	düzəldi	II hissə: 108	düzəldi
2783	düzələb	II hissə: 143	düzələb
2784	düzələb (belini düzələb)	II hissə: 141	
2785	düzələbdür	II hissə: 66	düzələb
2786	düzələür	II hissə: 90, 91	düzələür
2787	düzənə	I hissə: 64	düzəldənə, düzənə
2788	düzər	II hissə: 45	düzər
2789	düzi	I hissə: 59; II hissə: 157	düzü
2790	düzirlər	II hissə: 109	düzürlər
2791	düzüb	II hissə: 159	düzüb
2792	düzülüŋ	II hissə: 136	düzülün

- E -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2793	edə	I hissə: 42; II hissə: 3, 3, 66, 74, 113, 151, 152	edə
2794	edə (edə-edə)	II hissə: 56, 69	
2795	edə (teyy edə)	II hissə: 165	
2796	edəcəkdir	I hissə: 36	edəcəkdir
2797	edə-edə	II hissə: 56, 69	edə-edə
2798	edək	II hissə: 16, 59, 73, 93	edək
2799	edələr (hacətiñ rəva edələr)	I hissə: 42	
2800	edəm	II hissə: 44, 104, 126	edəm
2801	edəm (mühafizət edəm)	II hissə: 113	
2802	edən	II hissə: 55, 93, 137, 146, 158, 162	edən
2803	edən (dəlalət edən)	II hissə: 162	
2804	edən (zəbt edən)	II hissə: 115	
2805	edəndə	II hissə: 56, 59, 84, 130, 147, 166	edəndə
2806	edəndə (şum edəndə)	II hissə: 129	
2807	edəndən	I hissə: 48; II hissə: 26, 165	edəndən
2808	edəndən (şum edəndən)	II hissə: 129	
2809	edənlər (şüru' edənlər içündür)	II hissə: IV	
2810	edənlər (seyr edənlər)	II hissə: 73, 172	
2811	edər	I hissə: 36, 40, 54; II hissə: 11, 57, 69, 92	edər
2812	edərdi	II hissə: 82, 146, 150	edərdi
2813	edərdiñ	I hissə: 54	edərdin

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2814	edərəm	II hissə: 120	edərəm
2815	edərəm (izhar edərəm)	II hissə: 147	
2816	edərkən	II hissə: 54, 73	edərkən
2817	edərlər	II hissə: 49	edərlər
2818	edərük	II hissə: 7	edərik
2819	edəsən	II hissə: 90, 135	edəsən
2820	edəsiniz	II hissə: 149	edəsiniz
2821	ediciləri (rəhm ediciləri Rəhmdarı)	II hissə: 162	
2822	edim (qismət edim)	II hissə: 112	
2823	edir	II hissə: 3, 15, 35, 57, 77, 77, 86, 91, 92, 96, 96, 96, 106, 106, 114, 118, 119, 159, 162, 167	edir
2824	edir (rəf' edir)	II hissə: 105	
2825	edirdi	I hissə: 25, 64; II hissə: 50, 61, 86, 104, 134, 147, 152	edirdi
2826	edirdilər	II hissə: 25, 66	edirdilər
2827	edirdim	II hissə: 104, 142	edirdim
2828	edirəm	II hissə: 79, 97	edirəm
2829	edirlər	I hissə: 24; II hissə: II, 2, 3, 5, 29, 92, 109, 119	edirlər
2830	edirlər (fərş edirlər)	II hissə: 32	
2831	edirlər (furuş edirlər)	II hissə: 156	
2832	edirlər (qismət edirlər)	II hissə: 56	
2833	edirlər (nəql edirlər)	II hissə: 55, 63, 69, 113, 130, 148	
2834	edirlər (seyr edirlər)	II hissə: 67	
2835	edirlər (tərk edirlər)	II hissə: VI	
2836	edirmiş	II hissə: 63	edirmiş
2837	edirsə	II hissə: 164	etsə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2838	edirsən	II hissə: 59, 97, 156	edirsən
2839	edirsən (məndən gəflət edirsən)	II hissə: 156	
2840	edirsiniz	II hissə: 29	edirsiniz
2841	edirük	II hissə: 155	edirik
2842	edirük (izhar edirük)	II hissə: III	
2843	edüb	I hissə: 39, 47, 51, 62; II hissə: VI, 21, 27, 32, 47, 47, 48, 49, 53, 53, 56, 56, 56, 63, 67, 68, 82, 84, 91, 97, 102, 105, 106, 109, 113, 117, 117, 126, 128, 130, 131, 132, 132, 137, 140, 142, 143, 146, 147, 151, 153, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 159, 161, 164, 165	edib
2844	edüb (e'tibar edüb)	II hissə: 120	
2845	edüb (fəramuş edüb)	II hissə: 103	
2846	edüb (hasil edüb)	II hissə: 120	
2847	edüb (islah edüb)	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	
2848	edüb (nəql edüb)	II hissə: 161	
2849	edüb (pərvaz edüb)	II hissə: 54	
2850	edüb (tab edüb)	II hissə: 158	
2851	edüb (təmə' edüb)	II hissə: 41	
2852	edüb (zə'f edüb)	II hissə: 62	
2853	edüb (zikr edüb)	II hissə: 33	
2854	edübdür	I hissə: 41; II hissə: 41	edib
2855	edübdür (əta edübdür)	II hissə: 166	
2856	edübdür (rehlət edübdür)	II hissə: 121	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2857	edüblər	II hissə: 9, 9, 73, 129	ediblər
2858	edün	II hissə: 2, 3	edin
2859	edür	I hissə: 56	edir
2860	edürlər	I hissə: 56, 57	edirlər
2861	ehsan	II hissə: 150	ehsan
2862	ehsani (şəhri-ehsani-rəcəb)	II hissə: 90	
2863	ehtiram	II hissə: 84	ehtiram
2864	ehtiyacını	II hissə: 166	ehtiyacını
2865	ehtiyat	II hissə: 27	ehtiyat
2866	ehtiyatı	II hissə: 27	ehtiyatı
2867	el	II hissə: 11, 57, 103	el
2868	eldən	II hissə: 64	eldən
2869	elm	I hissə: 24, 28; II hissə: 150	elm
2870	elmə	II hissə: 141, 151	elmə
2871	elmə (təhsili-elmə)	II hissə: 150	
2872	elmi	II hissə: 132	elmi
2873	elmi (təhsili-elmi)	II hissə: 151	
2874	elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək	II hissə: 159	hədis: اطلبوا العلم من المهد إلى الهد Elmi beşikdən qəbrədək öyrənin
2875	elmiş	II hissə: 159	elmin
2876	elmləri	II hissə: 165	elmləri
2877	elti	II hissə: 116	qardaş arvadlarının bir-birinə olan qohumluq münasibəti, qayınxatını, qayınarvadı
2878	en	I hissə: 55	düş, en
2879	eni	II hissə: 161	eni
2880	enirlər	I hissə: 60	enirlər
2881	eniş-yoqquşdur	I hissə: 14	enişli-yoxuşludur
2882	enməz	II hissə: 49	enməz
2883	erkəgindən	II hissə: 49	erkəyindən
2884	erkək	II hissə: 32, 50	erkək
2885	ertə	I hissə: 18	ertə
2886	ertəsi (bazar ertəsi)	II hissə: 80	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2887	eşşəgə	II hissə: 111	eşşəyə
2888	eşşəgi	II hissə: 117, 118, 158	eşşəyi
2889	eşşəgim	I hissə: 53; II hissə: 94	eşşəyim
2890	eşşəgin	II hissə: 110, 110, 117	eşşəyin
2891	eşşək	I hissə: 34, 34, 65; II hissə: 28, 30, 34, 53, 53, 110, 110, 110, 110, 117, 118, 151, 171, 171, 173, 173	eşşək
2892	eşələnüb	I hissə: 36	eşələnib
2893	eşəndə	II hissə: 45	eşəndə
2894	eşərkən	II hissə: 57	eşərkən
2895	eşidən	II hissə: 63	eşidən
2896	eşidəndə	II hissə: 21, 113, 126	eşidəndə
2897	eşidəndən	II hissə: 59	eşidəndən
2898	eşidüb	I hissə: 22, 27, 38, 38, 40, 44; II hissə: 29, 41, 53, 70, 94, 131, 153, 161	eşidib
2899	eşidübdür	II hissə: 62	eşidib
2900	eşidüm	II hissə: 53	eşidim
2901	eşigə	I hissə: 42; II hissə: 155	eşiyə
2902	eşit	I hissə: 41, 47; II hissə: 5, 126	eşit
2903	eşitcəgin	II hissə: 144	eşidərək
2904	eşitcək	II hissə: 25, 137, 162	eşidən kimi
2905	eşitdi	I hissə: 58; II hissə: 70	eşitdi
2906	eşitdiñmi	II hissə: 123	eşitdinmi
2907	eşitgilən	I hissə: 58	eşit
2908	eşitməsün	II hissə: 117	eşitməsin

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2909	eşitmişdi	II hissə: 36, 136	eşitmişdi
2910	eşitmişdilər	II hissə: 143	eşitmişdilər
2911	eşitmişəm	I hissə: 21; II hissə: 112	eşitmişəm
2912	eşitməyib	II hissə: 73	eşitməyib
2913	et	I hissə: 59; II hissə: 4, 157	et
2914	etdi	II hissə: 108, 123, 146, 151, 165, 165	etdi
2915	etdi (fəryad etdi)	II hissə: 55	
2916	etdi (xəzəl etdi)	II hissə: 146	
2917	etdi (kəsb-i-kəmal etdi)	I hissə: 34	
2918	etdigi	II hissə: V	etdiyi
2919	etdigi (əxz və kəsb etdigi)	II hissə: III	
2920	etdigişi	I hissə: 39	etdiyini
2921	etdik	II hissə: VI	etdik
2922	etdilər	II hissə: 20, 55, 68	etdilər
2923	etdim	II hissə: 150, 150	etdim
2924	etdüşişi	II hissə: 15	etdiyini
2925	etdürüb (təhqiq etdürüb)	II hissə: 151	
2926	e'tibar edüb	II hissə: 120	inanıb, etibar edib
2927	e'tibar olur	II hissə: 92	hesablanır
2928	e'tidalde	II hissə: 97	gecə və gündüz bərabərləşəndə
2929	e'tiqad eylə	II hissə: 42	etiqad et
2930	e'timad	II hissə: 141	etimad
2931	etmə	II hissə: 63	etmə
2932	etmədi	I hissə: 36	etmədi
2933	etmədiş	I hissə: 36	etmədin
2934	etməyə	II hissə: 119, 120, 128, 156	etməyə
2935	etməgin (hifz etməgin)	II hissə: 73	
2936	etmək	I hissə: 26; II hissə: IV, V, 43, 51, 150	etmək
2937	etməkdən	II hissə: II	etməkdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2938	etməkdür	I hissə: 28	etməkdir
2939	etməm güzər	II hissə: 157	keçmərəm
2940	etməz	II hissə: V	etməz
2941	etmişdi	I hissə: 50	etmişdi
2942	etmişdi (bina etmişdi)	II hissə: 82	
2943	etmişdi (ğələbə etmişdi)	II hissə: 39	
2944	etmişəm	II hissə: 148, 154	etmişəm
2945	etmişük	II hissə: IV	etmişik
2946	etmişük (təmæssük etmişük)	II hissə: V	
2947	etmiyə	II hissə: 55, 124	etməyə
2948	etmiyüb	II hissə: 150	etməyib
2949	etmiyür	II hissə: 32	etmir
2950	etseydin	II hissə: 150	etsəydin
2951	etsə	I hissə: 48	etsə
2952	etsə (təmə' etsə)	II hissə: 119	
2953	etsün	II hissə: 62	etsin
2954	etsün (payimal etsün)	II hissə: 124	
2955	ev	II hissə: 6, 6, 23, 28, 28, 28, 28, 29, 30, 32, 35, 45, 45, 49, 69, 100, 105, 105, 151, 151, 169, 170, 171	ev
2956	evdarlıq	II hissə: 118	evdarlıq
2957	evdə	I hissə: 53; II hissə: 13, 15, 21, 28, 40, 162	evdə
2958	evdəki	I hissə: 25; II hissə: 10, 72	evdəki
2959	evdən	I hissə: 63	evdən
2960	evə	I hissə: 25; II hissə: 9, 21, 37, 52, 67, 72, 78, 116, 152, 152, 161, 162, 163	evə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2961	evi	I hissə: 51; II hissə: 127, 151, 151, 152, 162	evi
2962	evimiz	I hissə: 13	evimiz
2963	eviñ	II hissə: 8, 25, 68, 121, 151, 151, 162	evin
2964	evində	II hissə: 15	evində
2965	evindən	II hissə: 132	evindən
2966	evinə	II hissə: 8, 33, 63, 75	evinə
2967	evini	I hissə: 41	evini
2968	evlər	II hissə: 135	evlər
2969	evlərdə	II hissə: 32	evlərdə
2970	evləri	I hissə: 63	evləri
2971	evləriñ	II hissə: 152	evlərin
2972	ey	I hissə: 21, 37, 41, 42, 42, 44, 46, 51, 55, 58, 58, 62, 62; II hissə: 20, 24, 38, 44, 55, 55, 61, 63, 66, 67, 70, 96, 97, 104, 110, 111, 112, 120, 124, 124, 124, 128, 131, 131, 135, 135, 153, 153, 156, 163	ey
2973	eyb	II hissə: 44, 159	eyib, ayıb
2974	eybdür	II hissə: 159	eyibdir, ayıbdır
2975	eybini	II hissə: 125, 145	aybını
2976	eybsiz	II hissə: 121	eyibsiz
2977	eybsizdür	I hissə: 24	eyibsizdir
2978	eydgahə	II hissə: 94	bayram keçirilən yerə
2979	eydi-Əzha	II hissə: 100, 173	Qurban bayramı
2980	eydi-Fitr	II hissə: 88, 93, 94, 173	Orucluq bayramı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2981	eydi-Novruz	II hissə: 85	Novruz bayramı
2982	eylə	I hissə: 37, 49; II hissə: 8, 17, 35, 37, 59, 61, 86, 86, 104, 112, 129, 131, 166	elə
2983	eylə	I hissə: 25, 37, 38, 38, 40, 40, 40, 40, 41, 62; II hissə: 52, 62, 131, 138, 156, 157, 157	et
2984	eylə (elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək)	II hissə: 159	
2985	eylə (e'tiqad eylə)	II hissə: 42	
2986	eylə (əta eylə)	II hissə: 27	
2987	eylə (fikr eylə)	II hissə: 11	
2988	eylə (qismət eylə)	II hissə: 112	
2989	eylə (rəftar eylə)	I hissə: 21	
2990	eylə (təmaşa eylə)	II hissə: 127	
2991	eylə (təqsim eylə)	II hissə: 111	
2992	eylə (yaxşılıq eylə)	II hissə: 168	
2993	eylə ki	I hissə: 59; II hissə: 4, 8, 9, 37, 44, 49, 53, 54, 59, 60, 66, 70, 75, 77, 94, 104, 123, 134, 149	elə ki
2994	eylə qəbul	II hissə: 124	qəbul et
2995	eylədi	I hissə: 36, 38, 38, 49; II hissə: 8, 14, 22, 33, 38, 42, 48, 50, 55, 57, 61, 64, 64, 68, 76, 78, 81, 90, 91, 91, 93, 96, 102, 110, 113, 123, 126, 132, 132, 132, 134, 143, 147, 149, 153, 158, 162, 162, 164, 164, 165	etdi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
2996	eylədi (ərz eylədi)	II hissə: 27, 96, 140, 142, 163	
2997	eylədi (əta eylədi)	II hissə: 132	
2998	eylədi (hasil eylədi)	II hissə: 158	
2999	eylədi (hifz eylədi)	I hissə: 39; II hissə: 15	
3000	eylədi (qismət eylədi)	II hissə: 50	
3001	eylədi (mühafizət eylədi)	I hissə: 48	
3002	eylədi (nəql eylədi)	II hissə: 131	
3003	eylədi (seyr eylədi)	II hissə: 159	
3004	eylədi (təمام eylədi)	II hissə: 132	
3005	eylədi (təslim eylədi)	II hissə: 75	
3006	eylədi (təvazö' eylədi)	II hissə: 68	
3007	eylədigi	II hissə: I	etdiyi
3008	eylədigimiz	II hissə: 51	etdiyimiz
3009	eylədigini	II hissə: 50	etdiyini
3010	eylədik	II hissə: V, 8	etdik
3011	eylədilər	I hissə: 12, 28; II hissə: 8, 46, 84, 126, 154	etdilər
3012	eylədilər (ərz eylədilər)	II hissə: 88	
3013	eylədilər (içdam eylədilər)	II hissə: 31	
3014	eylədilər (qismət eylədilər)	II hissə: 75	
3015	eylədilər (nəql eylədilər)	II hissə: 143	
3016	eylədim	II hissə: 147, 161	etdim
3017	eylədin	II hissə: 157, 162	etdin
3018	eylədisə	II hissə: 27, 51, 79, 83	etdisə
3019	eylədügimiz (nəql eylədügimiz qərar ilə)	II hissə: 107	
3020	eylədükləri	II hissə: 132	etdikləri
3021	eylədür	II hissə: 62, 129	elədir
3022	eyləmə	I hissə: 36; II hissə: 55, 62, 100	etmə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3023	eyləmədi	II hissə: 110, 131, 149	etmədi
3024	eyləmədiyən	II hissə: 39	etmədiyən
3025	eyləmədin	II hissə: 147	etmədin
3026	eyləməgə	II hissə: 62, 126, 159	etməyə
3027	eyləməgə (əxz eyləməgə)	II hissə: II	
3028	eyləməgə (nəql eyləməgə)	II hissə: 8, 48	
3029	eyləməgi	II hissə: 174	etməyi
3030	eyləməgi (seyr eyləməgi)	II hissə: 158, 158	
3031	eyləməgini	II hissə: 167	etməyini
3032	eyləmək	II hissə: 3, 34, 62, 70, 83, 105, 113, 132, 160, 160	etmək
3033	eyləmək (əxz eyləmək)	II hissə: 150	
3034	eyləmək (rədd eyləmək)	I hissə: 28	
3035	eyləməmək	II hissə: 32	etməmək
3036	eyləməmiş	II hissə: 105	etməmiş
3037	eyləməmişdim	II hissə: 161	etməmişdim
3038	eyləməsün	II hissə: 126	etməsin
3039	eyləməsünlər	II hissə: 113	etməsinlər
3040	eyləməz	I hissə: 63; II hissə: 44, 149	etməz
3041	eyləməzdim	II hissə: 142	etməzdim
3042	eyləməzlər	II hissə: 55	etməzlər
3043	eyləmişdi	II hissə: 131	etmişdi
3044	eyləmişdilər	II hissə: 29, 56	etmişdilər
3045	eyləmişəm	II hissə: 90, 153	etmişəm
3046	eyləmiyüb	II hissə: 84, 93, 158	etməyib
3047	eyləmiyür	II hissə: 130	etmir
3048	eyləmiyür (övc eyləmiyür)	II hissə: 158	
3049	eyləmiyürsən	II hissə: 112	etmirsən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3050	eylər	I hissə: 16, 20, 59, 63; II hissə: 26, 35, 39, 48, 70, 94, 94, 110, 115, 125	edər
3051	eylər imiş	II hissə: 117	edərmiş
3052	eylərdi	II hissə: 130	edərdi
3053	eylərdi (seyr eylərdi)	II hissə: 158	
3054	eylərəm	II hissə: 31, 79, 124, 163	edərəm
3055	eylərəm (nə eylərəm)	II hissə: 11	
3056	eylərlər (əda eylərlər)	II hissə: 94	
3057	eyləsə	II hissə: IV	etsə
3058	eyləsün	I hissə: 22, 25, 46, 58; II hissə: IV, 21, 42, 55, 121, 138	etsin
3059	eyləsün (nə eyləsün)	II hissə: 150	
3060	eyləsün (rəf' eyləsün)	II hissə: 39	
3061	eyləsün (seyr eyləsün)	II hissə: 113	
3062	eyləsün (təmam eyləsün)	II hissə: 151	
3063	eyləsünlər	II hissə: 142, 151	etsinlər
3064	eyliyə	II hissə: 166	edə
3065	eyliyəcəgmiş	II hissə: 8	edəcəkmış
3066	eyliyən	II hissə: 60	edən
3067	eyliyən (sirayət eyliyən)	II hissə: 155	
3068	eyliyənləri	II hissə: 161	edənləri
3069	eyliyəsən	II hissə: 27, 120	edəsən
3070	eyliyüb	II hissə: 27, 31, 36, 53, 67, 117, 128, 131	edib
3071	eyliyüb (ərz eyliyüb)	II hissə: 156	
3072	eyliyüb (əta eyliyüb)	II hissə: 133	
3073	eyliyüb (məsxərə eyliyüb)	II hissə: 47	
3074	eyliyüb (müxatəb eyliyüb om)	II hissə: 144	
3075	eyliyübdür	II hissə: 3	edib
3076	eyliyübsən	II hissə: 110	etmişən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3077	eyliyüm (təhqiç eyliyüm)	II hissə: 157	
3078	eyliyün	I hissə: 64, 66; II hissə: 3	edin
3079	eyliyür	I hissə: 36, 56; II hissə: VI, 57, 92, 114, 114, 119, 135	edir
3080	eyliyür (şum eyliyür)	II hissə: 129, 152	
3081	eyliyürdi	II hissə: 48, 82	edirdi
3082	eyliyürdi güzər	I hissə: 37	yol gedirdi
3083	eyliyürlər	I hissə: 23; II hissə: 118	edirlər
3084	eyliyürsünüz (şər eyliyürsünüz)	II hissə: 157	
3085	eyliyürük	II hissə: 118	edirik
3086	eyn	I hissə: 24, 29, 30	sözün ortasında başqa bir samitdən sonra, yaxud qabaq və sözün sonunda gəldikdə 2004-cü ilədək yazıda apostrofla işarə edilən ['] səsi, sözün əvvəlində, yaxud ortasında iki sait arasında gəldikdə müvafiq sait. Əski Azərbaycan əlifbasında 21-ci hərf adı
3087	eynək	II hissə: 136	eynək, gözlük, çeşmək
3088	eyş və işrətə	II hissə: 84	kefə, eyş və işrətə
3089	eyşü işrət	II hissə: 90	kef, eyş və işrət
3090	ey-vay	II hissə: 135, 135, 135, 136, 136	ey-vay

- Ə -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3091	əba	I hissə: 24; II hissə: 18, 18, 23	müsəlman ruhanilərinin və mömin adamların üstdən geydikləri kişi paltarı, aba
3092	Əbbas	II hissə: 122	Abbas
3093	əbbasi	I hissə: 24; II hissə: 95	iyirmiçəpiklik (<i>dördşahlıq</i>) ağ pul, İranda şah Abbas dövründə buraxılmış sikkə (<i>gümüş pul</i>), abbası
3094	Əbbasıñ	I hissə: 24	Abbasın
3095	əbbasiyi	II hissə: 100	iyirmiçəpiklik (<i>dördşahlıq</i>) ağ pulu, İranda şah Abbas dövründə buraxılmış sikkəni (<i>gümüş pul</i>), abbasını
3096	Əbbasqulu	II hissə: 122	Abbasqulu
3097	Əbdullah	II hissə: 122	Abdulla
3098	Əbdülmənaf	II hissə: 122	Əbdülmanaf
3099	Əbdülsəlam	II hissə: 122	Əbdülsalam
3100	əbəs yerə	II hissə: 57, 60, 113	əbəs yerə, nahaq yerə
3101	əbləh	II hissə: 41, 101	axmaq, səfeh, gic, sarsaq
3102	Əbutalıb	II hissə: 122	Abutalıb
3103	əcaııb-ğərayııb	II hissə: 159	çox qəribə, görünməmiş, qeyri-adi, əcaib-qəraib
3104	əcəb	I hissə: 24, 26; II hissə: 16, 135, 142	əcəb
3105	ədə eylərlər	II hissə: 94	yerinə yetirərlər
3106	ədə oldıqınə	II hissə: V	işləndiyinə, aid olduğuna
3107	ədələtdən	I hissə: 36	əddalətdən
3108	ədəti-haldən	II hissə: V	feilin indiki zaman şəkil- çisindən
3109	ədəti-halnən	II hissə: V	feilin indiki zaman şəkil- çisi ilə
3110	ədətlərinin	II hissə: VI	şəkilçilərinin
3111	ədavət	II hissə: 25	ədavət

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3112	ədəb	I hissə: 5, 5	ədəb
3113	ədəbə	II hissə: 2	ədəbə
3114	ədəb-ərkan ilə	II hissə: 93	ədəb-ərkanla
3115	ədədi	II hissə: 3, 106	sayı
3116	ədnalıqdur	II hissə: 104	alçaqlıqdır, ədnalıqdır
3117	ədüvvi-hasidiñ	II hissə: 124	paxıl düşməni
3118	əfəndi	II hissə: 124	Molla Vəli Vidadinin oğlu Osman əfəndi nəzərdə tutulur
3119	əfi	II hissə: 58	zəhərli ilan, əfi ilan, Aspis noya
3120	əfsanə	II hissə: 143	əfsanə
3121	əfv	I hissə: 37	əfv
3122	əgər	I hissə: 35, 39, 39, 41, 54, 54; II hissə: V, 15, 16, 19, 35, 41, 44, 47, 60, 78, 97, 106, 107, 110, 110, 120, 125, 130, 130, 131, 142, 150, 163, 163	əgər
3123	əgərçi	II hissə: 42, 50	hərçənd, hər nə qədər olsa
3124	əgilir	II hissə: 77	əyilir
3125	əgilmiş	II hissə: 68	əyilmiş
3126	əgilüb	I hissə: 42, 42, 42, 42	əgilib
3127	əgilüb-qalxdı	I hissə: 42	əyilib-qalxdı
3128	əgirdilər	II hissə: 8	ip halına salırdılar, əyirirdilər
3129	əgirirlər	II hissə: 145	ip halına salırlar, əyirirlər
3130	əgləndi	II hissə: 143	oturdu, əyləşdi
3131	əgləndirüb	II hissə: 161	dayandırıb, saxlayıb, otuzdurub, əyləşdirib
3132	əgləşmiş	II hissə: 16	oturmuş, əyləşmiş
3133	əgləşüb	II hissə: 162, 165, 165	oturub, əyləşib
3134	əgləşürsən	II hissə: 159	oturursan, əyləşirsən
3135	əgməgi (qaldırub-əgməgi)	II hissə: 166	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3136	əgmiyüb	II hissə: 143	əyməyib
3137	əgnimizə	II hissə: 118	əynimizə
3138	əgri	I hissə: 41; II hissə: 37, 59, 167	əyri
3139	əgridür	II hissə: 65	əyridir
3140	əgrini	II hissə: 120	əyrini
3141	əgür	II hissə: 102	əyir
3142	əğac	II hissə: 127	ağac
3143	əğac isə də	II hissə: 167	ağac olsa da
3144	əğacı	II hissə: 82	ağacı
3145	əğaclar	II hissə: 96, 102	ağaclar
3146	əğaclarındən	II hissə: 82	ağaclarından
3147	əhalisiniñ	II hissə: I	əhalisinin
3148	əhd	II hissə: 132	əhd
3149	əhli	I hissə: 56	əhalisi
3150	əhli-məclis	II hissə: 93	məclis əhli
3151	əhlini (müsibət əhlini)	II hissə: 48	
3152	əhli-nifaq	II hissə: 78, 149	çəkişənlərin, ikitirəlik salanların, nifaq əhlinin
3153	əhliniñ	I hissə: 60	əhalisinin
3154	əhlü əyalındən	II hissə: 83	ailəsindən, ailə üzvlərindən
3155	əhlü əyalinə	II hissə: 29	ailəsinə, ailə üzvlərinə
3156	Əhməd	II hissə: 122, 139, 139	Əhməd
3157	əhməq	I hissə: 10; II hissə: 93	mənasız, axmaqcasına
3158	əhməq	I hissə: 36; II hissə: 25, 46, 57, 101, 173	səfeh, axmaq
3159	əhməq imiş	II hissə: 63	əhməq imiş
3160	əhməqdür	II hissə: 136	səfehdir, axmaqdır
3161	əhməqsiz	II hissə: 149	səfehsiniz, axmaqısınız
3162	əhsən	II hissə: 112	əhsən
3163	əhval	II hissə: 121	xəbər
3164	əhvalatı	II hissə: 55, 90	əhvalatı
3165	əhvalındən	II hissə: 56, 124, 149	əhvalından

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3166	əhvalpürsan olandən	II hissə: 87, 103	əhvallaşandan, hal-əhval soruşandan
3167	əhvalpürsanlıq	II hissə: 120, 173	əhvallaşma, hal-əhval soruşma
3168	əxilla' (ruzidəhi-ə'lavü əxilla')	II hissə: 153	
3169	əxül-mövt (innən-növm əxül-mövt)	II hissə: 136	
3170	əxz (elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək)	II hissə: 159	
3171	əxz eyləməgə	II hissə: II	mənimsəməyə, öyrənməyə, əxz etməyə
3172	əxz eyləmək	II hissə: 150	öyrənmək üçün
3173	əxz və kəsb etdigi	II hissə: III	mənimsəyib öyrəndiyi
3174	əxz və kəsb olunacəqdür	II hissə: IV	mənimsənilib öyrəniləcəkdir
3175	əjdəha	I hissə: 28, 28; II hissə: 52	əjdaha
3176	Əjdər	I hissə: 28, 28	Əjdər
3177	əkdi	II hissə: 81	əkdi
3178	əkdigim	I hissə: 40	əkdigim
3179	əkdigini	I hissə: 34	əkdiyini
3180	əkdilər	II hissə: 76	əkdilər
3181	əkək	II hissə: 75	əkək
3182	əkən	I hissə: 49; II hissə: 5, 71	əkən
3183	əkəndə	I hissə: 51; II hissə: 14, 106, 129, 129	əkəndə
3184	əkər	I hissə: 49; II hissə: 139	əkər
3185	əkərsən	I hissə: 49; II hissə: 71, 153	əkərsən
3186	əkilən	II hissə: 129	əkilən
3187	əkilər	II hissə: 167	əkilər
3188	əkilir	II hissə: 115	əkilir
3189	əkilmiş	II hissə: 68	əkilmiş
3190	əkilür	I hissə: 53	əkilir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3191	əkin	I hissə: 53; II hissə: 13, 24, 32, 97, 115, 154, 155	əkin
3192	əkinçi	I hissə: 42, 42, 42, 53, 65; II hissə: 88, 88, 127	əkinçi
3193	əkinçini	II hissə: 24	əkinçinin
3194	əkinçiyə	II hissə: 24	əkinçiyə
3195	əkir	II hissə: 152	əkir
3196	əkirdi	I hissə: 40	əkirdi
3197	əkirəm (cüftini əkirəm)	II hissə: 29	
3198	əkirlər	II hissə: 97, 129, 129, 129, 160	əkirlər
3199	əkirsən	I hissə: 40; II hissə: 60	əkirsən
3200	əkməgə	II hissə: 74, 75, 138	əkməyə
3201	əkməgim	II hissə: 60	əkməyim
3202	əkməkdən	II hissə: 13	əkməkdən
3203	əkməsün	II hissə: 51	əkməsin
3204	əkmiyən	II hissə: 5	əkməyən
3205	əks	II hissə: 43	əks
3206	əksər	II hissə: I, IV, 43, 167	əksər
3207	əksəri	II hissə: II, 126	əksəri
3208	əksi	I hissə: 37, 65	əksi
3209	əksin	I hissə: 37	əksini
3210	əksün	II hissə: 158	əksin (<i>toxum əksin</i>)
3211	əqiq	II hissə: 72	əqiq
3212	əqilli	II hissə: 83, 156	ağıllı
3213	əqillü	II hissə: 155	ağıllı
3214	əql	II hissə: 105	ağıl
3215	əqldən	II hissə: 97	ağıldan
3216	əqldən (təriqi-əqldən)	II hissə: 19	
3217	əqlə (əql-əqlə)	I hissə: 47; II hissə: 26	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3218	əql-əqlə	I hissə: 47; II hissə: 26	ağıl-ağıla
3219	əqli	I hissə: 35; II hissə: 141, 141, 167	ağlı
3220	əqliñ	I hissə: 44; II hissə: 67	ağlın
3221	əqlsiz	II hissə: 153, 162	ağılsız
3222	əqrəb	I hissə: 24	əqrəb
3223	əqrəba	II hissə: 115, 173	əqrəba
3224	əl	I hissə: 4, 4, 4, 32, 38, 38, 61; II hissə: 32, 37, 66, 91, 97, 98, 98, 104, 104, 105, 107, 113, 113, 115, 120, 138, 138, 140, 148, 149, 149, 161, 166	əl
3225	əl ilə	II hissə: 133	əl ilə
3226	ə'la	II hissə: 82	əla
3227	əlac	I hissə: 46; II hissə: 27	əlac
3228	əlacı	II hissə: 148	əlacı
3229	əlamət	I hissə: 58	əlamət
3230	əlaməti-izafə	II hissə: VI	izafət əlaməti
3231	əlamətiñ	II hissə: 77	əlamətin
3232	əlamətləri	II hissə: VI	əlamətləri
3233	ə'lası (pək ə'lası)	II hissə: 5	
3234	əlavə	II hissə: 113, 118, 129	əlavə
3235	əlavə bərin	II hissə: VI	bundan əlavə
3236	ə'lavü (ruzidəhi-ə'lavü əxilla')	II hissə: 153	
3237	əlbəttə	II hissə: IV, 59, 70, 112	əlbəttə
3238	əldə	II hissə: 165	əldə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3239	əldən	I hissə: 10, 47; II hissə: 25, 60, 78, 138, 167	əldən
3240	əldən-əyağdən	II hissə: 31	əldən-ayaqdan
3241	əleyhissələmin	II hissə: 140	əleyhissələmin (<i>ona salam olsun</i>), adətən peyğəmbərlərin, imamların adı çəkildikdə deyilir
3242	əleyk (səlam-əleyk)	II hissə: 84, 84	
3243	ələ	II hissə: 111	ələ
3244	ələf	I hissə: 24; II hissə: 158	ot, saman, alaf
3245	ələf (çayır-ələf)	II hissə: 129	
3246	ələfi ilə	II hissə: 55	otu ilə, samanı ilə, alafı ilə
3247	ələflər	II hissə: 103, 114	otlar, alaf
3248	ələk	II hissə: 30	unu təmizləmək üçün mətbəx aləti
3249	ələk ilə	II hissə: 133	unu təmizləmək üçün mətbəx aləti ilə
3250	əl-ələşə	II hissə: 67	əl-ələ
3251	ələlxüsus	II hissə: 75	xüsusilə, xüsusən
3252	ələmlər	I hissə: 50; II hissə: 99	qəm-qüssə, acılar
3253	ələşə (əl-ələşə)	II hissə: 67	
3254	əlhəqq	II hissə: 135	həqiqətən, doğrudan
3255	Əli	II hissə: 93, 124	İmam Əli (ə)
3256	Əli	II hissə: 124, 124, 124, 124, 124, 124	Əliağa, Mustafa ağa Arifin oğlu
3257	Əli	I hissə: 24, 24, 35, 35; II hissə: 122	Əli
3258	əli	I hissə: 38; II hissə: 39, 39, 41, 138, 171	əli
3259	əli ilə	II hissə: 166	əli ilə, əliylə
3260	əliaçıqlıq	I hissə: 51	əliaçıqlıq
3261	Əliəkbər	II hissə: 122	Ələkbər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3262	Əliəsgər	II hissə: 122	Ələsgər
3263	əlif	I hissə: 4, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında 1-ci hərfin adı, <i>əlif</i>
3264	əlifba	I hissə: 29, 30, 33, 65	əlifba
3265	əlifbası	II hissə: II	əlifbası
3266	əlifbasını	II hissə: I	əlifbasını
3267	əlifbasının	II hissə: I	əlifbasının
3268	əlifbayı	II hissə: IV	əlifbanı
3269	əlimdə	II hissə: 128	əlimdə
3270	əlimdən	II hissə: 126	əlimdən
3271	əlimə	II hissə: 154, 157	əlimə
3272	Əlimərdan	II hissə: 122	Əlimərdan
3273	əlimizdə	II hissə: 134	əlimizdə
3274	əlin	II hissə: 84	əlini
3275	əliş	II hissə: 112	əlin
3276	əlində	II hissə: 21, 59, 155, 162	əlində
3277	əlindədir	II hissə: 37, 145	əlindədir
3278	əлиндən	II hissə: 13, 52, 70, 94, 152, 153, 155	əлиндən
3279	əlişdən	II hissə: 104, 131	əлиндən
3280	əlinə	II hissə: 42, 62, 73, 130, 148	əlinə
3281	əlini	II hissə: 84	əlini
3282	əlinişi	II hissə: 118	əlinin
3283	Əlinişi (məddahi-Əlinişi)	II hissə: 163	
3284	əliylə	II hissə: 111	əli ilə, əliylə
3285	əllər	II hissə: 113	əllər
3286	əllərində	II hissə: 131	əllərində
3287	əlli	II hissə: 73, 159	əlli
3288	əlli (iki yüz əlli)	II hissə: 142	
3289	əlli (qırx-əlli)	II hissə: 28	
3290	əlli (üç yüz əlli səkkiz)	II hissə: 92	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3291	əlma	II hissə: 82, 82	alma (<i>meyvə</i>)
3292	əlmanın	II hissə: 82	almanın
3293	əlsiz	II hissə: 119	əlsizlər
3294	əlsiz-əyaqsız	II hissə: 94	əlsiz-ayaqsız
3295	əman	I hissə: 47	möhlət, macal, imkan, aman
3296	əmandur	II hissə: 152	amandır
3297	əmanət	II hissə: 63	əmanət
3298	əmanətə	II hissə: 143	əmanətə
3299	əmcəgində	II hissə: 128	döşündə, məməsində, əmcəyində
3300	əməl	I hissə: 24	əməl
3301	əməldən	II hissə: 9, 53	əməldən
3302	əmələ	I hissə: 54; II hissə: 3, 4, 75, 75, 106, 106, 154, 154, 166	əmələ
3303	əməli	II hissə: 112	əməlin
3304	əməmindən	I hissə: 27	əməmindən
3305	əməlinə	II hissə: 153	əməlinə
3306	əməlinin	II hissə: 41	əməlinin
3307	əməllər	II hissə: 100	əməllər
3308	əməllərinin	II hissə: 113	əməllərinin
3309	əməlsiz	II hissə: 155, 156	əməlsiz
3310	əmən	II hissə: 71	əmən
3311	əmgək	II hissə: 107	əmgək
3312	əmi	II hissə: 134	əmi
3313	Əmir	II hissə: 72, 122	Əmir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3314	əmma	I hissə: 23, 25, 27, 34, 35, 35, 38, 39, 40, 44, 45, 47, 48, 48, 49, 50, 51, 51, 54, 58, 58, 63; II hissə: II, IV, IV, V, VI, 3, 4, 7, 13, 13, 13, 13, 14, 16, 16, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 23, 24, 24, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 28, 29, 29, 29, 29, 29, 29, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 35, 38, 39, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 43, 43, 49, 49, 50, 56, 63, 65, 65, 65, 65, 66, 67, 68, 71, 75, 76, 77, 77, 77, 79, 81, 85, 86, 90, 90, 93, 102, 102, 103, 104, 104, 105, 106, 112, 117, 118, 125, 125, 126, 128, 130, 135, 137, 138, 138, 138, 140, 142, 145, 145, 145, 145, 145, 145, 146, 147, 147, 148, 150, 150, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 151, 152, 154, 155, 158, 158, 161, 166	amma
3315	əmmamə	II hissə: 18	əsasən ruhanilərin istifadə etdiyi baş geyimi, sarğı, çalma, əmmamə
3316	əmrə	II hissə: 24, 126	əmrə
3317	əmrī-Baridür	II hissə: 91	Allah-taalanın əmridir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3318	əmrlər	II hissə: 78, 149	əmrlər
3319	əmrud	I hissə: 60; II hissə: 65, 71, 71, 72, 72, 110, 160, 160, 160, 160, 160	armud
3320	əmrudı	II hissə: 73, 127	armudu
3321	əmrü nəhyin	II hissə: 85	icazə verilmiş və qadağan olunmuş şeylərin
3322	əmsalı	II hissə: 169	misli, kimi, oxşar
3323	əmə	I hissə: 25; II hissə: 115, 134	əmi
3324	əməqızı	II hissə: 116	əmiqızı
3325	əməm	I hissə: 24	ənim
3326	əməni	II hissə: 134	əmini
3327	əməniñ	I hissə: 25	əminin
3328	əməoğlu	II hissə: 116	əmioğlu
3329	əməoğlum	II hissə: 118	əmioğlum
3330	ən	I hissə: 55, 56, 63; II hissə: 15, 43, 49, 85, 100	ən
3331	ənər	II hissə: 65	nar
3332	ənbar	II hissə: 97	anbar
3333	ənbardə	II hissə: 8, 8, 48, 84	anbarda
3334	ənbarə	II hissə: 84, 84, 84, 90, 114	anbara
3335	ənbarıñ	II hissə: 97, 97	anbarın
3336	ənbarlər	II hissə: 103	anbarlar
3337	ənbərmisən	II hissə: 154	ətirmisən
3338	əncaq	II hissə: III, 7, 57, 113, 117, 119	ancaq
3339	əncəq	II hissə: I, II, IV, V, 83, 130	ancaq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3340	əncir	I hissə: 56; II hissə: 65, 169	əncir
3341	əndamınə	II hissə: 109	bədəninə, əndamına
3342	əndək	II hissə: 113	az
3343	ənvəri-canım	II hissə: 124	canımın nuru
3344	əppəgi	I hissə: 51; II hissə: 17	çörəyi, əppəyi
3345	ər	I hissə: 39; II hissə: 33	igid, qəhrəman, ər
3346	ərabanı	II hissə: 159	arabanı
3347	ərabə	II hissə: 169	araba
3348	ərabələr	II hissə: 159	arabalar
3349	ərabəniş	II hissə: 38	arabanın
3350	ərabəsini	II hissə: 158	arabasını
3351	ərbabımız	II hissə: 36	sahibimiz, ağamız
3352	ərəb	I hissə: 24; II hissə: IV, 150	ərəb
3353	ərəbcə	II hissə: IV	ərəb dilini
3354	ərəbcə	II hissə: 94	ərəbcə
3355	ərəbi	II hissə: IV, IV	ərəb dilində
3356	ərəbi	II hissə: 136	ərəbcə
3357	Ərəbistan	II hissə: 86	Ərəbistan
3358	Ərəbistandən	II hissə: 86	Ərəbistandan
3359	Ərəbistanə	II hissə: 140	Ərəbistana
3360	Ərəbistanı	II hissə: 158	Ərəbistanın
3361	ərəblər	II hissə: 158	ərəblər
3362	ərəbləri	II hissə: 123	ərəblərin
3363	ərəqçin	II hissə: 18, 18, 23	tirmədən və s. tikilib, üstü zərli və ya zərsiz baş geyimi, əsas papağın altından qoyulan tərlik, araqçin
3364	ərik	I hissə: 15, 22, 56; II hissə: 65, 84, 84	ərik
3365	əriməgə	I hissə: 52	əriməyə
3366	ərimiyüb	II hissə: 86	əriməyib
3367	ərimiyür	I hissə: 63	ərimir
3368	ərinə	II hissə: 142	ərinə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3369	əriştə	II hissə: 12, 12, 40	əriştə
3370	əriyüb	II hissə: 130	əriyib
3371	əriyür	II hissə: 76, 86, 88, 96	əriyir
3372	ərizə	I hissə: 28	ərizə
3373	ərkanlə (ədəb-ərkanlə)	II hissə: 93	
3374	ərslan	II hissə: 49	aslan
3375	ərşə	II hissə: 135	səmaya, göyə
3376	ərz	I hissə: 28	anlatma, ifadə etmə; şikayət etmə
3377	ərz eylədi	II hissə: 27, 96, 140, 142, 163	xahiş etdi, rica etdi, dedi
3378	ərz eylədilər	II hissə: 88	xahiş etdilər, rica etdilər, dedilər
3379	ərz eyliyüb	II hissə: 156	xahiş edib, rica edib, deyib
3380	ərzində	II hissə: 82	ərzində
3381	ərzü səmayə	II hissə: 53	yerə və göyə
3382	əsa	II hissə: 65	əsa
3383	əsanlığə	II hissə: II	asanlığa
3384	əsasınıñ	II hissə: 77	əsasının
3385	əsbabıdur	II hissə: 23, 28, 28	alətidir, avadanlığıdır, vasitəsidir
3386	əsbabi-məişətini	II hissə: 150	məişət əşyalarını
3387	əsbabları	II hissə: 22, 22, 170	alətləri, avadanlıqları, vasitəsi
3388	əsdı	I hissə: 12	əsdı
3389	Əsəd	I hissə: 9, 9, 11	Əsəd
3390	Əsədiñ	I hissə: 16	Əsədin
3391	Əsədullah	II hissə: 122	Əsədulla
3392	əsən	I hissə: 40	əsən
3393	əsər	II hissə: 8, 77, 118, 119, 130, 131, 146	təsir
3394	əsər	I hissə: 51; II hissə: 102, 104	iz, əsər-əlamət
3395	əsərdə	II hissə: II, VI	kitabda, dərslikdə, əsərdə
3396	əsəri	I hissə: 52; II hissə: 74, 126	təsiri

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3397	əşərimiz	II hissə: III	kitabımız, dərsliyimiz, əşərimiz
3398	əşərindən	II hissə: 75	təsirindən
3399	əşərlərinə	II hissə: V	kitablarına, dərsliklərinə, əşərlərinə
3400	əsgər	II hissə: 141, 141, 142, 142, 174	əsgər
3401	əsgərləri	II hissə: 164	əsgərləri
3402	əskidən	II hissə: 4	əskidən
3403	əskik	II hissə: 60, 86, 89, 89	əskik
3404	əskilir	II hissə: 85	əskilir
3405	əskilür	II hissə: 89	əskilir
3406	əsir	II hissə: 86, 114	əsir
3407	əsirgəmə	II hissə: 163	əsirgəmə
3408	əsirgəmədi	II hissə: 13	əsirgəmədi
3409	əsiri	II hissə: 143	əsiri
3410	əski ilə	II hissə: 82	əski ilə
3411	əskini	II hissə: 155	əskini
3412	əsl	II hissə: VI	əsl
3413	əsla	II hissə: 79, 90, 147, 149, 153	heç, qətiyyən
3414	əslan	I hissə: 34, 34, 38, 38, 38, 41, 41, 41, 65, 65, 65; II hissə: 26, 28, 28, 34, 35, 40, 43, 43, 43, 43, 43, 43, 43, 45, 59, 59, 59, 111, 125, 126, 126, 126, 126, 130, 171, 172, 173, 174	əslan
3415	əslan ilə	I hissə: 41; II hissə: 26	əslan ilə
3416	Əslan	I hissə: 24; II hissə: 122	Aslan
3417	əsləndən	II hissə: 125, 126, 126	əsləndən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3418	əslanə	I hissə: 41; II hissə; 39, 59, 111	aslana
3419	əslanı	I hissə: 41; II hissə; 26	aslanı
3420	əslanım	II hissə: 124	əslanım
3421	əslanıñ	II hissə: 59, 126, 126	əslanın
3422	əsldən	I hissə: 49	əzəldən, əvvəldən, əsil- dən
3423	əslı	II hissə: VI	əslı
3424	əslinə	II hissə: 135	əslinə
3425	əslıyyəsi (maddeyi-əslıy- yəsi)	II hissə: V, V	
3426	əsnadə	II hissə: 55, 103, 104	əsnada
3427	əsr	II hissə: 95	əsr
3428	əsrdür	II hissə: 92	əsrdir
3429	əsub	I hissə: 60; II hissə: 146, 156	əsib
3430	əşaqə	II hissə: 131, 156	aşağa
3431	əş'ar	II hissə: III, VI	şeyrlər
3432	əşrəfi	II hissə: 95, 169	keçmişdə beş manatlıq qızıl pul, əşrəfi
3433	əşrəfidür	II hissə: 87, 142	keçmişdə beş manatlıq qızıl puldur, əşrəfidir
3434	ət	I hissə: 4, 6, 9, 32, 44; II hissə: 27, 40, 40, 58, 58, 130, 171	ət
3435	əta	I hissə: 38, 42; II hissə: 138	bağışlama
3436	əta edübdür	II hissə: 166	verib
3437	əta eylə	II hissə: 27	bağışla
3438	əta eylədi	II hissə: 132	bağışladı
3439	əta eylıyüb	II hissə: 133	bağışlayıb
3440	ətəsız	II hissə: 46	bağışlamasız
3441	ətdən	II hissə: 12, 130, 166	ətdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3442	ətə	I hissə: 21, 62; II hissə: 22, 39, 171	ətə
3443	ətəgimdən	I hissə: 57	ətəyimdən
3444	ətəgini	II hissə: 21	ətəyini
3445	ətəşdən	II hissə: 156	susuzluqdan
3446	əti	I hissə: 11, 13, 37; II hissə: 74	əti
3447	ətidür	II hissə: 43	ətidir
3448	ətin	II hissə: 30	ətini
3449	ətiş	I hissə: 16	ətin
3450	ətindən	I hissə: 60; II hissə: 110, 121	ətindən
3451	ətinə	II hissə: 118	ətinə
3452	ətini	I hissə: 44; II hissə: 32, 49, 58	ətini
3453	ətləs	II hissə: 66	üzü hamar, parlaq ipək parça növü, atlaz
3454	ətr	II hissə: 66	ətir
3455	ətrafı	II hissə: 102, 164	ətrafı
3456	ətrafındə	I hissə: 26, 50	ətrafında
3457	ətrafınə	II hissə: 68, 82, 104	ətrafına
3458	ətri	II hissə: 69	ətri
3459	ətrsiz	I hissə: 34	ətirsiz
3460	əttar	II hissə: 139	ətirli şeylər, ədəvat və s. satan adam
3461	ətyeyən	II hissə: 40, 40	ətyeyən
3462	əvami-nasə	II hissə: 163	avam adamlara
3463	əvəz	II hissə: III	əvəz
3464	əvəzində	II hissə: 100, 165	əvəzində
3465	əvəzinə	I hissə: 52; II hissə: 4, 129, 158, 159	əvəzinə
3466	əvəzini	II hissə: 20	əvəzini

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3467	əvvəl	I hissə: 44; II hissə: VI, 4, 8, 9, 15, 17, 19, 57, 88, 109, 109, 124, 128, 162	əvvəl
3468	əvvəl bilaəvvəl	II hissə: IV	əvvəlcədən, öncədən
3469	əvvələ	II hissə: V	ilk öncə, əvvəla
3470	əvvəlimci	I hissə: titullar (başlıq) səhifəsi; II hissə: I, I, I, II, II, III, 5, 94	birinci, əvvəlinci
3471	əvvəldən	II hissə: 161	əvvəldən
3472	əvvəlki	I hissə: 64; II hissə: 48, 105, 114	əvvəlki
3473	əvvəlkindəndür	II hissə: 56	əvvəlkindəndir
3474	əvvəlkitək	II hissə: 7	əvvəlki kimi
3475	Əvvəli	II hissə: 153	Əvvəl və (<i>Allah-taalanın adlarından biri</i>)
3476	əyağ	II hissə: 26, 51, 101, 107, 113, 168	ayaq
3477	əyağ (əyağ-əyağ)	II hissə: 5	
3478	əyağdən (əldən-əyağdən)	II hissə: 31	
3479	əyağə	II hissə: 41, 110, 113	ayağa
3480	əyağ-əyağ	II hissə: 5	ayaq-ayaq
3481	əyağımın	II hissə: 154	ayağımın
3482	əyağın	II hissə: 33, 55	ayağın
3483	əyağın	II hissə: 117	ayağın
3484	əyağından	I hissə: 55; II hissə: 33	ayağından
3485	əyağına	II hissə: 162	ayağına
3486	əyağını	II hissə: 84	ayağını
3487	əyağın	II hissə: 22	ayağın
3488	əyağının	II hissə: 9	ayağının
3489	əyaqlar	II hissə: 113	ayaqlar
3490	əyaqları	II hissə: 30	ayaqları
3491	əyaqlıyur	II hissə: 166	ayaqlayır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3492	əyağlıyurlər	II hissə: 109	ayaqlayırlar
3493	əyağqabı	II hissə: 18, 18, 32, 170, 170	ayaqqabı
3494	əyağsızlər	II hissə: 119	ayaqsızlar
3495	əyağyalın	II hissə: 161	ayaqyalın
3496	əyaq	I hissə: 47	ayaq
3497	əyaqındən	II hissə: 33	ayağından
3498	əyaqsız (əlsiz-əyaqsız)	II hissə: 94	
3499	əyalındən	II hissə: 94	ailəsindən, əyalından
3500	əyalındən (əhlü əyalındən)	II hissə: 83	
3501	əyalınə (əhlü əyalınə)	II hissə: 29	
3502	əyan	I hissə: 37	aşkar, aydın, əyan
3503	ə'yan	II hissə: 92	əyan
3504	əyər	II hissə: 22, 22, 23, 23, 28, 28, 170	üstündə oturmaq üçün qayışlarla atın belinə bağlanan oturacaq, yəhər
3505	əyər qaş camını	II hissə: 164	yəhərin yanında qoyulan balaca su qabını
3506	əyəri	II hissə: 158	üstündə oturmaq üçün qayışlarla atın belinə bağlanan oturacağı, yəhəri
3507	əyyar	II hissə: 54	kələkbaz
3508	əyyarəm	II hissə: 90	mahirəm
3509	Əyyub	I hissə: 20; II hissə: 122	Əyyub
3510	ə'za	II hissə: 166	əza
3511	əzab	I hissə: 28; II hissə: 74, 138	əzab
3512	əzabnən	II hissə: 13	əzabla
3513	ə'zalər	II hissə: 113	əzalar
3514	ə'zaləri	II hissə: 106, 113, 113, 173	əzaları
3515	ə'zanıq	II hissə: 166	əzanın
3516	ə'zası	II hissə: 166	əzası
3517	əzbər	I hissə: 6	əzbər
3518	əz bəs ki	II hissə: 121	ona görə ki
3519	əzdi	I hissə: 38; II hissə: 83, 136	əzdi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3520	əzəl (cəmadi-əzəl)	II hissə: 90	
3521	əzgil	II hissə: 65	əzgil
3522	Əzha (eydi-Əzha)	II hissə: 100, 173	
3523	əzib	II hissə: 155	əzib
3524	əzilüb	II hissə: 129	əzilib
3525	əziyyət	II hissə: 27, 74, 78, 117, 166	əziyyət
3526	əziyyətim	II hissə: 60	əziyyətim
3527	Əziz	I hissə: 28; II hissə: 122	Əziz
3528	əziz	I hissə: 45, 46, 51, 51, 57, 64; II hissə: 29, 38, 38, 46, 93, 100	əziz
3529	əzizim	II hissə: 68, 104, 147, 152	əzizim
3530	əzizliyür	II hissə: 118	əzizləyir
3531	əzməgə	II hissə: 52	əzməyə
3532	əzüb	II hissə: 32	əzib
3533	əzübdür	II hissə: 63	əzib

- F -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3534	fal	I hissə: 31	fal
3535	falçı	I hissə: 21; II hissə: 145	falçı
3536	fanus	I hissə: 21	fənər, fanus
3537	fars	II hissə: IV	fars dilini
3538	farsi	II hissə: IV, IV, IV	fars
3539	fayidə	I hissə: 49; II hissə: III, 7, 25, 49, 54, 104, 160	fayda
3540	fayidədən	II hissə: II	faydadan
3541	fayidələrini	II hissə: 32	faydalarını
3542	fayidələdür	I hissə: 44	faydalıdır
3543	fazildür	II hissə: 93	fəzilət sahibidir
3544	fe'liq	II hissə: V, V	feilin
3545	fevral	II hissə: II	fevral
3546	fey	I hissə: 21, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>f</i> səsini ifadə edən 23-cü hərfin adı
3547	feyləsufdən	II hissə: 154	alimdən, filosofdan
3548	feyləsuflərdən	II hissə: 150	alimlərdən, filosoflardan
3549	feyziyab	II hissə: 94	faydalanan, xeyir əldə edən
3550	Feyzullah	II hissə: 122	Feyzulla
3551	fəhm	II hissə: IV, IV, 105, 167	anlama, dərrakə, dərk
3552	fəhmə	II hissə: IV	anlayışa
3553	fəxr	II hissə: 93	fəxr
3554	fəqərə	II hissə: 73	kiçik hekayə, qissə; mövzu
3555	fəqir	I hissə: 41; II hissə: 5, 15, 53, 55, 72, 94, 119, 119, 119, 120, 123, 151, 162, 162, 167, 174	kasıb, yoxsul, fağır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3556	fəqir (pək fəqir)	II hissə: 150	
3557	fəqir ikən	II hissə: 5	kasıb ikən, yoxsul ikən, fağır ikən
3558	fəqirdür	II hissə: 72	kasıbdır, yoxsuldur, fağırdır
3559	fəqirin	II hissə: 15, 111	kasıbın, yoxsulun, fağırın
3560	fəqirlərə	II hissə: 167	kasıblara, yoxsullara, fağırlara
3561	fə'lə	II hissə: 52, 52, 171	fəhlə
3562	fə'lələr	II hissə: 155	fəhlələr
3563	fə'ləni	II hissə: 53	fəhlənin
3564	fə'ləsi ilə	II hissə: 52	fəhləsi ilə
3565	fə'ləyə	II hissə: 52	fəhləyə
3566	fəndini	II hissə: 138	bicliyini
3567	fərağət	II hissə: 8, 35, 112, 117, 120, 159	rahat, sakit
3568	fərağətlikdə	II hissə: 19	rahatlıqda, sakitlikdə
3569	fəramuş edüb	II hissə: 103	unudub
3570	fəraqü həsrəti	II hissə: 124	ayrılığın və həsrətin
3571	fərə	I hissə: 32	çavan toyuq, fərə
3572	fərəh	II hissə: 85, 96	fərəh
3573	fərqi	II hissə: VI	fərqi
3574	fərş	I hissə: 21	döşənəcək (<i>xalça, palaz və s.</i>)
3575	fərş edirlər	II hissə: 32	döşəyirlər
3576	fərşdür	II hissə: 29	döşəmədir
3577	fərşlərnən	II hissə: 8	döşənəcəklərlə (<i>xalça, palaz və s.</i>)
3578	fəryad	II hissə: 55, 162	qışqırıq, ah-nalə
3579	fəryad (dad-fəryad)	II hissə: 162	
3580	fəryad etdi	II hissə: 55	qışqırdı, bağırdı
3581	fəzhdür	I hissə: 28	vacibdir
3582	fəsahət və bəlağət	II hissə: 132	gözəl və səlis danışıq, nitq, natiqlik məharəti
3583	fəsəli	II hissə: 14	arasına yağ və ya quyruq sürtülmüş qat-qat xəmir-dən bişirilən çörək, qoğal

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3584	fəsihanə	II hissə: IV, IV	təmtəraqılı, gözəl
3585	fəsilləri	II hissə: 87, 87, 172	fəsilləri
3586	fəsilde	I hissə: 56, 63	fəsildə
3587	fəsli	I hissə: 40, 50, 52, 56, 60; II hissə: 8, 49, 52, 56, 75, 81, 82, 86, 105, 119, 119, 119, 129,	fəsli
3588	fəslidür	I hissə: 55	fəslidir
3589	fəsliq	I hissə: 33, 53; II hissə: 84, 84, 84, 172	fəslin
3590	fəslində	I hissə: 53; II hissə: 30, 97	fəslində
3591	fəslini	I hissə: 24	fəslini
3592	Fəth'əli	II hissə: 122	Fətəli
3593	Fəttah	II hissə: 122	Fəttah
3594	Fəzl'əli	II hissə: 122	Fəzləli
3595	fəzlü hünərindən	II hissə: 93	elmindən, məharətindən
3596	fındıq	II hissə: 51, 79, 79, 79, 79, 79, 172	fındıq
3597	fındıqıq	II hissə: 79, 79, 79	fındıqın
3598	fırlanquşdur	II hissə: 64	fırfıradır, fırlanğıcdır
3599	fırlənüb	II hissə: 144	fırlanıb
3600	fırranquşdur	I hissə: 55	fırfıradır, fırlanğıcdır
3601	fışqalıyub	II hissə: 159	buxarın çıxardığı səs: uğuldayıb, fışıldayıb
3602	fihrist	I hissə: 65, 66; II hissə: 170	mündəricat
3603	fikr	I hissə: 38; II hissə: 59, 81, 110, 134, 147, 153, 159, 164, 165, 169	fikir
3604	fikr eylə	II hissə: 11	düşün, fikirləş
3605	fikrdən	I hissə: 48; II hissə: 26, 104	fikirdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3606	fikrə	I hissə: 40; II hissə: 128, 159	fikrə
3607	fikrin	II hissə: 61, 111	fikrini
3608	fikrin	II hissə: 114	fikrin
3609	fikrinə	II hissə: 63, 108, 165	fikrinə
3610	fil	I hissə: 32; II hissə: 27, 28, 28, 34, 37, 37, 37, 37, 37, 37, 40, 166, 166, 166, 166, 167, 167, 167, 167, 167, 167, 167, 171, 175	fil
3611	fil ilə	II hissə: 167	fil ilə
3612	filan	I hissə: 36; II hissə: 62, 142, 147, 147	filan
3613	filankəs	II hissə: 124	filankəs
3614	fildür	II hissə: 166	fildir
3615	filə	II hissə: 37	filə
3616	fili	II hissə: 158	fili
3617	filiq	II hissə: 37, 166, 166, 166, 167, 167	filin
3618	fincan	I hissə: 21; II hissə: 6, 10	çay, qəhvə, su və s. içmək üçün kiçik dairəvi, əsasən dəstəli, saxsı və ya çini qab
3619	firəngi	II hissə: 138	Avropadan gələn
3620	Firidun	I hissə: 21; II hissə: 122	Firidun
3621	Firidun bəg Köçərli	I hissə: titull (başlıq) sə- hifəsi	Firidun bəy Köçərli
3622	firuzə	II hissə: 72	firuzə
3623	fitnəlikdə	II hissə: 19	qarışıqlıqda
3624	fitr (eydi-Fitr)	II hissə: 88, 93, 94, 173	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3625	fitrə	II hissə: 94	orucluq bayramında ailədəki adamların sayına görə verilən və şəriətə görə vacib sayılan sədəqə
3626	fosfor	II hissə: 155	fosfor
3627	fövt olmaz	II hissə: 155	yox olmaz, məhv olmaz
3628	fövt olur	II hissə: 106	yox olur, məhv olur
3629	fövt (olur fövt)	II hissə: 136	
3630	fulad	II hissə: 72	polad
3631	futə	I hissə: 26	hamamda belə bağlanmış qumaş parça (<i>əsasən qırmızı rəngdə olur</i>), fitə
3632	füqəranıq	II hissə: 100	kasıb, imkanı olmayan adamların
3633	fürsət	I hissə: 50; II hissə: 33, 99	fürsət
3634	füruş edirlər	II hissə: 156	satırlar
3635	füssaqdur	II hissə: 60	əxlaqsızdır

- G -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3636	gaf	I hissə: 15, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>g</i> səsini ifadə edən 26-cı hərfin adı
3637	gah	I hissə: 51, 51; II hissə: 42, 42, 53, 62, 85, 85, 136, 136, 136, 136, 137, 137, 140, 140, 140, 144	hərdən, hərdənbir, yaxud, gah
3638	gah vəqti	I hissə: 19	hərdən, hərdənbir
3639	gahi	II hissə: 19, 20, 62, 62, 62, 67, 137, 140	hərdən, hərdənbir, yaxud, gah
3640	gaviş	II hissə: 33	camış
3641	gec	I hissə: 63; II hissə: 85, 117, 126	gec
3642	gecə	I hissə: 50, 51, 52; II hissə: 45, 47, 55, 56, 56, 60, 83, 85, 85, 89, 89, 89, 89, 89, 92, 111, 142, 143, 147, 151	gecə
3643	gecədə	II hissə: 93	gecədə
3644	gecə-gündüz	II hissə: 17, 60, 85, 163	gecə-gündüz
3645	gecə-gündüzün	II hissə: 80, 80, 172	gecə-gündüzün
3646	gecələdilər	II hissə: 161	gecələdilər
3647	gecələr	I hissə: 52, 59; II hissə: 56, 85, 85, 85, 85, 101, 101, 135, 172	gecələr
3648	gecələrdən	II hissə: 85	gecələrdən
3649	gecələri	II hissə: 151	gecələri
3650	gecələrindən	II hissə: 93	gecələrindən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3651	gecəsi	II hissə: 86, 86	gecəsi
3652	gecəsi (Qədr gecəsi)	II hissə: 93	
3653	gecəsidür	II hissə: 93	gecəsidir
3654	gecəvü	II hissə: 89	gecə və
3655	gedə	II hissə: 3	gedə
3656	gedə (gedə-gedə)	II hissə: 44	
3657	gedə-gedə	II hissə: 44	gedə-gedə
3658	gedək	II hissə: 67, 70, 73, 78, 162	gedək
3659	gedəm	II hissə: 102	gedəm
3660	gedəməz	II hissə: 150	gedə bilməz
3661	gedən	I hissə: 52; II hissə: 50, 58, 86, 159, 172	gedən
3662	gedən (gələb-gedən)	II hissə: 94	
3663	gedən (yerlə gedən)	II hissə: 26	
3664	gedəndə	II hissə: 10, 59, 110, 149	gedəndə
3665	gedəndən	II hissə: 86	gedəndən
3666	gedənə	I hissə: 62	gedənə
3667	gedəniñ (gələb-gedəniñ)	II hissə: 9	
3668	gedər	I hissə: 53, 55; II hissə: 17, 17, 17, 34, 44, 86, 141, 172	gedər
3669	gedərdim	I hissə: 39	gedərdim
3670	gedərkən	I hissə: 23, 42; II hissə: 87	gedərkən
3671	gedərlər	II hissə: 56	gedərlər, uçarlar
3672	gedərlərdi	II hissə: 167	gedərdilər, gedərmişlər
3673	gedərsən	I hissə: 40	gedərsən
3674	gedir	I hissə: 18; II hissə: 3, 16, 54, 89, 96, 96, 105, 106, 106, 114, 159	gedir
3675	gedirdi	II hissə: 101, 139, 147	gedirdi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3676	gedirdilər	I hissə: 47; II hissə: 56, 110, 146	gedirdilər
3677	gedirdilər (yoldaş gedirdilər)	I hissə: 44	
3678	gedirdim	II hissə: 87	gedirdim
3679	gedirlər	I hissə: 60; II hissə: 2, 3, 81, 92, 119	gedirlər
3680	gedirsən	I hissə: 54	gedirsən
3681	gedüb	I hissə: 33, 36, 43, 51, 51, 60; II hissə: 7, 13, 20, 57, 60, 62, 63, 88, 94, 101, 102, 117, 128, 138, 140, 142, 146, 150, 157, 159, 163	gedib
3682	gedübən	II hissə: 42	gedib
3683	gedüblər	II hissə: 9, 73	gediblər
3684	gedün	II hissə: 2, 3	gedin
3685	gedür	II hissə: 141	gedir
3686	gedürlər	II hissə: 140	gedirlər
3687	gegdigi	II hissə: 20	geydiyi
3688	gegsən	I hissə: 18	geysən
3689	gen	I hissə: 47; II hissə: 13, 20, 76	uzaq, kənar
3690	gendən	II hissə: 20, 43	uzaqdan, kənardan
3691	gendür	I hissə: 18	genişdir
3692	genə	I hissə: 18, 39, 42; II hissə: II, 36, 37, 43, 43, 49, 50, 56, 56, 63, 70, 73, 74, 74, 77, 79, 82, 85, 96, 97, 100, 102, 104, 112, 113, 130, 159, 164, 166	bir daha, yenə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3693	geri	I hissə: 48, 48	dala, geri
3694	gerü	II hissə: 31, 44, 61, 68, 102, 102, 105, 115	dala, geri
3695	gerüdə	II hissə: 158	dalda, geridə
3696	gerüyə	II hissə: 78	dala, geriyə
3697	get	I hissə: 19, 46; II hissə: 39, 87, 96, 152, 153, 153, 153	get
3698	get (di uç get)	II hissə: 4	
3699	getdi	I hissə: 15, 22, 24, 27, 35, 40, 47, 50, 51, 51, 62; II hissə: 51, 61, 71, 104, 108, 116, 123, 126, 134, 139	getdi
3700	getdiginə	II hissə: 99	getdiyinə
3701	getdikcə	II hissə: 50, 86, 86, 86	getdikcə
3702	getdilər	II hissə: 20, 24, 84, 120, 161	getdilər
3703	getdim	I hissə: 57; II hissə: 39, 161	getdim
3704	getgilən	I hissə: 43, 43	get
3705	getmə	II hissə: 90, 161	getmə
3706	getmədi	II hissə: 68	getmədi
3707	getməgə	II hissə: 35, 70, 151	getməyə
3708	getməgin	II hissə: 54	getməyin
3709	getmək	II hissə: 108, 165	getmək
3710	getmək imiş	II hissə: 117	getmək imiş
3711	getmərəm	II hissə: 25	getmərəm
3712	getməseydi	II hissə: 31	getməseydi
3713	getməsün	II hissə: 131	getməsin

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3714	getməzdi	II hissə: 130	getməzdi
3715	getməzlər	II hissə: 26	getməzlər
3716	getmişdi	II hissə: 50, 120	getmişdi
3717	getmişdilər	I hissə: 42; II hissə: 70	getmişdilər
3718	getmiyüb	II hissə: 78	getməyib
3719	getsəm	II hissə: 17	getsəm
3720	getsən	II hissə: 44	getsən
3721	getsün	II hissə: 33, 89, 159, 161	getsin
3722	getsünlər	II hissə: 7	getsinlər
3723	gey	II hissə: 22	geyin
3724	geydi	II hissə: 22, 136	geydi
3725	geydirirlər	II hissə: 118	geydirirlər
3726	geyər	I hissə: 57; II hissə: 100	geyər
3727	geyinir	II hissə: 80	geyinir
3728	geyinün	II hissə: 2	geyinin
3729	geyüb	I hissə: 43; II hissə: 20, 107, 141	geyib
3730	geyüندی	II hissə: 161	geyindi
3731	geyürlər	I hissə: 63	geyirlər
3732	gəbə	II hissə: 6, 18	böyük xalça, iri xalı, gəbə
3733	gəbərdi	II hissə: 110, 121, 121	gəbərdi
3734	gəbərir	II hissə: 154	gəbərir
3735	gəh	II hissə: 141	hərdən, hərdənbir, yaxud, gah
3736	gəhi	II hissə: 53	hərdən, hərdənbir, yaxud, gah
3737	gəl	I hissə: 38, 42, 55, 60; II hissə: 43, 44, 59, 67, 73, 75, 110, 125, 144, 157, 162	gəl (<i>məsləhət, xahiş bildirir</i>)
3738	gəl	I hissə: 45; II hissə: 19, 21	gəl (<i>gəlmək</i>)

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3739	gələcək	II hissə: 97	gələn kimi
3740	gəldi	I hissə: 17, 21, 38, 47, 50, 62, 64; II hissə: 20, 21, 27, 41, 75, 90, 99, 102, 142, 162	gəldi
3741	gəldim	I hissə: 20, 20; II hissə: 161	gəldim
3742	gələ	II hissə: 131, 153, 163, 166	gələ
3743	gələcək	II hissə: 67, 79, 101, 147, 147	gələcək
3744	gələcəkdə	II hissə: IV	gələcəkdə
3745	gələn	I hissə: 35; II hissə: 8, 48, 88, 88, 95, 95, 101, 101, 108, 108, 130, 167	gələn
3746	gələndə	II hissə: 108, 162	gələndə
3747	gələndədir	II hissə: 148	gələndədir
3748	gələne	II hissə: 43	gələne
3749	gələni	II hissə: 13	gələni
3750	gələr	I hissə: 53; II hissə: 39, 43, 48, 94, 132	gələr
3751	gələ imiş	II hissə: 101	gələydi
3752	gəlin	II hissə: 28	gəlicik, gəlin
3753	gəliñ	II hissə: 24	di gəlin, gəlin
3754	gəlir	II hissə: 4	
3755	gəlir (bəhəmə gəlir)	II hissə: 3, 4, 6, 15, 15, 20, 20, 28, 42, 94, 106, 106, 133, 154, 154, 166	gəlir
3756	gəlirdi	II hissə: 52	gəlirdi
3757	gəliri	II hissə: 133	gəliri
3758	gəlmədi	I hissə: 15	gəlmədi
3759	gəlməgə	II hissə: 118	gəlməyə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3760	gəlməgin	II hissə: 126	gəlməyinin
3761	gəlməginə	II hissə: 100	gəlməyinə
3762	gəlməmək	II hissə: 159	gəlməmək
3763	gəlməsə	II hissə: 140	gəlməsə
3764	gəlməz	II hissə: 167	gəlməz
3765	gəlməyəcək	II hissə: 135	gəlməyəcək
3766	gəlsə	I hissə: 49; II hissə: 41, 131, 132, 167	gəlsə
3767	gəlsün	II hissə: 21, 32	gəlsin
3768	gəlu	II hissə: 144	boğaz
3769	gəlib	I hissə: 35, 35, 36, 46, 47, 51, 59; II hissə: 8, 8, 13, 14, 20, 20, 26, 41, 55, 56, 57, 59, 61, 63, 67, 73, 73, 73, 78, 82, 83, 83, 83, 84, 84, 85, 85, 86, 88, 89, 97, 102, 103, 103, 109, 111, 113, 120, 126, 131, 137, 140, 143, 147, 153, 156, 156, 163	gəlib
3770	gəlib (tərənnümə gəlib)	II hissə: 19	
3771	gəlib (zühura gəlib)	I hissə: 52	
3772	gəlibdür	I hissə: 19, 40; II hissə: 128	gəlib
3773	gəlibən	II hissə: 114	gəlib
3774	gəlib-gedən	II hissə: 94	gəlib-gedən
3775	gəlib-gedəni	II hissə: 9	gəlib-gedənin
3776	gəlür	I hissə: 16, 22, 22, 54, 55; II hissə: 89, 90, 114, 163	gəlir
3777	gəlirlər	II hissə: 67, 140	gəlirlər
3778	gəlsə	II hissə: 150	gəlsə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3779	gəlürsən	I hissə: 53	gəlirsən
3780	gəmi	I hissə: 15; II hissə: 165	gəmi
3781	gəmiləri	II hissə: 135, 165	gəmiləri
3782	gəmini	II hissə: 133, 165	gəmini
3783	gəmissi	II hissə: 158	gəmissi
3784	gəmisində	II hissə: 165	gəmisində
3785	gənə	I hissə: 32; II hissə: 58	heyvanların, bəzən də insanların qanını soran parazit, gənə
3786	gər	I hissə: 36; II hissə: 31, 55, 57, 69, 78, 149	əgər
3787	gərçəkdə	II hissə: 103	gərçəkdə
3788	gərçi	II hissə: 69, 124	hərçənd, buna baxmaya- raq, hər nə qədər olsa da
3789	gərdənin	II hissə: 47, 143	boynunu
3790	gərək	I hissə: 38, 40, 43, 47, 47, 48, 54; II hissə: VI, 17, 21, 27, 27, 27, 30, 33, 49, 58, 58, 58, 71, 75, 75, 76, 76, 96, 106, 101, 129, 134, 141, 144, 144, 163	gərək
3791	gərəkdür	I hissə: 36; II hissə: I, IV, IV, IV, V, 3, 15, 57, 60, 62, 62, 62, 93, 93, 105, 121, 128, 138	lazımdır, gərəkdir, gərək
3792	gərəkmez	I hissə: 43	gərək olmayan şeyi, gərəkmez
3793	gətirdilər	II hissə: 139	gətirdilər
3794	gətirdir	II hissə: 139	gətirdir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3795	gətür	I hissə: 18; II hissə: 96, 163, 163	gətir
3796	gətürdi	I hissə: 54; II hissə: 8, 33, 37, 37, 46, 78, 81, 82, 83, 147	gətirdi
3797	gətürdigi	II hissə: 37, 123	gətirdiyi
3798	gətürdilər	II hissə: 14, 14, 164	gətirdilər
3799	gətürdiyə	II hissə: 63	gətirmiş olsa
3800	gətürdüb	II hissə: 151	gətirdib
3801	gətürəm	II hissə: 103	götürəm
3802	gətürəndə	II hissə: 116	gətirəndə
3803	gətürənə	I hissə: 40	gətürənə
3804	gətürər	I hissə: 64, 95	gətürər
3805	gətürir	II hissə: 106, 155	gətirir
3806	gətürirdi	II hissə: 126	gətirirdi
3807	gətürirdim	II hissə: 126	gətirirdim
3808	gətürirlər	II hissə: 74, 129	gətirirlər
3809	gətürmədi	II hissə: 147	gətirmədin
3810	gətürmək (bulağ gətür- mək)	I hissə: 27	
3811	gətürməkdən	II hissə: 75	gətirməkdən
3812	gətürməz	II hissə: 78, 149	gətirməz
3813	gətürmüşdi	II hissə: 131	gətirmişdi
3814	gətürmüşəm	II hissə: 26	gətirmişəm
3815	gətürmiyəb (tab gətürmiyəb)	II hissə: 63	
3816	gətürsün	II hissə: 158	gətirsün
3817	gətürsünlər	II hissə: 126	gətirsünlər
3818	gətürtdi	II hissə: 143	gətirtdi
3819	gətürüb	I hissə: 25, 51; II hissə: 8, 22, 53, 63, 126	gətirib
3820	gətürübən	II hissə: 21	gətirib

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3821	gətürübsən	II hissə: 63	gətirmisən
3822	gəvalu	II hissə: 65	gavalı
3823	gəz	II hissə: 123	gəz
3824	gəzdi	I hissə: 61; II hissə: 122	gəzdi
3825	gəzdik	II hissə: 122	gəzdik
3826	gəzdim	II hissə: 122	gəzdim
3827	gəzdiŋ	II hissə: 122	gəzdin
3828	gəzdirəsən	II hissə: 108	gəzdirəsən
3829	gəzdirirəm	II hissə: 29	gəzdirirəm
3830	gəzdirirük	II hissə: 113	gəzdiririk
3831	gəzdirməgə	II hissə: 8, 165	gəzdirməyə
3832	gəzdirmək	II hissə: 165	gəzdirmək
3833	gəzdirüb	II hissə: 41	gəzdirib
3834	gəzə	II hissə: 135, 164	gəzə
3835	gəzəcəgəm	II hissə: 122	gəzəcəyəm
3836	gəzən	II hissə: 44, 110, 145	gəzən
3837	gəzəndə	II hissə: 37	gəzəndə
3838	gəzər	II hissə: 7, 11, 19, 45, 45	gəzər
3839	gəzərđi	II hissə: 19, 165	gəzərđi
3840	gəzərəm	II hissə: 123	gəzərəm
3841	gəzərkən	I hissə: 55; II hissə: 44, 73, 147, 162	gəzərkən
3842	gəzərlər	II hissə: 94	gəzərlər
3843	gəzim	I hissə: 45	gəzim
3844	gəziŋiz	II hissə: 123	gəziniz
3845	gəzinüb	II hissə: 49, 57, 140	gəzinib
3846	gəzir	II hissə: 103, 116, 130, 164, 167, 175	gəzir
3847	gəzirdi	II hissə: 37	gəzirdi
3848	gəzirdik	II hissə: 116	gəzirdik
3849	gəzirdilər	II hissə: 69, 116	gəzirdilər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3850	gəzirdim	II hissə: 8	gəzirdim
3851	gəzirəm	I hissə: 44; II hissə: 116, 130	gəzirəm
3852	gəzirlər	II hissə: 67	gəzirlər
3853	gəzirsən	II hissə: 116	gəzirsən
3854	gəzirük	II hissə: 116	gəzirik
3855	gəzmə	I hissə: 43	gəzmə
3856	gəzməgə	II hissə: 7, 13, 83, 159	gəzməyə
3857	gəzməgi	II hissə: 7	gəzməyi
3858	gəzməgimizdənsə	II hissə: 67	gəzməyimizdənsə
3859	gəzmək	II hissə: 165	gəzmək
3860	gəzməkdəykən	II hissə: 154	gəzməkdə ikən
3861	gəzsün	II hissə: 123	gəzsin
3862	gəzsünlər	II hissə: 123	gəzsinlər
3863	gəzüb	I hissə: 58	gəzib
3864	gəzüm	II hissə: 38	gəzim
3865	gəzünüb	I hissə: 36; II hissə: 20	gəzinib
3866	gicgah	II hissə: 107	gicgah
3867	gilas	I hissə: 56; II hissə: 65	gilas
3868	gilənar	II hissə: 65	albalı
3869	gir	I hissə: 60; II hissə: 110	gir
3870	giran	II hissə: 41, 111	ağır, dözülməz
3871	giranbəha	II hissə: 167	qiymətli, bahalı
3872	girdəkan	I hissə: 19	qoz
3873	girdi	I hissə: 44, 61; II hissə: 41, 110	girdi
3874	gireh	II hissə: 95	0,065 m (6,5 sm) bərabər uzunluq ölçüsü, gireh
3875	girən	I hissə: 34, 65; II hissə: 39, 105	girən
3876	girər	II hissə: 80, 101, 141	girər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3877	girevə	II hissə: 91, 148	fürsət, imkan
3878	girevəliyüb	II hissə: 33	fürsət tapıb, imkan tapıb
3879	giriftar	II hissə: 42, 42, 46	düçar, mübtəla
3880	girir	II hissə: 89, 89	girir
3881	girirlər	II hissə: 119	girirlər
3882	girmə	II hissə: 45	girmə
3883	girməgə	II hissə: 13, 13	girməyə
3884	girməkdən	II hissə: 152	girməkdən
3885	girməz	I hissə: 62; II hissə: 11	girməz
3886	girüb	I hissə: 34; II hissə: 21, 39, 56, 84, 152	girib
3887	girürlər	II hissə: 141	girirlər
3888	girvənkə	II hissə: 95, 98	0,40591 kq (405,910 q) ölçüsündə çəki vahidi, funt, girvənkə
3889	girvənkə (yetdi girvənkə)	II hissə: 94	
3890	girvənkədə	II hissə: 98	0,40591 kq (405,910 q) bərabər çəkiddə
3891	giyov	II hissə: 116	kürəkən
3892	gizlədən	II hissə: 153	gizlədən
3893	gizləndi	I hissə: 47, 48	gizləndi
3894	gizlənen	I hissə: 52	gizlənen
3895	gizlənenlər	II hissə: 143	gizlənenlər
3896	gizlənmış	II hissə: 61	gizlənmış
3897	gizlənmışdi	I hissə: 39	gizlənmışdi
3898	gizlənsün	II hissə: 152	gizlənsin
3899	gizlənr	I hissə: 56	gizlənr
3900	gizlənrler	I hissə: 63	gizlənrler
3901	gizlərdi	II hissə: 150	gizlətdi
3902	gizlin	II hissə: 153	gizlin
3903	gizliyə	II hissə: 152	gizləyə
3904	gizliyüb	I hissə: 48	gizlədib
3905	göbələk	II hissə: 71, 72, 169, 169	göbələk
3906	gödəgi	II hissə: 85	gödəyi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3907	gödək	I hissə: 44, 63; II hissə: 85	gödək
3908	gödəldi	II hissə: 101	gödəldi
3909	gödəldir	II hissə: 166	gödəldir
3910	gödələcək	II hissə: 101	gödələcək
3911	gödələr	II hissə: 101	gödələr
3912	gödəlir	II hissə: 85, 86, 101	gödəlir
3913	gödəlür	I hissə: 59	gödəlir
3914	gög	I hissə: 15, 15; II hissə: 13, 49, 52, 109, 167	göy rəngli, göy
3915	gög	I hissə: 31, 52, 56; II hissə: 43, 96	səma, göy
3916	gög rəng çaldı	II hissə: 109	azacıq göy rəng kəsb etdi, göy rəngə çalır
3917	gögçək	II hissə: 30	göyçək
3918	gögçəkdür	II hissə: 144	göyçəkdir
3919	gögdə	I hissə: 53, 63; II hissə: 41, 111, 166	səmada, göydə
3920	gögdən	I hissə: 50; I I hissə: 58, 77, 91, 99, 160	səmadan, göydən
3921	gögə	II hissə: 104, 165	səmaya, göyə
3922	gögəm	II hissə: 65, 65	göyəm
3923	gögərçin	I hissə: 15; II hissə: 34, 35, 40, 42, 42, 42, 45, 47, 47, 50, 88, 151, 171, 171	göyərçin
3924	gögərçini	II hissə: 51	göyərçini
3925	gögərçinim	II hissə: 144	göyərçinim
3926	gögərçiniñ	II hissə: 50	göyərçinin
3927	gögərçinləri	II hissə: 88, 88	göyərçinləri
3928	gögərəndə	II hissə: 160	göyərəndə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3929	gögərir	I hissə: 52; II hissə: 88	göyərir
3930	gögərüb	II hissə: 129, 130	göyərüb
3931	gögin	I hissə: 60	səmanın, göyün
3932	gögiñ	II hissə: 165	səmanın, göyün
3933	göl	I hissə: 15, 31; II hissə: 17, 37	göl
3934	göldə	I hissə: 44; II hissə: 16	göldə
3935	gölə	I hissə: 60; II hissə: 90, 109, 110	gölə
3936	göli	II hissə: 118	gölü
3937	göliñ	II hissə: 16	gölün
3938	göllərə	II hissə: 53	göllərə
3939	gömlək	II hissə: 15	köynək
3940	gön	I hissə: 15	iri heyvanların emal olunmuş dərisi, gön
3941	göndən	II hissə: 19	iri heyvanların emal olunmuş dərisindən, göndən
3942	göndərən	II hissə: 14, 137	göndərən
3943	göndərmişdi	II hissə: 140	göndərmişdi
3944	göndərüb	II hissə: 85, 111, 143	göndərüb
3945	göndərüblər	II hissə: 140	göndərüblər
3946	gör	I hissə: 15, 58; II hissə: 19, 35, 79, 125, 152, 156, 156, 157, 159	gör
3947	görcək	I hissə: 41, 47, 58; II hissə: 43, 126, 151	görən kimi, gördükdə, görər-görməz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3948	gördi	I hissə: 33, 35, 37, 42, 47, 51, 55, 61, 61; II hissə: 10, 21, 21, 22, 35, 37, 39, 40, 48, 53, 61, 70, 82, 87, 90, 101, 102, 102, 102, 103, 104, 109, 130, 130, 138, 138, 140, 142, 143, 147, 147, 149, 162, 162	gördü
3949	gördigi	II hissə: 166	gördüyü
3950	gördiğin	II hissə: 49	gördüyün
3951	gördükdə	II hissə: 103	gördükdə
3952	gördilər	I hissə: 41, 42; II hissə: 7, 13, 13, 24, 46, 56, 70, 113, 162	gördülər
3953	gördüm	II hissə: 39, 123, 124, 139, 154	gördüm
3954	gördün	II hissə: 1	gördün
3955	gördünmi	II hissə: 123	gördünmü
3956	gördük	II hissə: VI	gördük
3957	görə	I hissə: 27, 34, 55, 63; II hissə: I, I, II, II, II, III, IV, IV, IV, IV, 8, 11, 14, 22, 24, 30, 32, 32, 36, 55, 74, 77, 77, 84, 85, 94, 97, 100, 108, 124, 127, 129, 131, 137, 166, 174	görə
3958	görəcəgəm	II hissə: 105	görəcəyəm
3959	görələr	I hissə: 42	görsünlər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
3960	görəm	II hissə: 108, 109	görəm
3961	görən	II hissə: 7, 25, 48, 55, 56, 138, 144, 164	görən
3962	görəndə	I hissə: 35; II hissə: 25, 33, 55, 82, 90, 93	görəndə
3963	görər	I hissə: 35; II hissə: 51, 63, 136	görər
3964	görərsən	I hissə: 44; II hissə: 98	görərsən
3965	görərük	II hissə: 107	görərük
3966	görəsən	II hissə: 106, 121, 131, 134, 138, 154	görəsən
3967	görüm	II hissə: 57, 142	görüm
3968	görincə	II hissə: 125	görüncə
3969	görünəcəkdir	II hissə: IV	görünəcəkdir
3970	görünən	II hissə: 155, 156	görünən
3971	görünmiyüb	II hissə: 43	görünməyib
3972	görür	II hissə: 49, 77, 115, 135	görür
3973	görürsən	II hissə: 8, 97	görürsən
3974	görürsünüzü	II hissə: 66	görürsünüzü
3975	görk	II hissə: 90	görk
3976	görmədi	I hissə: 35; II hissə: 104, 136	görmədi
3977	görmədiyimizdən	II hissə: 7	görmədiyimizdən
3978	görmədilər	II hissə: 84	görmədilər
3979	görmədim	II hissə: 120, 136	görmədim
3980	görməkdən	II hissə: 133	görməkdən
3981	görməmiş	II hissə: 7, 7	görməmiş
3982	görməmişdim	II hissə: 161	görməmişdim
3983	görməmişəm	II hissə: 130	görməmişəm
3984	görməsə	II hissə: 7	görməsə

Say	Söz	İşlendiği yer	İzahı
3985	görməz	II hissə: 25, 167	görməz
3986	görmüyəcəgəm	I hissə: 40	görmüyəcəyəm
3987	görmüyüb	I hissə: 38; II hissə: VI, 102	görməyib
3988	görmüyübdür	II hissə: 137	görməyib
3989	görmüş	II hissə: 124	görmüş
3990	görmüşdi	II hissə: 37	görmüşdü
3991	görmüşəm	II hissə: 14, 26, 111	görmüşəm
3992	görsə	II hissə: V	görsə
3993	görsəm	II hissə: 124	görsəm
3994	görsən	I hissə: 62	görsən
3995	görsün	II hissə: 41, 44, 72, 105, 128	görsün
3996	görüb	I hissə: 25, 27, 37, 40, 46, 48, 57, 58, 62; II hissə: 3, 5, 7, 16, 20, 20, 25, 27, 31, 42, 44, 47, 50, 50, 50, 54, 56, 62, 63, 64, 72, 74, 76, 83, 104, 104, 118, 125, 128, 132, 132, 147, 148, 152, 156, 158, 164	görüb
3997	görübdür	II hissə: 41, 47	görüb
3998	görüblər	II hissə: 9	görüblər
3999	görükən	II hissə: 76, 103	görükən
4000	görüm	I hissə: 36; II hissə: 53, 152, 157	görüm
4001	görünmədi	II hissə: VII	görünmədi
4002	görünür	I hissə: 16	görünür
4003	görürəm	I hissə: 59	görürəm
4004	görürlər	II hissə: 77, 141	görürlər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4005	görürsən	II hissə: 60	görürsən
4006	görürsənmi	I hissə: 41	görürsənmi
4007	görühdilər	II hissə: 24	görühdülər
4008	görüşündə	II hissə: 7	görüşündə
4009	görüşüb	II hissə: 8, 94	görüşüb
4010	göstərən	II hissə: III, 107	göstərən
4011	göstərim	II hissə: 125	göstərim
4012	göstərmək	II hissə: 154	göstərmək
4013	göstərüb	I hissə: 34; II hissə: 113	göstərib
4014	götüdi	II hissə: 143	götürdü
4015	götür ta	II hissə: 126	götür ki
4016	götürdi	II hissə: 25, 75, 104	götürdü
4017	götürəcəkdürlər	II hissə: III	götürəcəkdirlər
4018	götür	I hissə: 42	götür
4019	götürdi	I hissə: 36, 42, 42, 42	götürdü
4020	götürə	II hissə: 125, 148	götürə
4021	götürən	II hissə: 70	götürən
4022	götürər	I hissə: 49; II hissə: 154	götürər
4023	götürəsən	II hissə: 76, 110	götürəsən
4024	götürüm	II hissə: 57	götürüm
4025	götürür	II hissə: 125, 155	götürür
4026	götürirdilər (yüzini götürirdilər)	II hissə: 3	
4027	götürürlər	II hissə: 156	götürürlər
4028	götürürük	II hissə: 161	götürürük
4029	götürmədi	II hissə: 148	götürmədi
4030	götürməgə	I hissə: 42	götürməyə
4031	götürseydim	II hissə: 110	götürseydim
4032	götürseydün	I hissə: 42	götürseydin
4033	götürsün	II hissə: 75, 137	götürsün

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4034	götürüb	I hissə: 35; II hissə: 4, 57, 70, 78, 81, 82, 83, 103, 104, 109, 109, 130, 142, 162, 166	götürüb
4035	götürüm	I hissə: 36	götürüm
4036	Gövhər	I hissə: 25, 25	Gövhər
4037	Gövhərə	I hissə: 25; II hissə: 72	Gövhərə
4038	gövşiyüb	II hissə: 41	gövşeyib
4039	göy	II hissə: 45	göy rəngli, göy
4040	göy	II hissə: 45, 167, 169	səma, göy
4041	göz	I hissə: 15, 31; II hissə: 7, 52, 74, 82, 101, 107, 113, 115	göz
4042	göz ilə	II hissə: 133	göz ilə
4043	gözə	II hissə: 9, 62, 62, 63, 115	gözə
4044	gözəl	I hissə: 15, 26, 50; II hissə: 73, 99, 144, 150, 154	gözəl
4045	gözəldür	I hissə: 15; II hissə: 54	gözəldir
4046	gözəlsən	II hissə: 144	gözəlsən
4047	gözətci	II hissə: 56, 56	gözətçi
4048	gözətcini	II hissə: 56	gözətçini
4049	gözətçisi	II hissə: 104	gözətçisi
4050	gözi	II hissə: 13, 49, 49, 98, 111, 112, 114, 125, 134, 136, 156	gözü
4051	gözüm	I hissə: 43, 43; II hissə: 103	gözüm
4052	gözüm	II hissə: 31, 144, 147, 152	gözümün
4053	gözümü	I hissə: 46; II hissə: 38, 137	gözümü

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4054	gözümü	I hissə: 43	gözümün
4055	gözümüzə	II hissə: 76	gözümüzə
4056	gözün	II hissə: 41, 143	gözünü
4057	gözün	II hissə: 107	gözün
4058	gözündə	II hissə: 167, 167	gözündə
4059	gözündən	I hissə: 55; II hissə: 59	gözündən
4060	gözünə	II hissə: 43, 52, 62, 136	gözünə
4061	gözünü	II hissə: 63, 98, 143	gözünü
4062	gözünü	II hissə: 63	gözünü
4063	gözünün	II hissə: 66, 91, 91	gözünün
4064	gözüylə	II hissə: 144	gözüylə
4065	gözlə	I hissə: 34	ehtiyatlı ol, gözlə
4066	gözlə	II hissə: 108	gözlə (<i>gözləmək</i>)
4067	gözləmə	I hissə: 62	gözləmə
4068	gözlər	II hissə: 169	gözlər
4069	gözləri	II hissə: 62	gözləri
4070	gözlərinə	I hissə: 49	gözlərinə
4071	gözlü	II hissə: 26	gözlü
4072	gözlüyə	II hissə: 62	çəşməyə, eynəyə, gözlüyə
4073	gözlüyü	I hissə: 33	çəşməyi, eynəyi, gözlüyü
4074	gözlük	I hissə: 33, 33, 33, 65; II hissə: 62, 62, 62, 172	çəşmək, eynək, gözlük
4075	gözlükdən	II hissə: 136	çəşməkdən, eynəkdən, gözlükdən
4076	gözlükləri	II hissə: 63	çəşməkləri, eynəkləri, gözlükləri
4077	gözlüyür	II hissə: 21	gözlüyür
4078	gözlüyürəm	II hissə: 44	gözlüyürəm
4079	gözlü	I hissə: 47	gözlü
4080	gözqabı	II hissə: 107	gözqabı
4081	gözsüz	II hissə: 11	gözsüz
4082	gunə (bu gunə)	II hissə: 104, 155	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4083	guruldıyur	I hissə: 52; II hissə: 96	guruldayır
4084	gurultısı	I hissə: 56; II hissə: 43	gurultusu
4085	guşəsini	II hissə: 131	guşəsini
4086	guya	II hissə: 131	guya, sanki
4087	güc	I hissə: 51; II hissə: 36, 59, 97, 133, 148, 150	güc
4088	gücdür	II hissə: 99	gücdür
4089	güci	II hissə: 78	gücü
4090	gücünü	II hissə: 26	gücünü
4091	güclü	II hissə: 72	güclü
4092	güclüyəm	II hissə: 59	güclüyəm
4093	gücnən	II hissə: 70	güclə
4094	gücsüz	II hissə: 138	gücsüz
4095	gücsüz (işsiz-gücsüz)	II hissə: 25	
4096	gücsüzəm	II hissə: 59	gücsüzəm
4097	gül	I hissə: 15, 20, 43, 51, 51, 54, 54; II hissə: 69, 69, 71, 71, 71, 71, 121, 154, 154	çiçək, gül
4098	gül	I hissə: 15	gül (<i>gülmək</i>)
4099	güldən	I hissə: 51	çiçəkdən, güldən
4100	güldilər	II hissə: 93	güldülər (<i>gülmək</i>)
4101	güldür	II hissə: 68	çiçəkdir, güldür
4102	güldür (mövsimi-güldür)	I hissə: 50; II hissə: 99	
4103	gülə	I hissə: 50; II hissə: 99	çiçəyə, gülə
4104	gülən	II hissə: 11	gülən
4105	gülərlər	II hissə: 137	gülərlər
4106	güləşəniş	II hissə: 145	güləşənin
4107	gülxətmi	II hissə: 64	müalicəvi ot
4108	gülü	II hissə: 66, 86, 147	gülü
4109	gülün	II hissə: 96	çiçəyini, gülünü
4110	gülüş	I hissə: 51	çiçəyin, gülün

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4111	gülünü	II hissə: 69	gülünü
4112	gülünün	II hissə: 69	gülünün
4113	gülüstan	I hissə: 50	gülüstan
4114	gülüstan (seyri-gülüstan)	I hissə: 40, 40	
4115	gülüstanın	I hissə: 40	gülüstanın
4116	gülüstanlar	II hissə: 114	gülüstanlar
4117	gülqabıdır	II hissə: 10	gülqabıdır
4118	güllə	I hissə: 20	güllə
4119	güllə ilə	I hissə: 48	güllə ilə
4120	güllər	I hissə: 52; II hissə: 96, 141, 141	güllər
4121	güllərdən	II hissə: 66, 66, 83	güllərdən
4122	gülləri	I hissə: 40; II hissə: 114	gülləri
4123	güllərin	II hissə: 147	güllərin
4124	güllü	II hissə: 146	güllü
4125	gülməkdən	II hissə: 25	gülməkdən
4126	gülməsəydi	II hissə: 47	gülməsəydi
4127	gülmüsən	II hissə: 154	gülmüsən
4128	gülsə	II hissə: 48	gülsə
4129	gülsəbah	II hissə: 64	səhər açılıb axşam vaxtı yumulan dekorativ gül; gülsabah, səhərgülü
4130	gül-sünbülü	II hissə: 146	gülü, sünbülü
4131	gül və lələ	I hissə: 50; II hissə: 99	gül və lələ
4132	gül sünbülü	II hissə: 114	gül və sünbülü
4133	gülüb	I hissə: 38; II hissə: 5, 26, 47, 108	gülüb
4134	gülürlər	II hissə: 67	gülürlər
4135	gülürsünüz	II hissə: 93	gülürsünüz
4136	gülüşüb	II hissə: 137, 140	gülüşüb
4137	gülzardə	II hissə: 66	güllükdə, gülzarda
4138	güman	II hissə: 97, 142, 163	güman
4139	gümanım	II hissə: 31	gümanım

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4140	gümbəd	II hissə: 101	yarımdairə şəklində dam, qübbə, günbəz, günbəd
4141	gümiş	II hissə: 10, 11, 24, 24, 65, 72	gümüş
4142	gümişdən	II hissə: 10, 45, 76	gümüştən
4143	gümişdür	I hissə: 18, 18	gümüştür
4144	gümişi (qızıl-gümişi)	II hissə: 80	
4145	gümür (gümür-gümür)	I hissə: 53	
4146	gümür-gümür	I hissə: 53	girdə, gümür-gümür
4147	gün	I hissə: 15, 15, 17, 17, 26, 27, 34, 34, 38, 42, 43, 43, 43, 55; II hissə: 8, 14, 17, 24, 25, 33, 33, 46, 48, 48, 48, 48, 48, 50, 82, 83, 83, 84, 85, 85, 89, 89, 92, 92, 93, 94, 94, 95, 95, 99, 111, 120, 120, 123, 126, 126, 130, 130, 131, 131, 142, 142, 150, 151, 154, 156, 158, 161, 164, 168, 168	sutkanın işıqlı hissəsi, gün
4148	gün	I hissə: 63; II hissə: 2, 2, 66, 80, 81, 81, 81, 81, 94, 96, 102, 118, 150, 159	günəş, gün
4149	gün ilə	I hissə: 18	sutkanın işıqlı hissəsi ilə, gün ilə
4150	günah	I hissə: 19	günah
4151	günahdur	I hissə: 20, 22, 26; II hissə: 94	günahdır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4152	günahın	II hissə: 157	günahın
4153	günahından	I hissə: 36	günahından
4154	günahkarlərə	II hissə: 74	günahkarlara
4155	günbatan	II hissə: 165	günbatan
4156	günçıxan	II hissə: 165	günçıxan
4157	gündə	II hissə: 36, 94, 100, 100, 100, 100	gündə
4158	gündən	I hissə: 52; II hissə: 7, 63, 93, 93, 142	gündən
4159	gündən (güni-gündən)	I hissə: 52; II hissə: 3, 9, 36, 79, 101, 150	
4160	gündür	I hissə: 41; II hissə: 163	gündür
4161	gündüz	I hissə: 15, 50, 51, 52; II hissə: 45, 60, 83, 85, 89, 89, 89, 89, 92, 92, 135, 147,	gündüz
4162	gündüz (gecə-gündüz)	II hissə: 17, 60, 85, 163	
4163	gündüzdə	II hissə: 47	gündüzdə
4164	gündüzi	II hissə: 86	gündüzü
4165	gündüzün	II hissə: 151	gündüzünü
4166	gündüzün (gecə-gündüzün)	II hissə: 80, 80, 172	
4167	gündüzlər	II hissə: 56	gündüzlər
4168	gündüzləri	II hissə: 151	gündüzləri
4169	günə	II hissə: 46, 46, 87, 87, 132	günə
4170	günədək	II hissə: 79, 130	günədək
4171	günəşdə	II hissə: 91, 109	günəşdə
4172	günəşin	I hissə: 52	günəşin
4173	güni	I hissə: 20, 25, 52, 61, 63; II hissə: 14, 36, 80, 86, 92, 94, 132, 164	günü

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4174	günüdür	I hissə: 24, 55, 63; II hissə: 82, 94, 100	günüdür
4175	güni-gündən	I hissə: 52; II hissə: 3, 9, 36, 79, 101, 150	günü-gündən
4176	günimə	II hissə: 9	günümə
4177	güniñ	I hissə: 24, 34, 65; II hissə: 5, 42, 75, 87, 119, 161	günün
4178	günində	II hissə: 7, 103, 113, 134, 148	günündə
4179	güniydi	II hissə: 148	güniydi
4180	günlər	I hissə: 52, 59; II hissə: 85, 85, 85, 85, 86, 101, 101, 101, 101, 172	günlər
4181	günlərdə	II hissə: 67	günlərdə
4182	günlərdən	II hissə: 85	günlərdən
4183	günləri	I hissə: 63; II hissə: 21, 48, 77, 80, 80, 86, 88, 92, 120, 172	günləri
4184	günlərimi	II hissə: 147	günlərimi
4185	günləriñ	II hissə: 7, 103, 113, 134, 148	günlərin
4186	günlərini	II hissə: 84, 146	günlərini
4187	günləriñi	II hissə: 147	günlərini
4188	günorta	II hissə: 80, 96	günorta
4189	günortə	II hissə: 42	günortə
4190	gürzə	II hissə: 58	gürzə
4191	güzəran	II hissə: 67, 113	güzəran
4192	güzər (etməmə güzər)	II hissə: 157	
4193	güzər (eyliyürdi güzər)	I hissə: 37	
4194	güzəran	II hissə: 49, 118, 138	güzəran

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4195	güzgi	I hissə: 37, 37, 65; II hissə: 28, 125, 174	güzgü
4196	güzgüdə	II hissə: 125	güzgüdə
4197	güzgiyə	II hissə: 125	güzgüyə

- Ğ -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4198	ğafil	II hissə: 120	gizli, xəlvəti, qafil
4199	ğafili	II hissə: 21	xəbərsizi, qafili
4200	ğalib olmuş	II hissə: 111	qalib gəlmiş
4201	ğalib olub	II hissə: 62	qalib gəlib
4202	ğayət	II hissə: 15, 49, 151, 155	son dərəcədə, qayət
4203	ğayətdə	II hissə: 104	son dərəcədə, qayətdə
4204	ğayibə	II hissə: VI	qrammatikada: III şəxsə
4205	ğeyn	I hissə: 22, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında ğ səsini ifadə edən 22-ci hərfin adı
4206	ğeyr	II hissə: VI, 55, 166	digər, başqa, qeyri, qeyr
4207	ğeyr mə'dəniyyatların	II hissə: 76	tərkibində metal olmayan maddələrlə
4208	ğeyrətlü	II hissə: 157	qeyrətli
4209	ğeyri	I hissə: 52, 60; II hissə: 2, 4, 13, 18, 32, 84, 86, 150, 162	digər, başqa, qeyr, qeyri
4210	ğeyrilərdən	II hissə: 53	digərlərdən, başqalardan, qeyrilərdən
4211	ğeyriləri	I hissə: 60; II hissə: 10, 56, 76	digərləri, başqaları, qeyriləri
4212	ğeyriyə	I hissə: 54; II hissə: 105	digərinə, başqasına, qeyrisinə
4213	ğeyz	II hissə: 63	qeyz
4214	ğeyz ilə	I hissə: 46	acıqla, qəzəblə, hiddətlə, qeyzlə
4215	ğeyzə	II hissə: 83, 154	qeyzə
4216	ğeyzi	II hissə: 44	qeyzi
4217	ğeyzlə	II hissə: 79	acıqla, qəzəblə, hiddətlə, qeyzlə
4218	ğeyznən	II hissə: 42	acıqla, qəzəblə, hiddətlə, qeyzlə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4219	Ğəffar	II hissə: 122	Qafar
4220	ğəflət (məndən gəflət edirsən)	II hissə: 156	
4221	ğəflətdə	I hissə: 51	qafillikdə, xəbərsizlikdə, qəflətdə
4222	ğəflətən	II hissə: 38, 52, 59, 73	qəflətən
4223	ğələbə etmişdi	II hissə: 39	üstün gəlmişdi
4224	ğələt	II hissə: VIII, VIII, IX, IX	səhv
4225	ğəm	II hissə: 62, 119, 161	qəm
4226	ğəmə (mə'yusu gəmə)	II hissə: 162	
4227	ğəmgin	I hissə: 37	qəmgin
4228	ğəmxaıı	II hissə: 125	qəm dağıdanın, dərd yoldaşın
4229	ğəmlər	I hissə: 50; II hissə: 99	qəmlər
4230	ğəmsiz	I hissə: 46; II hissə: 38	qəmsiz
4231	ğənimət	II hissə: 104	qənimət
4232	ğərayib (əcaııb-ğərayib)	II hissə: 159	
4233	ğərbidə (Asiyayi-ğərbidə)	II hissə: 77	
4234	ğərəz	I hissə: 28	qərəz
4235	ğərəzim	I hissə: 28	qərəzim
4236	ğərəzsiz	I hissə: 47; II hissə: 167	qərəzsiz
4237	ğərib	II hissə: 51	yad yerdə yaşayan, qərib
4238	ğəribə	I hissə: 58; II hissə: 149, 150	qəribə
4239	ğərq	II hissə: 127	qərq
4240	ğəzəblənməginə	II hissə: 79	qəzəblənməyinə
4241	ğəzəbnak	II hissə: 127	qəzəblənmiş, acıqlı
4242	ğovğayə	II hissə: 167	davaya, vuruşa, qovğaya
4243	ğrafit	II hissə: 4, 5	qrafit
4244	ğrafitdə	II hissə: 5	qrafitdə
4245	ğrafitdən	II hissə: 4	qrafitdən
4246	ğrafitdür	II hissə: 4	qrafitdir
4247	ğrafiti	II hissə: 4	qrafiti

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4248	ğrifel	II hissə: 18	daşqələm, qrifel
4249	ğülğülə	II hissə: 53	səs, qülğülə
4250	ğürubə	II hissə: 93	qüruba
4251	ğürurim	II hissə: 136	qürurum
4252	ğüssə	I hissə: 64	qüssə
4253	ğüssədən	I hissə: 64	qüssədən
4254	ğüssələnirdi	II hissə: 82	qüssələnirdi
4255	ğüssələnmək	II hissə: 161	qüssələnmək
4256	ğüssəsi	II hissə: 100	qüssəsi

- H -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4257	ha	II hissə: 110	nə qədər, hey
4258	ha (püstədi ha püstədi)	I hissə: 53	
4259	habelə	II hissə: 138	əla, gözəl, bax belə (<i>tərif, bəyənmə mənasında</i>)
4260	habelə	II hissə: 164	bu cür pis, bax belə (<i>tənə, irad mənasında</i>)
4261	haçan	II hissə: 41, 89, 89, 145, 146	haçan
4262	haçanadək	II hissə: 157	haçanadək
4263	haçandı	II hissə: 148	haçandı
4264	hacət	I hissə: 8; II hissə: 42	ehtiyac
4265	hacətdür	II hissə: 92	qaydadır
4266	hacətimi	I hissə: 51; II hissə: 105	ehtiyacımı
4267	hacətiñ rəva edələr	I hissə: 42	ehtiyacını ödəyələr
4268	hacətini	II hissə: 105	ehtiyacını
4269	hacətini yerinə yetürəndən	II hissə: 63	ehtiyacını ödəyəndən
4270	hacətlər	II hissə: 76, 77	lazım olan şeylər
4271	hacı	I hissə: 11, 28	Məkkəni ziyarət etmiş adam, hacı
4272	Hafiz	II hissə: 136	Qoruyan, Allah-taala
4273	Hafiz	I hissə: 26	Hafiz Şirazi
4274	hafizələrinə	II hissə: III	yadda saxlama qabiliyyətinə, yaddaşına
4275	Hafizü	II hissə: 153	Qoruyan və, Allah-taala və
4276	hakəza	II hissə: VI	olduğu kimi, bunun kimi, beləcə
4277	hakim	I hissə: 36, 36; II hissə: 5, 5, 5, 5, 5, 127, 170	hakim
4278	hakimiñ	I hissə: 28, 36	hakimin
4279	hal	I hissə: 8	hal
4280	hal	II hissə: V, V, V	qrammatikada: indiki zaman

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4281	hal ilə	II hissə: 151	hal ilə
4282	hal (zəmani-hal)	II hissə: V	
4283	halay	II hissə: 44	dairə, dövrə
4284	halbuki	II hissə: 10	halbuki
4285	haldə	I hissə: 27, 35, 35, 38, 46, 48, 51, 62; II hissə: 8, 20, 70, 88, 91, 103, 110, 146	halda
4286	haldən (ədati-haldən)	II hissə: V	
4287	halə	II hissə: 77, 121	hala
4288	halətini	II hissə: 55	halını
4289	halı	I hissə: 27; II hissə: 93, 124, 128, 151	halı
4290	halım	II hissə: 5, 5	halım
4291	halımə	I hissə: 41; II hissə: 161	halıma
4292	halıq	II hissə: 5, 5	halın
4293	halıq surətini	II hissə: 131	söhbəti olduğu kimi
4294	halındə	I hissə: 48	halında
4295	halınə	II hissə: 47, 94, 119	halına
4296	halını	II hissə: 13, 151, 154	halını
4297	hali-təb'dən	II hissə: 126	təbii halından
4298	hallərdə	II hissə: VI	hallarda
4299	halnən (ədati-halnən)	II hissə: V	
4300	hamu	II hissə: 31, 117, 137	hamı
4301	hamudən	II hissə: 29, 31	hamıdan
4302	hamuləri	II hissə: 2, 44	hamıları
4303	hamumuzə	II hissə: 113	hamımıza
4304	hamunıq	II hissə: 153	hamının
4305	hamuñız	II hissə: 29, 157	hamınız
4306	hamuñızdən	II hissə: 29	hamınızdan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4307	hamusu	I hissə: 16, 17, 27, 52	hamısı
4308	hamusını	I hissə: 35; II hissə: 142	hamısını
4309	hana	II hissə: 8	palaz və ya xalça toxumaq üçün xüsusi dəzgah
4310	hananı	II hissə: 8	palaz və ya xalça toxumaq üçün xüsusi dəzgahı
4311	handə	I hissə: 55, 55	harada, hayanda
4312	hankisi	II hissə: 152	hansı birisi
4313	hansı	II hissə: VI	hansı
4314	hansı (ta hansı)	II hissə: 131	
4315	hansındə	II hissə: 93	hansında
4316	hansınə	II hissə: 29	hansına
4317	haradə	II hissə: 142, 145, 145, 146, 146, 146, 152, 152, 152, 160, 160	harada
4318	haradədür	II hissə: 161	haradadır
4319	haradən	II hissə: 74, 146, 157	haradan
4320	harayə	II hissə: 146	haraya
4321	hardə	II hissə: 54	harada
4322	hardən	II hissə: 92, 137, 143	haradan
4323	hasidiñ (ədüvvi-hasidiñ)	II hissə: 124	
4324	hasil edüb	II hissə: 120	əldə edib
4325	hasil eylədi	II hissə: 158	yerinə yetirdi
4326	hasil olmaz	II hissə: 138	baş tutmaz
4327	hasil olmədi	II hissə: 46	baş tutmadı
4328	hasildür	II hissə: 93	keçib; aidiyyatı var
4329	hasilə	I hissə: 40	məhsulu
4330	hasili (şuxlıq hasili)	II hissə: 21	
4331	hasilindən	II hissə: 165	əmələ gətirməkdən
4332	Haşım	II hissə: 122	Haşım
4333	Hatəm	II hissə: 123	Hatəm (<i>Hatəm b. Əbdullah b. Sə'd Tai - Cahiliyyə dövründə Ərəbistanın Tai qəbiləsindən olan əliaçıq və səxavətli bir şəxs</i>)

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4334	Hatəm Tai	II hissə: 123	Hatəm Tai (<i>Hatəm b. Əbdullah b. Sə'd Tai - Cahiliyyə dövründə Ərəbistanın Tai qəbiləsindən olan əliaçıq və səxavətli bir şəxs</i>)
4335	Hatəm Tain	II hissə: 123, 173	Hatəm Tainin (<i>Hatəm b. Əbdullah b. Sə'd Tainin - Cahiliyyə dövründə Ərəbistanın Tai qəbiləsindən olan əliaçıq və səxavətli bir şəxs</i>)
4336	havəqt	II hissə: 146, 146	havaxt
4337	hayi-həvvəz	I hissə: 16, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>h</i> səsini ifadə edən 31-ci hərfin adı
4338	hazır	II hissə: 9, 22, 68, 75, 109, 151	hazır
4339	hazırləşün	II hissə: 2	hazırlaşın
4340	hazırlıyub	I hissə: 35	hazırlayıb
4341	hazıruq	II hissə: 164	hazırırq
4342	heç	I hissə: 16, 17, 18, 23, 41, 57, 61; II hissə: V, VI, 25, 25, 27, 37, 42, 43, 46, 48, 56, 63, 83, 84, 87, 93, 94, 99, 134, 137, 138, 142, 154, 154, 155, 155, 161, 167	heç
4343	hecası	II hissə: V	hecası
4344	heqayələrdə	II hissə: II	heqayələrdə
4345	heqayələri	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	heqayələri
4346	heqayəsi	II hissə: 81, 123, 150, 172, 173, 174	heqayəsi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4347	hekayət	II hissə: 63, 92, 172, 173	hekayə
4348	hekayəti-pəhləvan	II hissə: 124, 174	pəhləvanın hekayəsi
4349	hekayətlər	I hissə: 33	kiçik hekayələr
4350	hesab	I hissə: 9, 47; II hissə: 2, 55, 92, 142	hesab
4351	hesabı	II hissə: 92, 95, 173	hesabı
4352	hesabın	II hissə: 92	hesabını
4353	hesabiyə	II hissə: 167	hesaba almaqla, qənaətlə
4354	hey	I hissə: 8, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>h</i> səsini ifadə edən 8-ci hərfin adı
4355	heybətli	II hissə: 43	qorxulu, dəhşətli
4356	heybətlüsi	II hissə: 43	qorxulusu, dəhşətlisi
4357	Heydər	I hissə: 18; II hissə: 21, 122	Heydər
4358	heyf	I hissə: 22, 39, 39, 55; II hissə: 20	heyf
4359	heyfsilənirlər	II hissə: 156	heyfsilənirlər
4360	heyfsilənüb	II hissə: 113	heyfsilənüb
4361	heyndə	II hissə: 47, 51	anda
4362	heyran	I hissə: 51, 61; II hissə: 84, 166	heyran
4363	heyrət	II hissə: 15	heyrət
4364	heyrətdə	II hissə: 151	heyrətdə
4365	heyrətlənir	II hissə: 77	heyrətlənir
4366	heyva	I hissə: 60; II hissə: 65, 169	heyva
4367	heyvan	I hissə: 37, 38; II hissə: 18, 26, 30, 33, 84, 125, 126, 155, 166, 167	heyvan
4368	heyvan (cümlə heyvan)	II hissə: 126	
4369	heyvanat	II hissə: 71, 71, 172	heyvanat

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4370	heyvanatə	II hissə: 107	heyvanata
4371	heyvanatı	II hissə: 126	heyvanatı
4372	heyvanatıñ	II hissə: 101, 173	heyvanatın
4373	heyvandən	II hissə: 167	heyvandan
4374	heyvandur	II hissə: 34, 35, 40, 40, 40, 40, 72, 160	heyvandır
4375	heyvanə	II hissə: 74, 85	heyvana
4376	heyvanı	II hissə: 43, 59, 158	heyvanı
4377	heyvanıdur	II hissə: 28, 28, 28, 28, 29, 32, 35, 35, 35, 40	heyvanıdır
4378	heyvanıñ	II hissə: 52, 83, 167	heyvanın
4379	heyvanıñki	II hissə: 106	heyvanınkı
4380	heyvanlar	II hissə: 34, 34, 40, 40, 40, 71, 158, 166, 171, 171	heyvanlar
4381	heyvanlardan	II hissə: 158	heyvanlardan
4382	heyvanları	II hissə: 105	heyvanları
4383	heyvanlarıñ	II hissə: 151, 174	heyvanların
4384	heyvanlərdən	II hissə: 30, 43	heyvanlardan
4385	heyvanlərə	II hissə: 32	heyvanlara
4386	heyvanləri	II hissə: 28, 28, 28, 171	heyvanları
4387	heyvanləriñ	II hissə: 29, 43, 166, 171	heyvanların
4388	həbbə	II hissə: 84	dən, dənə
4389	həcamət	II hissə: 54	keçmişdə qanalma əməliyyatı; həmin əməliyyatı icra etmək üçün alət/alətlər
4390	həccdə	II hissə: 100, 100	həcdə
4391	həccə	I hissə: 55; II hissə: 34	həccə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4392	həddən	II hissə: 60	həddən
4393	həddi-bülüğə	II hissə: 132	yetkinliyə, həddi-bülüğa
4394	həddində	II hissə: 49	həddində
4395	həddindən	II hissə: 107	həddindən
4396	həddinədək	II hissə: 166	həddinədək
4397	həddlərinə	II hissə: 114	hədlərinə
4398	həddsiz	II hissə: 32, 56, 135	saysız-hesabsız, çoxlu, hədsiz
4399	hədəliyür	II hissə: 153	hədələyir
4400	hədyan	I hissə: 48; II hissə: 26	ədəbsiz, nalayiq sözlər
4401	həftə	II hissə: 16, 17, 48, 69, 80, 80, 92, 95, 130, 172	həftə
4402	həftədür	II hissə: 92	həftədir
4403	həftələr ilə	I hissə: 63	həftələrlə
4404	həftəlik	II hissə: 16	həftəlik
4405	həgbəni	II hissə: 81	çiyindən aşırılan kiçik xurcunu, heybəni
4406	həqdən	I hissə: 50; II hissə: 99	haqqdan
4407	həqiqət	I hissə: 44; II hissə: 22	doğrudan, həqiqətən
4408	həqiqətdürmi	II hissə: 154	həqiqətdirmi
4409	həqiqi	II hissə: 69	həqiqi
4410	həqq	II hissə: 124, 167	haqq
4411	həqqdür	II hissə: 70	haqqdır
4412	həqqi	II hissə: 60	doğrunu, həqiqəti, haqqı
4413	həqqim	II hissə: 131	haqqım
4414	həqqimdə	II hissə: 62	haqqımda
4415	Həqq-təala	II hissə: 100	Allah-taala, Haqq-taala
4416	həkim	II hissə: 127, 139, 140, 140, 174	həkim
4417	həlak	I hissə: 64; II hissə: 27, 57, 59, 62, 74, 91, 126	həlak
4418	həlal	I hissə: 8	halal

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4419	hələ	I hissə: 35, 54, 59, 61, 61; II hissə: 19, 39, 42, 50, 66, 66, 109, 148, 155, 157	hələ
4420	həll	II hissə: 109	həll
4421	həllac	I hissə: 20, 20; II hissə: 127, 139	pambıqatan, yunatan usta həllac
4422	həlqə	I hissə: 53	halqa
4423	həlva	I hissə: 12; II hissə: 11, 18, 23, 40, 66	halva
4424	həlvası	I hissə: 12	halvası
4425	həlviyyat	II hissə: 94	şirin şeylər, şirni, şirniyyat
4426	həm	I hissə: 36, 37; II hissə: 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 40, 44, 55, 57, 69, 84, 84, 93, 104, 117, 128, 141, 156, 156	həm
4427	həman	I hissə: 16, 17, 50; II hissə: I, III, 21, 37, 75, 78, 81, 84, 87, 106, 106, 126, 126, 138, 142, 143, 146, 165	həmin, həmən
4428	həman	II hissə: 21	o saat, dərhal, həmən
4429	həman dəm	II hissə: 126	dərhal, həmən
4430	həman dəqiqə	II hissə: 44, 73, 164	o dəqiqə, dərhal, həmən
4431	həman saət	II hissə: 26, 50, 116	o saat, dərhal, həmən
4432	həmcinsi ilə	II hissə: 131	həmcinsi ilə
4433	həmcinsini	II hissə: 130	həmcinsini
4434	həmcinsiniñ	II hissə: 55	həmcinsinin

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4435	həmcinslik	II hissə: 131	həmcinslik
4436	həmcüfti ilə	II hissə: 50	dişi tərlandı ilə, həmcüti ilə
4437	həmd	II hissə: 3	şükür
4438	həmdü sənə	I hissə: 50; II hissə: 99	Allaha sənə və təşəkkür
4439	həmə	II hissə: 153	hamı
4440	həməvəqt	II hissə: 157	həmişə, eyni vaxtda
4441	Həmid	II hissə: 104, 105, 122	Həmid
4442	həmin	II hissə: IV, V	həmin
4443	həmişə	I hissə: 18, 50, 51, 53; II hissə: 2, 17, 25, 33, 37, 83, 85, 86, 105, 113	həmişə
4444	həmişəki	II hissə: 46	həmişəki
4445	həmişəlik	II hissə: 165	həmişəlik
4446	həmlə	II hissə: 91	hücum
4447	həmli	II hissə: 168	yüklü, yükü olan, yüklənmiş
4448	həmmal	II hissə: 127, 132	hambal
4449	həmmallıqdən	II hissə: 132	hamballıqdan
4450	həmmallıqnən	II hissə: 132	hamballıqla
4451	həmmam	I hissə: 20, 20, 26; II hissə: 23, 169	hamam
4452	həmmamçı	II hissə: 127	hamamçı
4453	həmsayəsindən	II hissə: 63	qonşusundan
4454	həmşəhri	II hissə: 121, 121, 121, 121	həmyerli, həmşəhərli
4455	həmşəhrisinə	II hissə: 120	həmyerlisinə, həmşəhərlisinə
4456	həmta	II hissə: 153	bənzər, tay
4457	həmudən	II hissə: 118	hamıdan
4458	həmvar	I hissə: 16; II hissə: 67, 109, 159	hamar
4459	həmvardur	II hissə: 106	hamardır
4460	həncaməsi	II hissə: 76	cəftəsi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4461	həncəreyi-qarğə	II hissə: 144	qarğanın qırtlağı
4462	hənd oldı	II hissə: 6	sayıldı, hesablandı, qiymətləndirildi
4463	hər	I hissə: 16, 17, 23, 28, 33, 34, 35, 35, 39, 43, 46, 48, 49, 49, 49, 51, 53, 54, 57, 60, 65; II hissə: I, III, 2, 2, 2, 3, 3, 4, 5, 9, 11, 15, 16, 24, 26, 27, 30, 30, 33, 33, 36, 37, 39, 39, 39, 39, 41, 41, 43, 48, 55, 63, 66, 66, 66, 67, 68, 71, 73, 75, 78, 78, 78, 79, 82, 84, 85, 92, 92, 93, 93, 94, 94, 94, 96, 96, 97, 98, 98, 105, 105, 105, 106, 108, 109, 114, 114, 114, 114, 115, 115, 117, 119, 120, 120, 121, 124, 125, 125, 126, 126, 130, 133, 135, 135, 136, 136, 138, 138, 138, 140, 141, 141, 143, 144, 145, 147, 151, 153, 153, 156, 158, 166, 167, 167, 167, 168	hər
4464	hər növ'	II hissə: 166	hər cür, hər növ
4465	hər vəqti	I hissə: 17	hər vaxt
4466	həramdur	II hissə: 11	haramdır
4467	hərarət	I hissə: 8	hərarət

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4468	hərcayisən	II hissə: 19	vecsizsən
4469	hərçənd	I hissə: 27; II hissə: I, II, III, 39, 51, 57, 67, 77, 90, 103, 105, 137, 141, 147, 148, 158, 158,	hərçənd
4470	hərdəm	II hissə: 82	hərdənbir, hərdən
4471	hərdəmbir	II hissə: 72	hərdən, hərdənbir
4472	hərəkeyi- müsəvvitəyə	II hissə: V	saitə (<i>sait-hərəkalərə</i>)
4473	hərəkət	II hissə: 96, 105	hərəkət
4474	hərəkəti	II hissə: 46, 151, 164, 174	hərəkəti
4475	hərəkətindən	II hissə: 167	hərəkətindən
4476	hərəkətləri	II hissə: 113	hərəkətləri
4477	hərəkətsiz	II hissə: 87	hərəkətsiz
4478	hərəsi	II hissə: 25, 65, 84,	hərəsi
4479	hərəyə	II hissə: 153	hərəyə
4480	hərf	I hissə: 21	hərf
4481	hərfi	II hissə: V	hərfi
4482	hərflərdən	II hissə: 3	hərflərdən
4483	hərgah	I hissə: 42, 62; II hissə: V, 4, 10, 42, 59, 86, 106, 109, 135, 149, 165	əgər
4484	hərif	I hissə: 21	tay
4485	hərif	II hissə: 54, 54	çoxbilmiş, bic adam; bir nəfər, adam
4486	hərisanə	I hissə: 37	tamahkarcasına, acgö- zlüklə
4487	hərlədikdə	II hissə: 134	hərlədikdə
4488	hərlənir	II hissə: 98	hərlənir
4489	hərliyüb	II hissə: 159	hərləyib
4490	həsəd aparməq	II hissə: 160	paxıllıq etmək

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4491	Həsən	I hissə: 9, 9, 9, 25, 25; II hissə: 10, 10, 48, 48, 72, 72, 122, 148, 149	Həsən
4492	Həsəndür	I hissə: 10	Həsəndir
4493	Həsən'əliğa xan Qəradağskinin	II hissə: III	Həsənəliğa xan Qəradağskinin (<i>Qəradağinin</i>)
4494	Həsəni	II hissə: 72, 152	Həsəni
4495	həsərət	II hissə: 62	həsərət
4496	həsərət ilə	II hissə: 35	həsərət ilə
4497	həsərəti	II hissə: 69	həsərəti
4498	həsərətin (fəraqü həsərətin)	II hissə: 124	
4499	həşrdə	II hissə: 124	qiyamət günündə
4500	həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz	II hissə: 92	bir min səkkiz yüz səksən üç il
4501	həтта	II hissə: IV, IV, 30, 32, 46, 53, 77, 79, 82, 83, 86, 90, 110, 135, 155, 158, 166	həтта
4502	həva	I hissə: 39, 50, 52, 59; II hissə: 96, 96, 97, 101, 102, 103, 107, 114, 150, 167	həva
4503	həvadə	I hissə: 44; II hissə: 50, 104, 104	həvada
4504	həvadən	II hissə: 4	həvadan
4505	həvalə	II hissə: 112	həvalə
4506	həvam	II hissə: 119	zərərvericilər, həşəratlar
4507	həvanı, həvani	I hissə: 56; II hissə: 84	həvanı
4508	həvası	II hissə: 155	həvası
4509	həvası (ab-həvası)	II hissə: 158	
4510	həvasın	II hissə: 114	həvasını
4511	həvasinə	II hissə: 147	həvasına

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4512	həvayə	II hissə: 31, 50, 75, 75, 78, 117	havaya
4513	həvə	I hissə: 32	xalça, palaz və s. toxuyaraq ilməkləri döyüb yerində bərkitmək üçün ucu kəsik dişli alət
4514	həvək	I hissə: 17	həvəngdəstə
4515	həvəs	I hissə: 16, 17	həvəs
4516	həvəsi	II hissə: 19, 151	həvəsi
4517	həvəsi ilə	II hissə: 146	həvəsi ilə
4518	həvəslü	I hissə: 17	həvəslü
4519	həvic	II hissə: 65	yerkökü, kök
4520	Həvvanı (Adəmə Həvvanı)	II hissə: 85	
4521	həya	II hissə: 159	həya
4522	həyası	II hissə: 167	həyası
4523	Həyy	II hissə: 153	Diri, Canlı, Ölməz (<i>Allah-taalanın adlarından biri</i>)
4524	həzar	I hissə: 57	min (<i>say</i>)
4525	həzm	II hissə: 113	həzm
4526	həzminə	II hissə: 74	həzminə
4527	Həzrət (Həzrəti-Əli, Həzrəti-Müstəfa)	II hissə: 93, 140	Həzrət
4528	Həzrəti	II hissə: 100, 140	Həzrətin
4529	həzrətləri	II hissə: 159	həzrətləri
4530	hicrətdən	II hissə: 92	Məhəmməd peyğəmbərin (s) Məkkədən Mədinəyə köçməsi tarixindən, 622-ci ildən
4531	hifz etməyin	II hissə: 73	qorumağının, saxlamağının
4532	hifz eylədi	I hissə: 39; II hissə: 15	qorudu, saxladı
4533	hifzü himayətdə	II hissə: 124	himayəsində
4534	hikmət	II hissə: 150	hikmət
4535	hil	I hissə: 16, 17, 32	zəncəfil ailəsindən tropik bitki və bu bitkinin ədviyyə kimi işlədilən toxumu, kardamon

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4536	himarın	II hissə: 117	uzunqulağını, eşşəyini
4537	himayətdə (hifzü himayətdə)	II hissə: 124	
4538	himmət	II hissə: 163	səy, cəhd; heç olmasa nə isə
4539	himmətdə	II hissə: 123	comərdlikdə
4540	hindistanlılər	II hissə: 167	hindistanlılar
4541	hindtavuqı	II hissə: 45	hindtoyuğu
4542	hirsələndiyi	II hissə: 43	hirsələndiyi
4543	hissə	I hissə: 23; II hissə: 110	hissə
4544	hissələri	II hissə: 80, 80, 98, 101, 105, 107, 160, 160, 172, 173, 173, 173	hissələri
4545	hissəsi	II hissə: 4	hissəsi
4546	hissəsinə	II hissə: 152	hissəsinə
4547	hissəyə	II hissə: 100	hissəyə
4548	hiyləgər	II hissə: 13	hiyləgər
4549	hiyləgərliyindən	II hissə: 13	hiyləgərliyindən
4550	hiyləgərliyini	II hissə: 76	hiyləgərliyini
4551	hiylən (sə'yü hiylən)	II hissə: 104	
4552	hiyləsinə	II hissə: 148	hiyləsinə
4553	hiylətdə	II hissə: 144	hiylədə
4554	hiylə ilə	II hissə: 62	hiylə ilə
4555	horra	II hissə: 4	sıyıq kütlə, lehmə
4556	hovuz	II hissə: 34	hovuz
4557	höccət	II hissə: 29, 149	höcət
4558	höccətləşdilər	II hissə: 29	höcətləşdilər
4559	höccətləşməgə	II hissə: 149	höcətləşməyə
4560	höccətləşüb	II hissə: 25, 113	höcətləşib
4561	hökm	II hissə: 131	hökm
4562	hökmdarı	II hissə: 164	hökmdarı
4563	hörmət	I hissə: 25, 57; II hissə: 113	hörmət
4564	hörməti	II hissə: 37, 145	hörməti
4565	hörmətlü	II hissə: 94	hörmətli
4566	hövkəliyüb	II hissə: 52	sıxıb, əzişdirib, ovub

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4567	hövsələsi	II hissə: 125	hövsələsi
4568	hurisən	II hissə: 144	gözəlsən
4569	huş	I hissə: 31	huş
4570	hücrədə	II hissə: 142	kiçik otaqda
4571	hücrəniş	II hissə: 142	kiçik otağın
4572	hücum	I hissə: 62; II hissə: 47, 91, 166	hücum
4573	hükəmalərdən	II hissə: 154	hikmətli adamlardan, filisoflardan, alimlərdən
4574	hündürdür	I hissə: 16; II hissə: 30	hündürdür
4575	hündürligi	II hissə: 166	hündürlüyü
4576	hünər	I hissə: 16, 17, 50; II hissə: 99	hünər
4577	hünəriş	II hissə: 59	hünərin
4578	hünərindən (fəzlü hünərindən)	II hissə: 93	
4579	hürdi	II hissə: 70	hürdü
4580	hürər	II hissə: 70	hürər
4581	hürirəm	I hissə: 42	hürürəm
4582	hürməgə	I hissə: 41	hürməyə
4583	hürmək	II hissə: 73	hürmək
4584	hürməz	II hissə: 60	hürməz
4585	hüruf	II hissə: V	samit
4586	hürufi-samitəyə	II hissə: V	samit səs bildirən hərflərə
4587	hürüflərdən	II hissə: VII	hərflərdən
4588	Hüseyn	II hissə: 122, 148, 149	Hüseyn
4589	Hüseyniş	II hissə: 152	Hüseynin
4590	hüsni-tə'sirini	II hissə: 154	xoş təsirini
4591	hüzurinə	II hissə: 142, 151	hüzuruna

- X -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4592	xaaşinə	II hissə: 111	xahişinə
4593	xah	II hissə: 164, 164	istər, istərsə
4594	xahiş	II hissə: IV, 96, 149, 167	xahiş
4595	xahişincə	II hissə: 165	istədiyi qədər
4596	xaqanım (xanü xaqanım)	II hissə: 124	
4597	xala	I hissə: 31	xala
4598	xaldardur	I hissə: 8	xallıdır
4599	xalə	I hissə: 18; II hissə: 116	xala
4600	xaləm	II hissə: 118	xalam
4601	xaləsi	II hissə: 121	xalası
4602	Xalıq, Xaliq	I hissə: 38; II hissə: 111, 168	Allah-taala, Xəlq edən, Yaradan, Xaliq
4603	Xalıq, Xaliq (bəhəqqi-Xalıq, bəhəqqi-Xaliq)	II hissə: 163	
4604	xalis	I hissə: 23; II hissə: 74	xalis
4605	xaltə	I hissə: 18	heyvanların (<i>əsasən itin</i>) boynuna keçirilən qayıq, xalta
4606	xam	I hissə: 10; II hissə: 129, 129	xam
4607	xamdur	I hissə: 10	xamdır
4608	xan	I hissə: 8	xan
4609	xançəsinin	II hissə: 131	süfrəsinin
4610	xanədə	II hissə: 163	evdə
4611	xanü xaqanım	II hissə: 124	xan və padşahım
4612	xar	II hissə: 58	böcək (<i>toplu mənada</i>)
4613	xaric	I hissə: 36	kənar
4614	xaric olmıyur	II hissə: II	kənardadır
4615	xaricdür	II hissə: 97	xaricdir
4616	xas	I hissə: 23, 31	xüsusi, əlahiddə, məxsus, xas

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4617	xas	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin dördüncü, hal-hazırda ikinci günü, tək günü, şənbə, xas günü, çərşənbə axşamı
4618	xasiyyətini	I hissə: 59; II hissə: 27, 70, 154	xasiyyətini
4619	xatircəm'	II hissə: 90, 130	xatircəm
4620	xatiriği	I hissə: 57	xətrini, xatirini
4621	xatiri	II hissə: 123	xatiri
4622	xatunıq	II hissə: 41	qadının, xanımın
4623	xayiniq	II hissə: 136	xainin
4624	xey	I hissə: 8, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında x səsini ifadə edən 9-cu hərfin adı
4625	xeyir	II hissə: 135, 155	xeyir
4626	xeyir-dua	II hissə: 94	xeyir-dua
4627	xeyli	II hissə: 43, 138, 159	xeyli
4628	xeyr	I hissə: 40; II hissə: 29, 121, 154	xeyr
4629	xeyri	I hissə: 25; II hissə: 4, 74, 160	xeyri
4630	xeyri-dualər	II hissə: 124	xeyir-dualar
4631	xeyrimi	II hissə: 128	xeyrimi
4632	xeyrinə	II hissə: 32	xeyrinə
4633	xeyrlü	I hissə: 18	xeyirli
4634	xəbər	I hissə: 8, 40; II hissə: 10, 14, 14, 26, 26, 30, 48, 63, 72, 83, 90, 117, 120, 138, 154, 163	xəbər
4635	xəbərçilik	II hissə: 160	xəbərçilik

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4636	xəbərdar	I hissə: 21; II hissə: 13, 20, 55, 56, 120, 124, 149	xəbərdar
4637	xəbəri	I hissə: 50, 51, 62; II hissə: 15, 71, 87, 99, 126	xəbəri
4638	xəcalətdən	II hissə: 125	xəcalətdən
4639	xəcalətindən	II hissə: 57	xəcalətindən
4640	xəcalətini	II hissə: 33	xəcalətini
4641	xəfif	II hissə: V, VI	incə səslənməsi olan
4642	xəfifəm	I hissə: 54	kasadam
4643	xəlayiq	II hissə: 93, 94, 100	xalq, camaat
4644	xəlq	I hissə: 34, 36, 63; II hissə: 63, 63, 80, 94, 95, 107, 158	camaat, xalq
4645	xəlqə	II hissə: 79, 85	camaata, xalqa
4646	xəlqi	I hissə: 34, 56; II hissə: 155	camaatı, xalqı
4647	xəlqdən	II hissə: 62, 136	camaatdan, xalqdan
4648	xəlqiñ	I hissə: 56; II hissə: 15, 110, 140, 161	camaatın, xalqın
4649	xəlqləri	II hissə: 44	camaatı, xalqı
4650	Xəllaqə	II hissə: 163	Allah-taalaya
4651	xəlvar	II hissə: 95	409,50 kq (25 pud) ölçüsündə çəki vahidi, xalvar
4652	xəlvət	II hissə: 44	xəlvət
4653	xəlvətə	II hissə: 103	xəlvətə
4654	xəmir	II hissə: 10, 13, 82	xəmir
4655	xəmirdən	II hissə: 13	xəmirdən
4656	xəmiri	I hissə: 12; II hissə: 13, 152	xəmiri
4657	xəncər	II hissə: 48	xəncər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4658	xəngəl	II hissə: 11, 14, 18	xingal
4659	xərab	II hissə: 3, 106, 124, 155	xarab
4660	xərabdur	I hissə: 8	xarabdır
4661	xərc	I hissə: 8	xərc
4662	xərcini	II hissə: 22, 100	xərcini
4663	xərçəng	II hissə: 31, 31, 31, 43, 44, 44, 44, 62, 171, 171	xərçəng
4664	xərçəngiñ	II hissə: 43, 61	xərçəngin
4665	xərxi ilə	II hissə: 5	itiağız kəlbətinlə
4666	xəsisdür	II hissə: 36	xəsisdir
4667	xəsislik	II hissə: 160	xəsislik
4668	xəstə	II hissə: 69	xəstə
4669	xəstəniñ	II hissə: 71	xəstənin
4670	xəstəsi	II hissə: 160	xəstəsi
4671	xəşxaş	I hissə: 9	tərkibində süd şirəsi olan iri çiçəkli və xırda toxumlu bitki, xaşxaş
4672	xəşxaş ilə	II hissə: 69	tərkibində süd şirəsi olan iri çiçəkli və xırda toxumlu bitki ilə, xaşxaş ilə
4673	xəşil	II hissə: 11, 12	xəşil
4674	xəta	I hissə: 38; II hissə: 138, 150	xəta
4675	xətalərinin	II hissə: 57	xətalarının
4676	xətasız	II hissə: 46	xətasız
4677	xətt	II hissə: 169	xətt
4678	xətti	I hissə: 26	xətti
4679	xəyal	II hissə: 8, 35, 55, 61, 82, 82, 104	xəyal
4680	xəyalə	II hissə: 103	xəyala
4681	xəyalıñə	II hissə: 147	xəyalına
4682	xəyal-pılav	I hissə: 47; II hissə: 26	xəyallarında aş

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4683	xəyanət	II hissə: 143	xəyanət
4684	xəz	II hissə: 18	xəz
4685	xəzan	I hissə: 50, 60; II hissə: 114, 146	payızda yarpaqların tökülməsi, yarpaq tökülmə mövsümü, payız
4686	xəzanı	II hissə: 114	payızda yarpaqların tökülməsi, yarpaq tökülmə mövsümü, payızı
4687	xəzanıq	II hissə: 86, 114	payızda yarpaqların tökülməsi, yarpaq tökülmə mövsümü, payızın
4688	xəzəl etdi	II hissə: 146	saraltdı
4689	xəzinə	II hissə: 130	xəzinə
4690	xırman	I hissə: 56	xırman
4691	xırmən	II hissə: 14	xırman
4692	xırmənçilərdən	II hissə: 14	xırmançılardan
4693	xırmənçiləriq	II hissə: 14	xırmançıların
4694	xırməndə	II hissə: 13, 95	xırmanda
4695	xırmənlər	II hissə: 103	xırmanlar
4696	xırtdəginədək	II hissə: 13	xırtdəyinədək
4697	xış	I hissə: 20, 20, 32, 65; II hissə: 22, 129	yer şumlamaq üçün alət, xış
4698	xış ilə	II hissə: 13	yer şumlamaq üçün alət ilə, xışla
4699	xışə	I hissə: 20	yer şumlamaq üçün alətə, xışa
4700	xidmət	II hissə: III, 113	xidmət
4701	xilafdur	II hissə: 26	ziddir
4702	xilas	I hissə: 38; II hissə: 21, 42, 52, 83, 120, 132, 152, 153	xilas
4703	xilasım (baisi-xilasım)	II hissə: 150	
4704	xirələnüb	II hissə: 156	bulanıb
4705	xiyabanlər	II hissə: 67	xiyabanlar
4706	xiyar	I hissə: 56	xiyar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4707	xizəgə	II hissə: 158	təkər əvəzinə altı sürüşkən qoşa ağac və ya dəmir üzərində qurulmuş qış arabasına
4708	xof	II hissə: 7	qorxu
4709	xofım	II hissə: 61	qorxum, xofum
4710	xor (xor-xor)	I hissə: 19	
4711	xoragı	II hissə: 12, 43	xörəyi
4712	xoragıñ	II hissə: 129	xörəyin
4713	xorak	I hissə: 51; II hissə: 11, 12, 12, 68, 74, 75, 118, 140, 170, 170	xörək
4714	xorakdur	I hissə: 15; II hissə: 23, 23, 29, 35	xörəkdir
4715	xortum	II hissə: 166, 166	xortum
4716	xortumdən	II hissə: 166	xortumdan
4717	xortumu ilə	II hissə: 166, 166	xortumu ilə
4718	xortumıñ	II hissə: 166	xortumun
4719	xorus	I hissə: 36, 36, 65; II hissə: 2, 2, 2, 40, 45, 45, 45, 51, 57, 57, 88, 151, 171, 172	xoruz
4720	xorusbeçə	II hissə: 37, 37, 171	cavan xoruz, çolpa
4721	xorusı	II hissə: 46, 46, 88	xoruzu
4722	xoruslar	II hissə: 49, 54, 54	xoruzlar
4723	xoruslarə	II hissə: 48	xoruzlara
4724	xor-xor	I hissə: 19	xorultulu, xor-xor
4725	xoş	I hissə: 12, 34, 46, 50, 50, 64; II hissə: 26, 38, 42, 99, 99, 150	xoş

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4726	xoşbəxtəm	II hissə: 140	xoşbəxtəm
4727	xoşbəxtliq	I hissə: 51	xoşbəxtlik
4728	xoşdur	I hissə: 16, 26	gözəldir, xoşdur
4729	xoşhal	I hissə: 26	xoşhal
4730	xoşinə	II hissə: 48, 167	xoşuna
4731	xoşsövt	II hissə: 67	gözəl səsli, xoş səsli
4732	xoştablıqı	II hissə: 39	xoş rəftarı
4733	xozya	II hissə: 72	mənliksiz, şəxsiyyətsiz adam
4734	xörəgin	I hissə: 37	xörəyini
4735	xörək	II hissə: 11, 118, 140	xörək
4736	Xuda	I hissə: 8	Allah-taala
4737	xudahafiz	II hissə: 67	xudahafiz
4738	Xudavəndi-aləm	II hissə: 166	Allah-taala
4739	xurdacə	II hissə: 107	xırdaca
4740	xurdalansun	II hissə: 129	xırdalansın
4741	xurdə	I hissə: 47; II hissə: 26, 50, 109, 159	kiçik, balaca
4742	xurdəcə	I hissə: 54, 64	xırda, xırdaca
4743	xurdəsi	II hissə: 36	xırdası
4744	xurdəsinə	II hissə: 98	xırdasına
4745	xülasə	II hissə: 81, 90, 113, 136	xülasə
4746	xülasəyi-kəlam	II hissə: 156	sözün qızası
4747	xüraman	II hissə: 130	naz-qəmzə ilə
4748	xürrəm (şadü xürrəm)	II hissə: 19, 63, 82, 94	
4749	xüsusdə	II hissə: 164	barədə
4750	xüsusində	II hissə: 165	barəsində
4751	xütbə	II hissə: 100	xətibin nəsihətamiz sözləri, xütbə

- İ -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4752	ianət	II hissə: 160	ianə
4753	ibadət	I hissə: 25; II hissə: 90, 160	ibadət
4754	İbadullah	II hissə: 122	İbadulla
4755	ibarələr	II hissə: IV, IV	söz birləşmələri
4756	ibarət	I hissə: 60	ibarət
4757	İbrahim	II hissə: 122	İbrahim
4758	ibtida	II hissə: III, 50	başlıca
4759	ibtida olunsun	II hissə: I	başlansın, başlanılsın
4760	ibtidadə	II hissə: 165	başlangıçda, qədimdə
4761	ibtidası	II hissə: 89, 173	başlaması
4762	icad	II hissə: 129, 159	icad
4763	icazə	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	icazə
4764	ictinab	II hissə: 93	çəkinmə
4765	icz ilə	II hissə: 156, 157	acizanə, acizlik ilə
4766	iç (ye-iç)	I hissə: 36; II hissə: 99	
4767	içdi	I hissə: 12; II hissə: 108	içdi
4768	içdilər	II hissə: 111	içdilər
4769	içəndə	II hissə: 28	içəndə
4770	içər	I hissə: 55; II hissə: 49, 50, 71, 80	içər
4771	içəri	II hissə: 21	içəri
4772	içərkən	II hissə: 156	içərkən
4773	içərlər	II hissə: 34	içərlər
4774	içi	II hissə: 23, 32, 87, 110	içi
4775	içimizdə	II hissə: 58	içimizdə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4776	içində	I hissə: 49, 54, 64; II hissə: 10, 11, 11, 20, 28, 51, 61, 77, 142, 150, 150, 159, 164, 165, 165, 165	içində
4777	içindəki	II hissə: 22, 107	içindəki
4778	içindən	II hissə: 109	içindən
4779	içinə	II hissə: 14, 25, 142	içinə
4780	içini	II hissə: 109, 165	içini
4781	içir	II hissə: 12, 80, 106	içir
4782	içirəm	I hissə: 58	içirəm
4783	içirlər	II hissə: 30, 145	içirlər
4784	içki	II hissə: 11, 12, 12, 170, 170	içki
4785	içkidür	II hissə: 23, 23, 35	içkidir
4786	içkisiz	II hissə: 12	içkisiz
4787	içlərindən	II hissə: 16	onlardan
4788	içməgün (yemək-içməgün)	I hissə: 43	
4789	içməlü	II hissə: 16	içməli
4790	içməz	I hissə: 55; II hissə: 64	içməz
4791	içməzəm	II hissə: 156	içməzəm
4792	içrə	II hissə: 60	içərisində
4793	içüb (yeyüb-içüb)	II hissə: 94	
4794	içülə	II hissə: 69	içilə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4795	içün	I hissə: ti- tul (başlıq) səhifəsi, 28, 33, 33, 40, 42, 43, 55, 56, 56, 57, 60, 65, 65; II hissə: titul (başlıq) sə- hifəsi, I, II, II, V, V, V, V, VII, 9, 11, 24, 24, 38, 50, 55, 80, 82, 84, 96, 99, 100, 114, 114, 123, 126, 143, 146, 147, 150, 150, 154, 163, 165, 165, 167	üçün
4796	içündür	II hissə: V	üçündür
4797	içündür (şüru' edənlər içündür)	II hissə: IV	
4798	içün (kim için)	II hissə: 146	
4799	içün (nə için)	I hissə: 58; II hissə: 10, 42, 113, 147, 152	
4800	içürdi	I hissə: 58	içirdi
4801	içürəm	II hissə: 157	içirəm
4802	içürsün	I hissə: 48	içirtsin
4803	içürtsün	II hissə: 27	içirtsin
4804	idi	I hissə: 35, 39, 45, 46, 49, 49, 49, 50, 51, 61, 61, 64; II hissə: 8, 22, 24, 24, 31, 36, 46, 47, 50, 51, 66, 68, 81, 82, 83, 84, 84, 93, 93, 100, 100, 101, 102, 111, 121, 123, 126, 130, 144, 144, 146, 149, 149, 150, 152	idi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4805	idik	I hissə: 56, 56	
4806	idilər	II hissə: 164	idilər
4807	idim	I hissə: 51, 54; II hissə: 125, 148	idim
4808	idiq	II hissə: 135	idin
4809	ifrat	I hissə: 61; II hissə: IV, 10, 32, 43, 46, 49, 55, 67, 74, 83, 86, 117, 128, 135, 164	həddindən artıq
4810	iftarı	II hissə: 112	oruc açarkən yeyilən yeməyi
4811	igdə	II hissə: 169	iydə
4812	igidlərin	II hissə: 27	igidlərin
4813	igirmi	II hissə: 48, 48, 92, 98	iyirmi
4814	igitdən	II hissə: 27	igiddən
4815	igitlər	I hissə: 57	igidlər
4816	ignə	I hissə: 17; II hissə: 22, 23, 169	tikiş tikmək üçün bir ucu sivri, digər ucu isə sap keçirilmək üçün dəşikli metal milcik, iynə
4817	ignə ilə	II hissə: 133	tikiş tikmək üçün bir ucu sivri, digər ucu isə sap keçirilmək üçün dəşikli metal milcik ilə, iynəylə
4818	ignəsini	I hissə: 18	tikiş tikmək üçün bir ucu sivri, digər ucu isə sap keçirilmək üçün dəşikli metal milciyini, iynəsini
4819	ixbar	II hissə: 151	məlumatlandırma
4820	ixlası	II hissə: 83	səmimiyyəti, sədaqəti
4821	ixtilatını	II hissə: 70	danışığını, söhbətini
4822	ixtira'	II hissə: 159, 165	ixtira
4823	ixtiyarı	II hissə: 165	ixtiyarı
4824	ixtiyarınə	II hissə: 105, 158	ixtiyarına
4825	ikən (cəm'var ikən)	II hissə: 136	
4826	ikən (fəqir ikən)	II hissə: 5	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4827	ikən (istər ikən)	II hissə: 14, 117	
4828	ikən (möhtac ikən)	II hissə: 128	
4829	ikən (təam ikən)	II hissə: 15	
4830	ikən (tox ikən)	II hissə: 17	
4831	iki	I hissə: 15, 15, 15, 18, 20, 28, 36, 41, 47, 47, 55, 65, 65; II hissə: III, 11, 14, 23, 23, 25, 28, 33, 33, 36, 36, 37, 37, 39, 51, 53, 56, 69, 69, 71, 73, 99, 107, 110, 111, 115, 115, 115, 118, 118, 121, 128, 129, 129, 131, 133, 133, 142, 143, 145, 145, 148, 159, 161, 161, 162, 163, 166, 167, 170, 171, 171, 171, 172, 174	iki
4832	iki (on iki)	II hissə: 92	
4833	iki (otuz iki)	II hissə: 98, 115	
4834	iki yüz	II hissə: 79, 167	iki yüz
4835	iki yüz əlli	II hissə: 142	iki yüz əlli
4836	iki yüzə	II hissə: 49	iki yüzə
4837	ikicə	I hissə: 19	ikicə
4838	ikiqat	II hissə: 54, 124	ikiqat
4839	ikimci	I hissə: 62; II hissə: titul (başlıq) səhifəsi, I, II, II, II, II, III, III, 5, 76, 82	ikinci

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4840	ikimiz	I hissə: 57; II hissə: 24	ikimiz
4841	ikinci	I hissə: 65; II hissə: 100	ikinci
4842	ikindi	II hissə: 80	günün günorta ilə axşam arasındakı, günbatana yaxın hissəsi
4843	ikinizdən	II hissə: 29	ikinizdən
4844	ikisi	I hissə: 23; II hissə: 50, 75, 77	ikisi
4845	ikisini	II hissə: 120	ikisini
4846	iki-üç	II hissə: II, 36	iki-üç
4847	iqdam eylədilər	II hissə: 31	girişdilər, başladılar
4848	iqdam eylədiñ	II hissə: 162	girişdin, başladın
4849	iqrarındən	II hissə: 133	sözündən, əhdindən
4850	iqtizayi-təb'im	II hissə: 129	xislətim
4851	il	I hissə: 11, 56; II hissə: I, I, II, 9, 17, 24, 75, 75, 79, 79, 91, 92, 92, 92, 92, 92, 95, 106, 140, 157	il
4852	il (həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz)	II hissə: 92	
4853	il (qəməri il)	II hissə: 92	
4854	il müdam	II hissə: 86	il boyu
4855	ilah (lütfi-ilah)	II hissə: 124	
4856	ilaha (Bar-ilaha)	II hissə: 54	
4857	ilahi (sirri-ilahi)	II hissə: 149, 174	
4858	ilan	I hissə: 11, 11, 39, 39, 39, 57, 57, 65, 66; II hissə: 14, 14, 15, 58, 61, 61, 151, 170	ilan
4859	ilan (kor ilan)	II hissə: 58	
4860	ilan (qızıl ilan)	II hissə: 58	
4861	ilan (şahmar ilan)	II hissə: 58	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4862	ilanə	I hissə: 28; II hissə: 62	ilana
4863	ilanı	II hissə: 62	ilanı
4864	ilanıñ	I hissə: 22; II hissə: 15, 61, 62, 64	ilanın
4865	ilanlar	II hissə: 58, 58, 71, 172	ilanlar
4866	ildə	II hissə: I, I, II, 33, 49	ildə
4867	ildən	II hissə: 86	ildən
4868	ıldırım	I hissə: 52	ıldırım
4869	ıldırım	II hissə: 38, 91, 96, 104, 169	ıldırım
4870	ilduz	II hissə: 169	ulduz
4871	ilə	II hissə: 86	ilə (<i>zaman</i>)
4872	ilə (ağac ilə)	I hissə: 58	
4873	ilə (ağacı ilə)	II hissə: 77	
4874	ilə (aram ilə)	II hissə: 87	
4875	ilə (ardusı ilə)	II hissə: 164	
4876	ilə (arpa ilə)	II hissə: 30	
4877	ilə (atam ilə)	II hissə: 94	
4878	ilə (at ilə)	II hissə: 110	
4879	ilə (ayı ilə)	II hissə: 33	
4880	ilə (baltə ilə)	II hissə: 52, 133, 149	
4881	ilə (bizlər ilə)	I hissə: 45; II hissə: 38	
4882	ilə (böyükləri ilə)	II hissə: 123	
4883	ilə (bu siyaq ilə)	I hissə: 42	
4884	ilə (buşqı ilə)	II hissə: 149	
4885	ilə (buşqu ilə)	II hissə: 133	
4886	ilə (camış ilə)	II hissə: 44	
4887	ilə (canü baş ilə)	I hissə: 58	
4888	ilə (cəvan ilə)	II hissə: 120	
4889	ilə (cidd-cəhd ilə)	II hissə: 31, 166	
4890	ilə (cüft ilə)	II hissə: 129	
4891	ilə (cür'ət ilə)	II hissə: 87, 131	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4892	ilə (çəküc ilə)	II hissə: 10	
4893	ilə (çətinlik ilə)	II hissə: 79	
4894	ilə (çin ilə)	II hissə: 133	
4895	ilə (çörək ilə)	II hissə: 48	
4896	ilə (daş ilə)	I hissə: 58; II hissə: 121	
4897	ilə (demək ilə)	II hissə: 115	
4898	ilə (dəhrə ilə)	II hissə: 133	
4899	ilə (diqqət ilə)	II hissə: 46, 77, 135, 147	
4900	ilə (dili ilə)	II hissə: I	
4901	ilə (dimdigi ilə)	II hissə: 27, 80	
4902	ilə (dişi ilə)	I hissə: 38; II hissə: 17	
4903	ilə (dost ilə)	I hissə: 36; II hissə: 99	
4904	ilə (durna ilə)	II hissə: 67	
4905	ilə (ədəb-ərkan ilə)	II hissə: 93	
4906	ilə (əl ilə)	II hissə: 133	
4907	ilə (ələfi ilə)	II hissə: 55	
4908	ilə (ələk ilə)	II hissə: 133	
4909	ilə (əli ilə)	II hissə: 166	
4910	ilə (əski ilə)	II hissə: 82	
4911	ilə (əslan ilə)	I hissə: 41; II hissə: 26	
4912	ilə (fə'ləsi ilə)	II hissə: 52	
4913	ilə (fil ilə)	II hissə: 167	
4914	ilə (göz ilə)	II hissə: 133	
4915	ilə (güllə ilə)	I hissə: 48	
4916	ilə (gün ilə)	I hissə: 18	
4917	ilə (ğeyz ilə)	I hissə: 46	
4918	ilə (hal ilə)	II hissə: 151	
4919	ilə (həftələr ilə)	I hissə: 63	
4920	ilə (həmcinsi ilə)	II hissə: 131	
4921	ilə (həmcüfti ilə)	II hissə: 50	
4922	ilə (həsret ilə)	II hissə: 35	
4923	ilə (həvəsi ilə)	II hissə: 146	
4924	ilə (hiylə ilə)	II hissə: 62	
4925	ilə (xəşxaş ilə)	II hissə: 69	
4926	ilə (xərxi ilə)	II hissə: 5	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4927	ilə (xış ilə)	II hissə: 13	
4928	ilə (xortumu ilə)	II hissə: 166, 166	
4929	ilə (ignə ilə)	II hissə: 133	
4930	ilə (ismi ilə)	II hissə: 78	
4931	ilə (işarə ilə)	I hissə: 46	
4932	ilə (iştəha ilə)	I hissə: 25	
4933	ilə (kəlimələr ilə)	II hissə: IV	
4934	ilə (kərənti ilə)	II hissə: 133	
4935	ilə (kərki ilə)	II hissə: 133	
4936	ilə (kim ilə)	II hissə: 146	
4937	ilə (qaidə ilə)	I hissə: 65	
4938	ilə (qəhqəhə ilə)	II hissə: 137	
4939	ilə (qələm ilə)	II hissə: 2	
4940	ilə (qəmçi ilə)	II hissə: 133	
4941	ilə (qərar ilə)	II hissə: 55, 113	
4942	ilə (qırmaq ilə)	II hissə: 138	
4943	ilə (qocə ilə)	II hissə: 120	
4944	ilə (qərinələr ilə)	II hissə: 86	
4945	ilə (qəsd ilə)	II hissə: 70, 136	
4946	ilə (qəsdilə)	I hissə: 49; II hissə: 147	
4947	ilə (qırıqı ilə)	II hissə: 8	
4948	ilə (qulaq ilə)	II hissə: 133	
4949	ilə (qurt ilə)	II hissə: 35	
4950	ilə (quyruqı ilə)	II hissə: 80	
4951	ilə (mala ilə)	II hissə: 133	
4952	ilə (maşa ilə)	II hissə: 133	
4953	ilə (meşə ilə)	I hissə: 47	
4954	ilə (meyvələr ilə)	II hissə: 13	
4955	ilə (məşəqqət ilə)	II hissə: 132	
4956	ilə (müradı ilə)	II hissə: 50	
4957	ilə (nə ilə)	II hissə: 127, 127, 128, 133, 133, 134, 145, 146, 146, 152, 174	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4958	ilə (nəql etdiyimiz qərar ilə)	II hissə: 107	
4959	ilə (növbət ilə)	II hissə: 126	
4960	ilə (oğlu ilə)	I hissə: 42; II hissə: 41	
4961	ilə (onlər ilə)	I hissə: 54	
4962	ilə (özi ilə)	II hissə: 50	
4963	ilə (övrəti ilə)	II hissə: 142, 143	
4964	ilə (peşə ilə)	II hissə: 138	
4965	ilə (pəncəsi ilə)	I hissə: 38	
4966	ilə (sağlıq ilə)	II hissə: 22	
4967	ilə (sapı ilə)	II hissə: 25	
4968	ilə (satmaq ilə)	II hissə: 138	
4969	ilə (siz ilə)	I hissə: 45; II hissə: 38	
4970	ilə (səbəbi ilə)	II hissə: 146	
4971	ilə (səlamətlik ilə)	II hissə: 87	
4972	ilə (sən ilə)	I hissə: 46; II hissə: 39	
4973	ilə (səna ilə)	II hissə: 132	
4974	ilə (sə'y ilə)	II hissə: 39	
4975	ilə (söz ilə)	I hissə: 59	
4976	ilə (sözi ilə)	II hissə: 41	
4977	ilə (suxar ilə)	I hissə: 45	
4978	ilə (süri ilə)	II hissə: 167	
4979	ilə (şadlıq ilə)	I hissə: 39; II hissə: 21, 97	
4980	ilə (şahzadə ilə)	I hissə: 20	
4981	ilə (tayı ilə)	II hissə: 7	
4982	ilə (təbaşir ilə)	II hissə: 2	
4983	ilə (tədbir ilə)	II hissə: 62	
4984	ilə (təməşası ilə)	I hissə: 51	
4985	ilə (tərcih ilə)	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	
4986	ilə (təriq ilə)	II hissə: 155	
4987	ilə (tə'zim ilə)	II hissə: 84	
4988	ilə (tifl ilə)	II hissə: 4, 170	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
4989	ilə (tikan ilə)	II hissə: 13	
4990	ilə (torba ilə)	II hissə: 34	
4991	ilə (tülki ilə)	II hissə: 12	
4992	ilə (uzunqulağ ilə)	I hissə: 44	
4993	ilə (üsret ilə)	II hissə: 132	
4994	ilə (üsti ilə)	II hissə: 24, 24	
4995	ilə (üti ilə)	II hissə: 21	
4996	ilə (vasitəsi ilə)	II hissə: 77, 107	
4997	ilə (vəl ilə)	II hissə: 133	
4998	ilə (yaba ilə)	II hissə: 133	
4999	ilə (yənan ilə)	II hissə: 162	
5000	ilə (yırtıcı ilə)	II hissə: 31	
5001	ilə (yol ilə)	I hissə: 23	
5002	ilə (yoldaş ilə)	I hissə: 21, 47; II hissə: 76	
5003	ilə (yolumuz ilə)	II hissə: 70, 162	
5004	ilə (zəhməti ilə)	II hissə: 118	
5005	ilə (zibil ilə)	II hissə: 155	
5006	ilədür (artməqi ilədür)	II hissə: VI	
5007	ili	II hissə: 92	ili
5008	ilin	I hissə: 55, 55, 63; II hissə: 30, 81, 82, 87, 87, 92, 172, 173	ilin
5009	ilində	II hissə: II	ilində
5010	ilindən	II hissə: 92	ilindən
5011	illa	II hissə: 97, 149	əgər
5012	iltibası	II hissə: V	dolaşıcılığı, aydın olma- mağı
5013	iltifat	II hissə: 93	etina, hörmət
5014	iltimasım	I hissə: 41	xahişimi, ricamı, iltima- sım
5015	iltimasımı	I hissə: 36	xahişimi, ricamı, iltima- sım
5016	iltimasını	II hissə: 126	xahişini, ricasını, iltima- sını
5017	İmamımdur	II hissə: 124	İmamımdır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5018	imamımız	II hissə: 93	imamımız
5019	imanı	II hissə: 167	imanı
5020	imarətdür	II hissə: 23, 28, 29	imarətdir
5021	imarətiñ	II hissə: 101, 173	imarətin
5022	imarətiñiñ	II hissə: 131	imarətinin
5023	imarətlər	II hissə: 22, 23, 170	imarətlər
5024	imarətləri	II hissə: 161	imarətləri
5025	imdi	I hissə: 46; II hissə: 93, 148	indi
5026	imiş (eylər imiş)	II hissə: 117	
5027	imiş (əhməq imiş)	II hissə: 63	
5028	imiş (getmək imiş)	II hissə: 117	
5029	imiş (gələ imiş)	II hissə: 101	
5030	imiş (mis imiş)	II hissə: 80	
5031	imiş (var imiş)	II hissə: 24, 24	
5032	imiş (yox imiş)	II hissə: 24	
5033	imkani	II hissə: 84	imkanı
5034	imla	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	imla
5035	imladən (inşa-imladən)	II hissə: III	
5036	imla-inşa	II hissə: V, V	imla-inşa
5037	imla-inşası	II hissə: VI	imla-inşası
5038	imperyäl	II hissə: 95	11,61 q çəkisi olan 1755–1897-ci illərdə 10 rubl dəyərində, 1897–1917-ci illərdə 15 rubl dəyərində rus qızıl pulu, imperial
5039	imtəhan	II hissə: 77	imtahan
5040	inan	II hissə: 42	inan
5041	inandı	II hissə: 41, 148	inandı
5042	inanə	I hissə: 23; II hissə: 112	inana
5043	inanırəm	I hissə: 46; II hissə: 38	inanıram

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5044	inanməq	II hissə: 136	inanmaq
5045	inanməzsən	II hissə: 163	inanmazsan
5046	inanmırsən	I hissə: 23	inanmırsan
5047	inansə	II hissə: 136	inansa
5048	inanub	I hissə: 62	inanıb
5049	incə	II hissə: 13	incə
5050	incəldik	II hissə: 31	arıqladıq, incələşdik
5051	incinüb	I hissə: 36	inciyib
5052	incitməzdi	II hissə: 37	incitməzdi
5053	incitmiyün	II hissə: 55	incitməyin
5054	incitmiyür	II hissə: 117	incitmir
5055	indi	I hissə: 11, 11, 51, 51; II hissə: 4, 10, 14, 31, 35, 67, 79, 88, 92, 92, 97, 98, 107, 115	indi
5056	inəgiñ	I hissə: 16; II hissə: 36	inəyin
5057	inək	II hissə: 28, 28, 29, 29, 151, 154	inək
5058	inəklü	II hissə: 121, 121	inəkli
5059	innab	II hissə: 69	innab
5060	innabıñ	I hissə: 25	innabın
5061	innən-növm əxül-mövt	II hissə: 136	yuxu ölümlə qardaşdır
5062	insaf	I hissə: 59; II hissə: 157	insaf
5063	insaflı	II hissə: 123	insaflı
5064	insan	I hissə: 41, 65; II hissə; 24, 30, 32, 32, 43, 74, 75, 76, 105, 126, 134, 136, 158, 158, 159, 159, 159, 164, 164, 165, 165, 165, 166, 166, 172, 175	insan
5065	insandən	II hissə: 166	insandan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5066	insandur	I hissə: 41; II hissə: 72	insandır
5067	insanə	I hissə: 57; II hissə: 12, 74, 85, 129, 133, 154, 160	insana
5068	insanı	II hissə: 36, 165	insanı
5069	insanın	II hissə: 41, 76, 113, 139, 155, 158, 158, 158, 173, 174, 174	insanın
5070	inspeqtoru	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	inspektoru
5071	inşa	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	inşa
5072	inşa (imla-inşa)	II hissə: V, V	
5073	inşadıdur	II hissə: III	əsəridir
5074	inşa-impladən	II hissə: III	inşa-impladan
5075	inşası (imla-inşası)	II hissə: VI	
5076	intizarındə	II hissə: 165	intizarında
5077	ip	I hissə: 11, 11, 14, 32; II hissə: 8	ip
5078	ipdə	II hissə: 133	ipdə
5079	ipə	I hissə: 57	ipə
5080	ipəgi	II hissə: 18	ipəyi
5081	ipək	I hissə: 15; II hissə: 6, 6, 6, 6, 18	ipək
5082	ipəkdən	II hissə: 18	ipəkdən
5083	ipi	II hissə: 8, 145	ipi
5084	İran	II hissə: 140	İran
5085	irəli	II hissə: 131	qabaq
5086	irəliki	II hissə: 5, 5, 113	qabaqkı
5087	irəlü	II hissə: V	qabağında
5088	irəlü	II hissə: V	qabaq, irəli

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5089	irəlü	II hissə: 46	daha tez
5090	irəmlər	I hissə: 50; II hissə: 99	Yəməndə olduğu rəvayət edilən əfsanəvi bağ, cənnətlər
5091	irgənürsən	II hissə: 125	iyrənərsən
5092	iri	I hissə: 11	iri
5093	iridür	I hissə: 13	iridir
5094	irz	II hissə: 160	iffət, ismət
5095	irzimiz	II hissə: 168	iffətimiz, ismətimiz
5096	İsa	II hissə: 122	İsa
5097	İsadən (miladi-İsadən)	II hissə: 92	
5098	isbanaq	II hissə: 65	ispanaq
5099	İsfəndiyar	II hissə: 122	İsfəndiyar
5100	İskəndər	II hissə: 122	İskəndər
5101	İskəndər Zülqərneyn	II hissə: 164, 164, 175	Makedoniyalı İskəndər
5102	İskəndəri-kəbir	II hissə: 164	Böyük İskəndər
5103	isgənə	II hissə: 22, 29	dayaz oyuqlar açmaq, kəsmək, yonmaq və təmizləmək üçün yastı polad alət, iskenə
5104	iskələ	II hissə: 23	gəmilərin yanaşması üçün körpü (<i>liman</i>), iskələ
5105	islah edüb	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	düzəlişlər aparıb, yeniləşdirib
5106	islanməseydi	II hissə: 150	islanmasaydı
5107	islatdı	II hissə: 37, 134	islatdı
5108	islatmasun	I hissə: 39	islatmasın
5109	İsmail	II hissə: 100, 122	İsmayıl
5110	ismarlə	II hissə: 19	tapşır
5111	ismə	II hissə: VI	ismə
5112	ismi ilə	II hissə: 78	adı ilə
5113	ispişqə	II hissə: 155	kibrit
5114	israf	II hissə: 160	artıq və lüzumsuz yerə xərcləmə, işlətmə, dağıtma, puç etmə
5115	istanmış	II hissə: 48	islanmış

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5116	iste'mal	II hissə: IV, V, 98	istemal
5117	istə	II hissə: 121	istə
5118	istədi	I hissə: 25, 46, 58, 62; II hissə: 36, 39, 61, 63, 63, 70, 89, 108, 138, 142, 149, 158, 161	istədi
5119	istədiŋ	II hissə: 104	istədin
5120	istədügi	II hissə: 115	istədiyi
5121	istəkanım	II hissə: 135	stəkanım
5122	istəmək	I hissə: 54; II hissə: 71	istəmək
5123	istəmiyür	II hissə: 140	istəmir
5124	istəmiyürük	II hissə: 113	istəmirik
5125	istər	I hissə: 19, 51, 51; II hissə: 14, 46, 71, 92, 117	istər
5126	istərdik	I hissə: 46; II hissə: 38	istərdik
5127	istər ikən	I hissə: 39; II hissə: 14, 117	istərkən
5128	istərəm	I hissə: 51; II hissə: 53, 157	istərəm
5129	istəyirəm	I hissə: 33	istəyirəm
5130	isti	I hissə: 45, 52, 55, 56, 60, 63, 63, 63, 64; II hissə: 8, 14, 14, 18, 38, 43, 75, 85, 89, 89, 95, 103, 105, 105, 107, 119, 119, 127, 128, 130, 167	isti
5131	istidən	II hissə: 16	istidən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5132	istidür	I hissə: 12, 20; I hissə: 65, 86	istidir
5133	istiqlal	II hissə: V	qrammatikada: gələcək zaman
5134	istil	II hissə: 95	0,211411458 kq (211,411 q) miqdarında çəki vahidi, istil
5135	istilahlında	II hissə: 166	dilində
5136	istisi	I hissə: 63; II hissə: 158	istisi
5137	istiyə	II hissə: 86, 119	istiyə
5138	istiyən	I hissə: 54; II hissə: 43, 71, 158, 165, 166	istəyən
5139	istiyəni	II hissə: 145	istəyənin
5140	istiyir	II hissə: 14	istəyir
5141	istiyüb	II hissə: 143	istəyib
5142	istiyür	I hissə: 48; II hissə: 26, 29, 97, 137	istəyir
5143	istiyürdi	II hissə: 72	istəyirdi
5144	istiyürsən	I hissə: 46; II hissə: 142	istəyirsən
5145	istiyürsünüz	II hissə: 137	istəyirsiniz
5146	iş	I hissə: 11, 32; II hissə: 2, 3, 14, 25, 44, 60, 133, 137, 138, 138, 152	iş
5147	işarə ilə	I hissə: 46	işarə ilə
5148	işarədür	II hissə: 100	işarədir
5149	işdə	I hissə: 24, 35, 65; II hissə: 27	işdə
5150	işdən	II hissə: 13, 24, 83, 113	işdən
5151	işdi	II hissə: 108	işdi
5152	işdür	II hissə: 97	işdir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5153	işə	I hissə: 28; II hissə: 30, 80, 97, 158, 161, 162, 162	işə
5154	işıq	II hissə: 80, 81, 152	işıq
5155	işi	I hissə: 60; II hissə: 35, 77, 84, 115, 117, 138, 138, 149, 150, 166	işi
5156	işidür	I hissə: 39, 39; II hissə: 33, 33	işidir
5157	işim	I hissə: 12; II hissə: 14	işim
5158	işimə	I hissə: 51	işimə
5159	işimi	II hissə: 105	işimi
5160	işimiz	II hissə: 162	işimiz
5161	işin	II hissə: 143	işini
5162	işin	II hissə: I, 21, 33, 99, 133, 138	işin
5163	işindən	II hissə: 21	işindən
5164	işinə	I hissə: 50; II hissə: 15	işinə
5165	işini	I hissə: 24, 34, 35, 65; II hissə: 87, 105, 117	işini
5166	işini	II hissə: 138	işini
5167	işiymiş	II hissə: 31	işiymiş
5168	işkəli	II hissə: 76	cəftəsi, qarmağı
5169	işlədirdi	II hissə: 46, 46	işlədirdi
5170	işlədirdilər	II hissə: 98	işlədirdilər
5171	işlədirlər	II hissə: 4, 74, 75, 98	işlədirlər
5172	işlədür	II hissə: 158	işlədir
5173	işləməyə	I hissə: 56	işləməyə
5174	işləməyin	II hissə: 160	işləməyin
5175	işləmək	II hissə: 105	işləmək
5176	işlənən	II hissə: II	işlənən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5177	işlənir	II hissə: 11	işlənir
5178	işlənübdür	II hissə: IV	işlənib
5179	işlər	II hissə: 31, 109	işlər
5180	işləri	II hissə: 78, 149	işləri
5181	işlərinə	I hissə: 52; II hissə: 113	işlərinə
5182	işləsə	II hissə: 150	işləsə
5183	işlətdi	II hissə: 158	işlətdi
5184	işlətmək	II hissə: 11, 108, 135	işlətmək
5185	işlətsün	II hissə: 113	işlətsin
5186	işliyür	II hissə: 134	işləyir
5187	işrət (eyşü işrət)	II hissə: 90	
5188	işrətə (eyş və işrətə)	II hissə: 84	
5189	işsiz-gücsüz	II hissə: 25	işsiz-gücsüz
5190	iştəha	II hissə: 111, 140	iştəha
5191	iştəha ilə	I hissə: 25	iştəha ilə
5192	it	I hissə: 11, 11, 37, 37, 41, 41, 62, 62, 62, 62, 65, 65, 66; II hissə: 9, 28, 29, 29, 33, 34, 39, 40, 40, 44, 60, 60, 60, 60, 70, 70, 70, 73, 73, 73, 73, 134, 151, 157, 172	it (<i>heyvan</i>)
5193	itaət	II hissə: 167	itaət
5194	itdi	I hissə: 11; II hissə: 104	itdi (<i>itmək</i>)
5195	itdür	I hissə: 37	itdir
5196	itə	I hissə: 62; II hissə: 60	itə (<i>heyvan</i>)
5197	itən	II hissə: 19, 19, 170	itən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5198	iti	I hissə: 37, 62; II hissə: 34, 59, 158	iti (<i>heyvan</i>)
5199	iti	II hissə: 158, 159	sürətli, iti
5200	iti isə	II hissə: 149	sivridirsə, itidirsə
5201	itidür	I hissə: 18; II hissə: 149	sivridir, itidir
5202	itil	II hissə: 157	itil
5203	itim	II hissə: 121	itim (<i>heyvan</i>)
5204	itiñ	I hissə: 62; II hissə: 30, 73, 73	itin (<i>heyvan</i>)
5205	itir	II hissə: 77	itir
5206	itirdi	I hissə: 37	itirdi
5207	itirdim	II hissə: 139	itirdim
5208	itirüb	II hissə: 118	itirib
5209	itlər	II hissə: 9, 9, 20, 20, 21, 70, 70, 73, 73, 170, 172	itlər
5210	itlərə	II hissə: 9	itlərə
5211	itləri	II hissə: 9, 44, 70	itləri
5212	itləriñ	II hissə: 35	itlərin
5213	itlərinə	II hissə: 21	itlərinə
5214	itməz	II hissə: 154, 174	itməz
5215	itməşiydi	II hissə: 19	itməşiydi
5216	ittifaq	II hissə: 78, 149	birlik, həmrəylik
5217	ittifaq	II hissə: 147	təsadüfən
5218	ittifaq (az ittifaq düşər)	II hissə: 135	
5219	ittifaqdən	II hissə: 79	birlikdən, həmrəylikdən, ittifaqdan
5220	ittifaqən	I hissə: 50; II hissə: 24, 27, 37, 50, 55, 69, 126, 131, 149, 161, 161	təsadüfən, gözlənilmədən
5221	itürüb	II hissə: 144	itirib

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5222	itürüblər	II hissə: 105	itiriblər
5223	iy	II hissə: 155	iy
5224	iyi	I hissə: 16, 24; II hissə: 16, 51	iyi
5225	ıylədi	I hissə: 47; II hissə: 136	ıylədi
5226	ıylənər	II hissə: 17	ıylənər
5227	ıyliyüb	II hissə: 62	ıyləyib
5228	ıysini	II hissə: 131	ısini
5229	ıyunıı	I hissə: 55; II hissə: 85, 89	ıyunun
5230	ız	I hissə: 11	ız
5231	ızafə (əlaməti-ızafə)	II hissə: VI	
5232	ızhar edərəm	II hissə: 147	bildirərəm, zahir edərəm
5233	ızhar edirük	II hissə: III	bildiririk, zahir edirik
5234	ızzət	I hissə: 25	qiymət, şərəf
5235	ızzəti	II hissə: 57	qiyməti, şərəfi
5236	ızzətlü	II hissə: III	qiymətli, şərəfli

- J -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5237	jest	II hissə: 77	tənəkə, ağ dəmir, təbəqə dəmir
5238	jey	I hissə: 28, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında j səsini ifadə edən 14-cü hərfin adı
5239	jəng	II hissə: 10	pas, cəng
5240	jurnal	I hissə: 28, 28, 28	jurnal

- K -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5241	kaf	I hissə: 15, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>k</i> səsini ifadə edən 25-ci hərfin adı
5242	kaftar	II hissə: 28, 40	səhra və yarımşəhra yerlərdə yaşayan və başlıca olaraq leş yeməklə keçinən yırtıcı məməli heyvan, gərəşən
5243	kağız	I hissə: 28, 28; II hissə: 3, 4, 4, 4, 4, 155, 169, 170	kağız
5244	kağızı	II hissə: 4	kağızı
5245	kahil (mərdi-kahil)	II hissə: 19	
5246	kal	I hissə: 15; II hissə: 42	yetişməmiş, kal
5247	kamil	II hissə: 51	tam
5248	kamil	II hissə: 140, 141, 150, 150, 155	təcrübəli, mahir, yetkin
5249	kamil (mürşidi-kamil)	II hissə: 53	
5250	kamilən	II hissə: II, 50	tam
5251	kar	I hissə: 15, 15, 16, 16, 16, 31, 65; II hissə: 115, 125, 149	kar
5252	karxanə	I hissə: 18; II hissə: 23, 23, 23	fabrik, zavod, emalatxana
5253	karxanələr	II hissə: 134, 135	fabriklər, zavodlar, emalatxanalar
5254	karxanələrdə	II hissə: 10	fabriklərdə, zavodlarda, emalatxanalarda
5255	karxanələrinə	II hissə: 156	fabriklərinə, zavodlarına, emalatxanalarına
5256	karxanəsinə	II hissə: 156	fabrikinə, zavoduna, emalatxanasına
5257	karxanəsinin	II hissə: 5	fabrikinin, zavodunun, emalatxanasının

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5258	karxanəyə	II hissə: 155	fabrikə, zavoda, emalatxanaya
5259	karvan	II hissə: 33, 70	karvan
5260	kasə	I hissə: 18, 18; I hissə: 60; II hissə: 10, 18, 110	ağzıgen çini qab, kasa
5261	kasıb	II hissə: 100, 130, 132, 174	kasıb
5262	Kaşan	II hissə: 80	İranda şəhər
5263	Kazımbəgiñ	II hissə: V	Kazımbəyin
5264	keçdi	II hissə: 13, 36, 63, 147	keçdi
5265	keçdigi	II hissə: 27, 150	keçdiyi
5266	keçdilər	I hissə: 23	keçdilər
5267	keçəydik	II hissə: 24	keçəydik
5268	keçə	I hissə: 18; II hissə: 6, 30	yunu döyüb basmaqla hazırlanan sıx qalın material, keçə
5269	keçəcəkdür	II hissə: 135	keçəcəkdir
5270	keçək	II hissə: 24	keçək
5271	keçələr	II hissə: 9	keçələr
5272	keçələri	II hissə: 32	keçələri
5273	keçən	II hissə: 4, 101, 111, 157, 162	keçən
5274	keçəndə	I hissə: 38; II hissə: 56, 56, 69, 89, 107, 155	keçəndə
5275	keçəndən	II hissə: 73	keçəndən
5276	keçəni	II hissə: 8	keçəni
5277	keçər	II hissə: 34, 70, 94	keçər
5278	keçərdiñ	I hissə: 54	keçərdin
5279	keçərkən	I hissə: 27; II hissə: 143	keçərkən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5280	keçi	I hissə: 55, 55, 55, 55, 55, 55, 66; II hissə: 28, 33, 40, 40, 51, 133, 160	keçi
5281	keçini	I hissə: 55; II hissə: 33	keçini
5282	keçinin	I hissə: 55	keçinin
5283	keçirərdi	II hissə: 55	keçirərdi
5284	keçirüb	II hissə: 50, 126	keçirib
5285	keçiyə	I hissə: 55; II hissə: 33, 34	keçiyə
5286	keçmə	II hissə: 12	keçmə
5287	keçmədi	II hissə: 111	keçmədi
5288	keçməgə	II hissə: 164	keçməyə
5289	keçmək	II hissə: 24	keçmək
5290	keçməzəm	II hissə: 156	keçmərəm
5291	keçmiş	II hissə: 4, 24, 57, 94	keçmiş
5292	keçüb	I hissə: 36; II hissə: 31	keçib
5293	keçür	II hissə: 92, 92	keçir
5294	keçürdi	I hissə: 64; II hissə: 35, 132, 164	keçirdi
5295	keçürdirdilər	II hissə: 84	keçirdirdilər
5296	keçürən	II hissə: 25	keçirən
5297	keçürərdi	II hissə: 146	keçirərdi
5298	keçürirdi	II hissə: 83	keçirirdi
5299	keçürirdilər	II hissə: 120, 126	keçirirdilər
5300	keçürirlər	I hissə: 53	keçirirlər
5301	keçürmək	II hissə: 113	keçirmək
5302	keçürməkdən	II hissə: 12	keçirməkdən
5303	keçürsün	I hissə: 48	keçirsin
5304	keçürtdim	I hissə: 51	keçirtdim
5305	keçürtsün	II hissə: 26	keçirtsin
5306	keçürüb	II hissə: 8, 62	keçirib

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5307	keçürüblər	II hissə: 98	keçiriblər
5308	keyf	II hissə: 16, 108, 119	kef
5309	keyfi	II hissə: 108, 124, 158, 166	kefi
5310	keyfidür	II hissə: 113	kefidir
5311	keyfləri	II hissə: 141	kefləri
5312	kəbab	I hissə: 60; II hissə: 11, 12, 29, 35, 110, 134, 134	kabab
5313	Kə'bə	II hissə: 100	Kəbə
5314	kəbir (İskəndəri-kəbir)	II hissə: 164	
5315	kəc	I hissə: 49	pis gözlə, əyri, kəc
5316	kəhriz	I hissə: 17, 17	yeraltı su yolu, su kəməri
5317	kəhrizdə	II hissə: 16	yeraltı su yolunda, su kəmərinə
5318	kəklik	II hissə: 34	kəklik
5319	kəl	II hissə: 129, 129	camışın erkəyi
5320	kəlam	II hissə: 17	söhbət
5321	kəlam (xülasəyi-kəlam)	II hissə: 156	
5322	kəlamıq	II hissə: VI	cümlənin
5323	kəlamını	II hissə: V	cümləsini
5324	kəlamlər	II hissə: IV	ifadələr
5325	kəlamlərdə	II hissə: II	ifadələrdə
5326	kəlamlərini	II hissə: II	ifadələrini
5327	kələm	I hissə: 15, 54, 54, 60; II hissə: 65, 75, 75	kələm
5328	kələmi	I hissə: 54; II hissə: 75	kələmi
5329	kələmimizi	I hissə: 54	kələmimizi
5330	kələmıq	II hissə: 75, 75	kələmin
5331	kəlimə	II hissə: II	söz
5332	kəlimələrdə	II hissə: VI, VI	sözlərdə
5333	kəlimələri	II hissə: IV	sözləri
5334	kəlimələriq	II hissə: V	sözlərin
5335	kəlimələr ilə	II hissə: IV	sözləri ilə
5336	kəlisə	II hissə: 23, 29	kilsə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5337	kəlisəsi	II hissə: 161	kilsəsi
5338	kəllə	I hissə: 20	kəllə
5339	kəlləsinə	II hissə: 52	kəlləsinə
5340	kəmal	II hissə: 105	zəka, dərrakə, kamal
5341	kəmal (kəsbi-kəmal etdi)	I hissə: 34	
5342	kəmalə	II hissə: 94	kamilliyə, yetkinliyə, kamala
5343	kəmali	II hissə: 74, 132, 156	zəkali, dərrakəli, inkişaf etmiş, kamali
5344	kəmallu	II hissə: 32, 155, 155	zəkali, dərrakəli, inkişaf etmiş, kamali
5345	kəmər	I hissə: 15, 15	kəmər
5346	kəm-kəsir	II hissə: 124	nöqsan, qüsür, çatışmamazlıq, kəm-kəsir
5347	kənarə	II hissə: 147	kənarada
5348	kənarım	II hissə: 136	ətrafım
5349	kənarındə	I hissə: 28, 37; II hissə: 56, 56, 75	kənarında
5350	kənarındədür	II hissə: 161	kənarındadır
5351	kənarınə	I hissə: 23	kənarına
5352	kənarını	II hissə: 167	kənarını
5353	kənd	I hissə: 56, 56, 60; II hissə: 135, 145, 161	kənd
5354	kənddə	II hissə: 161	kənddə
5355	kənddən	I hissə: 15	kənddən
5356	kəndə	I hissə: 42; II hissə: 96, 141, 152, 161	kəndə
5357	kəndindən	II hissə: 15	gördüyündən
5358	kəndlərdə	II hissə: 98, 155	kəndlərdə
5359	kəndlülər	II hissə: 32	kəndlilər
5360	kəndüsi	II hissə: 105	özü

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5361	kəpənək	I hissə: 39, 39, 39, 52, 54, 54, 54, 54, 54, 65, 66; II hissə: 58, 116, 116, 116, 122, 123, 123	kəpənək
5362	kəpənəkdən	II hissə: 49	kəpənəkdən
5363	kərəmağa	II hissə: 33	kərəmağa
5364	kərəmlər	I hissə: 50; II hissə: 99	kərəmlər
5365	kərənti ilə	II hissə: 133	ot çalmaq üçün alətlə, dəryazla
5366	Kərim	I hissə: 15, 15, 47, 47, 47; II hissə: 122	Kərim
5367	kərki	II hissə: 22, 23	aşağı çevrilmiş enli tiyəsi olan uzunsaplı yonucu (<i>kəsici</i>) alət, kərki
5368	kərki ilə	II hissə: 133	aşağı çevrilmiş enli tiyəsi olan uzunsaplı yonucu (<i>kəsici</i>) alətlə
5369	kərpiç	II hissə: 10, 109, 109, 109, 109, 109, 173	kərpic
5370	kərpiçi	II hissə: 109	kərpici
5371	kərpiçin	II hissə: 109	kərpicin
5372	kərpiçləri	II hissə: 109, 109	kərpicləri
5373	kərpiçxanədə	II hissə: 109	kərpic zavodlarında
5374	kərrə	I hissə: 20, 32, 48; II hissə: 29, 33, 73, 102, 107	dəfə, kərə
5375	kəs	I hissə: 16, 17, 18, 34, 41, 47, 48, 57; II hissə: V, 3, 15, 19, 19, 44, 48, 92, 92, 94, 114, 114, 125, 127, 128, 135, 136, 137, 137, 138, 140, 140, 170	kəs

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5376	kəsb (əxz və kəsb etdigi)	II hissə: III	
5377	kəsb (əxz və kəsb olunacəğdür)	II hissə: IV	
5378	kəsbi-kəmal etdi	I hissə: 34	kamilliyi əldə etdi
5379	kəsdən	II hissə: 117	kəsdən
5380	kəsdi	II hissə: 21, 82, 116	kəsdi
5381	kəsdigi	II hissə: 82	kəsdiyini
5382	kəsdikcə	II hissə: 28	kəsdikcə
5383	kəsdilər	II hissə: 8, 127, 127	kəsdilər
5384	kəsdirən	II hissə: 26	kəsdirən
5385	kəsdirmək	II hissə: 60	kəsdirmək
5386	kəsə	II hissə: 121	kəsə
5387	kəsəgən	II hissə: 29, 36, 36, 40, 90, 130, 171	qabaq dişləri çox inkişaf etmiş çölsiçanı, kəsəyən
5388	kəsəgəndən	II hissə: 130	qabaq dişləri çox inki- şaf etmiş çölsiçanından, kəsəyəndən
5389	kəsəgənə	II hissə: 36	qabaq dişləri çox inki- şaf etmiş çölsiçanına, kəsəyəne
5390	kəsəgənlər	II hissə: 83, 84, 84, 172	qabaq dişləri çox inkişaf etmiş çölsiçanları, kəsəyənlər
5391	kəsəklər	II hissə: 129	quruyub bərkimiş palçıq yumruları, kəsəklər
5392	kəsərsən	II hissə: 6	kəsərsən
5393	kəsəsən	II hissə: 106	kəsəsən
5394	kəsi	II hissə: 37	kəsi
5395	kəsik	II hissə: 82	kəsik
5396	kəsildi	II hissə: 36, 134	kəsildi
5397	kəsilən	II hissə: 109, 127, 127	kəsilən
5398	kəsilin	II hissə: 115	kəsilin
5399	kəsilüb	II hissə: 148	kəsilib
5400	kəsin	II hissə: 47, 149	kəsin
5401	kəsir	II hissə: 54	kəsir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5402	kəsirlər	II hissə: 109	kəsirlər
5403	kəskindür	II hissə: 5	itidir
5404	kəsməgə	II hissə: 149	kəsməyə
5405	kəsməgi	II hissə: 100	kəsməyi
5406	kəsmək	II hissə: 100	kəsmək
5407	kəsməkdür	II hissə: 100	kəsməkdir
5408	kəsməsün	II hissə: 100	kəsməsin
5409	kəsməz	II hissə: 149	kəsməz
5410	kəsmir	I hissə: 35	kəsmir
5411	kəsr (kəm-kəsr)	II hissə: 124	
5412	kəsrdür	II hissə: 92	azdır
5413	kəssün	II hissə: 149	kəssin
5414	kəssünlər	II hissə: 149	kəssinlər
5415	kəsüb	I hissə: 38, 56; II hissə: 44, 70, 82, 123, 132, 144	kəsib
5416	kəsübdür	II hissə: 73	kəsib
5417	kəsür	II hissə: 114	kəsir
5418	kəşkül	II hissə: 162	dərvişlərin əllərində gəzdirdikləri və diləndikləri şeyləri içinə qoyduqları qab
5419	«Kəşkül»	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	«Kəşkül» (qəzetinin mətbəəsi)
5420	kəşniz	II hissə: 65	keşniş
5421	kətə	I hissə: 32	kətə
5422	kəvər	II hissə: 65	kəvər
5423	kiçik	II hissə: 59	kiçik
5424	kifayət	II hissə: 32, 37, 158	kifayət
5425	kilim	II hissə: 6, 9	yun və ya pambıqdan toxunan zolaqlı, xovsuz palaz növü, kilim
5426	kim	II hissə: 14, 105, 109, 134, 139, 145, 145, 145, 146, 146, 146, 151, 152, 152, 152, 152, 157, 162, 164	kim

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5427	kim üçün	II hissə: 146	kim üçün
5428	kim ilə	II hissə: 146	kim ilə
5429	kimdə	II hissə: 134, 139, 139	kimdə
5430	kimdən	II hissə: 112, 134, 139, 139	kimdən
5431	kimə	II hissə: 14, 134, 139, 139, 145	kimə
5432	kimi	I hissə: 33, 40, 43, 43, 43, 44, 44, 44, 44, 49, 53, 55; II hissə: V, 4, 4, 5, 5, 7, 10, 10, 15, 24, 24, 24, 27, 28, 28, 28, 33, 38, 43, 49, 52, 52, 54, 54, 134, 139, 139	kimi
5433	kimidür	II hissə: 5, 65	kimidir
5434	kimilərini	II hissə: 104	kimilərini
5435	kimiñ	II hissə: 14, 60, 134, 139	kimin
5436	kimiñdür	II hissə: 139	kimindir
5437	kimiñlə qonuşməqdə tanış oldıqını	II hissə: 154	həmsöhbəti haqda
5438	kimiyə	II hissə: 60	kimisinə
5439	kimnən	II hissə: 134, 139, 139	kim ilə, kimlə
5440	kimsə	II hissə: 55	kimsə
5441	kimsənələr	II hissə: 155	adamlar
5442	kimsəni	II hissə: 3, 105	kimsəni
5443	kimsəyə	II hissə: 137	kimsəyə
5444	kin	II hissə: 157	kin
5445	kiprik	II hissə: 107	kiprik
5446	kipriklərin	II hissə: 143	kipriklərini
5447	kiran	II hissə: 76	gil
5448	kirimiş	II hissə: 35	səslərini kəsib, susub, dinmədən
5449	kirişi (yay kirişi)	II hissə: 32	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5450	kirlənüb	II hissə: 144	tutulub
5451	kirpi	II hissə: 34, 62, 62	kirpi
5452	kirvandur	II hissə: 157	yaxınındır, kirvəndir
5453	kirvə	II hissə: 116	sünnət zamanı uşağı tutan adam
5454	kirvəm	II hissə: 68	yaxınım, kirvəm
5455	kisə	I hissə: 17; II hissə: 142	kisə
5456	kisədən	II hissə: 134	kisədən
5457	kisəsini	II hissə: 150	kisəsini
5458	kisəyə	I hissə: 62	kisəyə
5459	kişi	I hissə: 15, 19, 19, 19, 40; II hissə: 5, 7, 11, 17, 21, 28, 47, 71, 120, 123, 123, 132, 138, 138, 141	kişi
5460	kişilər	II hissə: 94	kişilər
5461	kişini	II hissə: 5	kişini
5462	kişiniñ	I hissə: 39, 39; II hissə: 19, 33, 33, 37, 142, 145	kişinin
5463	kişiymiş	II hissə: 31	kişiymiş
5464	kişniyə	II hissə: 151	kişnəyə
5465	kitab	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi, 17, 33, 33; II hissə: 1, 1, 2, 3, 3, 3, 6, 12, 23, 139, 169, 169, 170	kitab
5466	kitabçə	II hissə: II, III, IV	kitab
5467	kitabçədə	II hissə: III, VI	kitabda
5468	kitabçədən	II hissə: II, IV	kitabdan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5469	kitabçədür	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	kitabdır
5470	kitabçəni	II hissə: III	kitabı
5471	kitabçəniñ	II hissə: I, I	kitabın
5472	kitabçəsi	I hissə: 33	kitabçası
5473	kitabçəyə	II hissə: V	kitaba
5474	kitabdə	II hissə: VI	kitabda
5475	kitabdur	II hissə: 3	kitabdır
5476	kitabətdə	II hissə: VI	yazıda
5477	kitabətdə (nə kitabətdə)	II hissə: V	
5478	kitabı	I hissə: 16, 24; II hissə: V, V, 2, 3, 3, 134, 139,145	kitabı
5479	kitabıñ	I hissə: 17, 24; II hissə: 3, 139	kitabın
5480	kitabını	I hissə: 15, 26	kitabını
5481	kitablarında	II hissə: VI	kitablarında
5482	kizb	II hissə: 160	yalan
5483	kobud	II hissə: 25	kobud
5484	kol	I hissə: 15, 31; II hissə: 61, 70	kol
5485	kolazı	II hissə: 165, 165	dibi yastı, ensiz qayıq
5486	kolazıñ	II hissə: 165	dibi yastı, ensiz qayığın
5487	kolə	II hissə: 61	kola
5488	kolınə	II hissə: 61	koluna
5489	kor	I hissə: 15, 15, 16, 16, 16, 16, 16, 23, 23, 23, 31, 65, 65; II hissə: 47, 53, 63, 63, 75, 115	kor
5490	kor ilan	II hissə: 58	ilanabənzər sürünən heyvan, kor ilan, <i>Typhlos vermicularis</i>

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5491	korə	I hissə: 16	kora
5492	korıq	II hissə: 115	korun
5493	korlər	II hissə: 119	korlar
5494	koromal	II hissə: 58	ilanabənzər ayaqsız kərtənkələ, koramal
5495	kor-peşiman	II hissə: 39, 68	kor-peşman
5496	kosə	I hissə: 18; II hissə: 115	kosa
5497	kotan	I hissə: 20; II hissə: 13, 22, 23, 23, 24, 24, 27, 40, 129, 129, 169, 170	yer şumlamaq üçün alət, kotan
5498	kotanə	II hissə: 160	yer şumlamaq üçün alətə, kotana
5499	kotanı	II hissə: 24, 129, 129	yer şumlamaq üçün aləti, kotan
5500	kotanlar	II hissə: 24	yer şumlamaq üçün alətlər, kotanlar
5501	kovxasız	II hissə: 145	kəndxudasız
5502	köç	I hissə: 18	köç
5503	köçərilər	I hissə: 53, 60; II hissə: 32, 32, 102, 114	köçərilər
5504	köçirlər	II hissə: 102	köçürlər
5505	köçməgə	II hissə: 62	köçməyə
5506	köçürlər	I hissə: 53	köçürlər
5507	köhlən	II hissə: 110	harın, bəslənmiş
5508	köhnə	I hissə: 26, 26; II hissə: 25, 156	köhnə
5509	köhnəsi	II hissə: 22	köhnəsi
5510	kök	I hissə: 60; II hissə: 65	yerkökü, kök
5511	kök	II hissə: 35, 72, 130	ətli, şişman, kök
5512	kök	II hissə: 79, 81, 101, 106, 110, 130	rişə, kök
5513	kökdən	II hissə: 69	kökdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5514	kökələrəm	I hissə: 62	kökələrəm
5515	köki	II hissə: 71, 81	kökü
5516	kökiñ	II hissə: 106	kökün
5517	kökindən	II hissə: 69, 81, 106	kökündən
5518	kökinə	II hissə: 76	kökünə
5519	kökini	II hissə: 75, 75, 75	kökünü
5520	köklər	II hissə: 106	köklər
5521	kökləri	II hissə: 106	kökləri
5522	köklükdə	II hissə: 130	köklükdə
5523	kölgəmiñ	II hissə: 79	kölgəmin
5524	kölgəsi	II hissə: 61	kölgəsi
5525	kölgəsüdür	II hissə: 61	kölgəsüdür
5526	kölgəsin	I hissə: 37	kölgəsini
5527	kölgəsində	I hissə: 56; II hissə: 60, 61, 79	kölgəsində
5528	kölgəsinə	II hissə: 45	kölgəsinə
5529	köməgə	II hissə: 161	köməyə
5530	kömək	II hissə: 160	kömək
5531	kömirdən	II hissə: 4	kömürdən
5532	köndələ	II hissə: 98	enli
5533	köndələ	II hissə: 159	eninə
5534	köndələninə	II hissə: 106	eninə
5535	köñli	II hissə: 19, 41, 46, 71	könlü
5536	köñlimiñ	II hissə: 124	könlümün
5537	köñlindəkin	II hissə: 115	könlündəkini
5538	köntəyliğinə	II hissə: 135	köntəliyinə
5539	köñül	I hissə: 50; II hissə: 7, 10, 64, 146	könül
5540	köñüllər	I hissə: 50; II hissə: 99	könüllər
5541	köñülləri	II hissə: 149	könülləri
5542	köpəgi	II hissə: 34, 45	köpəyi
5543	köpək	I hissə: 41, 47; II hissə: 33, 34, 61	köpək

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5544	köpəklər	II hissə: 35	köpəklər
5545	köpər	II hissə: 71	köpər
5546	köprisindən	II hissə: 12	körpüsündən
5547	köprü	II hissə: 159	körpü
5548	körpə	II hissə: 106, 130, 130	körpə
5549	körpi	II hissə: 23, 24	körpü
5550	körpini	II hissə: 24	körpünün
5551	kötücə	II hissə: 116	nəticənin (<i>nəticə - nəvənin uşağı</i>), kötücə
5552	kötük	II hissə: 56, 56	kötük
5553	kövrək	II hissə: 2, 76, 82	kövrək
5554	köy	II hissə: 135	kənd
5555	köydən	II hissə: 96	kənddən
5556	kövsənini	I hissə: 49	tarlasını, kövsənini
5557	köz	II hissə: 55	köz
5558	kütah	II hissə: 72	boyca gödək, qısa adam
5559	kuzə	II hissə: 10	darboğazlı, aşağısı enli, qulplu su və s. qabı
5560	kübərür	II hissə: 69	qabarıb qalxır, çıxır, böyüyür
5561	küçə	I hissə: 18	küçə
5562	küçədə	I hissə: 25; II hissə: 116	küçədə
5563	küçələrdə	I hissə: 43	küçələrdə
5564	küçəsi	II hissə: 161	küçəsi
5565	küçik	I hissə: 35; II hissə: 49, 66	kiçik
5566	küçikliyindən	II hissə: 150	uşaq, kiçik yaşlarından, kiçikliyindən
5567	küftə	II hissə: 12, 18, 28	küftə
5568	küftəni	I hissə: 21	küftənin
5569	kühənsalə (tülkiyi-kühənsalə)	II hissə: 147	
5570	kükürd	II hissə: 72	kükürd

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5571	küləcə	II hissə: 18	boynuna, ətəyinə, yaxasına və qol yerlərinin kənarına xəz və s. tikilmiş qolsuz üst geyimi, kürdü, küləcə
5572	küləcəni	II hissə: 18	boynuna, ətəyinə, yaxasına və qol yerlərinin kənarına xəz və s. tikilmiş qolsuz üst geyimini, kürdünü, küləcəni
5573	küləgiñ	II hissə: 165	küləyin
5574	küləş	II hissə: 24, 24, 24, 24, 24, 170	taxıl döyüldükdən sonra qalan quru çöplər; iri saman
5575	külfət	II hissə: 118, 173	külfət
5576	külfəti	I hissə: 64	külfəti
5577	külfətimiz	II hissə: 118	külfətimiz
5578	külfətini	II hissə: 132	külfətini
5579	külfətlərini	II hissə: 132	külfətlərini
5580	küling	II hissə: 22, 29	daş çıxarma və torpaq qazıma işlərində istifadə edilən alət, külüng
5581	külingnən	II hissə: 133	daş çıxarma və torpaq qazıma işlərində istifadə edilən alət ilə, külünglə
5582	külini	II hissə: 156	külünü
5583	kült düşməgi	II hissə: 48	kürt düşməyi (<i>quşların bala çıxarma zamanındakı halı</i>)
5584	kült düşüb	II hissə: 48	kürt düşüb (<i>quşların bala çıxarma zamanındakı halı</i>)
5585	küncdən	II hissə: 25	küncdən
5586	künci	II hissə: 2	küncü
5587	küncində	II hissə: 25	küncündə
5588	küncləri	II hissə: 169	küncləri
5589	küncüd	II hissə: 17	küncüd
5590	küncüd (maşü küncüd)	II hissə: 114	
5591	küp	I hissə: 15; II hissə: 6	gildən bişirilən iri saxsı qab, küp

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5592	küpə	I hissə: 65; II hissə: 6, 6, 6, 6, 7, 7, 10, 23, 35, 68, 170	gildən bişirilən müxtəlif ölçülü saxsı qab, küpə
5593	küpənin	II hissə: 68	gildən bişirilən müxtəlif ölçülü saxsı qabın, küpənin
5594	küpəyə	II hissə: 68	gildən bişirilən müxtəlif ölçülü saxsı qaba, küpəyə
5595	kürədə	II hissə: 10, 13	dəmirədən və ya palçıqdan düzəlmiş kiçik ocaqda
5596	kürədən	II hissə: 109, 109	dəmirədən və ya palçıqdan düzəlmiş kiçik ocaqdan
5597	kürəğinin	II hissə: 21	arxa hissəsinin, kürəğinin
5598	kürək	I hissə: 15, 15; II hissə: 22, 23, 45	torpaq, peyin və s. atmaq üçün uzun dəstəkli ağac alət, kürək
5599	kürəkləmək	II hissə: 165	avarlamaq, kürək çəkmək (<i>qayığrı sürmək</i>)
5600	kürəkliyüb	II hissə: 165	avarlayıb, kürək çəkib (<i>qayığrı sürüb</i>)
5601	kürələrdə	II hissə: 5	dəmirədən və ya palçıqdan düzəlmiş kiçik ocaqlarda
5602	kürəyə	II hissə: 76, 109	dəmirədən və ya palçıqdan düzəlmiş kiçik ocağa
5603	kürk	I hissə: 15; II hissə: 18, 23, 40	dəridən tikilən isti qış geyimi, kürk
5604	kürki	II hissə: 18	dəridən tikilən isti qış geyimini, kürkü
5605	kürkləri	II hissə: 26	dəriləri
5606	kürsi	II hissə: 6, 6, 12, 23, 29, 45	yanları və söykənəcəyi olmayan stul, kətil, kürsü; qızınmaq üçün altına manqalda və ya çalada od qoyulub, üstünə iri yorğan salınan iri, yastı stol, kürsü
5607	kürt	II hissə: 59, 149, 149	küt

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5608	küsüb	I hissə: 62; II hissə: 71	küsüb
5609	küy	I hissə: 42	küy
5610	küy (səs-küy)	II hissə: 131	
5611	küyi	II hissə: 35	küyü
5612	küyinə (səs-küyünə)	II hissə: 73	
5613	küysiz (səssiz-küysiz)	II hissə: 35	

- Q -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5614	qab	I hissə: 10, 10, 13, 35; II hissə: 10, 10, 11, 37, 37	qab
5615	qaban	II hissə: 34	qaban
5616	qabaq	II hissə: 169	balqabaq, kudu
5617	qabardın	II hissə: 157	üzümə durdun, sərt-sərt cavab qaytardın
5618	qabarmə	II hissə: 157	üzümə durma, sərt-sərt cavab qaytarma
5619	qabçaq	II hissə: 6	çiçək qönçə ikən altına qoyulan xüsusi qab
5620	qabdə	II hissə: 75	qabda
5621	qabdur	II hissə: 23, 23, 28, 35	qabdır
5622	qabı	II hissə: 10, 10	qabı
5623	qabın	II hissə: 75	qabın
5624	qabını	I hissə: 18	qabını
5625	qabil	II hissə: 150	qabiliyyətli, bacarıqlı
5626	qabilsən (ustadi-qabilsən)	II hissə: 53	
5627	qab-qacaq	II hissə: 6, 6, 10, 170, 170	qab-qacaq
5628	qablar	II hissə: 10, 76, 155	qablar
5629	qabları	II hissə: 10, 10	qabları
5630	qabuq	II hissə: 78, 101	qabıq
5631	qabuqı	II hissə: 106, 106	qabıği
5632	qabuqın	II hissə: 71	qabığın
5633	qabuqın	II hissə: 106	qabığın
5634	qabuqını	II hissə: 106	qabığını
5635	qabuqnən	II hissə: 106	qabıqla
5636	qacari	II hissə: 23	atın belinə qoyulan naxışlı, ornamentli palaz, qacari
5637	qaç	I hissə: 10; II hissə: 106	neçə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5638	qaçandə	II hissə: 13	qaçanda
5639	qaçaq	I hissə: 16	qaçaq (<i>qaçmaq</i>)
5640	qacaq (qab-qacaq)	II hissə: 6, 6, 10, 170, 170	
5641	qaçar	II hissə: 150	qaçar
5642	qaçaraq	II hissə: 104	qaçaraq
5643	qaçdı	I hissə: 35, 47; II hissə: 13	qaçdı
5644	qaçır	II hissə: 119	qaçır
5645	qaçırmıyub (boyın qaçır-mıyub)	II hissə: 24	
5646	qaçmaq	I hissə: 44	qaçmaq
5647	qaçub	I hissə: 47, 48, 63; II hissə: 38, 48, 66	qaçıb
5648	qaçur	II hissə: 96	uçur
5649	qaçur	II hissə: 114	qaçır
5650	qadınə	II hissə: 162	qadına
5651	qaf	I hissə: 10, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>q</i> səsini ifadə edən 24-cü hərfin adı
5652	Qafqaz	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi, titul (başlıq) səhifəsi, I	Qafqaz
5653	Qafqazın (canışını-Qafqazın)	II hissə: I	
5654	qaidə	II hissə: V, 54	qayda
5655	qaidə ilə	I hissə: 65	qayda ilə
5656	qaidədən	II hissə: 66	qaydadan
5657	qaidəsində	II hissə: IV	qaydasına
5658	qaqıldıyar	II hissə: 151	qaqqıldıyar
5659	qal	I hissə: 45; II hissə: 38	qal
5660	qala	II hissə: 74, 158	yaşaya, sağ qala, qala
5661	qalacəqdi	II hissə: 150	qalacaqdı
5662	qalacəqdür	I hissə: 49	qalacaqdır
5663	qaladı	II hissə: 134	qaladı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5664	qalan	I hissə: 10, 64; II hissə: 98, 113, 132, 161	qalmış, qalan
5665	qalan	II hissə: 161	qaldıqları, qalan
5666	qalandə	II hissə: 17	qalanda
5667	qalandən	II hissə: 8	qalandan
5668	qalanə	I hissə: 62	qalana
5669	qalanı	II hissə: 24, 56, 145	qalanı
5670	qalanın	II hissə: 137	qalanını
5671	qalanını	II hissə: 101, 102	qalanını
5672	qalanır	II hissə: 119	qalanır
5673	qalar	II hissə: 11, 31, 110, 121, 159	qalar
5674	qalardı	II hissə: 111	qalardı
5675	qalardilər	II hissə: 151	qalardılar
5676	qalarkən	II hissə: 42	qalarkən
5677	qalay	II hissə: 72	qalay
5678	qalaylanub	II hissə: 10	qalaylanıb
5679	qalaysız	II hissə: 10	qalaysız
5680	qalayur	II hissə: 107	qalayır
5681	qaldehydij (qeylü qaldehy- dij)	I hissə: 51	
5682	qaldı	I hissə: 11, 51, 61; II hissə: IV, 10, 13, 24, 27, 50, 52, 81, 136, 144, 148	qaldı
5683	qaldilər	II hissə: 25	qaldılar
5684	qaldım	II hissə: 135	qaldım
5685	qaldırər	II hissə: 26	qaldırar
5686	qaldırub	II hissə: 117	qaldırıb
5687	qaldırub-əgməgi	II hissə: 166	qaldırıb-əyməyi
5688	qalə	II hissə: 16	yaşaya, sağ qala, qala
5689	qalxa	II hissə: 50	qalxa
5690	qalxacaq	II hissə: 81	qalxacaq
5691	qalxan	II hissə: 98, 165	qalxan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5692	qalxanədək	II hissə: 91	qalxanədək
5693	qalxar	II hissə: 81	qalxar
5694	qalxdı	II hissə: 38, 81, 104, 165	qalxdı
5695	qalxdı (əgilüb-qalxdı)	I hissə: 42	
5696	qalxə	II hissə: 51	qalxa
5697	qalxır	II hissə: 75, 75, 80	qalxır
5698	qalxırdı	II hissə: 31, 81	qalxırdı
5699	qalxub	II hissə: 50, 53, 54, 56, 66, 66, 66, 79	qalxıb
5700	qalxubdur	II hissə: 2	qalxıb
5701	qalı	II hissə: 6, 9, 12	böyük xalça, xalı
5702	qalıçə	II hissə: 6, 18	divara vurmaq və ya döşəməyə salmaq üçün müxtəlif rəngli yun və ya iplik saplardan toxzunmuş naxışlı döşənəcək, xalça
5703	qalilər	II hissə: 32, 32	xalılar (<i>böyük xalçalar</i>)
5704	qalın	II hissə: 165	qalın
5705	qalındur	I hissə: 11	qalındır
5706	qalır	II hissə: 75, 86, 126, 126	qalır
5707	qalır (baqi qalır)	II hissə: 79	
5708	qalıyub	I hissə: 63	qalayıb
5709	qaliblərə	II hissə: 4	qəliblərə
5710	qalibləriñ	II hissə: 109	qəliblərin
5711	qalma	I hissə: 24	qalma
5712	qalmadı	I hissə: 28; II hissə: 127	qalmadı
5713	qalmalı	II hissə: 166	qalmalı
5714	qalmaqal	II hissə: 149	qalmaqal
5715	qalmaz	II hissə: 167	qalmaz
5716	qalmə	II hissə: 87	qalma
5717	qalməqdən	II hissə: 155	qalmaqdan
5718	qalməsün	II hissə: 73	qalmasın
5719	qalməz	II hissə: 60	qalmaz
5720	qalmış	II hissə: 103	qalmış

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5721	qalmışdı	I hissə: 46; II hissə: 27, 147	qalmışdı
5722	qalmıyəcəkdir	II hissə: 26	qalmayacaqdır
5723	qalmıyəcəqdür	I hissə: 48	qalmayacaqdır
5724	qalmıyub	I hissə: 54	qalmayıb
5725	qalmıyur	II hissə: 158	qalmır
5726	qalsə	II hissə: 31	qalsa
5727	qaltaq	II hissə: 23, 28	yəhərin ağacdən olan hissəsi, arabaya qoşulan heyvanın belinə qoyulan qoşqu aləti, qaltaq
5728	qalub	I hissə: 34, 47, 64; II hissə: 15, 16, 21, 44, 73, 78, 81, 102, 105, 116, 123, 140, 140, 142, 163	qalıb
5729	qalub (baqi qalub)	II hissə: VI	
5730	qalubdur	II hissə: 7, 9, 110	qalıb
5731	qalublər	II hissə: 137	başlayıblar
5732	qalur	II hissə: 102	qalır
5733	qamaşar	I hissə: 61	qamaşar
5734	qamaşardı	II hissə: 39	qamaşardı
5735	qamaşsun	II hissə: 42	qamaşsın
5736	qamcı	II hissə: 30	qamçı
5737	qaməti	II hissə: 124	qaməti
5738	qan	I hissə: 10, 10, 49; II hissə: 11	qan
5739	qanacaqlı	II hissə: 93	qanacaqlı
5740	qanadı-quyruqı	II hissə: 51	qanadı-quyruğu
5741	qandə	II hissə: 74	qanda
5742	qandırdı	II hissə: 10	başə saldı, izah etdi
5743	qandırsun	II hissə: 48	başə salsın, izah etsin
5744	qandırub	II hissə: 85	açıb, çatdırıb
5745	qanə	I hissə: 57; II hissə: 64, 91, 132	qana

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5746	qanfət	I hissə: 45, 45; II hissə: 38, 38	konfət
5747	qanındən	I hissə: 60; II hissə: 110	qanından
5748	qaninə	II hissə: 118	qanına
5749	qanını	I hissə: 58; II hissə: 59	qanını
5750	qanmıyub	II hissə: 48	anlamayıb
5751	qanunə	II hissə: I	qanuna
5752	qapaq	I hissə: 10	qapaq
5753	qapan	II hissə: 98	ağır şeyləri çəkmək üçün böyük tərəzi
5754	qapı	I hissə: 11; II hissə: 60, 101, 119, 169	qapı
5755	qapıdə	II hissə: 131	qapıda
5756	qapısınə	II hissə: 131	qapısına
5757	qapub	II hissə: 13, 38, 53, 70, 149	qapıb
5758	qapudə	I hissə: 41; II hissə: 60	qapıda
5759	qapudəki	II hissə: 48	qapıdakı
5760	qapudən	I hissə: 42; II hissə: 60, 73	qapıdan
5761	qapuları	I hissə: 38	qapıları
5762	qapumı	II hissə: 48, 153	qapımı
5763	qapunı	II hissə: 60	qapını
5764	qapunı	II hissə: 48, 153	qapını
5765	qapunıñ	I hissə: 19; II hissə: 76	qapının
5766	qapusı	II hissə: 13, 71, 110	qapısı
5767	qapusın	II hissə: 44	qapısını
5768	qapusındə	II hissə: 29	qapısında
5769	qar	I hissə: 14, 52, 52, 63; II hissə: 65, 86, 86, 88, 96, 107, 108, 108, 108, 108, 118, 118, 130, 130, 130, 130	qar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5770	qara	I hissə: 14, 31, 43; II hissə: 52, 58	qara (<i>rəng</i>)
5771	qarabaşı	II hissə: 46	qulluqçusu
5772	qarabaşları	II hissə: 46, 171	qulluqçuları
5773	qaraçı	I hissə: 35, 35, 65; II hissə: 14, 14, 170	qaraçı
5774	qaradur	II hissə: 65	qaradır
5775	qara-qura	I hissə: 57	qara-qura
5776	qaraquş	II hissə: 11, 45, 51, 91, 91, 91, 91, 173	qaraquş (<i>qartal növü</i>)
5777	qaraquşı	II hissə: 91	qaraquşu (<i>qartal növü</i>)
5778	qaralır	II hissə: 50	qaralır
5779	qaralmışdı	II hissə: 24	qaralmışdı
5780	qaraltı	I hissə: 16	qaraltı
5781	qaraltını	II hissə: 56, 56	qaraltını
5782	qaraltısını	II hissə: 57	qaraltısını
5783	qaralub	I hissə: 61	qaralıb
5784	qaramal	I hissə: 56	buynuzlu iri ev heyvanı (<i>öküz, camış, inək</i>)
5785	qaramalıq	II hissə: 32	buynuzlu iri ev heyvanlarının (<i>öküz, camış, inəyin</i>)
5786	qarandaş	I hissə: 10; II hissə: 1, 4, 4, 5, 6, 170	karandaş
5787	qarandaşı	I hissə: 35	karandaşı
5788	qarandaşın	II hissə: 4, 5	karandaşın
5789	qaranlıq	II hissə: 20	qaranlıq
5790	qaranlıqdır	I hissə: 13	qaranlıqdır
5791	qarasaqqal	I hissə: 57	qarasaqqal
5792	qarasınə	II hissə: 64	qarasına
5793	qaratavuş	II hissə: 45, 52	kolluqlarda və meşəliklərdə yaşayan sarıdimdikli, qaramtıl, rəngli oxuyan quş, qaratoyuş
5794	qardaş	I hissə: 10, 20, 21, 25, 65; II hissə: 104, 172	qardaş

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5795	qardaşım	I hissə: 12; II hissə: 72	qardaşım
5796	qardən	II hissə: 107, 158	qardan
5797	qarə	II hissə: 61	qara (<i>rəng</i>)
5798	qarəsi	I hissə: 43	bəbəyi, qarası
5899	qarğa	I hissə: 22, 23, 23, 65; II hissə: 34, 35	qarğa
5800	qarğayə	I hissə: 23	qarğaya
5801	qarğə	I hissə: 38; II hissə: 58, 112, 112, 112, 113, 143, 143, 144, 144, 144, 173, 174	qarğa
5802	qarğə (həncəreyi-qarğə)	II hissə: 144	
5803	qarğədən	II hissə: 143	qarğadan
5804	qarğəyə	II hissə: 143	qarğaya
5805	qarğudalı	II hissə: 64	qarğıdalı
5806	qarı	I hissə: 11; II hissə: 36, 46, 46, 46, 46, 86, 127, 130, 131, 171, 171, 174	qarı
5807	qarın	I hissə: 10	qarın (<i>qar</i>)
5808	qarıñ	II hissə: 81	qarın (<i>qar</i>)
5809	qarınc	II hissə: 11, 11	qarış
5810	qarıncə	I hissə: 52; II hissə: 58, 97, 97, 97, 146, 146, 146, 146, 147, 169, 169, 173, 174	qarışqa
5811	qarıncələr	II hissə: 3	qarışqalar
5812	qarıncəniñ	II hissə: 147	qarışqanın
5813	qarıncətək	II hissə: 27	qarışqa boyda
5814	qarındən	II hissə: 113	qarından
5815	qarınıñ	II hissə: 36, 46, 46, 130, 130, 130, 131, 131, 131, 131, 132	qarının

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5816	qarışıq	II hissə: 76, 76	qarışıq
5817	qarışqanın	I hissə: 51	qarışqanın
5818	qarışqə	I hissə: 50, 50, 50, 51, 51, 51, 65	qarışqa
5819	qarışmış	II hissə: 109	qarışmış
5820	qarıyə	II hissə: 36, 36, 131	qarıya
5821	qarqa	II hissə: 56	qarğa
5822	qarqudalı	II hissə: 129	qarğıdalı
5823	qarmaq	II hissə: 98	qarmaq
5824	qarmaqdən	II hissə: 98	qarmaqdan
5825	qarmaqı	II hissə: 98	qarmağı
5826	qarnı	I hissə: 14; II hissə: 58	qarnı
5827	qarnını	II hissə: 13	qarnını
5828	qarpuz	I hissə: 56, 60; II hissə: 52, 65, 71, 169, 169	qarpız
5829	qartofel	II hissə: 65	kartof
5830	qartofli	I hissə: 60	kartof
5831	qarun	II hissə: 107	qarın (<i>bədən orqanı</i>)
5832	qaruşməsə	II hissə: 70	qarışmasa
5833	Qasım	I hissə: 11, 14, 18, 25, 25, 25, 26; II hissə: 1, 122	Qasım
5834	Qasımdən	II hissə: 1	Qasımdan
5835	Qasımı	I hissə: 25; II hissə: 1	Qasımı
5836	qaş	I hissə: 10; II hissə: 107	qaş
5837	qaş (əyər qaş camını)	II hissə: 164	
5838	qaşığı	I hissə: 10, 35; II hissə: 29, 169	qaşığı
5839	qaşığı	I hissə: 35	qaşığı
5840	qaşığıqla	II hissə: 133	qaşığıqla
5841	qaşın	II hissə: 143	qaşın
5842	qaşına	II hissə: 62	qaşına

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5843	qaşların	II hissə: 168	qaşların
5844	qaşuqına	II hissə: 68	qaşığına
5845	qat	II hissə: 6, 74	qat
5846	qatar	II hissə: 159	qatar
5847	qatdaməq	II hissə: 87	qatlamaq
5848	qatdanmış	II hissə: 6	qatlanmış
5849	qatıq	I hissə: 10	qatıq
5850	qatır	II hissə: 28, 28, 34, 40	qatır
5851	qatırı	II hissə: 158	qatırı
5852	qatışub	II hissə: 155	qatışub
5853	qatları	II hissə: 106	qatları
5854	qatub	II hissə: 109, 156	qatıb
5855	qavı	II hissə: 134	keçmişdə od almaq (<i>qı-ğılıcm çıxarmaq</i>) üçün işlədilən pambığaoxsar yumşaq maddəni, qovu
5856	qavub	II hissə: 137	qovub
5857	qavuq	II hissə: 24, 24, 24, 25, 170	içi hava ilə dolu qabarcıq, köpürcük, qovuq
5858	qavuqıñ	II hissə: 24	içi hava ilə dolu qabarcı-ğın, köpürcüyün, qovuğun
5859	qavun	I hissə: 56, 60	qovun
5860	qavurırlər	II hissə: 145	qovururlar
5861	qavurma	II hissə: 11, 12	qovurma
5862	qavurmanı	II hissə: 145	qovurmanı
5863	qavuşandə	II hissə: 52	qovuşanda
5864	qavuşar	II hissə: 160	qovuşar
5865	qavuşmaz	II hissə: 159	qovuşmaz
5866	qaya	I hissə: 55; II hissə: 51	qaya
5867	qayçı	II hissə: 21, 22, 23, 51	ortadan qadaqla bir-birinə çarpaz bənd edilmiş iki hissədən ibarət kəsici alət, qayçı
5868	qayçılıyub	II hissə: 8	qayçılıyub
5869	qayə	I hissə: 54, 54	qaya
5870	qayəniñ	II hissə: 60	qayanın

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5871	qayıdan	I hissə: 48	qayıdan
5872	qayıdandə	I hissə: 42; II hissə: 1	qayıdanda
5873	qayıdən	II hissə: 123	qayıdan
5874	qayıdub	I hissə: 52; II hissə: 61, 132, 142, 162	qayıdub
5875	qayıdur	II hissə: 88, 105	qayıdır
5876	qayın	II hissə: 116	qayın
5877	qayınana	II hissə: 116	qayınana
5878	qayınata	II hissə: 116	qayınata
5879	qayırdı	I hissə: 15; II hissə: 165	düzəltdi
5880	qayırə	II hissə: 134, 138, 138	düzəldə
5881	qayırlmış	II hissə: 75	düzəlmiş, qayırlmış
5882	qayırlmışdı	II hissə: 23	düzəlmişdi, qayırlmışdı
5883	qayırlmışıq	II hissə: 24	düzəlmişik, qayırlmışıq
5884	qayırrır	II hissə: 18	əmələ gətirir
5885	qayırrır	II hissə: 30	düzəldir
5886	qayırrırdı	II hissə: 145	düzəldirdi
5887	qayırrırlər	II hissə: 2, 4, 10, 10, 10, 10, 32, 45, 45, 45, 45, 45, 45, 49, 76, 98, 107, 109, 133, 145, 152, 155, 155, 167, 174, 174	düzəldirlər
5888	qayıрмаqı	II hissə: 165	düzəltməyi
5889	qayırməq	II hissə: 4	istehsal edə, düzəldə
5890	qayırməq	II hissə: 68	bişirmək
5891	qayırsun	II hissə: 113, 159	düzəltsin
5892	qayırub	II hissə: 2, 10, 10, 30, 32, 77, 138, 146, 155, 156	düzəldib
5893	qayırubdur	II hissə: 10	düzəldib
5894	qayırublar	I hissə: 17	düzəldiblər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5895	qayıruulan	II hissə: 76	düzəldilən
5896	qayırulub	II hissə: 98	düzəldilib
5897	qayırulub	II hissə: 76	düzəlib, düzəldilib, qayırilıb
5898	qayış	I hissə: 20; II hissə: 27	qayış
5899	qayışdən	II hissə: 98	qayışdan
5900	qayıtdı	I hissə: 16; II hissə: 21, 68, 75, 102	qayıtdı
5901	qayıtdılar	I hissə: 48	qayıtdılar
5902	qayim	I hissə: 42	uca, bərk
5903	qaynadacəqsən	II hissə: 134	qaynadacaqsan
5904	qaynadan	II hissə: 165	qaynadan
5905	qaynadırlər	II hissə: 4, 32, 75	qaynadırlar
5906	qaynar	II hissə: 11, 64	qaynar
5907	qaynıyub	II hissə: 16	qaynayıb
5908	qaynıyur	II hissə: 159	qaynayır
5909	qaytan	II hissə: 21, 21	yumşaq iplikdən, ipəkdən və s.-dən hörülmüş bağ, ip
5910	qaytarməq	II hissə: 63	qaytarmaq
5911	qaz	I hissə: 10, 10, 31, 44, 44, 44, 60, 65; II hissə: 45, 52, 52, 58, 58, 58, 58, 104, 104, 105, 173	qaz
5912	qazan	I hissə: 65; II hissə: 6, 6, 6, 6, 7, 10, 11, 23, 63, 63, 64, 64, 64, 64, 76, 167, 170	içində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qab, qazan
5913	qazanc	I hissə: 10; II hissə: 9	qazanc
5914	qazancə	II hissə: 63	balaca, yüngül qazan, qazança
5915	qazancəni	II hissə: 63	balaca, yüngül qazanı, qazançanı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5916	qazandə	II hissə: 4, 37	içində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qabda, qazanda
5917	qazandən	II hissə: 37	içində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qabdan, qazandan
5918	qazanə	II hissə: 7	içində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qaba, qazana
5919	qazanı	II hissə: 37, 37, 37, 63, 63, 63, 64	içində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qabı, qazanı
5920	qazanıñ	II hissə: 63	içində xörək bişirmək, su qaynatmaq və s. üçün böyük girdə metal qabın, qazanın
5921	qazanır	II hissə: 138	qazanır
5922	qazanməq	II hissə: 134	qazanmaq
5923	qazanub	II hissə: 132	qazanıb
5924	qazar	II hissə: 17	qazar
5925	qazə	I hissə: 43	qaza (<i>quş</i>)
5926	qazı	I hissə: 28; II hissə: 127, 142, 142, 142, 142, 143, 143	məhkəmə işlərinə baxan ruhani, şəriət hakimi, qazı
5927	qazıdılar	II hissə: 76	qazıdılar
5928	qazıq	II hissə: 128	quyu
5929	qazınıñ	II hissə: 142	məhkəmə işlərinə baxan ruhaninin, şəriət hakiminin, qazının
5930	qazırsən	II hissə: 128	qazırsən
5931	qazıyə	II hissə: 143	məhkəmə işlərinə baxan ruhaniyə, şəriət hakiminə, qazıya
5932	qazlar	II hissə: 105	qazlar
5933	qazları	II hissə: 105, 105	qazları
5934	qazlarının	II hissə: 105	qazlarının

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5935	qazma	II hissə: 23, 40	yeraltı daxma, yerin altında qazılmış müvəqqəti ya daimi ibtidai ev, yaşayış yeri
5936	qazmə	II hissə: 153	qazıma (<i>qazımaq</i>)
5937	qazub	I hissə: 49, 49; II hissə: 75	qazıyb
5938	qazun	I hissə: 49	qazıyn
5939	qeyd	II hissə: III, IV, VI, 5	qeyd
5940	qeydə	II hissə: 47	tələyə
5941	qeydi	II hissə: 159	əzabını, çətinliyini
5942	qeydinə	II hissə: 73	qeydinə
5943	qeydkeşlik	II hissə: 128	qeydə qalma, qayğıya qalma
5944	qeylü qaldehyd	I hissə: 51	boş-boş danışmaqda idin
5945	qəbaq	II hissə: 33	qabaq, öncə
5946	qəbaqcə	II hissə: IV, 3, 14	qabaqca
5947	qəbaqə	II hissə: 87	qabağa
5948	qəbaqımız	II hissə: 86	qabağımız
5949	qəbaqındə	II hissə: 110, 162	qabağında
5950	qəbaqındən	I hissə: 48; II hissə: 69	qabağından
5951	qəbaqınə	II hissə: 22, 68, 68, 101	qabağına
5952	qəbarır	II hissə: 43	qabarır, pırpızlaşır
5953	qəbrədək (elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək)	II hissə: 159	
5954	qəbrin	II hissə: 17	qəbrini
5955	qəbul	I hissə: 36, 36; II hissə: 39, 55, 55, 76, 108, 110, 120, 126, 147	qəbul
5956	qəbul (eylə qəbul)	II hissə: 124	
5957	qəbuldur	II hissə: 97	qəbuldur
5958	qəbz	I hissə: 28	qəbz
5959	qəddi	II hissə: 69	hündürlüyü, boyu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5960	qəddini düzəlib	II hissə: 141	ayağa qalxıb, belini düzəldib
5961	qədəm	II hissə: 70	qədəm
5962	qədəm qoydı	II hissə: 90	ayaq basdı
5963	qədər	I hissə: 36, 42; II hissə: 8, 8, 21, 27, 35, 39, 42, 43, 44, 49, 49, 50, 57, 59, 62, 68, 68, 79, 79, 83, 88, 90, 96, 97, 102, 106, 110, 113, 128, 129, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 142, 142, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 157, 157, 158, 159, 161, 164, 166, 167	qədər
5964	qədərdən	II hissə: 37	qədərdən
5965	qədərdür	II hissə: 166, 166	qədərdir
5966	qədəri	I hissə: 28; II hissə: 63, 136	qədəri
5967	qədəri (qəzavü qədəri)	II hissə: 8	
5968	qədim	II hissə: 3, 32, 74, 77, 98, 150	qədim
5969	Qədr gecəsi	II hissə: 93	Qədr gecəsi
5970	qədrin	II hissə: 104, 117	qədrini
5971	qədrini	II hissə: 46	qədrini
5972	qədzən	II hissə: 18, 35	qələm yonmaq üçün xüsusi bıçaq
5973	qəfəs	I hissə: 21, 45; II hissə: 38	qəfəs
5974	qəfəsdə	I hissə: 45; II hissə: 38	qəfəsdə
5975	qəfəsə	I hissə: 64, 64	qəfəsə
5976	qəfəsin	I hissə: 64	qəfəsin

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
5977	qəhqəhə ilə	II hissə: 137	qəhqəhəylə
5978	qəhvə	II hissə: 12, 12, 23, 40	qəhvə
5979	qəhvədan	II hissə: 6, 12, 23	qəhvə bişirmək və ya su qaynatmaq üçün olan qab, qəhvədan
5980	qəhvəxorım	II hissə: 135	qəhvə içmək üçün işlədilən qaba işarə
5981	qəxməq	II hissə: 149	yerə qaxılan ucu yonulmuş ağac parçası
5982	qəlbi	II hissə: 127, 127, 127, 127	yüksək, hündür, uca
5983	qəlbidən	II hissə: 105	yüksəkdən, ucadan
5984	qəlbin	II hissə: 60	qəlbini
5985	qəlbində	II hissə: 50	qəlbində
5986	qəlbinə	II hissə: 47	qəlbinə
5987	qəl'ə	II hissə: 23	möhkəm müdafiə tikilisi, qala (<i>istehkam</i>)
5988	qələm	I hissə: 10, 10, 11; II hissə: 1, 1, 1, 5, 6, 12, 23, 82, 169	qələm
5989	qələm ilə	II hissə: 2	qələmlə
5990	qələmdan	II hissə: 1, 1, 6, 18, 134	qələmqabı
5991	qələmə	II hissə: 82	qələmə
5992	qələmi	II hissə: 134, 139	qələmi
5993	qələmindən	I hissə: 50; II hissə: 99	qələmindən
5994	qələmnən	II hissə: 133	qələmlə
5995	qələmtaraş	II hissə: 12	qələm çərtmək üçün bıçaq
5996	qələndər	II hissə: 163	dünyadan əl çəkib sərsəri həyat keçirən adam, dərviş
5997	qəlyan	II hissə: 169	qəlyan
5998	qəlyanaltınə	II hissə: 112	qəlyanaltına
5999	qəmçi	II hissə: 71	qamçı
6000	qəmçi ilə	II hissə: 133	qamçı ilə
6001	qəmçiliyüb	II hissə: 150	qamçılıyıb

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6002	qəmər	II hissə: 92	ay (<i>səma cismi</i>)
6003	qəməri il	II hissə: 92	ay təqvimini ilə il
6004	qəmu	II hissə: 3	hamı, bütün
6005	qənacaqının	II hissə: IV	qabiliyyətinin
6006	qənadı	I hissə: 55	qanadı
6007	qənadın	II hissə: 143	qanadını
6008	qənadın (quyruq-qənadın)	II hissə: 109	
6009	qənadları	II hissə: 64	qanadları
6010	qənadlu	II hissə: 110	qanadlı
6011	qənaət	II hissə: 104, 104, 130, 131, 132, 160, 161, 163	qənaət
6012	qənaətlənmiyüb	II hissə: 158	qənaətlənməyib
6013	qənd	I hissə: 10; II hissə: 16, 65	qənd
6014	qəndab	II hissə: 12, 12, 18	suya qatılmış şəkərdən hazırlanan içki, gülqənd, qəndab, şərbət
6015	qənd-şəkər	I hissə: 57	qənd-şəkər
6016	qənəd	II hissə: 101	qanad
6017	qənədinə	II hissə: 82	qol-budağına
6018	qənədini	II hissə: 91	qanadını
6019	qənədləri	II hissə: 106	qanadları
6020	qənədlərini	II hissə: 61	qanadlarını
6021	qənədlü	II hissə: 3	qanadlı
6022	qəpigə	I hissə: 42	qəpiyə
6023	qəpik	II hissə: 95	manatın yüzdə biri, qəpik
6024	qəpikdür	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	manatın yüzdə biridir, qəpikdir
6025	qəra	I hissə: 47; II hissə: 2, 2, 26, 99, 145, 145	qara (<i>rəng</i>)
6026	qərabəşlər	II hissə: 46	qulluqçular
6027	qəraçı	II hissə: 14, 14, 14	qaraçı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6028	Qəradaği	II hissə: 3, 7, 15, 21, 27, 31, 37, 42, 48, 54, 57, 61, 63, 67, 69, 73, 79, 85, 89, 91, 92, 97, 103, 115, 118, 119, 129, 137, 141, 144, 157	Həsənəliğa xan Qaradaği
6029	Qəradaği (nəzmi-Qəradaği)	II hissə: 174, 174	
6030	Qəradağski	II hissə: III	Həsənəliğa xan Qaradaği
6031	Qəradağskinin (Həsən'əliğa xan Qəradağskinin)	II hissə: III	
6032	qəradur	I hissə: 10, 10, 15; II hissə: 153	qaradır
6033	qəraquş	II hissə: 50, 50, 58	qartal
6034	qəraquşın	II hissə: 50	qartalın
6035	qəranlıq	II hissə: 8, 161	qaranlıq
6036	qəranlıqdur	I hissə: 10	qaranlıqdır
6037	qəranquş	I hissə: 60	qaranquş
6038	qərar	II hissə: 50, 151	qərar
6039	qərar ilə	II hissə: 55, 113	qərarla
6040	qərar ilə (nəql eylədiyimiz qərar ilə)	II hissə: 107	
6041	qərarım	II hissə: 135	qərarım
6042	qərası	II hissə: 107	qarası
6043	qəratavuş	II hissə: 34	kolluqlarda və meşəliklərdə yaşayan sarıdimdikli, qaramtıl, rəngli oxuyan quş, qaratoyuq
6044	qərdaş	I hissə: 51; II hissə: 8, 14, 24, 61, 66, 71, 72, 75, 115, 115, 131, 153	qardaş
6045	qərdaşdən	II hissə: 112	qardaşdan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6046	qərdaşı	I hissə: 35; II hissə: 21, 66	qardaşı
6047	qərdaşım	II hissə: 118, 139	qardaşım
6048	qərdaşıңdur	II hissə: 157	qardaşındır
6049	qərdaşını	II hissə: 8	qardaşını
6050	qərdaşlar	II hissə: 137	qardaşlar
6051	qərdaşlərinə	II hissə: 66	qardaşlarına
6052	qərəquş	II hissə: 49, 49, 171	qartal
6053	qərəquşdur	II hissə: 49	qartaldır
6054	qərənfil	I hissə: 34; II hissə: 64, 65, 65, 66, 172	qərənfil
6055	qərənfilləri	II hissə: 66	qərənfilləri
6056	qərənfillərim	II hissə: 66	qərənfillərim
6057	qərənfilü	II hissə: 66	qərənfil və
6058	qərəsini	II hissə: 16	qarasını
6059	qərib	II hissə: IV	gəlməyən
6060	qərinələr ilə	II hissə: 86	əsrələrlə
6061	qərz	I hissə: 28	borc
6062	qərzi	I hissə: 28	borcu
6063	qəsd	II hissə: 43	qəsd
6064	qəsdə	I hissə: 48; II hissə: 26	qəsdə
6065	qəsdən	I hissə: 42; II hissə: IV	qəsdən
6066	qəsd ilə	II hissə: 70, 136	qəsdilə
6067	qəsdilə	I hissə: 49; II hissə: 147	qəsdilə
6068	qəsdilə	II hissə: 39, 83, 162	qəsdilə
6069	qəsdin	I hissə: 55	qəsdin
6070	qəsdində	II hissə: 50	qəsdində
6071	qəsdinə	II hissə: 54	qəsdinə
6072	qəsəbə	I hissə: 24	qəsəbə
6073	qəsəbəcədə	II hissə: 150	kənddə, kiçik qəsəbədə
6074	qəsəbənin	I hissə: 26	qəsəbənin
6075	qəsəm	II hissə: 163	and

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6076	qəssab	I hissə: 23	qəssab
6077	qəşəng	II hissə: 82	qəşəng
6078	qəşənglədüb	II hissə: 20	qəşəngləşdirib
6079	qətlə	II hissə: 142	qətlə
6080	qəya	II hissə: 61	qaya
6081	qəyadə	I hissə: 55; II hissə: 50	qayada
6082	qəyadən	II hissə: 70	qayadan
6083	qəyalərdə	II hissə: 50	qayalarda
6084	qəyanıq	II hissə: 51, 164	qayanın
6085	qəyayə	I hissə: 55	qayaya
6086	qəynaqına	II hissə: 50	caynağına
6087	qəynaqınə	II hissə: 91, 104	caynağına
6088	qəza	II hissə: 148	müəyyən səbəblərə görə vaxtında vacib olaraq icra edilməyib sonradan icra edilən oruc və ya namaz
6089	qəzadən (təqdiri-qəzadən)	II hissə: 111	
6090	qəzanc	II hissə: 51	qazanc
6091	qəzanırdı	II hissə: 151	qazanırdı
6092	qəzara	II hissə: 149	təsadüfən
6093	qəzavü qədəri	II hissə: 8	hadisəni; bədbəxt hadisəni
6094	qəziyyə	II hissə: 113	hadisə
6095	qıçı	II hissə: 116, 161	qıçı
6096	qıçım	II hissə: 87	qıçım
6097	qıçını	II hissə: 116	qıçını
6098	qıfıl	I hissə: 21; II hissə: 166	qıfıl
6099	qıfılı	I hissə: 21	qıfılı
6100	qıfılən	II hissə: 133	qıfilla
6101	qıjı	I hissə: 28	rütubətli yerlərdə bitən uzun və dilik-dilik yarpaqları olan bir bitki
6102	qıl	I hissə: 25, 39, 41; II hissə: 15, 156	et, qıl

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6103	qıl	I hissə: 32; II hissə: 167	tük, qıl
6104	qılanlar (seyr qılanlar)	II hissə: 67	
6105	qılarkən	II hissə: 60	düşünərkən
6106	qıların	II hissə: 91	qılınıq
6107	qılçəqi	II hissə: 67	qılçın
6108	qıldım	II hissə: 94	qıldım
6109	qılıc	II hissə: 17, 80, 125	qılınıc
6110	qılıcdən	II hissə: 5	qılınıcdən
6111	qılıclə	II hissə: 35	qılınıcla
6112	qılındən	II hissə: 30	qılınından
6113	qılındı	II hissə: 94	qılınındı
6114	qılınır	II hissə: 100	qılınınır
6115	qılır	I hissə: 36; II hissə: 80	edir, qılır
6116	qılquyruq	I hissə: 60, 60; II hissə: 110, 110	qılquyruq
6117	qılməq (seyr qılməq)	II hissə: 165	
6118	qılmış	II hissə: 124	etmiş
6119	qılıb	II hissə: 128	edib, qılıb
6120	qılır	II hissə: 57	edir, qılır
6121	qımız	II hissə: 12, 12, 30	turşumuş at (<i>bəzən dəvə</i>) südündən hazırlanan qidalı içki
6122	qır	II hissə: 51, 72	qır
6123	qırağınə	I hissə: 44	qırağına
6124	qırağında	II hissə: 7	qırağında
6125	qırağınə	II hissə: 24, 56	qırağına
6126	qırğı	II hissə: 51	balaca quşları ovlayan iti və uzun caynaqlı, qısa qarmaq dimdikli yırtıcı quş, qırğı
6127	qırx	II hissə: 98, 99, 123, 168	qırx
6128	qırx yeddi	I hissə: 50	qırx yeddi
6129	qırxandən	II hissə: 33	qırxandan
6130	qırxarkən	II hissə: 54	qırxarkən
6131	qırxarlar	II hissə: 33	qırxarlar
6132	qırxdı	I hissə: 20	qırxdı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6133	qırx-əlli	II hissə: 28	qırx-əlli
6134	qırxəyağ	II hissə: 78, 78, 78, 172	qırxayaq
6135	qırxın	II hissə: 88	qırxım (<i>qoyunların qırxılma mövsümü</i>)
6136	qırxırlər	II hissə: 18, 145	qırxırlar
6137	qırxub	II hissə: 9	qırxıb
6138	qırırqı ilə	II hissə: 8	qırırqı ilə
6139	qırırqınə	II hissə: 104	qırırqına
6140	qırırqları	II hissə: 155, 156	qırırqları
6141	qırırqlarını	II hissə: 155, 156	qırırqlarını
6142	qırırqlarının	II hissə: 25	qırırqlarının
6143	qırıldadı	II hissə: 144	qırıldadı
6144	qırıldı	I hissə: 11; II hissə: 6	qırıldı
6145	qırılmadı	II hissə: 6, 6	qırılmadı
6146	qırılmaqınə	I hissə: 22	qırılmağına
6147	qırılıb	I hissə: 21; II hissə: 20, 25, 128	qırılıb
6148	qırır	II hissə: 155	qırır
6149	qırırqavul	I hissə: 60, 60; II hissə: 34, 110, 110	qırırqovul
6150	qırırqavulın	II hissə: 134	qırırqovulun
6151	qırırqlanqı	II hissə: 34, 35, 56, 88	qırırqlanqı
6152	qırırqlanqı	II hissə: 52, 169	qırırqlanqı
6153	qırırmaq ilə	II hissə: 138	kəsməklə, qırırmaqqla
6154	qırırqızı	II hissə: 52	qırırqızı
6155	qırırqızıldur	I hissə: 13; II hissə: 10	qırırqızıldır
6156	qırırqızılmaqql	I hissə: 57	qırırqızılmaqql
6157	qırırub	II hissə: 120, 138	qırırub
6158	qırırublər	II hissə: 9	qırırublar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6159	qısə	I hissə: 52; II hissə: 30, 59, 85, 166	qısa
6160	qısğanc	II hissə: 58	uzunsov bədənli, rəngi sarı-qəhvəyidən qaraya qədər olan həşərat, qulağagirən, qısqac, <i>Forticula auricularia</i>
6161	qış	I hissə: 10, 32, 45, 53, 53, 60, 63, 63, 63, 66; II hissə: 38, 49, 65, 81, 85, 85, 86, 87, 89, 89, 105, 108, 108, 108, 108, 114, 118, 118, 119, 119, 119, 129, 146, 147, 169, 173	qış
6162	qışdə	I hissə: 45, 63, 63; II hissə: 38, 56, 85, 105, 105, 119	qışda
6163	qışdıqın	I hissə: 63	qışlığını
6164	qışdur	II hissə: 107, 168	qışdır
6165	qışın	II hissə: 85, 86	qışın
6166	qışı	II hissə: 84, 115, 119	qışı
6167	qışlaqə	II hissə: 114	qışlağa
6168	qışlaqlərinə	I hissə: 60	qışlaqlarına
6169	qışlıyan	I hissə: 63	qışlayan
6170	qışü	II hissə: 89	qış və
6171	qıvrım (qıvrım-qıvrım)	II hissə: 8	
6172	qıvrım-qıvrım	II hissə: 8	buruq-buruq
6173	qıvrulub	II hissə: 61	bükülüb, qıvrılıb
6174	qıyqırırqı vurarlər	II hissə: 44	qışqırırqı salarlar, şivən qopararlar
6175	qız	I hissə: 12, 56; II hissə: 11, 115, 163	qız
6176	qızardı	II hissə: 109	qızardı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6177	qızdırub	II hissə: 10	qızdırıb
6178	qızıl	I hissə: 11, 15, 45; II hissə: 11, 11, 38, 40, 65, 67, 67, 67, 71, 72, 72, 142, 142	qızıl
6179	qızıldən	I hissə: 18; II hissə: 45, 76	qızıldən
6180	qızıldur	I hissə: 10	qızıldır
6181	qızılgül	I hissə: 15; II hissə: 64, 69	qızılgül
6182	qızılgülün	I hissə: 16; II hissə: 146	qızılgülün
6183	qızılgüllər	II hissə: 66	qızılgüllər
6184	qızıl-gümüşi	II hissə: 80	qızıl-gümüşi
6185	qızıl ilan	II hissə: 58	sarıqarın təlxə, çevik zəhərsiz ilan, yeddi qardaş ilanı, <i>Coluber jugularis</i>
6186	qızılquş	II hissə: 34, 51	ov üçün istifadə edilən alıcı quş növlərindən biri, qızılquş
6187	qızılları	II hissə: 142, 142, 143	qızılları
6188	qızılların	II hissə: 142	qızılların
6189	qızıllarını	II hissə: 142, 142	qızıllarını
6190	qızınslər	II hissə: 55	qızınslər
6191	qızır	I hissə: 52; II hissə: 102	qızır
6192	qızışur	II hissə: 96, 102	qızışır
6193	qızımış	II hissə: 111	qızımış
6194	qızınslər	II hissə: 134	qızınslər
6195	qiblə	II hissə: 105	namaz qılarkən müsəlmanların üzlerini çevirdikləri tərəf; cənub
6196	qıbləyə	II hissə: 56, 86	namaz qılarkən müsəlmanların üzlerini çevirdikləri tərəf; cənuba
6197	qiraət	II hissə: II	qiraət

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6198	qiraət (tə'limi-qiraət)	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	
6199	qiraətə	II hissə: IV	qiraətə
6200	qism	I hissə: 65, 65; II hissə: III, III	hissə
6201	qism	II hissə: 125	cür, növ
6202	qismət	II hissə: 147	bəxtə çıxan şey, qismət
6203	qismət edim	II hissə: 112	bölüm
6204	qismət edirlər	II hissə: 56	bövlər
6205	qismət eylə	II hissə: 112	böl
6206	qismət eylədi	II hissə: 50	böldü
6207	qismət eylədilər	II hissə: 75	böldülər
6208	qismi	II hissə: I, II, II	hissəsi
6209	qismidür	II hissə: II	hissəsidir
6210	qismində	II hissə: I	hissəsində
6211	qismindən	II hissə: II	hissəsindən
6212	qisminə	II hissə: III	hissəsinə
6213	qissədən	II hissə: 125	hekayədən
6214	qit'əsiniq	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	dairəsinin
6215	qiyamət (ta ruzi-Qiyamət)	II hissə: 112	
6216	qiyamətimdür	II hissə: 19	müsibətimdir, fəlakətimdir
6217	qiymət	II hissə: 46	qiymət
6218	qiyməti	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi, 17; II hissə: 96	qiyməti
6219	qiymətini	II hissə: 94	qiymətini
6220	qoca	II hissə: 127	qoca
6221	qocalandə	I hissə: 57	qocalanda
6222	qocalıqdən	II hissə: 136	qocalıqdan
6223	qocalub	II hissə: 106	qocalıb
6224	qocə	I hissə: 40, 49; II hissə: 36, 36, 36, 72, 94, 118	qoca

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6225	qocə-cəvan	I hissə: 47; II hissə: 26	qoca-cavan
6226	qocədən	II hissə: 120	qocadan
6227	qocədür	II hissə: 72	qocadır
6228	qocəliqdən	II hissə: 62	qocalıqdan
6229	qocəniş	I hissə: 49	qocanın
6230	qocənişki	II hissə: 106	qocanınki
6231	qocə ilə	II hissə: 120	qoca ilə
6232	qoç	I hissə: 13, 13; II hissə: 100	qoç
6233	qoçını	II hissə: 152	qoçunu
6234	qohımuş	II hissə: 157	qohumun
6235	qoxuludur	I hissə: 62	qoxuludur
6236	qoxuyubdur	II hissə: 39, 171	iylenib, qoxuyub
6237	qoxuyur	I hissə: 52, 54; II hissə: 66, 96, 141	qoxuyur
6238	qoqusındən	II hissə: 154	qoxusundan
6239	qoquyursən	II hissə: 154	qoxuyursan
6240	qol	I hissə: 12; II hissə: 101, 107, 138, 138	qol
6241	qolə (qol-qolə)	II hissə: 67	
6242	qolı	I hissə: 57	qolu
6243	qolıqdə	II hissə: 97	qolunda
6244	qolındən	II hissə: 70, 98	qolundan
6245	qol-qolə	II hissə: 67	qol-qola
6246	qolları	II hissə: 28	qolları
6247	qollarını	II hissə: 21	qollarını
6248	qoltuqə	II hissə: 71	qoltuğa
6249	qonaq	II hissə: 33, 68	qonaq
6250	qonaqdən	II hissə: 163	qonaqdan
6251	qonaqdəndür	II hissə: 61	qonaqdandır
6252	qonaqlarını	II hissə: 131	qonaqlarını
6253	qonaqlıqdən	II hissə: 68	qonaqlıqdan
6254	qondarırlər	II hissə: 2, 5	salırlar
6255	qondı	II hissə: 4, 58, 71, 127, 127, 127	qondu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6256	qondılar	II hissə: 127	qondular
6257	qonım-qonşu	II hissə: 163	qonum-qonşu
6258	qonşu	II hissə: 63, 63, 63, 64, 72	qonşu
6259	qonşıləri	II hissə: 72	qonşuları
6260	qonşısından	II hissə: 63	qonşusundan
6261	qonşu	I hissə: 51; II hissə: 17, 30, 34, 131, 131	qonşu
6262	qonşu (qonım-qonşu)	II hissə: 163	
6263	qonşuları	I hissə: 25	qonşuları
6264	qonşularını	II hissə: 82	qonşularını
6265	qonşuləri	II hissə: 100	qonşuların
6266	qonşuluq	I hissə: 51; II hissə: 146	qonşuluq
6267	qonşunu	II hissə: 121	qonşunu
6268	qonşunun	II hissə: 130	qonşunun
6269	qonşusu	II hissə: 25, 26	qonşusu
6270	qonşuya	I hissə: 18, 51, 51; II hissə: 17, 34, 121	qonşuya
6271	qonuşməqdə (kiminlə qonuşməqdə tanış oldığını)	II hissə: 154	
6272	qopardarəm	II hissə: 156	qopardaram
6273	qopardə	II hissə: 149	qoparda
6274	qopartsən	II hissə: 106	qopartsan
6275	qora	I hissə: 13; II hissə: 66	qora
6276	qoradır	I hissə: 61; II hissə: 39	qoradır
6277	qoranı	I hissə: 61	qoranı
6278	qorə	II hissə: 42	qora
6279	qorx	II hissə: 145	qorx
6280	qorxan	II hissə: 9, 51, 115	qorxan
6281	qorxırəm	II hissə: 90	qorxuram
6282	qorxmə	I hissə: 45	qorxma
6283	qorxməz	II hissə: 145	qorxmaz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6284	qorxmıyub	II hissə: 7	qorxmayıb
6285	qorxu	II hissə: 31	qorxu
6286	qorxub	II hissə: 61	qorxub
6287	qorxubən	I hissə: 41	qorxub
6288	qorxudən	I hissə: 39; II hissə: 15	qorxudan
6289	qorxuram	I hissə: 46	qorxuram
6290	qorxurəm	II hissə: 38, 104, 126	qorxuram
6291	qorxusu	II hissə: 130	qorxusu
6292	qorxusındən	II hissə: 7, 104, 156	qorxusundan
6293	qorxutdı	I hissə: 34	qorxutdu
6294	qorxuyə	I hissə: 37	qorxuya
6295	qoruməz	II hissə: 60	qorumaz
6296	qoruqdə	II hissə: 52	əkində, bostanda, tarlada, otlaqda və s., qoruqda
6297	qoruqıñ	II hissə: 15	qoruğunu
6298	qorurdı	I hissə: 41	qoruyurdu
6299	qoşır	II hissə: 30	qoşur (<i>arabanı və s.-ni çəkib aparmaq üçün atı arabaya və s.-yə bağlayır</i>)
6300	qoşırlər	II hissə: 129, 129	qoşurlar
6301	qoşub	II hissə: 78, 158, 159	qoşub
6302	qoşulır	II hissə: 115	qoşulur
6303	qoşulsun	II hissə: VI	qoşulsun
6304	qoşun	II hissə: 142, 164	qoşun
6305	qoşunə	I hissə: 26	qoşuna
6306	qoturı	I hissə: 55	qoturu
6307	qovalar	II hissə: 60	qovalar
6308	qovan	II hissə: 38	qovan
6309	qovanı	II hissə: 53	qovanı
6310	qovar	II hissə: 141	qovar
6311	qovdı	II hissə: 37, 88	qovdu
6312	qovlıyurdu	II hissə: 83	qovlayırdı
6313	qovma	I hissə: 42	qovma
6314	qovurlər	II hissə: 140	qovurlar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6315	qovziyub	II hissə: 161	qaldırıb, qovzayıb
6316	qoy	II hissə: 12, 45, 76, 113, 113	qoy
6317	qoyar	II hissə: 13, 36, 91	qoyar
6318	qoyarlar	II hissə: 51	qoyarlar
6319	qoyarsan	II hissə: 10	qoyarsan
6320	qoydı	I hissə: 35, 47; II hissə: 1, 13, 57, 68, 68, 104, 149, 159, 162	qoydu
6321	qoydı (qədəm qoydı)	II hissə: 90	
6322	qoydılar	II hissə: 3, 8, 113	qoydular
6323	qoydırdı	II hissə: 142	qoydurdu
6324	qoyıq	II hissə: 137	qoyun (<i>imkan vermək, qoymaq</i>)
6325	qoyma	I hissə: 34	qoyma
6326	qoymadı	II hissə: 79	qoymadı
6327	qoymaq	I hissə: 34	qoymaq
6328	qoymamışdı	I hissə: 64	qoymamışdı
6329	qoymaruq	I hissə: 45; II hissə: 38	qoymarıq
6330	qoymə	I hissə: 24, 65; II hissə: 52, 87	qoyma
6331	qoyməsün	II hissə: 79	qoymasın
6332	qoyməz	II hissə: 104	qoymaz
6333	qoymıyə	II hissə: 124	qoymuya
6334	qoymıyub	II hissə: 70	qoymayıb
6335	qoymuşəm	II hissə: 97	qoymuşam
6336	qoymuşuq	II hissə: 48	qoymuşuq
6337	qoymuşuq (baqi qoymuşuq)	II hissə: VI	
6338	qoyseydiñ	I hissə: 35	qoysaydın

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6339	qoyub	I hissə: 35, 47, 54; II hissə: 21, 21, 62, 63, 78, 82, 83, 84, 84, 87, 87, 90, 107, 132, 138, 149, 149, 163	qoyub
6340	qoyubdur	II hissə: 62, 84	qoyub
6341	qoyublər	II hissə: 21, 98	qoyublar
6342	qoyubsən	II hissə: 142	qoyubsan
6343	qoyulan	II hissə: 48	qoyulan
6344	qoyulmuş	II hissə: 141	qoyulmuş
6345	qoyulur	II hissə: 102	qoyulur
6346	qoyun	I hissə: 14, 55, 55, 56; II hissə: 9, 18, 28, 28, 32, 32, 33, 33, 33, 33, 35, 35, 35, 35, 40, 40, 44, 44, 51, 64, 111, 111, 112, 151, 169, 169, 171	qoyun (<i>heyvan</i>)
6347	qoyundən	II hissə: 18	qoyundan
6348	qoyunə	II hissə: 32, 34, 88	qoyuna
6349	qoyunu	I hissə: 55; II hissə: 32, 33, 33, 33, 33, 77, 145	qoyunu
6350	qoyunuñ	II hissə: 9, 32, 32, 32, 32, 32	qoyunun
6351	qoyununıñ	II hissə: 8	qoyununun
6352	qoyunları	II hissə: 33	qoyunları
6353	qoyunlarıñ	I hissə: 21, 22; II hissə: 32	qoyunların
6354	qoyunlarını	I hissə: 53	qoyunlarını
6355	qoyunlər	II hissə: 9, 170	qoyunlar
6356	qoyunlərdən	II hissə: 9	qoyunlardan
6357	qoyunləmindən	II hissə: 77	qoyunlarından
6358	qoyur	II hissə: 114	qoyur

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6359	qoyurdu	II hissə: 46	qoyardı
6360	qoyurlar	II hissə: 46	qoyurlar
6361	qoyurlər	II hissə: 2, 76, 109, 152	qoyurlar
6362	qoyurmuş	II hissə: 117	qoyurmuş
6363	qoz	I hissə: 12, 13, 31; II hissə: 113	qoz
6364	qövmindən	II hissə: 15	tayfasından, millətindən, ulusundan
6365	Qrılof	II hissə: III	İ.A.Krılov (1769–1844) görkəmli rus təmsilçisi
6366	qu	II hissə: 34, 45, 52	qu
6367	qucaqınə	II hissə: 126	qucağına
6368	qucaqınə	II hissə: 126	qucağına
6369	qudurub	II hissə: 9	qudurub
6370	quqquluqu	II hissə: 38	quqquluqu
6371	qul	II hissə: 46	qul
6372	qulağ	I hissə: 42; II hissə: 131	qulaq
6373	qulaq	II hissə: 55, 93, 94, 101, 107, 162	qulaq
6374	qulaq ilə	II hissə: 133	qulaq ilə
6375	qulaqın	II hissə: 117, 137	qulağını
6376	qulaqındən	II hissə: 137	qulağından
6377	qulaqınə	II hissə: 62	qulağına
6378	qulaqınıq	I hissə: 34; II hissə: 30	qulağının
6379	qulaqları	II hissə: 26, 30	qulaqları
6380	qulaqlarını	II hissə: 35	qulaqlarını
6381	quldurlar	II hissə: 29	quldurlar
6382	quldurlardən	II hissə: 150	quldurlardan
6383	Qulı	II hissə: 122, 161, 162	Qulu
6384	qulı	II hissə: 160	qulu
6385	qulluq	II hissə: 113	qulluq
6386	qulluqçıləri	II hissə: 46	qulluqçuları
6387	qulluqımı	II hissə: 140	qulluğumu

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6388	qulluqınə	II hissə: 140	qulluğuna
6389	qulluqınə	II hissə: 126	qulluğuna
6390	qum	I hissə: 13; II hissə: 109, 160	qum
6391	qumdən	II hissə: 16	qumdan
6392	qumsal	II hissə: 158	qumsal
6393	qura (qara-qura)	I hissə: 57	
6394	quraq	II hissə: 164	quraq
6395	Qur'an	II hissə: 93, 100, 139	Qur'an
6396	Qur'ani-şərif	II hissə: 93	Qur'ani-şərif
6397	qurardıq	II hissə: 135	qurardıq
6398	qurbağə	I hissə: 38, 38, 65; II hissə: 61, 61, 61, 62, 151, 172	qurbağa
6399	qurbağəniñ	I hissə: 37	qurbağanın
6400	Qurban	II hissə: 88, 100, 100, 173	Qurban
6401	qurban	II hissə: 100, 100, 100, 100, 100, 100, 123, 145	qurban
6402	qurbangahıdur	II hissə: 100	qurbangahıdır
6403	qurd	I hissə: 54, 54	qurd
6404	qurddən	I hissə: 54, 54	qurddan
6405	qurdə	I hissə: 55; II hissə: 9, 27, 33, 34, 41, 41, 111, 147	qurda
6406	qurdəm	I hissə: 59	qurdam
6407	qurdı	II hissə: 33	qurdu
6408	qurdıñ	I hissə: 46, 46; II hissə: 20, 44, 58, 111	qurdun
6409	qurğuşum (qurşun)	II hissə: 65	qurquşun
6410	qurı	I hissə: 13; II hissə: 49, 130	quru

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6411	qurıdə	II hissə: 158, 165, 174	quruda
6412	qurıdəkindən	II hissə: 166	qurudakından
6413	qurıdı	II hissə: 79	qurudu
6414	qurıdur	II hissə: 77	qurudur
6415	qurıyır	II hissə: 106	quruyur
6416	qurıyub	I hissə: 56	quruyub
6417	qurşaq	II hissə: 18, 18, 29, 35	beli sıx tutmaq üçün ona sarılan uzun və dar parça, belbağı, qurşaq
6418	qurşaqındə	I hissə: 51	beli sıx tutmaq üçün ona sarılan uzun və dar parçasında, belbağında, qurşağında
6419	qurşaqındə	II hissə: 14	beli sıx tutmaq üçün ona sarılan uzun və dar parçasında, belbağında, qurşağında
6420	qurşun (qurğuşum/qurşun/)	II hissə: 65	
6421	qurt	I hissə: 21, 21, 46, 46, 46, 47, 55, 55, 55, 55, 55, 58, 58, 58, 58, 59, 59, 62, 62, 62, 62, 62, 62, 65, 65, 66, 66, 66; II hissə: 12, 12, 13, 13, 13, 20, 20, 20, 20, 20, 27, 27, 27, 27, 27, 28, 28, 33, 33, 33, 33, 34, 34, 35, 40, 40, 40, 41, 41, 44, 44, 44, 44, 44, 111, 111, 147, 152, 152, 152, 153, 153, 156, 156, 157, 157, 170, 170, 170, 171, 171, 171, 171, 173, 174, 174, 174	qurd, canavar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6422	qurt ilə	II hissə: 35	canavarla, qurdla
6423	qurtar	II hissə: 54	qurtar
6424	qurtaran	II hissə: V	qurtaran
6425	qurtarandə	II hissə: 14	qurtaranda
6426	qurtarar	II hissə: 115, 152	xilas edər, bələdan qurtarar
6427	qurtardım	II hissə: 27, 88, 172	qurtardım
6428	qurtardıñ	II hissə: 27	qurtardıñ
6429	qurtarəndən	II hissə: I	qurtarandan
6430	qurtarəsən	II hissə: 63	qurtarasan
6431	qurtarım	II hissə: 157	qurtarım
6432	qurtarmamış	II hissə: 42	qurtarmamış
6433	qurtarmaz	II hissə: 155	qurtarmaz
6434	qurtarməqə	II hissə: 47	qurtarmağa
6435	qurtarsa	II hissə: 132	qurtarsa
6436	qurtarsun	II hissə: 62	qurtarsın
6437	qurtarub	I hissə: 35; I hissə: IV, 8	qurtarıb
6438	qurtaruram	I hissə: 58	qurtarıram
6439	qurtbeçə	II hissə: 128	canavar balası, qurd balası
6440	qurtdan	I hissə: 59	canavardan, qurddan
6441	qurtdən	II hissə: 13, 35	canavardan, qurddan
6442	qurtdur	II hissə: 20	canavardır, qurtdur
6443	qurtəm	II hissə: 20, 157	canavaram, qurdam
6444	qurtı	II hissə: 152	canavarı, qurdu
6445	qurti-biüsul	II hissə: 111	biçlik bilməyən, hiyləgər olmayan qurd
6446	qurtlərdən	II hissə: 9	canavarlardan, qurdlardan
6447	quru	II hissə: 120	quru
6448	qurub	I hissə: 64; I hissə: 8, 32	qurub
6449	qurubdur	II hissə: 36	qurub
6450	qurudırlər	II hissə: 10	qurudurlar
6451	qurudub	II hissə: 8, 75	qurudub
6452	qurullamaqını	I hissə: 38	quruldamağını

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6453	quruş	II hissə: 95	Osmanlı zamanında buraxılmış pul vahidi, lirənin yüzdə biri, qəpik
6454	qurutsun	II hissə: 109	qurutsun
6455	quruyub	II hissə: 144	quruyub
6456	quruyur	I hissə: 56; II hissə: 106	quruyur
6457	qusaram	II hissə: 11	qusaram
6458	quş	I hissə: 31, 44, 44, 45, 45, 46, 46, 55, 65; II hissə: 4, 4, 38, 38, 38, 39, 55, 55, 55, 55, 58, 58, 58, 64, 67, 72, 97, 97, 97, 127, 127, 165, 170, 171, 171, 173	quş
6459	quşdur	I hissə: 15, 18, 26, 55, 55; II hissə: 34, 35, 35, 35, 35, 35, 40, 64, 64, 168	quşdur
6460	quşə	II hissə: 55	quşa
6461	quşəm	I hissə: 44	quşam
6462	quşım	II hissə: 4, 71, 110	quşum
6463	quşın	II hissə: 51, 55, 58, 91, 115	quşun
6464	quşqun	II hissə: 23	atın belində yəhərin qabaq tərəfə sürüşməməsi üçün onun quyruğu altından keçirilən qayıq, quşqun
6465	quşlar	I hissə: 52, 52, 56; II hissə: 34, 34, 51, 52, 52, 71, 80, 81, 96, 97, 119, 127, 127, 141, 171, 171	quşlar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6466	quşlardən	II hissə: 50	quşlardan
6467	quşlarə	I hissə: 64, 66; II hissə: 49, 144	quşlara
6468	quşları	II hissə: 45, 45, 45, 49, 53, 56, 171	quşları
6469	quşlarıñ	I hissə: 44, 60, 63; II hissə: 49	quşların
6470	quşlər	II hissə: 51	quşlar
6471	qutan	II hissə: 34	uzun və nazik boğazlı, gödək qıçlı, uzun dimdikli, ayaqları enli və pərdəli quşqutanquşu, qutan
6472	qutaran	II hissə: V	qurtaran
6473	qutardı	II hissə: 84, 84	qurtardı
6474	qutarduq	II hissə: 8	qurtardıq
6475	qutım	II hissə: 138	qutum (<i>qutu</i>)
6476	qutum	II hissə: 58	ziyad balığı, kütüm
6477	quyı	II hissə: 126, 153, 167, 169	quyu
6478	quyruğı	II hissə: 169	quyruğu
6479	quyruğını	II hissə: 15	quyruğunu
6480	quyruq	II hissə: 101, 131	quyruq
6481	quyruq doğur	II hissə: 103	quyruq doğan vaxt, avqust ayının axırlarına təsadüf edir
6482	quyruqı ilə	II hissə: 80	quyruğu ilə, quyruğuyla
6483	quyruqaltı	II hissə: 23, 23	iş heyvanlarının quyruqlarının altından keçirilən örkən və onun qalın dəridən və ya keçədən tikilmiş quyruq altından keçirilən orta hissəsi, paldüm, quyruqaltı
6484	Quyruqı	II hissə: 26, 30, 43, 51, 62, 147, 148, 148	quyruğu
6485	quyruqı (qanadı-quyruqı)	II hissə: 51	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6486	quyruqın	II hissə: 90, 143	quyruğunu
6487	quyruqındən	II hissə: 44	quyruğundan
6488	quyruqınə	II hissə: 136	quyruğuna
6489	quyruqi-çaq	II hissə: 147	kök quyruq
6490	quyruq-qənadın	II hissə: 109	quyruğunu-qanadını
6491	quyruqlamasə	II hissə: 11	quyruqlamasan
6492	quyudə	II hissə: 16	quyuda
6493	quyusı	I hissə: 60; II hissə: 71	quyusu
6494	quyuyə	II hissə: 114, 126	quyuya
6495	quzı	I hissə: 13, 58, 58, 58, 58, 59, 59, 66; II hissə: 20, 20, 21, 28, 29, 35, 50, 111, 111, 156, 156, 156, 156, 157, 157, 157, 170, 174	quzu
6496	quzım	I hissə: 43, 43	quzum
6497	quzın1	II hissə: 112	quzunu
6498	quzın1nı	II hissə: 20	quzunun
6499	quzısındən	II hissə: 153	quzusundan
6500	quzısın1nı	II hissə: 33	quzusunun
6501	quziyə	II hissə: 157, 157	quzuya
6502	quziyəm	II hissə: 157	quzuyam
6503	quzunı	I hissə: 59; II hissə: 21	quzunu
6504	qüdrətdən	II hissə: 97	qüdrətdən
6505	qüdrəti	II hissə: 167	qüdrəti
6506	qüdrətim	II hissə: 62, 128	qüdrətim
6507	qüsurlər	II hissə: 165	qüsurlar
6508	qüvveyi-müdrükə	II hissə: III	dərketmə qabiliyyəti
6509	qüvvət	I hissə: 20; II hissə: 62	qüvvət
6510	qüvvətdə	II hissə: 50, 138	qüvvətdə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6511	qüvvətdən	II hissə: 59, 91, 113, 129	qüvvətdən
6512	qüvvətə	II hissə: 32, 74, 113, 129, 155	qüvvətə
6513	qüvvətim	I hissə: 34	qüvvətim
6514	qüvvətlənmiş	II hissə: 155	qüvvətlənmiş
6515	qüvvətlənüb	I hissə: 49	qüvvətlənib
6516	qüvvətlənür	II hissə: 103	qüvvətlənir
6517	qüvvətli	II hissə: 81	qüvvətli
6518	qüvvətlü	II hissə: 62	qüvvətli
6519	qüvvətlüdür	I hissə: 20; II hissə: 43, 43	qüvvətlidir
6520	qüvvətlüsi	II hissə: 49	qüvvətlisi
6521	qüvvətsiz	II hissə: 103	qüvvətsiz
6522	qüvvətsiz	II hissə: 103	qüvvətsiz

- L -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6523	labüd	II hissə: 163	çarəsiz
6524	laçın	II hissə: 34, 34, 45, 51	quş ovlamaq üçün saxlanılan şahin cinsindən alıcı quş, laçın
6525	laf ilə	II hissə: 17	sözlə, danışığıla, söhbətlə
6526	lafçın	II hissə: 18	əsasən, evdə geyilən yüngül ayaqqabı
6527	laxa	II hissə: 58	naqqabalığı, naqqa
6528	laqquldadub	II hissə: 68	laqqıltı səsi çıxardıb, laqqıldadıb
6529	lal	I hissə: 4, 4, 5, 31	lal
6530	lalə	I hissə: 18, 18; II hissə: 64, 135	lalə
6531	lalə (gülü lalə)	I hissə: 50; II hissə: 99	
6532	lalələr	II hissə: 66	lalələr
6533	lalın	I hissə: 33; II hissə: 115	lalın
6534	lam	I hissə: 4, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>l</i> səsini ifadə edən 28-ci hərfin adı
6535	lap	II hissə: 15, 98	lap
6536	layiqincə	II hissə: II, 151	layiqincə
6537	layiqsən	II hissə: 142	layiqsən
6538	layla	I hissə: 43,43, 43, 43, 43, 65	laylay, layla
6539	lazım	I hissə: 17, 36, 36, 38, 42, 43; II hissə: V, VI, 107, 129, 143, 165, 165	lazım
6540	lazımdur	I hissə: 10,13, 35, 65; II hissə: I, VI,12, 74, 107, 152	lazımdır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6541	lazımə	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: 68	lüzumu olan, lazımlı
6542	lazıməli	I hissə: 56	lazımlı
6543	lazımsınız	II hissə: 29	lazımsınız
6544	leylək	I hissə: 60; II hissə: 34, 45, 52, 56	hacıleylək
6545	leylxan	II hissə: 45, 45, 45	qayğısız
6546	ləclik	II hissə: 160	tərslik, höcətlik
6547	ləfziq	II hissə: VI	sözün, kəlmənin, ləfzin
6548	ləfzlərdən	II hissə: 3	sözlərdən, kəlmələrdən
6549	ləfzləri	II hissə: II, IV	ləfzləri
6550	lək	II hissə: 65	dəstə (<i>dördkünc və ya uzunsov şəkildə bellənib ayrılmış yer</i>)
6551	ləki	II hissə: 65, 172	dördkünc və ya dəstəni
6552	ləkiq	II hissə: 66	dəstənin
6553	ləkiniq	II hissə: 66	dəstəsinin
6554	lələ	I hissə: 32	böyük qardaş; dayə
6555	lələvün	II hissə: 104	acgöz, tamarzı, lələvün
6556	lə'nət	I hissə: 64; II hissə: 64, 137	lənət
6557	lə'nəti	II hissə: 17	lənəti
6558	ləpə	I hissə: 17, 32	ləpə
6559	lətafət	II hissə: 82	incəlik, gözəllik, lətiflik
6560	lətaif	II hissə: 15	anekdotlar, lətifələr
6561	lətayif	II hissə: 170	anekdotlar, lətifələr
6562	Lətif	I hissə: 26; II hissə: 122	Lətif
6563	lətif	II hissə: 68	dadlı, ləzzətli
6564	lətif	II hissə: 130	qəşəng
6565	lətif	II hissə: 154, 154	xoş, mülayim
6566	lətifə	II hissə: 54, 171	anekdot, lətifə
6567	ləziz	II hissə: 15	dadlı, ləzzətli

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6568	ləzzət	I hissə: 28, 28, 62; II hissə: 67, 74, 108	ləzzət
6569	ləzzətini	I hissə: 44	ləzzətini
6570	ləzzətli	II hissə: 104	dadlı, ləzzətli
6571	ləzzətlü	I hissə: 35	dadlı, ləzzətli
6572	libas	I hissə: 63; II hissə: 18, 18, 32, 107, 118, 170	paltar, geyim, libas
6573	libasdur	II hissə: 23, 28, 35	paltardır, geyimdir, libasdır
6574	libası	II hissə: 145	paltarı, geyimi, libası
6575	libası (çörəgü libası)	II hissə: 119	
6576	libaslərini	I hissə: 53	paltarlarını, geyimlərini, libaslarını
6577	lif	I hissə: 32	pambıq, barama və s.-nin incə saçaqları, lif
6578	lihaza	II hissə: III	buna görə
6579	lil	I hissə: 32	çöküntü, lil
6580	lillənər	II hissə: 80	lillənər
6581	lillənir	II hissə: 75	lillənir
6582	ling	II hissə: 22, 23	ağır şeyi qaldırmaq, bərk yeri qazımaq və başqa məqsədlər üçün istifadə edilən dəmir alət, ling
6583	lobyə	II hissə: 65	lobyə
6584	loqmə	II hissə: 132	loğma
6585	lovğa	I hissə: 27	lovğa
6586	lovğalıq	II hissə: 160	lovğalıq
6587	lovqalənüb	II hissə: 47	lovğalanıb
6588	lövh	II hissə: 1, 2, 2, 170	lövhə
6589	lövhdən	II hissə: 2	lövhədən
6590	lövhi	II hissə: 2, 2	lövhəni
6591	lövhiş	II hissə: 2	lövhənin
6592	lövnbələvni	II hissə: 13	cürbəcür, əlvan, rəngarəng
6593	lulə	II hissə: 101, 106	gövdə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6594	lulədən	II hissə: 82, 106, 107	gövdədən
6595	lulədür	II hissə: 30	şümşaddır, hamardır
6596	luləsi	II hissə: 106	gövdəsi
6597	lut	II hissə: 98, 98	0,01268468748 kq (12,684 q) bərabər çəki vahidi, lut
6598	lüləyin	II hissə: 6	misdən, saxsıdan düzəldilən xüsusi biçimli lüləkli və qulplu su qabı, lüləyin
6599	lüt	II hissə: 22	lüt
6600	lütf	I hissə: 41, 58; II hissə: 156, 157	rəhm
6601	lütfi-ilah	II hissə: 124	Tanrının rəhmi
6602	lütfilə	II hissə: 153	rəhmi ilə

- M -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6603	M.Ə.Talibzadə	I hissə: 43	Mirzə Əbdullah Talibzadə (<i>Abdulla Şaiq</i>)
6604	maddə	II hissə: 174	materiya
6605	maddeyi-əslıyyəsi	II hissə: V, V	kökünü təşkil edən
6606	maddəsi	II hissə: 154, 154, 155	materiyası
6607	ma'əda	II hissə: II, V, 74, 134, 155, 166	savayı, başqa
6608	mahir	II hissə: 53	mahir
6609	mahirliqdədir	II hissə: 138	məharətdədir, mahirlikdədir
6610	mahirsən	II hissə: 53	mahirsən
6611	mahnı	II hissə: 147	mahnı
6612	mahnudə	II hissə: 53	mahnıda
6613	mahudı	II hissə: 145	üz tərəfi keçə kimi basıq yun və ya yarımıyun parçanı, mahudu
6614	mahut	II hissə: 21, 32, 156, 156	üz tərəfi keçə kimi basıq yun və ya yarımıyun parça, mahud
6615	mahutdən	II hissə: 18, 21	üz tərəfi keçə kimi basıq yun və ya yarımıyun parçadan, mahuddan
6616	mahutı	II hissə: 18	üz tərəfi keçə kimi basıq yun və ya yarımıyun parçanı, mahudu
6617	Makedoniya	II hissə: 164	Makedoniya
6618	maqnitis	II hissə: 78	maqnit
6619	Maqnis	II hissə: 77, 77, 77, 77, 77	Maqnis
6620	mal	I hissə: 10; II hissə: 88, 141	mal
6621	mala	II hissə: 22, 23	şumlanmış torpağın kəsəklərini əzmək və hamarlamaq üçün kənd təsərrüfatı aləti, mala

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6622	mala ilə	II hissə: 133	şumlanmış torpağın kəsəklərini əzmək və hamarlamaq üçün kənd təsərrüfatı aləti ilə
6623	malalayirəm	II hissə: 29	şumlanmış yeri hamarlayıram, malalayıram
6624	malalıyurlər	II hissə: 129	şumlanmış yeri hamarlayırlar, malalayırlar
6625	malı	II hissə: 5	malı
6626	malımız	II hissə: 167	malımız
6627	malımızdən-canımızdən	II hissə: 164	malımızdan-canımızdan
6628	malıñ	I hissə: 18	malın
6629	malınə	II hissə: 119	malına
6630	malınə (canü malınə)	II hissə: 47	
6631	malını	II hissə: 5, 29	malını
6632	malıñı	II hissə: 19	malını
6633	malıylə	II hissə: 13	malı ilə
6634	malik	II hissə: 76	malik
6635	maliki	II hissə: 153	maliki
6636	malikimiz	II hissə: 29	sahibimiz, yiyəmiz
6637	mallarını	I hissə: 53	buynuzlu iri ev heyvanlarını, mallarını
6638	mama	I hissə: 31; II hissə: 116	atanın bacısı, bibi
6639	mamır	II hissə: 71	mamır
6640	maña	I hissə: 22, 36, 36, 40, 42, 45, 47, 51, 53; II hissə: 20, 29, 38, 46	mənə
6641	maña isə	II hissə: 48	mənədirsə
6642	mane'	II hissə: 73	mane
6643	maral	I hissə: 44, 48, 48, 48, 48, 48, 65; II hissə: 28, 28, 34, 34, 40, 40, 158	maral
6644	maralə	II hissə: 33	marala

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6645	maralı	I hissə: 48; II hissə: 158	maralı
6646	mart	II hissə: II, 85	mart
6647	martdən	II hissə: 89	martdan
6648	martın	II hissə: 85	martın
6649	maşa	II hissə: 22, 29, 98	od və b. qızgın şeyləri götürmək üçün metal alət, maşa
6650	maşa ilə	II hissə: 133	maşa ilə
6651	maşağ	II hissə: 40, 40	pişiklər fəsiləsindən çox itigözlü yırtıcı heyvan, vaşaq
6652	maşına	II hissə: 165	maşın
6653	maşınadə	II hissə: 159	maşında
6654	maşınalar	II hissə: 134	maşınlar
6655	maşınanı	II hissə: 159	maşını
6656	maşu küncüd	II hissə: 114	lobya və küncüd
6657	matü məəttəl	II hissə: 15	mat və məəttəl, mat-məəttəl
6658	mayə	I hissə: 54; II hissə: 51	maya, maye
6659	mayəni	II hissə: 9	mayanı
6660	mayəsindən	II hissə: 13	mayasından
6661	mayili- seyri-çəmən	I hissə: 50; II hissə: 99	çəmənə seyr etməyə me- yilli olan
6662	mazı	II hissə: 1, 1, 12, 29	mazı-mazı oyununda işlədilən kürəcik, mazı
6663	mehriban	I hissə: 17, 17, 25, 65; II hissə: 72, 83, 143, 153, 172	mehriban
6664	mehribanlıqnən	II hissə: 25, 83	mehribanlıqla
6665	meşə	I hissə: 20; II hissə: 80	meşə
6666	meşə ilə	I hissə: 47	meşə ilə, meşəylə
6667	meşədə	II hissə: 79, 81, 125, 127, 127, 127, 127, 128, 149	meşədə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6668	meşədən	I hissə: 62; II hissə: 29, 71, 119, 137	meşədən
6669	meşələr	II hissə: 3, 85	meşələr
6670	meşələrdə	I hissə: 52	meşələrdə
6671	meşələrə	I hissə: 53	meşələrə
6672	meşəni	II hissə: 118	meşəni
6673	meşəniñ	I hissə: 62; II hissə: 71	meşənin
6674	meşəyə	I hissə: 59; II hissə: 53, 123, 126, 138, 149, 149, 157	meşəyə
6675	meydanə	II hissə: 59	meydana
6676	meydanı	II hissə: 161	meydanı
6677	meydani-tərəbdə	I hissə: 50; II hissə: 99	şənlik meydanında
6678	meyl	I hissə: 54; II hissə: 83	meyl
6679	meymun	II hissə: 55, 62, 125, 136, 136, 136, 172, 174, 174	meymun
6680	meymunıñ	II hissə: 62, 136	meymunun
6681	meymunlər	II hissə: 55, 55	meymunlar
6682	meymunləriñ	II hissə: 55	meymunların
6683	meyvə	I hissə: 20, 25, 40; II hissə: 64, 65, 72, 101, 106, 127, 127, 167, 172	meyvə
6684	meyvədür	II hissə: 42, 65	meyvədir
6685	meyvələr	I hissə: 56; II hissə: 95, 102	meyvələr
6686	meyvələr ilə	II hissə: 13	meyvələr ilə
6687	meyvələrdən	II hissə: 13, 83	meyvələrdən
6688	meyvələri	I hissə: 60; II hissə: 89	meyvələri
6689	meyvələrini	I hissə: 56	meyvələrini
6690	meyvəmi	II hissə: 79	meyvəmi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6691	meyvəni	I hissə: 61	meyvəni
6692	meyvəniş	I hissə: 60	meyvənin
6693	meyvəsi	I hissə: 33, 53; II hissə: 55, 94, 160	meyvəsi
6694	meyvəsindən	I hissə: 40	meyvəsindən
6695	meyvəsini	I hissə: 40	meyvəsini
6696	Məarif məclisi	I hissə: titull (başlıq) səhifəsi	Təhsil şurası
6697	Məarif rəisi	II hissə: titull (başlıq) səhifəsi	Təhsil idatəsinin rəisi
6698	məcal	II hissə: 8, 52	imkan, fürsət, macal
6699	məcbur	II hissə: 150	məcbur
6700	Məcid	II hissə: 122	Məcid
6701	məclis (əhli-məclis)	II hissə: 93	
6702	məclisdə	II hissə: 135	məclisdə
6703	məclisi (Məarif məclisi)	I hissə: titull (başlıq) səhifəsi	
6704	məclisində	II hissə: 92	məclisində
6705	məcməi	II hissə: 6, 10, 18	yastı iri qab, iri sini, məcməyi
6706	məcmueyi-aləm	II hissə: 153	bütün kainat
6707	mədaxil	II hissə: 120	gəlir, qazanc
6708	mədd	I hissə: 4	(uzadaraq) a səsini bildirən işarə, mədd (məddə)
6709	məddahi-Əliniş	II hissə: 163	İmam Əli (ə) məddahi, mədh edəni
6710	mə'dədə	II hissə: 74	mədədə
6711	mədədkarlıq	II hissə: 130	köməklik, yardım
6712	mə'dəndə	II hissə: 76	faydalı qazıntı çıxarılan yerdə, mədəndə
6713	mə'dəndən	II hissə: 4	faydalı qazıntı çıxarılan yerdən, mədəndən
6714	mə'dəni	II hissə: 77	mədəndən çıxan
6715	mə'dənidür	II hissə: 40	metaldır
6716	mə'dəniyyat	II hissə: 71, 72, 172	faydalı qazıntılar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6717	mə'dəniyyatdən	II hissə: 75	faydalı qazıntılardan, dəmirdən
6718	mə'dəniyyatdur	II hissə: 72	faydalı qazıntıdır
6719	mə'dəniyyatlərnən (ğeyr mə'dəniyyatlərnən)	II hissə: 76	
6720	məəttəl	II hissə: 148	məəttəl
6721	məgər	I hissə: 54; II hissə: 19, 47, 79, 117, 121	məgər
6722	məğlub	II hissə: 38	məğlub
6723	məğrur	II hissə: 38	lovğa
6724	məğrurdıñ	I hissə: 51	məğrur idin, məğrurdun
6725	məğrurlıq	II hissə: 160	lovğalıq
6726	məğrurlıq ilə	I hissə: 41	lovğalıqla
6727	məhal	II hissə: 158	qeyri-mümkün
6728	məhaldur	II hissə: 60, 81	qeyri-mümkündür
6729	məhəbbət	II hissə: 83	məhəbbət
6730	məhəbbəti	II hissə: 69, 116, 117, 173	məhəbbəti
6731	məhəbbətli	II hissə: 29	məhəbbətli
6732	məhəl	II hissə: 70, 79, 117	məhəl
6733	məhəllədən	II hissə: 164	məhəllədən
6734	Məhəmməd	II hissə: 122	Məhəmməd
6735	məhərrəm	II hissə: 87, 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində birinci ayın adı
6736	Məhərrəm	II hissə: 122, 134, 134, 134	Məhərrəm
6737	məhi-rəməzani-mübarək	II hissə: 90	müqəddəs ramazan ayı
6738	məhkəməyə	II hissə: 143	məhkəməyə
6739	Məhmud	I hissə: 26; II hissə: 122	Mahmud
6740	məhrum	II hissə: 167	məhrum
6741	məhsul	II hissə: 155, 156	məhsul
6742	məhsulatı	I hissə: 60	məhsulu
6743	məhz	I hissə: 40; II hissə: 12, 26, 85	məhz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6744	məxməl	II hissə: 100	ipəkdən toxunmuş zərif parça, məxmər
6745	məxsus	II hissə: I, II	məxsus
6746	məxsusi	II hissə: 5	xüsusi
6747	məişət	II hissə: 129	məişət
6748	məişətini	II hissə: 76	məişətini
6749	məişətini (əsbabi-məişətini)	II hissə: 150	
6750	məkanındən	II hissə: 105	məkanından
6751	məkanlərə	II hissə: 86	məkanlara
6752	məkatibi-türkiyyəyə	II hissə: I	Azərbaycan məktəblərinə
6753	məktəb	I hissə: 28; II hissə: 1, 170	məktəb
6754	məktəbdə	II hissə: 1, 2, 2, 151	məktəbdə
6755	məktəbdən	II hissə: 1	məktəbdən
6756	məktəbə	I hissə: 18, 43, 43, 60; II hissə: 1, 2, 2, 3, 81, 132, 150, 151, 170	məktəbə
6757	məktəblərdə	I hissə: titül (başlıq) səhifəsi	məktəblərdə
6758	məktəbləri	II hissə: III	məktəbləri
6759	məktəblərində	II hissə: titül (başlıq) səhifəsi, I, I, II	məktəblərində
6760	məktub	II hissə: 169	məktub
6761	məktubu	II hissə: 139, 145	məktubu
6762	məqalələr	II hissə: II, III	məqalələr
6763	məqam	II hissə: IV	məqam
6764	məqamındə	II hissə: IV	məqamında
6765	məqami-zərurətdə	II hissə: 166	zəruri vaxt, lazım olan zaman, zərurət olan məqamda
6766	məqdur	II hissə: 29, 68, 105, 106	mümkün
6767	məqdurdur	II hissə: 167	mümkündür
6768	məqsudınə	II hissə: 87	istəyinə, məqsədinə
6769	məlayikxu	I hissə: 37	mələk təbiətli

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6770	mələklərə	II hissə: 144	mələklərə
6771	məlul	II hissə: 55	kədərli, qüssəli
6772	mə'lum	I hissə: 44; II hissə: VI, 58, 112, 125	məlum
6773	mə'lumdur	II hissə: II, 74	mələumdur
6774	məməmiş	II hissə: 128	döşümün, məməmin
6775	məmləkət (ta məmləkət)	II hissə: 151	
6776	mən	I hissə: 10, 12, 19, 20, 20, 23, 24, 25, 33, 33, 39, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 51, 54, 58, 58, 59, 59; II hissə: 14, 14, 16, 24, 25, 26, 29, 29, 29, 35, 38, 42, 42, 44, 44, 47, 53, 59, 59, 60, 70, 73, 79, 79, 87, 94, 97, 104, 111, 113, 116, 116, 121, 122, 122, 123, 124, 125, 126, 130, 130, 136, 137, 138, 139, 139, 142, 142, 147, 152, 153, 154, 156, 157, 157, 157, 157, 163	mən
6777	mən ilə	II hissə: 9	mənimlə, mənle
6778	mənat	II hissə: 95	100 qəpiyə bərabər pul vahidi, manat
6779	məndə	II hissə: 113	məndə
6780	məndə (al-məndə)	II hissə: 140	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6781	məndən	I hissə: 38, 38, 46; II hissə: 4, 70, 79, 137, 138, 142	məndən
6782	məndən gəflət edirsən	II hissə: 156	mənə etinasızlıq göstərirsen
6783	mənə	II hissə: 123	mənə
6784	mənfəət	II hissə: 79	mənfəət
6785	mənfəətbərdar	II hissə: 32	mənfəət götürən, fayda alan
6786	mənfəəti	II hissə: 74	mənfəəti
6787	məni	I hissə: 14, 36, 38, 42, 48, 48, 54, 55, 58, 62, 62, 62; II hissə: 8, 9, 17, 29, 29, 29, 52, 57, 60, 62, 63, 85, 118, 126, 131, 137, 140, 150, 152, 153, 157, 162	məni
6788	mənim	I hissə: 10, 14, 22, 23, 24, 28, 33, 36, 44, 45, 45, 46, 55, 58, 58, 59; II hissə: 5, 5, 9, 14, 16, 16, 16, 20, 24, 25, 60, 61, 62, 66, 79, 79, 93, 93, 102, 108, 110, 117, 120, 120, 121, 121, 121, 124, 135, 137, 139, 148, 157, 157, 157	mənim
6789	mənim ilə	II hissə: 108	mənlə, mənimlə
6790	mənimdür	I hissə: 12, 18	mənimdir
6791	mənlə	II hissə: 60	mənimlə, mənlə
6792	mənsəb	II hissə: 132	mənsəb
6793	mənzil	II hissə: 56, 56	mənzil

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6794	mənzildə	II hissə: 50	mənzildə
6795	mənzilə	II hissə: 44, 162	mənzilə
6796	mənzilindən	II hissə: 56	mənzilindən
6797	mənzilinəcən	II hissə: 62	mənzilinəcən
6798	mənzurində	II hissə: 106, 138	nəzərində
6799	məramını	II hissə: 167	məramını
6800	məratibini	II hissə: IV	səviyyəsini
6801	mərdanım (Şiri-mərdanım)	II hissə: 124	
6802	mərđi-kahil	II hissə: 19	tənbəl adam
6803	mərhumə	II hissə: 121	rəhmətə getmiş, vəfat etmiş (<i>qadın</i>)
6804	mərizlərin	I hissə: 58	xəstələrin
6805	mərsiyə	I hissə: 27, 27	matəm şeiri, mərsiyə
6806	mərtəbə (nəhayət mərtəbə)	II hissə: III	
6807	mərtəbə də (bir mərtəbə də)	II hissə: 82, 132	
6808	mərtəbədə (bir mərtəbədə)	II hissə: 83, 164	
6809	mərtəbədə (birimci dərəcədə)	II hissə: 107	
6810	mərtəbədə (nəhayət mərtəbədə)	II hissə: 97	
6811	mərtəbəsinə	I hissə: 27	yerinə, mərtəbəsinə
6812	mərzə	II hissə: 65	qırmızı və ağ çiçəkləri olan ətirli tərəvəz bitkisi, mərzə
6813	məscid	II hissə: 23, 23, 28	məscid
6814	məsciddə	I hissə: 27	məsciddə
6815	məscidə	II hissə: 93	məscidə
6816	məscidi	II hissə: 161	məscidi
6817	məscid-cameə	II hissə: 94, 100	məscidlərə
6818	məscidin	I hissə: 26	məscidin
6819	məscidlərdə	II hissə: 32	məscidlərdə
6820	məsəl	I hissə: 27, 43, 54, 63; II hissə: 13, 20, 33, 61	atalar sözü

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6821	məsəldür	II hissə: 15, 37, 60	atalar sözüdür
6822	məsələn	I hissə: 56, 60, 60; II hissə: V, V, VI, VI, VI, VI, VI, 4, 56, 76, 86, 106, 154, 155, 165, 166	məsələn
6823	məsəllər	I hissə: 20, 33, 34, 34, 35, 38, 41, 47, 49, 49, 51, 62, 62; II hissə: 5, 11, 11, 14, 14, 17, 22, 25, 27, 30, 33, 33, 39, 44, 46, 46, 48, 49, 51, 51, 58, 64, 66, 70, 71, 80, 87, 91, 94, 99, 105, 110, 113, 115, 117, 120, 121, 126, 132, 132, 138, 145, 153, 159, 161, 167	atalar sözü
6824	məsxərə eyliyüb	II hissə: 47	dolayıb, masqara edib, ələ salıb
6825	məsihilər	II hissə: 92	xaçpərəstlər, xristianlar
6826	məsləhət	II hissə: 7, 9, 46	məsləhət
6827	məsləhətiņa	II hissə: 150	məsləhətinə
6828	məsləhətləşməgə	II hissə: 24	məsləhətləşməyə
6829	məsləhətləşüb	II hissə: 126	məsləhətləşib
6830	məsərəfi	II hissə: 16	xərçi
6831	məst	I hissə: 40	məst
6832	Məstan	I hissə: 48; II hissə: 26	Məstan
6833	məstanım	II hissə: 152	xumar pişiyim
6834	məşağili-təhririyyələr	II hissə: III	yazı yazma məşğələləri
6835	məşəqqət ilə	II hissə: 132	məşəqqətlə
6836	məşəqqətindən	II hissə: 120	məşəqqətindən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6837	məşğul	I hissə: 50, 51, 52, 60; II hissə: 7, 35, 56, 70, 83, 84, 111, 113, 120, 146, 146, 159	məşğul
6838	məşğuldurlər	II hissə: 161	məşğuldurlar
6839	məşğuliyyəti	II hissə: titül (başlıq) səhifəsi	məşğul olmaları
6840	məşhur	II hissə: III, 78, 93, 123, 164,	məşhur
6841	mətəlib	II hissə: I, IV	mətləblər
6842	mətəlibə	II hissə: I	mətləblərə
6843	mətəlibin	II hissə: II, II	mətləblərin
6844	mətbəəsi (şirkəti-mətbəəsi)	I hissə: titül (başlıq) səhifəsi	
6845	mətbəəsində	II hissə: titül (başlıq) səhifəsi	mətbəəsində
6846	mətləb	II hissə: V	mətləb
6847	mətləblərdən	II hissə: 3	mövzulardan
6848	məvacib	II hissə: 132	məvacib
6849	mə'yusü gəmə	II hissə: 162	məyusluq və qəmə
6850	məzəmmət	II hissə: 56	məzəmmət
6851	məzkur	II hissə: II, VI, 78, 82, 93, 94, 104, 154, 166	adı çəkilmiş
6852	məzkurı (şö'beyi-məzkurı)	I hissə: titül (başlıq) səhifəsi	
6853	məzkurə (risaleyi-məzkurə)	II hissə: II	
6854	mə'zur	II hissə: IV	səbəbli, üzürlü
6855	mıǧmıǧ	II hissə: 59	ağcaqanad
6856	mıx	I hissə: 32	mıx
6857	mırıldayub	II hissə: 29	mırıldayıb

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6858	mışavılıq	II hissə: 25	dələ ailəsindən zərif bədənli, çevik, kiçik yırtıcının, mışovulun
6859	miçək	II hissə: 58	milçək
6860	miqdar	II hissə: 164	miqdar
6861	miqroskob	II hissə: 107	mikroskop
6862	mil	I hissə: 11, 32; II hissə: 98	iynə, mil
6863	mil	II hissə: 95	7420 m (<i>dəniz mili</i> – 1852 m) bərabər uzunluq ölçü vahidi, mil
6864	miladi-İsadən	II hissə: 92	İsa peyğəmbərin (ə) miladından
6865	milçəkləri	II hissə: 83	milçəkləri
6866	mili	II hissə: 98	mili
6867	mim	I hissə: 10, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>m</i> səsini ifadə edən 29-cu hərfin adı
6868	min	I hissə: 19; II hissə: 51, 53, 92, 97, 135	min (<i>say</i>)
6869	miñ	II hissə: 5, 121, 126	min (<i>say</i>)
6870	min (həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz)	II hissə: 92	
6871	mina	II hissə: 10	mina
6872	Minadə	II hissə: 100	Minada
6873	minarə	I hissə: 19; II hissə: 23, 23, 40	minarə
6874	minbərə	II hissə: 94	minbərə
6875	mind	II hissə: 101	mind
6876	minən	II hissə: 34	minən
6877	minəndə	II hissə: 102	minəndə
6878	minər	II hissə: 11	minər
6879	minir	II hissə: 30, 158	minir
6880	minüb	II hissə: 24	minib
6881	minval	II hissə: 25	minval
6882	mirçək	II hissə: 103	milçək

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6883	mirvarid	I hissə: 36, 36, 65; II hissə: 45, 45, 57, 57, 171, 172	mirvarid
6884	mis	I hissə: 10; II hissə: 6, 10, 10, 10, 10, 17, 72, 80	mis
6885	mis imiş	II hissə: 80	mis imiş
6886	misal	II hissə: 3, 5, 7, 7, 9, 12, 15, 15, 16, 19, 22, 24, 25, 26, 30, 35, 36, 37, 41, 43, 68, 76, 83, 84, 111, 125, 143, 154	atalar sözü
6887	misal	II hissə: 111	təmsil
6888	misdən	I hissə: 17; II hissə: 45, 76, 98	misdən
6889	misdür	I hissə: 26	misdir
6890	misgər	II hissə: 37, 134	misgər
6891	misgərə	II hissə: 37	misgərə
6892	misgəri	II hissə: 37	misgəri
6893	misgəriñ	II hissə: 37	misgərin
6894	misgərlər	II hissə: 10	misgərlər
6895	misgərxañədən	II hissə: 10	misgərxañadan
6896	misi	II hissə: 10, 80	misi
6897	misiymiş	II hissə: 80	mis imiş
6898	misqal	I hissə: 27; II hissə: 95, 98, 98, 98	0,00422822916 kq (4,228 q) miqdarında ağırlıq çəki vahidi, misqal
6899	misqaldur	II hissə: 98	0,00422822916 kq (4,228 q) miqdarında ağırlıq çəki vahididir, misqaldır
6900	misqalıñ	II hissə: 98	0,00422822916 kq (4,228 q) miqdarında ağırlıq çəki vahidinin, misqalın

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6901	misli	II hissə: 82	misli
6902	mismar	II hissə: 76	mismar
6903	mismarə	II hissə: 6	mismara
6904	mişar	II hissə: 149	mişar
6905	miyanədür (orta-miyanə-dür)	II hissə: 5	
6906	miz	I hissə: 32	stol, miz
6907	miziş	I hissə: 35	stolun, mizin
6908	moizə	II hissə: 93, 94, 100	dini nəsihət, öyüd
6909	moizədən	II hissə: 94	dini nəsihətdən, öyüddən
6910	moizəyə	II hissə: 94	dini nəsihətə, öyüdə
6911	molla	I hissə: 20; II hissə: 71, 127, 139	molla
6912	Molla	II hissə: 63, 63, 63, 64	Molla Nəsrəddin
6913	Molla Nəsrəddin	II hissə: 16, 16, 63, 63, 64, 170	Molla Nəsrəddin
6914	Molladən	II hissə: 16	Molla Nəsrəddindən
6915	Mollayə	II hissə: 63	Molla Nəsrəddinə
6916	morux	II hissə: 65	moruq
6917	möhkəm	II hissə: 37, 77, 109	möhkəm
6918	möhlət	I hissə: 17, 17, 17, 62	möhlət
6919	möhr	I hissə: 17, 17	möhür
6920	möhri	I hissə: 17	möhürü
6921	Möhsin	II hissə: 21, 21, 21, 22, 22	Möhsün
6922	Möhsinə	II hissə: 21	Möhsünə
6923	Möhsingilə	II hissə: 22	Möhsüngilə
6924	Möhsiniş	II hissə: 21, 22, 170	Möhsünün
6925	möhtac	II hissə: 94, 105, 133, 139	möhtac
6926	möhtac ikən	II hissə: 128	möhtac ikən
6927	möhtacdurlər	II hissə: 32	möhtacdırlar
6928	möhtacəm (zəlilü möhtacəm)	I hissə: 41	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6929	möhtaci-nəvalıq	II hissə: 153	bəxşişinə möhtacdır
6930	möhtərəm	II hissə: III	möhtərəm
6931	möhtərəmi	II hissə: III	hörmətlişi
6932	mö'tədil	II hissə: 43, 158	nə isti, nə soyuq, yumşaq
6933	mövcud	II hissə: II, 83, 150	mövcud
6934	mövcuddur	II hissə: 74	mövcuddur
6935	mövla	II hissə: 163	ağa
6936	mövludi-Nəbi	II hissə: 88	Məhəmməd peyğəmbərin (s) doğum günü
6937	mövsimi	I hissə: 50, 59	mövsümü
6938	mövsimi-güldür	I hissə: 50; II hissə: 99	gül mövsümüdür
6939	mövsimlərin	II hissə: 89, 173	mövsümlərin
6940	mövt (innən-növm əxül-mövt)	II hissə: 136	
6941	Muxtar	II hissə: 122	Muxtar
6942	mum	I hissə: 13, 31, 39; II hissə: 65	mum
6943	muşa	II hissə: 125	buna
6944	murdar	II hissə: 64, 125	murdar
6945	Musa	II hissə: 122	Musa
6946	Musanı	I hissə: 28	Musanı
6947	musiqidə	II hissə: 53	musiqidə
6948	muşaul	II hissə: 31	dələ ailəsindən zərif bədənli, çevik, kiçik yırtıcı, mışovul
6949	muşaulı	II hissə: 31	dələ ailəsindən zərif bədənli, çevik, kiçik yırtıcını, mışovulı
6950	muyoldar	II hissə: 151	miyovuldayar
6951	muzd	I hissə: 46, 46; II hissə: 54	muzd
6952	muzdını	II hissə: 22	muzdunu
6953	müalicə	II hissə: 33	müalicə
6954	mübarək	II hissə: 21	mübarək
6955	mübarək	II hissə: 100	müqəddəs

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6956	mübarək (məhi-rəməza-ni-mübarək)	II hissə: 90	
6957	mübtədi	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: I, I, II	ibtidai
6958	mübtədilər	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: I, I, II	ibtidai sinif şagirdləri
6959	mübtədilərə	II hissə: IV	ibtidai sinif şagirdlərinə
6960	mübtədiləri	II hissə: III	ibtidai sinif şagirdlərinin
6961	mübtəla	II hissə: 162	mübtəla
6962	mücri	II hissə: 6	balaca sandıqça, mücrü
6963	müctəhidlərdən	II hissə: 100	dini qanunları və ehkamları mükəmməl bilib, təfsir və şərh edən ruhani alimlərdən
6964	müdam	II hissə: 69	davamlı olaraq, daimi
6965	müdam (il müdam)	II hissə: 86	
6966	müddəisinə	II hissə: 91	rəqibinin
6967	müddət	II hissə: 4, 7, 8, 24, 25, 36, 63, 79, 109, 111, 154, 159	müddət
6968	müddətdən	II hissə: 75, 79	müddətdən
6969	müddəti-mütəmadi	II hissə: 84	uzun müddət
6970	müddətində	II hissə: II, 81	müddətində
6971	müdrəkə (qüvveyi-müdrəkə)	II hissə: III	
6972	müəlla (çərxi-müəlla)	II hissə: 153	
6973	müəlləq	II hissə: 140	mayallaq
6974	müəllifi	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	müəllifi
6975	müəllifləri	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	müəllifləri
6976	müəllifləri	II hissə: VI	müəlliflərin
6977	müəllim	II hissə: 1, 127, 139	müəllim

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
6778	müəllimi	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	müəllimi
6979	müəttəlsən	II hissə: 134	məəttəlsən
6980	müəttər	I hissə: 34; II hissə: 83	müəttər
6981	müəyyən	II hissə: 126, 151	müəyyən
6982	müəzzin	II hissə: 127	azan verən
6983	müfəssəl	II hissə: IV, 143	müfəssəl
6984	müfrəddən	II hissə: VI	qrammatikada: təkdən
6985	mühafizət edəm	II hissə: 113	qoruyum
6986	mühafizət eylədi	I hissə: 48	qorudu
6987	mühil	II hissə: 143	hiyləgər, fırlıdaqçı
6988	mühlikədə	I hissə: 47	təhlükədə
6989	mühlikədən	I hissə: 58	təhlükədən
6990	Mühyiddin	II hissə: 122	Mühyiddin
6991	müxatəb eyliyüb onı	II hissə: 144	xitab edib ona
6992	müxtəlif	II hissə: 84	müxtəlif
6993	müjdəsindən	II hissə: 131	müjdəsindən
6994	mükəlimə	II hissə: 92	danışıq, söhbət
6995	mükəddər	II hissə: 19, 162	qəmli, kəderli
6996	müqabilində	II hissə: 2	müqabilində
6997	müqəddimə	II hissə: I	müqəddimə
6998	müqərrər	II hissə: 126	qərarlaşdırılmış
7999	müqəyyəd	II hissə: 49	maraclanan, qeydinə qalan
7000	Müqim	II hissə: 122	Müqim
7001	mülahizə	II hissə: 56, 78, 84	müşahidə, mülahizə
7002	mülhəq	II hissə: VI	qatılmış, əlavə edilmiş
7003	mülkədarıñ	II hissə: 83	mülkədarın
7004	mümkin	I hissə: 55; II hissə: II, 24, 62	mümkün
7005	mümkindür	II hissə: 50, 69	mümkündür

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7006	münacat	II hissə: 153, 174	gizli söhbət, Allah-taalaya xitabən yazılmış klasik şeir forması
7007	münasib	II hissə: VI, VI, VII	münasib
7007	münasibətinə	II hissə: IV	münasibətinə
7009	mündəric olan	II hissə: I	basılmış, dərc olunmuş
7010	mündəricdür	II hissə: III	çap olunmuşdur, dərc olunmuşdur, yerləşdirilmişdir
7011	mühəsirdür	II hissə: 85	bağlıdır, asılıdır
7012	münkir	II hissə: 142	inkar edən, danan
7013	Mürad	II hissə: 122	Murad
7014	müradı	I hissə: 49; II hissə: 81	arzusu, məqsədi, muradı
7015	müradı ilə	II hissə: 50	arzusu ilə, məqsədi ilə, muradı ilə
7016	müradın	II hissə: 158	arzusunu, məqsədini, muradını
7017	müradınə	II hissə: 165	arzusuna, məqsədinə, muradına
7018	müradı idi	I hissə: 49	arzusu idi, məqsədi idi, muradı idi
7019	müradları	II hissə: 46	arzuları, məqsədləri, muradları
7020	mürəkkəb	I hissə: 20, 28; II hissə: 65	mürəkkəb
7021	mürəkkəbdandə	I hissə: 28	mürəkkəbqabıda
7022	Mürsəl	II hissə: 122	Mürsəl
7023	mürşidi-kamil	II hissə: 53	kamil yol göstərən, rəhbər
7024	Mürtəza	II hissə: 122	Murtuza
7025	mürüvvət	II hissə: 131	mərhəmət, şəfqət
7026	Müsafir	II hissə: 161	səfər edən, yolçu
7027	müsafirlərdən	II hissə: 159	sərnişinlərdən
7028	müsəlman	II hissə: IV, 93 173	müsəlman
7029	müsəlman	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: 122	Azərbaycan, azərbaycanlı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7030	müsəlmanlər	II hissə: 100	müsəlmanlar
7031	müsəlmanlardan	II hissə: 100	müsəlmanlardan
7032	müsəvvitəyə (hərəkəyi-müsəvvitəyə)	II hissə: V	
7033	müsibət əhlini	II hissə: 48	bəlaya düşər olmuşları
7034	müsibətə	II hissə: 42, 47, 150	müsibətə
7035	müsibətli	II hissə: 47	müsibətli
7036	Müstəfa	II hissə: 122	Mustafa
7037	Müstəfa	II hissə: 124, 140	Məhəmməd peyğəmbərin (s) adlarından biri (<i>seçilmiş, bəyənilmiş</i>), Mustafa
7038	müstəqbəl	II hissə: V	qrammatikada: gələcək zaman
7039	müşarileyh	II hissə: 123, 149	haqqında yuxarıda danışılmış
7040	müşarileyhiñ	II hissə: III, III, 164	haqqında yuxarıda danışılmışın
7041	müşarileyhlər	II hissə: 161	haqlarında yuxarıda danışılmışlar
7042	müştaq	II hissə: 135	həsret
7043	müştəri	II hissə: 8	müştəri
7044	mütədavil	II hissə: II	işlənən
7045	mütəəffin	II hissə: 155	üfunətli, iylənmiş, qoxumuş
7046	mütəkka	I hissə: 20	uzunsov və girdə balış, mütəkkə
7047	mütəmədi (müddəti-mütəmədi)	II hissə: 84	
7048	mütəvəccih	II hissə: 103	üz tutan, bir yerə tərəf yollanan
7049	müvafiq	II hissə: I, III, IV	müvafiq
7050	Müzəffər	I hissə: 26	Müzəffər

- N -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7051	naçaq	I hissə: 10; II hissə: 116	arıq, xəstə
7052	naçar	I hissə: 8, 51	çarəsiz
7053	nadan	II hissə: 141	nadan
7054	nadandən (çəngi-nadandən)	II hissə: 54	
7055	nadanlıqdən	II hissə: 63	nadanlıqdan
7056	Nadir	II hissə: 122	Nadir
7057	nadirdür	II hissə: III	azdır, nadirdir
7058	naəlac	II hissə: 140	ələcsiz, çarəsiz
7059	nagah	II hissə: 55	gözlənilmədən, birdən
7060	nahəmvar (cod (nahəmvar) dur)	II hissə: 106	
7061	nahəqq yerə	I hissə: 37, 40; II hissə: 55	əbəs yerə, nahaq yerə
7062	naxır	II hissə: 46	naxır
7063	naxırçılar	I hissə: 53	naxırçılar
7064	naxırçının	II hissə: 46	naxırçının
7065	naxırdur	I hissə: 8	naxırdır
7066	naxoş	I hissə: 25; II hissə: 72	naxoş
7067	naxoşdur	I hissə: 13	naxoşdur
7068	naxoşlarına	II hissə: 140	naxoşlarına
7069	naxoşlıqə	II hissə: 77	naxoşluğa
7070	naxoşlıqlar	II hissə: 155	naxoşluqlar
7071	nalə	II hissə: 55, 147	inilti
7072	naləsini	II hissə: 162	iniltisini
7073	naləvü zarım	II hissə: 135	ağlayıb sızlamağım
7074	nalını	II hissə: 77	nalını
7075	namərbud	II hissə: 156	qanacaqsız, mərifətsiz, qabiliyyətsiz, namərbut
7076	namərd	II hissə: 12	namərd
7077	namındə	II hissə: I, 150	adında
7078	namünasib	II hissə: 113	yersiz, münasib olmayan
7079	namus	II hissə: 160	namus

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7080	nar	I hissə: 6, 6, 31, 60; II hissə: 59, 169	nar
7081	narıñ	I hissə: 16	narın
7082	narınc	I hissə: 7, 7; II hissə: 59	xoşiyli, acıdadan sitrus meyvəsi, <i>Citrus bigaradia</i> ; portağalabənzər tünd-qırmızı meyvə, acı portağal, <i>Citrus aurantium</i>
7083	nasə (əvami-nasə)	II hissə: 163	
7084	nasıl	II hissə: 154	necə
7085	Nasirəddin	II hissə: 122	Nasirəddin
7086	naşükürlük	II hissə: 161	naşükürlük
7087	natəmam	I hissə: 11	yarımçıq, natamam
7088	natəmiz	II hissə: 155	natəmiz
7089	natəvanəm	I hissə: 41	qüvvətsizəm, gücsüzəm, zəifəm, acizəm
7090	naz	I hissə: 31	naz
7091	nazik	I hissə: 57; II hissə: 5, 30, 59, 69, 106, 106, 106	nazik
7092	nazil	II hissə: 93	nazil
7093	neceydi	II hissə: 5	necə idi
7094	necə	I hissə: 41, 49, 55, 55; II hissə: 32, 35, 47, 62, 64, 64, 66, 72, 74, 79, 86, 102, 105, 108, 111, 130, 134, 156, 164, 175	necə
7095	necədür	II hissə: 5	necədir
7096	necoldı	II hissə: 109	necə oldı
7097	necolub	II hissə: 47	necə olub

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7098	neçə	I hissə: 42; II hissə: V, VI, 5, 7, 7, 8, 9, 14, 32, 46, 54, 62, 63, 70, 73, 78, 90, 92, 98, 102, 103, 106, 106, 107, 111, 120, 124, 125, 129, 131, 132, 136, 140, 142, 148, 150, 161	neçə
7099	neçəsi	II hissə: 164	neçəsi
7100	neçün	II hissə: 63	nə üçün
7101	neft	II hissə: 72	neft
7102	nehre	I hissə: 19; II hissə: 6, 169	yağ çıxartmaq üçün içində qatıq çalxalanan saxsıdan və ya ağacdən hazırlanmış uzunsov qab, nehre
7103	ne'mət	I hissə: 27	nemət
7104	neştər	II hissə: 22	yaranı, çibanı və s. yar- maq, deşmək üçün iki- ağızlı, itiüclü cərrah bıçağı; arı və s. həşəratın iynəsi, neştər
7105	neyçün	II hissə: 15, 128	nə üçün
7106	neylərəm	II hissə: 156	nə edərəm
7107	neyləsün	II hissə: 41	nə etsin
7108	neyliyüm	II hissə: 153	nə edim
7109	neysan (abi-neysan)	II hissə: 66	
7110	nə eylərəm	II hissə: 11	nəyimə gerek
7111	nə eyləsün	II hissə: 150	nə etsin
7112	nə için	I hissə: 58; II hissə: 10, 42, 113, 147, 152	nə üçün
7113	nə kitabətdə	II hissə: V	yazıda yox
7114	nə növ' ilə	II hissə: 135	necə, nə növlə
7115	nə var isə	II hissə: 104, 163	nə varsa

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7116	nəbatat	II hissə: 71, 71, 172	bitki aləmi
7117	nəbatatə	II hissə: 74	bitki aləminə
7118	nəbatatdən	II hissə: 12	göyərtidən, nəbatatdan
7119	nəbatatdur	II hissə: 72, 160	bitkidir, nəbatatdır
7120	nəbatatın	II hissə: 101, 173	bitkilərin, nəbatatın
7121	nəcisi	II hissə: 155	nəcisin
7122	nəçiyəm	II hissə: 157	nəyəm ki
7123	nədə	II hissə: 127, 127, 128, 133	nədə
7124	nədən	II hissə: 10, 127, 127, 128, 133, 134, 146, 151, 151, 152, 152, 152	nədən
7125	nədəndür	I hissə: 53; II hissə: 148	nədəndir
7126	nədür	I hissə: 57; II hissə: 24, 115, 126, 138, 151, 156, 157, 160	nədir
7127	nəf'	II hissə: III, 69, 69, 120, 133, 136, 156	mənfəət, xeyir, fayda
7128	nəf'i	II hissə: 49, 63, 77	mənfəəti, xeyri, faydası
7129	nəf'indən	II hissə: 135	mənfəətindən, xeyrindən, faydasından
7130	nəf'lərə	II hissə: 32	mənfəətlərə, xeyrə, faydalara
7131	nəf'lüsi	II hissə: 3	mənfəətlisi, xeyirlisi, faydalısı
7132	nəf'siz	II hissə: 155	faydasız
7133	nəfəqəsini	II hissə: 151	yaşamaq üçün lazım olan pulu və ya əşyanı
7134	nəfər	II hissə: 16, 86, 142, 143, 148, 148	nəfər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7135	nəfəs	I hissə: 21; II hissə: 107, 144	nəfəs
7136	nəfəsi	II hissə: 144	nəfəsi
7137	nəfəsin	II hissə: 144	nəfəsini
7138	nəfəsini	I hissə: 46	nəfəsini
7139	nəfs (zi-nəfs)	II hissə: 97	
7140	nəfsə	II hissə: 96, 119	adama
7141	nəfsimiñ	I hissə: 48	nəfsimin
7142	nəfsini	I hissə: 48	nəfsini
7143	nəğmələnüb	I hissə: 50; II hissə: 99	nəğmələnib
7144	nəğmələr	II hissə: 53, 146	nəğmələr
7145	nəğmələrdən	I hissə: 50	nəğmələrdən
7146	nəhar	I hissə: 17, 17; II hissə: 15, 143	nahar
7147	nəhardən	II hissə: 14	nahardan
7148	nəharə	II hissə: 14, 68, 96	nahara
7149	nəharı	II hissə: 112	naharı
7150	nəharım (şamü nəharım)	II hissə: 135	
7151	nəharıñ	II hissə: 126	naharın
7152	nəharını	II hissə: 126	naharını
7153	nəharsızdı	II hissə: 148	acdı, naharsızdı
7154	nəharsızəm	II hissə: 163	acam, naharsızam
7155	nəhayət	I hissə: 51; II hissə: 37, 43, 149	həddindən artıq, çox
7156	nəhayət	II hissə: 151, 164	nəhayət
7157	nəhayət mərtəbə	II hissə: III	həddindən artıq, çox, son dərəcə
7158	nəhayət mərtəbədə	II hissə: 97	həddindən artıq, çox, son dərəcə
7159	nəhayətdə	II hissə: 93	həddindən artıq, çox, son dərəcə
7160	nəhv (bu nəhv)	II hissə: V	
7161	nəhvə (sərf və nəhvə)	II hissə: V	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7162	nəhyin (əmrü nəhyin)	II hissə: 85	
7163	nə ilə	II hissə: 127, 127, 128, 133, 133, 134, 145, 146, 146, 152, 174	nə ilə
7164	nəinki	II hissə: IV, IV, VI, 32, 46, 61, 74, 77, 90, 110, 113, 149, 158, 165	nəinki
7165	nəkarə	II hissə: 157	kim, nəçi
7166	nəkarədür	II hissə: 41	kimdir, nəçidir
7167	nəqd	II hissə: 115	pul, nağd
7168	Nəqi	II hissə: 122	Nağı
7169	nəqqaşı	I hissə: 41	yaradıcısı, sənətkarı, rəssamı
7170	nəql edirlər	II hissə: 55, 63, 69, 113, 130, 148	danışirlər
7171	nəql edüb	II hissə: 161	danışıb
7172	nəql eylədi	II hissə: 131	danışdı
7173	nəql eylədilər	II hissə: 143	danışdılar
7174	nəql eylədiyimiz qərar ilə	II hissə: 107	danışdığımız kimi, izah etdiyimiz kimi
7175	nəql eyləməgə	II hissə: 8, 48	danışmağa
7176	nəqli	II hissə: 7, 170	hekayəsi, nağılı, rəvayəti
7177	nəqş	I hissə: 65	şəkil (<i>çəkmək</i>)
7178	nəqş çəkir	II hissə: 2	şəkil çəkir
7179	nəqş çəkirlər	II hissə: 2	şəkil çəkirlər
7180	nəqş vurub	II hissə: 10	naxış vurub
7181	nəqşidür	II hissə: 167	naxışdır
7182	nə'lbəki	II hissə: 10	nəlbəki
7183	nələr	II hissə: 41, 60	nələr
7184	nə'li	I hissə: 42, 42, 42, 42	nalı
7185	nəmaz	II hissə: 80, 91, 94, 94, 100	namaz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7186	nəmazı	II hissə: 94	namazı
7187	nə'na'	II hissə: 65	nanə
7188	nənə	I hissə: 19, 32	nənə
7189	nənəm	II hissə: 118, 118	nənəm
7190	nənəsi	I hissə: 33	anası
7191	nəradə	II hissə: 146	harada
7192	nərdiban	I hissə: 6, 6, 27, 27, 27, 65	nərdivan
7193	nərdibanə	II hissə: 5, 51	nərdivana
7194	nərdibanı	I hissə: 27	nərdivanı
7195	nərgis	II hissə: 66	nərgiz
7196	nəsihət	II hissə: 124, 174	öyüd, nəsihət
7197	nəsihətçi	II hissə: 55, 171	nəsihətçi
7198	nəsihəti	II hissə: 55	nəsihəti
7199	nəsihətlə	II hissə: 131	nəsihətlə
7200	nəslindən	II hissə: 100	nəslindən
7201	nəsnə	II hissə: 156	şey
7202	Nəsrəddin (Molla Nəsrəddin)	II hissə: 16, 16, 63, 63, 64, 170	
7203	Nəsrullah	II hissə: 122	Nəsrulla
7204	nəstərən	II hissə: 64	ağ çiçəkli yabanı gül, nəstərən
7205	nəştər	I hissə: 9	yararı, çibanı və s. yarmaq, deşmək üçün iki-ağızlı, itiüclü cərrah bıçağı; arı və s. həşəratın iynəsi, neştər
7206	nəşvəyab	II hissə: 154	xoşhal, nəşələnən
7207	nəticə	II hissə: 116	nəticə
7208	nəvalə	II hissə: 111	bəxşiş, ehsan, pay olaraq
7209	nəvalıq (möhtaci-nəvalıq)	II hissə: 153	
7210	nəvasın	II hissə: 114	avazını, səsini
7211	nəvayə	II hissə: 53	ağlaşmağa
7212	nəvazişedici	II hissə: 144	mehriban
7213	nəvə	I hissə: 32; II hissə: 115	nəvə
7214	nəvəsi	I hissə: 40, 65	nəvəsi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7215	nəvəsini	I hissə: 19	nəvəsini
7216	nəyə	I hissə: 36; II hissə: 48, 57, 105, 105, 127, 127, 128, 133, 134, 146, 160	nəyə
7217	nəyi	II hissə: 16, 27, 127, 127, 128, 133, 134	nəyi
7218	nəyiñ	II hissə: 127, 127, 127, 133, 134, 139, 161	nəyin
7219	nəyiñdə	II hissə: 139	nəyində
7220	nəyiñdən	II hissə: 139	nəyindən
7221	nəyiñə	II hissə: 139	nəyinə
7222	nəyiñi	II hissə: 139	nəyini
7223	nəyiñlə	II hissə: 139	nəyinlə
7224	nəzər	I hissə: 26, 50; II hissə: 99, 156	nəzər
7225	nəzərdə	I hissə: 36; II hissə: III, 13, 57	nəzərdə
7226	nəzərə	II hissə: IV, IV, 42, 91	nəzərə
7227	nəzəri	II hissə: 81	nəzəri
7228	nəzərlərinə	II hissə: IV	nəzərlərinə
7229	nəzərmizdə	II hissə: 155, 156	nəzərmizdə
7230	nəzm	I hissə: 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 65, 66, 66; II hissə: 170, 170, 170, 171, 171, 171, 171, 171, 171, 171, 172, 172, 172, 172, 172, 172, 172, 173, 173, 173, 173, 173, 173, 173, 173, 174, 174, 174, 174, 174, 174, 174	nəzm

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7231	nəzmə (şe'r və nəzmə dayir)	II hissə: III	
7232	nəzmi-Qəradaği	II hissə: 174, 174	Həsənəliğa xan Qəradağının nəzmi
7233	nəzmi-Vidadi	II hissə: 173	Molla Vəli Vidadinin nəzmi
7234	nida (nişani-sual /?/ və nida /!/))	II hissə: VI	
7235	nifaq	II hissə: 78, 149	nifaq
7236	nifaq (əhli-nifaq)	II hissə: 78, 149	
7237	nifaqdən	II hissə: 78	nifaqdan
7238	nilufər	II hissə: 66	suzanbağı
7239	nimçə	II hissə: 6, 6, 10	balaca mis sini qab, nimçə
7240	nisbət	II hissə: 115, 173	qohumluq
7241	nisbət	II hissə: 144	oxşar
7242	nisyə	I hissə: 62	nisyə
7243	niş vurub	I hissə: 57	sancıb
7244	nişan	II hissə: VI, 102, 126, 126	nişan
7245	nisan (abi-nisan)	II hissə: 163	
7246	nişanə	I hissə: 49, 51	əlamət, nişanə
7247	nişanıdur	I hissə: 51	əlamətidir, nişanəsidir
7249	nişanındən	II hissə: 131	nişanından
7250	nişani-sual /?/ və nida /!/	II hissə: VI	sual (?) və nida (!) işarələrini
7251	nişanləri	II hissə: VII	nişanları
7252	niyə	I hissə: 23, 40, 45; II hissə: 10, 38, 63, 112, 148	niyə
7253	nizam	I hissə: 26, 35, 65	nizam
7254	noxtə	II hissə: 23	minik heyvanlarının başına salınan kəndir, qayış və s., noxta
7255	noxud	II hissə: 6	noxud
7256	noxud	II hissə: 95	0,00017617621 kq (0,176 q) bərabər çəki vahidi, noxud

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7257	noxuddur	II hissə: 98	noxuddur
7258	nolur	II hissə: 108	nə olur
7259	nov	II hissə: 165	su axıtmaq üçün axıntı yolu, arx
7260	novdan	II hissə: 15	su yolu, arx, kanal
7261	Novruz	I hissə: 50, 52, 65; II hissə: 88, 99, 173	Novruz
7262	Novruz (eydi-Novruz)	II hissə: 85	
7263	Novruzdən	II hissə: 85	Novruzdən
7264	novruzgüli	II hissə: 65	novruzgülü
7265	Novruzi-bəhar	I hissə: 50; II hissə: 99	baharın ilk günü
7266	nökəri	II hissə: 113	nökəri
7267	nökəriş	II hissə: 96	nökərin
7268	nöqliyyatdən	II hissə: 94	şirin çərəzlərdən, noğullardan
7269	nöqtə	II hissə: VI, VI	nöqtə
7270	nömr	II hissə: 5, 5	nömrə
7271	növ' (hər növ')	II hissə: 166	
7272	növ' (nə növ' ilə)	II hissə: 135	
7273	növ'bənöv'	II hissə: II	çeşidli, müxtəlif, növbənöv
7274	növbət	II hissə: 68, 126, 131	növbə
7275	növbət ilə	II hissə: 126	növbə ilə
7276	növbətə	II hissə: 9	növbəyə
7277	növbətidür	II hissə: 14	növbəsidir
7278	növm (innən-növm əxül-mövt)	II hissə: 136	
7279	nun	I hissə: 6, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>n</i> səsini ifadə edən 30-cu hərfin adı
7280	nuni-səğir	I hissə: 16, 29, 30	kiçik nun. Əski Azərbaycan əlifbasında <i>η</i> sonor <i>n</i> , yaxud sonor <i>nq</i> səsini ifadə edən 27-ci hərfin adı
7281	nur	I hissə: 31	nur
7282	nurı	II hissə: 31, 147, 152	nuru

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7283	nurisən	II hissə: 144	nurusan
7284	nüdrətən	II hissə: 76	nadir hallarda
7285	nüsxədə	II hissə: 111	əlyazmada

- 0 -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7286	o dәм	I hissә: 57	dәrhal, o dәм
7287	o	I hissә: 13, 14, 16, 17, 18, 23, 25, 26, 35, 36, 37, 37, 37, 39, 42, 47, 48, 49, 49, 54, 54, 58, 61, 61; II hissә: III, III, IV, V, V, 4, 5, 5, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 24, 24, 25, 26, 26, 26, 27, 27, 28, 29, 33, 36, 37, 37, 39, 39, 41, 42, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 56, 60, 60, 61, 63, 68, 70, 70, 73, 73, 74, 79, 81, 81, 81, 81, 85, 85, 86, 86, 89, 89, 90, 92, 93, 94, 94, 94, 100, 100, 100, 102, 102, 103, 104, 105, 106, 106, 109, 110, 111, 112, 112, 113, 114, 115, 115, 120, 121, 121, 121, 122, 123, 123, 123, 126, 126, 127, 130, 130, 131, 131, 131, 132, 132, 135, 136, 137, 137, 138, 140, 145, 146, 148, 148, 150, 150, 151, 152, 152, 153, 154, 154, 155, 158, 162, 163, 163, 166, 166	o
7288	o (ta o tәrk oldı)	II hissә: 81	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7289	o dəm	I hissə: 57	dərhal, o dəm
7290	o ki lazımeydi	II hissə: 68	o ki var
7291	oba	I hissə: 12; II hissə: 11	oba
7292	obadən	II hissə: 147	obadan
7293	obanıq	II hissə: 40	obanın
7294	obə	II hissə: 119	oba
7295	ocaq	I hissə: 12, 63; II hissə: 11, 134	ocaq
7296	ocaqə	II hissə: 25	ocağa
7297	ocaqıq	II hissə: 156	ocağın
7298	od	I hissə: 12, 31, 14; II hissə: 55, 65, 134, 134, 135, 161, 174	od
7299	oddən	II hissə: 135, 162	oddan
7300	oddiyub	II hissə: 55	odlayıb
7301	odə	I hissə: 50; II hissə: 99, 134, 162	oda
7302	odı	II hissə: 84, 135, 135, 158	odu
7303	odıq	II hissə: 134, 135	odun
7304	odınə	II hissə: 119, 120	oduna
7305	odnən	II hissə: 135	odla
7306	odsız	II hissə: 134, 134, 134, 134	odsuz
7307	odun	II hissə: 55	odun
7308	odunını	II hissə: 29	odununu
7309	odun-su	II hissə: 121	odun-su
7310	odur	II hissə: 159	odur
7311	oğlaqını	II hissə: 153	çəpişini (<i>körpə, sü- dəmər keçisi balasını</i>)
7312	oğlan	II hissə: 132, 132	oğlan
7313	oğlanları	I hissə: 49, 49	oğlanları
7314	oğlı	I hissə: 33, 42, 42, 42, 42, 42, 54, 65	oğlu
7315	oğlı ilə	I hissə: 42; II hissə: 41	oğlu ilə
7316	oğlınə	I hissə: 42; II hissə: 10, 22, 41	oğluna

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7317	oğlının	II hissə: 132	oğlunun
7318	oğludur	I hissə: 24	oğludur
7319	oğrı	I hissə: 22	oğru
7320	oğru	I hissə: 62; II hissə: 26, 35	oğru
7321	oğrudən	II hissə: 145	oğrudan
7322	oğrudur	II hissə: 35, 60	oğrudur
7323	oğrular	II hissə: 29	oğrular
7324	oğul	I hissə: 42, 49; II hissə: 115, 132	oğul
7325	oğulları	I hissə: 49, 65	oğulları
7326	oğurləməqə	II hissə: 120	oğurlamağa
7327	oğurlıq	I hissə: 22; II hissə: 160	oğurluq
7328	oğurlıqə	II hissə: 44	oğruluğa
7329	ox	II hissə: 132	ox
7330	ox (yay-ox)	II hissə: 131	
7331	oxı	II hissə: 98	oxu (ox)
7332	oxın	II hissə: 98	oxun
7333	oxlasunlar	II hissə: 131	oxlasınlar
7334	oxloy	II hissə: 169	oxlov
7335	oxşaməqini	II hissə: 77	oxşamağını
7336	oxşaseydim	II hissə: 125	oxşasaydım
7337	oxşıyur	II hissə: 39	oxşayır
7338	oxu	I hissə: 43; II hissə: 144	oxu (oxumaq)
7339	oxudı	I hissə: 13	oxudu
7340	oxudıqını	II hissə: 5	oxuduğunu
7341	oxudum	I hissə: 14	oxudum
7342	oxumaq	I hissə: 13, 17, 33	oxumaq
7343	oxumaqın	I hissə: 56	oxumaqlarını, oxu- mağını
7344	oxuməq	II hissə: II, 150	oxumaq
7345	oxuməqdə	II hissə: 144	oxumaqda
7346	oxuməqə	II hissə: 1	oxumağa
7347	oxumuşəm	I hissə: 24	oxumuşam
7348	oxunır	II hissə: 93, 100	oxunur
7349	oxunmuş	II hissə: II	oxunmuş
7350	oxur	II hissə: 141	oxuyar
7351	oxurkən	II hissə: 53	oxuyarkən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7352	oxusun	II hissə: 150	oxusun
7353	oxutdı	II hissə: 132	oxutdu
7354	oxuyacaqlar	I hissə: 40	oxuyacaqlar
7355	oxuyan	II hissə: II, V	oxuyan
7356	oxuyandə	I hissə: 33	oxuyanda
7357	oxuyar	II hissə: 151	oxuyar
7358	oxuyaram	I hissə: 34, 34	oxuyaram
7359	oxuyub	I hissə: 28; II hissə: 146	oxuyub
7360	oxuyubdur	I hissə: 15, 26	oxuyub
7361	oxuyucu	II hissə: 51, 52, 171	oxuyan
7362	oxuyun	II hissə: 2, 3	oxuyun
7363	oxuyur	I hissə: 52, 54; II hissə: 2, 67, 80, 96, 141, 141	oxuyur
7364	oxuyurdu	I hissə: 50	oxuyurdu
7365	oxuyurlar	I hissə: 28	oxuyurlar
7366	ol	I hissə: 13, 37, 41, 62; II hissə: IV, 8, 19, 37, 41, 44, 50, 74, 78, 83, 84, 93, 97, 100, 106, 118, 120, 123, 124, 126, 128, 141, 143, 143, 148, 153, 156, 156, 157	o
7367	ol	I hissə: 39, 45; II hissə: 3, 15, 38, 90, 121, 153	ol
7368	ola	II hissə: 9	ola
7369	olacaq	I hissə: 62; II hissə: 88, 95	olacaq
7370	olacəq	II hissə: 36	olacaq
7371	olacəqlər	II hissə: 49	olacaqlar
7372	olaq	II hissə: 58, 111	olaq
7373	olam	II hissə: 157	olam

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7374	olan	I hissə: 18, 39, 45, 51, 51; II hissə: I, II, II, III, V, VI, VI, VI, VI, 15, 24, 50, 56, 67, 69, 83, 83, 86, 93, 98, 100, 100, 104, 106, 107, 114, 121, 141, 143, 150, 150, 150, 150, 151, 152, 154, 155, 158, 162, 165, 166, 167, 167	olan
7375	olan (beylə olan surətdə)	II hissə: 56, 136, 140, 142, 149	
7376	olan (mündəric olan)	II hissə: I	
7377	olan (zıkr olan)	II hissə: 10, 86, 155, 155, 158, 158, 165	
7378	olandə	II hissə: 22, 83, 85, 167	olanda
7379	olandə (yolə rəvan olandə)	II hissə: 44	
7380	olandən	II hissə: 103, 149, 149	olandan
7381	olandən (əhvalpürsan olandən)	II hissə: 87	
7382	olandən (zıkr olandən)	II hissə: 74	
7383	olanı	II hissə: 30, 99	olanın
7384	olanlərdən (zıkr olanlərdən)	II hissə: 32	
7385	olar	I hissə: 14, 16, 25, 33, 38, 42, 43, 43, 44, 53, 61, 62; II hissə: 14, 15, 17, 62, 66, 66, 73, 81, 81, 88, 95, 96, 99, 101, 105, 106, 115, 119, 130, 141, 147, 161, 161, 167	olar
7386	olar	I hissə: 56; II hissə: 125	onlar
7387	olaram	I hissə: 38	olaram

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7388	olardən	II hissə: 103	onlardan
7389	olardı	II hissə: 24, 82, 83, 134, 150, 158, 165	olardı
7390	oları	II hissə: 83	onları
7391	olarıñ	II hissə: 103, 104	onların
7392	olarkən	II hissə: 29, 60	olarkən
7393	olarmı	I hissə: 25; II hissə: 72	olarmı
7394	olasən	II hissə: 121	olasan
7395	olcaq	I hissə: 53; II hissə: 89	gələn kimi, olan kimi
7396	olcaqın	II hissə: 118, 140	gələndə
7397	olcəq	II hissə: 81	gələndə
7398	oldı	I hissə: 26, 27, 34, 37, 48, 49, 50, 50, 50, 50, 50, 50; II hissə: 4, 19, 35, 43, 50, 55, 70, 70, 75, 75, 78, 79, 79, 79, 81, 81, 82, 88, 99, 99, 99, 99, 99, 99, 99, 101, 102, 103, 112, 120, 121, 121, 121, 123, 125, 126, 132, 136, 143, 144, 147, 150, 152, 158, 159, 162, 165	oldu
7399	oldı bənd	II hissə: 148	qapandı
7400	oldı (batıl oldı)	II hissə: 26	
7401	oldı (bənd oldı)	II hissə: 6	
7402	oldı (hənd oldı)	II hissə: 6	
7403	oldı (ötər oldı)	I hissə: 50; II hissə: 99	
7404	oldı (rəf' oldı)	I hissə: 50; II hissə: 99, 136	
7405	oldı (rəvan oldı)	II hissə: 24	
7406	oldı (ta o tərək oldı)	II hissə: 81	
7407	oldı (tazə-tər oldı)	I hissə: 50; II hissə: 99	
7408	oldı (tərək oldı)	II hissə: 68	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7409	oldığından	II hissə: 50	olduğundan
7410	oldıq	II hissə: 8	olduq
7411	oldıqdə	II hissə: 165	olduqda
7412	oldıqı	II hissə: VII	olduğu
7413	oldıqındə	II hissə: 129	olduğunda
7414	oldıqınə (əda oldıqınə)	II hissə: V	
7415	oldıqını	II hissə: 56	olduğunu
7416	oldıqını (kiminlə qonuş- məqdə tanış oldıqını)	II hissə: 154	olduğunu
7417	oldılar	I hissə: 64	oldular
7418	oldilər	II hissə: 46, 56, 86, 113, 120	oldular
7419	oldilər (rəvan oldilər)	II hissə: 149	
7420	oldilər (yolə rəvan oldilər)	II hissə: 164	
7421	oldım	I hissə: 48, 57, 57, 57; II hissə: 9, 9, 59	oldum
7422	oldısə	II hissə: 111	oldusa
7423	olduq	I hissə: 50	olduq
7424	olduqını	II hissə: 132, 151	olduğunu
7425	oldum	II hissə: 157	oldum
7426	olduñ	II hissə: 148	oldun
7427	oldur	II hissə: III, 133, 140	odur
7428	oleydi	II hissə: 165	olaydı
7429	oleydim	II hissə: 47	olaydım
7430	olə	I hissə: 60; I hissə: III	ola
7431	olə (olə-olə)	II hissə: 138	
7432	olə (saqit olə)	II hissə: 148	
7433	oləçaq	II hissə: 81	olacaq
7434	oləndə	II hissə: 109	olanda
7435	olə-olə	II hissə: 138	ola-ola
7436	olma	I hissə: 43	bəlkə, yoxsa, olmaya
7437	olma	I hissə: 47	olma
7438	olmadı	I hissə: 61; II hissə: 104	olmadı
7439	olmaq	I hissə: 15	olmaq
7440	olmaqımın	II hissə: 24	olmağımın
7441	olmaqını	II hissə: 98	olmağını

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7442	olmaməq	II hissə: 21	olmamaq
7443	olmamışdım	I hissə: 59	olmamışdım
7444	olmaseydim	II hissə: 29	olmasaydım
7445	olmasə	I hissə: 47; II hissə: 14, 51	olmasa
7446	olmasən	II hissə: 157	olmasan
7447	olmaz	I hissə: 13, 16, 18, 20, 28, 34, 35, 51, 59, 59, 60; II hissə: 10, 12, 15, 16, 16, 26, 31, 32, 35, 35, 46, 71, 74, 80, 80, 86, 86, 87, 87, 99, 105, 110, 115, 122, 131, 133, 134, 136, 141, 145, 160, 167	olmaz
7448	olmaz (fövt olmaz)	II hissə: 155	
7449	olmaz (hasil olmaz)	II hissə: 138	
7450	olmazdı	I hissə: 35, 41	olmazdı
7451	olmə	II hissə: 31, 124	olma
7452	olmədi	II hissə: 24, 68	olmadı
7453	olmədi (hasil olmədi)	II hissə: 46	
7454	olmədıqı	II hissə: 26	olmadığı
7455	olməməqdən	II hissə: 3	olmamaqdan
7456	olməməqindən	II hissə: 150	olmamağından
7457	olməq	II hissə: 3, 3, 29, 33, 37, 37	olmaq
7458	olməqdən	II hissə: II	olmaqda
7459	olməqə	II hissə: II, 74, 77, 85, 109, 117	olmağa
7460	olməqə yer	II hissə: 151	yaşamağa ev
7461	olməqi	II hissə: VII, 74, 81	olmağı
7462	olməqindən	II hissə: 120	olmağından
7463	olməqinə	II hissə: 22, 117	olmağına
7464	olməqini	II hissə: 3	olmağını
7465	olməqliqin	II hissə: 60	olmağımız, olmaqlığın
7466	olməsə	II hissə: 76	olmasa

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7467	olməseydi	II hissə: 78	olmasaydı
7468	olməsün	II hissə: IV, 106	olmasın
7469	olməz	II hissə: 87, 93, 110, 143, 153, 154	olmaz
7470	olməzdi	II hissə: 4	olmazdı
7471	olmıyan	II hissə: 16, 30, 33, 117	olmayan
7472	olmıyanıñ	II hissə: 167	olmayanın
7473	olmıyanlərə	II hissə: 100	olmayanlara
7474	olmıyə	II hissə: 17, 60, 78, 149	olmaya
7475	olmıyub	II hissə: VI, 118, 140, 140, 149	olmayıb
7476	olmıyubdur	II hissə: VI	olmayıb
7477	olmıyur	I hissə: 56; II hissə: 85, 86, 86, 155	olmur
7478	olmıyur (xaric olmıyur)	II hissə: II	
7479	olmıyur (sadir olmıyur)	II hissə: 77	
7480	olmur	II hissə: 119	olmur
7481	olmuş	II hissə: 111	olmuş
7482	olmuşdı	I hissə: 21; II hissə: 5, 20	olmuşdu
7483	olmuşdilər	II hissə: 12	olmuşdular
7484	olmuşdur	II hissə: 93, 136	olmuşdur
7485	olsaq (rəvanə olsaq)	II hissə: 86	
7486	olseydim	II hissə: 35, 42	olsaydım
7487	olsə	I hissə: 39, 41, 45; II hissə: 38, 49, 62, 96, 106	olsa
7488	olsun	I hissə: 22, 38, 39, 46, 48; II hissə: IV, IV, 16, 16, 17, 20, 27, 31, 39, 49, 64, 76, 90, 96, 112, 124, 124, 141, 158, 163, 168	olsun
7489	olsun (boynumə olsun)	II hissə: 16	
7490	olu	II hissə: 136	olur

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7491	olub	I hissə: 21, 43, 43, 47, 64; II hissə: 7, 7, 8, 9, 13, 20, 26, 26, 32, 46, 49, 56, 57, 60, 63, 66, 73, 75, 75, 75, 76, 84, 90, 93, 93, 94, 102, 102, 110, 120, 120, 121, 124, 124, 126, 126, 154, 161	olub
7492	olub (ğalib olub)	II hissə: 62	
7493	olub (yolə rəvan olub)	II hissə: 161	
7494	olubdı	II hissə: 61	olmuşdu
7495	olubdur	I hissə: 22; II hissə: I, 3, 67, 137	olub
7496	olubdurmı	I hissə: 62	olubmu
7497	olubsən	II hissə: 130	olubsan
7498	olum	I hissə: 45; II hissə: 38	olum
7599	olunacəqdür	II hissə: IV	olunacaqdır
7500	olunan	II hissə: III, III, IV, 93	olunan
7501	olunandən	II hissə: II	olunandan
7502	olunar	II hissə: 78, 149	olunar
7503	oluncə	II hissə: 109	olunca
7504	olundu	II hissə: 151	olundu
7505	olunır	II hissə: II, V, 93, 100	olunur
7506	olunmuş	I hissə: titül (başlıq) səhifəsi; II hissə: 126	olunmuş
7507	olunmuşdur	II hissə: titül (başlıq) səhifəsi	olunmuşdur
7508	olunmuşdur (tə'yin olunmuşdur)	II hissə: I	
7509	olunsun	II hissə: I	olunsun
7510	olunsun (ibtida olunsun)	II hissə: I	
7511	olunubdur	I hissə: titül (başlıq) səhifəsi; II hissə: III	olunub
7512	olunur	I hissə: 60	olunur

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7529	oluruq	II hissə: 133	oluruq
7530	on	I hissə: 13, 13, 13, 17; II hissə: 48, 101, 102, 102	on
7531	on (beş-on)	II hissə: 73	
7532	on (üç yüz altı altı on)	II hissə: 92	
7533	on altı	I hissə: 20	on altı
7534	on beş	II hissə: 133, 158	on beş
7535	on dördündə	II hissə: 94	on dördündə
7536	on iki	II hissə: 92	on iki
7537	on səkkiz	II hissə: 86	on səkkiz
7538	ona	I hissə: 25, 26, 33, 34, 35, 46, 51, 51, 54, 55, 58, 63; II hissə: II, 4, 7, 8, 19, 24, 26, 30, 33, 33, 35, 36, 36, 39, 40, 41, 41, 43, 45, 48, 54, 55, 67, 68, 72, 73, 73, 75, 79, 86, 91, 97, 103, 121, 123, 124, 124, 126, 129, 129, 129, 130, 131, 131, 131, 131, 131, 132, 132, 135, 137, 141, 150, 151, 152, 158, 158, 159, 162, 166, 166	ona
7539	ondə	I hissə: 37, 39; II hissə: 14, 15, 58, 83, 83, 89, 94, 103, 108, 144, 150	onda
7540	ondən	I hissə: 35, 40, 40, 46, 51, 51; II hissə: 8, 10, 15, 26, 33, 43, 44, 49, 61, 74, 76, 77, 81, 82, 82, 86, 90, 92, 104, 105, 106, 109, 109, 112, 112, 117, 123, 123, 126, 137, 147, 154, 155, 155, 155, 162, 167	ondan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7541	ondən	II hissə: 8, 9, 21, 27, 67, 85, 129, 137, 162	ondan sonra
7542	ondur	II hissə: 102, 102	ondur
7543	onə	II hissə: 31, 31, 47, 78, 137	ona
7544	onı	I hissə: 34, 36, 36, 38, 38, 39, 42, 42, 42, 42, 46, 46, 47, 49, 57, 64; II hissə: 9, 10, 10, 15, 20, 20, 21, 32, 41, 42, 43, 44, 44, 47, 48, 48, 50, 50, 50, 51, 52, 55, 55, 55, 57, 62, 62, 69, 71, 74, 75, 79, 81, 81, 90, 95, 98, 104, 106, 106, 109, 113, 115, 116, 126, 126, 129, 129, 132, 138, 142, 143, 149, 149, 153, 155, 157, 158, 158, 161, 165, 166	onu
7545	onı	II hissə: 89, 89	onu (<i>say</i>)
7546	onı (müxatəb eyliyüb onı)	II hissə: 144	
7547	onımcı	II hissə: 100	onuncu
7548	onıñ	I hissə: 26, 27, 35, 36, 36, 38, 38, 39, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 64; II hissə: 2, 3, 5, 7, 21, 24, 27, 29, 29, 31, 32, 41, 43, 43, 44, 48, 48, 49, 49, 50, 54, 55, 55, 55, 57, 59, 59, 60, 61, 61, 61, 61, 61, 62, 62, 62, 66, 70, 74, 74, 74, 76, 76, 77, 77, 77, 77, 81, 83, 83, 93, 93, 94, 101, 104, 106, 110, 113, 116, 117, 120, 121, 126, 126, 130, 130, 131, 132, 138, 140, 142, 142, 144, 146, 147, 149, 152, 152, 153, 153, 153, 158, 159, 159, 159, 160, 165, 166, 173,	onun

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7549	onındə	II hissə: 85, 85	onunda
7550	onınəcən	II hissə: 85	onunacan
7551	onıñlə	I hissə: 47; II hissə: 62, 83, 83, 91, 166	onunla
7552	onlar	I hissə: 23, 48; II hissə: 10, 10, 13, 24, 25, 54, 55, 56, 56, 67, 73, 75, 78, 78, 78, 88, 105, 105, 116, 116, 118, 122, 123, 123, 126, 142, 163, 164	onlar
7553	onlardən	II hissə: 2, 14	onlardan
7554	onlarə	I hissə: 47, 48; II hissə: 49, 54, 55, 83, 113, 149	onlara
7555	onları	II hissə: 46, 46, 48, 55, 109, 126, 155, 162	onları
7556	onlarıñ	II hissə: IV, 7, 23, 25, 29, 55, 56, 56, 68, 70, 70, 73, 73, 77, 77, 105, 120, 126, 158	onların
7557	onlər	II hissə: 73	onlar
7558	onlər ilə	I hissə: 54	onlar ilə, onlarla
7559	onsız	II hissə: 14, 131	onsuz
7560	ora-bura	II hissə: 20, 20, 44, 63	ora-bura
7561	oradə	I hissə: 39, 61; II hissə: 8, 9, 16, 39, 67, 73, 78, 86, 105, 108, 140, 150, 155, 161, 161	orada
7562	oradən	II hissə: 86	oradan
7563	oraq	II hissə: 3	oraq
7564	orbalıq	II hissə: 163	urvalıq: xəmiri kündələyərəkən və ya yayarkən ələ yapışmaması üçün işlədilen un

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7565	ordə	II hissə: 20, 44, 53, 73, 119	orada
7566	ordıñdə	II hissə: 110	ordunda, ovurdda: ağız boşluğunun yanaqlar tərəfində olan hissə
7567	orə	II hissə: 131	ora
7568	orə-burə	II hissə: 73	ora-bura
7569	orman	II hissə: 150	orman
7570	ormanlıqnən	II hissə: 52	meşədə çalınmış ota, ormanlıqla
7571	ortaq	I hissə: 51; II hissə: 14	ortaq
7572	ortaqlı	II hissə: 49	ortaqlı
7573	orta-miyanədür	II hissə: 5	ortadır; miyanə – orta, nə pis, nə yaxşı, babat
7574	ortasındə	II hissə: VI	ortasında
7575	ortasını	II hissə: 21	ortasını
7576	ortasıylə	II hissə: 106	ortasıyla
7577	ortəsindən	II hissə: 98	ortasından
7578	oruc	I hissə: 13; II hissə: 88, 91, 93, 93, 93, 94, 148, 173	oruc
7579	orucəm	II hissə: 148	orucam
7580	orucı	I hissə: 26	orucu
7581	orucım	II hissə: 148	orucum
7582	orucındən	II hissə: 93	orucundan
7583	Osman	I hissə: 27, 35, 35, 47, 47, 47; II hissə: 122	Osman (<i>ad</i>)
7584	Osmanım	II hissə: 124	Osman əfəndi, Molla Vəli Vidadinin oğlu, Tiflisin ikinci müftisi
7585	Osmanıñ	I hissə: 35	Osmanın (<i>ad</i>)
7586	Osmaniyəm (Bubəkr, Ömər, Osmaniyəm)	II hissə: 124	
7587	Osmanü	II hissə: 124	Osman (<i>3-cü xəlifə</i>) və

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7588	ot	I hissə: 12, 52, 55, 56; II hissə: 30, 40, 40, 52, 64, 71, 71, 72, 88, 154, 155, 167	ot
7589	otaq	I hissə: 12	otaq
7590	otaqın	II hissə: 169	otağın
7591	otaran	II hissə: 104	otaran
7592	otarmağa	I hissə: 53	otarmağa
7593	otdən	II hissə: 49	otdan
7594	otı	I hissə: 28, 56; II hissə: 145, 155	otu
7595	otlaməqə	II hissə: 88	otlamağa
7596	otlar	I hissə: 55; II hissə: 64, 66, 130	otlar
7597	otları	II hissə: 102, 118	otları
7598	otların	II hissə: 45	otların
7699	otlı	I hissə: 55	otlu
7600	otliyəndə	II hissə: 61	otlayanda
7601	otliyəur	I hissə: 55; II hissə: 154	otlayır
7602	otur	I hissə: 41; II hissə: 131, 167	otur
7603	oturan	II hissə: 133	oturan
7604	oturandə	II hissə: 14	oturanda
7605	oturdub	II hissə: 142	oturdub
7606	oturır	II hissə: 115	oturur
7607	oturırlər	I hissə: 53	otururlar
7608	oturməqimiz	II hissə: 67	oturmağımız
7609	oturmuşdı	I hissə: 23; II hissə: 55, 112	oturmuşdu
7610	oturmuşdilər	I hissə: 16	oturmuşdular
7611	oturmuşdıq	II hissə: 8	oturmuşduq
7612	otursun	II hissə: 96	otursun
7613	oturub	II hissə: 1, 42, 48	oturub
7614	otuz	II hissə: 92	otuz
7615	otuz iki	II hissə: 98, 115	otuz iki
7616	otuzində	II hissə: 94	otuzunda
7617	otyeyən	II hissə: 40, 171	otyeyən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7618	ovçılar	I hissə: 48	ovçular
7619	ovçılarını	I hissə: 38, 48	ovçuların
7620	ovqat	II hissə: I, IV, 43, 167	vaxt, zaman
7621	oya	II hissə: 168	oya
7622	oyadarlər	II hissə: 44	oyadamlar
7623	oyadub	II hissə: 46, 46	oyadıb
7624	oyaqdən	II hissə: 87	oyaqdan
7625	oyan	II hissə: 168	oyan
7626	oyan-buyannını	I hissə: 47	oyan-buyanını
7627	oyanır	II hissə: 80	oyanır
7628	oyanub	I hissə: 38; II hissə: 116	oyanıb
7629	oyatdı	II hissə: 56	oyatdı
7630	oyatmıyə	II hissə: 46	oyatmıya
7631	oyna	II hissə: 123	oyna
7632	oynadım	II hissə: 122	oynadım
7633	oynamaqə	I hissə: 35	oynamağa
7634	oynameqə	II hissə: 4	oynamağa
7635	oynameqi	II hissə: 21	oynamağı
7636	oynamez	II hissə: 133	oynamaz
7637	oynaram	I hissə: 34, 34	oynayaram
7638	oynardım	I hissə: 39	oynardım
7639	oyname	II hissə: 123	oynayaram
7640	oynasun	II hissə: 123	oynasın
7641	oynasunlər	II hissə: 123	oynasınlar
7642	oynayınız	II hissə: 123	oynayınız
7643	oyne	I hissə: 53	oyna
7644	oyniyacəqəm	II hissə: 122	oynayacağam
7645	oyniyub	II hissə: 140	oynayıb
7646	oyniyur	II hissə: 116, 134, 141	oynayır
7647	oyniyurdı	II hissə: 21, 72, 91, 116	oynayırdı
7648	oyniyurdıq	II hissə: 116	oynayırdıq
7649	oyniyurdılər	II hissə: 116	oynayırdılar
7650	oyniyurdım	II hissə: 116	oynayırdım
7651	oyniyurdıñ	II hissə: 116	oynayırdın
7652	oyniyurdıñız	II hissə: 116	oynayırdınız

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7653	oynıyurəm	II hissə: 116	oynayıram
7654	oynıyurlər	I hissə: 53; II hissə: 67, 116, 140, 146	oynayırlar
7655	oynıyursən	II hissə: 116	oynayırsan
7656	oynıyursıñız	II hissə: 116	oynayırsınız
7657	oynıyuruq	II hissə: 116	oynayıırıq
7658	oyun	II hissə: 1, 17, 23, 35	oyun
7659	oyun (tə'lim və oyun şeyləri)	II hissə: 1, 170	

- Ö -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7660	ögidi	II hissə: 131	nəsihəti, öyüdü
7661	ögrədər	II hissə: 17	öyrədər
7662	ögrədüb	II hissə: 158, 158	öyrədib
7663	ögrən (elmi əxz eylə və ögrən beşikdən qəbrədək)	II hissə: 159	
7664	ögrəndi	II hissə: 165	öyrəndi
7665	ögrəndim	II hissə: 112	öyrəndim
7666	ögrənir	II hissə: 2, 2	öyrənir
7667	ögrənmək	II hissə: II	öyrənmək
7668	ögrənübsən	II hissə: 112	öyrənmişən
7669	ögrətdigi	II hissə: 158	öyrətədiyi
7670	ögrətmək	II hissə: 50	öyrətmək
7671	öhdəsindən	II hissə: 166	öhdəsindən
7672	öküz	I hissə: 15, 15; II hissə: 28, 28, 34, 40, 40, 129, 129, 129	öküz
7673	öküzi	II hissə: 158	öküzü
7674	öküzim	II hissə: 11, 11	öküzüm
7675	ölçər	II hissə: 58	ölçər
7676	ölçi	II hissə: 95, 95, 173	ölçü
7677	ölçirlər	II hissə: 145	ölçürlər
7678	ölçüb	II hissə: 21	ölçüb
7679	öldi	II hissə: 121	öldü
7680	öldürdi	II hissə: 52	öldürdü
7681	öldürdilər	II hissə: 137	öldürdülər
7682	öldürdiŋ	II hissə: 64	öldürdün
7683	öldürər	II hissə: 39	öldürər
7684	öldürərük	II hissə: 41	öldürərük
7685	öldürmək	II hissə: 83	öldürmək
7686	öldürsünlər	II hissə: 46	öldürsünlər
7687	öldürtdi	II hissə: 62	öldürtdü
7688	öldürürlər	I hissə: 58	öldürürlər
7689	öldürürsən	I hissə: 58	öldürürsən
7690	ölən	I hissə: 49	ölən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7691	öləndən	I hissə: 49	öləndən
7692	ölər	II hissə: 31, 94	ölər
7693	ölərđi	II hissə: 12	ölərđi
7694	ölərmi	II hissə: 64	ölərmi
7695	ölir	II hissə: 126	ölür
7696	ölkəyə	II hissə: 67	ölkəyə
7697	ölmə	I hissə: 53; II hissə: 94, 94	ölmə
7698	ölməgi	II hissə: 30	ölməyi
7699	ölməginə	II hissə: 121	ölümünə, ölməyinə
7700	ölmüyüb	II hissə: 7	ölməyib
7701	ölmüş	I hissə: 47	ölmüş
7702	ölsə	II hissə: 111	ölsə
7703	ölüb	I hissə: 40	ölüb
7704	ölülər	II hissə: 144	ölülər
7705	ölüligə	I hissə: 47	ölülüyə
7706	ölüm	I hissə: 48, 48; II hissə: 27	ölüm
7707	ölümdən	II hissə: 27	ölümdən
7708	ölümi	I hissə: 62; II hissə: 64	ölümü
7709	ölür	II hissə: 126	ölür
7710	Ömər	I hissə: 24; II hissə: 122	Ömər
7711	Ömər	II hissə: 124	Ömər ibn əl-Xəttab, 2-ci xəlifə
7712	Ömər (Bubəkr, Ömər, Os- maniyəm)	II hissə: 124	
7713	ömr	II hissə: 12, 74, 79, 94, 106, 106	ömür
7714	ömrü	II hissə: 69, 161	ömrü
7715	ömrümi	I hissə: 51; II hissə: 147	ömrümü
7716	ömrümiş	II hissə: 161	ömrümün
7717	ömrüni	II hissə: 82	ömrünü
7718	ömrüni	I hissə: 25	ömrünü
7719	öpdi	II hissə: 162	öpdü
7720	öpdim	II hissə: 94	öpdüm

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7721	öpüb	II hissə: 84	öpüb
7722	ördək	I hissə: 15; II hissə: 31, 31, 31, 34, 35, 45, 52, 78, 78, 78, 171, 172	ördək
7723	örgəş	II hissə: 92	öyrən
7724	ört	I hissə: 34	ört
7725	örtir	II hissə: 130	örtür
7726	örümçək	II hissə: 59, 59	hörümçək
7727	örümçəkdən	II hissə: 130	hörümçəkdən
7728	ötədi	II hissə: 87	ötdü
7729	ötən	II hissə: 88, 108	ötən
7730	ötəndə	II hissə: 40	ötəndə
7731	ötər oldı	I hissə: 50; II hissə: 99	oxudu
7732	ötri	I hissə: 35, 64; II hissə: II, III, 3, 10, 12, 13, 50, 75, 77, 94, 98, 105, 113, 120, 133, 152, 152, 152, 153, 165	ötrü
7733	ötri (tə'lim verməkdən ötri)	II hissə: I	
7734	ötürə	II hissə: 148	ötürə
7735	ötürkən	II hissə: 53	ötürərkən, ötürərək
7736	ötürsün	II hissə: 137	ötürsün
7737	övc eyləmiyür	II hissə: 158	artmır, böyümür, inkişaf etmir
7738	övc-i-səmayə	II hissə: 54	səmanın ən uca nöqtəsinə
7739	övlad	II hissə: 169	övlad
7740	övladını	I hissə: 49	övladını
7741	övrət	II hissə: 6, 40, 41, 71, 123, 142, 162, 162, 171	arvad
7742	övrəti	II hissə: 150	arvadı
7743	övrəti ilə	II hissə: 142, 143	arvadı ilə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7744	övrətiñ	II hissə: 41, 162	arvadın
7745	övrətini	II hissə: 142	arvadını
7746	övrələr	II hissə: 119	bədənin açıq hissələri
7747	öyən	II hissə: 137	öyən
7748	öyməgə	II hissə: 137	öyməyinə
7749	öyüblər	II hissə: 27	öyüblər
7750	öz	I hissə: 27, 27, 34, 35, 37, 37, 41, 41, 46, 46, 48, 48, 50, 51, 52, 52; II hissə: I, I, IV, IV, 7, 8, 15, 25, 29, 33, 37, 50, 52, 54, 61, 61, 66, 66, 68, 71, 79, 79, 79, 90, 91, 105, 105, 109, 111, 113, 114, 121, 125, 126, 126, 130, 132, 137, 140, 141, 145, 145, 145, 145, 161, 162, 167	öz
7751	özbaşlarına	II hissə: 105	özbaşına
7752	özgə	I hissə: 37; II hissə: 34, 68, 76, 81, 90, 113, 120, 126, 131, 166, 167	özgə
7753	özgələrə	I hissə: 40	özgələrə
7754	özgələri	I hissə: 40	özgələri
7755	özgəniñ	II hissə: 13, 132	özgənin
7756	özgəyə	II hissə: 105, 125, 153, 167	özgəyə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7757	özi	I hissə: 14, 34, 54; II hissə: II, 11, 22, 38, 42, 47, 56, 59, 67, 76, 108, 135, 138, 138, 149, 150, 164, 167	özü
7758	özi ilə	II hissə: 50	özü ilə
7759	özim	II hissə: 53, 105	özüm
7760	özimə	II hissə: 142	özümə
7761	özimə (öz-özimə)	II hissə: 124	
7762	özimi	II hissə: 87	özümü
7763	özümüz	I hissə: 40	özümüz üçün
7764	özün	I hissə: 37; II hissə: 85, 118, 137, 137	özünü
7765	öziñ	II hissə: 27, 53, 104, 121, 148, 153	özün
7766	öziña	II hissə: 125, 128	özünə
7767	özündən	II hissə: 93	özündən
7768	öziñdən	II hissə: 123	özündən
7769	özündəndür	I hissə: 49	özündəndir
7770	özünə	I hissə: 41, 64; II hissə: 5, 20, 30, 39, 97, 120, 141, 144, 146, 158, 165	özünə
7771	öziñə	I hissə: 55	özünə
7772	özünə (özi-özünə)	II hissə: 59, 101, 134	
7773	özünə (öz-özünə)	I hissə: 44, 48; II hissə: 69	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7774	özini	I hissə: 34, 47; II hissə: 13, 20, 29, 42, 47, 57, 60, 73, 91, 102, 104, 117, 117, 126, 131, 131, 144, 150, 152, 162	özünü
7775	özişi	II hissə: 42, 63, 90	özünü
7776	öziniş	II hissə: 82, 82, 132	özünün
7777	özişizi	II hissə: 55	özünüzü
7778	özişlə	II hissə: 45	özünlə
7779	özi-özünə	II hissə: 59, 101, 134	özü-özünə
7780	öziylə	II hissə: 108, 108	özü ilə
7781	özləri	II hissə: 26, 49, 55, 80, 105	özləri
7782	özlərin	II hissə: 78	özlərini
7783	özlərindən	II hissə: 70	özlərindən
7784	özlərinə	II hissə: 84	özlərinə
7785	özlərini	II hissə: 31, 113	özlərini
7786	öz-özümə	II hissə: 124	öz-özümə
7787	öz-özünə	I hissə: 44, 48; II hissə: 69	öz-özünə
7788	özündən	I hissə: 25	özündən
7789	özünsən	I hissə: 35	özünsən

- P -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7790	padşah	I hissə: 19, 20; II hissə: 96, 96, 96, 96, 96, 123, 131, 167, 173	padşah
7791	padşahım	II hissə: 164	padşahım
7792	padşahın	II hissə: 37, 112, 130, 131, 131, 131, 164	padşahın
7793	padşahıyəm	I hissə: 44	padşahıyam
7794	padşahi-zəman	II hissə: 132	o dövrün padşahı, zamanın padşahı
7795	padşahlarından	II hissə: 140	padşahlarından
7796	padşahlərinə	II hissə: 164	padşahlərinə
7797	paxla	II hissə: 65	lobya
7798	pakizə	II hissə: 162	qəşəng, gözəl
7799	paqır	II hissə: 10	mis (<i>baqır</i>)
7800	palan	I hissə: 7; II hissə: 23, 23	minik üçün istifadə edilən heyvanların belinə qoyulan içi saman və ya küləşlə dolu primitiv yəhər, palan
7801	palçıq	I hissə: 10	palçıq
7802	palçıqsız	I hissə: 13	palçıqsız
7803	palıd	II hissə: 79, 79, 79, 79, 79, 79, 79, 172	palıd
7804	palıdcıqaz	II hissə: 79	kiçik palıd ağacı
7805	palıdın	II hissə: 79	palıdın
7806	palıdını	II hissə: 79, 79	palıdını
7807	palıtdən	II hissə: 70	palıddan
7808	paltar	I hissə: 7, 7, 7, 7; II hissə: 18, 170	paltar
7809	paltarı	II hissə: 18	paltarı
7810	pamal	II hissə: 86, 114, 146	ayaq altında qalan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7811	pambuq	II hissə: 18	pambıq
7812	pambuqdən	II hissə: 18	pambıqdan
7813	panbuq	II hissə: 52	pambıq
7814	panbuqdən	II hissə: 45	pambıqdan
7815	papaq	I hissə: 10, 10; II hissə: 18, 28	papaq
7816	papaqaldıqaç	II hissə: 140	papağı sahibindən qoparıb qaçaraq bir-birinə ötürən uşaq oyun növü, papaqaldıqaç
7817	papaqçı	II hissə: 127	papaqçı
7818	papıç	II hissə: 18, 18	adətən, evdə geyilən yüngül ayaqqabı, papış
7819	papıcı	II hissə: 19	adətən, evdə geyilən yüngül ayaqqabını, papışı
7820	papır	II hissə: 134	qatar
7821	para (bir para)	II hissə: 4	
7822	parçə	I hissə: 26; II hissə: 23, 24, 78, 103, 120, 128, 130	parça
7823	parçə (parçə-parçə)	II hissə: 9, 26, 77	
7824	parçələdı	II hissə: 88	parçaladı
7825	parçələnüb	I hissə: 39; II hissə: 15	parçalanıb
7826	parçələrdən	II hissə: 18	parçalardan
7827	parçələri	II hissə: 32	parçaları
7828	parçələriñ	II hissə: 74	parçaların
7829	parçələrindən	II hissə: 155	parçalarından
7830	parçələrini	II hissə: 21	parçalarını
7831	parçəliyüb	II hissə: 20	parçalayıb
7832	parçəmi	II hissə: 9	parçamı
7833	parçəni	II hissə: 18	parçanı
7834	parçəniñ	II hissə: 156	parçanın
7835	parçə-parçə	II hissə: 9, 26, 77	parça-parça
7836	parçəsi	II hissə: 7	parçası
7837	parçəsini	II hissə: 103, 103, 104, 104	parçasını

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7838	parçəsinin	II hissə: 7, 170	parçasının
7839	parə	I hissə: 57	tikə, parça, hissə
7840	parə (bir parə)	II hissə: IV, IV, VI, 30, 32, 74, 89, 106, 155, 158	
7841	parəsi (bir parəsi)	II hissə: 2	
7842	parəsi (cigərim parəsi)	I hissə: 43	
7843	parəsinə	II hissə: 55	parçasına
7844	parıldırırsən	II hissə: 24	parıldırırsan
7845	parlaq	II hissə: 24	parlaq
7846	partlıyub	II hissə: 25	partlayıb
7847	pas	I hissə: 9; II hissə: 25, 80	cəng, pas
7848	pasdur	I hissə: 9	paslıdır
7849	paslanmış	II hissə: 24	paslanmış
7850	Paşa	I hissə: 9, 9	Paşa
7851	pay	I hissə: 42, 51; II hissə: 137	pay
7852	paydar	II hissə: 144	pay sahibi, paydar
7853	payı	II hissə: 100	payı
7854	payım	II hissə: 137	payım
7855	payını	II hissə: 137, 163	payını
7856	payız	I hissə: 50, 59, 59, 60, 66; II hissə: 86, 87, 89, 89, 101, 101, 101, 101, 101, 101, 105, 114, 114, 114, 146, 169, 173	payız
7857	payız	II hissə: 129	payızda
7858	payızdə	I hissə: 49, 52, 60; II hissə: 49, 81, 114, 129	payızda
7859	payızdən	II hissə: 153	payızdan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7860	payızduq	II hissə: 129, 129, 130	payızda əkilən, yaxud payızda yetişən buğda, payızlıq
7861	payızduqıñ	II hissə: 130	payızda əkilənin, yaxud payızda yetişən buğdanın, payızlığın
7862	payızədək	II hissə: 89, 103	payızadək
7863	payızı	I hissə: 51; II hissə: 84, 147	payızı
7864	payızın	II hissə: 115	payızın
7865	payimal etsün	II hissə: 124	ayaq altına salsın, məhv etsin
7866	payinə	II hissə: 148	payına
7867	paylıublər	II hissə: 137	paylayıblar
7868	paytəxti	II hissə: 86	paytaxtı
7869	payun	II hissə: 137	payını
7870	payü piyadə	II hissə: 150	piyada
7871	paz	I hissə: 7	bir şeyi yarmaq və ya yarığı genəltmək üçün ucu nazik, getdikcə yoğunlaşan ağac və ya dəmir parçası, paz
7872	peşə	II hissə: 128	peşə
7873	peşə ilə	II hissə: 138	peşə ilə
7874	peşələr	II hissə: 3	peşələr
7875	peşəni	I hissə: 44, 44	peşəni
7876	peşəniñ	II hissə: 90	peşənin
7877	peşəsi	II hissə: 139, 174	peşəsi
7878	peşəsin	II hissə: 109	peşəsini
7879	peşiman	I hissə: 27; II hissə: 66, 75, 110	peşman
7880	peşiman (kor-peşiman)	II hissə: 39, 68	
7881	peşimanlıq	I hissə: 49; II hissə: 25	peşmanlıq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7882	Peterburğdə	II hissə: 86	Sankt-Peterburqda, 1712–1918-ci (1914-cü ildən Petroqrad) illərdə Sankt-Peterburq Rusiyanın paytaxtı olub
7883	Peterburğdən	II hissə: 86	Sankt-Peterburqdan, 1712–1918-ci (1914-cü ildən Petroqrad) illərdə Sankt-Peterburq Rusiyanın paytaxtı olub
7884	pey	I hissə: 7, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>p</i> səsini ifadə edən 3-cü hərfin adı
7885	peyda olurdu	II hissə: 150	yaranırdı
7886	peyğəmbər	II hissə: 85	peyğəmbər
7887	Peyğəmbər	II hissə: 140, 159	Peyğəmbər (<i>Məhəmməd peyğəmbər /ə/</i>)
7888	peyğəmbəri	II hissə: 101	peyğəmbəri
7889	Peyğəmbərimiz	II hissə: 101	Peyğəmbərimiz (<i>Məhəmməd peyğəmbər /ə/</i>)
7890	Peyğəmbərimizin	II hissə: 100	Peyğəmbərimizin (<i>Məhəmməd peyğəmbərin /ə/</i>)
7891	peyğəmbərin	II hissə: 100	peyğəmbərin
7892	peyin	II hissə: 32, 129, 129, 154, 154, 155	peyin
7893	peyinə	I hissə: 36	peyinə
7894	peyini	II hissə: 45, 57, 154	peyini
7895	pəh	II hissə: 137	pah
7896	pəhləvan (hekayəti-pəhləvan)	II hissə: 124, 174	
7897	pəhləvanın	II hissə: 124	pəhləvanın
7898	pək çox	II hissə: 159	olduqca çox
7899	pək ə'lası	II hissə: 5	yüksək keyfiyyətli, ən yaxşısı, ən əlası
7900	pək fəqir	II hissə: 150	çox kasıb
7901	pəlas	II hissə: 6, 7, 7, 8, 12, 29, 40, 170	yundan və ya pambıqdan toxunan enli, uzun, xovsuz xalça növü, palaz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7902	pələsıñ	II hissə: 8	yundan və ya pambıqdan toxunan enli, uzun, xovsuz xalça növü olan palazın
7903	pələslar	II hissə: 32	yundan və ya pambıqdan toxunan enli, uzun, xovsuz xalça növü olan palazlar
7904	pələng	II hissə: 28, 35, 40	pələng
7905	pənah	II hissə: 153	pənah
7906	pəncə	II hissə: 101	pəncə
7907	pəncəni	II hissə: 111	pəncəni
7908	pəncərə	I hissə: 19; II hissə: 101	pəncərə
7909	pəncərədə	II hissə: 48	pəncərədə
7910	pəncərəniñ	II hissə: 76	pəncərənin
7911	pəncəsi ilə	I hissə: 38	pəncəsi ilə
7912	pəncəsinə	I hissə: 48; II hissə: 26	pəncəsinə
7913	pəncşənbə	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin altıncı, hal-hazırda dördüncü günü, pəncşənbə, cümə axşamı günü
7914	pəndimi	II hissə: 124	öyüdüümü, nəsihətimi
7915	pənir	II hissə: 144	pendir
7916	pənirə	II hissə: 144	pendirə
7917	pəniri	II hissə: 143, 143, 143	pendiri
7918	pəniriñ	II hissə: 143	pendirin
7919	pərakəndə	II hissə: 120	pərakəndə
7920	pərdə	II hissə: 6, 6	qapı, pəncərə və s.-dən asılan örtü və ya bir yeri iki hissəyə ayırmaq üçün asılan iri parça, pərdə
7921	pərdiləri	II hissə: 159	şpalları
7922	pərgar	II hissə: 1, 1, 6, 12, 23	dairə çəkmək və çertyojlarda xəttin uzunluğunu ölçmək üçün açılıb-qapanan ikiqollu alət
7923	pərhiz	II hissə: 93	pəhriz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7924	pərişan	II hissə: 78, 114	dağınıq
7925	pərişanxatirlü	II hissə: 47	qəmli, kəderli, qüssəli
7926	pərvanə	II hissə: 58	gecə kəpənəyi
7927	pərvaz edüb	II hissə: 54	uçub
7928	Pərvərdigara	II hissə: 150	ey Allah
7929	Pərvərdigarə	II hissə: 158	Allaha
7930	pərvəriş	II hissə: 117	bəsləmə, bəslənmə
7931	pəs	I hissə: 44, 44, 61; II hissə: 10, 10, 14, 47, 64, 70, 79, 102, 102, 105, 105, 142, 148	indi, bu halda, ona görə
7932	pıçaq	II hissə: 22	bıçaq
7933	pılav	II hissə: 11, 15, 17, 23, 29	aş, plov
7934	pılav (xəyal-pılav)	I hissə: 47; II hissə: 26	
7935	pılavı	II hissə: 133, 145	aşı, plovu
7936	pillə	I hissə: 27	pillə
7937	pilləkən	II hissə: 101	pilləkən
7938	pillələrə	I hissə: 27	pillələrə
7939	pillələrinin	I hissə: 27	pillələrinin
7940	pinəçi	II hissə: 125	pinəçi
7941	pir (dərviş-i-pir)	II hissə: 162	
7942	pis	I hissə: 44; II hissə: 44, 47, 80, 124, 125, 125, 125	pis
7943	pisliyürsünüz	II hissə: 137	pisləyirsiniz
7944	piş	I hissə: 5	əski Azərbaycan yazısında səssizin üzərində <i>u, ü, ö</i> saitlərini ifadə edən xüsusi işarə, <i>piş (zəmmə)</i>
7945	pişxurd	II hissə: 102	məhsul yetişməmişdən qabaq satılması
7946	pişigə	II hissə: 91, 108	pişiyə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7947	pişigi	II hissə: 130, 130, 130, 131, 131, 131, 152	pişiyi
7948	pişigin	I hissə: 62; II hissə: 26, 39, 91, 91, 108, 131, 171,	pişiyin
7949	pişiginin	II hissə: 131	pişiyinin
7950	pişik	II hissə: 26, 26, 26, 28, 29, 30, 31, 31, 31, 34, 40, 40, 43, 89, 90, 90, 90, 90, 91, 91, 91, 91, 91, 91, 108, 108, 130, 130, 131, 131, 132, 151, 152, 152, 152, 153, 153, 171, 173, 173, 173, 174	pişik
7951	pişikdən	II hissə: 31, 89	pişikdən
7952	pişiklər	II hissə: 131	pişiklər
7953	pişikləri	II hissə: 36	pişikləri
7954	pişiklik	II hissə: 131	pişiklik
7955	pişməz	II hissə: 17	pişməz
7956	pişnəmaz	II hissə: 94	camaat namazında qabaqda duran şəxs
7957	pişürirlər	II hissə: 10, 12, 13, 13	bişirirlər
7958	piyadə	II hissə: 101, 102, 102, 102	piyada
7959	piyadə (payü piyadə)	II hissə: 150	
7960	piyalə	I hissə: 17, 18	piyalə
7961	piyə	II hissə: 36	piyə
7962	piyindən	II hissə: 32	piyindən
7963	polad	II hissə: 40, 72, 76, 77	polad
7964	polatdən	II hissə: 76	poladdan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7965	polimperyal	II hissə: 95	yarımimperial, imperialın dəyərinin yarısını təşkil edən sikkə (<i>imperial</i> 11,61 q çəkisi olan 1755–1897-ci illərdə 10 rubl dəyərində, 1897–1917-ci illərdə 15 rubl dəyərində rus qızıl puludur)
7966	pozanə	I hissə: 64	pozana
7967	pozılmışdır	II hissə: 124	pozulmuşdur
7968	pozubdur	II hissə: 73	pozub
7969	pozulub	II hissə: 124	pozulub
7970	pozulubdur	I hissə: 20	pozulub
7971	pozulur	II hissə: 114	pozulur
7972	prafesor	II hissə: V	professor
7973	puç	I hissə: 13	boş, puç
7974	puçə	II hissə: 135	puça
7975	pul	I hissə: 13, 21, 31; II hissə: 95, 95, 99, 132, 138, 142, 142, 173	pul
7976	pulı	I hissə: 24, 43; II hissə: 99, 145	pulu
7977	pulıdır	II hissə: 54	puludur
7978	pulıñ	I hissə: 20; II hissə: 99	pulun
7979	pulını	II hissə: 142	pulunu
7980	pulnən	II hissə: 96	pulla
7981	pulsızlıqdən	II hissə: 161	pulsuzluqdan
7982	put	I hissə: 13	16,380 kq ölçüsündə çəki vahidi, 40 girvənkə (40 <i>funt</i>), pud
7983	putdə	II hissə: 98	16,380 kq, 40 girvənkə (40 <i>funt</i>) ölçüsündə, pudda
7984	putdən	II hissə: 167	16,380 kq, 40 girvənkə (40 <i>funt</i>) ölçüsündən, puddan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7985	putdur	II hissə: 98	16,380 kq, 40 girvənkə (40 <i>funt</i>) ölçüsüdür, puddur
7986	putə	II hissə: 158	16,380 kq, 40 girvənkə (40 <i>funt</i>) ölçüsünə, puda
7987	pünhandur	II hissə: 108	gizlidir, məxfidir
7988	pürfən	II hissə: 112	bilikli, hiyləgər, fəndgir
7989	pürfəniş	II hissə: 148	biliklinin, hiyləgərin, fəndgirin
7990	püstədi (püstədi ha püstədi)	I hissə: 53	
7991	püstədi ha püstədi	I hissə: 53	püstədir
7992	püştək	II hissə: 140	bellərini əyib bir-birinin dalından atılmaqla oynanılan uşaq oyun növü, atlanbac

- R -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
7993	race'	II hissə: VI	aid
7994	Rafe'ü	II hissə: 153	Qaldıran və, Ucaldan və (<i>Allah-taalanın adlarından biri</i>)
7995	rahət	I hissə: 8, 43, 43; II hissə: 68, 113, 120, 126, 129, 159, 165	rahat
7996	rahətdür	II hissə: 158	rahatdır
7997	rahətliqdür	II hissə: 104	rahatlıqdır
7998	rast	I hissə: 47; II hissə: 55, 83, 86, 103, 120, 161	rast
7999	razı	I hissə: 28, 28; II hissə: 24, 75, 90, 120, 126, 149	razı
8000	razılıq	II hissə: 162	razılıq
8001	razyanə	II hissə: 65	razyana
8002	reç	II hissə: I, I	rus dilində «речь»
8003	rehlət edübdür	II hissə: 121	köçüb, rəhmətə gedib
8004	relsləri	II hissə: 159	relsləri
8005	rey	I hissə: 5, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>r</i> səsini ifadə edən 12-ci hərfin adı
8006	Rəbb	II hissə: 150	Rəbb
8007	rəbii-düvvümdür	II hissə: 90	rəbiülaxirdir, rəbii-düvvümdür, ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində dördüncü ayın adı
8008	rəbiülaxir	II hissə: 87	rəbii-düvvüm, ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində dördüncü ayın adı
8009	rəbiüləvvəl	II hissə: 87, 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində üçüncü ayın adı
8010	Rəcəb	I hissə: 7, 7, 8, 8	Rəcəb

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8011	rəcəb	II hissə: 87	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində yeddinci ayın adı
8012	rəcəb (şəhri-ehsani-rəcəb)	II hissə: 90	
8013	rədd	I hissə: 28; II hissə: 70, 83, 153	rədd
8014	rədd eyləmək	I hissə: 28	qaytarmaq
8015	rəf	I hissə: 21	rəf
8016	rəf' edir	II hissə: 105	ödəyir
8017	rəf' eyləsün	II hissə: 39	aradan qaldırsın
8018	rəf' oldu	I hissə: 50; II hissə: 99	aradan qalxdı, qurtardı, bitdi, yox oldu
8019	rəfaqat	II hissə: 154	yoldaşlıq, rəfaqət
8020	rəfiq	II hissə: 70	yoldaş
8021	rəfiq	II hissə: 174	yoldaşın
8022	rəfiqiñ	II hissə: 154	yoldaşın
8023	rəfiqindən	II hissə: 90	yoldaşından
8024	rəfiqini	II hissə: 87	yoldaşını
8025	rəfiqlərini	II hissə: 56	yoldaşlarını
8026	rəftar	II hissə: 135	rəftar
8027	rəftar eylə	I hissə: 21	yola get, yoldaş kimi rəftar et
8028	rəğbət	II hissə: III	rəğbət
8029	rəh	II hissə: 135	yol
8030	Rəhim	II hissə: 122	Rəhim
8031	rəhm	I hissə: 22, 41, 64, 66; II hissə: 34, 48, 157	rəhm
8032	rəhm ediciləriñ Rəhmdarı	II hissə: 162	(<i>Ərhəmürrahimin</i>) rəhm edənlərin Ən rəhmlisi olan Allah-taala
8033	Rəhmdarı (rəhm ediciləriñ Rəhmdarı)	II hissə: 162	
8034	rəhmdil	II hissə: 123	rəhmdil
8035	rəhmət	I hissə: 40, 64; II hissə: 121	rəhmət
8036	rəhmət (şəbnəmi-rəhmət)	I hissə: 50; II hissə: 99	
8037	rəhmətim	II hissə: 60	rəhmətim

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8038	rəhmi	II hissə: 131, 153	rəhmi
8039	rəhmlüdür	II hissə: 152	rəhmlidir
8040	rəis	II hissə: 84	rəis
8041	rəislərinə	II hissə: 84	rəislərinə
8042	rəqəm	I hissə: 50; II hissə: 99	rəqəm
8043	rəməzan	II hissə: 87, 93, 93, 93, 100	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində doqquzuncu ayın adı, oruc luq ayı, ramazan
8044	rəməzani (məhi-rəməzani-mübarək)	II hissə: 90	
8045	rəng	I hissə: 15; II hissə: 2, 50, 52, 52, 52, 52, 52, 52, 52	rəng
8046	rəng (gög rəng çaldı)	II hissə: 109	
8047	rəngbərəng	II hissə: 8	rəngbərəng
8048	rəngdə	II hissə: 52, 52	rəngdə
8049	rəngi	I hissə: 24, 24; II hissə: 10, 16, 68, 109	rəngi
8050	rəngim	II hissə: 9	rəngim
8051	rəngində	II hissə: 49	rəngində
8052	rəngini	II hissə: 74	rəngini
8053	rəsmən	II hissə: II	rəsmən
8054	Rəsul	I hissə: 13; II hissə: 122	Rəsul
8055	Rəşid	I hissə: 13, 21; II hissə: 122, 126	Rəşid
8056	rəşididür	II hissə: 43	igididir, qorxmazdır
8057	rəşidligini	I hissə: 41	igidliyini, qorxmazlığını
8058	rəva (hacətiñ rəva edələr)	I hissə: 42	
8059	rəvan (yolə rəvan olandə)	II hissə: 44	
8060	rəvan (yolə rəvan oldilər)	II hissə: 164	
8061	rəvan (yolə rəvan olub)	II hissə: 161	
8062	rəvan oldı	II hissə: 24	yola düşdü
8063	rəvan oldilər	II hissə: 149	yola düşdülər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8064	rəvanə olsaq	II hissə: 86	yola düşsək
8065	rəvayət	II hissə: 29	rəvayət
8066	rəvayətdür	II hissə: 154	rəvayətdir
8067	rə'y	II hissə: IV	rəy
8068	rəzə	I hissə: 19, 32; II hissə: 76	dəstə, cəftə
8069	rəzəsi	I hissə: 19	dəstəsi, cəftəsi
8070	risalə	II hissə: I	məcmuə, kitab
8071	risalədə	II hissə: I	məcmuədə, kitabda
8072	risalədən	II hissə: III	məcmuədən, kitabdan
8073	risaleyi-məzkurə	II hissə: II	adı çəkilmiş məcmuə, kitab
8074	risaləsində	II hissə: II, III	məcmuəsində, kitabında
8075	risaləsinə	II hissə: III	məcmuəsinə, kitabına
8076	risaləsini	II hissə: II	məcmuəsini, kitabını
8077	risaləsinin	II hissə: II, III	məcmuəsinin, kitabının
8078	risaləyə	II hissə: IV	məcmuəyə, kitaba
8079	rişxənd	I hissə: 16; II hissə: 25, 42	tənə, lağ
8080	riza (Riza)	I hissə: 28	razılıq, məmnunluq; Rza (<i>xüsusi isim</i>)
8081	Riza	II hissə: 122	Rza
8082	rizaməndlik	II hissə: III	razılıq, razı qalma
8083	rizası	I hissə: 28	razılığı, məmnunluğu
8084	rizasınə (Allah rizasınə)	II hissə: 61-62	
8085	rizq	II hissə: 151	vəsait, pul
8086	rus	II hissə: I, I, II, II, II, II, II, III, III,	rus
8087	Rus vilayətinin	II hissə: 86	rus imperiyasının, Rusiyanın
8088	ruscə	II hissə: II	rusca, rus dilində
8089	rusi	II hissə: II	rus
8090	Rusiyənin	II hissə: 4	Rusiyanın
8091	ruski	II hissə: I	Русская (<i>rus dilində</i>)
8092	rusqaya	II hissə: I	Русская (<i>rus dilində</i>)
8093	ruzgar	II hissə: 55, 83	zaman, vaxt, ömür
8094	ruzi	II hissə: 103, 103	azuqə, yemək
8095	ruzi (ta ruzi-Qiyamət)	II hissə: 112	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8096	ruzidəhi-ə'lavü əxilla'	II hissə: 153	ən ali, ən yaxşı ruziverən və dost
8097	ruzidən	II hissə: 147	azuqədən, yeməkdən
8098	ruzü şəb	II hissə: 124	gecə-gündüz
8099	rüxsətilə	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	icazəsi ilə, izni ilə
8100	Rüstəm	II hissə: 122	Rüstəm
8101	Rüstəmiñ	II hissə: 153	Rüstəmin

- S -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8102	S	II hissə: 105, 105	sual
8103	S.Ə	II hissə: 94, 101	Səfərəli bəy Vəlibəyov
8104	sabiqdə	I hissə: titull (başlıq) səhifəsi	keçmişdə
8105	sabun	II hissə: 74	sabun
8106	sabunçu	I hissə: 23	sabunçu
8107	sabunçiyə	II hissə: 156	sabunçuya
8108	sac	I hissə: 9, 9, 9; II hissə: 6, 6, 169	üzərində lavaş, yuxa, boz-lamac, qutab və s., içində ət qovurması (<i>saciçi</i>) və s. bişirmək üçün ortası qalxıq, dairəşəkilli çuqun və ya dəmir lövhə, sac
8109	sacə	II hissə: 70	üzərində lavaş, yuxa, boz-lamac, qutab və s., içində ət qovurması (<i>saciçi</i>) və s. bişirmək üçün ortası qalxıq, dairəşəkilli çuqun və ya dəmir lövhəyə, saca
8110	sacəyağ	II hissə: 169	açıq havada xörək və s. bişirmək üçün üstünə qazan qoyulan üçayaqlı dəmir çənbər, sacayaq, sacayağı
8111	saciçi	II hissə: 12, 18	sacın içində bişirilən ət qovurması, <i>saciçi</i>
8112	saçaqları	II hissə: 106	saçaqları
8113	saçlər	II hissə: 43	saçlar
8114	sad	I hissə: 23, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında s səsini ifadə edən 17-ci hərfin adı
8115	sadə	I hissə: 34; II hissə: IV, IV	sadə
8116	sadədil	II hissə: 120	sadədil, saf qəlbli
8117	sadəyəm	I hissə: 54	sadəyəm
8118	Sadiq	I hissə: 23, 24; II hissə: 122	Sadiq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8119	sadıladaqım	II hissə: 32	sadaladıqım
8120	sadir olmiyur	II hissə: 77	əmələ gəlmir
8121	saət	I hissə: 24, 25, 58, 61; II hissə: 21, 42, 56, 86, 86, 92, 92, 94, 95	saat
8122	saət (həman saət)	II hissə: 26, 50, 116	
8123	saətdə	II hissə: 159	saatda
8124	saətdür	II hissə: 92	saatdır
8125	saf	I hissə: 23, 24; II hissə: 76	saf
8126	safə	II hissə: 105	safa
8127	saflaq	II hissə: 101	saplaq
8128	saflaqıñ	II hissə: 106	saplağın
8129	saflaqındən	II hissə: 106	saplağından
8130	sağ	II hissə: 20, 74, 91, 121, 121	sağ
8131	sağalar	II hissə: 48	sağalar
8132	sağalməz	II hissə: 48	sağalmaz
8133	sağanaq	II hissə: 138, 138	qaval, ələk, xəlbir və bu kimi dəyirmi şeylərə keçirilən çənbər, qasnaq
8134	sağanaqçınıñ	II hissə: 138	çənbər düzəldənin, qasnaqçının
8135	sağə	I hissə: 61	sağa
8136	sağları	I hissə: 58	sağları
8137	sağlıq ilə	II hissə: 22	sağlıq
8138	sağrıdən	II hissə: 19	heyvanın beli ilə quyruğu arasındakı dolğun və yuvarlaq tərəfdən
8139	sağsağan	II hissə: 34, 35, 56, 112, 112, 112, 173	sağsağan
8140	sağsaqan	I hissə: 22, 22, 23, 63, 65	sağsağan
8141	sağsıdən	II hissə: 45	saxsıdan
8142	sahib	I hissə: 62	sahib
8143	sahibxanə	II hissə: 15	ev sahibi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8144	sahibi	II hissə: 25, 84, 105, 132	sahibi
8145	sahibimiz	II hissə: 29	sahibimiz
8146	sahibinə	II hissə: 37, 63, 96	sahibinə
8147	sahibinin	II hissə: 167	sahibinin
8148	sahibiniçdür	II hissə: 100	sahibinindir
8149	sahibi-tələ	II hissə: 148	tələnin sahibi
8150	sahibləri	II hissə: 29, 29, 49	sahibləri
8151	sahiblərinin	II hissə: 110	sahiblərinin
8152	sahibsiz	I hissə: 64	sahibsiz
8153	saxla	I hissə: 43	saxla
8154	saxlamaq	I hissə: 10	saxlamaq
8155	saxlaməqə	II hissə: 9	saxlamağa
8156	saxlamıyasən	II hissə: 75	saxlamayasan
8157	saxlamıyə	II hissə: 115	saxlamıya
8158	saxlanır	II hissə: 119	saxlanır
8159	saxlanur	II hissə: 103	saxlanır
8160	saxlar	II hissə: 43	saxlar
8161	saxlaruq	II hissə: 112	saxlarıq
8162	saxlasən	II hissə: 66	saxlasan
8163	saxlasun	II hissə: 49, 124	saxlasın
8164	saxlasunlər	II hissə: 153	saxlasınlar
8165	saxlə	II hissə: 19, 167	saxla
8166	saxlıya	II hissə: 87	saxlaya
8167	saxlıyalər	II hissə: 60	saxlayalar
8168	saxlıyanı	I hissə: 55; II hissə: 44	saxlayanı
8169	saxlıyə	I hissə: 48	saxlaya
8170	saxlıyub	II hissə: 32	saxlayıb
8171	saxlıyurdı	II hissə: 132	saxlayırdı
8172	saxlıyurdilər	II hissə: 37	saxlayırdılar
8173	saxlıyurlər	I hissə: 63; II hissə: 30, 49, 74	saxlayırlar
8174	saxsı	II hissə: 6, 10	saxsı
8175	sair	II hissə: 8	sair

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8176	sajın	II hissə: 95, 166, 166	2,1336 m bərabər rus uzunluq ölçüsü, sajın
8177	sakin	II hissə: 43	sakin
8178	sakit	II hissə: 15, 50, 63, 93	sakit
8179	saq	I hissə: 22; II hissə: 64, 96	sağ
8180	saqdür	II hissə: 128	sağdır
8181	saqit olə	II hissə: 148	ödənilsin
8182	saqla	II hissə: 54	saxla, qoru
8183	saqlamaz	II hissə: 60	saxlamaz, qorumaz
8184	saqlaməq	II hissə: 60	saxlamaq, qorumaq
8185	saqlarkən	II hissə: 117	saxlarkən
8186	sal	I hissə: 9, 9; II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin dördüncü, hal-hazırda ikinci günü, tək günü, xas günü, seşənbə, çərşənbə axşamı
8187	sal (sal-sal)	II hissə: 74, 77	
8188	salan	II hissə: 140	salan
8189	salar	I hissə: 54	salar
8190	salarsən	I hissə: 9	salarsan
8191	salba	II hissə: 104	şəlbə: ağac parçası
8192	saldı	I hissə: 42, 42, 64; II hissə: 13, 22, 56, 79, 83, 90, 104, 109, 111, 113, 131, 159	saldı
8193	saldılar	II hissə: 152	saldılar
8194	saldım	I hissə: 57; II hissə: 6	saldım
8195	saldın	II hissə: 42, 150	saldın
8196	saldırub	II hissə: 32	saldırıb
8197	Saleh	II hissə: 122	Saleh
8198	salxım	I hissə: 13, 14	salxım
8199	salxımlənüb	II hissə: 41	salxımlanıb
8200	salxımlər	I hissə: 61	salxımlar
8201	salxımləri	I hissə: 61	salxımları

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8202	salır	II hissə: 43, 135	salır
8203	salırlər	II hissə: 67	salırlar
8204	salırsən	II hissə: 79, 138	salırsan
8205	salim	II hissə: 15	sağlam, salamat
8206	sallanır	II hissə: 166	sallanır
8207	sallanub	II hissə: 41	sallanıb
8208	sallıyub	II hissə: 35	salladıb
8209	salmədim	II hissə: 147	salmadım
8210	salməqdən	II hissə: 138	salmaqdan
8211	sal-sal	II hissə: 74, 77	parça-parça, hissə-hissə
8212	salsun	I hissə: 37	salsın
8213	salub	I hissə: 64; II hissə: 9, 53, 62, 62, 68, 70, 101, 102, 165	salıb
8214	salubdur	II hissə: 53	salıb
8215	salublər	II hissə: 137	salıblar
8216	saman	I hissə: 10	saman
8217	samanlıqdur (bir samanlıqdur)	I hissə: 10	
8218	samavar	II hissə: 135, 174	samovar
8219	samavardəki	II hissə: 159	samovardakı
8220	samavarım	II hissə: 135, 135, 135, 136, 136	samovarım
8221	samitəyə (hürufi-samitəyə)	II hissə: V	
8222	san	I hissə: 9	san
8223	saņa	I hissə: 22, 22, 33, 38, 39, 45, 47, 57, 58; II hissə: 8, 15, 20, 26, 38, 70, 90, 93, 109, 112, 112, 120, 125, 126, 135, 142, 150, 153, 153, 156, 162	sənə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8224	sanadı	II hissə: 102	saydı, sanadı
8225	saşadur	II hissə: 48	sənədir
8226	sanamaq	II hissə: 87	saymaq, sanamaq
8227	sanarlar	I hissə: 49, 60; II hissə: 49	sayarlar, sanarlar
8228	sancdı	I hissə: 18; II hissə: 59	sancdı
8229	sancılıb	II hissə: 81	sancılıb
8230	saşdı	II hissə: 82	sancdı
8231	sandı	I hissə: 37	sandı
8232	sanıyurlər	II hissə: 145	sayırlar, sanırlar
8233	sanıyə	II hissə: 92, 95	sanıyə
8234	sanıyən	II hissə: V	ikincisi, ikinci olaraq
8235	sap	II hissə: 25	dəstə, sap
8236	sap	II hissə: 106	ip, sap
8237	sapı	II hissə: 25, 25, 32, 170	dəstəsi, sapı
8238	sapı ilə	II hissə: 25	dəstəsi ilə, sapı ilə
8239	sapın	II hissə: 25	dəstəsini, sapını
8240	sapın	II hissə: 25	dəstənin, sapın
8241	saplaqı	II hissə: 69	saplağı
8242	sar	I hissə: 34; II hissə: 30, 51, 51	sərçələr sinfindən yırtıcı quş, sığırçın, sar
8243	saralır	II hissə: 130	saralır
8244	saralmış	I hissə: 60	saralmış
8245	saralub	I hissə: 61	saralıb
8246	saralub-soldı	II hissə: 66	saralıb-soldu
8247	saralur	I hissə: 56	saralır
8248	sarı	I hissə: 11, 24, 54, 60; II hissə: 10, 51, 52, 71, 109, 109, 117, 139, 157	sarı
8249	sarıcə	II hissə: 17	sarı, sarımtıl, sarıca
8250	sarıdı	II hissə: 82	sarıdı
8251	sarıdur	I hissə: 11; II hissə: 65, 100	sarıdır
8252	sarıqınə	II hissə: 82	sarığına

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8253	sarıqlıdır	II hissə: 82	sarıqlıdır
8254	sarımaq	II hissə: 69	sarımaq
8255	sarımsaq	I hissə: 60	sarımsaq
8256	sarımtul	II hissə: 50	sarımtıl
8257	sarıyuncə	II hissə: 117	sarıyınca
8258	satar	I hissə: 20	satar
8259	sataşandən	II hissə: 103	sataşandan
8260	sataşub	II hissə: 47	sataşıb
8261	satdı	I hissə: 13; II hissə: 24, 134	satdı
8262	satıl	II hissə: 6, 12	su, süd və s. tökmək üçün armudu formada ağzıgen iri mis qab, satıl
8263	satılır	II hissə: 128	satılır
8264	satılur	II hissə: 115	satılır
8265	satır	I hissə: 10	satır
8266	satırdılar	II hissə: 127	satırdılar
8267	satırlər	II hissə: 74, 77, 155, 156	satırlar
8268	satmaq ilə	II hissə: 138	satmaqla
8269	satmaqə	I hissə: 27	etməyə
8270	satub	I hissə: 42; II hissə: 9, 51	satıb
8271	saturlar	I hissə: 56	satırlar
8272	savuş	I hissə: 50, 63; II hissə: 55, 85, 86, 86, 86, 89, 118, 119, 119, 130, 146, 159, 167	şaxta, soyuş
8273	savuşdə	II hissə: 123	şaxtada, soyuşda
8274	savuşdən	I hissə: 52; II hissə: 16, 119, 119, 130, 158	şaxtadan, soyuşdan
8275	savuşdur	II hissə: 65	şaxtadır, soyuşdur
8276	savuşinə	II hissə: 158	şaxtasına, soyuşuna
8277	savuşlaşacaq	II hissə: 101	şaxtalaşacaq, soyuşlaşacaq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8278	savuqlaşməqə	I hissə: 59	şaxtalaşmağa, soyuqlaşmağa
8279	say	I hissə: 12; II hissə: 92	say (<i>saymaq</i>)
8280	saydı	II hissə: 101, 102, 125, 142	saydı
8281	sayılməz	II hissə: 133	sayılmaz
8282	sayıncə	II hissə: 125	sayınca
8283	sayır	II hissə: 50, 74, 82, 132, 155, 155, 166	başqa, o biri, digər, sair
8284	sayməq	II hissə: 106	saymaq
8285	sayub	II hissə: 106	sayıb
8286	saz	I hissə: 9, 9, 31	saz
8287	sazaq	I hissə: 63	şaxta, sazaq
8288	sazaqdəndür	II hissə: 130	şaxtadandır, sazaqdandır
8289	sazdıyəsinişiz	II hissə: 149	sazlayasınız
8290	sazəndə	I hissə: 19	saz çalan, sazanda
8291	seçdi	II hissə: 147	seçdi
8292	seçdilər	II hissə: 149	seçdilər
8293	seçər	II hissə: 167	seçər
8294	seçilür	II hissə: 114	seçilir
8295	seçirlər	II hissə: 109	seçirlər
8296	seçmək	II hissə: 131	seçmək
8297	seçməzəm	II hissə: 129	seçmək iqtidarında deyiləm
8298	seçüb	II hissə: 35, 44	seçib
8299	sel	II hissə: 168	sel
8300	sellər	I hissə: 40; II hissə: 96	sellər
8301	semnariyasınıñ	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	seminariyasının
8302	sentəbrin	II hissə: 85	sentyabrın
8303	sentyabrın	II hissə: 89	sentyabrın
8304	senzor	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	senzuranın
8305	sevə (sevə-sevə)	II hissə: 148	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8306	sevən	I hissə: 50; II hissə: 10, 149	sevən
8307	sevər	II hissə: 20, 167	sevər
8308	sevə-sevə	II hissə: 148	sevə-sevə
8309	sevinə (sevinə-sevinə)	II hissə: 142	
8310	sevinər	II hissə: 94	sevinər
8311	sevinə-sevinə	II hissə: 142	sevinə-sevinə
8312	sevir	II hissə: 29, 118	sevir
8313	sevirlər	I hissə: 57	sevirlər
8314	sevmərəm	I hissə: 45; II hissə: 38	sevmərəm
8315	sevməz	II hissə: 3, 7, 105	sevməz
8316	sey	I hissə: 27, 29, 30	əski Azərbaycan əlifba- sında s səsini ifadə edən 5-ci hərfin adı
8317	seyd	I hissə: 58; II hissə: 50, 128, 156	ov
8318	seydinə	II hissə: 104	ovuna
8319	Seyfəddin	II hissə: 122	Seyfəddin
8320	seyğəlliyüb	II hissə: 38	sığallayıb
8321	seyğəlñizə	I hissə: 46; II hissə: 38	sığalınıza
8322	seyqəlliyüb	I hissə: 46	sığallayıb
8323	seyr edənlər	II hissə: 73, 172	yoldan keçənlər
8324	seyr edirlər	II hissə: 67	gəzirlər
8325	seyr eylədi	II hissə: 159	gəzdi, seyr etdi
8326	seyr eyləməgi	II hissə: 158, 158	gəzməyi, seyr etməyi
8327	seyr eylərdi	II hissə: 158	gəzərdi, seyr edərdi
8328	seyr eyləsün	II hissə: 113	gəzsin, seyr etsin
8329	seyr qılanlar	II hissə: 67	gəzintiyə çıxanlar
8330	seyr qilməq	II hissə: 165	gəzmək, seyr etmək
8331	seyri	II hissə: 174	seyri
8332	seyri (mayili-seyri-çəmən)	I hissə: 50; II hissə: 99	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8333	seyri-aləm	II hissə: 147	səyahət
8334	seyri-dəbistan	I hissə: 40, 40	məktəbə gedin
8335	seyri-gülistan	I hissə: 40, 40	güllüyə, çiçəkliyə gedin
8336	səadətimdür	II hissə: 19	səadətimdir
8337	səbah	I hissə: 23, 24, 34, 34; II hissə: 48, 51, 81, 81, 122, 123, 142	sabah
8338	səbah isə	II hissə: 87	səhərdirsə
8339	səbahə	I hissə: 24, 34, 35, 65; II hissə: 87, 87, 111	sabaha
8340	səbahı	II hissə: 5, 142	sabahı
8341	səbahkı	II hissə: 49	sabahkı
8342	səbahsı	II hissə: 33	sabahsı
8343	səbəb	I hissə: 57; II hissə: 5, 24, 74, 100, 109, 121, 135, 138, 165	səbəb
8344	səbəbdən	II hissə: 29, 33, 94, 130	səbəbdən
8345	səbəbdəndür	II hissə: 74, 85, 131, 155	səbəbdəndir
8346	səbəbdür	II hissə: 74	səbəbdür
8347	səbəbə	I hissə: 59	səbəbə
8348	səbəbi	II hissə: 24	səbəbi
8349	səbəbi ilə	II hissə: 146	səbəbi ilə
8350	səbəbindən	II hissə: 33	səbəbindən
8351	səbəbinə	II hissə: 58	səbəbinə
8352	səbəbini	II hissə: 124, 126	səbəbini
8353	səbəd	I hissə: 9	səbət
8354	səbədlərini	II hissə: 120	səbətlərini
8355	səbr	I hissə: 62; II hissə: 66, 132, 150, 161, 161	səbr

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8356	səbrdə	II hissə: 138	səbrdə
8357	səbrnən	II hissə: 66, 138	səbrlə
8358	səbrü	II hissə: 135	səbr və
8359	səbzə	I hissə: 19	göyerti, səbzi
8360	səbzədür	II hissə: 65	göyertidir, səbzidir
8361	səbzəvat	II hissə: 64, 65, 172	göyerti, səbzi
8362	səbzi	I hissə: 19	göyerti, səbzi
8363	səbzilərdən	I hissə: 60	meyvə-tərəvəzdən
8364	sədaqəti	II hissə: 167	sədaqəti
8365	Sə'di (Şeyx Sə'di)	II hissə: 154	
8366	Sədrəddin	II hissə: 122	Sədrəddin
8367	sədrin	II hissə: 104	düşünü
8368	səfa	II hissə: 71	zövq, kef
8369	səfehligini	II hissə: 113	səfehliyini
8370	Səfər	I hissə: 21	Səfər
8371	səfər	I hissə: 35, 39; II hissə: 15, 63	dəfə, səfər
8372	səfər	II hissə: 86	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində ikinci ayın adı
8373	səfər	II hissə: 87, 158	yol, səfər
8374	Səfər'əli	II hissə: 122	Səfərəli
8375	səfərdür	II hissə: 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində ikinci aydır
8376	səfərə	I hissə: 24; II hissə: 24	yola, səfərə
8377	səfhə	II hissə: VIII, VIII, IX, IX	səhifə
8378	Səfi	II hissə: 122	Səfi
8379	səg	I hissə: 42	it
8380	səhər	I hissə: 37, 43, 43; II hissə: 66, 69, 80, 80, 81, 81, 81, 81	səhər
8381	səhər-axşam	II hissə: 117	səhər-axşam
8382	səhərdən	II hissə: 11	səhərdən
8383	səhərədən	II hissə: 46	səhərədək, səhərəcən, səhərə qədər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8384	səhəriŋ	II hissə: 112	səhərin
8385	səhəvat	II hissə: VIII	düzəliş, səhvlər
8386	səhhafə	II hissə: 3	cild çəkənə, cild düzəl-dənə
8387	Səhhət Şirvani	I hissə: 37	Abbas Səhhət
8388	səhih	II hissə: V, VIII, VIII, IX, IX	düzgün, doğru
8389	səhradə	II hissə: 69, 137, 137	səhrada
8390	səhradən	II hissə: 119	səhradan
8391	səhralərdə	I hissə: 52, 53	səhralarda
8392	səhralərə	I hissə: 53, 53; II hissə: 97	səhralara
8393	səhralərində	II hissə: 158	səhralarında
8394	səhrayə	II hissə: 54, 94, 96, 100, 123, 147	səhraya
8395	səxavət	II hissə: 84	səxavət
8396	səxavətli	II hissə: 123	səxavətli
8397	səkkiz	I hissə: 20; II hissə: 89, 129, 158	səkkiz
8398	səkkiz (həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz)	II hissə: 92	
8399	səkkiz (on səkkiz)	II hissə: 86	
8400	səkkiz (üç yüz əlli səkkiz)	II hissə: 92	
8401	səksən	II hissə: 168	səksən
8402	səqil	II hissə: VI	qalın səslənməsi olan
8403	səqqaldən	II hissə: 115	saqqaldan
8404	səqqalı	II hissə: 11	saqqalı
8405	səqqallı	II hissə: 115	saqqallı
8406	səlah	II hissə: 149	məsləhət
8407	səlahdur	II hissə: 67	məsləhətdir
8408	səlam	I hissə: 10, 24; II hissə: 4	salam
8409	səlam-əleyk	II hissə: 84, 84	salamlaşma
8410	səlamət	I hissə: 23; II hissə: 27	salamat
8411	səlamətdürlər	II hissə: 121	salamatdırlar
8412	səlamətliq ilə	II hissə: 87	salamatlıqla

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8413	səman	II hissə: 30	saman
8414	səmavar	II hissə: 6	samovar
8415	səmayə (ərzü səmayə)	II hissə: 53	
8416	səmayə (övcü-səmayə)	II hissə: 54	
8417	Səməd	II hissə: 122	Səməd
8418	Səmədiŋ	I hissə: 26	Səmədin
8419	səmər	I hissə: 34	fayda, mənfüət
8420	səmərə	II hissə: 136	fayda, mənfüət
8421	səməri	II hissə: 126	faydası, mənfüəti, səmərəsi
8422	səmt	II hissə: 7	səmt
8423	səmtə	II hissə: 78, 78, 84	səmtə
8424	səmtinə	II hissə: 47, 71	səmtinə
8425	sən	I hissə: 23, 35, 36, 40, 40, 42, 44, 45, 45, 46, 51, 51, 51, 54, 55, 58, 58, 59; II hissə: 16, 24, 24, 27, 38, 38, 50, 54, 58, 59, 60, 60, 60, 63, 76, 93, 97, 104, 104, 112, 116, 116, 121, 121, 122, 123, 123, 123, 128, 128, 130, 135, 138, 138, 139, 142, 142, 142, 142, 147, 148, 148, 152, 154, 157, 157, 157, 157, 163	sən
8426	sən'əti	II hissə: 108	sənəti
8427	sən'ətiŋ	II hissə: 90	sənətin
8428	sən'ətinə	II hissə: 127, 174	sənətinə
8429	sən'ətkardur	I hissə: 24	sənətkardır
8430	səna	I hissə: 27, 27	tərif, mədh, səna
8431	səna ilə	II hissə: 132	səna ilə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8432	səna (həmdü səna)	I hissə: 50; II hissə: 99	
8433	səna (şükr-səna)	II hissə: 161	
8434	səndə	II hissə: 59, 131, 138, 144	səndə
8435	səndəl	II hissə: 6, 6, 12, 40	dal söykənəcəyi olan qoltuqlu stul, səndəl
8436	səndən	I hissə: 38; II hissə: 59, 59, 61, 66, 87, 138, 153	səndən
8437	sənduq	I hissə: 23; II hissə: 6, 6	içərisinə paltar və s. qoymaq, üztünə yorğan-döşək yığmaq üçün üzəri dəmirlə işlənmiş, açarla açılıb-bağlanan qapaqlı iri uzunsov taxta qutu, sandıq
8438	sənduqçə	II hissə: 18	kiçik sandıq, sandıqça
8439	sənduqdə	II hissə: 143	içərisinə paltar və s. qoymaq, üztünə yor- ğan-döşək yığmaq üçün üzəri dəmirlə işlənmiş, açarla açılıb-bağlanan qapaqlı iri uzunsov taxta qutuda, sandıqda
8440	sənduqıñ	II hissə: 142	içərisinə paltar və s. qoymaq, üztünə yor- ğan-döşək yığmaq üçün üzəri dəmirlə işlənmiş, açarla açılıb-bağlanan qapaqlı iri uzunsov taxta qutunun, sandığın
8441	sənə	I hissə: 32; II hissə: II, 82	il, sənə
8442	sənə	II hissə: 50, 167	ilə
8443	sənədə	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: 167	ildə, sənədə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8444	sənəg	II hissə: 6, 6, 10, 28, 169	su daşımaq üçün misdən və ya gildən düzəldilmiş qulplu, qarınlı, darboğaz qab, səhəng
8445	sənəgi	II hissə: 11	su daşımaq üçün misdən və ya gildən düzəldilmiş qulplu, qarınlı, darboğaz qabı, səhəngi
8446	sənəyə	II hissə: II	ilə
8447	səni	I hissə: 20, 20, 39, 42, 45, 46, 47, 59; II hissə: 12, 15, 21, 27, 38, 38, 41, 41, 44, 45, 60, 62, 117, 121, 128, 131, 135, 137, 142, 152, 152, 153, 153, 157	səni
8448	sənin	I hissə: 37	sənin
8449	səniñ	I hissə: 22, 23, 33, 36, 44, 45, 55, 58; II hissə: 5, 20, 42, 47, 55, 60, 67, 79, 90, 97, 104, 111, 121, 121, 139, 148, 150, 156, 157, 157, 164	səniñ
8450	səniñ tərçihin verüm	II hissə: 53	səniñ üstünlüyünü görüm
8451	səniñçün	II hissə: 124	səniñ üçün
8452	səniñdür	II hissə: 111	səniñdir
8453	səniñlə	II hissə: 108, 131	səniñlə
8454	sən ilə	I hissə: 46; II hissə: 39	səniñlə
8455	səpələndi	II hissə: 88	səpələndi
8456	səpərlər	II hissə: 5	səpərlər
8457	səpilənə	II hissə: 102	səpilənə
8458	səpilir	II hissə: 115	səpilir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8459	səpilür	I hissə: 53; II hissə: 89	səpilir
8460	səpir	II hissə: 88	səpir
8461	səpirilər	II hissə: 97, 129, 154	səpirilər
8462	səpistan	II hissə: 69	sümürgənçiçəklər fəsiləsindən müalicəvi bitki (<i>yellimağacı</i>), <i>Cordia myxa</i>
8463	səpmək	II hissə: 129	səpmək
8464	səpüb	II hissə: 129	səpib
8465	sərasər	II hissə: 41, 143	tamamilə, bütün
8466	sərbaz	II hissə: 127	əsgər
8467	sərçə	I hissə: 18, 63; II hissə: 34, 56	sərçə
8468	sərçədən	II hissə: 51	sərçədən
8469	sərdarə	II hissə: 157	başçıya, böyüyə
8470	sərf	I hissə: 50; II hissə: 82, 99, 119, 147	sərf
8471	sərf və nəhvə	II hissə: V	qrammatikaya, morfologiya və sintaksisə
8472	sərin	I hissə: 40, 56, 56	sərin
8473	sərkərdəsi	II hissə: 115	sərkərdəsi
8474	sərməşqlər	I hissə: 65, 65	nümunələr
8475	sərnice	II hissə: 6, 12, 23, 23	misdən, saxsıdan düzəl- dilmiş ağzıgen bir və ya iki dəstəli qab, sərnice
8476	sərrac	I hissə: 20; II hissə: 127, 139	yəhər və s. qoşqu vasitəsi qayıran və satan, sərrac
8477	sərraf	II hissə: 71, 80, 139	pul dəyişən adam, sərraf
8478	sərt	II hissə: 4, 11, 43, 50, 86, 157	sərt
8479	sərv	II hissə: 141	sərv
8480	sərvər	II hissə: 111	başçı, rəis

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8481	səs	I hissə: 9, 47; II hissə: 3, 25, 117, 125, 138, 144	səs
8482	səsi	II hissə: 43, 49, 53, 55, 144, 151, 174	səsi
8483	səsilə	I hissə: 42	səs ilə
8484	səsin	II hissə: 73, 144	səsini
8485	səsiñ	II hissə: 54	səsin
8486	səsiñdür	II hissə: 144	səsindir
8487	səsinə	II hissə: 116	səsinə
8488	səsini	II hissə: 53, 57, 70, 70, 73, 161	səsini
8489	səsiñi	II hissə: 54	səsini
8490	səs-küy	II hissə: 131	səs-küy
8491	səslənüb	II hissə: 156	səslənib
8492	səslənür	II hissə: 96	səslənir
8493	səs-küyünə	II hissə: 73	səs-küyünə
8494	səssiz-küysiz	II hissə: 35	səssiz-küysiz
8495	sətr	II hissə: VIII, VIII, IX, IX	sətr
8496	Səttar	II hissə: 122	Səttar
8497	səttarə	II hissə: 1, 1, 6, 12, 65	xətkeş
8498	səvab	I hissə: 27	Allaha xoş gedən iş, savab
8499	səvabdur	I hissə: 27	Allaha xoş gedən işdir, savabdır
8500	səvaşub	II hissə: 47	savaşıb
8501	səvay	II hissə: 98, 135, 159	başqa, savayı
8502	sə'y	II hissə: IV, 3, 51, 83, 160, 164	səy
8503	sə'y ilə	II hissə: 39	sə'y ilə
8504	sə'yi	II hissə: 132	səyi
8505	sə'yiñi	II hissə: 124	səyini
8506	sə'yli	I hissə: 34	zəhmətsevər, səy göstərən, çalışqan, səyli

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8507	sə'yü hiylən	II hissə: 104	səy və hiylən
8508	səzağ	II hissə: 55	şaxta, sazaq
8509	sıçrayub	I hissə: 38	sıçrayıb
8510	sıçrər	II hissə: 151	hoppanar, sıçrayar
8511	sıçrıyub	I hissə: 38; II hissə: 13, 44, 102, 112	sıçrayıb
8512	sığırçın	I hissə: 60; II hissə: 34, 42, 42, 45, 47, 47, 52, 171, 171	sığırçın
8513	sığırçınə	II hissə: 47	sığırçına
8514	sığışır	II hissə: 79	sığışır
8515	sığmaz	II hissə: 71	sığmaz
8516	sıxur	II hissə: 69	sıxır
8517	sıqınacaq	II hissə: 55	sıqınacaq
8518	sınan	II hissə: 10	sınan
8519	sınanədə	II hissə: 37	sınanda
8520	sınar	II hissə: 11, 78, 149	sınar
8521	sındı	I hissə: 13, 19, 50; II hissə: 7, 87, 99, 116	sındı
8522	sındırır	I hissə: 9	sındırır
8523	sındırub	II hissə: 74, 120	sındırıb
8524	sınıqçı	II hissə: 116, 117	sınıqçı
8525	sınmaz	I hissə: 10	sınmaz
8526	sınur	II hissə: 103	sınır
8527	sırədə	II hissə: 150	əsnada, sırada
8528	sırmaşmaqə	II hissə: 42	dırmaşmaqə
8529	sırsıra	II hissə: 119	axmaqda olan su damcılarının donması nəticəsində əmələ gələn buz lülələri
8530	sıyıq	II hissə: 11	sıyıq
8531	sıyuq	II hissə: 18	sıyıq
8532	sızıldamaqını	II hissə: 116	sızıldamağını

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8533	sızıltımə	II hissə: 117	sızıltıma
8534	siba'	II hissə: 125	yırtıcı heyvanlar
8535	sibyan	II hissə: IV	oğlanlar, yeniyetmələr, ibtidai
8536	sibyan (tərbiyeyi-sibyan)	II hissə: III	
8537	siçan	I hissə: 9, 38, 38, 38, 38, 65; II hissə: 25, 25, 30, 30, 31, 34, 35, 36, 83, 89, 90, 90, 90, 108, 108, 109, 151, 171, 171	siçan
8538	siçandən	I hissə: 48; II hissə: 26	siçandan
8539	siçanı	I hissə: 38; II hissə: 108, 108	siçanı
8540	siçanıñ	II hissə: 84	siçanın
8541	siçanlar	I hissə: 47, 47, 65; II hissə: 26, 26, 84, 171	siçanlar
8542	siçanlər	II hissə: 26	siçanlar
8543	sifət	I hissə: 23; II hissə: 125	sifət
8544	sifətdə	II hissə: 82, 125	sifətdə
8545	sifətlərə	II hissə: 8	sifətlərə
8546	sifətlərinə	II hissə: 32	xüsusiyyətlərinə
8547	siğələrində	II hissə: V	qrammatikada: zamanlara görə dəyişən fe'lin müxtəlif formalarından hər birində
8548	siğəsində	II hissə: V	formasında
8549	siğəsinin	II hissə: VI	formasının
8550	siğəsi	II hissə: V	forması
8551	sikkəsi	I hissə: 20	damğası, naxışı, sikkəsi
8552	silirlər	II hissə: 118	silirlər
8553	silmək	II hissə: 27	çəkinmək
8554	silüb	II hissə: 22	silib
8555	sim	I hissə: 32	tel, sim; gümüş, sim

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8556	simiğiniz	II hissə: 163	gümüşünüz
8557	sin	I hissə: 9, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında s səsini ifadə edən 15-ci hərfnin adı
8558	sinə	I hissə: 18	sinə
8559	sinəbənd	II hissə: 22, 23	yəhəri saxlamaq üçün atın boynundan döşünə doğru çəkilən qayıq, sinəbənd
8560	sinəmə	II hissə: 135	sinəmə
8561	sinəmiş	II hissə: 4	sinəmin
8562	sinəyədür	II hissə: 69	sinəyədir
8563	sini	II hissə: 6, 18	misdən, bürüncdən düzəldilmiş böyük dəyirmi dayaz qab, sini
8564	sinnligini	II hissə: 106	yaşını, ilini
8565	sirayət eyliyən	II hissə: 155	keçici, yoluxucu
8566	sirkə	I hissə: 18, 18; II hissə: 11, 65, 169	sirkə
8567	sirr	II hissə: 150	sirr
8568	sirri-ilahi	II hissə: 149, 174	ilahi sirr
8569	sirrin	II hissə: 85	sirrini
8570	sirrini	II hissə: 10, 36, 77	sirrini
8571	siyaq (bu siyaq)	II hissə: 31, 148, 165	
8572	siyaq (bu siyaq ilə)	I hissə: 42	
8573	siyaqındə	II hissə: III	üslubunda, tərzində
8574	siz	II hissə: 55, 116, 116, 122, 123, 123, 123, 157	siz
8575	siz ilə	I hissə: 45; II hissə: 38	siz ilə
8576	sizdən	II hissə: 156	sizdən
8577	sizə	I hissə: 48, 49, 49; II hissə: 27, 29	sizə
8578	sizi	I hissə: 48; II hissə: 2, 26	sizi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8579	siziñ	I hissə: 48; II hissə: 26, 152, 163	sizin
8580	siziñkilər	II hissə: 66	sizinkilər
8581	sizlərdən	I hissə: 48; II hissə: 26	sizlərdən
8582	sobə	II hissə: 119	soba
8583	soğan	I hissə: 60; II hissə: 65, 65	soğan
8584	soxuldu	II hissə: 148	soxuldu
8585	solacaq	II hissə: 101	solacaq
8586	solanədəkdür	II hissə: 20	solanadəkdir
8587	soldı	II hissə: 9, 146	soldu
8588	soldı (saralub-soldı)	II hissə: 66	
8589	solə	I hissə: 61	sola
8590	solur	I hissə: 56; II hissə: 69, 69, 89, 97, 102, 103, 114, 114	solur
8591	soñı	II hissə: 138	sonu
8592	soñki	II hissə: 75	keçən
8593	soñrə	I hissə: 24, 35, 36, 38, 39, 46, 48, 49, 54, 55; II hissə: I, II, 3, 4, 5, 7, 8, 8, 9, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 21, 26, 33, 33, 35, 41, 48, 49, 50, 53, 53, 57, 59, 62, 63, 63, 63, 68, 73, 75, 75, 75, 77, 79, 81, 82, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 94, 103, 105, 106, 109, 109, 112, 124, 126, 128, 129, 134, 142, 143, 149, 149, 154, 158, 159, 162, 165, 165, 166	sonra

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8594	sonrəki	II hissə: 25	sonrakı
8595	sonrələrdən	II hissə: 3	sonradan
8596	sonrəliqdə	II hissə: 165	sonrakı dövrdə
8597	soradur	I hissə: 61	sonradır
8598	sordı	II hissə: 5, 121, 126	soruşdu
8599	sordım	II hissə: 124	soruşdum
8600	sorışdı	II hissə: 162	soruşdu
8601	sorub	II hissə: 59	soruşub
8602	sorurlər	II hissə: 16	soruşurlar
8603	soruşdı	I hissə: 25, 47, 54; II hissə: 1, 5, 10, 14, 112, 121, 121, 130, 142, 143	soruşdu
8604	soruşdısa	II hissə: 142	soruşdusa
8605	sovlyub	II hissə: 136, 143	işə salıb
8606	soyan	II hissə: 44	soyan
8607	soyarlar	II hissə: 44	soyarlar
8608	soyma	II hissə: 71	soyma
8609	soymıyanlər	II hissə: 44	soymayanlar
8610	soyuqdur	I hissə: 23	soyuqdur
8611	soyur	II hissə: 35, 44	soyur
8612	sögmüşsən	I hissə: 59	söymüsən
8613	sögüb	II hissə: 47, 62	söyüb
8614	sögütlər	I hissə: 57	söyüd ağacları, söyüdlər
8615	söhbət	I hissə: 23, 57; II hissə: 69, 73	söhbət
8616	söhbətə	II hissə: 7, 83	söhbətə
8617	söhbətlər	II hissə: 73	söhbətlər
8618	söhbətlərin	II hissə: 73	söhbətlərin
8619	sökildi	II hissə: 139	söküldü
8620	söndi	I hissə: 14	söndü
8621	sövdagər	II hissə: 72, 120, 121, 139	parça alverilə məşğul olan adam, tacir, sövdəgər
8622	sövdası	II hissə: 131	fikri, arzusu
8623	sövkədi	I hissə: 27	söykədi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8624	sövkənilmışdi	I hissə: 27	sövkənilmışdi
8625	söyişdən (zəmmü söyişdən)	II hissə: 137	
8626	söylə	I hissə: 36, 53; II hissə: 5, 11	söylə
8627	söylədi	II hissə: 8	söylədi
8628	söyləmə	II hissə: 55, 136	söyləmə
8629	söyləməgə	I hissə: 55	söyləməyə
8630	söyləməz (dinməz-söyləməz)	I hissə: 23	
8631	söyləmişdür	II hissə: 154	söyləmişdir
8632	söyləsün	II hissə: 41	söyləsin
8633	söyliyən	II hissə: 113	söyləyən
8634	söyliyüb	II hissə: 30, 31, 36, 54, 57, 60, 60, 78, 128, 137, 143, 144	söyləyib
8635	söyliyüblər	II hissə: 137	söyləyiblər
8636	söyliyüm	II hissə: 154	söyləyim
8637	söliyür	II hissə: 6, 92	söyləyir
8638	söliyürlər	II hissə: 31	söyləyirlər
8639	söyüb	II hissə: 44	söyüb
8640	söz	I hissə: 14, 14, 31, 42; II hissə: 111, 113, 124, 125, 154	söz
8641	söz ilə	I hissə: 59	söz ilə
8642	sözə	I hissə: 38; II hissə: 26, 63	sözə
8643	sözi	I hissə: 14, 39, 44; II hissə: 27, 27, 48, 53, 70, 104, 114, 125, 149, 157	sözü
8644	sözi (atalar sözi)	I hissə: 18, 19, 26, 44, 53, 55, 59, 60, 64	
8645	sözi ilə	II hissə: 41	sözü ilə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8646	sözümə	II hissə: 93, 112	sözümə
8647	sözümü	II hissə: 97, 137	sözümü
8648	sözün	II hissə: 108	sözünü
8649	sözün	II hissə: 60, 131	sözün
8650	sözünə	II hissə: 112	sözünə
8651	sözünə	II hissə: 20, 55, 55, 79, 120, 131, 136, 144	sözünə
8652	sözünü	II hissə: 42, 63, 117	sözünü
8653	sözünü	II hissə: 55	sözünü
8654	sözülə	II hissə: 144	sözü ilə
8655	sözlər	II hissə: 73, 94	sözlər
8656	sözlərdə	II hissə: VI	sözlərdə
8657	sözləri	I hissə: 22, 58; II hissə: IV, 41, 59, 113, 137, 142, 144, 153, 154	sözləri
8658	sözlərimə	I hissə: 23	sözlərimə
8659	sözlərini	I hissə: 40	sözlərini
8660	sözlərin	II hissə: 36, 128	sözlərin
8661	sözlərinə	II hissə: 93	sözlərinə
8662	sözlərinə	I hissə: 23	sözlərinə
8663	stolun	I hissə: 35, 35	stolun
8664	su	I hissə: 28, 37, 44, 44, 45, 55, 55, 55, 58, 64; II hissə: 11, 12, 12, 12, 12, 12, 16, 16, 16, 16, 16, 16, 17, 17, 17, 23, 28, 37, 37, 37, 49, 50, 51, 56, 64, 71, 74, 75, 75, 75, 80, 109, 151, 156, 159, 164, 164, 164, 165, 165, 169, 170	su

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8665	su (odun-su)	II hissə: 121	
8666	sual	I hissə: 12; II hissə: 15, 105, 123, 154, 164	sual
8667	sual (nişani-sual /?/ və nida /!/))	II hissə: VI	
8668	sudə	I hissə: 37; II hissə: 11, 108, 126, 135, 164, 165, 167, 175	suda
8669	sudən	I hissə: 38; II hissə: 13, 64, 74, 80, 110	sudan
8670	suxar ilə	I hissə: 45	qurudulmuş çörək tikəsi ilə, suxarı ilə
8671	suxarıylə	II hissə: 38	qurudulmuş çörək tikəsi ilə, suxarı ilə
8672	suxarunı	II hissə: 26	qurudulmuş çörək tikəsini, suxarını
8673	suilanı	II hissə: 58	suda yaşayan zəhərsiz ilan növü, suilanı, <i>Natrix natrix</i>
8674	sulandı	I hissə: 61	sulandı
8675	sulanub	II hissə: 41	sulanıb
8676	sular	I hissə: 40, 63; II hissə: 103, 103, 107, 108, 108, 118, 141	sular
8677	sularındə	II hissə: 74	sularında
8678	sulər	II hissə: 96	sular
8679	sultan	II hissə: 96	sultan
8680	sultanı	II hissə: 131	sultanın
8681	sulu	II hissə: 167	sulu
8682	suluyur	II hissə: 96	sulayır
8683	surət	II hissə: V	yazı forması, surət
8684	surətdə	II hissə: V, V, 84	formada, surətdə
8685	surətdə (beylə olan surət- də)	II hissə: 56, 136, 140, 142, 149	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8686	surətdə (bu surətdə)	II hissə: 37, 90	
8687	surəti	I hissə: 24	şəkli, surəti
8688	surətin	II hissə: 125	əksini, şəklini, surətini
8689	surətində	II hissə: VI	formasında, surətində
8690	surətindədür	II hissə: 43	şəklindədir, surətindədir
8691	surətini (halı surətini)	II hissə: 131	
8692	surətlərini	I hissə: 41	şəkillərini, surətlərini
8693	susamışdılar	II hissə: 164	susamışdılar
8694	susən	I hissə: 40; II hissə: 64, 65, 66	süsən
8695	susındən	II hissə: 12	susuzluqdan
8696	susıyandə	II hissə: 12	susayanda
8697	susız	II hissə: 16, 156, 164	susuz
8698	susız (ac-susız)	II hissə: 158	
8699	susuzluqdən	I hissə: 64	susuzluqdan
8700	susuzluqə	II hissə: 158	susuzluğa
8701	susuzluyubdur	I hissə: 42	susuzluyub
8702	suyə	I hissə: 37; II hissə: 6, 17, 25, 31, 56, 56, 78, 80, 110, 117, 165	suya
8703	suyı	I hissə: 23; II hissə: 16, 16, 74, 75, 84, 114, 145, 156, 164, 164	suyu
8704	suyımı	I hissə: 58; II hissə: 156	suyumu
8705	suyıñ	I hissə: 24, 58; II hissə: 7, 16, 77	suyun
8706	suyındə	II hissə: 77	suyunda
8707	suyındən	II hissə: 74	suyundan
8708	suyıñı	I hissə: 58	suyunu
8709	sübh	II hissə: 46, 46	sübh
8710	Sübhanım	II hissə: 124	Pak və Müqəddəs Allahım
8711	sübhdən	II hissə: 93, 138	sübhdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8712	süd	I hissə: 9, 13, 33; II hissə: 12, 12, 23, 23, 29, 36, 71, 128, 128	süd
8713	südçidən	I hissə: 13	südçüdən
8714	südi	I hissə: 16	südü
8715	südindən	II hissə: 30	südündən
8716	südini	II hissə: 32	südünü
8717	südli	II hissə: 128	südlü
8718	süfrə	I hissə: 21	süfrə
8719	süfrədən	II hissə: 140	süfrədən
8720	süfrəli	II hissə: 123	süfrəli
8721	süfrəniş	II hissə: 131, 131	süfrənin
8722	süfrəsindən	II hissə: 130	süfrəsindən
8723	süfrəsinin	II hissə: 131	süfrəsinin
8724	süfrəyə	II hissə: 15	süfrəyə
8725	Süleyman	I hissə: 28; II hissə: 122	Süleyman
8726	sülh	II hissə: 149	sülh
8727	sülx	II hissə: 65, 65	çuğundur
8728	sümigindən	II hissə: 32	sümüyündən
8729	sümügi	I hissə: 37, 46; II hissə: 27, 27, 58	sümüyü
8730	sümügi	II hissə: 155	sümügi
8731	sümüginədək	II hissə: 134	sümüginədək
8732	sümük	I hissə: 46; II hissə: 27, 155	sümük
8733	sümükdən	II hissə: 155, 155	sümükdən
8734	sümüklə	I hissə: 37	sümüklə
8735	sümükləriş	II hissə: 131	sümüklərin
8736	sünbül	I hissə: 54	sünbül
8737	sünbül	II hissə: 66, 141	sünbül
8738	sünbüldən	I hissə: 51	sünbüldən
8739	sünbülü	II hissə: 86	sünbülü
8740	sünbülü (gül-sünbülü)	II hissə: 146	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8741	sünbülü (gülü sünbülü)	II hissə: 114	
8742	sünbülləri	I hissə: 40	sünbülləri
8743	sünnət	I hissə: 24	qayda, adət, sünnət
8744	süpirgə	I hissə: 18	süpürgə
8745	süpürirlər	II hissə: 118	süpürürlər
8746	süpürliyüb	II hissə: 20, 52	tutub yıxıblar
8747	sürdi	II hissə: 110, 159	sürdü
8748	süri	II hissə: 20, 56, 60, 60, 70, 88, 104	sürü
8749	süridən	II hissə: 35, 44	sürüdən
8750	süridilər	II hissə: 20	sürüdülər
8751	süri ilə	II hissə: 167	sürü ilə
8752	sürini	II hissə: 9	sürünü
8753	süriniç	II hissə: 9	sürünün
8754	sürinirdi	II hissə: 31	sürünürdü
8755	sürir	II hissə: 88, 129	sürür
8756	sürirəm	II hissə: 24	sürürəm
8757	sürirlər	II hissə: 13	sürürlər
8758	sürisi	I hissə: 21; II hissə: 20	sürüsü
8759	sürisindən	II hissə: 33	sürüsündən
8760	sürüyüb	II hissə: 137, 157	sürüyüb
8761	sürtər	II hissə: 141	sürtər
8762	sürtir	II hissə: 77	sürtür
8763	sürtüb	II hissə: 62	sürtüb
8764	sürüdi	I hissə: 59	sürüdü
8765	sürünər	II hissə: 151	sürünər
8766	sürüyüb	II hissə: 90	sürüyüb
8767	sütun	II hissə: 101	sütun
8768	süvar	II hissə: 102, 158	süvar
8769	süysin	II hissə: 107	boyunun bel sütunu ilə birləşən hissəsi, süysün
8770	süzərdi	II hissə: 19	süzərdi

- Ş -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8771	şad	I hissə: 9, 50, 56, 64; II hissə: 7, 22, 31, 57, 96, 99, 102, 121, 130, 141, 146	şad
8772	şaddur	I hissə: 9	şaddır
8773	şadlıq	I hissə: 50; II hissə: 31, 81, 99, 160	şadlıq
8774	şadlıq ilə	I hissə: 39; II hissə: 21, 97	şadlıqla, şad
8775	şadlıqdur	II hissə: 19	şadlıqdır
8776	şadlıqından	II hissə: 67	şadlığından
8777	şadlıqnən	II hissə: 25	şadlıqla, şad
8778	şadluqından	II hissə: 144	şadlığından
8779	şadü xürrəm	II hissə: 19, 63, 82, 94	şad və sevincək
8780	şagird	II hissə: 22, 139	şagird
8781	şagirdə	II hissə: 22	şagirdə
8782	şagirdin	II hissə: 2, 2, 22	şagirdin
8783	şagirdlər	I hissə: 28, 60; II hissə: 2, 21	şagirdlər
8784	şagirdləri	I hissə: 28	şagirdləri
8785	şagirdlərin	II hissə: IV, 2	şagirdlərin
8786	şagirdlərinə	II hissə: 21	şagirdlərinə
8787	şah	I hissə: 19	şah
8788	şahı	I hissə: 16, 17; II hissə: 95	beşqəpiklik qara pul, şahı
8789	şahı (beş şahı)	II hissə: 100	
8790	şahıdur	I hissə: 17	beşqəpiklik qara puldur, şahıdır
8791	şahidin	II hissə: 142	şahidin
8792	şahmar ilan	II hissə: 58	zəhərli, iri ilan cinsi, şahmar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8793	şahmay	II hissə: 58	şamayı balığı, şamayı
8794	şahnəfir	II hissə: 162	böyük zurna, şeypur, şahnəfir
8795	şahsən	II hissə: 144	şahsan
8796	şahzadə ilə	I hissə: 20	şahzadə ilə
8797	şax	I hissə: 9, 9, 31	budaq, şax
8798	şax	II hissə: 79	dik, şax
8799	şax	II hissə: 98, 98	tərəzinin köndələn dəmiri, şax
8800	şaxı	II hissə: 98	tərəzinin köndələn dəmiri, şaxı
8801	şaxın	II hissə: 98	tərəzinin köndələn dəmirin, şaxın
8802	şaxıyur	II hissə: 96	çaxır, şaxır
8803	şairlərinin	II hissə: III	şairlərinin
8804	şaqlıdıyub	II hissə: 141	şaqqıldayıb
8805	şal	I hissə: 9, 9, 10; II hissə: 32	şal
8806	şaldən	II hissə: 18	şaldan
8807	şalı	II hissə: 18, 145	şalı
8808	şalvar	II hissə: 18	şalvar
8809	şam	I hissə: 10, 31	şam
8810	şamsız	I hissə: 18, 51; II hissə: 121	şamsız
8811	şamü nəharım	II hissə: 135	gecə və gündüzüm
8812	şanə	II hissə: 64	daraq
8813	şanəpipik	II hissə: 34, 45	əyri dimdiyi, darağabənzər kəkili, alabəzək lələyi olan quş, şinəbub, hüd-hüd quşu, şanəpipik
8814	şar	II hissə: 165	hava balonu, aerostat
8815	şardən	II hissə: 165	hava balonundan, aerostatdan
8816	şarı	II hissə: 166	hava balonunu, aerostatı
8817	şehə	II hissə: 42	şehə
8818	şe'r və nəzmə dayir	II hissə: III	şeir və nəzmlə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8819	şey	I hissə: 35, 37, 42; II hissə: 2, 10, 16, 16, 43, 48, 64, 66, 75, 77, 96, 146, 155	şey
8820	şey (ta bir şey)	II hissə: 159	
8821	şeyda (bülbüli-şeyda)	I hissə: 50; II hissə: 99	
8822	şeyda bülbül	II hissə: 52	aşiq bülbül, vurğun bülbül
8823	şeydən	II hissə: 104, 156	şeydən
8824	şeydür	I hissə: 24, 42	şeydir
8825	şeyə	II hissə: 148, 155	şeyə
8826	Şeyx Sə'di	II hissə: 154	Şeyx Sədi Şirazi
8827	şeyi	II hissə: 107, 125, 134, 134	şeyi
8828	şeyidür	II hissə: 29	şeyidir
8829	şeyidür (tə'lim şeyidür)	II hissə: 23, 23	
8830	şeyin	II hissə: 22, 98, 114, 154, 154, 155	şeyin
8831	şeyinin	I hissə: 35	şeyinin
8832	şeylər	II hissə: 115, 155, 159, 159, 167	şeylər
8833	şeylərdə	II hissə: 150	şeylərdə
8834	şeylərdən	II hissə: 10, 93	şeylərdən
8835	şeyləri	II hissə: 1, 6, 6, 74, 145, 155, 155, 170, 174	şeyləri
8836	şeyləri (tə'lim şeyləri)	II hissə: 1, 2	
8837	şeyləri (tə'lim və oyun şeyləri)	II hissə: 1, 170	
8838	şeylərin	II hissə: 4, 76, 77	şeylərin
8839	şeylərini	I hissə: 35	şeylərini
8840	şeylərinin (tə'lim şeylərinin)	II hissə: 3	
8841	şəb (ruzü şəb)	II hissə: 124	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8842	şə'ban	II hissə: 87	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində səkkizinci ayın adı, şəban
8843	şə'ban (şəhri-şə'ban)	I hissə: 53	
8844	şə'bandə	II hissə: 90	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində səkkizinci ayında, şəbanda
8845	şəbi-tarım	II hissə: 135	qaranlıq gecəm
8846	şəbnəmi-rəhmət	I hissə: 50; II hissə: 99	mərhəmət şəhi
8847	şəfa	II hissə: 33	şəfa
8848	Şəfi'	II hissə: 122	Şəfi
8849	şəfi'in	II hissə: 124	şəfaət verənin
8850	şəftalu	II hissə: 65, 65	şaftalı
8851	şəhadətə yetüşübdür	II hissə: 93	dünyasını dəyişib, şəhid olub, şəhadətə yetişib
8852	şəhər	I hissə: 17, 17; II hissə: 32, 135, 161	şəhər
8853	şəhərdə	I hissə: 42; II hissə: 37, 141	şəhərdə
8854	şəhərdən	I hissə: 42	şəhərdən
8855	şəhərdür	II hissə: 161	şəhərdir
8856	şəhərə	I hissə: 20, 42; II hissə: 120, 123, 123	şəhərə
8857	şəhərin	II hissə: 161	şəhərin
8858	şəhərinə	II hissə: 150	şəhərinə
8859	şəhri-ehsani-rəcəb	II hissə: 90	yaxşılıq ayı, hədiyyə ver- mə ayı olan (<i>ərəb (müsəl- man) qəməri təqvimində yeddiinci ay</i>) rəcəb ayı
8860	şəhrin	II hissə: 124	dünyasını, ənginliklərini
8861	şəhri-şə'ban	I hissə: 53	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində səkkizinci ay, şəban ayı
8862	Şəhriyar	I hissə: 17, 17, 17, 17; II hissə: 122	Şəhriyar
8863	şəhərlərdə	II hissə: 98, 155	şəhərlərdə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8864	şəhərlərində	II hissə: 155	şəhərlərində
8865	şəxs	II hissə: 93	şəxs
8866	şəxsi	II hissə: 143	şəxsi
8867	şəxsiş	II hissə: 132	şəxsin
8868	şəxsiyyətli	II hissə: 72	ləyaqətli, şəxsiyyətli adam
8869	şəkil	II hissə: 76, 139	şəkil
8870	şəkillər	I hissə: 35	şəkillər
8871	şəkkim	II hissə: 31	şəkkim
8872	şəक्सiz	II hissə: 39	şəक्सiz
8873	şəkk-şübə	II hissə: 129	şəkk-şübə
8874	şələ	I hissə: 32; II hissə: 3, 60, 123, 123	şələ
8875	şəm'	I hissə: 25; II hissə: 32	şam
8876	şəmame	I hissə: 18	şamama
8877	şəm'ə	II hissə: 36	şama
8878	Şəmil	II hissə: 161, 162, 162, 162, 162, 162	Şamil
8879	Şəmilin	II hissə: 162	Şamilin
8880	şəms	II hissə: 92	günəş
8881	şəmsi	II hissə: 92	günəş təqvimi ilə
8882	şənbə	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin birinci, hal-hazırda altıncı günü, şənbə günü
8883	şər eyliyürsünüz	II hissə: 157	şərləyirsiniz
8884	şərakətli	II hissə: 75	şərikli
8885	şərbaf	II hissə: 139	nazik saplardan əli ilə bafta və s. bu kimi şeylər toxuyan, tikmə tikən usta, şərbaf
8886	şərbət	II hissə: 12, 12, 23	şərbət
8887	şərbəti	II hissə: 69	şərbəti
8888	şərbətin	I hissə: 48; II hissə: 27	şərbətini

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8889	şəriətçə	II hissə: 93, 100	şəriətlə
8890	şəriətimizə	II hissə: 11	şəriətimizə
8891	Şərif	I hissə: 21, 21; II hissə: 122	Şərif
8892	şərif (Qur'ani-şərif)	II hissə: 93	
8893	şərik	II hissə: 75, 120	şərik
8894	şərirlik	II hissə: 160	şər atmaq, şər işlər görmək
8895	şərirsiniz	II hissə: 157	şər söyləyənsiniz, böhtançısınız, şərçisiniz
8896	şərt	II hissə: 75, 97, 137	şərt
8897	şərtimi	II hissə: 97	şərtimi
8898	şəvval	II hissə: 87, 91	ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində onuncu ayın adı
8899	şəvvalın	II hissə: 94	ərəb (müsəlman) qəməri təqvimində onuncu ayın
8900	şığıyub	II hissə: 91, 104	çaxıb, şaxıb; hücum edib, şığıyıb
8901	şixiyub	I hissə: 52	çaxıb, şaxıb; hücum edib, şığıyıb
8902	şiqiyub	II hissə: 38	çaxıb, şaxıb; hücum edib, şığıyıb
8903	şıqqıltı	I hissə: 16	səs, şıqqıltı
8904	şıllaq	II hissə: 61	şıllaq
8905	şırulduyubən	II hissə: 3	şırıltı ilə, şırıldaya-şırıldaya, şırıldayıb
8906	şikar	II hissə: 39, 50, 51	ov
8907	şikarə	II hissə: 50, 96	ova
8908	şikarın	II hissə: 20	ovun
8909	şikayət	II hissə: 150	şikayət
8910	şikayətə	I hissə: 35	şikayətə
8911	şikayətinə	II hissə: 88	şikayətinə
8912	şil	I hissə: 32	çolaq, qolsuz, əlsiz-ayaqsız, əlil, şil
8913	şilə	II hissə: 12	qatı düyü şorbası, şilə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8914	şimal	I hissə: 12; II hissə: 56, 86, 165	şimal
8915	şimaldən	II hissə: 56, 86	şimaldan
8916	şimalın	II hissə: 158	şimalın
8917	şimalrəq	II hissə: 86	daha şimal
8918	şimdi	II hissə: 105	hal-hazırda, indi
8919	şin	I hissə: 9, 29, 30	əski Azərbaycan əlifba- sında ş səsini ifadə edən 16-cı hərfin adı
8920	şinlikli	II hissə: 155	əhalisi çox olan
8921	şir	I hissə: 32, 38, 38, 38, 38, 38, 65; II hissə: 7, 31, 40, 43, 43, 59, 59, 112, 126, 126, 170	şir
8922	şir ilə	II hissə: 7	şirlə, şir ilə
8923	şirə	II hissə: 106	içki, şirə
8924	şirə	II hissə: 111	aslana, şirə
8925	şirəni	II hissə: 106	şirəni
8926	şiri	I hissə: 38; II hissə: 7, 7	şiri
8927	Şiri-mərdanım	II hissə: 124	kişilərin şiri (<i>İmam Əliyə (ə) işarədir</i>)
8928	şirin	I hissə: 16, 35; II hissə: 56, 59, 69, 82	şirin (<i>dad</i>)
8929	şirin	II hissə: 31, 43, 111, 111, 126	aslanın, şirin
8930	şirindür	I hissə: 12, 12, 13; II hissə: 16, 65, 91, 117	şirindir (<i>dad</i>)
8931	şirinlikdən	II hissə: 122	şirinliyindən
8932	Şiri-Yəzdanım	II hissə: 124	Allahımın şiri (<i>İmam Əliyə (ə) işarədir</i>)
8933	şirkəti-mətbəəsi	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	mətbəə şirkəti

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8934	şirmayı	II hissə: 167	fil sümüyü və ona bənzər maddə, sədəf kimi ağappaq
8935	Şirvani (Səhhət Şirvani)	I hissə: 37	
8936	şiş	I hissə: 9	şiş
8937	şişdür	I hissə: 9	itidir, ucu şişdir
8938	şişə	II hissə: 55, 107, 155, 155, 155, 156	şüşə
8939	şişədən	II hissə: 10	şüşədən
8940	şişədür	II hissə: 55	şüşədir
8941	şişini	II hissə: 134	şişini
8942	şit	II hissə: 74	şit
8943	şor	I hissə: 31; II hissə: 74, 74, 74	şor
8944	şorba	II hissə: 12, 12	şorba
8945	şorbadən	II hissə: 130	şorbadan
8946	şorbası	I hissə: 16	şorbası
8947	şordur	II hissə: 16	şordur
8948	şö'beyi-məzkurıñ	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	adı çəkilmiş şöbənin
8949	şö'bəsinin	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	şöbəsinin
8950	şöhrəti	II hissə: 57	şöhrəti
8951	şöhrətlü	II hissə: 49	şöhrətli
8952	şök	II hissə: 26, 98	aşağıdan yuxarıya doğru (<i>şaquli</i>) düz vəziyyətdə duran, dik, şək
8953	şövqləndirmək	II hissə: 2, 170	həvəsləndirmək
8954	şuxluq hasili	II hissə: 21	zarafətçilik, şuxluq hasili
8955	şum edəndə	II hissə: 129	şumlayanda
8956	şum edəndən	II hissə: 129	şumlayandan
8957	şum eyliyür	II hissə: 129, 152	şumlayır
8958	şumlarə	II hissə: 130	şumlanmış torpağa
8959	şumların	II hissə: 130	şumlanmış torpağın
8960	şurdən	II hissə: 114	səsdən, həvəsdən
8961	şurə	II hissə: 53	eşqə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8962	şüarı	II hissə: 100	adəti, ənənəsi, ritualı
8963	şübhə	II hissə: V	şübhə
8964	şübhə (şəkk-şübhə)	II hissə: 129	
8965	şücaət	I hissə: 41	şücaət
8966	şücaətini	II hissə: 50	şücaətini
8967	şüxm olur	II hissə: 115	şumlanır
8968	şüxmlənür	II hissə: 103	şumlanır
8969	şükr	I hissə: 27, 39; II hissə: 8, 15, 27, 31, 121, 131, 132, 150, 158, 160	şükür
8970	şükr-səna	II hissə: 161	dualar, şükür-səna
8971	Şükür	II hissə: 122	Şükür
8972	şüru' edənlər içündür	II hissə: IV	başlayanlar üçündür
8973	şüyüd	II hissə: 65	şüyüd

- T -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8974	ta	II hissə: 156, 159	daha
8975	ta (götir ta)	II hissə: 126	
8976	ta bağ	I hissə: 49	o vaxtadək ki, bağ
8977	ta bir şey	II hissə: 159	ki, bir şey
8978	ta cigəri	II hissə: 156	ki, ciyəri
8979	ta çıxub	I hissə: 42	hətta çıxıb
8980	ta hansı	II hissə: 131	nə vaxt hər hansı
8981	ta ki	I hissə: 37, 62; II hissə: 151	o vaxtadək ki
8982	ta məmləkət	II hissə: 151	hətta məmləkət
8983	ta o tərək oldı	II hissə: 81	artıq o məhv oldu
8984	ta ruzi-Qiyamət	II hissə: 112	Qiyamət gününədək
8985	tab edüb	II hissə: 158	davam gətirib, dözüb, tab edib
8986	tab gətürmiyüb	II hissə: 63	dözməyib, tab gətirməyib
8987	taba	I hissə: 4; II hissə: 18	içində ət və s. qızartmaq üçün kənarları yastı dairəvi metal qab, tava
8988	tabe'	I hissə: 41; II hissə: 158	tabe
8989	tabgir	II hissə: 22, 23	atın yəhərinin dal tərəfə sürüşməməsi və yanlara əyilməməsi üçün döşünün altından keçirilən qayıq, tapgir
8990	tabı	II hissə: 60	dözümü
8991	tac	I hissə: 7	tac
8992	tacı	II hissə: 141	tacı
8993	tacir	I hissə: 7, 8; II hissə: 71, 121, 121, 121, 127, 150	tacir
8994	taciriq	II hissə: 149	tacirin
8995	tağar	II hissə: 95	81,90 kq (5 pud) ölçüsündə çəki vahidi, tağar
8996	taxçə	I hissə: 17, 18	şey qoymaq üçün divarda açılan oyuc, taxça

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
8997	taxıl	I hissə: 8, 8, 8, 56; II hissə: 13, 13, 14, 49, 64, 64, 71, 74, 88, 95, 102, 129, 130, 130, 130, 152, 152, 154, 167, 169, 172	taxıl
8998	taxıldən	II hissə: 13	taxıldən
8999	taxıldur	II hissə: 65, 129	taxıldır
9000	taxılə	II hissə: 129, 130	taxıla
9001	taxılı	II hissə: 13, 129, 145, 152	taxılı
9002	taxır	I hissə: 33	taxır
9003	taxsa	II hissə: 136	taxsa
9004	taxtı	II hissə: 136	taxdı
9005	taxub	II hissə: 62	taxıb
9006	Tai (Hatəm Tai)	II hissə: 123	
9007	taifələr	II hissə: 74	xalqlar
9008	Taiñ (Hatəm Taiñ)	II hissə: 123, 173	
9009	tainki	II hissə: IV	ki
9010	taq	I hissə: 26; II hissə: 101	bəzi binaların yarım dairə şəklində olan damı, qübbə, günbəd, böyük qapıların, adətən, qövs şəklində olan üst hissəsi, tağ
9011	taq	II hissə: 124	yarım dairə
9012	taqçə	II hissə: 101	şey qoymaq üçün divarda açılan oyuq, taxça
9013	taqəti	I hissə: 46, 56	gücü, taqəti
9014	taqı	I hissə: 26	bəzi binaların yarım dairə şəklində olan damı, qübbəsi, günbədi, böyük qapıların, adətən, qövs şəklində olan üst hissəsi
9015	taq-tuq	II hissə: 10	səs-küy, tak-tuk
9016	taqu-tuq	II hissə: 3	səs-küy, tak-tuk

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9017	Talibzadə (M.Ə.Talibzadə)	I hissə: 43	
9018	tamlı	II hissə: 74	tez xarab ola biləcək, iylənə biləcək
9019	tamsınub	II hissə: 41	tamahlanıb
9020	tanı	I hissə: 39; II hissə: 15, 85, 108	tanı
9021	tanış (kimiñlə qonuşməqdə tanış oldıqını)	II hissə: 154	
9022	tanışır	II hissə: 140	əlaqəyə girir, tanışlıq edir
9023	tanışub	II hissə: 7	əlaqəyə girib, tanışlıq edib
9024	taniyurəm	II hissə: 73	taniyiram
9025	taniyursən	II hissə: 139	taniyırsan
9026	taniyə	II hissə: 92	taniya
9027	Tanrı	II hissə: 51, 161	Tanrı
9028	Tanrıyə	II hissə: 19	Tanrıya
9029	tanuyubən	II hissə: 20	taniyıb
9030	tap	I hissə: 7	tap
9031	tapa	II hissə: 27, 146	tapa
9032	tapan	II hissə: 130	tapan
9033	tapançə	I hissə: 18	tapanca
9034	tapandən	II hissə: 33	tapandan
9035	tapar	I hissə: 7, 8; II hissə: 17, 159	tapar
9036	taparsınız	I hissə: 49	taparsınız
9037	tapaydım	I hissə: 36; II hissə: 57	tapaydım
9038	tapdağ	II hissə: 9	tapdaq
9039	tapdı	I hissə: 37; II hissə: 45, 108, 131, 165	tapdı
9040	tapdılar	II hissə: 13, 111	tapdılar
9041	tapdım	II hissə: 142	tapdım
9042	tapdırub	II hissə: 143	tapdırıb
9043	tapduqıñ	II hissə: 104	tapdığın
9044	tapmaca	I hissə: 14, 15	tapmaca

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9045	tapmacə	I hissə: 18, 53, 54; II hissə: 5, 11, 17, 22, 28, 34, 39, 45, 51, 58, 64, 71, 80, 87, 94, 100, 110, 115, 121, 138, 160, 168	tapmaca
9046	tapmaçə	I hissə: 19, 35, 38	tapmaca
9047	tapmaçələr	I hissə: 56, 60	tapmacalar
9048	tapmacələrin	II hissə: 169, 175	tapmacaların
9049	tapmadı	I hissə: 37	tapmadı
9050	tapmadılar	I hissə: 48, 49	tapmadılar
9051	tapmaqdur	I hissə: 55	tapmaqdır
9052	tapmış	II hissə: I	tapmış
9053	tapmıyub	II hissə: 102	tapmayıb
9054	tapsun	II hissə: 113	tapsın
9055	tapşurdı	II hissə: 33, 142	tapşırdı
9056	tapşurdu	II hissə: 142	tapşırdın
9057	tapub	I hissə: 36; II hissə: 49, 57, 83, 91, 128, 136, 140, 142, 156, 164	tapıb
9058	tapubdur (tərtib tapubdur)	II hissə: II, II	
9059	tapular	II hissə: 82, 100	tapılar
9060	tapulır	II hissə: 76	tapılır
9061	tapulmaz	I hissə: 35; II hissə: 138	tapılmaz
9062	tapulməsə	II hissə: 19	tapılmasa
9063	tapulməz	II hissə: 163	tapılmaz
9064	tapulsə	II hissə: 19	tapılsa
9065	tapurlər	II hissə: 105	tapırlar
9066	tapuşarkən	II hissə: 7	görüşən kimi, tapışan kimi
9067	tapuşurlər	II hissə: 140	görüşürlər, tapışırlar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9068	tar	I hissə: 5, 5, 5, 8, 8	tar
9069	Tarım	II hissə: 136	Tanrım
9070	tarım (şəbi-tarım)	II hissə: 135	
9071	tarix	II hissə: 92	tarix
9072	tarik	II hissə: 124	tərk edən
9073	tas	I hissə: 26, 26, 26	tas
9074	tat	I hissə: 4	Azərbaycanda, Dağıstan- da və İranda yaşayan irandilli xalq və xalqa mənsub adam, tat
9075	taun	II hissə: 155	taun
9076	tavuq	I hissə: 35; II hissə: 34, 35, 36, 36, 36, 40, 45, 48, 48, 49, 49, 51, 103, 104, 104, 104, 111, 112, 151, 171	toyuq
9077	tavuqdən	II hissə: 49, 49	toyuqdan
9078	tavuqə	II hissə: 49	toyuğa
9079	tavuqı	II hissə: 36, 111	toyuğu
9080	tavuqıñ	II hissə: 36, 48, 49	toyuğun
9081	tavuqlarə	II hissə: 48, 103, 104	toyuqlara
9082	tavuqları	II hissə: 103, 104	toyuqları
9083	tavuqlarıñ	II hissə: 104	toyuqların
9084	tavus	I hissə: 26, 26; II hissə: 34, 35, 45	tovuz
9085	tay	I hissə: 12; II hissə: 31	bənzər, tay
9086	tayə	II hissə: 102	tayaya
9087	tayındə	II hissə: 115, 115	tayında
9088	tayı ilə	II hissə: 7	tayı ilə
9089	tayifələr	II hissə: 32, 156	xalqlar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9090	tayifələriñ	II hissə: 155	xalqların
9091	tayifəniñ	II hissə: I	xalqın
9092	tayifəniñ (bu tayifəniñ)	II hissə: 140	
9093	tayifəsiniñ	II hissə: 150	tayfasının
9094	tazə	I hissə: 19, 21, 65; II hissə: 22, 131, 148, 156	təzə
9095	tazə (tərü tazə)	II hissə: 147	
9096	tazədən	I hissə: 52	təzədən
9097	tazədür	I hissə: 19, 26	təzədir
9098	tazəliginə (tərü tazəliginə)	I hissə: 51	
9099	tazəliyələr	I hissə: 49	təzələyələr
9100	tazəliyürlər	I hissə: 52	təzələyirlər
9101	tazəsi	II hissə: 22	təzəsi
9102	tazə-tər	II hissə: 41	təzə, təravətli, təzə-tər
9103	tazə-tər oldı	I hissə: 50; II hissə: 99	təzələndi
9104	tazıtək	II hissə: 20	ov iti kimi
9105	tel	II hissə: 30	atın boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər, yal
9106	teldən	II hissə: 64	saçdan
9107	teşti	II hissə: 11	teşti
9108	tey	I hissə: 4, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>t</i> səsini ifadə edən 4-cü hərfin adı
9109	teylərəm	II hissə: 156	deşərəm
9110	teyliyüb	II hissə: 60	yaralayıb
9111	teyy edə	II hissə: 165	qət edə
9112	tez	I hissə: 25, 37, 42, 53, 63; II hissə: I, 2, 3, 34, 48, 66, 69, 85, 86, 161	tez
9113	tez (tez-tez)	I hissə: 52, 63	
9114	tezdən	I hissə: 43, 43; II hissə: 66	tezdən
9115	tez-tez	I hissə: 52, 63	tez-tez
9116	təala (Allah-təala və təbarək)	II hissə: 132	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9117	təala (Allah-təala)	I hissə: 25; II hissə: 103, 133, 153, 161	
9118	təala (Həqq-təala)	II hissə: 100	
9119	təam	II hissə: 17, 38, 75, 113	xörək, yemək
9120	təam ikən	II hissə: 15	xörək ola-ola, yemək olaraq
9121	təamə	II hissə: 74	xörəkə, yeməyə
9122	təamın	II hissə: 131	xörəyin, yeməyin
9123	təamlərindən	II hissə: 131	xörəklərindən, yeməklərindən
9124	təb'	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	çap
9125	təbaq	II hissə: 45, 87	enli taxtadan oyulmuş ağacdan hazırlanan dayaz, girdə, ya uzunsov qab, tabaq
9126	təbaqə	II hissə: 77	lay, təbəqə
9127	təbaqə (təbaqə-təbaqə)	II hissə: 77	
9128	təbaqə-təbaqə	II hissə: 77	lay-lay, təbəqə-təbəqə
9129	təbaqınə	II hissə: 68	enli taxtadan oyulmuş ağacdan hazırlanan dayaz, girdə, ya uzunsov qabına, tabağına
9130	təbarək (Allah-təala və təbarək)	II hissə: 132	
9131	təbaşir ilə	II hissə: 2	təbaşir ilə
9132	təb'dən (hali-təb'dən)	II hissə: 126	
9133	təb'im (iqtizayi-təb'im)	II hissə: 129	
9134	təb'incədür	II hissə: 84	təbiətinə uyğundur
9135	təbdil	II hissə: VI	əvəzlənmə, başqa bir şəklə salma
9136	təbəq	I hissə: 26; II hissə: 6, 18	enli taxtadan oyulmuş dayaz, girdə, ya uzunsov qab, tabaq
9137	təbəqə	I hissə: 26	qat, lay
9138	təbəqələri	II hissə: 4	qatları, layları

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9139	təbəqi	II hissə: 68	enli taxtadan oyulmuş ağacdan hazırlanan dayaz, girdə, ya uzunsov qabı, tabağı
9140	təbəqlər	II hissə: 66	çələnglər
9141	təbərzin	II hissə: 162	dərvişlərin gəzdirdikləri aypara şəklində balta
9142	təbərzinin	II hissə: 162	dərvişlərin gəzdirdikləri aypara şəklində baltasını
9143	təbib	II hissə: 140	həkim
9144	təbil	I hissə: 26	təbil
9145	tədarük	I hissə: 60; II hissə: 94, 114, 150	tədarük
9146	tədbir	II hissə: 62	tədbir
9147	tədbir ilə	II hissə: 62	tədbir ilə
9148	tədbiri	I hissə: 48; II hissə: 26	tədbiri
9149	təəccüb	II hissə: 77, 97, 117, 128, 151, 151, 153	təəccüb
9150	təəccübəm	II hissə: 148, 163	təəccüb edirəm
9151	təəccüblü	I hissə: 44	gözəl, qəribə
9152	təfavütdə olunur	II hissə: 89	fərqlənir
9153	təfavüti	II hissə: III, V, 41	fərqi
9154	təğəyyür	II hissə: VI	dəyişmə
9155	təhqiq etdürüb	II hissə: 151	araşdırıb, təhqiq etdirib
9156	təhqiq eyliyüm	II hissə: 157	araşdırım, təhqiq edirəm
9157	təhririyyələr (məşağili-təhririyyələr)	II hissə: III	
9158	təhsil	I hissə: 28; II hissə: II, IV, 165	təhsil
9159	təhsili-elmə	II hissə: 150	elm öyrənməyə
9160	təhsili-elmi	II hissə: 151	elm öyrənməyi
9161	təhsilin	II hissə: II	təhsilin
9162	təhsilində	II hissə: II	təhsilində
9163	təhsilinə	II hissə: I	təhsilinə
9164	təhtində	II hissə: 84	Yer üzündə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9165	təxminən	II hissə: 94	təxminən
9166	təxsisi	II hissə: VI	təxsisi
9167	təxt	I hissə: 8	padşahların oturduqları böyük kürsü, taxt; çarpayı, taxt
9168	təxtə	I hissə: 17; II hissə: 4, 6	taxta
9169	təxtədə	II hissə: 2	taxtada
9170	təxtəpuş	II hissə: 101	çardaq, taxtapuş
9171	təxtəsi	II hissə: 1	taxtası
9172	tək	II hissə: 80, 83, 138	tək
9173	tək	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin dördüncü, hal-hazırda ikinci günü, xas günü, seşənbə, tək günü, çərşənbə axşamı
9174	təkaltı	II hissə: 23	yəhərin altından atın belinə qoyulan, üstü dəri, qalın astarlı yumşaq keçə parçası, təkaltı
9175	təkbənd	II hissə: 18, 23	toqqalı kəmə
9176	təkcə (təkcə-təkcə)	II hissə: 69	
9177	təkcə-təkcə	II hissə: 69	təkcə-təkcə
9178	təkəbbürlük	I hissə: 27	təkəbbürlük
9179	təkəbbürlüklərindən	II hissə: 25	təkəbbürlüklərindən
9180	təkələr	II hissə: 128	təkləyər
9181	təkərlər	II hissə: 165	təkərlər
9182	təkərləri	II hissə: 159	təkərləri
9183	təkərlü	II hissə: 159	təkərli
9184	təklif	II hissə: 33, 68	təklif
9185	təklifi	II hissə: 76	təklifi
9186	təklifinə	II hissə: 120	təklifinə
9187	təknə	II hissə: 6	xəmir yoğurmaq üçün işlədilən dərin tabaq, təknə
9188	təknə	II hissə: 163	çörəkqabı
9189	təkrar	II hissə: 14, 125	təkrar
9190	təkrarıyla	II hissə: II	təkrarı ilə
9191	təqdiri-qəzadən	II hissə: 111	bədbəxtlikdən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9192	Təqi	II hissə: 122	Tağı
9193	təqsim eylə	II hissə: 111	böl
9194	təqsiminə	II hissə: 137	bölüşünə
9195	təqsirim	II hissə: 157	təqsirim
9196	təqsirin	I hissə: 59; II hissə: 157, 157	təqsirin
9197	təqsirlü	I hissə: 35	təqsirli
9198	təqsirlünün	I hissə: 36	təqsirlinin
9199	təqvimə	II hissə: 85	təqvimə
9200	təl atılıb	II hissə: 86	təpələnilib, təllənib
9201	tələ	II hissə: 148	tələ
9202	tələ (sahibi-tələ)	II hissə: 148	
9203	tələb	II hissə: 64	tələb
9204	tələbə	I hissə: 26	tələbə
9205	tələf	I hissə: 21, 22, 54, 64; II hissə: 20, 26, 29, 46, 59, 61, 79, 90, 126, 153	məhv
9206	tələffüzdə	II hissə: V	tələffüzdə
9207	tələləri	II hissə: 36	tələləri
9208	tələni	II hissə: 147	tələni
9209	tələsdigi	II hissə: 36	tələsdiyi
9210	tələsiyən	II hissə: 66	tələsən
9211	tələsmə	II hissə: 51, 148	tələsmə
9212	tələyə	II hissə: 47	tələyə
9213	tə'lif	II hissə: III	tərtib
9214	tə'lifin	II hissə: IV	əsrin
9215	tə'lifinə	II hissə: V	əsrinə
9216	tə'lim	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi, I, I, II, II, III, 2, 54, 139	təlim-tədris
9217	tə'lim şeyidür	II hissə: 23, 23	məktəb ləvazimatıdır
9218	tə'lim şeyləri	II hissə: 1, 2	məktəb ləvazimatı
9219	tə'lim şeylərinin	II hissə: 3	məktəb ləvazimatının

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9220	tə'lim və oyun şeyləri	II hissə: 1, 170	məktəb ləvazimatı və oyun-oyuncaqlar
9221	tə'lim verməkdən ötri	II hissə: I	tədris etmək üçün
9222	tə'limə	II hissə: II	təlimə
9223	tə'limi	II hissə: I	təlimi
9224	tə'limi	II hissə: IV	təlim etmələri
9225	tə'limi-qiraət	II hissə: titül (başlıq) səhifəsi	qiraət təlimi
9226	tə'liminə	II hissə: II	təliminə
9227	tə'lim-tərbiyə	II hissə: I	təlim-tərbiyə
9228	təmə	I hissə: 13, 56; II hissə: 9, 41, 42, 53, 53, 67, 81, 82, 93, 97, 105, 119, 157, 163	bütövlüklə, tam, tamam
9229	təməmylədi	II hissə: 132	təməmylədi
9230	təməmyləsün	II hissə: 151	təməmyləsün
9231	təməmylən	II hissə: 121, 126, 152	büsbütün, hamılıqla, təməmylə
9232	təməmyləmi	II hissə: 56	hamı, bütün
9233	təməmyləşə	I hissə: 25; II hissə: 35, 48	təməmyləşə
9234	təməmyləşəmylə	II hissə: 127	təməmyləşəmylə
9235	təməmyləşəsi ilə	I hissə: 51	təməmyləşəsi ilə
9236	təməmylə'	II hissə: 36	təməmyləh
9237	təməmylə' dişini	II hissə: 61	təməmyləhını, təməmyləhkar dişini
9238	təməmylə' edüb	II hissə: 41	təməmyləhlanıb, təməmyləhlanıb
9239	təməmylə' etsə	II hissə: 119	təməmyləhkarlansa, təməmyləh etsə
9240	təməmylə'indən	II hissə: 104	təməmyləhkarlığından, təməmyləhından
9241	təməmylə'kərliqdən	II hissə: 104	təməmyləhkarlıqdan
9242	təməmylə'lik	II hissə: 36	təməmyləh, təməmyləhkarlıq
9243	təməmyləssük etmişük	II hissə: V	rəhbər tutmuşuq
9244	təmyləz	I hissə: 43; II hissə: 10, 12, 22, 49	təmyləz
9245	təmyləzləmyləz	II hissə: 16	təmyləzləmyləz
9246	təmyləzlər	II hissə: 16	təmyləzlər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9247	təmizliyüb	I hissə: 56; II hissə: 4	təmizləyib
9248	təmizliyürlər	II hissə: 5	təmizləyirlər
9249	təmsilat	II hissə: III	təmsillər
9250	təmsilatın	II hissə: III, VI	təmsillərin
9251	təmsillər	II hissə: III	təmsillər
9252	təmsillərin	II hissə: II	təmsillərin
9253	təmşiyət	II hissə: 141	irəli aparma
9254	tən	I hissə: 14, 47, 47; II hissə: 76, 76	bərabər
9255	tənbəl	I hissə: 6, 34, 34; II hissə: 2, 3, 105	tənbəl
9256	tənbəldür	I hissə: 6	
9257	tənbəlləşərəm	II hissə: 105	tənbəlləşərəm
9258	tənbəlligə	II hissə: 105	tənbəlliyə
9259	tənbəllik	II hissə: 105, 160	tənbəllik
9260	tənbih	II hissə: 135	tənbəh
9261	tənbihə	II hissə: 142	tənbəhə
9262	tənbihə	II hissə: 143	tənbəhi
9263	təndir	I hissə: 6	təndir
9264	təndirdə	II hissə: 13	təndirdə
9265	tənəgi	I hissə: 48, 65	tənəyi
9266	tənəginin	I hissə: 48	tənəyinin
9267	tənəklər	II hissə: 41	tənəklər
9268	təngə	I hissə: 20, 20; II hissə: 46, 61, 83, 126, 131	təngə
9269	təngəşür	II hissə: 119	təngə gəlir
9270	təngi-bülurim	II hissə: 135	dar boğazlı xrustal, bül- lur qabım
9271	təngləşdirdi	II hissə: 165	təngə gətirdi
9272	təngləşüb	II hissə: 87	təngə gəlib
9273	tənha	II hissə: 83	tənha
9274	təpdilər	II hissə: 20	saldılar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9275	təpə	I hissə: 17, 32; II hissə: 39, 107, 152	təpə
9276	təpədə	II hissə: 39	təpədə
9277	təpiginə	II hissə: 30	təpiyinə
9278	təpik	II hissə: 9, 48	təpik
9279	təpildi	II hissə: 38	soxuldu
9280	təpinüb	II hissə: 47	özünü ora-bura vurub, təpilib
9281	tər	I hissə: 5	təzə, təravətli, təzə-tər
9282	tər (təzə-tər oldı)	I hissə: 50; II hissə: 99	
9283	tər (təzə-tər)	II hissə: 41, 99	
9284	təraş	II hissə: 54, 54	təraş
9285	təravət	II hissə: 114	təravət
9286	təravətdə	II hissə: 82	təravətdə
9287	tərazu	II hissə: 98, 98, 98, 98, 173	tərəzi
9288	tərazudə	I hissə: 35	tərəzidə
9289	tərazunıq	II hissə: 98, 98, 98, 98, 98, 98	tərəzinin
9290	tərazuyə	II hissə: 98	tərəziyə
9291	tərbiyə (tə'lim-tərbiyə)	II hissə: I	
9292	tərbiyəyi-sibyan	II hissə: IV	uşaqların tərbiyəsi
9293	tərbiyə	II hissə: 141	tərbiyə
9294	tərcih vermək	II hissə: VII	üstün tutmaq
9295	tərchiq (səniq tərchiq verüm)	II hissə: 53	
9296	tərcih ilə	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	üstünlük verməklə (<i>tövsiyə olunub</i>)
9297	tərcümədür	II hissə: III	tərcümədir
9298	tərdə	II hissə: 74	tərdə
9299	tərəb	II hissə: 90	sevinc, fərəh, şadlıq
9300	tərəbdə (meydani-tərəbdə)	I hissə: 50; II hissə: 99	
9301	tərəf	II hissə: 13, 31, 57, 61, 86, 104	tərəf

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9302	tərəfdə	I hissə: 26	tərəfdə
9303	tərəfdən	I hissə: 61; II hissə: 24, 55, 70	tərəfdən
9304	tərəfə	II hissə: 24, 41, 86, 105, 106	tərəfə
9305	tərəfi	II hissə: 2	tərəfi
9306	tərəfiñ	II hissə: 146	tərəfin
9307	tərəfindən	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: 100	tərəfindən
9308	tərəfinə	II hissə: 39, 39, 56, 103, 107, 152, 165, 165	tərəfinə
9309	tərəflərdə	II hissə: 75, 85	tərəflərdə
9310	tərəhhümə	II hissə: 163	rəhmə
9311	tərənnümə gəlib	II hissə: 19	yavaş səslə oxuyub
9312	tərxun	II hissə: 65	tərxun
9313	tə'rif	I hissə: 24; II hissə: 27, 144	tərif
9314	tə'rifdən	II hissə: 144	tərifdən
9315	tə'rifin	I hissə: 36; II hissə: 57	tərifini
9316	təriq ilə	II hissə: 155	yolla, tərzlə
9317	təriqi-əqldən	II hissə: 19	ağıldan
9318	tərk	II hissə: 79	məhv
9319	tərk (ta o tərk oldı)	II hissə: 81	
9320	tərk edirlər	II hissə: VI	riayət etmərlər
9321	tərk oldı	II hissə: 68	pozuldu
9322	tərlan	I hissə: 34, 44; II hissə: 30, 38, 50, 50, 50, 50, 50, 50, 51, 51, 171	tərlan
9323	tərlanıñ	II hissə: 50	tərlanın
9324	tərpənməgini	I hissə: 48	tərpənməyini
9325	tərs	I hissə: 9	tərs
9326	tərsdür	I hissə: 9	tərsdir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9327	tərtib	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: I, 165	tərtib
9328	tərtib tapubdur	II hissə: II, II	tərtib olunub
9329	tərtibi	II hissə: III	tərtibi
9330	tərü tazə	II hissə: 147	təravətli
9331	tərü tazəliginə	I hissə: 51	təravətliyinə
9332	təsdiq	I hissə: 39; II hissə: I	təsdiq
9333	təsəlli	I hissə: 21; II hissə: 20	təsəlli
9334	təsəvvür	II hissə: 165	təsəvvür
9335	təsəvvürdə	II hissə: III	təsəvvürdə
9336	təsəvvürincə	II hissə: 30, 31, 171	təsəvvüründə
9337	təsəvvürinə	II hissə: IV	təsəvvürünə
9338	tə'sir	II hissə: 113, 149, 164	təsir
9339	tə'siri	I hissə: 34, 65; II hissə: 62, 119, 154	təsiri
9340	tə'sirini (hüsni-tə'sirini)	II hissə: 154	
9341	təslim	II hissə: 22, 142, 162	təslim
9342	təslim eylədi	II hissə: 75	verdi, təslim etdi
9343	təsnif	II hissə: V, 3	təsnif
9344	təşdid	I hissə: 20	əski Azərbaycan yazısında samitlərin qoşalaşmasını bildiren xüsusi işarə, <i>təşdid</i>
9345	təşəxxüs	II hissə: 117	lovğalıq, təkəbbür
9346	təşəkkür	II hissə: III	təşəkkür
9347	tətəbbö'	II hissə: VI	ətraflı öyrənmə, araşdırma
9348	təvazö' eylədi	II hissə: 68	təvazökarlıq etdi
9349	təvəqqe'	I hissə: 36; II hissə: 48, 50, 123, 126	xahiş, dilək, təvəqqe
9350	təvəqqe'lə	II hissə: 83	xahişlə, diləklə, təvəqqe ilə
9351	təvəqqe'ni	I hissə: 36	xahişini, diləyini, təvəqqesini

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9352	təvəqqe'sini	II hissə: 110, 147	xahişini, diləyini, təvəqqesini
9353	təy	I hissə: 26, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>t</i> səsini ifadə edən 19-cu hərfin adı
9354	tə'yin	II hissə: 56, 132, 140	təyin
9355	tə'yin olunmuşdur	II hissə: I	nəzərdə tutulmuşdur
9356	təzərkən	II hissə: 44	vernuxarkən
9357	təzirlər	II hissə: 67	təzirlər
9358	tə'zim ilə	II hissə: 84	ehtiramla, baş əymə ilə, təzimlə
9359	tə'ziyəsində	II hissə: 121	yasında, hüsründə, təziyəsində
9360	təzübdür	II hissə: 63	vernuxub
9361	təzünüb	II hissə: 20	vernuxub
9362	tıxacı	II hissə: 166	tıxacı
9363	tıxnaşub	II hissə: 13	soxuluşub
9364	tısbağəni	II hissə: 64	tısbağanı
9365	tısbağəyə	II hissə: 121	tısbağaya
9366	ticarətə	II hissə: 120	ticarətə
9367	tifl ilə	II hissə: 4, 170	uşaqla
9368	Tiflis	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	Tbilisi
9369	Tiflisdə	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	Tbilisidə
9370	tiflsən	II hissə: 50	uşaqsan
9371	tikan	II hissə: 61, 61, 71, 172	tikan
9372	tikan ilə	II hissə: 13	tikanla
9373	tikanındən	II hissə: 61	tikanından
9374	tikanını	I hissə: 54	tikanını
9375	tikanlar	I hissə: 47	tikanlar
9376	tikanlər	II hissə: 26	tikanlar
9377	tikanləri	II hissə: 71	tikanları
9378	tikansız	II hissə: 71	tikansız

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9379	tikdi	I hissə: 64; II hissə: 71	tikdi
9380	tikdigi	II hissə: 146	tikdiyi
9381	tikdilər	II hissə: 21	tikdilər
9382	tikə	I hissə: 18; II hissə: 17, 143	parça, tikə
9383	tikəndə	II hissə: 37	inşa edəndə, tikəndə
9384	tikəni	I hissə: 19, 19	parçanı, tikəni
9385	tikilüb	II hissə: 22	tikilib
9386	tikir	II hissə: 50, 97, 146, 151	tikir
9387	tikirdi	II hissə: 145, 145	tikirdi
9388	tikirlər	II hissə: 18, 18, 19, 32, 145, 151, 152	tikirlər
9389	tikişini	II hissə: 21	tikişini
9390	tikmişdi	II hissə: 146	tikmişdi
9391	tiksün	II hissə: 21	tiksin
9392	tiksünlər	II hissə: 21	tiksinlər
9393	tiküb	II hissə: 50, 117, 159	tikib
9394	timsal	II hissə: 154, 174	bənzətmə
9395	tir	I hissə: 5, 6, 32; II hissə: 167	şalban
9396	tiri	I hissə: 14	şalbanı
9397	tirim	II hissə: 28	şalbanım
9398	tiriş	II hissə: 165	şalbanın
9399	tişəsin	II hissə: 109	külüngünü
9400	titrəmək	II hissə: 82	titrəmək
9401	titriyüb	II hissə: 156	titrəyib
9402	tiyan	II hissə: 76	tiyan
9403	toğlı	II hissə: 33	toğlu
9404	tox	I hissə: 31, 36; II hissə: 17, 57, 120, 140	tox
9405	tox ikən	II hissə: 17	tox ikən
9406	toxudilər	II hissə: 8	toxudular

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9407	toxun	I hissə: 51	ac olmayanın, toxun
9408	toxun	II hissə: 15	ac olmayanın, toxun
9409	toxunməz	II hissə: 49	toxunmaz
9410	toxunub	II hissə: 7	toxunub
9411	toxunubsən	II hissə: 153	toxunmusan
9412	toxur	I hissə: 57	toxuyur
9413	toxuyəndə	II hissə: 77	toxunduranda
9414	toxuyub	II hissə: 32, 32	toxuyub
9415	toxuyurlar	II hissə: 156	toxuyurlar
9416	toxuyurlər	II hissə: 18, 18, 18	toxuyurlar
9417	toj	II hissə: 76, 76	çuqun
9418	tojdən	II hissə: 76, 76, 76, 77	çuqundan
9419	toqqa	II hissə: 18	toqqa
9420	top	I hissə: 14; II hissə: 1, 1, 6, 12, 18, 23, 58, 58, 65, 107	şar, top
9421	top	I hissə: 26, 28; II hissə: 21	bağlama, top
9422	top	II hissə: 167	artilleriya silahı, top
9423	top (top-top)	II hissə: 140	
9424	topal	I hissə: 54, 54	əyri
9425	topladıñ	II hissə: 147	topladın
9426	topladıqı	II hissə: 147	topladığı
9427	toplanub	II hissə: 100	toplanıb
9428	toplıyub	II hissə: 155	toplayıb
9429	topraq	II hissə: 76, 102, 152, 154, 155, 155	torpaq
9430	topraqdən	II hissə: 10, 10, 109, 154, 155	torpaqdan
9431	topraqə	II hissə: 109, 109, 155	torpağa
9432	topraqə (tozə-topraqə)	II hissə: 8	
9433	topraqı	II hissə: 10, 76, 84	torpağı
9434	topraqıñ	II hissə: 81	torpağın

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9435	topraqını	I hissə: 49, 49, 49	torpağını
9436	top-top	II hissə: 140	top-top
9437	tor	I hissə: 12	tor
9438	torağay	II hissə: 45, 52	torağay
9439	toran	II hissə: 52	səhər hava işıqlanan və ya axşam hava qaralmağa başlayan vaxt
9440	torba	I hissə: 13	torba
9441	torba ilə	II hissə: 34	torba ilə
9442	torba-çuvaldur	I hissə: 16	torba-kisədir, torba-çuvaldır
9443	torbanı	II hissə: 163	torbanın
9444	torçı	II hissə: 3	balıqçı, torçu
9445	torə	II hissə: 42	tora
9446	torı	I hissə: 38, 45; II hissə: 38	toru
9447	torinə	I hissə: 38, 45; II hissə: 38, 59	toruna
9448	tovlıyub	II hissə: 63, 143	tovlayıb
9449	toy	I hissə: 62	toy
9450	toyə	I hissə: 19	toya
9451	toyı	I hissə: 62, 62; II hissə: 11	toyu
9452	toyuq	I hissə: 14	toyuq
9453	toyun	II hissə: 9	toyunu
9454	toz	I hissə: 12	toz
9455	tozə-topraqə	II hissə: 8	toza-torpağa
9456	tozunı	II hissə: 4	tozunu
9457	tökdi	I hissə: 50; II hissə: 8, 66, 163, 164	tökdü
9458	tökək	II hissə: 163	tökək
9459	tökəndə	II hissə: 156	tökəndə
9460	tökilən	II hissə: 4	atılan
9461	tökilüb	II hissə: 88	tökülüb
9462	tökirlər	II hissə: 4, 32, 32, 76, 155	tökürlər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9463	töküb	II hissə: 49, 68, 68, 91, 146, 155, 159	töküb
9464	töküldi	II hissə: 121	töküldü
9465	tökülən	II hissə: 11	su buraxan, tökülən
9466	tökülməginə	II hissə: 91	tökülməyinə
9467	tökülür	II hissə: 114	tökülür
9468	tökür	I hissə: 60	tökür
9469	tökürəm	I hissə: 58	tökürəm
9470	tö'mə	II hissə: 147	yemək
9471	törədər	II hissə: 105	törədər
9472	törətdi	II hissə: 159	törətdi
9473	töriyən	II hissə: 79	törəyən
9474	tövr	II hissə: II, V, 145, 145, 145, 146, 146, 146, 154, 160, 160, 160, 160, 161	təhər
9475	tövr	II hissə: 46, 105, 105, 113, 155	cür
9476	tövrətövr	II hissə: 8	müxtəlif cür
9477	tövrdür	II hissə: 160, 160	təhərdir
9478	tövlədə	II hissə: 30	tövlədə
9479	tuk (takku-tuk)	II hissə: 3	
9480	tuk (tak-tuk)	II hissə: 10	
9481	tullandı	II hissə: 148	tullandı
9482	tullanub	II hissə: 42, 44	tullanıb
9483	tullanubdur	II hissə: 42	tullanıb
9484	tullazdadı	II hissə: 25	atdı, tulladı
9485	tulladılar	II hissə: 9	tulladılar
9486	tullanan	II hissə: 155	tullanan
9487	tumacdən	II hissə: 19	aşılanmış nazik və yumşaq keçi və ya qoyun dərisindən, tumacdən
9488	tumarın	II hissə: 117	tumarını
9489	turac	I hissə: 13; II hissə: 34, 35	turac
9490	turp	II hissə: 65, 76	turp

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9491	turpı	II hissə: 76	turpu
9492	turş	I hissə: 16, 18, 41; II hissə: 59	turş
9493	tuşdur	II hissə: 168	qarşı-qarşıyadır
9494	tut	I hissə: 13, 53, 56; II hissə: 65, 65, 66	tut (<i>meyvə, ağac</i>)
9495	tüfəngi	II hissə: 150	tüfəngi
9496	tüfəng	I hissə: 21	tüfəng
9497	tüxm	I hissə: 45, 54; II hissə: 5, 38, 69, 81, 89, 115, 129	toxum
9498	tüxmdən	I hissə: 54	toxumdan
9499	tüxmlər	I hissə: 53; II hissə: 96, 97, 102	toxumlar
9500	tük	II hissə: 63, 65, 115, 136	tük
9501	tükənər	II hissə: 94	tükənər
9502	tükənməz	II hissə: 150	tükənməz
9503	tükündən	II hissə: 30, 49	tükündən
9504	tükini	I hissə: 59; II hissə: 27, 145	tükünü
9505	tülki	I hissə: 61, 61, 61, 61, 66; II hissə: 7, 7, 7, 7, 12, 13, 13, 13, 13, 28, 29, 34, 35, 39, 39, 39, 40, 40, 41, 41, 41, 43, 43, 44, 44, 44, 45, 51, 56, 56, 56, 57, 67, 67, 68, 68, 68, 103, 103, 103, 104, 143, 143, 144, 144, 144, 144, 147, 170, 170, 171, 171, 172, 173, 174, 174	tülkü
9506	tülki ilə	II hissə: 12	tülki ilə
9507	tülkini	II hissə: 68	tülkünü

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9508	tülkiniñ	I hissə: 61; II hissə: 39, 57, 68, 104, 148	tülkünün
9509	tülkiyə	II hissə: 39	tülküyə
9510	tülkiyi-kühənsalə	II hissə: 147	yaşlı, qocalmış tülkü
9511	tünd	I hissə: 18; II hissə: 159	rəngi açıq olmayan, qaraya yaxın olan, tutqun, tünd
9512	tüpürçəkdə	II hissə: 74	tüpürçəkdə
9513	tüpürüb	II hissə: 21, 63	tüpürüb
9514	tüpürüblər	II hissə: 137	tüpürüblər
9515	türfə	I hissə: 50; II hissə: 99, 111	tapılmayan, misli-bərabəri olmayan, nadir; qəribə, əcaib
9516	türfətül'eyndə	II hissə: 43	bir anda, bir göz qırpımında
9517	türk	I hissə: titl (başlıq) səhifəsi, titl (başlıq) səhifəsi; II hissə: II, II, II, III, V, 166	Azərbaycan türkçəsi, Azərbaycan dili
9518	türk	II hissə: IV	Azərbaycanlı
9519	türk	II hissə: 51	türk
9520	türkcə	II hissə: IV	Azərbaycanca
9521	türki	II hissə: 114	türkün
9522	türki-Azərbaycan	II hissə: titl (başlıq) səhifəsi, IV	Azərbaycan türkcəsi, Azərbaycan
9523	türkiyyəyə (məkatibi-türkiyyəyə)	II hissə: I	
9524	türklər	II hissə: I	Azərbaycan türkləri, azərbaycanlılar
9525	türklərinin (Zaqafqaz türklərinin)	II hissə: I	
9526	tüsdü	I hissə: 14	tüstü

- U -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9527	uca	II hissə: 50, 132	uca
9528	ucaboylı	II hissə: 72	ucaboylu
9529	ucaboylıdur	II hissə: 72	ucaboyludur
9530	ucadə	I hissə: 61	ucada
9531	ucalt	II hissə: 54	ucalt
9532	ucə	II hissə: 50	uca
9533	ucədür	I hissə: 18	ucadır
9534	ucı	II hissə: 106	ucu
9535	ucındən	I hissə: 48	ucbatından
9536	ucındən	II hissə: 166	ucundan
9537	ucını	I hissə: 34; II hissə: 77	ucunu
9538	ucuz	I hissə: 16; II hissə: 17, 17, 17, 17	ucuz
9539	ucuzdən	II hissə: 99	ucuzdan
9540	ucuzlaşır	II hissə: 3	ucuzlaşır
9541	uç	I hissə: 46; II hissə: 39	uç
9542	uç (di uç get)	II hissə: 4	
9543	uçar	II hissə: 110	uçar
9544	uçardım	I hissə: 39	uçardım
9545	uçarəq	II hissə: 59	uçaraq
9546	uçdı	II hissə: 50, 58	uçdu
9547	uçdum	II hissə: 87	uçdum
9548	uçə	II hissə: 105, 105	uçə
9549	uçır	II hissə: 80	uçur
9550	uçmaq	I hissə: 44, 45; II hissə: 38, 165	uçmaq
9551	uçmaz	I hissə: 15	uçmaz
9552	uçmıyur	II hissə: 105	uçmur
9553	uçub	I hissə: 39, 45, 52, 60, 64; II hissə: 38, 50, 54, 56, 59, 105, 121	uçub

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9554	uçum	II hissə: 38	uçum
9555	uçurəm	I hissə: 44	uçuram
9556	uçurum	II hissə: 87	uçurum
9557	udar	II hissə: 58	udar
9558	udduğımı	II hissə: 27	udduğunu
9559	ufaq	II hissə: 109	az
9560	ufultısının	II hissə: 116	ufultusunun
9561	uğurındə	II hissə: 91	uğrunda
9562	ulaq	II hissə: 28	ulaq
9563	ulu	II hissə: 100	ulu
9564	umac	I hissə: 35; II hissə: 12, 12	ovulmuş xəmərdən bişirilən duru xəmək və bu xəmək üçün üstünə su səpilərək hazırlanan xəmir ovuntularının özü, umac
9565	un	II hissə: 163, 163	un
9566	undən	II hissə: 13	undan
9567	unı	II hissə: 13, 152	unu
9568	uni	II hissə: 164	unu
9569	unlu	I hissə: 60; II hissə: 71	unlu
9570	unudub	II hissə: 104	unudub
9571	ununı	II hissə: 9	un kəpəyini
9572	unutdı	I hissə: 13; II hissə: 7	unutdu
9573	unutməzəm	II hissə: 94	unuda bilmirəm
9574	Ural	II hissə: 4	Ural
9575	urdilər	II hissə: 132	vurdular
9576	urub	II hissə: 53	vurub
9577	urur	II hissə: 141	vurur
9578	ustad	II hissə: 21	usta
9579	ustadı	II hissə: 21	ustanın
9580	ustadınə	I hissə: 49	ustadına
9581	ustadi-qabilsən	II hissə: 53	qabiliyyətli, bacarıqlı ustadsan
9582	ustadlər	II hissə: 4	ustadlar
9583	ustadsən	II hissə: 144	ustadsan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9584	uşaq	I hissə: 14, 33, 33, 33 39, 39, 40, 42, 53, 54, 54, 64, 64, 65, 65, 66; II hissə: 14, 14, 40, 65, 71, 72, 105, 116, 116, 116, 116, 117, 127, 134, 141, 150, 162, 170	uşaq
9585	uşaqdur	I hissə: 35	uşaqdır
9586	uşaqə	I hissə: 33, 39; II hissə: 15	uşağa
9587	uşaqı	II hissə: 41	uşağı
9588	uşaqıñ	II hissə: 117, 134	uşağın
9589	uşaqlar	I hissə: 45, 45, 45, 46, 53, 56, 65; II hissə: 2, 2, 38, 38, 66, 67, 67, 81, 107, 140, 140, 141, 141, 174	uşaqlar
9590	uşaqlarə	II hissə: IV, 27	uşaqlara
9591	uşaqları	II hissə: 2, 170	uşaqları
9592	uşaqlarım	II hissə: 123	uşaqlarım
9593	uşaqlarımdən	II hissə: 121	uşaqlarımdan
9594	uşaqlarınıñ	II hissə: 132	uşaqlarının
9595	uşaqlıqdə	II hissə: 94, 141	uşaqlıqda
9596	Uşinski	II hissə: 27	Uşinski
9597	Uşinskiñ	II hissə: III, III	Uşinskinin
9598	utanmadıñ	II hissə: 42	utanmadın
9599	utanmə	II hissə: 68, 68, 144	utanma
9600	utanmırsən	I hissə: 46	utanmırsan
9601	utanmıyub	II hissə: 137	utanmayıb
9602	uyuşur	II hissə: 64	uyuşur
9603	uzadəndə	II hissə: 61	uzadanda

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9604	uzadub	I hissə: 46	uzadıb
9605	uzaq	I hissə: 48, 64; II hissə: 26, 49, 76, 86, 97, 172	uzaq
9606	uzaqdən	I hissə: 57; II hissə: 147	uzaqdan
9607	uzaqdur	I hissə: 13	uzaqdır
9608	uzaqgörən	II hissə: 72	uzaqgörən
9609	uzaqlar	II hissə: 140	uzaqlar
9610	uzaqlaşub	II hissə: 54	uzaqlaşıb
9611	uzaqsən	II hissə: 19	uzaqsən
9612	uzanacaq	II hissə: 101	uzanacaq
9613	uzandı	II hissə: 24	uzandı
9614	uzanə	II hissə: 24	uzana
9615	uzanır	II hissə: 28, 85, 85, 101	uzanır
9616	uzanmış	I hissə: 62	uzanmış
9617	uzanub	II hissə: 113	uzanıb
9618	uzanub (zul uzanub)	II hissə: 90	
9619	uzanur	I hissə: 52, 59	uzanır
9620	uzat	II hissə: 22	uzat
9621	uzatdıŋ	I hissə: 46	uzatdın
9622	uzun	I hissə: 46, 55; II hissə: 11, 30, 59, 85, 85, 85, 95	uzun
9623	uzundur	I hissə: 15; II hissə: 67	uzundur
9624	uzunu	II hissə: 67, 85, 159	uzunu
9625	uzunqulağ	I hissə: 44, 45, 65	eşşək, uzunqulaq
9626	uzunqulağ ilə	I hissə: 44	eşşəklə, uzunqulaqla
9627	uzunqulağı	I hissə: 45	eşşəyi, uzunqulağı
9628	uzunluqı	II hissə: 161, 166	uzunluğu
9629	uzunsavdur	II hissə: 30	uzunsovdur
9630	uzuntüklüdür	II hissə: 30	uzuntüklüdür

- Ü -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9631	üç	I hissə: 13, 13, 17, 17, 19, 24, 61; II hissə: 11, 65, 79, 92, 97, 98, 100, 111, 111, 118, 166, 167	üç
9632	üç (həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz)	II hissə: 92	
9633	üç (iki-üç)	II hissə: II, 36	
9634	üç yüz altı altı on	II hissə: 92	üç yüz altmış altı
9635	üç yüz əlli səkkiz	II hissə: 92	üç yüz əlli səkkiz
9636	üçi	I hissə: 64, 64, 64, 64; II hissə: 78, 95, 95, 95, 95	üçü
9637	üçləri	II hissə: 31	üçü
9638	üçümci	II hissə: II, 5, 7, 56	üçüncü
9639	üçümcisini	II hissə: 14	üçüncüsünü
9640	üçüncüsü	II hissə: 100	üçüncüsü
9641	üdəbə	II hissə: IV	ədiblər, yazıçılar
9642	üfürdiginiz	II hissə: 55	üfürdüyünüz
9643	üfürdilər	II hissə: 55	üfürdülər
9644	ügidirlər	II hissə: 13, 13	üyüdürlər
9645	ügüdür	II hissə: 152	üyüdür
9646	üləmələrinə	II hissə: IV	alimlərinə
9647	ülfət	II hissə: 111	mehriban mühasibət
9648	ülfətə	II hissə: 7	mehriban mühasibətə
9649	ümdə	II hissə: III, 4, 74, 135, 161, 165	ən əsas, başlıca, vacib
9650	ümdəsi	II hissə: 129	başlıcası
9651	ümdəsidür	II hissə: 100	başlıcasıdır
9652	ümidim	II hissə: 124	ümidim

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9653	ümmid	I hissə: 18, 51; II hissə: 31, 105, 121	ümid
9654	ümmidvarəm	II hissə: 9, 19	ümidvarəm
9655	ümumən	II hissə: 94	ümumən
9656	üns dutub	II hissə: 7	ünsiyyət qurub
9657	ünvanı	II hissə: 84, 172	ünvanı
9658	ürəgi	I hissə: 64; II hissə: 8, 116	ürəyi
9659	ürər	II hissə: 33	hürər
9660	ürməz	II hissə: 34	hürməz
9661	üskük	II hissə: 22	tikiş tikərkən iynə batmamaq üçün barmağa keçirilən qalpaqcıq, oymaq, üskük
9662	üsrət ilə	II hissə: 132	çətinliklə, sıxıntı ilə, ehtiyacla
9663	üst	I hissə: 13; II hissə: 106	üst
9664	üstdə	I hissə: 45	üstündə
9665	üstə	I hissə: 35, 41, 53, 62; II hissə: 2, 2, 2, 4, 4, 4, 11, 24, 32, 38, 48, 48, 49, 55, 62, 63, 64, 64, 66, 71, 73, 81, 83, 83, 98, 121, 130, 130, 131, 131, 131, 152, 159, 160, 166	üstə
9666	üstə	II hissə: 37	üstünü
9667	üstə	II hissə: 52	qarşısına
9668	üstədi	I hissə: 53, 53	üstündədir
9669	üstəlik	II hissə: 110	üstəlik
9670	üsti	II hissə: 34, 51, 158	üstü
9671	üsti ilə	II hissə: 24, 24	üstü ilə
9672	üstində	I hissə: 35; II hissə: 5, 151, 165, 167	üzərində, üstündə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9673	üstündən	I hissə: 38	üstündən
9674	üstünə	I hissə: 62; II hissə: 38, 126, 137, 155	üstünə
9675	üstini	II hissə: 43, 77, 130, 159	üstünü
9676	üstünizə	II hissə: 137	üstünüzə, üzərinizə
9677	üsuli-cədid üzrə	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	yeni metodika ilə
9678	üsulnən	II hissə: 82	qaydasıyla
9679	üşüyür	II hissə: 118	üşüyür
9680	üti	II hissə: 22	ütü
9681	üti ilə	II hissə: 21	ütü ilə
9682	üz	I hissə: 13	üz
9683	üzdi	II hissə: 91	qopartdı
9684	üzdilər	I hissə: 56; II hissə: 55	qopartdılar
9685	üzəngi	II hissə: 22, 28	süvarinin ayağını dirəməsi üçün yəhərin iki tərəfindən asılı altı düz dəmir halqalardan hər biri, üzəngi
9686	üzər	II hissə: 151	üzər
9687	üzərimə	II hissə: 16, 17	üzərimə
9688	üzərkən	I hissə: 44	üzərkən
9689	üzəruşa	II hissə: 16	üzərinə
9690	üzi	I hissə: 38	üzü
9691	üzici	II hissə: 51, 52	suda üzən (<i>su quşları</i>)
9692	üzini	I hissə: 60	üzünü
9693	üzirəm	I hissə: 44	üzürəm
9694	üzmədim	I hissə: 46	kəsmədim, qoparmadım, üzmədim
9695	üzməgə	II hissə: 7	üzməyə
9696	üzmək	I hissə: 44	üzmək
9697	üzr	II hissə: 63	üzr
9698	üzrə	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi; II hissə: VI	üzrə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9699	üzrə (üsuli-cədid üzrə)	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	
9700	üzrim	II hissə: 97	üzr etməyim
9701	üzüci	II hissə: 171	suda üzən (<i>su quşları</i>)
9702	üzüm	I hissə: 13, 13, 14, 48, 48, 48, 60, 61, 61, 65, 66; II hissə: 39, 41, 41, 41, 41, 171	üzüm (<i>meyvə</i>)
9703	üzümdən	II hissə: 39	üzümdən (<i>meyvə</i>)
9704	üzümü	II hissə: 39	üzümün (<i>meyvə</i>)
9705	üzündə	I hissə: 44, 44	üzərində, üzündə
9706	üzvni	II hissə: 143	bədən üzvlərini

- V -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9707	vacib	I hissə: 12; II hissə: 100, 100	yerinə yetirilməsi mütləq lazım olan, şəriətlə vacib
9708	vacibdür	I hissə: 13, 24	yerinə yetirilməsi mütləq lazımdır, şəriətlə vacib buyurulur
9709	vacibən	II hissə: 100	yerinə yetirilməsi mütləq lazım olan, şəriətlə vacib buyurulan
9710	vağon	II hissə: 159	vaqon
9711	vağonıñ	II hissə: 159	vaqonun
9712	vahidü yekta	II hissə: 162	tək-tənha
9713	vaiz	II hissə: 127	vəz və nəsihət edən, moizə edən, vaiz
9714	vaqzal	II hissə: 23	vaqzal
9715	vali	II hissə: 151	hakim, başçı
9716	validəñizin	II hissə: 121	ananızın
9717	valisinə	II hissə: 151	hakiminə, başçısına

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9718	var	I hissə: 12, 12, 16, 19, 19, 19, 19, 19, 19, 20, 22, 22, 25, 28, 31, 49, 51, 51, 55, 58, 64; II hissə: 2, 3, 6, 8, 9, 11, 11, 11, 11, 11, 11, 24, 24, 24, 28, 28, 28, 28, 30, 30, 36, 39, 46, 49, 54, 58, 58, 59, 60, 62, 62, 71, 71, 74, 74, 77, 80, 84, 84, 86, 86, 87, 98, 98, 102, 102, 104, 106, 110, 110, 113, 115, 115, 117, 118, 118, 124, 125, 125, 126, 127, 127, 127, 127, 128, 130, 131, 133, 133, 133, 133, 134, 134, 138, 139, 139, 139, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 167, 167	var
9719	var (nə var isə)	II hissə: 104, 163	
9720	var imiş	II hissə: 24, 24	var imiş
9721	vardı	II hissə: 5, 46, 121	vardı
9722	vardur	I hissə: 58; II hissə: 67, 100, 112, 131, 157, 157	vardır
9723	varıdır	II hissə: 2	varıdır
9724	varır	II hissə: 16	gəlir, özünü yetirir, çatdırır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9725	varıydı	II hissə: 83, 141	varıymış
9726	varlıqə	II hissə: 36	varlığa
9727	varkən	II hissə: 69, 128	var ikən
9728	varlu	II hissə: 15	varlı
9729	varlulər	II hissə: 119, 119	varlılar, dövlətlilər
9730	varmı	II hissə: 139, 142, 164	varmı
9731	varmış	II hissə: 77	varmış
9732	varsə	II hissə: 59, 114	varsa
9733	varub	II hissə: 43, 75, 120	gəlib, özünü yetirib, çatdırıb
9734	varubdur anə	II hissə: 163	gedib ora
9735	vasitəsi ilə	II hissə: 77, 107	vasitəsi ilə
9736	vav	I hissə: 12, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>v</i> səsini ifadə edən 32-ci hərfin adı
9737	vay	I hissə: 12, 31; II hissə: 162, 162	vay
9738	vayə	II hissə: 78, 156	müsibətə, işə, vaya
9739	vec	II hissə: 115	mal, əşya
9740	vecə	II hissə: 128	vecə
9741	ver	I hissə: 34, 62; II hissə: 14, 14, 14, 123, 127, 139, 139, 163	ver

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9742	verdi	I hissə: 14, 23, 25, 25, 33, 39, 40, 41, 54, 58, 59, 62; II hissə: 1, 4, 5, 5, 10, 14, 20, 21, 24, 36, 37, 37, 44, 50, 63, 63, 63, 67, 72, 73, 76, 87, 94, 103, 113, 120, 123, 126, 130, 131, 132, 138, 143, 148, 151, 154, 154, 166	verdi
9743	verdigi	II hissə: 129	verdiyi
9744	verdilər	I hissə: 26; II hissə: 22, 124, 126, 134, 164	verdilər
9745	verdim	I hissə: 12; II hissə: 139	verdim
9746	verə	I hissə: 49; II hissə: 76, 117, 147	verə
9747	verəcəklər	II hissə: 41	verəcəklər
9748	verək	I hissə: 45; II hissə: 38	verək
9749	verəm	II hissə: 140	verəm
9750	verən	I hissə: 18, 49; II hissə: 34, 36, 129, 132,	verən
9751	verəndə	I hissə: 41; II hissə: 36, 80	verəndə
9752	verənə	II hissə: 167	verənə
9753	verər	II hissə: 36, 49, 139, 167	verər
9754	verərəm	II hissə: 41	verərəm
9755	verərkən	II hissə: 78	verərkən
9756	verərlərmiş	II hissə: 74	verərlərmiş
9757	verəsən	I hissə: 51; II hissə: 76, 147	verəsən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9758	verilməgə	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	vermək
9759	veriniz	II hissə: 154	verin
9760	verir	II hissə: 54, 69, 85, 90, 96, 105, 117, 130, 155, 156	verir
9761	verirdi	II hissə: 36	verirdi
9762	verirəm	I hissə: 49; II hissə: 29	verirəm
9763	verirlər	II hissə: 32	verirlər
9764	veriş (alış-veriş)	I hissə: 36; II hissə: 99, 115	
9765	verməgə	I hissə: 21; II hissə: 20, 126	verməyə
9766	vermək	I hissə: 24, 25; II hissə: 72, 160	vermək
9767	vermək (tərcih vermək)	II hissə: VII	
9768	verməkdə	II hissə: 63	verməkdə
9769	verməkdədir	II hissə: 109	verməkdədir
9770	verməkdən	II hissə: 74	verməkdən
9771	verməkdən (tə'lim verməkdən ötri)	II hissə: I	
9772	verməsə	II hissə: 142	verməsə
9773	verməz	I hissə: 21, 49; II hissə: 25	verməz
9774	verməzlər	I hissə: 33; II hissə: 11	verməzlər
9775	vermirlər	II hissə: 49	vermirlər
9776	vermiyəniş	II hissə: 145	verməyənin
9777	vermiyüb	II hissə: 8, 52	verməyib
9778	vermiyürsən	II hissə: 112	vermirsen
9779	versə	II hissə: 110	versə
9780	versən	II hissə: 158	versən
9781	versin	II hissə: 49	versin
9782	versta	II hissə: 95	1066,8 m bərabər rus uzunluq ölçüsü, çağırım, verst

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9783	verstdən	II hissə: 159	1066,8 m bərabər rus uzunluq ölçüsü, çağırımından, verstdən
9784	versün	II hissə: 36, 94, 126, 129,	versin
9785	verüb	I hissə: 20, 36, 42, 46, 51, 58; II hissə: 3, 9, 22, 31, 31, 57, 120, 123, 128, 134, 156, 163	verib
9786	verübdür	II hissə: 90	verib
9787	verüblər	I hissə: 47; II hissə: 26	veriblər
9788	verüm (səniñ tərcihini verüm)	II hissə: 53	
9789	verürlər	II hissə: 141	verirlər
9790	veyl	I hissə: 43	avara
9791	vəba	II hissə: 155	vəba
9792	və'də	II hissə: 126, 131	söz, vədə
9793	vəfat	II hissə: 64	vəfat
9794	vəhşətlüdür	II hissə: 49	qorxuludur
9795	vəhşi	II hissə: 105	vəhşi
9796	vəqt	I hissə: 38, 39, 52, 62; II hissə: II, 4, 15, 25, 33, 37, 43, 43, 44, 50, 50, 55, 56, 82, 89, 89, 93, 95, 95, 98, 102, 108, 123, 125, 130, 135, 135, 140, 142, 142, 145, 146, 146, 151, 160, 160, 165, 165, 173	vaxt
9797	vəqtdə	II hissə: III, VI, 83, 70, 77, 85, 129, 150	vaxtda
9798	vəqtdən	I hissə: 38; II hissə: 3, 92, 126, 162	vaxtdan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9799	vəqtdür	I hissə: 56	vaxtdır
9800	vəqtə	II hissə: 119, 166	vaxta
9801	vəqtəcən	II hissə: 130	vaxtacan
9802	vəqtədək	II hissə: 140	vaxtadək
9803	vəqti	I hissə: 56, 59; II hissə: 93, 96, 114, 147	vaxtı
9804	vəqti (gah vəqti)	I hissə: 19	
9805	vəqti (hər vəqti)	I hissə: 17	
9806	vəqti ki	I hissə: 46, 50, 62; II hissə: 8, 76, 109, 113, 132, 146	elə ki, o zaman ki, o vaxt ki
9807	vəqtidə	II hissə: 47	vaxtında
9808	vəqtin	II hissə: 50	vaxtın
9809	vəqtində	I hissə: 35, 49; II hissə: IV, 66, 71, 140, 141, 147	vaxtında
9810	vəqtindən	II hissə: 46	vaxtından
9811	vəqtini	II hissə: 126	vaxtını
9812	vəqtiylə	II hissə: 164, 167	vaxtıyla
9813	vəqtlərdə	II hissə: 3, 74, 98	vaxtlarda
9814	vəqtlərdən	II hissə: 32	vaxtlardan
9815	vəqtlərinin	I hissə: 53	vaxtlarının
9816	vəl	II hissə: 22	alt tərəfindəki oyuqlara balaca daşlar keçirilmiş, yaxud yan-yana dəmir dişləri olan ağacdən, taxtadan düzəldilmiş ibtidai xırman aləti, vəl
9817	vəl ilə	II hissə: 133	alt tərəfindəki oyuqlara balaca daşlar keçirilmiş, yaxud yan-yana dəmir dişləri olan ağacdən, taxtadan düzəldilmiş ibtidai xırman aləti ilə

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9818	vəlakin	II hissə: II, III, VI, 50	lakin
9819	Vəli	II hissə: 122	Vəli
9820	Vəlibəgov	II hissə: titul (başlıq) səhifəsi	Vəlibəyov
9821	vərəq	I hissə: 13; II hissə: 139	vərəq
9822	vərəqlərdən	II hissə: 3	vərəqlərdən
9823	vəsf	II hissə: 143	təsvir
9824	vəsiyyət	I hissə: 49	vəsiyyət
9825	vətən	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi, 50; II hissə: titul (başlıq) səhifəsi, I, I, I, II, II, III, III, 1, 61, 146	vətən
9826	vətənindən	II hissə: 86	vətənindən
9827	vətənlərin	II hissə: 56	vətənlərini
9828	və'z	II hissə: 93	öyüd, nəsihət
9829	vəzəri	II hissə: 65	vəzəri
9830	Vəzirof	II hissə: V	Vəzirov
9831	vəznəsini	II hissə: 21	çərkəzi çuxaların hər iki döşündə üstədən tikilən xüsusi xanələrə (<i>cibciklərə</i>) bəzək üçün taxılan patronşəkili çəliklərdən hər birini
9832	Vidadi (nəzmi-Vidadi)	II hissə: 173	
9833	vilayəti	II hissə: 86	vilayəti, ərazisi, bölgəsi
9834	vilayətinin (Rus vilayətinin)	II hissə: 86	
9835	viranım	II hissə: 124	viranım
9836	vur	I hissə: 31	vur
9837	vuran	II hissə: 48	vuran
9838	vurar (dəm vurur)	II hissə: 15	
9839	vurarlar (qıyqırığı vururlar)	II hissə: 44	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9840	vurdı	I hissə: 37; II hissə: 52, 53, 91	vurdu
9841	vurdu (dad vurdu)	II hissə: 64	
9842	vurdıqı	II hissə: 84	vurduğu
9843	vurdım	II hissə: 6, 6	vurdum
9844	vurdurməz	II hissə: 30	vurdurmaz
9845	vurən	II hissə: 55	vuran
9846	vurəndən	II hissə: 82	vurandan
9847	vurır	II hissə: 77, 102, 166	vurur
9848	vurməqə	II hissə: 147	vurmağa
9849	vurub	I hissə: 48; II hissə: 109, 164	vurub
9850	vurub (nəqş vurub)	II hissə: 10	
9851	vurub (niş vurub)	I hissə: 57	
9852	vurubən	II hissə: 125	vurub
9853	vurur	II hissə: 96, 96	vurur
9854	vururlər	II hissə: 140	vururlar
9855	vücudə	II hissə: 101	dünyaya
9856	vüzəradən	II hissə: 96	vəzirlərdən

- Y -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9857	ya	I hissə: 16, 44, 55; II hissə: II, V, V, VI, VI, VI, 1, 2, 2, 2, 12, 12, 12, 13, 13, 13, 13, 18, 20, 22, 23, 23, 30, 33, 33, 43, 48, 58, 64, 64, 65, 65, 65, 76, 80, 80, 87, 88, 94, 94, 94, 95, 95, 98, 98, 98, 98, 100, 101, 106, 115, 115, 123, 129, 129, 129, 129, 145, 150, 153, 153, 153, 153, 153, 154, 154, 157, 161, 161, 161, 161, 165, 165, 167, 169	ya
9858	yaba	I hissə: 11, 11; II hissə: 22	yaba
9859	yaba ilə	II hissə: 133	yaba ilə
9860	yabanı	II hissə: 53	yabanı
9861	yad	II hissə: 96	yad
9862	yadə	II hissə: 67, 140, 147, 157	yada
9863	yadındən	I hissə: 64	yadından
9864	yadınə	I hissə: 25, 51, 64; II hissə: 72, 146	yadına
9865	yağ	I hissə: 22, 31	yağ
9866	yağ ilə	II hissə: 17	yağla, yağ ilə
9867	yağacaq	II hissə: 101	yağacaq
9868	yağacəqdür	II hissə: 108	yağacaqdır
9869	yağandə	II hissə: 130	yağanda

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9870	yağar	II hissə: 108	yağar
9871	yağ-ballə	II hissə: 70	yağ-balla
9872	yağdən	II hissə: 163	yağdan
9873	yağdı	I hissə: 50; II hissə: 99, 108	yağdı
9874	yağə	II hissə: 163	yağa
9875	yağı	I hissə: 48	düşmən, yağı
9876	yağı	II hissə: 164	yağı (<i>yağ</i>)
9877	yağıdır	I hissə: 64; II hissə: 95	düşməndir, yağıdır
9878	yağını	II hissə: 11	yağını (<i>yağ</i>)
9879	yağır	I hissə: 39; II hissə: 96, 107, 118, 118	yağır
9880	yağırdı	I hissə: 22; II hissə: 108	yağırdı
9881	yağış	I hissə: 22, 39, 39, 52, 56, 56, 59; II hissə: 14, 14, 96, 101, 103, 134, 134, 149, 159, 169	yağış
9882	yağışdən	II hissə: 8, 88, 150, 172	yağışdən
9883	yağışlər	II hissə: 114	yağışlər
9884	yağlanub	II hissə: 36	yağlanıb
9885	yağlı	II hissə: 75, 130, 130, 171	yağlı
9886	yağlu	II hissə: 94	yağlı
9887	yağməmiş	II hissə: 130	yağmamış
9888	yağmurə	II hissə: 8	yağmura
9889	yağub	I hissə: 63	yağıb
9890	yağur	I hissə: 39, 52, 52, 59; II hissə: 103, 114	yağır
9891	yaxalıyublər	II hissə: 55	yaxalayıblar
9892	yaxarub (yalvarub-yaxa-rub)	II hissə: 63	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9893	yaxdan	II hissə: 6	üzünə dəri çəkilən ağac qutu, sandıqça, mücrü, yaxdan
9894	yaxınə	I hissə: 57	yaxına
9895	yaxşı	I hissə: 16, 24, 33, 34, 39, 44, 48, 48, 55; II hissə: 10, 16, 20, 24, 30, 39, 44, 46, 49, 56, 67, 74, 76, 87, 97, 108, 110, 117, 119, 128, 130, 134, 136, 139, 139, 139, 147, 154, 154, 155, 157, 164, 165, 174	yaxşı
9896	yaxşıdur	I hissə: 36; II hissə: 46, 49, 49, 57, 83, 102, 132, 167	yaxşıdır
9897	yaxşılıq	I hissə: 38, 39, 39; II hissə: 33, 133, 160, 174	yaxşılıq
9898	yaxşılıq eylə	II hissə: 168	yaxşılıq et
9899	yaxşılıqə	I hissə: 39, 48; II hissə: 33	yaxşılığa
9900	yaxşılıqı	I hissə: 48	yaxşılığı
9901	yaxşısı	II hissə: 70	yaxşısı
9902	yaxundən	II hissə: 55	yaxından
9903	yainki	II hissə: 60, 129	yaxud, ya, ya da, ya ki
9904	yaqut	II hissə: 72	yaqut
9905	yaqutvəş	II hissə: 41	yaquta oxşar, yaqut kimi
9906	yal	I hissə: 11; II hissə: 101	atın (<i>və bəzi heyvanların</i>) boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər, yal; hündür bir yerin təpəsi, yal; itə verilən horra halında yemək, yal

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9907	yaladı	II hissə: 68, 136	yaladı
9908	yalaməqə	II hissə: 91	yalamağa
9909	yalan	I hissə: 12; II hissə: 112, 142	yalan
9910	yalançılıq	II hissə: 160	yalançılıq
9911	yalandən	II hissə: 142	yalandan
9912	yalar	II hissə: 11, 115	yalar
9913	yalquz	I hissə: 47; II hissə: 49, 58	yalqız
9914	yalquzluqındən	II hissə: 83	yalqızlığından
9915	yalləriyçün	II hissə: 9	yalları üçün
9916	yallıdur	II hissə: 30	tüklüdür (<i>yal – atın (və bəzi heyvanların) boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər</i>)
9917	yalhız	II hissə: 16, 25	tək, tənha, yalnız
9918	yalovə	II hissə: 162	oda, alova
9919	yalvarub	II hissə: 131	yalvarıb
9920	yalvarub-yaxarub	II hissə: 63	yalvarıb-yaxarıb
9921	yamaclar	II hissə: 66	yamaclar
9922	yamadırlər	II hissə: 37	yamaq vurdururlar, yamadırlar
9923	yaman	II hissə: 46	yaman
9924	yamanlıq	I hissə: 48	yamanlıq
9925	yamanlıqə	I hissə: 39	yamanlığa
9926	yamasun	II hissə: 37	yamasın
9927	yamıyub	II hissə: 37	yamayıb
9928	yañalar	I hissə: 23	səhv edər, yanılar
9929	yañaltma	I hissə: 60	yanıltmac
9930	yanan	II hissə: 162	yanan
9931	yanar	I hissə: 62; II hissə: 11, 47	yanar
9932	yanaşı	II hissə: 127	yanaşı
9933	yandə	II hissə: 66	yanda
9934	yandən	II hissə: 119, 119	yandan
9935	yandı	I hissə: 50; II hissə: 99, 120	yandı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9936	yandırır	II hissə: 119, 119	yandırır
9937	yandırub	II hissə: 5, 32, 55	yandırıb
9938	yanduqındən	II hissə: 66	yandığından
9939	yanə	I hissə: 37, 46; II hissə: 31,39, 85, 86, 102, 102, 148, 148, 163	yana
9940	yanələr	II hissə: 113	səhv edər, yanılar
9941	yanən	I hissə: 14	yanan
9942	yanğu	II hissə: 162	yanğın
9943	yanğuyə	II hissə: 162	yanğına
9944	yanı	I hissə: 54, 54; II hissə: 11, 11, 28, 28, 51	yanı
9945	yanıltmac	II hissə: 17, 80, 110	yanıltmac
9946	yanımdə	II hissə: 121, 157	yanımda
9947	yanın	I hissə: 61	yanını
9948	yanıncə	II hissə: 10, 90	yanınca
9949	yanındə	I hissə: 64; II hissə: 48, 125, 153, 154	yanında
9950	yanındən	II hissə: 35, 40	yanından
9951	yanınə	I hissə: 21, 35, 35, 36, 46, 51, 51; II hissə: 20, 21, 25, 25, 43, 59, 61, 73, 102, 126, 138, 140, 142, 146, 147, 152, 153, 153	yanına
9952	yanınlə	II hissə: 108	yanınla
9953	yanır	II hissə: 76, 155	yanır
9954	yanqu	II hissə: 135	yanğın
9955	yanquyə	II hissə: 135	yanğına
9956	yanları	II hissə: 151	yanları
9957	yanlərinə	II hissə: 16	yanlarına

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9958	yanlıq	II hissə: 23	minik heyvanlarının yanlarına qoyulan əlavə, yanlıq
9959	yanmışdı	II hissə: 8	yanmışdı
9960	yanşımə	II hissə: 157	çox danışma, zəvzəmə
9961	yanşıyub	II hissə: 60	çoc danışıb, zəvzəyib
9962	yanub	II hissə: 156	yanıb
9963	yanurdı	I hissə: 64	yanırdı
9964	yanvar	II hissə: I	yanvar
9965	yapalağ	II hissə: 51	bayquşlar dəstəsindən yırtıcı gecəquşu
9966	yapalaq	I hissə: 15; II hissə: 45	bayquşlar dəstəsindən yırtıcı gecəquşu, yapalaq
9967	yapar	II hissə: 51	tikər
9968	yapdılar	II hissə: 127	tikdilər
9969	yapıncı	II hissə: 18	keçədən hazırlanan qolsuz, uzun, enli geyim, yapıncı
9970	yapışar	I hissə: 21	yapışar
9971	yaprağıylə	II hissə: 154	yarpağı ilə
9972	yarpaq	I hissə: 11, 39; II hissə: 4, 65, 110, 154, 154	yarpaq
9973	yarpaqı	I hissə: 53; II hissə: 69, 69	yarpağı
9974	yarpaqlar	II hissə: 114	yarpaqlar
9975	yarpaqlardən	I hissə: 48	yarpaqlardan
9976	yarpaqları	I hissə: 48, 48, 50, 56	yarpaqları
9977	yarpaqların	I hissə: 48	yarpaqların
9978	yarpaqlarını	I hissə: 60	yarpaqlarını
9979	yarpaqlənir	II hissə: 88	yarpaqlanır
9980	yarpaqlənmiş	II hissə: 61	yarpaqlanmış
9981	yapraqtəki	II hissə: 156	yarpaq kimi
9982	yapuşdı	II hissə: 44, 160	yapışdı
9983	yapuşdırırlər	II hissə: 155	yapışdırırlar
9984	yapuşır	II hissə: 77, 77	yapışır
9985	yapuşqan	II hissə: 32, 155	yapışqan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
9986	yapuşmaz	II hissə: 157	yapışmaz
9987	yapuşməq	II hissə: 77	yapışmaq
9988	yapuşməqinə	II hissə: 77	yapışmağına
9989	yapuşub	II hissə: 54	yapışıb
9990	yapuşub	II hissə: 137	yapışıb
9991	yaradən	II hissə: 53	yaradan
9992	yaradıcı	II hissə: 84	yaradıcı
9993	yaradub	II hissə: 84, 84, 84, 85	yaradıb
9994	yaraladı	II hissə: 33	yaraladı
9995	yaraladılar	I hissə: 48, 48	yaraladılar
9996	yaramamazlıqım	II hissə: 25	yaramadıqlarını
9997	yarənmiş	II hissə: 84	yarənmiş
9998	yarar	II hissə: II, 17, 36	yarıyar
9999	yarasındən	II hissə: 125	yarasından
10000	yaraşığı	I hissə: 16	yaraşığı
10001	yaratdıqıñ	II hissə: 150	yaratdığın
10002	yardur	II hissə: 167	yardır
10003	yarə	II hissə: 91	yara
10004	yarəsi	II hissə: 48, 48	yarası
10005	yarıgecə	II hissə: 80	gecənin yarısı
10006	yarıq	I hissə: 14	yarılmış yer
10007	yarıqə	II hissə: 82	yarılmış yerə
10008	yarıqurumuş	II hissə: 154	yarıqurumuş
10009	yarımarşındur	I hissə: 11	0,7112 m (71,12 sm) bərabər uzunluq ölçü vahidi arşının yarısı, 0,35575 m (35,575 sm), yarımarşındır
10010	yarımçıq	II hissə: 73	yarımçıq
10011	yarımdəst çeşmək	II hissə: 136	yarımçıq gözlük, tək gözlük, monokl
10012	yarımızcən də	II hissə: 58	yarımız qədər də
10013	yarımildir	I hissə: 12	yarımildir
10014	yarımpud	I hissə: 14	16,380 kq ölçüsündə çəki vahidi olan pudun yarısı, 8,190 kq, 20 girvənkə (20 funt) batman, yarımpud

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10015	yarırlər	II hissə: 133	yarırlar
10016	yarısı	II hissə: 56, 142	yarısı
10017	yarısında	II hissə: 24	yarısında
10018	yarısını	II hissə: 123, 127	yarısını
10019	yarıyan	II hissə: 158	yarıyan
10020	yarıyur	II hissə: 160	yarıyır
10021	yarmaçə	II hissə: 115	yarılmış, ikiye ayrılmış odun parçalarından hər biri, lülə şəklində olan şey
10022	yarub	II hissə: 82	yarıb
10023	yas	II hissə: 163	yas
10024	yasduq	II hissə: 49	yasdıq
10025	yasə	II hissə: 163	yasa
10026	yasəmən	I hissə: 11; II hissə: 64	yasəmən
10027	yastı	II hissə: 98	yastı
10028	yastı-yastı	II hissə: 70	yastı-yastı
10029	yastılanır	II hissə: 77	yastılanır
10030	yaş	I hissə: 11, 31	il, ömür, yaş; sulu, yaş
10031	yaşamaq	II hissə: 167	yaşamaq
10032	yaşə	I hissə: 43, 43	ilə, ömürə, yaşa
10033	yaşıl	II hissə: 52, 129, 141	yaşıl
10034	yaşıldur	I hissə: 11; II hissə: 65	yaşıldır
10035	yaşıllanubdur	I hissə: 40	yaşıllanıb
10036	yaşıllənüb	II hissə: 85	yaşıllanıb
10037	yaşım	II hissə: 157	ilim, yaşım
10038	yaşın	II hissə: 120	sulunun, nəmin, yaşın
10039	yaşındə	II hissə: 74	suyunda, yaşında
10040	yaşınə	II hissə: 127, 174	ilinə, yaşına
10041	yaşını	II hissə: 66, 163	suyunu, yaşını
10042	yaşını	II hissə: 106	ilini, yaşını
10043	yaşıyan	II hissə: 145	yaşayan

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10044	yat	I hissə: 43; II hissə: 87	yat
10045	yatacaq	II hissə: 48	yatacaq
10046	yataq	I hissə: 11	yataq
10047	yatan	II hissə: 15, 83	yatan
10048	yatandə	I hissə: 35; II hissə: 83	yatanda
10049	yatanın	II hissə: 87	yatanın
10050	yatanları	II hissə: 57	yatanları
10051	yatar	I hissə: 18, 51; II hissə: 60, 61, 121, 167	yatar
10052	yatarkən	I hissə: 62	yatarkən
10053	yatarsən	II hissə: 70	yatarsən
10054	yataydım	I hissə: 36; II hissə: 57	yataydım
10055	yatdı	I hissə: 16	yatdı
10056	yatə	II hissə: 46	yata
10057	yatgilən	I hissə: 43, 43	yat
10058	yatım	I hissə: 34	yatım
10059	yatır	II hissə: 48, 75	yatır
10060	yatırsən	II hissə: 24	yatırsən
10061	yatışı	I hissə: 19	yatması
10062	yatızdırdılar	II hissə: 21	yatızdırdılar
10063	yatmaq	I hissə: 11	yatmaq
10064	yatmə	II hissə: 136	yatma
10065	yatmış	I hissə: 62	yatmış
10066	yatmışdı	I hissə: 38	yatmışdı
10067	yatsunlər	II hissə: 46	yatsınlar
10068	yatub	I hissə: 35; II hissə: 61	yatıb
10069	yaturməsən	II hissə: 34	otuzdurmasan, çökdürməsən
10070	yavuq	II hissə: 7, 25, 111, 140	yaxın
10071	yavuşdə	II hissə: 103	yaxınlıqda
10072	yavuşə	II hissə: 147	yaxına
10073	yavuşındə	I hissə: 39, 46; II hissə: 56, 61	yaxınlığında
10074	yay	I hissə: 12	yay (yaymaq)

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10075	yay	I hissə: 12, 12, 55, 55, 55, 55, 56, 56, 66; II hissə: 52, 56, 65, 87, 89, 95, 97, 102, 146, 169, 173	yay (<i>mövsüm</i>)
10076	yay kirişi	II hissə: 32	ox yayının iki ucuna tarım bağlanan ip, kiriş
10077	yaydə	I hissə: 56, 56, 56, 59, 59; II hissə: 49, 85, 85, 89, 95, 95, 102, 157	yayda (<i>mövsüm</i>)
10078	yaydən	II hissə: 103	yaydan (<i>mövsüm</i>)
10079	yayə	II hissə: 31	yaya (<i>ox atmaq üçün yarım dairə şəklində əyilib ucları tarım iplə birləşdirilmiş ibtidai silah, yay</i>)
10080	yayı	II hissə: 84	yayı (<i>mövsüm</i>)
10081	yaylağə	I hissə: 53	yaylağa
10082	yaylaqdən	I hissə: 60	yaylaqdan
10083	yaylaqlardə	II hissə: 32	yaylaqlarda
10084	yayluqı	II hissə: 6	yaylığı
10085	yayma	II hissə: 12	yayma
10086	yay-ox	II hissə: 131	yay-ox (<i>ox atmaq üçün yarım dairə şəklində əyilib ucları tarım iplə birləşdirilmiş ibtidai silah</i>)
10087	yayü	II hissə: 89	yay və (<i>mövsüm</i>)
10088	yaz	I hissə: 11, 52, 53, 53, 53, 53, 65; II hissə: 8, 75, 81, 82, 87, 88, 88, 88, 89, 89, 94, 97, 97, 140, 146, 169	bahar, yaz

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10089	yazdə	I hissə: 53; II hissə: 85, 96, 129, 129, 130, 141	baharda, yazda
10090	yazdən	I hissə: 55	bahardan, yazdan
10091	yazdı	I hissə: 14; II hissə: 145	yazdı (<i>yazmaq</i>)
10092	yazduq	II hissə: 129	yazda əkilən, yaxud yazda yetişən buğda, yazlıq
10093	yazə	II hissə: 147	bahara, yaza
10094	yazginən	II hissə: 115	qələmə al, yaz
10095	yazı	I hissə: 11, 65	hüsnxət, yazı
10096	yazıdə	II hissə: V	yazıda
10097	yazıdur	II hissə: 100	yazıdır
10098	yazıq	I hissə: 59; II hissə: 128, 162	yazıq
10099	yazıqım	I hissə: 22; II hissə: 20	yazığım
10100	yazıqıñ	I hissə: 22; II hissə: 20	yazığın
10101	yazılsə	II hissə: V	yazılsa
10102	yazılsun	II hissə: V, VI	yazılsın
10103	yazıñ	I hissə: 51	baharın, yazın
10104	yazır	I hissə: 11; II hissə: 2	yazır
10105	yazırdı	II hissə: 146	yazırdı
10106	yazırdılar	II hissə: 4	yazırdılar
10107	yazırlər	II hissə: V, 2, 2, 2, 145	yazırlar
10108	yazısındə	II hissə: VI	yazısında
10109	yazmaq	I hissə: 13	yazmaq
10110	yazməq	II hissə: VI, 150	yazmaq
10111	yazub	II hissə: 3, 27	yazıb
10112	yazubdur	II hissə: 27	yazıb
10113	ye	II hissə: 17, 71, 108	ye

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10114	yeddi	I hissə: 43, 43; II hissə: 39, 39, 39, 39, 48	yeddi
10115	yeddi (qırx yeddi)	I hissə: 50	
10116	yeddi yüzdən	II hissə: II	yeddi yüzdən
10117	yeddinci	I hissə: titül (başlıq) səhifəsi	yeddinci
10118	yedi	I hissə: 26; II hissə: 9, 13, 13, 51, 68, 88, 108	yedi (<i>yemək</i>)
10119	yedigi	II hissə: 27, 167	yediyi
10120	yedilər	II hissə: 111	yedilər
10121	yedim	II hissə: 128	yedim
10122	yedirərlər	II hissə: 58	yedirərlər
10123	yedirsün	II hissə: 108	yedirsin
10124	yegin	II hissə: 30	cəld, yeyin
10125	ye-iç	I hissə: 36; II hissə: 99	ye-iç
10126	yekə	II hissə: 32, 129	yekə
10127	yekəldi	II hissə: 79	yekəldi
10128	yekələr	II hissə: 128	yekələr
10129	yekəlikdə	II hissə: 113	yekəlikdə
10130	yekəlidir	II hissə: 106	yekəlidir
10131	yekəlib	I hissə: 40	yekəlib
10132	yekşənbə	II hissə: 80	müsəlman təqvimi ilə həftənin ikinci, hal-ha- zırda yeddiinci günü, bazar günü, yekşənbə
10133	yekta (vahidü yekta)	II hissə: 162	
10134	yel	I hissə: 12; II hissə: 70, 109, 165, 165, 165, 165, 166	yel
10135	yeli	I hissə: 12, 50, 60; II hissə: 86, 114, 146, 160	yeli

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10136	yeliq	II hissə: 165, 166	yelin
10137	yelkən	II hissə: 165, 165, 165	yelkən
10138	yelləri	I hissə: 40	yelləri
10139	yelli	II hissə: 87	sürətlə, bərk, iti
10140	yem	I hissə: 55, 55, 62; II hissə: 80	yem
10141	yem	II hissə: 16	yemək
10142	yemə	I hissə: 62	yemə (<i>yemək</i>)
10143	yemədiq	II hissə: 148	yemədin
10144	yeməgə	I hissə: 48, 54, 61; II hissə: 33, 88, 111	yeməyə
10145	yeməgiq	II hissə: 9, 160	yeməyin
10146	yemək	I hissə: 35; II hissə: 10, 13, 36, 122, 128, 146	yemək
10147	yeməkdədir	II hissə: 109	yeməkdədir
10148	yeməkdən	II hissə: 13, 36	yeməkdən
10149	yemək-içməgün	I hissə: 43	yemək-içməyin
10150	yeməkmi	I hissə: 61	yeməkmi
10151	yeməli	I hissə: 36	yeməli
10152	yeməli	II hissə: 57	yeməli
10153	yeməmişdi	II hissə: 132	yeməmişdi
10154	yeməz	I hissə: 54, 55; II hissə: 34, 44, 140	yeməz
10155	yeməzlər	I hissə: 20, 49; II hissə: 48, 138	yeməzlər
10156	yemimdür	I hissə: 55	yemimdir
10157	yemindən	II hissə: 50	yemindən
10158	yemini	II hissə: 36, 105	yemini
10159	yemişdi	II hissə: 121	yemişdi
10160	yemişdür	I hissə: 53	meyvədir
10161	yemişin	II hissə: 71	meyvəsini

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10162	yemişlərdə	I hissə: 53	meyvələr arasında
10163	yemiyəcəksən	I hissə: 40	yeməyəcəksən
10164	yenə	II hissə: 150	bir daha, yenə
10165	yengi	II hissə: IV	təzə, yeni
10166	yenidən	I hissə: 52	yenidən
10167	yenür	II hissə: 103	enir
10168	yer	I hissə: 12, 12, 44, 63; II hissə: 17, 24, 32, 60, 71, 74, 74, 79, 88, 96, 103, 118, 119, 129, 129, 129, 139, 155, 156	torpaq, yer
10169	yer	II hissə: 110	məkan, yer
10170	yer (olməğə yer)	II hissə: 151	
10171	yer dutdı	II hissə: 81	inkişaf etdi, yer tutdu
10172	yerdə	I hissə: 41; II hissə: IV, VI, 4, 16, 17, 18, 26, 27, 27, 30, 33, 35, 36, 62, 66, 142, 147, 155	məkanda, yerdə
10173	yerdə	II hissə: 36, 42, 116	vaxtda, yerdə
10174	yerdə	I hissə: 63; II hissə: 41, 81, 96, 102	torpaqda, yerdə
10175	yerdə (bir yerdə)	II hissə: 13, 25, 31, 131	
10176	yerdən	I hissə: 14; II hissə: 17, 39, 119	məkandan, yerdən
10177	yerdən	II hissə: 70, 106, 125, 148	torpaqdan, yerdən
10178	yerdən gedən	II hissə: 26	yerlə sürünən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10179	yerə	I hissə: 42, 47, 50, 53; II hissə: 5, 6, 8, 10, 44, 55, 74, 81, 96, 99, 106, 111, 119, 129, 134, 156, 160, 162, 164, 166	torpağa, yerə
10180	yerə	I hissə: 45; II hissə: 17, 38, 46, 62, 84, 86, 86, 104, 105, 105, 108, 114, 119, 130, 152, 162, 166	məkana, yerə
10181	yerə	II hissə: 56	növə, yerə
10182	yerə (bica yerə)	II hissə: 29	
10183	yerə (əbəs yerə)	II hissə: 57, 60, 113	
10184	yerə (nahəqq yerə)	I hissə: 37, 40; II hissə: 55	
10185	yeri	I hissə: 48; II hissə: 82, 152, 163, 167, 168	məkanı, yeri
10186	yeri	II hissə: 13, 74, 96, 129, 129, 129, 152	torpağı, yeri
10187	yeriməgindən	II hissə: 87	yeriməyindən
10188	yeriməkdə	II hissə: 158	yeriməkdə
10189	yeriməz	II hissə: 78, 149	yeriməz
10190	yerimiyür	II hissə: 158	yerimir
10191	yerimizdə	II hissə: 67	yerimizdə
10192	yerin	II hissə: 51	məkanını, yerini
10193	yeriñ	I hissə: 63; II hissə: 129	torpağın, yerin
10194	yeriña	II hissə: 42, 47	əvəzinə, yerinə
10195	yerində	II hissə: 22	ölçüsündə, yerində
10196	yerində	II hissə: 110	yerində
10197	yerindədür	I hissə: 49	yerindədir

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10198	yerindən	II hissə: 31	yerindən
10199	yerinə	I hissə: 35; II hissə: 30, 133	əvəzinə, yerinə
10200	yerinə	II hissə: 32, 66, 154, 155	məkanına, yerinə
10201	yerinə (hacətini yerinə yetürəndən)	II hissə: 63	
10202	yerinə yetürəm	II hissə: 97, 140	yerinə yetirim
10203	yerinə yetürməgə	II hissə: 97	yerinə yetirməyə
10204	yerini	I hissə: 34; II hissə: 76	əvəzini, yerini
10205	yerini	I hissə: 49, 49; II hissə: 29, 30, 49, 54, 106, 126	məkanını, yerini
10206	yerini	II hissə: 155, 158	torpağını, yerini
10207	yerişin	II hissə: 117	yerişini
10208	yerişini	II hissə: 158	yerişini
10209	yeriyəndə	II hissə: 102	yeriyəndə
10210	yeriyüb	II hissə: 157	yeriyib
10211	yerlər	II hissə: 86, 115	yerlər
10212	yerlərdə	I hissə: 63; II hissə: 30, 43, 43, 43, 86, 129, 155, 158, 158	yerlərdə
10213	yerlərdən	I hissə: 64; II hissə: 86	yerlərdən
10214	yerlərə	I hissə: 52, 56, 60; II hissə: 16, 158	yerlərə
10215	yerlərində	II hissə: 13	yerlərində
10216	yerlərinə	II hissə: 155	yerlərinə
10217	yerli	II hissə: 52, 52, 52, 53, 102, 171	torpaq ilə, yer ilə məşğul olan adam, kəndçi

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10218	yerliyə	II hissə: 52	kəndçiyə
10219	yersizlikdən	II hissə: 79	yer azlığından
10220	yerühdə	II hissə: 131	yerində
10221	yeseydim	II hissə: 39	yesəydim
10222	yesək	II hissə: 36	yesək
10223	yesəm	I hissə: 61	yesəm
10224	yesün	I hissə: 25, 35, 62; II hissə: 45, 61, 72, 137	yesin
10225	yetdi	II hissə: 92, 99	yeddi
10226	yetdi girvənkə	II hissə: 94	yeddi 405,910 qrama bərabər çəki, 2,84137 kq
10227	yetən	II hissə: 11	yetən
10228	yetəndə	II hissə: 132	yetəndə
10229	yetər	I hissə: 34; II hissə: 95	yetər
10230	yetgilən	I hissə: 43, 43	çat, yetiş, yet
10231	yetim	II hissə: 94	yetim
10232	yetimlər	II hissə: 119	yetimlər
10233	yetişdikdə	II hissə: 162	yetişdikdə
10234	yetişüb	II hissə: 161	yetişib
10235	yetməz	II hissə: 41	yetməz
10236	yetmiş	I hissə: 12	yetmiş
10237	yetür	II hissə: 90	yetir
10238	yetürdi	II hissə: 131, 143, 150	yetirdi
10239	yetürdi (zəxm yetürdi)	II hissə: 104	
10240	yetürə	II hissə: 59, 91	yetirə
10241	yetürəcəgəm	II hissə: 142	yetirəcəyəm
10242	yetürək	I hissə: 40	yetirək
10243	yetürəm (yerinə yetürəm)	II hissə: 97, 140	
10244	yetürəndən (hacətini yerinə yetürəndən)	II hissə: 63	
10245	yetürər	II hissə: 112	yetirər
10246	yetürərəm	II hissə: 120	yetirərəm
10247	yetürərlər	II hissə: 70	yetirərlər

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10248	yetürir	II hissə: 89	yetirir
10249	yetürirdi	II hissə: 83	yetirirdi
10250	yetürmədi	II hissə: 83	yetirmədi
10251	yetürməgə (yerinə yetürməgə)	II hissə: 97	
10252	yetürsün	II hissə: 20, 33	yetirsin
10253	yetürüb	II hissə: 82, 91, 117	yetirib
10254	yetürübdür	II hissə: 103	yetirib
10255	yetüşdi	I hissə: 50; II hissə: 8, 44, 66, 88, 146	yetişdi
10256	yetişdikdə	II hissə: 87	yetişdikdə
10257	yetişdilər	I hissə: 23, 44; II hissə: 13, 126	yetişdilər
10258	yetişəndə	II hissə: 68, 126	yetişəndə
10259	yetişəndən	II hissə: 13, 131	yetişəndən
10260	yetişir	I hissə: 56, 59; II hissə: 160	yetişir
10263	yetişirdi	II hissə: 95	yetişirdi
10264	yetişmək	II hissə: 165	yetişmək
10265	yetişməkdən	II hissə: 152	yetişməkdən
10266	yetişmiyüb	II hissə: 39, 42	yetişməyib
10267	yetişüb	II hissə: 24, 61, 62, 87	yetişib
10268	yetişübdür	II hissə: 41	yetişib
10269	yetişübdür (şəhadətə yetişübdür)	II hissə: 93	
10270	yetişür	I hissə: 60; II hissə: 89, 102	yetişir
10271	yey	I hissə: 11, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında <i>y</i> səsini ifadə edən 33-cü hərfin adı
10272	yeyə	II hissə: 68	yeyə
10273	yeyəm	II hissə: 157	yeyəm
10274	yeyən	I hissə: 44; II hissə: 14, 17, 40, 58, 158	yeyən

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10275	yeyəndə	I hissə: 51, 62; II hissə: 14, 81, 140	yeyəndə
10276	yeyəndən	II hissə: 62	yeyəndən
10277	yeyəndür	I hissə: 54	yeyəndir
10278	yeyər	II hissə: 44, 167	yeyər
10279	yeyərkən	II hissə: 15	yeyərkən
10280	yeyərlər	II hissə: 49, 58, 70	yeyərlər
10281	yeyərsən	I hissə: 44	yeyərsən
10282	yeyəsən	II hissə: 17, 104	yeyəsən
10283	yeyüb	I hissə: 40, 62; II hissə: 9, 32, 39, 108, 117, 163	yeyib
10284	yeyübən	I hissə: 36; II hissə: 57	yeyib
10285	yeyüb-içüb	II hissə: 94	yeyib-içib
10286	yeyüblər	I hissə: 47; II hissə: 26	yeyiblər
10287	yeyüm	I hissə: 34	yeyim
10288	yeyüm	II hissə: 42	yeyim
10289	yeyür	II hissə: 40, 40, 80, 155, 160	yeyir
10290	yeyürdi	II hissə: 148	yeyirdi
10291	yeyürəm	II hissə: 130	yeyirəm
10292	yeyürlər	II hissə: 30	yeyirlər
10293	yeyürsən	II hissə: 148	yeyirsən
10294	yeyürük	II hissə: 133	yeyirik
10295	yezne	II hissə: 116	yezne
10296	yəbanı	II hissə: 39	yabanı
10297	yəğmurə	II hissə: 88, 173	yağmura
10298	Yəhya	II hissə: 122	Yəhya
10299	yəxarub-yəlvar	II hissə: 54	yalvarıb-yaxar
10300	yəxəsinə	I hissə: 18	yaxasına
10301	yəxşi	II hissə: 26	yaxşı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10302	yəqin	I hissə: 54; II hissə: 20, 56	yəqin
10303	yəqindür	II hissə: 26	yəqindir
10304	yəlbə	II hissə: 34, 35	çox iti yeriyən balaca köçəri quş
10305	yəlvar (yəxarub-yəlvar)	II hissə: 54	
10306	yəlvarməqə	II hissə: 152	yalvarmağa
10307	yəman	II hissə: 47, 87, 161, 161	pis, yaman
10308	yəmanlıq	II hissə: 33, 160, 174	pislik, yamanlıq
10309	yəmanlıqə	II hissə: 33	pisliyə, yamanlığa
10310	yənaq	II hissə: 107	yanaq
10311	yənalub	II hissə: 117	dəyişib
10312	yənan ilə	II hissə: 162	yananla
10313	yənar	II hissə: 119	yanar
10314	yənaşı	II hissə: 127	yanaşı
10315	yə'ni	II hissə: I, I, II, V, VI, 69, 93, 107, 160	yəni
10316	yəpraq	II hissə: 101, 106, 106	yarpaq
10317	yəpraqı	II hissə: 107	yarpağı
10318	yəpraqıŋ	II hissə: 106, 106	yarpağın
10319	yəpraqındən	II hissə: 66	yarpağından
10320	yəpraqınə	II hissə: 82	yarpağına
10321	yəpraqını	II hissə: 86, 146	yarpağını
10322	yəpraqladı	II hissə: 81	yarpaqladı
10323	yəpraqlar	II hissə: 89	yarpaqlar
10324	yəpraqlıyur	II hissə: 106	yarpaqlayır
10325	yərasınə	II hissə: 33	yarasına
10326	yəsavul	II hissə: 127	keçmişdə əsasən kənd yerlərində polis nəfəri vəzifəsini yerinə yetirən şəxs, yasavul
10327	yəssarsən	II hissə: 19	fərasətsizsən, fərsizsən
10328	yəşa	II hissə: 164	yaşa
10329	yəşaməzdi	II hissə: 151	yaşamazdı
10330	yəşar	II hissə: 50	yaşayar

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10331	yəşayə	II hissə: 43	yaşaya
10332	yətaqdə	II hissə: 21	payızda, qışda qoyun-quzu, mal-qara saxlanılan yerdə, yataqda
10333	yətaqının	II hissə: 35	payızda, qışda qoyun-quzu, mal-qara saxlanılan yerinin, yatağının
10334	yəvaş	II hissə: 86, 172	yavaş
10335	yəvaş (yəvaş-yəvaş)	I hissə: 59; II hissə: 7, 85	
10336	yəvaş-yəvaş	I hissə: 59; II hissə: 7, 85	yavaş-yavaş
10337	Yəzdanım (Şiri-Yəzdanım)	II hissə: 124	
10338	yığar	I hissə: 64; II hissə: 95	yığar
10339	yığardı	I hissə: 51	yığardı
10340	yığardıñ	I hissə: 51	yığardın
10341	yığılar	II hissə: 99	yığılar
10342	yığıldı	II hissə: 83, 110	yığıldı
10343	yığılıb	I hissə: 60; II hissə: 131	yığılıb
10344	yığılır	I hissə: 56	yığılır
10345	yığırlər	II hissə: 109	yığırlər
10346	yıgməqə	II hissə: 146	yığmağa
10347	yığub	II hissə: 4, 4, 109, 134, 155, 156	yığıb
10348	yığurlar	I hissə: 53	yığırlar
10349	yığurlər	II hissə: 140	yığırlər
10350	yığuşar	II hissə: 37	yığışar
10351	yığuşır	II hissə: 114	yığışır
10352	yığuşur	II hissə: 103	yığışır
10353	yığuşurlər	II hissə: 140	yığışırlər
10354	yıxılanə	II hissə: 48	yıxılana
10355	yıxılar	II hissə: 71, 145	yıxılar
10356	yıxıldı	II hissə: 53	yıxıldı

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10357	yıxılıb	I hissə: 47; II hissə: 47, 110, 162	yıxılıb
10358	yıxub	II hissə: 137	yıxıb
10359	yıqılıb	II hissə: 74	yığılıb
10360	yıqub	II hissə: 55, 91	yığıb
10361	yıquşur	II hissə: 119	yığışır
10362	yırtar	II hissə: 25	yırtar
10363	yırtıcı	II hissə: 2, 31, 43, 49, 130	yırtıcı
10364	yırtıcıdur	II hissə: 30, 171	yırtıcıdır
10365	yırtıcı isə	II hissə: 43	yırtıcı olsa
10366	yırtıcılıq	II hissə: 31	yırtıcılıq
10367	yırtıcı ilə	II hissə: 31	yırtıcı ilə
10368	yırtıqdur	I hissə: 13	yırtıqdır
10369	yırtub	II hissə: 53	yırtıb
10370	iyə	I hissə: 32	sahib, iyə
10371	iyəsi	II hissə: 110	iyəsi
10372	iyəsinə	II hissə: 143	iyəsinə
10373	yoğun	II hissə: 59	yoğun
10374	yoğundur	II hissə: 166	yoğundur
10375	yoğunuyur	II hissə: 28	yoğunlaşır
10376	yoğururlər	II hissə: 13, 152	yoğururlar
10377	yox	I hissə: 14, 35, 46, 49, 51, 51, 62; II hissə: 14, 14, 31, 31, 47, 50, 62, 63, 71, 82, 105, 110, 113, 121, 122, 142, 153, 154, 161, 164	yox
10378	yox imiş	II hissə: 24	yox imiş
10379	yox isə	II hissə: 163	yoxdursa
10380	yoxdı	II hissə: 163	yoxdur
10381	yoxdur	I hissə: 14, 47, 61; II hissə: 4, 26, 48, 96, 97, 129, 134	yoxdur

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10382	yoxluqə	II hissə: 36	yoxluğa
10383	yoxsə	I hissə: 22; II hissə: 59, 105	yoxsa
10384	yoqdur	I hissə: 34	yoxdur
10385	yoqurub	II hissə: 10	yoğurub
10386	yol	I hissə: 14, 14, 14, 31, 42; II hissə: 17, 64, 83, 86, 101, 110, 113, 150, 159, 159, 159, 159, 165	yol
10387	yol ilə	I hissə: 23	yol ilə
10388	yola	II hissə: 22	yola
10389	yolçı	II hissə: 161, 174	yolçu
10390	yoldaş	I hissə: 14, 14, 47, 47, 47, 47, 65; II hissə: 12, 69, 69, 70, 76, 86, 97, 110, 148, 172	yoldaş
10391	yoldaş ilə	I hissə: 21, 47; II hissə: 76	yoldaş ilə
10392	yoldaş gedirdilər	I hissə: 44	yol yoldaşı idilər
10393	yoldaşə	II hissə: 136	yoldaşa
10394	yoldaşı	I hissə: 57; II hissə: 44, 161	yoldaşı
10395	yoldaşım	I hissə: 14; II hissə: 125	yoldaşım
10396	yoldaşımın	II hissə: 139	yoldaşımın
10397	yoldaşın	II hissə: 70, 154	yoldaşın
10398	yoldaşını	II hissə: 125	yoldaşını
10399	yoldaşının	II hissə: 70, 83	yoldaşının
10400	yoldaşlarə	II hissə: 135	yoldaşlara
10401	yoldaşlarını	II hissə: 56, 82	yoldaşlarını
10402	yoldaşlərinə	II hissə: 83	yoldaşlarına
10403	yoldaşlıqdə	II hissə: 78, 149	yoldaşlıqda

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10404	yoldaşlıqımı	II hissə: 120	yoldaşlığımı
10405	yoldaşnən	I hissə: 14	yoldaşla
10406	yoldə	I hissə: 37, 42, 47; II hissə: III, 86, 88, 110, 142, 159	yolda
10407	yoldən	II hissə: 159	yoldan
10408	yolə	II hissə: 24, 41, 76, 88, 102, 117, 159	yola
10409	yolə rəvan olandə	II hissə: 44	yola düşəndə
10410	yolə rəvan oldilər	II hissə: 164	yola düşdülər
10411	yolə rəvan olub	II hissə: 161	yola düşüb
10412	yolı	II hissə: 87	yolu
10413	yolıñ	II hissə: 24, 115	yolun
10414	yolıylə	I hissə: 27	yoluyla
10415	yollar	II hissə: 26, 67	yollar
10416	yolları	II hissə: 159	yolları
10417	yolub	II hissə: 134	yolub
10418	yoluxub	II hissə: 90	yoluxub
10419	yolumuz ilə	II hissə: 70, 162	yolumuz ilə, yolumuzla
10420	yolundə	II hissə: 132, 164	yolunda
10421	yon	I hissə: 14	yon
10422	yonçə	I hissə: 53; II hissə: 94	yonca
10423	yonduqcə	II hissə: 28	yonduqca
10424	yonırlər	II hissə: 133	yonurlar
10425	yonmaq	I hissə: 14	yonmaq
10426	yordı	I hissə: 14; II hissə: 165	yordu
10427	yorğa	I hissə: 38	əyri
10428	yorğanıña	II hissə: 22	yorğanına
10429	yorğun	II hissə: 121	yorğun
10430	yormaq	I hissə: 59	yormaq
10431	yorulub	II hissə: 59	yorulub
10432	yönəldi	II hissə: 21	yönəldi
10433	yuxa	I hissə: 14	yuxa

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10434	yuxarı	I hissə: 45; II hissə: 8, 56, 64, 64, 64, 82, 117, 156, 166	yuxarı
10435	yuxıdən	II hissə: 56	yuxudan
10436	yuxılamışdı	II hissə: 56	yuxulamışdı
10437	yuxıyə	II hissə: 56	yuxuya
10438	yuxuladılar	II hissə: 56	yuxuladılar
10439	yuxusındə	I hissə: 35, 35, 35; II hissə: 51	yuxusunda
10440	yuxuyə	II hissə: 117	yuxuya
10441	yumaq	I hissə: 14, 14, 31, 60; II hissə: 71	top kimi sarınmış sap, ip və s.
10442	yumıruq	I hissə: 14	yumruq
10443	yumruq	II hissə: 99	yumruq
10444	yumular	II hissə: 138	yumular
10445	yumur	II hissə: 114	yumur
10446	yumurladı	I hissə: 14	düzəltdi, yumruladı
10447	yumurlanır	II hissə: 77	yumurlanır
10448	yumurta	II hissə: 36, 36, 169, 169	yumurta
10449	yumurtadən	II hissə: 36	yumurtadan
10450	yumurtar	II hissə: 36	yumurta verən, yumurtlayan
10451	yumurtə	II hissə: 48, 48, 49, 49, 49	yumurta
10452	yumurtələrdən	II hissə: 48	yumurtalardan
10453	yumurtəniñ	II hissə: 48	yumurtanın
10454	yumurtəsini	II hissə: 49	yumurtasını
10455	yumuşaq	II hissə: 32, 59, 106	yumşaq
10456	yumuşaqdur	I hissə: 14; II hissə: 5, 5, 65	yumşaqdır
10457	yumuşaqlıq	II hissə: 76	yumşaqlıq
10458	yumuşaldam	II hissə: 113	yumşaldam
10459	yumuşəq	II hissə: 167	yumşaq

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10460	yun	I hissə: 14, 14, 14, 31; II hissə: 32, 156	yun
10461	yundən	II hissə: 18, 32, 45	yundan
10462	yunə	II hissə: 156	yuna
10463	yunu	II hissə: 18	yunu
10464	yunındən	II hissə: 32, 32	yunundan
10465	Yunis	I hissə: 14	Yunis
10466	yununu	II hissə: 9	yununu
10467	Yusif	II hissə: 122	Yusif
10468	yuva	I hissə: 14, 50, 64; II hissə: 50, 71, 97, 146, 146, 146	yuva
10469	yuvadə	II hissə: 50	yuvada
10470	yuvadən	II hissə: 50, 50	yuvadan
10471	yuvalarını	I hissə: 52	yuvalarını
10472	yuvamızə	I hissə: 47; II hissə: 26	yuvamıza
10473	yuvasını	II hissə: 50, 51	yuvasını
10474	yuvayə	II hissə: 51	yuvaya
10475	Yuvropa	II hissə: VI	Avropa
10476	yuyar	I hissə: 38	yuyar
10477	yuyasən	II hissə: 33	yuyasan
10478	yuyır	II hissə: 138	yuyur
10479	yuyub	II hissə: 4, 7, 8, 156	yuyub
10480	yügən	II hissə: 22, 23	atın başına keçirilən kəmər və cilovdan ibarət qoşqu vasitəsi, yüyən
10481	yügirdi	II hissə: 21	yüyürdü
10482	yügürdi	II hissə: 102	yüyürdü
10483	yügürdigi	II hissə: 116	yüyürdüyü
10484	yügürər	II hissə: 151	yüyürər
10485	yügürüb	I hissə: 25, 49; II hissə: 20, 72	yüyürüb
10486	yügürüşək	II hissə: 44	yüyürüşək
10487	yügürüşini	II hissə: 158	yüyürüşünü

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10488	yük	I hissə: 15, 15, 31; II hissə: 60, 158, 167	yük
10489	yükdür	II hissə: 111	yükdür
10490	yükə	II hissə: 31	yükə
10491	yüki	II hissə: 31, 31, 78	yükü
10492	yükimdən	II hissə: 110	yükümdən
10493	yükün	II hissə: 110	yükün
10494	yükündən	II hissə: 110	yükündən
10495	yükini	II hissə: 110, 158	yükünü
10496	yüklənməz	II hissə: 34	yüklənməz
10497	yüklü	II hissə: 110	yüklü
10498	yüklüyüb	II hissə: 110	yüklüyüb
10499	yüklüyür	II hissə: 30	yüklüyür
10500	yüksüz	II hissə: 110	yüksüz
10501	yüngül	II hissə: 98	yüngül
10502	yüngülləşdi	II hissə: 109	yüngülləşdi
10503	yüz	I hissə: 14, 50, 56; II hissə: 50, 58, 58, 79, 92, 92, 92, 97, 167, 168	yüz
10504	üz	II hissə: 13, 16, 35, 57, 84, 99, 104, 107, 113, 138, 152, 162	üz
10505	yüz (həştad üç il, dəxi bir min səkkiz yüz)	II hissə: 92	
10506	yüz (iki yüz əlli)	II hissə: 142	
10507	yüz (iki yüz)	II hissə: 79, 167	
10508	yüz (üç yüz altı altı on)	II hissə: 92	
10509	yüz (üç yüz əlli səkkiz)	II hissə: 92	
10510	yüz beş	II hissə: 6	yüz beş
10511	yüzdən (yeddi yüzdən)	II hissə: II	
10512	yüzə	II hissə: 159	yüzə
10513	yüzə (iki yüzə)	II hissə: 49	

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10514	yüzi	II hissə: 118, 125, 138, 145, 145	üzü
10515	yüzimi	II hissə: 25	üzümü
10516	yüzimizi	II hissə: 86	üzümüzü
10517	yüzün	II hissə: 112, 124, 143	üzün
10518	yüzün	II hissə: 153	üzün
10519	yüzündə	II hissə: 74, 74, 164, 165	üzərində
10520	yüzündən	II hissə: 8	üzündən
10521	yüzünə	II hissə: 2, 10, 119, 150, 165	üzünə, üzünə
10522	yüzünə	II hissə: 19	tərəfinə, üzünə
10523	yüzünə	II hissə: 54, 137	sifətinə, üzünə
10524	yüzünə	II hissə: 62	arzusuna, üzünə
10525	yüzünü	II hissə: 52, 53, 109, 118	üzünü
10526	yüzünü götürüdürlər	II hissə: 3	üzünü köçürdördülər
10527	yüzlərindən	II hissə: 162	üzlərindən
10528	zabitələr	II hissə: V	durğu işarələri

- Z -

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10529	zad	I hissə: 6, 8, 16, 35, 36, 48, 51, 61; II hissə: 27, 42, 57, 68, 79, 99, 127, 130, 140	şey
10530	zad	I hissə: 28, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında z səsini ifadə edən 18-ci hərfin adı
10531	zaddən	I hissə: 28	şeydən
10532	zadə	II hissə: 25	şeyə
10533	zadım	II hissə: 136	şeyim
10534	zahir	I hissə: 26	aşkar, aydın
10535	zahir olur	II hissə: 77	baş verir
10536	zahir olur	II hissə: 155	ifraz olur
10537	zahirdür	II hissə: 150	aşkardır, aydındır
10538	Zahirü Batin	II hissə: 153	Zahir və Batin (<i>Allah-taalanın adlarından ikisi</i>)
10539	Zakir	II hissə: 112, 164	Qasım bəy Zakir
10540	zaq (zaq-zaq)	II hissə: 156	
10541	Zaqafqaz	I hissə: titul (başlıq) səhifəsi	Cənubi Qafqaz
10542	Zaqafqaz türklərinin	II hissə: I	Cənubi Qafqazda yaşayan Azərbaycan türklərinin
10543	zaq-zaq	II hissə: 156	zağ-zağ
10544	zal	I hissə: 28, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında z səsini ifadə edən 11-ci hərfin adı
10545	zalım	II hissə: 26, 119	zalım
10546	zarım (naləvü zarım)	II hissə: 135	
10547	zatını	II hissə: 73	zatını
10548	zatülcənbə	II hissə: 69	sətəlcəmə
10549	zatürriyə	II hissə: 69	ağ ciyər iltihabına, pnevmoniyaya

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10550	zaye'	II hissə: 124, 130, 155	korlanmış, pozulmuş, heç olmuş, puç, zay
10551	zey	I hissə: 6, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında z səsini ifadə edən 13-cü hərfin adı
10552	Zeynəl'abidin	II hissə: 122	Zeynalabdin
10553	zəbər	I hissə: 4	əski Azərbaycan yazısında ə (<i>bəzən e</i>) saitini ifadə etmək üçün səssizin üzərinə qoyulan xüsusi işarə, <i>zəbər (fəthə)</i>
10554	zəbt edən	II hissə: 115	tutub saxlayan, idarəsi altına alan, anlayan
10555	zə'f edüb	II hissə: 62	zəifləyib
10556	zəfər	II hissə: 59	zəfər
10557	zə'fəran	I hissə: 27; II hissə: 65, 100	zəfəran
10558	zə'fəranıq	I hissə: 24	zəfəranın
10559	zəhər	II hissə: 65	zəhər
10560	zəhərliyüb	I hissə: 58	zəhərləyib
10561	zəhərlüdür	II hissə: 10	zəhərlidir
10562	zəhmət	I hissə: 40, 40; II hissə: 9, 24, 42, 55, 97, 109, 160	zəhmət
10563	zəhmətdür	I hissə: 10	zəhmətdir
10564	zəhmətə	I hissə: 42	zəhmətə
10565	zəhməti	II hissə: 3, 32, 111, 120	zəhməti
10566	zəhməti ilə	II hissə: 118	zəhməti ilə
10567	zəhmətim	II hissə: 60, 60	zəhmətim
10568	zəhmətimdür	II hissə: 24	zəhmətimdir
10569	zəhmətini	II hissə: III	zəhmətini
10570	zəhmətli	I hissə: 56	zəhmətli
10571	zəhmətsevən	II hissə: 138, 174	zəhmətsevən
10572	zəhmətsiz	I hissə: 20, 49; II hissə: 138, 142	zəhmətsiz
10573	zəxm yetürdi	II hissə: 104	yaraladı
10574	zəxmlənmiş	II hissə: 91	yaralanmış

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10575	zəif	II hissə: 72, 97, 113, 136	zəif
10576	zəifdür	I hissə: 28	zəifdir
10577	zəifəm	I hissə: 54	zəifəm
10578	Zəkəriyyə	I hissə: 28; II hissə: 122	Zəkəriyyə
10579	zəli	I hissə: 57, 58, 66	zəli
10580	zəlilü möhtacəm	I hissə: 41	zəlil və möhtacam
10581	zəlini	I hissə: 57	zəlini
10582	zəlzələ	II hissə: 121	zəlzələ
10583	zəman	I hissə: 37; II hissə: 44, 118, 124, 144, 168	zaman
10584	zəman (padşahi-zəman)	II hissə: 132	
10585	zəmandan	II hissə: 78	zamandan
10586	zəmandə	II hissə: 19, 113	zamanda
10587	zəmanə	II hissə: III, 118	zəmanə
10588	zəmanı	II hissə: 90, 137	zamanı
10589	zəmani ki	II hissə: 81, 159, 165	elə ki, o vaxt ki, o zaman ki
10590	zəmani-hal	II hissə: V	qrammatikada: indiki zaman
10591	zəmanlə	II hissə: 151	zamanla
10592	zəmanlərdə	II hissə: 4, 111, 162	zamanlarda
10593	zəmi	II hissə: 34	zəmi
10594	zəmir	II hissə: VI	qrammatikada: əvəzlik
10595	zəmm	II hissə: 47	birinin eybini söyləmə, həcv etmə, acı, məzəmmət edən
10596	zəmmü söyükdən	II hissə: 137	məzəmmət söyükdən
10597	zənbəq	II hissə: 64	zanbaq
10598	zənbəqlər	II hissə: 66	zanbaqlar
10599	zənbil	II hissə: 165	qondola
10600	zəncirdən	II hissə: 98	zəncirdən
10601	zəng	I hissə: 15	zəng

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10602	zəngəl	II hissə: 18	çəkmə boğazını əvəz edən dəri və gön qunc, getr, zəngəl
10603	zəngülə	II hissə: 147	zəngülə
10604	zənn	II hissə: 39	zənn
10605	zənnim	II hissə: 157	zənnim
10606	zənnimizə	II hissə: IV	zənnimizə
10607	zənnini	II hissə: 105	zənnini
10608	zər	II hissə: 46	zər
10609	zərafət	I hissə: 39; II hissə: 15	zarafat
10610	zərbətlənüb	I hissə: 26; II hissə: 93	yaralanıb
10611	zərbindən	II hissə: 111	zərbəsindən
10612	zərdəva	II hissə: 28, 28, 34, 35, 40, 40	dərisindən kürk hazırlanan kiçik yırtıcı heyvan
10613	zərdəvə	II hissə: 18	dərisindən kürk hazırlanan kiçik yırtıcı heyvan
10614	zərər	I hissə: 39; II hissə: 11, 15, 33, 78, 83, 83, 96, 157	zərər
10615	zərərdür	II hissə: 75, 113	zərərdir
10616	zərəri	II hissə: 84, 135	zərəri
10617	zərərindən	II hissə: 62	zərərindən
10618	zərgər	II hissə: 46, 134, 141, 141, 142, 142, 143, 174	zərgər
10619	zərgərdən	II hissə: 142	zərgərdən
10620	zərgərə	II hissə: 142, 143	zərgərə
10621	zərgəri	II hissə: 141, 142, 142, 143	zərgəri
10622	zərgərin	II hissə: 142	zərgərin
10623	zəriniz	II hissə: 163	qızılınız
10624	zərif	I hissə: 26, 26	zərif
10625	zəriniz	II hissə: 163	qızılınız

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10626	zərrə	I hissə: 28, 28	zərrə
10627	zərur	II hissə: 74	zəruri
10628	zərurətdə (məqami-zərurətdə)	II hissə: 166	
10629	zəvzək	II hissə: 113	çoxdanışan, boşboğaz, zəvzək
10630	zəvziyürdi	II hissə: 112	naqqallıq edirdi, çox danışdı, zəvzeyirdi
10631	zəy	I hissə: 26, 29, 30	əski Azərbaycan əlifbasında z səsini ifadə edən 20-ci hərfin adı
10632	zibil	II hissə: 155	zibil
10633	zibil ilə	II hissə: 155	zibil ilə
10634	zibildür	I hissə: 6	zibillidir
10635	zibillikdə	II hissə: 7	zibillikdə
10636	zikr	II hissə: 84	adının çəkilməsi, dua
10637	zikr edüb	II hissə: 32	qeyd edib
10638	zikr olan	II hissə: 10, 86, 155, 155, 158, 158, 165	qeyd olunan, adları çəkilən
10639	zikr olandan	II hissə: 74	qeyd olunandan, deyiləndən
10640	zikr olanlərdən	II hissə: 32	qeyd olunandan, deyiləndən
10641	zil	II hissə: 53	yuxarı səs, zil
10642	zilhiccə	II hissə: 88, 91, 100	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində on ikinci ayın adı
10643	zilqə'də	II hissə: 87, 91	ərəb (<i>müsəlman</i>) qəməri təqvimində on birinci ayın adı, zilqədə
10644	zillədür	II hissə: 36	yamandır, acıqlıdır
10645	zillət	II hissə: 132	yoxsulluq, çətinlik
10646	zillətdən	II hissə: 132	yoxsulluqdan, çətinlikdən
10647	zimistan	I hissə: 50; II hissə: 99	qış
10648	zindan	II hissə: 22	üzərində metal döymək üçün dəmirçi aləti, zindan
10649	zindandır	I hissə: 45; II hissə: 38	zindandır

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10650	zindanə	I hissə: 46; II hissə: 39	zindana
10651	zindəganlıqı	II hissə: 132	yaşayışı, həyatı
10652	zinəfs	II hissə: 97	canlı, yaşayan
10653	zinət	II hissə: 130	bəzək, zinət
10654	zinətdən	I hissə: 54	bərbəzəkdən, zinətdən
10655	zinətlənüb	II hissə: 106	bəzənib, zinətlənib
10656	zir	I hissə: 5	əski Azərbaycan yazısında səssizin altında <i>i, ı, e</i> saitlərini ifadə edən xüsusi işarə, <i>zir (kəsrə)</i>
10657	zira	II hissə: 150	çünki
10658	zira ki	I hissə: 44; II hissə: I, 14, 26, 29, 31, 67, 74, 76, 97, 112, 130, 153	çünki, zira
10659	ziraət	II hissə: 129, 155, 174	əkinçilik, kənd təsərrüfatı, əkin
10660	zirək	II hissə: 90	zirək
10661	zirəkligini	II hissə: 105	zirəkliyini
10662	zirəklik	I hissə: 51; II hissə: 147	zirəklik
10663	ziyədə	I hissə: 19, 22, 44, 49; II hissə: II, III, 29, 29, 49, 69, 70, 82, 89, 112, 132, 156, 167	daha artıq, daha çox
10664	ziyədədür	I hissə: 34; II hissə: 167	daha artıqdır, daha çoxdur
10665	ziyan	II hissə: 130	ziyan
10666	zoğ	II hissə: 79, 81	ağacda və başqa bitkilərdə yenicə cücərən göy qabıqlı incə budaqların hər biri, pöhrə
10667	zor	I hissə: 12, 31	güc, zor
10668	zorba	II hissə: 52	iri, böyük, zırpı
10669	zordə	II hissə: 31	gücdə
10670	zorinə	II hissə: 138, 138	gücünə, zoruna

Say	Söz	İşləndiyi yer	İzahı
10671	zorını	II hissə: 105	gücünü, zorunu
10672	zorlu	II hissə: 26	güclü, qüvvətli
10673	zul uzanub	II hissə: 90	tirtap uzanıb
10674	zühurə gəlüb	I hissə: 52	görünüb, zühura gəlib
10675	Zülfüqar	II hissə: 122	Zülfüqar
10676	Zülqərneyn (İskəndər Zülqərneyn)	II hissə: 164, 164, 175	
10677	zülm	II hissə: 34	zülmdür
10678	zülmdür	I hissə: 26	zülm
10679	zülmindən	II hissə: 126	zülmindən
10680	zümürüd	II hissə: 72	zümürüd

İSTİFADƏ OLUNMUŞ
ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. **Abbas Səhhət.** *Əsərləri* (Tərtib və qeydlər Kamal Talıbzadəninindir). I cild, Bakı: Azərneşr, 1975. – 316 s.
2. **Abdulla Şaiq.** *Xatirələrım.* Bakı: «Xan» nəşriyyatı, 2015. – 368 s.
3. **Abdulla Şaiq.** *Seçilmiş əsərləri.* Üç cildlə. Bakı: «AVRASİYA-PRESS», 2005. I cild – 496 s.; II cild – 568 s.; III cild – 536 s.
4. **Abdullayev A.S.** *Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinə dair.* Bakı: Azərneşr, 1958. – 204 s.
5. **Adilov M.M.** *Azərbaycan poliqrafiyası və tarixi orfoqrafiya məsələləri.* Bakı: «Nurlan» nəşriyyatı, 2002. – 199 s.
6. **Adilov M.M.** *Türk mətninin transfoneliterasiya problemləri.* Bakı: «Nurlan» nəşriyyatı, 2003. – 120 s.
7. **Atalar sözü (Toplayanı Əbülqasım Hüseynzadə).** Bakı: «Yazıçı» nəşriyyatı, 1985. – 692 s.
8. **Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi (metodik məqalələr məcmuəsi).** Bakı: «Azərbaycan məktəbi» jurnalına əlavə, 1958. – 120 s. (**Abdullayev A.S.** *Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinə dair.* 3-28 səh.).
9. **Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti.** Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1964. – 480 s.
10. **Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti** (AMEA-nın həqiqi üzvü A.Axundovun redaktəsi ilə), üç cildlə, Bakı: «Çıraq» nəşriyyatı, 1997, 1999, 2000. – 452 s. (I cild); – 412 s. (II cild); – 416 s. (III cild).
11. **Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti.** Bakı: «Lider» nəşriyyatı, 2004. – 728 s.

12. **Azərbaycan folkloru antologiyası.** Bakı: Elmlər Akademiyası, 1968. I kitab – 290 s., II kitab – 260 s.
13. **Azərbaycan klassik ədəbiyyatında işlədilən ərəb və fars sözləri lüğəti.** Tərtib edənləri: Babayev A.M., İsmayılzadə C.B. Bakı: «Maarif» nəşriyyatı, 1966. – 220 s.
14. **Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, I-X cildlər,** Bakı: ASE Baş redaksiyası, 1976-1987.
15. **Bektaş İ.H.** *Firidunbəy Köçərli-nin yaradıcılıq yolu.* Bakı: «Yazıçı» nəşriyyatı, 1986. – 184 s.
16. **Bünyadov Z.M., Məmmədliyəv V.M.** *Qur'ani-Kərimin Azərbaycan dilinə tərcüməsi.* Bakı: «Qismət» Nəşriyyat və Poliqrafiyası, 1997. – 656 s.
17. **Cəfər Cabbarlı.** *Mənim Tanrım – gözəllik!* Bakı: BPA, 2000. – 288 s.
18. **Çernyayevski A.O.** *Vətən dili,* I hissə. Tiflis: 1899. – 70 s., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, şifr № XII-343/3803.
19. **Çernyayevski A.O.** *Vətən dili,* I hissə. Tiflis: 1901. – 70 s., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, şifr № XII-346/3805.
20. **Çernyayevski A.O.** *Vətən dili,* I hissə. Tiflis: 1899. – 70 s., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, şifr № XII-348/3806.
21. **Çernyayevski A.O.** *Vətən dili,* I hissə (Tərtib və transliterasiya edən: Hüseyn Əhmədov). Bakı: «Beynəlxalq Universitet» NPM, 2007. – 196 s.

- 22. Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H.** *Vətən dili*, II hissə. Tiflis: 1888. – 192 s., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, şifr № IX-236/2944.
- 23. Çernyayevski A.O., Vəlibəyov S.H.** *Vətən dili*, II hissə. Tiflis: 1888. – 192 s., AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, şifr № XII-334/3800.
- 24. Elmi əsərlər (ayrıca buraxılış).** Bakı: ADU nəşriyyatı, 1961. – 10 s.
- 25. Əhmədov Ə.** *Ərəb əlifbası*. Bakı, 1995: «Təbib» nəşriyyatı, 1995. – 119 s.
- 26. Əhmədov H.M.** *XIX əsr Azərbaycan məktəbi*. Bakı: «Maarif» nəşriyyatı, 2006. – 366 s.
- 27. Əliyev A.Ə., Behbudov R.Ə.** *Həşərat xəstəlikləri ziyanvericilərə qarşı mübarizədə*. Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1974. – 64 s.
- 28. Əliyev S.V.** *Azərbaycanın zərərli sovkaları*. Bakı: EA, 1964. – 78 s.
- 29. Əliyev T.** *İlanlar haqqında nə biliirik?* Bakı: Azərneşr, 1982. – 72 s.
- 30. Əlizadə S.** *Əski Azərbaycan yazısı: Dərslük*. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1993. – 144 s.
- 31. Ərəb və fars sözləri lüğəti (Azərbaycan klassik ədəbiyyatını oxumaq üçün).** Bakı: Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı, 1966. – 1036 s.
- 32. Hacıyeva Z.T.** *Əski əlifba*. Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1989. – 80 s.
- 33. Həsənova R.Y.** *Ədəbi əlaqələr tarixindən*. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1991. – 74 s.
- 34. Xudiyev N., Hacıyev T.** *Azərbaycan ədəbi dili tarixi*. Bakı: «Maarif» nəşriyyatı, 1995. – 496 s.
- 35. Köçərli, Firidun bəy.** *Azərbaycan ədəbiyyatı* (Transliterasiya və tərtib edəni, müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı). I cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1978. – 600 s., II cild, Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1981. – 500 s.
- 36. Köçərli, Firidun bəy.** *Balalara hədiyyə*. Bakı: «Gənclik» nəşriyyatı, 1967. – 88 s.
- 37. Qaradaği (Xan Qaradağski), Həsənəliəğa.** *Fələyin bir belə dövrü olacaqmış...* Bakı: Azərbaycan Milli Akademiyası NPB, 2003. – 280 s.
- 38. Qaradaği, Həsənəli Xan.** *Əsərləri*. Bakı: «Şuşa» nəşriyyatı, 2004¹. – 168 s.
- 39. Qaradağski, Həsənəliəğa xan (Qaradaği).** Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, əlyazma, şifr № B-1486, 10510, «*Həsənəli xan Qaradaği – Kəşkül idarəsinin müdiri Cəlal əfəndiyə*». – 47 s.
- 40. Qaradağski, Həsənəliəğa xan (Qaradaği).** Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, əlyazma, şifr № B-7008, 8633, «*Həsənəli xan Qaradaği – Şeirlər*». – 14 v.
- 41. Qaradağski, Həsənəliəğa xan (Qaradaği).** Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, əlyazma, şifr № M-310, «*Məcmuə*». – 459 v.
- 42. Qaradağski, Həsənəliəğa xan (Qaradaği).** Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar institutu, əlyazma, şifr № 37409.

1 Kitabda səhvən 2001 gedib.

- 43. Qasımzadə F.S.** *XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi*. Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşriyyatı, 1956. – 560 s.
- 44. Mahmudbəyov M.** *Türk əlifbası və ilk qiraət (əski əlifba ilə)*. Bakı: Orucov qardaşları mətbəəsi, 1915. – 82 s.
- 45. Mirzə Kazımbəy.** *Türk-tatar dilinin ümumi qrammatikası* (Tərcümə, tədqiq və şərh: İdris Abbasov). Bakı: Zərdabi LTD MMC, 2017. – 1000 s.
- 46. Mirəhmədov Ə.M.** *Abdulla Şaiq*. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1956. – 144 s.
- 47. Molla Nəsrəddin lətifələri.** Bakı: «Öndər» nəşriyyatı, 2004. – 304 s.
- 48. Rəcəbli Ə.** *Azərbaycanın meyvə bitkiləri*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1966. – 248 s.
- 49. Rusca-Azərbaycanca lüğət.** *Русско-азербайджанский словарь* (EA müxbir üzvü Ə.Ə.Orucovun redaktəsi ilə), üç cildə, Bakı: ASE, 1990-91. – 608 s. (I cild); – 712 s. (II cild); – 556 s. (III cild).
- 50. Rüstəmov T.Z.** *Əski əlifba*. Bakı: Nəşriyyatı naməlum, 1996. – 71 səh.
- 51. Sədi Şirazi.** *Gülüstan*. Bakı: Azər-nəşr, 1987. – 284.
- 52. Səqəfi (Hatəmi) Nəyyerzəman.** *Farsca-Azərbaycanca lüğət*. İki cild-də, Tehran: «Naşer» nəşriyyatı, 1999. – 1044 s. (I cild); – 1108 s. (II cild).
- 53. Sistani Seyyid Əli Hüseyni,** *Ayətullahül-üzma*. İzahlı şəriət məsələləri. Qum: Sadat Rəzəvi, 2005. – 400 s.
- 54. Sultanov M.** *Onun xidmətləri böyükdür*. «Azərbaycan məktəbi» jurnalı, № 8, 1970, səh. 55–60.
- 55. Şərifli K.** *Mətnşünaslıq: (VII-XIX əsr yazılı abidələrin əsasında)*. Bakı: «Tural-Ə» NPM, 2001. – 252 s.
- 56. Şirvani Seyid Əzim.** *Seçilmiş əsərləri*. Üç cildə. Bakı: «AVRASİ-YA PRESS», 2005. I cild: – 400 s., II cild: – 384 s., III cild: – 288 s.
- 57. Şirzadə M.H.** *Y.A.Komenskinin «Anaqucağı məktəbi» əsəri və onun əsas ideyalarının Azərbaycanada yayılması*. Bakı: «Elm və təhsil» nəşriyyatı, 2018. – 176 s.
- 58. Tapmacalar.** Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1971. – 228 s.
- 59. Vəzəh, Mirzə Şəfi.** *Kitabi-türki*. Təbriz: Meşədi ağa Məhəmməd Riza karxanası, 1855. – 237 s.
- 60. Vədadi, Molla Vəli.** *Əsərləri*. Bakı: «Öndər» nəşriyyatı, 2004. – 68 s.
- 61. Zakir, Qasım bəy.** *Əsərləri*. Bakı: Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1964. – 564 s.
- 62. Zərinəzadə H.** *Fars dilində Azərbaycan sözləri*. Bakı: «Elm» nəşriyyatı, 1962. – 436 s.

Ərəb dilində:

- 63.** العجلوني، أبو الفداء اسماعيل بن محمد بن عبد الهادي بن عبد الغنى الجراحي، كشف الخفا ومزيل الالباس، بيروت: مؤسسة الرسالة، ١٩٩٢.

Fars dilində:

64. حسن عمید. فرهنگ عمید، تهران، ۱۳۵۴
65. سعیدی. گلسستان، متن علمی وانتقاد بسعی
واهتمام رستم علی یف. مسکو، ۱۹۵۹
66. علی اکبر دهخدا. لغت نامه، تهران، ۱۳۲۷
67. محمد معین. فرهنگ فارسی، جلدهای
۱-۶، تهران، ۱۳۵۲

Rus dilində:

68. Антология педагогической мысли Азербайджанской ССР/
Сост. А.А.Агаев, А.Ш. Гашимов. –
Москва: Изд-во «Педагогика», 1989.
– 592 с.: ил.
69. Баранов Х.К. *Арабско-русский словарь*. Москва: Изд-во «Русский язык», 1984. – 940 с.
70. Будагов Л.З. *Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, со включением употребительнейших слов арабских и персидских и с переводом на русский язык*, т. I-II. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук, I том – 1869. – 810 с., II том – 1871. – 416 с.
71. Выгодский М.Я. *Справочник по элементарной математике*. Москва: Изд-во «Наука», 1976. – 336 с.
72. Гасанов Э.Л. *Новый научный подход к изучению творчества Мирзы Шафи Вазеха на основе литературно-исторических источников*, стр. 633-636 («Молодой ученый». Казань, № 7 (87), 2015 (апрель). – 718 с.).
73. **Древнетюркский словарь** (Авторы-составители: Наделяев В.М., Насилов Д.М., Э.Р.Тенишев, Щербак А.М., Боровкова Т.А., Дмитриева Л.В., Зырин А.А., Кормушин И.В., Летягина Н.И., Тугушева Л.Ю.). Ленинград: Изд-во «Наука» (Ленинградское отделение), 1969. – XXXVIII, 676 с.
74. **Ениколопов И.К.** *Поэт Мирза-Шафи*. Баку: Изд-во Аз ФАН СССР, 1938. – 110 с.
75. **Исследования и материалы**. И.А.Крылов. Москва, ОГИЗ, 1947. – 296 с.
76. **Крылов И.А.** *Басни* (Полное собрание басен). Санкт-Петербург-Москва, Изд. товарищества М.О. Вольф, 1902. – 356 с.
77. **Крылов И.А.** *Сочинения: басни, стихотворения, письма*. Москва, ОГИЗ, 1946. – 620 с.
78. **Магазаник Д.А.** *Турецко-русский словарь*. ОГИЗ, 1945. – 704 с.
79. **Мехти-заде З.М.** *Жизнь и педагогическая деятельность А.О. Черняевского: К 140-летию со дня рождения*. Баку: Изд-во «Маариф», 1983. – 87 с., ил.
80. **Персидско-русский словарь в 2-х томах**. Под ред. Ю.А.Рубинчика, Москва: Изд-во «Сов. Энциклопедия», 1970. – 784 с. – 1 том; – 848 с. – 2 том.
81. **Радлов В.В.** *Опыт словаря тюркских наречий*, т. I-IV. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук, I том, часть I – 1893. – XVIII с.; 968 стлб., I том, часть II – 1893. – XVIII с.; 969-

1914 стлб., II том, часть I – 1899.
– 1052 стлб., II том, часть II – 1899.
– 1053-1814 стлб., III том, часть
I – 1905. – 1260 стлб., III том, часть
II – 1905. – 1261-2204 стлб., IV том,
часть I – 1911. – 1116 стлб., IV том,
часть II – 1911. – 1117-2230 стлб.

**82. Рафили М. И.А. Крылов и
азербайджанская литература.**
Баку, Азернешр, 1944. – 62 с.

**83. Саади Ширазский, Шейх
Мослихудиин. Гюлистан, т.е.**
«Цветник роз». С персидского
подлинника перевел И.Холмогоров,
Москва: 1882. – 354 с.

**84. Справочная книга печати всей
России.** Сост.: Вальденберг Д.В.
С.-Петербург, «Товарищество
Художественной Печати», 1911. –
656 с.

**85. Ушинский Л.В. Педагогические
сочинения (в шести томах).**
Москва: Изд-во «Педагогика», 1988-
1989, 1 том – 416 с.; 2 том – 496 с.; 3
том – 512 с.; 4 том – 528 с.; 5 том – 506
с.; 6 том – 506 с.

86. Хинц В., Давидович Е.А.
*Мусульманские меры и веса с
переводом в метрическую систему*
(перевод с немецкого Ю.Э.Брегеля).
Материалы по метрологии
средневековой Азии, Москва:
Главная редакция восточной
литературы, 1970. – 147 с.

**87. Черняевский А.О. Книжка
для учителей, преподающих
по учебнику «Русская речь».**
Дидактические и методические

*указания, необходимые для
успешного преподавания русского
языка в инородческих училищах.*
Тифлис: Типография скоропечатня
М.Мартирозианца и К⁰, 1894. – 101 с.

**88. Черняевский А.О. Русская
речь.** Элементарный учебник
русского языка для начальных
училищ, в которые поступают
дети, не знающие русского языка.
Тифлис: Типография скоропечатня
М.Мартирозианца и К⁰, 1895. – 146 с.

**89. Черняевский А.О. Русская
речь.** Элементарный учебник
русского языка для татарских
(азербайджанских) школ
Закавказского края и Книжка
для учителей, преподающих по
учебнику «Русская речь». Баку:
Изд-во «Маариф», 1986. – 203 с.

**90. Черняевский А.О., Велибеков
С.Г. Договор.** Məhəmməd Füzuli
adına Əlyazmalar institutu, əlyazma,
şifr № 1/713, 2-ci bölmə. – 3 v.

Türk dilində:

91. Şemseddin Sami. Kamus'ül Âlam (6
cilt). İstanbul: 1889–1898. 1 cilt – 800
s.; 2 cilt – 800 s.; 3 cilt – 800 s.; 4 cilt –
800 s.; 5 cilt – 800 s.; 6 cilt – 830 s.

92. Şemseddin Sami. Kamus-ı Türki
(2 cilt). İstanbul: 1899–1900. 1 cilt –
796 s.; 2 cilt – 279 s.

93. Türkçe sözlük. Ankara: Atatürk
Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
Türk Dil Kurumu, 1988. 1 cilt – 749
s.; 2 cilt – 930 s.

İnternet mənbələri:

- 94. www.azecology.org.
- 95. www.intellecspb.ru.

Qəzetlər

- 96. «**Dəvət**» (Urmiyə, İran İR), 04.07.07.
- 97. «**Yaddaş**», 30.08.07. Hafiz İmam-nəzərli, Müşfiq Cabiroğlu. «“Vətən dili” vətəndaş mövqeyin nəticəsidir»
- 98. «**Каспий**», 15.08.08. Али Алиев. «Чтоб не порвалась дней связующая нить...»
- 99. «**Aydın yol**», 13.03.15. Bəhlul Seyfəddinoğlu. «“Vətən dili”ndə tərcümələr»
- 100. «**Ədəbiyyat**», 09.09.17. Məti Osmanov. «“Vətən dili”ndən başlayan yol»